

Иванъ Михайловъ

СПОМЕНИ

II

Иванъ Михайловъ

СПОМЕНИ

II

**ОСВОБОДИТЕЛНА БОРБА
1919 - 1924 г.**

Copyright 1965

by

Ivan Michailoff

All Rights Reserved

Всячки права запазени отъ автора

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

Съдържание	стр.	5
Дарители по отпечатване споменитѣ на Иванъ Михайловъ	”	11
Уводни думи	”	17

ЧАСТЪ ПЪРВА — МАКЕДОНИЯ НА НОВО ПОДЪ СРЪБСКО И ГРЪЦКО РОБСТВО. ” 19

- I. МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЯ НА РАБОТА :
При Александровъ. — Арестуване на Александрова и Протогерова, бѣгството имъ отъ затвора. — Атенатата въ театъръ „ Одеонъ ”. — Гѣорче Петровъ става близъкъ на българското вътрешно министерство. — Създаване и дейность на студентското дружество „ Вардаръ ”. — Опозиция всрѣдъ македонската емиграция ; становищата ѝ. — Бѣгла преценка за емиграцията ни въ България . ” 21
- II. РЕШЕНИЯТА ВЪ ПАРИЖЪ : Политическитѣ факти до Балканската и първата свѣтовна война. — Проектъ за автономия на Македония. — Видни чужденци за създаване на отдѣлна македонска държава ” 45
- III. БЪЛГРАДЪ И АТИНА ПОВТАРЯТЪ СВОЯТА ПОЛИТИКА. ТЕРОРЪ И ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ:
Забрана на легални обществени прояви. — Полицейска сатрапия. — Държавни банди противъ народа. — Масови убийства въ с. Гарванъ. — Нѣкои числени указания за терора. — Събиране войници въ поробена Македония. — Характеристика за режима подъ „ югославска ” власть. — Гръцкиятъ режимъ въ южна Македония. — Масови убийства въ с. Търлисъ. — Недоволството на другитѣ народности въ Македония ” 56
- IV. РОЛЯТА НА ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ. — ВМРО НА СЦЕНАТА : Характеристика за Тодора. — Преценката на единъ четникъ за Александрова ” 79
- V. РЕВОЛЮЦИОННА РАБОТА ВЪ РАЗЛИЧНИТѢ ОКОЛИИ : Начало на организирането. — Политическата цель на ВМРО. — Окръжно писмо на

Т. Александровъ относно конкретнитѣ искания на ВМРО. — Защо ВМРО нареди презъ ноемврий 1920 г. да се гласува за комунистическата листа. — Дейносттата въ Царево-селска околия. — Кочанска околия. — Сражение при с. Калиманци. — Наказание на Мите Соколарски и Шеретовъ. — Ренегати въ услуга на сръбската власть. — Държавното „ Удружение противъ бугарскихъ бандита ”. — Протести на сръбски вестници срещу държавнитѣ банди. — Кратовска околия. — Щипска околия. — Бѣгства отъ сръбскитѣ затвори. — Нападение надъ Каламатиевъ. — Сражение при с. Люботенъ. — Сръбската колонизация и нападението надъ с. Кадрафаково. — Кумановска околия. — Кой бѣ Кръсто Лазаровъ. — Сражение на Цвѣтанъ Спасовъ при с. Тополовикъ. — Скопска околия. — Велешка околия. — Никола Пито Гулевъ. — Илия Кушевъ. — Дейность въ Струмишки, Солунски, Сѣрски и Битолски окржзи. — Афери въ Струмишко. — Четата на Г. Вѣндевъ. — Чучковъ въ Малешевско. — Радовишка околия. — Арсо Локвички. — Илия Дигаловъ. — Любомиръ Весовъ

стр. 112

VI. ОЩЕ НѢКОИ ОСВѢТЛЕНИЯ ЗА ПОДЕТАТА БОРБА : Нелегални борци отъ другитѣ народности въ Македония. — Споразумявания съ албанцитѣ. — Задачата на нелегалната чета. — Селянитѣ и еснафитѣ главна опора на ВМРО. — Социалнитѣ и други стремления на борбата. — Финансовитѣ срѣдства на ВМРО. — Доброволци откъмъ България. — Становище на други македонски народности. — Стѣпанъ Радичъ и македонската борба. — Черногорци, албанци, маджари противъ сръбската тирания. — Сръбски вестници осжждатъ режима на Бѣлградъ. — Югославия, Ромъния и Гърция обвиняватъ България заради борбата на Македония. Бѣлградъ и Атина взаимно се подозиратъ. — Европейската и американска преса взима подъ защита поробена Македония ” 158

ЧАСТЪ ВТОРА — УДАРИ ВЪ ГЪРБА НА МАКЕДОНСКОТО ДВИЖЕНИЕ ” 183

VII. СЛЕДЪ БѢГСТВОТО НА ТОДОРА : Подпомагане на зараждащата се ВМРО ” 185

VIII. ЗНАЦИ НА СМУТНО ВРЕМЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ ” 190

IX. НЕДОСТОЕНЪ СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКАТА

ВЛАСТЪ : Властта се съюзява съ доказани разбойници. — Убийства надъ мирни граждани въ Кюстендилъ. — Предупреждение отъ Т. Александровъ до министъръ Ал. Димитровъ. — Наказването на Димитровъ. — Превзимане на градъ Кюстендилъ отъ милиция на ВМРО стр. 196

X. РАЗБОЙНИЦИТЪ СТАВАТЪ „ ФЕДЕРАТИСТИ ” : Провиненитѣ се именуватъ „ федератисти ”. — Пращане въ Македония чета, която да убие Т. Александрова. — Съчувствие къмъ македонската борба всрѣдъ разни обществени срѣди въ България. — Нападения надъ македонски дейци отъ органи на българската власть и контра-удари ” 207

XI. ТАЙНА РАБОТА ВЪ СОФИЯ : Услугата на млади софиянци. — Впрѣгатъ се въ борба новоизбѣгали отъ поробена Македония младежи. — Бомба въ софийския народенъ театъръ. — Криене изъ София и подпомагане на ВМРО. — П. Пенчевъ тръгва нелегаленъ за Македония. — Г. Атанасовъ въ София. — Среща на проф. Г. Кацаровъ съ войводата Бърльо ” 213

XII. ЕДНА СРЕЩА СЪ ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ : Залавяне на пратени отъ сърбитѣ бандити отъ групата на Ил. Пандурски. — Правителствениятъ въоръженъ отрядъ, воденъ отъ Тод. Паница и Стоянъ Мишевъ ” 233

XIII. ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ. — СПОМАГАТЕЛНА ВМРО : Какъ описва положението единъ окръженъ управителъ на Стамболийски. — Необходимостъ отъ единство на македонскитѣ българи. — Окръжно на Т. Александровъ за създаване на спомагателна ВМРО. — Редъ и миръ въ Пиринския край следъ създаването на спомагателната организация. — Превзимане на Неврокопъ отъ милиция на ВМРО. — Последно предупреждение отъ Т. Александровъ до Ал. Стамболийски и колегитѣ му министри ” 238

XIV. САНДАНИСТИТЪ И ПРОЯВИТЪ ИМЪ : Кои бѣха нѣкога санданиститѣ ; какво представляваше сега Т. Паница. — Чести посещения на Сандански въ двореца при Царь Фердинандъ ” 247

XV. ЗЛОЧИНСТВА НА ВЛАСТИТЪ И ПАНИЦА ВЪ НЕВРОКОПСКО ” 257

XVI. ВОЕННИЯТЪ ПРЕВРАТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ НА 9 ЮНИЙ 1923 г. И МАКЕДОНСКОТО ДВИЖЕНИЕ : Оскръбления къмъ офицерството. — Въ деня на преврата. — Има ли ВМРО участие въ преврата. — Царь Борисъ и преврата. — По убийството на Стамболийски	стр. 262
XVII. ПРЕЦЕНКИ НА МАКЕДОНСКОТО ДВИЖЕНИЕ ЗА КОНФЛИКТА МУ СЪ КАБИНЕТА НА СТАМБОЛИЙСКИ	” 273
XVIII. СЛЕДЪ ПРЕВРАТА ВЪ БЪЛГАРИЯ : Бѣлградъ губи важна своя позиция. — Наказанието на Райко Даскаловъ. — Министерскиятъ кабинетъ въ София подиръ преврата. — Опити за създаване партийно единство въ България. — Легалнитѣ македонски организации въ България и други страни. Комунистическо възстание. Комунисти злоупотрѣбляватъ съ името на ВМРО. — Опростено прегрешение на Н. Ризовъ. — Нѣкои искатъ македонска партия въ България	” 285
XIX. СТРАНИЧНИ ПРѣЧКИ ЗА ОСВОБОДИТЕЛНОТО ДѣЛО : Писмо на Т. Александровъ до Стѣпанъ Радичъ. — Разговоритѣ на ВМРО съ болшевикитѣ. — Окръжното писмо на Централния Комитетъ на ВМРО отъ 2 августъ 1924 година	” 312
Приложения	” 331
Показалець за имената	” 817

СПИСЪКЪ НА ПРИЛОЖЕНИЯТА

№ 1	Границитѣ на Македония	стр. 333
№ 2	Уйнстонъ Чърчилъ за македонскитѣ българи	” 334
№ 3	Проектъ въ Парижъ за автономия на Македония	” 334
№ 4	Лойдъ Джорджъ за македонскитѣ българи	” 336
№ 5	Джеймсъ Баучеръ за независима Македония	” 337
№ 6	Английската Лейбъръ-парти за независима Македония	” 338
№ 7	Лордъ Джеймсъ Брайсъ за отдѣлна макед. държава	” 338
№ 8	Протестантскитѣ мисионери въ защита на македонскитѣ българи	” 339
№ 9	Дж. Баучеръ въ защита на македонскитѣ българи	” 340
№ 10	Договора за защита на националнитѣ малцинства въ Гърция и въ сръбско-хърватско-словенската държава	” 343
№ 11	Българската държавна делегация въ Парижъ предлага създаване на независима Македония	” 345
№ 12-а	Първиятъ сръбски и гръцки режимъ въ Македония (1912-1915 г.). Тероръ и денационализация	” 346
№ 12-б	Извадки отъ рапорта на Карнегиевата анкетна комисия	” 359
№ 12-в	Изгонени български учители отъ Битоля	” 380
№ 12-г	Списъкъ за терора въ Македония подъ сръбска власт (1912-1915 г.)	” 383
№ 12-д	Възстание въ Охридско-Дебърско (1913 г.)	” 525
№ 12-е	Четническа борба (1913-1915 г.) въ Македония	” 529
№ 12-ж	Нападението при Удово-Валандово	” 529
№ 12-з	Бѣгства на македонскитѣ българи отъ редоветѣ на сръбската армия	” 530
№ 12-и	Бунтътъ въ Крагуевацъ на македонскитѣ новобранци българи	” 532
№ 13	Списъкъ за сръбския и гръцки тероръ въ Македония (1918-1924 г.)	” 535
№ 14	Коментаръ върху Конвенцията за размѣна на населенята (изселване) между Гърция и България	” 694
№ 14-а	Нѣкои примѣри за насилническитѣ методи на гръцкитѣ власти	” 697
№ 15	Животописни бележки за Тод. Александровъ	” 699
№ 16	Окржжна наредба на Т. Александровъ отъ 28 юний 1920 г. за изборитѣ въ Югославия	” 700
№ 17	Загинали до м. августъ 1924 г. нелегални македонски българи (четници и войводи)	” 703
№ 18	Списъкъ на нѣкои нелегални борци до м. августъ 1924 г.	” 710
№ 19	Кратъкъ списъкъ на нѣкои сражения и афери	” 718

№ 20	Македонскиятъ българинъ въ борба за националната си свобода (данни за една улица въ Щипско Ново-село)	стр. 722
№ 21	По-проявени участници въ Щипъ, презъ турския режимъ, въ ВМРО	” 725
№ 22	Пострадали въ Щипъ по аферата Каламатиевъ-хаджи Васковъ	” 728
№ 23	Отзиви на чуждата преса по македонския въпросъ	” 728
№ 24	Грабежи и разбойничества въ Македония	” 767
№ 25	Сътрудничество между българската власть и разбойници	” 773
№ 26	Стойче Добревъ и бандата му	” 782
№ 27	Условия на Т. Александровъ за помилване на провиненитѣ	” 784
№ 28	Показания на Владимиръ Сосипа	” 786
№ 29	Показания на Хр. Желѣзнички	” 787
№ 30	Писмо относно минали прояви на Яне Сандански	” 790
№ 31	Друго писмо по сжщия въпросъ	” 792
№ 32	Писмо по сжщия въпросъ	” 794
№ 33	Писмо по сжщия въпросъ	” 797
№ 34	Оранжева (полицейска) експедиция въ Неврокопско	” 798
№ 35	Снимка на бандити, предали се на грѣцкитѣ власти	” 804
№ 36	Показания на Лако Ивановъ	” 806
№ 37	Писмо отъ проф. Ал. Цанковъ до Ив. Михайловъ	” 812
№ 38	Писмо на проф. Ал. Цанковъ до Ив. Михайловъ относно убийството на Стамболийски	” 814
№ 39	Извадка отъ в-къ „Народно земеделско знаме“ (ноемврий 1946 г.)	” 815
№ 40	Факсимиле на писмо отъ проф. Ал. Цанковъ до Ив. Михайловъ	” 815

ДАРТЕЛИ ПО ОТПЕЧАТВАНЕ СПОМЕНИТЪ НА ИВАНЪ МИХАЙЛОВЪ.

Похвално е за нашата македоно-българска общественост, че и отпечатването на настоящата книга става съ народно участие и помощъ. Така стана и съ първата книга отъ мои спомени, както е посочено въ самата нея.

Съ благодарностъ посочвамъ тукъ имената на дарителитѣ, всички живущи въ новия свѣтъ, но останали привързани къмъ каузата на поробена Македония.

1. Аджиевъ Георги отъ с. Екшису, Леринско ; живущъ въ Индианаполисъ, Инд., Съед. Щати	Долари	100
2. Алексовъ Ангелъ отъ с. Селце, Прилѣпско ; живущъ въ Йънгстаунъ, Охайо, Съед. Щати	»	20
3. Анастасовъ Христо отъ с. Турѣе, Костурско ; живущъ въ Сентъ Луисъ, Мисури, Съед. Щати	»	100
4. Андрѣевъ Мичо отъ с. Горно Дупени, Рѣсенско ; живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. Щати	»	50
5. Атанасова Ката отъ с. Неволяни, Леринско ; живуща въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
6. Ацевъ Димитъръ отъ с. Брѣзница, Свети Врачко ; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	50
7. Ацевъ Петъръ отъ Скопѣе ; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд., Съед. Щати	»	100
8. Банскалиевъ Борисъ отъ с. Мосомище, Неврокопско ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	10
9. Бекташъ Миланъ отъ Прилѣпъ ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	5
10. Битовъ Лазаръ, по родители отъ с. Габрешъ, Костурско живущъ въ Торонто, Онт., Канада, въ честь на баща си Никола Битовъ и дѣдо си (баща на съпругата му) Атанасъ Лазовъ, живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд., Съед. Щати	»	1.500
11. Бундевъ Вангелъ отъ с. Янковецъ, Рѣсенско ; живущъ въ Алтонъ, Илинойсъ, Съед. Щати	»	50
12. Василева П. Фания отъ с. Екшису, Леринско ; живуща въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
13. Василевъ Кирилъ отъ с. Дреновени, Костурско ; живущъ въ Гранитъ Сити, Илинойсъ, Съед. Щ.	»	50
14. Георгиева Урания отъ Леринъ ; живуща въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	1
15. Георгиевъ Василь отъ с. Радойна, Охридско ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	5
16. Главчевъ Андонъ отъ с. Черешница, Костурско ; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	100

17. Григоровъ Михайлъ отъ с. Богданци, Гевгелийско ;
живущъ въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
18. Гривевъ Смилень отъ Беровско ;
живущъ въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
19. Даниловъ Никола отъ Радовишко ;
живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Калиф., Съед. Щ.	»	10
20. Димитровъ Анастасъ отъ Буфъ, Леринско ;
живущъ въ Барбертонъ, Охайо, Съед. Щати	»	6
21. Димитровъ Любенъ, Индианаполисъ, Инд., Съед.
Щати ; родомъ отъ Битоля.	»	50
22. Дотинъ Никола отъ Леринъ ;
живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. Щати	»	10
23. Дошева Султана отъ Суровичево ; Кирилъ и Викто-
рия Казакови — Кирилъ по родители отъ Зеле-
ниче, Леринско, а жена му отъ Суровичево ;
живущи въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
24. Дурато Майкъ отъ с. Гопешъ, Битолско ;
живущъ въ Ийстъ Сентъ Луисъ, Илиноисъ,
Съед. Щати	»	100
25. Ефтимовъ Христо отъ Струга ;
живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	100
26. Золумовъ Никола Гировъ отъ Софлу, Тракийско,
по родители отъ с. Габрешъ, Костурско ;
живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	50
27. Ивановъ Бориславъ отъ Неврокопъ ;
живущъ въ Индианаполисъ, Инд., Съед. Щати	»	55
28. Ивановъ Йонче отъ Жупа Селце, Дебърско ;
живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Калиф., Съед. Щати	»	10
29. Илиевъ Анастасъ отъ с. Арменско, Леринско ;
живущъ въ Дитроитъ, Мич., Съед. Щати	»	10
30. Иловъ Стоянъ отъ с. Белгощи, Охридско ;
живущъ въ Гери. Инд., Съед. Щати	»	10
31. попъ Исаковъ Аспарухъ Д-ръ, по родители от Ем-
боре, Кайлярско ; живущъ въ Кентонъ, Охайо,
Съед. Щати	»	100
32. Ичкаровъ Методи отъ Пятеле, Леринско ;
живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
33. Карговъ Андонъ отъ с. Екшису, Леринско ;
живущъ въ Дирборнъ, Мич., Съед. Щати	»	50
34. Кемпъръ Нада и Монти, — мъжа американецъ,
съпругата по родители отъ Дупени, Рѣсенско ;
живущи въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. Щати	»	10
35. Ковачевъ Георги, по родители отъ Воденъ ;
живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
36. Колянови Никола и Лена отъ Мокрени, Костурско ;
живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
37. Коневъ Борисъ отъ с. Варошъ, Прилѣпско ;
живущъ въ Йънгстаунъ, Охайо, Съед. Щати	»	40

38. Костовъ Георги отъ Баница, Леринско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
39. Котевъ Димитъръ отъ Кономлади, Костурско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	10
40. Краевъ Кирилъ отъ Екшису, Леринско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	50
41. Кръстамовъ Глигоръ отъ Екшису, Леринско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	10
42. Кръстеви Стефанъ и Поликсена отъ с. Дупени, Ръсенско ; живущи въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. Щати	»	20
43. Кузманова Мария, живуща въ Гери, Инд., Съед. Щати — въ паметъ на съпруга си Христо	»	20
44. Кръстовски Димитъръ отъ с. Габрешъ, Костурско ; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	200
45. Лазовъ Атанасъ отъ Шестеово, Костурско ; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд., Съед. Щати	»	50
46. Лейковъ Лазаръ отъ Шестеово, Костурско ; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд., Съед. Щати	»	50
47. Македоно-българска източно-православна църква « Свети Георги », Торонто, Онт., Канада	»	1.500
48. Македонска Патриотическа Организация « Тодоръ Александровъ », Йънгстаунъ, Охайо, Съед. Щати	»	100
49. Македонска Патриотическа Организация « Бащинъ Край », Гранитъ Сити, Илинойсъ, Съед. Щати	»	50
50. Македонска Патриотическа Организация « Братя Миладинови », Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	50
51. Македонска Патриотическа Организация « Победа », Торонто, Онт., Канада	»	100
52. Македонска Патриотическа Организация « Победа » — Женската Секция —, Торонто, Онт., Канада	»	1.500
53. Македонски Патриотически Организации « Победа » и « Правда », Торонто, Онт., Канада	»	500
54. Македонска Патриотическа Организация « Прилѣпъ », Стилтонъ, Пенсилвания, Съед. Щати	»	100
55. Македонска Патриотическа Организация « Родина », Гери, Инд., Съед. Щати	»	100
56. Манова София отъ с. Мокрени, Костурско; живуща въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	3
57. Марковъ Благой отъ с. Габрешъ, Костурско; жи- вущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	500
58. Марковъ Спасъ отъ с. Брѣзница Петричко ; жи- вущъ въ Торонто, Канада	»	40
59. Мелановъ Никола отъ Кономлади, Костурско; жи- вущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	100
60. Миленковъ Георги, живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	5

61. Миленковъ Йонче отъ Битоля; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	50
62. Мирчевъ Асенъ, по родители отъ Прилѣпъ; живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	5
63. Михайловски Методи, по родители отъ Велесъ; живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	5
64. Михайловъ свещ. Василъ, по родители отъ Битоля; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	50
65. Михайловъ Никола Фотовски, по родители отъ Дрѣновени, Костурско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	1,000
66. Мицевъ Никола отъ Баница, Леринско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
67. х. Мицевъ Стоянъ отъ Суровичево; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	10
68. х. Мицевъ Христо отъ Суровичево; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
69. Мишевъ Стефанъ отъ Скопѣе; живущъ въ Флинтъ, Мич., Съед. Щати	»	25
70. Наумова Анастасия отъ Битоля; живуща въ Барбертонъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
71. Наумовъ Василъ отъ Кономлади; живущъ въ Барбертонъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
72. Николовъ свещ. Георги отъ Крушово; живущъ въ Дитроитъ, Мич., Съед. Щати	»	100
73. Николовъ Живко отъ Леорѣка, Рѣсенско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
74. Низамовъ Христо отъ Янковецъ, Рѣсенско; живущъ въ Индианполисъ, Инд., Съед. Щати	»	50
75. Палчевъ Енди отъ Косинецъ, Костурско; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
76. Пандовъ Благой отъ Дрѣновени, Костурско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
77. Папазовъ Божинъ отъ с. Желево, Костурско; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	50
78. Петрови Фоти и Спаса отъ с. Зелениче, Леринско; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	3
79. Пешовъ Никола отъ Церово, Леринско; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
80. Поповъ Антонъ отъ с. Брѣзница, Петричко; живущъ въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	110
81. Поповъ Димитъръ отъ с. Брѣзница, Петричко; живущъ въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
82. Поповъ Мишо отъ Битоля; живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	10
83. Прентовъ Йонче отъ с. Велгощи, Охридско; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	4

84. Ралевъ Лазаръ отъ с. Габрешъ, Костурско ; живущъ въ Торонто, Онт., Канада	»	100
85. Ристовъ Борисъ отъ с. Сапотско, Рѣсенско ; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
86. Спасовъ Цене отъ Битолско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
87. Спахиевъ Георги отъ Неврокопъ ; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд., Съед. Щати	»	50
88. Спиртови Кочо и Роза — респективно отъ с. Мокрени, Костурско и отъ с. Зелениче, Леринско ; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
89. Ставревъ Иванъ отъ с. Дупени, Рѣсенско ; живущъ въ Спрингфилдъ, Охайо, Съед. Щати	»	20
90. Стефовъ Киме отъ с. Кривени, Рѣсенско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
91. Сугарева Дейзи, живуща въ Гери., Инд., Съед. Щати — въ паметъ на съпруга си Христо ;	»	10
92. Талевъ Траянъ отъ Битоля ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	5
93. Тасевъ Христо отъ Прилѣпъ ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	100
94. Тесови Кирилъ и Катерина отъ с. Мокрени, Костурско ; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
95. Тодоровъ Димитъръ отъ Крива Паланка ; живущъ въ Йънгстаунъ, Охайо, Съед. Щати	»	50
96. Трайковъ Стоянъ отъ с. Нередъ, Леринско ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	10
97. Филевъ Атанасъ отъ Охридъ ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	10
98. Филевъ Илия отъ Охридъ ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	10
99. Филиповъ Анастасъ отъ с. Арменско, Леринско ; живущъ въ Дитроитъ, Мич., Съед. Щати	»	10
100. Христовъ Методи отъ Прекопана, Костурско ; живущъ въ Дитроитъ, Мич., Съед. Щати	»	20
101. Христовъ Тодоръ отъ с. Гявато, Битолско ; живущъ въ Гери, Инд., Съед. Щати	»	20
102. Христовъ Христо живущъ въ Лосъ Анжелесъ, Кал., Съед. Щати	»	10
103. Цицковъ Михайлъ отъ с. Екшису, Леринско ; живущъ въ Индианаполисъ, Инд., Съед. Щати	»	50
104. Чалевъ Кирилъ отъ Екшису, Леринско ; живущъ въ Индианаполисъ, Инд., Съед. Щати	»	25
105. Чаневъ Методи отъ с. Острово, Воденско ; живущъ въ Кентонъ, Охайо, Съед. Щати	»	200
106. Чачови Филипъ и Нада, респективно отъ Кондороби и отъ Мокрени ; живущи въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5

107. Чачови Христо и Дана отъ Кондороби, Костурско ; живуци въ Синсинати, Охайо, Съед. Щати	»	5
108. Чикодревъ Коле отъ Екшису, Леринско ; живущъ въ Акронъ, Охайо, Съед. Щати	»	2
109. Чукалевъ Никола отъ Рѣсенъ ; живущъ въ Дитроитъ, Мич., Съед. Щати	»	50
110. Чукалевъ Тодоръ отъ Рѣсенъ ; живущъ въ Алтонъ, Илинойсъ, Съед. Щати	»	100
111. Янчулевъ Андонъ отъ Прилѣпъ ; живущъ въ Стилтонъ, Пенсилванія, Съед. Щати	»	20
112. Симеоновъ Михайлъ отъ с. Тресонче, Гостиварско ; живущъ въ Торонто, Канада ;	»	50
113. Личинъ Василъ отъ с. Българска Блаца, Костурско ; живущъ въ Фортъ Уейнъ, Инд.	»	75
114. Цафаровъ Лазаръ отъ с. Смърдешъ, Костурско ; живущъ въ Торонто, Канада ;	»	100

ИВАНЪ МИХАИЛОВЪ

Тежкото време, въ което живѣемъ, пълно съ неизвестности, налага публикуването на книги като настоящата, даже ако тѣ биха били само сухо свидетелство предъ бъдещето.

Тукъ се говори за македонското освободително движение отъ 1919 г. до смъртта на Тодоръ Александровъ (1924 г.). Върху тогавашното положение на Македония и нейната борба срещу потисничеството чуждестранната преса писа едвали не колкото и за епохата на Илинденското въстание.

Не знамъ дали на нѣкой другъ се е случвало да пише изложение отъ рода на настоящето при такава липса на материали. Главниятъ изворъ е моята паметъ ; следъ това малко стари вестници. Но се захехъ съ този трудъ при съзнание за дългъ, — къмъ нашия потиснатъ народъ, къмъ неговитѣ мъченици и герои ; ни най-малко отъ желание да писателствувамъ.

Важни съображения имахъ предвидъ като приложихъ повече освѣтления и за първия сръбско-гръцки режимъ въ Македония (1912-1915 г.). Чуждитѣ власти взиматъ всички мѣрки, за да държатъ въ неведение народа ни относно неговото минало. Поробенитѣ наши сънародници трѣбва да виждатъ тукъ — макаръ и въ бѣгли черти — последователната връзка въ освободителната борба, както и въ теглото на родината ни, следъ турския режимъ.

Като участникъ въ македонското дѣло отъ 1918 година насамъ позволихъ си да изнеса и какъ се е мислило въ него по дадени въпроси. Чрезъ това, вѣрвамъ, читателитѣ ще бждатъ улеснени когато биха разкривали изопаченията отъ страна на лица и сръди, които сж противници на нашата народна кауза или пъкъ эле осведомени.

Всичко въ тая книга е подчинено на една тенденция — Македония да бжде свободна и нашата българска народностъ въ нея да сжществува, заедно съ другитѣ, които отъ вѣкове сж тамъ.

За жалость, не можехъ да избѣгна описанията и на борби между българи. Дано въ бъдеще не се появяватъ разпри всрѣдъ синове на нашата народностъ. Дано по-скоро се стигне и до щастливото уреждане на македонския въпросъ, та да престанатъ както страданията на народа ни, така и вражествата между балканскитѣ народи около нашето отечество.

Разбираемо е, че нѣкои нѣща съмъ премълчалъ, за да не бждатъ улеснявани поробителскитѣ власти срещу живи хора и да не ги осведомявамъ върху подробности, които биха имъ били полезни въ пристѣпитѣ срещу нашия народъ.

Не мога да забравя грижитѣ и труда — въ връзка съ моитѣ спомени — на моята непоколебима, покойна вече другарка Менча; покрай другото тя постоянно ме е подсещала, че тѣхното цѣлостно завършване не бива да се изостави, независимо отъ разнитѣ други мои залисии. Признателенъ съмъ и за старанията на македонското културно-просвѣтно дружество «Тодоръ Александровъ» въ Брюкселъ, което се е погрижило около отпечатването.

Иванъ Михайловъ.

ЧАСТЪ ПЪРВА

**Македония наново подъ сръбско
и гръцко робство**

I. МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЯ НА РАБОТА

Въ първата книга отъ моитѣ „Спомени” казахъ, че подиръ свършека на голѣмата европейска война — края на 1918 г. — се озовахъ при Тодоръ Александровъ, въ канцеларията на Задграничното Представителство на ВМРО.* Тамъ Тодоръ идваше всѣки день и оставаше до обѣдъ. Понѣкога идваше и следъ пладне. Моята работа бѣ въ сжщностъ само съ него и не бѣ отъ особено значение. Но тя постепенно се уголѣмяваше въ следващитѣ месеци.

Въ канцеларията подреждахъ и преписвахъ материала за нѣкои книжки, които се издадоха по починъ на Тодора. Една бѣше за терористическитѣ деяния на сръбската властъ срещу нашия народъ въ Македония отъ 1912 до 1915 година. Друга — за участието на македонски българи въ културно-политическия животъ на България.

Въ свободното си време, което бѣ малко, продължавахъ да чета записки, за да държа изпити по право въ университета. Но повечето отъ това време отиваше пакъ по други работи, между които организирането на македонскитѣ студенти, а донейде и за участие въ събранията на младежката македонска организация, създадена на-скоро подиръ войната.

Въ „Гурко” 22 останахъ около една година. Покрай срѣдитѣ, за които вече съмъ споменалъ, завързахъ тамъ връзки съ хора отъ цѣлата наша емигрантска маса, — лица неизвестни на широкото общество, но чиято преданностъ бѣ полезна за македонската освободителна идея. Между тѣхъ имаше прости работници, зидари, файтонджии, кръчмари, овощари, колари, чиновници и прочее. Запознахъ се съ ржководящи лица всрѣдъ братствата. Тия, които произлизаха отъ по-неукия народъ, т. е. огромното мнозинство отъ новитѣ мои познайници, бѣха като-чели по-оптимисти, пълни съ вѣра въ бждещия успѣхъ на нашата кауза. За разлика отъ тѣхъ, всрѣдъ високо образованитѣ наши срѣди по-голѣмъ бѣ процента на лицата, които бѣха обезвѣрени, често отчаяни. Изненада ме съ своя песимизъмъ, напрімѣръ, единъ почтенъ и добросърдеченъ докторъ, крушовчанинъ, който нѣкога е билъ инспекторъ на революционнитѣ чети ; той не вѣрваше, че занаяпредъ ще може изобщо да се говори за Македония. Но бѣ твърде искренъ и призна предъ едно събрание две години по-късно, че истинско чудо било за него това, което Александровъ извърши, т. е. че македонскиятъ въпросъ шумно и решително бѣ поставенъ на-ново на сцената. И първиятъ и вториятъ пжть докторътъ изразяваше чувствата на мнозина.

Александровъ бѣ посещаванъ отъ лица отъ разни слоеве на емиграцията. Идваха понѣкога четници и войводи — разбира се, въ

* На улица « Гурко » № 22 въ София.

цивилно облѣкло — нѣкои отъ които тайно влизаха въ Македония следъ новата ѝ окупация отъ Сърбия и Гърция. Донасяха сведения за положението на поробения народъ, които азъ подреждахъ ; преписвахъ на машина въ много екземпляри това, което можеше да се извести на обществото, и го пращахъ до разни български и чуждестранни отговорни мѣста.

Другитѣ двама членове на Централния Комитетъ на ВМРО, Александъръ Протогеровъ и Петъръ Чаулевъ, се явяваха рѣдко въ канцеларията ; тѣ не вършеха тукъ никаква работа, а идваха само за разговоръ съ Тодора.

Еднажъ силно се похлопа на вратата на работната ми стая. Влѣзна, безъ да дочака моето обаждане, единъ строенъ господинъ, съ малко вирната шапка. Заяви, че билъ градоначалника на столицата, Прудкинъ. Запѣхтѣнъ попита : „ Кжде е Александровъ ? ”. Отговорихъ му, че още не е дошелъ и не зная кжде е. Безъ да иска позволение той надникна въ другитѣ стаи и все така бързо слѣзна по стълбитѣ. По това време Стамболийски бѣ на власть въ България*.

Изказваха се предположения — въ нашитѣ срѣди —, че правителството ще предприеме нѣкакви акции срещу македонцитѣ, но никой не се спрѣ много сериозно върху такава възможность. Знаехъ, че Александъръ Димитровъ, най-важниятъ другарь на Стамболийски, бѣ потърсилъ съдействието на Т. Александровъ за укриване на държавно оржие при вѣрни на македонскитѣ организации хора. Това бѣ къмъ месецъ октомврий 1919 година.

Но касаело се е до приспиване на македонскитѣ деятели. Защото на 4 ноемврий с. г. осъмнахме съ новината, че Т. Александровъ и Ал. Протогеровъ сж арестувани и закарани въ Централния затворъ, заедно съ голѣмъ брой български общественици. Ареститѣ нѣкои обясняваха — това бѣ и тезата на властта — съ искания на държавитѣ-победителки, което въ сжщность значеше искане на Бѣлградъ и Атина ; други пъкъ вѣрваха, че Стамболийски и другаритѣ му сега си отмъщаватъ на онѣзи, които сж намирали оправдано участието на България въ войната. Известно е, че по време на войната Стамболийски се намираше въ Софийския централенъ затворъ.

Продължавахъ да отивамъ редовно въ канцеларията. Получихъ две-три писъмца отъ Тодора ; той успѣваше да ги изпрати отъ затвора чрезъ приятели, които му внесоха и револверъ въ килията.

Организира се бѣгството му. За следствие тоя день е билъ придружаванъ само отъ единъ стражарь. А канцеларията на следователя се намираше въ центъра на града. Докато, на връщане, арестанта и следващия го стражарь стигнатъ къмъ черквата „ Св. Никола ” въ квартала „ Три Кладенци ”, почти се е мръкнало. На близо тамъ живѣеха роднини на Тодора. Стражарьтъ се съгласилъ да влѣзнатъ за нѣколко минути въ кжщата, за да поздрави Алексан-

* Стамболийски стана Министъръ-председателъ въ България презъ месецъ октомврий 1919 год.

дровъ своитѣ близки. Още съ стѣпането вжтре трима-четирма, скрити въ домътъ мжже, обграждатъ стражара и взиматъ пушката му. Съ единъ от нападателитѣ Тодоръ изчезналъ въ мрака. За да не пострада, стражарътъ бѣ заявилъ, че е билъ нападнатъ на улицата.

Следователтъ, при когото Тодоръ бѣ повиканъ за разпитъ, бѣ Иванъ Красновски.* Презъ първата свѣтовна война той стоя дълго въ Щипъ като воененъ следователъ. Отъ тамъ го познавахъ и азъ, а бѣ завързалъ добри връзки съ него Михаилъ Моневъ отъ Кратово, зетъ на Тодора. Той бѣ помолилъ Красновски да повика Александра за разпитъ малко по-късно, привечерь; въ тоя смисълъ тсй и услуги. По онова време още не бѣха повѣяли пораженски вѣтрове срѣдъ българската интелигенция, които по-късно внесоха доста дезориентация. И можеше понѣкога да се разчита въ полза на поробена Македония даже на лица като Красновски, който бѣ крайно педантенъ изпълнителъ на закони и правила по службата му.

По-късно ВМРО намѣри начинъ да изрази своята благодарностъ спрѣмо уволнения стражаръ.

Следъ бѣгството на Тодора полицията положи голѣми усилия да го открие и залови. Но напраздно. Вестницитѣ съ голѣми заглавия известяваха ту че билъ намѣренъ човѣшки трупъ въ гората край Кюстендилъ, и се допускало, че това е трупа на Александрова; ту че градоначалникътъ Прудкинъ обсажда нѣкои вили въ Костенецъ-Баня, кждето Тодоръ се билъ криелъ. Ширѣха се фантастични новини въ връзка съ това преследване.

Подиръ нѣколко дни отъ затвора избѣга и Протогеровъ. Преоблечени като стражари бивши четници го взеха отъ арестантското отдѣление на Александровата болница въ София, кждето се явиха съ файтонъ. Като старши стражаръ бѣ облеченъ бившиятъ войвода Михаилъ Радевъ Странджата, родомъ отъ Стара България. Той представя на началника на караула „официаленъ” документъ отъ сжда, съ който Протогеровъ бѣ виканъ на разпитъ. Седнали въ файтона арестанта и „стражаритѣ” изчезнаха въ първитѣ улици на квартала около болницата.

Властта се бѣше почувствувала уязвена и озадачена следъ като се изплѣзнаха отъ ржцетѣ ѝ двамата членове на Централния Комитетъ на ВМРО. Българското общество възбудено коментираше тия бѣгства. Факторитѣ отъ управлението знаеха, че Александровъ нѣма да стои съ скръстени ржце.

Една недѣлна утринъ отидохъ въ салона на театъръ „Одеонъ”, за да слушамъ речта на Петъръ Рисъ, за когото бѣ известно, че билъ виденъ членъ отъ партията на проф. Милюковъ въ Русия и щѣлъ да говори върху управлението на болшевикитѣ. Седнахъ на осмия редъ въ партера, до пжтеката, която дѣлѣше столоветѣ по срѣдата на салона. Ораторътъ закъснѣваше; протекли бѣха повече отъ двадесетъ минути, може би половинъ часъ, а сцената бѣ още

* По-късно, следъ 1934 година, Красновски стана министъръ на Вжтрешнитѣ работи въ България; тогава, при гонидбитѣ срещу македонски деятели, срещу него се натрупаха лоши чувства въ македонското общество.

праздна. Нетърпеливи бѣха и други слушатели, повечето заели мѣста въ партера, на по-първитѣ редове. За да мине по-бързо времето, зачетохъ уводната статия на вестникъ „Зора“, писана отъ професоръ Иванъ Георговъ, върху българската дипломация. Въ мигъ почувствахъ, че сѣкашъ пода изподъ насъ се продѣни. Настѣпи мракъ, въ устата усѣтихъ пепель ; а и по главата ми се изсипа нѣщо като пѣськъ. Гърмежътъ, който се е разнесълъ надалече въ София, азъ го чухъ въ салона като мигновено счупване на огромна дѣска. Веднага се сѣтихъ, че е станалъ атентатъ и го отдадохъ на комуниститѣ, които ще да сж искали да убиятъ оратора, важенъ тѣхенъ политически противникъ, а заедно съ него и придружаващитѣ го първенци отъ българскитѣ буржуазни партии*.

Не почувствахъ да съмъ раненъ. Въ момента ми мина презъ умъ, че и никой другъ не е пострадалъ. Може би за това ме обхвана почти весело настроение — смѣтайки, че авторитѣ на атентата много има да се ядосватъ заради неуспѣха ; толкозъ повече, че самиятъ ораторъ изобщо не бѣ пристигналъ въ салона. Но тѣзи размишления бѣха мигновенни. Дочувахъ вече викове около мене, а и други откъмъ входната врата къмъ улицата, която презъ димътъ и прахътъ ми се видѣ много замъглена ; виждахъ нататъкъ човѣшки фигури, но изглеждаха каточели на стотици метра далече, а азъ сѣкашъ се намирахъ въ желѣзопѣтенъ тунелъ. Ясно схванахъ, че подътъ бѣ повдигнатъ ; бѣ много повече наведенъ къмъ сцената. Като се опитахъ да бѣгамъ къмъ пѣтната врата, този подъ се явяваше като малка стрѣмнина. А други хора прескачаха презъ столоветѣ, за да се спасяватъ сжщо. Мазилки откъмъ тавана, и нѣкакви други предмети, падаха върху столоветѣ и хората. Нищо точно не можеше да се вижда и да се различи. Като излѣзохъ на улицата, видѣхъ се цѣлъ въ прахъ ; дългото ми черно палто като да бѣ извадено отъ сандѣкъ съ брашно. Позавъртѣхъ се тукъ нѣколко минути, за да се осведомя какво точно е станало. Пристигнаха бѣха стражари, които съ помощта на цивилни изнасяха отъ вѣтре ранени хора. Забелѣзахъ професоръ Милетичъ, цѣлиятъ посипанъ съ прахъ. Поздравихме се за избавлението ни. И той бѣше сигуренъ, че това е комунистическа работа. Като се явихъ следъ малко у дома, леля ми избухна въ плачъ — отъ страхъ предъ картината, която представлявахъ, и отъ радостъ, за дето ме вижда живъ. Тя бѣ чула сжщо гърмежа и разбрала отъ минавачи изъ улицата, че е станалъ голѣмъ атентатъ ; но не е допускала нейнъ близъкъ да се намира тамъ. Отъ вестницитѣ сетне се ориентирахъ, че съмъ билъ едва на единъ метъръ отъ кратера на избухването. Предъ мене седѣше, облегатъ съ лакти върху предния столъ, единъ човѣкъ съ кжсо кожухче. Азъ пъкъ се бѣхъ опрѣлъ назадъ на моя столъ. Нѣколко дни подъ редъ никой не се явяваше да познае тоя трупъ съ кожухче ; на края се явила старата майка на нещастника, който се оказалъ нѣкогашенъ музикантъ отъ единъ софийски полкъ.

* Малко по-късно цѣла България знаеше, че атентата е устроенъ отъ самия столиченъ градоначалникъ Прудкинъ.

*
**

Знаеше се вече за приближаването къмъ Вжтрешното Министерство на нѣкогашния македонски деецъ Гьорче Петровъ. Той стана висшъ чиновникъ и канцеларията му бѣ въ това министерство. До тогава презъ изтеклитѣ десетина години, той е стоялъ настрана отъ македонскитѣ работи. Сега, приближенъ до българската власть, се бѣ заелъ да спѣва намѣренията на Т. Александровъ и дейността му въ Македония, която тайно започваше. Опиталъ се бѣ да насочи срещу Тодора войводитѣ отъ скопски окржгъ. Съ такава целъ бѣ отишелъ въ Кюстендилъ. Повечето отъ тѣхъ подиръ войната се навъртваха въ Кюстендилско. Тѣ сж известили на Тодора всичко, което бѣха чули отъ Гьорче. Специални грижи положи той да повлияе на Ефремъ Чучковъ, като го назначи на работа въ тѣй наречената „Комисия за бѣжанцитѣ“ — учредена като отдѣлъ при вжтрешното министерство. Въ сжщностъ това бѣ канцелария за противопоставяне срещу Тодоръ Александровъ, неговитѣ приятели и неговитѣ начинания. Министъръ на вжтрешнитѣ работи бѣ Александъръ Димитровъ, нѣкогашенъ санданистъ, който имаше зжбъ срещу централиститѣ отъ нашето движение — представляващи мнозинството на ВМРО — още отъ миналото. Съ право той бѣ считанъ като вторъ човѣкъ следъ Стамболийски въ управляющата партия и въ кабинета; по воля и постоянство нѣкои го сочеха за пръвъ.

Не бѣ никакъ чудно, че Гьорче не можа да повлияе на Чучкова. При едно тайно идване на Тодора въ София, Чучковъ се срещна съ него и реши да замине за нелегална работа въ Македония. Видѣхъ го следъ срещата. Бѣ съ повишено настроение и ми каза:

— Трѣбва да слушаме каквото ни каже Стария. Имайте пълна вѣра у него.

Ефремъ Чучковъ бѣ много по-възрастенъ отъ Тодора, но и той го наричаше „Стария“.

Старателни опити сж били правени за спечелване на войводата Иванъ Бърльо и насочването му противъ Александровъ. Давана му е била идея да убие Тодора — отъ близки на Гьорче Петровъ и правителството лица. За всичко това, обаче, Бърльо уведомявалъ Александрова и наскоро напусна Кюстендилъ, за да се озове като войвода въ Щипско.

*
**

Въ София имаше доста студенти отъ Македония, сжществуваха и организирана група. Но при общата безпжтица следъ изгубената война се бѣ появило многоезичие срѣдъ нея. Събранията на тази група се развиваха при непрекъснати спорове, шумъ, и обиди. Бѣхъ изненаданъ като чухъ въ такова събрание единъ „ораторъ“, заелъ катедрата за нѣколко минути, да ни убеждава, че всичко било вече свършено съ Македония, че трѣбвало да я забравимъ. Злорадство изразяваха очитѣ, тона и жестоветѣ му. Нѣкои ми казваха, че този велешанинъ не е студентъ, а си е набавилъ студентска книжка само за да пречи на една правилна работа въ дружеството; а други

твърдѣха, че е билъ въ връзки съ сръбската легация. Малко остана да се разбиятъ глави въ събранията.

Мнозина студенти не знаеха какво точно искатъ. Повлияни бѣха отъ вълната на недоволство и даже отчаяние, което увличаше голѣма частъ отъ българското общество. Нѣколко души студенти се явяваха като съмишленици на опозицията, която се бѣ появила всрѣдъ македонската емиграция. Гьорче държа еднажъ беседа предъ студентитѣ. Говори за основаването на ВМРО, за Дѣлчева, за идеитѣ на първитѣ македонски борци при турското робство. Бѣ доста предпазливъ ; не се впусна въ критика срещу никого. Но самото му явяване въ аудиторията на университета издаваше намѣрението му да спечели студентството.

То, обаче, — както казахъ — говорѣше тогава сѣкашъ на разни езици. Не можеше и да се мисли за единство. Ето защо нѣколко души другари решихме да бжде отречена старата група и да се създаде ново дружество, въ което да членуватъ само идейно подобрани хора. Това бѣ инициативата за поникването на дружеството „Вардаръ“. Главнитѣ негови създатели бѣхме Кръстьо Веляновъ отъ Крушево, Йорданъ Чкатровъ отъ Прилепъ, и азъ. То броеше отначало къмъ тридесетъ души. Започнахме да издаваме списание „Илинденъ“. Първиятъ брой бѣ изкаранъ отъ приятели печатари на кредитъ. Обърнахме се до наши общественици и до чужденци — стари приятели на македонската кауза, които се отзоваха съчувствено съ писма или статии. Сами разпространявахме списанието, посещавайки магазини и къщи на македонци. Въ нѣколкото броя се помѣстиха полезни материали върху нашето народно дѣло.

Не всички, при които съмъ се явявалъ да продавамъ списанието, сж се отзовали радушно. Но повечето нашенци проявяваха интересъ за каузата. Натъкнахъ се и на интересни откази. Ето единъ, колкото осждителенъ, толкова и веселъ. Отивамъ въ единъ златарски магазинъ, отдавна познатъ на софийското общество. Нося подъ мишница голѣмъ вързопъ съ списанието. Въ магазина е само синътъ на стопанина. Поздравлява ме елегантно и ме пита :

— Какво те носи насамъ Ванчо, отдавна не съмъ те виждалъ.

Обяснявамъ му накратко, че студентството е издало списание по нашата народна кауза, и че е време изобщо нашето общество да се пораздвижи, за да не остане само сърби и гърци да се занимаватъ съ Македония. Съ събеседника ние сме почти връстници, и се познаваме още отъ 1908 год. Затова му подхвърлихъ, че нашето по-младо поколение трѣбва съ каквото може да продължава дѣлото на по-старитѣ. Той подреждаше едно чекмедже съ бижута и часовници, безъ много да поглежда къмъ мене ; и промълви :

— Може да ти е известно, Ванчо, че съ обществени въпроси у насъ се занимава баща ми. Затова бжди любезенъ да го почакашъ.

Твърде добре ми бѣ известно, че тоя младъ човѣкъ харчи по своя воля, безъ знанието на баща си, много пари по бирарии, по разходки, по танцове. Той можеше безъ баща си да закупи и цѣлия вързопъ съ книги, който носѣхъ. Но ми се видѣ интересно да чуя и отговора на бащата ; затова нищо не възразихъ.

Подиръ дългичко чакане влѣзна стариятъ и ме поздрави сжщо елегантно. Но и той знаеше, че не ще да е случайно моето идване, тъй като никога не съмъ посещавалъ дюкяна имъ за разговоръ. Зае се и той да рови въ нѣкакво чекмедже, и следъ като минаха доста минути, безъ да гледа къмъ мене, проговори :

— Какво те носи насамъ Ванчо ? Какво ново има ?

— Новото е, че студентитѣ издадохме списание за Македония ; вѣрвамъ да купите единъ брой.

— Какво се пише въ това списание — пита, все загледанъ въ чекмеджето.

— Преди всичко по историята на нашето освободително движение —, пояснявамъ.

— Ама азъ я знамъ историята — отговори бързо той, увѣренъ, че следъ този аргументъ ще може да се отърве отъ купуване на списанието.

— Вѣрвамъ да я знаешъ, казвамъ азъ — но тая е друга история ; нея си я училъ въ училище ; а въ списанието сж дадени нови работи, които сж сжщо интересни. Азъ се надѣвамъ, че ще продамъ между съгражданитѣ ми всичкитѣ екземпляри, които нося. Вие би трѣбвало да купите и повече, понеже сте четири-петъ души мжже въ кжщи, но може да минете и съ единъ екземпляръ. Азъ трѣбва да бързамъ, защото имамъ и друга работа.

Най-смѣшното е, че бащата, който „познавалъ ” историята, едвали бѣ свършилъ първи прогимназиаленъ класъ. А съвсемъ невѣроятно бѣше човѣкъ като него по свой починъ да е прочелъ нѣщо историческо. Вънъ отъ туй, даже да бѣ училъ, знанията му пакъ не биха съпадали съ съдържанието на едно списание, въ което се помѣстватъ разни нови материали.

— Вземи една книжка — каза къмъ сина си елегантния бижутеръ, който винаги се стараеше да се изразява на литературенъ езикъ, но не всѣкога това му се удаваше изцѣло. Горчевина го изпълваше задето трѣбваше да направи този излишенъ „масрафъ”, но нѣмаше какъ другояче да постжпи. А и той, както друти членове отъ тѣхното семейство, е пропилялъ за лично удоволствие огромни суми. Само бирата и виното, което тая фамилия е изпила сама, или съ свои компании, струватъ толкова, колкото е необходимо сто години подъ редъ да се издаватъ три списания като нашето.

Естествено, ние не се отчайвахме отъ такива примѣри на асоциалност и безгрижие къмъ национални въпроси.

Първата година азъ бѣхъ председателъ на дружество „Вардаръ” *). То продължи сжществуването си до 1944 година, т.е. двадесетъ и петъ години подъ редъ. Въ последнитѣ петъ-шестъ години поради полицейски пречки минаваше подъ име „Шаръ”. Отъ неговата срѣда излѣзнаха борци като братята Илия и Тодоръ Кушеви,

* Въ следващитѣ нѣколко години председателитѣ се редуваатъ както следва : Йорданъ Чкатровъ — отъ Прилѣпъ, Василъ Шалдевъ — отъ Гюмендже, Кирилъ Дранговъ — р. въ Ломъ, Асѣнъ Аврамовъ отъ София (родители отъ с. Скрижево-Драмско), Любенъ Димитровъ — отъ Битоля, Петъръ Ацевъ — отъ Скопие, Живко Гелевъ — отъ Скопие.

паднали срещу поробителя на Македония ; други загинаха отъ странични противници — като Кирилъ Джидровъ, Кирилъ Дранговъ, Славчо Гайгуровъ, Георги Буховъ, Благой Кюлевъ, Гошо Атанасовъ, Стефанъ Карайордановъ, Страхилъ Развигоровъ, Василъ Василевъ, Борисъ Стефовъ ; трети — поне до момента като пиша тия редове — безследно изчезнали при комунистическия режимъ — като Коста Ризовъ, Георги Марчевъ, Атанасъ Пашковъ.

Дейността на това дружество може, въ всѣки случай, да се посочва като добъръ примѣръ за бждещитѣ наши студентски поколения.

Когато замисляхме създаването му, имахме предвидъ, че то не трѣбва да остане само академично сдружение, а да бжде лаборатория за подготовка на образовани хора въ дѣлова служба на родината ; да създава обществени дейци, които смѣло да участвуватъ въ нашата освободителна борба.

При появяването му дружество „Вардаръ” излѣзна съ позивъ къмъ цѣлото мекедонско общество ; възложи се на мене да го съставя. Поставяхме си като цель независима Македония. До тогава все още бѣ въ обръщение думата автономия, неотговаряща вече на новото положение. Съ формулата „независима Македония” се внасяше бистрота и праволинейность въ нашитѣ искания.

Въ позива на дружество „Вардаръ” бѣ казано : „Свободна и независима Македония ще бжде преди всичко резултатъ на усилията на собственитѣ ѝ чада, а тия усилия трѣбва да бждатъ общи и съгласувани. Ето защо, съзнателното македонско студентство смѣта достойно за призиването си само такова поведение, което изхожда отъ интереситѣ на единния отпоръ, съ който македонцитѣ отъ всички мѣста, съсловия и националности на Македония трѣбва да отговарятъ на ударитѣ на общитѣ неприятели. Въ името на общата идея, която ни сплотява, нужна е една дисциплинирана организация, признавана отъ всички ни за по-компетентна, по-достойна и по-авторитетна да отговори на нуждитѣ на борбата, отколкото замислитѣ на едного или нѣколцина... Нашата политическа цель е тая на цѣлата емиграция — свободна и независима отъ никоя балканска държава Македония...”

Нашето дружество се създаде чрезъ старателенъ подборъ на студентитѣ. Новоприетиятъ членъ трѣбваше лично да подпише декларация въ духа на идеитѣ, които ни наложиха здраво да се организираме. Но преди това кандидатътъ трѣбваше да бжде препоръчанъ отъ двама души, които отъ по-рано членуватъ ; тѣ сжщо подписваха своята препоръка. Поради това никога въ дружеството не се появи разногласие, нито пъкъ нѣкой отъ участницитѣ прегърна други идеи. Въ първото настоятелство влизаха още Илия Бугарчевъ отъ Дойранъ, Карамихайловъ Стоянъ отъ Сърско, Зора Здравева отъ Шипъ, Йорданъ Чкатровъ отъ Прилѣпъ, Кръстьо Веляновъ отъ Крушево.

Хубавъ споменъ имамъ отъ прилѣпчанина Петъръ Колищърковъ. И той членуваше въ дружеството, но повече се проявяваше въ младежката организация, сжщо раздѣлена тогава въ две крила —

едното подъ влиянието на Гьорче Петровъ и „Временната Комисия“. Колищърковъ имаше всѣкога успѣхъ когато говорѣше въ младежката срѣда. Речъта му бѣ едновременно сериозна, но и нѣкакъ интимна, топла, обогатена и съ шеги, които той съумѣваше да каже въ най-подходящъ моментъ. Слушайки го оставате съ впечатление, че предъ васъ проповѣдва единъ широкосърдеченъ човѣкъ. И като другарь бѣ на мѣсто.

Кръстьо Веляновъ бѣ отличенъ говорителъ ; въ речъта му преобладаваше смисленостъ, точна анализа, а и проличаваше неговата начетеностъ. Той и пишеше хубаво. Бѣше сърдеченъ, крайно лояленъ и търпеливъ, много скромень. И въ студентската срѣда и всрѣдъ младежката организация неговата деятелностъ бѣ плодотворна.

Чкатровъ бѣ най-честиятъ нашъ ораторъ. Говорѣше увлекателно и логично ; по нѣкога плащаше малко данъ на красивата фраза. Той обичаше „парламентаризма“ при нашитѣ дебати. Азъ прекъснахъ веднажъ разискванията въ наше събрание. Единъ отъ студентитѣ, давайки обяснения по нѣкакъвъ въпросъ, спомена случайно, че общъ познатъ отъ с. Горно Броди, Сѣрско, умствено се повредилъ. Понеже това лице ме интересуваше, извикахъ отъ катедрата :

— Чакайте, моля. Кога се е случило това нещастие ? Я ми кажи нѣколко думи. — И студентътъ взе да обяснява, съ което изгубихме около четвъртъ часъ. Чкатровъ често се смѣеше, че по тоя начинъ съмъ нарушилъ парламентарния редъ... Но се смѣхме и ние, другаритѣ му. И не само по този случай сж падали шеги и закачки въ нашата младежка срѣда. Тогава весело гледахме понѣкога и върху нѣща, които би следвало малко по-грижливо да преценяваме. Напримѣръ, неочаквано открихме, че единъ измежду насъ започваше да говори до нейде френски ; а известно ни бѣ, че доскоро не познаваше този езикъ. Чудехме се кжде и какъ е училъ. Докато единъ день разкрихъ тайната. Отивайки при него позвънихъ на вратата, но едновременно погледнахъ и презъ прозореца на долния етажъ, кждето той работѣше. Завесата не бѣ съвсемъ спусната, та забелѣзахъ, че той съ бързина, като въ суматоха, прибра отъ масата нѣкакви книжа и ги постави въ чекмеджето. Следъ това ми отвори вратата на кжщата. Веднага ми мина презъ ума, че е прибралъ книгитѣ, отъ които учи френски езикъ. Едва се въздържахъ да не се изсмѣя. Но сподѣлихъ съмнението си съ Веляновъ. Наканихме се единъ день двамата да го изненадаме. Повтори се сжщата сцена. Но тогава вече азъ бръкнахъ въ чекмеджето и отъ тамъ измъкнахъ френския учебникъ и ржкописнитѣ упражнения на нашия другарь.

— Кого ще лъжешъ, му казахме. Нима отъ небето ти падатъ тия френски фрази, съ които отъ време на време искашъ да ни изненадавашъ ? Заедно съ насъ и той се смѣ отъ сърдце — но се чувствуваше и известна сконфузеностъ въ държанието му при тая неочаквана среща.

*
**

Известно време бѣхъ секретарь на Щипското братство въ София.

Докато изпълнявахъ тая длъжностъ въ братството не се случи нищо особено, като изключимъ смъртта на заслужилия народенъ будителъ Арсени Костенцевъ. Мнозина негови съграждани и други почитатели участвуваха при погребението му. Още не мога да забравя бедната обстановка у дома му. А съжالياвамъ, че не ми се случи да посетя по-стария му братъ Михайлъ ; той продължаваше да живѣе въ сжщата кжща, кждето презъ 1907 година толкова често съ захласъ го слушахъ да разказва впечатленията си отъ разни български краища и далечни страни.

*
**

Всрѣдъ младежката организация най-много работѣха тогава Веляновъ, Чкатровъ и Колищърковъ. Азъ нѣмахъ време да се проявявамъ повече и тамъ. Сетне въ „Вардаръ ” и въ младежкитѣ редове се проявиха съ работа мнозина ; тѣхъ нѣмахъ възможность да опознавамъ тѣй отблизо, както споменаванитѣ тукъ другари. И въ тази организация ставаха много бурни срещи, при които често не се и чуваха думитѣ на ораторитѣ, а надделяваха виковетѣ и ударитѣ по пейкитѣ. При събрание въ училището „Фотиновъ ” не можахъ да изтърпя кръсъцитѣ и безредието ; отидохъ си. Една вечеръ на младежко съвещание, Веляновъ ме запозна съ съученика му отъ Солунската Търговска Гимназия Симеонъ Евтимовъ, родомъ отъ Емборе. Това случайно запознанство ще се окаже по-късно истинско богатство за нашето движение. Можахъ единъ пжтъ съ младежката организация да отида на екскурзия до планината Витоша. Съ насъ бѣ дошълъ и Войданъ Чернодрински, автора на „Македонска Кървава Сватба ”. Той бѣ много симпатиченъ на младежитѣ ; сжщо и неговата съпруга. Когато се представляваше тази пиеса тѣ двамата бѣха и актьори.

Безъ съмнение, много трѣбваше да се съжالياва, че се случи разцепление всрѣдъ наши младежи. Но при тогавашната обстановка, неминуемо трѣбваше да се мине и презъ такива изпитания, за щастие не много трагични.

Единъ отъ приближенитѣ до Гьорче Петровъ студенти, добрякътъ Иванъ Грашевъ отъ Прилѣпъ ме срещна еднажъ на площада предъ Двореца въ София и заговорихме за нашата програма. Казахъ му, че тѣ, които се наричатъ автономисти, трѣбва да дойдатъ при насъ, тѣй като ние искаме повече отъ автономия, боримъ се за пълна независимостъ на цѣла Македония ; докато тѣхната автономия не възстановява обединението на разпокъсаната ни родина ; а и не се знае каква автономия би се получила подъ сръбска власть, каква подъ гръцка и какво би се искало за Петричкия окръгъ (Пиринския край) подъ българска власть. Грашевъ набързо и малко разядосанъ ми отговори : „ Ние ще си стоимъ отдѣлно. Ако вие сте автономисти или за независимостъ — ние ще се наричаме федератисти ; ако вие станете федератисти — ние ще си поставимъ друго име ”. Думитѣ му точно изразяваха желанието на тогавашната опозиция да прави на всѣка цена разколъ всрѣдъ емиграцията, безъ

да има идейни основания и въпрѣки, че на своя страна нѣмаше повече отъ две-три братства, и то не всичкитѣ цѣлостни. Така, останалитѣ студенти продължиха да се наричатъ „македонска студентска група“. Но дейността на „Вардаръ“ много ги засѣнчваше; толкозъ повече, че наскоро за всѣки стана очевидно съчувствието на почти всички емигрантски братства въ България къмъ нашето дружество.

Не е излишно за нашитѣ млади читатели да спомена, че братствата бѣха стари сдружения на емигранти отъ Македония; нѣкои сж създадени още къмъ 1893 г. Най-голѣмиятъ брой братства бѣха въ София; въ всѣко отъ тѣхъ, както показваха и наименованията имъ, се числѣха емигрантитѣ отъ съответната македонска околия. А въ братствата по другитѣ градове на България влизаха емигранти отъ различни македонски села и градове; тѣзи братства бѣха кръщавани по името на града кждето поникваха, напр. Пловдивско македонско братство, Шуменско, Варненско и пр.

*

**

Навсѣкжде изъ България, кждето имаше македонска емиграция, проникнаха позиви и хвърчащи листове срещу Александровъ и другаритѣ му. Успоредно съ Гьорче Петровъ, като главенъ подбудителъ на опозицията се очерта Димо хаджи Димовъ, който въ сжщность бѣ познатъ комунистъ. Той написа и книга „Назадъ къмъ автономията“. Но още въ самото заглавие поличава грешка; думата „автономия“ не бѣ подходяща.

И за хаджи Димова години подъ редъ нищо не бѣ се чувало. За него и нѣколцината му приятели, които все още продължаваха да се наричатъ санданисти, турскиятъ режимъ между Хуриета и Балканската война като че не бѣ сжществувалъ; сжщо така и по време на първия сръбско-гръцки потиснически режимъ нийде не бѣха се мѣрнали да се борятъ срещу робството, нито даже зжбъ бѣха обелили.

Гьорче Петровъ дълги години преди това е държалъ въ Варна подъ наемъ нѣкакъвъ хотелъ или пансионъ. Презъ първата свѣтовна война поискалъ съдействие отъ Тодора, за да стане български окръженъ управителъ въ Драма. Отъ мнозина бѣхъ чулъ, че се сърдилъ на Тодора задето не му била дадена казаната служба. Присжствувахме на едно интересно явление: стария борець за самостоятелностъ на македонското движение, Гьорче Петровъ, се бѣ намѣстилъ въ една правителствена канцелария въ София; бѣ въ пълна интимность съ министѣра на полицията. А Т. Александровъ, обвиняванъ отъ гьорчевци въ сътрудничество, по време на войната, съ политиката за присъединение на Македония къмъ България, започваше македонската борба и даваше тласкъ на цѣлото наше движение върху самостоятелна база; той бѣ открито гоненъ отъ българското правителство.

Тогава бѣ напечатана брошурата „Новитѣ смутители всрѣдъ македонската емиграция“. Написа я Георги Кулишевъ. Въ нея се из-

насяха противоречията на нѣкогашнитѣ деятели отъ Сѣрския революционенъ окръгъ, именуващи се все още „санданисти“, които бѣха престанали да участвуватъ въ борбата срещу поробителя още отъ времето на Хуриета. Помѣстени бѣха и снимки отъ разпискиѣ за пари, които тѣзи хора сж взимали отъ Тодоръ Александровъ презъ време на свѣтовната война. По-късно Кулишевъ се премѣтна идейно, и влѣзна въ любовни отношения съ лицата, които добре бѣ обрисувалъ, и заедно съ тѣхъ слугува на една властъ въ София, комунистическата.

Имаше хора жадуващи за водачество, които смѣтаха анархията следъ военния неуспѣхъ тѣй благоприятна за домогванията имъ, както е водата за рибата. И понеже Александровъ бѣ голѣмата прѣчка по пжтя - голѣма и по воля и по революционна дейность, и поради животѣ му връзки всрѣдъ наличния революционенъ кадъръ, трѣбваше той да бжде изложенъ, унищоженъ морално. Измислицитѣ по неговъ адресъ не спираха дълго и следъ като бѣ нарамилъ пушка, и всрѣдъ материалната мизерия въ Осоговската планина, въшлясалъ, хранещъ се съ черния сиромашки хлѣбъ, се бѣ заелъ „съ игла кладенецъ да копае“, и успѣшно го копаеше, та отъ струитѣ му почерпи самообладание и куражъ цѣлата българщина.

Явиха се и долни клевети. Нищо чудно. Христо Ботевъ и други апостоли на българската свобода бѣха таксувани приживе като нехранимайковци, хайдути, изедници на народни пари.

Отначало опозиционеритѣ изтъкваха, че Александровъ трѣбало да се оттегли отъ движението, защото презъ време на войната подѣржалъ политиката за присъединяване на Македония къмъ България. Много доводи имъ се даваха, че такова оттегляне е невъзможно и вредно поради самия фактъ, че Александровъ е необходимъ за борбата; той имаше най-много и най-солидни връзки съ активнитѣ борци въ Македония. Но изтъкваше имъ се и друго: че тѣ самитѣ бѣха презъ цѣлото време на изтеклата война за присъединение къмъ България. Не само това; Гьорче Петровъ бѣ искалъ да стане окръженъ управителъ въ Драма. Димитъръ Влаховъ, сжщо „лѣвичаръ“ и приятелъ на хаджи Димовъ, бѣ окръженъ управителъ въ Прищина; оттамъ е давалъ доклады до министъръ-председателя Д-ръ Василъ Радославовъ съ планове за по-успѣшно българизиране на албанцитѣ въ Косово; билъ е български консулъ въ Одеса и Виена.

А архитектъ Юруковъ, единъ измежду най-разгорещенитѣ проповѣдници на „идейна чистота“ (т. е. вѣрность къмъ идеята за автономия на Македония), бѣ подписалъ мемоаръ до българския министъръ-председателъ презъ 1913 г., съ който се иска присъединението и на Костурско, Леринско, Кайлярско къмъ българската държава. Мемоарътъ е подписанъ още отъ тринадесетъ души представители на тѣзи околии. Въ мемоара, кждето стои подписа на Юруковъ, се казва: „Ако Критъ съ цената на своитѣ епически борби, си извоюва отдавна правото да бжде нераздѣлна частъ отъ гръцкото отечество и Гърция никога не би се отрекла отъ него, то нашиятъ роденъ край е запечаталъ своето единство съ България чрезъ страда-

нията и сълзитѣ на едно измжчено население, чрезъ кръвта на хиляди, пролѣта въ името на българската национална идея. И днесъ, когато българското племе даде нови, скжпи жертви за съкрушение на вѣковния общъ врагъ на балканскитѣ народи, България има повелителенъ дългъ да събере всички български земи, да не пожертвува нито единъ кжтъ отъ тѣхъ, толкозъ повече отъ ония, които презъ толкозъ изпитания високо сж държали знамето на народния идеалъ.”

По сжщото време ВМРО бѣ отправила писмо до отговорнитѣ български държавни фактори, съ което искаше автономията на Македония. Писмото е било съставено отъ проф. Люб. Милетичъ и подписано отъ Т. Александровъ, скрепено и съ печата на революционната организация.*

Нито единъ отъ желающитѣ да играятъ роля опозиционери не бѣ издигналъ по време на войната, нито въ надвечерието ѝ, знаме за автономия или независимостъ на Македония. Никой отъ тѣхъ не си бѣ развалилъ спокойствието въ името на нѣкоя друга идея и политика, различна отъ тая на Т. Александровъ ; никой не бѣ нито арестуванъ, нито турнатъ подъ полицейски надзоръ отъ българската властъ заради подобни идеи. Даже въ емиграция не видѣхме нѣкой отъ тѣхъ да отиде, та отъ чужбина да проповѣдва и предъ отговорни фактори да се застжпва за македонската независимостъ, или нѣщо подобно. Тодоръ Александровъ — споменахъ вече — имъ изнесе въ брошура — специално на хаджи Димовитѣ другари, бившитѣ санданисти — разпискитѣ за пари, които сж получавали отъ него тѣкмо по време на войната, т. е. когато и Тодоръ и тѣ сж следвали една политика, за която следъ войната имъ хрумна да го обсипватъ съ зловни нападки. Всички тѣ се бѣха разпредѣлили като клиенти на партии, докато Тодоръ и сега си оставаше безпартиенъ, само македонски борецъ.

Ето защо имъ се възразяваше, че следъ войната никой, който имаше енергия и способности да се бори, не трѣбва да се оттегля отъ движението, а обратно — да се заемемъ съ общи сили за неговото възобновление, за да се покаже на свѣта и на поробителитѣ, че македонския въпросъ тепърва ще има да се решава.

За историята на македонското движение е по-скоро интересно да бжде единъ день по-обстойно освѣтленъ този въпросъ : дали въ надвечерието на първата свѣтовна война не е било възможно, — и отъ страна на македонски деятели, и на официална България — настоячиво да се работи за осигуряване поне автономията на Македония подъ гръцка и сръбска властъ ; но още по-добре да се е настоявало за пълната нейна независимостъ, като България предложи да отстжпи Петрички окржгъ. По този въпросъ бѣгло загатнахъ и на друго мѣсто.

Разбира се, има разлика между положението отпреди 1912 г. и

* Вижъ вестникъ « Македония », органъ на македонската емиграция въ България, отъ 16 януарий 1921 г.

това отъ 1915 г. Съ по-голѣмъ шансъ за успѣхъ е могло да се иска отъ българска страна обособяването на Македония въ отдѣлна държава, когато Сърбия и Гърция не бѣха заели македонскитѣ области и нѣмаха още решителното покровителство на голѣми държави. А въ 1915 год. почти цѣла Македония е подъ властта на Гърция и Сърбия.

Твърдѣ известни сж старанията на силитѣ отъ Съглашението, както и на Централния съюзъ, да привлекатъ България на своя страна. Изглежда логично, че едно предложение за независимостъ по-леко би могло да се наложи на Бѣлградъ и Атина отъ страна на покровителитѣ имъ, вмѣсто да се иска отстъпването на Македония на българската държава. Въ всѣки случай, нийде не е отбелѣзано, че Гьорче Петровъ и Хаджи Димовци сж изказали тогава подобно гледище.

Сетне опозиционеритѣ се обявиха за „федератисти“, т. е. привърженици на федеративно устройство за Македония. И затова не одобряваха названието „Изпълнителенъ Комитетъ“, което бѣ дадено на управителното тѣло на емиграцията. Подразбирало се — споредъ тѣхъ — отъ такова название, че българската емиграция се прокламира за представителъ на цѣлото македонско население, състояще се отъ различни народности. Намираха като подходяще името „Националенъ Комитетъ“; по тоя начинъ свои национални комитети могли и трѣбвало да създадатъ и другитѣ народности, т. е. емиграции отъ Македония.

За да имъ покаже търпимостъ и да избѣгне дѣление, конгресътъ на емиграцията прие щото нейното ръководство да се преименува: нарече се „Националенъ Комитетъ“. Но видѣха, че никоя друга национална емиграция отъ Македония не се появи и организира, нито изтъкна свой националенъ комитетъ. Това бѣ нагледно доказателство, че тѣ биеха вода въ хаванъ.

Главната наша цель трѣбваше да бжде независима Македония, цѣлостна, съ равни права за всички народности както въ Швейцария. Но ако нѣкои околии и въ Македония биха пожелали да иматъ мѣстни самоуправления, съ други думи да се обособятъ като кантони — никой въ една самостоятелна македонска държава не би се противилъ на такова желание; толкозъ повече, че като основенъ принципъ нашето движение е подчертавало тъкмо братството, сцеплението между народноститѣ, държало е винаги за уважение на тѣхнитѣ свободи и неограничено признаване на езицитѣ имъ.

Презъ есента на 1920 г. се бѣ състоялъ вториятъ съборъ на македонскитѣ братства въ България. Тогава се отцепиха съ една група делегати Д-ръ Атанасовъ и Юруковъ, понеже конгреса пожела тайно да избере ръководния си комитетъ. Отцепницитѣ се нарекоха „Временна Комисия“. Но сж се опирали още по това време на българската държавна власть, главната връзка съ която бѣ Гьорче Петровъ. По късно се яви названието имъ „Федеративенъ Комитетъ“. Кметътъ на София Крумъ Поповъ, виденъ деецъ на земеделската Партия, каза лично на Георги Занковъ, — по това време

помощникъ— кметъ или съветникъ въ общината, бившъ македонски войвода —, че този комитетъ е създаденъ отъ властта. Но и безъ подобни признания красноречиво говорѣха фактитѣ. Студентътъ Грашевъ изчерпателно бѣ изразилъ намѣренията имъ чрезъ кратката му закана : че тѣ винаги ще намѣрятъ нѣкое ново име като фирма. Целта имъ бѣ да рушатъ македонското дѣло, щомъ като не могатъ да го водятъ. А ако биха го водили, щѣха да го заведатъ пакъ въ канцеларитѣ на вътрешното министерство въ София, а една частъ отъ него и въ клуба на комунистическата Партия.

Хаджи Димовъ, Гьорче Петровъ и нѣколцина имъ приятели искаха да минаватъ за демократични, даже прогресивни. Но не пожелаха да зачитатъ демократическото начало въ общественитѣ прояви на емиграцията и не се подчиниха на голѣмото нейно мнозинство. Следъ като това мнозинство прие споменатитѣ по-горе измѣнения въ Устава, опозиционеритѣ бѣха напуснати отъ значително число тѣхни последователи, увлечени въ първитѣ моменти ; така че на края съ тѣхъ останаха две-три братства измежду най-малкитѣ, и то не съвсемъ цѣлостно.

*
**

Неоспоримо доказателство, че опозицията бѣше готова да прикачва македонското движение като катраница къмъ колата на правителства и политически партии бѣ дадено съ създаването на „Земедѣлската Македонска дружба“, начело на която застана Ал. Пановъ, директоръ на софийскитѣ бани. Въ нея бѣха привлечени нѣкои бедняци емигранти, съ обѣщания да получатъ отъ властта безплатно мѣста, за да си построятъ къщи и да заематъ служби. Чудно е какъ върховетѣ на земеделската партия не схващаха, че съ такава стѣпка издаваха тѣхното намѣрение да се обезобразява идейната сѣщина, да се ликвидирва политическото съдържание и да се унищожава организационната структура на македонското движение ; и какъ не доглеждаха, че това съставлява само по себе си единъ основенъ мотивъ за съзрѣване на вражество всрѣдъ цѣлото македонско общество ; при това, напълно оправдано вражество, разбираемо и за чуждестранни срѣди, отдавна отлично осведомени, че македонското движение никога не е било политическа партия въ България, а още по-малко реморже на тамошнитѣ партии. Въ земеделскитѣ срѣди на второ мѣсто следъ Стамболийски бѣ Ал. Димитровъ, който като бившъ участникъ въ македонското дѣло, добре е знаелъ отъ младини, че такива домогвания сж прѣчка за развоя на самата освободителна кауза на Македония. А това бѣ лесно разбираемо за всѣкиго.

Още по-странно бѣ, че хаджи Димовъ, когото тъкмо санданиститѣ сочатъ за непреклоненъ защитникъ на самостоятелността на македонското движение * и го изтъкватъ като тѣхенъ знаменосецъ,

* Все въ връзка съ въпроса за самостоятелността се водиха много борби въ срѣдата на македонското движение, които въ края на краищата ползуваха само чуждитѣ владетели на Македония и вражеската пропаганда и политика. « Върховизмътъ », « санданизмътъ », както и други грижи на ВМРО, пъкъ и на нашата емиграция, сж произлизили главно отъ спорове по тоя въпросъ.

създаде „Македонска комунистическа група” при българската комунистическа партия, подъ название „Освобождение”. И започна да издава вестникъ подъ сжщото наименование. Съ други думи, бѣ си позволилъ да прави македонската кауза чуждъ партиенъ инструментъ.

Той и Гьорче Петровъ бѣха презъ турския режимъ много зле настроени особено срещу Дамянъ Груевъ, срещу борцитѣ отъ битолския и скопския революционни окржзи, съ които вървѣше и огромното мнозинство отъ всички ръководни сили на ВМРО. Тѣ стоеха начело на онѣзи, които презъ 1905 г. тръгнаха за конгресъ на ВМРО въ Рилския манастиръ дълбоко убедени, че Борисъ Сарафовъ заслужава смъртно наказание заедо ималъ връзки съ български държавни срѣди. Да можеха да възкръснатъ Груевъ, Развигоровъ и другитѣ голѣми покойници, делегати въ рилския конгресъ, за да видятъ въ каква бездна на идейно противоречие се бѣха струполили четиринадесетъ години по-късно Гьорче и хаджи Димовъ!..

Налага се да изтъкна, че никой отъ опозиционеритѣ не осжди появяването на Земедѣлската Македонска дружба и дружеството на Хаджи Димовъ. Не се чу гласъ на протестъ и отъ страна на нѣколкото души, които по софийскитѣ кафенета все още се самопосочваха като нѣкогашни борци срещу върховизма. Сега тѣхни приятели бѣха тия, които служеха на два върховизма — х. Димовъ на Московския, а Александъръ Пановъ на правителствения върховизъмъ въ София.

Критикитѣ, които по това време се изнасяха, не престанаха дълги години; нѣкои отдѣлни лица ги продължиха въ панфлети дори следъ втората свѣтовна война, т. е. следъ като изминаха повече отъ 40 години. Разнасяни бидоха тайни вестничета, брошурки и хвърчащи листове, печатани често съ срѣдствата на чужди централи, на първо мѣсто сръбската и болшевишката. Най-кресливи критикари и като „най-вѣрни” привърженици на самостоятелно македонско дѣло пожелаха да минатъ тъкмо онѣзи, които чисто и просто се бѣха продали на политиката на чужди държави, даже на поробителя. Но независимо отъ коя посока идѣха критикитѣ, като изхвърлимъ отъ тѣхъ цѣлия баластъ на злоезичие и безсмислици, къмъ главнитѣ теми, предъвквани въ разни форми отъ страна на „опозиционеритѣ”, се отнася и следното:

Казваха, че македонското движение, специално ВМРО, не е успѣла да привлече другитѣ народности за идеята на отдѣлна македонска държава. Нека видимъ има ли въ случая виновностъ и кжде е тя.

Възможно ли бѣше на ВМРО да привлече половината милионъ турци докато Македония влизаше въ границитѣ на турската държава? Смѣтамъ, че никой не е въ състояние да покаже по кой начинъ би могло да се постигне това. Можеше да го стори само Турция, ако би въввѣла автономията, или поне приложила чл. 23 отъ Берлинския договоръ. Още докато бѣха живи Груевъ и Дѣлчевъ, т. е. около десетъ-дванадесетъ години преди Хуриета, турското население виж-

даше какъ всички българи въ Македония и голѣма часть отъ ромънитѣ бѣха организирани въ ВМРО. Но турцитѣ не дойдоха въ нейнитѣ редове.

Презъ 1908 год. офицеритѣ младотурци свалиха отъ престола султанъ Абдулъ Хамидъ, но всеизвестни сж фактитѣ за тѣхната погрешна политика спрѣмо националноститѣ. Наивно е да се смѣта, че тѣзи офицери биха установили политическа обособеностъ за Македония. Тѣ събориха султана, за да задържатъ по-солидно свързани съ империята имъ всички територии, а не да разхлабятъ връзката съ Цариградъ на областитѣ съ нетурско мнозинство. Македонското освободително движение нѣма никаква вина за централизаторската младотурска политика. Въ сжщностъ ВМРО направи една грамадна концесия, която бѣ грешка отъ гледище на самата ВМРО, като извика нелегалнитѣ чети да се побратимяватъ съ турскитѣ офицери, безъ да имъ се постави предварително условие и се иска даже чужда гаранция за единъ свободолюбивъ режимъ. Младотурскиятъ режимъ не би могълъ добре да се представи особено въ чужбина, ако четитѣ останѣха скрити и продължеха борбата си. Че младотурцитѣ тръгнаха по зле избранъ пѣтъ е признато даже отъ хора като Димитъръ Влаховъ, известенъ на времето съчувственикъ и даже приближенъ на младотурския режимъ.

И до Илинденското възстание ВМРО неуморно е проповѣдвала въ самата Македония, както и предъ чуждия свѣтъ, че се бори за автономия, за равноправие, за солидарностъ между народноститѣ. Тя никакъ не е крива за дето грѣцкото и албанско население не пожелаха още тогава да влезатъ въ редоветѣ ѝ. Албанцитѣ не дойдоха, защото огромното тѣхно мнозинство се чувствуваше толкова господствуващо въ турското царство, колкото самитѣ турци. А грѣцкото население, насърдчавано отъ Атина и отъ своята патриаршия, съчувствуваше по-скоро на султана отколкото на освободителното движение. Въ нѣкои моменти тази туркофилска политика взимаше изненадващи форми ; видни приятели на гърцитѣ публично бѣха заявили, че елинизмътъ по този начинъ е падналъ много низко. Гърцитѣ се боеха отъ автономията поради факта, че българитѣ въ Македония бѣха петъ пѣти по-многобройни отъ тѣхъ. И мечтаеха за голѣма Елада, която да погърчи българитѣ и ромънитѣ, а не се въодушевяваха отъ примѣра на Швейцария.

И мнозина чужди автори сж изнасяли съ негодувание, че Атина и Бѣлградъ още въ ония години — т. е. около Илинденското възстание — създадоха въоръжени чети, ползуващи се съ доказаното турско съдействие. Абдулъ Хамидъ много разчиташе именно на тази своя игра. Бихме ли могли да обвиняваме ВМРО за дето Бѣлградъ, Атина и султанътъ усвоиха такива антибългарски политики и то — нека повторимъ — още по времето когато бѣ живъ Дѣлчевъ, когато Яворовъ бродѣше съ пушка изъ Македония, когато Груевъ бѣ въ турскитѣ затвори ?

На ромънитѣ, които участвуваха и въ правителството на Крушевската Република, както и въ боеветѣ, никакъ не пречеше факта

за избирането на Борисъ Сарафовъ въ главния щабъ на Илинденското възстание. Нѣкои отъ критикаритѣ намиратъ, че и това било грешка, тъй като Сарафовъ билъ български поручикъ. Намъ се струва, че трѣбва да важи само обстоятелството, че Сарафовъ бѣ дошълъ като доброволецъ, да се бори и евентуално да загине. Още по-важно бѣ туй, че ВМРО искаше автономията на Македония. Това е вписано въ самия уставъ. А въ надвечерието на Илинденското възстание, двата революционни окръга, кждето то се разигра, — а именно Битолския и Одринския — взеха решение да се поиска за Македония губернаторъ, независимъ отъ Портата въ упражнение на функциитѣ си, както и въвеждане на международенъ контролъ, постояненъ и съ широки права за санкции. Никой не би се сърдилъ, ако и отъ Ромъния, напримѣръ, дойдеха да командуватъ и да се сражаватъ ромънски офицери, по произходъ отъ Македония. Въ случая Сарафовъ не е за критикуване, а за похвала. За осжждане сж гръцкитѣ офицери, които идваха съ чети срещу ВМРО дори отъ Атина; сжщо тъй за осжждане сж и онѣзи митинги въ Гърция, когато се предлагаха хиляда души доброволци на султана срещу борцитѣ отъ Илинденското възстание.

Що се отнася до дѣлежа на Македония, както българскиятъ народъ, така и македонското движение, знаеше само туй, че войната срещу Турция се обяви за автономията, ултимативно поискана отъ балканскитѣ съюзници. Фаталната грешка по македонския въпросъ е именно този дѣлежъ, съ други думи изоставянето на принципа за автономията.

До 1912 год. имаме цѣли осемнадесетъ години борба, при която безброй българи въ Македония загинаха все въ името на автономията. ВМРО бѣ отблъснала и върховисткитѣ чети, давайки пакъ кръвни жертви. Всичко това не го виждаха гръцитѣ, които продължаваха да бждатъ по-малко или повече съ турската властъ противъ българщината и противъ македонскитѣ ромъни.

Следъ като Македония биде заета отъ Гърция и Сърбия, тамъ бидоха премахнати и ромънскитѣ училища, а не само българскитѣ. Отъ ромънска страна, за съжаление, не се показва желание за обща борба срещу сръбско-гръцкия режимъ. Подновиха я само българитѣ, съ които въ дадени моменти се съюзяваха на революционна база и албанцитѣ, жестоко потиснати отъ сърбитѣ. На моменти и турци се придружаваха къмъ въоръжения отпоръ срещу новитѣ властници— пришелци. ВМРО е приемала тия сътрудничества съ радостъ. Този фактъ опровергава повърхностнитѣ критики.

Гръцитѣ и сърбоманитѣ, които при турския режимъ служваха на турската властъ срещу ВМРО, сега бѣха вече поробители надъ българското, турското, албанско и ромънско население въ Македония. И за това положение никой не може да търси вина въ ВМРО.

Опозиционеритѣ заявяваха, че не трѣбвало често да се говори за правата на българитѣ въ Македония, тъй като се подразбирало, че въ независима Македония правата на всички народности щѣли да бждатъ гарантирани. За всѣкиго е ясно, че когато ще бжде на

лице независима Македония, народноститѣ ще иматъ своитѣ права. Но докато се създаде тази македонска независима държава, дългъ е на всички македонци да изтъкватъ какви безправия се упражняватъ отъ завоевателитѣ върху една или друга народностъ. Подобна защита ни най-малко не означава стремежъ къмъ хегемония.

Пресиленъ и неоправданъ бѣ шумътъ на опозицията въ връзка съ мемоара, изпратенъ отъ Изпълнителния Комитетъ на братствата до конференцията за миръ въ Парижъ, презъ 1919 г. Въ мемоара е казано, че по силата на националния принципъ Македония би трѣбвало да се присъедини къмъ България. Но подписващитѣ мемоара, около сто хиляди души македонски българи, се застъпватъ за създаване на независима македонска държава.

Не противоречи на истината твърдението, че възъ основа на националния принципъ огромната частъ отъ македонската територия би могла да влезне въ границитѣ на България. Значи, нѣмаше основание бѣсно да се напада тая истина. Онова, което трѣбваше да се оцени правилно и да се подчертава, то бѣ факта, че македонскитѣ българи искатъ македонската независимостъ. Голѣма стойностъ имаше тѣхната позиция като се знае, че съседни държави заграбваха македонски земи, макаръ да нѣмаха въ Македония повече отъ 10 на сто, а нѣкои и никакво свое население.

Опозиционеритѣ похвално се изразяваха за предложението на българската държавна делегация по сжщото време въ Парижъ. Въ него недвусмислено се говори, че България има право да си присъедини Македония; но въ интереса на балканското съгласие и миръ тя се застъпва за въздигането ѝ въ отдѣлна държава. Нека между скоба спомена, че предъ българския делегатъ Тодоръ Тодоровъ, министъръ-председателъ, бѣха се явили македонски общественици и го молиха настоятелно щото България да подкрепи предъ Мирната Конференция идеята за независима Македония. Тѣзи общественици изхождаха отъ мнозинството на емиграцията, съ други думи, бѣха измежду онѣзи, които бѣха „критикувани“ отъ опозицията. Другиятъ делегатъ на България въ Парижъ бѣше Александъръ Стамболийски; и той подписа споменатото предложение, което значи, че и споредъ него България би имала право да си присъедини Македония възъ основа на единъ принципъ, който бѣ станалъ едва ли не свещенъ следъ френската революция.

Опозицията не нападаше становището на българската държавна делегация, защото бѣ решила да се подслони подъ крилото на Стамболийски, за борба противъ ВМРО и всички, които бѣха солидарни съ нея. А за мотивитѣ на Стамболийски да води борба срещу македонското движение ще стане дума по-нататъкъ. Тукъ накратко нека изтъкна, че той смѣташе да създава велика Югославия; но започна да работи точно съ факторитѣ, които най-много се плашеха отъ нея, а именно съ кралската камарила въ Бѣлградъ. При това Стамболийски съвсемъ забрави въ какво робство бѣ попаднала Македония, която сърбитѣ искаха да денационализиратъ. Въмѣсто да се застъпва за прилагане на договора относно покровителството на националнитѣ

малцинства, той започна да гони македонското движение, което се бореше за правата по този договоръ.

Голѣма стрела се правеше отъ факта, че Изпълнителниятъ Комитетъ бѣ пропусналъ да подаде мемоара до Парижката конференция общо съ една делегация отъ македонски аромъни, живущи въ Букурещъ. Но това е само едно опущение. И да бѣше общъ мемоара, нѣмаше да се получатъ по-други резултати. Ромъния бѣ въ лагера на държавитѣ победителки, но Югославия премахна ромънскитѣ училища въ Македония, независимо и отъ формалното обещание на Пашичъ, че ще бждатъ запазени.

Въ развоя на едно обществено движение винаги ще се случватъ опущения и даже по-голѣми грешки; но това не бива да води до разцепление и до по-трагични конфликти. Щомъ като участницитѣ въ движението стоятъ на една политическа и идеологическа линия, не се изисква много трудъ, за да се разясни това, което наистина е съобразно съ основната целъ. Стига нѣкой да не се води отъ намѣрение да търси само удобенъ моментъ за разколъ.

За съжаление, нашитѣ опозиционери проявиха заинатявания, като ги обвиваха понѣкога въ наивенъ утопизъмъ. И всичко това бѣ само параванъ на съвсемъ други домогвания, задъ които стоеха чужди на Македония централи. Това е изнасяно тукъ-таме въ вестници и списания, почти изгубени вече, или въ брошури, които сжщо мжно се намиратъ.

Неосжществимо бѣ за момента и настояването да се създаде въ чужбина общо ржководно тѣло, съ представители на отдѣлнитѣ македонски народности. Споменахме по-рано, че другитѣ народности не създадоха свои национални комитети по редовенъ пжтъ. Не можеше да се повикатъ случайни лица въ подобно върховно тѣло за Македония; тѣй като основателно на всѣки пжтъ и кръстопжтъ ще се явяватъ други претенденти за членове на казаното ржководство. Това е така просто за разбирање. Но онѣзи, на които отъ нѣкжде бѣ поржчано да смущаватъ македонското дѣло, тѣкмо по такъвъ ясенъ въпросъ дигаха врѣва до небесата.

Нѣкогашниятъ австрийски консулъ въ Скопје г. Алфредъ Рапартъ, — отбелѣзахме вече по-рано — изнасяйки свои наблюдения въ книгата „Въ страната на мжченцитѣ”*, правилно отбелѣзва, че македонската организация и когато е била съвсемъ близка до българската държавна политика — напимѣръ презъ първата свѣтовна война — старала се е да се държи като съюзникъ, а не като подчинена на българскитѣ власти. Неоспоримо е, че подиръ 1918 год. македонското движение — и въ легална и въ нелегална посока — бѣ съвсемъ независимо отъ българскитѣ власти. И по замисълъ, и по съдържанието на вършената работа предъ чуждия свѣтъ, и въ вътрешното си организиране, и относно финансовитѣ си срѣдства — то бѣ инициатива на македонскитѣ българи. То поникна въ сжщ-

* Алфредъ Рапартъ — « О Пеи де Мартиръ », Изд. Гамберъ — Парижъ, 1927 г.

ность и противъ волята на българската държава. Доколкото пъкъ имаше тукъ-таме нѣкой проблѣсъкъ отъ деятельность за Македония срѣдъ другитѣ народности, нѣма защо да се скрива, че всичко при тѣхъ бѣ напълно свързано съ съответнитѣ национални правителства — въ Анкара, Тирана, Букурещъ. А гърцитѣ и сърбоманитѣ — трѣбва да повторя — сж работили срещу македонското освободително движение, по планъ и съ срѣдства на Атина и Бѣлградъ. Тази действителност опозиционеритѣ отбѣгваха да съгледатъ, за да заключатъ кое е възможно да се стори. Впрочемъ, по-разбранитѣ хора между тѣхъ схванаха увлеченията си и на време се откъснаха отъ нѣколкото души самолюбци и чужди орждия.

Случаятъ пожела да нахвърля тѣзи бележки много години следъ като се бѣ проявила и провалила споменатата „Временна Комисия на македонската емиграция“, и следъ като нейното название бѣ замѣнено съ името „федералисти“. Тѣзи години напълно доизясниха кои бѣха хората на тая комисия, кои бѣха и идеитѣ имъ. Въ агитацията си комисията препоръчваше презъ 1920 год., че македонското движение не трѣбвало да пренебрегва „лѣвитѣ“ елементи. Но тѣзи елементи стоеха подъ командата на българската комунистическа партия. Тя отъ своя страна се водѣше по директиви отъ Москва. А македонското движение бѣ самостоятелно. За грамадното мнозинство отъ емиграцията бѣ вѣнъ отъ всѣко съмнение, че съ въпросната агитация се цели да се вмъкнатъ — ако може и на отговорни мѣста — комунисти въ македонското освободително движение. Макаръ да се броеха на прѣсти, но имаше такива комунисти. Единъ отъ тѣхъ бѣ самиятъ секретаръ на временната комисия, отъ Тиквешко. Той си остана прикритъ комунистъ. Трѣбва да му се признае, бѣ доста хитъръ. Винаги бѣ на държавна служба; стана и висшъ чиновникъ на България; съ държавна стипендия бѣ на специализация на Западъ.

Само съ ината имъ може да се обясни, че лица нагледъ съ буржуазни предразсѣдъци допуснаха въ онова време да слагатъ подписа си, въ разни позиви и окръжни писма, успоредно съ тоя на подобенъ човѣкъ. Въ тѣзи позиви тѣ се обявяваха и за независима Македония, както и за зачитане на народноститѣ.

Дойде, обаче, есента на 1944 г., когато тъкмо лѣвичаритѣ бидоха поставени отъ руската армия на власть въ София и Скопје. Какво приложиха отъ прокламирванитѣ идеи? Вмѣсто да създадатъ независима Македония, тѣ подариха на Бѣлградъ двадесетъ и шестъ хиляди квадратни километра македонска земя. Но извършиха и по-голѣмо престѣпление: прокламираха македонска нация, никому дотогава неизвестна; и даже съ насилие заставяха българитѣ дори въ Неврокопъ, Горна Джумая и пр. да се декларирватъ като македонци по народностъ. Сигурно сж били още живи нѣкои наивници отъ „Временната комисия“, та поне тогава да разбератъ по кой пътъ сж били влачени отъ прикрититѣ комунисти следъ първата свѣтвна война.

На кратко казано, всички спорове, всички различия на мнения

можеха и трѣбваше да се водятъ срѣдъ емиграцията по предвидения въ уставитѣ редъ ; на край следваше да решава мнозинството, а малцинството да се подчини. Така е въ напредналитѣ общества, съ които ние се стремимъ да изравнимъ утрешна свободна Македония. Защо се стигна до разколъ ? Защото това желяеха централитѣ, които стоеха задъ гърба на посоченото малцинство. Ако не можеха да го командуватъ, т.е. да го прашатъ въ летаргия или да го изнасятъ на политическия пазаръ споредъ тѣхна преценка, тия централи предпочитаха да видятъ унищожено нашето движение ; ако това е непостижимо, търсятъ орждия поне за всѣване на раздори.

*

**

Емиграцията получи голѣмъ размахъ когато узна, че въ Македония ВМРО се пресъздава. Откакто се е появило македонското дѣло емиграцията е била на поста си. Идеино-политически различия сж се появявали всрѣдъ нея, но като се погледне по-дълбоко става ясно, че различията често произлизатъ отъ живия интересъ къмъ отечеството. Ако емиграцията би забравила напълно поробената си родина, тя щѣше да е изобщо безразлична, а не да се бори, да отстоява едни или други идеи и политически пжтища. Професоръ Любомиръ Милетичъ веднажъ развиваше предъ мене следното свое гледище : „Азъ съжалявамъ когато се случи да спорятъ помежду си македонски деятели, да се скарать или даже да прибегнатъ до убийства. Но предпочитамъ даже убийствата помежду имъ, отколкото да нѣма на лице македонски борци, да нѣма мъжа и грижи за Македония. Нека има различия, но да не престане борбата. Вътрешнитѣ македонски борби сж за мене само знакъ на голѣмата динамика на тая борба, която все пакъ е свързана съ Македония и единъ день ще доведе до освобождението”. Именитиятъ професоръ имаше предвидъ, разбира се, различия домашни, но не предателствата или съюзяването съ фактори, които преследватъ свои политики, а не се интересуватъ отъ болкитѣ на Македония.

ВМРО е зачитана всрѣдъ емиграцията, но измислица е, че тя е заповѣдвала на емигрантитѣ. Обратно, тѣхниятъ патриотизъмъ е, който ги е подтиквалъ къмъ организиране и обществена борба. Доколкото ВМРО е влияела, това се е постигало само по себе чрезъ нейниятъ авторитетъ, защото е изразявала стремежа на поробенитѣ ни сънародници. Не заслужава и да се спираме върху приказкитѣ на врагове, че ВМРО съ сила била диктувала едно или друго въ емиграцията. Най-добро опровержение е факта, че нашитѣ емигранти даже въ Америка ,на хиляди километри далече отъ ВМРО, сж се организирали и развивали дейность въ полза на Македония, — тамъ, където насилия отъ страна на ВМРО сж изобщо немислими.

Трѣбва да подчертая, че съвземането на емиграцията въ България се дължи главно на нейното родолюбиво чувство. Духътъ ѝ — както казахъ — много се повдигна поради възобновяването на ВМРО. Разбира се, заслуга имаше и ржководното тѣло на братства-

та ; но тая заслуга азъ поставямъ на трето мѣсто. И тогава виждахъ, и днесъ вѣрвамъ, че въ Националния (преди това Изпълнителенъ) Комитетъ трѣбваше да влезнатъ и хора по-дѣлови, съ повече организаторски способности и подходящи за работа всрѣдъ народната маса, която въ България наброяваше нѣколко стотинъ хиляди души емигранти отъ Македония. Само въ София живѣеха надъ шестдесетъ хиляди души.

Независимо отъ всички старания и заслуги на главното ръководно тѣло, истината е, че въ първитѣ години следъ войната въ него влизаха предимно личности годни повече за представители предъ външния свѣтъ, но не за деятелностъ между работници, еснафи, селяни и младежи. Рѣдко имаше въ Националния Комитетъ членове безъ висше образование ; мнозина отъ тѣхъ имаха видно обществено положение, но почти всички бѣха годни само за канцеларски разпореждания, лишени бѣха отъ пламъкъ, макаръ преданно да бранеха позицитѣ на македонското движение. Но отъ друга страна такъвъ съставъ на ръководството даваше тежестъ на самото дѣло предъ българското общество и предъ чужденци. Нѣколко години подъ редъ за председателъ бѣ избранъ стариятъ д-ръ Иванъ Каранджуловъ отъ Прилѣпъ, блѣстящъ, отдавнашенъ прокуроръ при Върховния Касационенъ Сждъ на България. Той правѣше впечатление на почти изнемошелъ човѣкъ ; и гласътъ му доста слабъ. Но бѣ съ висока култура, крайно проникателенъ, когато трѣбва умѣеше да си послужи и съ съкрушителна ирония срещу противника. Неговата обществена фигура и интелектъ наистина внушаваха почитъ. Свършилъ бѣ висшето си образование въ Англия.

Покрай Каранджулова * се редуваха за членове сжщо така издигнати хора — ту професори, ту адвокати, лѣкари, директори на гимназии и пр. Почти всички тѣ бѣха живѣли въ Македония, когато тамъ се водѣше борба срещу турската властъ. Всички познаваха отлично македонския въпросъ ; мнозина владѣха чужди езици.

Въ самитѣ братства, обаче, често се изтъкваха дѣлови хора. А по-късно и въ самия Националенъ комитетъ се появяваха по-добри организатори ; това бѣ твърде целесъобразна мѣрка. Не можеше широка народна работа да се развива само съ деликатни по възпитание личности. Спомнямъ си единъ разговоръ на тази тема съ едного отъ тази категория наши видни емигрантски деятели. Когато посочихъ, че голѣмъ брой бѣжанци стоятъ слабо организирани изъ крайнитѣ квартали на София и Пловдивъ, моятъ събеседникъ чистосърдечно ми каза :

* Следъ Ив. Каранджуловъ нѣколко години подъ редъ председателъ на емиграцията бѣ д-ръ Константинъ Станишевъ отъ Кукушъ. Той бѣ много тактиченъ, лояленъ и възпитанъ човѣкъ. Билъ лѣкаръ още въ турско време въ родния си градъ и винаги близъкъ на борцитѣ.

За известно време преди д-ръ Станишевъ председателъ бѣ Владимиръ Кусевъ отъ Прилѣпъ.

Следъ туй председателското мѣсто се заема последователно отъ Димитъръ Михайловъ отъ Битоля, известенъ гимназиаленъ учителъ и педагогъ, и Георги Кондовъ, адвокатъ отъ Прилѣпъ.

— Но азъ не съмъ за работа всрѣдъ тази срѣда. Тамъ има хора, които може да ме напусватъ на майка . . .

Подобна евентуалность, да бжде напусванъ при спорове съ едни или други, той смѣташе като нѣкакво голѣмо нещастие за себе си. И ето, тъкмо за задачи отъ това естество, за раздвижване и привличане на всички македонци, се явяваха необходими и ржководни лица отъ по-другъ типъ. Тѣ биха могли съ леснота да влезнатъ и въ най-бедната кжща, да газятъ и въ калъ, да посрещнатъ шеговито и всѣка грубость, каквато — макаръ и рѣдко — може да се срещне между едно общество, което е напуснало поради насилия отчеството си и съ трудность едва успѣва да уреди наново личния си животъ. Не биваше да забравяме, че нашето освободително движение е привличало вниманието на свѣта, а тревожело и потисниците, само когато подобрани ржководители сж влизали и въ последната планинска колиба.

*
**

Общо взето, организирането на емиграцията и нейната работа въ полза на Македония започна усилено, независимо че въ България безволието, безгрижието и отрицателното отношение къмъ националнитѣ въпроси проникваше въ широки слоеве на народа.

Преди да говоря върху каквото и да е друго въ следващитѣ страници, намирамъ за правилно да се спра върху новата борба срещу потисниците, отпочната и вдѣхновена въ Македония отъ Т. Александровъ, който пое нелегалния животъ.

Както споменахъ и въ предговора, съ малко материали разполагамъ въ емиграция, а много сж годинитѣ, които ме раздѣлятъ отъ тия събития. Надѣвамъ се все пакъ да дамъ поне една бѣгла картина за въпросната епоха, пълна съ трагизъмъ, но и съ много героизъмъ.

II. РЕШЕНИЯТА ВЪ ПАРИЖЪ

Като встъпление тукъ считамъ за най-подходяще едно кратко припомняне на голѣмитѣ политически факти, свързани съ нашата родина отъ днитѣ на балканската до първата свѣтвна война.

Попадането на Македония подъ ново, по-тежко робство, следъ прогонването на турското управление, се дължи преди всичко на алчността, която вдъхновяваше политиката на Бѣлградъ и Атина. Но това се дължи и на грешкитѣ, които извърши Царь Фердинандъ.

Ръководителитѣ на политиката въ София не взеха предвидъ, че Сърбия, отбѣгвайки отъ идеята за македонска автономия, си е наумила да прави грабежъ на чужди земи. Това бѣ така ясно отдавна още преди балканската война, когато сръбската пропаганда — даже въоръжена — а и „научна“, тръбеше, че Македония била сръбска земя. Гърция имаше известни етнографски основания за претенции въ околитѣ на югъ отъ Македония, но вънъ отъ това всичко друго бѣ пакъ апетитъ къмъ чуждото.

Само автономията на Македония трѣбваше да се подържа отъ страна на България като повелителенъ лозунгъ и непромѣнима цель на войната срещу Турция.* И при това положение съюзницитѣ

* Върху този въпросъ много подробности се намиратъ въ съчиненията на видни български общественици, които единодушно осждаатъ изоставянето отъ страна на българската държавна политика идеята за автономия и усвояване дѣлежа на Македония.

Заслужава да се прочетатъ поне тия две книги : а) А. Тошевъ, « Балканскитѣ войни », т. I и II; б) Ал. Гиргиновъ, « Народната катастрофа ». А. Тошевъ е бивалъ министъръ-председател на България, а Гиргиновъ министъръ.

Самъ Ив. Ев. Гешовъ въ книгата си « Престъпното безумие », пише (стр. 103) : « Още презъ срѣдата на м. Октомврий 1912 г., следъ нашитѣ първи победи, г. Даневъ ми съобщи отъ Главната Квартира, че следъ войната речъ за автономия не трѣбва да става отъ наша страна. Главнокомандуваниятъ саморъчно бѣ писалъ на това съобщение, че напълно сподѣля мнението на Данева. »

Гиргиновъ, въ споменатата негова книга, стр. 41, уточнява : « Именно, тъкмо въ тоя моментъ, около срѣдата на м. Октомврий 1912 г., съвпада и точно определяне цельта на войната — вмѣсто автономия се прегръща вече идеята за присъединение на Македония ». И прибавя : « Отъ този моментъ до края на войната, нито дума вече не е ставало за автономията на македонската земя ».

Така, на бойнитѣ полета при Люлебургазъ и Бунаръ-Хисаръ бѣ възкръснала свободата на Македония, както и славата на България. Но българскитѣ « Кавуровци », изневѣрвайки на исканата винаги и отъ тѣхъ автономия, тикнаха Македония наново въ пропастьта, като озлочестиха и България.

Що се отнася до ВМРО, тя възприе автономния принципъ още при своето създаване, взимайки предвидъ много обстоятелства, които биха пречили за поставянето на друга цель. На първо мѣсто предвиждано е, че другитѣ балкански държави биха се противопоставяли много повече срещу обединението на Македония въ българската държава, отколкото срещу автономията. Сетне, водена е смѣтка за присъствието и на други националности въ Македония, а също така и за противоречивитѣ интереси на великитѣ сили въ връзка съ нашето отечество и пр.

можеха да задържатъ за себе си по една добра териториална придобивка — България би излѣзнала на Бѣло море и взела тракийски области ; Сърбия — би получила Косово и Санджака ; Гърция — Тесалия и егейскитѣ острови.

Отговорностъ носятъ и министритѣ на Царь Фердинандъ и повлиятелнитѣ генерали, които сж го следвали безкритично. Министъръ-председателтъ Ив. Ев. Гешовъ, бѣ заявилъ, че ще изземва отъ македонския комитетъ въпроса за освобождението на Македония, така както нѣкога въ Италия билъ постъпилъ Кавуръ. Наистина, българската държавна политика се опита да взима въ свои рѣце въпроса, като на първо мѣсто отритна дветѣ най-важни позиции на ВМРО — цѣлостта на Македония и нейната независимостъ. Следъ като Гешовъ и компания бѣха вкарали вълка въ кошарата (т. е. сръбската и грѣцка войски въ Македония), деятелитѣ отъ македонското движение употрѣбиха всички и всѣкакви доводи да убеждаватъ българскитѣ отговорни мѣста, че сж длѣжни да положатъ всички усилия за запазване териториалната цѣлостъ на Македония. Тия деятели изцѣло осждаха Гешовци за извършеното престъпление.

Така въ 1912 г. България трѣгна на война противъ Турция съ потайното намѣрение да раздѣля Македония и да си присъединява нейни територии. Затова и въ съюзническия договоръ съ Сърбия не с застъпена здраво идеята за автономия, а подробно се означава какъ щѣлъ да се извърши дѣлежъ.

Следъ туй дойде втора грешка. Битата на бойното поле Турция предложи да въведе автономия въ Македония. Но предложението ѝ биде отхвърлено, макаръ въ ултиматума, подаденъ до Султана преди да му се обяви война, изрично да бѣ казано, че се иска отъ него тъкмо въвеждането на автономия.

Когато Сърбия и Гърция се бѣха вече добре настанили въ македонскитѣ области, България извърши трета грешка — объяви на съюзницитѣ си война, безъ да я бѣ подготвила нито дипломатически, нито материално. И изгуби не само почти цѣла Македония, но и дѣлове отъ старата си територия. Сърбия и Гърция бѣха, които ламтѣха да грабятъ чужди земи ; но тѣхната и на приятелитѣ имъ въ чужбина пропаганда бѣ успѣла да представи България като ненаситна. Ето защо, преди всичко за поставяне на своята военна акция въ най-добра свѣтлина, царь Фердинандъ и съветницитѣ му би следвало предварително да предложатъ открито на Бѣлградъ и Атина въвеждането на автономията, както тя бѣ поискана въ ултиматума до Султана. По тоя начинъ сключилитѣ вече таенъ договоръ срещу своя съюзникъ грѣци и сърби биха се намѣрили на тѣсно ; обвиненията имъ за лакомия на България биха били рѣшително опровергани ; а и шансоветѣ за по-добро уреждане на македонския въпросъ можеха да бждатъ по-добри.

Въ 1914 година започна голѣмата европейска война. България остана повече отъ една година неутрална.

Лѣтото на 1915 г. политически писатели го нарекоха „Българското лѣто“ поради интензивната дипломатическа борба между вели-

китѣ сили отъ двата лагера, за да иматъ на своя страна българската държава, въоръженитѣ ѝ сили, а главно стратегическото ѝ географско положение. „Тройното Съглашение“ (Русия, Франция и Англия) се е старало безуспѣшно да убеди Сърбия, че трѣбва да отстъпи на България македонскитѣ области. Но не сж споменали независимостта на Македония, която въ края на краищата може да се предполага, че е по-приемлива за Бѣлградъ, отколкото уголѣмена България. Това ни показва и постъпката на сърбитѣ, която се приключи съ Сливница; Сърбия нападна въ 1885 г. безъ никакъвъ поводъ и основание България, само отъ нежелание да я види уголѣмена съ северна Тракия.

Отстрана на българскитѣ управници — доколкото съмъ узналъ отъ публикуванитѣ книги — въпросътъ за македонската автономия или независимостъ не е поставянъ предъ голѣмитѣ сили. Може би тѣ сж смѣтали, че сръбската неотстъпчивостъ е пречка и за подобно решение. Въ бъдаще вѣроятно ще се доосвѣтли тоя въпросъ чрезъ спомени на по-отговорни български общественици.

България, която отлично познаваше разнитѣ домогвания къмъ Македония — би спечелила и морално и политически ако все пакъ бѣше искала автономията.

Що се отнася до македонскитѣ срѣди, тѣ въ 1912 г. не сж били увѣрени, че България наистина е решена да дѣли Македония.* Виждайки какъ Бѣлградъ и Атина нѣматъ намѣрение да напуснатъ македонскитѣ околии и започватъ съ денационализаторския си тероръ, не намиратъ другъ изборъ освенъ да се наредятъ рамо до рамо съ българската армия въ борбата противъ новитѣ потисници. Сжщото поведение държатъ и въ европейската война, като иматъ предъ очи и възстановяването на цѣлостта на Македония.

Преди това, обаче, отъ срѣдата на македонското общество бидоха подавани мемоари до великитѣ сили, изпращани делегации въ

* На 12 августъ 1912 г. македонската емиграция въ България свиква конгресъ, съ 550 делегати. Взета е следната резолюция: «... Правителството на царството веднага да мобилизира, като същевременно предяви предъ великитѣ сили, че иска да се даде пълна автономия на Македония и Одринско, съ областно събрание и милиция на чело съ генералъ-губернаторъ християнинъ».

И мѣстното българско общество е било съ убеждение, че трѣбва да се върви къмъ автономията. Едно свидетелство ни дава свиканиятъ на 29 априль 1912 г. митингъ въ локала « Нова Америка », подъ председателството на д-ръ Кр. Стамболски и подъ патронажа на Иванъ Вазовъ, д-ръ Ст. Сарафовъ, Иванъ Грозевъ, Г. Георговъ, инж. Хр. Станишевъ, професоритѣ д-ръ Иванъ Шишмановъ, д-ръ В. Цоневъ и др... На г. Гешовъ отъ името на митинга е поднесена следната резолюция: « Поканва се българското правителство най-сетне решително да се застъпи съ всички срѣдства, които му дава българскиятъ народъ, за да спаси Македония отъ предначертаната ѝ гибель, като действува да се изпълни наредбата на чл. 23 отъ Берлинския конгресъ (вижъ « Балканскитѣ войни », т. I, стр. 347).

Делегатитѣ на 25 македонски братства сж публикували на 5 октомврий 1912 г. « възвания до нашитѣ братя », въ които между другото се казва за воюващитѣ противъ Турция балкански държави:

« Движени отъ свещения дългъ на братско състрадание, тѣ ви идатъ на помощъ, за да ви освободятъ отъ турското робство. Тѣ не искатъ друго за жертвата, която правятъ, искатъ само да възстановятъ мира и реда въ нашата родна земя. (К. Соларовъ, полковникъ отъ генералния щабъ, — « Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г., стр. 39).

чужбина все съ настояване за независимост на Македония. Такива постъпки сж правени и при сключването на нещастния Букурещки договоръ, подиръ войната между балканскитъ съюзници *.

* Комисия отъ шесть души, на 23 юлий 1913 г. е подала отъ името на македонскитъ бѣжанци мемоаръ до председателя на посланишката конференция въ Лондонъ — Ед. Грей, до председателя на конференцията за миръ въ Букурещъ — Титу Майореско и до представителитъ на силитъ въ София. Въ мемоара е казано, че :

«... най-ефикасната мѣрка за постигане на това (думата е за свободното национално и политическо развитие на македонското население) пакъ си остава създаването на една автономна Македония, която би гарантирала правата и на всички други националности, и за която отъ двадесетъ години насамъ македонското население ратува и ще ратува и въ бѣдеще. » (Ан. Тошевъ — « Балканскитъ войни », т. II, стр. 418).

Въ 1913 г., подиръ войната между балканскитъ съюзници, отъ името на македонскитъ братства въ България замина за Европа една делегация въ съставъ отъ трима души — проф. д-ръ Ив. Георговъ, проф. Ал. Балабановъ и Тодоръ Павловъ, бившъ народенъ представителъ въ Цариградския парламентъ. Г-нь Георговъ е отъ Велесъ, г. Балабановъ отъ Щипъ, г. Павловъ отъ Скопйе. Тримата носѣха до великитъ сили единъ меморандумъ, който съдържаше кратко резюме отъ исканията на македонцитъ. Между другитъ аргументации делегатитъ сж изтъквали различнитъ европейски решения и международни актове въ полза на автономията на Македония. (А. Тошевъ — Балканскитъ войни », т. II, стр. 430).

Всички тѣзи и други подобни постъпки, отбелезани още преди балканската война, изразяватъ общото разбиране на македонскитъ организации — на ВМРО и на легалнитъ емигрантски дружества. Както тѣ, така и българското население въ Македония съ задоволство биха приели автономията. Доколкото въ периода на стеклитъ се една следъ друга три войни (отъ 1912 до 1915 г.) сж съдействували на българската армия въ война срещу новитъ поробители на Македония, това не означава, че сж удобрявали възприетата отъ България политика на дѣлежъ на македонскитъ земи.

Трѣбва да изтъкнемъ, че македонското движение, на първо мѣсто ВМРО, всѣкога грижливо е пазило своята самостоятелност. Това е ясно изразено и въ декларацията на Централния Комитетъ на ВМРО отъ 1 августъ 1924 година, кждето, между другото, е казано : « ВМРО не може да слугува на никоя държава и на никоя партия, въ която и да е държава. Тя разчита на помощта и съдействието на всички държави и на партиитъ въ разнитъ държави въ борбата си противъ угнетелитъ на Македония и противъ враговетъ на македонската свобода... Всѣка помощъ, отдето и да изхожда тя, се приема, ала при непремѣнното условие, Вътрешната Организация да запази пълната си самостоятелност и свобода въ своитъ действия ».

Мѣстния политически идеалъ въ Македония, който е оказвалъ своето действие и върху настроението на народната маса, е изтъкнатъ отъ проф. П. Милуковъ още въ 1899 г. — въ изложението му « Сръбско-българскитъ отношения и македонския въпросъ », помѣстено въ сборникъ на журнала « Русское богатство », стр. 289-290.

Този именно идеалъ сж застъпвали и бранили представителитъ на освободителното дѣло. Г-нь Алфредъ Рапапортъ, бившъ австрийски консулъ въ Македония и добре запознатъ съ нейнитъ проблеми пише въ своята книга « О Пеи де Мартиръ », стр. 62, следното : « Никого македонската организация не се отказа отъ своята пълна свобода по отношение на софийското правителство. Естествено, презъ тритъ войни тя държа смѣтка за военната дисциплина, но това тя направи като съюзница, а не като подчинена. Въ време на миръ тая независимостъ бѣ още по-очевидна и трѣбва да се напише цѣлата нова история на България, за да се посочатъ многобройнитъ фази на българо-македонскитъ отношения. Въпрѣки тѣй естественото чувство на национална солидарностъ, никого тия отношения не сж били тѣсни, каквито открай време бѣха отношенията между бѣлградското и атинското правителства и респективнитъ имъ национални пропаганди, които действуваха въ Македония презъ последнитъ времена на отоманското владичество и по-рано ».

Следователно, и по времето на Балканската война отговорнитъ македонски деятели оставаха твърдо привързани къмъ идеала не само за освобождение на Македония, но и за запазване на нейната цѣлостъ, — обратно на софийското правителство, което безъ много да му мисли бѣ пренебрегнало тая цѣлостъ.

През есента на 1915 година по-голямата част от македонската територия * бѣ заета от българскитѣ войски, които бѣха дочакани съ неописуемъ ентузиазъмъ от страна на българското население ; съ симпатии от страна на турското и голѣмото мнозинство от албанското. Сърбия, жестокиятъ потисникъ на народа въ Македония, изчезна от политическата карта. Голѣма част и от областитѣ, които въ южна Македония стенеха подъ еднакво тежко гръцко робство, бѣ заета от България.

Македония стана театръ на военни действия в течение на повече от три години, между войски от много европейски народи, а и от Африка.

Море от кърви се пролѣ презъ първата голѣма война. Съ основание се очакваше, че подиръ тая обща катастрофа свѣта ще бжде уреденъ най-справедливо, за да нѣма нови поводи на недоволства и да се изключи повторението на войнитѣ. Решаваше се сждбата особено на Европа.

*
**

Македонската трагедия бѣ напълно известна на дипломацията. Толкова пѣти в течение на изминалитѣ до тогазъ четиридесетъ години бѣ разглеждана въ книги и вестници. Най-много защитници на македонската освободителна борба се бѣха явявали тѣмко въ западнитѣ държави — Англия, Франция, Италия и даже далечна Америка. Три войни се бѣха водили за Македония ; три възстания и двадесетгодишни революционни вълнения ставаха въ самата страна ; предъ четири международни конференции бѣ слаганъ македонския въпросъ ; редица срещи между видни политици, а даже и между най-мощнитѣ държавни глави на Европа се състояха въ връзка съ него **. Да не споменаваме за множеството разговори, преговори,

Въ течение на първата голѣма война виждаме и другъ единъ народъ, близкъ намъ по езикъ и раса — хърватскиятъ, да се стреми къмъ сщщо такава целъ — запазване на цѣлостта си, народностно и териториално. Усилията на д-ръ Анте Трумбичъ и на Франъ Супило въ Лондонъ, Римъ и Парижъ, както и тѣсното имъ сътрудничество съ Пашичъ и Принцъ Александъръ Сръбски сж пропити съ тая интимна мисълъ — да не се допусне разкъсването на хърватскитѣ земи въ други държави. Д-ръ Трумбичъ и други негови съмишленици по-късно сж съжалявали, задѣто Хърватско се намѣри подъ нападнатата команда на Бѣлградъ, но това сж считали като неизбежно по-малко зло, за спасението отъ което ще се изискватъ нови напори.

* Въ приложение подъ № 1 е дадена картата на Македония. Всѣка цифра — до дадена дума въ текста — означава номера на съответното приложение, което трѣбва да се търси въ специалния отдѣлъ къмъ края на книгата.

** Тритѣ войни, за които основната причина бѣ неуредения македонски въпросъ, сж : войната срещу Турция въ 1912 г. ; войната между балканскитѣ съюзници въ 1913 г. ; участието на България въ първата голѣма война 1915-1918 г.

Тритѣ възстания въ Македония сж : Кресненското въ 1878 г., Горно-Джумайското (върховисткото) въ 1902 г., Илинденското въ 1903 г.

Четиритѣ международни конференции, където се обсъждаше по сждбата на Македония сж следнитѣ : Цариградската конференция въ 1876 г. ; Санъ-Стефанскиятъ договоръ въ 1878 г. ; последвалиятъ го Берлински договоръ ; Букурещкиятъ договоръ въ 1913 г.

Срещитѣ на мощни държавни глави въ връзка съ македонския въпросъ сж тѣзи ; срещата на руския Царъ Николай II и австро-унгарския Императоръ Францъ Йосифъ въ Мюрцшегъ подиръ Илинденското възстание ; срещата

съглашения, спорове и пр. между балканските държави; за неспирните тайни и явни предложения, надигравания между голъми сили, както и за честитъ обещания за реформи отстрана на Султана, оставащи винаги неизпълнени. Не ще е пресилено да кажемъ, че по-популяренъ отъ македонския и по-належащъ за уреждане въпросъ нѣмаше въ Европа. Неговото значение се почувствува съвсемъ осезателно и презъ първата голъма война, която — споредъ мнозина политически писатели — е могла да се съкрати съ две години и да се спестятъ милиони човѣшки жертви по бойните театри*, ако не бѣ намѣсата на България; а тази намѣса дойде заради Македония.

Всички тия факти ги помнеше мислящото общество и — ще повторя — отлично ги знаеха политичитѣ, които решаваха въ Парижъ презъ 1919 г. Пробенъ камъкъ за тѣхната мждростъ щѣше да бжде решението имъ относно Македония. Следващитѣ нѣколко страници посочватъ какво биде сторено.

на английския кралъ и руския царъ въ Ревалъ презъ 1908 г., която сигурно би докарала автономията на Македония, ако не бѣ младотурската революция, чрезъ която и Македония и Европа наново бидоха измамени.

Презъ 1907 г. върху македонския въпросъ е разисквано и при следните важни срещи: отъ 3 до 7 августъ става среща между германския императоръ Вилхелмъ Втори и английския кралъ Едуардъ Седми; на 15 августъ — среща между Францъ Иосифъ и Едуардъ Седми; на 21 августъ — между Едуардъ Седми и Клемансо, на 24 августъ — между австрийскиятъ министъръ на външните работи Еренталъ и италианскиятъ Титони; на същата дата — между френскиятъ посланикъ въ Берлинъ Жюль Камбонъ и германскиятъ канцлеръ графъ Бюловъ.

* Разпространено мнение на политици и военни експерти е, че голъмата война би свършила много по-рано, ако на българска територия можеха да се срещнатъ армитѣ на Русия и западните ѳ съюзници. Въоръжението на руската империя би се подобрило, тя би мобилизирала много допълнителни войски, централните сили биха били опасно заобиколени откъмъ югоизтокъ: може би напълно излишна би станала и битката при Дарданелитѣ, която завърши безуспѣшно съ много жертви за западните сили. Въроятнo и руската революция би се избѣгнала. Смѣтките на Съглашението побърка срѣбската алчностъ къмъ чужди земи. На България Централните сили (Германия и Австро-Унгария) обѣщаваха цѣла Македония. А България — пакъ трѣбва да подчертаемъ-влѣзна въ войната предимно заради Македония. Нейното рѣшение благоприятствуваше плановетѣ на Централните сили, които запазиха така и връзката си съ съюзницата имъ Турция.

Относно значението на евентуалната териториална връзка между западните сили и съюзницата имъ Русия, презъ одринска Тракия, известниятъ още отъ първата свѣтовна война английски критикъ В. Н. Liddell Hart (Въ книгата си « Deterrent or Defense », италианско издание подъ заглавие « La prosima guerra », 1962 г, Милано, стр. 206) привежда мнението на германския генералъ фонъ Фалкенхайнъ, началникъ на всички военни сили на Тройния Съюзъ по онова време. А самиятъ L. Hart, спирайки се на неуспѣлата дарданелска акция за установяване на казаната връзка, казва: « Последнитѣ, които дойдоха, бѣха много тежки, тѣй като разгрома на Русия докара революцията и комунистическия режимъ » (същата страница).

Тѣзи нѣколко думи не сж излишни, тѣй като настоящата книга въ голъма степенъ се занимава именно съ агресивния духъ на бѣлградската политика.

Тая политика фактически стана причина за продължаване на войната съ две години, както бѣ я и въобще предизвикала. И още по-страненъ е факта, че отговорни за свѣтовния редъ политически фактори и при това положение дадоха на Сърбия — като хонораръ за участието ѳ въ същата война-македонски земи, съ българско население, чиито права ужъ защитаваха.

Отдѣленъ въпросъ е дали българската държава бѣ избрала най-сполучливо политическия си пжтъ тогава, отъ гледище на нейните интереси.

Американскиятъ председателъ Уйлсонъ бѣ натоварилъ една комисию отъ трима души, която следъ проучване трѣбваше да му докладва върху проблемитѣ относно балканския полуостровъ. Заедно съ туй комисията е трѣбвало да представи свое изложение относно условията, при които следва да се уредатъ балканскитѣ спорни въпроси, на първо мѣсто териториалнитѣ. Въ комисията сж влизали : S. E. Mazes, David Hunter Miller, Walter Lippmann.

На 21 януарий 1919 г. президентътъ е получилъ рапорта, озаглавенъ „*Outline of Tentative Report*”. Къмъ решението на македонския въпросъ, споредъ този рапортъ, трѣбваше да се пристъпи следъ като предварително на самото мѣсто се направи една основна анкета. Трѣбва да се признае, че и по отношение на България, въпрѣки че тя се бѣ озовала въ военната коалиция срещу която въ война влѣзна и Америка, заключението на споменатата комисию е сравнително доста благоприятно.

За голѣмо съжаление, фактически нищо не се приложи на дѣло отъ препорѣжитѣ на комисията. Не се направи и предварителната анкета въ Македония. Въ Парижъ пропадна и опитътъ на нѣкои велики държави да наложатъ автономия поне въ македонскитѣ области, които Сърбия бѣ заграбила при Балканската война.

И всичко на Балканитѣ си остана така, както бѣ постановилъ тъкмо произволния Букурещки договоръ. И тоя пътъ не се позволи въ Македония поне едно допитване до народа, каквото бѣ прието и прокарано въ Каринтия, въ Шлезвигъ и Познанъ.

Направено е било отъ италианската делегация въ конференцията за мира предложение за въвеждане автономия въ тия области, попадащи въ новосъздаденото кралство на сърби, хървати и словенци, по-сетне прекръстено самоволно отъ кралъ Александъръ въ «Югославия» Предложението е било подкрепено отъ Англия, Американскитѣ Съединени Щати и Япония. Естествено, тая автономия предполагаше преди всичко отварянето на българскитѣ училища и църкви. Красноречиви сж застъпничествата на г. Уйнстонъ Чърчилъ, че населенитѣ съ българи македонски области трѣбва да бждатъ отстъпени даже направо на България.²

Проектътъ за автономията биде проваленъ отъ френската дипломация, която подкрепи Никола Пашича. Въ кралството на сърби, хървати и словенци, споредъ Пашичъ, македонскитѣ славяни, понеже били сърби, щѣли да се радватъ на сжщитѣ права, които изобщо сърбитѣ ще иматъ. Така се постави точка на разискванията върху проекта *. Чудно е какъ тъй бързо и „лесно” повѣрваха великитѣ

* David Hunter Miller — « My Diary at the Conference of Paris (New York, 1924-1925). Въ този свой дневникъ г. Милъръ дава сведения за разискванията по проекта. Вижъ тукъ приложение № 3.

Г-нъ Милъръ е билъ американски членъ въ комитета за нови държави, който е изработилъ и договоритѣ за покровителството на националнитѣ малцинства. Сжщиятъ комитетъ се е занималъ съ македонския въпросъ.

сили на твърдението на Пашича. Председателят на конференцията г. Клемансо бѣ единъ отъ защитниците на македонското освободително движение въ миналото, заедно съ цѣла редица блѣстящи френски журналисти, политици и писатели като Франси дьо Пресансе, Анатолъ Льороа Болийо, Жоржъ Голисъ, Викторъ Бераръ, Андре Шерадамъ и др. Той отлично знаеше, че славянското население въ Македония е българско. Френскитѣ делегати се обявиха за хвърлянето въ робство на сѣшитѣ македонски българи, макаръ отлично да бѣха запознати съ истината, която имъ бѣ посочена и отъ Карнегиевата анкета шестъ години преди Пашичъ да изнася лъжи предъ Конференцията за мира въ Парижъ.

За българитѣ въ южна Македония, т. е. подъ гръцка власт, не бѣ изобщо предвидена никаква автономия. Нѣкакви привилегии бидоха обещани на мѣстнитѣ ромъни, поради застъпничеството на Ромъния ; но и тя скоро се видѣ измамена отъ съюзницата ѝ Гърция, както и отъ страна на Югославия.

Повече подробности по този въпросъ читателятъ ще намѣри въ приложението.³

Самъ Давидъ Лойдъ Джоржъ, дългогодишенъ министъръ-председателъ на Англия и особено видна политическа фигура въ първата свѣтовна война, изтъква, че проекта за автономия въ Македония е проваленъ поради френско-сръбската опозиция и че се е касало за даване права, чрезъ тази автономия, преди всичко на българското население въ Македония. За всички обективни хора, въ това число и за Лойдъ Джоржъ, македонскитѣ славяни не сж нищо друго освенъ българи.⁴

Независимо отъ атмосферата на увлечения и недалновидность, които взимаха надмощие при сключването на договоритѣ въ 1919 година, не липсваха — както виждаме — и гласове въ защита на правдата. Върѣдъ тѣхъ, що се отнася до Македония, особено внимание заслужава предложението на Джеймсъ Баучеръ за създаване на независима македонска държава, следъ като предварително цѣлата македонска територия бжде известно време поставена подъ протектората на Съединенитѣ Американски Щати. Баучеръ бѣ тогава, може би, най-запознатиятъ съ балканскитѣ въпроси англичанинъ ; десетилѣтия подъ редъ е живѣлъ въ България и въ други балкански страни, като кореспондентъ на вестникъ „Таймсъ” и на редица други английски вестници и списания ; спечелилъ си бѣ име на авторитетенъ специалистъ за балканската политика. Той опредѣля като столица на Македония градъ Солунъ.⁵

Почти сжщото гледище относно решението на македонския въпросъ е изказано отъ английската Лейбъръ-Парти. Тя е изработила единъ меморандумъ по българския договоръ за миръ, въ който четемъ застъпничество въ полза на България що се отнася до Добруджа, до излазъ на Егейско море и до Тракия. Но въ меморандума на първо мѣсто се говори за Македония, като се изтъква, че мнозинството отъ нейното население е българско и се изказва увѣрене, че това население би предпочело автономия подъ протекцията на Обществото на Народитѣ.⁶

Меморандума е одобренъ отъ Изпълнителния комитетъ на Партията.

Всрѣдъ английското общество се явиха и други авторитетни гласове, че Македония трѣбва да бѣде оставена като автономна държава. Ето, за примѣръ, две отъ изказанитѣ мнения.

Въ английската Камара на Лордоветѣ, при второто четене на Закона за договоритѣ за миръ (Австрия и България), на 23 априль 1920 година, Лордъ Джеймсъ Брайсъ* заяви, че Сърбия трѣбва да се откаже отъ завоевателнитѣ си аспирации надъ Македония и отъ последната трѣбва да се създаде една автономна държава.⁷

Въ Английската Камара на Общинитѣ, при второто четене на Закона за договоритѣ за миръ (Австрия и България), на 23 априль 1920 година английския депутатъ полковникъ Сесилъ Л'Естрейнджъ Малонъ** заяви между другото :

« Въ Македония има най-малко единъ милионъ българи. Азъ не внушавамъ нито за моментъ дори, че Македония трѣбва да бѣде дадена на България, но азъ мисля, че най-малкото, което може да се направи за това огромно българско население, е да се предвидятъ за него специални постановления. Ние знаемъ състоянието на борба, което преобладава тамъ, и ако ние дадемъ тѣзи територии, населени изключително съ българско население, безрезервно, или безъ нѣкои специални условия, на сърби и гърци, бждете сигурни, че тѣ ще бждатъ сцената на бждеци недоразумения и войни. Азъ предлагамъ, като мисля че така ще бѣде най-добре, да се даде на Македония пълна автономия... »

Тезата за отдѣлна македонска държава е подържана отъ мнозина видни общественици въ Америка и Европа. Ето какво е казалъ по въпроса г. Д-ръ А. Х. Лайбиъръ, членъ на американската комисиия за изследване условията за мира, въ рапорта си върху балканското положение, отправенъ до американската комисиия по преговоритѣ за миръ, на 22 мартъ 1919 година :

« Друго решение, което не би срещнало голѣма съпротива, нарастнала вследствие на настоящитѣ чувства, би било създаването на една отдѣлна или « автономна » Македония подъ мандата на една незаинтересована сила. Частитѣ завладѣни въ 1913 година отъ България, Сърбия и Гърция биха били включени, съ декларираната и твърда целъ за създаване на една независима македонска държава, която никога не би трѣбвало да се присъединява къмъ която и да е отъ сжседитѣ ѝ » ***

* Лордъ Джеймсъ Брайсъ е известенъ политикъ и общественикъ въ Англия. Бивалъ е подсекретаръ на външното министерство, депутатъ, професоръ по право въ оксфордския университетъ, членъ на международния съдъ въ Хага. Отъ 1907-1913 г. е билъ английски извънреденъ амбасадоръ въ Вашингтонъ. Авторъ е на редица книги.

** Полковникъ С.Л. Малонъ е бивалъ британски въздухопловенъ аташе въ Парижъ, а сжщо английски представителъ въ върховния воененъ съветъ въ Версайль, 1918 г. Заемалъ е редица важни постове въ английската флота и е авторъ на книги.

*** Д-ръ А. Н. Lybyer е ученъ и познавачъ на балканскитѣ въпроси. Билъ е професоръ по математика въ Робертъ Колежъ въ Цариградъ, отъ 1900 до 1907 год. и това му е помогнало да изучи редица балкански проблеми на самото мѣсто. Следъ 1913 г. е работилъ въ отдѣла за история въ университета въ Илиноисъ. Билъ е членъ на парламентарната американска комисиия за изучаване условията за мира презъ 1918 г. Следващата година е помощникъ на д-ръ Кливъ Дей въ балканската секция за териториални, политически и ико-

А Обрей Хербертъ, английски депутатъ, пише следното :

« Тази нещастна страна (Македония — бел. наша) има правото да бжде гледана като една наранена неутрална страна. Всички биеци се воюваха върху нея и за нея, и ѝ донесоха мизерия. Изглежда, че е най-желателно решението — ако има само едно цѣлостно решение : да се образува отъ Македония една автономна държава подъ губернаторството на единъ американецъ, ако Съединенитѣ Щати биха били склонни да поематъ отговорността. Ако това не е възможно, другъ губернаторъ отъ нѣкоя неутрална страна — на никаква цена и по разумъ не трѣбва да бжде отъ участващитѣ въ войната — би трѣбвало да се намѣри* » :

Що се отнася до българската принадлежностъ на славянското население въ Македония, ограничавайки се само до свидетелства отъ личности въ англосаксонския свѣтъ, ще споменемъ благороднитѣ постѣпки на запознатитѣ съ Македония протестантски духовни лица. Тѣ на два пѣти — въ 1913 година и въ 1918 година — открито взимаха подъ защита македонската българщина, апелирайки въ нейна полза предъ отговорни фактори.⁸

Голѣмиятъ защитникъ на истината Джеймсъ Баучеръ помѣсти дълга статия въ „Дж Контемпоръри Ревю“, изтъквайки, че всички усилия за отхвърляне на турското робство бѣха правени отъ българитѣ, всички жертви бѣха тѣхни ; неправдитѣ на Ньойския договоръ той нарича престѣпни и настоява за създаването на независима Македония.⁹

Въпрѣки упоритото ѝ държание Сърбия бѣ заставена, по настояване на Англия и Съединенитѣ Американски Щати, да подпише поне договоръ за покровителство на националнитѣ малцинства. Сжщото бѣ наложено и на Гърция. Обаче, нито едната, нито другата държава не уважиха даже буква отъ тия договори.¹⁰

Така, спрѣмо нашето отечество Македония не биде приложенъ никой отъ онѣзи свѣтли принципи, които държавитѣ-победителки презъ първата свѣтовна война високо прокламираха. Изцѣло пропадаха и прочутитѣ четиринадесетъ точки на американския председател Уйлсонъ, върху които набързо се бѣха изградили розови надежди въ цѣлия свѣтъ.

Мнението на цѣлото македонско общество, въ поробеното отечество и вънъ отъ него, бѣ правилно изразено отъ органа на емиграцията вестникъ „Македония“, излизащъ въ София, въ броя му отъ 28 априлъ 1920 година, по следния начинъ :

номически осведомления на американската комисия по преговори относно мира. Презъ сжщата година е технически съветникъ на американската мандатна комисия за Турция. На конгреса на Македонскитѣ политически Организации въ Кливеландъ, Охайо, на 3 септември 1944 г. е билъ главенъ говорителъ.

* Взето отъ увода на Aubrey Herbert, M. P., къмъ книгата на Leland Buxton « The Black Sheep of the Balkans », London, Nisbet & Co. Ltd., 1920. стр. 35-36.

« Досегашнитѣ решения на Конференцията за миръ показватъ едно систематично пренебрежение на принципа на самоопредѣление, въздиганъ до самото надвечерие на победата въ върховна догма на трайния миръ.

Не само това. Мирнитѣ създатели подписаха присъди на земи, за които не сж имали никакво представление. За тия земи тѣ слушаха освѣтленията и волята само на заинтересованитѣ си съюзници. Така Парижъ създаде единъ миръ, предъ който настрѣхватъ днесъ всички миролюбци.

На тая зла и пакостна воля станаха жертва сума народи, на нея ще стане неминуемо жертва и самиятъ миръ. »

Българската държавна делегация, която се намираше въ Парижъ за подписване на мирния договоръ въ 1919 година, подаде до конференцията за мира мемоаръ, въ който предлагаше създаването на една независима македонска държава. Мемоарътъ е подписанъ отъ Тодоръ Тодоровъ, лидеръ на Народната партия, и отъ Александъръ Стамболийски, лидеръ на земеделската партия.¹¹

За жалость, нито Стамболийски, нито българската държавна политика следъ туй проявиха последователность въ отстояване на препоржката, която дадоха въ Парижъ.

III. БЪЛГРАДЪ И АТИНА ПОВТАРЯТЪ СВОЯТА ПОЛИТИКА. ТЕРОРЪ И ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ

Държавата, която следъ месецъ септемврий 1918 година Българъ започна да командува, се нарече „Кралство на сърби, хървати и словенци“, а по-късно „Югославия“. Българъ сега можеше да събира само повече сръдства отъ подаренитѣ му тройно по-обширни територии, за да ги използва и за демоничния си планъ въ Македония. Сега той имаше помощъ и отъ свои съюзници и покровители въ чужбина, които заживѣха съ уголѣмени илюзии, че „Югославия“ ще бжде полезна за политиката имъ повече отколкото бившата малка Сърбия. Започваше въ нашата родина единъ културенъ, националенъ и физически геноцидъ, който е пръвъ въ Европа презъ настоящето столѣтие.

Ако читателтъ иска да получи по-пълна представа за зловещия режимъ, въведенъ отъ Сърбия и Гърция въ нашето отечество, необходимо е да прочете приложенията, които се отнасятъ до периода 1912-1915 г. * и които съдържатъ извадки и отъ Карнегиевата анкета ¹². Самиятъ азъ бѣхъ свидетелъ на много проявления на сръбската окупаторска властъ при тоя нейнъ пръвъ режимъ въ нашата страна. На младини бѣхъ прочелъ разкази отъ познати чужди писатели, кждето се описва мжката по изгубено отечество и се чувствува грубата ржка на насието **. Презъ турския режимъ бѣхъ челъ такива работи; едва като дойде сръбската властъ схванахъ истинската имъ стойностъ и вдъхновенитѣ подбуди на авторитѣ имъ. Но какви ли мълнии биха излѣзнали изподъ перата имъ, ако биха видѣли какво вършеха въ Македония гръцкитѣ и сръбски власти!...

Руситѣ поне не казаха на поляцитѣ, че сж ги освободили, следъ като бѣха участвували въ подѣлбата на Полша; нито нѣмцитѣ казаха нѣщо подобно на французитѣ въ Елзасъ и Лотарингия. А Българъ и Атина и до день днешенъ на високо тржбятъ, че сж освободили насъ, македонскитѣ българи, следъ като бѣха поставили хомотъ на

* Приложенията отъ 12-а до 12-и се отнасятъ всички за първия сръбски и гръцки режимъ .

** Думата е за разкази като тѣзи: а) «Последенъ урокъ по френски» отъ А. Доде, кждето се дава единъ моментъ отъ обстановката въ Елзасъ и Лотарингия подиръ нейното завладѣване отъ Германия въ 1870 г.; б) «Защо?» — отъ Л. Толстой, трогателно описание за бѣгството на млади съпрузи поляци, намиращи се на заточение къмъ Уралъ, заловени отъ царската руска полиция и сетне отправени въ Сибирь; в) «Бартекъ побѣдителятъ» отъ Х. Сенкевичъ — описание за преживѣлицитѣ на единъ полски селянинъ отъ областта Познанъ, заета отъ германцитѣ.

врата ни и посѣгнаха дори на душата ни. Велики сили удобряваха демоничното имъ дѣло. Наистина, както казва Карнегиевата анкетна комисия, къмъ неправдата се прибави и обидата.

*
**

Презъ месецъ августъ 1919 г. формално бѣ обявено, че населението въ Македония подъ югославска властъ ще има еднакви права съ народа отъ другитѣ области на държавата. До тогава въ сила бѣ „Правилникътъ” отъ 1913 г., споредъ който министритѣ издаваха декрети, а административнитѣ власти въ Македония прилагаха тѣзи декрети както намиратъ за потрѣбно ; това замѣстваше конституцията. Правата на гражданитѣ, значи, и открито бѣха обявени като маловаженъ обектъ, поставени въ пълна зависимостъ отъ благоволенieto на полицията ; създаденъ бѣ единъ „правовъ редъ”, достоенъ за сръбския режимъ и политика въ поробената страна.

Кралскиятъ указъ отъ 1919 г. постановяваше, че отъ Македония ще се избиратъ депутати за временния Парламентъ и то — върху началата, които ще важатъ за останалитѣ области на държавата...

Независимо отъ тия декларации законодателнитѣ избори въ Македония се извършиха по начинъ противенъ на закона и на обещанията. Опредѣляни биваха нѣкакви замѣстници, по единъ на хиляда души избиратели, — мѣрка, която не съществуваше въ другитѣ провинции на държавата. Положиха се отъ страна на администрацията всички усилия, за да не се допустнатъ въ Парламента лица, които се радватъ на довѣрие всрѣдъ народа. Самъ министъръ-председателътъ Стоянъ Протичъ бѣ заявилъ, че македонското население е „подозрително”. Така, околийскитѣ началници посочиха кои ще бждатъ депутати. Тѣ бѣха все личности непознати на народа въ Македония; всички бѣха сърби, каквито въ нашата страна нѣма ; кандидатитѣ идваха отъ Шумадия или отъ още по-далече. Чрезъ такива депутати централната властъ се мжчеше да си създава сръбско мнозинство въ Парламента.

Тукъ-таме се правѣха опити да се получи подкрепата на останалитѣ сръбски партии срещу беззаконията въ Македония. Напр., въ Скопйе видниятъ българинъ Тома Тополовъ, адвокатъ отъ гр. Кавадарци Григоръ Анастасовъ, подкрепени отъ сърбина Симичъ — директоръ на гимназия, и журналиста сърбинъ Видаковичъ, се обърнаха къмъ сръбската демократическа партия, обещавайки да агитиратъ въ нейна полза, ако тя се нагърби да протестира противъ режима. По тази причина Тополовъ бѣ изпратенъ въ затворъ, въ градъ Нишъ, а подадениятъ до правителството мемоаръ остана безъ резултатъ. Полицията подхвърли на Тополова (презъ 1924 г.) нѣкакви писма, писани му ужъ отъ Т. Александровъ и скопския войвода Величко Веляновъ. Осждиха го на петъ години затворъ.

Основната грижа на властитѣ бѣ да представятъ Македония като сръбска земя. Съ това може да се обясни и забраната имъ да се създава отдѣлна парламентарна група отъ депутатитѣ, които се „избираха“ въ Македония и Косово. Макаръ мнозинството отъ тѣзи депутати да бѣха сърби, а нѣколцина албанци, Бѣлградъ не искаше да се оставя впечатление, че между Сърбия и Македония има нѣкаква разлика; и затова забрани подобна парламентарна група преди още да бѣ създадена. Сърбитѣ депутати се присъединиха къмъ управляващата радикална партия.

До пропадането на Югославия въ 1941 година всички опити за създаване на легална македонска партия или за представляване на Македония чрезъ каквато и да е парламентарна или друга обществена група, бѣха забранени, а инициаторитѣ за подобно нѣщо винаги попадаха подъ преследване. Нелегаленъ трѣбваше да стане всѣки, който би искалъ да протестира срещу беззаконията.

Когато населението все пакъ на мѣста успѣваше да избере въ градскитѣ общински съвети, или въ Парламента, свои хора, полицията взимаше грижата по всевъзможенъ начинъ да ги отстранява отъ обществения животъ.

Забранено бѣ създаването на мѣстни легални сдружения, включително студентски. Най-малко отъ всичко пъкъ би могло да става дума за каквато и да е българска обществена проява. Трѣбваше да сж готови да избѣгатъ задъ граница и всички, които биха поднесли до Обществото на Народитѣ освѣтления върху положението въ Македония.

*
**

За да смажатъ националния духъ на българитѣ и да направятъ както тѣхъ, така и албанското население, покорни роби, още презъ 1920 г. сръбскитѣ власти и печатнитѣ имъ органи нададоха алармистични викове срещу появили се нелегални групи. Съ вдигнатия шумъ целѣха да оправдаятъ предъ общественото мнение новитѣ замислени масови жестокости. Въ вестникъ „Привредни Гласникъ“ отъ 17 юний 1920 г. една компетентна военна личност* бѣ се изказала по следния начинъ за мѣрките, които били нуждни ако се желае въдворяване на редъ въ „южна Сърбия“:

1. Да се издигнатъ покрай границитѣ съ Албания и България караулници, снабдени съ картечници. Задъ всѣки петъ или шестъ караулници да се издигне по една казарма на удобно мѣсто за отбрана, не по-далече отъ 15 километра отъ границата; тя ще служи за резерва на тия караулници. Въ казармата да има блиндиращи автомобили съ малки топове.

2. Казармитѣ и караулицитѣ да се свържатъ съ добри съобщения. Да има телефонъ между казармата и караулицитѣ, както и до команданта на пограничния районъ.

3. Въ всички по-важни села да се издигнатъ казарми, кждето да квартирува полската джандармерия. А казармитѣ да сж съединени чрезъ телефонъ съ околийското и окръжно управление.

* Вестникътъ не посочва името на тази компетентна личностъ.

4. По всички пѣтица и по-важни кръстопѣтица и завои да се съградятъ други караулници, въ които да има джандармерия.
5. Въ цѣла « южна Сърбия » да се усилятъ пѣтицата за съобщения.
6. Всички по-важни центрове да сж свързани съ телеграфни и телефонни жици.
7. Да се докара въ « южна Сърбия » колкото може повече войска, особено пехота. На команданта на армията да се даде картъ бланшъ, за да взима веднага потрѣбнитѣ мѣрки, въ споразумение съ полицейскитѣ власти.
8. Да се обезоръжи цѣлото население въ « южна Сърбия ». Оржжие могатъ да носятъ само войницитѣ и персонала на държавнитѣ власти; никой другъ. За това да се създаде законъ.
9. Понеже военната повинностъ е задължителна, веднага да се прибере въ казармитѣ всичко, което подлежи на наборъ.

Красноречивъ документъ, че „ южна Сърбия „ не е никаква Сърбия, а чужда, окупирана земя. Чрезъ подобни мѣрки Бѣлградъ си представляваше, че ще спечели за своята кауза единъ чуждъ народъ. Казарми, караулници, обезоръжаване, топове, картечници, картъ бланшъ за тероризиране... А за правата на тоя народъ, за благосъстоянието му, за човѣшкото му достойнство, за поети съ договори задължения отъ страна на Югославия — нито дума!

Бѣлградскиятъ вестникъ „ Политика ” отъ 19 декемврий с. г. писа :

« Поради терористическитѣ действия на българскитѣ комити въ нашитѣ крайща, а особено въ Брѣгалнишкия окръгъ, Министерството на Правосъдието е назначило специаленъ сѣдия, който ще води следствието противъ всички ония лица, наши поданици, които сж подпомагали тия действия.

Досега сж затворени голѣмо число бугараши, които сж били въ непосредствени сношения съ български комити ».

Тукъ пъкъ имаше направо признание, че народа е български. Властитѣ бѣха изтезавали и избили мнозина „ бугараши ” само задѣто не сж гласували за радикалската и демократическа партии ; но вестникътъ ни говори за сѣдъ, за следствие, за законна сѣдебна процедура... Писано е колкото да се заблуждава обществото.

Министъра на Вжтрешнитѣ Работи Драшковичъ отпрати до всички области въ кралството заповѣдъ, съ която подканваше нелегалнитѣ лица да се предадатъ. Въ заповѣдъта е казано :

«Който не се предаде, ще остане безъ помилване и ще бѣде преследванъ до откриването му. Той повлича нещастие и за всички, и за своето семейство, и за селото си, и за цѣлата областъ. Защото ако до дадения срокъ забѣгналитѣ не се яватъ предъ държавнитѣ власти, ще настѣпи гонение съ войска, джандармерия и потеря на гражданитѣ. Потеритѣ ще обхванатъ въ сѣщото време и съседнитѣ окръзи, ще затворятъ проходитѣ и пѣтекитѣ, ще обискиратъ къщитѣ, селата, горитѣ, пещеритѣ и убѣжищата отъ всѣкакъвъ видъ. Бунтовницитѣ ще бѣдатъ убивани и хващани, а тѣхнитѣ семейства изселвани. Ще бѣде изселено цѣло село, ако крие и храни бунтовници. Изъ такива мѣста и села ще бѣде разквартирувана на тѣхна смѣтка войска, която ще стои тукъ докато не се изтрѣбятъ или заловятъ забѣгналитѣ. Селата ще плащатъ вредитѣ, които ще се причинятъ съ опожаряването на чуждитѣ нѣща, съ кражбитѣ и отвличането на стокитѣ, съ всѣки актъ на забѣгналитѣ ».

Забѣгналитѣ се поканваха да се предадатъ до 10 мартъ 1920 г. А относно причинитѣ на тѣхното бѣгство само следното е казано въ тази прословута заповѣдъ :

« Нѣкои сж извършили злодеяние и забѣгнали. Други сж забѣгнали отъ нѣкакъвъ страхъ. Трети сж изплашени отъ войската; четвърти сж надумани, та безъ достатъченъ поводъ живѣятъ сами безъ свобода и заплашватъ свободата на другитѣ... »

Значи, страхъ, уплаха отъ войската, надумвания — нищо друго не се посочва отъ министъръ Драшковичъ като причина за недоволството на народа. А не е обяснено и откъде идва страха у хората. За министърътъ не сжществуватъ безправията, терора на държавнитѣ банди, погазването на гражданскитѣ и национални права въ Македония, Косово и други области.

Вмѣсто да се признаятъ минуситѣ на режима и да се осжди унищожителната политика спрѣмо чуждитѣ народности, сипятъ се безосновни обвинения противъ обезправенитѣ. В-къ „Правда“, писа въ началото на 1921 г., че „всѣки день идватъ отъ България нови разбойнически типове“; че „много български агенти сж се записали студенти въ нашитѣ университети — това сж най-страшнитѣ за нашата държава хора“. Такива писания се явяваха и въ други бѣлградски вестници, насочени срещу македонскитѣ студенти въ Скопје, Бѣлградъ и Загребъ, и срещу всѣко завръщане на македонската емиграция по роднитѣ ѝ огнища.

В-къ „Мали Журналъ“ отъ 9 февруари 1921 г. писа: „Крайно време е да се строятъ рогата на противодържавнитѣ елементи, които нарекоха страхъ вроденото сръбско великодушие...“. Чингизхановското отношение на Сърбия къмъ нашия народъ въ Македония е наречено „великодушие“! Съ право Перуничичъ, депутатъ въ Скупщината, каза за положението въ Македония тѣзи думи:

« Ако би могълъ по нѣкакъвъ начинъ да възкрѣсне Абдулъ-Хамидъ и да отиде въ южна Сърбия, той би възкликналъ: ето достойни наследници, които съумѣха вѣрно да запазятъ аманета, който съмъ имъ оставилъ ».

На много мѣста наредбата на Драшковичъ* е приложена дословно, безъ и да има поводи.

*
**

Читателътъ, който е прегледалъ описанието** за първия сръбскогръцки режимъ, приложено тукъ, има вече представа какво бѣ патилъ народа ни отъ 1912 до 1915 г. Следъ 1918 г. се повтори сжщото робство, което е най-черното презъ първата половина на този вѣкъ въ цѣла Европа.

Автоматически наново бидоха промѣнени имената на хората, за да добиятъ сръбско или гръцко окончание. Българскитѣ училища и черкви наново бидоха обявени за сръбски и гръцки. Продължи систематическото премахване или фалшифициране на старитѣ български национално-културни белези: народенъ фолклоръ, музика,

* Драшковичъ бѣ убитъ презъ пролѣтътъ на 1920 г. въ севернитѣ предѣли на Югославия. Убийството му отдаваха на комунисти.

** Приложение № 12, съ всички отдѣли.

везби и носии властта представяше като гръцки или сръбски. Македония бѣ наново прекръстена на „Южна Сърбия” и „Северна Гърция”.

Връзкитѣ на поробеното българско население съ братята му въ емиграция властта таксуваше като противодържавна проява и ги осуетяваше по всевъзможни начини.

Срещу обезоръжения народъ наново се изпречиха заплахи и деяния отъ страна на тая власт, които нѣматъ нищо общо съ порядкитѣ на една правова държава.

Никой въ нашето отечество не очакваше нѣщо различно отъ онова, което бѣ вече твърде известно за похватитѣ на поробителя. Ето защо на нѣкои мѣста млади хора започватъ да бѣгатъ презъ границитѣ нелегално, а други се укриватъ по селата си въ изчакване какво ще покаже най-близкото бждеще. Официалниятъ тероръ започна веднага да беснѣе.

Най-рано почнаха да се проявяватъ сръбскитѣ държавни банди на Кръсто Търговишки и Дончо Църцорийски къмъ Кумановско, Паланечко и съседни области. Много пжти до легацитѣ на великитѣ сили въ София и другаде бѣха изпратени подробни сведения за безчовѣчнитѣ постѣпки на тия банди, които на много мѣста подлагаха населението на масови побоища безъ никакъвъ поводъ и основание. И следъ тая война Сърбия по този начинъ представяше на народа ни своята визитна картичка, сжщо както следъ балканската война бѣше я представила чрезъ варварскитѣ прояви на кръволока Бабунски и други органи на сръбската власт, за което изобилно свидетелствува Карнегиевата анкета.

Не е нужно наново да подчертавамъ — следъ като имаме даннитѣ за първия сръбски режимъ, че държавнитѣ банди, въздигнати до положение на нѣкакъвъ сръбски националенъ институтъ, вършеха своеволно каквото пожелаятъ въ Македония, независимо дали се касае до кесията, до здравето, до женската честь, до живота на хората. Правилото имъ бѣ да събиратъ селянитѣ на мегдана, включително женитѣ, старцитѣ и децата, и тамъ да нанасятъ редомъ побой надъ всички мъже, много често и на жени. Така открито вършеха и убийствата си. Тия нѣща сж познати на всѣко село лѣво отъ Вардара и около албанската граница. Но не бѣха редки случаитѣ на подобни варварства и въ централна Македония, кждето не еднажъ се бѣ подвизавалъ „войводата” Иванъ Бабунски, облеченъ съ неограничена власт отъ Бѣлградъ и комуто въ помощъ бѣха всички държавни власти. Бандата му се състоеше отъ около сто души. Обикновено избиваше най-твърдитѣ българи. Въ Тиквешко той изби къмъ тридесетъ души изъ разни села. Ето нѣкои имена. Убитъ бѣ Даскаловъ Иванъ, общински кметъ въ село Бегнице. Сжщата участъ имаха свещеника Христо Мицевъ отъ с. Чемерско; Петъръ Константиновъ, нѣкогашенъ български учителъ въ с. Ресава; кметътъ на общината Дреново Иванъ Паризовъ, родомъ отъ с. Дибранецъ.

Споменатиятъ свещеникъ е доведенъ на селския мегданъ вързанъ, следъ като сж били предварително събрани тамъ всички селяни.

Бабунски на високъ гласъ заявява, че вързаниятъ попъ ще бжде убитъ защото е българинъ. Селянитъ единъ следъ другъ сж се прощавали съ своя духовенъ пастиръ, просълзени и ужасени отъ това, което виждатъ.

Презъ октомврий 1921 г. въ Щипъ бѣха застреляни Мише Войновъ, Санде Джамбазовъ, Саре Стояновъ, Михаилъ Везенковъ, Гьошо Везенковъ.

Най-много страдаше Брѣгалнишката областъ ; очевидно бѣ намѣрението на бѣлградската управа да създаде съ всички сръдства, въ сѣдство съ българската граница, единъ поясъ отъ посърбено население. Калениятъ въ борби Брѣгалнишки край съ центъръ гр. Щипъ, издържа мжжки изпитанията. Извънъ полицейскитъ органи, създадени бѣха специални организации за физически тероръ — при сърбитъ така нареченото „Удружение противъ бугарскихъ бандита“, а въ Гърция — организацията „Гръцки юмрукъ“. Държавнитъ шайки непрекъснато сновеха изъ селата, за да биятъ, изтезаватъ и да убиватъ ; мжжетъ въ много села сж бити по нѣколко пжти, редомъ всички. По-будни и твърди селяни безследно изчезваха. Имало е случаи живи да бждатъ заравяни хора, като сж били заставяни сами да си изкопаватъ гробоветъ.

Самата сръбска преса открито проповѣдваше да се гони всичко българско. Бѣлградскиятъ вестникъ „Епоха“ отъ 27 юлий 1920 г. писа следното :

« Голѣмъ брой български свещеници, които поради окупацията на Македония отъ Сърбия бѣха избѣгали въ България, се завръщатъ и заематъ своитъ стари енории. Понеже тѣзи свещеници вършатъ силна агитация между тамошния народъ, министерството на Вжтрешнитъ Работи е заповѣдало на властитъ да ги надзираватъ, а министерството на изповѣданията имъ е отнело правото да заематъ която и да била енория ».

Свещеницитъ сж имали право да бѣгатъ защото помнѣха какъ тѣхни събрата биваха избивани още въ 1912 г. — когато Сърбия пристигна въ македонскитъ области ужъ като „освободителъ“. Много повече имаха основание да се опасяватъ следъ свършека на свѣтовната война, по време на която сръбската властъ бѣ изгонена отъ Македония и сега се връщаше да отмжщава на населението само задето то не е сръбско. А отъ друга страна народа насила бѣ заставянъ да членува въ шовинистически държавни организации ; насила го подкарваха да присжтствува на разни поржчани митинги и тържества.

Ето, напрімѣръ, едно описание за „празднуване денътъ на сръбското обединение“ въ гр. Кочани, което може да се вземе като образецъ за картината, която ежегодно се повтаряше изъ много населени мѣста :

« День тъменъ и мраченъ, както всички дни отъ 1918 г. насамъ, препълненъ съ тжги, неволи и мжчения, псувни на македонска майка и пр. Още отъ вечерята общинския съветъ бѣ поканенъ да се съберемъ въ 8 часа преди обѣдъ въ общинското управление, кждето щѣлъ да дойде началника да говори нѣщо. Налѣгнаха ни лоши предчувствия, сърдцата ни се заключиха още при поканата. Какво ли ще стане ? Да отидемъ или не ? Неволно почти се озовахъ въ кръчмата, обзетъ отъ разни предположения.

— Дай, кръчмарино, дай пакъ...., пакъ утре ще видимъ и ще чуемъ какво ще измисли она звъръ.

Събрахме се около 20 души; стаята се препълни и чакахме началника. Тъкмо се отвори разговоръ за общинскитѣ приходи презъ идущата финансова година, въ заседателната стая влѣзна блѣдъ и жълто-зеленъ, пълненъ съ злоба началникътъ Мирчо Йовковичъ, и веднага почна: « Вие ли сте отборниците? Сега ще ви дамъ да разберете! » Зае първото мѣсто на масата и продължи: « Не ви ли е срамъ? Само единадесетъ души граждани въ черквата на тоя великъ празникъ — вашето освобождение и обединението на сръбството! »... Това той изрева съ такъвъ силенъ тонъ, сѣкашъ зданието се люлѣеше. — « Вие сте българи, не искате тая държава; но ето ви България — махайте се тамъ! » И тупна силно на масата, та цигарата му падна отъ ржката.

« Азъ съмъ демократъ отъ главата до петитѣ. До сега ви крепѣхъ и за малки работи ви прощавахъ; иначе всички щѣхте да отидете при Миланъ попъ Димитриевъ (арестувания тогава кметъ на Кочани — бѣл. наша). Но занаяредъ има да видите. Който не харесва тука, нека си върви; азъ пакъ ще туря ржка на всичко, което притежавате. Имате и подписи дадени за разни ниви, че ги отстъпвате на нищожни цени; не знамъ азъ дали насила сж дадени или съ измама тия подписи; но и тамъ мога да ви стѣгна ». Прѣди да излѣзне повтори, че сме българи и като така — да си отидемъ въ България. На излизане отъ стаята изрѣмжа: « Майку ви бугарску и македонску ». ...Така прекарахме, деньтъ 1 Декември — « обединението на сръбството ».

Презъ 1922 г. трѣгнаха цѣли полкове въ хайка „противъ не-легалнитѣ“, но въ сжщностъ противъ спокойствието, имота и здравето на населението — не само пехота, но и артилерия, и аероплани. Биха, опожаряваха, грабиха. Въ месецъ августъ цѣли околии бѣха едновременно залѣти отъ войски — Скопско, Кумановско, нѣкои околии отъ Брѣгалнишкия окръгъ и пр. Офицери насърдчаваха обезчестяванията на жени. Арестувани и бити бѣха мжжетѣ въ множество села. Покрай всичко останало, оставяха се на прехрана въ беднитѣ македонски села войници. За примѣръ, въ с. Глоговица, Царево-селско, състояще се отъ двадесетъ къщи, на прехрана бидоха установени двадесетъ души стражари. Самитѣ селяни бѣха изгладнѣли и оголѣли.

Терорътъ постепенно се засилваше. Като жупани, облѣчени въ голѣма властъ, бидоха установени познатитѣ добре на измѣнения народъ тираны — Сава Будисавлевичъ въ Битоля, Добрица Матковичъ въ Шипъ, Вилдовичъ въ Скопйе, подпомагани отъ полицейски чиновници като Велимиръ Преличъ, Драгачевацъ и тѣмъ подобни. Въ бѣлградското министерство за притеснителнитѣ мѣрки въ Македония промишляваше специално видниятъ функционеръ Жика Лазичъ, който по-късно стана министъръ на Вътрешнитѣ работи.

Въ нѣкои случаи най-видни представители на властитѣ лично ржководятъ масовитѣ избивания, вѣнъ отъ туй, че тѣ въобще сж заповѣдвани отъ тѣхъ и отъ самитѣ висши фактори въ държавата.

На 3 мартъ 1923 година щипскиятъ жупанъ Добрица Матковичъ се явява съ едно отдѣление войска въ с. Гарванъ, Радовишко. Присигналъ въ селото въ 10 часа преди пладне. Селянитѣ сж били на работа изъ полето.

Повикватъ кметскиятъ намѣстникъ на селото и му заповѣдватъ да събере всички селяни. До като той събиралъ селянитѣ отъ по-

лето, войниците, които придружавали Матковичъ, се втурнали по къщите да извършатъ обискъ, използванъ за обезчестяване на беззащитнитѣ жени.

Следъ единъ часъ всички селяни били на площада въ селото. Между събралитѣ се е имало 12-14 годишни деца и старци надъ 60 години. Следъ като Матковичъ говорилъ за четитѣ, заповѣдалъ да се отстранятъ женитѣ. Подъ предлогъ, че мъжетѣ ще кара въ Щипъ, нарежда събранитѣ селяни, на брой 28 души, да ги изведатъ вѣнъ отъ селото. Селянитѣ почувствували, че се крои нѣщо, но подъ силата на камшика и прикладитѣ не могли да се противятъ.

На излизане Матковичъ оставя нѣколко души войници на изходнитѣ пунктове на селото, за да се попречи на женитѣ да дойдатъ следъ тѣхъ.

Смущението на селянитѣ станало извънредно голѣмо, когато вързани ги отклонили отъ пътя и ги повели презъ нивитѣ. Явно станало, че ги каратъ на заколение.

Съ голѣма мъжа и усилия, срѣдъ плачъ и молби, заглушавани отъ безжалостното плющене на камшицитѣ, селянитѣ сж били отведени на една поляна, далечъ отъ селото на около три километра. Спиратъ ги на почивка. Тогава Матковичъ се обърналъ къмъ тѣхъ съ думитѣ : „ Кажете ми къде сж комититѣ и кои сж ятацитѣ имъ ! ”. Селянитѣ, незнаейки какво да кажатъ, отговорили, че тѣ не познаватъ никаки чети. Вбѣсенъ, Матковичъ казалъ : „ не знаете къде сж комититѣ, тогава вие сте комититѣ ” и заповѣдалъ на войниците да се отдалечатъ на нѣколко крачки и да почнатъ да стрелятъ по живитѣ мишенки.

Войниците се дръпнали на страна, но срѣдъ тѣхъ настанало едно раздвижване. Всички почувствували, че не може да се изпълни заповѣдта и едни тихо, други смѣло, заявили, че нѣма да стрелятъ.

Матковичъ тогава заповѣдалъ да се отстранятъ войниците. Вмѣсто тѣхъ заповѣдалъ да се изпълни тиранската му воля отъ бездушнитѣ картечници. Следъ петъ минути картечницитѣ затракали. Трупъ следъ трупъ изпадали въ кърви на земята. Картината била ужасна. Не всѣко сърдце е могло да я гледа. Жертвитѣ стоели непогребани цѣли шестъ дена. Когато били допуснати селянитѣ да ги погребатъ, жената Цвѣта Томева отъ силното сътресение паднала и издъхнала. Известието за това звѣрско дѣло потресе не само Македония, но и цѣлата емиграция въ България. На 15 априлъ се отслужи панахида въ София, при стечение на повече отъ тридесетъ хиляди души. При този случай нагледно се установи отъ всички наблюдатели до каква степенъ емиграцията живѣе съ мисълъ за Македония. Дисциплиниранитѣ редици на манифестантитѣ, протестнитѣ речи, ентузиазма и възбуждението на тая голѣма маса повлия върху настроенята на българската столица ; много софиянци слушаха пламеннитѣ оратори. Чуждитѣ кореспонденти известиха на вестници въ странство и за грандиозния митингъ, както и за кръвопролитието въ Гарванъ. Въ цѣлата история на нашата емиграция, изпълнена съ толкова прояви на родолюбие, едва ли може да се посочатъ още

петъ-шестъ моменти на подобно масово участие и вълнение, на тъй шумно и спонтанно изразена солидарностъ съ страдащата родина и нейния боенъ знаменосецъ — ВМРО.

Сжщото щѣло да бжде сторено и съ 19 души пакъ обезоржжени хора въ село Брѣстъ, ако на това не се бѣ противопоставилъ доблестниятъ хърватинъ, подполковникъ Н....., който застаналъ въ редицата — да бжде двадесетия между затворниците !

Министърътъ на вжтрешнитѣ работи, Вуичъ, се опита да обясни касапницата въ с. Гарванъ като случайностъ : при една престрелка между сръбската жандармерия и революционна чета залутани куршуми убили селянитѣ... Но нито единъ отъ тѣзи залутани куршуми не бѣ ударилъ нѣкой сръбски стражаръ !

Може да се намѣри нѣкой да каже, че притеснителнитѣ мѣрки Бѣлградъ и Атина сж взели поради революционни прояви на ВМРО. Това, впрочемъ, е тезата на поробителя предъ неосведоменитѣ хора. Но да се поддържа такава теза би значило да се впрѣга колата предъ воловетѣ. Веднага следъ настѣпването на сръбскитѣ войски отъ къмъ Солунския фронтъ, започватъ беззаконията и насилията. Цѣла година Т. Александровъ получаваше, докато бѣ свободенъ гражданинъ въ София, сведения за тѣзи безчинства въ поробената страна ; тия именно данни се изпращаха до редица чуждестранни легации и до бѣлгарски вестници, които често ги публикуваха. Докато Александровъ не се озова въ Македония, не бѣ започнало още никакво революционно брожение. А той се яви сръдъ поробения народъ около седемнадесетъ месеци следъ новата сръбско-грѣцка окупация. Отпорътъ на ВМРО, т.е. на народа, дойде поради робството, терора и денационализацията. Ние видѣхме, че преследвания и много по-голѣми жестокости, избивания и пр. извършиха Сърбия и Гърция още като стѣпиха въ Македония — когато бѣлгарското население бѣ ги причакало като освободители, веднага следъ войната срещу Турция.

*
**

Въ приложение¹³ сж дадени сведения за сръбско-грѣцкия тероръ. Тѣ се отнасятъ за времето отъ 1918 година до средата на месецъ августъ 1924 година.

Въ списъка сж посочени общо 4807 случаи на упражненъ тероръ, изразенъ въ рязни форми, като се почне отъ убийства и се свърши съ опожарявания *. Кждето не е посочено името на пострада-

* 1. Тия цифри съвсемъ не изчерпватъ броя на злочинствата въ Македония подъ сръбско и грѣцко иго, които сж десетина пжти повече.

2. При тѣзи случаи поименно сж посочени пострадалитѣ хора, съ указание на роднитѣ имъ мѣста, а често и на датитѣ когато сж извършени безчинствата.

3. Даже само тѣзи имена биха могли да бждатъ достатѣчни като началенъ материалъ за една международна анкета, стига цивилизованиятъ свѣтъ да намѣри воля и съвестъ, за да я устрои.

4. Въ самитѣ списъци е посочено, че въ едно или друго село е имало и масови побоища, вѣнъ отъ поименнитѣ данни. Въ сжщностъ масови насилия сж извършвани въ цѣли околии като Кратовска, Царевоселска, Кочанска, Паланечка.

далия, дадени сж други подробности. Отъ общия брой 3579 злочинства се отнасятъ за Македония подъ югославска власть, а 776 се отнасятъ до деяния на гръцкитѣ власти въ южна Македония. Изброени сж и 107 случаи на посѣгане върху женската честъ, а и 375 убийства, отъ които 342 въ областъта подъ югославска власть.

Даденитѣ по-горе сведения се отнасятъ главно до насилия на сръбскитѣ власти срещу българско население.

Подчертаваме, че горнитѣ числа не обхващатъ цѣлия сръбско-гръцки тероръ за въпроснитѣ петъ и половина години. Насилията въ този периодъ изъ цѣла Македония сж много повече.

А ако говоримъ за всичкитѣ 23 години на робство подъ Сърбия и Гърция, т.е. до 1941 г., броя на беззаконията и злодеянията се покачва невѣроятно. Отбелѣзахме и на друго мѣсто, че бититѣ хора изъ цѣлата страна не сж по-малко отъ сто хиляди души.

Читателтъ, обаче, трѣбва да си спомня, че презъ краткия първи сръбско-гръцки режимъ (1912-1915 г.) терорътъ бѣ още по-страхотенъ. Приложенитѣ списъци за 2320 избити и безследно изчезнали жители на Македония въ първия режимъ сжщо така далечъ не изчерпватъ броя на всички невинно загинали *). Вънъ отъ избиванията, въ тия списъци сжщо сж посочени и други беззакония и наси-

5. Въ други околии, за които не сж посочени много поименни сведения, сжщо е имало редъ насилия, понѣкога и масови; напр. въ околитѣ Струмишка, Малешевска, Дойранска, Радовишка, Гевгелийска.

6. Подъ гръцко иго беззаконията сж сжщо ежедневно явление. Заслужава да се спомене, че и малкитѣ деца, на които е наложено да отиватъ въ гръцки училища, не бѣха пощадени отъ тормозъ; най-често учителитѣ ги заплашваха, че езика имъ ще бѣде избоденъ съ игла, ако говорятъ български. Много пжти заплашването бѣ провеждано на практика.

Обикновено нѣщо бѣ българи отъ Костурско, Леринско, Воденско, избощо отъ южна Македония, да бѣдатъ изпращани на заточение за цѣли години изъ егейскитѣ острови; разбира се, безъ никакво провинение.

7. Незначителенъ брой лица сж посочени като ограбени, поради нѣмане на ржка сведения за тази графа по времето когато бѣ писана тая книга. Посоченото число, особено за Щипски и Кумановски окржзи, спокойно може да се увеличи поне двадесетъ пжти.

Въ обяснителната графа на списъка е посочено за много убити хора, че първо сж били и ограбвани, или затваряни, обезчестявани, имота имъ изгоренъ и пр. Тѣзи случаи възлизатъ за сръбския режимъ на 225 души ограбени; 5 обезчестени; арестувани и лежали въ затворъ — 126; лица съ ограбенъ имотъ — 52.

А къмъ гръцкия режимъ се отнасятъ 9 души арестувани и петъ души ограбени. Въ съответнитѣ графи тия изстжпления не сж означени съ цифра, но сж включени въ посочения по-горе общъ брой на пострадалитѣ.

8. Повечето отъ тѣзи подробни сведения бидоха съобщени на Обществото на Народитѣ съ меморандума на ВМРО, вржченъ презъ есенъта на 1924 г.

* Тия списъци сж като единъ отъ отдѣлитѣ на приложение № 12, отнасяще се за I-я сръбски режимъ. Съдържачитѣ се въ тѣхъ данни сж взети отъ брошурата, която К. Пърличевъ състави и бѣ публикувана презъ първата свѣтвна война, подъ названиее «Сръбския режимъ и революционната борба въ Македония» (1917 г.), и на френски езикъ, София, издателство Ал. Паскалевъ. Сведенията за тази брошура бѣха дадени отъ ВМРО.

Къмъ общия сборъ на тоя списъкъ сж прибавени и 163 души арестувани и бити, обезчестени — 1, ограбени — 29, опожарени кжци — 8, тоестъ всичко 201 злочинства, нанесени предимно надъ лица, които сж били убити. Тия случаи не сж посочени съ цифри въ съответнитѣ графи, а сж споменати въ обяснителната графа.

лия. Числото на бититѣ хора е многократно по-голѣмо ; посоченитѣ имена сж дадени колкото за утвърждаване на меродавността на сведенията. Селата въ цѣли околии на лѣво отъ Вардара бидоха масово подложени на побоища, както е изтъкнато на съответно мѣсто, а е потвърдено и отъ Карнегиевата комисия. Масовитѣ избивания и геноцида — националенъ и културенъ — бидоха въведени въ Македония отъ сръбскитѣ и грѣцки окупатори като ново явление, като тѣхенъ чудовищенъ приносъ въ модерната цивилизация.

Трѣбвало би да се вземе предвидъ и всичко, което е разказано отъ Карнегиевата Анкетна Комисия. Заключениеето е, че новото иго, установено отъ Гърция и Сърбия въ македонскитѣ територии презъ 1912 г., се оказа несравнимо по-жестоко и тиранично отъ турското. При това не бива да се забравя, че турскиятъ режимъ не вършеше денационализация.

Казахме и въ самитѣ списъци, че въ много села сж прилагани масови изтезания, специално надъ възрастни хора. За примѣръ, въ Кратовска околия, извънъ изнесеното въ списъка, само презъ 1923 г. сж починали отъ бой други 17 души ; жестоко сж измжчвани 230 души ; изнасилени сж 55 жени ; опожарени 40 кжщи ; изгорѣни 450 кошари. Подробноститѣ съ имена и прочее съмъ изгубилъ, но бѣ запазена бележка отъ онова време за споменаванитѣ тукъ факти.

Сухитѣ цифри, обаче, не говорятъ достатъчно, даже ако бихме дали имената на нѣколко десетки хиляди бити хора. Препоръчваме на читателя да поразгледа поясненията въ списъцитѣ, за да узнае нѣщо и около садизма на сръбскитѣ и грѣцки държавни органи. Тѣ сж си позволявали да набождатъ на щикветѣ си малки дечица и да ги хвърлятъ на кучетата ; грабвали сж бебета и съ тѣхъ сж нанасяли удари върху майкитѣ ; разпъвали сж на кръстъ хора и ги държали така докато издъхнатъ ; пекли сж на огънъ хора ; обѣсвали сж съ главата надолу мъже и жени ; влачили сж по земята жени, теглейки ги за коситѣ ; изтезавали сж бременни жени ; изваждали сж очитѣ на измжчванитѣ ; оскубвали сж бради и пр. и пр.

Твърде често повтаряното обвинение отстрана на властитѣ е, че народътъ е гласувалъ за опозицията ; и затова идватъ побоища. Следъ това пъкъ тоягитѣ наново играятъ — като предупреждение да се гласува за правителството.

Не може да отбѣгне отъ окоето на читателя, че за поставянето на македонския въпросъ наново на сцената следъ първата свѣтвна война, най-многобройни жертви дадоха околитѣ въ Осоговията — сжщитѣ, които иматъ първоразредна заслуга и при създадено на ВМРО презъ турския режимъ. Много краища на Македония иматъ блѣстяща история. Но осоговския край има знаменателно минало, което заслужава да бжде и по-основно проучвано отъ всѣки българинъ. Около тая срѣдишна българска планина (Осогово) сж ставали важни събития още преди хиляда години, свързани живо съ българската национална история. Тамъ сж се подвизавали и съвременнитѣ на рилския отшелникъ — светитѣ Якимъ Осоговски, Гаврилъ Лесновски и Прохоръ Пчински, чиято слава още на времето е

съперничила на Свети Иванъ Рилски. Презъ 19 столѣтие тая планина бѣ централно свѣрталище на дѣдо Ильо Малешевски, чиято легенда още приживе се е носила особено въ широката област между Пиринъ и Морава, Бабуна и Витоша. Тамъ се разигра прочутата Винишка афера, чрезъ която султанска Турция за прѣвъ пжтъ си даде смѣтка какво народно съзвяклятие я подравя въ Македония. Преди балканската война, съ познатото кочанско клане надъ невинни българи и станалия тамъ и въ Щипъ атентатъ, този край пакъ привлѣче вниманието на нашето общество. Презъ 1913 година на Султанъ-Тепе, а малко дни подиръ туй на възпѣтото Калиманско поле станаха знаменити боеве; при Султанъ-тепе се сражаваха 15-тѣ хиляди доброволци македонски българи срещу сѣрбитѣ, а при Калиманци нѣколко полка отъ българската армия. Дѣлото на Т. Александровъ, вѣнъ отъ Кукушко и Овче-поле, най-вече се разви презъ турския режимъ и презъ сѣрбския въ Осоговията, която бѣ видѣла да прекосватъ долините ѝ най-много нелегални борци отъ ВМРО, както никой другъ македонски край.

Когато Македония бжде напълно и истински свободна, сигурно на много мѣста по планини и поля ще бждатъ отбелѣзани съ паметници подвизитѣ и мжченичествата на народа ни, които сж безброй. Но на загиналитѣ около Осогово, и особено за споменаванитѣ тукъ жертви, както и за тѣхнитѣ неспоменати близки — на връхъ Султанъ-Тепе следва да се издигне достоенъ паметникъ, който да гледа къмъ Шаръ, Кожухъ и Бѣласица, къмъ Вардаръ, Черна, Брѣгалница, Пчиня и Струма, на чиито борчески синове Осоговията не малко услужи, за да изпълнятъ дълга си къмъ потиснатото отечество.

**

Всрѣдъ тоя народъ, пѣленъ съ омраза къмъ Сѣрбия, последната започна да събира и новобранци за войската си още въ 1919 г. Двадесетъ и две години по-късно — въ 1941 г. — тя ще има случай, както и свѣта, наново да види колко „вѣрни“ останаха на сѣрбския кралъ тия войници, отъ които той насила взимаше клетвено обещание да бранятъ държавата и короната му. Както бѣ станало въ 1915 г., така и въ време на втората свѣтовна война, при пукване на първата пушка македонскитѣ българи, еднакво както и албанцитѣ, хърватитѣ и други, побързаха да се предадатъ заедно съ оржжието си на онѣзи армии, които нападаха Сѣрбия.

Но на много мѣста новобранцитѣ бѣгаха още като биваха повиквани за казармата. Ето нѣкои примѣри.

Презъ месецъ юний 1920 г. бѣха събрани мнозина българи отъ околицитѣ Кочанска, Царевоселска, Кратовска, но се разбѣгаха; нѣкои се укриха и изобщо не бѣха намѣрени, за да получатъ съобщението, че сж викани за войници. Една група отъ 16 души отъ Каменичка община, Кочанско, и друга отъ 25 души отъ общината Драмче, Царевоселско, сж били подкарани отъ кметоветѣ къмъ Щипъ, за да се явятъ въ казармата. Легнали да спятъ въ кочанското

поле и презъ нощта всички избѣгали въ разни посоки. На другия денъ въ Шипъ се явили само кметоветѣ. Секретарьтъ на Царевоселското околийско управление свикалъ нѣкои отъ женитѣ на забѣгналитѣ и чрезъ заплашване съ интернирането имъ се опитвалъ да върне назадъ избѣгалитѣ мжже.

Въ Царевоселска околия свикаха 99 новобранци презъ пролѣтътъ на сжщата година, но отъ тѣхъ нито единъ не се яви, всички избѣгаха. По сжщото време въ Беровска околия свикаха 109 души, а се явиха само 11 души. На 21 юний 1920 г. въ общината Полаки, Кочанско, сж били събрани 21 новобранци, които кметътъ повежда за градъ Кочани. На три-четири километра отъ града той е билъ вързанъ отъ новобранцитѣ, набитъ добре, а тѣ избѣгали.

Презъ юлий сжщата година сърбитѣ заловиха петъ души отъ забѣгналитѣ въ с. Вранинци, Кочанско, и ги подложили на разпитъ. Единодушниятъ отговоръ е билъ, че тѣ сж служили вече въ турската, българската и сръбската армия по 2 и до 5 години; и не желаятъ повече да бждатъ взимани като „новобранци“ за нови военни служби. Нѣкои отъ тия хора сж имали вече надъ 30 години.

Като за отмжщение сръбската властъ събра презъ месецъ септемврий с. г. всички мжже, отъ 20 до 40 годишна възраст, въ Малешевско и ги изпрати безъ дрехи да се сражаватъ срещу албанцитѣ, които се бѣха разбунтували. Повечето отъ тия малешевци пакъ избѣгаха въ горитѣ, но нѣкои бѣха закарани подъ стража на полесражението, отъ кждето по-сетне се върнаха и ранени.

Повиканитѣ отъ Струмишко сж били закарани къмъ Банатъ. Не сж били уважени уволнителнитѣ имъ билети отъ българската армия. И тѣ бързо се разбѣгаха, като едни минаха въ Унгария, други къмъ Австрия. Презъ февруарий с. г. 14 души отъ тѣхъ избѣгаха въ България.

Въ много села изъ западна Македония сж се укривали по-дълго време лица, повикани за войници. Заплахитѣ на властта и тамъ, както навсѣкжде, сж отправяни къмъ семействата; тормозени сж женитѣ; давани сж срокове за завръщане — иначе щѣли да бждатъ изгорѣни кжшитѣ; арестувани сж понѣкога и деца на 7-годишна възраст заедно съ майкитѣ имъ. Понѣкога сръбскитѣ органи задигаха отъ пазаритѣ и отъ нивята млади хора, които не подлежаха на наборъ, за да могатъ да изпратятъ въ Шумадия войници отъ македонскитѣ околии.

*
**

Политически афери бѣха изкуствено устройвани отъ властитѣ. Или, ако нейде случайно бѣха разкрити бунтарски замисли срещу робството, пакъ безосновно полицията подвеждаше като отговорни и множество невинни хора. Впрочемъ, процеситѣ най-често служеха като параванъ — за да се покаже, че е на лице законъ, сждебна практика и „справедливостъ“.

Терора бѣ и физически, както посочватъ изнесенитѣ тукъ фак-

ти. Но той не се изчерпваше само съ побоища, затвори и убийства ; той бѣ всестраненъ, всеобемащъ и целеше винаги да срази духовно българитѣ и да ги денационализира. — Затова се устройваха и процеситѣ срещу невинни хора, между които често пжти и срещу домашнитѣ на забѣгнали селяни и граждани. Покрай редица помалки процеси, презъ първата половина на 1922 г. се разви голѣмъ процесъ въ Куманово, а другъ въ Скопѣе. Предварителнитѣ арести и методитѣ на следствията бѣха по-лоши отъ срѣдновѣковнитѣ.

Въ френското списание „Ла Ревю Контампоренъ”, брой 6 отъ 1923 година, проф. Никола Милевъ писа по тия процеси :

« Ние говорихме преди за нетолерантностъ по националната материя. Тя се превръща понѣкога въ тормозъ, който потръсва душата и на най-нечувствителнитѣ. Така напр. всички македонци бѣха заставени да прибавятъ къмъ името си буквитѣ « ичъ », за да му дадатъ сръбска форма. Неотдавна се регистрира случая съ единъ попъ отъ голѣмото село Берово, осъденъ на 6 години затворъ защото кръститъ съ името Крумъ — име на единъ български царь отъ нехристиянския периодъ и доста разпространено между българитѣ — едно новородено, чийто баща, майка и кръщелникъ по никакъвъ начинъ не сж искали да дадатъ име заето отъ сръбския календаръ. Въ Тетово, окръженъ главенъ градъ, една група жители, които на една приятелска вечеръ били чути да пѣятъ български пѣсни, бѣха сждени миналата година и изпратени въ затворъ. Въ Скопѣе, най-важниятъ градъ въ северна Македония, специаленъ сждъ е ссдилъ презъ месецъ юний, 185 селяни и граждани българи, обвинени, че съдействували на Организацията. Нищо конкретно не можа да се установи противъ тѣхъ, освенъ за тримата главни обвинени, въ които бѣха намѣрени прокламации на турски езикъ адресирани отъ Организацията къмъ турското население. А отъ своя страна защитата изтъкна и доказа корупцията, пороцитѣ на сръбската администрация, която потиска населението така както турскитѣ ефенди, злоупотрѣбители по дефиниция, никога не бѣха го потискали. Македония бѣ сравнена съ Сибиръ. Това, което бѣлградскитѣ вестници пишатъ по този случай, заслужава да бжде познато отъ тѣзи, които биха желали да разбератъ македонската криза, югославската криза изобщо. Не се знае агенти отъ злоупотрѣбителката администрация да сж оссждани; но отъ 185-тѣ български селяни половината бѣха обявени виновни за престѣпление противъ държавната сигурностъ и оссждени отъ една до двадесетъ години затворъ, докато тримата носители на прокламациитѣ на турски езикъ бѣха оссждени на смъртъ и екзекутирани. Единъ ссщо такъвъ процесъ развълнува Куманово, другъ окръженъ градъ ».

Повикването въ полицията безъ вина и задържането бѣха станали най-обикновено явление. Около затвора, въ връзка съ него се развиваше най-голѣмия дѣлъ отъ обществения животъ на македонцитѣ. Множество младежи се запознаваха съ полицейскитѣ участъци, защото сж пѣли невинни български пѣсни или говорили български. Михайло Куянджичъ, бившъ подпредседателъ на бѣлградската Скупщина, публично бѣ призналъ, че до 1924 г. презъ затворитѣ въ Македония сж минали 7,500 души.

Ссщото ставаше подъ гръцка власть. По островитѣ на Егейско море, както и въ затворитѣ на Солунъ и др. градове, постоянно биваха изпращани българи безъ провинение, а само защото бѣха българи. Дори въ 1941 г., когато германскитѣ войски окупираха Гърция съ островитѣ ѝ, намѣрени бѣха изъ тъмницитѣ къмъ 2000 души македонски българи, съвсемъ безосновно обречени на изгниване.

Обсадното положение и непоносимия полицейски режимъ не се

промѣниха въ течение на двадесетъ и три години, докато Югославия и Гърция не бидоха избрисани отъ картата презъ 1941 г.

Границата откъмъ България бѣ укрепена както се укрепяватъ позициитѣ при така наречената окопна война ; по протежение на много десетки километри бѣха поставени телени мрежи, прикрити вълчи ями, построени бетонни кули и наблюдателници. Задъ самата граница една обширна зона бѣ изпълнена съ жандармерийски станции. По този начинъ херметически бѣ спрѣно общението на българитѣ отъ поробенитѣ краища съ братята имъ отъ България.

Имота, честъта и живота на населението зависеше отъ благоволенieto на полицията и нейнитѣ хвърчащи банди. По което и да е време на денонощието тѣ можеха да влизатъ въ всѣки домъ, да тарашуватъ или арестуватъ. Но това не бѣ едничката полицейска привилегия.

Въ владѣната отъ Сърбия македонска областъ имаше къмъ петдесетъ хиляди души войска и единадесетъ хиляди души стражари. Тази областъ обхващаше 26 хиляди квадратни километра. А въ цѣлата останала Югославия съ повече отъ двесте хиляди квадратни километра, стражаритѣ бѣха процентно 15 пѣти по-малко ; точно, въ Македония на сто и двама жители се падаше по единъ стражаръ, а въ останалата частъ на държавата — на 1570 души. Въ това число, що се отнася до Македония, не влизаха тайнитѣ полицаи и държавнитѣ подвижни банди, които провеждаха систематическия тероръ по селата, като тормозеха въ много отношения и градоветѣ.

Безъ специално писмено разрешение хората не можеха да се движатъ отъ едно населено мѣсто до друго. А на прѣсти се броеха лицата, които успѣха да получатъ паспортъ за пѣтуване вънъ отъ Югославия.

Властѣта си бѣ поставила като програма да оголи македонското население. До просешка тояга стигнаха всички по-заможни фамилии отъ миналото, благодарение на държавнитѣ мѣрки — чести подкупи, недаване кредити, съсипателни данъци. Единственитѣ по-важни произведения на страната, като тютюнъ, афионъ, бѣха монополизирани и закупвани на безценица.

А богатата, които поробителскитѣ органи измѣкваша на дребно отъ джоба на македонецъ, представляватъ сѣщинско богатство. По селата бѣха задигнати отъ частнитѣ домове предмети, или бидоха изклани за ядене домашни животни за много милиони динари. Кокошки, агнета, прасета, яйца, масло, вълна чорапи, кърпи и пр. — всичко опустошаваха бандититѣ.

Трудно е да се изчисли какво е изгубилъ народа и въ всевъзможни ангари. Много хиляди лица бѣха заставяни съ седмици и месеци да пазятъ мостове и желѣзници ; да събиратъ желѣзни остатъци по нѣкогашнитѣ военни позиции ; да градятъ жандармерийски постове, гранични кули, военни шосета ; да скитатъ изъ гори и полета, за да осигурявали сигурността и спокойствието на дър-

жавата, и пр. Потисниците не се интересуваха колко бедният селянин мръзне сръдъ зима или дали го чака прегаряща жетва.

Материалната култура въ страната остана на сжщото ниво, кждето бѣше стигнала при края на турския режимъ ; може да се каже, че тя даже падна по-ниско въ всѣко отношение. Въ градоветѣ почти нищо ново не строеха частнитѣ стопани ; тукъ-там само държавата построиваше нѣкоя сграда за своитѣ нужди. Селянитѣ на много мѣста живѣеха все въ старитѣ сламени хижи, въ които димътъ се носи по всички посоки, излизайки презъ вратата и промеждутцитѣ на тавана ; селската челядь и домашнитѣ животни спятъ подъ единъ покривъ, раздѣлени само съ напречна греда.

Хигиената, особено по селата, бѣ равна на нула. Презъ това чуждо владичество, продължило четвъртъ столѣтие, много отъ селата не можаха да научатъ какво нѣщо е аспириръ. Поради абсолютно недостатъчната медицинска помощъ народътъ нерѣдко страдаше отъ епидемии. Само за примѣръ посочваме, че въ село Каменица, Кочанска околия, което наброяваше 25 кжщи, осемдесетъ души сж измрѣли отъ дифтеритъ ; въ с. Млащица, сжщата околия, презъ 1929 г. пакъ отъ дифтеритъ умиратъ 50 души ; въ с. Цѣра — седемдесетъ души, все поради липса на медицинска помощъ.

Македония много страдаше следъ като бѣ откъсната отъ морския брѣгъ на Егея. Солунъ бѣ стопанската врата за цѣлата страна, и за вносъ и за износъ ; а тя бѣ херметически затворена. Граничитѣ пжтища, по които при турския режимъ постоянно се движеха пжтници и търговци, сега бѣха обраснали съ трева.

Докато мѣстнитѣ граждани и селяни, на първо мѣсто българитѣ, все повече изпадаха въ мизерия, а търговцитѣ биваха обречени на фалитъ, обогатяваха се сръбскитѣ пришелци и разнитѣ гръцки деребеи.

Чиновничеството, и гръцкото и сръбското, бѣ неморално и подкупно, вдѣхновявано отъ едничката грижа да обира мѣстнитѣ жители. Заслужава да отбележимъ една заповѣдь на Кратовския околийски началникъ, споредъ която за ятакъ на революционна организация се обявява всѣки селянинъ, който избѣгва да продава продуктитѣ си на чиновници, жандари и войници, обикалящи по селата съ „служебна ” мисия. Селянитѣ се боеха отъ такива клиенти, които грабеха на безценица каквото имъ попадне.

Отгоре на всичко властитѣ, особено сръбскитѣ, пилѣеха много сръдства и трудъ за деморализирането на мѣстнитѣ хора, сръдъ които патриархалния личенъ и общественъ моралъ стоеше на завидна висота. Отворени бидоха наново известнитѣ още отъ първия поробителски режимъ заведения съ „пѣвачици”, кждето младежта можеше да направи първата крачка къмъ приобщаване съ сръбския манталитетъ и начинъ на животъ.

Поради терора мнозина измежду мѣстнитѣ жители биваха принуждавани да напускатъ роднитѣ си огнища и да търсятъ препитание въ другитѣ области на Югославия. Излишно е да се изтъква, че на мѣстото на прогоненитѣ български духовници и учители, идваха отъ

Шумадия сърби, заклетии врагове на българщината, какъвто бѣ на първо мѣсто владиката Варнава. Той и публично е нанасялъ побой на граждани, които не сж го поздравили.

Започнала бѣ и колонизацията, за която на друго мѣсто говоримъ. Заграбена бѣ и раздадена на сърби, докарани отъ севернитѣ области на Югославия, плодородна земя въ Овче поле и други околии, макаръ да бѣха на лице мѣстни безимотни селяни, които петъ вѣка бѣха работили като роби на сжщата земя. ВМРО, която при турския режимъ бѣ успѣла да спаси нашия селянинъ отъ страхотното социално робство и му бѣ осигурила собственостъ на земята, бѣ крайно чувствителна къмъ тая мѣрка на новия поробител — отнимането на земята отъ нашия селянинъ. Но колонизацията не успѣ. Въ егейска Македония пъкъ почти цѣлата българска земя стана владение на пришелцитѣ отъ Мала Азия.

Що се отнася до Гърция, нейната неизмѣнна политика бѣ да унищожи или да изгони цѣлото българско население въ заграбенитѣ отъ нея области на южна Македония, ако не може лесно да го погърчи. А тя добре се бѣ убедила, че не ще може да го погърчи.

За да се видятъ истинскитѣ намѣрения на Атина, достатъчно е да се цитира писаното въ гръцкия вестникъ „Протевуса“ отъ 12 октомврий 1922 г. :

« Абсолютно необходимо е да построимъ по-скоро кжщи отъ дърво въ цѣлата страна, именно въ градоветѣ и селата на западна Тракия и Македония, защото тамъ чуждитѣ по раса и езикъ елементи съставляватъ мнозинство. Това е решението на въпроса, което изисква гръцкия народъ. Не трѣбва да се пропуска така благоприятния случай, който се представя днесъ, за да промѣнимъ националната физиономия на тѣзи две провинции, западна Тракия и Македония, защото моменти отъ този родъ се представятъ твърде рѣдко въ историята на народитѣ ».

Гръцката държава запрѣтна ржкави, за да използва най-ефикасно — тъкмо като параванъ за своитѣ намѣрения — така наречената конвенция за преселване, споредъ която България трѣбваше да направи размѣна на населението си. Като за ирония конвенцията бѣ наричана „за доброволно изселване“.

Тая конвенция, намираща единствената си опора въ победата на онѣзи сили, които наложиха парижкитѣ договори, бѣ въ противоречие съ всѣка справедливостъ и човѣщина. Бидейки тя отъ голѣмо и злокобно значение въ историята на нашия народъ, прилагаме една по-обстойна характеристика за нея ¹⁴.

Що се отнася до ликвидирането на имотитѣ, за което имаха право по конвенцията намиращитѣ съ въ България бѣжанци отъ южна Македония, тѣ заеха рѣшително становище противъ всѣка ликвидация, а искаха правото си да се завърнатъ по роднитѣ си огнища. За примѣръ посочваме извадки отъ резолюцията на Старозагорското македонско братство, взета на 19 февруари 1921 г. :

« 1. Не желаемъ по никой начинъ да ликвидираме съ останалитѣ наши имоти въ Македония подъ Гърция.

2. Не се считаме доброволно изселени отъ роднитѣ ни огнища, а сме ги

напуснали вследствие безчовѣчния тероръ надъ насъ и нашитѣ семейства, упражняванъ отъ страна на грѣцкитѣ власти.

3. Искаме да се върнемъ по роднитѣ си огнища, като предварително ни се гарантира нашата пълна човѣшка, лична и гражданска свобода и нашата национална, политическа и културна независимостъ и свобода да се самоопредѣлимъ и самоуправляваме...

5. Заявяваме, че не ще се подчинимъ на никакви договори и конвенции, сключени отъ които и да сж правителства за наша смѣтка, безъ наше участие ».

Бѣжанцитѣ отъ Неврокопъ отпавиха до представителитѣ на Велико-Британия, Франция, Италия и Америка писмо за решението имъ взето на 13 мартъ 1921 г. — и подписано, въ името на всички, отъ Стоянъ Филиповъ, Ив. Икономовъ и Кочо Вѣлковъ — кждето е казано :

1. Категорически отказваме да подадемъ декларации въ връзка съ членъ 12 отъ конвенцията по преселването и да ликвидираме окончателно имотитѣ си.

2. Апелираме къмъ Васъ за намѣса въ защита на нашата кауза — тъй свѣта и благородна.

Въ това време нѣкои органи на българското правителство развиваха агитация за ликвидирание на имотитѣ. Агитатори бѣха прашани даже въ самата южна Македония да наговарватъ народа ни да се изсели въ България. По тоя въпросъ на друго мѣсто ще имаме случай да се спрѣмъ по-обширно.

Разбира се, числото на грѣцитѣ, които живѣеха въ България и биха се преселили въ Грѣция, е нѣколкократно по-малко отъ това на живущитѣ въ южна Македония, подъ грѣцка власть, българи.

Насилията на грѣцкитѣ власти се проявяваха и срещу тракийскитѣ българи. Следъ като Тракия остана подъ прѣската власть на Атина, започнаха да се явяватъ известия въ грѣцкитѣ вестници, че български села се отказвали отъ Екзархията. А докато областта бѣ подъ френска окупация нито едно село не прояви подобно намѣрение. Атина бързаше да не изпусне „ историческия моментъ ”.

Съ всевъзможни хитрости и насилия си послужиха грѣцкитѣ власти, за да заставятъ българското население да се пресели въ България. Приложението дава, колкото за примѣръ, и нѣколко случая на упражненъ натискъ. ^{14a}

Когато и жени българки отъ Костурско пожелаваха да отидатъ въ България, за да видятъ свои роднини, грѣцката власть не имъ даваше паспортъ ако не подпишатъ и декларация, че вече нѣма да се връщатъ въ родния си край.

Но случи се, че едно масово злодеяние, извършено отъ органи на грѣцката държава, обърна до известна степенъ вниманието на общественото мнение въ свѣта и на Обществото на Народитѣ. Думата е за избиването на група българи отъ страна на грѣцкия офицеръ Доксакисъ презъ юлий 1924 г. Тѣзи хора нѣмаха абсолютно никаква вина и погубването имъ, очевидно наредено отъ повисшата грѣцка власть, имаше за целъ да внесе уплаха срѣдъ българското население, за да побърза „ доброволно ” да бѣга, кждето

му видятъ очитѣ. Въ връзка съ престѣпленіето Обществото на Народитѣ изпрати специална комисія, за да извърши анкета. Тази международна комисія имаше следния съставъ : Б. Роверъ, председателъ, белгийски делегатъ ; полковникъ Корфъ, английски делегатъ, — и двамата пълномощници на самото Общество на Народитѣ ; англичанинътъ майоръ Сандерсъ, председателъ на гръцко-българската подкомисія за емигриране ; министъръ Чорбаджисъ — гръцки делегатъ, и Робевъ — български делегатъ. Произнесената отъ международната комисія присѣда надъ Гърция е съкрушителна.

Ето заключенията на комисіята, взети единодушно, но при въздържаніе на гръцкия делегатъ :

« Селата Търлисъ, Каракьой и Ловча, разположени на синурата на гръцка източна Македония, въ единъ кръгъ отъ планини откритъ къмъ българската граница, сѣ населени отъ 750 фамилии българи и отъ 50 фамилии на гръцки бѣжанци.

Никакъвъ актъ на комити не е билъ регистриранъ отъ дълго време, най-малко презъ последнитѣ две години. Населението бѣше мирно и живѣеше въ добри отношения съ властитѣ.

Въ сѣбота, 26 юлий, съ падането на нощта, различни офицери, между които и командира на осмия граниченъ баталионъ, и цивилни лица — българи и гърци, се бѣха събрали въ единия край на малкия площадъ на Търлисъ, на нѣколко метра отъ единъ изкопъ, чийто отвесни стени имаха единъ човѣшки ръстъ височина. Отъ този изкопъ бѣха дадени нѣколко пушечни изстрела последвани отъ хвърлянето на 6 или 7 ръчни бомби. Точкитѣ на падането на последнитѣ, въ началото далечъ отъ мѣстото дето се намираха офицеритѣ, се приближаваха последователно, но отъ изстрелитѣ площада се бѣше изпразнилъ и никой не бѣ засегнатъ.

Отдавайки атентата на български комити, командира нареди арестуването на около 60 до 70 българи отъ тритѣ села, смѣтани отъ него за съмнителни.

Въ недѣля сутринята той изпрати 27 отъ тѣхъ къмъ село Вронду (Горно-Броди) подъ охраната на 10 цивилни пазачи въоръжени съ пушки и подъ командата на поручикъ Доксакисъ, бившъ шефъ на банда, произведенъ офицеръ преди три месеци.

Задържанитѣ бѣха вързани двама по двама за ръцетѣ. Доксакисъ нареди щото двойкитѣ да бѣдатъ вързани съ едно вѣже по дължина. Избѣгвайки пѣтя, той поведе така свързания конвой презъ една планинска пѣтека твърде рѣдко използвана и трудна за използване дори за единиченъ пешеходецъ.

Той се върна петъ или шесть часа по-късно съ ескорта, рапортирайки, че е билъ атакуванъ отъ комити, че затворницитѣ се опитали да побѣгнатъ използвайки сражението и че той е наредилъ да се стреля върху тѣхъ, убивайки 17. а другитѣ сѣ избѣгали ; нито комититѣ, нито ескорта сѣ претърпѣли загуба.

Смѣсената комисія, следъ съгласіе между дветѣ правителства, из-

върши на мѣстото една основна анкета, резултатитѣ на която сж следнитѣ :

1. Комисията не счита, че атентата отъ сжбота, 26 юлий, е ималъ характеръ на една сериозна атака направена съ цель за убийство. Тя допуска, обаче, че присжтстващитѣ сж могли да върватъ въ сериозността на атаката ;

2. Комисията не получи или не откри никакво доказателство или каквото и да е сериозно указание установяваще, че атентата отъ сжбота, 26 юлий, бѣ дѣло на комити или на българи ; тя, отъ друга страна, не откри никакво доказателство, установяваще, че този атентатъ е билъ извършенъ отъ агенти провокатори гърци ;

3. Комисията счита като установено, че конвоя отъ задържанитѣ въ недѣля, 27 юлий, не е билъ обектъ на никаква атака или на никаква сѣнка отъ атака, отъ страна на който и да било и че стрелбата върху затворницитѣ, извършена отъ офицера и охраната, съставлява едно избиване безъ оправдание, нито провокация ;

4. Комисията успѣ да установи самоличността само на една часть отъ труповетѣ ; тя смѣта, че сждбата на задържанитѣ 27 души може да се установи така :

13 души сж мъртви на мѣстото ;

Единъ е раненъ и се е предалъ на властитѣ три дни следъ събитието, но е починалъ по-късно ;

Двама сж се предали на властѣта, която ги задържа още ;

Десетъ души, между които двама ранени, сж успѣли да стигнатъ въ България .

Единъ, смѣтанъ за мъртавъ, се е представилъ на смѣсената комисия, която е осигурила неговото емигриране веднага следъ разпита му.

5. Комисията — независимо отъ отговорноститѣ за самото избиване — счита, че отговорността е върху мѣстнитѣ власти относно тежкитѣ пренебрежения на задълженията имъ следъ събитието : никаква помощъ не е била изпратена на раненитѣ ; фамилиитѣ не сж били информирани и бѣха поставени въ невъзможность да се приближатъ до мѣстото където почиваха жертвитѣ ; убититѣ не бѣха идентифицирани ; труповетѣ бѣха оставени безъ никакво погребение, а нѣкои лошо зарити ; никаква съвестна анкета не бѣ направена върху фактитѣ ; единъ другъ конвой отъ подозрени българи допълнително преместени, бѣ отново вързанъ по начинъ безполезно жестокъ.

6. Комисията констатира, че вследствие на събитията отъ 26 и 27 юлий, българското мѣстно малцинство е завладѣно отъ единъ тероръ, който тя не бѣ въ състояние да смегчи напълно, и че сжщитѣ събития сж внесли въ мнозинството на малцинствата и на дветѣ страни едно безпокойство, имащо за последица желанието да емигриратъ масово и бързо.

7. Комисията счита напълно неучастно въ случая гръцкото правителство, което прие анкетата ѝ, заповѣда да ѝ се направятъ всички улеснения и я увѣри за това, че евентуалнитѣ виновници ще бждатъ наказани съ една назидателна строгость ».

Достатъчно е, че комисията установи какъ тия нещастни българи сж избити отъ гръцки държавни органи. Що се отнася до виновността на гръцкото правителство, съвсемъ разбираемо е, че комисията не би могла да открие неговата изрична заповѣдъ напр. написана и подписана, за избиването точно на тѣзи лица. Важното е, че цѣлата антибългарска политика, и специално акцията за изгонването на българското население, е вдъхновявана както отъ гръцката преса, така и отъ гръцкитѣ власти, включая правителства и даже гръцката Църква.

Българската телеграфна агенция извести на времето, че двама отъ предалитѣ се на гръцкитѣ власти, следъ като бѣха ранени, както и други още невинни българи, и следъ анкетата сж били задържани въ гръцки затворъ, макаръ международната комисия да е интервенирала за тѣхъ. Сжщата агенция извести публично, че никой отъ виновнитѣ за убийството не е билъ арестуванъ отъ гръцката власт и следъ като анкетата е извършена отъ комисията.

*
**

Недоволни бѣха и другитѣ народности въ Македония. Албанцитѣ помнѣха патилата си отъ първия сръбски режимъ, който изби стотици тѣхни братя въ редица околии и разори хиляди домове. Ромънитѣ не получиха обещаванитѣ имъ народности и религиозни права, общинитѣ имъ бидоха закрити, обявени за гръцки или сръбски. Евреитѣ, които бѣха най-добритѣ търговци особено въ Солунъ, имаха всички основания да негодуватъ срещу новото положение; нѣмаше поле за търговия, хинтерланда на Солунъ бѣ затворенъ; но скоро тѣ бѣха подложени на истинско гонене отъ страна на гръцката власт. Що се отнася до положението на македонскитѣ турци, то е обрисувано въ мемоара на Адилъ Бей, бившия ректоръ на солунския юридически факултетъ, който — въ качеството си на делегатъ отъ страна на македонския турски комитетъ въ Цариградъ се обърна до делегатитѣ на Лозанската конференция презъ 1922 г. За положението на сънародникитѣ му подъ сръбска власт Адилъ Бей писа въ мемоара следното :

« 1. Споредъ аграрната реформа отнети сж недвижимитѣ имоти отъ мюсулманитѣ и сж раздадени на сръбски чиновници, войници и депутати.

2. Властѣта е турила ржка на всички религиозни учреждения, гробища и училища. Въ Скопје е закрыта джамията « Мустафа Паша », семинарията сж обърнали на механа, а Аладжа джамия сж обърнали на конюшна.

3. Презъ последнитѣ петъ месеци само сж направени голѣми изстѣпления въ следнитѣ Прищински села : въ нахията Лапъ сж избити хиляда и двесте души; цѣлото население въ с. Реба; 80 кжци отъ с. Ревоча, 12 кжци отъ с. Дойрана, 40 кжци отъ с. Пердашъ и всичкото население отъ с. Пранасница.

4. Три четвърти отъ жителитѣ въ селата Качаколе, Орманъ, Бакчина и Добридолъ сж избити съ картечници и щикове. »

Всички тия изстѣпления е изтъкналъ и главния делегатъ на Турция, Исметъ Паша.

А за положението на мюсулманитѣ подъ гръцка власт Адилъ Бей е посочилъ следното :

« 1. Презъ последнитѣ три месеци въ Солунския виляеть сж избити повече отъ 4,500 мюсулмани отъ джандармерията.

2. Цѣлото население отъ мъже, жени и деца въ с. Скамли сж избити съ брадви и ножове.

3. Въ Воденско, Караджа-Абадско, сж избити съ желѣзни прѣчки повече отъ триста души мюсулмани.

4. Въ Кавала и Драмско сж избити повече отъ 800 души работници въ тютюневитѣ фабрики, а останалитѣ сж избѣгали по горитѣ.

5. Въ градоветѣ и селата, кждѣто мюсулманитѣ сж мнозинство, властѣта е отнела всичкитѣ имъ недвижими имоти и ги е изпждила отъ жилищата имъ.

6. Въ Солунския затворъ има 700 души пленници и толкова жени и деца, които сж подложени на неимовѣрни изтезания и мизерия ».

Терорътъ — както казахме — се изразяваше и въ моралния натискъ, въ гражданското безправие, въ липсата на законность и правовъ редъ изобщо, въ липсата на сигурность за живота, въ политиката на обедняване, въ самата безогледна денационализаторска политика.

*
**

Всички условия бѣха на лице, за да се очаква борческата реакция на поробеното население. Коя народность въ Европа и Америка не би се разбунтувала, ако ѝ се отрече националното име? Едва ли има днесъ въ Азия и Африка нѣкой измежду по-буднитѣ народи, който да приеме покорно подобно посегателство. Още помалко можеха да мълчатъ безропотно македонскитѣ българи, които бѣха дали безбройни жертви тъкмо за запазване на народностьта си.

*
**

IV. РОЛЯТА НА ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ. ВМРО НА СЦЕНАТА.

Въпрѣки изпитанията отъ миналото и зловещитѣ решения въ Парижъ, македонското движение започна следъ войната свой новъ възходъ, начело съ ВМРО. Съ тоя възходъ неразривно свързано ще остане името на Тодоръ Александровъ.

Роденъ е на 4 мартъ 1881 г. въ градъ Щипъ (махалата Новосело). Детскитѣ си години прекарва въ градъ Радовишъ, кждето дълги години е билъ учителъ познатия на времето си въ щипската област неговъ баща Александъръ п. Орушовъ. Както и други учители отъ онова време, бащата на Александровъ е истински български възрожденецъ. Добъръ проповѣдникъ и черковенъ пѣвецъ.

Тодоръ получава първоначалното си образование въ Радовишъ, включително първи класъ.

Презъ 1893-94 година следва въ скопското четирикласно училище, което, наскоро следъ туй, става педагогическо.

Тамъ се запознава съ младежи отъ цѣла Македония.

Подиръ това Александровъ заминава за Солунъ съ намѣрение да постъпи въ пансиона при тамошната българска реална гимназия ; но не успѣва, защото не е можалъ да внесе повече отъ шестъ лири годишна такса. Завръща се въ Скопје и довършва срѣдното си образование въ педагогическото училище презъ 1897-98 година.

Оттамъ още Тодоръ е вече въ революционната мрежа. При завършване на третия курсъ Христо Матовъ е покръстилъ него и всичкитѣ му съвипусници въ тайнитѣ на ВМРО. Една фотография на класа, представляваща ладия въ бурно море, носи надписъ „ Всичко за другитѣ, нищо за васъ ”. Този девизъ характеризира цѣлия понататъшенъ борчески животъ на Тодора. Но и по-голѣмата частъ отъ неговитѣ съвипусници загинаха въ освободителната борба.

Презъ първата половина на 1903 г. той е учителъ въ Кочани и ръководителъ на околията въ революционно отношение. Презъ тази околия минаватъ много чети и материали за Македония. Съдействувалъ е за прекарване на голѣма частъ отъ експлозивитѣ, които послужиха на солунскитѣ атентатори — за бомбардиране „ Банкъ Отманъ ”, парахода „ Гвадалкивиръ ” и пр.

На 3 мартъ 1903 год. е арестуванъ, предаденъ отъ нѣкой влахъ задето му е искалъ налогъ въ полза на ВМРО. Голѣма стража го закарва въ Скопје и тамъ е осжденъ на 5 години тъмниченъ затворъ, тѣй като въ квартирата му били открити шифровани писма и правилникъ за четитѣ.

Въ затвора е прекаралъ 13 месеци. Освободенъ е презъ априлъ 1904 година ; тогава е била дадена голѣма амнистия, — позната подъ името „ Начевичева ”, — тѣй като специалния пратеникъ на

българското правителство въ Цариградъ, Начевичъ, следъ Илинденското възстание, е водилъ преговори съ Турция за нейното приемане.

Сетне Тодоръ е назначенъ за главенъ учителъ въ второкласното училище въ Щипско Ново-село, — училището, кждето нѣкога бѣ учителствувалъ Гоце Дѣлчевъ. По това време той, заедно съ голѣмия борецъ Тодоръ Лазаровъ и щипския войвода Мише Развигоровъ, отлично сж организирали околията, така че дълги години Щипско бѣ посочвано за образецъ въ редоветѣ на ВМРО.

Турцитѣ сериозно подозирали Александрова, че се занимава съ тайни работи и му забранили да стѣпва въ училището. Но той два месеци следъ това продължава да изпълнява длъжността на главенъ учителъ, безъ и да отива въ училището постоянно; преудпреждаванъ е билъ отъ граждани, когато органи на властѣта идватъ за провѣрка.

Поради заловено писмо, следъ сражение на Мише Развигоровъ и четата му въ с. Лезово, властѣта потърсила Александрова за да го арестува. Той се изплъзва отъ ржцетѣ ѝ и става секретаръ въ четата на Развигоровъ.

Окржжниятъ скопски революционенъ конгресъ въ 1907 г. го избира за секретаръ на конгреса. Преди това, обаче, за кратко време той бѣ напустналъ нелегалния животъ, поради заболѣване, и става учителъ въ градъ Бургасъ.

Мише Развигоровъ загина презъ мартъ 1907 година и поради това Александровъ се връща като нелегаленъ и става секретаръ на кочанската чета, съ войвода Симеонъ Георгиевъ Клиничарски.

Следъ Развигорова Александровъ е вече окржженъ войвода на Скопския окржгъ. Колега въ окржжния комитетъ му е стария борецъ и войвода, неговъ съгражданинъ, Ефремъ Чучковъ.

Когато младотурцитѣ обявиха Хуриета презъ 1908 година Чучковъ и Александровъ не се легализираха веднага, както това сториха нѣкои чети въ другитѣ революционни окржзи. Тѣ, както и Христо Матовъ и нѣкои други деятели, предвиждаха, че тази младотурска революция ще бжде само единъ фарсъ. Прикриха оржжието на селскитѣ комитети и подготвиха селянитѣ въ своитѣ околии да изчакватъ. Следъ като се бѣ вече легализиралъ, Александровъ обикаляше градове и села въ Скопския окржгъ ту подъ форма на ревизоръ на черкви, манастири и училища, ту подъ претекстъ „да се вижда съ приятели“; целта му бѣ да подържа духа срѣдъ населението.

На 2 августъ 1909 година турската властъ се опита да го арестува, но той успѣ да избѣга. Обикаля известно време изъ своя окржгъ и заминава за България, за да не излага преждевременно населението на смутове и рискове.

Презъ пролѣтѣта на 1910 год. се явява съ чета, възстановява ВМРО почти въ цѣлия Скопски окржгъ.

При обезоржжителната акция, предприета масово срещу българското население отъ страна на младотурцитѣ, по негово нареждане и ржководство се прикрива голѣма частъ отъ оржжието въ окржга. Започналъ е да събира голѣми суми отъ народа за засилване на

ВМРО. Съ тия срѣдства и оръжие Александровъ услужва и на околитѣ отъ другитѣ революционни окръзи.

Въ началото на 1911 година съ писмено разбирателство между деятелитѣ, съгласно правилника на ВМРО, за централенъ Комитетъ на ВМРО биватъ избрани : Т. Александровъ, Христо Чернопѣевъ и П. Чаулевъ. Като допълнителенъ членъ е посоченъ Ал. Протогеровъ и по този начинъ се постига и формално изглаждането на старитѣ разпри съ върховизма (Протогеровъ е бившъ върховистъ).

Подъ ръководството на Александровъ презъ лѣтото и есенята на 1911 г. както и презъ лѣтото на 1912 г. се извършватъ редица атентати надъ желѣзопътни мостове и гари, жандармерийски постове, надъ тренове, въ градоветѣ и проче. Доста шумъ се дигна особено въ връзка съ извършенитѣ въ Солунъ преди балканската война атентати, както и въ връзка съ атентатитѣ въ Кочани и Щипъ.

Презъ пролѣтътъ на 1911 г. Александровъ, Чернопѣевъ и Чаулевъ сж отивали въ Цетина за среща съ албански водители, съ цель да се постигне споразумѣние за обща дейность противъ турската власть.

Балканската война срещу Турция свари Александрова като войвода въ Кукушко и Солунско. Тамъ преди войната и въ течение на нея хората на ВМРО сж извършили редица саботажни действия ; тѣхно дѣло бѣ и атентата въ австрийската поща въ Солунъ, въ трамвайното депо на сжщия градъ, атентата на моста при Новосело до Солунъ и пр.

Градъ Кукушъ е билъ заетъ отъ четитѣ и мѣстната милиция на ВМРО още преди стигането на българската войска.

Въ началото на 1913 год. Тодоръ се намира въ щаба на Трета бригада на Македонското опълчение, а по време на междусъюзническата война принася съ другаритѣ си голѣми услуги на българската осма Тунджанска дивизия.

Следъ 1913 год., и до началото на първата свѣтвна война е инспириралъ и организиралъ революционнитѣ действия на ВМРО срещу новонастѣпилото робство (сръбско и гръцко) въ Македония.

Следъ приключване на първата свѣтвна война възстановява връзкитѣ съ поробенитѣ части на Македония ; чрезъ куриери събира сведения за вършенитѣ отъ сърби и гърци насилия и ги прави обществено достояние.

На 4 ноемврий 1919 г. бѣ арестуванъ отъ българскитѣ власти, но на 13 сжщия месецъ избѣгва отъ затвора.

Презъ пролѣтътъ на 1920 г. замина съ чета въ Македония, кждето наново възстанови ВМРО и постави предъ свѣтвното внимание неразрешения македонски въпросъ *.

Най-отличителното у Тодора бѣше туй, че подиръ думитѣ му идваха дѣла. Идеитѣ му всѣкога се отличаваха съ практически усѣтъ, съ здрава мисль, безъ да сж лишени отъ дълбочина и оригинальность. Потърсите ли у него темперамента — ще намѣрите дѣ-

* Въ приложение № 15 следватъ нѣкои освѣтления около дейността на Т. Александровъ.

ловия темпераментъ на единъ силенъ човѣкъ. Въ лицето на Тодора акцията бѣ намѣрила майстора си, чиято мощъ се проявяваше еднакво когато трѣбваше да се замисли, когато трѣбваше да се започне, когато трѣбваше да се преследва и да се завърши нѣщо.

Той бѣ сѣкашъ роденъ за борба ; стихията му бѣ въ преодоляването на трудноститѣ. Въ моменти на непрогледни разочарования, въ времена, които не бѣха така бедни откъмъ стари македонски дейци, запознати съ народа, не случайно се яви на чело Тодоръ ; волята му бѣше изключителна и само тя можеше да се изпрѣчи противъ слѣпото въ събитията и срещу хаоса на развалинитѣ. Съ него скоро се нареждаха ратници, подиръ него можеха да дойдатъ и други, но пръвъ се втурваше той.

Съ вродена решителностъ, не плашейки се отъ отговорностъ предъ голѣмината на предприятията, той като-че по интуиция долавяше моментитѣ. Много отъ постѣпкитѣ му оставаха да бждатъ догонвани отъ муднитѣ умове на другитѣ. Въ това отношение Тодоръ е проявявалъ замаха на общественикъ отъ голѣмъ калибъръ ; такъвъ човѣкъ не чака и бабитѣ да видятъ дадена нужда, за да удобрятъ избрания отъ него пжтъ. Такъвъ е примѣра съ дѣлото на Александра подиръ 1918 година, — време на спорове и резигнации, на приказки и разсждения, когато отечеството имаше нужда само отъ работа. Ако най-трудната задача за единъ военачалникъ е да стегне редоветѣ не разпрѣснатитѣ войски и да ги поведе отново къмъ победа, Тодоръ се показва блестящъ водачъ на цѣлъ разпрѣснатъ и обърканъ народъ ; при фаталенъ исторически завой спаси отъ сгромолясане колата на македонското бждеще и я насочи изъ пжтя на народнитѣ идеали и интереси.

Реалистъ въ долавянето на нуждитѣ и на моментитѣ, той бѣ такъвъ и при подбора на хората : преценяваше ги не по думитѣ имъ, не даже и по ума имъ само, а чрезъ провѣрка въ дѣло. Той съумѣваше бързо и точно да познае нѣкого, за когото у васъ бавно и несигурно се е формирало мнение и трудно сте могли да схванете преодоляващото му качество. Когато се явяваше новъ охотникъ за постѣпване въ редоветѣ на ВМРО, четници и войводи си пошушваха : „ Ще ходи при терезията (кантаря) ”, т.е. — при Тодора, за да го премѣри. Все пакъ той смѣташе, че борцитѣ се създаватъ въ самата борба и казваше : „ Хората сж такива, каквито сж си ; изкуството е — да ги направишъ такива каквито искашъ ”. Мнозина отъ неговитѣ сътрудници сж ползували дѣлото не съ това, което сж имали, а съ полученото отъ Тодора, който е познавалъ кое най-много имъ се удава и ги е насочвалъ къмъ него. Той не преставаше да подготвя бореца за всичко, но трѣбваше ли да се не губи време, не спираше посрѣдъ пжтя, не дигаше безпомощно ржцѣ къмъ небето „ поради липса на хора ”, както би сторилъ безволникътъ ; впрѣгаше въ работа и не толкозъ подбрани и подготвени сили, разчитайки на себе си за неутрализиране у работника въ последствие на всичко, което ще е вредно или излишно. За одного Тодоръ би казалъ, че е много бавенъ, но храбрецъ ; за други —

че е страхливъ, но пъргавъ, съобразителенъ ; на такива двама възлагаше обща задача, насочваше ги математически и тѣ успѣваха отлично. Самъ строго опредѣленъ характеръ, той допаднаше на лица съ най-противоречиви наклонности и вършеше съ всички работа.

Че до Александрова революционна Македония не познава по-крупенъ конспираторъ отъ него — едва ли може да се оспорва. Както въ скрояването на изолиранъ ударъ, тѣй и при постройка на цѣло действие, той даваше отпечатъка на незамѣнния Александровски методъ, въ основата на който бѣ правилото : по-добре е да замислимъ малко, но да го осъществимъ, отколкото много нѣщо да проектираме и да остане неизпълнено. Неговата проникателностъ като стрела се спускаше върху най-деликатния и труденъ моментъ на едно изпълнение; него се стараше да освѣтли, да разучи и да разреши. Въ комплекса на единъ планъ безпогрѣшно опредѣляше мѣстото на личната храбростъ, на осторожността и на техническия похватъ. Еднакво надеждно боравеше и съ повече и съ по-малко разполагаеми сили. За намѣренията на противника се досѣщаше навреме и не еднажъ, преди още да е атакуванъ, заемаше позиция, която разбъркваше съображенията му и го поставяше въ морална залия. Колкото бѣше страшенъ въ прямия ударъ, толкова бѣ загадъченъ и страшенъ за неприятеля при избора на маневрата, на обхода издалече.

Отъ любовъ къмъ акцията Тодоръ не предприемаше нищо. Въ живото творчество умѣеше да подбере за всѣка целъ подходяща мѣрка и да налучка най-опростения начинъ за прилагането ѝ ; но докато не е изследвалъ цѣлата обстановка и, главно, ако не е на лице единъ вѣроятенъ реаленъ резултатъ, намиращъ обществено оправдание или най-малко оправданието на разумната революционна необходимостъ, не правеше никаква крачка. Ако би могло да се изброятъ неизброимитѣ малки и голѣми практически въпроси, разрешени отъ него, ще се види, че твърде рѣдко се е излъгвалъ. И понеже боравеше предимно съ революционни сръдства, не пропускаше случай за поставянето имъ въ освѣтление възможно по-понятно за свѣта. Тужъ вече войводата и конспиратора се проявяваше и като политически мжжъ.

Народътъ познава Александрова и ще го предава въ легендата повече като светия, отколкото като герой. Осанката му и въ най-дребнитѣ прояви вдъхваше страхопочитание. Тихия му и бавенъ говоръ, даже и мълчанието му по-авторитетно се налагаха, отколкото красноречието на единъ ораторъ. Волята му се бѣ наложила преди всичко на самия него ; всички прищѣвки на организма и волности на духа отстъпваха предъ нея. Не е ли чудно, че при най-неблагоприятни условия за животъ презъ дълги години, той живѣ съ мѣрка и редъ, намираще време редовно да се нахрани, да почине, да пжтува, да работи ; при неимовѣрна претрупаностъ съ работа успѣваше да се вгледа въ много страни на обществения животъ изобщо, да следи политиката, да научи и френски езикъ, като отдѣля отъ минутитѣ си за сънъ ; да понася и студъ, и умора, и гладъ . . Не-

говото трудолюбие и самодисциплинираност сж пословични. Последенъ заспиваше, пръвъ се събуждаше и се залавяше за работа, огромна, но подредена и експедитивно привършена отъ него.

По-щастливъ би се чувствувалъ Тодоръ ако би прокаралъ върви въ цървулитъ на единъ четникъ или би го научилъ да си подрежда раницата, отколкото ако би загубилъ половинъ часъ въ безрезултатни приказки. Бъбрицитъ му бѣха несимпатични. Затова и поучаваше често : „Повече работа, по-малко приказки”. Взираше се въ всичко, съ радостъ се залавяше за всичко. Той бѣ една жива и велика грижа за всичко и всички въ борбата.

Обноската му бѣ пропита съ вежливостъ и скромностъ. Той не бѣ небреженъ спрѣмо никого, нито спрѣмо себе си. Силната му паметъ му помагаше да не забравя хилядитъ познати ; виждайки, че не ги е забравилъ, селянитъ затвърдяваха преданността си къмъ него ; тѣ го наричаха „Стария”. Може би тия прости хора вѣрваха въ успѣха на борбата покрай вѣрата имъ въ самия Тодоръ. Но и той лично всѣкога е билъ оптимистъ, фанатично вѣрваше въ успѣха на Дѣлото. За този успѣхъ той допринасяше главно съ моралната си мощъ, както и успѣхитъ на нашето движение наричаше преди всичко морални. Духътъ на македонската революция Тодоръ познаваше основно, а самъ бѣше негово олицетворение.

Първостепененъ борецъ, Тодоръ Александровъ вдъхновяваше борбата и създаваше борци. Защото преди да си служи съ оржието, той владѣеше надъ душитъ.

*
**

И другъ пжть той бѣ пресъздавалъ ВМРО, следъ като тя е била разформирувана ; напр. въ 1910 г. следъ прогласения въ Турция „хуриетъ”. Тая му заслуга отъ всички на времето бѣ добре оценена. Но тогавашното усилие е твърде малко въ сравнение съ усилието на Александрова отъ 1918 г. За да бжде революционната организация подновена следъ хуриета, необходимо бѣ народътъ да се убеди, че нѣма какво да очаква отъ младотурцитъ ; една година бѣ достатъчна за това и борбата се поднови. Какво бѣ, обаче, положението въ 1918 година ?

Желающиятъ да види разликата въ положението на Македония презъ турския режимъ и сега, трѣбва да вземе предвидъ поне това, което следва по-долу.

На първо мѣсто капитално значение имаше факта, че Македония бѣ разкъсана, поставена подъ три държавни управи. Вънъ отъ икономическитъ несгоди — като лишаване отъ търговската връзка съ Солунъ, чийто хинтерландъ бѣ цѣлата страна — особено за българското население, и за евентуална борба срещу поробителитъ, тая разкъсаностъ бѣ огромна спънка, нѣщо като отрѣзване половината крилъ на орела.

Липсваше и Одринския революционенъ окръгъ. Неговото население бѣ ценна часть отъ борческитъ сили въ миналото. А самата

му отдалеченостъ, макаръ отъ тактическо гледище да бѣ минусъ въ нѣкои посоки на революционната работа, даваше отъ друга страна повече самоувѣреностъ — чрезъ самия широкъ просторъ на организационната територия.

Веднага подиръ 1893-1894 година, т.е. още при създаването на ВМРО, започна постепенно намаляване на българското население; мнозина се изселваха въ България по разни причини. До 1918 година броятъ на македонскитѣ емигранти въ България и Америка достигаше вече нѣколко стотинъ хиляди. Фактъ, който не можеше да остане безъ отражение върху размѣра на революционната проява, а и върху тактиката на нейнитѣ вдѣхновители-водители.

Стотицитѣ български училища, стотицитѣ наши църкви и манастири, бѣха заграбени отъ новитѣ поробители, а учителитѣ, свещеницитѣ и владицитѣ прогонени въ огромното имъ мнозинство; малцината, които останаха по домоветѣ си, бѣха заставени като чиновници на завоевателя да изпълняватъ само черковнитѣ трѣби. Тия мѣрки бѣха чудовищна неправда, но и най-чувствителна загуба за народа ни, комуто учителитѣ и духовницитѣ по-рано бѣха и просвѣтители и борчески водачи въ села и градове.

При турския режимъ изъ Македония, особено при ваканциитѣ, се мѣркаха по села и градове най-малко хиляда ученически фуражки, както и толкова униформи на учаци се девиси. Даже само като гледка това бѣ знаменателно за нѣкогашнитѣ условия; имахме сѣкашъ две хиляди постоянни инжекции за усилване на националната гордостъ и упование. Едно едничко лице да се появеше сега предъ новитѣ власти въ такъвъ видъ, веднага би било изпратено въ затвора. Сжщото се отнася и до ученицитѣ на мѣстнитѣ аромъни.

Не само поникналитѣ въ по-късна епоха гимнастически, музикални и други подобни дружества, но и старитѣ сдружения на професионална почва, означавани съ името „еснафи“, бидоха премахнати, за да се унищожи всѣки знакъ на мѣстна, традиционна сплотеностъ, гледана отъ завоевателя като гнѣздо на български духъ. А подъ султанската властъ имахме организиранъ нашъ общественъ животъ, отличаващъ се съ значителна динамика. Следъ „Хуриета“ имахме и наши, български, депутати въ Цариградския Парламентъ, както и другитѣ народности въ империята. Свикваха се конгреси на политически партии, които обикновенно бѣха чисто национални, съ свои вестници. Вsrѣдъ българитѣ най-разпространенъ бѣше вестникъ „Право“. Църковно-духовнитѣ ни общини се радваха и на известни правосждни привилегии. Даже и преди „Хуриета“, т.е. въ автократическия режимъ на султанитѣ, общественитѣ ни прояви имаха съдържание, което обогатяваше българската ни народностъ, а не я заличваше въ никое отношение.

Читателитѣ прочетоха въ първитѣ страници * какъ посрѣщаме деня на светитѣ братя Кирилъ и Методи, и схващатъ какво означаваха за българитѣ тия праздненства. Всичко туй сръбскитѣ и гръцки власти се стараеха да изличатъ отъ паметъта на народа.

* Въ моитѣ «Спомени — I Младини».

Турското управление не забраняваше получаването на писма, които съ хиляди пристигаха отъ емиграцията до нейни близки и роднини. При новия „християнски“ режимъ, крайно рѣдко пристигахше по нѣкое писмо, старателно цензурирано, а често и тия писма биваха връщани назадъ или просто унищожавани.

Но попрѣчено бѣ и на вжтрешното общение между народа. Докато въ близкото минало често хората пътуваха до Солунъ, а отиваха и въ чужбина, сега ставаше рисковано да се пътува отъ село до село. Сръбскитѣ и гръцки джандари водеха смѣтка за движението на всѣкиго.

Султанскитѣ власти позволяваха отиване и въ България. И отъ тамъ, по-рѣдко, но все пакъ идваха на гости роднини. Сега дума не можеше да става за такива визити. Съ мъчнотии идваха даже емигрантитѣ отъ Америка, поданици на голѣмата задокоеанска република.

Не мина много време, самата граница биде оградена съ окопи, съ вълчи ями, електрически сигнали, бодливи жици, и вардена отъ джандари и войници — за да не може презъ нея да има връзка между поробенитѣ и свободнитѣ българи.

Въ голѣмитѣ градове имаше при турския режимъ консули отъ нѣколко мощни държави, а такива и отъ България. Присъствието имъ даваше куражъ на населението. До чуждитѣ столици и въ София бързо достигаха всестранни сведения за поведението на турцитѣ. Консулитѣ често се намѣсваха, по единъ или другъ начинъ, въ защита на пострадали християни. Щомъ се настаниха сръбскитѣ и гръцки власти, изчезнаха и консулитѣ, и всѣки чуждъ надзоръ и защита. Новитѣ владѣтели изгонваха безцеремонно даже журналисти отъ външния свѣтъ, които се осмѣляваха да посѣтятъ бѣгло нѣкои градове и да се заинтересуватъ за живота на населението. Изгониха и английски депутати.

Разликата между старото и новото положение бѣ грамадна като си спомнимъ, че турското министерство на Външнитѣ Работи е имало специална канцелария, до която непрестанно сж пристигали оплаквания, забележки, искания за анкети, протести и пр. на голѣмитѣ държави и на малкитѣ, съседни на Турция, все въ връзка съ произволи на мохамеданитѣ въ Македония или на мѣстнитѣ власти. Така че турската дипломация е била принудена твърде много извинения, оправдания, разяснения да дава за своето управление.

Не сжществуваха вече протестантскитѣ и католически училища и мисии. Тѣ сжщо имаха положително въздействие върху настроението на нашия народъ ; и осведомяваха чуждия свѣтъ.

Единствено по тайнитѣ пжтища на македонското движение достигаха вънъ отъ Македония новинитѣ за потисническия режимъ. Въ самата Югославия ехото на полицейскитѣ мѣрки и на водената народна борба достигаше и биваше приемано съ най-вече съчувствие въ хърватскитѣ земи. При първия сръбски режимъ (1912-1915 г.), обаче, липсваше и хърватската солидарность, тъй като Хърватско се намираще още въ границитѣ на далечна държава, Австро-Унгария.

Независимо отъ борбата ни срещу мохамеданитѣ, сжществувахе общение между българското население и тѣхъ. Бѣхме съотечественици отъ вѣкове насамъ. Въ безброй случаи турцитѣ осждаха това, което е „гюнахъ”, и „аипъ” (грѣхота, срамота), а проявяваха и „мерхаметъ” (състрадание). Като-чели въ речника на сръбскитѣ и грѣцки пришълци и власти тѣзи думи и понятия липсваха. Чиновнитѣ бѣха въ истинския смисъл на думата врагове на народа, презирани отъ него.

Средъ турци и албанци сжществувахе и пословица, която изтъква нашата българска принадлежностъ : „Истанболунъ тюркчеси, Янянънъ урумджеси, Тиквешънъ булгарджеси” (турски езикъ най-добре се говори въ Цариградъ, грѣцки — въ Янина, български — въ Тиквешъ)*. А сръбинътъ кара децата при влизане въ класъ да изговарятъ : „Я сам прави сръбин”.

Срѣдъ свѣтовното обществено мнение турската власть имаше съвършено малко подрѣжници. Поради груби интереси на редица правителства, Сърбия и Гърция ги имаха въ по-голѣмъ размѣръ. Въ тия срѣди — нѣкои отъ които въ време на турското господство вземаха страната на нашето освободително дѣло, очевидно пакъ само поради свои интереси, съ изключение на отдѣлни високо морални личности — ВМРО имаше свои неприятели. Чрезъ дадени вестници сжщитѣ срѣди инспирираха и кампания противъ напоритѣ на Македония да отхвърли робството.

Турция бѣ наричана „болния човѣкъ”, чиято близка смъртъ очакваха. Отъ мнозина въ чужбина Сърбия и Гърция бѣха считани за напредничави държави, които ще могатъ да изградятъ нѣщо жизнено на полуострова. На това мнение бѣха особено покровителитѣ имъ.

Надеждитѣ за подкрепа отстрана на голѣми сили, съ които въ турско време живѣхме, въ много голѣмъ размѣръ бѣха рухнали. Цивилизацията свѣтъ занимаваха сериозни негови грижи.

Русия, която още при турското управление покровителствуваше сръбската пропаганда въ Македония, станала бѣ още по-хладна спрѣмо нашитѣ болки и интереси.

Комунистическиятъ шурмъ, едно ново и опасно явление въ Европа, се насочваше и срещу македонското движение.

Всѣки знае колко надежди се възлагаха нѣкога на България. Тя се ползуваше съ завиденъ авторитетъ и минаваше за най-напредналата и упорита страна на Балканитѣ. Сега бѣ най-малката държава тамъ, подиръ Албания. Бѣ почти убита духомъ и вмѣсто нѣ-

* Въ известната книга на проф. А. Иширковъ — « Западнитѣ граници на българскитѣ земи », издание на френски езикъ, Лозана 1915 г., стр. 187, се посочва сжщата поговорка съ тая вариация, че албански най-добре се приказва въ Елбасанъ.

На сжщото мѣсто Иширковъ цитира книгата на д-ръ А. Гризебахъ (Dr. med. A. Griesebach — « Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839, Göttingen 1841 — стр. 67), кждето пжтешественикътъ споменава, че е чулъ между населението сжщото, а именно — албански най-добре се приказвало въ Елбасанъ, а български въ Тиквешъ, който се намира на пжтя между Солунъ и Скопје.

когашнитѣ симпатии спрѣмо македонската борба, за която идваха и стотици доброволци, имахме на лице вече неприязньта на лѣвитѣ течения и равнодушието на патриотичнитѣ срѣди. Както ще посочатъ по-нататъшнитѣ страници, освободителнитѣ усилия на Македония срещнаха сега много по-голѣми пречки отстрана на българи. Тѣ надхвърляха пакостъта отъ нѣкогашнитѣ върховистски и санданистски язви, които въ сжщностъ бѣха инспирирани пакъ откъмъ България.

Сръбскитѣ и грѣцки чети бѣха замѣстени отъ държавнитѣ власти на Сърбия и Гърция. Но тѣ си създадоха пакъ държавни банди, върху които да се прехвърлятъ — поне за наивнитѣ хора — отговорноститѣ за непозволени деяния. Тѣ знаеха много за похватитѣ на нашата борба, докато турската властъ — и когато ги бѣ доста изучила — въ много отношения оставаше наивна и винаги, въ известна степенъ, плаха предъ евентуалността отъ външни усложнения въ нейна вреда.

Имахме на лице едно поколение, което бѣ водило двадесетъ и петъ години борби, свързани съ рискове и тежки жертви, преживѣло неуспѣха на три възстания и три войни.

При появата на ВМРО въ края на миналото столѣтие македонскиятъ българинъ бѣ станалъ гордъ човѣкъ, обнадежденъ ; убеденъ, че има приятели въ свѣта ; сигуренъ, че ще намѣри и намираше сравнително лесно и оръжие. Този човѣкъ сега приличаше на затворникъ ; останалъ безъ редица стари приятели ; мжно намиращъ и ножче за рѣзане на хлѣбъ, и подозиранъ и за него ; потиснатъ, въ духовенъ мракъ, безъ своя книга преди всичко ; заобиколенъ отъ политически хоризонтъ, който обезсърдчава. Народътъ, накратко, бѣ обреченъ само на обири, насилия и унищожение, особено въ национално отношение.

Като единственъ положителенъ моментъ въ новата обстановка — главно съ огледъ на една борба, легална или нелегална — бѣ фактътъ, че турцитѣ и албанцитѣ въ Македония можехме да считаме занаяпредъ като съюзници, въ най-лошия случай неутрални, докато въ миналото бѣха съ турската властъ по разбираеми причини. И тѣ бѣха изложени сега на преследване. Но предварително не можеше да се знае до каква степенъ дѣлово ще се насочатъ противъ новата властъ.

Както никога по-рано народътъ можеше да разчита единствено, или главно, на себе си, за да обърне вниманието на другитѣ къмъ своята сждба. Само на свой рискъ и при скжпи жертви — това много повече, отколкото при турското самодържавие.

Очевидно, епохата на Отца Паисия не ще да е потискала нашата народностъ въ такава степенъ. Обяснимо е защо, преди още да сж минали нѣколко седмици отъ установяването на първия сръбски режимъ, цѣлата народна маса започна да съжалява за изчезването на турското управление. И никога по-точно народниятъ отпоръ не е отговарялъ на формулата „ Свобода или смъртъ “. Оставаше да се чуе

само гласътъ на пушкитѣ и бомбитѣ. Всѣкакъвъ другъ гласъ бѣ заглушенъ.

Всѣки може да просжди какво морално величие и воля прояви този народъ, за да се запретне наново да се бори.

Въ 1918 година, следъ толкова нещастни обрати въ живота на сжщото поколѣние, при толкова замъглени перспективи, се искаше по-голѣмъ куражъ, за да подканвашъ поробенитѣ българи къмъ въоръжена борба и въобще къмъ борба, да имъ внушишъ надежда, отколкото презъ 1910 г., или даже презъ 1893 г., — когато се създаде ВМРО. Не ще сравняваме подвизитѣ отъ едната и другата епоха. Хората, които въ 1918 г. отново почваха борбата, ни приличатъ на моряци, които, няколко пжти последователно преживѣли корабкрушения и случайно останали живи, въ мрака на непрогледна нощъ наново се впускаха средъ бурното море; едничкото имъ преимущество предъ борцитѣ отъ 1893 г. бѣ, може би, тѣхната каленостъ да плуватъ между буритѣ; всичко друго сега бѣ несравнимо по-трудно и обезсърдително.

Когато се преценява значението на единъ човѣкъ за дадено дѣло, трѣбва да се взима предвидъ доколко той лесно може да бжде замѣненъ съ другъ. Тодоръ по това време притежаваше най-голѣмия авторитетъ на македонски борецъ. Оказа се, че е ималъ отличенъ усѣтъ; схвана, че пакъ е нужна борба. И най-после, показа се съ най-голѣма воля — лично започна борбата при тия тежки условия. Съ тѣзи си качества той стърчи надъ съвременниците си. Съ тѣхъ още единъ пжтъ се наложи надъ всички. Героично е поведението на Александрова въ онова време, класично за българитѣ по своето отчаяние, безпжтица и примирение. Той имаше и врагове. Но и тѣ ще признаятъ, че неговата воля разора нивата на народния духъ, тѣй опустошена отъ пороитѣ на всички изброени несгоди, събуди македонското борчество и постави наново въпроса за Македония. Грамадната частъ отъ здравето наше общество наведе смирено глава предъ дѣлото на Тодора.

Той не започваше нѣщо неизвестно въ миналото на нашия народъ. Той, обаче, посочи при едно почти катастрофално смущение въ българската душа, че връщане назадъ, изневѣра къмъ миналото не може да има, отказване отъ пжтя на българщината не може да се допустне.

Името на Тодоръ ще остане историческо. Извършеното отъ него не бѣше безъ влияние и върху общественитѣ настроения всрѣдъ цѣлата българска народностъ; а имаше отгласъ и надалече.*

Заслугата на ВМРО следъ 1918 година е по-голѣма отъ тая презъ 1910 година и поради това, че сега бѣ въ опасностъ духътъ на цѣлокупната българщина.

* Тѣзи редове за Т. Александровъ бѣха отпечатани въ други книги, излѣзнали съ мой псевдоними; но тѣ сж вече напълно изчерпани. И на други мѣста въ настоящата книга съмъ оставилъ нѣкои страници, сжщо печатани отдавна въ други, изчерпани вече издания. Тѣ се отнасятъ главно до преценки за лица и събития; и поради това не смѣтнахъ, че е нужно сжщитѣ преценки тукъ да предавамъ съ други думи.

Появяването на ВМРО влѣ струя на куражъ всрѣдъ патриотитѣ въ свободна България. Мнозина се сепнаха следъ вцепенението имъ отъ погрома, започнаха да стѣпватъ на по-здрава почва. Мнозина повѣрваха, че наистина, колкото и да е голѣмъ неуспѣхътъ, претърпѣнъ е именно само единъ неуспѣхъ ; че съ него не се е свършила историята на българския народъ.

*
**

Връзкитѣ си съ поробена Македония Тодоръ Александровъ подържаше още отъ първия день следъ войната, като между другото събираше и правѣше обществено достойние всички данни относно проявитѣ на поробителя. Той разполагаше съ стари куриери, годни за мълчалива и рискована работа, имащи познанства изъ разни околии на страната. Това бѣха най-скромни и най-преданни хора, излѣзнали изъ срѣдата на простия народъ. Биографията на който и да отъ тѣзи труженици би представлявала увлекателенъ разказъ за страдания, приключения и борби ; стотици пѣти тѣ бѣха минали здраво охраняваната отъ поробителя македонска граница. Нѣкои измежду тѣхъ бѣха доста възрастни, но си служеха съ оржието по-добре отъ младитѣ. Въ тѣхната срѣда човѣкъ най-добре разбираше кѣде е истинската сила и опора на ВМРО, каква цена има фанатизираниятъ за една идеална целъ селянинъ, какви жилави корени е хванала пророческата проповѣдь на основателитѣ на ВМРО. Такива скромни, но голѣми чрезъ дѣлата си люде изъ недрата на народа, каквито бѣха напимѣръ, дѣдо Зао, отъ с. Емирица, Кратовско, Теодоси Хаджията, дѣло Симеонъ Клинчарски, отъ с. Пресѣка, Кочанско, и мнозина други селски дейци, бѣха сѣщо и околийскитѣ войводи, чрезъ които Александровъ като съ своя дѣсна рѣка започна организирането на широката селска маса. Тѣ бѣха работили нелегално още презъ турския режимъ.

Следъ като нарами пушката, главната работа на Александрова въ началото — т. е. презъ пролѣтътъ на 1920 г. — бѣ въ южнитѣ поли на Осоговската планина ; постепенно мрежата се разшири къмъ долината на Брѣгалница, къмъ Овче-поле, Скопско и пр.

*
**

Какъ действуваше Тодоръ всрѣдъ народа най-добре би било това да ни разкаже нѣкой човѣкъ изъ срѣдата на селската маса. На единъ неговъ четникъ, Димитъръ Медаровъ, отъ с. Дулица, Царевоселско бѣха поставени нѣколко въпроси. Неговиятъ отговоръ-описание предавамъ тукъ безъ никакви измѣнения, така както е билъ стенографиранъ, надѣвайки се че и читателитѣ ще го намѣрятъ интересенъ, защото дава едновременно впечатления за личността на Тодора и за началнитѣ усилия по организирането на селянитѣ около Брѣгалница.

Медаровъ е измежду най-добритѣ четници отъ областта по

Тодоръ Александровъ.

горното течение на Брѣгалница, Царевоселско и Кочанско. Той бѣ безъ образование, но буденъ. Разбираше много работи по-добре отъ хората съ наука. Твърде любознателенъ бѣше, каквито — впрочемъ — бѣха мнозина негови другари. Отличаваше се съ несломимъ български духъ, голѣмо юначество и непобедима вѣрностъ къмъ освободителното дѣло. Медаровъ разказва :

„Роденъ съмъ на 1 октомврий 1902 г. Баща ми бѣ отъ сѣщото село и се занимаваше съ земедѣлие. Срѣденъ селски чорбаджия. Имаше около двеста кози, стотина овци, тридесетъ-четиридесетъ говеда на времето. Разполагаше съ десетина коне. Отглеждаше и пчели. Сѣеше предимно житни храни, малко нѣщо оризища. И майка ми е отъ сѣщото село. Бѣхме три сестри и трима братя. Азъ съмъ срѣдниятъ отъ братята. По-голѣмиятъ и по-малкиятъ отъ мене и до сега се занимаватъ съ земедѣлие (Думитѣ на Медарова сѣ записани на 17 августъ 1944 г.).

„Не съмъ посещавалъ никакво училище. У селото ни не е имало никога училище. Азъ съмъ самоукъ. Знамъ много добре да чета и пиша български ; служа си съ латиница. До осемнадесетгодишна възраст, до идване на сърбитѣ, бѣхъ въ селото си ; помагахъ на баща си, докато бѣ живъ. Помина се отъ естествена смъртъ презъ 1912 г. Запомнихъ погрома съ това че „фронтътъ се напуска“. Масово българската армия напускаше Македония. Даже дойдоха български войници, които ние превлѣкохме оттаткъ границата. Пжтътъ имъ бѣше прекжснатъ отъ дошлитѣ сърби. Много отъ тѣхъ превеждахъ азъ лично презъ границата до българската територия. Касае се за български пленници у сърбитѣ.

„Настаниха се сърбитѣ. Говоря за времето следъ края на свѣтовната война. Почнаха да правятъ обиски по селата. Азъ имахъ една пушка, бѣхъ я прибралъ при погрома. Случайно при единъ обискъ ми намѣриха пушката. Следъ много тормози останахъ въ кжщи. Не следъ дълго почна да се слуша за нѣкакви комити. За мене бѣше ясно, че тѣзи комити сѣ за освобождението на Македония. Най-напредъ дойде нѣкой си Стефанъ заедно съ четата (това е Стефанъ Караджата отъ с. Пантелей, Кочанско — бел. наша). Направиха събрание въ нашата кжща. Това е къмъ срѣдата на 1920 г. Извикани бѣха всички мжже отъ селото. То е около осемдесетъ и петъ кжщи, съ около осемдесетъ мжже. Помня какво каза той на събралитѣ се мжже. Най-напредъ що е организацията и защо е тя, какво е допринесла организацията въ миналото, презъ турското робство, и какво презъ миналото срѣбско робство, следъ балканската война.

Точно тогава се бѣха появили нѣкакви наричани разбойници, подържани отъ българското правителство на Стамболийски. Тѣ обираха каквото имъ попаднеше — пари, скжпоценности. Стефанъ каза, че тѣ трѣбва да се запратъ и унищожатъ, да не имъ се дава никакво гостоприемство, да не имъ се вѣрва, ако говорятъ отъ името на организацията. Всѣки да имъ иска откритъ листъ отъ организацията. Имена не спомена. Следъ това събранието се разтури.

Отидоха си и комититѣ. Събранието стана нощемъ. Поставено бѣ начало на организацията въ селото, избрано бѣ ржководно тѣло.

Не следъ дълго дойде при насъ войводата Симеонъ Клинчарски. И той направи събрание. Понеже следъ 1918 г. за пръвъ пжтъ идва Симеонъ наново като войвода, иска да се запознае съ селянитѣ, да ги види.

Още веднажъ дойде и Стефанъ. И той прави събрание. Всичкитѣ срещи ставаха въ нашата кжща. Спомнямъ си една случка на това събрание. Селянинътъ С... С... се оплака предъ войводата, че нѣкой си турчинъ влѣзналъ въ любовни отношения съ младата му снаха. Войводата веднага нареди да бжде извикана подъ стража самата жена. Двама четници я доведоха предъ цѣлото събрание. Той я пита наистина ли има любовни отношения съ турчинъ отъ Калиманци. Тя искаше да откаже, но се намѣсиха всички селяни, които знаеха. Тя призна истината. Каза, че ѝ донесълъ подаръци, дрехи за носене. Войводата нареди да бждатъ донесени тия подаръци. Той ги разкжса въ самото събрание. Предупреди я, че ако се повтори сжщото, ще бжде наказана така, както организацията наказва всички, които блудствуватъ.

Не се мина много, турчинътъ продължава пакъ да идва. Изглежда, жената му е разказала всичко. Единъ денъ ме викатъ въ полицията въ Царево-село. Отивамъ тамъ, околийския началникъ, не помня кой бѣше, почна да ме пита, откъде си, що си, кои идватъ при васъ вечерно време, защо се събиратъ селянитѣ. Разбира се, и дума да не става за признание. Бѣхъ осемнадесетъ годишенъ. Отказвахъ всичко; нито селяни идвали, нито съ нѣкого имаме нѣщо. Вижъ, аргати имаме, може би за тѣхъ да говори господинъ началникътъ. Отначало искаше очевидно съ добро да научи. После ме арестуваха. Каза на единъ отъ полицаитѣ да ме заведе нѣкъде. Вземи го и го заведи, и да каже всичко, кои идвали и т. н. Такива бѣха поржкитѣ на стражара. Разбрахъ играта. Вървѣхъ предъ него. При излизане отъ салончето, успѣхъ да му затворя вратата подъ носа, па като я драснахъ, а бабачко! Изгубихъ се въ града и се върнахъ у дома. Още на другата сутринъ стражаритѣ ме потърсиха. Разбира се, азъ не спѣхъ въ кжщи. Азъ съмъ вече нелегаленъ, но съмъ все още въ селото. Четата вече знае, че сж ме подгонили и че оная жена ще да е издала организацията.

Пакъ дойдоха комити, но не Стефанъ, не и Симеонъ. Идва нѣкой Тодоръ Александровъ. Както и другитѣ преди, така и тѣ сега дойдоха по-късно вечерята. Повечето бѣха млади хора. Само той имаше брада. Азъ ги, разбира се, наблюдавахъ съ почти детинско любовитство. Даже видѣхъ, че на тоя съ брадата перелината не бѣше като на другитѣ. Имаше нѣкаква прибавка отдоле, на края. Казаха, това билъ Старио. Така го викаха и четниците и селянитѣ. И никой нищо не прави безъ да пита Старио. Какво ще вечеряме? Питайте Старио! Какво да се направи съ оная жена? Питайте Старио! Все Старио! Живо се заинтересувахъ да узная кой е, джанъмъ, Старио, дали точно тоя съ брадата или нѣкой другъ. Установи се, че Старио

не е никой другъ, а самъ Тодоръ Александровъ, а Тодоръ Александровъ не е никой другъ освенъ тоя съ брадата. Той ти билъ главатаръ на всички комити !

Между селянитѣ бѣше и ржководительтъ Николчо Апостоловъ. Тоя съ брадата, Старио, пита Николча :

— Кжде е вашиятъ комита, що е избѣгалъ въ скоро време ?

— Той е тукъ, ние сме въ тѣхната кжща. Ето го, това момче е ! — ме посочи Николчо.

Не си спомнямъ дали изпитахъ радостъ или страхъ. Струва ми се, всичко стана много просто, обикновено.

— Какъ се казвашъ ? — пита ме Старио.

Казахъ му името, тритѣ имена.

— Самъ ли ходи въ Царево-село или те караха ?

— Викаха ме. Отидохъ самъ.

— Какво те питаха въ Царево-село ?

Казахъ му, че сж ме питали кой е идвалъ въ нашата кжща, защо сж се събирали селянитѣ, кой е билъ тамъ и какво имъ е говорилъ. Нищо не съмъ чулъ, нищо не съмъ видѣлъ, освенъ когато имаме аргати.

Тогавъ началникътъ извика единъ полицаи да ме закара нѣкъде, но успѣхъ да избѣгамъ. Дойдохъ си пакъ у селото.

— Кжде спа ?

— Спахъ у други селяни.

— Ами ако те викатъ пакъ, ще идешъ ли пакъ ?

— Нѣма да ида.

— Защо нѣма да идешъ ?

— Така нѣма да ида. Да ме арестуватъ ли !

— Ами кжде ќе идешъ ?

— Ќе се криямъ.

Толкова съ мене. Продължи да разговаря съ ржководителя. Презъ това време той се загледа въ една заячка кожа на стената. Обърна се къмъ мене и вика :

— Димитре, вика, кой е тукъ ловджия отъ васъ ?

— Азъ съмъ ловджия, азъ съмъ го убилъ.

— Имашъ ли ловджийска пушка ?

— Не, с манлихера го убихъ.

— А, значи можешъ и зайци да тепашъ ! Много ли си утепалъ ?

— Утепалъ съмъ петъ-шестъ.

— Значи, ти си добъръ стрелець.

— Разбирамъ малко отъ стрелба, викамъ азъ.

Направи си събранието Тодоръ, но не на всички селяни, на по-виднитѣ само. И си заминаха, разбира се.

На тръгване Тодоръ каза :

— Да се пазишъ, защото иначе ще те откаратъ въ затвора, или пъкъ ако не можешъ да седишъ тукъ, да те изпратимъ въ България.

Азъ не пожелахъ да отида въ България, като му казахъ, че не може да ме хванатъ.

Не се мина много време, всѣки случай наскоро, дойде ржководительтъ при мене. Каза ми да отида въ съседното село Цѣра. Тамъ

билъ Старио. Щѣлъ да ми каже нѣщо. Заминахъ веднага. Намѣрихъ го въ село Каменица. Тамъ престояхме два дни, безъ да ми каже защо ме е викалъ. Отъ Каменица потеглихме за Цѣра. Каза ми да вървя и азъ съ тѣхъ. Азъ съмъ облеченъ както и всички селяни. Комититѣ напълно униформирани. Отъ Цѣра минахме въ село Безиково. Старио нищо не ми казва. Чудя се защо ; но всичко правя заедно съ тѣхъ. Въ Безиково престояхме единъ день. Старио ме извика и ме пита :

— Димитре, имашъ ли си пушка ?

— Имамъ, отговарямъ азъ.

— Нали ти я взеха сърбитѣ, бе ?

— И друга имамъ, казвамъ.

— Хубава ли е пушката ?

— Хубава е.

— Съ нея ли тепашъ зайцитѣ ?

— Съ нея.

— Ще идешъ, казва, да си вземешъ пушката, и колкото имашъ патрони, ще ги вземешъ всичкитѣ. Ще дойдешъ довечера тукъ, като се стъмни.

Разбира се, изпълнихъ заповѣданото. Още презъ деня тръгнахъ. Като се стъмни, бѣхъ се вече върналъ.

— Искашъ ли да идешъ комита ? — пита ме Старио.

— Азъ искамъ, ама дали ще ме приемете.

— Всѣки, който желае, може да бжде комита.

И азъ тръгнахъ.

Вървѣхме около двадесетъ дни. Той ме отдѣли и ме изпрати съ друго отдѣление. До тогава нѣмаше въ Царевоселско чета. Привременъ войвода стана Шаренъ Ампо ; цѣлата ни чета броеше трима българчета и две турчета.

— Ще отидете въ Царевоселско и ще организирате селата както ги организираме досега тукъ.

Отдѣлихме се отъ Мишино. Следъ нѣколко дни пристигнахме въ царевоселска околия. Почнахме работа. Вървеше много добре. Навсѣкжде ни се даваше приемъ. Организирахме почти цѣлото Царевоселско, чакъ до Малешевско. Въ Малешевско върлуваха разбойнически чети, правѣха обири, хайдутлуци, конѣ крадѣха. Като говорихме на събранията, говорихме и противъ разбойнишкитѣ чети, понеже това бѣше задачата на Старио — да бранимъ населението отъ всичко. Тѣ вече подушиха това, разбойницитѣ. Бѣха нѣколко чети. Изпратиха ни закани — или ще напустнемъ тѣхната околия, или ще бждемъ избити. Веднага съобщихме на Тодора. Той ни поръча да се отдръпнемъ тамъ дето е безопасно, дето не върлуватъ тѣ. По-късно ще се справимъ съ тѣхъ. (Почти всички тия малешевци, които на своя глава сж станали нелегални, или сж побѣгнали отъ сръбската армия, или по други причини сж станали качаци. Щомъ се появи ВМРО, а особено като пристигна въ Малешевско Ефремъ Чучковъ, тѣ влѣзнаха въ редоветѣ на организацията и чрезъ смѣли дѣла заличиха ония прегрѣшения, които нѣкои отъ тѣхъ бѣха

извършили преди това. Въ Малешевска околия се повтори сжщото, което на времето и Гоце Дѣлчевъ трѣбваше да преодолява, укротявайки буйни хора, станали сетне вѣрни и неуморни дейци — б. н.).

„Въ Царевоселско, само село Драгобраща бѣше останало неорганизирано. Причината : имало нѣкакъвъ сръбски шпионинъ, който всичко донасялъ. Селянитѣ се плашатъ отъ него, защото ще ги открие. А трѣбваше да се организира това село, защото е вжзелъ къмъ Плачковица. Старио на всѣка цена искаше да бжде организирано това село. Селянитѣ настояваха да бжде премахнатъ тоя сръбски шпионинъ, Насе Капетански, който действително бѣше опасенъ човѣкъ. Той бѣше съ едно око кьоравъ. Ние трѣбваше да намѣримъ начинъ да туримъ край на неговото шпионство.

Една нощъ отивамъ право въ неговата кжща и го извиквамъ на сръбски. Той се обади отъжтре. Пита кой е. Предварително бѣхме научили името на сръбския стражаръ, „командиръ станице“. Азъ се обадихъ съ неговото име. Той запали газеничето и отвори вратата. Бѣхме си разпредѣлили работата предварително. Едни заставатъ на вратата, а азъ и Ампо влизаме направо въ кжщи. Като влѣзохме, Насе видѣ, че не сме сърби, а комити. Изплаши се доста. Почна да ни пита, гладни ли сме и искаме ли хлѣбъ. Казахме, гладни сме, не сме вечеряли, въпрѣки, че бѣхме вечеряли. Той нареди да приготвятъ ядене. На бърза ржка приготвиха яденето, като той очевидно вѣрваше, че следъ това ние ще си заминемъ. Наточи въ единъ котелъ доста вино. Но отъ насъ нѣма кой да пие, защото всички сме млади хора. Младитѣ не сж по тая часть, особено селянитѣ, казахме му.

— Бай Насе, ние ще спимъ тукъ и утре ще сме при тебе на гости.

Тогава той още повече се изплаши.

— Може да спите, може и утре да денувате, азъ ще заколя една овца. Ще кажа на женитѣ да омесятъ баница, но при мене всѣки день идватъ стражари. И утре ще дойдатъ, рано, рано, за ракия, както винаги.

— Бай Насе, насъ не ни интересува дали тѣ ще дойдатъ. Ако дойдатъ, добре дошли.

По тоя начинъ искахме да го принудимъ да стане или откритъ шпионинъ или добъръ нашъ работникъ.

Той бѣше доста хитъръ. Разбра цѣлата игра. Но нѣмаше какво да прави. Все продължаваше да настоява да идемъ на друго мѣсто, той да донесе храната тамъ. Така, да бжде въ друга кжща. Ние, обаче, не искахме да чуемъ ; ние си бѣхме опредѣлили планъ. Никой отъ насъ презъ цѣлата нощъ не мигна, като знаехме, че се намираме въ една кжща, която бѣше нѣщо като свѣрталище за сърбитѣ. Съмна. Тогава Насе каза :

— Мога ли да излѣза. Сърбитѣ ще останатъ непремѣнно тукъ, ако азъ съмъ тукъ.

— Можешъ да идешъ кждето искашъ, но дойдатъ ли сърбитѣ, почне ли сражение, живъ човѣкъ нѣма да излѣзе отъ твоето семейство.

Яхна мулето бай Насе и замина на нѣкжде. Не се мина половинъ часъ, и действително сърбитѣ дойдоха. Личеше, че нѣма предателство ; вървятъ къмъ нашата квартира най-обикновено, безъ да взематъ нѣкакви мѣрки. Още нестигнаха завикаха : „Газда, газда !”. Излѣзе стрина Насевица и имъ казва :

— Нѣма го мжжа ми, излѣзе по работа.

— Щомъ го нѣма газдата, утре пакъ ще дойдемъ.

Отидоха си. Следъ два часа се върна Насе. Извикахме го при насъ. Наредихме му да отиде да каже отъ кжща на кжща да дойдатъ мжжетѣ на събрание въ дома му. Така и стана. Той отива, съобщава на цѣлото село.

— Чета е дошла въ моята кжща и вие всички да дойдете, щомъ се стъмни.

Всичкитѣ селяни се събраха. Имаше около осемдесетъ души. Говорихме и предъ тѣхъ, както и навсѣкжде, това, което ни бѣше наредено отъ Старио. Къмъ края трѣбваше да се избере ржководно тѣло. Цѣльта ни бѣше самиятъ Насе да стане ржководителъ, той да подканва селянитѣ да работятъ. Казахме да си избератъ ржководителъ, но изтъкнахме, че за такъвъ желателно е да бжде избранъ бай Насе. Селянитѣ се поогледаха и почнаха да се чудятъ какъ може да бжде това. Бѣше ачикъ, че бѣха недоволни отъ нашата препоръка. Ние обаче настояхме, и селянитѣ се съгласиха. Предоставихме на самия Насе да си избере помощници.

Отидохме си. На новия ржководителъ поржчяхме нѣкои работи да ни изпрати въ Винаца. Не бѣше за покупкитѣ, а искахме да видимъ дали е влѣзналъ въ революционната борба или ще предаде. На другата вечеръ, поржчкитѣ бѣха дошли благополучно. Даже и ни пишеше, че е много тихо и спокойно. Тѣй си остана Насе ржководителъ до последния моментъ. Заварихъ го живъ и здравъ, като се върнахъ сега презъ 1941 г. Самъ ме потърси у насъ, взелъ едно кило ракия. Отпразднувахме свиждането си, както трѣбва.

Съобщихме на Старио, по кой начинъ сме ликвидирали съ опасността отъ Насе Капетански. Старио не ни се сърди.

Връщаме се сега къмъ района на разбойницитѣ. Този пжтъ къмъ насъ се присъединиха и маса селяни, въоржжени за борба противъ разбойницитѣ. Поразгонихме ги. Обаче не се сражавахме. Тѣ бѣгаха, въпрѣки, че бѣха доста, може би надъ тридесетъ души. Боеха се отъ организационнитѣ хора и бѣгаха. Върнахме се обратно. Имаше писмо отъ Старио веднага да се върнемъ при него. Заварихме го въ село Дулица. Почна ща ме разпитва най-подробно, и то само мене : какъ сме ходили, какъ сме работили, каква храна, какво сме искали, пили ли сме, какво ни е било държанието ; разпитваше ме само мене отдѣлно отъ другитѣ. Всичката тая работа на мене не ми бѣше ясна; защо мене, а не по-старитѣ отъ мене. Разправихъ му всичко както си бѣше. Азъ останахъ при Тодора. Останахме само трима: Тодоръ и двама четници. Всички други изпрати нѣкжде, кжде — не знаехъ. Ходихме около два месеца само ние тримата. Най-трудното бѣше да издържимъ часови. Обаче ношно време и Тодоръ стоеше часови, докато ние спимъ. После дойде Ефремъ Чучковъ, още съ нѣколко другари.

Азъ не знаехъ кой е тоя Чучковъ. Седѣ при насъ три-четири дни. Презъ цѣлото време се занимавахъ съ Тодора. Какво говорѣха, това за насъ бѣше неизвестно, нито пъкъ се интересувахме какво говорятъ. Той се отдѣли и замина презъ Царевоселско за Малешевско. Останахме пакъ само тримата. Не мина много време, дойде Панчо Михайловъ, а съ него и Мишо Наутлията. Нѣколко дни по-късно дойде и Стефанъ (оня сжщиятъ, който най-напредъ дойде у насъ). Бѣхме заедно около една седмица, Панчо, Стефанъ, Тодоръ.

Стефанъ и Панчо заминаха нѣкъде къмъ Малешевско, а Стефановитѣ четници, петъ-шестъ души, останаха при Тодора. Тогава Старио ме повика и ми каза :

— Ти, казва, ще съблечешъ комитскитѣ дрехи. Ще си се облечешъ въ селскитѣ си дрехи. И ще останешъ въ района цивиленъ съ оржжието. Ето ти откритъ организационенъ листъ. Да ти го прочита ли ?

Почна да го чете : „ Дава се настоящия откритъ листъ на Медаровъ. Всички ржководители да му даватъ пълно съдействие. Той остава като районенъ войвода на милицията ”.

— Знаешъ ли, какво ще изпълнявашъ, Димитре ?

— Не знамъ, бай Тодоре.

— Ти оставашъ временно, докато има нужда този районъ, като селски районенъ войвода ; ще ржководишъ милицията противъ разбойницитѣ, тия, които праща българското правителство, които грабятъ и тормозятъ населението. Имашъ всички права ; кждето ги откривашъ, ще се сражавашъ, и ще съобщавашъ на време. Нѣма да избирашъ срѣдства. Който не иска да изпълнява заповѣдитѣ, ще го пращашъ веднага право при мене. Още довечера ще заминешъ, Димитре !

Азъ си взехъ открития листъ. Вечеряхме. Раздѣлихме се. Цѣлунахме се, както си е най-обикновено въ комитския животъ. Бѣше презъ пролѣтъта на 1922 година.

Той кжде отиде, не зная. Не се мина една седмица, действително разбойници почнаха да идватъ. Азъ постоянно събирахъ милиция, по петдесетъ-шестдесетъ, понѣкога сто души. Преследвахъ най-жестоко тѣхъ. Даже заловихме нѣкои отъ тѣхъ, нѣкои избихме, нѣкои ятаци унищожихме. Презъ цѣлото време се занимавахме съ тѣхъ, до идването на тѣхната голѣма група, начело съ Крумъ Зографовъ, Яне Цѣрски, Мите Суджукаро, Йорде Гърдовски, Църнилишки и др. Влѣзохме веднага въ диритѣ имъ. Като видѣхъ че групата е много голѣма, веднага изпратихъ специаленъ куриеръ при Тодора и му обадохъ най-подробно. Той ми отговори, че е знаелъ предварително, преди да тръгнатъ отъ Кюстендилъ, и ми даваше най-строги нареждания да се движа непосредствено по петитѣ имъ съ моята милиция. Това и сторихъ. На третия день тѣ сж вече почти въ клопката. Отъ ѣдната страна съ моята милиция, която бѣше около сто души, а отъ другата страна Тодоръ, много наблизу. Старио ми писа точно какъ да разпоредя милицията. Пишеше ми, че отъ другата страна ще бжде Панчо Михайловъ. Ще чакашъ нареждане, пишеше ми Тодоръ, азъ ще ти дамъ нареждане кога да почне сражението. Са-

мата разбойническа група се намѣри въ срѣдата. Презъ деня нѣкакви преговори се водиха. Старио имъ бѣше предложилъ да оставятъ оржжието и да се върнатъ отдето сж дошли — въ България. Иначе ще бждатъ избити. Тѣ привидно се съгласили, като искали да печелятъ време, докато се стъмни. Като почна да се смрачава, отказа да направятъ това. Старио дава нареждане да стѣгаме обрѣча. Преди мракъ сражението и отъ дветѣ страни почна. Тѣ използваха гжстата гора, за да се измъкнатъ невредими. Още сжщата нощъ азъ продължихъ преследването имъ, безъ да зная кжде оставатъ Тодоръ и Панчо Михайловъ. На другия денъ получихъ нареждане отъ Тодора да ги преследвамъ съ милицията си. Той не ми пишеше за неговото пристигане или кжде се намираше. Разбойнишката група се бѣше раздѣлила на две : едната частъ замина къмъ Щипско нѣкжде, другата обратно къмъ границата. Тази именно група се сражава на втория денъ съ сѣрбитѣ и оттамъ мина назадъ за България. Крумъ Зографовъ стига до село Кошево, Щипско. Сѣрбитѣ откриватъ сражение и убиватъ самия Зографовъ. Кой както намира за добре, така се връща отдоле — по двама-трима. Нѣкои отъ тѣхъ паднаха въ наши ржце.

Така завърши акцията на голѣмата разбойнишка група.

Опасността отъ разбойниците бѣше намалѣла много. Работѣхъ цѣлото лѣто до есеньта. На 21 ноемврий бѣше доста студено. Имаше и снѣгъ. А трѣбваше да замина съ двама-трима милиционери да провѣря въ село Безиково. Имаше донесение отъ селянитѣ, че нѣкакви хора се движили, които не знаели какви сж. Трѣбваше да провѣря да не сж нѣкои отъ разбойниците. Вечерята вървимъ къмъ село Безиково, безъ да подозираме, че има сѣрбска засада. Изведнажъ почна стрелба презъ нощта. Раниха ме тежко и въ двата крака, въ бедрата покрай самия кокалъ. Не бѣше опасно за живота, но никакъ не можехъ да се движа. Презъ нощта ме изнесоха другаритѣ до една кжща, отъ тамъ до друга, трета и т. н. Съобщихъ веднага на Тодора, какво е положението. Той незабавно ми изпрати цѣрове, бинтове, йодъ и нѣкои други работи. Старио нареждаше привременно да употребя тѣзи цѣрове, а той щѣлъ да нареди да дойде нѣкой докторъ отъ Кочани, защото било невъзможно да ме изпрати въ България, дето режимътъ билъ много опасенъ. Минаха два-три дни. Престояхъ въ една овчарска колиба. Една вечеръ дойде нѣкой си докторъ отъ Кочани. Той ме разпита кжде съмъ раненъ и кой ме е ранилъ. Казахъ, не знамъ кой ме е ранилъ. Не му казахъ, че съмъ комита. Не ми бѣ известно дали знаеше, че азъ съмъ действително нелегаленъ. Личеше, че докторътъ не мисли, че има работа съ нелегални хора. Нейсе, превърза ме, изми ми ранитѣ, остави ми цѣрове, които искахъ да платя. Но той не искаше да приеме паритѣ. Дадохъ му тогава само десетъ динара. Той каза, трѣбвало да отида въ Щипъ, раната могла да се разлужи, почнала да се инфектира. Отговорихъ му, ще отида. А той : по-скоро, иначе може да умрешъ !

Оная жена, за която говорихме въ началото, научила, че съмъ

раненъ. Казала на турчина : нѣкой докторъ идвалъ отъ Кочани. Единственъ докторъ отъ Кочани билъ тоя. Значи, нѣма другъ. Хващатъ го сърбитѣ и го разпитватъ най-подробно. Държали го петнадесетъ дни арестуванъ. Той май е разбралъ какво е положението и твърдѣлъ, че не е преглеждалъ никого. Пустнали го.

Макаръ и да останахъ съ тая едничка превръзка, въпрѣки пророчествата на доктора, не умрѣхъ. Стояхъ въ колибата до пълно изцѣряване. Следъ единъ месецъ бѣхъ на кракъ. Старио се интересуваше постоянно за моето изцѣряване. Като му съобщихъ, че азъ вече съмъ почти напълно здравъ, той ми писа : „ До пълното ти съвземане ще чакашъ, азъ ще ти обадя кжде ще отидешъ ”. Не се минаха двадесетина дена, идва единъ селянинъ и ми съобщава, че Старио е наблизо и ще дойде довечера еди кжде си. Не чакахъ, още презъ деня отидохъ направо тамъ, понеже си бѣхъ цивиленъ.

— Браво, казва ми Тодоръ, ти си напълно здравъ. Какъ прекара ? Не можаха да те хванатъ нѣкжде ; рекохъ си, ще те хванатъ като боленъ и раненъ.

Казахъ му, че отъ сърбитѣ съмъ прекаралъ най-спокойно.

— Е добре сега, кжде ти сж четнишкитѣ дрехи ? Трѣбва да ги облечешъ, стига си ходилъ цивиленъ.

Посочихъ му кжде сж. Веднага извика ржководителя.

— Димитре, кажи кжде сж дрехитѣ, да изпрати ржководителтъ единъ човѣкъ да ги донесе.

Ржководителтъ нареди потрѣбното. Дрехитѣ до вечеръта ми бѣха вече предадени. Азъ пакъ се облѣкохъ като четникъ.

Сега вече ме прехвърли къмъ четата на Панчо Михайловъ. Трѣбвало четата на Панчо да бѣде голѣма срещу разбойника Стойче Добревъ въ Кочанско ; трѣбваше да го унищожимъ.

— Димитре, ти отивашъ съ Панчо, каза ми Старио. Ще останешъ за известно време при него. Нали нѣмашъ нищо противъ ?

— Нѣмамъ, разбира се, защо ще съмъ противъ.

— Хайде сега довиждане, куриерътъ те чака.

И тръгнахме съ единъ селянинъ.

На другата сутринъ бѣхъ вече при Панчо Михайловъ. Носѣхъ отъ Старио и писмо до него. Дадохъ го на Панчо, той го прочете и каза :

— А, Медаровъ, оставашъ при мене, много добре, отлично. Знаешъ ли кжде ще отиваме ?

— Не знамъ, бай Панчо.

— Ще идемъ днесъ-утре да унищожимъ онзи мръсникъ Стойче Добревъ. (Добревъ бѣ избѣгалъ отъ България съ помощта на българската полиция и се бѣ предалъ на сърбитѣ. Тѣ го поставиха начело на една банда за тормозене на българитѣ въ Брѣгалнишката област. Другаде повече се спираме върху него. — Бел. наша).

Още веднага той даде нареждане да се събере всичката милиция, около петдесетъ души. Събра се милицията до вечеръта и тръгнахме за село Градче. Оттамъ отидохме въ Червена нива, по посока на Кочанско поле, изъ полскитѣ села, защото тамъ се подвизавалъ Стойче Добревъ съ неговата чета. Сладнахме въ с. Спанчево. На

сутринята — бѣше зима — студено, мъгливо, лошо. Върнѣше снѣгъ. Почти не се виждаше нищо. Часовитѣ скоро бѣха забелѣзали сърби, които идатъ по посока къмъ насъ. Бѣхме раздѣлени въ три квартири, недалече една отъ друга. Наскачахме, взехме пушкитѣ, готови за сражение. Отъ нашия прозорецъ се виждаше къмъ квартирата на Панчо Михайловъ ; сърбитѣ висятъ тамъ точно предъ вратата. Продължиха да стоятъ тамъ петъ-шестъ минути, безъ нѣщо да правятъ. Току изведнажъ, излиза една баба. Тѣ чуватъ нѣкакъвъ разговоръ вжтре, а виждаше се, че другитѣ не знаеха, че сърбитѣ сж предъ вратата. Не разбрахме какво имъ каза бабата, но тѣ се отдрѣпнаха уплашено и дойдоха къмъ нашата квартира. Ние имахме позиция задъ вратата, задъ прозореца на тавана, после яхъра. Презъ една врата се влиза въ кжщата и яхъра. Стаята е кухня и яхъръ. Дойдоха на вратата.

— Газда !

Отвѣтре никой не се обажда. Домакинътъ и домакинята сж при насъ. Домакинътъ настоява на всѣка цена да излѣзе при тѣхъ. При всѣко негово желание да се мрѣдне къмъ вратата, ние мълчаливо му посочвахме ножа, защото не можеше да се говори. Той пада и лѣга по очи на пода. Сърбинътъ продължава да вика и тропа. Вратата е само долепена. Домакинътъ пакъ прави движение за къмъ вратата. Ние наново му сочиме ножа. Половината пушка на сърбина вече влиза навжтре. Неговата пушка е само една педя отъ нашитѣ пушки. Обаче, задъ стената той не може да види опасността. Презъ това време влиза едно стражарско куче при насъ чакъ въ стаята, но не залая. Излезе мирно кучето. А оня продължава да виси на вратата.

— Господине наредниче, нѣма газде, долага единъ стражаръ.

Наредникътъ изтърси една дебела сръбска псувня и нареди да се отвори капака (прозореца) и погледна презъ него. Стражарътъ блъсна съ пушка капака. Той ни видѣ.

— Йо, наредниче !

И удариха на бѣгъ, безъ да гърмятъ. Разбира се, и ние не искаме да гърмимъ. Опасно бѣше за селото, не за насъ. Тѣ избѣгаха право за Кочани. Бѣше около пладне. Знаехме си ние каква е опасността. Веднага напустнахме селото, безъ да чакаме мракъ. Бѣхме всичко къмъ осемдесетъ души. Помогна ни зимната мъгла.

Не следъ дълго сърби дошли съ войска въ селото, хванали селяни, били ги. Нашиятъ домакинъ всичко призналъ, домакинята нищо. Извадили ги на очна ставка. Жена му вика :

— Ти че лъжешъ, лъжешъ, но защо лъжешъ и началника. Не знаешъ ли, че баницата месихъ на децата, не знаешъ ли че ния я изядохме на вечерята ? Оти ги лъжешъ хората ?

— Ти наистина ли лъжешъ, бре ? — пита го началникътъ.

— Лъжа — отговаря селянинътъ.

— Защо ?

— Биха ме. Бой до умирачка.

Това хваща мѣсто — отърваха се само съ боя.

Сжщата нощъ ние продължихме да диримъ Стойче Добревъ

къмъ полскитѣ села. Ходихме по селата около една седмица. Той бѣше надушилъ и се бѣше изтеглилъ къмъ Кочани, а оттамъ се връща въ балкана. Отиваме въ село Цървена нива. Времето е ужасно, студъ, снѣгъ, нѣщо необикновено. Влизаме презъ нощъта въ една кжща. Тамамъ бѣхме седнали, пристига единъ куриеръ, носи писмо. Подава го на Панчо. Като го прочете, погледна ме.

— Медаровъ, уморенъ ли си много?

— Както всички и азъ.

— Ще вървишъ още сега съ сжщия човѣкъ. Старио пише да заминешъ веднага за село Цѣра.

Безъ повече да се говори и губи време, поехъ съ сжщия човѣкъ за село Градче, Вранинци. Пропустнахъ да каже, че ми се дадоха и двама милиционери да ме придружатъ. Останахме да денуваме въ село Вранинци, а другата вечеръ презъ село Безиково вървимъ къмъ долнитѣ махали на с. Цѣра. Снѣгъ, ужасенъ студъ. Вървимъ презъ цѣлата нощъ. Осъмнахме въ с. Безиково. Току-що се бѣхме разположили въ една кжщурка, и домакинътъ дойде и каза: идатъ сърбитѣ! Ставаме, напустнахме кжщата, безъ да забележатъ тѣ. Но тѣ ни проследили по дирята въ снѣга. Ние бързахме да се измъкнемъ. По едно време, денски, къмъ деветъ часа, решихме да починемъ въ гората. Оглеждамъ се и какво да видя? — Сърбитѣ сж предъ насъ! Докато си отворя пушката, единъ сърбинъ бѣше насочилъ своята къмъ мене. Не съмъ чулъ кога е изгърмѣла неговата пушка, но когато гръмна моята, той падна. Но и азъ почувствувахъ веднага болка въ лѣвия кракъ. Снѣгътъ скоро почервенѣ. Почна се сражение. Сърбитѣ бѣха около десетъ-дванадесетъ души, ние само трима. Милиционеритѣ почнаха сражението заедно съ мене. То продължи до следъ обѣдъ. Убиха единъ отъ милиционеритѣ, другия раниха. Все пакъ успѣхме да се измъкнемъ и двамата, но въ различни посоки. Нито азъ знаехъ дали е останалъ живъ, нито той за мене. Само знаемъ, че е убитъ третия.

Въ сжщата нощъ отивамъ въ една гора. Лѣгамъ тамъ. Никакъвъ огънь, никаква кжща. Единъ день и една нощъ безъ да мърдамъ. Само си спия. Снѣгътъ ме е затрупалъ. Отъ вѣнъ е студено. Въ гората е тихо, не може остриятъ вѣтъръ да ме бие. Раната не е и превързана. Чакъ на третия день отидохъ при едни овчари. Прекарахъ тамъ единъ день и една нощъ. Помолихъ единъ отъ овчаритѣ да занесе писмо до ржководителя, а друго писмо пиша до Тодора. Пиша на ржководителя да препрати писмото на Тодора. Овчарътъ занесе писмото на сжщия или на другия день. Следъ два-три дни получихъ отговоръ отъ Старио, цѣрове, бинтове и други работи. Той ми пише, ако мога да стоя на конь, веднага да зема конь и се запжтя къмъ него, защото при него имало човѣкъ за България, който щѣлъ да ме откара къмъ Раково. Сърбитѣ доста шарятъ, пишеше Тодоръ, да не те намѣрятъ като раненъ. Обаче, не можехъ да се държа на конь. За такъвъ случай, Тодоръ ме съветваше, да намѣря по-скрита овчарска колиба. Нареди да му изпратятъ отъ „Албания“ сите (всичкитѣ) пари. Касаеше се за организационнитѣ пари, които бѣха останали въ Дулица. Да се отнасямъ къмъ Чав-

даръ ; Старио нѣмало да бжде тукъ. Чавдаръ бѣше Панчо. Наредихъ за паритѣ, занесоха му ги всичкитѣ (на Тодора) ; казаха му, че не мога да пжтувамъ, понеже раната ми е такава. Поржчахъ да му кажатъ да бжде спокоенъ, азъ ще намѣря начинъ да се прикрія отъ сърбитѣ. Той се изгуби абсолютно. Нѣмахъ никаква връзка съ никого. Стояхъ единъ месецъ въ една друга колиба. Намѣренъ бѣ и ранениятъ милиционеръ и го настаниха въ отдѣлна колиба. Той пѣкъ бѣше още по-тежко раненъ. Безъ всѣкакви цѣрове. Азъ отдѣлихъ отъ моитѣ. Прекарахъ така около единъ месецъ, раненъ, безъ връзка съ която и да било отъ революционнитѣ чети, нито съ Тодора, нито съ Панчо Михайловъ. Но раната не заздравяваше лесно. Непремѣнно трѣбваше хирургъ да отрѣже нѣкакво месо навънъ. Най-сетне хванахъ връзка съ Чавдаръ. Той ми разпореждаше да се опитамъ да отида въ България, въ Раково, отъ тамъ да се обадя на пункта. Тогава щѣло да се види, ще отида въ болница или не. Тогава взехъ единъ конъ и съ него се добрахъ до границата на около два километра. По-нататѣкъ конътъ не можеше да върви, защото снѣгътъ бѣше ужасенъ. Коня върнахъ, а съ мене дойдоха четири души милиционери-селяни. Вървѣхме, вървѣхме, излѣзнахме до границата съ голѣмъ зоръ. Тѣ ме прикрепваха. Нагоре бѣше все пакъ нѣкакъ лесно, но надолу какъ ? Още повече раната се усложни. Отрѣзахме гранки, сложихме на тѣхъ пелерината и ме помѣкнаха, като на санка, чакъ доле въ Раково. Тогава тамъ бѣше пунктовъ Мите Блацалията (Мите Блацалията е старъ деятель, който още при Винишката афера е извършилъ важна терористическа акция, т. е. двадесетъ и петъ години преди описванитѣ отъ Медаровъ работи — бел. наша). Той каза, че още сжщия день ще се нареди да се провѣри въ Кюстендилъ. Защото, казва, земедѣлския режимъ е опасенъ. Първо ще провѣря, иначе не смѣя да те пусна. На другия день пристигна човѣкъ отъ Кюстендилъ. Съобщили нашитѣ хора отъ тамъ, че може. Отидохъ азъ право въ болницата. Записахъ се като жителъ на село Сажда-никъ. Седѣхъ два-три дни въ болницата. Властѣта бѣше подушила. Премѣстихъ се въ частна кжща въ Кюстендилъ и тамъ продължихъ лѣкуването до пълно оздравѣване. На Тодора вече загубихъ следитѣ.

Писахъ на Чавдаръ, че съмъ напълно оздравѣлъ. Той ми отговори, и ми нареди да се явя при лицето Х. и му занеса приложението писмо, а устно да му обясня, че заедно съ него трѣбва да измѣкнеме разбойника Яне Велиновъ отъ казармата по възможностъ живъ, ако не — да го застреляме въ самата казарма. Трѣбва да се поправа. Това наредилъ Богданъ (Стария). Азъ занесохъ писмото на посоченото лице и му казахъ устното поржчение.

— Трудно е, но ще се погрижимъ.

Още нѣколко дни се срещахме съ него въ връзка съ работата. Фалшифицирахме подписа на единъ висшъ офицеръ на дружината. Снабдили се бѣхме съ едно фалшиво писмо на дирекцията на полицията, която изискваше тоя разбойникъ на еди коя си дата въ София. Преоблѣкохме като полицейски стражаръ Величко Шофьоро (Владо Черноземски — бел. наша) и нѣколко фалшиви други стражари.

Азъ останахъ като цивиленъ агентъ на полицаитѣ. Влизаме въ казармата, предаваме писмото отъ офицера на дружината на караулния началникъ, но той се противопостави. Казва не мога, додето моятъ началникъ не е тукъ.

— Не мога, да дойде лично той.

— Подпишете тогава, че не го давате, за да не бждемъ отговорни въ София.

Той се върти, пакъ не се съгласява.

— Хайде, дайте писмото .

Файтонъ ни чакаше вѣнъ отъ района на казармата. Файтонджията, естествено, не знае какво става, не схвана играта. Като го изкарваме вѣнъ отъ двора на казармата и му сочиме файтона, обръщаме къмъ балкана, казахме му да кара силно. Тогава разбойникътъ Яне вижда цѣлата игра.

— Това е Тодоровата организация. Моитѣ уважения !

Закарахме го въ балкана. Ще го водиме при Тодора. Откарахме го въ село Сажденикъ, по посока на Македония. Снѣгъ. Капнали сме всички отъ умора. Пристигаме въ мракъ въ една кжщурка. Разположихме се тамъ да спимъ. Яне моли да го пуснемъ да иде по нужда.

— Нека го заведатъ двама !

Не следъ много се чу гърмежъ. Наскачахме всички. Гледамъ, Яне на тридесетъ-четиридесетъ крачки лети, пѣргавъ. Стреляхме всички. Той пада. Върнахме се обратно въ кжщурката. На другия день наредихме на селянитѣ да го погребатъ. Думата е за селянитѣ на с. Сажденикъ. Ние се връщаме обратно въ Кюстендилъ. Описахъ на Чавдаръ цѣлата случка. Получихъ отговоръ. Старио билъ нервиранъ по случилото се въ Сажденикъ. Следъ два дни напустнахъ Кюстендилъ, обратно къмъ Македония. Намѣрихъ Чавдаръ въ Кочанско. Не се мина много време, Старио ме вика при него. Азъ се опжтихъ отъ Кочанско къмъ Царевоселско. Срегнахъ го въ планината Голакъ, мѣстността Гарванъ. Още на другия день съ голѣмо нетѣрпение почна да ме разпитва за случилото се въ Сажденикъ, какъ е изтѣрванъ разбойникътъ Яне, кой го е застрелялъ, по какъвъ начинъ, и какво се е намѣрило у него. Разказахъ му подробно отъ начало до край. Бѣше много ядосанъ и ми посочи една разписка. Тодоръ се съмняваше, че е убитъ за нѣкакви пари.

— Димитре, ето, Яне е получилъ пари, тѣзи пари сж били у него — осемдесетъ хиляди лева.

Казахъ му самата истина, както се знае до тука. Той като-чели повѣрва на мене.

— Добре, може би паритѣ сж останали нѣкжде въ дрехитѣ му или въ багажа му.

Като-чели се поуспокои Старио.

Почна да ме разпитва, оздравѣлъ ли съмъ напълно, какъ съмъ. Оттамъ заедно съ него минахме въ Кочанско. Изпраща ме обратно при Чавдаръ. Отивамъ въ Кочанско, въ с. Оризари. Трѣбваше да съберемъ организационния данѣкъ. Преседѣхме день и половина. Току-що бѣхме прибрали една часть отъ организационнитѣ пари, каза

ни се, че селото е заобиколено отъ сърби. Туй то ! Събираме набързо раницитѣ си и се измъкваме нагоре вѣнъ отъ селото. Бѣше на съмване. Безъ да ни забележатъ сърбитѣ, измъкнахме се и отиваме при Чардаръ въ село Вранинци. Разказвамъ му случилото се. Още не бѣхъ довършилъ доклада си за станалото, за събранитѣ пари, втурна се единъ селянинъ при насъ, за да ни предупреди, че сърби приближаватъ. Ние нарипахме, всички готови за бой. Обаче сърбитѣ продължаватъ да вървятъ, безъ да видятъ че ние сме тамъ. Вървятъ непредпазливо, най-спокойно, заметнали пушкитѣ презъ рамо. Само трима сърби се натъкнаха на насъ.

— Стой, горе ржцетѣ ! — извикахме имъ ние.

Тѣ хвърлиха пушкитѣ и дигнаха ржце.

— Ние сме братя хървати — съобщиха ни тѣ.

Взехме имъ пушкитѣ, заразпитвахме ги. Изказаха желание да идатъ въ България. Прегледахме имъ документитѣ, отъ които се виждаше, че тѣ наистина сж хървати. Оставихме ги при насъ сжщия день не като арестанти, а като свободни. Разбира се, разоржжени ; заедно се хранѣха съ насъ.

Вечерята Чавдаръ нареди да ги взема азъ и ги заведе до границата и ги оставя. На третата нощъ отъ задържането имъ бѣхъ вече на границата. Посочихъ имъ пѣтя за България, а азъ се върнахъ обратно. Още незавърналъ се при четата, получавамъ едно писмо, въ което Чавдаръ ми нареждаше веднага да тръгна за село Каменица, и то колкото се може по-скоро. Отивамъ въ това село ; но четата е вървѣла и денемъ презъ гората — заминала за границата. И азъ продължихъ въ сжщата посока. Минахъ сжщата нощъ на българска територия, оттамъ стигамъ въ Клисуре, Горно-Джумайско. Каза ми Панчо, Стамболийски е сваленъ, има превратъ въ България. Старио нарежда да бждемъ и ние на щрекъ. Тръгваме денски презъ гората. Запжтихме се къмъ село Църварица. Това продължи една седмица. Настанихме се въ селското училище. Отъ Македония Чавдаръ получи писмо, че сръбски войски се движатъ къмъ границата, вѣроятно искатъ да окупиратъ България.

Почнаха септемврийскитѣ събития, есенъта 1923 година. Подиръ събитията заминахме съ Чавдаръ въ Македония.

Единъ отъ участницитѣ при превземането на Кюстендилъ съмъ и азъ (Има предвидъ превземането на града презъ зимата на 1922 г. отъ чети и милиция на ВМРО, дошли отъ Македония нелегално (—бел. наша).

Разпръснахме се въ Македония на нѣколко групи. Мене съ четирима души Чавдаръ изпрати по една много важна специална работа, която се изпълни благополучно. Оттамъ обратно се върнахъ при него. Бѣхме заедно до началото на декемврий. Обаче, Чавдаръ се разболѣ. За неговъ замѣстникъ остави Глигоръ х. Кимовъ. Цѣлата зима изкарахме въ Македония. Четата, естествено, не стоеше на едно мѣсто ; нѣкога се намалѣваше, нѣкога се увеличваше. Цѣлата зима бѣхме ужасно изморени. Преди Гюргьовденъ азъ заминахъ на отпуска, да си почина въ България. Престояхъ тамъ на отпускъ около два месеца. Чавдаръ бѣше оздравѣлъ и сега заминаваме заедно

обратно въ Македония. Въ Кюстендилъ Чавдаръ ме запозна съ нѣкой си Мишо генералъ Недѣлковъ, запасенъ офицеръ.

— Ето, Медаровъ, и той ще бѣде нашъ другаръ.

Следъ два-три дни се опжтихме къмъ границата презъ Раково. Нашиятъ новъ другаръ Мишо Недѣлковъ бѣше много приятенъ, черномуренъ, широко лице, срѣденъ ръстъ, отличенъ другаръ. Азъ го разпитвамъ, отъ другарско любопитство кой е, що е, откъде е — най-подробно. Той ми казва :

— Азъ съмъ синъ на генералъ Недѣлковъ. Миналата година бѣхъ въ Тиквешко четникъ, но сега искамъ да дойда при васъ.

На нѣколко километра отъ границата Мишо ми казва :

— Медаровъ, на мене ми е много тежка раницата. Ще се откажа да пуша тютюнъ, защото не мога да го нося.

Извади единъ хубавъ цигарлѣкъ, надписа го и ми го подаде :

— Подарявамъ ти го, ето ти и тютюна.

— Мишо, благодаря за цигарлѣка, но тютюна ще го нося и следъ два-три дни пакъ ще ти го дамъ.

Той очудено ме поглежда :

— Защо ще ми го давашъ, азъ не искамъ да пуша.

— Не, казвамъ, ще го пропушишъ.

— Нѣма да го пропуша, не искамъ тютюна.

Прибрахъ тютюна и хубавия цигарлѣкъ.

Още на другата нощъ минахме границата. Тамъ почна сражение. За голѣмо щастие, не дадохме жертви. Чухме, били сме предадени отъ единъ бѣлгарски старши граничаръ, името му не помня. На другия денъ осъмнахме въ Калиманско Осое — една джбравка съ храсталаци. Отправихме се къмъ Кочанско. Тамъ бушуваше най-опасната сръбска потеря — войска, жандармерия, милиция. Преследваха ни усилено. Преди Петровденъ бѣхме въ Кочанско, въ мѣстността Лютио Касиръ. Потерата е силна. Три-четири дни нѣмаме вече храна. Единъ денъ Чавдаръ дава нареждане азъ и други дванадесетъ души по нѣкакъвъ начинъ да намѣримъ храна, иначе всички четници сж отпаднали. Поставени бѣхме на още по-голѣма опасностъ безъ храна.

— Отъ кжде да вземемъ хлѣбъ ?

— Откъдето намѣришъ, оттамъ ! Да гледашъ да се върнешъ по-скоро, още тази нощъ по възможность.

Безъ много да му мисля, отивамъ право при каракачанитѣ. Искаме храна отъ тѣхъ. Тѣ се дърпаха, защото много наблизу бѣха сръбскитѣ войски. Страхъ ги бѣше да дадатъ толкова храна. Азъ казахъ, четниците да взематъ единъ човалъ и отъ колиба на колиба да събиратъ храна. Единъ влахъ носеше човала на рамо. Видѣха, не е шега работата, събраха сума хлѣбъ. Отиваме ние въ самата мандра, дето се прави кашкавала. Тамъ сж купища кашкавалъ. Кой колкото можа взехме. На всѣки случай отнесохме доста храна. Другаритѣ останаха извънредно доволни.

Мишо Недѣлковъ все се въртѣше около мене и ме закачаше :

— Майка ти те е родила все за хайдутинъ, бре !

И на другия денъ останахме на сжщото мѣсто. То бѣше доста

изгодно за целта. Обаче, известно бѣше на сърбитѣ, че ние се намираме на върха на Лютио Касирѣ. Рано на другата сутринь идва единъ каракачанинъ и казва да напустнеме върха.

— Сърбитѣ знаятъ кжде сте, ще ви избиятъ.

Той идва като доброжелателъ, а въ сжщность е изпатенъ. За насъ е ясно що мисли той. Къмъ Чавдарѣ се обръща и казва :

— Сърбитѣ сж много. Най-хубавото е да отидете надолу, тамъ нѣма нищо.

Панчо го погледа, погледа, па извика :

— Мишо Наутлията да извади отъ раницата вжжето и да върже тоя „доброжелателъ” !

Каракачанинътъ видѣ, че положението не е шега.

— Моля ви се, пустнете ме, ще ви изведа живи и здрави, кълна се въ децата.

А Чавдарѣ :

— Ние знаемъ пжтя, нѣмаме нужда отъ тебе. Ти по-добре ни кажи кой те изпрати.

Той почна да вика :

— Сърбитѣ знаятъ точно колко сте !

И той и ние останахме на сжщото мѣсто до вечерята, когато го пустнахме. Ние сжщо напустнахме това мѣсто. Раздѣлихме се на две, като поставихме засада на сърбитѣ. Опредѣлили се бѣхме кжде ще се съберемъ вечерята. За голѣмо щастие на сърбитѣ, тѣ не попаднаха на нито една отъ дветѣ засади. Очевидно, едната група погрѣшно бѣ разбрала дека да се събереме вечерята. Еднитѣ на едно мѣсто, другитѣ на друго. Цѣла нощъ се търсимъ, не можемъ да се намѣримъ. Вече е на съмване. Ние съ Чавдарѣ се натъкнахме на една срѣбска засада. Но преди тѣ да ни видятъ, ние ги видѣхме и се оттеглихме, безъ да ни забележатъ. Другата група я нѣма. Това е точно на Петровдень, на 12 юлий. Вървимъ на посока низъ гората. Става деветъ, десетъ часа презъ день, но ние продължаваме да се движимъ презъ гората. Бѣхме се доста загрижили за нашитѣ другари. Изведнажъ, буквално като въ приказка, току се сблъскахме съ другаритѣ. Съвсемъ случайно. Останахме много доволни, и тѣ и ние, че се намѣрихме. Отседнахме на единъ връхъ. Противникътъ бѣ получилъ подкрепления. Навѣрно бѣше за тѣхъ ясно кжде сме. Около четири часа подиръ обѣдъ бѣхме вече напълно обградени отвсѣкжде. Ние виждахме цѣлия обръчъ какъ се стѣгаше все поблизу до насъ. Нѣмаше друго спасение. Трѣбваше да чакаме да ги изненадаме. Гора е, навсѣкжде непроходима, гжста. Само тамъ дека сж тѣ поставили веригитѣ, е голо. Незабелѣзано отстѣпихме и почнахме да вървимъ презъ гората. Следъ насъ, на петдесетъ-сто крачки се движи срѣбската верига, безъ да ни виждатъ. По една малка непредпазливостъ се доближихме до тѣхния обръчъ. Тукъ трѣбваше вече да атакуваме ; докато опредѣлимъ двойкитѣ, които първи ще атакуватъ, настигнаха тия, които идваха следъ насъ. Тѣ ни видѣха. Бѣхме вече опредѣлени двойки, които ще ударятъ. Азъ бѣхъ една отъ първитѣ двойки. Мене ми се падна отдѣсно, най-отдолу. Мислѣхме, непременно ще паднатъ петъ-шестъ души другари. Ние бѣхме три-

десетъ и петъ души. Много лесно ги разбихме, понеже съвсемъ отблизу и отъ единъ пжтъ хвърлихме бомбитѣ. Тѣ просто се пръснаха. Раниха тежко единъ отъ другаритѣ — Мите Велиновъ, наричахме го Дѣдо Мите. Взехме го съ насъ, носихме го цѣла нощъ. Неговата смъртъ бѣше неминуема. Течеше му храната отъ цревата отпредъ. Трѣбваше ние другаритѣ да му помогнемъ да се спаси отъ мжкитѣ си. Той самъ молѣше за това. Пожела само да не знае кога и отъ кжде. Затрупахме го съ шума. Тая тжжна задача се падна на най-близкия му приятель Ипократъ Развигоровъ.

Продължихме. Още не бѣше съмнало, излизаме на една поляна. Броиме се ; единъ липсва, още единъ, не само дѣдо Мите, когото погребяхме. Кой ли може да е той ? Сайко го нѣма. Кжде бѣше Сайко презъ време на сражението ? Нѣкои казаха „ бѣше до мене ”, въ сражението не е убитъ. Продължаваме. Зазоряваше се. Отъ единъ пжтъ идва нѣкой презъ гората точно къмъ насъ, дава се ишаретъ да се залѣга, противникъ ! Залѣгаме. Внезапно чува се гласъ :

— Сайко, ти ли си ?

— Азъ съмъ !

— Ела де, кжде се загуби ?

Зарадвахме се, че се намѣри другаря. Той се билъ залуталъ въ гората. Съмна. Ние продължаваме. Вървиме въ източна посока. Спираме на едно много хубаво мѣсто, отдето се наблюдава навсѣкжде. Този день прекарахме спокойно, нѣмаше кой да ни безпокои, въпрѣки, че потераджитѣ бѣха много наблизу до насъ. Пада мракъ. Чавдаръ ни събра всичкитѣ и каза :

— Медаровъ, ти най-добре познавашъ мѣстото, ще вървимъ къмъ „ Албания ”. Но видѣхме всичкитѣ, че потеритѣ сж тукъ, около насъ. Сега всичко е въ засада. Хубаво внимавай, ще вървишъ прѣвъ и ще съобщавашъ да пазятъ най-голѣма тишина.

Смъкнахме се отъ височината, почнахме да вървимъ изъ Цѣрската рѣка. Бѣше доста свѣтло, месечината бѣше доста яка, виждаше се отдалече. Трѣбваше азъ да вървя напредъ, защото познавахъ мѣстото. Дадохъ сигналъ за пълна тишина. Обаче, все нѣкои не изпълняваха нареждането, приказваха и се смѣха. Забравили бѣха, че сж изгубили единъ другаръ само преди единъ день и сж водили сражение. Провирахме се презъ една тѣсна пжтека, между заградени съ плочи и пармаци прадини, насадени съ бобъ и други зеленчуци. Внезапенъ пушеченъ залпъ. Особено, у насъ, у първитѣ, просто въ очитѣ. Почна сражение. Азъ и нѣкои отъ другаритѣ почнахме съ бомбитѣ. Избѣгаха всичкитѣ сърби. Помня ругатнитѣ имъ :

— Бомбу, майка имъ лоповску !

Другаритѣ бѣха отстѣпили преди менъ, настигнахъ ги малко погоре по рѣката. Тѣ били разбрали, че азъ съмъ убитъ съ първитѣ залпове. Голѣма бѣше радостъта, като видѣха, че съмъ здравъ и живъ. Върнахме се обратно въ подножието на върха Китката. Тоя день ни търсиха навсѣкжде. Нѣмахме вече храна, откакто бѣхме взели отъ каракачанитѣ. Умората и гладътъ бѣха голѣми. Вечеръта продължаваме обратно пакъ по сжщата посока отдека се сражавахме, само че

по ридо. Натъкнахме се пакъ на една засада. Тѣ не стреляха, уплашиха се може би. Намираме три кжщурки балкански. Каквото намѣрихме храна, взехме я всичката, но не бѣше достатъчна да се нахранимъ поне по единъ пжтъ. По парченце хлѣбецъ ни се падна. Презъ нощъ нагазихме на една дива ябълка. Полугорчиви ябълки имаше. Гладътъ ни бѣше вече много голѣмъ. Много хубаво си спомнямъ, ябълката бѣше на два чатала — като дръпнаха единъ оттамъ, другъ отсамъ, се разцѣпи и единиятъ чаталъ се повали. Разчупи я Мишо Недѣлковъ. Обрахме я всичката, въпрѣки, че полугорчеше, на нѣкои стана даже и лошо. Пристигнахме въ „Албания“. То бѣше село предадено напълно на организацията. Цѣлото бѣше вѣрно. Помолихме да ни приготвятъ ядене, каквото може, и то нѣкакво топло ядене. Дойде ржководителтъ дѣдо Вангелия Апостоловъ.

— Дѣдо, ти знаешъ, че сме ужасно гладни.

— Знамъ бе, какъ да не знамъ, чухме, че водите бой. Живи ли сте, здрави ли сте сите ?

Скрихме отъ него, че неговиятъ братъ дѣдо Мите не е вече между живитѣ. Даже и пита за него. Казахме, че е изпратенъ по друга работа.

— Какво ще ни нагостишъ дѣдо Вангелия ? — поотпустнахме се ние следъ толкова напрежения.

— Та нѣма ли що да ви нагостя, бре, та малко ли сж овци и кочове. Сега, Стоимене, я веднага заколете бравчета две или четири, ако сж по-малки.

Стоименъ Колевски почна да гмече лулата.

— Па Вангелия, я не мога да ида на друго мѣсто, я ке закола отъ моитѣ.

— Заколи отъ твоитѣ, па после ке земеме отъ другитѣ.

Стоименъ отиде, следъ малко ни донесоха достатъчно топълъ хлѣбъ, нѣщо млѣко, сирене и урда. Нахранихме се богато. На обѣдъ ни донесоха два селски котли. Наобѣдвахме се за много ти години.

Вечерта се измѣстихме въ друга кжща, но въ сжщото село. Искахме да си отпочинемъ. И този день селянитѣ ни нахраниха най-гостоприемно. На третата вечеръ напустнахме вече селото.

Като характеристика за Т. Александровъ Медаровъ казва следното :

„Тодоръ говорѣше заповѣднически, дори когато думитѣ му бѣха едва чути. И смъртни присжди издаваше съ най-лекия и приятенъ гласъ. Никакви нерви. Абсолютно никаква нервностъ, но и никакви пѣсни, свирене или веселба.. Вѣчно наведенъ надъ колѣната, пише де-нонощно. Когато сме малко четници, двама или трима, и той вижда, че часовоятъ е изморенъ или му се дрѣме, веднага самъ застава на постъ като часовой. Не го интересуваше какво ще се готви днесъ. Каквато и да е манджа. Нито пжкъ го интересуваше на какво ще опи. Много малко спѣше. И когато си лѣгаше, казваше на часовоя : „Щомъ дойде нѣкое писмо, или нѣкой човѣкъ, веднага ще ме събудите!“ Така и правѣхме. Дойде нѣкое писмо ношеска. Ние го събуждаме веднага. Покриваме го съ нашитѣ пелерини, той чете писмото при фенерче,

батерийка. Когато сме били и въ най-опасно положение, той не е давалъ никакъвъ нервенъ видъ. Когато отиваха при него на докладъ разни войводи — при повикване отъ негова страна — и ги питаше нѣкой, къде отиватъ, отговаряха : „ При терезията, при Старио ”. Значи, ще ги мѣри.

За Кочанско-Кратовско-Царевоселско бѣше истински светия. И си остава и сега такъвъ. Не можешъ да намѣришъ селянинъ, който да говори нѣщо лошо противъ него, па макаръ и най-малко. Всѣки селянинъ, като му заговоришъ за Старио, Тодоръ Александровъ, всѣки ще каже най-добри думи, съ най-голѣма скръбъ и издишки.

Тодоръ не можеше да понася никакъ другаритѣ да вършатъ нѣщо некрасиво, или да говорятъ неприлично. Въ момента нищо нѣма да ти продума. Но той ще те начека, ще ти го каже, ама ще те боли.

Въ село Полаки, Кочанско, седимъ на една полянка. Тодоръ седи настрана, нѣщо си пише, а ние разправяме разни приказки, потихомъ, за да не го смуцаваме. Шаренъ Ампо разправя нѣкаква щекотлива приказка. Добре, ама Тодоръ всичко чувалъ и наблюдавалъ съ най-голѣмо внимание. Доиде обѣдъ. Сѣдаме всички заедно. Тодоръ рече винаги башка, защото не понасяше люто и силно, не обичаше, а ние пѣкъ обратно. Винаги отъ нашата манджа, но башка. Селянинътъ, който бѣше приготвилъ агне за обѣдъ, постави главичката отъ агнето предъ Тодора. Тодоръ нѣщо му продума и погледна къмъ насъ. Селянинътъ взе главичката и я постави точно предъ Шаренъ Ампо. Тоя се обърна къмъ бай Тодора :

— Бай Тодоре, защо на мене изпращашъ тази главичка ?

Той се накашля сърдито и каза :

— Изпращамъ ти я, Ампо, тази главичка да изедешъ езика и мозъка ѝ. Преди малко разправяше много хубава приказка. Обаче, не си я хубаво запомнилъ. Като изедешъ мозъка и езика, можешъ да я разправяшъ по-хубаво.

Единъ пѣтъ бѣхме въ махлата Мишино. За сутринята ни бѣха приготвили селянитѣ една овца за ядене. Половината бѣше сготвена, другата остана за вечерята. Селянитѣ питаха :

— Бай Тодоре, що ще сготвимъ сега, месото или какво за довечера ?

— Понеже и довечера ще ви бждемъ гости, нека месото остане за утре за обѣдъ. А сега ще ни пригответе нѣщо друго, каквото е далъ Господъ.

— Какво да приготвиме, бай Тодоре ?

— Имате ли леща ? — пита Тодоръ.

— Имаме.

— Хубаво, чудесно, ще ни пригответе за довечера леща.

Критикитѣ между другаритѣ почнаха. Единъ се обърна :

— Ахъ, леща, имайки месо, леща ќе яда. Когато не съмъ ялъ въ живота !

Тодоръ слуша кой какъ говори. Сѣдаме да вечеряме. Следъ като ядохме, Тодоръ се обръща къмъ другаритѣ :

— Всички ли се нахранихте ?

— Всички, бай Тодоре, както виждашъ всички ядохме добре.

— Не, рекохъ ако има нѣкой да не се е наялъ, да не яде леща, да му приготвятъ, да кажемъ на домакинитѣ, нѣщо друго.

Това се отнасяше за оня, който казваше, че презъ живота си не е ялъ леща.

Замълчахме като мишки у трици.

Идва при него единъ войвода, дава му смѣтка, колко приходи, колко разходи е направила неговата чета.

— Бай Тодоре, толкова пари за опинци, друга бележка пакъ за опинци, после пакъ за опинци.

Дава му смѣткоразписки за опинци на четници.

Тодоръ очудено поглежда и казва :

— А бе, Траяне, много сте опинци изручали и изпили, бе !

Условията при които живѣхме бѣха, разбира се, много лоши. Не можеше да се избѣгне въшлясването. Отъ него не убѣгна и Тодоръ. Дори и по брадата му имаше.

Често пжти и самъ Тодоръ си е пралъ долнитѣ дрехи.

Когато въшлясвахме много, той казваше шеговито :

— Ако нѣма една ока въшки, никой не е комита.

Той си носеше вода въ матерка. Преди да пие, пита другаритѣ :

— Ще пие ли нѣкой отъ васъ ?

Той я носи, ние пиемъ.

Това ни се виждаше като нѣщо най-обикновено. Не се срамувахме, не се стеснявахме отъ него ни най-малко. Срамувахме се отъ неприлични работи, но инакъ ни най-малко.

Той забраняваше да му викатъ „господине“. Викаха му или „бай Тодоре“ или „дѣдо Тодоре“ или само „Тодоре“. А помежду си ние предимно казвахме Старио. А на него „бай Тодоре“. Това е обикновено. Така и въ писмата му пишехме. Когато нѣкой отъ селянитѣ въ началото му казваше „господинъ Тодоре“, той го пресичаше :

— Азъ не съмъ господинъ ! Другъ пжтъ да не ми викашъ господинъ ! Азъ си имамъ име. Господиновци сж ония, които на зелената маса раздѣлиха Македония.

Обикновено на Коледа или на Великдень купуваше ни това, което купуваше всѣка селска къща — леблебии, кестени, локуми, захаръ. Разрешаваше ни ракия и вино на таквия денове. Само ракията я раздаваше лично, и то въ капачката на матерката. Или ако имаше нѣкоя ябълка, направи я лично на филджанъ, въ нея ни сипва. Ще ни почерпи най-много два пжти, па ще каже :

— Хайде, стига ни вече !

Останалата ракия дава на нѣкого отъ четницитѣ да я чува. Единъ килограмъ я пиехме една седмица.

Когато селяни донесатъ ябълки или други плодове и сж недостатъчни да има за всички по една, той ги разрѣзваше на парчета и ни даваше. Ако имаше селяни между насъ, даваше и на селянитѣ. Самъ ги раздаваше, макаръ и на много тънки парчета.

Горнитѣ дрехи той не смѣняше, докато не се скжсатъ. Една

есень дойдоха пелерини. Дойде и една качулка безъ пелерина. Чудехме се защо е тая и на кого е. Обаче следъ малко той отпра отъ неговата пелерина скжсаната качулка и заши на мѣстото ѝ новата.

Когато виждаше нѣкой четникъ да си събува царвулитѣ и си разпасва патрондаша преди да легне да спи, още на другия день той ще чуе гласа на Тодора :

— Хайде, момче, ти ще занесешъ пощата въ Кюстендилъ и да си починешъ, виждамъ доста си се изморилъ, сваляшъ патрондаша, събувашъ царвулитѣ ; доста си изморенъ, та иди тамъ, азъ ще ти пиша кога да дойдешъ.

Пъкъ нѣма да му пише никакъ, разбира се. Не помагаха никакви молби.

Тодоръ обичаше да седи на слънце, съ разкопчани гърди. На сѣнка много рѣдко. Но той безспирно работи. Това е голѣмо чудо, да го видишъ да седи.

Когато нѣмаше пари, взимаше на заемъ отъ селянитѣ. После ги връщаше винаги.

Просто взелъ бѣ душата на селянитѣ.

Никога не можешъ да познаешъ какво му е. Само когато се накашля „ха-ха”, безъ да отвори уста, знаехме вече, че той има нѣщо, което го тревожи. Бѣхме му научили характера.

Когато го убиха, селянитѣ знаеха, че е убитъ отъ противницитѣ на Македония ; повече не. И го оплакаха като свой”.

*
**

V. РЕВОЛЮЦИОННА РАБОТА ВЪ РАЗЛИЧНИТЪ ОКОЛИИ*

Краткиятъ разказъ на четника Медаровъ ни споменава, че Революционната Организация разполага още презъ срѣдата на 1922 година, а и по-рано, съ въоръжена селска милиция въ поробенитѣ краища на Македония; че събира пари отъ народа; раздава правосъдие и проче. Обаче не се стига така бързо до това положение. На Александрова наистина се налагаше — както казва нашия народъ — съ игла кладенецъ да копае. И той успѣ, въпрѣки неблагоприятнитѣ условия, които по-горе изброихме.

Организирането сега вървѣше все пакъ много по-бързо нежели при създаването на ВМРО въ турския режимъ.** Върѣдъ народа

* Разпредѣлението по революционни окръзи и околии се запази както бѣ презъ турския режимъ, независимо че сега Македония бѣ разкъсана между съседнитѣ държави. Ето това разпредѣление:

БИТОЛСКИ ОКРЪЖЪ — съ околии: Костурска, Леринска, Битолска, Прилѣпска, Крушовска, Демирхисарска (съ Гяватъ колъ), Кичевска, Охридска, Стружка, Дебърска, Рѣсенско - Прѣспанска.

СКОПСКИ ОКРЪЖЪ — съ околии: Скопска, Тетовско-Гостиварска, Кумановска, Паланечка, Кратовска, Кочанска, Царевоселска, Щипско-Свети Николска, Велешка.

СОЛУНСКИ ОКРЪЖЪ — съ околии: Солунска, Кукушка, Енидже-Вардарска, Воденско-Мжгленска, Караферско-Негушка, Гевгелийска, Тиквешка.

СЪРСКИ ОКРЪЖЪ — съ околии: Сърска, Демиръ-Хисарска, Драмско-Кавалска, Неврокопска, Мелнишка, Разложка.

СТРУМИШКИ ОКРЪЖЪ — съ околии: Поройска, Дойранска, Струмишка, Малешевска, Радовишка, Петричка, Горно-Джумайска.

** Който иска да узнае нѣщо повече по създаването на ВМРО презъ 1893-1894 г., както и за нейното развитие при турския режимъ, най-обширни сведения може да намѣри въ книгата на Христо Силяновъ « Освободителнитѣ борби на Македония ». За жалостъ, той не успѣ да напише своя трети томъ за времето отъ Хуриета (1908 г.) до Балканската война. Въ тоя периодъ личността на Т. Александровъ, като възстановител на ВМРО, излиза на преденъ планъ въ македонското движение. Разочарованъ отъ политиката на младотурцитѣ, наново пое нелегалния животъ и добре познатия отъ миналото Христо Чернопѣевъ, главенъ ръководител на струмишкия революционеръ окръжъ. Тодоръ бѣ подбралъ добри войводи: Петъръ Лѣсевъ бѣ въ Велешко; той бѣ отъ стара България; може да го наречемъ интеграленъ идеалистъ. Въ Радовишко действуваше Христо Симеоновъ. Въ Кумановско изпитаниятъ Кръсто Лазаровъ. Въ Скопско, чийто прославенъ войвода Василъ Аджаларски младотурцитѣ бѣха убили докато бѣ още легализиранъ, смѣло се подвизаваше Лазаръ Велковъ отъ село Дивля. Почти въ всички околии наново започна борческа деятелностъ. Самъ Александровъ, до войната, се движеше нелегално предимно въ Кукушко и Солунско. Най-видимия белегъ на тоя периодъ бѣха динамитнитѣ атентати, извършени въ разни македонски градове, както и по желѣзопѣжнитѣ линии. Нѣколко атентати станаха и въ Солунъ. Следъ избухналитѣ въ Щипъ и Кочани бомби, при което имаше човѣшки жертви, турцитѣ се бѣха нахвърлили върху незащитното българско население и избиха мнозина. Възбуждението поради това въ България бѣ голѣмо. Тия събития се смѣтатъ и като непосредственъ поводъ за обявяване на войната срещу Турция.

Добре е да се прочетатъ и споменитѣ на стари дейци, които сж издадени отъ Македонския Наученъ Институтъ въ София между дветѣ свѣтовни войни.

живѣеше борческата традиция, а наличнитѣ условия на живота, тежкия вражески режимъ, подпомагаха дѣлото на Тодора. Не бѣха нуждни дълги проповѣди и увещания, за да нарами селянина пушката, както това се е явявало потрѣбно двадесетъ и седемъ години по-рано.

Спомнямъ си какъ моятъ кумъ Ване попъ Ефремовъ ми е описвалъ организирането на с. Нѣманици въ Овче-поле лично отъ Дамянъ Груевъ. Голѣмиятъ апостолъ, като учителъ въ Шипъ, е посетилъ селото заедно съ п. Ефремовъ, който е единъ измежду първитѣ посетени въ революционната мрежа на града. Извикали селския коджабашия (кмета) и Даме започналъ беседата. Кметътъ отначало не искалъ и да чуе за нѣкаква тайна работа противъ турската царщина. Но Груевъ съ подбранъ тонъ и доводи, за които е билъ майсторъ, непрестанно наблѣгалъ върху духа и съзнанието на селянина. Часоветѣ минавали, преваляла полунощъ, петлитѣ запѣли въ зори и разговорътъ не свършвалъ. Отъ умора ли бѣ, отъ убеждение ли — казваше п. Ефремовъ — кметътъ най-сетне стана, подаде коравата си дѣсница на Даме и извика : „Е, биде, оланъ даскале ! Да е честито !”. Това е билъ решителниятъ моментъ за Нѣманици, което столѣтия до тогава безропотно е понасяло турската властъ. Занапредъ то ще бжде измежду най-преданнитѣ и борчески села на ВМРО, ще живѣе съ нейнитѣ стремления десетилѣтия подъ редъ, и ще даде надъ двадесетъ души нелегални четници.

Отъ такива усилия, повтарямъ, Александровъ не е ималъ нужда въ 1920 г. всрѣдъ нашитѣ селяни. Тѣ съвсемъ не бѣха така свити, както въ 1894 година. Боравили бѣха съ много тайни, свикнали съ рискове, служеха си отлично съ оръжие — нѣща, за чието възприемане Груевъ и Дѣлчевъ трѣбваше да увещаватъ.

Тактъ и сега бѣ необходимъ, за да се спечели довѣрието на селото. Тодоръ го притежаваше въ изобилие.

Познаваше и душата на народа. Ще спомена тукъ единъ характеренъ примѣръ. На едно тайно събрание на селяни, които е съветвалъ да се организиратъ за борба, обажда се измежду групата възрастень човѣкъ „Арно викашъ, господинъ Тодоре ; ама я съмъ далъ клетва на началнико. Той поиска отъ мене и други селяни да се закълнеме, че нѣма да приемаме комити. Затова мене не ме смѣтайте у организацията”. Касае се до маневра на сръбски околийски началникъ, който — следъ като е заплашвалъ — е искалъ да използва богобоязливостта на неуки хора. Но Тодоръ разяснява на селянитѣ, че сърбина действува съ своята властъ тъжмо противъ Божиитѣ заповѣди и запитва : „Ти изглежда, си забравилъ старата клетва, що си давалъ предъ ВМРО на младини — да се боришъ докато Македония се освободи. Коя клетва е по-важна — първата, или тая новата ?” Всички присъстващи започнали да викатъ : „Старата клетва трѣбва да се пази !..” ; а и самиятъ старецъ, успокоенъ и радостень, високо заявилъ : „Така си е, така си е. Началнико лаже !” И наново става, заедно съ останалитѣ, добъръ членъ на тайната организация. Необходими бѣха и познания за мѣстнитѣ условия,

и лични връзки, каквито Тодоръ сжщо имаше въ областитѣ около Осоговската планина още отъ турския режимъ. Отъ неценима полза — споменахъ вече — му бѣха старитѣ куриери и дейци, родени въ тия краища, голѣмъ брой отъ които още бѣха живи, а нѣкои се явиха и като авангардъ преди личното появяване на Тодора. Думата на тия хора предъ селянитѣ бѣ зачитана; тѣхниятъ съветъ цененъ и търсенъ. Нѣкои се радваха на завидно обаяние всрѣдъ осоговскитѣ села; такъвъ бѣ на примѣръ бившиятъ, отъ турския режимъ, кочански войвода дѣдо Симеонъ Клинчарски отъ с. Пресека. Народътъ съ години бѣ установявалъ честността и храбростта на тия свои деятели и повѣрвалъ, че тѣхното старание има за целъ да докара добро на него — на народа, — а не лично на тѣхъ. И затова една проста препорѣка или заповѣдь на подобенъ неукъ, но свой човѣкъ, успѣваше всрѣдъ селянитѣ повече нежели нескончаемитѣ пледоарии на чуждъ, па макаръ и много ученъ агитаторъ.

Хора като споменатитѣ се намираха и за Царево-селско и Паланечко. По този начинъ бързо можаха да се установятъ връзки, намѣрятъ вѣрни ятаци, а безъ много бавене да се създадатъ и значителни организирани селски ядра въ цѣлата планинска област на дѣсно отъ Брѣгалница.

Съ явяването на първитѣ нелегални чети тия ядра се разширяваха въ всѣко село, като се стигна до масовото заклѣване на селянитѣ като членове на ВМРО, която тѣ считаха своя организация. Действително, тя още презъ режима на турцитѣ обгрѣщаше въ редоветѣ си и последния нашъ селянинъ. Едва ли нѣкога на Балканитѣ е сжществувало до такава степенъ селско движение, което да има подъ знамето си абсолютно всичко, което е селско. Разбира се ВМРО бѣ нѣкога включила въ себе си и градското население, и затова бѣ стопроцентно народна организация, дѣлото ѝ народно дѣло.

Сега се вървѣше по познатата отъ миналото система на организиране. Избираха се селски ръководители, селски войводи начело на милицията; имаше селски сѣдилища; членоветѣ наскоро почнаха да се облагатъ съ парични вноски; постепенно все повече хора се въоръжаваха; уредиха се канали за вътрешни и презгранични връзки, за тайна поща, препращане материали, чети и бѣжанци.

Мрежата пропѣлзява наскоро къмъ Щипско, Овче-поле, Кумановско, Скопско. А слуховетѣ за появяването на четитѣ се носи още по-надалече, отъ село на село, преди за тѣхъ да заговори печата на поробителскитѣ държави. Може да се каже, че цѣлата територия на лѣво отъ Вардара бѣ организирана почти като въ турския режимъ. А дѣсно отъ Вардара ВМРО отбѣгна масовото организиране. Обаче навсѣкжде се постигна масово повлияване на духоветѣ. Въ грѣцка територия (южна Македония) още въ самото начало е прилагана по-различна тактика, съ огледъ на основнитѣ намѣрения на Атина спрѣмо нашето тамошно население. Тая тактика — икономисване на шумнитѣ революционни прояви — по-късно бѣ затвърдена и въ други области на страната.

За нелегалнитѣ чети прииждаха доста доброволци. А мисията на

четитѣ бѣ повече агитационна, отколкото бойна, За да се икономисватъ жертви и афери всрѣдъ населението, полагани сж старания да се избѣгватъ въоръженитѣ стѣлкновения съ противника, безъ да се успѣе напълно въ това намѣрение. Станаха нѣкои сражения, които се дължатъ главно на случайности ; твърде рѣдко четитѣ сж минавали въ нападение, за да накажатъ нѣкой зле проявенъ индивидъ.

*
**

Най-непосрѣдствената, бърза задача на ВМРО бѣше да се постави наново на сцената, предъ вниманието на свѣта, нерешения македонски въпросъ, когото Сърбия и нейнитѣ покровители пожелаха да представятъ като ликвидиранъ. Успоредно съ туй се целѣше повдигане духа на поробенитѣ, застрашаване насилниците и измѣнниците ; а едновременно и изразяване на протестъ срещу несправедливитѣ договори, които можеха да донесатъ само нови злини. Първиятъ въоръженъ протестъ срещу познатата Версайлска политическа система, установена следъ първата свѣтвна война, идваше отъ Македония. Много по-бързо отколкото това стана при турския режимъ, ВМРО успѣ сега да привлече вниманието на широкото общество върху Македония. Съ други думи, македонскиятъ въпросъ бѣ поставенъ на сцената. Това бѣ най-голѣмия успѣхъ на ВМРО и сжщевременно най-крупниятъ ударъ върху поробителя.

Основната цель на борбата не можеше да се промѣни. Въ миналото тя бѣ автономията, т. е. политическото обособление на Македония. Следъ като страната бѣ разкъсана между съседнитѣ държави, цельта бѣ още по-добре прецизирана чрезъ формулата за географското обединение и самостоятелностъ.

Още презъ турския режимъ ВМРО е настоявала за поставяне на Македония подъ контрола на великитѣ сили. Въ разгара на Илинденското възстание нейнитѣ представители открито искаха намѣсата на Европа, при тия условия : 1) Назначаването, съ съгласие на Великитѣ държави, на единъ главенъ управителъ християнинъ, който не е принадлежалъ никога на турската администрация и независимъ отъ Високата порта при изпълнение на неговитѣ длѣжности ; 2) Установяване на международенъ контролъ, колективенъ, постояненъ и ползущъ се съ широки права на санкция.

Ако Турция бѣ приложила членъ 23 отъ Берлинския договоръ, въ пълната му ширина, може би изобщо нѣмаше да се стигне до революционната борба въ Македония и страната постепенно да се оформѣше въ независима държава.

Въ всѣки случай, ВМРО имаше винаги предвидъ тази крайна цель. Тя бѣ вписана и въ нейния Уставъ, чийто членъ първи (разгледанъ окончателно въ конгреса отъ м. февруарий 1925 г.) гласи : „Вжтрешната Македонска Революционна Организация има за цель да обедини раздѣлена Македония въ нейнитѣ географски граници и да извоюва пълна политическа автономия (самоуправление) за нея.” Въ приложение 1 сж посочени границитѣ на Македония, така

както сж означени въ Устава на ВМРО, прегледанъ отъ конгреса въ 1925 г.

И легалнитѣ македонски организации въ България гонѣха сжщата цель. Членъ втори отъ Устава на Съюза на македонскитѣ братства въ България гласи : „ Съюзътъ има за цель : а) да ратува по легаленъ начинъ за въздигане Македония въ нейнитѣ географически и икономически граници въ автономна държава, независима отъ балканскитѣ държави ”, б) издигане емиграцията въ културно-просвѣтно отношение... ” и пр. Тая цель е взета като знаме на борбата и отъ нашата емиграция въ Америка, чийто Уставъ отъ 1928 г., въ членъ втори казва : „ Организацията има за цель ”, а) Да се бори и работи по легаленъ начинъ за издигането на Македония въ една независима република въ нейнитѣ георграфически и икономически граници, която да гарантира най-ревностно демократическитѣ, социални и икономически права и свободи, задължения и привилегии за всички свои граждани. Държавнитѣ и граждански закони да се основаватъ върху интереситѣ на народа, който да бжде собственикъ на земята и земнитѣ богатства и въ чиито ржце да се намира върховната политическа власть... ”.

Разбира се, съобразно обстановката въ дадено време, ржководителитѣ на освободителното дѣло поставятъ известни задачи, които следва да се постигнатъ въ рамкитѣ на конкретната действителност, въ една или друга часть на Македония, която бѣ разкжсана и въ чиито отдѣлни области бѣха на лице различни режими, различни закони и различни държавни, чужди на Македония политики.

Като примѣръ на подобна временна мѣрка сж и препоржкитѣ, които Тодоръ Александровъ даде въ следното свое окржжно-писмо на 28 юний 1920 година :

*« До членовѣтѣ на Вжтр. М. Р. Организация
въ Македония
и до съмишленицитѣ ѳ задѣ границата.*

Следъ тежката голѣма война (1914-1918 год.), която причини толкова злини и бедствия на сички почти народи въ държавитѣ-победителки, победени и даже неутрални — особено на народитѣ въ цѣла Европа — нашата многоизстрадала героична родина Македония остана пакъ поробена и разпокъсана. Вѣпрѣки програмата за траенъ миръ въ Свѣтътъ, прогласена отъ председателя на Сев. Американскитѣ съединени държави и приета отъ великитѣ сили на Съглашението, програма, изразена главно въ известнитѣ 14 точки — новото политическо евангелие на народитѣ — при опредѣляне сждбата на Македония гласътъ на нейното храбро и измжчено население не бѣ чутъ, нито изразената съ толкова героични борби негова воля биде зачетена. Но... « не се гаси туй що не гасне » !

Борбата за освобождението на Македония ще се продължи, докато се извоюва поне автономно управление за тритѣ части на тая област, сега разпокъсана между Сърбия, Гърция и България. Тая цѣла, обединена, независима или автономна Македония може да бжде поставена подѣ покровителството на Съвета на Обществото на народитѣ или на една

отъ великитѣ сили, членове въ него, или даже може да влиза въ Югославянската държава, като равноправенъ членъ въ една федерация, ако сѣрбитѣ приематъ федеративното управление въ новата държава.

Вътрешната Организация въ желанието си да улесни извоюване подобно автономно управление за Македония, ако е възможно по легаленъ начинъ — безъ жертви, безъ революции и войни — реши за сега да подкрепи сички сдружения и партии отъ Македония, както и сички политически партии въ др. области на Сръбско-хърватско-словенската държава, които се боратъ за извоюване федеративно управление въ Югославия, като сѣка областъ се управлява самостоятелно и влиза като равноправенъ членъ въ федерацията.

За постигане горната целъ, поканватъ се сички членове и съчувственици на Орг. да работатъ въ следния духъ :

1). При общинскитѣ избори, които ще станатъ на 22 августъ т. г., сички които иматъ право на гласъ, да дадатъ гласътъ си за предварително опредѣлени добри свои съграждани или сѣселяни, които ще може да защищаватъ най-добре интереситѣ и правата на населението и да улеснатъ спечелването на депутатскитѣ избори.

2). Когато ще се произведатъ изборитѣ за учредителното народно събрание (учредителната скупщина), сички избиратели да гласуватъ за най-достойнитѣ мѣстни народни водители, останали да живѣятъ тукъ, които ще могатъ най-добре да се боратъ въ учредителната скупщина, заедно съсъ сички депутати хърватски, словенски, босненски и др., които преследватъ сжщата цѣль, за извоюване федеративно управление въ Югославия.

3). Ако сръбската шовинистична власть попрѣчи, не позволи да се избератъ за депутати мѣстни водители, сички избиратели да дадатъ гласътъ си за комуниститѣ, съ условие последнитѣ да приематъ на първо време да се боратъ за федеративно управление и за прилагане договорътъ за малцинствата.

4). Първенцитѣ въ градове и села дето е имало по-рано бѣлг. училища, заграбени отъ сѣрбитѣ и превърнати въ сръбски или закрити, да подадатъ заявления до правителството въ Бѣлградъ, съ преписи до съвета на Обществото на народитѣ и до пълномощнитѣ министри на Сев. Американскитѣ съединени държави, на Англия, Франция, Италия, Япония и др., съ които заявления да се иска възвръщането на тѣзи училища на населението, за да учи то децата си на роденъ майчинъ езикъ, както и за прилагането на « Договорътъ за покровителство на малцинствата въ Сръбско-хърватско-словенската държава », който договоръ е изработенъ отъ Съглашенскитѣ държави и приетъ отъ Югославия (прилагатъ Ви се тукъ нѣколко отпечатака отъ тоя договоръ за ръководене, както при съставяне на заявленията, така сжщо и при понататъшната работа за прилагането му).

Желателно е заявленията да се подадатъ по-скоро и едновременно отъ по-вече градове и села, като се съгласятъ, ако е възможно, да сторятъ сжщото и турскитѣ, влашки др. малцинства, дето има такива.

Ако тая легална борба не успѣе, събитията ще ни научатъ какво да правимъ по-нататъкъ.

Голѣмата война не е свършена още. Руската съветска република води война на сички страни, покрай другитѣ свои цели, още и противъ насилнишкитѣ договори, изработени въ Парижъ. Турцитѣ въ Тракия и Анадола сѣщо сѣ фанали за оржжие и сѣ въвв война съ Гърция и даже съ Англия и Франция противъ несправедливия миръ, който искатъ да имъ наложатъ. Освенъ Русия, Турция, недоволни сѣ отъ наложенитѣ на победенитѣ държави жестоки, несправедливи и насилнически договори за миръ както цѣлитѣ народи на победенитѣ държави Германия, нѣмска Австрия, Унгария и България, така сѣщо и голѣма частъ отъ населението въ държавитѣ победителки и неутрални.

Създаденото положение е толкова нетрайно, че сѣ възможни всѣ какви и бързи изненади.

Отъ насъ се иска само сплотеностъ, постоянство, твърдостъ и усърдна работа, за да се изведе борбата до близъкъ благополученъ край — да изгрѣе пакъ слънцето на свободата надъ нашето поробено отечество Македония.

Съ мн. сърдечни поздрави,
Чл. отъ Цен. К-тъ на Орг.

Македония,
28/VI 1920 год.

Богданъ »

Оригинала на това окръжно даваме въ приложение.¹⁶

Виждаме преди всичко, че Тодоръ не изпуска изпредъ очи цѣлостта на Македония. Щомъ спомене за робството ѝ, веднага изтъква факта, че тя е разпокжсана. За да се избѣгне раздѣлата на Македония виднитѣ македонски борци сѣ допускали разни политически тактизирания. Така, презъ турския режимъ, Христо Матовъ, Пѣю Яворовъ и други сѣ обсъждали даже протектората на Австро-Унгарската монархия — която се стремѣше да слѣзне до Солунъ, — само да се запази и осигури цѣлостта на Македония.

Александровъ констатира факта, че Македония е разпокжсана между Сърбия, Гърция и България. Но когато засѣга другата неправда — потискането на българската народност — той, естествено, не визира България, защото тя не е упражнявала никакво насилие (поне до датата на въпросното окръжно) върху националната съвѣст на македонския българинъ. Споредъ Тодора, не може и да се мисли, че въ Македония има други славяни освѣнъ българи. За тѣхнитѣ училища той се грижи и препорѣчва постѣпки до Великитѣ сили и Обществото на Народитѣ, за възвръщане на тия заграбени училища.

Друга важна констатация той прави като изтъква, че волята на народа не е зачетена. А тая воля е изразена чрезъ воденитѣ до тогава борби, на които не се е обърнало внимание — както и на тѣхнитѣ цели и задачи. Волята на народа, целитѣ и задачитѣ на неговитѣ борби нѣматъ нищо общо съ онова, което следъ 1944 г. отъ Бѣлградъ и Скопѣе декламиратъ сдруженитѣ комунисти и сърби. Достатъчно е да припомнимъ, че тѣ отричатъ българщината на македонскитѣ славяни, за да се схване колко тази воля, както и

разбирането на Александрова, се различаватъ отъ денационализаторската политика на Бѣлградъ, възприета и отъ комунистичѣ официално следъ свѣршека на втората свѣтвна война.

Както при Илинденското възстание ВМРО търсѣше намѣсата и контрола въ Македония на Великитѣ сили, така сега отъ нейно име Александровъ препорѣчва Македония да се постави подъ покровителството на Съвета на Обществото на Народитѣ или на една отъ великитѣ сили. Той употрѣбява термина „автономна“ покрай израза „независима“, смѣтайки очевидно, че докато би била подъ международенъ протекторатъ, страната все още не е напълно независима, или пъкъ защото тия два термина въ сжщностъ сж твърде близки по значение.

Тодоръ приема евентуално Македония да влѣзне и като равноправенъ членъ въ една федеративна югославянска държава — но при строго опредѣлени условия. Първото отъ тѣхъ е щото тая частъ на Македония да бжде наистина равноправна, което значи, че Бѣлградъ нѣма да ѝ диктува училищната, църковна, икономическа, сждебна и пр. политика; а че тя ще има свой гласъ по всичко това. Другото сжществено условие, което съвсемъ ясно се вижда въ окръжното е, щото българската принадлежностъ на македонския славянинъ да не се оспорва, нито да се пречи на нейното свободно развитие. Трѣбвало би човѣкъ да е малоуменъ, за да повѣрва, че Александровъ би билъ за Югославия когато тя ще унищожавя македонската българщина.

При тия условия Александровъ е смѣталъ, че Македония — за която основната целъ е нейното обединение и автономностъ — по своя воля ще може да решава сетне сждбинитѣ си. Затова той и не поставя като идеалъ на нашата страна влизането въ Югославия, а само като срѣдство, каквото напр. е и временния протекторатъ на Обществото на Народитѣ. Подиръ свѣршването на протектората Македония, чрезъ свободно изявление на волята си, би решила да остане самостоятелна или да търси други комбинации. Сжщо при свободно изявление трѣбва да реши дали би останала въ югославска федерация или не.

И докато бѣ въ границитѣ на Турция, Македония се стараше да достигне до пълна автономия; но това не означаваше, че непременно тя ще се бори за сжществуването на турската империя, въ която, впрочемъ, както и въ Югославия, имаха думата и други народи, съ по-голѣмо население отъ македонското.

И лично съмъ чулъ тълкуванието на Александрова, че федеративното право — ако ѝ бжде уважено — на Македония въ границитѣ на Югославия, трѣбва да бжде само единъ етапъ къмъ нейното пълно политическо обособление като самостоятелна държава.

Достатъчно би било едно отъ споменатитѣ условия да остане неизпълнено, особено условието за българската принадлежностъ на македонскитѣ славяни, и Александровъ би препорѣчалъ борба до край, до сгромолясането на робството, на самата Югославия или на който и да е потисникъ въ Македония. Въ действителностъ той така и постъпи.

Говорейки за другитѣ малцинства въ нашето отечество, Тодоръ споменава турци, власи и „други малцинства“. Има предвидъ албанцитѣ, евреитѣ и малкото цигани. Той не говори за никакви „македонци“ като народностъ; не ги споменава нито като малцинство, камо ли пъкъ като болшинство. „Македонска нация“ за него нѣма, както не я е имало за историята и за свѣта.

Резглежданото окръжно установява, че Тодоръ е мислилъ и желалъ да се води легална борба. Ако тя не успѣе — казва той — събитията ще ни научатъ какво да правимъ по-нататъкъ. Завоевателтъ наложи нелегалната борба.

Донейде въ сжщия духъ, но съ по-голѣма яснота относно независима Македония Тодоръ направи изявления предъ руския журналистъ Л. Немановъ, редакторъ въ вестника на проф. П. Милюковъ „Послѣдния Новости“. Г-нъ Немановъ публикува тѣзи изявления, заедно съ други свои наблюдения върху Югославия, въ френското списание „Меркуръ дьо Франсъ“, въ броя му отъ 1 юлий 1923 г. Ето какво Александровъ е казалъ на г. Немановъ :

« Нашиятъ идеалъ, ми заяви Александровъ, това е « Независима Македония » въ границитѣ ѝ отъ 1912 год. Но ние разбираме добре, че при днешнитѣ условия, тоя идеалъ е твърде мъчно постижимъ. Ние сме склонни да приемемъ автономията на цѣла Македония, т. е. сръбската и гръцката частъ, въ недрата на една Югославия, преустроена на федеративни начала. Ние искаме само едно : да се радваме на сжщитѣ права, които биха имали другитѣ части на Югославия Нѣщо повече, ако се образува единъ кабинетъ Радичъ или Давидовичъ-Радичъ, организацията е готова да напустне своитѣ революционни методи на борба, и да прегърне легалнитѣ партийни методи. Нека дадатъ на Македония една честна администрация, нека сърбитѣ турятъ край на своята политика, нека престанатъ да затварятъ училищата и да преследватъ нашитѣ попове и учители, и ние ще престанемъ да прилагаме спрѣмо тѣхъ своя революционенъ методъ на борба. Но докато продължава днешната политика на насилие, на произволъ и денационализация, докато сърбитѣ отричатъ сжществуването на българска народностъ въ Македония, македонската организация ще продължава своята революционна дейностъ, като организира за борба цѣлото население. Ние се боримъ и за обединението на Македония, която днесъ е раздѣлена на три части ».

Като бѣлъ день е ясно, че споредъ Тодоръ нашиятъ идеалъ е независима Македония. Това е съвсемъ недвусмислено изтъкнато въ окръжно номеръ 303 отъ 22 августъ 1922 година, за създаване спомагателна организация на ВМРО въ Петричкия окръгъ, на българска държавна територия, за което ще стане дума по-нататъкъ.

Сжщото становище виждаме въ заключението на едно поздравително окръжно писмо, разпратено отъ Тодора до разни органи на ВМРО по случай новата 1924 година. Последнитѣ думи на писмото гласятъ така :

« Доволни отъ солиднитѣ позиции придобити отъ ВМРО презъ

изминалата година, ние не жалимъ, че тя ни оставя. А новата година ние я посрещаме съ твърда вѣра, че тя ще донесе по-свѣтло бъдаще за Македония и за свѣта.

Отправляйки нашитѣ благопожелания отъ името на Централния Комитетъ на ВМРО до всички членове на организацията въ Македония, както и на привърженицитѣ ѝ вѣнъ отъ границитѣ на Македония, ние пожелаваме щото високосната година, която сега започва, да бжде **ЩАСТЛИВАТА ГОДИНА**, очаквана съ толкова нетърпение не само отъ бореща се Македония, но също и отъ всички потиснати и обезправени хора на земята.

Да живѣе независима Македония! Да живѣе самоопредѣлението на народитѣ, братството помежду имъ и дълготрайния и справедливъ миръ въ свѣта.

Искрени привети.

Членъ на Ц. К. на ВМРО
(п) Тодоръ Александровъ. »*

Хърватитѣ никоѣ не потиска въ народностно отношение, т. е. националното имъ име е зачетено, езика имъ недокоснатъ; и все пакъ мнозинството хървати — ако не и всички — сж за независима хърватска държава. Колко повече ние ще сме противъ Югославия, която иска да ни заличи като народностъ българска.

Вѣрно е, че по онова време нѣкои добри наши родолюбци се надѣваха, че въ една Югославия ще може евентуално да се живѣе нѣкакъ, и да се напредва. Но тия хора си представляваха една идеална Югославия. На умъ не имъ минаваше, че българската или коя и да е друга мѣстна народностъ въ Македония ще бжде заличвана. Отъ друга страна тѣ си въобразяваха, че хърватската нация непремѣнно ще бжде за югославска обща държава — нѣщо, което съвсемъ не може да се приема като сигурно. А останали само съ Сърбия, Скопската, Битолска и Щипска „жупании“ не би имали друга перспектива освенъ да бждатъ посърбени. Къмъ това се стремеше Българдъ даже когато Хърватско и Словения, Босна и Херцеговина влизаха въ общата държава; още по-круто би се проявявалъ този стремежъ ако тѣ бѣха отцепени.

На Александрова бѣ ясно, че голѣма Югославия означава раздѣлянето на Балкана на две групи — едната славянска, а другата — неславянска, но еднакво силна. Съревнованието между дветѣ групи би било сигурно, а това никакъ не подпомага мира и хармонията на Балканитѣ, за които нашето движение винаги е апелирало. Изобщо, на Тодора и на македонското движение винаги е било ясно, че нашиятъ въпросъ е македонски, а не югославски.

Както множество македонски деятели, както цѣлото наше движение, така и Тодоръ бѣ привърженикъ на идеята за една балканска федерация, поставена на солидни основи, първо условие за които е, разбира се — справедливостта.

* За справка « Нувелъ Маседониенъ », брой 3 отъ 5 Януарий 1924 г.

И предъ кореспондента на лондонския вестникъ „Таймсъ“ Александровъ е посочилъ, че целта е да се създаде отдѣлна, автономна държава, съ столица Солунъ. Изявлението е публикувано въ броя на вестника отъ 4 януарий 1924 г. Ето извадки отъ него :

Следъ като седнахъ, имахъ време да разгледамъ всичко наоколо и можахъ да констатирамъ, че ние се намирахме въ една колиба, покрита съ сено, съставляваща всичко една стая, висока само колкото да можемъ да стоимъ прави, и широка три метра. Въ огнището блестѣше огъня и Александровъ започна да ми обяснява причинитѣ, които го подтикнали да се отдаде на този животъ. Неговата идея е отъ Македония да се направи автономна провинция съ столица Солунъ. Той заявява, че населението нѣма да търпи да бжде владѣно нито отъ Сърбия, нито отъ Гърция, нито отъ България. И понеже настоящитѣ господари на Македония не даватъ на населението никаква свобода на дума и култъ, тя не може да очаква победата на каузата си освенъ отъ въоръжена борба. Доколкото се отнася до сръдствата ѝ по отношение на орѣжие и на хора, той казва, че понеже македонцитѣ не се стремятъ за никакви териториални анексии, а само да направятъ невъзможенъ живота на владетелитѣ, провъзгласили се като господари въ Македония, герилата е единствено сръдство за борба.

Запитанъ дали е изключенъ компромисъ между организацията и сегашнитѣ господари на Македония, той отговори, че доста сръбски личности, установени въ Македония, смѣтатъ че настоящето положение е извънредно за интереситѣ на кралството, но че Пашичъ, главния държавникъ на Сърбия, изглежда непреклоненъ въ намѣрението си да унищожи Македония. Но, обясни той. Турция дълги години се помъчи да я унищожи, но безуспѣшно. Не трѣбва да се забравя, че тогава турското население, чийто брой е важенъ, бѣше противъ революционната организация. А понастоящемъ турцитѣ сж съ насъ... »

Съвсемъ изопачено тълкуватъ нѣкои изявленията на Александра, които имаха значение на подкана къмъ Бѣлградъ да даде елементарни правдини на нашия народъ, обещавайки че ВМРО ще спре революционната си дейность и ще мине къмъ легални средства на борба. Той искаше между другото — освенъ главното условие за откриване на български училища и черкви — свободно връщане на македонската емиграция по роднитѣ ѝ огнища, свобода на преса и други справедливи мѣрки. И въ тоя случай не се касаеше до подкрепа на нѣкаква югославска концепция, а само до декларация, че ВМРО е готова да мине къмъ легална борба за осъществяване на своята програма. Отъ Бѣлградъ нищо не бѣ обещано и затова революционната борба продължи. А уставитѣ било на ВМРО, било на нашитѣ легални организации въ чужбина си оставаха непромѣнени ; нито нѣкой е ималъ намѣрение да ги промѣня, особено въ пунктоветѣ, визиращи целта на борбата. Въ други изявления Александровъ недвумислено е доизяснявалъ, че основната целъ е независимостъ на Македония, или поставянето ѝ евентуално подъ протектората на нѣкоя държава, като временна мѣрка.

За по-точно уясняване на условията, които Тодоръ е поставялъ, за прекратяване на революционната дейность и замѣняването ѝ съ легална обществена борба, нека чуемъ какво е казалъ самъ той на представител на вестникъ „Таймсъ“. Тия изявления сж печатани въ броя 16 септемврий 1924 г. на вестника. Между другото кореспондентътъ е чулъ и тѣзи думи отъ водача на македонското движение :

« Тръбва да прибавя, че положението въ Македония става непоносимо. Отъ мемоара, който Организацията ще връчи до Обществото на Народитѣ презъ м. септемврий, Европа ще може да се увѣри, че сръбския и гръцки режими сж по-лоши отъ отоманския. По жестокостъта си и ужаситѣ, тѣ надминаватъ всичко, което човѣшката фантазия може да си представи. Докато това положение съществува въ Македония, която е управ-

Тод. Александровъ съ другари въ гората.

лявана по варварски начинъ, Организацията нѣма да престане борбата си. Напротивъ, ще я засили. Но ние бихме веднага оставили оръжиято, за да започнемъ наново единъ легаленъ животъ, ако се осигурѣха на македонското население необходимитѣ условия за такъвъ животъ. Нашитѣ искания сж скромни...

« Въ името на организацията, азъ декларирамъ, че ще бжде прекратена въоръжената борба, ако се спазятъ следнитѣ условия :

1) Да се разтурятъ бандитѣ, въ служба на сръбската държава, на Стоянъ Мишевъ, Циклевъ и пр., водени отъ предатели на Македония и да се накажатъ членовѣтѣ имъ, които сж се проявили виновни въ престѣпления (изнасилвания, грабежи, убийства).

2) Да се приложатъ клаузитѣ по мирния договоръ отнасящи се до покровителството на етническитѣ малцинства, подъ контрола на Обществото на Народитѣ и гаранцията на голѣмитѣ Сили.

3) Да се амнистиратъ всички македонски затворници и да се позволи завръщането на емигрантитѣ, сжщо подъ контрола на Обществото на Народитѣ и гаранцията на голѣмитѣ Сили.

4) Да се осигурятъ изборитѣ за Скупщината и да се признае на македонцитѣ правото да основатъ свои политически партии.

Това сж нашитѣ искания. Ако тѣ бждатъ лоялно удовлетворени, ние се заемаме отъ наша страна да свалимъ оржжието...

« Дѣлгъ е на западната демокрация, въ която ние продължаваме да вѣрваме, да изтрѣгне Македония отъ лапитѣ на смъртѣта и македонското население отъ разорение или, което е сжщото, отъ болшевизма ».

А положението въ Македония бѣ твърде добре познато и на вестникъ „Дж Нью Йоркъ Таймсъ“. На 10 августъ, въ своето седмично издание бѣ помѣстилъ статия върху македонския въпросъ. Ето извадки отъ нея :

« И въ вжтрешността на самата Македония, следъ като населението бѣ лишено отъ всѣкаква възможность за легална борба, следъ като бѣха затворени и ограбени неговитѣ черкви, и неговитѣ училища, изгорени книгитѣ му, изгонени най-добритѣ му синове въ чужди земи, отнета му възможностьта да образува своя национална група въ парламентитѣ въ Атина и Бѣлградъ, тя, Македония, прибѣгна до единъ смѣлъ рискованъ актъ като възстанови старата тайна македонска революционна организация, прекрасно организирана съ своята поща, своитѣ сждилища, своята милиция, своитѣ добре въоръжжени, активни сили, своята културна и економическа политика, която представлява една истинска държава, мистериозна и могжца, и която е начертала като задача на своята дейность провъзгласяването на Македония като свободна държава съ столица Солунъ.

Македонцитѣ не сж нито бандити, нито нарушители на реда и на общественото спокойствие, когато тѣ стрелятъ въ главитѣ си въ името на тѣхнитѣ идеи, когато тѣ излагатъ живота си, за да бранятъ женитѣ си и децата си, когато тѣ биватъ обесени, за да спасятъ Македония.

Въ тази борба за правда и за свобода македонцитѣ се надѣватъ да получатъ подкрепата на всички хора и всички благородни и свободололюбиви институти ».

Вънъ отъ другитѣ съображения, които сж накарали създателитѣ на ВМРО да възприематъ лозунга „ Македония за македонцитѣ !”, взимано е въ съображение, че и общественото мнение въ културния свѣтъ по-благоприятно гледа на една програма за единство на националноститѣ въ Македония, отколкото на една чисто националистическа програма, даже напълно оправдана отъ гледище на националния принципъ. Различнитѣ интереси на великитѣ държави на Балканитѣ, така добре очертани въ тѣхнитѣ разногласия и конкуренции около македонския въпросъ, още повече диктуваха възприемането на казаната позиция отъ страна на ВМРО.

Тая широка политическа програма отъ една страна, а отъ друга страна социалната широта въ погледитѣ на ВМРО, убедиха много хора и отъ самата България да възприематъ становището на ВМРО. Тая програма спечели открититѣ симпатии, както и помощъ съ слово и перо, отстрана на множество свободололюбиви европейци и американци. Така бѣ въ по-далечното минало, така стана и следъ 1918 г. Писанията въ Европа и Америка относно македонския въпросъ, противъ новитѣ потиснически режими, бѣха многобройни.

Едничкиятъ пунктъ на цитираното Тодорово окржжно отъ 20 юний 1920 г., който можа да бжде проведенъ на практика, бѣ гласуването за комунистическата партия. Чрезъ това македонскиятъ българинъ изяви протеста си противъ решенията въ Парижъ ; показа, че

не е сърбинъ, както Пашичъ искаше да го представи. Ако би съществувала по-крайна, по-опозиционна партия въ Югославия, безъ съмнение, ВМРО би препоръчала да се гласува за нея, щомъ като е забранено да се създаде мѣстна, македонска партия, нито има възможностъ да се избератъ хора, въ които народътъ има довѣрие.

Народътъ гласува — въ ноемрий 1920 г. — съ комунистическитѣ листи, макаръ да не му бѣха познати кандидатитѣ. Избрани бидоха седемнадесетъ души депутати, всички сърби отъ Шумадия, за изненада преди всичко на самата комунистическа сръбска партия.

Властитѣ останаха поразени като видѣха — особено въ околицитѣ на лѣво отъ Вардара, кждето ВМРО бѣ масово организираща села и градове — изборнитѣ кутии препълнени въ полза на комунистическата партия. И старцитѣ надъ сто години, и болни хора отидоха да гласуватъ, следвайки съвета на революционната организация, и изразявайки по този начинъ презрението си къмъ Сърбия и въведеня въ Македония режимъ. Изборитѣ минаха и ВМРО продължи своята борба, въ чиято практическа проява, както и въ идеологията, нѣмаше нито следа отъ комунистически идеи. Тя докрай си остана национална организация. Но въ нея влизаха и мѣстнитѣ турци, сжщо потиснати отъ режима; и тѣ гласуваха при въпроснитѣ избори предимно за комунистическата партия.

Не само сръбскитѣ управляващи срѣди, но и всички чужденци, които по-отблизо наблюдаваха македонскитѣ работи, правилно прецениха поражението на Бѣлградъ при изборитѣ въ Македония, което имаше и политическо и национално значение. Въ сжщностъ тѣзи избори бѣха единъ революционенъ актъ, съвсемъ неочакванъ за всички, и особено за онѣзи, които смѣтаха македонскитѣ въпросъ за погребанъ въ Парижъ.

Колко тази обществена акция на ВМРО нѣмаше нищо общо съ комунистическата партия въ Югославия, и изобщо съ марксизма, показва и следната бѣгла статистика. Югославия тогава имаше къмъ 15 милиона население. Избрани бидоха общо къмъ петдесетъ народни представители съ листата на комунистическата партия. Македонската област бѣ съ единъ милионъ население и даде 17 комунистически депутати безъ да има въ тая областъ комунисти, освенъ броещи се на прѣсти студенти и съвсемъ малко работници. Значи, четиринадесеттѣ милиона останали жители въ държавата, между които главно се намираха комунистическитѣ групи (напримѣръ въ Сърбия, Хърватско, Словения и пр.), едва избраха 40 депутати подъ знамето на комунизма; а би трѣбвало да избератъ 238 депутати. Вардарска Македония изпрати, следователно, въ Бѣлградския парламентъ процентно шестъ пжти повече марксихески депутати, въ сравнение съ цѣла Югославия. Не може да се оспори, че македонскитѣ българи въ този случай направиха една нова национална и внушителна демонстрация срещу поробителя.

Много чуждестранни вестници се занимаха съ това чудновато събитие — гласуването за комунистическитѣ листи по нареждане на ВМРО, въ знакъ на протестъ и за потвърждение, че ние не сме сърби,

а поробенъ чуждъ народъ, за разлика отъ лъжливитѣ твърдения на Пашичъ предъ конференцията за миръ въ Парижъ. Ето какво бѣ писано въ „Чикаго Дейли Нюзъ“ отъ 10 януарий 1924 г., въ втора статия по македонския въпросъ отъ кореспондента му г. Уолтъръ Колинсъ :

« ...Македонцитѣ... се обединиха около тѣхната стара институция, която е както винаги предметъ на общо възхищение — ВМРО Следъ като бѣ подписанъ мирния договоръ и до законодателнитѣ избори отъ 1920 г., организацията се бѣ държала на страна, надѣвайки се, че сърбитѣ ще се покажатъ толерантни и справедливи. Но когато македонцитѣ поискаха да избератъ кандидати, за да ги изпратятъ въ Скупщината, намѣриха на среща си несъкратимата опозиция на властитѣ. Въ знакъ на протестъ болшинството отъ македонцитѣ гласува тогава за комуниститѣ, въпрѣки че къмъ тѣхъ не сж имали никога симпатии и въпрѣки че сж били противни на болшевиизма. Властитѣ смѣтнаха това държание като революционенъ актъ и си отмѣстиха върху населението чрезъ брутални мѣрки и изтезавания. Вѣрна на традициитѣ си, Организацията отговори съ силата и съ контра-мѣрки. Бѣ въ тази епоха, когато Тодоръ Александровъ, обичанъ и уважаванъ отъ цѣлъ единъ народъ, взе въ рѣцетѣ си рѣководството на движението. Роденъ въ Македония, 42-годишенъ, Тодоръ Александровъ посвети живота си на македонската кауза отъ 18-годишна възраст. Учителъ, той е човѣкъ съ непобедима енергия и строга моралност. Народа го нарича « старито » и го обожава. Войводитѣ и четницитѣ сж му предани. Тази преданостъ обяснява неуспѣха на усилията на сръбскитѣ и грѣцки власти да му намѣрятъ « скривалищата », на пукъ на 700-тѣ хиляди динари, които сърбитѣ обещаваатъ за главата му.

Тодоръ Александровъ се движи изъ цѣла Македония като апостолъ ; той посещава всичкитѣ мѣстности една следъ друга ; той влиза въ села и градове и събира жителитѣ, и имъ говори и ги съветва. Той е заобиколенъ отъ хора, които нѣматъ друго желание освенъ това да видятъ Македония автономна.

...Сърбитѣ системно провеждатъ колонизаторство като установяватъ въ Македония населници отъ Стара Сърбия или откъмъ унгарскитѣ граници. Една колония отъ този типъ бѣ съставена въ Кадрафаково, близо до Щипъ. Мѣстнитѣ жители протестираха. Населницитѣ бѣха поканени да си отидатъ. Но тѣ си останаха. Тогава Организацията бѣ заставена да действува. Една нощъ нѣколцина четници заобиколиха новата колония и запалиха кѣшитѣ, кждето живѣеха населницитѣ. Нѣколко населници и жандари, които оказаха съпротива бѣха убити. Така свърши сръбската колония ».

Предусѣщайки, че въ Македония могатъ да дойдатъ изненади, самъ Пашичъ — създателтъ на Югославия — се опита да поправи нѣкакъ положението. Той изпрати своя довѣренъ човѣкъ, депутата Мита Димитриевичъ да потърси връзка съ македонскитѣ революционери. Александровъ не пожела да го срещне, но упълномощи за това войводата Панчо Михайловъ. Срещата стана въ Кочанско, кждето Димитриевичъ бѣ гостъ на околийската чета. Пledoарията му се бѣ изчерпала въ кухи обещания за нѣкакви корекции въ поведението на административнитѣ органи, въ изтъкване добритѣ намѣрения на властѣта относно стопанското повдигане на населението и други подобни тъмни, несигурни и дребни нѣща. Казаното отъ него бѣ излишно доказателство, че отъ сръбскитѣ шовинисти не може никога да се очаква нѣщо добро за Македония. Както любезно бѣ приетъ, така любезно бѣ изпратенъ отъ четата на Панчо Михайловъ.

Хората, които въ Брѣгалнишката областъ, и особено въ гр. Щипъ, се бѣха проявили като агитатори при изборитѣ, или които бѣха пред-

ставили кандидатитѣ за Парламента, бидоха подгонени отъ властитѣ; нѣкои бити. Това стана причина да станатъ нелегални, да взематъ оржжието тѣкмо такива лица, които съ охота биха водили легална обществена борба, ако тя бѣ позволена.

*
**

Понятни причини — и тукъ подчертавамъ — ме заставятъ да избѣгвамъ доста подробности за лица, мѣста и епизоди, отъ които и сега поробителтъ може да се възползува въ вреда на нашия народъ. Съ тая уговорка минавамъ къмъ кратки освѣтления за проявленията на ВМРО въ нѣкои околии.

І СКОПСКИ РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ОКРЖГЪ :

1. ЦАРЕВОСЕЛСКА ОКОЛИЯ. Ржководни тѣла, както и милиция, сж създадени въ всички села на околията. Като войвода се явява тамъ Стефанъ Караджата, родомъ отъ с. Пантелей, Кочанско. Малко подиръ него временно за войвода минава Харалампи Златановъ, познатъ подъ името „Шаренъ Ампо“, родомъ отъ с. Дулица въ сжщата околия. Той е извънредно смѣлъ човѣкъ, но не достатъчно тѣрпеливъ и тактиченъ за войводска длѣжностъ.

Мнозина нелегални излизатъ отъ тази околия. Нѣкои действуватъ и въ други райони, вѣнъ отъ своя роденъ край. Въ приложение¹⁷ сж дадени имена на загинали до м. августъ 1924 година борци, между които влизатъ и тѣзи отъ Царевоселско. Приложени сж нѣкои сведения за нелегални деятели, които и следъ тази дата сж продължили борбата съ пушка на рамо¹⁸. Следва приложение сжщо така и съ сведения за нѣкои сражения и други революционни акции, — доколкото тукъ, въ самия текстъ, — не сж споменати¹⁹. За тѣхъ на времето бѣха запазени по-подробни описания, отъ които сега сме лишени. За читателитѣ биха представлявали интересъ тѣзи описания, съдържащи много перипетии на борци и примѣри за твърдостъ и похватъ, отъ които би могло да се взима и поука. Измежду изброенитѣ около шестдесетъ сражения нѣкои сж траели дълги часове.

Но всички тия сведения не сж пълни. Допълнително нѣкога ще трѣбва да се събератъ подробности, особено около имената на борци, пострадали хора, афери и сражения.

Отъ тази околия, както и отъ съседната ѝ Кочанска, мнозина милиционери участвуваха при известното превзимане на гр. Кюстендилъ презъ декемврий 1922 година.

2. КОЧАНСКА ОКОЛИЯ може да се счита, съ развитата деятелностъ, като централна въ цѣлата добре организирана областъ по долинитѣ на Брѣгалница, Струмешница, Лакавица, Злѣтовска рѣка и Пчиня. Лично Александровъ най-много тамъ е срещалъ селяни; самъ ги е въвеждалъ въ тайното дѣло, самъ е държалъ нишкитѣ на изплитаната мрежа; тамъ е причаквалъ и изпращалъ нелегални хора въ разни посоки; оттамъ е давалъ нареждания за другитѣ райони.

Голѣмъ брой четници излѣзнаха отъ тая околия, мнозинството отъ тѣхъ незамѣними по смѣлость и предприемчивость. Тя разполагаше съ опитни куриери, за които преминаването презъ границата, маркарь да бѣ силно охранявана отъ войски, не представляваше особена мъжнотия.

Следъ като околията бѣ цѣлостно привлечена къмъ ВМРО и представляваше нейна крепость, броятъ на доброволцитѣ-четници се увеличаваше. При Тодора идваха и интелигентни хора съ образование, които той отправяше за работа. Тамъ пристигна и Георги Атанасовъ, запасенъ подполковникъ отъ стара България, който стана нелегаленъ следъ като въ централно кафене въ София бѣ застрелялъ двама души полицаи. Известно време се бѣ скривалъ въ българската столица. Преди това опитваше да отиде като доброволецъ въ армията на Кемалъ-Паша въ Мала-Азия. Въ Кочанско отиде и Панчо Михайловъ отъ Щипъ, запасенъ поручикъ. Той бѣ чиновникъ въ мината Перникъ; билъ въ лоши отношения съ началниците си; решава да замине въ Македония. Тодоръ го назначава за войвода въ Кочанско.

Въпрѣки волята на ВМРО да ги избѣгва, въ околията станаха нѣколко сражения.

Кочанската чета е една измежду тѣзи, които често сж придружавали нелегални лица и групи въ разни направления, когато сж отивали до мѣстоназначението имъ. При едно таково пътуване за къмъ Криволашките височини, на пътъ между Радовишъ и Щипъ — къмъ Дълбока Рѣка — четата бѣ срещнала съвсемъ случайно моя баща, идващъ съ конь отъ Радовишъ. Разговаряли доста; сетне Панчо ми писа новинитѣ, които бѣ чулъ.

Тая чета нѣколко пѣти води бой съ сръбски банди и войска. Презъ м. юлий 1924 г., биейки се упорито срещу многобройна потеря къмъ с. Калиманци, четата изгуби петъ души свои другари. Взелиятъ участие въ този неравенъ бой Д. Медаровъ по следния начинъ описва кървавата схватка, която е продължила почти цѣлъ день :

„ Почна къмъ десетъ или единадесетъ часа презъ деня. Още при първия залпъ раниха нѣкои другари. Ние убиваме единъ отъ първитѣ сърби, единъ пленихме. Добре, ама ние трѣбваше да атакуваме на едно мѣсто. Бѣхме въ низко, трѣбваше да вземемъ една височина. Така и направихме. Продължи сражението до вечерьта. Преди да се стъмни раниха още единъ отъ другаритѣ, на Шаренъ Ампо братъ, Илия Стойчевъ. Раненъ бѣше не много тежко, но не можеше да върви. Когато настъпи мракъ, трѣбваше да напуснемъ височината и да пробиемъ обрѣча... Трѣбваше да се раздѣлятъ двамата братя Илия и Шаренъ Ампо. Ампо е по-старъ отъ Илия. Сражението не е приключено. Настъпва трагедия : раздѣлата на двамата братя. Илия, който е раненъ и не може да върви, по обичая на комититѣ трѣбва самъ да си сложи край на живота. Разцѣлуваха се. На нѣколко крачки изгърмѣ два пѣти Илия съ пицола. Азъ видѣхъ какъ се търколи. Поехме. Чавдаръ вика :

— Напредъ ! Ти си познатъ на мѣстото !

Трѣбваше да вървя и тукъ напредъ. Следъ мене Мишо Наут-

лията. По-скоро пълзимъ. Всичко това се разиграва свѣткавично. Азъ вървя напредъ. Доближаваме се вече до обржча, който е непосредствено до насъ. Стрелятъ съ картечници на посоки. Вървимъ презъ ситна гора, храсталакъ. Долепваме се до самитѣ тѣхъ, азъ, следъ мене Наутлията и другитѣ. Довлича се до мене и самия Чавдаръ.

— Медаровъ, защо не вървишъ ? — пита ме шепнишкомъ.

— Въ камънитѣ сж предъ мене — соча му съ прѣстъ.

Той отстѣпва да дава нареждане на другитѣ назадъ. Изваждамъ последната си бомба и я хвърлямъ точно въ срѣдата имъ, тя изгърмява и тѣ бѣгатъ ; съ залпъ ги разпрѣснахме ; минахме първия обржчъ. Отиваме на една много малка полянка, дето е оставенъ нѣкакъвъ окопъ отъ войната, въ срѣдата. Внезапно, безъ да знамъ, намѣрихъ се съвсемъ самъ въ окопа, кой знае какъ попаднахъ въ дупката. Изминахме полянката ; сипе се градъ отъ куршуми. Влизаме въ горичката наново. Виждамъ нѣкой лежи по очи. Наближавамъ — Мишо Наутлията, цѣлъ въ кръвъ. Знамъ, че носи чантата съ архивата и паритѣ. Опитахъ се да му я откопча чантата, но той я стисналъ така здраво ; оставамъ го, излизамъ на друга полянка, натъквамъ се на Мишо Недѣлковъ, горкиятъ раненъ, шурти кръвъ отъ гърдитѣ му ; той се люшка като пиянъ насамъ-натамъ. Презъ това време единъ отъ другаритѣ, Сайко, го хваща подъ едната мишница. Въ този мигъ идва и Чавдаръ, хваща го подъ другата мишница. Мишо се моли :

— Панчо, убийте ме, Панчо !

Но Панчо и Сайко продължаватъ да го влѣкатъ, като му се преплитатъ краката ту натамъ, ту насамъ. Той настоява да му се откопчи пистолета и му се даде. Прави движение съ дѣсната ржка да извади пистолета, но не може.

— Панчо, много здраве на майка ми.

И се свлѣче въ ржцетѣ имъ. Бѣха паднали едновременно двамата Мишовци. Азъ съобщавамъ на Чавдаръ, че и Мишо Наутлията е убитъ.

— Кжде е убитъ ?

— Ей задъ насъ.

— Моля ти се, вземи чантата.

— Невъзможно, сърбитѣ сж при него.

— Сайко, замини съ Медаровъ и вземете архивата.

Тръгваме. Но сърбитѣ сж вече при Мишо. Стрелятъ оттамъ. Връщаме се обратно. Намираме ранения въ кръста Стоилъ Бичаклиевъ. Шурти му кръвъ, обаче той продължава да стреля. Гледамъ какъ се цели въ единъ сърбинъ и какъ сърбина се цели въ него. Едновременно паднаха и двамата. Другъ сърбинъ доубива Стоила. Останалитѣ продължаваме сражението. Жаръ отвсѣкжде. Шаренъ Ампо припада, отъ жаль за брата си. Той остава, не ще да върви. Тѣ много се обичаха, братята. Не знамъ какво става съ него. Все по сжщия начинъ пробиваме и втория и третия обржчъ. Не пада никой отъ насъ, слава Богу. Измъкнахме се. Вече е напълно нощъ.

Отдалечаваме се отъ мѣстото на сражението по посока на северъ. Минаваме Брѣгалница. Панчо казва :

— Погрижи се Медаровъ, за храна, капнали сме.

Вземамъ хлѣбъ въ една кѣща. Врѣщамъ се на уговореното мѣсто. Давамъ сигналъ, никой се не обажда. Втори, трети пѣтъ. Никой. Останахъ самичккъ. Съмнува се вече. Не остава нищо друго освенъ да търся спасение. Оставихъ храната на снопи, взехъ си колкото за три-четири дни за мене. Чудехъ се кѣде сж другаритѣ. Отидохъ въ една пещера. Спахъ почти цѣлия день, необезпокояванъ отъ никого. Никой не може да ме намѣри тукъ. Прекарахъ петъ дни, безъ да имамъ връзка, безъ и да се грижа да търся нѣкого. На шестия трѣбваше да търся нѣкаква връзка. Па не знаехъ и колко сж убити. Отидохъ при единъ вѣренъ човѣкъ на организацията. Той не можеше да ми даде точни сведения кои и колко сж убити. Не знаеше кѣде е четата на Чавдаръ. При него останахъ сжщия день ; ношувахъ тукъ. Той имаше братъ четникъ и въ сжщото сражение, бѣше въ неизвестностъ. Той се много обезпокоява за брата си. На другия день останахъ сжщо при него, като жѣне просо въ градината. По едно време той дойде пакъ при мене на муабетъ. Наблизу до насъ има орѣхи. Шумоли се и падатъ орѣхи. Така продължава доста време. Чудехме се кой може да бере орѣхи. Сигурно сж сърбитѣ !

— Я Христо, иди да видишъ ; ако сж сърби, нѣма да се връщашъ. Ако е нѣщо друго, ще се върнешъ веднага. Отиде и се върна. Лицето му свѣтнало.

— Какво. Христо ?

— Братъ ми и Ампо ! Нѣматъ хлѣбъ отъ сражението. Ампо пази съ пушка, а братъ ми чука орѣхи. Казахъ имъ, сега ще дойдатъ. Едва ходятъ.

По чудо сж се намѣрили Ефремъ Тасковъ и Ампо. Имаше при мене достатъчно храна, имаше и за тѣхъ. Нахраниха се. Събрахме се трима. Най-опасното бѣше, че патрони нѣмаме, малко сж.

Следъ нѣколко часа, при голѣма предпазливостъ, добрахме се до вѣрни селяни, отъ които взехме и малко патрони. Бѣше Илинденъ. Минаха нѣколко дни, всичко наблизо се бѣше поуспокоило отъ сръбскитѣ потери. Азъ използувахъ това затишие, преоблѣкохъ се въ селски дрехи и успѣхъ да прехвърля границата. Настанихъ се като бѣжанецъ въ една полусрутена кѣща въ Кюстендилъ. Още като стигнахъ тамъ узнахъ, че приятели сж ни смѣтали избити, даже направили всички треби за насъ ; видѣхъ некролози. Голѣма и приятна бѣ изненадата като се намѣрихме съ стари познати. Повѣрвали че съмъ загиналъ.*

* Четникътъ Димитъръ Медаровъ, заедно съ съселянина му Харалампи Златановъ (Шаренъ Ампо) сж наистина гордостъ за родното имъ село Дулица, Царевоселско. Съвсемъ малка частъ отъ своитѣ преживѣлици дава той въ разказа си за Т. Александровъ. Много пѣти участвува въ сражения. При едно отъ тѣхъ бѣ раненъ въ устата ; челюститѣ му сж били сковани цѣла седмица, докато се е укривалъ при вѣрни хора въ селото си. Успѣва да прехвърли българската граница и тайно е опериранъ отъ проф. Ал. Станишевъ. Разказъ

Като районен войвода въ Кочанско бѣ Ефтимъ Ташовъ „Полски“, човѣкъ безъ образование, но съ удивителна интелигентностъ, съобразителностъ и борческа воля. Той често се движеше съ Т. Александровъ, следъ чиято смъртъ стана околийски войвода и съ другаритѣ си записа примѣрни дѣла.

Измежду акциитѣ на кочанскитѣ борци заслужава да отбележимъ две. Първата бѣ наказанието на Коце Шеретовъ отъ Щипъ. Тоя човѣкъ бѣ избѣгалъ съ сръбскитѣ власти въ 1915 година, когато българскитѣ войски заеха Македония; отишелъ е въ Солунъ и сетне, въ 1918 година се завръща и той като „победителъ“. Сръбската държава му дава за награда секретарь-бирнишка служба („деловогя“) въ село Зърновци, Кочанско. И е продължавалъ да се занимава съ ситни шпионства. Хора на организацията влизатъ въ самата му канцелария, въ селото, и тамъ го убиватъ презъ 1924 г.

Още по-голямъ ефектъ направи наказанието — на 3 юлий 1923 г. — на известния ренегатъ Мите Соколарски, именуванъ „Суджукаро“. Нападнатъ бѣ посрѣдъ бѣлъ денъ на пазаря въ Виница, Кочанско, близо до полицейското управление. Въ настѣпилата суматоха, когато сж бѣгали въ разни посоки селяни, нападателитѣ успѣватъ да възседнатъ изоставени случайно коне и така се оттеглятъ отъ градчето. На излизане, въ полето, случайно срещатъ другъ единъ предателъ, по-маловаженъ отъ Суджукаро, който е бѣгалъ изплашенъ. Ликвидирватъ и него и продължаватъ пѣтя си къмъ нелегалнитѣ другари.

Въ връзка съ това наказание Централниятъ Комитетъ на ВМРО издаде следното осведомление-окръжно :

« На 30 юлий, пазаренъ денъ, въ с. Виница, Кочанско, върѣдъ нѣколко хиляди селяни надошли отъ Кочани, Щипъ, Царево-село, Малешево, Кратово и пр., бѣ убитъ въ 12.10 ч. съ нѣколко куршума отъ револверъ и разкъсанъ отъ бомби, бандита-ренегатъ, на служба на сърбитѣ, Мите Суджукаро, отъ с. Соколарци-Кочанско.

Убитиятъ злодеецъ е авторъ на множество грабежи, насилия и бандитски действия както върху българи, така върху турци и власи въ Македония презъ годинитѣ отъ 1919 до 1921, подъ ръководството на Стоянъ Мишевъ и Славе Ивановъ, съ които дѣлеше плячкитѣ. Следъ това презъ 1921-1923 г. Суджукаро и съучастницитѣ му се поставиха, чрезъ посрѣдничеството на федералиститѣ събрани около архитектъ Юруковъ, д-ръ Атанасовъ и кликата имъ, на пълно разположение на « земедѣлското » правителство на Стамболийски, Ал. Димитровъ, Райко Даскаловъ, съ цель да унищожатъ, съ съгласието на сърбитѣ,

ваше ми, че професорътъ му разчекналъ челюститѣ безъ опойка и че болката при това е била по-голяма отколкото при раняването. Станишевъ обичаше понѣкога да прави операции надъ четници безъ опойка — за да изпиталъ куража имъ, както се изразяваше. Въ това сражение Шаренъ Ампо, следъ многочасовия бой, се бѣ разнесълъ върху собствената си бомба; а третиятъ имъ другаръ Дим. Клеповъ, отъ Малешевско, загина въ сражението.

Медаровъ бѣше безпредѣлно вѣренъ на ВМРО. Характерътъ му бѣ стоманенъ. Не се спираше предъ опасности. Но бѣ и много буденъ, макаръ да бѣ едва свършилъ основно училище; той можеше по македонскитѣ работи да спори и съ образовани хора. Когато въ селото му се установи комунистическа власть, арестуваха го, но следъ като се бѣ укривалъ нелегално повече отъ две години. Направилъ е безуспѣшенъ опитъ да се самоубие въ скопския затворъ. По-късно е билъ застрелянъ. Много такива юнаци погубиха комуниститѣ, въ угода на Бѣлградъ.

водителитѣ на ВМРО и да разнищатъ Организацията. Следъ като не успѣха да осъществятъ плана си, « земедѣлскитѣ » министри си послужиха съ тая банда за постигането на тѣхни партийни цели въ България. Съ тѣхното мълчаливо съгласие бѣха извършени грабежи, изнудвания и убийства върху невинни граждани отъ областитѣ Кюстендилъ, София и Пловдивъ и пр. По срѣдата на 1923 г. членовѣтѣ на тая банда се предадоха на сѣрбитѣ, наети шпиони на правителството на кралъ Александъръ, на Пашичъ. После Македония премина най-чернитѣ си дни. Мите Суджукаро, на чело на една група за преследване, действуваше въ Кочанско и Царево-селско. И тамъ той свирѣпствуваше толкова страхотно, че децата въ утробата на майкитѣ треперѣха.

Ето какъ стана убийството на този звѣръ съ човѣшко лице : трима доброволци да изпълнятъ присждата, преоблечени като селяни и въоръжени съ револвери и бомби, отидоха въ с. Ваница. Когато намѣрили Суджукаро, единиятъ отъ тѣхъ го е повалилъ съ 8 куршума, а другитѣ двама хвърлили бомбитѣ, които разкъсали тѣлото на бандита. Изстрелитѣ и бомбитѣ предизвикали, голѣма паника, всички се изпокрили, дюкяни, хотели и къщи се затворили. Войницитѣ, жандаритѣ и сѣрбскитѣ агенти присъжествуващи въ множество на пазаря, като истински « герои », вмѣсто да прибѣгнатъ до оръжието, смѣтнали по-умѣстно да мислятъ за здравето си и се запътили къмъ Щипъ и Кочани. Тримата смѣли синове на Македония останали за половинъ часъ господари на положението.

Доволни, че изпълнили дълга си и пѣйки революционния македонски маршъ, се отдалечили отъ Ваница. Малко следъ това избѣгнали посето и изчезнали, за да настигнатъ другаритѣ си въ горитѣ на Плачковица и да продължатъ борбата за свобода.

ВМРО съ окръжно № 776 отъ 2 т. м. съобщава, че ЦК дава на тѣхния войвода и на смѣлцаитѣ, които изпълниха присждата, следнитѣ отличия, съгласно чл. 2 и 3 отъ таблицата за възнагражденията :

- 1) значката на Организацията съ червено знаме,
- 2) единъ револверъ система Парабелъ ».

И другаде говоримъ за ренегатството на Мите Соколарски и другаритѣ му. Тѣ се бѣха предали на сѣрбскитѣ власти, насърчени отъ управлението на Стамболийски въ България. Прѣвъ замина за предателската си мисия Стойчо Добревъ отъ Кумановско, улесненъ отъ софийската полиция. Бѣлградъ му постави на разположение една чета отъ бандити за тормозъ на българското население въ Македония. Въ Кумановско, Паланечко, Кратовско, неговата банда не бѣ оставила нито едно село непосетено. Съ влизането си събираше селянитѣ, предупреждаваше ги да не приематъ български чети и нанасяше масовъ побой надъ всички мъже, често надъ жени и деца. Квартира и храна за бандата се вземаха безплатно отъ селянитѣ. Задигаха се кокошки, вълна, масло и каквото въобще харесваше и можеше да носи всѣки членъ отъ бандата. Посегателството върху женитѣ бѣ еднакво позволено. Споменатитѣ околии бидоха по нѣколко пжти обиколени отъ Стойчо Добревъ, все по сжщия начинъ. Неговата задача бѣ изключително тая — да заплашва, да бие, да убива по-смѣлитѣ българи. Тази служба бандата му изпълняваше редовно и официално, както действуваха официално останалитѣ сѣрбски държавни учреждения, като поща, бирници, сждилища и пр. Отдавна бѣ положено начало на тоя специаленъ сѣрбски институтъ ; където минѣха неговитѣ органи следитѣ имъ се отбелѣзваха чрезъ осакатявания, убийства, грабежи, чрезъ ридания и клетви. Така българското правителство и сѣрбското бѣха изпроводили въ Македония първия „ апостолъ ” на тѣхното взаимно сближение.

Когато при сърбитѣ се озоваха разбититѣ въ Неврокопско Григоръ Циклевъ, Миге Соколарски Суджукаро, Йорде Гърдовски, Стоянь Мишевъ и други, на всѣкиго отъ тѣхъ сръбската власть стѣкми по една банда, въ която влизаха шпиони и всевъзможни пропаднали типове, мнозина отъ които се наричаха федералисти, т. е. искаха да кажатъ, че не сж измѣнници, а „опозиция” на ВМРО. На всѣка банда бѣ повѣрена по една околия, за да прокарва тамъ програмата, прилагана до сега отъ Стойчо Добревъ. Жестокостъта обаче, сега надмина всѣка представа. Въ Брѣгалнишкия окръгъ бидоха избити десетки селяни, нѣкои отъ които живи заравяни. Въ Кочанско опожариха около триста селски къщи. Впечатлението всрѣдъ народната маса бѣ ужасяваще, поради факта, че като ренегати действуваха нѣколко бивши македонски четници, които нѣкога сами бѣха заклевали за борба противъ сърбитѣ сжщитѣ селяни, които днесъ подлагаха на изтезания тѣкмо защото не сж измѣнили на дадената клетва. Мѣчителитѣ познаваха лично почти всички селяни отъ отреденитѣ имъ околии; знаеха много тайни отъ миналото, знаеха организационнитѣ скривалища и връзки; насочваха ударитѣ си безпогрѣшно срещу най-ценнитѣ българи. Никое крушение на народнитѣ упования презъ войни и възстания не бѣ засѣгнало духа на народа ни въ източна Македония тѣй дълбоко, както появата на това ренегатство. Настъпи смутъ, отвръщение и чувство на срамъ за българското име; и унижение предъ поробителя, когото до сега само мразѣха, но предъ когото и въ страданията си хората се чувствуваха горди. Намѣриха се смѣли селяни, които въ присѣствие на сръбски стражари възразяваха на ренегата Ст. Мишевъ: „Не те ли е срамъ Стояне? Не бѣше ли ти, който ни донасяше пушкитѣ и проповѣдваше да се боримъ до край? Не бѣше ли ти, който ни заклеваше никога да не издаваме народнитѣ тайни, а днесъ си станалъ потераджия? че надъ насъ има единъ Богъ, който всичко вижда...” Имаше случаи, когато ренегатътъ за моментъ се е сепвалъ и безъ да прибѣгва до насилие, опитвалъ се е бледъ и смутенъ, да обяснява защо билъ трѣгналъ по тоя пѣтъ. Григоръ Циклевъ въ много села се бѣ опитвалъ да говори за предстояще „югославянско сближение”, за нѣкаква федерация... Така, поробениятъ български селянинъ узнаваше, че заради тая идея неговитѣ ребра трѣбва да бждатъ изпочупени и че въ името на нея трѣбва да се нарича сърбинъ.

Чрезъ тая маневра властъта целѣше да постига раздвоение всрѣдъ народа, а отъ друга страна очакваше да получи списъка на онѣзи лица, които искрено биха се опредѣлили като „федератисти”, за да може въ сгоденъ за нея моментъ и тѣхъ да постави въ клетцитѣ си. За щастие, подобни федератисти не се намѣриха, т. е. не можа да се създаде никаква мрежа „за освобождение на Македония” чрезъ провокаторството на сръбската администрация, посрѣдствомъ ренегатитѣ.

Ренегатитѣ се проявиха главно въ Брѣгалнишкия окръгъ. Но нѣкои отъ тѣхъ, като Палйошъ, се подвизаваха и въ Гевгелийско. А

Кръсто Лшондевъ за кратко време послужи на сърбитѣ въ Битолско.

Властѣта създаде специално дружество, именувано „Удруженіе противъ бугарскихъ бандита“, поставяйки начело Михаилъ Каламатиевъ и Стоянъ Мишевъ, съ централа въ Щипъ. Безкрайни сж зулумитѣ на това „Удруженіе“ противъ добритѣ българи въ нѣколко околии. Дете въ майка пропищѣ — споредъ народния изразъ. Заплахи, бой, обири, палене на кжши, обезчестявания, убийства, заравяне на живи хора, печене на хора до смъртъ (каквито случаи има въ Кратовско) — всичко, което антибългарския бѣсъ на шовинистична Сърбия и злобата на пропаднали и опозорени предъ народа си типове могатъ да измислятъ, бѣ приложено. Загинаха стотици горди и твърди български синове.

Въ тая пѣклена акция взе участие и известния Тодоръ Паница, като изпрати свои другари въ самитѣ терористически банди, обикалящи отъ село на село, съ задача да измъчватъ и да убиватъ. Чрезъ Паница връзка съ тия ренегати подържаше Димитъръ Влаховъ, представител на третия комунистически интернационалъ въ Виена. Той пращаше даже печатни брошури до сръбскитѣ околийски началници, които отъ своя страна ги предаваха на въпроснитѣ ренегати, за да ги разпространяватъ гдето успѣятъ, представлявайки се предъ наивни хора за нѣкаква „идейна“ организация, работеща „въ полза на Македония“. По-голѣмъ цинизъмъ и падение мѣчно се среща. Нашиятъ народъ въ Брѣгалнишката област сигурно и подиръ сто години ще приказва за демоничната тройка Каламатиевъ-Стоянъ Мишевъ-сръбския жупанъ Добрица Матковичъ, и за тѣхното „Удруженіе“. Въ него насила заставяха да членуватъ почтенитѣ граждани и много селяни, които въ душата си го презираха. Тѣ бѣха длъжни да внасятъ и членски вноски тамъ. Чрезъ методитѣ си за мжчения, организиранъ шпионажъ, безотговорнитѣ си действия, тая полицейска организация нѣма равна на себе си въ европейския континентъ. Зловещото ѣ дѣло наддѣлява надъ болшевишкитѣ „чеки“, за които четемъ толкова мрачни описания.

Ето какво писа за въпросното „Удруженіе“ бѣлградскиятъ вестникъ „ПРАВДА“ отъ 24 юлій 1924 г. по сведения отъ Прилѣпъ :

« Самозванитѣ членове на една Организация за борба срещу Революционната Организация, защото такава е поне името, което тѣ си поставятъ съ гордостъ, сж наводнили града, за да празнуватъ единъ празникъ ! Ходейки по улицитѣ тѣ не пропускаатъ да предизвикватъ минувачитѣ и да се отдаватъ на насилия надъ населението. Привърженицитѣ на партии, които съставятъ опозиция на Пашичъ, сж заплашени съ смъртъ. Ние молимъ вашето съдействие, за да издигнете гласъ на протестъ срещу дейността на тѣзи хора ».

А бѣлградскиятъ вестникъ „Република“ отъ 27 юлій 1924 г. по сжщия въпросъ пише :

« Отидете въ Белесъ и по всички жгли на улицитѣ вие ще срещнете гжжни фигури, които избѣгватъ да ви гледатъ отъ предпазливостъ. Заобикалящата срѣда тежи така върху васъ, че вие чувствувате тежестъта на единъ товаръ върху раменетѣ си; и една враждебна атмосфера ви забикаля. Подозрението се носи около васъ и ви избѣгва. Никой не смѣе да ви срещне, защото вие сте смѣтанъ за шпионинъ или полицаѣ, и вие не можете да намѣрите

никой да ви придружи изъ града. Убийства сж извършвани до центъра на града. Населението е било изненадано презъ последнитѣ дни съ едно странно събитие. Улицитѣ сж били ненадейно заети отъ хора въоръжени отъ глава до пети и носещи надписи : « За краля и отечеството ! ». Тѣ сж дошли, да организиратъ населението на града за борба срещу четитѣ на революционната организация ! Жителитѣ наблюдаватъ съ страхъ ужаситѣ извършвани отъ тѣзи хора посрѣдъ день, които властитѣ не обезпокояватъ. Между главнитѣ участници, населението е могло да познае, съ обичайното си добродушие, прочути разбойници отъ турско време. Ето защо опасенията сж още по-голѣми, защото тѣзи доказани разбойници нѣматъ за целъ друго, освенъ да прикриятъ по-умѣло престѣпленията си, подслонвайки се задъ една официална организация, за да продължатъ своята дейность сега срѣдъ день за доброто на краля и родината ! ».

„ Београдске Новости ” отъ 16 декемврий 1924 г. печати следната телеграма, датирана отъ Скопје :

« Неотдавна бѣлградскитѣ вестници съобщиха, че въ околноститѣ на с. Зърновци (Брегалница-Щипъ) бѣлгарскиятъ войвода Бърльо билъ обесилъ двама мирни граждани, обичани отъ населението. Въ сжщность, като се сжди отъ нѣкои признаци — това разбойнишко дѣяние не е никакъ работа на Бърльо, а на Стоянъ Мишевъ, който го е извършилъ като отмъщение. Той е на наша служба и постоянно кръстосва изъ Брегалнишкия окръгъ ».

Властѣта, обаче, не се интересувахе отъ писанията на вестницитѣ. Нейната политика въ Македония бѣ именно насилието, за да постигне основната задача на сръбската държава — обезбѣлгаряването на заграбенитѣ македонски околии, ако не се постигне посърбяването. Затова тя си послужи съ терористически банди още съ стѣпването си въ нашето отечество, точно както бѣ постѣпила и въ 1912 г. На лице сж протестни писания на сръбски вестници веднага следъ първата свѣтвна война. Никакъ не е излишно тѣкмо тукъ да дадемъ нѣкои извадки отъ тѣхъ.

„ Радничке Новине ” писа презъ януарий 1921 г. :

« Отъ десетъ общини въ скопската околия селянитѣ бѣгатъ ужасени отъ терора на държавнитѣ комити. Неописуеми насилия въ село Кожле. Селянитѣ до кърви бити. Единъ отъ тѣхъ е хвърленъ въ рѣката, отгдето сж го измъкнали полумъртавъ, и вкоченясалъ отъ зимния студъ. Въ Катланово много бандити обиратъ и измъчватъ селянитѣ за това, че последнитѣ сж гласували за комуниститѣ. Ако не престане терора, отхвърляме всѣка отговорность — народътъ е доведенъ до тежко отчаяние ». Помѣствайки тази телеграма вестникътъ прави тоя коментаръ : « Правителството и неговитѣ органи продължаватъ разбойническата и комитаджийска държавна политика въ Македония, която бѣ осждена отъ народа чрезъ изборитѣ. Ще разпустнете ли веднага четитѣ отъ бандити и комитаджии ? Искате ли мирътъ въ Македония ? Или ще продължи терора и насилието, което продължава да мачка македонското население ? Време е вече да се знае това ».

Презъ мартъ 1921 г. вестникъ „ Република ” писа :

« Изъ цѣла южна Сърбия долитатъ страшни известия. Цѣли села сж подложени на грабежъ и пожаръ, а населението масово се избива. Изъ цѣлата областъ върлуватъ яничари, — въ каквито сж се обърнали нашитѣ власти тамъ. Третиратъ се безмилостно и безъ това безправенитѣ наши граждани и се лѣе обилна кръвъ.

За да очисти южна Сърбия отъ бунтарски елементъ, който се явява бла-

годарение на нашето ръждиво управление, министърът на вътрешните работи е издалъ наредби, съ които цѣлото население е предоставено въ рѣцетѣ на полицейскитѣ власти. И последния пѣдарь може тамъ свободно да вилнѣе и убива, безъ да има кой да му държи смѣтка ».

Горнитѣ два отзива сж нарисували вѣрно положението, но сж пропуснали да отбележатъ, че изтезавания народъ е български.

Излизациятъ въ Скопие вестникъ „Стара Сърбия” писа презъ мартъ 1922 година :

« Службата е занемарена, законътъ остава мъртва буква ; за неговото изпълнение никой не помисля. Съ една дума, между населението въ тѣзи краища е зацарувалъ нечуванъ и незапомненъ тероръ, та и най-обикновениятъ гражданинъ въ чудо пита къмъ какво води това и какъвъ ще му бжде края ».

3. КРАТОВСКА ОКОЛИЯ. Още отъ първитѣ месеци на революционното съзаклатие, чийто основи поставиха Груевъ и Дѣлчевъ презъ 1894 година, тая околия си спечели завидно мѣсто въ историята на нашата освободителна борба. Въ нея най-често пребиваваше Дамянъ Груевъ следъ Илинденското възстание. Въ нейнитѣ планински гѣнки ставаха конгреситѣ на Скопския революционенъ окръгъ. Тамъ минаваше най-краткия пѣтъ (каналъ) за четитѣ отъ централна и западна Македония.

Още бѣха съ запазени сили мнозина селски деятели, които бѣха дали клетва лично предъ Груева или Развигорова за вѣрностъ на ВМРО ; както и мнозина, които бѣха другарували съ легендарния въ този край Атанасъ Бабата. Много повече отъ обикновенно човѣшкото име изразяваха за селата на Кратовско имена като Пано отъ с. Неокази, Григоръ отъ с. Бучище, Теодоси Хаджията отъ с. Емирица, дѣдо Зао отъ с. Койково. Съ тѣхъ и други като тѣхъ беззаветно преданни хора Александровъ започна въ 1920 година да организира околията. Въ нѣколко месеци тя бѣ, може да се каже, изцѣло стѣгната. И тукъ, както въ съседнитѣ околии, бѣха готови селскитѣ чети, каналитѣ, рѣководнитѣ тѣла. Опитни куриери за всички посоки не липсваха сжщо.

Не бѣ възможно и тукъ да се избѣгнатъ нѣкои малки престрелки и по-сериозни схватки съ сърбитѣ. По правило, властитѣ взимаха поводъ отъ тия случки, за да се нахвърлятъ върху невинното население съ повече жестокостъ отъ обикновената.

4. ЩИПСКА ОКОЛИЯ. Христо Силяновъ, отличния историкъ на нашата освободителна борба презъ турския режимъ, опредѣля като седемъ стѣлба на българщината въ Македония градоветѣ Щипъ, Велесъ, Скопие, Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и Кукушъ. Следъ изгарянето на Кукушъ за цѣла източна Македония — считайки за източенъ дѣлъ областитѣ на лѣво отъ Вардара — остава само единиятъ стѣлбъ, градъ Щипъ. И въ отпора срещу новия поробител, начиная отъ 1913 година, той достойно запази мисията, която му бѣха опредѣлили първитѣ наши апостоли на революционното дѣло, Груевъ и Дѣлчевъ. Центъръ на цѣлата борба въ първия сръбски режимъ бѣ тоя градъ и неговата околия. Дѣлбоки корени имаше тамъ ми-

съльта за бунт срещу тиранията, а фанатично бѣ и българското национално съзнание. Не ми е известно дали нѣкой по-подробно е описалъ развоя на революционното дѣло въ моя роденъ градъ. Ако нѣщо въ настояще време се пише на самото мѣсто, то ще е положително изопачено, споредъ както изисква денационализаторския планъ на Бѣлградъ. Въ духа на сжщия планъ виждаме днесъ да се оспорва достовѣрността даже и на сведенията, които сж ни оставили редица македонски деятели отъ миналото въ форма на свои спомени. Разбира се, фалшификациитѣ на потисника не ще могатъ да заличатъ историческата истина. Считайки, че е отъ полза колкото може повече данни да излѣзнатъ на яве за близкото минало на народа ни, за неговитѣ борби и стремления, смѣтнахъ, че не е съвсемъ излишно ако тукъ на кратко спомена поне имената на нѣкои отъ проявенитѣ въ гр. Щипъ дейци отъ епохата на турския режимъ. Заедно съ това прилагамъ едно указание за връзката само на една улица, въ щипския кварталъ Ново-село, съ освободителната ни борба ; но дължа да прибавя, че тия данни не сж пълни, а даватъ онова, което съмъ можалъ да си спомня. Приложенията²⁰⁻²¹ могатъ да подпомогнатъ донейде читателя, за да получи една представа относително борчеството на Щипъ и неговата интимна връзка съ българщината. А картината въ Щипъ едва ли съ нѣщо се различава отъ тая въ много македонски градове и села.

Като първи подвизи следъ 1918 г. могатъ да се означатъ бѣгствата на две голѣми групи затворници — едната отъ Щипъ, състоя-

Отдѣление отъ Щипската чета за Овче поле.

ща се отъ двадесетъ и трима души, другата отъ близкото до него Свети Николе. И дветѣ групи бѣха главно бивши четници, които

презъ първия сръбски режимъ сж действували противъ робството. Докато мнозина тѣхни другари на време се бѣха укрили, тѣзи хора било отъ немарливостъ, било поради други случайности, се озоваха въ затвора. Нѣкои отъ тѣхъ бѣха вече и осждени на дългогодишно наказание, а други очакваха смъртъта си.

Въ Щипъ групата успѣва въ течение на нѣколко седмици да подкопае пода на голѣмата затворническа стая, служейки си съ единъ щикъ отъ манлихера. Услужилъ имъ бѣ единъ мѣстенъ турчинъ, постжпилъ на сръбска стражарска служба. За щастие, дѣсчения подъ се е издигалъ около две педи отъ земята, та е изигралъ ролята на грамадна кутия, въ която внимателно е била наблѣсквана изкопаната прѣстъ. Когато отворѣтъ изподъ стената е направенъ, затворниците се измъкватъ презъ нощъта на 9 августъ 1920 г., миनावайки въ съседенъ частенъ дворъ. Нѣкои отъ бѣгълците наново постжпиха въ четитѣ на ВМРО.

Въ Свети Николе пѣкъ бѣгството е улеснено отъ немарливостъта на мѣстната сръбска полиция. Тя е оставила на вратата на затвора само единъ часови съ пушка. Въ деня на едно държавно сръбско празненство въ затвора наблюдението е било сведено до минимумъ. Това именно използватъ затворенитѣ бивши четници. Предварително имъ е била доставена една кесийка съ червенъ пиперъ. По уговоренъ знакъ, както сж се разхождали въ двора, единъ хвърля пиперъ въ очитѣ на часовия, а други взиматъ пушката му; вратата е набързо разбита и всички се прѣскаатъ изъ улицитѣ на градчето, а отъ тамъ изъ равното Овче-поле, кждето, обаче, всѣка кжща имъ е позната, а изъ селата хората имъ предлагатъ госто-приемство. И тия бѣгълци намиратъ лесно революционнитѣ чети. Впечатлението изъ цѣлия край е отлично, т. е. съвсемъ неблаго-приятно за сръбската властъ. Голѣма олелия отъ преследване се създаде поради тия бѣгства въ околията. Само двама отъ избѣгалитѣ бидоха заловени, единиятъ отъ които — именуванъ Лисицата, родомъ отъ Радовишъ — бѣ убитъ.

Подемането на новия отпоръ въ 1920 година не се нуждаеше въ Щипъ отъ никаква агитация. Тя бѣ извършена — споменахме вече — и за цѣла Македония още съ идването на сръбската властъ. Достатѣчни бѣха нѣколко писма отъ Т. Александрова до авторитетни лица въ града, за да се почне организирането. Въ невѣроят-но бързо време то достигна нужнитѣ за новата борба размѣри; така че щипскиятъ войвода Иванъ Бърльо спокойно можеше, облеченъ въ цивилни дрехи, съ файтонъ да влиза въ града, поздравлявайки безгрижно сръбскитѣ часови при каменния мостъ на Брѣгалница.

Твърде скоро отъ Щипъ започнаха да постжпватъ пари въ касата на ВМРО. До известна степенъ тая дейность е започната съ излишно пренебрежение къмъ бдителността на властитѣ, почти както ставаше въ турския режимъ. Затова главниятъ касиеръ Моне хаджи Кимовъ, членъ на доста видна фамилия отъ Ново-село, трѣбваше да избѣга. Общо взето, народътъ е помагалъ и парично на организацията. Само двама души отъ града, търговцитѣ Илия хаджи

Васковъ и Михаилъ Каламатиевъ, не сж пожелали да внесатъ нищо. Следъ нужнитѣ увещания мѣстнитѣ деятели сж прибѣгнаха къмъ наказанието имъ. Хаджи Васковъ е убитъ въ дома му, а Каламатиевъ остава раненъ и предава на сръбскитѣ власти каквото е знаелъ, поставяйки се въ пълна тѣхна услуга. Тая афера изпрати въ затвора група родолюбиви граждани, безъ да е доказана вина на никого отъ тѣхъ.²²

Измежду схваткитѣ и сраженията, които щипската чета е имала, доста смути сръбитѣ нападението върху едно тѣхно отдѣление при село Люботенъ, кждето паднаха надъ двадесетъ души войници и толкова ранени. Начело на нападащата чета сж били Траянъ Кръстевъ Лакавишки и Хаджи Григоръ хаджи Кимовъ. Между четницитѣ се е намиралъ и младия, наскоро постъпилъ въ редоветѣ на нелегалнитѣ, Величко Георгиевъ, познатъ по-сетне подъ името Владо Черноземски. Спасилитѣ се сръби сж избѣгали къмъ Щипъ, оставяйки нѣколко автоматични пушки и доста отъ мунициитѣ си.

При друга засада къмъ Овче-поле бѣ убитъ единъ сръбски капитанъ и нѣколко войници.

Като сполучлива акция може да се вземе и задигането на войнички дрехи и пушки отъ казармата, улеснено чрезъ приятелството на единъ подофицеръ хърватинъ и добре изведено съ участието на малкъ брой щипски еснафи, между които всеотдайно преданниятъ на дѣлото Ване Параспуровъ.

Главната задача на ВМРО до смъртта на Тодоръ Александровъ би могла да се нарече организаторска, независимо, че се наложиха известни нападения и неизбежно трѣбваше да се приематъ нѣкои сражения.

Измежду нападенията най-голѣмъ шумъ повдигна ударътъ върху сръбскитѣ колонисти въ село Кадрафаково, Щипско. Неговата целъ бѣ да се спре по-нататъшното заселване на сръби отъ севернитѣ краища на Югославия. Тѣ се установяваха върху земята, която македонския селянинъ съ столѣтия бѣ обработвалъ почти безплатно, като ратай при турскитѣ чифлици, и за чието притежание бѣха мечтали цѣли наши поколѣния. Но пришелцитѣ биваха настанявани и върху собствената земя на нашитѣ селяни, като мѣстнитѣ жители биваха по този начинъ стеснявани. Ако тая колонизаторска политика би продължила успѣшно, покрай всичкитѣ други злини за народа ни отъ социално и икономическо естество, очертаваше се и промѣна на националния образъ на страната. Презъ 1923 г. край с. Долно-Трюгерци, Щипско, сръбитѣ докараха 270 фамилии — всички сръби отъ областитѣ северно отъ р. Сава и Дунава.

Не само въ Щипско бѣ започната такава колонизация.

Съ целъ да сръбизира скопския окръгъ, сръбското правителство е въвело практиката, отъ 1921 г., да настанява тамъ сръбски населници. На тѣзи последнитѣ се раздаватъ земи и къщи, които се отнематъ отъ мѣстнитѣ жители българи и турци.

За примѣръ даваме тукъ имената на селянитѣ, на които е била отнета частъ отъ земята имъ. Така въ с. Черешево, Скопско, сръб-

скитѣ власти сж отнели на сила : 15 хектара на Георги Димковъ, 16 на Атанасъ Соколовъ, 10 на Величко Соколовъ, 30 на Муаремъ Дотчо, 10 на Илия Алтиевски, 3 на Цвѣтко Недѣлковъ, 10 на Илия Христовъ, 5 на Стоянъ Ангеловъ, 5 на Гуго Колевъ, 8 на Мите Бодоевъ, 5 на Тома Недѣлковъ, 16 на Тома Ангелевски, 5 на Мите Пешевъ, 7 на Стоянъ Младеновъ, 5 на Йове Митревъ, 6 на Трайко Атанасовъ, 5 на Велко Стояновъ, 8 на Ангелко Урушевъ, 6 на Велянъ Цвѣтковъ.

Въ с. Маджари, сж били иззети земи на следнитѣ селяни : 20 хектара на Блажо Златковъ, 20 на Трифунъ Ангелковъ, 15 на Илия Косовалиевъ.

Сжщо сж били заграбени земи на селянитѣ отъ Инджиково, Арачиново, Билимбегово, Идризово, Юрумлеръ, Кадиносело, Малино, Ибраимово, Огнянци, Катланово.

Ограбениитѣ сж протестирали нѣколко пжти срещу тѣзи посетелства върху тѣхнитѣ имоти, но сръбскитѣ власти отъ Скопие сж ги предупредили, че рискуватъ по този начинъ да имъ бжде отнето всичко и тѣ самитѣ да бждатъ изпратени въ Косово (Стара Сърбия), ако не се примирятъ.

Отдѣление отъ Щипската чета за долината на Лакавица.
Най-лѣвиятъ е пом.-войводата Траянъ Кръстевъ Лакавишки.
Вториятъ отъ лѣво е Владо Черноземски

Въ разгледания периодъ споменатата акция е сигурно единствената, при която ВМРО бѣ решила да бждатъ нападнати и хора, които не сж се провинили съ нищо друго, освенъ туй, че сж дошли да

отниматъ земята на нашия селянинъ. Но тази акция бѣ предприета следъ многократни предупреждения до сръбскитѣ власти — да не докарватъ въ Македония колонисти. Четата на Иванъ Бърльо, наброяваща къмъ двадесетъ души, нападна внезапно Кадрафаково и наистина внесе страхъ не само въ тая малка сръбска колония, но и всрѣдъ всички пришелци. Къмъ тридесетъ души отъ колониститѣ въ Кадрафаково бѣха ранени и убити. Отъ четата не загина никой, тъй като изненадата е била пълна, а войска отъ Щипъ не е било възможно да дойде бързо.

Всѣки колонистъ знаеше занаятъ, че живота му е винаги въ опасностъ. Къмъ това се прибавиха недоволствата отъ климата, и особено отъ липсата на достатъчно вода изъ тѣзи мѣста — зло, съ което нашиятъ народъ бѣ привикналъ. Цѣлото селско население бѣ доволно отъ тази мѣрка на ВМРО. Повечето отъ пришелцитѣ се завърнаха тамъ, откъдето бѣха дошли.

Като не можаха да заловятъ нито единъ отъ нападателитѣ, сръбскитѣ власти подкараха къмъ затвора мнозина невинни селяни. Сждиха ги въ Щипъ, служейки си съ фалшиви свидетелства и насила наложени признания. Бѣлградскиятъ вестникъ „Правда“ изнесе, че самиятъ защитникъ на селянитѣ, сръбски адвокатъ, е казалъ въ сжда : „Тѣзи, които вие сждите, сж невинни. Отговорността за убийствата отъ Кадрафаково пада върху властитѣ“.

Независимо отъ всичко, единъ отъ „обвиненитѣ“ бѣ осъденъ на смъртъ, двама души на 20-годишенъ затворъ, а едно лице на 5 години затворъ. Осем души селяни бидоха освободени, но следъ много патила въ затвора.

Въпросниятъ адвокатъ имаше право да заяви, че отговорността падна върху властитѣ. Много пжти, както казахме, тѣ бѣха предупреждавани, да не докарватъ колонисти сърби.

И по тая случка, както и за всички по-крупни прояви на ВМРО, се писа доста въ европейската и американска преса.

Познатиятъ надалече въ Македония войвода на Щипско бѣ Иванъ Яневъ Бърльо отъ с. Горни Балванъ.

5. КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ. Добри корени хвана ВМРО и въ тази околия съ старо борческо минало. Създадоха се ржководни тѣла въ града и селата. Околийски войвода бѣ Кръсто Лазаровъ, много тактиченъ, съ високъ моралъ. Той се ползуваше съ всеобщо уважение ; запазилъ бѣ здрави лични връзки срѣдъ населението още отъ турския и първия режимъ. Нѣмаше високо образование, но бѣ надаренъ съ интелигентностъ, а имаше и твърде приятни отношения къмъ хората. Въ ВМРО е почналъ да се проявява съ акции още въ 1902 год.

Една истинска жива легенда бѣ, и ще си остане, името на Кръсто Лазаровъ, кумановския войвода ; легенда, каквато не се среща така често даже въ срѣдата на македонското революционно движение. Бойнитѣ подвизи, борческата деятелностъ на Кръсто Кумановски може да се сравнява само съ тази на единъ Апостолъ Енидже-Вардарски, на единъ Христо Чернопѣевъ, Василъ Чакаларовъ. Съ тази разлика, че Кръсто можа да работи за Македония презъ много подълъгъ периодъ. Ако неговитѣ спомени бѣха отпечатани, сигурно

биха се чели като най-увлекателен романъ ; и множество българи не биха повървали, че въ тѣхната срѣда е живѣлъ подобенъ герой — колкото недостижимъ по храбрость и преданость, толкова самозаличенъ по скромность.

Къмъ четридесетъ и седемъ сражения бѣ изнесълъ Кръсто, противъ турци и сърби ; половината отъ тѣхъ сж траяли надъ десетъ часа всѣко. Едва ли и следъ петдесетъ години ще бжде забравено особено сражението му презъ първия сръбски режимъ въ мѣстността „ Орловецъ”, Кумановско; разкрита въ една пещера, неговата чета се брани юнашки цѣли три дни ; мнозинството четници загиватъ ; по чудо и този пжтъ се бѣ спасилъ войводата съ двама другари. Заслужено презъ втората свѣтвна война хиляди селяни чествуваха Кръсто точно въ тази мѣстность. Неговата революционна дейность продължи и подиръ първата свѣтвна война ; нови сражения води той противъ сръбскитѣ потери и войски. Бѣше членъ въ Окржжния Комитетъ на Скопския революционенъ окржгъ. Възпиталъ бѣ четници, които му съперничеха по храбрость ; единъ измежду тѣхъ бѣ и Цвѣтанъ Спасовъ, оставилъ сжщо голѣмо име въ Кумановско и Кратовско, загиналъ следъ ожесточена петнадесетъ-часова борба съ сърбитѣ.

Кръсто бѣ отъ с. Конюхъ, Кумановска околия. Стжпилъ е въ редоветѣ на ВМРО къмъ 1900 година. Като младъ борецъ е премахналъ водача на сръбската пропаганда въ гр. Куманово — събитие, което на времето си стана известно въ цѣла Македония. Това бѣ въ 1905 г., когато Кръсто бѣ четникъ въ четата на Коста Нунковъ. Преди това и по-късно е четникувалъ при други войводи. Преди „Хуриета” е вече войвода въ Кумановско и като такъвъ бива дочаканъ отъ турскитѣ власти и народа, когато четитѣ се легализираха. При отпочналата борба срещу Турция той е пакъ нелегаленъ, до балканската война, при която четата му принася доста услуги. Презъ цѣлия прѣвъ сръбски режимъ, отъ 1913 до 1915 г., е нелегаленъ, съ чета въ поробена Македония. Нелегаленъ е — както казахме — и подиръ 1918 г. Борилъ се е въ разни околии на Македония, не само въ Кумановско.

Следъ 1941 г. се е прибралъ въ родната си околия, съ надежда старинитѣ си да прекара между народа, комуто бѣ посветилъ живота и всичкитѣ си сили. Въ края на 1944 г. титовата власть го задига и изчезва безследно. Съмнение нѣма, че въ случая сръбската пропаганда* си отмжщава на Кръсто заради неговата знаменита борба противъ нея, водена години подъ редъ.

Неговото легендарно име ще живѣе дълго въ преданията на народа. А историята на нашето движение ще му отдѣли достойно мѣсто, за да четатъ поколѣннията и укрепватъ националната си гордость чрезъ подвизитѣ, вѣрвата и преданостъта на Кръсто къмъ нацията и свободата ѝ. Този българинъ бѣ изваянъ сѣкашъ отъ гранитъ ;

* Цѣлата дейность на сръбското държавно четничество, или на сръбскитѣ консули въ Македония, бидейки проявление на страниченъ факторъ, който нѣмаше нищо общо съ българското население въ страната, бѣ означавана съ думата пропаганда.

Кръсто Лазаровъ, кумановски войвода.

Лазаръ Велковъ Дивлянски, скопски войвода.

неговиятъ духъ, скромность и себеотрицание бѣха апостолски ; не напразно народната маса го обожаваше.

На 5 августъ 1924 г. загина Цвѣтанъ Спасовъ, войвода, отъ с. Орашецъ, сжщата околия. Той бѣ наистина извънредно храбъръ човекъ. Покрай участието му въ по-малки схватки, далъ бѣ на сръбскитѣ потери три знаменити сражения въ Кратовско ; въ две отъ тѣхъ, при селата Нежилово и Тополово, участвуваха много сръбски войници, стражари и членове на специалнитѣ държавни банди. Отдавна противникътъ не бѣ принуждаванъ да си послужи и съ топове срещу една чета въ тѣзи краища. Това се бѣ случвало въ турско време срещу войводата Атанасъ Бабата, а по-късно при първия сръбски режимъ срещу Кръсто Лазаровъ. Сега войската прибѣгна до артилерия противъ Цвѣтанъ Спасовъ и другаритѣ му, които заедно съ него геройски загинаха въ боя, продължилъ повече отъ двадесетъ и четири часа.

Четата е била открита край село Тополовикъ, Кратовско, на 4 августъ, навечеръ. Състояла се е отъ 21 души. Следващата утринъ е била забиколена на върха „ Борса ”. Сражението е почнало доста рано. Нападателитѣ били редовни войски, жандари и банди за преследването на революционеритѣ. Тѣ направили нѣколко опита да измѣстятъ четата, но безрезултатно. Сърбитѣ тогава прибѣгнали до единъ варварски методъ : наредили на първата линия селяни отъ околноститѣ, които да имъ служатъ като щитъ. Въпрѣки голѣмото число нападатели, къмъ 2 000 души, въпрѣки дъжда отъ олово — отъ картечницитѣ, революционеритѣ, закрити задъ скалитѣ, продължавали да противостоятъ хвърляйки бомби ; за голѣма изненада на сърбитѣ, отбиваха атакитѣ имъ. Сражението продължило по този начинъ до следъ обѣдъ на 5 августъ, безъ четницитѣ да дадатъ нито една загуба.

Сръбскиятъ командантъ тогава заповѣдалъ да се прибѣгне до артилерията, и първиятъ изстрелъ започналъ въ 6 часа вечерята, при последната атака : една вихрушка отъ картечни и топовни гранати. Македонскитѣ революционери не престанали да пѣятъ. При тази атака пада първата жертва отъ четницитѣ. Идва нощта. Картечницитѣ млъкнали. Тогава четницитѣ се дигнали, за да си отворятъ пжтъ, въ кръга, който ги заобикалялъ. Въ суматохата доста отъ селянитѣ, които се намирили между сърбитѣ и революционеритѣ, паднали убити. Но въпрѣки куршумитѣ четата успѣла да скъса кордона и да си отвори пжтъ, оставайки на бойното поле двама убити — войводата Цвѣтанъ Спасовъ, който, тежко раненъ, се самоубилъ, четника В. Ананиевъ и четирима тежко ранени.

Сърбитѣ, които представиха битката тенденциозно, имали 25 убити и множество ранени, между които команданта. Между селянитѣ сж паднали и ранени петдесетъ души, въ голѣма частъ улучени отъ самитѣ сърби при нощната контра-атака.

Въ последвали схватки загиватъ и други отъ четата.

6. СКОПСКА ОКОЛИЯ. Организирането тамъ почна стария войвода Лазаръ Велковъ отъ с. Дивля, добре запознатъ съ селата още

отъ турския режимъ и първото сръбско владичество. Той води нѣколко сражения. Съ него бѣха заминали къмъ западна Македония Илия Кушевъ, опредѣленъ за войвода на Велешко, Любомиръ Весовъ, опредѣленъ за войвода въ Крушевско и Петъръ Шандановъ отъ Охридъ който щѣше да остане съ Лазара, ако не заминеше съ нѣкого отъ споменатитѣ двама млади войводи. Въ случайна престрелка съ сърбитѣ Шандановъ бѣ раненъ въ петата и се завърна.

Като секретаръ на Лазаръ Дивлянски бѣ въ 1924 година Петъръ Станчевъ отъ София, отдаденъ отъ младини на македонското движение. Нѣколко месеци обикаляха заедно въ Скопско, до загиването на Т. Александровъ. Създали бѣха добри връзки и въ градъ Скопје.

Въ Скопско действуваше и войводата Величко Веляновъ отъ село Црешово. Той бѣ попадналъ въ сръбския затворъ следъ първата голѣма война. Но една надвечеръ, когато е билъ каранъ отъ сръбски стражари, заедно съ други затворници, да носи вода отъ близка чешма, успѣлъ да избѣга. Става нелегаленъ и наскоро внесе страхъ въ срѣдата на сръбскитѣ пришелци изъ Скопско, като секретаръ-бирници, кметове и прочее. На нѣколко мѣста презъ деня влѣзна съ другаритѣ си въ селата, наказвайки проявенитѣ съ зло къмъ народа сръбски „деловогѣи“ и кметове. Нѣкои сж били избити въ самитѣ имъ общински канцеларии. Величко доживѣ да види за втори пжть пропастьта на Сърбия, презъ втората свѣтвна война, и се помина докато Скопје бѣ още заето отъ българскитѣ власти.

Макаръ напълно неграмотенъ човѣкъ, Величко бѣ интересенъ съ нѣкои съвсемъ оригинални негови черти. Правѣше впечатление съ едрата си фигура и съвсемъ тихия си гласъ. Речникътъ му бѣ доста беденъ, но често неочаквани негови изрази се цитираха съ любопитство и веселостъ въ нашата срѣда. Въ това отношение съперничеше на Бърльо, който при всѣки разговоръ будѣше очудване и искренъ смѣхъ. Величко се обръщаше къмъ всички съ думата „Сладъкъ“.

Еднажъ въ България се намѣриха заедно нѣколцина отъ четницитѣ му, всички скромни и мълчаливи хора. Той смѣтна за дългъ да имъ даде съвети. Произнесе нѣколко фрази на скопски диалектъ и бързо завърши наставлението : „Тука тебе да си траеме, да бидеме като завалии*...“. Мисълта му бѣ, че държанието на другаритѣ му не бива да пада въ ничии очи и да бжде най-коректно. Но думата „завалии“ на турски значи точно „нещастници“. И затова лаконическата му инструкция бързо се разнесе между нашитѣ борци ; често бѣ повтаряна и полувесело, полусериозно се изтъкваше като най-сполучива препоржка за тѣхното държание всрѣдъ обществото.

Между хората, които въ Скопје подържаха тайни връзки съ ВМРО бѣ и Спиро Китинчевъ ; по едно време той влизаше и въ околийския революционенъ комитетъ. Той е познатъ гражданинъ, училъ въ българската гимназия въ Солунъ, а следъ това въ Швейцария. По-късно бѣ кметъ на града. Той имаше значителни връзки съ населението. Умрѣ като затворникъ при комунистическия режимъ въ

* « Завалия » на турски значи « нещастникъ ».

Кумановска и скопска нелегални групи. Въ срѣдата на първия редъ е скопския войвода Величко Веляновъ. Въ първия редъ отъ лѣво, съ пушка върху коленетъ, е Петъръ Станчевъ; до него въ дѣсно е Кръсто Лазаровъ.

Паланечка чета.

Югославия, вследствие на непосилна, наложена работа и други терзания.

7. КРИВО-ПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ разви значителна революционна работа. И тамъ се дадоха нѣколко сражения, а биваха нападнати и сръбски жандармерийски и други обекти. Войводата Стоянъ Лековъ Царо, родомъ отъ Кратово, падна убитъ въ борба срещу сръбска потеря на Великденъ 1924 година. Заслужилъ куриеръ бѣ стария Серафимъ, ако се не лъжа отъ село Дурачка-рѣка.

8. ВЕЛЕШКА ОКОЛИЯ. Освенъ Илия Кушевъ, като войводи работиха Гьошо Чолаковъ и Никола Пановъ, и двамата велешани. Сетне като войвода се озова тамъ Стефанъ Петковъ Сиркето отъ градъ Чирпанъ (стара България), който се бѣ запозналъ съ околията по време на първата свѣтвна война.

Тамъ действуваше и Никола Гули, синъ на легендарния Пито Гули, героя на Крушево отъ времето на Илинденското възстание. Младиятъ Никола бѣ неукротимо смѣлъ и предприемчивъ. Извършилъ бѣ въ София акция противъ единъ разколникъ. По-нататъкъ ще стане дума за бѣгството му отъ затвора. Въпрѣки изричните нареждания да действува внимателно, той се водѣше по своя темпераментъ и търсѣше рискветъ. Преобличалъ се е като цивилентъ, взималъ влаковетъ и отивалъ два-три пжти изъ други градове на Македония. Единъ пжтъ бѣ посетилъ и Бѣлградъ, а другъ пжтъ се бѣ явилъ въ Загребъ, кждето успѣлъ да поприказва съ Стѣпанъ Радичъ, хърватския водачъ, ангажиранъ по това време въ голѣма борба срещу сръбския централизъмъ въ държавата. Гули бѣ писалъ писмо до ръководството на ВМРО за тази си среща. При едно подобно пжтуване съ влакъ изъ Сърбия, презъ лѣтото на 1924 г., билъ е изненаданъ отъ тайнитѣ полицаи и внезапно заловенъ, преди да е успѣлъ да се докосне до оржжието си. Следъ доста страдания въ сръбскитѣ тѣмници е билъ погубенъ.

Съ сигурностъ се знае, че затворникътъ е билъ подложенъ месеци наредъ на жестоки физически и морални тегла, за да му се изтрѣгнатъ признания, отъ които сръбскитѣ власти сж се нуждаели за да извършатъ нови арести въ Македония. Всѣка нощъ Гулевъ е билъ подлаганъ на страшни изтезания, но той е отговарялъ само : „Убийте ме, не знамъ нищо, нѣма да кажа нищо. Азъ съмъ синъ на Пито Гулевъ”. Сръбскитѣ власти не сж съобщили никому нито за ареста му, нито за мъченическата му смъртъ.

Никола бѣ свършилъ основното си образование въ родния си градъ, а гимназия въ София.

Илия Кушевъ загина на 29 ноемврий 1922 г. при с. Ерлевци, Велешко, по много трагиченъ начинъ. Съ него бѣха Иванъ Гьошевъ отъ с. Крайница и Мане Кратовски, сжщо дългогодишенъ четникъ, както и четирма турци. Последнитѣ бѣха станали нелегални следъ като сж се провинили предъ сръбската властъ. Кушевъ ги прибра въ своята чета. Подмамени съ обещание да бждатъ опростени, а вѣроятно и съ изгледа да бждатъ богато възнаградени, четниците-турци измушкали свирепо тримата си другари българи, когато сж спали въ една воденица. Четирмата предатели се казваха Асанъ Али, Сюлейманъ Алихи,

Акимъ Алихи и Асанъ Хюсеинъ; имената имъ изнесе и бѣлградския вестникъ „ Политика ” отъ 23 декемврий с. г. Кушевъ бѣ много сериозенъ човѣкъ, високо културенъ, съ поетически дарби. Притежаваше силна воля. Въ негово лице нашето отечество изгуби положително единъ обещаващъ борецъ, съ качества за водачество. Свършилъ бѣ солунската българска реална гимназия. Следъ 1913 година заминава за България, кждето го заварва мобилизацията въ 1915 година. Като поручикъ отъ българската армия е участвувалъ въ течение на цѣлата първа свѣтотвна война. Илия бѣ синъ на Бано Кушевъ, авторитетенъ български общественикъ, убитъ отъ турцитѣ въ родния му градъ преди 1912 година. Чичото на Илия, д-ръ Петъръ Кушевъ, е сжщо познатъ деецъ въ Македония, другаръ на Тодоръ Лазаровъ, и съ него заедно пращанъ на заточение въ Мала-Азия.

Въ своята кратка автобиография Христо Матовъ* казва, че при воденето на обществената и революционна борба следъ Хуриета, той е билъ въ честа връзка съ д-ръ Петъръ Кушевъ. Това свидетелство прибавя още нѣщо къмъ общата заслуга на фамилията Кушеви, която е измежду най-изтъкнатитѣ, отличили се съ дейность и жертви за свободата на Македония. Всичкитѣ ѝ членове бѣха съ високо образование. Д-ръ Кушевъ ми е казвалъ, че е следвалъ медицина по настояване на Дамянъ Груевъ, за да може легално да се установи на практика въ Велесъ. Наистина, въ качеството си на лекаръ той е извършилъ въ града и околията много ценна революционна работа.

Най-младиятъ загиналъ борецъ отъ фамилията бѣ Тодоръ Кушевъ, студентъ и членъ на дружество „ Вардаръ ” ; за него ще стане дума по-късно.

Известието за трагичния край на Илия получихъ като се криехъ въ таванската стая на единъ бившъ учителъ и борецъ отъ Гевгелийско, емигрантъ въ София. Нѣмахъ желание да споделя съ никого новината и мжката, която ме потискаше. Миниатюрната стаичка ми се струваше въ този моментъ като клетка. Не ми се искаше да вѣрвамъ, че е угасналъ пламъкътъ, който обещаваше да стопли съ надежди будния велешки край, а трептенията му да се почувствуватъ и въ по-далечни околии. И днесъ, пишейки тѣзи редове, нахлуватъ въ паметта ми редица картини отъ солунското ми ученичество, когато виждахъ Илия всѣки день изъ двора на гимназията и салонитѣ на пансиона ни. Намирахъ го понѣкога уединенъ да пише нѣщо ; чувствувахъ неговото притеснение и изненада въ такива случаи.

Въ поробена Македония Илия замина изпълненъ съ вѣра, оптимизъмъ за бждещето и готовъ за всѣка борба. Тръгваха заедно съ Любомиръ Весовъ. Екипировката имъ изпратихме чрезъ споменатия другаде кукушанецъ „ Тарасъ Булба ”, но пушкитѣ трѣбваше да получатъ при вѣрни хора край границата, при Малешевско. Отъ Горна-Джумая нататъкъ имъ услужваше тайно Иванъ Караджовъ, нѣкогашниятъ учителъ по музика въ Солунската българска девическа гимна-

* Христо Матовъ, отъ Струга, е най-проницателния идеологъ на ВМРО презъ турския режимъ. Бивалъ е задграниченъ представителъ на организацията.

Илия Кушевъ, велешки войвода.

Никола Пито Гулевъ.

зия, когото добре помнеше и Кушевъ. Единственото писмо, което получихъ отъ тѣхъ, бѣ писано нейде къмъ Брѣгалница. Хвалѣха се отъ четниците, които ги съпровождали и отъ организирания народъ. Пишеха и шеги, пускани срѣдъ групата имъ. Правиха и едно оплакване срещу Караджовъ, когото наричаха чудакъ. Следъ като минали границата установили, че никой не е взелъ смазка за оржието. По кариера Мише Босото, малешевецъ, писали до Иванъ Караджовъ да имъ изпрати нѣколко кутийки смазка докато още не сж се отдалечили. За тѣхна изненада, вмѣсто очакваното, получили писмо съ съветъ, че лесно могли да си приготвятъ смазка като сварятъ кокалитъ на нѣкоя овца. Добриятъ и кристаленъ патриотъ Караджовъ се е задоволилъ само съ съвета, безъ да имъ обясни, че за момента не е ималъ на ржка смазка.

И двамата стигнаха сполучливо до районитѣ си и започнаха работа. Не получихъ друго известие подиръ първото имъ писмо, освенъ скръбнитѣ съобщения, че сж загинали единъ следъ другъ.

Следъ предателството съ Кушевъ сръбскитѣ власти арестуваха нѣколко десетки селяни изъ велешкитѣ села.

Стефанъ Петковъ Сиркето е роденъ презъ 1868 година въ гр. Чирпанъ. Напускайки Велесъ презъ 1918 той се обръща къмъ велешани съ думитѣ : „ Азъ пакъ ще бжда между васъ, за да се боря срещу поробителя ”. Той считаше Велесъ като вторъ свой роденъ градъ. Близо три години се е движилъ изъ велешка околия, най-често преоблеченъ като селянинъ, а понѣкога и като просякъ. Поради голѣмо физическо изтощение заболѣ и се помина презъ 1926 година.

Изброенитѣ до тукъ околии, включително Тетовско, влизатъ въ Скопския революционенъ окръгъ, споредъ разпредѣлението, което бѣ въ сила за ВМРО отъ турския режимъ.

9. ТЕТОВСКА ОКОЛИЯ. По специални нейни съображения ВМРО се въздържаше да създава по-широка организация тамъ. Но една малка революционна група обикаляше; тя обхвана доста вѣрни хора отъ различни села въ ограничена по размѣръ мрежа. Войвода бѣ Запро Зафировъ.

II СТРУМИШКИ, СОЛУНСКИ, СЪРСКИ И БИТОЛСКИ РЕВОЛЮЦИОННИ ОКРЪЖИ :

10. СТРУМИШКА ОКОЛИЯ. Първитѣ нелегални лица въ тая околия се появяватъ въ 1920 година. А къмъ есента на следващата година всички села знаятъ, че ВМРО събира и парични налози за борбата. До голѣма степенъ селата сж организирани вече, но като най-проявени по това време сж Куклишъ, Билотино и Дървошъ. Ржководни тѣла и селска милиция има навсѣкжде. Презъ 1922 година цѣлата околия може да се смѣта привлечена въ ВМРО, следъ появяването на която въ Струмишко не остана поменъ отъ единичнитѣ необуздани лица, които следъ военната катастрофа въ 1918 година се бѣха отдали на обири.

Но единични предатели се опитватъ да спъватъ организирането. Такъвъ е случая съ Атанасъ Замбаковъ, отъ с. Босилово. Подмамвай-

ки четири-пет души свои познати отъ други села, започва да услужва на сръбската полиция съ издаване на тайнитѣ, които е узналъ. Презъ мѣсець септември 1922 година е билъ заловенъ и наказанъ предъ собствената му кжща, на двадесетина метра отъ полицейския участъкъ.

Още къмъ края на 1921 година властта бѣ създавала контра-чета, водена отъ сръбски полицаи. Рѣдко нѣкой мѣстенъ човѣкъ влизаше въ тая група, като напримѣръ Василь Анчевъ отъ с. Смоларе, чийто баща е билъ наказанъ отъ ВМРО презъ турския режимъ задето искалъ да прокарва гъркоманство. Такъвъ бѣ и Христо Жолевъ отъ с. Моноспитово, който се бѣ предалъ на сърбитѣ. Околийската чета на Георги Вѣндевъ скоро се справи съ подобни сръбски орждия.

Презъ октомври 1922 година е било извършено нападение надъ ренегата Иванъ Палйошъ въ Струмица.

Премахнатъ е билъ и шпионина Костаки отъ Колешино. Но неговиятъ братъ Тушо се показва по-голѣмъ ренегатъ; издава на сърбитѣ доста работи. Отъ страхъ, обаче, предъ ВМРО, преселилъ се въ града. Тамъ градската милиция, ржководена отъ Арсо Куюмджиевъ и Василь Пандовъ, успѣва да го унищожи по шосето Струмица — Попчево. Неговото предателство създава голѣма афера, поради която мнозина отъ хората на организацията бѣгатъ къмъ България. Разкрития ставатъ въ нѣколко села. Но Дървошъ и други вѣрни села не сж засѣгнати. Като най-голѣмъ ренегатъ въ 1923 година се очертава Илия Кацарски отъ село Босилово. Съперници му Панчо отъ село Габрово. Ржководството въ града и въ доста села оставатъ неразкрити.

Войската и полицията предприематъ презъ 1923 година масови побоища и арести, при които сж засѣгнати повече отъ хиляда и петстотинъ души. Сръбската полиция убива Мито Ристомановъ отъ село Ново-село и Стоянъ Бѣмкаловъ отъ с. Моноспитово. Нѣколко стотинъ души забѣгватъ и ставатъ нелегални.

Презъ месецъ априлъ 1923 година сърбитѣ бѣха струпали доста войска въ Струмишко. Получи се впечатление, че този край наново се окупира военно отъ страна на Сърбия. Тормозътъ надъ набелѣзани граждани и селяни се засилва*. Но и нелегалнитѣ борци на ВМРО действуватъ енергично. Тѣ наказватъ Пандо отъ Куклишъ, кмета на с. Нова-махла, Стоянъ Грънчаровъ отъ с. Босилово, Пеце отъ Колешино.

Измежду избѣгалитѣ презъ м. май сжщата година се създава отдѣлна чета съ началникъ Илия Трайковъ отъ с. Барбарево, до тогава войвода на милицията въ родното му село. Като четници съ него оставатъ Панделия Стояновъ отъ сжщото село и други. Често пжти за база е използвано Моноспитовското блато.

Къмъ село Костурино се подвизава отдѣлна нелегална група. Въ тази областъ минаватъ каналитѣ за Дойранско и Гевгелийско.

Четата на Георги Вѣндевъ обикаля изъ цѣлата околия. Тя има

* И сръбската преса призна поне частъ отъ тѣзи насилия. Така, в-къ «Београдске Новости» отъ 16 Декември 1923 г. съобщи, че въ района на струмишкия сждъ имало арестувани 250 души отъ Струмишко, 40-60 души отъ Малешевско, 107 души отъ Дойранско и 20 - 30 души отъ Радовишко.

различенъ съставъ ; често стига до тридесетъ души, но обикновенно къмъ двадесетъ. Наскоро отдѣлнитѣ нелегални групи се съединяватъ съ околийската, въ обща чета.

Струмишка чета. На първия редъ въ срѣдата войводата Георги Вѣндевъ.

Вѣндевъ е роденъ въ с. Лѣсково, Гевгелийско, презъ 1889 година. Синъ е на популярния старъ войвода Вѣндо, който се е движилъ въ Солунско. Още на 16 годишна възраст Георги влиза въ редоветѣ на революционната организация, като четникъ при войводата Щерю Юнака. Сетне е станалъ секретаръ въ четата на баща си. Презъ 1913 година е затворенъ отъ гърцитѣ и осъденъ на смъртъ, но е билъ спасенъ отъ директора на солунския затворъ. Следъ излизането му отъ затвора стана нелегаленъ. Войвода въ Струмишко е веднага следъ първата свѣтвна война.

Стариятъ Вѣндо, бащата на Георги, е роденъ презъ 1858 година въ сжщото село. Отровенъ е отъ гърцитѣ презъ 1917 година въ солунския затворъ. Взелъ е живо участие при схваткитѣ между българскитѣ войски и грѣцкитѣ въ градъ Солунъ, по време на междусъюзническата война, въ 1913 година. Билъ е куриеръ на ВМРО отъ 1898 година ; сетне е четникъ съ Иванъ Карасулията и Апостолъ Петковъ. Като войвода е обикалялъ и въ Енидже-Вардарско, Гевгелийско, Сѣрско. Далъ е множество сражения на турскитѣ войски и на грѣцкитѣ чети.

На 15 декемврий 1921 година четата на Вѣндевъ е открита въ село Билотино и изнася голѣмо сражение. Осемъ души се борятъ срещу нѣколко стотинъ войници и полицаи. Впечатлението отъ това сражение всрѣдъ народа е твърде благоприятно. Четата е показала голѣмо себеотрицание и юначество.

Нѣколко нелегални групи — наброяващи къмъ 60 души — мина-

ватъ презъ Струмишко презъ юлий 1923 година, за разни райони.

Като секретаръ въ четата на Г. Вѣндевъ бѣ Сашо Поповъ отъ Струга; интелигентенъ човѣкъ, тактиченъ, съ срѣдно образование.

11. МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ държи вжзелно положение между долините на Брѣгалница, Струма и Струмешница. Нейното организиране поставяше въ солидна връзка широката област, която бѣ въведена въ ВМРО подъ по-прѣкия контролъ или личния трудъ на Т. Александровъ (обемаша Кочанско, Царево-Селско, Щипско, Кратовско, и по-назападъ Паланечко, Кумановско, Велешко, Скопско), съ околиците по долината на Струма (въ границите на България, Петричкия окръгъ), както и съ другия широкъ районъ на югъ къмъ Струмишко, Дойранско, Гевгелийско и прочее.

Обаче, въ Малешевско се срещнаха известни мъчнотии. Подиръ войната тамъ повече, отколкото въ Струмишко, се бѣха обявили на своя глава нелегални отдѣлни лица. Тѣ бѣха — естествено — противъ сръбската власть; но нѣмаха нито идейна спойка помежду си, нито нѣкаква обща практическа задача. Главните подвизи на нѣкои отъ тѣхъ се изчерпваха въ обири, вършени било съ неоспорна користна целъ, било за да могатъ само да преживѣятъ като качаци .

Други сж минавали презъ границата въ първите месеци следъ войната, за да припечелятъ нѣщо съ дребна контрабанда. Мнозина бѣха избѣгали отъ сръбския затворъ, кждето бѣха попаднали главно защото сж българи и сж проявили по-буйната си природа. Презъ зимата на 1921 г. група отъ около тридесетъ души такива нелегални сж заминали за България, следъ като Тодоръ Александровъ е обещалъ да не се търси смѣтка за извършените тукъ-таме прегрешения преди да се бѣ появила ВМРО.

Въ всѣки случай мъчно се поддаваха на внушенията, които ВМРО започна да имъ прави за подчиняване на нея. Имаше въ началото и случаи на съпротивление отъ тѣхна страна. Повече имъ харесваше харамийския животъ, досущъ подобенъ на оня що водѣха нѣкога, преди епохата на Груевъ и Дѣлчевъ, бабаити като Кочо Муструка, Дончо Златковъ, Васе Пехливан, Ангелъ Сугаревалията, Иванъ Пашалията и проче. Но постепенно се подчиниха, като повечето станаха полезни дейци въ ВМРО.

И въ Малешевско на първо време като войвода се появява Стефанъ Караджата, за когото вече говорихме. Но околицята бѣ организирана главно при появата на Ефремъ Чучковъ, между чиито стари познайници тамъ мнозина бѣха още живи. Той бѣ втората авторитетна личностъ на ВМРО срѣдъ нелегалните ѝ дейци, подиръ Тодоръ Александровъ, въ новата борба. За кратко е билъ и членъ въ Централния Комитетъ, презъ турския режимъ, а сжщо войвода въ Щипско и други околии.

Чучковъ се бѣ подвизавалъ извъ Малешевско 25 години по-рано, като учител и революционенъ ръководител. Следъ като бѣ напусналъ заедно съ Гоце Дѣлчевъ софийското военно училище и тръгналъ като агитаторъ срѣдъ поробения народъ, най-голѣмиятъ си успѣхъ той отбелѣза въ този край. Сега, още като се бѣ чуло, че той

е стигналъ съ чета, почти всичкитѣ малешевски села сж били завладѣни психологически. Споменитѣ отъ нѣкогашната му работа не сж били изчезнали ; името му запазено въ голѣмо обаяние.

Вториятъ отъ дѣсно е Ефремъ Чучковъ. Останалитѣ отъ лѣво на дѣсно сж Мише Развигоровъ, Дамянъ Груевъ и Атанасъ Бабата.

Безъ да става нужда отъ премного трудъ, немирнитѣ елементи се поставятъ подъ знамето на тайната организация. Качацитѣ, между които нѣкои сж действително неукротими, се прислоняватъ при Чучкова като при старъ приятелъ. Съ тѣхъ той се носи бащински; говори напълно тѣхния диалектъ; познава манталитета имъ. Една негова дума е достатъчна да се жертвуватъ въ името на освободителната идея тѣкмо тѣзи, които до скоро бѣха неподатливи на дисциплина като горски пилета.

Не сж малцина нелегалнитѣ въ нашето дѣло, които сж импонирали на селската маса чрезъ юнашката си фигура и държанието ; отъ които лѣха смѣлость и сила. Други сж спечелвали довѣрието на народа безъ сѣнка отъ подобенъ ефектъ, а съ простата си обноска, чрезъ нѣкакво естествено приравняване съ селянитѣ и еснафа, безъ да изгубятъ съ това нищо отъ авторитета си. До голѣма степенъ и Александровъ притежаваше тая черта, но у него въздействуваше и аскетическата му осанка, и пронизителнитѣ черни очи; а у Чучкова и това нѣмаше. Простата обноска у него бѣ намѣрила първообраза си.

Тоя дребничъкъ и скромень човѣкъ е нѣщо внушително като проповѣдникъ на бунтъ всрѣдъ нашитѣ селяни. На тѣхъ харесва и

външността му, която бѣ точенъ противовесъ на бабаитскитѣ фигури. Низъкъ ; имаше изразъ какъвто се среща тѣй често у възстаритѣ наши заморени селяни ; малко прегърбенъ ; маниери и говоръ напълно народни. Ако се преоблече въ бедна селска носия, би билъ взетъ за нѣкой отъ най-проститѣ и невзрачни колибари.

Това именно единъ пжтъ го е спасило отъ смъртъ. По нѣкаква афера станало раздвижване на турска войска и заптии. Чучковъ се укрива въ малешевско село, но то е скоро обсадено отъ всички страни и се обискира кжща подиръ кжща. На смутенитѣ домакини казалъ да излѣзнатъ вънъ и да услужватъ любезно на войницитѣ при претърсването на хамбари, кошари, плѣвни и пр. ; а той остава при огнището, както е билъ въ селскитѣ износени дрехи. Човърка съ пръчка огъня като недъгаво старче. Двама войници влизатъ бурно, кждето той дрѣме до огнището, сѣкашъ нищо не разбралъ отъ онова, което става наоколо. Ядосанъ може би тѣкмо отъ безгрижието му, единиятъ отъ войницитѣ му извиква на турски : „ Ти пѣкъ какво си клекналъ тукъ!... ”, грабва го за яката и съ единъ ритникъ го изхвърля презъ вратата. А той, мигайки дяволито на слисанитѣ селяни въ двора, отегля се къмъ прегледанитѣ вече сгради и по този начинъ спасява себе си и селянитѣ. А главното лице, което потерата е търсила, е билъ тѣкмо голѣмиятъ комитски началникъ Чучковъ.

Така че, следъ двадесетъ и петъ изтекли години Малешевско наново укриваше стария си ржководителъ и следваше пжтя указанъ отъ първата клетва.

Презъ пролѣтъта на 1923 г. го видѣхъ въ едно село. И тукъ спѣше съ по-голѣмо удоволствие изъ плѣвнитѣ, отколкото въ селскитѣ стаи. Смукаше отъ време на време по глѣтка ракия отъ малко шишенце съ дървена, промушена запушалка, като го подаваше на селянитѣ и четницитѣ около него. На колана му нѣмаше револверъ и го запитахъ не носи ли оржжие. — „ А, ето го тамъ пищолчето, надъ гредата ” — ми отговори. Полюбопитствувахъ да видя револвера му. Калѣфа бѣ натѣпканъ съ сѣно, затиснало и патронитѣ. Безъ основно прочистване не би могло да се стреля съ тоя нагантъ. Пушката му бѣ по-чиста; и тя окачена на гредата. Очевидно, бай Ефремъ разчиташе за трудни моменти на пушката си и на левентитѣ около него.

Въ селото бѣ пристигналъ комуниста Димо хаджи Димовъ, съ когото Чучковъ бѣ познатъ отъ времето на Гоце Дѣлчевъ. Поприказваха два-три часа върху една грамада отъ камъни и хаджи Димовъ замина. Като останахме насаме, ми каза : „ Хаджията дошелъ да ми пѣе неговата пѣсенъ. Казахъ му, че азъ съмъ тамъ, кждето съмъ се обрекълъ още отъ младини, при нашия народъ. Има мѣсто и за него тукъ, ако желае да работи за Македония, а не за чужди програми. ”

Като нелегаленъ заболѣ и тайно бѣ пренесенъ въ софийската болница „ Червенъ кръстъ ”. Почина на 1 Окт. 1923 година.

За присжствието му въ болницата знаеше директорътъ ѝ д-ръ Каракашевъ, комуто македонскитѣ борци дължатъ признателность. У мнозина отъ тѣхъ живѣе споменътъ за голѣмата му човѣщина, български патриотизъмъ и безкористна любовь къмъ Македония. По

Седналиятъ отъ лѣво е Ефремъ Чучковъ, а отъ дѣсно Гоце Дѣлчевъ.

онова време приемането на войводата Чучковъ можеше — ако би се узнало — да има твърде неприятни последици за д-ръ Каракашева.

Успѣхъ еднажъ да видя въ болницата моя заслужилъ съгражданинъ. Знаехъ, че нѣма надежда да оздравѣе. Намѣрихъ го бодъръ. На раздѣла ми каза : „ Ванчо, синко ! Младитѣ работете здраво; окото ви да не мига отъ нищо. Дѣлото трѣбва да се изкара до край ”. Това бѣ, смѣтамъ, поръчение до цѣлата наша младежъ отъ Дѣлчевия другаръ и пръвъ нелегаленъ сътрудникъ на Александрова, който работи за Македония безъ отдихъ тридесетъ години.

Мнозина четници се явиха въ Малешевско.

За сраженията и други акции въ тая околия подробности се намиратъ въ приложението ¹⁹.

12. ВЪ РАДОВИШКО отначало работи Христо Симеоновъ, познатъ на населението отпреди Балканската война и първия сръбски режимъ. Той бѣ отъ стара България, енергиченъ, буденъ войвода, заслужено хваленъ въ една отъ книгитѣ-спомени на Христо Силянновъ.

Следъ него като войвода се явява Лазаръ Кльонковъ отъ щипско Ново-село. Съ тѣхъ двамата сж се подвизавали наново нѣколцина измежду старитѣ четници. Кльонкови бѣха едно измежду най-беднитѣ семейства въ Ново-село. Кжщата имъ бѣ последната до нашата тѣсна „ Клисуре ” ; опрѣна върху скала и два-три дървени дирека, тя бѣ като стражъ за новоселци къмъ излаза за полето. Чрезъ нѣколкото братя Кльонкови тоя домъ бѣ и отличенъ пазачъ на Дамевитѣ и Гоцеви завети. Следъ сръбското нашествие избѣгаха въ България още двама отъ братята. А за четвъртия — Ладе — ми разказвахъ, че е загиналъ при съвсемъ тъжни обстоятелства. И той, както всички негови съграждани, двадесетъ и три години бѣ чакалъ да види новото сгромолясане на Сърбия. Намиралъ се високо къмъ скалитѣ на „ Кумлака ”, който се издига надъ тѣхната махала, по нѣкаква своя работа ; нататкъ често скубеха между камънацитѣ трева кози, телета или нѣкое магаре. Забелѣзалъ отъ тамъ, че по главната улица на Ново-село минава германска войскова часть и замахалъ радостно съ ржце. Въ тоя мигъ единъ изстрелъ отъ войнишката редица го приковава на мѣсто. Очевидно, нѣмскиятъ войникъ е помислилъ, че възторженитѣ поздрави на Ладе сж нѣкакви вражески сигнали.

Както съмъ чулъ, германскитѣ войски сж били предупредени, че на югъ отъ Враня населението е приятелско; но грешки, понѣкога и много трагични, се случватъ въ живота.

Презъ моето детинство тая сиромашка кжщица съмъ чувствувалъ като тайнствено скривалище на наша сила и бунтовни надежди. И за туй новината за такава смъртъ на Ладе ми се стори най-черна отплата отстрана на сждбата за неизмѣнното родолюбие на Кльонкови.

Множество Кльонковци има изъ Македония. Всѣкога съмъ ималъ убеждението, че въ нашитѣ градове тѣ сж били най-солидниятъ капиталъ не само на ВМРО, но и на нашата народностъ; не говорейки за селата.

Между най-добритѣ нелегални въ тая околия трѣбва да се постави турчинътъ Бекиръ, чиято смѣлостъ съперничеше на предаността му спрѣмо ВМРО. Изъ селата на Радовишко се явяваше и Куртишъ, сжщо турчинъ.

13. ВЪ ТИКВЕШКО действуваха войводитѣ Стоянъ Ивановъ Антоуъ отъ с. Мързенъ-Ораовецъ, Тиквешко, и Атанасъ Калчевъ. Сетне се яви Иванъ Илиевъ.

Калчевъ бѣ смѣлъ човѣкъ, но малко грубичкъ и необразованъ. Стоянъ Антоуъ бѣ сжщо смѣлъ, но доста буденъ човѣкъ, макаръ и неговото образование да не бѣ голѣмо. Иванъ Илиевъ бѣ съ висше образование.

За Тиквешко се готвеше като войвода и Мишо Шкартовъ, но почти всѣкога остана само съ приготовленията си. На пжтъ за Тиквешко, зачисленъ въ неговата група като секретаръ, падна при случайна засада въ Малешевско — както бѣ известно отъ войводата Шкартовъ — твърде симпатичния, младъ и съ висше образование Василъ Диамандиевъ Ихчиевъ отъ Велесъ. За мнозина неговото убийство остава замъглено, като неразгадана мистерия.

Четитѣ на споменатитѣ по-горе войводи се състоеха обикновенно отъ десетина до петнадесетъ души, както бѣ и за повечето отъ останалитѣ околии.

14. Къмъ ДОЙРАНСКО и ПОРОЙСКО бѣ действувано по сжщото време, когато въ Струмишко и Малешевско, макаръ по-безшумно. Срѣбскитѣ контра-мѣрки, изразени главно въ побоища изъ селата, се прилагаха планирано за Поройско отъ грѣцката властъ. На изтезания бѣха подложени и турци отъ мѣстното население, особено въ Дойранско.

15. ВЪ ГЕВГЕЛИЙСКО навсѣкжде борцитѣ намиратъ приемъ, безъ да е създавана много широка организация.

На 14 септември 1920 г. срѣбската преса извести съ задоволство, че близо до Удово е загиналъ известния още отъ турския режимъ войвода Ичко Димитровъ (Гюпчето). Ранени били двама стражари и двама другари на Ичко.

Нѣколко схватки сж станали между четитѣ и войската. Извършени сж и нѣкои демонстративни акции, между които е и нападението на станцията Гумендже, на 5 февруари 1924 година, отъ една шесто-членна нелегална група.

16. Къмъ СОЛУНСКО сжщо се появиха нелегални групи. За тамъ бѣ опредѣленъ на първо мѣсто като войвода Куюмджиевъ. Измежду енергичнитѣ хора за работа въ тоя районъ бѣ Стаматовъ, запасенъ офицеръ, синъ на многозаслужилия и загиналъ презъ турския режимъ, като жертва на грѣцката пропаганда, попъ Стаматъ, единъ отъ стълбоветѣ на революционното дѣло още при появата му въ Солунско.

17. ВЪ СЪРСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ОКРЖГЪ (Демиръ-хисарско, Драмско, Сърско) действуваха войводитѣ Мито Дѣдо Илиевъ, синъ на известния старъ борецъ дѣдо Илия Кърчовалията; Михаилъ Скендеровъ; Иванъ Келпековъ; Гогата Хазнатарски; Доню Качарковъ; Нури-бей. Между проявенитѣ четници бѣха и Илия П.

Коларовъ отъ с. Обая, Сърско ; секретаря на Мито Дѣдо Илиевъ — Иванъ Паскалевъ отъ с. Петрово, Мелнишко; Аспарухъ (Ванко) Ганчевъ отъ Бердянскъ (Русия).

Нѣколко сражения и престрелки станаха и въ Сърския окръгъ.

Гръцкитѣ власти целѣха главно да изгонятъ българското население. Както се изтъкна по-горе, и убийствата при Търлисъ бѣха извършени все съ намѣрение да изплашатъ българитѣ, та да напуснатъ роднитѣ си огнища.

ВМРО имаше по-специална тактика за работа въ Егейска Македония. Доколкото и тамъ поникваха афери, тѣ се дължатъ повече на провокации отъ страна на гръцкитѣ власти.

Къмъ западна Македония (БИТОЛСКИ РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ОКРЪГЪ) нелегални групи се появиха, независимо че не се прибѣгваше до масово организиране. Навсѣкжде въ Битолския окръгъ отпорътъ на населението срещу режима бѣ еднакъвъ, отличаващъ се съ обща ненависть къмъ Сърбия.

18. Въ КИЧЕВСКО за войвода бѣ опредѣленъ стария и изпитанъ борецъ Арсо Локвички, познатъ отъ времето на Илинденското въстание; той бѣ здравъ физически, коравъ по духъ и предприемчивъ селянинъ. Името му бѣ познато по цѣло Кичевско. Загина на 10 мартъ 1923 година въ с. Долно-Сълне близо до Скопје. Както и другаритѣ му обясняваха, нещастieto съ него се дължи на известно бързане да открие каналъ за превеждането на Петко Пенчевъ, който нѣкога бѣ работилъ въ Битолско, бивалъ е и членъ на Централния Комитетъ на ВМРО, а сега се бѣ рѣшилъ да напусне обществения животъ въ България и наново да се отдаде на македонската освободителна борба.

Дълбоко впечатление ми направи първата среща съ неукия Арсо. Получилъ бѣхъ писмо отъ Александрова — съ бележка отъ нѣколко реда и за самия Локвички, за да го срещна и запитамъ дали е готовъ за нелегална работа въ Кичевско. Той дойде въ квартирата ми съ зидарскитѣ си дрехи, опръскани съ варъ ; ржцетѣ му неизмити още. Каза ми, че побързалъ първо да ме намѣри, та сетне щѣлъ да отиде у дома си. Бѣхъ пратилъ единъ другаръ да го търси и да му пришепне, че е виканъ по тайна организационна робата.

— Какъ може да не замина, щомъ като има нужда отъ мене, каза тихо Арсо, слѣдъ като му обяснихъ за какво го викахъ и му прочетохъ бележката отъ Тодора. Добави, че бързо ще ликвидира работата си и се осведоми за подробноститѣ по тръгването му. Нито една секунда колебание. Сѣкашъ оставаше на страна триона си, за да вземе чука — така естествено Арсо се залавяше за пушката, съ преданность къмъ ВМРО като къмъ собствената си майка и децата си. Дадохъ му пари за пжтъ и писъмце за единъ нашъ пунктъ къмъ югъ. Това бѣ и последната ми среща съ него. По стълбитѣ Арсо слизаше като-чели съ стѣснение, да не би нѣщо да оцапа съ едритѣ си обуца и опрашени дрехи. Азъ се вълнувахъ и като да се стѣснявахъ сжщо — предъ коравия духъ на народа, предъ това чиличено схващане на борчеството като неизбѣженъ дългъ. Ималъ бѣхъ случаи

да видя сжщото невъзмутимо, но съзнателно отношение спрямо поборителя у наши орачи и дървари; сега го виждахъ въплотено въ образа на единъ зидаръ, който тръгваше къмъ борбата и риска съ сжщото спокойствие, както сутринъ се е опжтвалъ да зида.

Мнозина като Арсо Локвички си бѣха наредили живота въ България. Но зарѣзваха и близки, и имотъ, за да се пожертвуватъ за Македония.

Въ ПРИЛЪПСКО още презъ 1920 имаше наченки на нелегалностъ. На 7 октомври 1920 година загина въ сражение съ сръбска потеря Иванъ Гюрлуковъ отъ с. Кривогащани, Прилѣпско.

20. Въ КОСТУРСКО - ПРѢСПАНСКО се прояви съ смѣлостъ и инициатива Илия Дигаловъ отъ с. Въмбелъ, Костурско, който води сражения и загина на 26 ноември 1922 година въ борба съ гръцка потеря.

Роденъ е презъ 1890 г. Училъ е до второ отдѣление въ гръцко училище, а като се отваря българско училище — свършва въ него четвърто отдѣление. Сражавалъ се е въ четата на Чекаларовъ още презъ 1912 г. Като гръцки подофицеръ избѣгалъ отъ армията, презъ първия гръцки режимъ. Създалъ си е доста връзки презъ време на първата свѣтвна война въ Прѣспанско, Рѣсенско и съседни райони. Следъ 1918 г. за кратко е въ България.

Съ трима другари тръгва въ 1919 г. за родния си край. Къмъ Вардара единиятъ отъ тѣхъ се изгубва, а Илия стига въ Рѣсенско-Прѣспа съ Стоянъ Георгиевъ отъ с. Стенѣе, Прѣспанско и Алия Ибраимъ отъ с. Пласница, Кичевско. Стигатъ въ Рѣсенско и тамъ, както и въ Прѣспанско, се движатъ до декемврий. Зимата прекарватъ скрити. А презъ пролѣтята на 1920 г. наново сж въ Прѣспанско, като минаватъ и въ „югославска“ територия, въ Рѣсенско; стигатъ и въ Кичевско. Лѣтото се озоваватъ въ Охридско. Презъ зимата 1920-1921 г. сж наново въ Албания, прикрити при свои приятели. Следващата пролѣтъ пакъ въ Прѣспанско.

Кждето минава Дигаловъ организира ятаци, а на мѣста и поголѣми групи селяни. Наказва шпиони. Презъ сжщата година потегля за България, но въ Мариовско е предаденъ; става сражение; раненъ се спасява и две седмици се укрива въ Прилѣпско при вѣрни хора. Наново потегля къмъ Вардара; води тамъ сражение и се връща. Презъ есенята отива въ Албания при лѣкаръ.

Сетне заминава за Костурско, а за малко наново се ютбива въ Албания. Оттамъ отива въ Прѣспанско, до падане на снѣга.

Презъ 1922 г. Дигаловъ съ малка група е въ Рѣсенско-Прѣспата, а друга група негови другари се движи въ Охридско-Дебърца. Презъ м. май наново е въ Костурско. Предаденъ отъ кмета на село Гломбочани, Дигаловъ загива въ неравенъ бой, заедно съ другаря си Стоянъ Георгиевъ. Известно време съ Дигаловъ бѣ нелегаленъ и Никола Гушлевъ отъ с. Косинецъ; заедно участваха и въ нѣкои сражения.

21. Въ ЛЕРИНСКО нелегално действуваха Илия Лерински, Пандо Кицевъ, Симо, Пецо Трайковъ и други.

Любомиръ Весовъ, крушевски войвода.

Алексо Стефановъ, Демиръ-Хисарски
(Битолски) войвода.

22. Въ БИТОЛСКО за войвода бѣ определенъ Георги попъ Христовъ, който е отъ сѣщия край и още презъ турския режимъ бѣ работилъ нелегално, участвувалъ и въ Илинденското възстание. Като четникъ тамъ се опжтваше за работа Крумъ Петишевъ. Нелегално е работилъ тамъ Ангелъ п. Василевъ отъ Охридъ; отивалъ е и въ Прѣспанско, Охридско и Струга.

23. Въ РЪСЕНСКО измежду нелегалнитѣ познати бѣха Тале Христовъ и Славе Чавчето. Четникъ въ тоя край бѣ и Атанасъ Аргировъ.

24. Въ Битолско, ДЕМИРЪ-ХИСАРСКО, войвода бѣ стария ратникъ Алексо Стефановъ, участникъ въ Илинденското възстание, бившъ четникъ на Тома Давидовъ, съ влияние въ родния си край.

Отъ Алексо останаха подробни, увлекателно разказани спомени за революционната му дейность въ този край презъ турския режимъ. Той бѣ много познатъ срѣдъ македонскитѣ дейци и поради извънредната му духовитость. И сега си спомнямъ сбитата му характеристика за високия технически напредѣкъ на нѣмцитѣ, които бѣ наблюдавалъ презъ първата свѣтотвна война въ Македония: „Нѣмецотъ е како паякъ; каде що ходи, отзаде му жица излиза”.

25. Въ КРУШОВСКО войвода бѣ Любомиръ Весовъ, отъ Велесъ. Фамилията му е отдавна преселена въ София, но никога не се е откъсвала отъ интереса си за Македония. Цѣлото си образование, включително университетското, е получилъ въ България. Любомиръ вдѣхваше довѣрие съ своята естественость и прямота. Разговаряйки съ него, чувствува се вродената му скромность; и не получавате бързо убеждение, че имате работа съ много издигнатъ, културенъ човѣкъ. Но безъ да има нужда отъ вторъ разговоръ, раздѣляте се отъ него убеденъ, че притежава непоклатими убеждения, и способенъ всѣкакъ да ги брани, макаръ да не е пледиралъ съ много думи предъ васъ. Подобни положителни характери, надарени съ идеализъмъ, сѣ най-ценнитѣ елементи, бихъ казалъ съставляватъ грѣбнака на всѣко обществено дѣло, и особено на рѣководния идеенъ елитъ въ народнитѣ освободителни борби. И Весовъ както и Кушевъ, бѣха добре подготвени практически за дейность, свързана съ лишения и рискове; презъ цѣлата първа война бѣха офицери на фронта.

Весовъ бѣ сѣщо и поетъ. Загина на 3 ноемврий 1922 г. при село Острилци, Крушевско, въ сражение срещу сѣрбитѣ.

Дигаловъ, Арсо Локвички и Весовъ сѣ положително най-ценнитѣ жертви отъ нелегалния кадъръ на ВМРО въ западна Македония до 1924 година, ако не смѣтаме Илия Кушевъ, който загина въ централна Македония.

На борцитѣ въ западна Македония доста услужваха намиращитѣ се въ Албания македонски деятели Иванъ Златаревъ и Димче Бужбовъ, и двамата отъ Охридъ.

VI. ОЩЕ НЪКОИ ОСВЪТЛЕНИЯ ЗА ПОДЕТАТА БОРБА

Тукъ-таме споменахме имената на нелегални турци. Имаше и други извъ разнитѣ чети. Но въ областъта на Плачковица-планина, заемаща предѣли въ Кочанско, Радовишко и Щипско, действуваше отдѣлна турска чета, начело съ войвода Шабанъ отъ с. Облешово, Кочанско. Заедно съ него бѣ еднакво познатъ Куртишъ. Въ тѣхната група понѣкога се движеха и българи. Тази чета посещаваше всички турски села и организираше селянитѣ масово. Твърде забавни остроумия сж ми повѣрявали четницитѣ за агитациитѣ, които Куртишъ е правилъ всрѣдъ юрушкото население на Плачковица. Най-често имъ говорѣлъ вечерно време, при мъждукането на лоена свѣщъ, представляваща донейде луксъ въ къщицитѣ на тия планинци, служещи си обикновенно съ газениче. За да имъ внуши, че организацията е голѣма сила (тѣ като-чели иматъ повече нужда отъ подобни внушения, нежели българскитѣ селяни), Куртишъ въ всѣко село е изтъквалъ съ многозначителенъ тонъ и този аргументъ: „Организацията е мощна и богата. Какво си представлявате вие? Само за една вечеръ тя троши по единъ милионъ динари за свѣщи...”.

Въ други околии имаше единични турци-четници. Въ Сърско действуваше като войвода Нури-бей.

Явяваха се въ четитѣ и власи; и бѣха винаги отлични борци. Имаше, макаръ въ не особено голѣмъ брой, и албанци. Тѣхнитѣ самостоятелни качаци се отнасяха дружелюбно спрѣмо нашитѣ чети. Така, на пжть за западна Македония една малка наша група, съ капитанъ Молловъ, се бѣ срещнала съ тайфата на познатия тогава Кальошъ; нѣкое време заедно бѣха се движили, докато Молловъ и другаритѣ му продължили пжтя си къмъ западъ.

До 1924 година ВМРО не издаваше на български езикъ свой печатанъ органъ. Служеше си съ осведомителни изложения до нелегалнитѣ борци. Следъ туй започна излизането на вестникъ „Свобода или смъртъ”. А за осведомяване на чуждия свѣтъ се издаваше на френски двуседмичника „Нувелъ Маседониенъ”, чийто първи брой излезна на 15 декемврий 1923 г. По-късно, къмъ 1927 г., за чуждото общество подробни информации даваше излизация въ Женева вестникъ „Ла Маседонанъ”.

*

**

Албанцитѣ имаха всички основания да бждатъ противници на сърбитѣ. Знае се, че Сърбия възнамѣряваше да си присъедини цѣлата албанска земя, за да излѣзнела на Адриатика. Презъ Балканската война, а и следъ нея, много албанци бидоха избити отъ срѣбска страна. Презъ първия режимъ албанцитѣ въ западна Македония, въ близость до границитѣ на държавата Албания, се въз-

бунтуваха и заедно съ македонски български борци въ сжшитѣ области нанесоха поражения надъ сръбскитѣ вѣоржжени части и полиция. По това е споменато на съответно мѣсто.

Но следъ туй, и особено подиръ първата свѣтовна война, отъ албанска страна не се прояви нито постоянна, нито организирана бойна активностъ. Теоретически албанскитѣ водачи се съгласяваха и на сътрудничество съ ВМРО, но на дѣло не се показва почти нищо. Тукъ е мѣстото да спомена за едно формално съглашение за обща борба срещу поробителя, което се постигна презъ месецъ ноемврий 1920 година. Отъ страна на ВМРО разговаряше съ албанскитѣ първенци Ал. Протогеровъ който по това време бѣ посетилъ за кратко Албания. Пжтувайки за тамъ той се бѣ срещналъ съ лѣкарътъ Филипъ Атанасовъ отъ Костурско, фактически препрешилъ предъ ВМРО, и тъкмо заради това заминалъ за странство. Но д-ръ Атанасовъ се бѣ договорилъ съ петъ-шестъ души нѣкогашни македонски деятели, че трѣбва да опитатъ терена отъ къмъ Албания за революционна работа въ нѣкои западни македонски околии. Виждайки подобно желание у него, Протогеровъ се съгласилъ* заедно да отпочнатъ разговори съ албанцитѣ, вѣрвайки и двамата, че доста полезно може да бжде едно координирано действие срещу сръбитѣ въ Македония и Косово.

И наистина отъ албанска страна се проявява готовностъ. Подписва се и протоколъ, въ който е казано и следното :

1. *Македонската Революционна Организация и българитѣ отъ Македония подъ робство, и Албанската Революционна Организация и албанцитѣ отъ Косово и Македония, ще иматъ за целъ борбата за освобождението на Македония въ нейнитѣ етнографски и географски граници и за освобождението на албанцитѣ отъ Косово и Чамурия.*

2. *Границата между Албания и Македония ще минава надъ Качаникъ, кога 560, следвайки Шаръ планина до сегашната (1920 г.) сръбоалбанска граница.*

3. *Тѣй като градоветѣ Охридъ, Струга и Рѣсенъ сж изключително български, оставатъ въ границитѣ на българска Македония.*

4. *За градъ Дебъръ ще бжде произведенъ плебисцитъ, резултатътъ отъ който ще трѣбва да реши кому тоя градъ ще принадлежи.*

За Македонската Революционна Организация :

(п) Генералъ Александъръ Протогеровъ

(п) Филипъ Атанасовъ

За Албанския Революционенъ Комитетъ и албанцитѣ Националисти :

(п) Хасанъ Бей Прищина

(п) Ходжа Кадри

(п) Бедри Пеяни

(п) Сейфи Вламаси

* Една грешка на Протогеровъ бѣше, че е допусналъ въ тия разговори и д-ръ Ф. Атанасовъ, който бѣ много прегрешилъ предъ македонското дѣло, нѣмаше никакви връзки съ Македония, а при това задачата му бѣ да създава само спънки на ВМРО. Александровъ бѣ недоволенъ отъ тая постъпка на Протогеровъ.

Разговоритѣ бѣха започнали, докато бѣ министъръ-председатель въ Албания Пандели Вангели, а продължиха и когато стана за кратко време министъръ-председатель Хасанъ-Бей Прищина. Тѣ завършиха когато начело, като министъръ-председатель дойде Ахмедъ Зогу. Той самъ покани преговарящитѣ лица въ дома на Реджебъ-Бей Митровица, министъръ на просвѣтата. Въ този домъ се постигна съгласието и се състави текста на протокола. Ахмедъ Зогу бѣ пови-калъ и двадесетъ и петъ души албански първенци, за да изслуша въ тѣхно присѣствие докжде бѣха стигнали преговоритѣ.

Не е излишно да кажемъ по нѣколко думи за подписалитѣ протокола албанци. Хасанъ-Бей Прищина бѣ отдавна най-известната личностъ въ Косовския албански Комитетъ ; бивалъ е и неговъ председателъ, а се е проявявалъ въ обществения животъ на своята народностъ и по време на турския режимъ. Той имаше голѣмо участие и въ познатитѣ албански брожения, които презъ 1910 година доведоха до навлизането въ градъ Скопѣе на значителни албански въоръжени групи. Познатъ бѣ отлично въ свободна Албания ; имаше и претенция да вземе мѣстото на Ахмедъ Зогу като кралъ на Албания. Правиль е опити за сътрудничество съ ВМРО срещу турската власть.

Ходжа Кадри бѣ по едно време сжщо председателъ на Албанския Косовски Комитетъ.

Берди Пеяни е албански общественикъ.

Сейфи Вламаси бѣ председателъ на Албанския Комитетъ на освобождение на областта Чамурия отъ гръцко робство.

Между другитѣ албанци, които сж участвували въ разговоритѣ или сж били отъ близо въ течение на въпроса, нека споменемъ нѣкои имена. Реджебъ Митровица е сжщо твърде познатъ ; бѣше министъръ-председателъ по време на втората свѣтовна война въ Албания. Яшаръ Еребара минава като познатъ общественикъ. Авни Рустемъ сжщо е участвувалъ въ разговоритѣ ; той по-късно извърши атентатъ срещу Ахмедъ Зогу и биде убитъ отъ него. Отъ близо сж следѣли тия преговори и други трима познати албанци — Зия Дибра, Юсни Цура и Байрамъ — Бегъ Цура.

Всрѣдъ албанцитѣ по онова време, а и много по-късно, идеята за независима Македония намираще пълно удобрение.

*
**

Както презъ турския режимъ, и тоя пжть нелегалната чета подигаше борческия духъ и се грижеше за интереситѣ на народа. Тя бѣ най-добъръ агитаторъ противъ поробителя. Войводитѣ съветваха населението по въпроси за просвѣта, хигиена, икономическо съвземане.

Особено въ началото ВМРО не можеше да се яви безъ чети, защото тѣ именно бѣха считани като символъ на борбата и окриляха надеждитѣ за по-добро бждеще, макаръ да имаше рискове за приемането имъ.

Четата бѣ бойна народна група, до която врагътъ не можеше безнаказано да се приближи ; това обстоятелство само по себе подигаше гордостята, самочувствието на поробенитѣ. Бѣше и най-добрия по-

мощникъ за оня, който бѣ принуденъ да бѣга отъ непоносимия режимъ.

Появата на четитѣ означаваше, обаче, и нѣщо, което бѣ отъ голѣмо значение : постави предъ вниманието на свѣта наново македонския въпросъ. Пръвъ противникътъ извести за новото възникване на ВМРО, чрезъ своитѣ вестници и телеграфни агенции. Извести главно поради проявлението на четитѣ.

Конкретнитѣ задачи на нелегалната чета бѣха в сжщностъ до голѣма степенъ сжщитѣ практически задачи, които ВМРО си бѣ поставила : на първо мѣсто — нека повторимъ — поставянето на македонската кауза на политическата сцена ; изразяване чрезъ борчески и опозиционни на властѣта прояви протестътъ на македонското население задето наново бѣ поробено ; сплашване на врагове отъ всѣкакъвъ сортъ, грабители, насилници и предатели ; отбрана на народа.

*
**

И този пжтъ силата на ВМРО бѣха предимно селянитѣ и еснафитѣ, като подъ еснафи трѣбва да разбираме и работницитѣ у насъ. Естествено, другитѣ съсловия сжщо не отсжствуваха отъ борбата, доколкото можемъ да наречемъ напримѣръ, съсловие органичения брой на малко по-заможни хора. Разбираемо е, че на нѣкои чорбаджии ВМРО не е гледала съ особена симпатия. Знаела е, че отъ тѣхъ други жертви не може да се взематъ, освенъ да имъ се искатъ отъ време на време малко пари за борбата.

Нѣкои смѣтаха, че при турския режимъ нашитѣ селяни сж подкрепвали ВМРО защото сж се надѣвали до получатъ земята отъ беговетѣ съ нейна помощъ. Това е вѣрно, но само до известна степенъ. Тѣхната солидарностъ съ ВМРО и презъ първия сръбски режимъ, както и презъ второто християнско робство, доказа, че много други мотиви сж били на лице, за да бждатъ въ редоветѣ на ВМРО. На първо мѣсто нашитѣ селяни, т.е. цѣлиятъ нашъ народъ, както въ миналото не бѣ турски, така не бѣ нито сръбски нито гръцки. И когато други народности ни налагаха робство, нашиятъ народъ реагираше, безъ да има нужда да очаква награда въ земя, пари или друго.

*
**

Отъ кои обществени категории най-много изхождаха нелегалнитѣ борци на ВМРО ? Идваха отъ всички съсловия. Излишно е да добавяме, че тѣ сж доброволци. Всрѣдъ тѣхъ се срещатъ учители ; понѣкога свещеници ; студенти ; търговци. Много повече сж еснафитѣ ; но най-много четници излизатъ отъ селата. Впрочемъ, у насъ селското население е и най-многобройно.

Невъзможно е да се опредѣли дали мнозинството отъ станалитѣ нелегални сж бедни хора или заможни ; еднакво сж се опълчвали срещу поробителя и еднитѣ и другитѣ, било жители на селото, било на града.

Авантюризмътъ — като подбуда за нарамване на пушката —

е съвършено слабо застъпенъ въ редоветѣ на нашитѣ нелегални борци ; особено между селянитѣ.

Улегналитѣ наши селяни не отстъпватъ въ нищо на роденитѣ съ борчески темпераментъ. Тѣхното решение да предпочетатъ борбата предъ мирния животъ, продиктувано отъ гнѣта на робството, въ повечето случаи се е оказвало гранитно, трайно до смъртъ, изворъ на непоколебима смѣлостъ и издръжливостъ.

Напустнали домашното огнище, отдѣлили се отъ ралото и сѣрпа, четниците селяни никога не ги забравяха ; и победата на нашето движение конкретно си представляваха гѣкмо съ едно възвръщане къмъ семейната ограда, където челядъта спокойно да работи, заобиколена отъ радостъ и свобода въ общата ни родина. Голѣмъ брой отъ нелегалнитѣ селяни оставяха у дома си жени и деца. Сжщото бѣ съ еснафитѣ и другитѣ.

Накратко, въ редицитѣ и на нелегалнитѣ кадри на ВМРО — сжщо както и въ тайната ѣ милиция и въ цѣлото ѣ членство — е представенъ самия нашъ народъ, и то съ носители на по-изтъкнати добродетели. Разбираемо е, че предимно хора съ по-силна воля, съ по-остра съвестъ и по-сърдцати сж готови да се противопоставятъ на злото и да се жертвуватъ за доброто на народа си.

*
**

Македонскиятъ въпросъ бѣ поставенъ предъ свѣта като нерешенъ. Той нѣма да слезне отъ сцената, докато правилно не бжде уреденъ.

Пропадането на Турция, а и това на Сърбия въ 1915 година, бѣ вече поука за нашия народъ. Той знаеше, че наистина всѣко робство има край и особено, че краятъ е по-сигуренъ, когато срещу робството има борба.

Не бидейки на лице и сега, както при турското иго, никаква наша политическа партия, единствениятъ изразителъ на това, което Македония иска, си оставаше ВМРО.

Докато въ турско ВМРО ратуваше главно за политически права, сега успоредно съ туй, до известна степенъ даже и на по-първо мѣсто изпѣкваше грижата за спечелване на националната ни свобода. Защото усилията на поробителя бѣха насочени главно къмъ денационализация на народа ни. Турчинътъ не се е стремилъ да асимилирва националноститѣ, както правятъ нѣкои народи ужъ съ по-висока култура ; само въ яничарската войска на Турция, преди приблизително двесте години, сж взимани ограниченъ брой християнски младежи, по-скоро юноши, и сж потурчвани.

Както въ миналото, ВМРО и сега се стремѣше да извоюва за Македония всички свободи, права и улеснения въ живота, които бѣха реализирани въ модернитѣ свободни държави — напримѣръ свобода на труда, на печата, на събранията, грижи за бедни и малоимотни, подобрене на хигиената и жилищата, модернизирание на земедѣлието и пр.

Македонскитѣ борци за свобода не можеха да бждатъ реакционери и въ социално отношение, както не бѣха въ политическо и национално. Но се налага да пояснимъ, че тѣ бѣха все пакъ националисти, а не интернационалисти. Програмата имъ бѣ освобождение на Македония; нѣмаха време и сили да се занимаватъ съ освобождаване на свѣта, независимо, че симпатизираха на всѣка чужда, но истински освободителна борба. Тѣ виждаха свѣта въ Македония, като частъ отъ него, и считаха за свой пръвъ дългъ да докаратъ свобода именно въ тая частъ на свѣта, която ги е родила, която добре познаваха и която преди всичко отъ тѣхъ очакваше да ѝ помогнатъ.

Македонското движение може да се гордѣе, че неговитѣ водачи сж били хора свободолюбиви, напредничави, може да се каже най-близки приятели на сиромаситѣ. Но не бива да ги считаме — ще повторя — интернационалисти.

Отначало и до днесъ ВМРО е говорила и писала, че нейната борба е общонационална, т.е. на цѣлото население въ Македония, съставено отъ разни народности. Тя е борба за всички слоеве отъ народа; не е класова борба, нито организацията е класова. ВМРО работи съ селяни и работници, съ богати и бедни, съ прости и учени, съ мжже и жени отъ разнитѣ народности въ Македония. Това е писано и въ нейния уставъ и правилникъ.

**

Отъ кжде черпеше ВМРО финансовитѣ си срѣдства? На тая тема пропагандата на нашитѣ поробители е ширила постоянни измислици. Истината е, че срѣдствата си ВМРО черпеше изключително отъ нашия народъ. Разхвърляха се налози върху селяни и граждани. Намираха се и други начини — освенъ прѣжитѣ налози — но винаги срѣдствата идваха отъ наши източници. Въ това отношение организацията не е измѣнила на традицията си и не е нарушила Устава си,

**

Читателтъ е забелѣзалъ, че пакъ се намираха доброволци отъ стара България въ редоветѣ на ВМРО. Споменахме имената на велешкия войвода Стефанъ Петковъ Сиркетото отъ Чирпанъ, на радовишкия войвода Христо Симеоновъ, подполковникъ Г. Атанасовъ, Асѣнъ Даскаловъ отъ Радомиръ, четникътъ Мишо Недѣлковъ, Асѣнъ Чолаковъ. Къмъ тѣхъ трѣбва да прибавимъ Петко Георгиевъ отъ Пловдивско — загиналъ презъ май 1923 г., Христо Благоевъ отъ Силистренско — загиналъ на 25 юлий 1924 г., Ангелъ Здравковъ отъ с. Княжево, Софийско, капитанъ Петко Стояновъ отъ София, Петъръ Станчевъ отъ София и други *.

* Презъ турския режимъ броятъ на тия доброволци бѣ голѣмъ. Посочваме тукъ имената на нѣкои войводи или заемащи други отговорни постове въ ВМРО: Пѣю Яворовъ отъ Чирпанъ, голѣмъ поетъ, нелегаленъ другаръ на Г. Дѣлчевъ, редакторъ на революционнитѣ вестници на ВМРО; Иванъ Гарвановъ отъ Стара-Загора, Председателъ на Централния Комитетъ на ВМРО по

Вънъ отъ многото доказателства за живата симпатия на свободния български народъ къмъ освободителната кауза на Македония, изразени въ открити и анонимни услуги отъ страна на хора всрѣдъ всички обществени срѣди, явяването на доброволци за самата прѣка борба, съ други думи за самопожертвувание, е многозначителенъ фактъ, върху който особено трѣбва да се спиратъ ония, които отричатъ еднокръвността на българитѣ отъ Македония и България.

*
**

Относно становището на другитѣ народности въ Македония, т.е. за тѣхната привързаностъ къмъ националната свобода и автономията, привеждаме тукъ — колкото за бѣгло осведомление — нѣкои факти :

1. Предъ Лозанската конференция въ 1922 г., когато се склучи мира следъ поражението на грѣцката армия въ Мала-Азия, бившиятъ ректоръ на солунския юридически факултетъ Адилъ-бей, делегатъ на македонския турски комитетъ въ Цариградъ, подаде мемоаръ до делегатитѣ, въ който — следъ кратка история на Македония — заключаваше, че на тая страна трѣбва да се даде самостоятелно управление, за да има сигуренъ миръ на Балканитѣ.

2. За правата на малцинствата се застъпваха и ромънскитѣ емигранти отъ Македония. Така, студентската Македонска група въ Букурещъ бѣ свикала презъ мартъ 1921 г. протестно събрание въ университета, на което говориха г. г. Папахаджи, Рали, Диаманди и проф. Густу. Ораторитѣ порицаха терора въ Македония и заявиха, че е гавра съ парижкитѣ договори посегателството надъ ромън-

време на Илинденското въстание ; Христо Чернопѣевъ отъ Луковитско, най-видниятъ борецъ на Струмишки революционеренъ окръгъ, прочутъ съ сраженията си, единъ отъ участницитѣ въ задигането на Мисъ Стонъ и най-много ангажиранъ въ дългомесечното ѳ криене ; Марко Ивановъ Лерински отъ Котелъ, възпитателъ цѣла серия идеални борци и войводи ; Кръсто Асѣновъ, отъ Сливенъ, внукъ на легендарния Хаджи Димитъръ, участникъ въ грабването на Мисъ Стонъ, оставилъ незаличими спомени като ржководителъ и борецъ изъ Горно-Джумайско и други околии ; Атанасъ Бабата отъ Пазарджикъ, знаменитъ войвода въ Кратовско и членъ въ Скопския окръженъ революционеренъ комитетъ ; Тома Давидовъ отъ Ловечъ, възпѣтъ войвода въ Битолски окръгъ ; Лука Ивановъ отъ Панагюрище, войвода въ Воденско, при когото е действувалъ Албертъ Сониксенъ, американецъ-доброволецъ въ нашитѣ чети, авторъ на увлекателна книга ; Михайлъ Попето отъ с. Диканя, Радомирско, считанъ като пръвъ инструкторъ на нелегалнитѣ чети ; Петко Пенчевъ отъ Варна, бивалъ и членъ въ Централния Комитетъ на ВМРО ; Михайлъ Даевъ — Драмски войвода ; Боби Стойчевъ (познатъ подъ име « Бобевъ »), прославенъ въ Скопския окръгъ войвода — отъ Дрѣново ; Георги Папанчевъ, отъ Сливенъ, войвода въ Костурско около Илинденското въстание ; Славе Мерджановъ отъ Карнобатъ ; Соколовъ отъ Кюстендилъ ; Кръсто Българията отъ Враца ; Константинъ Нунковъ отъ Чирпанъ ; Георги Занковъ отъ Самоковъ ; Иванъ Данчевъ отъ Свищовъ ; Параскевъ Цвѣтковъ отъ Плѣвенъ, загиналъ въ Битолско преди Илинденското въстание ; Михайлъ Герджиковъ ; Ал. Буйновъ, Чудомиръ Кантарджиевъ, Димитъръ Дечевъ — отъ Сливенъ ; Петъръ Юруковъ и Никола Дечевъ — отъ Стара-Загора ; Стефанъ Аврамовъ, Владимиръ Куртевъ и много други.

Повечето отъ тѣзи борци бѣха и съ висше образование ; и повечето загинаха за Македония. Рече ли нѣкой да пренебрегне тия имена, значило би да подцени, да заличи много голѣма частъ отъ дѣлото на ВМРО и отъ нейната слава. Всички тѣ ратуваха за самостоятелно македонско освободително дѣло и за автономия на Македония ; затова бѣха противъ върховизма.

скитѣ национални институти въ Македония. Резолуцията се изпрати до Обществото на Народитѣ и до разни студентски корпорации въ Европа.

Солунскиятъ грѣцки вестникъ „То Фосъ“ отъ 21 февруарий с.г. изнесе, че въ Ромъния сжществува голѣмо възбуждение срещу притеснителнитѣ мѣрки на Сърбия, насочени къмъ унищожение на ромънскитѣ училища въ Македония. Вестникътъ предаде какво пише „Диминяца“ въ Букурещъ по този въпросъ. Направена бѣ интерпелация въ ромънския Парламентъ.

Г-нъ Таке Папахаджи, бившъ делегатъ предъ конференцията за мира, публикува статия въ вестникъ „Адевърулъ“ отъ 3 февруарий 1921 г., въ която се казва :

«Дотогава, докато македонския въпросъ не се разреши съобразно интереситѣ на всички народности, Македония нѣма да престане на бжде огнище за раздори и политически конфликти между заинтересованитѣ държави. Тоя заплетенъ въпросъ ще получи своето естествено разрешение само когато Македония остане на македонцитѣ. Единъ честенъ и независимъ политически режимъ въ Македония ще въдвори реда на Балканитѣ. Къмъ тоя редъ днесъ сж обрънати погледитѣ на всички онеправдани народности. Неговото реализиране трѣбва да бжде една отъ сериознитѣ грижи на европейскитѣ кабинети, които искатъ мира».

Измежду останалитѣ народности въ Югославия македонската борба срещаше най-много симпатии въ хърватското общество. По това време Стйепанъ Радичъ, водачъ на селската партия въ Хърватско, и въ чужбина бѣ добилъ слава; считанъ бѣ като изразителъ на чувствата на мнозинството отъ жителитѣ на Югославия. Не еднажъ той открито се застъпи въ полза на Македония, осждайки беззаконията и грабежитѣ, вършени отъ сръбската администрация и искайки правата на македонското население. Своитѣ гледища Радичъ изнасяше и въ бѣлградския Парламентъ, както и предъ чуждото обществено мнение.

Радичъ бѣ нападналъ сръбскитѣ власти, напримѣръ, и за безценицата, съ която се плаща афиона въ Македония, а сетне държавата го препродава въ чужбина на нѣколкократно по-висока цена. Но се е застъпвалъ и за политическитѣ права на нашето отечество. При посещението му въ Лондонъ той е държалъ речъ предъ познатия Балкански Комитетъ, на 10 октомврий 1923 г., и между другото е казалъ : „Споразумението между хърватитѣ и сърбиянитѣ зависи отъ държанието на сърбитѣ въ Македония, Черна-Гора, Босна, Херцеговина и Войводина. Безъ една пълна промѣна на сегашната система на масакриране и насилия, ние хърватитѣ не можемъ нито да преговаряме, нито да се разправяме съ сръбскитѣ властодръжци“*.

Радичъ, заедно съ всички хърватски депутати, тогава бѣ напусналъ бѣлградския Парламентъ и не желаше да се връща въ него. Хората отъ Балканския лондонски комитетъ сж го съветвали да се завърне въ Парламента, и тамъ да води борбата, защото създаде-

* За справка : «Календаръ Хърватски Гласъ» за 1951 г.; подъ редакцията на Станковичъ; Винипегъ, Канада, 295 Маркетъ Аве, въ статия озаглавена «Два историйска говора Стйепана Радича».

литѣ на Версайлския договоръ не искатъ да се пипа въ състоянието, което е настъпило следъ войната.

Като емигрантъ въ Виена и други европейски центрове, Радичъ по това време проповѣдваше идеята за балканска федерация и тая за една подновена Югославия.

Презъ 1920 г. Радичъ бѣ сѣденъ задето се бѣ обявилъ противъ „насилственото присъединяване на Хърватско къмъ Сърбия“, както той се изразяваше. Въ нѣкои области на Хърватско селянитѣ се бунтуваха съ оржие въ рѣка. Въ жупанството на Бѣловаръ поводъ за бунта даде жигосването на конетѣ и реквизирането имъ. Въ с. Гарешница паднаха трима убити и много ранени. Петстотинѣ селяни нападаха полицейския участъкъ въ Иванско. Тренѣтъ бѣ спрѣнъ на станцията Новоселець и плякосанъ. Въ този районъ възстаналитѣ селяни наброяваха три хиляди души, въоръжени съ пушки и три-четири картечници. Открито заявиха, че искатъ селска република.

Сърбитѣ отъ своя страна продължаваха по своя пѣтъ, слѣпешката и съ присъщото имъ нахалство. Тѣхнитѣ власти безъ никакъвъ претекстъ арестуваха по-късно и водачитѣ на хърватската селска партия д-ръ Владко Мачекъ, Предавецъ и други. Въпрѣки че загребскиятъ сѣдъ се произнесе противъ произволното арестуване и реши да бждатъ освободени, бѣлградското правителство нареди да бжде направенъ апелъ срещу това решение. Но апелативниятъ сѣдъ потвърди становището на загребския сѣдъ. И въпрѣки всичко това, арестуванитѣ бидоха изпратени отъ полицията въ единъ провинциаленъ градъ, кждето трѣбваше да живѣятъ при специаленъ рѣжимъ.

Наредено бѣ отъ полицията да се спре издаването на вестникъ „Слободни Домъ“ органъ на хърватската републиканска партия. Сѣдѣтъ отъ първа инстанция, а следъ него и апелативния сѣдъ признаха, че тая постѣпка нѣма никакво основание. Независимо отъ туй заповѣдано бѣ отъ Бѣлградъ вестника да се конфискува.

Въ Хърватско народната маса бързо схвана, че вѣковната хърватска държавностъ е принесена като даръ на сръбския кралъ и че хърватското държавно право е погребано, следъ като хиляда години подъ редъ бѣ признавано въ Унгария и Австрия. Започнаха между Бѣлградъ и Загребъ търкания, смутове, които съ десетилѣтия подиръ това нѣма да спратъ.

Великосръбската концепция се налагаше съ насилие въ всички области на държавата. Много пострада отъ нея и Черна Гора. Презъ 1921 г. комитетѣтъ на черногорскитѣ бѣжанци въ Римъ издаде обемиста брошура подъ заглавие. „Нѣколко страници отъ кървавия албумъ на Карагеоргиевичитѣ“, съдържаща данни за извършенитѣ отъ сръбитѣ жестокости въ Черна Гора, въ течение на дветѣ години откакъ страната е окупирана отъ сръбскитѣ войски. Освенъ показанията на пострадалитѣ черногорци, брошурата съдържа рапорти на полковникъ Ж. Бурнхамъ, шефъ на хуманитарната канадска мисия; на Едвардъ Е. Арнолдъ, специаленъ пратеникъ на американския посланикъ въ Римъ, заминалъ въ Черна Гора да анкетира нѣкои случаи на жестокости; рапорта на британската мисия за помощи въ Черна

Гора; извадки отъ сръбскитѣ вестници „Република“ и „Радничке Новине“; всички потвърждаватъ, че сърбитѣ си служатъ съ насилие и тероръ, за да принудятъ населението да признае факта на присъединението съ Сърбия.

На мѣста сърбитѣ водѣха сѣкашъ война срещу черногорски борци. Къмъ началото на 1924 г. загина въ сражение срещу сърбитѣ Йо-во Разпоповичъ, черногорски войвода, който бѣ свършилъ философия въ Виенския университетъ.

*
**

И при тая действителность, така изобилна съ доказателства, че Бѣлградъ планомерно се стреми да заличи националната индивидуалность на останалитѣ южни славянски народи и да ги погълне въ сръбството, отговорнитѣ фактори въ сръбската столица неуморно говорѣха за славянство, за славянско братство и общность — за да приспиватъ наивници в Югославия и чужбина. Бѣлградския вестникъ „Прогресъ“ писа презъ лѣтото на 1920 година: „Въ славянския свѣтъ има две петна — Полша и България...“. Безъ да заставаме на всеславянски позиции — тукъ не му е мѣстото да се спираме дълго върху този въпросъ — въ името на истината само изтъкваме, че именно Сърбия се сдружи съ неславяни, за да атакува България презъ 1885 г. и биде срамотно бита на Сливница; а пъкъ съ неславяни се сдружи и въ 1913 г., за да ограби славянитѣ българи.

Вънъ отъ тая фалшива панславистка пропаганда Бѣлградъ развиваше въ своя полза и друго едно знаме — „Балканътъ за балканскитѣ народи“, което въ сжщность нѣма нищо общо съ славянската идея, защото на Балкана живѣятъ по брой толкова неславяни, колкото сж и тамошнитѣ славяни. Но и въ този случай сръбството си резервираще ржководна роля на Балканитѣ — наброяваше едва петъ милиони; да държи подъ командата си три пжти по-вече чужди народи; а отъ друга страна да дава тонъ и на цѣлия Балканъ съ население къмъ 50 милиона, безъ да смѣтаме Турция. Агресивниятъ духъ на Бѣлградъ нѣмаше граници, а най-грубо се проявяваше въ поробена Македония.

*
**

Веднага подиръ войната започва гонидба и на маджаритѣ, които често масово бѣгатъ къмъ Унгария. Забранено бѣ да се говори изъ улицитѣ на маджарски езикъ. Презъ месецъ май 1920 г. бѣ издадена заповѣдъ, споредъ която маджарското население трѣбва да посѣщава курсове за изучаване на сръбски езикъ. При избухване на голѣмата желѣзничарска стачка на 1 май 1920 г. къмъ петъ хиляди маджари бѣха арестуванни въ областта на южна Унгария, заета отъ сърбитѣ.

Въ срѣдата на 1920 г. въ Скопие се състоя конгресъ на албанцитѣ, председателствуванъ отъ Неджибъ Драга. Конгресътъ реши да отпрати молба до Бѣлградъ за отваряне на училища, въ които

да се учи на албански езикъ. Самото искане достатъчно говори за денационализаторския планъ на Сърбия.

Въ Санджака избухна широко албанско възстание, което сръбската пропаганда побърза да представи като резултатъ на съзаклятие отъ страна на черногорския кралъ Никита, Д'Анунцио * и македонския комитетъ. Бунтове отъ страна на албанци се отбелѣзаха и въ западна Македония, къмъ Дебъръ. Сръбскитѣ войски на много мѣста бѣха изгонени. Бѣлградския вестникъ „Епоха“ отъ 5 септемврий 1921 г. писа : „Въ южна Сърбия ставатъ нѣща, които не се срещатъ въ анализъ на сръдновѣковнитѣ държави и — нѣща, които ставатъ само въ Мексико и Мароко“. Въ нѣкои чужди вестници, добре разположени спрѣмо сръбската тирания, като напр. френския „Журналъ де Деба“ се писа, че въ борбитѣ участвували и „български комитаджии“ — което бѣ косвено признание, че тамошното славянско население е българско. Вестникъ „Политика“ отъ Бѣлградъ извести на 5 септемврий 1921 г., че много албански села сж били изгорени, добитъка отвлеченъ, телеграфи и мостове разрушени, реколтата разграбена. „Разорението, което постигна северо-западната частъ на Македония, е едно страшно бедствие, което не може да се сравни съ нищо досегашно“ — констатираше тоя вестникъ, добре информиранъ отъ властитѣ. Така че, въ населенитѣ съ албанци мѣста сръбския втори режимъ бѣ посрѣщнатъ, или по-точно самъ се представи, по сжщия начинъ както и първия следъ Балканската война.

Презъ цѣлото време до 1941 година албанцитѣ подъ югославска властъ биваха притѣснявани, живѣха обезправени. Лидерътъ на мусюлманската партия въ Македония и Косово, Ферадъ Бегъ Драга, бѣ арестуванъ на 30 януарий 1924 година. Отъ Бѣлградъ се извести, че ареста е извършенъ по причина на връзкитѣ, които албанскиятъ водачъ ималъ съ нелегални негови сънародници, и понеже презъ първата свѣтовна война билъ въ добри отношения съ „окупаторитѣ“. Тѣзи обвинения бѣха измислени, защото предстоеха избори; властитѣ чрезъ такива похвати се стараеха изъ всички области на държавата да осигуряватъ изборния успѣхъ на властуващата партия, съ други думи на сръбскитѣ шовинисти.

Нападнатъ бѣ и раненъ отъ агентитѣ на държавната сигурность и д-ръ Крафтъ, лидеръ на нѣмската партия въ Югославия; и въ тоя случай провинението на пострадалия бѣ единствено туй, че е ималъ куражъ да агитира за своята партия предвидъ на предстоящитѣ избори.

Отъ гореказаното става ясно, че „държавата на сърби, хървати и словенци“ много прилича на султанската турска империя. Недоволни отъ положението си, бунтуваха се срещу Турция араби, арменци, българи, гърци, албанци, сърби и пр. А срещу уголѣмената държава, подчинена на Бѣлградъ по единъ или другъ начинъ

* Габриеле Д'Анунцио е известенъ италиански поетъ и писателъ. Проявилъ се презъ първата свѣтовна война като авиаторъ; а около името му се вдигна много шумъ поради нападението на градъ Фиуме отъ страна на голѣма група италиански доброволци, подъ негова команда.

проявяваха опозицията си македонскитѣ българи, албанцитѣ, хърватитѣ, нѣмцитѣ, унгарцитѣ, черногорцитѣ. Тая обстановка окуражаваше, естествено, нашия потиснатъ народъ; а неговата решителна борба даваше отъ своя страна насърчение и на другитѣ недоволни народности. Голѣмото мнозинство на живушитѣ въ тая изкуствена държава хора очакваше и желаше отъ сърдце нейното сгромолясане.

Вестникъ „Хрватъ“, печатанъ въ Загребъ, въ броя си отъ 8 януарий 1924 г., коментира статия на Кръсто Цицваричъ, публикувана въ „Београдски дневникъ“ :

«Нашата държава, пише Цицваричъ, изглежда слаба повече по поводъ на Македония, отколкото на Хърватско. Положението въ Македония е такова, че сърбо-хървато-словенското кралство е точно подобно на Турция въ надвечерието на балканската война.»

Често хърватскитѣ вестници изнасяха истинското положение въ Македония. Загребскиятъ вестникъ „Хрватъ“ въ броя си отъ 4 януарий 1924 г. писа :

«Въ Бѣлградъ се знае много добре какво е положението въ Македония. Сърбия завладѣ тази страна съ сабята, но не по този начинъ се привличатъ симпатиитѣ на населението въ тази земя. Демократи и радикали се обвиняватъ едни други по отношение неудържимото положение, създадено въ Македония, но еднитѣ, както и другитѣ, я третиратъ като сръбска провинция.

Бѣлградскитѣ методи иматъ за целъ да превърнатъ Македония въ сръбска провинция. А една политика, която се основава само на илюзии, неизбѣжно претърпява единъ ударъ и провокира катастрофи.

Държанието на бѣлградското правителство само продължава актуелността на македонския въпросъ. Ето защо този въпросъ съществува, паралелно съ други не по-малко важни въ границитѣ на Югославия.

Въ интереса на Сърбия е, както въ този на мира на Балканитѣ, щото тѣзи въпроси да бждатъ разрешени въ смисъла на модернитѣ принципи на националното самоопредѣление».

Вестникъ «Обзоръ» въ Загребъ писа на 5 януарий с. г. :

«Всѣки, който следи бѣлградския печатъ, получава впечатлението, че положението въ Македония е ужасно. Тамъ сж въ пълна гражданска война. Жителитѣ сж абсолютно лишени отъ всѣкаква сигурностъ по отношение на живота си и на имота си. И дума не може да става за граждански свободи. Корупцията и произволието сж редовни явления и бѣлградскитѣ вестници ги изнасятъ всѣки день. Нито едно отъ нашитѣ правителства е имало до този моментъ грижа да подобри положението въ тази земя и управницитѣ на Бѣлградъ сж се задоволили да преследватъ «иредентиститѣ», защото тѣ били подпалвали смутове и тласкали населението къмъ недоволство.

«Иредентисткото» движение, което безъ съмнение съществува, не би могло да се надѣва на никакъвъ успѣхъ ако народътъ въ тази страна би билъ доволенъ. Почти сигурно е, това движение е подхранвано благодарение на произволието отъ страна на администрацията, понеже последната се вдъхновява отъ една фалшива политика и употребява погрешни методи. Трѣбва да се признае, че обществения апаратъ не функционира въ тази страна. Води се една погрешна политика, поради простата причина, че Бѣлградъ смѣта Македония като «южна Сърбия» и населението ѝ като «сръбско», което българската пропаганда била заблудила.

Проф. Цвичъ, най-забележителния сръбски ученъ, не смѣта македонското население като сръбско и, което още повече трѣбва да се отбележи, е че самото население в Македония не се смѣта принадлежаще на сръбската раса».

Не само хърватската преса въ Югославия, но и сръбски вестници признаваха неудържимото положение въ Македония, осждайки възприетата отъ Бѣлградъ политика спрѣмо тая земя. Ето за примѣръ само три извадки отъ бѣлградскитѣ вестници :

а) подъ заглавие „Грабежи въ Македония” вестникъ „Радничке Новине” отъ 17 ноемврий 1919 г. пише :

« Сръбската конституция е вече приложена въ Македония. Но мислите ли, че това е промѣнило положението, което царува тамъ ? Съвсемъ не. Режима на насилие и произволи тамъ продължава.

Обществено мнение не сществува въ Македония. Тамъ не се слуша никакъвъ гласъ на протестъ, защото се живѣе въ най-лоши страхове. Никой не смѣе да мисли за публични права, нито пъкъ за покровителството на закона. Често се слуша да се разказва за милиони несправедливости и оплаквания ; човѣкъ е очуденъ отъ ширенето на презрението и умразата къмъ режима. Но никой не казва никога нѣщо открито ».

Този сръбски вестникъ красноречиво ни увѣржава, че наистина насилията, грабежитѣ и терора въ Македония сж започнали следъ 1918 г., веднага следъ настаняването на сръбския режимъ, както бѣ и въ 1913 г., и че следъ това и поради това именно се появява въоръжениятъ протестъ на Македония. Въ 1919 г. нѣмаше още никакви революционни прояви въ страната.

б) Въ сръбския вестникъ „Република” отъ 16 ноемврий 1920 г. сърбинътъ М. Богдановичъ, който е пжтувалъ изъ Македония, характеризира така положението :

« Македония е Сибиръ на двадесетия вѣкъ. Всички очи тамъ ви гледатъ съ ледено недовѣрие, и ако вие имате малко още гражданско чувство, вие ще се засрамите отъ значението на тѣзи студени погледи. Не може да се мисли сжщо за политическа свобода... Азъ можахъ да видя, че нашитѣ власти се отнасятъ къмъ македонското население по начинъ по-нечовѣченъ, отколкото това се прави въ цивилизования свѣтъ къмъ животнитѣ. Камшикътъ и приклада на пушката иматъ неограничена широта на действие... Властодръжитѣ вършатъ насилия, за да « сърбизиратъ » Македония. « Комитскитѣ групи » на сърбитѣ, които насаждатъ сърбизъмъ съ тероръ, сж замѣстени сега отъ « лѣтящитѣ отрѣди на полицейскитѣ агенти » и терора не престава да владѣе ».

в) Бѣлградскиятъ „Епоха” отъ 8 февруарий 1922 г., описвайки положението въ Македония, казва между другото :

« ... Ето вече четири години какъ се следватъ внушенията на шовинистическиятѣ глави, които приготвятъ почва благоприятна за сепаратизма. Властитѣ работятъ съ всичката си сила за разрушаването на държавата. Административната машина е, която подкопава основитѣ на държавата въ Македония. Поведението на администрацията увеличава броя на противницитѣ на държавата ни ».

Този вестникъ, пъкъ и другитѣ, сж пропуснали да ни кажатъ, защо такива работи не сж вършени отъ властта въ самата Сърбия, въ Шумадия. Отговорътъ е ясенъ — защото тамъ живѣятъ сърби, а въ Македония живѣе другъ народъ, бѣлгарски. Но и безъ това признание, писанията на сръбската преса сж предостатъчни не само да оправдаятъ отпора на поробената страна, но и да покажатъ нагледно, че Сърбия нѣма никакво право надъ нея.

Считайки поучителни за всѣки, който изучава македонския въпросъ, признанията именно на тия, които сж завладѣли Македония насила — т.е. въ случая Сърбия и Гърция — въ приложение даваме и други извадки отъ тѣхната преса. Констатациитѣ за мрачния режимъ въ Македония сж потвърдени и отъ нѣкои извадки изъ ромънската преса, независимо, че Ромъния бѣ съюзникъ на Бѣлградъ и Атина въ подържане на версайлското робство, което доведе Европа до невиджана катастрофа. Така ромънския вестникъ „ДИМИНЕАЦА“ въ единъ отъ броеветѣ си отъ мартъ 1921 г. пише следното :

« Отъ всички ромънци, останали вѣнъ отъ Ромъния, ромънциитѣ въ Македония сж най-зле. За нещастие Сърбия и Гърция, между които е раздѣлена Македония, сж твърде шовинисти. Шовинизма е при тѣхъ, който украсява жестокостта. Страданията на ромънскитѣ елементи сж изключителни. При таково печално положение се намиратъ сжщо и българитѣ, турцитѣ и албанцитѣ въ Македония ».

*
**

Вмѣсто да промѣнятъ режима си и да признаятъ правата на поробенитѣ българи, вмѣсто да задоволятъ всичкитѣ народности въ Македония, Бѣлградъ и Атина считаха, че вършатъ голѣма политика като прибѣгватъ до диверсии. Възприели бѣха правилото да обвиняватъ България за революционната дейность въ Македония. Никога не пожелаха да премахнатъ причинитѣ на злото, които бѣха въ техния денационализаторски планъ, а срѣдствата имъ бѣха терора и безправиеото. Заплашваха България, обвинявайки я, че тя прасчала четитѣ въ Македония. Въ сжщность Бѣлградъ и Атина изпращаха бандити въ нашата земя; като насилници съ право трѣбва да означимъ и цѣлото тѣхно чиновничество, и войската имъ, а не само специалнитѣ терористически държавни групи.

Презъ лѣтото на 1922 година тритѣ балкански държави, крепители на версайлската система — Сърбия, Ромъния и Гърция — общо подадоха протестъ срещу България заради борческитѣ действия на поробения българинъ. По това време българското правителство сжщо изпраща въоръжени чети противъ ВМРО, както читателтъ ще види въ следващия отдѣлъ. Но силнитѣ обвиняваха слабия, споредъ тактиката на вълка, който казалъ на агнето : „ Мѣтишъ, не мѣтишъ, ще те изямъ... ”.

Следъ като бѣ почната въ чуждия печатъ кампания противъ България, добре нагласена отъ крепителитѣ на грешната версайлска система, Ромъния подаде протеста отъ името на тритѣ държави. България поиска намѣсата на Обществото на Народитѣ. Бидоха препоръчани прѣки преговори между балканскитѣ държави. България отхвърли исканията за разтуряне на легалнитѣ македонски организации, сжществуващи на нейна територия по силата на закона; отказа сжщо да изсели българското население отъ граничитѣ райони. Преговоритѣ се проточиха въ по-миньоренъ тонъ отъ страна на обвинителитѣ-съседи. Изглеждаше, че тѣ се боеха отъ една международна анкета, която да обхване всички въпроси, въ тѣхната цѣлность. Сърбия направо отхвърли исканата анкета за произхода на четничеството. Но

побърза да си прави сама анкета, като за нейнъ шефъ постави познатия швейцарець, професоръ Райсъ, отдавна взелъ безусловно страната на сръбския империализъмъ и сръбски държавенъ чиновникъ.

Тая постъпка на съседнитѣ държави противъ обезоржжена и слаба България не е нѣщо ново за политическата история на Европа и на свѣта, която е запълнена повече съ непочтени игри, егоизми, интриги и лукавства, отколкото съ морална прямолинейность, справедливи дѣла и еднакъвъ погледъ върху чуждата и собствена свобода.

Никакъвъ вкусъ нѣмамъ за декламации и проповеди, които биха изглеждали само жестове на наивность въ очитѣ на политикантитѣ. Само за припомняне предъ по-неосведомената частъ на нашитѣ читатели дѣлжа все пакъ нѣколко думи.

Странно е, че нотата бѣ подадена отъ Ромъния, която само около четиридесетъ години преди това бѣ всеизвестна база на българскитѣ революционери срещу турското робство, за чието събаряне тя участвува даже съ 70-хилядна армия въ 1877-78 г. Нѣкога и Сърбия бѣ база за българскитѣ борци, независимо че съ тѣхнитѣ усилия и кръвь си бѣ правила и егоистична политика, изоставяйки ги посрѣдъ пжтя.

Обвинението, не еднажъ повтаряно отъ съседитѣ на България, бѣ че тя давала база (подслонъ и подкрепа) на македонскитѣ борци, т. е. сжщото обвинение, което Турция наистина съ основание можеше на времето да отправя срещу Австрия, че въоръжава и насърдчава сръбскитѣ бунтовници начело съ Кара-Георги и др. главатарии; или да го отпрати срещу Русия, че подслонва и насърдчава ромънскитѣ патриоти.

Поне за общества съ известна култура, а и за тѣхнитѣ правителства, е ясно, че фактически базата не е главния въпросъ. На първо мѣсто трѣбва да се постави въпроса : на лице ли е неправда и робство ? Що се отнася до Македония, основната база и изворъ на нейния борчески устремъ е именно робството, съ други думи самото положение въ страната. Такива сж били основанията, макаръ и не тѣй всестранни и остри, на времето и за Сърбия и Ромъния да се бунтуватъ и търсятъ свобода.

И на друга страница загатнахме, че така именно бѣ преценявана отъ културния свѣтъ македонската освободителна борба до 1912 г., макаръ по софийскитѣ улици често да се мѣркаха наши борци, прехвърлили турската граница въ живописнитѣ си комитски облекла.

Ако се възприеме тезата на Бѣлградъ и Атина (следъ като тѣ станаха столици на агресивни, грабителски и денационализаторски държавии) относно базитѣ на борцитѣ за свобода, следвало би да се осжди и помощта на Русия и западнитѣ държавии за освобождението на Сърбия, Гърция, Ромъния и България; да се жигоса и помощта на Франция и Англия за освобождението на Италия; да се отрече изобщо всѣка подкрепа на нѣкоя справедлива народна кауза.

България като държава никакъ не е отговорна задето нейното население е съчувствувало на поробенитѣ си братя, или за изолиранитѣ частни и тайни услуги на нейни граждани — стотици хиляди между които сж родени въ Македония — къмъ македонското дѣло.

Базата на борбата е въ самата Македония. Това е доказано по безспоренъ начинъ въ течение на 20-годишна борба до балканската война, а и следъ 1919 г., когато правителството на Стамболийски въ България бѣ обявило война на македонското движение.

Гърция и Югославия винаги бѣха солидарни когато трѣбваше да се преследва българщината въ Македония и да се обвинява България *. Но Атина чувствуваше какъ Бѣлградъ хвърля око на Солунъ. Отъ своя страна Гърция имаше апетитъ за Битоля. Още презъ 1920 г. избѣгали отъ градъ Битоля гърци (въ сжщностъ погърчени аромъни), а установени въ Солунъ, Леринъ и Атина, организирани въ разни „Лиги“, сж изпратили мемоари до Генералъ Франше Д, Епере, главнокомандующъ на съюзническитѣ окупаторски войски въ Цариградъ, и до Върховния Съветъ на конференцията за миръ въ Парижъ. Въ мемоаритѣ се иска присъединяване къмъ Гърция на Битолския окръгъ, ни по-малко, ни по-вече.

Въ замѣна на това сърбитѣ започнаха все по-открито да подигатъ въпросъ за „южнитѣ сърби“, които подъ гръцка власть били лишени отъ училища и църкви; Бѣлградъ обявяваше за сръбско българското население въ южна Македония.

Тѣзи взаимни подозрения и претенции не попрѣчиха, обаче, на Атина и Бѣлградъ до край да останатъ съюзени срещу българщината.

*
**

Разбира се, отъ страна на голѣмитѣ сили или на Обществото на Народитѣ не се предприе нищо за установяване на фактитѣ и издирване на причинитѣ за смутоветѣ.

Не последваха никакви мѣрки отъ страна на великитѣ сили и следъ като бѣха подадени отъ страна на ВМРО меморандуми до конференциитѣ въ Лозана и Генуа, а малко по-късно — презъ 1924 година — и до Обществото на Народитѣ.

Печатътъ въ чужбина, обаче, непрекъснато пишеше върху лошото положение въ Македония. Стотици пжти въ вестницитѣ на всички западни държави, а и другаде въ свѣта, се изнасяха сведения за сблъскванията между македонскитѣ борци и сръбски държавни органи; често известията биваха придружавани съ разяснения върху македонския въпросъ, върху отнетитѣ права на народа и пр.; изтъкванъ е и българския характеръ на славянското население въ Македония.

Кореспондентитѣ на различни голѣми вестници търсѣха Тодоръ Александровъ, за да чуятъ неговото гледище върху македонския въпросъ. Публикувани бѣха изявления отъ него и въ лондонския вест-

* Вънъ отъ всички договори и спогодби, насочени срещу българщината, Сърбия и Гърция наредиха въ началото на 1924 г. да се подпише въ Скопйе единъ протоколъ между генералнитѣ имъ щабове, въ който предвиждаха общи мѣрки срещу « комитаджиитѣ ». Между другото Гърция се ангажира да постави на границата си, по протежение отъ Прѣспа до Драма, нови хиляди войници, които да възпрепятствуватъ движението на комититѣ...

Такива мѣрки нѣкога взимахше и турскиятъ Султанъ противъ македонското движение, което се проявяваше и тогава по разни начини.

никъ „Таймсъ“ презъ януарий 1924 г. Въ тѣхъ той потвърждаваше, че е невъзможенъ компромисъ между сръбското управление и македонскитѣ организации. Изказва увѣрението си, че едно общо възстание на потиснатитѣ отъ Бѣлградъ народи може да събори режима въ Югославия и да я разчлени. Ако не се получи независимостта на Македония — продължава Александровъ — желателно е страната да се постави подъ протектората на нѣкоя голѣма държава. Лозунгътъ на борещитѣ се македонци е, споредъ Т. Александровъ, „Македония за македонцитѣ“*.

Вестникъ „Таймсъ“ отъ 5 януарий 1924 г. публикува и една друга кореспонденция отъ специалния си пратеникъ върху македонския въпросъ. Между другото пише :

« Четницитѣ, когато говорятъ за Александровъ, употребяватъ винаги думата «старио». Тѣ казватъ, че популярността му между селянитѣ е извънредно голѣма. Той никога не прибѣгва до осигурителни мѣрки за себе си, кждето и да отиде, всички жители сж информирани за идването му. Но никога никой не е и помислилъ да го издаде. Напротивъ, цѣлата мѣстностъ е на щрекъ да предотврати всѣкаква акция отъ страна на властитѣ. Ако настѣпи нѣкаква опасностъ, известие бива веднага предадено. Александровъ е закрилянъ отъ една сила, която прави невъможно залавянето му.

Пѣтувайки изъ планинитѣ, азъ бѣхъ очуденъ първо отъ физическата издържливостъ и после отъ живата интелигентностъ съ която сж надарени комитаджитѣ. Тѣ сж екипирани горе-долу като английскитѣ войници въ действие. Тѣ ходятъ изъ планинитѣ преминавайки около три мили въ часъ и човѣкъ остава съ впечатление, че тѣ биха могли да вървятъ часове и часове подредъ безъ почивка. Тѣхнитѣ леки сандали не правятъ никакъв шумъ. Дългитѣ имъ пелерини, които достигатъ до глезенитѣ, сж практични и живописни »...

« Единъ четникъ вѣрваше, че Англия ще се върне на тезата на Гладстонъ: «Македония на македонцитѣ». Всички заявяваха, че сж готови да постигнатъ автономията на Македония даже и ако трѣбва да жертвуватъ живота си въ тѣзи усилия.

« Следъ като изминахме почти 50 мили, стигнахме до единъ малъкъ хотелъ. На другия день се намѣрихъ на мѣстото, отъ кждето бѣхъ трѣгналъ, и имахъ време да посветя мислитѣ си на така острумно наречения «Ключъ на Балканитѣ». Въ сжщностъ има правото да носи това название. Географическото ѳ мѣстоположение и характера на населението ѳ правятъ отъ нея една страна, която ще играе важна роля въ работитѣ на югоизточна Европа. Когато следъ примирието, следъ голѣмата война, бѣ свикана мирната конференция въ Парижъ, македонцитѣ протестираха противъ анексията на голѣма частъ отъ териториитѣ имъ къмъ Сърбия и Гърция. Не се отдаде никакво внимание на тѣзи протести, въпрѣки че г. Джеймсъ Баучеръ, бившъ кореспондентъ на в. «Таймсъ» на Балканитѣ, който се намираще тогава въ Парижъ, бѣ издигналъ гласъ, за да посочи рисковетѣ, които изникваха отъ такова решение. Въ 1920 година следъ ратифицирането на Ньойския договоръ, македонцитѣ се опитаха наново да се борятъ по легаленъ начинъ, но това бѣ само за много малко време. Тази фаза бѣ ефимерна, защото нито сърбитѣ, нито македонцитѣ сж свикнали на легални методи. Тя бѣ скоро последвана отъ възстановяването на старата революционна организация съ борбата си за автономия.

« Какъвъ ще бжде изходътъ на тази борба? Настоящото положение, което не е друго освенъ държава въ държавата, не може да продължи за винаги. Въ момента, въ който революционната организация счете, че средствата ѳ ще ѳ позволятъ да действува, удара ще бжде неизбеженъ. Никой не

* За справка е използвано известието по това изявление въ римския вестникъ «Илъ Месаджеро», отъ 9 януарий 1924 година.

ще може да каже какви ще бждатъ последствията. Но, неоспоримо е, че борбата е предстояща. А този фактъ е достатъченъ, за да предизвика една атмосфера на нервозностъ между балканскитѣ държави. Гърция, която сподѣля съ Сърбия отговорността за администрацията въ Македония, ще бжде сжщо засегната ако революционната организация се реши за открита борба. Първата грижа на Гърция е винаги запазването на Солунъ, когото македонцитѣ считатъ за тѣхна столица. Затова въ Атина правятъ всички усилия да държатъ далече отъ морето македонцитѣ. Но това пѣкъ притеглява срещу гърцитѣ вражеството на нѣкои югославянски срѣди, които желаятъ да завладеятъ това пристанище.

« Така, въпроса за Солунъ предизвиква множество предположения. Сжществува едно доста важно течение въ Югославия, което е за анексията на този градъ къмъ последната. А това нѣма да може да се реализира поради опозицията на македонцитѣ. Това е точно, което може да послужи евентуално като база за бждещи преговори между сърби и македонци. Една задоволена Македония, имаща излазъ на Егейско море съ Солунъ, би могла да служи като полезна трапеца за амбициитѣ на българитѣ и на сърбитѣ. Тя не би искала да постави дирижирането на политиката си подъ контрола на София и би допринесла, за да се преодолѣе недовѣрието спрѣмо България, сжществуваще въ този моментъ въ Бѣлградъ. »

Среща съ Александровъ е ималъ и кореспондента на будапещенския вестникъ „Еко дьо Данюбъ“ г. Едуардъ Лонгъ, чиито впечатления вестникътъ изнася въ броя си отъ 6 януарий 1924 година :

« Доносятъ ни храна и самъ Александровъ иска да ни поднесе, и докато се хранимъ, той ни говори за борбитѣ и за надеждитѣ си. Той нѣма да остави оржжието докато Македония не е освободена. Неговата вѣра ще устои на всичко. Ако той загине, други ще го замѣстятъ, така както той е замѣстилъ други... Старци, жени, деца, всички допринасятъ за освободителното дѣло. Всички сж еднакво предани и знаятъ да пазятъ тайнитѣ, които имъ се повѣряватъ. Александровъ ми дава да чета уставитѣ на организацията, вжтрешнитѣ правилници : всичко е тамъ показано въ подробности; наказанията и наградитѣ — всичко е предвидено. Забранено е, при най-строги наказания, бандитство, кражба, пиянство; правилата се отнасятъ до всѣкакъвъ видъ въпроси както мѣстни, така и общи, и представляватъ една истинска сбирка отъ закони, закони уважавани и изпълнявани най-бързо. По-голѣмата частъ отъ комититѣ не пушатъ и не пиятъ и самъ Александровъ имъ дава примѣръ съ своя умеренъ животъ.

Всѣки има свои опредѣлени функции, всѣки е гордъ, че допринася съ своята работа на общото дѣло и, както ми казва Александровъ, турцитѣ сж на страната на българитѣ и другитѣ македонски националности. Сжществуватъ чети турски и мусюлманскитѣ войводи сж измежду най-смѣлитѣ и най-добритѣ.

Не трѣбва да се мисли, че комитаджиитѣ сж бандити, които се отдаватъ на кражби и на кръвопролития : напротивъ, откато Александровъ е начело въ тия мѣста, сигурността е станала пословична. Ако комитаджиитѣ прибѣгватъ до системата на бомбитѣ и ножа, това е защото, както ми каза Александровъ, никаква легална борба не е възможна въ Македония. Дисциплината на комитаджиитѣ е желѣзна и тѣхната самоотверженостъ отива до пожертвуване на живота : за тѣхъ живота не важи нищо когато се касае да го посветятъ на това висше и свѣто дѣло. Александровъ е навсѣкжде и никжде... »

Срѣбската преса изрази горчивото си неудобрение задето вестници като „Таймсъ“ публикували изявленията на Александрова. Измежду чуждестраннитѣ журналисти, които съ симпатии сж бранили македонската кауза по онова време или и по-късно, нека посоча тукъ имената поне на Болеславъ Тахауеръ, аташе по печата въ софий-

ската унгарска легация, неизмѣненъ приятелъ на Македония ; Жоржъ Нурижанъ, кореспондентъ на италиански вестници, който е писалъ и книги върху проблемитѣ на нашето отечество; Уолтъръ Колинсъ, кореспондентъ на лондонския вестникъ „ Таймсъ ”; Полъ Жантисонъ, сътрудникъ на „ Газетъ дьо Лозанъ ” и на парижкия „ Льо Танъ ”; Жоржъ Ато, кореспондентъ на „ Льо Танъ ” отъ София; Итало Дзингарели, сътрудникъ на торинския вестникъ „ Стампа ”; Валтеръ Брелъ, кореспондентъ на германски вестници. Нѣкои отъ тѣхъ — напр. Тахауеръ и Колинсъ — лично се срещаха съ Т. Александровъ.

Разбира се, тукъ не изброяваме журналисти или публицисти, които нѣмаха постоянно мѣстожителство въ София, като напримѣръ сътрудника на „ Крисчанъ Сайънсъ Мониторъ ” г. Маркъмъ, сътрудника на „ Последния Новости ” г. Немановъ и други.

Сръбската преса, както и самата сръбска държавна политика, всѣкога се е стараела да застрашава потиснатитѣ народности и чрезъ политическитѣ съюзи на Бѣлградъ съ разни чужди държави. Най-често Сърбия се е опирала върху съюза си съ Франция, както и съ ржководената отъ френската политика групировка „ Малко Съглашение ”, въ която влизаха Югославия, Ромъния и Чехословакия ; а по-късно „ Балканското Съглашение ” — Югославия, Ромъния, Гърция и Турция. Но закани срещу поробенитѣ области сж отправяни отъ сръбската преса и когато се стигна до споразумение между Бѣлградъ и Римъ, напримѣръ около 1923 година и малко по-късно. Открито се заявяваше въ шовинистическитѣ сръбски вестници, че подиръ това споразумение щѣлъ да бжде сложенъ край на всички антисръбски прояви. На простъ езикъ това означаваше, че убийствата и грабежитѣ ще се увеличатъ особено въ Македония.

Отъ военно гледище държавата на сърби, хървати и словенци нѣмаше защо да се опасява отъ съседнитѣ ѝ Албания, България и Унгария. Но въпрѣки това тя постоянно се въоръжаваше, като сключваше голѣми заеми отъ чужбина, особено отъ Франция. Нейниятъ страхъ бѣ, че „ собственитѣ ” ѝ народи ще възстанатъ и ще я разрушатъ.

Срѣдъ чуждия свѣтъ, обаче, не престанаха изобличенията срещу тиранията.

„ Обсървъръ ”, авторитетенъ английски вестникъ, отъ 21 ноември 1923 г., публикува статия отъ генералъ Томсонъ, министъръ на въздухоплаването въ Англия. Между другото авторътъ е писалъ :

« Тодоръ Александровъ, въ стихията на силитѣ си, въпрѣки че се твърди, че е слабъ въ гърдитѣ, е човѣкъ съ несломима енергия и съ стоманена воля. Той приготвява въ този моментъ едно страшно орджие и може да живѣе достатъчно, за да си послужи съ него единъ день. Неговиятъ идеалъ е да види Македония независима въ рамкитѣ отъ 1912 г. . . За съжаление, Бѣлградското правителство не престава да се страхува отъ българска хегемония и прахосва човѣшки жертви и срѣдства, за да подържа една излишна пропаганда. За да я оправдае продължава едно нечовѣчно потисничество.

Ако балканскитѣ държави можеха да се разбератъ върху едно разрешение, единодушно взето, по македонския въпросъ, безъ интервенцията на великитѣ сили, бихме присѣдствували на една приятна картина на солидарностъ на Балканитѣ. Въ противенъ случай не трѣбва да се забравя, че

западнитѣ правителства, Европа и Съединенитѣ Американски Щати сж заедно отговорни за настоящето положение . . . »

Италианското списание „Вита Италиана“ въ броя си отъ м. ноемврий 1923 г. подъ заглавие „Единъ въпросъ отъ компетентность на Обществото на народитѣ“, пише :

«Този въпросъ е денационализаторската политика, водена отъ грѣцкитѣ и сръбски власти въ Македония — страна, която живѣе подъ свирепо потисничество. Затворитѣ сж препълнени съ политически затворници. Мжже, жени и деца умиратъ всѣки день вследствие изтезанията на които сж били подложени. Грабежи, убийства и насилия сж на всѣкидневенъ редъ.

Въпрѣки всичко преследваната целъ се отдалечава всѣки день повече. Гърци и сърби казватъ, че въ Македония не съществува български елементъ, нито ромънски и албански. Голѣмъ брой отъ тѣзи последнитѣ се видѣ заставенъ да хване оржжието и планинитѣ. Умножаватъ се сблъскванията между тѣзи чети и жандармерията. Процеситѣ въ Скопје, Куманово, Щипъ, Прилѣпъ и Тетово доказватъ, че революционната борба въ Македония се засилва. Думата е на Обществото на Народитѣ ».

Подъ заглавие „Македонската Трагедия“ виенския „Райхс-постъ“ отъ 6 януарий 1924 година пише между другото следното :

« . . . Македония не престава да бжде българска земя. Всички изтъкнати слависти, започвайки отъ Добровски до Ягичъ, признаватъ, че черковния езикъ на стария славянски е единъ българо-македонски диалектъ и сговорно свидетелствуватъ, че езика говоренъ въ Македония е български говоръ. Отъ историческо гледище Македония сжщо принадлежи на България. Охридъ бѣ първия центъръ на българската култура въ миналото. Тази мѣстность запази своя чистъ български характеръ презъ отоманската окупация. Македония бѣ подъ сръбско владетелство за четиридесетина години (1330-1370). Преди 1860 година сръбскитѣ учени не отричаха българския характеръ на Македония. Много по-късно сърбитѣ, виждайки че претенциитѣ имъ къмъ Адриатика не можеха да се реализиратъ, обърнаха погледа си къмъ Солунъ. За тази целъ, « сръбската наука » провъзгласи чисто и просто Македония като сръбска провинция. Бѣлградъ никога не можа да прости на Ягичъ, че не е нарисувалъ на картата Македония съ боята на Сърбия, по сжщия начинъ като Босна и Херцеговина. Сжщо бѣ произнесена анатема срещу чехскитѣ учени и историци, които показаха повече респектъ къмъ науката отколкото Бѣлградъ искаше . . . »

Презъ сжщата година, покрай редица други статии въ италианската преса, въ Миланския вестникъ „Амброзияно“ г. Итало Сулиоти публикува следната своя кореспонденция :

« Македонскиятъ въпросъ, пренебрегнатъ и забравенъ отъ разнитѣ дипломатически канцеларии, игнориранъ отъ множество конгреси и конференции, е все още живъ и по-страшенъ въ неговата правдива простота. Всичкитѣ кървави вжзли на Балканската трагедия се събиратъ неизбежно около една единствена ось : Вардаръ.

Нуждно е да се обясни : не трѣбва да си представляваме Македония като една държавна единица, организирана и готова да увеличи изведнажъ тежестта на политическото и военно положение на Балканитѣ.

Но този македонски въпросъ е много по-опасенъ отколкото се мисли въ Европа. Тѣзи македонци, смѣли и готови на всичко, които обичатъ съ отчаяна и дива любовъ тѣхното измжчено и опустошено отечество, могатъ да създадатъ тежки и нескончаеми грижи на държавнитѣ мжже, които си въобразиха, че сж ги изличили съ единъ замахъ на перото. Понеже трѣбва да се знае, че македонецътъ е смѣлъ, интелигентенъ и безстрашенъ.

Македонскитѣ емигранти, които вие срещате въ най-добритѣ хотели въ

Лондонъ, Парижъ и Виена, безупречно облечени, мистериозни, сж сжщитѣ, които единъ месецъ по-късно ще ходятъ съ пелерината и навивкитѣ на комитаджиитѣ въ Македония и тамъ, до нѣкой дънеръ или нѣкой скала при Гостиваръ или Щипъ, съ пълень патрондашъ и съ пушка на рамо ще гледатъ втречено пушка на далеченъ пожаръ, пожара на нѣкое село, което сърбитѣ сърбизирагъ.

Европа има една неплатена смѣтка на тѣзи чети на скоростта и смѣлостта.

Нито г. Ллойдъ Джорджъ, нито г. Клемансо сж искали — въ конференцитѣ за мира — да си припомнятъ за тѣзи фактори, малки, но опасни, на една нова формираща се история.

Ви било добре, щото новитѣ държавници на западна Европа да не повторятъ старитѣ грешки, и да си дадатъ точна смѣтка какво представлява огъня на македонското движение, който блещука заплашителенъ посрѣдъ Балканитѣ.

Тамъ единъ день, рано или късно, но неизбежно, фатално, по причини, които логиката и човѣшката воля не искатъ да разбератъ, ще избухне единъ ужасенъ ударъ между народитѣ; тамъ една невидима ржка ще запали скритата жаръ, за да хвърли върху заспалата въ ласкателнитѣ ржце на тѣзи бѣбриви демокрации, пламъка на последната война».*

№ 19.

15 JUIN 1924.

№ 19.

Заглавието на « Нувелъ Маседониенъ », бюлетинъ на ВМРО на френски езикъ.

И голѣмитѣ учени въ културнитѣ страни не преставаха да изнасятъ истината върху Македония. Така, известниятъ френски славистъ г. Андре Мазонъ публикува презъ 1923 година една книга съ заглавие „Славянски разкази отъ юго-западна Македония“. Основавайки се на лични изследвания и изучвания г. Мазонъ изтъква въ книгата си, че езикътъ, говоренъ отъ жителитѣ на мѣстноститѣ, отъ него посетени, въ Леринска и Воденска области, е най-западния диалектъ на българския езикъ.

За това му становище г. Мазонъ бѣ нападнатъ отъ сръбската преса и разнитѣ „Научни“ сдружения на Бѣлградъ.

„Нийръ Истъ“ отъ 31 януарий 1924 г. писа, че въ дружеството за Близкия Изтокъ сж изнесени сказки за Македония. Единъ отъ

* За справка « Нувелъ Маседониенъ » № 27 отъ 5 Септемврий 1924 г.

главнитѣ оратори е билъ генералъ Томсонъ, новиятъ английски министъръ на въздухоплаването. Той е казалъ, че е добре запознатъ съ македонския въпросъ, понеже го е изучилъ презъ Балканската война въ 1912 г., тъй като презъ това време той е следѣлъ действията на сръбската, гръцката и българската армии въ Македония, въ качеството си на военно аташе. Неговитѣ лични наблюдения сж го убедили въ българския характеръ на тѣзи мѣста, населени главно съ български елементъ.

Следъ като е разгледалъ дейността на ВМРО, която иска да бждатъ респектирани елементарнитѣ права, цивилни и политически, на жителитѣ въ Македония, Томсонъ изтъкналъ, че всѣки съвестенъ човѣкъ не може да нѣма симпатии къмъ каузата бранена отъ Организацията и отъ македонскитѣ братства. Колкото се отнася за революционното движение водено отъ Т. Александровъ, то чисто и просто предизвиква възхищение — е казалъ оратора. Организирането на „четитѣ“ е една прекрасна институция; влиянието ѝ е грамадно.

Следъ това е говорила Леди Гроганъ, която между другото е казала, че не е правилно да се говори за българско малцинство въ Македония, защото българитѣ тамъ сж мнозинството. Ораторката смѣта, че е смѣшно да се твърди, че Македония била въ сжщность „южна Сърбия“, и доказва съ факти, че въ тази „Сърбия“ нѣма даже нито единъ сръбинъ. Мжчно е да се предвиди по кой начинъ македонскиятъ въпросъ ще бжде разрешенъ, каза Леди Гроганъ, но духътъ на македонцитѣ никога нѣма да умре.

„Льо Соаръ“ отъ Брюкселъ отъ 22 ноемврий 1923 г. публикува статия подъ заглавие „Ще бжде ли Македония скоро независима?“. Ето нѣколко пасажи:

«Единъ виденъ белгийски дипломатъ, живѣлъ дълги години въ тѣзи страни и единъ отъ най-добритѣ наши познавачи на балканскитѣ проблеми, когото азъ имахъ щастието да срещна презъ време на моето пътуване, ми казваше:

Разрешението на македонския въпросъ би било, да се даде на тритѣ разпокъсани части, българска, сръбска и гръцка, на тази земя, следъ като се съединятъ, независимостта. Но би било необходимо да се осигури живота на младата държава и да се покровителствува срещу влиянието или целитѣ на разнитѣ съседи, както и срещу неопитността ѝ. Би било сжщо необходимо да ѝ се гарантира вътре една стабилна форма и лишена отъ онѣзи конфликти, които виждаме въ политиката на множество балкански държави. Затова би трѣбвало сама Европа да вземе, ясно, твърдо, ръководството на новата държава. Азъ нѣмамъ намѣрение да искамъ, разбира се, една интернационализация, която не би дала никакъвъ добъръ резултатъ. Но говоря за едно ефективно управление, за гаранция на Обществото на Народитѣ, което, съ това би наистина влезнало въ ролята си...

Чакайки, Македония, още не сществуваща като държава, притежава една вътрешна първокласна организация. Но тази организация е тайна и мистериозна.

Говорихъ въ България и вѣнъ съ множество македонци, чиито имена обещахъ да не изнасямъ. Тѣ сж резервирани. Но сигурно е, че тѣхната организация предвижда групи извънредно солидно стегнати и добре въоръжени, финанси, и даже кадри отлично подготвени. Една администрация и едно представителство въ странство, които, ако и да не сж акредитирани, не сж по-малко влиятелни. Начело на тази организация се намира винаги неуловимия войвода Тодоръ Александровъ.

Пиеръ Дей. >

„Чикаго Дейли Нюзъ“ публикува, отъ месецъ януарий 1924 г. насамъ — трета статия отъ кореспондента си Уолтъръ Колинсъ. Между другото въ нея се казва :

« Както ние вече изтъкнахме, целта на Революционната Организация е да постигне автономията на тритѣ части на Македония, по настоящемъ подчинени на Сърбия, Гърция и България респективно...

Чужденцитѣ запитватъ често какво прѣчи на македонцитѣ да водятъ легална борба, вмѣсто да си служатъ съ сила. Причината е, че турцитѣ не я позволяваха, а сърбитѣ, както и гърцитѣ, отказватъ да признаятъ на македонцитѣ дори свободата на думата и на мисълта.

Това поставя особено американскитѣ мисионери въ едно много деликатно положение. Тѣхнитѣ училища, създадени къмъ 1890 г., трѣбваше да затворятъ вратитѣ си презъ 1913 г. Повече отъ двадесетъ учители преподаваха въ тѣзи училища, кждето се говореше български езикъ. А отъ момента когато Сърбия и Гърция окупираха Македония, тѣ наложиха тамъ тѣхнитѣ езици. Мисионеритѣ видѣха, че освенъ преподаването на единъ новъ езикъ, тѣ трѣбва да промѣнятъ цѣлата тѣхна система. На края тѣ се видѣха принудени да затворятъ училищата си... Голѣма частъ отъ ученицитѣ на американскитѣ училища въ Македония емигрираха въ Щатитѣ, кждето се показаха достойни за гостоприемството, което имъ бѣ дадено.

Въ тѣхната борба противъ Сърбия, македонцитѣ можаха да намѣрятъ една допирна точка съ хърватитѣ и словенцитѣ. Последнитѣ бѣха частъ отъ австро-унгарската империя, но мирния договоръ присъедини териториитѣ имъ къмъ Сърбия. Тѣ не сж доволни отъ това и г. Стефанъ Радичъ, лидеръ на земеделската партия, подкрепенъ отъ депутатитѣ на неговата партия, отказа да участвува въ дебатитѣ въ Скупщината. Както Тодоръ Александровъ за Македония, Радичъ иска автономията на Хърватско, но той се задоволява за сега съ легални сръдства. Трудно е да се разбере дали сществува нѣкакво споразумение между Александровъ и Радичъ, но естествено е, че между тѣхъ има едно течение на симпатия. И нищо чудно ако се стигне до нѣкакво споразумение.

Въ много столици на Европа, централна и юго-източна, ВМРО има свои представители, които сж винаги готови да ѝ дадатъ сведения и тѣхната подкрепа въ случай на нужда. Въпрѣки тенденцията на френската политика да се харесва на Югославия, Ромъния и Полша, Италия и Унгария не скриватъ симпатиитѣ си къмъ България по поводъ македонския въпросъ.

Така, европейскитѣ интереси сж заангажирани и тѣ сж, които създаватъ македонския въпросъ.

Заклучавайки, трѣбва да се каже, че Македония продължава да е « барутния складъ » на Балканитѣ ».

Нѣкои отъ кореспондентитѣ на чуждестранната преса проявиха искрени симпатии къмъ нашето освободително дѣло, основно проучиха македонския въпросъ и не еднажъ съ перото си защитиха каузата на поробеното ни отечество.

Въ приложение²³ сж дадени нѣкои извадки отъ чуждата преса, която правилно очертава тираничнитѣ сръбски и гръцки режими въ Македония, посочва нейното славянско население като българско и често застъпва идеята за независима Македония. На края въ тоя прегледъ на печата се намира и писмо отъ Т. Александровъ до единъ бѣлградски вестникъ.

*
**

Направениятъ до тукъ кратъкъ прегледъ на борбата се отнася до смъртта на Т. Александровъ, тоестъ до месецъ августъ 1924 г.

Срещу тѣзи народни усилия за освобождение Бѣлградъ намѣри добъръ съюзникъ въ лицето на тогавашното земеделско българско правителство. Осветления по този въпросъ се намиратъ въ следващия отдѣлъ.

Значката на ВМРО, давана за храбростъ и заслуги.

ЧАСТЪ ВТОРА

**Удари въ гърба на македонското
освободително движение**

ВИ. СЛЕДЪ БЪГСТВОТО НА ТОДОРА

Видѣхме каква политическа атмосфера остави задъ гърба си Александровъ, когато напустна София. За известно време той се укриваше въ столицата. Сжщо и Протогеровъ, докато замине въ чужбина.

По споразумение съ Тодора азъ продължавахъ да отивамъ въ „Гурко” 22, докато ликвидирамъ съ останалия тамъ инвентаръ, предимно книги. Но трѣбваше за известно време да продължа и раздаването на едни палта, които бѣха останали отъ времето на войната. Тѣ бѣха отначало около три хиляди, но повечето бѣхъ вече раздалъ на нуждаещи се бѣжанци, които се разписваха въ специаленъ списъкъ. На края нѣколко стотинъ отъ тѣзи палта предадохъ въ единъ софийски магазинъ, чиито собственици бѣха добре познати на ВМРО. Сумата, която се получи отъ разпродажбата имъ, бѣ оставена за нуждитѣ на организацията.

Успоредно съ засилването на революционната мрежа въ Македония умножаваха се и моитѣ задачи въ София. На първо мѣсто трѣбваше често да пиша писма, за да държа въ течение Александрова върху всичко, което се отнасяше до конкретни наши въпроси, до състоянието на емиграцията, проявитѣ на опозицията, държанието на българскитѣ власти. Осведомявахъ го за поржченията и преценкитѣ на приятели отъ разни срѣди. Често взимахъ писма отъ такива приятели и ги препращахъ до Тодора, а и той отъ Македония имъ отговаряше редовно. Съ особенъ интересъ поддържаше подобна кореспонденция проф. Л. Милетичъ. Както до другитѣ лица въ София, така и при него се явявахъ предпазливо. Като сигналъ, че има да ми предаде нѣщо, стариятъ професоръ поставяше изправена до прозореца, въ работната му стая въ университета, една книга. Азъ минавахъ въ опредѣленъ день край университета; и щомъ видѣхъ сигнала, отбивахъ се малко по-късно при професора, за да взема писмото. Така продължи до като не ми се наложи да се скрия. Приятелитѣ ми отъ дружество „Вардаръ” нищо не подозираха за моитѣ тайни връзки съ Александрова следъ като той бѣ изчезналъ отъ хоризонта на София.

Писмата пишехъ съ шифъръ и тайно мастило; а и пристигащитѣ отъ Тодора писма трѣбваше да се дешифриратъ; дълги нощни часове посвещавахъ на тази работа. Често си размѣняме писма и чрезъ сръбската поща; нейнитѣ чиновници нищо не можеха да подозрятъ.

Постоянна грижа бѣ изпращането на четнишки дрехи, царвули, каиши и други материали. Но сжщо тѣй изпращахме пушки, патрони, по нѣкога бомби къмъ Македония. Пренасянето до границата, въ две-три посоки, ставаше чрезъ изпитани хора. Много помогна съ своитѣ каруци кукушанина Иванъ Бараковъ, нареченъ отъ Тодора

Тарасъ-Булба. Той му бѣ познатъ отъ турския режимъ ; занимавалъ се — до колкото съмъ запомнилъ — съ кираджилѣкъ между Кукушъ и Солунъ. Но много пжти и по влаковетѣ трѣгваха сандѣчета и кошове, покрити съ друга стока. Каруцаритѣ отнасяха нашитѣ пакети до Кюстендилъ, Петричъ и Неврокопъ. Случваше се по нѣкога два-три пжти презъ нощта да пренасямъ отъ единъ кварталъ въ София до другъ карабини подъ дългото ми палто, или куфарче съ патрони. Повече отъ две години отправяхъ такива пратки къмъ югъ. Не стана никакво предателство, нито случайно разкритие. Събирахъ чрезъ приятели оржжие и го криехъ въ яхъра на мой познатъ файтонджия въ махалата Подуене. На улица „Солунска” имяхме сжщо таенъ складъ за четнишки дрехи и оржжие. По работата съ склада заслуги иматъ Доне Пешовъ отъ Щипъ и Миланъ Пановъ отъ село Нѣманици, Свети-Николско, който по-късно стана свещеникъ въ България.

Пушкитѣ и патронитѣ получавахъ обикновено безплатно отъ приятели. Двама-трима изпитани дейци имаха поржчение да търсятъ оржжие. Два пжти бѣ организирана кражба на войнишки дрехи отъ софийскитѣ казарми, съ участие на офицеръ, личенъ нашъ приятель. Имяхме нѣкои връзки съ подофицери, които сжщо на своя глава и съ рискъ ни услужваха. Единъ отъ тѣхъ, фелдфебелъ, закара съ военна каруца наши материяли въ граничната областъ. Такива връзки бѣха създадени съ отдѣлни военни лица и въ два-три провинциални гарнизони.

Въ първитѣ три-четири месеци следъ бѣгството на Александрова бѣхъ, обаче, принуденъ и съ пари да набавямъ карабини отъ частни лица. Трудността бѣ въ туй, че не разполагахме съ срѣдства. Не единъ пжтъ съмъ ходилъ при познати търговци да искамъ пари на заемъ, представяйки имъ писмо отъ Тодора и разписка отъ менъ. Случваше се да чакамъ въ дюкяна на подобенъ приятель по единъ-два часа, докато той свърши другитѣ си работи. Тия хора минаваха за патриоти, но ето, даваха си важностъ и като знаеха, че съ това оржжие тѣхни братя отиваха да умиратъ. По-късно Тодоръ започна да ми изпраща пари отъ Македония, събирани отъ поробеното население ; тѣ бѣха най-често въ злато. Не останахме длѣжни предъ никого отъ въпроснитѣ чорбаджии.

Получаваха се отъ поробена Македония по „каналъ” суми и въ български левове, за да ги смѣняваме въ динари. Това бѣха пари, които нашитѣ селяни не сж успѣли да промѣнятъ при идването на сръбската власть. Полученитѣ динари отиваха обратно, за да се раздадатъ на селянитѣ.

По това време станаха срещи и съ двама-трима нашенци, които се бѣха забъркали въ контрашпионажъ срещу Гърция. Сами се обадиха до насъ и рекохме да извлечемъ нѣкаква полза. Хората отлично познаваха грѣцкия езикъ и разни грѣцки похвати. Тѣ мамѣха грѣцката легация въ София съ фалшиви сведения, които имъ се даваха отъ нашата срѣда. Представяли сж се, че иматъ приятелство съ нѣкои македонски деятели, отъ които майсторски научавали новини по нашето дѣло. Казали бѣха еднажъ, че тия македонски дейци искатъ по контрабанденъ начинъ да си доставятъ грѣцки пушки, защото

гръцкитѣ патрони сж много по-леки и четникътъ може да носи отъ тѣхъ по-голѣмо количество. Легационнитѣ хора побързали сами да услужатъ, та по тоя начинъ „ контрабандиститѣ ” да засилятъ приятелството си съ нашитѣ хора, т.е. да узнаватъ отъ тѣхъ новини. Полученитѣ пушки бѣха дадени на скопската чета, която много имъ се радваше.

Докато все още свободно се движехъ изъ България можахъ да отида и до градъ Вратца, за да уредя изтеглянето на една сума, произхождаща отъ касата на кумановския революционенъ комитетъ въ миналото, а оставена на съхранение при единъ бившъ деецъ, въ момента учителъ въ Вратца.

Подържахъ връзка съ граничитѣ пунктове, но най-често съ Кюстендилъ, Горна-Джумая и Петричъ. Пунктовъ началникъ въ Горна-Джумая бѣше Иванъ Караджовъ отъ с. Лешко. Горно-Джумайско, учителъ по музика въ гимназията. Въ Петричъ сжщата задача имаше Атанасъ Маджаровъ, учителъ, род. отъ с. Негованъ-Солунско ; а въ Неврокопъ-Стоянъ Филиповъ, старъ борецъ, род. отъ с. Старчища, старата Неврокопска околия.

Въ Кюстендилъ, преди да настѣпятъ остри конфликти съ властитѣ, пунктовъ началникъ бѣше Ангелъ Узуновъ отъ Охридъ. Следъ това особено смѣло и твърдо работѣше Христо Шалдевъ, род. отъ Гюмендже, учителъ въ гимназията.

Подиръ Шалдевъ пунктовата работа съ много преданостъ и решителностъ вършеше Йосифъ Ивановъ отъ Куманово. Той загина въ Кюстендилъ при нѣкакво сборичкване съ анархисти, като се срещнали на хоро. Но пунктовъ началникъ * при борбитѣ бѣ за известно време и Велинъ Алайковъ, мѣстенъ жителъ и нѣкогашенъ председателъ на запаснитѣ подофицери въ града. Убиха го организѣ на властѣта.

*
**

Въ Кюстендилско, по селата и до самата граница, имаше голѣмъ брой вѣрни приятели на нашето дѣло, между които и членове на управляващата партия. Тѣ услужваха безъ да бждатъ подозирани отъ партията и властитѣ.

Въ градъ Кюстендилъ съчувственицитѣ бѣха сжщо многобройни. Като се има предвидъ, че другитѣ политически партии бѣха подгонени отъ Стамболийски, въ този граниченъ градъ цѣлата обществена атмосфера бѣ въ наша полза. Вънъ отъ туй, значителенъ брой фамилии изъ тая областъ сж преселени отъ Македония; никой отъ тѣхъ не бѣ забравилъ своя произходъ, макаръ бащитѣ и дѣдитѣ да сж напуснали Кратовско, Кочанско, Малешевско, Царевоселско, още по

* Още преди началото на това столѣтие ВМРО е имала тайни пунктови началници въ гранични градове (или села) и на България, като напр. Кюстендилъ, Дупница, Лжджене, Кочариново. Главната задача на тѣзи пунктове бѣ : да намиратъ и изпрацатъ въ Македония материали, оржие; да посрещатъ бѣжанци; да приематъ идващи отъ поробенитѣ околии или да отправятъ нататкъ лица, посветили се на нелегална дейностъ. Пунктовитѣ началници работѣха по пълномощие на Централния Комитетъ или на Задграничното Представителство.

време на руско-турската война въ 1878 година. Псевдонима ни за Кюстендилъ бѣ Капернаумъ, сетне Сливово.

Въ града като лица въ връзка съ Македония и съ насъ къмъ София по това време бѣха и нѣколко души стари деятели, между които на първо мѣсто Тодоръ хаджи Костадиновъ отъ щипско Ново-Село, който бѣ дошълъ въ България следъ излизането му отъ турския затворъ; осъденъ билъ въ връзка съ сражението на Сандо Малинковъ.

Около хаджи Костадиновъ, братята Моне и Йосифъ Иванови, Алайковъ и пр. услужваха мнозина други, скромни и безкористни хора.

До 1923 г. въ Кюстендилско бѣха създадени нѣколко легални дружества „Илинденъ”, както и братства. Но докато много отъ дружествата въ другитѣ области на България се проявяваха само отъ време на време при тържества, въ Кюстендилско тѣ бѣха впрегнати въ по-сѣществена работа. Вънъ отъ честата имъ грижа за бѣжанци, тѣхни членове укриваха хора, които пристигаха или заминаваха нелегално къмъ Македония; набавяха оръжие и го отправяха кждето следваше. Но тия работи вършеха отдѣлни членове на дружествата по лична инициатива; дружественитѣ дѣла се развиваха напълно въ съгласие съ законитѣ на страната. При създаването на илинденскитѣ дружества се проявиха учителитѣ въ тамошната гимназия П. Мърмевъ и Владимиръ Куртевъ. Мърмевъ бѣ отъ Прилѣпъ; билъ ми е учителъ въ Солунската българска реална гимназия. А Куртевъ е синъ на бесарабски българинъ; още отъ младини е действувалъ като нелегаленъ въ македонскитѣ чети. И двамата бѣха сега, по край другото, отлични агитатори въ полза на македонското дѣло всрѣдъ Кюстендилското общество.

По това време ВМРО нѣмаше свои задгранични представители. Като довѣреници за специални поръчения минаваха Георги Баждаревъ отъ Горно-Броди и Кирилъ Пърличевъ отъ Охридъ, и двамата бивши учители въ солунската българска реална гимназия, а въ момента пакъ учители въ София. Занимаваха се главно съ издаването на списание „Македония” (на български) и „Нувелъ Маседониенъ” (на френски); малко вършеха друга работа. Нито една македонска обществена срѣда не раздвижиха; нито едно лице не намѣриха и не подготвиха за борбата срещу поробителя. Самитѣ тѣ отдавна бѣха участници въ движението и бѣха съ твърдъ характеръ. Възгледитѣ и методитѣ имъ за дейность бѣха остарѣли, непригодни може би и за времето около 1893 година. Непохватни бѣха и въ отношенията си съ чужденцитѣ. Запомнилъ съмъ единъ красноречивъ примѣръ. Мисля, че бѣ презъ 1923 г.; отъ Парижъ бѣ дошелъ въ София Немановъ, близъкъ на проф. П. Милюковъ и сътрудникъ въ вестника му „Послѣдния Новости”. Показалъ бѣ голѣма симпатия за нашето дѣло и бѣ готовъ да пише по-често върху македонската кауза. Преди да си замине за Парижъ, единъ нашъ другаръ бѣ изказалъ мнение да му се поднесе — като знакъ на внимание — поне единъ малъкъ подаръкъ за госпожата му, напр. две мускалчета, или даже само едно, розово масло, съ което България бѣ така известна. Едното мускалче не струваше повече отъ сто-двесте лева, т. е. къмъ доларъ и полови-

на. Съ въпросния другарь видѣхме Пърличева и му подсказахме идеята. Той се замисли като да решава голѣма битка, попритисна мустака си къмъ лѣво и къмъ дѣсно и на края отсѣче :

— Щомъ сте я докарали до тамъ, купете едно мускалче... И ни погледна нѣкакъ осждително.

Много се смѣхме по тоя случай. Но всѣки може да си представи колко работа би се свършила съ подобни хора въ динамичното време следъ голѣмата война и въ тежката обстановка, която ни заобикаляше; и особено ако отъ тѣхъ биха се очаквали идеи и тласъкъ. Доброто бѣ въ туй, че нѣмаха нищо общо съ самия борчески кадъръ на македонското движение.

VIII. ЗНАЦИ НА СМУТНО ВРЕМЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Смутно може да се нарече времето следъ изгубената презъ есенъта на 1918 г. война. Тригодишнитѣ усилия на бойния фронтъ доста бѣха разклатили морала срѣдъ нѣкои войскови части. Лишени-ята — липса главно на достатъчно храна — улесняваха и подмолната пропаганда за туряне по-скоро край на войната. Върху това изобилно е писано. Изнасяни сж въ подробности и картини отъ отстѣпленieto на българската армия, отъ войнишкитѣ бунтове при Радомиръ, отъ воденитѣ близо до София сражения съ разбунтуванитѣ части. На чело на тѣхъ стоеше Райко Даскаловъ, който на скоро следъ това стана министъръ въ кабинета на Стамболийски.

За съжаление, не само той, но мнозина Райковци се въодушевяваха отъ неприязнь срещу София, която не бѣха успѣли да превзематъ връщайки се въ безпорядкъ отъ фронта. Ако бѣха я превзели, съмнително е дали нѣмаше да бжде и ограбена, тукъ-таме и изгорена ; паднали биха много хора за удоволствие на враговетѣ и само въ ущърбъ на българщината.

За още по-голѣмо съжаление, Райковци започнаха да управляватъ България все съ сжщата омраза къмъ София, която не единъ пжтъ изразяваха и открито. Столицата бѣ наричана „Содомъ и Гомора” и бѣ, следователно, заплашвана съ призрака на сжщата сждба, която е постигнала тѣзи библейски градове. Но отъ никого не бѣха дадени убедителни доводи, че София бѣ повече корумпирана или по-добродетелна отъ която и да е друга европейска столица ; отбѣгваше се да се направи сравнение, напимѣръ, съ политическото възпитание и апетити на Бѣлградъ и Атина. Въ българската столица имаше десетки хиляди семейства, които не разполагаха съ повече резервни срѣдства отколкото сж нуждни да преживѣятъ една седмица ; разчитаха само на дветѣ си ржце. Жертви при войнитѣ софиянци дадоха въ сжщия процентъ както всички останали жители на страната, но бѣха гладували повече отколкото мнозинството въ селата. Ако тамъ имаше повече чиновници, то е защото градътъ е по-голѣмъ и е центъръ на държавната машина; но чиновнитѣ не сж „думбази” и „потосмукачи” — наименования излезли на мода по това време.

Подъ името „София” ругателитѣ въ сжщность подразбираха всичко, което влиза въ понятията интелигенция, буржуазни партии, офицерство, национални идеали, градско съсловие, даже и по-заможенъ слой въ селото. Всичко това тѣ смѣтаха едва ли не личенъ тѣхенъ противникъ, означаваха го като гробокопателъ на България.

Всѣки, който се опитваше да внесе ободрение следъ военната несполука, да изяснява, че и въ историята на други народи сж се случвали такива нещастия ; всѣки, който изтъкваше, че и историята

на българщината не се свършва съ тая изгубена война ; че е нужна твърдост, за да се дочакатъ по-добри дни — сжщо бѣ таксуванъ за гробокопателъ.

Необузdana демагогия се развиваше по всички посоки. Не бѣ пощадена и Македония, която попадна наново въ робски яремъ. Любима тема на ораторитѣ, специално отъ земеделската и надигащата се комунистическа партия, бѣ да се нахвърлятъ срещу „македонскитѣ чукари“. Тия хора или никакъ не познаваха Македония или пъкъ въ бедната имъ фантазия господствуваше само образа на планинскитѣ гребени, върху които съ месеци или години бѣха стояли съ пушка въ ржка, ако въобще нѣкои отъ тѣхъ сж били войници. Тѣ не бѣха чули нищо за плодороднитѣ полета като Струмшкото, Кочанското, Скопското, Кумановското, Битолското, Овчеполе, Сърското, и много други прекрасни котловини, които — вкупомъ взети — можеха да изхранватъ три пжти по-многобройно отъ тогавашното македонско население. Нищо не знаеха за разнородното производство, специално на индустриални растения въ Македония, каквото, по мнението на специалисти, не се среща въ никоя област на Европа, като се почне отъ южна Франция и се стигне до Кавказъ. Като говорѣха така пренебрежително за Македония, а въ сжщностъ унизително за самитѣ тѣхъ, демагозитѣ съвсемъ забравяха, че подъ опасностъ за денационализация оставаха повече отъ единъ милионъ македонски българи. Тѣ не се интересуваха отъ историята на своята нация ; погледътъ имъ бѣ помътенъ, за да съзрятъ и стратегическото значение на Македония, за чието владение Сърбия и Гърция бѣха готови да водятъ и десетъ войни, макаръ първата да нѣмаше свои сънародници тамъ, а гръцкото население бѣ петъ пжти помалобройно отъ българското. Не се спираха даже върху спасителната идея за независима Македония, която Стамболийски бѣ предложилъ предъ парижката конференция.

„Македонски чукари“ — този отровенъ възгласъ се чуваше по градски и селски мегдани, за да стане най-изразителната парола на една македонофобия, толкова престжпна колкото и безсмислена. Жертви въ войната дадоха въ сжщия процентъ и домоветѣ изъ Македония, както и тѣзи въ България. Само че македонскитѣ области понесоха и материални разрушения, отъ каквито България биде пощадена. Трѣбва да си спомнимъ, че преди това македонското население бѣ преминало презъ ужаситѣ на първия сръбскогръцки режимъ ; а малко преди него едва бѣ завършила епохата на двадесетгодишна революционна борба срещу турската властъ, като бѣха изнесени и напоритѣ на три възстания.

Никой въ Македония не тръгна да проповѣдва нѣщо противъ България, независимо че по-обясними биха били известни горчиви настроения срѣдъ едно поробено общество, отколкото при наличната свобода въ България. Некултурнитѣ, лишени отъ здравъ националенъ разумъ демагози нито за моментъ не пожелаха да се поучатъ поне отъ този примѣръ на стоицизмъ, търпение и вѣра, който имъ идваше отъ поробена Македония. Не бѣ мжчно да се влѣе успокоение и бодростъ въ народната маса на България, раздражена и потисната

следъ неуспѣха. Въмѣсто това новитѣ, случайно изплували на повърхността политикани, тръгнаха на проповѣдь съ евангелието на пораженството. Тѣ се стремѣха да използватъ за властогонскитѣ си цели тъкмо факта, че много семейства бѣха изгубили свои близки презъ тритѣ несполучливи войни. И понеже главно името на Македония бѣ свързано съ войнитѣ, не бѣ нуженъ голѣмъ трудъ, за да се разпалва македонофобията, особено когато нейни проповѣдници се явяваха и управницитѣ.

Отъ тукъ още по-лесно се стигна до политическата философия за „собствения плетъ“. На много мѣста открито бѣ развивана „поуката“, че българинътъ трѣбвало да се грижи само за своя дворъ. Развита до логичния ѝ край, тая теория означаваше примирение даже съ пълното изчезване на България.

Така се убиваше най-ценното, което България притежаваше — здравия духъ на селото.

Неоснователно се създаваше ненависть спрѣмо офицерството. То се бѣ само сражавало по бойнитѣ полета. Голѣмъ брой офицери бѣха излѣзнали и отъ семейства, които се числеха къмъ земеделската партия, както и въ комунистическата.

Изкуствено подържаното настроение срещу по-културния слой на народа доведе до познатия сериозенъ конфликтъ съ университета. Ректорътъ професоръ Любомиръ Милетичъ изведе една упорита борба до побѣдоносенъ край. Когато му занесохъ поздравително писмо отъ Т. Александровъ, изпратено отъ поробена Македония, професорътъ се почувствува много поласканъ. Доволенъ съмъ — ми каза —, че и азъ можахъ да сторя нѣщо на общия фронтъ за защита на българскитѣ национални ценности ; на сѣщия фронтъ въ много отношения се бори и ВМРО — заключи той.

Имаше ли право въ нѣкои пунктове, или не, въ борбата си срещу църквата Стамболийски — е отдѣленъ въпросъ. Но и тая борба засили психологически оня лагеръ отъ противни нему обществени сили, който властта сама формираше чрезъ деянията си.

„Народътъ е върховниятъ господаръ“ — това бѣ повторено хиляди пѣти въ агитации предъ селянитѣ. Но мъгливо подхвърлена предъ една маса отъ хора безъ политически опитъ, тая формула ставаше опасна за обществото и за държавата, за самитѣ тѣзи, които я слушаха и преповтаряха. Множество последователи на Стамболийски я схванаха въ смисълъ, че — бидейки тѣ господари — безплатно могатъ да се возятъ по влаковетѣ, да командуватъ на държавнитѣ чиновници по свое усмотрение ; повѣрваха, че селото може и трѣбва да тъпче, даже да смаже града ; че държавата е партийно имане и пр.

И понеже всичко подсказваше, че партията се поставя по-високо отъ държавата, създаде се и партийна армия и биде настанена въ казармитѣ успоредно съ редовната войска.

За разлика отъ хърватската селска партия, която чрезъ дѣлото на братята Радичъ издигаше политическото съзнание на селянина въ национална посока и го насочваше къмъ собствена държавностъ, демагогската вълна на българскитѣ селски агитатори бѣ насочена къмъ притѣпяване на националната гордостъ, къмъ забравяне на

поробената българщина, проваляне на държавотворния духъ, и къмъ раздѣляне на свободнитѣ българи върху противни барикади.

По-умѣреното крило въ земеделската партия, начело съ стария ѝ основателъ Димитъръ Драгиевъ, бѣ пренебрегнато. Разумътъ, толкова необходимъ при водене на държавнитѣ работи, бѣ окаченъ на закачалката ; Стамболийски се окрѣжи и съ нѣкои по-млади хора, които се показваха дръзки авантюристи.

Тѣ имаха осемдесетъ и петъ на сто отъ избирателитѣ въ страната, та затова още по-неумѣстни се явяваха тѣзи имъ своего рода революционни пози и настроения. Имаха възможността да привлечатъ творчески сили и отъ другитѣ съсловия въ своята партия, но не го сториха. На лице бѣ и примѣра съ Стѣпанъ Радичъ, който въ Хърватско съумѣваше да сплоти около селската Партия почти цѣлата нация.

Както можеше и да се очаква, земеделскиятъ ръководенъ центъръ, независимо че бѣ законно опрѣнъ на огромното мнозинство отъ народа, започна да тѣпчи законността, създавайки си по този начинъ самъ най-голѣмата пречка, т.е. компрометирайки своята властъ. Отъ закани по площадитѣ се мина и къмъ убийства. Нека спомена по-важнитѣ, които създадоха общественъ шумъ.

Убитъ бѣ популярниятъ въ страната демократически първенецъ Михаилъ Такевъ. Очевидно, отмѣщаваха си онѣзи елементи, които не успѣха да превзематъ София презъ есента на 1918 година, благодарение много на показаната отъ министъръ Такевъ енергия. Опозиционната преса и политици имаха отличенъ поводъ да изобличаватъ властта у дома и предъ чужди срѣди.

Единъ день, въ центъра на София, биде прострелянъ сждебния следователъ Пано Чуклевъ, числящъ се сжщо къмъ Демократическата Партия. Опозицията отдаде единодушно убийството на властующата партия.

Пакъ въ София биде убитъ Грековъ, директоръ на вестникъ „Слово“. Загиналиятъ се е очертавалъ като многообещающъ общественикъ ; билъ е подготвенъ дипломатъ, съ богата култура и силна воля. Неговото убийство бѣ предизвикало остро възмущение и срѣдъ чуждестранни крѣгове, съ които той е подържалъ връзки. Азъ останахъ изненаданъ, когато чухъ отъ Георги Кьосеивановъ, бившъ министъръ-председателъ, че вината за смъртта на тоя цененъ българинъ падала върху царъ Борисъ, който направилъ достойние на Стамболийски подканата на Грековъ за отстраняване неподготвената властъ чрезъ воененъ превратъ. Разговаряхъ съ Кьосеивановъ въ чужбина презъ 1959 година. Той ми съобщи това като фактъ неподлежащъ на никакво съмнение ; и го каза съвсемъ случайно, когато въ разговора бѣ споменато името на Грековъ.

Истинска сензация бѣ новината, че полицията е убила двама обитатели на затвора — именуемитѣ Личката и Кибрита. Тѣ били извадени отъ затвора съ тайно обещание, че ще ги освободятъ — ако извършатъ нѣкои убийства. Двамата приели такава задача. Но следъ като я свършили полицията ги убива, за да закрие следитѣ на акцията. Не си спомнямъ дали злодеянието съ Чуклевъ или Грековъ

бѣ приписано на тѣхъ. Пресата изнесе, че тая конспирация е на градоначалника Прудкинъ.

Другаде споменахъ, че и атентатътъ въ театъръ „Одеонъ” се отдаваше на градоначалника. Това по-късно и сждебно било доказано.

Опозиционнитѣ партии си бѣха опредѣлили общъ съборъ въ Търново. Ржководителитѣ на земеделската партия, обаче, бѣха разпоредили да се събератъ хиляди тѣхни привърженци, които нападнаха опозиционеритѣ. При Горни Джбникъ сж се разиграли сцени, които отговаряха за нѣкоя съвсемъ неразвита африканска страна, но не за държава съ модерна конституция и съ парламентарна практика повече отъ 40 години. Водачитѣ на опозицията сж били ругани, плювани, били сж рѣзани брадитѣ и мустацитѣ имъ. Нѣкои общественици сж били заплашвани съ хвърляне въ рѣката Янтра и пр. Тази акция, която остана отбелѣзана съ названието „цепеничарска”, съвсемъ сериозно подбиваше престижа на управлението. Нѣкакви примитивни инстинкти явно надделѣваха надъ правовата основа на българската държава; застрашаваха сѣкашъ да я погълнатъ.

Успоредно съ това растѣха и македомразскитѣ проявления на властта, която се бѣ приближила до Бѣлградъ, поробителя на Македония. Пълномощенъ министъръ въ сръбската столица бѣ прословутиятъ Коста Тодоровъ, така ясно уличенъ въ шпионски деяния още презъ войната.*

Наблюдавайки какво става въ българския общественъ животъ, често се връщахъ съ голѣма мжка къмъ младежкитѣ ми мечти и представи за България, докато живѣехъ подъ турския режимъ. Въ моята фантазия България се рисувахе едва ли не като земенъ рай. Дори най-малкитѣ човѣшки слабости, забелѣзани въ моята родна срѣда, смѣтахъ, че сж невъзможни въ България. Обществената служба при свободнитѣ българи азъ си представлявахъ че е свещенодействие. Напредкътъ по всички посоки, за обществото и за отдѣлния човѣкъ, тамъ върви неспирно, безъ да го спъва нищо — съмъ си мислилъ като младежъ. На умъ не ми минаваше, че въ България има и затвори, и то пълни съ крадци, фалшификатори и пр. Колкото идеалистична бѣ моята нѣкогашна картина, рисувана отъ желанията ми, толкова по-угнетителна ми бѣ общественно-политическата действителностъ, която заварихъ следъ излизането ми отъ казармата. Да се стига до споменатитѣ цепеничарски подвизи, да се бомбардирва отъ самия градоначалникъ театъръ пълень съ невинна публика, пѣкъ и да се прави политика съ нашия поробителъ, като се подлага самата Македония на забвение и иронии — всичко това главата ми не го побираше.

Не би могло да се каже, че на Стамболийски и на мнозина отъ другаритѣ му сж липсвали добри желаниа, стремежъ да направятъ нѣщо полезно за народа. Нѣкои мѣроприсятия, като напр. трудовата

* Презъ първата свѣтовна война Коста Тодоровъ е действувалъ противъ България като фрэнски офицеръ на солунския фронтъ. Вмѣкнатъ е билъ задъ гърба на българскитѣ войски съ шпионска мисия въ полза на армитѣ, които сж се борили срещу България. Хванатъ е билъ и осжденъ за шпионажъ противъ отечеството си.

повинност, удобрително се посрѣщнаха отъ всички. Спомнямъ си, че съ приятно настроение трѣгвахме и ние, студентитѣ, да копаямъ къмъ Клементинската болница, да почистваме и засаждаме дрѣвчета въ Борисовата градина и къмъ други обекти. Нагледно се убеждаваше всѣки, който хване лопатата, че много можеше да се изгради и поправи въ България съ труда на хилядитѣ мъже, повиквани споредъ този законъ. Сжщо така удобрително се прие отъ обществото закона за привличане подъ сждебна отговорностъ незаконно забогателитѣ презъ войната, т.е. когато цѣлиятъ народъ трѣпѣше лишения и даваше кръвни жертви.

IX. НЕДОСТОЕНЪ СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКАТА ВЛАСТЪ

Властта започна една колкото пакостна толкова и излишна борба съ македонското освободително движение. Доколко тя имаше идейно-политически мотиви — по преценка на македонскитѣ организации — читателтъ ще прочете по-нататкъ. Тукъ излагамъ първо нѣкои отъ конкретнитѣ постѣпки, насочени противъ дѣлото на Македония.

Въ всички епохи и всрѣдъ всички народи, при голѣми обществени сътресения или неуспѣхи, се отбелѣзватъ знаци на отпадналъ моралъ, даже случаи на обикновени мародерства. Колко вълнуващи и поучителни сж, напримѣръ, страницитѣ, които сж ни оставили авторитетни писатели за крушението, което обхваща живота на Франция следъ военното ѝ поражение презъ 1870 г. Достатъчно е човѣкъ да хвърли погледъ само върху сбитото описание на популярниятъ днесъ г. Уйснонъ Чърчилъ*, за да се потресе отъ паденията даже всрѣдъ най-културни френски срѣди въ онова време.

Отъ водачитѣ на единъ народъ, отъ управницитѣ на една държава тѣкмо въ такива времена се изисква високо съзнание, много повече чувство на отговорност, далновидност и тактъ.

Въ следващитѣ страници ще се спремъ върху единъ типиченъ примѣръ на индивидуални падения, както и върху отношението, което правителството въ България зае къмъ тѣхъ.

Нѣкои бивши участници въ редовитѣ на ВМРО се бѣха провинили предъ нея и народа съ извършени въ Македония грабежи следъ войната. Едни отъ тѣхъ сж бивали четници нѣколко години преди това, при първия сръбски режимъ. Съучастници въ престѣпленията имъ сж били лица, които не сж участвували въ ВМРО. По този въпросъ сж дадени подробности въ книгата „Правителството на Стамболийски и македонското освободително движение“, печатана презъ май 1923 год.

За да се даде на читателя по-точна картина за тѣзи злочинства и за размѣра на неморалностъ въ съюза, който правителството на Стамболийски направи съ тѣхнитѣ автори, даваме изложението отъ Тодоръ Александровъ²⁴, изпратено на времето до български общественици, редакции на вестници и пр. Дадено е освѣтление²⁵ и относно вината на двама души престѣпници, които носятъ голѣма отговорност заедо сж заблуждавали по-неукитѣ прегрешили лица, че ВМРО има належаща нужда отъ пари и че тѣ трѣбва да се доставятъ чрезъ всички срѣдства.

* Уйн. Чърчилъ « Голѣми съвременници », характеристиката му за Жоржъ Клемансо (на нѣмски « Гросе цайтгеносенъ », издание на « Фишеръ Бюхерай », Франкфуртъ на Майнъ, 1947 г.).

Али Шефикъ бей отъ Щипъ, депутатъ въ бѣлградската Скупщина, направи интерпелация противъ „изпращанитѣ отъ България чети“ поради изтѣкнатитѣ отъ Александровъ безчинства, а въ Свети-Николско турци взеха пушки отъ сръбската власть срещу ВМРО, смѣтайки по погрешка и тѣ, както интерпелатора, че обиритѣ сж дѣло на ВМРО.

Естествено, на Али Шефикъ бей твърде добре бѣ познато, че ВМРО никога не е търпѣла прояви като тѣзи, за които се отнасяше протеста му; и че доколкото такива сж отбелѣзани — за жалость, въ голѣмо изобилие — на македонска територия въ турския режимъ, тѣхни автори сж били обикновено албанци или други елементи, покровителствувани отъ властитѣ. Крайно рѣдки сж подобни дѣла отстрана на българи, особено следъ появата на ВМРО.

Броятъ на виновницитѣ, които въ случая ни занимаватъ, не бѣ голѣмъ; касаеше се до тридесетъ-четирдесетъ души. Процентътъ на подобенъ родъ престѣпници често е по-високъ и въ общества съ по-голѣма култура и съ държавна сигурность по-похвална отъ тази въ нашата поробена земя; особено въ страни като Сърбия и Гърция, кждето и презъ втората голѣма война се отбелѣзаха злочинства и вандалщини въ хиляди, или даже въ десетки хиляди случаи.

За съжаление, Македония не разполагаше съ собствена власть и затвори, за да бждатъ веднага обезвредени безпжтнитѣ елементи. А и ВМРО още не бѣ стѣпила здраво на краката си въ 1919 г., когато сж започнали интересувачитѣ ни грабежи. Нещастieto на Македония, т.е. нейното робско положение, бѣ използвано отъ много страни, за да се вършатъ неправди и золуми надъ народа ни, като се е стигало понѣкога и до маневриране съ бандити отъ страна на съседнитѣ държави противъ потиснатия народъ и освободителното му дѣло. Мнозина отъ провиненитѣ все пакъ своевременно бидоха наказани отъ ВМРО.

Въ миналото революционната организация бѣ укротявала харамии, доколкото прегрешенията имъ не сж надделявали върху положителнитѣ дѣла. И Гоце Делчевъ си послужи въ началнитѣ години съ опитни въ нелегалния животъ харамии. А върховиститѣ сториха сжщото въ борбата си срещу ВМРО. Както въ всички революционни движения, налагани сж и наказания, когато тѣ сж неизбежни. ВМРО лесно би се справила и съ прегрешилитѣ следъ първата свѣтвна война, по единъ или другъ начинъ, ако не бѣха взети подъ покровителството на българското правителство, и то тъкмо за борба срещу македонската организация. То ги използва и за заплаха, побоища и стрелби срещу общественици отъ парламентарната опозиция въ България, а и противъ лица отъ самата управляваща партия, земедѣлската.

Много по-осждително, мизерно дѣло бѣ съюзяването на българското правителство съ бандититѣ, отколкото бандитството на последнитѣ.

Презъ септемврий 1920 година Александровъ обяви амнистия за прегрешилитѣ, стига да се откажатъ отъ чернитѣ си дѣла. Но българската власть ги подкрепяше, за да ги насочва въ борба срещу

ВМРО, а отъ друга страна за да разрушава обаянието на революционната организация чрезъ деяния, които бандититѣ биха продължавали да вършатъ, а обществото можеше да ги приписва на ВМРО. Имаше опасностъ тия хора да станатъ орждия въ ржцетѣ и на други странични врагове на македонското движение, даже на самия поробителъ. По тия и други съображения отъ подобно естество Александровъ искрено имъ обещавахе амнистия. Вѣрваше, че повечето отъ тѣхъ чрезъ смѣли дѣла сетне ще изкупятъ много, ако не и всички свои прегрешения.

Така и стана. Мнозина се сепнаха и се проявиха като отлични борци, а други се отдадоха на почтенъ личенъ трудъ.

Случвало се е и други освободителни движения да иматъ понѣкога грижи съ немирни елементи, или даже съ авантюристи проявени въ деяния, които всѣко общество означава съ названието разбойничество. Напримѣръ, Гарибалди доста си е послужилъ съ подобни лица, не само въ Сицилия. Може би излишно би било да изреждаме примѣри какъ воюващитѣ голѣми и малки държави сж използвали за разни услуги проявени гангстери. Презъ втората свѣтвна война твърде полезни сж се указали такива индивиди, повикани отъ американското разузнаване за набавяне сведения върху Сицилия, кждето трѣбваше да дебаркиратъ американски войски. Интересни данни по това се изнесоха въ печата.

По време на разговори съ мѣстнитѣ власти убиха презъ августъ 1920 г. нѣкогашния Кочански войвода Симеонъ Клинчарски, който прекарваше старинитѣ си въ Кюстендилъ. Органи на властѣта бѣха поискали чрезъ нашитѣ хора Тодоръ да посочи свой пълномощникъ, за да се разговаря съ него за необходимитѣ мѣрки, които могатъ да допринесатъ за успокояването на духоветѣ въ тоя край. Клинчарски е посоченъ отъ Александрова, но наскоро бива задигнатъ тайно отъ полицията, закаранъ въ софийската обществена безопасностъ, кждето е билъ удушенъ; а труптъ му захвърленъ близо до Кюстендилъ. Веднага следъ това въ Сърбия забѣгнаха, снабдени съ книжа посрѣдствомъ органи на българската властъ, двама души — Стойчо Добревъ, единъ крайно простъ човѣкъ съ долни инстинкти, който бѣ въ служба на тайната полиция; и Христо Даскаловъ отъ село Смилево, довѣренъ чиновникъ на вжтрешното министерство.

Следъ като бѣ дадено на сърбитѣ и това конкретно доказателство за приятелство къмъ тѣхъ, министъръ Ал. Димитровъ и неговитѣ колеги считаха, че съ по-голѣма тежестъ могатъ да посещаватъ Бѣлградъ и да правятъ политика съ него. Отъ тогава води началото си падението да цѣла серия български министри и общественици — да ходятъ на поклонение въ Бѣлградъ следъ предварително наругане на македонското дѣло или извършване на нѣкакво посегателство надъ него.

Намѣренъ бѣ убитъ край село Панчарево, до София, полицейския агентъ Тончевъ. Цѣлото общество свърза тия факти и убийството на стария войвода. Отговорнитѣ за това убийство сж побързали да премахнатъ физически едного отъ участницитѣ, а на другитѣ двама бѣха дали пжтъ да избѣгатъ въ Сърбия, кждето се поставиха въ

услуга на българо-изтребителната акция въ Македония, която представляваше най-сжществената мисия на сръбската власт. Като приложение е дадена статията на в. „Илинденъ” въ връзка съ този въпросъ. Тамъ следва и снимката на Стойчо Добревъ, начело на сръбска чета. Той бѣ единиятъ отъ двамата, които българската власт улесни да избѣгатъ въ Сърбия. Неописуеми сж — както и другаде изтъкваме — страданията на населението въ Паланечко, Кумановско, Кратовско, които му причини четата на ренегата Стойчо Добревъ.

Убийството на Симеонъ Клинчарски бѣ друга измама, която властта извърши лично спрѣмо ВМРО и Александрова. Първата измама бѣ арестуването на Александровъ, последвало следъ като министъръ Ал. Димитровъ, за да го приспи, му бѣ поискалъ съдействие по укриване на държавно оржие, което по Парижкитѣ договори България нѣмаше право да притежава. Чашата на търпението бѣ отдавна прелѣла. Александровъ изпрати до Димитрова следното писмо :

ПЪРВО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ.

До Господинъ «земедѣлския» министъръ на Вжтрешнитѣ Работи Ал. Димитровъ — въ София.

(Копие до г. г. другитѣ министри, шефовеѣ на партии, главнитѣ редактори на столичнитѣ вестници, видни общественици въ България и други).

Господинъ Министре,

Отъ нѣколко месеци напустнахъ Царството, угнетявано отъ тираническия режимъ, натрапенъ отъ другаритѣ Ви и Васъ, и заминахъ за поробената си родина Македония, гдето да изпълня както азъ разбирамъ, своя дългъ къмъ нещастнитѣ си съотечественици. Ако мислѣхте, наистина, че имате основание да се боите отъ мене, докато бѣхъ въ България, поне тукъ, надѣвахъ се, да освободя отъ грижи по менъ Васъ, другаритѣ Ви и вашитѣ органи и орждия — явни и тайни полицаи, комисари за настаняване бѣжанцитѣ и други подобни, които иматъ не малко работа тамъ въ Царството, ако желаятъ да изпълнятъ добросъвестно службитѣ си, понеже дейността ми тукъ, вѣнъ отъ предѣлитѣ на Царството, засѣга изключително поробеното население и сръбскитѣ и грѣцки власти. Какво бѣ очудването ми, обаче, като узнахъ за мѣркитѣ, които сте замислювали да предприемете вжтре въ поробена Македония! Помислили сте, види се, че сте уредили напълно вжтрешното управление на България и считате границитѣ на Царството тѣсни за своя полицейски талантъ, или намирате сръбската полиция и войска негодни или недостатъчни да се справятъ сами съ вжтрешнитѣ си врагове, та се явявате Вие — кой знае срещу какви облаги — съ своитѣ органи въ услуга на «братска» Сърбия — на Сърбия на Па-

шичъ и Александъръ, която стѣпка договоритѣ съ България на 1913 г. и заграби подло сърдцето на българска Македония, като на 1919 г. задържа заграбеното и отне на България Струмица, Царибродъ, Босилеградъ и др. български покрайнини и се надвѣси надъ столицата на Царството почти на пушеченъ изстрелъ! ... съ намѣрение по-късно да заграби до рѣка Искъръ или да излиза на Черно море, като изгори всички български книги и унищожжи българската интелигенция...

Отъ нѣколко седмици насамъ Ваши чиновници, инспектори, явни и тайни полицаи, сѣ се разгичали по София, Кюстендилъ и другаде да събиратъ изхвърлени по-рано отъ редоветѣ на Организацията бивши нейни членове за разни престѣпления, като убийства, грабежи, изнудвания, злоупотрѣбление на пари и др. под. — и да увѣщаватъ и подкупватъ мои другари, както и мнозина съчувственици на Организацията тамъ, за да образуватъ и изпратятъ чети отъ България, съ целъ да ме убиятъ тукъ. Напраздни усилия: организираното население тукъ сигурно ще съумѣе да се разправи лесно съ тѣзи натрапници, както това е вършило не единъ пѣтъ въ миналото!

Споредъ най-положителни сведения главното Ваше орѣдие въ тази престѣпна акция е Гьорче Петровъ, назначенъ отъ Васъ председателъ на комисията за бѣжанцитѣ, доскорошенъ самозванъ представителъ на бивша Вътрешна Македоно-Одринска Революционна Организация и известенъ на българското общество и македонскитѣ срѣди подъ прозвището «Велзевулъ на Организацията».

Българското общество би се потрѣсло, ако изнеса всички факти, които сѣ ми известни, по тази Ваша престѣпна замисълъ, а именно: организирането на група детективи въ чета, която е получила вече снаряжение и всички инструкции; опититѣ за назначаване специаленъ човѣкъ по границата, натоваренъ съ мисията да улесни влизането на проектираната хайка въ диритѣ ми тукъ; полуофициалното изявление на единъ пограниченъ Вашъ администраторъ, че най-голѣмъ триумфъ за правителството Ви би било моето убийство и пр... Зная, че за да оправдаете престѣплението си предъ ония порядъчни хора, които още сѣ останали околу Васъ, сте пуствали интригата, че азъ съмъ комплотиралъ, заедно съ демократитѣ, противъ скѣпния животъ на министритѣ, съ целъ да падне сегашния кабинетъ, за да бѣделъ замѣстенъ отъ демократски. Тази клевета остава за Ваша смѣтка, тѣй като всички знаятъ, че азъ не се числя къмъ никоя българска партия и нѣма да се числя въ партия до освобождението на Македония.

Но що се отнася до опититѣ Ви да прѣщате чети въ Македония, които да служатъ за кърсердари на нейнитѣ поробители, азъ не мога да ги отмина мълкомъ и счетохъ за свой дългъ да Ви отправя това писмо. Разбира се, азъ не си правя илюзията, че Вие и другаритѣ Ви ще се вразумите и че ще престанете да вършите лудости, разноскаитѣ на които ще плаща българския народъ, както заплати скѣпо «подвизитѣ» Ви при Добро-поле, Радомиръ и Владая, — а отправямъ това писмо, за да се освѣтли съзнателната частъ отъ българското общество върху новитѣ «подвизи», които му готвите.

Знайте следното: никой не може да ми отнеме правото да разполагамъ съсъ своя животъ както намѣря за добре, и да служа по силитѣ

си и съгласно разбиранията си на поробената ми родина. Който се опита да стори това, увърненъ съмъ, — благодарение на закрилата на Провидението и на съдействието на организираното македонско население, — ще си счупи непремънно главата.

Х, Септемврий 1920 г.

Съ почитъ : Тодоръ Александровъ.

Обществото бѣ много изненадано когато въ Коньовската планина край Кюстендилъ на 21 октомврий 1921 г. биде убитъ министъръ Александъръ Димитровъ. Той бѣ главния, ако не и единствения виновникъ за споменатитѣ две подли постъпки отъ страна на управлението спрѣмо македонското движение. За арестуването на Александрова — както загатнахъ по-горе — нѣкои приятели на Димитровъ сж възразявали, че е станало по искане на държавитѣ отъ Съглашението ; арестувани били като виновници за станали въ Моравско насилия презъ войната. Александровъ, обаче, не е бивалъ въ Моравско, нито е командувалъ тамъ цивилни или военни власти. Протогеровъ е билъ военно лице, подчинено на Върховното българско военно командване, което е носило всѣка отговорност. Сърбия и Гърция сж се надѣвали, че чрезъ ареста на двамата ще попрѣчатъ на евентуалната борба срещу режима имъ.

Наказването на Димитровъ подигна вѣрата и куража на всички македонци въ България и въ поробена Македония, които страдаха подъ сръбска тирания и бѣха за борба срещу нея ; тѣ мразѣха българския режимъ, който се бѣ запретналъ да ѝ услужва. Но неговото убийство имаше още по-голѣмъ ефектъ въ свободна България. Тежката политическа атмосфера се чувствуваше въ градоветѣ, а особено въ столицата. Много българи вече очакваха нѣкаква развръзка, която неминуемо трѣбва да дойде и не ще закъснѣе. Като нейно начало бѣ тълкувана засадата срещу Ал. Димитровъ. И както обикновенно става при внезапни, изненадващи събития, фантазиитѣ заработиха, разни мълви плъзнаха по всички посоки, добиха форма и нѣкои легенди.

Първитѣ подробности по станалото узнахъ въ дома на леля ми, кждето бѣ дошелъ на визита тѣхенъ познатъ. Той лично присъствува въ при вдигането на загиналия министъръ отъ мѣстото на покушението.

—Щомъ се прехвърли билото на Коньовската планина, по шосето — взе да разказва гостенина — почти веднага завивате на дѣсно въ най-острия завой. Едва ли има седемъ-осемъ метра дъното му, следъ което пжтя минава по ребрата на другата страна на голѣмия долъ. Високо тамъ, всрѣдъ рѣдка гора, сж били хората, които сж стреляли още като се задалъ отсреща автомобиля на Димитровъ. Мжно се намира по-удобно мѣсто за засада. Шофьора е убитъ на мѣсто. Ото Нехелесъ, стопански съветникъ, тръгналъ заедно съ министѣра за с. Козница, успѣлъ да побѣгне, живъ и здравъ. Нападателитѣ бързо се явили при автомобиля, изпосекли колкото могли гумитѣ му, и взели всички книжа отъ джебоветѣ на Димитровъ. Трѣбва човѣкъ да отиде на самото мѣсто, за да схване колко майсторски Иванъ

Бърльо е проявил стратегията си... Ни бива Лудендорфъ, ни бива Хинденбургъ...*

Така наивно-възторжено завърши разказа си стройния, елегантенъ гостенинъ. Той бѣ познатия въ София агентъ на погребална кжща Коце Александровъ. Погрешно приписваше деянието на Бърльо. Така се говорѣше срѣдъ цѣлото общество, макаръ Бърльо да не е знаелъ нищо. Имената на участниците въ тая акция останаха тайна за всички. По-късно чухъ, че били дошли нелегално отъ поробена Македония и веднага се завърнали тамъ.

Властта нареди да се яватъ въ София нѣколко хиляди селяни, които една вечеръ направиха манифестация изъ централнитѣ улици. Всѣки отъ тѣхъ носѣше запаленъ факелъ. Софийнци съ любопитство наблюдаваха дългото шествие. На улица „Царь Освободитель” видѣхъ какъ селяни грубо сваляха отъ главитѣ на нѣкои граждани шапкитѣ имъ. Споредъ тѣхъ, всички наоколо трѣбваше да бждатъ гологлави. На площадъ „Св. Недѣля” Райко Даскаловъ държа речъ предъ селянитѣ.

До софийскитѣ вестници Т. Александровъ бѣ изпратилъ съобщение за намѣренитѣ книжа при Ал. Димитровъ. Въ управляващитѣ срѣди настѣпи уплаха и смутъ, които не можеха да се прикриятъ чрезъ шумнитѣ контрамѣрки. Последваха интернирвания и побоища. Всичко, което бѣ опозиционно, ликуваше. Симпатиитѣ и възхищението отъ борбата на ВМРО никога не сж били по-широки всрѣдъ всички слоеве на населението. Даже народняцитѣ, които всѣкога сж се отличавали съ своята неприязненостъ къмъ македонската организация, се произнасяха ласкаво и насърдително. Особено голѣми бѣха адмирациитѣ всрѣдъ действующето офицерство, което не бѣ обичано отъ властта по сжщитѣ причини, които обуславяха ненавистьта и спрѣмо македонското дѣло. Тя черпеше вдъхновение за политиката си въ поражение. При този режимъ се постави начало на съзаклатие всрѣдъ офицерството.

Радваха се и въ редовитѣ на запасното офицерство, между което стотици, ако не и хиляди, бѣха наскоро уволенени отъ служба. Мирниятъ договоръ наложи това уволение, но мнозина го приписваха на земедѣлската власт поради публичнитѣ оскърбления, нанасяни на офицерството отъ важни представители на властта. Всичко опозиционно въ България започна открито да манифестира признателностъ къмъ революционната организация. Много факти подиръ това, обаче, доказаха, че голѣмъ процентъ отъ симпатиитѣ сж произлизали отъ тѣсни, чисто егоистически съображения, а не отъ сериозна грижа за Македония, не отъ съзнание и желание да сжществува македонско освободително дѣло.

Много хора въ Кюстендилско бѣха изтезавани, за да се разкрие нѣщо около убийството на Димитровъ. Не биде разкрито нищо. Мини-

* Лудендорфъ и Хинденбургъ — двамата най-известни германски военачалници презъ първата свѣтвна война.

стъръ на вътрешнитѣ работи стана Райко Даскаловъ. Спрѣмо македонското движение той продъжи политиката на Ал. Димитровъ.

Въ София и въ Кюстендилско настъпи за известно време за тишие, пълно съ неизвестностъ. Цѣлото общество очакваше да се разрази нѣкаква буря, тъй като положението въ България бѣ станало твърде натѣгнато. Режимътъ на Стамболийски си бѣ създалъ решителни врагове въ всички срѣди. Срѣдъ армията тайниятъ кипежъ се засилваше.

Хора на властѣта въ нѣкои случаи се застъпваха да бждатъ прекратявани сждебнитѣ дѣла срещу бандититѣ, заведени въ връзка съ тѣхнитѣ деяния на българска територия. Имаше сведения, че и Гьорче Петровъ, водача на емигрантската опозиция, се е застъпвалъ въ този смисълъ за нѣкои отъ злосторницитѣ. Нѣколко пжти Александровъ е действувалъ, чрезъ посрѣдници въ Кюстендилъ, предъ българскитѣ власти, за да се взематъ сждебни мѣрки въ връзка съ доказанитѣ обири, извършвани отъ сжщата група въ България. При едни такива разговори съ хора отъ българската властъ, разбойницитѣ убиха пунктовия началникъ въ Кюстендилъ Велинъ Алайковъ. На 29 ноемврий 1922 година Александровъ писмено даде сведения до сждебния следователь при Кюстендилския окръженъ сждъ за обири на власитѣ при село Ранинци, Кюстендилско; това писмо бѣ направено публично достояние. А на 18 октомврий 1922 г. съ писмо № 326 той наново се бѣ съгласилъ да бждатъ помилвани виновницитѣ, като постави известни условия за това предъ посрѣдницитѣ²⁷. Въ това време тѣ бѣха извършили други убийства. Въ Кюстендилъ паднаха мирнитѣ граждани Александъръ Гургинчевъ, старъ емигрантъ отъ Кратово, и будния мѣстенъ жителъ Миланъ Атанасовъ.

При положението, създадено въ градъ Кюстендилъ, кждего правителството бѣ установило разбойницитѣ съ задача и да убиватъ хората на Македонското движение и негови съмишленици, Александровъ се видѣ принуденъ да прибегне до по-крупна акция въ отбрана; организира превземането на Кюстендилъ, за да го очисти отъ пакостнитѣ елементи. За целъта изпрати на 6 декемврий 1922 г. нѣколко стотинъ борци — селяни отъ поробена Македония подъ командата на Иванъ Бърльо и Панче Михайловъ.

Безъ преувеличение може да се каже, че цѣлото население на тоя градъ посрещна идването на четитѣ като празникъ. Стари хора говорѣха, че подобна радостъ градътъ не е изпитвалъ отъ деньтъ, въ който руситѣ сж го освободили отъ турското робство. Може да се сжди до каква степенъ тамошното общество се е чувствувало угнетено и застрашено, поради вилненията на правителствената шайка, станала причина често да се чуватъ револверни изстрели изъ града и да падатъ хора. При това положение, виждайки полицията въ открито сътрудничество съ разбойници, мнозина отъ офицеритѣ на мѣстния гарнизонъ още повече сж се настроили срещу властѣта на Стамболийски. Съчувствувайки на освободителното дѣло, офицерството при споменатата акция си е гледало „сеиръ“, както се изразява народа.

Идващитѣ отъ поробена Македония минаха границата при голѣмъ студъ; поради него двама души умрѣха и четири-петъ души

премръзнаха. Четниците сж били около сто души, а останалитѣ сж милиционери на ВМРО отъ селата на Кочанска, Кратовска и Царевоселска околия. Приближаването до града е улеснено отъ вѣрни ятаци изъ близкитѣ села, между които особено сполучливо се е указало сътрудничеството на влиятелни членове на земеделската партия, винаги привързани къмъ освободителната кауза на Македония. Въ тѣхнитѣ домове сж се укрили десетки четници. Полицейскитѣ учреждения сж били заети безъ никакъвъ отпоръ; стражата е била парализирана отъ изненада. Набързо сж нападнати квартиритѣ на прословутитѣ бандити; нѣкои отъ тѣхъ паднаха, а двама-трима сж заловени живи; други сж успѣли да се измъкнатъ отъ обсадата.

Правителството изпрати за преговори съ войводитѣ Иванъ Бърльо и Панчо Михайловъ министѣра на войната Томовъ. Преговоритѣ се водятъ въ единъ вагонъ на кюстендилската станция. Весело се коментираше отъ кюстендилци досетливостъта на Иванъ Бърльо, който заповѣдалъ предварително да бжде откаченъ и оставенъ на подалечно разстояние локомотива, преди да се влезне въ вагона. Между другитѣ условия за мирното изтегляне на четниците отъ града министѣръ Томовъ е поелъ и ангажиментъ за окончателно изгонване на бандата отъ Кюстендилъ, безъ да ѝ се позволява занаяпредъ да се върне тамъ. Бърльо, за голѣма радостъ на децата, бѣ разпоредилъ училищата да бждатъ затворени два-три дни. Следъ туй отрядътъ на ВМРО неусетно се оттегля обратно въ Македония.

Въ помощъ на тази акция бѣха поискани и отъ софийския пунктъ къмъ тридесетъ души бойци. Хората бѣха готови да се вмъкнатъ тайно въ града. Но допълнително се извести, че не се налага изпращането имъ.

Измежду наказанитѣ въ Кюстендилъ бѣ и Тасе Темкинъ „пударо“ отъ Щипско, добре проявенъ въ миналото при сражения срещу сърбитѣ, но и доста провиненъ съ обиритѣ.

Воденитѣ въ вагона преговори не донесоха нѣкакво подобрене въ отношенията между ВМРО и властѣта. Министѣръ Томовъ бѣ таксуванъ отъ известни срѣди на Земеделската Партия като „приятелъ на Македонцитѣ“. Почти сжщото е казвано и за земеделскитѣ първенци Торлаковъ и Маноловъ.

По случай нападението на Кюстендилъ властѣта обяви военно положение и въ София, като докара тамъ хиляди вѣоржжени свои привърженици. Нападнати бидоха софийски редакции и магазини; стреляше се безразборно. Получи се впечатление, че градътъ е превзетъ отъ нѣкакъвъ срѣдновѣковенъ башибозукъ. Дебелъ минусъ бѣ за правителството тази експедиция на вѣоржжени тълпи; то се изложи и въ България и въ чужбина.

Чрезъ кюстендилската акция престижа на ВМРО още повече порастна въ България, както и въ Македония. Много писа и чуждестранната преса. За войводитѣ, които влѣзнаха въ Кюстендилъ, се пѣеше изъ България пѣсень. Името на Бърльо специално бѣ станало популярно навсѣкжде изъ България. Занаяпредъ той нѣмаше нужда да идва въ Кюстендилско, за да създава мрежа отъ ятаци срещу изневѣрилитѣ нѣкогашни негови другари. Разправялъ ми е и за една

своя преживѣлица въ село Слокощица. Тамъ има кжща при имението си известниятъ въ Кюстендилско Санде Границки. Въ тоя домъ, на два километра отъ града, Бърльо се е промъквалъ тайно, когато идвалъ отъ Македония. Тукъ се срещалъ нощно време съ вѣрни приятели граждани или селяни. Но въ сжщиятъ домъ често идвали и нѣкои отъ бандититѣ, като стари познати на домакина, който никога въ миналото, пѣкъ и до смъртъта си, не бѣ затворилъ вратитѣ на кжщата си за македонскитѣ деятели. Дожаждали и тѣ тамъ на разходка ; посѣдатъ малко край бунара въ градината, поприказватъ съ Санде, чийто шеговитости нѣмаха край, и си отидатъ. Но винаги идвали групово, по петъ-шестъ души. Така, единъ день, когато Иванъ Бърльо е билъ скритъ въ горната стаичка на кжщата, забелѣзва отъ прозореца, че въ градината влизатъ петъ души отъ тия противници. Взелъ пушката си въ ржка, закрилъ се задъ вратата и се услужвалъ. Домакинътъ билъ въ двора и приказвалъ съ гоститѣ, подъ самитѣ прозорци на Бърльовото скривалище.

— Елате, елате, тъкмо Бърльо ви чака за разговоръ, — говори Санде Границки на опаснитѣ си посетители. А Бърльо чува думитѣ му и не може да разбере какво точно иска да каже домакинътъ. Той знае колко Санде е шегобиецъ и хитрецъ. Минава му нѣкаква мисль, че може да си прави закачки съ бандититѣ. Обаче, повече го обзема безпокойство, че все пакъ нѣкой отъ тѣхъ, въ форма на шега, може да тръгне къмъ стълбитѣ нагоре.

— Взехъ и револвера си въ другата ржка, — разправяше Бърльо. А откъмъ двора чувалъ какъ се развива разговора :

— Море, нѣма да смѣе Бърльо да дойде тука..., възразява Ване Арсовъ. Отдавна го нѣма къмъ Кюстендилско.

— Кой ? Нѣма ли го ? Я се качи въ горната стая, ако смѣешъ — продължава Границки. А Бърльо въ тоя моментъ не знае дали Санде е полудѣлъ, или наистина е станалъ предателъ.

— Остави шегитѣ, джанамъ, дай нѣщо да хапнеме — отговаря Ване Арсовъ. Бърльо започвалъ да се успокоява. Веселитѣ разговори подъ прозорцитѣ продължили доста дълго, а той, седналъ на столъ задъ вратата. Най-сетне видѣлъ, че петимата излизатъ на шосето за Кюстендилъ и си отдѣхналъ. Границки съ смѣхъ извикалъ отдоле :

— Йоване, видѣ ли кои бѣха гоститѣ ? И тръгналъ да се изкачва къмъ стаята на Бърльо, който нѣмалъ търпение и да го дочака ; впусналъ се надолу, присреща го върху стѣпалата, стиска го за врата и му ударилъ две-три хубави плесници.

— М... твоя ! Другъ пжтъ нѣма да стѣпя въ кжщата ти. Прави ли се шега съ такива работи ? !...

Имашъ право, имашъ право Йоване — вика Санде, който едва отъ плесницитѣ е можалъ да разбере каква рискована шега е правилъ този пжтъ. Той и не скриваше, че е поискалъ да дразни разбойницитѣ, а отъ друга страна да „подплаши” Бърльо. Сетне мнозина негови приятели въ Кюстендилъ знаеха за случката, но го караха той лично да я разправя наново ; защото, когато Санде разправя, смѣете се отъ сърдце. Действително, имало е опасностъ да стане кръвопролитие, да изгори и кжщата на Санде, ако Бърльо не е по-

казалъ все пакъ голѣмо хладнокрѣвие. Той би могълъ — съ основание — да стреля още като ги е видѣлъ да влизатъ въ двора. Всѣки на негово мѣсто ще помисли, че идватъ съ цель да обискиратъ, по-точно да го заловятъ или убиватъ — вѣроятно сж подушили за присѣтствието му. А отъ друга страна нѣкой отъ тѣхъ лесно е могълъ да направи нѣколко крачки къмъ стѣлбата, за да покаже на домакина, че не се бои и отъ Бърльо, макаръ да вѣрва, че той е далече въ Македония.

*

**

Наскоро въ Кюстендилско започна все пакъ по-често да прескача отъ Македония една нелегална група, която тайно разширяваше мрежата на нашитѣ съчувственици между границата и рѣка Струма. На чело на групата бѣ Гьошо п. Яневъ отъ щипско Ново-село. Но понѣкога пакъ се мѣркаше нататъкъ и Иванъ Бърльо.

Х. РАЗБОЙНИЦИТЪ СТАВАТЪ „ ФЕДЕРАТИСТИ ”

Докато опозиционеритъ на македонска почва се занимаваха само съровения всрѣдъ емиграцията, тѣхната близостъ до властта оставаше прикрита и все още можеха да заблуждаватъ, че сж една самостоятелна групировка. Но истината започна да прониква нашироко въ обществото, следъ като споменатитъ разбойници започнаха да се наричатъ „ Федератисти ”, по името на опозицията, и бидоха приети въ нейната срѣда. Естествено, тя губѣше отъ тоя съюзъ, като на първо мѣсто морално се проваляше, изравнявайки своята позиция съ тази на разбойниците. Сетне, по тоя начинъ опозиционеритъ влизаха въ въоръжена борба съ ВМРО. А понеже бандитската група бѣ инструментъ въ ржцетъ на полицията, за всички ставаше ясенъ тройниятъ фронтъ противъ македонската организация, въ който ржководството принадлежеше на властта. За честъ на нѣкои личности, които до тогава бѣха солидарни съ федератиститъ, сега тѣ започнаха да се оттеглятъ. Дейността на опозицията остана да се ржководи отъ съвсемъ безскупулни хора.

За да се засилатъ като нелегаленъ фронтъ, федератиститъ взеха да таршуватъ по България и да привличатъ лица, които нѣкога сж бродили изъ Македония съ пушка въ ржка. Привлекоха петъ-шестъ души. И взеха мѣрки да се представятъ и на нелегална почва като идеенъ фронтъ. Приготовиха печатъ, напечатахиха позиви на български и турски езикъ за поробена Македония. Стѣкмиха чета и я изпратиха презъ пролѣтътъ на 1922 г. презъ Кюстендилъ къмъ Кочанско съ главна поржка да намѣри и убие Александрова. По подготовлението на четата особено се прояви Ал. Пановъ, отъ Велешко, назначениятъ отъ властта директоръ на софийскитъ минерални бани. Обърна ги на официално свѣрталище на нелегалнитъ федератисти.

Излишно е да изтъкваме, че изпращането на тази чета стана съзнанието и пълното съдействие на полицията. Не бѣ възможно да се тегли вече нѣкакво разграничение между замислитъ и постжпкитъ на разбойническата група, федератиститъ и властта.

Направенъ бѣ опитъ и презъ албанска територия, за създаване разколъ въ поробена Македония. Запжтиха се за тамъ нѣколко души, измежду които имаше и лица отъ ржководството на опозицията. Това обстоятелство показваше още веднажъ, че едни и сжщи хора бѣха инспираторитъ на легалнитъ и на нелегалнитъ спънки на македонското движение. Разбира се, освенъ разходката на нѣколкото души до Албания, нищо друго не излѣзна. Въ западна Македония се озова, но не като борець, нито като опозиционеръ срещу ВМРО, а като ренегатъ, органъ на сръбската власть, Кръсто Льондевъ.

Споредъ устава на ВМРО тя не търпи друга революционна организация на нейна територия. На това основание се води на времето

и борбата срещу върховизма. Даже ако идейно, по същественитѣ си намѣрения, дадена друга организация би приличала на ВМРО, пакъ споредъ правилницитѣ на последната, изключваше се съществуването на две организации на македонска територия, защото това би означавало раздѣляне на поробенія народъ въ различни въоръжени лагери *).

Откъртени отъ Кюстендилъ, остатъка отъ бандититѣ продължиха същото свое дѣло въ София и въ Пловдивъ. Въ последния градъ бѣха се опитали да събиратъ налози отъ отдѣлни граждани, раздавайки неграмотно написани разписки въ името на тѣхния „Федеративенъ Революционенъ Комитетъ“. Като главенъ инспираторъ тамъ се явяваше д-ръ Филипъ Атанасовъ отъ Костурско, по занятие лѣкарь. Той бѣ единъ отъ шепата „Федеративни водачи“, внушили си да играятъ голѣми роли следъ преживѣната въ 1918 г. национална катастрофа.

Преди да дойдатъ въ София азъ вършехъ работата си безъ да взимамъ особени предпазни мѣрки. Съ идването имъ все по-често чувахъ закани противъ мене, за които точно ме осведомяваха лица съ достъпъ въ тѣхната срѣда.

*) Сведения за « подвизитѣ » на така нареклитѣ се федератисти проникваха и въ чуждата преса. Въ вестникъ « Еко дьо Данюбъ », излизащъ въ Будапеща, отъ 25 декемврий 1925 г. се появи статия подъ заглавие : « Една близка страница отъ историята на Македония. — Групата на «федератиститѣ», въ която е казано :

« Измежду тѣзи « революционери » нѣкои не показватъ голѣмъ духъ на пожертвование, и така Славе Ивановъ и Мишевъ задигнаха 140 турски лири отъ касата на революционния комитетъ въ Струмица, безъ да сж никога оправдали този « разходъ ».

Презъ пролѣтѣта на 1922 г. бѣ организирана банда отъ 50 души подъ командата на федеративния централенъ комитетъ. Бандата замина за Македония презъ Кюстендилъ съ покровителството на околийския началникъ. Тя бѣ получила задача да убие Т. Александровъ и да разруши македонската революционна организация. Въ тази епоха портфейла на министерството на вътрешнитѣ работи се намираше въ рѣцетѣ на Райко Даскаловъ. Бандата бѣ разпилѣна. Единъ отъ войводитѣ, Крумъ Зографовъ, падна убитъ. Същевременно единъ отъ членоветѣ на бандата, Александъръ Пановъ, бѣ назначенъ за директоръ на общинскитѣ бани въ София; функциитѣ му трѣбваше да му дадатъ време да организира едно аграрно братство на македонски емигранти и издаването на единъ вестникъ « Прокуденъ земледѣлецъ ». Малко следъ това Пановъ бѣ убитъ въ срѣдата на София отъ единъ членъ на ВМРО.

Презъ августъ 1922 г. бѣ организирана една втора експедиция отъ «федератисти » противъ ВМРО вътре въ Македония : с. Кошево, кждето бѣ падналъ Зографовъ, бѣ запалено. Федератиститѣ, благодарение на помощта на земеделското правителство, се засилиха въ София, както и въ провинцията, особено въ Кюстендилъ, кждето терора ставаше непоносимъ. Подъ тѣхнитѣ удари паднаха единъ следъ другъ Стоянъ Антовъ, Александъръ Гюргинчевъ, и Алайковъ. ВМРО поиска отъ правителството да се накажатъ убийцитѣ. Стамболийски даваше уклончиви отговори и продължаваше преследването на членоветѣ на ВМРО : убийството на войводата Странджата стана по това време. Като отговоръ на тѣзи преследвания стана експедицията въ Кюстендилъ, прекрасенъ примѣръ на духа на организация, дисциплина, куражъ и ловкостъ на македонскитѣ комити. Федератиститѣ се оттеглиха къмъ София и Пловдивъ.

Презъ това време д-ръ Атанасовъ и Юруковъ продължаваха интригитѣ си въ странство. Презъ февруарий бѣ организирана друга експедиция срещу ВМРО подъ командата на Пандурски и на Чочковъ. Тази банда действуваше въ Малешевско и извърши доста убийства и грабежи. Но хората на организацията разтуриха бандата, хванаха въ пленъ нѣкои, и ги обесиха въ Кочариново. Тогава Пандурски влезе въ служба на сърбитѣ за преследване четитѣ ».

При Александъръ Пановъ бѣ на служба Христо Петровъ отъ с. Чичево, Велешко. Нѣкога, въ 1914 г., той е укривалъ четата на Владимиръ Сланковъ, загиналъ следъ извършване на атентатъ върху желѣзопътната линия близо до с. Скачинци. Христо ми бѣ препоръчанъ отъ загиналия въ Кюстендилъ тиквешки войвода Стоянъ Антовъ. Нѣколко пжти тайно ми съобщаваше какво се говори и проектира въ софийската баня отстрана на Пановъ и идващитѣ при него.

Чрезъ Христо и други източници бѣхъ въ течение на приготовленията, които се правеха за изпращането въ Македония на голѣмата чета съ задача да убие Александрова. Войводи на тая чета бѣха Лазаръ Тодоровъ „Фертико“, Крумъ Зографовъ и Велко Мандарче. Последнитѣ двама много отдавна бѣха се простили съ всѣкаква революционна деятелностъ, но по нѣкакви тѣхни съображения сега се поставяха въ услуга на българската власть срещу македонското дѣло. Четата имъ, както се каза, бѣ разбита отъ селската милиция на ВМРО въ Кочанско и върната обратно въ Кюстендилъ, кждето предаде оржжието си на полицията, отъ която го бѣ получила. Докато се въртѣше въ областъта на Брѣгалница, четата бѣ изгубила едного отъ войводитѣ си — велешанина Крумъ Зографовъ. Часть отъ нея сетне — презъ месецъ августъ — бѣ направила единъ бързъ набѣгъ до село Кошево, въ планината Плачковица, и го бѣ запалила, за да отмжсти на родолюбивитѣ селяни, които сжщо бѣха я прогонили.

Христо Петровъ ми извести една нощъ, че въ банята е взето решение да ме убиятъ. Два дни следъ това пристигна отъ Кюстендилъ единъ щипянинъ, нѣкогашенъ четникъ на Александрова презъ турския режимъ, и сжщо ми обади, че бандата е решила да ме убие. Този човѣкъ често прескачаше до София; срещаше се съ групата бандити около Славе Ивановъ, а сега и около Ал. Пановъ, между която имаше нѣкогашни негови другари по четничество.

**

Хора на Комунистическата партия въ България сжщо насочиха нелегална група противъ революционната организация въ поробена Македония. Вѣоржжиха я въ Дупница, дадоха ѝ шапки съ знака чукъ и сърпъ. Начело на групата бѣ известниятъ въ Горно-Джумайско разбойникъ Илия Пандурски. Следъ като групата бѣ разбита — както ще видимъ — той се предаде на сърбитѣ и остана въ тѣхна услуга докато бѣ наказанъ отъ ВМРО. Мнозина селяни ограби и изби той като агентъ на сръбската власть. Въ връзка съ тази история бѣ наказанъ кмета на градъ Дупница, д-ръ Петровъ, „комунистъ“, който бѣ укривалъ, екипиралъ и изпратилъ четата на Пандурски.

**

Вънъ отъ гореспоменатитѣ случаи, следъ 1918 г. българскитѣ партии се държеха лоялно къмъ нашето движение, особено до падането на земеделското правителство. Нѣма съмнение, че тѣ съчувствуваха на борбата на македонскитѣ организации срещу властѣта

на Стамболийски. Но нѣмаше нищо повече отъ това. Ще повтoря, че не заслужаватъ даже опровержение приказитѣ, че ВМРО и емиграцията имали съюзъ съ опозиционния партиенъ блокъ въ България.

Но и членове на земеделската партия не само съчувствуваха, но и помагаха на македонското дѣло и подиръ 1918 г. Въ Петричкия окръгъ пѣкъ твърде голѣма частъ отъ селянитѣ бѣха записани въ земеделската партия. Когато македонската кауза, въ лицето на ВМРО имъ припомни, че освободителното дѣло не е завършено, тѣ изоставиха партийнитѣ интереси и борби.

Множество български общественици, нѣкои измежду които по-късно се очертаха като противници на македонското дѣло, по онова време бѣха негови адмиратори. За примѣръ ще спомена известниятъ Димо Казасовъ, виденъ членъ на социалъ-демократическата партия до 1923 г. Той търсѣше наши хора изъ София, правѣше съ тѣхъ тайни срещи и употребляваше всичкото си красноречие да ги убеждава, че спасението на България ще дойде само ако всички земеделски министри бждатъ избити.

Казасовъ, който премного обичаше да се изтъква за човѣкъ съ най-широки и прогресивни идеи, ми правеше впечатление съ споменатитѣ унищожителни препорѣжки. Следъ падането на земеделското правителство, по покана на единъ приятель, отидохъ еднажъ у домътъ на Казасовъ. Отъ разговора, който повече се развиваше между него и другия посетитель, се убедихъ, че той е единъ самолюбецъ и карьеристъ, поклонникъ на насието. Съвсемъ бѣ сбъркалъ като се е озовалъ въ редоветѣ на социалиститѣ. Понеже тѣзи редове пиша доста късно, логично е да отбележа, че първото ми впечатление се потвърди отъ по-къснитѣ прояви на Казасовъ. Той съумѣ да се озове министъръ следъ военния превратъ презъ 1923 г., а стана пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ следъ преврата отъ месецъ май 1934 г. Въ двата случая той изповѣдваше идеи диаметрално противоположни. Обичаше тъмнитѣ на заговоритѣ, за да се докопа до по-изтъкнато обществено положение. Но за подобенъ индивидъ може да се допуска, че е билъ поставено чуждо орѣдие въ всички мѣста, кждето се е озовавалъ. Виждаме го да играе нѣкаква роля и следъ военния превратъ презъ септемврий 1944 г., когато въ България навлизатъ болшевишкитѣ войски. Тѣ го изкачиха и на поста министъръ на пропагандата.

Едва ли се намираше нѣкоя срѣда въ България, кждето ние да нѣмахме било привърженици, било поне хора готови да ни услужатъ, ако се обѣремъ къмъ тѣхъ.

За приятель на Стамболийски минаваше софийския владика Стефанъ. На митрополитския престолъ бѣ дошелъ съ подкрепа на земеделската властъ и при опозиционно държание на столичнитѣ жители. Знаейки връзкитѣ му, ВМРО бѣ намѣрила за умѣстно чрезъ него да отпрати до Стамболийски нѣкои предупреждения. Така митрополитътъ се озова въ ролята на посредникъ и куриеръ за писмата отъ Т. Александровъ до шефа на правителството. На лицето, което занасяше тия писма, владиката Стефанъ бѣ казалъ, че отъ своя

страна сжщо предупредилъ сериозно Стамболийски да престанатъ провокациитѣ и закачкитѣ съ македонското движение. Подиръ падането на властта имахъ случай три-четири пжти тайно да отивамъ на вечеря при митрополитъ Стефанъ. Той и на мене повтори думитѣ, които билъ казалъ на Стамболийски : „ Сандо, приятелски те предупреждавамъ, че трѣбва да се турне край на тѣзи ваши разпри съ македонцитѣ. Знай, че тѣзи хора не се шегуватъ... „ Сжщото той заяви и предъ други трима приятели на обѣда, който наскоро следъ преврата въ 1923 г. му бѣ даденъ въ наша интимна среда, въ домътъ на сжщия човѣкъ, който му носѣше писмата отъ Тодора. На обѣда присжствуваше и Александровъ. Митрополитътъ твърдѣше, че Стамболийски е билъ на погрешна линия въ отношението си къмъ македонското движение ; обвиняваше лица отъ антуража му, които го подвеждали.

*
**

Управлението не се отказваше отъ възприетия курсъ срещу македонското движение.

Една нощъ бѣха задигнати въ Горна-Джумая трима бивши учители — Иванъ Караджовъ, родомъ отъ с. Лешко, Горно-Джумайско ; Михаилъ Монева отъ Кратово ; Иванъ п. Ефтимовъ отъ Радовишъ. Първиятъ бѣше до Балканската война учителъ по музика въ българската девическа гимназия въ Солунъ. Свършилъ бѣ консерватория въ Русия. Винаги се е проявявалъ въ общественитѣ борби на Македония. Цѣлото семейство на Караджовъ бѣ израстнало въ духъ на твърдо родолюбие. Съпругата му, идеална българка, бѣ сестра на най-известния революционенъ деятель въ Тракия — Лазаръ Маджаровъ.

Вториятъ, Михайлъ Монева, е учителствувалъ изъ разни мѣста на Македония. Още като ученикъ въ Цариградската Българска Семинария е създавалъ революционни кржжози, както е отбелѣзано въ споменитѣ на борци отъ Тракия. Той бѣ зетъ на Тодоръ Александровъ.

Третиятъ задигнатъ, Иванъ п. Ефтимовъ, сжщо е учителствувалъ изъ Македония презъ турския режимъ. Бѣ мой учителъ когато учехъ въ първи класъ, въ Ново-село. Винаги е участвувалъ въ революционното дѣло.

Всички трима сж били изненадани отъ полицията по домоветѣ имъ, и край Горна-Джумая вмѣкнати въ една камионетка. Целта е била да бждатъ закарани въ София и най-вѣроятно да бждатъ погубени, щомъ като така тайнствено сж били арестувани нощно време. Поради слѣпа случайность единъ офицеръ въ Дупница загледалъ, че въ камионетката сж затворени тримата души. Това е било причина скоро да бждатъ върнати отъ София по домоветѣ имъ, безъ даже да бждатъ разпитани.

Много голѣмъ е броя на провокациитѣ отъ страна на полицията, за да бждатъ всички описани.

Тя предприемаше много претърсвания въ македонски кжщи по градове и села, безъ да има причини.

Спъвани биваха легалнитѣ македонски организации. Единъ день ржководството на емиграцията биде просто разгонено отъ полицията, а архивитѣ задигнати.

Презъ 1923 г., не много преди своето падане, властта подбра нѣколко десетки македонски деятели, на чело съ хора отъ Националния Комитетъ, и ги закара въ Сливенския затворъ. Между арестуванитѣ бѣ и председателя на Комитета Иванъ Каранджуловъ, който бѣ доста възрастень. Арестувани бѣха лица и отъ нѣкои провинциални градове, предимно отъ Кюстендилъ.

Срещу всички тия прояви, както и въ отговоръ на споменатитѣ въ други страници посегателства, македонското движение се отбраняваше както диктуваше момента, незабравяйки все пакъ, че се касае до нежелана борба съ българи.

Покрай посоченитѣ въ приложението²⁵ контра-мѣрки, ВМРО реагира и съ нѣкои други акции. А легалнитѣ организации не еднажъ изразяваха протеста си чрезъ вестници, писмени изложения и при срещи съ органи на властта.

Наказани бѣха трима измежду, първитѣ орждия на властта, минаващи и като най-важни подбудители на тѣй наречената федеративна група. Тѣ бѣха дали нѣкаква идейна маска на най-вулгарни престѣпници, чрезъ които нареждаха и убийства. Първиятъ виновникъ бѣ Гьорче Петровъ, за когото министѣра на Вжтрешнитѣ работи Ал. Димитровъ бѣ казалъ, че е дѣсна ржка на правителството. Презъ месецъ юний 1921 година Гьорче получи наказанието си въ София. По-късно сжщото се случи съ Никола Юруковъ, архитектъ, единъ отъ собственицитѣ на най-голѣмия хотелъ въ София — Юнионъ Паласъ. Срещу него е стрелялъ четникътъ Радко отъ Скопско, единъ кротъкъ като момиче селянинъ. Нападателитѣ не бѣха заловени.

Никола Гулевъ, синъ на Крушевския герой Питу Гули, наказва Александъръ Панова. Нападналъ го е посрѣдъ бѣлъ день, въ Градската градина до общината. Безъ да се опитва да бѣга или да се защитава, Никола се предалъ на полицията. При разпита и въ сжда се бѣ държалъ повече отъ гордо. Следъ известно време неговии другари го грабнаха отъ ржцетѣ на придружаващитѣ го стражари, когато се е връщалъ къмъ Централния затворъ отъ едно разследване. На краката му, и окачена при крѣста, е имало верига тежка около 15 килограма. Докато едни сж обезоржжавали стражаритѣ, други неговии другари сж приближили чакащия наблизю автомобилъ, и така сж побѣгнаха.

Никола Гулевъ бѣ много буенъ младежъ. Имаше гимназиално образование и приятели го съветваха да продължи учението си. Но той не желаше да чува за подобно нѣщо докато Македония е подъ робство. Темпераментътъ и идеализма му свидѣтелствуваха, че той бѣ способенъ като баща си да остане на Мечкинъ Каменъ до край, ако би му се удалъ подобень случай. Известно време Никола се задържа къмъ граничитѣ села на Горно-Джумайска околия; отъ тамъ се прехвърли при Т. Александровъ къмъ Брѣгалница. Сетне е заминалъ като нелегалень въ Велешката чета.

XI. ТАЙНА РАБОТА ВЪ СОФИЯ

Започвахъ често да смѣнявамъ квартиритѣ си и по-тайно да устройвамъ срещитѣ.

Въ моя услуга бѣха двама-трима предани щипяни, които познавахъ още отъ работата ми на улица „Гурко” 22. Помагаха и група младежи отъ едни тайни наши петорки, каквито по-рано бѣхме организирани ; чрезъ тѣхъ неусетно се установяваше повече редъ и дисциплина въ редицитѣ на нашето младежко движение въ България. Нѣколко души, обаче, бѣха натоварени и съ по-специални задачи : намиране тайни квартири, укриване на хора, пренасяне на оржие.

Съ рѣдка преданостъ работѣха група софиянци, между които двигателъ бѣ незаменимиятъ другарь Петъръ Станчевъ. Той е бивалъ четникъ и по време на балканската война, и малко преди нея, като избѣгалъ отъ гимназията. Бѣ запасенъ офицеръ, участвувалъ въ първата свѣтвна война. Гордъ бѣ, че произхожда отъ рода на Хаджи Димитъръ *. Рѣдко сж хора тѣй беззаветно отдадени на македонското освободително движение. Той бѣ готовъ да върши всѣкакви работи, стига да е отъ полза за дѣлото. Пишеше изложения на машина ; тичаше по ханища ношно време, за да товари оржие и други материяли, като пренасяше човали на гърба си ; укриваше хора изъ разни квартали ; раздаваше тайно помощи на нуждаещи се и водѣше смѣтки ; водѣше кореспонденция ; откриваше и подготвяше нови борци ; самъ участвуваше въ рисковани акции ; подържаше връзка съ доста лица отъ разни срѣди въ София, като отъ всѣкиго взимаше по нѣщо въ полза на Македония — било въ трудъ, било въ време ; пишеше понѣкога и статии ; изпращаше тайно нелегални хора за борба срещу поробителя ; кръстосваше изъ Македония съ месеци като четникъ, а понѣкога и самъ водеше чета. Не помня Станчевъ да е казвалъ, че нѣкоя задача не е по неговитѣ сили или по вкуса му. И никога не само не изяви желание да заема челни мѣста, но и въ душата си нѣмаше подобенъ стремежъ. Бѣ истински хъшъ, беззаветно преданъ на Македония. Винаги бѣ усмихатъ ; не го видѣхъ предъ нищо изплашенъ, предъ нищо смутенъ или безъ настроение. Често ми повтаряше, че ако не бѣ македонската освободителна борба и добритѣ му

* Хаджи Димитъръ отъ гр. Сливенъ е прославенъ български войвода. Загиналъ е въ мѣстността Бузлуджа презъ 1868 г., следъ като заедно съ другия знаменитъ войвода Стефанъ Караджата, неговъ другарь, на чело на 160 души четници бѣха водили сражения срещу турски войски въ гънкитѣ на Стара планина. На времето появяването на тази чета, навлѣзла откъмъ Ромъния, направи извънредно впечатление всрѣдъ българския народъ, а заинтересува и много европейски кржгове. На Хаджи Димитъръ е посветено прочутото стихотворение « Живъ е той, живъ е . . . », чийто стихове се пѣятъ срѣдъ всички българи и до днесъ. Авторъ на пѣсенъта бѣ Христо Ботевъ, прочутъ и като поетъ и като борець, който пое пжтя на Хаджи Димитъръ и Караджата и сжщо загина въ бой.

другари, щѣлъ да се смѣта за изгубенъ човѣкъ. Поради неговото спокойствие, търпение и широта на духа, другаритѣ му безобидно го наричаха „вола“. Той не се сърдѣше, отговаряше всѣкога съ широката си усмивка.

По това време въ София се проявяваше и смѣлия Миле Каранфиловъ (Кучкаро) отъ Крушево, бившъ четникъ, борилъ се още въ турско време въ Битоля. По-късно той мина презъ много прекеждия. Въ сражение съ грѣцки войници, на пѣтъ за Битолско, бѣ заловенъ раненъ, осжденъ и миналъ презъ разни затвори, изпратенъ е билъ на островъ Критъ. Едва когато острова е билъ заетъ отъ германцитѣ, Миле е освободенъ, както бѣха открити изъ егейскитѣ острови и хиляди други нашеници, изпратени тамъ най-често безъ присжда, само защото сж добри българи. Миле не е могълъ да повѣрва на очитѣ си, когато отъ двора на своята тъмница въ Критъ, заедно съ другитѣ затворници е наблюдавалъ какъ отъ небето падатъ стотици хора, увиснали подъ нѣкакви чадъри. Това сж били германскитѣ парашутисти, които слѣзнаха на острова. По-късно този ветеранъ на македонската борба е трѣбвало да прекара нови терзания и затворъ въ Скопие подъ режима на червения Бѣлградъ.

Мнозина софийски спортисти бѣха въ наша услуга. Тѣхни домове приемаха и укриваха наши хора и оржжие. Трѣбва да изтъкна, че тия младежи показаха куражъ. Спомнямъ си, че и въ кѣщата на единъ старъ генералъ бѣхме скрили доста пушки ; разкованъ бѣ пода на една отъ стаитѣ му за тази целъ. Почти такъвъ складъ бѣ и тавантъ въ дома на единъ професоръ.

Между хората отъ стара България, които всеотдайно помагаша бѣ и младиятъ юристъ Дончо Чупариновъ отъ Панагюрище. Той бѣ хубавецъ, спокоенъ, доста тактиченъ ; излъчваше оптимизъмъ чрезъ погледа си, сериозностъ и воля чрезъ всѣки жестъ. Скроменъ бѣ, и често стеснителенъ като момиче ; обаче, смѣлъ. Съ удоволствие ни разправяше за участието си въ биткитѣ срещу англичанитѣ при Дойганъ, но само когато ние настоявахме да разказва. Говорѣше приятно. Станчевъ, той и други хъшове, физически здрави, най-много пренасяха на гърба си и товарѣха въ каруци наши материяли по уединенитѣ софийски кюшета. На тѣхъ помагаше често и Тодоръ Петровъ, наричанъ Тошкаро ; той бѣ шопъ отъ Софийско.

Предано услужваше и една малка група около Мито Джуздановъ, нѣкогашенъ четникъ отъ с. Сехово, Гевгелийско. Неговъ другаръ бѣ, сжщо на разположение на нашето дѣло, Мино Пържолевъ отъ Енидже-Вардарско, нѣкогашенъ четникъ въ групата на смѣлия Ичко Димитровъ Гюпчето. Тия хора като младежи сж участвували въ движението, вдъхновявани отъ подвизитѣ и увличани отъ легендитѣ, които народната фантазия бѣ изплѣла още приживе за Апостолъ Петковъ, „Енидже-Вардарското слънце“. Главното имъ свѣрталище въ София бѣ кафенето на Михаилъ Радевъ Странджата.

Съ работата си въ софийския пунктъ стана известенъ щипянецътъ Ване Параспуровъ. Живъ образецъ на старото поколѣние работници и еснафи, които първи въ Македония понесоха на плещитѣ си товара на борбата. Вкусилъ бѣ още презъ турския режимъ какво

е македонското движение ; и на по-младитѣ понѣкога проповѣдваше че то е предимно рискъ, трудъ, самоотречение, вѣрностъ. Въ Шипѣ е билъ между скромнитѣ дейци, които най-много сж тичали въ изпълнение на конкретни поръчения. Добре познаваше първитѣ съзаклятници въ нашия градъ, посветени отъ Груева и Дѣлчева. Пристигналъ бѣ въ София като бѣжанецъ, следъ като е станалъ нелегаленъ поради настойчивитѣ опити въ родното му мѣсто да участвува въ легална борба. Мнозина като него бѣха принудени да хванатъ гората само защото сж се опитали да завѣржаватъ партийна листа, въ която влизатъ имената на нежелателни за сръбската власт мѣстни хора. Докато е билъ въ Шипѣ, свършилъ бѣ доста полезна работа. Между другото задигалъ е отъ сръбската казарма войнишки дрехи и оръжие, съ участие на единъ подофицеръ хърватъ. Азъ го открихъ въ София като работникъ въ кожарско предприятие, кждето се бѣ настанилъ още съ пристигането си. Дрехитѣ му бѣха изпоцапани отъ течности, съ които е боравилъ при обработка на кожи. Веднага се съгласи да напустне частната си работа и да се земе съ организационни задачи. Мога да кажа, че тоя човѣкъ работеше колкото за десетъ души. Неуморимъ бѣ денемъ и нощемъ. Много точенъ и съобразителенъ ; бѣше безъ образование, но извънредно буденъ.

Мжчно е да се тегли разлика между вѣрнитѣ и трудолюбиви хора, които срещахъ въ нашитѣ редове. И все пакъ трѣбва да изтъкна, че сж много рѣдки Станчевци и Параспуровци. Ване въ кратко време завърза връзки съ множество лица и срѣди въ София, главно между работници и еснафи, които ни правѣха ценни услуги. Непресъхващото трудолюбие, фанатичната преданностъ, обаянието, съ което Параспуровъ гледаше на народното дѣло, будеха почитъ къмъ него у нашитѣ студенти и между културнитѣ общественици, съ които влизаше въ допиръ поради работата. Десетки кжщи и дюкяни бѣха отворени за него по всѣко време и за всичко. Покрай покупкитѣ на царвули, каиши, патрондаши и пр., станалъ бѣ приятелъ и на нѣкои евреи, чиито услуги сжщо ни бѣха добре дошли въ много случаи. Ване имаше дарба да печели хора.

Още не е време да спомена поименно поне нѣкои измежду тогавашнитѣ студенти и други млади хора, които бѣха готови на дѣло да помагатъ. Политическитѣ условия изъ Македония, па и въ България, налагатъ по много пунктове да избѣгвамъ подробности.

*
**

За борбата срещу разбойническата група въ София и Пловдивъ, а и по други наши задачи, идваха — съ знанието на Тодора — тайно отъ Македония младежи, най-често селяни или по-будни еснафски синове. Измежду селянитѣ двама ми направиха силно впечатление. Единиятъ бѣ Харалампи Златановъ отъ село Дулица, Царевоселско, наричанъ Шаренъ Ампо. Пристигна съ огромна червеникава коса. И дрехитѣ му издаваха, че идва отъ планината. Чудно е, че само поради външния му изгледъ не е билъ арестуванъ нейде изъ пжтя. Погрижи се да добие граждански видъ. Хазайката, обаче,

където бѣ установенъ на квартира, веднага се бѣ досетила какъвъ е този гостенинъ ; пѣкъ и оправяйки леглото му видѣла е подъ дюшека наредени нѣколко пачки. Но тя бѣ мѣлчалива и добра жена, родомъ отъ Пиринския край.

Тази македонка ми направи отлично впечатление. Никога не зададе какъвто и да е въпросъ. Съдържаната ѝ усмивка изразяваше нейното съчувствие за нѣщо, което бѣ близко и на нейното сърдце.

Но случвало бѣ ми се веднажъ-дважъ да ми бждатъ затворени портитѣ на македонски кжщи. Понасяхъ това най-спокойно, давайки видъ, че нищо не се е случило. Знаехъ, че тия хора хранѣха голѣма любовъ къмъ Македония. Но уплаха за децата имъ ги подтикваше въ първия моментъ да избѣгнатъ опасностъ. Трѣбва да кажа, че става дума за семейства, които въ миналото сж дали кръвна жертва въ освободителнитѣ борби. Следъ първото стжписване на майкитѣ, обаче, тия кжщи наново се показаха готови на рискове.

Но нека се върнемъ къмъ Ампо. Той бѣ съ буенъ и неспокоенъ духъ. Станалъ бѣ нелегаленъ понеже не е могълъ да търпи сръбския режимъ. Стражаритѣ го набелѣзали като непокорна българска глава въ селото, а и узнали, че е превелъ презъ границата голѣмъ брой български войници, избѣгали отъ пленничество.

Запазена е характеристична фотография на Шаренъ Ампо, въ селскитѣ си потури и съ револверъ въ ржка, сѣдналъ въ сръдата на българска войнишка група.

Преди да избѣга отъ селото си билъ заобиколенъ отъ сръбски жандари. Притежавалъ манлихерова пушка съ изгнили и отпаднали дървени части, така че цевъта е стърчала като трѣба. Съ тая пушка Ампо избива четири или петъ души стражари и наранява едного ; пробива си пжтъ и наскоро се озовава въ редоветѣ на ВМРО, като единъ отъ рѣдко смѣлитѣ нейни четници. Физически бѣ здравъ и еластиченъ. Изгаря отъ желание за акция ; мжчно го удържахме чрезъ постоянна контрола и напомняне за дисциплина. Много смѣло се държеше, но въ София се чувствуваше като-чели постоянно предъ лицето на потера. Не се раздѣляше отъ двата си револвера, две бомби и надъ сто патрони, като пачкитѣ умѣло бѣ наредилъ на каиша, та и не се познаваше, че носи толкова муниции.

Другото селянче, което ми обърна вниманието бѣ отъ село Лезово, Овчеполско, на име Йорданъ. И той бѣ буденъ, юначенъ ; само чакаше да участвува въ рисковани акции. На друго мѣсто ще стане дума за неговитѣ трагични приключения.

Пристигна въ София и Владо „Шофѣора” (Величко Георгиевъ), по-кжсно познатъ подъ името Черноземски. Той е по произходъ отъ Разложко, а семейството му живѣеше въ село Каменица, Чепинско. Слушалъ за борбитѣ на ВМРО. По време на превзимането на градъ Кюстендилъ отъ македонскитѣ чети Владо се е намиралъ тамъ ; пристигналъ билъ отъ София съ нѣкакъвъ камионъ. Явилъ се предъ Иванъ Бърльо и го молилъ да бжде приетъ за четникъ. И нѣкои негови приятели отишли при Бърльо да го увѣржаватъ, че момчето е добро. На Бърльо изглеждалъ доста младъ. Следъ нови молби съгласилъ се да го вземе и така Владо се озовава четникъ

въ Македония. Обикалялъ е нѣколко пѣти като нелегаленъ изъ разни околии — Щипско, Кочанско и другаде. Участвувалъ е въ голѣмото нападение надъ сръбска войскова часть при село Люботенъ, Щипско, кждето паднаха къмъ тридесетъ души сръбски войници. Пѣтувалъ е често самъ или съ още единъ другаръ въ цивилни дрехи по шосетата изъ Щипски окржгъ. Разговарялъ е така спокойно съ сръбски жандари, черпилъ ги е цигари; разбира се, въ пояса си е носилъ пистолетъ и бомби, и е пѣтувалъ съ бойни задачи. Правилъ е срещи съ щипяни, прикривайки се нелегално въ лозята при Каваклия, до самия градъ. Другаритѣ му твърдѣха, че навсѣкжде се е държалъ сърцато, крайно спокойно.

Въ София той пристигна съ кратка бележка отъ Александровъ. Хвърляше се въ очи голѣмата негова съобразителностъ и изобилие отъ идеи за практически начинания. Показа се напълно дисциплиниранъ, съ голѣма воля и главно решенъ на саможертва. При всички разговори за акции, кждето той би участвувалъ, бързаше да изтъкне, че не трѣбва да се води смѣтка дали той ще излѣзне живъ или не, а да се мисли само за успѣшно изпълнение на плана. Той нѣмаше голѣмо образование; едва ли бѣ свършилъ трети класъ. Но бѣ ученолюбивъ и много любознателенъ; челъ бѣ върху доста въпроси, макаръ и малко безразборно. Въ София остана десетина дни, не участвува въ никаква акция и наскоро замина обратно въ Македония.

Дойде въ София и Асѣнъ Даскаловъ отъ Радомиръ, анархистъ. Имаше сръдно образование; бѣ строенъ, хубавъ младежъ. За пръвъ пѣтъ се бѣ явилъ въ Горна Джумая при Иванъ Караджовъ, струва ми се упжтенъ нататъкъ отъ Иванъ Мотикаровъ, отъ Радомиръ, изпитанъ приятелъ на нашето движение. Караджовъ се колебаелъ известно време дали да приеме за работа този левентъ. Въ всѣки случай водилъ съ него разговори, главно ношно време, когато Караджовъ съ единъ-двама помощници шиелъ известнитѣ четнически шапки — „крумовки“. Даскаловъ увѣрявалъ, че има силно желание да работи въ ВМРО и че е способенъ да устои на всѣкакви страдания; очаквалъ да бжде зачисленъ въ нѣкоя чета. Разговаряйки така, казалъ: „Бай Иване, гледай сега дали нѣма дълго да търпя“; и поставилъ прѣста си надъ горещата лампа. Държалъ го така продължително, а Караджовъ виждалъ, че прѣста може да изгори; дръпналъ ржката на Асѣна и веднага му обещалъ, че ще го приеме въ една отъ четитѣ. Повлиялъ се отъ тая корава настойчивостъ и се чуделъ какъ младежътъ не охналъ отъ болка.

Даскаловъ бѣ майсторъ стрелецъ. А бѣ готовъ да се хвърли въ най-рисковани предприятия. Склоненъ бѣ къмъ авантюри. За моментни, бързи акции, той бѣ истински тигъръ. Хвърлилъ бѣ бомба слѣдъ автомобиля на министъръ Райко Даскаловъ при Народното събрание. Бомбата ударила при стѣпалото на колата, търкулнала се на улицата и избухнала безъ да стори пакостъ на Райко. Асѣнъ много е разчиталъ на здравата си ржка и сигурно око. Главно на тѣхъ е разчиталъ, когато е хвърлилъ бомба и срещу Стамболийски и негови министри въ софийския Народенъ театъръ. Това, въ кратки черти, е станало както следва.

Въ театъра се е давало тържествено представление по случай петдесет-годишнината на българското театрално дѣло. Гости сж били поканени и отъ чужди държави. Присъжствувалъ е и царь Борисъ въ своята ложа. Всички посетители сж били съ специални покани. Театърътъ е билъ препълненъ отъ отбрана публика, а полицейскитѣ мѣрки вжтре и вънъ отъ него сж били извънредно засилени. Стамболийски и нѣколко души отъ най-влиятелнитѣ му министри сж били въ министерската ложа.

За да се яви въ театъра Даскаловъ е ималъ приличенъ костюмъ, но мъчнотията е била въ намирането на специална покана, безъ която е изключено да се влѣзне. Снабдилъ се съ поканата благодарение на доброто му познанства съ една дама отъ българскитѣ дипломатически кръгове, която се е занимавала и съ литература, но въ Асѣна е виждала изворъ за адмирация къмъ мъжката красота.

Седналъ на петия редъ, близо до оркестъра, добре е огледалъ цѣлата обстановка и измѣрилъ съ око разстоянието до министерската ложа, която е на втория етажъ. Ако една по-слаба ржка хвърли ржчна бомба отъ мѣстото, кждѣто той е седѣлъ, или ако това би сторилъ човѣкъ съ по-малко вѣра въ точността на своето око, бомбата лесно би могла да докосне стената подъ или надъ ложата и да падне върху партера. Можемъ да си представимъ колко невинни хора биха пострадали между музикантитѣ или зрителитѣ. Този страхотенъ рискъ, обаче, никакъ не смутилъ Даскалова, не е поколебалъ ржката му. Когато въ залата всички свѣтлини сж били угасени и вниманието на публиката насочено къмъ сцената, той изтеглилъ запалката отъ своята „одринка” и съ здравъ замахъ отправилъ запалената бомба срещу министерската ложа.

Свѣтлината и фученето на бомбата сж били забелѣзани отъ министритѣ; а може би вниманието имъ е било обърнато къмъ тая посока и отъ острия писъкъ на една жена, която седѣла до атентатора и отъ страхъ изпищѣла при откъсването на запалката. Въ мигъ Стамболийски и другаритѣ му избѣгали къмъ коридора, а веднага следъ туй се чулъ трѣсъка на бомбата въ ложата имъ. Специалисти прегледали разрушенията и споредъ вестницитѣ установено било, че по вжтрешнитѣ стени на ложата сж ударили по-вече отъ двадесетъ парчета, всѣко отъ които би било смъртоносно, вънъ отъ други по-слаби удари. Така Стамболийски се спасилъ.

Въ суматохата Даскаловъ се дигналъ отъ стола и, пресичайки цѣлия партеръ, миналъ презъ външнитѣ коридори, съ револверъ въ ржка. Отстъпвали сж предъ револвера му и посетители и полицаи — едни смѣтайки, че това е нѣкой цивиленъ агентъ отъ охраната на театъра, който гони атентатора, други отъ страхъ предъ пистолета, а повечето незнаейки какво да мислятъ въ уплахата. Излѣзналъ на площада, качилъ се на такси, а сетне прикрилъ диритѣ си, увѣренъ че е ликвидиралъ кабинета на Стамболийски.

Въ София се бѣха прехвърлили десетина младежи — еснафи отъ Щипъ. Тѣ се надпреварваха кой по-рано да рискува главата си. Като много предприемчиви се очертаха Нанчо Витларовъ, Йорданъ Цицонковъ, Трайчо Пацковъ, Гйошо Стоимановъ, Димчо Стефановъ,

Ипократь Развигоровъ, Сандо Ивановъ, Тодоръ Гущеровъ, Илия Лилинковъ, Кирчо Григоровъ, Никола Кангаловъ, Мирчо Паневъ. Всички показаха голѣма жилавостъ при борбитѣ, които се наложиха въ България тогава. Съумѣваха и добре да се укриватъ ; понасяха всѣкакви лишения ; прекарваха твърде скромно, а бѣха готови на всичко. Нито единъ измежду тѣхъ не бѣ по-старъ отъ двадесетъ и три години. Осемъ души отъ тая група загинаха въ борбата срещу сърбитѣ или срещу странични врагове на дѣлото.

*
**

Правѣше ми впечатление, че лицата, които бѣха водили четнически животъ въ Македония, особено селянитѣ, мжно издържаха укриването въ града. Искрено заявяваха, че простора, другаритѣ около тѣхъ въ Македония, пушката имъ въ ржка — всичко това имъ давало повече смѣлостъ и самоувѣреностъ. Тукъ ако те откриятъ — казваха — изгубенъ си, макаръ и да повалишъ нѣколко души отъ нападателятѣ ; докато при сражения въ Македония имашъ възможностъ за маневриране. Тѣ въ София се чувствуваха като-чели наполовина разкрити още като пристигнатъ.

Когато престанахъ да се мъркамъ денемъ изъ София, а срѣщитѣ си правѣхъ нощно време, придружаваше ме понѣкога единъ отъ тия младежи. Най-важната предпазна мѣрка бѣ да не се узнае тайната ми квартира. Единъ или двама отъ тѣхъ следѣха дали нѣкой не е тръгналъ по диритѣ ми, или по дирята на лицата, които идваха на среща съ мене. Срещахъ разни лица предимно въ крайнитѣ квартали на града. Придружаващитѣ ме другари се раздѣляха далече ; самъ пристигахъ въ квартирата си. Въ течение на една година всѣка нощъ се прибирахъ къмъ зори, защото имаше доста работа за свършване. Намирахъ оставената ми госба обикновено залоена, а нито я докосвахъ. Заспивахъ облеченъ, както съмъ пристигналъ, понѣкога капналъ отъ умора. Презъ деня прочитахъ писмата и отговаряхъ.

Често смѣнявахъ квартала за срещитѣ. Раздавахъ суми на мнозина въ връзка съ работата, срещу разписки, които по-късно успѣхъ да подреда, а въ момента ги оставяхъ на съхранение при разни познати. Драго ми бѣше, че смѣткитѣ ми излѣзнаха въ редъ, въпрѣки крайно неудобната обстановка за прибиране и пазене разписки ; а още повече, като изпращахъ много пжти пари въ други посоки и разпискитѣ оставаше по-късно да бждатъ изисквани. Паритѣ скривахъ на разни мѣста. Така еднажъ бѣхъ прикрилъ временно на тавана въ приятелски домъ и пакетче съ около шестстотинъ писма и бележки отъ Александрова до мене. Следъ известно време отидохъ да ги прибера ; намѣрихъ на мѣстото имъ съвсемъ ситни остатъци отъ хартия. Мишкитѣ бѣха изяли писмата.

Отъ Македония Александровъ често ми изпращаше значителни суми, обикновено въ злато, за нуждитѣ на борбата. Това показваше, че нашитѣ поробени братя отделяха отъ скътаното за черни дни. Но чернитѣ дни бѣха предъ очитѣ имъ, чувствуваха ги всѣки часъ на гърба си ; и затова подпомагаха борческото дѣло. Тѣзи пари

биваха смѣнявани въ левове чрезъ почтени хора. Получихъ два-три пжти суми, събрани и въ пиринска Македония.

Нѣколко пжти на тавана при неподозирано семейство изкарахъ на шапирографъ въ повече отъ хиляда екземпляра кратки осветлителни изложения. Съчинявахъ ги въ връзка съ насилията на властта срещу македонското движение. Съ помощта на единъ другаръ изложенията постепенно се пускаха въ пощенскитѣ кутии на разни мѣста въ София, а и въ два близки града. Адресирани бѣха до сто-тици селски общини, но и до други учреждения и сдружения въ страната.

Установихъ, че е много сгодно да се пренасятъ пакети, както и да се прехвърлятъ отъ единъ домъ въ другъ криещи се хора рано въ зори, когато първитѣ работници излизатъ отъ кжщи. Въ този часъ цѣлата полиция спи ; рѣджитѣ стражари изъ улицитѣ, струваше ми се, сжщо сж като задрѣмали. Не еднажъ въ центъра на София съмъ се спиралъ за поздравъ съ тѣхъ и за да запала цигарата си ; тогава пушихъ, но скоро се отказахъ отъ това непотрѣбно удо-волствие.

Не вѣрвахъ, че полицията имаше моя снимка. Но и да имаше, азъ бѣхъ доста промѣненъ, безъ да съмъ се дегизиралъ. Дрехитѣ ми бѣха измачкани като на работникъ ; отслабналъ бѣхъ доста поради нередовно и недостатъчно хранене, и поради малко спане. Пъкъ и много ходѣхъ пеша ; всѣка нощъ на опредѣлени часове трѣбваше да виждамъ лица въ различни квартали на града ; понѣкога отивахъ пешкомъ отъ единия край на столицата до другия.

Виждахъ хора и отъ Кюстендилско и отъ Пиринска Македония, а понѣкога и отъ други области на България.

Отдавна бѣхъ престаналъ да посѣщавамъ нѣкогашни приятели, съ които задълженията ми къмъ организацията не ме поставяха въ досегъ. А избѣгвахъ да ги виждамъ и отъ предпазливостъ — главно заради тѣхъ. Спомнямъ си, че Станчевъ ми настоя единъ пжтъ да направимъ визита на неговия роднина д-ръ Тиховъ, за да поразго-варяме по нѣкои въпроси, вѣнъ отъ нашата работа. Името на Тиховъ ми бѣ познато отъ годинитѣ на първата свѣтовна война, когато той издаваше списание; броеве отъ него стигаха и въ Щипъ. Доволенъ бѣхъ отъ това посѣщение. Д-ръ Тиховъ ни разправи доста нѣща отъ връзкитѣ си съ П. К. Яворовъ,* съ когото сж били добри приятели. Описваше ни и последното посѣщение на Яворова и Лора въ неговия домъ.

Друга вечеръ отидохъ въ кжщата на покойния Матей Геровъ, но повече по работа. Тамъ срещнахъ Симеонъ Евтимовъ, пристигналъ отъ Пловдивъ. Съ него се бѣхъ запозналъ нѣколко месеци по-рано при

* Пѣю Яворовъ отъ Чирпанъ е знаменитъ български поетъ. Той бѣ ин-тименъ другаръ на Г. Дѣлчевъ, съ когото е ходилъ и нелегаленъ. Написа най-хубавата биография на Дѣлчева. Издавалъ е първия революционенъ листъ въ поробена Македония, докато още бѣ четникъ. Едно отъ стихотворени-ята си посвети на Т. Александровъ, съ когото сжщо бѣ много близъкъ. Са-моуби се въ София презъ 1914 г.. Отъ него е и прекрасната книга « Хайду-шки копнения », написана пакъ въ революционната атмосфера на нашето отечество при турския режимъ.

събрание на младежката организация във София. Водехъ кореспонденция и съ него, особено върху проявитѣ на ония „ федератисти ”, които следъ кюстендилската акция се бѣха установили във Пловдивъ; опитали се бѣха да изнудватъ за пари мѣстни търговци. Д-ръ Филипъ Атанасовъ и Архитектъ Никола Юруковъ се стараеха да си създадатъ във Пловдивъ база за борба срещу освободителното движение.

Бандититѣ издаваха — споменахъ вече — неграмотни разписки съ печатъ на „ Федеративната организация ”. И името на Кочо хаджи Риндовъ се преплиташе при събирането на тѣзи пари. Симеонъ Ефтимовъ работѣше като чиновникъ във една пловдивска тютюнева фирма. Бѣ дошелъ във София, за да ми даде подробности върху тамошното положение. Рѣдкитѣ му качества проличаваха за мене още въ тия ни първи срещи. Блѣстяща интелигентность, бликаща енергия, любовъ къмъ труда и точность; кристално родолюбие и възвишенъ духъ; воля и смѣлость; жертвоготовность. Това виждахъ във Ефтимова.

Спахъ една вечеръ и във дома на познатия либералъ Никола Алтимирски, кждето бѣ дошелъ да се запознаемъ стария войвода Тане Николовъ.

Познанствата ми се разширяваха, независимо че се криехъ. Било съ писма, било чрезъ лични срещи упознавахъ все повече хора отъ македонската емиграция и мѣстното българско общество. Между тѣхъ имаше студенти, търговци, военни, журналисти, свещеници, но — ще повторя — предимно еснафи и работници.

По поржка на Александровъ посѣтихъ тайно и единъ членъ отъ фамилията на Ив. Ев. Гешовъ, съ молба да подпомогнатъ материално македонското движение, и то съ по-голямъ сума. Носѣхъ и писмо отъ Тодора, във което се споменаваше за богатството, оставено нѣкога на Гешови отъ родолюбца Евлоги Георгиевъ. Гешови се опитаха уклончиво да отговорятъ на подканата, сетне обещаха да внесатъ нѣщо. Но не дадоха нищо. А и ние се залисахме във настѣпилитѣ събития и вече не ги потърсихме.

Тукъ е мѣстото да спомена, че Атанасъ Буровъ, лидеръ на Народната Партия и твърде богатъ човѣкъ, по свой починъ бѣ обещалъ да подпомогне македонското движение съ значителна сума пари. Знае се, че тая партия, или по-точно нейното ръководство, всѣкога е било противъ Македонскитѣ организации, даже противъ самото имъ съществуване. ВМРО е нападала въпросната партия особено заради нейното съгласие съ сръбската теза за дѣлежъ на Македония, начало на който се постави съ така нарѣчената „ спорна зона ” във 1912 г. Нѣма съмнение, че сега Буровъ бѣ смѣтналъ, че македонското движение, бидейки въ конфликтъ съ земеделската партия, заслужава да се подкрепя. Обаче, минаваха месеци, дойде и военния превратъ, и падане на правителството; а Буровъ никакъ не се сѣти за обещанието, което бѣ далъ; не внесе нито една стотинка. Превратътъ му отвори наново широкъ изгледъ за политическа работа във България; той стана даже министъръ малко по-късно. И наново започна ту подмолно, ту явно антимакедонската си работа, т. е. подравянето на македонскитѣ организации, независимо, че еднажъ показа известна

твърдостъ въ отбиването на сръбскитѣ клевети по отношение на България, въ връзка съ македонскитѣ прояви на югославска територия.

*
**

Въ единъ моментъ напълно промѣнихъ дотогавашнитѣ ятаци. Избѣгнахъ македонскитѣ кжщи, а повече си служехъ съ гостоприемството на домове, чиито стопани бѣха хора отъ стара България. Намирахъ не само сърдеченъ приемъ, но и въодушевление. Съвсемъ безкористно помагаха, виждайки въ нашитѣ усилия стопроцентна борба и за доброто на България; и вѣрваха, че действително помагатъ на Македония. Домътъ на единъ бившъ дружиненъ командиръ отъ първи софийски полкъ се оказа особено разположенъ за услуги спрѣмо насъ, безъ да води смѣтка за никакви рискове. Въ нѣкои кжщи се задържахъ само по една-две вечери, а другаде и до една седмица.

Около единъ-два месеца се криехъ на улица „Леге“, въ центъра на града. Неудобството бѣ, че стаята се намираще на високъ етажъ. Другъ лжтъ квартирувахъ по-дълго въ домътъ на виденъ български авиаторъ. А докато не бѣхъ се съвсемъ прикрилъ, живѣехъ въ домътъ на едно семейство отъ Петричкия окръгъ. Въ моята стая дошли по-късно на квартира нѣкои отъ хората на Т. Паница, забѣгнали отъ Неврокопско, следъ като тоя градъ бѣ превзетъ отъ милицията на ВМРО.

Докато смѣнявахъ по-често жилищата си, дълго време се вмъкваше при мене Димитъръ Ляповъ-Гуринъ отъ Бобища, Костурско, и ми донасяше храна. Често въ тия квартири домашнитѣ отсъствуваха, или пъкъ ми даваха ключове за изолирани стълби и стаи. Вечерно време не палехъ лампа, а денемъ не се мѣркахъ къмъ прозорцитѣ. По мое желание Ляповъ ми донасяше обикновено хлѣбъ и кашкавалъ, за два-три дни на еднажъ; понѣкога разнообразяваше менюто ми съ саламъ. И оставаше на разговоръ. Слушайки го да попада на теми отъ миналото, настоявахъ да седне и напише споменитѣ си. Той би оставилъ, между другото, най-пълни сведения за връзкитѣ, за общитѣ замисли и дѣла на нашето движение и арменскитѣ борци. Билъ е връзка на ВМРО съ арменския комитетъ въ Цариградъ. Той бѣ много почитанъ всрѣдъ арменското общество и особено всрѣдъ привърженицитѣ на организацията „Дашнакцютунъ“. Можеше да освѣтли много моменти и за времето когато се е подвизавалъ Борисъ Сарафовъ; съ него е билъ интименъ приятелъ. Ляповъ имаше голѣма слабостъ къмъ нашата младежъ; като човѣкъ проникателенъ, най-лесно разбираше, че бждещето на единъ народъ лежи въ ржцетѣ на неговата младежъ. Нѣкои не харесваха Ляпова, защото не се бѣ установилъ на частна работа, а живѣелъ като Диогенъ — но, може би, и защото всѣкому казваше истината открито въ очи. Все пакъ той знаеше да работи повече и отъ младитѣ когато се касае за каузата на Македония. Рѣдко се срещатъ така експедитивни хора като него. Би могло да се напише цѣла книга съ анегдоти, за да се изтъкне рѣдката способностъ на Ляпова да дава политически диагнози и сбити характеристики на личности. Заради извънредната му паметъ мнози-

на го наричаха живъ алманахъ. Къмъ пролѣтътa на 1923 година и той се бѣ скрилъ въ София. До тогава властитѣ и тѣхнитѣ орждия не сж подозирали, че той върши нѣщо друго вѣнъ отъ безобиднитѣ му, но винаги интересни приказки въ кафенетата „ Панахъ ” и „ България ”. Въ сжщностъ той не вършеше нищо опасно за тѣхъ, но достатъчно бѣ да се убедятъ, че не е прекъсналъ връзкитѣ си съ нашата среда, за да му сторятъ зло.

По това време се криеше въ София и Георги Занковъ, който бѣ членъ на столичния общински съветъ и председател на организацията „ Илинденъ ”. Нѣколко пжти той идва тайно при мене. Подсѣщахъ го да замине нелегаленъ къмъ Сѣрско-Драмско, кждето е действувалъ презъ турския режимъ. Дѣлото имаше нужда отъ повече културни войводи. Но той не намѣри у себе си воля да се откъсне отъ софийското политиканство, въ което изцѣло се бѣ втурналъ веднага следъ Балканската война. Самозалъгваше се, че върши нѣщо важно за Македония като води полемични разговори ту съ нѣкой членъ на управляющата партия, ту съ други партийни хора. Той не бѣ престаналъ да е влюбенъ въ борческото свое минало. Но, може би и безъ да си дава смѣтка, използваше капитала на това минало, за да постига празни ефекти или да достигне до по-високо положение въ либералната партия, или въ държавнитѣ служби. Иначе Занковъ имаше симпатични черти; и психиката на нѣкогашенъ хъшъ не бѣ напълно изчезнала у него. Доста увлекателно разговаряше. Спомнямъ си вечернитѣ ни срещи въ домътъ на стария либералъ Златевъ, въ журналистическия кварталъ. Златевъ обичаше понѣкога да свири на дѣлгата си флейта пѣсни отъ епохата на възраждането.

Нѣколко пжти се срещнахъ тайно и съ Петко Пенчевъ, нѣкогашния членъ на Централния комитетъ на ВМРО и редакторъ на нейни нелегални вестници. Петко е издавалъ нѣколко месеци и въ Щипъ вестника „ Революция ” презъ турския режимъ. Много пжти се е разхождалъ открито изъ града; турцитѣ не сж съумѣвали да контролиратъ колко учители се мѣркатъ по улицитѣ и дали всички тѣ се занимаватъ съ учителство. Ако не се лъжа, тайния вестникъ Петко е отпечатвалъ въ кжщата на Коце Рибарчевъ, въ центъра на града.

Отдавна Пенчевъ бѣ познатъ членъ на Демократическата партия въ България. Обществото бѣ забравило, че нѣкога е билъ македонски дѣятел, както и за Занкова. Сега той бѣ решително срещу правителството на Стамболийски. Узналъ, че властътa искала да го арестува; а вѣрваше, че тя можеше да устрои и убийството му, следъ като — по негово дѣлбоко убеждение — тя е устроила убийствата на Михайлъ Такевъ, на Грековъ и на Пано Чуклевъ. Укривалъ се бѣ известно време въ Чепинско.

Наши приятели бѣха узнали, че Пенчевъ влѣзналъ въ връзка съ охридчанина Бужбовъ, когото насочвалъ да убие Стамболийски. Бужбовъ бѣ голѣмъ алкохоликъ. Приятелски бѣ предупреденъ Пенчевъ да не се заплита въ работи, които може да се припишатъ на македонското дѣло. Оправдаваше се, че действувалъ на частни начала; но като узналъ съ какъвъ несериозенъ човекъ ималъ работа, билъ изоставилъ проекта си.

Той ме потърси еднажъ съ бърза бележка. Срегнахме се въ дома на запасния полковникъ Коста Николовъ, който ни услужваше съ квартири. Николовъ бѣ оформенъ като общественикъ и воененъ въ България, а бѣ роденъ въ село Вирче, Царевоселско. Намерихъ Пенчева по бѣли гащи, по риза и безъ чорапи, сѣдналъ кръстато върху кревата; прелистваше нѣкаква книга. Каза ми — следъ мое запитване —, че така съблеченъ прекарвалъ често, особено ако не е студено. Съобщи ми, че е решилъ да замине нелегаленъ въ Македония и ме помоли да пиша на Александрова. Поиска да му се приготви всичко необходимо, и револверъ парабелъ. Въ течение на разговора презъ тази нощъ чухъ отъ него, че билъ приятель съ Коста Тодоровъ. Странно впечатление ми направиха следнитѣ му думи: „Има всички изгледи тая партия да властвува поне тридесетъ години. Моятъ приятель Коста Тодоровъ може би и не стори зле, че се нареди въ нея. Ето го сега пълномощенъ министъръ...”

Слушалъ бѣхъ отъ наши хора, че у Пенчева винаги има изобилие отъ планове, идеи и лутания. Въ редоветѣ на ВМРО мнозина сж го наричали „Петко Терсенето”. И все пакъ бѣхъ изненаданъ като го чухъ едва ли не да съжелява, че нѣма поста на Коста Тодоровъ — и то въ моментъ, когато е решилъ да трѣгва нелегаленъ за Македония. Не се сдържахъ и колкото можехъ учтиво го запитахъ: „Но, бай Петко, нима борбата за освобождение на Македония поемаме само когато сме обезнадеждени въ другитѣ ни лични планове?” Той се опита да заглади впечатлението ми съ обяснения, които не ме убеждаваха.*

Но наистина замина за Македония. Иванъ Караджовъ, нашъ пунктовъ началникъ въ Горна Джумая, ми писа следъ десетина дни, че ако Пенчевъ не прехвърли границата, а продължава да се укрива въ Джумайско и да агитира за демократическата партия предъ хората, които го укриватъ, — щѣлъ да го арестува и да го върне въ България, или подъ арестъ да го изпрати при Александрова. Караджовъ ми съобщаваше, че Петко често се срещалъ съ Илия Пандурски, таксуванъ отъ нашитѣ като опасенъ типъ. Предупреденъ е билъ да внимава, защото Пандурски може и да го убие. Пенчевъ отговарялъ, че този човѣкъ му харесвалъ като енергиченъ и правелъ опити да го възвърне въ правия пжтъ. Това става преди още този нехранимайко да мине на сръбска служба. По-нататкъ ще стане дума за неговитѣ ренегатски подвизи. Пенчевъ най-сетне изо-

* Презъ турския режимъ, около хуриета, Пенчевъ бѣ въ Битолско, като членъ въ Централния Комитетъ на ВМРО. И той бѣше избързалъ съ легализирането на четитѣ преди да се искатъ каквито и да е гаранции отъ младотурцитѣ за права на Македония. Проявявалъ се е като решителенъ врагъ на върховизма. Писалъ бѣ даже, че ВМРО е нѣщо като държава; и бидейки така, тя може да обявява и война на България въ защита на своитѣ интереси.

Тукъ е мѣстото да спомена, че измежду идеолозитѣ на ВМРО срещу върховизма мнозина бѣха родомъ отъ стара България. Пенчевъ е отъ Варна. Идеинитѣ метаморфози заведоха на края Пенчева дори въ Бѣлградъ, въ надвечерието на известния воененъ превратъ отъ 19 Май 1934 г. въ България, за да дозаягчава връзкитѣ между сръбски среди и превратаджитѣ. Сбждна се мечтата му да играе и той нѣкаква роля въ Бѣлградъ, кждето въ сжщото време бѣ персона грата приятеля му Коста Тодоровъ.

ставя Пандурски. Но действително тукъ-таме е препоръчвалъ на селянитъ демократическата партия, макаръ да знаеше, че въ Петричкия окръгъ партии тогава нѣмаше, а той лично бѣ се включилъ въ ВМРО, която изобщо не се занимава съ партийни въпроси. Преди да се отдалечи отъ София бѣ публикувалъ въ органа на демократическата партия съобщение, че напуска нейнитъ редове.

*
**

Моето криене въ София мина безъ да се създадатъ неприятности на хората, които ми даваха приемъ. И лично азъ изплувахъ, както и повечето наши другари, невредимъ въ тая натегната и рискована обстановка. Властитъ бѣха узнали името ми, но не попаднаха на дирята ми.

Полицията направи еднажъ масови провѣрки въ София, но въ надвечерието получихъ известие и се премѣстихъ, кждето понѣкога отиваше приятелски Петъръ Станчевъ. Неговиятъ хазаинъ заемаше отговорно мѣсто въ полицията. Когато на сутринята въ кждата влѣзнаха единъ старши стражаръ и двама цивилни агенти за провѣрка, а въ двора стоеха други стражари, още на вратата ги посрещна хазаина и чухъ единъ отъ посетителитъ да казва : „ Аа, значи ти тукъ живѣешъ... Тогава до виждане... ” Хазаинътъ поразговаря малко съ стражаритъ и ги изпрати. Въ туй време Станчевъ и сестрата на домакина тракаха на пианото и пѣеха. Полицията търсила нѣкой поручикъ Трайчевъ, Славчо Абазовъ отъ Кратово и Иванъ Михайловъ отъ Щипъ. Разбира се, нашиятъ гостоприемнъ хазаинъ не подозираше, че азъ съмъ търсениятъ Михайловъ. Той се ползуваше съ довѣрие предъ голѣмитъ полицейски началници. Тогава въ полицията бѣ създадено специално отдѣление за преследване на „ автонимиститъ ”, т. е. хората на ВМРО. Важна задача въ това отдѣление е била повѣрена именно на нашия хазаинъ.

Отвреме на време прескачахъ и до другъ единъ домъ, който бѣ близъкъ на управляващата партия. И тамъ минавахъ подъ друго име, а бѣхъ се запозналъ чрезъ приятели отъ по-рано. Най-стариятъ членъ на фамилията бѣ командувалъ на 16 юний 1913 г. ония български топове, които отъ Клисели-баиръ надъ Щипъ водеха двубой съ сръбската артилерия при Ежово-поле. Толкова вѣра имаме тогава, въ тѣзи топове. Домакинътъ сега бѣ близъкъ на една партия, обявила се врагъ на македонското дѣло. Споменътъ, обаче, за Брѣгалнишката битка мълчаливо ме сближаваше въ семейството, така както още по-близки ни правеха съ българскитъ войски топовнитъ стрелби срещу общия неприятел. Въ сжщностъ, домакинитъ бѣха съ непромѣнени чувства къмъ тоя неприятел на народа ни, независимо отъ мненията на нѣкои министри въ момента.

При друга хайка срещу укрити лица въ София взе участие и цѣлиятъ гарнизонъ, както и докарани отъ провинцията полицейски и войскови части. Предупреденъ въ надвечерието чрезъ приятели за готвеното въ зори претърсване на цѣлия градъ, отидохъ при млади офицери македонци, които съ двама свои другари, много добри

момци отъ стара България, четъха за изпити въ квартирата си. Бързо ми намъриха офицерска униформа и на сутринъта, когато по улицитъ се срещаха вече групи стражари, цивилни полицаи и войници, за да заематъ опредѣленитъ имъ за обискъ улици, азъ напустахъ моята квартира въ униформа. Никоя отъ групитъ не ме спрѣ; отминавахъ, отговаряйки на поздрава имъ. За да не бжда цѣлъ день на кракъ изъ крайнитъ на града, отбихъ се при мои близки следъ като улицата имъ бѣ вече провѣрена. Въ първиятъ моментъ не можаша да ме познаятъ, но сетне не се сдържаша отъ смѣхъ.

За такива случаи имахъ въ резерва шопски и свещенически дрехи; но не стана нужда да ги употрѣбя.

Нѣколко души другари, които трѣбваше добре да се пазятъ, биваха сжщо на време предизвестявани. Нито единъ отъ обискитъ не стана безъ ние да знаехме на време. Нѣкои наши хора се вмъкваша въ строящи се, незавършени здания изъ града, но предимно въ крайнитъ; понѣкога навреме се оттегляха къмъ планината Витоша.

Въ днитъ, когато въ София нахлу оранжевата правителствена гвардия, а съ нея бѣха докарали и хиляди селяни — въ връзка съ Кюстендилската акция — азъ се намирахъ въ домъ, кждето на горния етажъ имаше стая ангажирана отъ аташето при югославската легация. На вратата бѣ прикрепенъ картонъ съ печатъ отъ легацията — че стаята е заета отъ аташето. Хазяитъ ми бѣха дали ключа и азъ можехъ да се вмъкна въ стаята при нужда, ужъ тѣхенъ роднина.

Отъ предателство не се страхувахъ нито за себе си, нито за другаритъ. По-скоро нѣкоя слѣпа случайностъ можеше да ме разкрие. Но и това не се случи. Въ една дъжделива нощъ, връщайки се отъ срещи къмъ руския паметникъ, минахъ задъ казармата на първия пехотенъ полкъ. Точно на жгъла на казармата, преди да пресека трамвая, който води къмъ Лозенецъ, подхлъзнахъ се като съмъ стжпилъ върху натрупаната пръстъ. Залюлѣхъ се и едва не паднахъ. Имахъ обичай дѣсната си ржка да държа въ джоба често върху дрѣжката на револвера. При залюлѣването ми револвера изгърмѣ; но по чудо не се наранихъ. Хукнахъ бързо къмъ съседнитъ улици и чухъ въ мрака задъ мене часовоятъ откъмъ казармата да вика „Стой, стой!“. Никой не ме преследваше, обаче. Въ кжщи видѣхъ, че куршумътъ бѣ продупчилъ панталонитъ близо до колѣното.

Другъ пжтъ се озовахъ малко по-близо до лапитъ на полицията, но пакъ се измъкнахъ. Отишелъ бѣхъ съ единъ другаръ да пренесе патрони отъ Красно-село, съ файтонъ. Взехъ ги въ мракъ отъ дома на велешанина Коце Бондикевъ. Той и братъ му Ангелъ, който държеше крѣчма къмъ Централния затворъ, бѣха винаги на услугитъ ни; вѣрни бѣха и къмъ паметъта на брата имъ Христо, загиналъ като четникъ презъ 1914 г. въ Велешко съ войводата Владо Сланковъ. Още въ турско сж били добри работници въ нашето движение. Файтона оставихъ на княжевското шосе, а се опжтихъ по пжтя за Красно-село, носейки подъ мишница въ пакетъ единъ чо-

валъ. Другарътъ остана да ме чака наблизо. Взехъ къмъ петстотинъ патрони и потеглихъ съ човала на рамо. Приближавайки къмъ файтона забелѣзахъ едно лице да се движи бавно край шосето. Съ грѣбъ бѣ къмъ мене, но еднажъ-дважъ то се обърна и видѣ, че се носи нѣкакъвъ товаръ. Казахъ на файтонджията да кара къмъ Княжево, а като минахме стотина метра внушихъ му да препуска колкото може по-бързо и да завие на дѣсно къмъ Горна-Баня. Файтонджията забелѣзалъ, че лицето сжщо изтичало. Явно бѣ, че имаме работа съ полицаи. Файтонджията върнахъ да отиде къмъ Княжево, а другарътъ нарами човала и презъ ливадитѣ къмъ Горна-Баня трѣгнахме за София по полето. Като се провирахме презъ дворове оградени съ бодливъ телъ, доста се изподраскахъ. Стигнахъ въ София късно презъ нощта и почукахъ на вратата на мои приятели въ квартала „Трети гаражъ“. Тоя домъ бѣ до шосето за Княжево. Домакинитѣ ми обясниха, че група конни стражари отминали бързо къмъ Княжево тъкмо около времето, когато ние се бавахме до дома на Бондикевъ. Можеше да се вѣрва, че цивилното лице ги е повикало по телефона.

Еднажъ, пакъ нощно време, носѣхъ кожена чанта пълна съ яйцевидни бомби. Бѣхъ въ квартала „Черна Джамия“. Наблизо стражаритѣ нададоха викове и свирѣха; чу се глѣчъ и повѣрвахъ, че нѣкого арестуваха. Избързахъ и най-удобно ми се видѣ да позвъня въ домътъ на единъ професоръ, до който бѣхъ най-близо. На другия день узнахъ, че стражаритѣ сж се разправяли съ двама пийнали софиянци, които не искали да спратъ при повикване.

Често се изпречвахъ предъ въображаеми опасности. Единъ пжтъ въ дома на Коста Николовъ, кждето бѣхъ гостувалъ два-три дни, настъпи малка тревога. Съпругата му забелѣзала, че нѣкакъвъ младъ човѣкъ дълго наблюдавалъ къмъ кжщата имъ, като се закривалъ задъ една близка постройка. Съ другарътъ ми, който бѣ при мене, установихме, че наистина лицето предпазливо наблюдава. Наоколо нѣмаше много кжщи и затова лесно можехме да следимъ какво става. Лицето се явяваше отъ време на време задъ жгъла; ние изкжсахме книжата, които имахме въ джобоветѣ си. До мръкване би трѣбвало да чакаме най-малко още единъ часъ. А и не се знаеше дали въ тъмнината ще може добре да видимъ какво ще правятъ полицаитѣ. Решихме да напустнемъ кжщата докато е още свѣтло. Съ домашнитѣ уговорихме да кажатъ, че сме търсели бай Коста, за да му предадемъ нѣкакво писмо, но понеже не сме го намѣрили — взели сме си и писмото съ насъ. Съ всичката предпазливостъ, приготвени за всѣка изненада, трѣгнахме — азъ напредъ, а другарътъ около двадесетъ метра задъ мене. Най-спокойно прекосихме петъ-шестъ улици и нищо съмнително не видѣхме. Ясно бѣ, че въпросниятъ младъ човѣкъ е очаквалъ тамъ нѣкое момиче, което закѣсняваше, та затова нетърпеливо е поглеждалъ задъ жгъла, — види се и самъ той притесненъ, чувствувайки, че може да го наблюдаватъ и да му се смѣятъ отъ съседнитѣ кжщи. Въ всѣки случай и семейството на бай Коста и ние бѣхме сигурни, че се касае до полицейско наблюдение. И другъ пжтъ сме се усъмнявали, че нѣкой може да ни

следи ; но толкова сериозно не бѣхме повѣрвали, че тѣкмо насъ наблюдаватъ.

*
**

Отъ софийския пунктъ изпращахме често къмъ Македония лица, желаючи да постѣпватъ въ четитѣ на ВМРО. Прецеждахме кандидатитѣ, доколкото това бѣ въ нашитѣ възможности. Отъ тукъ изпратихме незабелязано и цѣли групи, за различни околии. Това бѣха хора, които напускаха частнитѣ си работи въ България. Нѣкои отъ тѣхъ сж се борили въ Македония и по-рано, а други бѣха нови доброволци. Докато ги екипираме прикриваха се при наши ятаци. Имаше и лица, които идваха отъ провинцията. За такива укривания много пжти ни помогна Спасъ Яневъ отъ село Скоруша, Радовишко. Той имаше складъ за дърва и вжглища ; при склада и варджийница. Въ малката стаичка до варджийницата му престояваха съ седмици идващитѣ отъ провинцията хора, безъ никой да подозре ; минаваха като работници въ склада. Тукъ по правило квартируваха специално четницитѣ отъ Радовишко, които бѣха приятели на Спасъ още отъ времето на турския режимъ ; тѣ сж действували и съ стария войвода Стаменъ отъ Радовишкото село Оравица. Понѣкога въ тоя складъ се мѣркаше и войводата Христо Симеоновъ.

Единъ день Станчевъ ми писа да се срещнемъ въ квартала на пехотната казарма, за да ми представи едно лице, за което той гарантира ; желаело да замине като четникъ въ поробена Македония. Отидохъ. Подъ свѣтлината на уличната лампа познахъ бившия мой батареенъ командиръ отъ 4-ти артилерийски полкъ, строгиятъ капитанъ Петко Стояновъ, макаръ сега да бѣ въ цивилно облекло ; отдалечъ още му извикахъ „Здравейте, господинъ капитанъ”, а той видимо се изненада. Нито той, нито азъ сме очаквали такава среща. И тримата избухнахме въ смѣхъ. Обещахъ му веднага да пиша на Александрова. Това бѣ преди Кюстендилската акция. Петко замина и прекара известно време при Тодора. Натоваренъ е билъ да води и нѣкои преговори съ властта въ Кюстендилско, въ връзка съ борбитѣ между нашитѣ хора тамъ и тѣй често споменаванитѣ вече орждия на властта.

По едно време пристигна въ София Георги Атанасовъ, който бѣ изпратенъ отъ Александрова въ Петричкия окръгъ. Нѣколко месеци по-рано той бѣ заминалъ нелегаленъ въ Македония. Въ София бѣ извършилъ убийство въ кафене „Панахъ”. Убититѣ бѣха органи на властта. Смѣло се бѣ изтеглилъ отъ кафенето, което е било пълно съ публика. Скривалъ се бѣ дълго въ София. Въ услуга сж му били и нѣкои македонци. По негово желание и азъ писахъ два пжти на Александрова — да го приеме въ редовитѣ на нелегалнитѣ борци. Но писали бѣха и други, а и самъ той. Смѣтахме, че ще бжде полезенъ. Той бѣ запасенъ подполковникъ ; познатъ между другаритѣ му като твърде смѣлъ човѣкъ.

Намѣрението му бѣ, като дойде въ София тайно, да затегне

връзките съ старитѣ му приятели офицери и по-точно да узнае каквото може около намѣренията на офицерството.

Срещитѣ му не прибавиха нѣщо особено къмъ затвърдяването на моралния фронтъ, който отъ само себе бѣ създаденъ между насъ и военнитѣ въ тая борба, както отъ друга страна го имаше между насъ и цѣлата българска интелигенция — безъ да сме го уговаряли съ никого.

Атанасовъ правеше впечатление, — разбира се неприятно — на нашитѣ хора съ своята рѣзкостъ и лошо фелдфебелско заповѣдничество. Оплакаха ми се ; но и самъ азъ виждахъ острия му характеръ.

Той ме покани да се срещна съ запасния майоръ Никола Рачевъ. Нищо конкретно нѣмахме да уреждаме съ Рачева по каквото и да било; но ставаше дума за завързване познанство съ единъ измежду най-убеденитѣ противници на властта всрѣдъ запасното офицерство. И при тази среща установихъ колко е самомнителенъ, какъ се заинатява по въпроси, въ които никакъ не бѣ необходимо да се спори, и за становища, които слабо издържатъ критика. За разлика отъ него Рачевъ разсждаваше много по-анализаторски, смислено. Сериозни хора казваха, че Рачевъ ималъ най-голѣмата заслуга при организиране на офицерството за преврата отъ 9 юний 1923 г. Той загина при атентата въ черквата Света Недѣля, презъ 1925 година, въ София.

Чрезъ Атанасовъ се уреди връзка съ нѣкои желѣзничари, за да услужватъ въ посока на Петричкия окръгъ. И тоя проектъ носеше премного Атанасовска марка — много книжностъ, претрупаностъ, отдалечаване отъ реалнитѣ възможности.

Хрумна му да изработи планъ за бойно организиране на македонцитѣ въ София, по квартали. Но тукъ изпадна въ смѣшно положение, защото не познаваше изобщо емиграцията, а отъ друга страна се самозалѣгваше, че е достатъчно да назначи — като при военна мобилизация — едно лице за кварталенъ началникъ или на друга подобна служба, за да се създаде автоматически отъ това лице и командующъ, и боецъ, и конспираторъ. Достатъчно бѣ за него да чуе, че Х. или У. билъ патриотъ. За онѣзи, които познаваха лицата, планътъ на Атанасова бѣ истинска оперетка. Като бойни началници на голѣми и малки квартали той бѣ назначилъ лица отъ категорията на стария и почтенъ Ефтимъ Спространовъ отъ Охридъ, който десетилѣтия подъ редъ се занимава само съ кабинетна работа, пише статии върху нашето възраждане, по училищни, църковни и други подобни въпроси; конспирации и бойна работа за него бѣха най-неподходящото поле за проявление. И цѣлия този планъ не послужи за друго освенъ да запълни времето на работливия иначе подполковникъ.

Почти всички офицери изъ гарнизонитѣ на Петричкия окръгъ бѣха отдавна психологически подготвени, и то решително, срещу правителството. Съ тѣхъ бѣ засилилъ връзките си и Атанасовъ. Познанството имъ съ нашитѣ хора изъ този край доста бѣ допринесло да се приближатъ повече и до македонската освободителна

кауза. Тѣ бѣха почувствували, че цѣлото население тамъ е организирано. Свидетели бѣха и на вѣоржженитѣ схватки между наши групи и полицейски органи. Едва ли централната властъ е могла да не схване това положение. Но не ѝ е идвало на умъ, или пѣкъ се е съмнявала, че може да дойде до воененъ превратъ. Понѣкога манифестациитѣ на дружба между офицери и наши хора добиваха и демонстративенъ характеръ. Така еднажъ до Георги Занковъ, т. е. до Илинденската организация въ София, се получи възторжена поздравителна телеграма отъ Горна-Джумая, подписана отъ нѣколцина наши деятели и голѣма група офицери. Събрали се въ нѣкакъвъ локалъ по случай празникъ и отъ тамъ редактирали телеграмата въ тонъ до известна степенъ заканителенъ, съ очевидни изявления въ подкрепа на борбата, която македонското движение водѣше. Мисля, че начело бѣ подписалъ капитанъ Харлаковъ, станалъ доста известенъ по-късно около преврата отъ 9 юний 1923 г.

Нѣмаше по това време — наново ще повторя — българска обществена срѣда — вѣнъ отъ земеделската и комунистическата партии, — която да не бѣ преизпълнена съ симпатии къмъ нашето дѣло. Нѣщо повече, тѣ ни адмирираха; въ лицето на ВМРО виждаха крепитель на българското национално достойнство; отъ нея чакаха спасение на България отъ погрешната политика на тогавашнитѣ ѝ управници. Около македонскитѣ борци се изграждаха легенди. Но трѣбва да отбележа, че имаше срѣди въ самата земеделска партия, които симпатизираха на македонското освободително движение и му правеха услуги, когато земеделското правителство водѣше борба срещу ВМРО и нашитѣ легални организации.

Спомнямъ си съ какво удивление ни разказваше стариятъ професоръ Гаврилъ Кацаровъ за своето неочаквано свиждане въ Кюстендилъ съ Иванъ Бърльо. Посетилъ тоя градъ съ колегата си професоръ Мишайковъ. Отишли на квартира въ домѣтъ на гимназиалния учителъ Вл. Куртевъ, бившъ неговъ студентъ по история. Вечеръта хазяинѣтъ съобщилъ на двамата професори, че въ къщата тайно ще пристигне Бърльо; и че, ако желаятъ, може да ги запознае съ него. Съ ентусиазъмъ приели да видятъ прославения войвода. Чудели му се и дивили. Когато дошло време за спане, обаче, Бърльо предложилъ на двамата професори да се премѣстятъ въ друга стая, а той да се настани въ тѣхната. Кацаровъ признаваше, че въ първия моментъ се посмутилъ отъ поканата. Бърльо набързо — той приказваше винаги доста бързо — имъ казалъ: „Знамъ защо искамъ да остана въ тая стая; утре ке ви кажамъ...”. Професорѣтъ настоялъ да чуе веднага коя може да е причината. Бърльо имъ обяснилъ: още като влизалъ забелѣзалъ, че другитѣ стаи иматъ желѣзни решетки на прозорцитѣ, а само въ тая ги нѣма; значи, при нужда отъ тукъ може човѣкъ по-лесно да се измъкне.

— „Никога на умъ не би ми дошло да търся стратегически преимущества въ стаитѣ, макаръ да съмъ писалъ история върху Филипъ Македонски и Александъръ Велики” — заключи професорѣтъ, изразявайки по този начинъ и рѣдкото си задоволство, че е ималъ случай да види Бърльо.

Нѣкои общественици започнаха да се укриватъ поради опасения, че може да бждатъ интернирани, затворени или даже убити.

По едно време се скриха Йорданъ Бадевъ и Георги Баждаровъ, македонски деятели.

Срещнахъ въ приятелски домъ укриващиятъ се Димитъръ Христовъ, лидеръ на Народно-Прогресивната партия. Не бѣ младъ, но ми се видѣ човѣкъ съ енергия и богатство на идеи. Търсѣше на-стойчиво начинъ за сваляне правителството; но бѣ почти отчаянъ и смѣташе, че по легаленъ начинъ тая цель никога нѣма да бжде до-стигната.

Една вечеръ случайно се запознахъ съ професоритѣ Димитъръ Мишайковъ и Александъръ Цанковъ. Дошли бѣха въ дома на Коста Николовъ. Не водиха никакъвъ специаленъ разговоръ, но живо се интересуваха отъ положението на България, загрижени бѣха.

Отъ приказкитѣ на моя домакинъ следъ тѣхната визита заклю-чихъ, че той ги е поканилъ, безъ да ме предупреди.

Коста ни правеше добри услуги съ гостоприемството си. Не би могълъ никой да опредѣли границитѣ на риска, ако въ дома ни от-криеше полицията. Но той подържаше връзки съ висши офицери, близки на правителството; за тѣхъ, и чрезъ тѣхъ за нѣкои министри, доставяше писма отъ Т. Александровъ, когато започнаха остритѣ конфликти. Би могълъ и мене да представи като куриеръ, който му е донасялъ тия писма. Рѣдко трудолюбивъ и системенъ човѣкъ бѣ; доста ловкъ. Искрено желаше падането на земеделската власть. Не скриваше, че би желалъ да стане министъръ на желѣзницитѣ; тази материя билъ опозналъ презъ първата свѣтловна война.

Другъ единъ запасенъ полковникъ — Любомиръ Стоенчевъ отъ Търново — ни услужваше за намиране квартири и въ други задачи, които бѣха по силитѣ му. Той е нѣкогашенъ върховистки войвода. Но не го чухъ дума да каже противъ становището на нашето дви-жение за независимостъ. Безъ никакво съмнение, него го интересу-ваше предимно борбата, която се бѣ появила между ВМРО и властъ-та на Стамболийски.

Стоенчевъ бѣ интименъ другаръ на Ал. Протогеровъ, още отъ младини*. Сега се явяваше нѣщо като неговъ застъпникъ, следъ у-

* Стоенчевъ бѣше много по-дълбокъ човѣкъ отъ Протогерова. Не бѣ за-личилъ връзкитѣ си съ нѣкогашни върховистки войводи, отъ които пове-чето сж били родомъ отъ Македония (Ст. Николовъ отъ Прилѣпъ, П. Дър-винговъ отъ Кукушъ, Саевъ отъ с. Вѣлица-Разложко, Янковъ отъ с. Заго-ричани-Костурско, Протогеровъ отъ Охридъ; Стрѣзовъ, Настевъ, Стояновъ и др. — всички офицери). Но имаше военни лица, родени въ стара България, които пѣкъ всецѣло бѣха съ ВМРО, като напр. Тома Давидовъ, Хр. Чернопѣ-евъ и др.

Въ 1911 г. борцитѣ отъ разнитѣ течения сж рѣшили да се примирятъ и да се постави точка на всички недоразумения. Въ Централния Комитетъ на ВМРО влизатъ Т. Александровъ, П. Чаулевъ и Хр. Чернопѣевъ; а запасенъ членъ става Протогеровъ, който следъ като Чернопѣевъ загина въ биткитѣ при Криволакъ, презъ зимата на 1915 г., автоматически влиза въ Централ-ния Комитетъ. При обединението въ 1911 г. не е водена смѣтка за така нари-чащитѣ се санданисти, тъй като тѣ се бѣха сприятелили съ младотурцитѣ и не водеха никаква революционна борба срещу Турция подиръ 1908 год. За тѣхъ ще стане дума по-нататкъ.

криването на последния и заминаването му въ чужбина. Но Стоенчевъ бѣ прозорливъ човѣкъ и добре разбираше, че Протогеровъ не е въ състояние нищо да стори за самата борба въ поробена Македония; а ако останеше въ България, излишно би ангажиралъ хора и грижи при криенето му. Не бѣ възможно да помогне и при развиването се въ България борби, защото му липсваха връзки съ младото поколѣние, както и съ активнитѣ хора отъ ВМРО; можеше и да поврежда съ своята наивностъ при една обстановка, която изискваше бързина въ действията, пълно мълчание, неочаквани премѣствания, множество лични връзки съ дѣлови лица и пр.

Застѣпникътъ на Протогеровъ се държеше лоялно, тактично съ всички насъ, които — безъ да заявяваше това — бѣхме считани отъ него напълно преданни на Тодора и не намирахме подтикъ да се възхищаваме отъ Протогерово. Отъ време на време Стоенчевъ ни известяваше, че има писмо отъ Протогеровъ и ни предаваше поздравъ. Рѣдко се размѣняха писма между Александрова и намиращия се въ Австрия, а понѣкога и въ Унгария, Протогеровъ.

Полицията бѣ подушила, че и Стоенчевъ на стари години наново е станалъ „македонствующъ“; известно време преди преврата отъ юний 1923 г. той се укри. Разбираемо бѣ, че не можеше да предприеме никаква конкретна акция, нито изобщо работа въ революционно отношение; липсваше му всѣка възможностъ за това — и хора, и връзки, бихъ казалъ и качества за тогавашнитѣ начини на борба. Но вънъ отъ туй, бѣ и крайно предпазливъ; често повтаряше една формула, която повече караше да се смѣете, а по-малко да размисляте върху нея: „Азъ... си съ коприва не бърша“.

*
**

Така се нижеха месецъ подиръ месецъ въ тоя своеобразенъ градски комитлъкъ, на който не завиждаше и не се наемаше да води никой отъ четницитѣ, които бродѣха изъ планинитѣ. Протекли бѣха почти две години скритъ животъ, при който — външно погледнато — днитѣ досущъ си приличаха единъ на другъ. Но тѣ бѣха съдържателни, богати откъмъ идейностъ и впечатления. Не се запитвахъ още колко може да продължи това положение. Ободрително влияеше факта, че цѣлото заобикаляще ме общество бѣ въ политическо възбуждение.

Хр. Чернопѣевъ, съ дѣятелитѣ отъ Струмишки револ. окръгъ, докъмъ хуриета въ много случаи се приближаваше до санданиститѣ; но следъ 1908 г. трозрѣ по-основно намеренията имъ и ги напустна. Въ 1910 г. и той почна борба наново срещу турцитѣ, както бѣ сторилъ Т. Александровъ.

Върховиститѣ пъкъ, като организация, отдавна се бѣха саморазтурили. Отдѣлни тѣхни бивши другари, като обикновенни членове на ВМРО вече, подчинявайки се на нейнитѣ наредби, продължиха борбата противъ Турция. Върховизмътъ сѣщо издигаше програма за автономия, но това малцина приемаха като искрено. Той се стремеше да направи цѣлото македонско движение зависимо отъ външни фактори. Твърди се, че Полковникъ Стефанъ Николовъ, прилѣпчанинъ, има главната заслуга за оттеглянето на върховизма отъ всѣкаква борба срещу ВМРО. Въ началото най-познатиятъ върховистски водачъ бѣ Генералъ Цончевъ.

ХІІ. ЕДНА СРЕЩА СЪ ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ

Презъ мартъ 1923 година отидохъ да се срещна съ Тодора, който бѣ се прехвърлилъ отъ поробена Македония въ пограничните села на Горно-Джумайско. Съ мене тръгна и Георги Занковъ. Той взе грижата да намѣри автомобилъ. Потеглихме презъ Пазарджишко, въ която посока полицията не бѣ много бдителна.

На гара Бѣлово се обадохъ на крушовчанина Ташко Янакиевъ, отдавна установенъ тамъ и съ твърде добри връзки въ околността. Намѣрихме го въ кръчмата на Пергела; около една маса бѣха десетина души въ весело настроение. Помежду имъ седѣше единъ кавалерийски майоръ, съ когото се запознахъ. Той бѣ Порковъ. Неотдавна бѣ насочилъ ескадрона си срещу полицията въ София при нѣкакъвъ споръ, та го бѣха отстранили временно отъ полка. Чрезъ свои познати се озовалъ при „македонствующитѣ“ въ Бѣлово и Чепинско, кждето вече отдавна се чувствуваше нѣкакъвъ борчески, за да не кажа революционенъ духъ, засилванъ отъ близостъта на родопскитѣ гори и организираното население къмъ югъ. Въ кръчмата ни приеха съ радостъ и изненада, но не можехме да се задържимъ по-дълго тамъ. Въ Бѣлово ни бѣ спрѣла една малка неприятность — спукала се бѣ гума на автомобила ни. Спомнихъ си, че преди известно време продадохме автомобила отъ улица „Гурко“ 22 на една фирма, чиято търговия съ дървенъ материалъ на гара Бѣлово ръководеше единъ мой познатъ. Продадения автомобилъ бѣ още тамъ и се надѣвахъ да ни дадатъ въ заемъ една гума. Ташко ме заведе при търговеца, но за моя преголѣма изненада последния отказа да ми услужи, скривайки се задъ византийски оправдания.

При нѣкои случаи нелегалнитѣ хора въ планината подкарватъ предъ себе си насила оногова, който би отказалъ да имъ посочи пжть. Ние трѣбваше сжщо да си послужимъ съ известно насилие противъ лицето, което ни отказа въпрѣки обещанието ми, че две гуми вмѣсто една ще му върна; а при това бѣ чулъ, че съмъ виканъ по бърза работа отъ Тодора. Но нищо не му сторихме. Решихъ, че отъ тукъ за Разложко бихме могли да прехвърлимъ и съ коне, даже пеша. Но шофьора успѣ нѣкакъ да закърпи гумата.

Отъ Юндола за пръвъ пжть видѣхъ Пиринъ. Върховетѣ му се сливаха съ красиви облаци, та се добиваше величествена картина. Снѣговетѣ по него и Рила не бѣха напълно изчезнали. Следъ много-месечния ми животъ въ София, въ нѣкои отношения напомнящъ затворническия, на Юндола се почувствувахъ възроденъ. Като да бѣхъ забравилъ отъ много години колко просторъ, светлина и въздухъ има всрѣдъ природата. И какъ ми се искаше да не се връщамъ вече назадъ...; бихъ се зачислилъ въ нѣкоя чета и заминалъ за поробена Македония. Това ми желание бѣ отхвърляно отъ Тодора. И той и

другари си служеха съ аргумента, че за четници и войводи имало доста хора, но че моята задача нѣмало кой да поеме въ това време. Слабо ме успокояваше този доводъ, но трѣбваше да бжда вѣренъ къмъ дълга си, да се подчиня.

Въ Банско спрѣхме за кратко. Тукъ се запознахъ съ Илия п. Ивановъ отъ Неврокопъ. Намѣрихъ го съ нелегалната му чета отъ шесть-седемъ души въ една старинна къща. Интересни ми се видѣха домоветѣ въ Банско. Между четниците на п. Ивановъ намерихъ и нѣкогашния мой съученикъ отъ солунската гимназия Иванъ Мълчанковъ.

Александрова видѣхме въ с. Покровникъ, Горно-джумайско, въ дома на Гьоре Даскала, авторитетенъ селянинъ и нѣкогашенъ учителъ, който бѣ четникувалъ близо деветъ години презъ турския режимъ съ Чернопѣва и други войводи. Занковъ отиде въ града при свои познати, а азъ останахъ при Тодора. Разказахъ му нѣкои подробности за положението въ София и изобщо въ България, което и безъ туй му бѣ доста познато и отъ нашитѣ писма.

Тъкмо тогава се бѣ появила наново и безпокоеше селянитѣ край границата изпращаната отъ сръбскитѣ власти група на Илия Пандурски, станалъ вече доста популяренъ като разбойникъ-ренегатъ. Вдигнати бѣха на кракъ много селски мѣстни чети отъ дветѣ страни на границата. Бѣ дъжделиво време и милицията* много се бѣ мжчила въ походи и по засади. Но резултата бѣ добъръ. Ударена на нѣколко мѣста, бандата на Пандурски бѣ изтощена, дала бѣ двама — трима ранени, и на края петъ или шесть души бѣха заловени тъкмо когато се опѣтвали къмъ село Бобошево, а отъ тамъ да заминатъ за стара България. Ние имахме, обаче, тайно въоръжени хора и въ това голѣмо село, които помагаша при гонидбата.

Заловенитѣ бѣха докарани при Тодора и подробно разследвани²⁸⁻²⁹ Тамъ бѣ и Ангелъ п. Василевъ отъ Охридъ, пристигналъ за разговоръ съ Александрова ; изказваше желание да замине нелегаленъ за Охридско. Помагаше при разпита на заловенитѣ, които сетне бѣха предадени на групата на Алеко Василевъ, намираща се презъ тѣзи дни въ Джумайско.

Следъ два дни виновниците сж били наказани. Известно бѣ вече, а и заловенитѣ въ подробности разказваха какъ групата била организирана и какъ била въоръжена въ Дупница съ съдействие на Петровъ, тогавашния дупнишки кметъ, виденъ членъ на комунистическата партия ; но и съ знанието на онѣзи, които въ София се именуваха Федератисти, и всичко въ съгласие съ полицията на Стамболийски.

Съ знанието на сръбскитѣ власти групата на Пандурски носеше на шапките си знака сѣрпъ и чукъ. Това бѣ характерно доказателство, че Сърбия повече ненавиждаше българщината въ Македония, отколкото комунизма. Тактизирането съ комунистическитѣ пароли

* Подъ думата милиция трѣбва да се разбиратъ тайно въоръженитѣ селяни. Милицията въ ВМРО е въведена още презъ турския режимъ. Тая дума въ случая нѣма нищо общо съ « милицията » въ нѣкои страни съ комунистическо управление следъ втората свѣтвна война, която е чисто и просто държавна джандармерия.

сръбската власт използваше съ надежда да разстройва редицитѣ на ВМРО; да откъсва отъ нейната мрежа селяни и граждани и чрезъ агитация, че свободата на Македония ще дойде откъмъ Русия. Полицията имаше задача да разкрива и по тоя начинъ кои сж готови да работятъ срещу сръбското владичество — подъ каквото и да е знаме —, та въ даденъ моментъ да ги тормози или ликвидира.

На всѣкжде изъ пиринския край съ радостъ се посрещаше унищожението на тази сръбо-комунистическа група, но повече сръбска. Самъ видѣхъ задоволството на селянитѣ въ Джумайско, които поотблизо знаеха за убийствата, обиритѣ и другитѣ злодеяния на Пандурски.

Следъ десетина дни тръгнахъ обратно за София. Занковъ щѣше да замине презъ Дупница. Азъ се присъединихъ къмъ групата на Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ, която презъ Предѣлъ отиваше за Банско. Минахме по старото шосе откъмъ Бакъръ-тепе. Между четницитѣ бѣ и Аспарухъ Ванковъ (Ганчевъ), до скоро гимназиаленъ учителъ въ Петричъ. Той бѣ българинъ отъ Русия; семейството му бѣ останало въ селото си при Бердянскъ. По време на руската революция участвувалъ въ коненъ отрядъ; въ началото се борелъ срещу въоръженитѣ части на известния тогава анархистъ Махно, а сетне противъ нѣкакви украински групи. Разправяше ни, че отрядътъ взималъ често по петстотинъ километра въ три денонощия, смѣнявайки конетѣ кждето намѣри по-отморени. Разказитѣ му бѣха занимателни.

По пжтя за Банско се сприятелихме съ Ганчева; остана ми въ паметъта, че той може за въ бждеще да се смѣта като една отъ най-добритѣ сили въ нашитѣ редове, особено за организиране на бойни групи и за воденето имъ въ сражения. Четата на Алеко имаше намѣрение да продължи къмъ Неврокопско.

Съ Ташко Янакиевъ, когото намѣрихъ въ Банско, се уговорихме да пжтуваме пакъ презъ Юндола до Бѣлово, а азъ ще продължа къмъ София. Качихме се въ пжтническия автомобилъ, който идваше отъ Неврокопъ. Когато взехме да се възкачваме къмъ Чисто-тепе започна да се смрачава. Тъкмо предъ ханищата на това тепе колата ни потъна въ една яма; отъ дъждове и снѣгъ шосето се бѣ доста развалило, а помашкитѣ коли, натоварени съ дървенъ материалъ, непрекъснато се влачеха отъ тукъ до желѣзопжтната станция при Бѣлово. Изгубихме доста време докато измъкнемъ автомобила и то благодарение на двата чифта волове, които ханджията впрегна въ работа. Потегляме наново. Не минали единъ километъръ, чухъ единъ отъ коларитѣ помаци да вика: „Бай Ташко, Бай Ташко!“. Тѣ минаваха край насъ мълчаливи, покрили главитѣ си съ орѣфанитѣ имъ кепета. Ташко, който седѣше отпредъ сжщо чу гласътъ и веднага каза на шофьора да спре. Слѣзна и поразговаря нѣщо съ коларя. Сетне ми даде знакъ и азъ да слѣзна, а на шофьора каза да продължава. Обясни ми, че помакътъ наблюдавалъ въ всички минаващи автомобили и други коли, за да срещне него. Разказалъ му, че хората на Тодоръ Паница сж се установили на Юндола и претърсвали всички пжтници. Въ домътъ на Ташко направили основенъ обискъ и неговитѣ близки поржчали да не се връща у дома си. Въ Чепинското корито били об-

искирани много кжщи, а въоръжената група на Юндола нанесла побой на мнозина, които отъ Петричкия окръгъ пжтували за къмъ стара България. Ташко бѣ подушилъ, че въ София се готви да трѣгне отдѣленіе отъ правителствената оранжева гвардия заедно съ хора на Паница; но не е знаелъ точно на кжде ще се опжтятъ. Въ Разложко бѣ пристигналъ между другото да съобщи и за тѣзи слухове.

— „ Следъ два километра предъ насъ автомобилътъ ни щѣше да бжде спрѣнъ и нѣмаше да останемъ живи ” — заключи Ташко. Чудно бѣ какъ въ полу-мрака този помакъ позна Ташко. Може би така е викалъ при всѣка срещната кола.

Нѣмаше време за губене; потеглихме пеша назадъ за Якоруда. Предупредихме мѣстнитѣ наши хора да свикатъ часть отъ милицията и да наблюдаватъ около градчето, защото не бѣ изключено внезапно нападение отъ страна на Паницовата тайфа и оранжевата гвардия. Направи ми впечатление готовността на помацитѣ да се биятъ. Тамъ останахме цѣла нощъ. Всички известия потвърждаваха, че Паницовци не даватъ знаци за раздвижане.

Азъ бързахъ за София; съ Ташко се раздѣлихме въ Банско отъ кждето стигнахъ въ Горна-Джумая. Съ автомобиля на единъ тютюно-търговецъ, добрия влахъ отъ Крушево, Унче, поехъ за Самоковъ. По пжтя срещнахъ малкъ кавалерийски отрядъ; не можехъ да си обясня за кжде отиватъ тия войници; може би бѣ само единъ разездъ, за да следи нѣма ли да избухнатъ нѣкакви вълнения къмъ Петричкия окръгъ следъ появяването на споменатитѣ групи около неговата граница.

Въ Самоковъ, по препорѣка на приятели, спяхъ въ дома на Радойковъ, познатъ самоковски гражданинъ. Тамъ срещнахъ нѣкои лица, минаващи за съмишленици на нашата кауза; единъ отъ тѣхъ бѣ офицеръ, на име Чичевъ, по произходъ отъ Македония; другъ бѣ учителъ отъ тамошното протестантско училище; третиятъ бѣ Александъръ Чукуровъ, струва ми се банковъ чиновникъ. Не зная каква мжтилка е настѣпила по-късно въ главата на офицера Чичевъ, за да може отъ съчувственикъ на поробенитѣ си братя да стане такъвъ — воленъ или неволенъ — на тѣхнитѣ поробители, включвайки се подъ командата на групата „ Звено ”, всецѣло трѣгнала въ водитѣ на бѣлградската политика; и вмѣсто за освобождението на Македония да замечтае за величието на сръбска Югославия.

Въ Самоковъ се качихъ на автобусъ. На единъ километъръ предъ София слѣзнахъ и по страниченъ пжтъ се вмъкнахъ въ града.

*
**

Александровъ се задържа въ Горно-Джумайско, кждѣто бѣха привлечени нѣкои чети. Очакваше се воененъ превратъ и съ огледъ на неизвестноститѣ се обмисляха мѣрки за евентуална помощ отъ страна на организационната милиция, и за защитни борби — ако би се случило отряди отъ властѣта да настѣпятъ къмъ Петричкия окръгъ. Бѣ обмислено и промъкването на сто-двесте души по-смѣли хора въ едно имение край София, но този проектъ бѣ отмѣненъ.

Бѣхме съ повишени надѣжди, че македонското движение въ близко време ще може да се отърве отъ този мизеренъ фронтъ, създаденъ въ неговия тилъ отъ страна на българи, инспириранъ отъ българската власть.

*
**

Тодоръ тогава отъ Пиринска Македония подържаше честа куриерска връзка въ околитѣ подъ сръбска власть.

По това време му се случи една малка неприятность. Отъ единъ близъкъ градъ е изпратена при него зболѣкарка, за да му извади зжбъ, който билъ загноилъ и му причинявалъ силни болки. Поради нѣкакво смущение, види се, тя измѣква не болния зжбъ, а съседния напълно здравъ. Тодоръ, за да ѝ спести всѣко стеснение, е благодарилъ любезно. Следъ това другъ зболѣкаръ е трѣбвало да се повика за болния зжбъ.

ХІІІ. ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ ПИРИНСКА МАКЕДОНИЯ. СПОМАГАТЕЛНА ВМРО.

Въ околитѣ на Пиринска Македония, както читательтъ е забелѣзалъ добре — е на лице народна милиция; движатъ се тамъ чети; дѣсно отъ Струма се бѣ прехвърлилъ отъ нѣколко седмици Т. Александровъ. Какво бѣ станало въ този край ще се види отъ следващитѣ редове, които съвсемъ сбито рисуватъ положението.

Нека разгледаме първо картината, която въ единъ свой докладъ до министритѣ рисува тогавашниятъ окръженъ управителъ въ Петричъ, членъ на Земедѣлската партия, Хр. Димитровъ. Ето доклада му :

„ Поради неуредения животъ тукъ, поради извънредната скъпотия и поради несигурността отъ уволнение и премѣстване, държавнитѣ служители отъ всички ведомства не сж приемали да дохождатъ и оставатъ тукъ; изключение отъ това правило сж правили ония, които по нѣкоя причина сж били бракувани отъ стара България, отъ които сж искали да се отърватъ, или на които сж искали да си откъснатъ.

„ Съ една дума, Петричкия окръгъ е направенъ чистилице за България. Съвкупно всички тия причини сж дали едно гнило управление, което само е родило реакцията, раждането на която се е означавало съ убиването на окръжния управителъ Козлевъ, — олицетворителъ на гниlostъта, която тури начало на организацията, която стана държава въ държава и която започна да продължава сжществуването си върху дефектитѣ на официалната властъ...

„ Докато азъ, въ приложението принципитѣ си, действувахъ противъ корупцията и разединението на партии, течения, личности, чиновници, да премахна дефектитѣ, що създаватъ пукнатината, министерството прощаваше на всички развалата имъ, съ което я поощряваше, само за да ги има въ подетата борба за „ авторитетъ ”...

„ Азъ много настоявахъ предъ министерството да смѣни курса на политиката, за да могатъ да бждатъ възпитани тамошнитѣ земедѣлци въ народовластие, безъ да се изражда въ анарховластие...

„ Министерството, въ пжтя на урбулешкия начинъ на излизане отъ положението, отпусна юздитѣ на неврокопчани, съ цель да завладѣятъ неврокопската околия, за да я отведатъ на атака противъ Петричъ (нѣмаше фронтъ вънка — трѣбва да си откриемъ вжтре).

„ Моитѣ рапорти министърътъ не искаше да ги получава, а началникътъ на полицейското отдѣление ехидно казваше : „ Нѣмамъ време да ги чета.

” Рапортитѣ ми противъ корумпирани околийски началници оставяха подъ миндеря. Изглежда, че изпращането подаръци и жени отъ заинтересуванитѣ за министерството влияеше за това. Министер-

ството все повече започваше да се отнася направо до околийските началници. То правеше много, за да бжда безвластенъ.

„ Неврокопчани въ унисонъ съ министерството, безъ мое знание, започнаха обезоръжаване на опозицията, съ което предизвикаха убийство на стражари и забѣгване на трима, начело съ опозиционенъ кметъ, съ което се тури начало на четничеството и въ Неврокопско. Образува се контра-чета, която отговори съ убийството на Тетимовъ, на което противната страна отговори съ малкото нападение въ Неврокопъ, въ което паднаха двама убити. Нелегалнитѣ се увеличиха съ още нѣколко души.

” Всичко онова, което пресата изнесе за корупцията, бѣше вѣрно, почти както и азъ съмъ го донесълъ въ рапорта си . . .

” Подъ влиянието на началника на полицейското отдѣление, който имаше широки права отъ г-на министъръ Даскаловъ, административниятъ съветъ реши интерниране семействата на станалитѣ нелегални.

” Извършеното въ Корница отъ контра-четата (повторно Ви напомнямъ за анкетиране на двумилионния безотчетенъ фондъ при министерството на вжтр. работи, защото силно вѣрвамъ, че полагаемото се за контра-четата е лапнато отъ двама-трима), илюстрирваше, че по моралъ правителствената страна стои по-долу. Точно за това поискахъ среща съ организацията, за което бѣхъ взелъ решение по-рано отъ г-нъ министъра Обовъ, който временно заместваше г. Даскаловъ. (Приказвахъ съ единъ отъ първитѣ хора на организацията. Останахъ съ впечатлението, че съ тѣзи хора можемъ да се разберемъ, тъй че капка братска кръвъ вече да не се пролѣе). Стана нужда да отида въ Неврокопъ, съ цель да предотвратя сблъскването. Въ Неврокопъ, макаръ и трудно, можахъ да постигна благоразумие, но впоследствие това се разруши отъ Кемаловъ, който командуваше въ София . . .

” Ако следваме думитѣ и дѣлата на Кемаловъ, ние ще отидемъ въ гражданска война, въ която и да сме победители, пакъ ще губимъ ”.

Окръжниятъ управителъ Хр. Димитровъ казва въ рапорта си до министритѣ : „ България е дошла тукъ съ своята слабостъ, съ своето безогледно партизанство ”.

*
**

А между това Македония имаше нужда отъ помощта и на своитѣ братя преди всичко въ Пиринска Македония, които бѣха давали нѣкога клетва, че ще се борятъ за освобождението на родината имъ. За тѣхъ не можеше да важи формулата за освобождение до собствения плетъ. Скопие, Прилѣпъ, Щипъ, Охридъ, Рѣсенъ и пр., както и всички села въ поробения край се бѣха борили въ миналото, за да изгрѣе свобода и въ петѣтѣ околии около Пирин. Дългътъ на тия околии къмъ народната кауза оставаше откритъ.

Следъ войната Македония бѣ изоставена отъ цѣлия свѣтъ. За дългата и велика освободителна борба македонцитѣ полагаха усилия да постигнатъ своето морално единство и въ Пиринска Македония,

както всрѣдъ емиграцията въ Америка, България и всрѣдъ поробеното население. Македонцитѣ бѣха длѣжни първо сами да си помогнатъ.

Отъ първостепенно политическо значение е да се вижда и чувствува, че тѣ, кждето и да се намиратъ, изповѣдватъ единъ и сжщъ идеалъ и работятъ за една програма. Щомъ въ останалитѣ части на отечеството, щомъ емиграцията въ България и въ Америка вървятъ по единъ пжтъ, нашитѣ братя въ Пиринска Македония не могатъ да вървятъ по друга посока. Обратното би значило да повреждатъ на Македония. Сплотеностъта въ този край може много да послужи въ решителенъ моментъ за правилното разрешение на македонския въпросъ. Водителитѣ на македонското движение имаха пълно право да очакватъ за цѣла Македония отъ този окржгъ поне толкозъ, колкото полскитѣ борци и водачи очакваха и получиха за цѣла Полша отъ оная частъ на полскитѣ земи, която бѣ подъ австрийска властъ и се ползуваше съ известна свобода ; макаръ че Австрия не бѣше за Полша онова, което България е за Македония.

Чували сж се известни критики срещу това схващане на македонското движение. Тѣ сж идвали главно отъ страна на очертани противници или на българи, които сж били безразлични къмъ сждбата на Македония. Горчивитѣ опити следъ балканскитѣ войни бѣха доказали по безспоренъ начинъ, че е била права политическата позиция на македонското движение ; а когато нахвърлямъ тѣзи редове събитията още по-красноречиво бѣха я оправдали. Ето защо на въпроснитѣ критици още по-решително може да се възрази, че Пиринския край е частъ отъ Македония. Спомнямъ си, че още преди 40 години даже сърбина Светозаръ Пребичевичъ направи упрекъ на България задѣто не е оставила този край като автономна областъ, та да покаже на дѣло съгласие за независима Македония, въ противовесъ на агресивната бѣлградско-атинска политика. Сега и хора, които не сж комунисти забелѣзватъ, че единъ Бѣлградъ — макаръ и червенъ — помислилъ за автономията — макаръ на книга — на Македония, докато София се е проявила само въ политиката на дѣлежи. Разбира се, въ случая се забравя денационализаторската акция на Бѣлградъ. Обаче, отъ София толкозъ по-спокойно е могло да се действува за македонската независимостъ при положение, че българската политика не е претендирала да денационализира никого въ Македония.

Следъ казаното до тукъ ясно става защо Т. Александровъ издаде следната наредба :

« Свобода или смъртъ »

В.М.Р.О.

№ 303

Македония

22 августъ 1922 г.

Окржжно. Тайно
До заведующи окржзитѣ
и до нелегалнитѣ групи
ВЪ МАКЕДОНИЯ.

Централниятъ Комитетъ на Вътрешната Македонска Революционна Организация, като взе предвидъ :

1. Декларациитѣ на българското правителство на 1919 г., че за създаването на автономна Македония то е готово да отстъпи частта от нея останала въ предѣлитѣ на царство България;

2. Че на сжщата година българското правителство предложи плебисцитѣ надъ всички свои покрайнини, върху които изявяватъ претенции съседитѣ на България, като молѣше да се простре той и надъ Македония, Тракия и Добруджа;

3. Че населението на останалата подъ българска власт частъ отъ Македония се изказа по осезателенъ начинъ, какво то ще предпочете да влѣзе въ състава на автономна Македония, щомъ бжде създадена тя и

4. Че това население по право и дългъ, както и въ изпълнение дадената въ миналото клетва предъ Организацията, не може да не подпомага морално и материално борбитѣ за свобода на своитѣ братя отъ поробена Македония,

РЕШИ : Да се възобнови и преустрои Организацията въ тоя край, като спомагателна на ВМРО, съ следнитѣ цели :

1. Да подпомага морално и материално ВМРО въ поробенитѣ подъ Сърбия и Гърция части отъ Македония;

2. Да премахва всички прѣчки за успѣха на организацията, а именно : унищожаване разбойничеството, контрабандата и шпионажа, наказване крадцитѣ, изнудвачитѣ, рушветчиитѣ и зулумджии чиновници и пр.

3. Да дава приемъ и съдействие за намиране работа на завърнали се на почивка или за работа качаци и бѣжанци отъ Македония подъ сръбско и грѣцко иго, както и да съдействува на желающитѣ отъ тѣхъ да се завърнатъ въ роднитѣ си мѣста;

4. Да смекчи партийнитѣ борби тамъ до степенъ да не бждатъ вредни за каузата на роба;

5. Да подпомага законно установенитѣ власти за закрепване реда и законността въ тоя до скоро най-размирненъ край въ царство България;

6. Да уреди и тамъ милиции за усилване охраната на селата и границата срещу нападения отъ крадци, контрабандисти, разбойнишки банди наши и чужди и др. под.

Спомагателната организация въ тия земи, както и македонската рев. Организация е самостоятна и безпартийна ; тя не се мѣси въ вътрешнитѣ борби на царство България, нито взима страна въ партийнитѣ борби тамъ. Ако, обаче, бжде засегната или предизвикана отъ личности и групи, безразлично какви убеждения иматъ тѣ, Организацията се разправя лично съ тѣхъ, съгласно правилника и традициитѣ си.

Съ много сърдечни поздрави,
Чл. въ Ц. К-тѣ на В.М.Р.О.
(п) Т. Александровъ. »

Следъ създаване на спомагателната организация тоя край почувствува, че не служи на партийния егоизъмъ. Всичко, което представлява държавата и обществениятъ животъ, вѣнъ отъ партизанскитѣ прояви, си остана непожтнато и функционираше много поправилно ; защото не бѣ подкопавано и разхлабвано отъ партийни

домогвания. Населението само разкриваше престъпленията, които постепенно намаляваха. Възплащане на данъците си тоя край бѣ най-изправниятъ. Държавата печелѣше отъ туй, че въ народа се насаждаше общественъ моралъ и патриотиченъ духъ. Ако всичко горе казано биваше таксувано отъ заинтересувани хора като на-кърнение на държавния суверенитетъ, македонскитѣ деятели имаха искреното убеждение, че се касае до защита на нацията, безъ сънищо да е увредена държавата.

Истината е, че зем. партия бѣ държава въ държава. Нейнитѣ дружби навсѣкжде назначаваха и уволняваха чиновницитѣ. Земеделскиятъ съюзъ имаше свои магазини, мелници, кооперации и други стопански предприятия, финансирани отъ държавнитѣ банки; не се знаеше гдѣ свършватъ държавнитѣ и гдѣ почватъ партийнитѣ предприятия и стопанства. Националното знаме бѣ почти измѣстено отъ партийното, окачвано по учрежденията или — въ форма на значки — върху гърдитѣ на държавнитѣ служители. Самото правителство бѣ наричано „правителство на земеделския съюзъ”, а не на България. Примѣри за газенето на законитѣ се даваха отгорѣ, кждето управляваха земеделскитѣ водачи. Много отъ извършенитѣ неправди се оформяваха съ нѣкакви референдуми на дружбитѣ, а се удобряваха подиръ това отъ Народното Събрание; така се рушеха устоитѣ на държавата и се обѣркаваха понятията. Земеделскиятъ съюзъ си създаде и своя собствена, партийна армия, въоръжена съ оръжието на държавата.

За благоустройството и напредѣка въ този край, организираното мѣстно общество правѣше това, което пропускаше или не успѣваше да направи държавната властъ.

Въ срѣдата на емиграцията, разпрѣснатата изъ България, нѣмаше партийни бюра, нито междуособни партийни борби. Страстѣта и проявитѣ на всѣки разгорещенъ привѣрженикъ на партия, македонецъ, се губѣха тамъ въ преодоляващето мнозинство отъ мѣстни българи. А жителитѣ на Петричкия окръгъ, живущи всички вкупомъ, не можеха нито морално, нито материално да подпомагатъ македонското дѣло, изобщо да се обединятъ въ името на освободителната идея, ако останѣха разкъсани и озлобени единъ срещу другъ на партийна почва. При туй, за разлика отъ емигрантитѣ, особено по-новитѣ, — въ които мисълѣта за Македония е свързана и съ тжгата за бащиния кжтъ, останалъ далече — македонецтѣ въ казания окръгъ живѣе въ домтѣ си. Мнозинството тамъ по-лесно може да бжде погълнато отъ изключително партийна борба, липсвайки му тжгата къмъ роденъ край. И по това съображение македонскитѣ водачи считаха, че въ окръга трѣбва да се подържа, чрезъ сплотеностъ и родолюбиво дѣло, по-жива мисълѣта за Македония.

Преди да бжде издадено това окръжно отъ Александрова, той взе мнението и на петъ-шестъ души измежду своитѣ приятели, които се намираха въ България; между тѣхъ бѣха и професоритѣ Л. Милетичъ, Иванъ Георговъ, Никола Милевъ. Даденитѣ мнения му се извѣстиха. Всички считаха, че наредбата е логична и необходима.

Съ установяването на мѣстната обществена организация въ тоя

окръгъ зацаряваше пословиченъ редъ и сигурностъ. Чувствуваше се пълна солидарностъ съ ония, които водѣха освободителната борба въ поробена Македония. Значителна частъ отъ селското население се числеше въ земеделската партия, но взе оръжие и бѣ готово да се бори срещу погрешната политика на властта, както по отношение на македонската кауза, така и по отношение на мѣстнитѣ обществени въпроси. ВМРО улесни сплотяването на всички чрезъ прокламираната безпартийностъ и борба срещу корупцията. А централната властъ отъ София не желаше да слуша никакви съвети за благоразумие, искайки до край да остане вѣрна на своя планъ, заради който бѣ дала сила и на Паница.

Въ цѣлия окръгъ се бѣ създавала грозна опозиция срещу управлението по причина на некадърността му да въведе редъ и сигурностъ, а главно поради деянията на покварената администрация. Въ такава атмосфера идваше агитацията за подпомагане на освободителното дѣло въ Македония. Съ нейното появяване навсѣкжде се засилваше и солидарността между селяни и граждани, въ противовѣсъ на правителствената тенденция за раздвоение на селото отъ града.

Обратно на дотогавашното положение, домоветѣ по села и градове се оставяха вече отворени ; кражбитѣ изчезваха ; нѣколцината проявени бандити — като Стоянъ Бучковъ, Иванъ Пайошъ, Георги Дебрешенски — бѣха избѣгали въ Югославия или бѣха ликвидирани. Изчезна възможността за висши органи на държавата да правятъ незаконни търговии и да взиматъ подкупи. Партийни клубове престанаха да бждатъ свѣрталище на бандити.

Когато централната властъ замисли да се наложи всестранно въ тоя окръгъ, спомагателната организация на ВМРО сжщо взимаше свои мѣрки за тотална самоотбрана. Не помогнаха на властта и нѣколцината македонци, обявили се като „Временна комисия” и опрѣни на правителството, които се опитаха да създаватъ партийни бюра въ пиринската областъ — предимно комунистически и земеделски. Мъчно можеше да бжде атакувано издигнатото отъ ВМРО безпартийно знаме, което призоваваше всички къмъ работа само за освобождението на Македония.

И въ този край ВМРО проповѣдваше пълна толерантностъ между различнитѣ националности, независимо че освенъ българитѣ тамъ имаше само малкъ брой мохамедани и по-незначително число ромъни и евреи. Никой отъ тѣхъ съ нищо не може да се оплаче за годинитѣ, презъ които тамъ по единъ или другъ начинъ е влияела думата на македонското дѣло.

Въ грижата му да се подържа въ Петричкия окръгъ възможно по-образцовъ редъ и вѣрвежа на организацията да не попада подъ никаква критика, Александровъ изпрати тамъ подполковникъ Атанасовъ, считайки го дисциплиниранъ, мораленъ и справедливъ човѣкъ. Не бѣ ималъ, естествено, достатъчно време да го опознае ; не бѣха достатъчни нѣколкото месеци, прекарани нелегално съ него въ Кочанско. Атанасовъ трѣбваше да послужи като съветникъ, или поточно като напѣтственикъ на Алеко Василевъ, макаръ формално да се явяваше като неговъ секретаръ. До Александрова стигаха известни

сведения, които не рисуваха въ съвсемъ безукоризнена чистота нѣкои постѣпки на Алеко. Не бѣха напълно обясними две-три убийства, които той бѣ наредилъ. Изглеждаше, че Алеко се поддава на лични чувства, а падаха подозрения, че въ дадени дѣла влага и друга заинтересованостъ, чисто материална.

Правителството на Стамболийски твърдѣше, че македонцитѣ създали „държава въ държава” въ единъ предѣлъ на България. Тукъ трѣбва да си спомнимъ наново, че тоя предѣлъ бѣ частъ отъ Македония, чието население при това бѣ давало клетва да се бори за нейното пълно освобождение. Обаче, на лице сж редица доказателства, че правителството бѣ срещу македонското движение и неговитѣ хора преди още да може да формулира срещу тѣхъ подобно „обвинение” съ огледъ на Петричкия окръгъ. То изобщо се опита да попречи за появяването на македонската освободителна борба подиръ 1919 година. Опита се да убие Александрова много преди още да бѣ се заговорило за възстановената ВМРО. Гьорче Петровъ и министъръ Александъръ Димитровъ своевременно бѣха изобличени за тѣзи опити. А и провиненитѣ въ кражби и по-лоши престѣпления отпадъци отъ ВМРО много по-отдавна бѣха взети подъ покровителството на българскитѣ полицейски органи.

*
**

Наложило се бѣ и превзimanето на градъ Неврокопъ отъ милицията ; то стана на 16 септемврий 1922 г. Нападнали сж отъ тритѣ страни града въоръжени селяни главно отъ Мелнишка и Неврокопска околии, съ участието на нѣколко отъ нелегалнитѣ чети, общо надъ хиляда души. Заловени сж били и наказани нѣколцина злосторници, събрани около Т. Паница. Той лично бѣ успѣлъ да се измъкне отъ обсадата и избѣгалъ къмъ София.

Въ града бѣ станало и друго едно нападение срещу провинени отъ Паницовата банда. Пада единъ отъ тѣхъ, Икономовъ ; но случайно загива и добрия привърженикъ на ВМРО Христо Карамановъ, учителъ.

Малко по-рано бѣ наказанъ окръжния управителъ въ Петричъ — Козлевъ, който, покрай антимакедонскитѣ му проявления, бѣ се отличилъ и съ корупцията си.

Майоръ Никифоровъ, снабденъ съ специални пълномощия за действие срещу „автономиститѣ” (съ това име бѣха означавани тогава въ България македонскитѣ борци) въ този край, бѣ наредилъ да се стреля съ артилерия при село Сингартия. Издалъ бѣ заповѣдь за изгаряне на цѣло село, ако бжде нападнатъ войникъ ; за изгаряне на десетъ села до основи — въ случай, че е нападнатъ офицеръ ; за унищожение на всички села и градове въ дадена околия, ако се посегне отъ нѣкого върху команданта на областта.

Властта заплашваше, че ще се прибѣгне до наказване на села и градове съ опожаряване, ако паднела главата и на нѣкой членъ отъ оранжевата гвардия, съ която се бѣха озовали къмъ Юндола Паницовци и Стоянъ Мишевци.

На 10 априлѣ 1923 година Тодорѣ Александровѣ отпрати следното писмо до Ал. Стамболийски :

« Свобода или Смъртъ » **ПОСЛЕДНО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ**
В.М.Р.О. До г. Ал. Стамболийски, копие - другаритѣ му министри и известни видни общественици, редактори на вестници, депутати, председатели на дружби и др. въ София.
10 априлѣ 1923 г.
423
Македония

Ако въпрѣки нашитѣ нѣколкократни напомнювания за това, пакъ се одързостите да изпратите въ Македония подѣ българска власть известнитѣ на българското общество разбойници - « федератисти » и дискредитиранитѣ предѣ всички български граждани и предѣ свѣта обирджии-оранжевогвардейци, ВМРО, преди да турне въ изпълнение т. 2 отъ решенията въ окръжно номеръ 303/922 г. и окръжно номеръ 416/923 г., по единѣ екземплярѣ отъ които Ви се прилага тукъ, счита за свой повелителенѣ дългъ да Ви предупреди за последенѣ пѣтъ, че за всички лоши послѣствия отъ това безумие въ Царство България и за цѣлото българско племе държи отговорни : Васъ лично, другаритѣ Ви министри и всички усърдни участници въ това дръсно и предателско злодеяние, председатели на дружби и др. земледѣлски голѣмци.

Приложение : 2 окръжни, номера 303/922 и 416/923.

Чл. въ Цен. К-тѣ на ВМРО
(п) Т. Александровѣ »*

Окръжно номеръ 303 отъ 22 авг. 1922 г. дадохме по-горе. А окръжно номеръ 416 отъ 4 априлѣ 1923 г., отправено до завѣдующия окръга, околийскитѣ войводи и нелегалнитѣ групи на спомагателната организация на ВМРО въ Македония подѣ българска власть, гласи както следва :

« По поводѣ настѣпилото смущение въ населението тамъ следѣ Нишкитѣ сръбско-български преговори ; поради заканичѣ сръбски войскови части да влизатъ въ българска територия, съ целѣ да преследватъ чети ; или разбойници « федератисти », заедно съ оранжево-гвардейци, предвождани отъ изверги като Паница, П. Ангеловѣ и др. подобни да нахлуятъ въ границитѣ на Македония, съ целѣ да унищожаватъ, за-дружно съ сърбитѣ, спомагателната ВМРО, и при заплашването на земледѣлското правителство да обяви военно положение въ Пиринска Македония и да отложи депутатскитѣ избори тамъ, — за да се успокои населението и запази престижа и обаянието на ВМРО, подканвате се да вземете веднага следнитѣ най-сериозни мѣрки :

1. Ако се яватъ въ Македония подѣ българска власть омразнитѣ сръбски капи — синонимъ на робство и кърджалийски золуми — да се избиватъ отъ нелегалнитѣ групи на организацията, щомъ минатъ по-навѣтре отъ българската граница.

* Забележка : Това предупреждение се намира и въ книгата « Правителството на Стамболийски и макед. освобод. движение » — споредѣ данни на ВМРО, Май 1923 г. Тамъ се намира и окръжно номеръ 303 отъ 22 Авг. 1922 г.

2. Ако потеглят за тамъ известнитѣ разбойници « федератисти », да се избиватъ безмилостно, безъ да имъ се позволи да сквернятъ съ присъствието си борческа Македония.

3. Ако бждатъ пратени отъ безумното българско правителство « оранжево-гвардейци », които се « отличиха » до сега съ своитѣ грабежи, буйства и « храбростъ » къмъ беззащитното население, за първи пътъ да се предупредятъ да се върнатъ обратно, или да се обезоржатъ и пратятъ въ роднитѣ имъ мѣста, а следъ първото — едно за всички — предупреждение, да се ударятъ и избиватъ до кракъ отъ нелегалнитѣ групи, подкрепени отъ четници въ отпуска и др. нелегални тамъ, като се внимава да не се спасятъ по никой начинъ ни единъ отъ извергитѣ-водачи.

4. Ако наистина « народовластническото » земледѣлско правителство се реши да обяви военно положение въ Петричкия окръгъ и отложи изборитѣ тамъ, да се вземе мнението на населението : трѣбва ли да плаща данъци и да изпълнява наредбитѣ на сегашното « българско » правителство, което ги лишава отъ изборното право — това, що не посмѣха да сторятъ даже тиранитѣ сърби и гърци въ частта на Македония подъ сръбско и гръцко робство.

Българското правителство е своевременно предупредено да не допуска сръбски части да минаватъ тамъ, нито да праща оранжевогвардейци. Ако при все това дрѣзне да ни предизвика, бждете безпощадни въ мѣрките, понеже остава върху него цѣлата отговорностъ за всички лоши послѣствия отъ това.

Които, поради малодушие, небрежностъ или по други причини не изпълнятъ горнитѣ нареждания, ще бждатъ наказани съ смъртъ.

Съ много сърдечни поздрави,

Чл. въ Ц. К. на ВМРО,
(п) Т. Александровъ.

Едва ли е необходимо да изтъкваме, че никой отъ другитѣ политически партии въ България, и никоя срѣда отъ тѣзи, които бѣха срещу Стамболийски, не само не осъди Т. Александрова въ връзка съ тѣзи предупреждения до министритѣ, но обратно — всички тѣ бѣха предоволни ; намирахъ че право има ВМРО.

XIV. САНДАНИСТИТЪ И ПРОЯВИТЪ ИМЪ

Противъ македонското движение правителството си послужи съ Тодоръ Паница и една група около него измежду срѣдата, която презъ турския режимъ бѣ известна подъ името „санданисти“.

За да се получи пълна яснота за положението, полезно е да дадемъ нѣкои разяснения върху миналото. Толкозъ повече, че въ случая се целѣше възкръсяването на дразги въ ВМРО, които бѣха заглъхнали отъ дълги години.

Какво представляваше санданизмътъ и кой бѣ Тодоръ Паница?

Санданизмътъ е единъ разколъ въ срѣдата на ВМРО следъ Илинденското възстание. Тоя разколъ на времето бѣ афиширанъ като лѣвичарски, понеже такава фирма искаха да му поставятъ явилитѣ се около Яне Сандански четири-петъ души доброволци отъ България съ лѣвичарски схващания; между тѣхъ имаше и нѣкои отъ Македония, като Д.х. Димовъ. Нито личнитѣ подбуди на Яне, нито цѣлата инспирация на разкола, иматъ нѣщо общо съ каквото и да е лѣвичарство, ако подъ това название разбираме марксизъмъ или даже демократизъмъ.

Санданизмътъ не е носителъ на нова политическа идея, макаръ нѣкои да твърдятъ, че въпросътъ се отнасялъ до автономията. Въ устава на ВМРО тя бѣ вписана още на 1893 г. Въ нейно име бѣ повдигнато и Илинденското възстание. Сандански и другаритѣ му се оформиха като фракция следъ това възстание. Автономията бѣ, значи, проповѣдвана 10 години преди да бѣ станало известно името на Сандански. Вѣрно е, че той фанатично бѣ подържалъ тази идея като членъ на ВМРО и непоколебимо отблъсвалъ ударитѣ на върховизма. И именно, отблъсвайки тѣзи удари, той се почувствувалъ, както се разправя отъ съвременници, много порасналъ въ собственитѣ си очи. Вестницитѣ разпространиха славата му. Разчулъ се бѣ много изъ Турция като прогонвачъ на четитѣ, водени отъ български офицери. Другаде войводитѣ нѣмаха възможность да се борятъ съ върховизма, тъй като въ районитѣ имъ той не сжществуваше.

Въ всѣки случай отпорътъ срещу върховизма е дѣло на ВМРО, а не лично на Яне. Ако той не бѣ войвода въ Сърски окръгъ, другъ щѣше да бжде и пакъ щѣше да се противопоставя на върховисткитѣ чети.

Антуражътъ на Яне наричаше българската държавна политика империалистическа, служейки си изобщо съ речника на тогавашнитѣ социалисти. ВМРО не одобряваше сжщо политиката на официална България, но я отхвърляше като погрешна, безъ да я смѣта империалистическа.

На борцитѣ отъ Илинденското възстание санданиститѣ започватъ да прикачватъ епитета „върховисти“, защото не били съгласни

съ тѣхъ и защото обявиха възстанието. Естествено, дейцитѣ отъ останалитѣ окрѣжи започнали да гледатъ на Сандански като на човѣкъ, който се престарава и увлича. Явили сж се и гласове, че ако той не се подчинява на мнозинството, ще трѣбва да бжде замѣстенъ съ друго го въ окрѣга му. Съ изключение — за известно време — на Чернопѣевъ и негови близки хора отъ съседния нему Струмишки окрѣгъ, може да се каже, че всички други деятели сж прекжснали връзкитѣ си съ Сандански, колкото той и да се е стараелъ да ги създава и заякчава, използвайки и неуспѣха на Илинденското възстание, за да напада Груева и другитѣ видни лица на ВМРО.

Подъ влиянието все на неговия лѣвичарски антуражъ, Сандански е осжждалъ рѣководството на организацията като диктаторско, целейки да вземе на своя страна онѣзи, що сж смѣтали за полезно да се сложи ВМРО на по-демократични начала, следъ като тя вече бѣ вкарала въ редоветѣ си широкитѣ народни маси. Приема се покжсно и демократиченъ уставъ, но Сандански пакъ си останалъ съ настроение противъ всички, които не мислятъ като него, или по-право, които нѣмаха неговитѣ настроения.

Той почти съвсемъ се откжсалъ отъ цѣлостта на организацията и тя получила едно накърнение на своето единство чрезъ откритъ разколъ въ Сѣрския окрѣгъ. Отъ тогава въ цѣла останала Македония думата „санданизъмъ” започва да буди еднакво порицание както думата „вѣрховизъмъ”. Но и въ самия Сѣрски окрѣгъ мнозинството отъ населението е останало вѣрно на ВМРО, т.е. противъ Сандански. Срещу това население той е повелъ борба.

Въ атмосферата на всички тия разпри Сандански и другаритѣ му изпратиха отъ своята срѣда Тодоръ Паница въ София да извърши убийството на задграничнитѣ представители на ВМРО Иванъ Гарвановъ и Борисъ Сарафовъ, презъ 1907 година. Тѣ убиха и драмския войвода Михайлъ Даевъ. Така за първи пжтъ се турна начало на взаимни избивания и въ самата срѣда на ВМРО, следъ като преди това бѣ водена борба съ орѣжие противъ вѣрховиститѣ. Отъ този моментъ Яне бѣше скжсалъ съ 90 на сто отъ районитѣ на Македония. Очерта се напълно като разколникъ, желаещъ да командува надъ ВМРО, безъ да държи смѣтка за мнозинството, макаръ самъ по-рано да искаше тя да се управлява на демократични начала.

Яне е билъ съ слабо образование, но природно буденъ. Преди да дойде въ редоветѣ на ВМРО, билъ е надзирателъ или директоръ на затвора въ градъ Дупница. Попадналъ е подъ влияние на окрѣжаващитѣ го по-образовани отъ него. Ималъ е голѣмъ куражъ и енергия. Но отъ мнозина съмъ слушалъ, че се отличавалъ съ крайна жестокостъ. Вѣрховиститѣ, въ тяхно число и Протогеровъ, увѣряваха, че въ своя районъ Яне е избилъ надъ четирисотинъ и седемдесетъ души. Родното му село Влахи, въ Мелнишко, се обявило противъ него и взело страната на вѣрховиститѣ. Сандански се заканилъ на една фамилия въ селото, че ще я избие заедно съ коткитѣ. Таско Стоилковъ отъ Кочариново, който дълго време е билъ въ услуга като граниченъ пунктовъ началникъ на санданиститѣ, и познаваше

доста тѣхни помисли и деяния, твърдеше, че Яне устоялъ на заката си; нападналъ на самъ день Великдень и избилъ цѣлото въпросно семейство, като до човѣшкитѣ тѣла действително се оказала и една убита котка.

Отъ онова време датиратъ и нѣкои твърдения, които тепърва трѣбва да бждатъ по-добре освѣтлени отъ житиѣ съвременници. Така, напимѣръ, подържа се, че той е влѣзълъ тайно отъ Ц.К. на ВМРО въ връзка съ младотурцитѣ. Приписва му се и голѣмата грешка, че при обявяването на „Хуриета“ отъ страна на турскитѣ военни, презъ 1908 година, той прѣвъ съ четитѣ си е напусналъ нелегалния животъ, слѣзналъ въ градоветѣ и се побратимилъ съ турската власть, преди да ѝ сж поставени каквито и да е условия относно свободитѣ и правата на македонското население. А Хр. Матовъ, Тод. Александровъ и мнозина други деятели сж смѣтали, че побратимяването съ шумно обявения отъ турцитѣ конституционенъ режимъ не може да стане, и революционнитѣ чети не трѣбва да сложатъ оржие, безъ да сж искани и получени правдини за народа. Такава грешка била извършена и отъ Петко Пенчевъ въ Битолския окръгъ. Касае се до единъ отъ най-важнитѣ моменти въ живота на Македония. Съпоставена съ становището на Матова и Тодора, постѣпката на Сандански се явява като посегателство върху шансоветѣ на Македония да направи стѣпка къмъ своята свобода. Ако младотурскиятъ комитетъ, наистина, откажеше да даде съответни гаранции за свободитѣ и правата на народноститѣ, естествено е, че по-трудно би могло да бжде заблудено общественото мнение въ полза на новото управление. Станало би ясно веднага, че за да се осуетятъ реформитѣ въ Турция, е обявенъ „хуриетътъ“. И понеже новата власть имаше нужда отъ мораленъ кредитъ въ чужбина, не е изключено да се получеха сжществени резултати отъ едно побмислено поведение на македонскитѣ революционери въ 1908 год.

Лошо впечатление е направила и агитацията на Яне да бждатъ подчинени на турското министерство на просвѣтата българскитѣ черковно-училищни дѣла въ Македония. Знае се, че цѣлиятъ български народъ бѣ подъ ведомството на Екзархията, която биде създадена съ общитѣ негови усилия, за да бжде духовенъ центъръ на българщината. Тѣзи отстѣпки сж правени отъ Яне, безъ да е дадено срещу това нѣщо конкретно и ценно отъ турското управление.

Отъ тая епоха датиратъ не особено ласкавитѣ тълкувания за проявеното отъ младотурцитѣ внимание къмъ нѣкои отъ виднитѣ санданисти, които се бѣха съгласили да взематъ стипендии за следване въ чужбина, или гори за използуване — какъвто е случая съ Ал. Буйновъ. Отъ мнозина селяни съмъ слушалъ въ Мелнишко неудобнение за дѣто и самъ Яне Сандански е взелъ за експлоатация мари-костенскитѣ бани. Благосклонно внимание къмъ него бѣ показано и чрезъ подарената му отъ Султана арабска кобила.

Санданизмътъ повлече народни сили въ нѣколко околии, като отвори въ тѣхъ междуособна война. Много хора отъ народа, не знаейки друго освенъ туй що имъ казваше Яне, не можейки да чуятъ

думата на останала Македония, слѣпо го следваха. И тѣ вѣрваха, че само той е билъ за автономията.

Въ с. Жабокрътъ, Кюстендилско, се събра конгресъ на ВМРО, кждето голѣмото мнозинство на организацията осжди на смъртъ Яне и по-виднитѣ му другари за убийството на Гарвановъ и Сарафовъ и предизвиканото разцепление*.

Таско Стоилковъ** два-три пжти ми е казвалъ, че Сандански и негови приближени сж положили клетва за приятелство съ младотурски офицери въ Цариградъ презъ 1908 година. Тогава Яне бѣ стигналъ съ четници отъ най-близкия по посока на Цариградъ македонски окржгъ — Сѣрския — и взе участие при осуетяване на опита за възвръщане режима на Абдулъ Хамидъ. Множеството доброволци отъ цѣла Македония бѣха на пжтъ, когато всичко бѣ вече бързо ликвидирано. За въпросната клетва Таско узналъ отъ най-близкитѣ до Сандански другари. Но не можеше точно да изясни въ името на кои идеи е осветено побратимството; въ всѣки случай този фактъ внесълъ въ Таско разколебаване, макаръ и следъ смъртъта на Яне да не се е отричалъ изцѣло отъ него — споредъ както самъ заявяваше.

Лично установихъ, че срѣдъ турското общество Сандански бѣ гледанъ съ голѣма симпатия. Презъ четиритѣ години, които прекарахъ въ Турция като политически пленникъ (1934-1938 г.) нѣмахъ възможность да влизамъ въ връзки съ много турци. Но все пакъ било полицаи, било други, срещнахъ нѣколцина; и като попадахме на разговоръ за Македония, повечето отъ тѣхъ споменаваха името на Сандански, като да не познаваха другъ нашъ борець. Интересното бѣ, че го наричаха „бизимъ Яне“ (нашъ Яне). Отъ чувството на тѣзи хора ми ставаше ясно, че го ценятъ като ратникъ на нѣкаква тѣхна кауза, или обща тѣхна и негова политика. Когато бѣхъ премѣстенъ отъ Анкара на островъ Принкипо при обещание, че мога вече да замина въ чужбина, влѣзнахъ нѣколко пжти въ едно кафене до пристанището. Придружаваха ме винаги полицаи. Тамъ веднажъ се приближи до мене симпатиченъ възрастенъ човѣкъ, атлетично сложенъ, съ засмѣнъ изразъ. Следъ краткъ уводъ той ми каза, че е билъ непосредствения воененъ началникъ, подъ чиято команда е действувалъ известния намъ Тефиковъ, съученика на Гоце Дѣлчевъ отъ софийското военно училище. Тефиковъ е командувалъ потерата, която заобиколи село Баница; той позна убития Гоце, нѣкогашния си съученикъ. Отъ дума на дума моятъ събеседникъ сжщо заговори за „бизимъ Яне“ и ме запита какъ въ сжщность се гледа срѣдъ македонското движение на Сандански. Дочувайки на каква тема разговаряме, къмъ насъ се бѣха приближили полицаитѣ, кафеджията и неговиятъ роднина, запасенъ офицеръ отъ авиацията. Предъ всички обяснихъ, че за грамадното мнозинство на македонското дѣло Яне

* Конгресътъ въ с. Жабокрътъ бѣ свиканъ презъ мартъ 1908 г.

** Стоилковъ години подъ редъ е довѣренъ човѣкъ на Сандански. Отъ пунктътъ въ с. Кочериново, съвсемъ близо до тогавашната турска граница, е изпрацалъ материали и книги къмъ Сѣрския револ. окржгъ. За кратко време е бивалъ и четникъ.

е единъ разколникъ ; че това мнозинство му приписва като минусъ интимното му приятелство съ младотурцитѣ, които сбъркаха като не дадоха очакванитѣ правдини въ Македония ; и че тѣ сами могатъ да преценятъ колко би имъ било приятно, ако ние наричаме „ бизимъ ” (нашъ) нѣкой тѣхенъ общественикъ или борецъ. Не смѣтамъ, че моитѣ обяснения имъ бѣха твърде приятни, но лицето, което бѣ изпратило потерата срещу Дѣлчевъ, ми поблагодари за обясненията.

Това малко отклонение направихъ, за да допълня и съ моето впечатление онова, което отъ много други бѣхъ чулъ и прочелъ, а именно — че Яне доста бѣ прекалилъ въ приятелството си съ младотурския Комитетъ, безъ да доглежда неговата политика, неблагоприятна не само за нашата народностъ въ Македония, но и за всички нетурски националности въ Империята.

Смѣтамъ, че е умѣстно да направя още едно отклонение, което въ известенъ смисълъ допълня картината за санданизма. Привърженицитѣ на Яне още на времето, а по-късно и всички други, които за нѣкакви цели сж пожелавали да си послужватъ съ неговото име, настойчиво сж подържали, че той и близкитѣ му другари фанатично сж били за независимо македонско движение, и че били всѣкога решителни врагове на царь Фердинандъ. Въ връзка съ това привеждамъ тукъ каквото узнахъ отъ г-нъ Иванъ Балабановъ, много известенъ въ България индустриалецъ. Дълги години той имаше фабрика до село Кочериново, Дупнишко, може да се каже на нѣколко крачки до нѣкогашната турска граница, кждето свършваше и района на войводата Сандански. Отъ тогава, т.е. още отъ преди „Хуриета”, Балабановъ се е сближилъ съ Яне. Въ своята история върху македонската освободителна борба Хр. Силяновъ споменава за тази близостъ, както и за приятелството на друга една заможна и позната българска фамилия съ санданиститѣ, — фамилията Чапрашикови.

Балабановъ е правилъ много услуги на четитѣ отъ Сѣрски окръгъ, които сж били съ Яне. Но по убеждение той — Балабановъ — е монархистъ, добре познатъ на царь Фердинандъ, а още по-добъръ приятель на царь Борисъ. Който е ималъ случай да разговаря съ него, веднага е схващалъ, че г. Балабановъ е твърде сериозенъ човѣкъ. Съ огледъ на това неговото свидетелство за Сандански смѣтамъ повече отъ достовѣрно. На 28 мартъ 1957 г. моятъ приятель Асенъ Аврамовъ ми писа :

« Драги Радко *, при престоя ми въ Милано видѣхъ г-нъ Иванъ Балабановъ. Въ разговора ни той понадна на една тема, която ми се виде много интересна и смѣтамъ специално ще интересува и тебе. Въ връзка съ македонското дѣло и връзкитѣ си съ македонски дейци той ми обясняваше, че билъ много близъкъ съ Яне Сандански. Той даже прибави, че безъ да знае, лично, съ собствения си автомобилъ извелъ тайно вннъ отъ София Тодоръ Паница следъ убийството на Гарвановъ и Сарафовъ. Въ разговора ни той категорично каза, че Сандански подържалъ връзки съ софийския дворецъ и съ царь Фердинандъ.

Г-нъ Балабановъ каза следното : « Сандански имаше винаги приемъ въ двореца при Фердинандъ. Той отиваше тамъ презъ задната врата, когато искаше. Дворцови хора се срещаха съ Яне сжщо така.

* Радко е псевдонимъ на Иванъ Михайловъ.

« Единъ день Яне дойде въ София при мене и поржча веднага да стана и да го закарамъ съ автомобиля си за къмъ Самоковъ. Станахъ, защото трѣбваше да стана, и да го откарамъ. Така мислѣхъ, че трѣбва да бжде. Като дойдохме въ гаража и шофьора ми изкара автомобиля, Яне грубо го избута и му каза, че той нѣма да кара и че азъ лично ще трѣбва да шофирамъ. Шофьора протестира, не искаше да остави колата азъ да шофирамъ, защото имаше голѣмъ снѣгъ. Но Яне наново го избута. Въ това време влезоха двама непознати на мене, които Яне воделъ съ себе си. Така трѣбваше азъ да карамъ колата.

Това бѣше два месеци следъ убийството на Гарвановъ и Сарафовъ въ София. Сетне разбрахъ, че единиятъ отъ непознатитѣ, които Яне доведе, билъ самиятъ Тодоръ Паница.

По това време имаше доста голѣмо търсене изъ София на Паница. Крили сж го изъ София. Но отъ двореца е билъ предупреденъ Яне, или самиятъ Паница, на всѣка цена да бжде изкаранъ отъ София. Така и стана, като азъ съмъ го изкаралъ безъ да го познавамъ³⁰.

« Балабановъ твърди съ положителность, че предупреждението за изкарването отъ София на Паница е било направено отъ двореца... »

Когато се срещнахъ съ Аврамова подиръ това му писмо, стана дума, че би било интересно ако може да се узнаятъ повече подробности. Ето защо Аврамовъ, използвайки свое пжтуване до Белгия, наново се бѣ срещналъ съ Балабанова и по тоя поводъ ми писа на 5 ноемврий сжщата година :

« На връщане отъ Белгия се отбихъ въ Милано. Използувахъ престоя си да видя и г. Иванъ Балабановъ. Той се зарадва, че му се обадохъ и вечеряхме заедно по негова покана. Самъ повдигнахъ въпроса за Яне Сандански и отношенията му съ Фердинанда. Отъ разговора изваждамъ заключение, че Балабановъ не само трѣбва да е билъ близъкъ, но и интименъ съ Сандански. Той е повѣрявалъ своята сигурность въ ржцетѣ на Балабановъ въ момента следъ убийството на Гарвановъ и Сарафовъ ».

Аврамовъ пояснилъ, че убийството на Гарвановъ и Сарафовъ не е било точно презъ зимата. А Балабановъ е казалъ :

« Убийството не бѣ презъ зимата ; въ сжщность то бѣ вече въ зима*, но бѣгството стана доста време следъ това, имаше дълбокъ снѣгъ. Властѣта отначало не взе сериозни мѣрки за издирване на Сандански и Паница. Допускамъ, че не взе мѣрки подъ влиянието на двореца. Но сетне бѣ принудена да вземе по-сериозни мѣрки. Това двойно убийство бѣ потресло не само София, но и цѣла България. Съ взимане на тия мѣрки азъ смѣтамъ, че Сандански е билъ предупреденъ отъ Фердинандъ заедно съ Паница да напусне София. Допускамъ че Митовичъ лично е предупредилъ Сандански отъ името на Фердинандъ. Митовичъ, който бѣ началникъ на полицейския участъкъ около двореца, бѣ довѣрено лице лично на Фердинандъ. Затова имамъ основание ».

« Ще знаете, че Сандански бѣ подъ влиянието на двореца, на Фердинанда. Всичко, което той е извършилъ отъ значение, е извършено подъ влиянието на Фердинандъ. Ако той е напакостилъ на македонската организация, това е направилъ само подъ личното влияние на Фердинанда. Сандански бѣ много често при Фердинандъ. А за какво би разговарялъ така често съ него ?

« Сандански бѣше много често при мене, било въ София, било въ Баракново. Азъ имахъ много писма отъ него, отнасящи се главно до пренасяне на оржжие и разни материали. Но всички писма изгорѣха при бомбарди-

* Сарафовъ и Гарвановъ бѣха убити на 10 Декемврий 1907 г.

ровкитѣ на София презъ последната война. Къщата ми бѣ разрушена отъ бомба и отъ запалителни бомби. Така че и архивитѣ ми, ведно съ библиотеката ми, изгорѣха.

«Наскоро следъ смъртта на Сандански азъ получихъ едно конче родено отъ чисто арабската кобила, подарена на Сандански отъ турския султанъ. Той говорѣше, че като роди кобилата, ще ми подари конче именно отъ нея. Сжщото говорилъ на приятелитѣ си докато е билъ живъ. Наскоро следъ неговото убийство ми донесоха въ София кончето. Донесе ми го Таско Стоилковъ. Кончето бѣ много умно; качваше се по стълбата всѣка сутринъ въ кухнята, за да яде захаръ и хлѣбъ. Така, че, изпълнили волята на Сандански следъ смъртта му³¹».

Тия съобщения на Аврамовъ ми изглеждаха повече отъ странни защото азъ бѣхъ свикналъ да вѣрвамъ, че Сандански презъ цѣлия си животъ, до смъртта си, е билъ само такъвъ, какъвто се е представлявалъ винаги, т.е. заклетъ противникъ на царъ Фердинандъ. Затова рекохъ и лично да запитамъ наново г. Балабанова за доизяснение по въпроса. Неговиятъ отговоръ предавамъ въ приложението, фотографиранъ. Ето какво ми отговори той съ писмо отъ 27 декемврий 1957 г.:

«Уважаеми и драги приятелю, благодаря за вашитѣ любезни поздравления, които най-сърдечно отвърщамъ и Ви моля да предадете на г-жа Михайлова заедно съ моитѣ почитания и искрени благопожелания за щастлива Нова Година.

Що се касае за зададения ми отъ Васъ въпросъ за Сандански, трѣбва да Ви кажа, че минаха много години отъ тогава и може би известни впечатления и спомени да сж вече заличени у менъ. Мисля, обаче, че ако съ две думи Ви кажа това, що е още прѣсно въ паметта ми, и сравнено съ Вашитѣ спомени и бележки, ще додете до едно безспорно заключение.

«Не бѣше за менъ тайна, че Сандански влизаше, много често, въ двореца презъ северната врата, и менъ тогава ми правѣше впечатление, че влизаше тамъ съ револвера въ джоба си...

«Отъ странични и по-късни сведения, които не си спомнямъ отъ кжде и какъ съмъ ималъ, остава у менъ впечатление, че Сандански е билъ предупреденъ, че ще бжде арестуванъ (мисля чрезъ Митовичъ*) и възмутенъ и огорченъ, че трѣбва да бѣга, е далъ изразъ на своето възмущение.

«Дали той се е считалъ зле отплатенъ за това, което е вършилъ, и е станалъ неприятелъ на Фердинанда (следъ като е билъ приятелъ), ще можете Ви по-правилно отъ мене да прецените.

«Мжно се решавамъ сега вече да пжтувамъ. Ако, обаче, дода кжде Васъ, ще се радвамъ много да Ви видя и да Ви стисна ржката, пкъкъ отъ дума на дума може да си спомниме работи, които биха Ви интересували.

«Сърдечно Ви поздравлявамъ, Вашъ, И. Балабановъ³²».

Следъ това наново писахъ, за да ми бжде изяснено дали последнитѣ срещи на Сандански съ царъ Фердинандъ — доколкото си спомня г. Балабановъ — сж ставали наскоро преди убийството на Сарафовъ и Гарвановъ, или пкъкъ сж ставали години преди това. Добавяхъ въ писмото си: „Това уточняване, или поне приблизително опредѣляне на епохата на срещитѣ, ме особено интересува въ

* Полицейскитѣ участъкъ на Митовичъ се намираше на около двесте метра отъ царския дворецъ въ София. При всички смѣни на правителствата, когато обикновено ставаха и много промѣни въ полицията, Митовичъ оставаше неизмѣнно на своята служба, въ сжщия участъкъ, бидейки основно запознатъ съ условията въ тоя централенъ кварталъ. Въ очитѣ на всички той минаваше като дворцовъ приставъ.

връзка съ голѣмото ми желание да си съставя едно мнение върху въпросната епоха на домашни разпри срѣдъ ВМРО”.

На 14 януарий 1958 г. Балабановъ ми отговори по следния начинъ :

« Уважаеми и драги приятелю, съмъ въ притежание на любезното Ви писмо отъ 9 т.м. на което, ако отговоря категорично се страхувамъ, че мога да Ви подведа да направите едно неправилно заключение по въпроса, който Ви интересува ; защото не мога да си дамъ смѣтка кога сж почнали спороветъ ; обаче, не може да става дума за години преди убийството на Сарафовъ и Гарвановъ. Посещенията, за които говоримъ, и които не сж били рѣдки, могатъ да бждатъ само месеци преди произшествието прекжснати, ако сж били прекжснати въобще. Факта, че се е наложило, въ опредѣлено време, да се напуска столицата, чини ми се, указва, че нѣкаква връзка е останала. Тая връзка азъ подозирамъ — безъ да знамъ положително — че е билъ Митовичъ . . . ». Снимка и отъ това писмо е приложена ³³.

Не може, значи, да има съмнение, че Сандански е влизалъ въ двореца при царь Фердинандъ тайно, презъ времето когато той — Сандански — бѣ създалъ разколъ въ срѣдата на ВМРО и чрезъ перата на приближени около него водѣше спорове, отправяше нападки срещу ржководството на освободителното дѣло. Връзката съ двореца въ София е останала и до времето когато Сарафовъ и Гарвановъ паднаха убити отъ лице, изпратено отъ Сандански.

Христо Силяновъ въ своята книга „Освободителнитѣ борби на Македония”* споменава, че по-късно — следъ убийството на Гарвановъ и Сарафовъ — се установило какъ Паница напусналъ София; а именно — че вечеръта следъ покушението билъ спалъ въ Борисовата градина, а на другия день напусналъ столицата съ влака. Не е казано отъ кжде сж тѣзи сведения. Невѣроятно изглежда Паница да е билъ така лишенъ отъ приятели и познати, при които да се укрие още сжщата вечеръ, та да е принуденъ да отива въ шубрацитѣ на Борисовата градина. Сигурно е обратното — че той е ималъ приятели, които биха му дали приемъ, така както и дотогава. Въ случая имаме на лице меродавно признание на самия Балабановъ относно излизането на Паница отъ София.

Ако версията, изнесена отъ Силяновъ, е изхождала отъ самия Паница и неговитѣ другари, основателно може да се допуска, че тѣ сж се старали да прикриятъ истината.

Казаното отъ Иванъ Балабановъ съпоставямъ съ туй, което бѣхъ чулъ отъ Гьошо Гочевъ, мой съгражданинъ и учителъ. Той бѣ винаги близъкъ на най-виднитѣ хора въ македонското движение. Нѣкога въ Солунъ е водилъ шифрованата кореспонденция на Централния Комитетъ съ разни околии ; организиравалъ е пренасяне на гръцки пушки по море, за да се въоржаватъ районитѣ, които по-късно участвуваха въ Илинденското възстание ; бивалъ е помощникъ при задграничнитѣ представители Сарафовъ и Гарвановъ ; бѣше близъкъ на Матовъ и Александровъ. Гочевъ и до смъртъта си бѣ довърено лице на Централния Комитетъ на ВМРО. Той ми е казалъ нѣколко пжти, че Иванъ Гарвановъ е билъ много подозрителенъ къмъ поли-

* Т. II. стр. 505, подъ линия.

тиката на царь Фердинандъ и заявявалъ, че „злото е у Фердинанда“. Запитвайки Гочева да ми обясни какво подразбира въ тия думи, отговарялъ ми е че, споредъ Гарванова, отговорнитѣ фактори на България не гледатъ искрено на ВМРО, не желаятъ да я виждатъ много силна, нито самостоятелна.

Чудни сж — за да употрѣбимъ най-мекъ изразъ — тия срещи на Сандански съ царя — тоя Сандански, който се самопосочваше като заклетъ врагъ на върховизма.

Голѣмо недоумение и подозрителни запитвания е предизвикалъ у мнозина съвременници фактътъ, че царь Фердинандъ е изпратилъ вѣнецъ, за да бжде положенъ върху гроба на Сандански, наскоро следъ като той бѣ убитъ. Вѣнецътъ е занесенъ отъ Иванъ Вапцаровъ, родомъ отъ Банско. Самиятъ Вапцаровъ повтаряше, че тази работа никакъ не може да я разбере — царь Фердинандъ изпраща вѣнецъ за Сандански...

Следъ казаното отъ г. Балабановъ всѣки ще се запита : какво изобщо означаватъ тия посещения на Сандански въ Двореца въ София ? При това знае се, че Яне не бѣ нито членъ въ Централния Комитетъ на ВМРО, нито нейнъ задграниченъ представителъ, тоестъ нѣмаше никаква отговорна роля за цѣлото македонско движение. И особено знаменателни се явяватъ тѣзи негови посещения въ едно време, когато се бѣ заелъ стремглаво да създава разцепление въ редоветѣ на ВМРО, макаръ и ограничено само въ Сърския революционенъ окръгъ.

*

**

Ако нѣкогашнитѣ санданисти желяеха да бждатъ полезни на Македония ; ако държеха за самостоятелно македонско движение — по отношение на българското правителство ; но сжщо така за самостоятелностъ и спрѣмо всички останали фактори въ свѣта — за тѣхъ имаше само единъ пжтъ подиръ 1918 година : да станатъ членове на възродилото се македонско дѣло, да продължатъ борбата за освобождението на Македония. Сжщото, впрочемъ, важеше и за нѣкогашнитѣ върховисти, както и за всички течения и групи отъ миналото, върху които следвоенното положение на Македония хвърляше една дебела обезличителна сѣнка и решително имъ диктуваше сливане въ една всенародна самостоятелна борба, подъ старото знаме на обособена Македония. Ето защо членоветѣ на ВМРО следъ войната сжщо не се нарекоха централисти, както се наричаха едно време за различие отъ върховиститѣ.

Имаше вече една ВМРО обща за всички, въ чийто редове влезнаха и много нѣкогашни санданисти отъ районитѣ на Струмишкия и Сърския революционни окръзи.

Около Тодоръ Паница подиръ 1918 г. се групираха известенъ брой лица, които не се интересуваха отъ борбата за освобождението на Македония ; не се интересуваха и отъ никаква лична или групова независимостъ по отношение на българската власть и други външни фактори. Ако чрезъ дѣлата на тѣзи хора поискаме да узнаемъ как-

во съдържание влагаха въ термина санданизъмъ, открили бихме нѣщо жалко. Тѣ мислѣха само за партизанство, за обогатяване, достигане до високи постове въ държавната машина на България. Може би смѣтаха, че въпросътъ за освобождението на Македония е приключенъ, следъ като къмъ България се присъединиха петъ македонски околии, въ които тѣ ще могатъ да се разпореждатъ като въ свой домъ : толкозъ повече, че Стамболийски обещавахе четиредесетгодишно властвуване на земеделската партия. Следъ 1908 г. тѣ бѣха престанали да действуватъ срещу турската власть. А и подиръ идването на гръцкото робство въ нѣкои отъ околитѣ на окръга — за чиито представители тѣ винаги искаха, съвсемъ неоснователно, да минаватъ — никой отъ тѣхъ не се мѣрна за борба. По-интересно и изгодно имъ се видѣ да се занимаватъ съ депутатски избори въ освободенитѣ петъ околии около Пирина.

Още едно обстоятелство се прибавяше, за да направи по-неузнаваема обществената имъ физиономия ; това бѣ комунистическата, а и анархистическа принадлежност на мнозина измежду тѣхъ.

Безъ съмнение, санданизмътъ бѣше сега една закржглена отживѣлость. Тая дума се употрѣбляваше като безцвѣтно наметало върху партизанството на Паница и антуража му, за да бжде употребена малко по-късно, пакъ тѣй несполучливо, за прикритие на неговитѣ лудории, а на края, на неговото открито предателство.

На младини Паница бѣ дошелъ отъ България въ редоветѣ на македонскитѣ чети, прояви се като смѣлъ борець и по-късно бѣ назначенъ отъ Сандански за войвода на Драмската околия. Споменахме другаде, че при обявения отъ Сандански разколъ, извърши убийството на Сарафовъ и Гарвановъ.

XV. ЗЛОЧИНСТВА НА ВЛАСТИТЪ И ПАНИЦА ВЪ НЕВРОКОПСКО

Следъ голѣмата война Паница се криеше отъ българската земеделска власть, защото бѣ преследванъ по членъ 4 отъ закона противъ незаконно забогатѣлитѣ по време на войната. Доколкото знаемъ, този е единствения случай на сждане бившъ македонски революционеръ за грабежи, за забогатяване по незаконенъ начинъ, когато цѣлиятъ български народъ воюваше четири години подъ редъ. Въ началото на войната Паница бѣ раняванъ на фронта, но следъ това е заелъ тилова служба въ Драма. Тамъ е взималъ отъ гладуващото гръцко население безъ заплащане тютюнитѣ му, използвайки положението си като разузнавателенъ органъ при щаба на втора българска армия; взималъ е и подкупи отъ набелѣзани за интерниране гърци, за да ги спасява и проче. Съ една дума, отъ беднякъ става богаташъ.

Пловдивскиятъ воененъ сждъ го бѣ осждилъ на три и половина години строгъ тъмниченъ затворъ, съ лишаване за винаги отъ граждански и политически права. Присждата е номеръ 668 отъ 20 декемврий 1921 година, издадена възъ основа на членъ 4 отъ Закона за народната катастрофа; т.е. осжденъ е като незаконно забогатѣлъ презъ време на войната.

Следъ нѣколко месечно криене земеделскитѣ голѣмци го подиряха, а и той тѣхъ подири: споразумѣха се за борба срещу ВМРО. Властта нареди да се гласува специална амнистия за Паница, за да се отбѣгне прилагане на наказанието му.

И така, вмѣсто да отиде въ затвора като спекулантъ и грабителъ, Паница започна да играе обществена роля, заставайки начело на едно ново ядро въ фронта, който правителството изграждаше. Върху личния и общественъ моралъ на Паница е излишно повече да се простираме. Когато трѣбваше да бжде войникъ, той бѣ мародеръ; за да не отиде въ затвора, стана оржие противъ македонското дѣло. И тоя човѣкъ искаше да се мѣри съ Тодоръ Александровъ...

Земеделската администрация въ Неврокопска околия влезна въ пълно разбирателство съ Паница и другаритѣ му.

Правителството на Стамболийски безъ много да мисли за евентуалнитѣ последици, даде власть въ ржцетѣ на тия хора, разчитайки чрезъ тѣхъ да събира при избори гласовѣтъ на населението въ Петричкия окръгъ и да прокарава цѣлостно своята политика.

*
**

Казаната група се зае да облагодетелствува свои приятели, на първо мѣсто при раздаването на имоти за бѣжанцитѣ отъ южна

Македония ; и извърши редица беззакония и несправедливости, създавайки съ това недоволство срещу себе си, както и опозиционни чувства къмъ самата власт. По безстопанственитѣ имоти въ Неврокопъ се прояви съ своитѣ произволи Димитъръ Кемаловъ, а въ Мелнишко Петъръ Ангеловъ, установенъ въ с. Петрово. Последниятъ се „оженва” за една ханъма и сетне ограбва имота ѝ, става едъръ земевладѣлецъ и членъ на околийската дружба на управляващата земеделска партия. Оплакванията до комисията за бѣжанцитѣ, поради извършванитѣ беззакония, не се взимаха подъ внимание понеже и тя бѣ органъ на вътрешното министерство. Имаше хора прогонени отъ кжшитѣ имъ, въ които по-рано сж били установени. Други бѣха лишени отъ даденитѣ имъ ниви, за да бждатъ облагодетелствувани нови „земеделци”, всрѣдъ които имаше контрабандисти, разбойници, опиянени партизани и пр., закрити задъ властта. Имаше случаи хора на последната да налагатъ специални данъци въ своя полза ; задължавани сж селяни да носятъ подаръци при свадбитѣ на подобни дребенъ, и други произволи.

Водачитѣ на тия нови „земеделци”, като Кемаловъ, имаха влияние въ върховетѣ на управлението. Напримѣръ, при арестуването на редица македонски общественици въ България — извършено възъ основа на наредба номеръ 4 на министерския съветъ — списъка е приготвяванъ отъ Кемаловъ, съ помощта на д-ръ Филипъ Атанасовъ, който пкъкъ се именуваше „федералистъ”.

Паницовци концентрираха дейността си най-вече въ Неврокопска околия, като настаниха свои хора тукъ-тамъ и въ другитѣ четири околии на окръга. Въ миналото, още отъ турския режимъ, тѣ имаха въ Неврокопско много противници, въ сжщностъ голѣмото мнозинство отъ населението. Не бѣха се простили съ лошитѣ си чувства къмъ тия противници.

Като се видѣха силни съ подкрепата на властта, извършиха на 22 априлъ 1920 година убийството на Стоянъ Мълчанковъ, като е пжтувалъ между Неврокопъ и село Добринище, въ дефилето на рѣка Мѣста. Той бѣ крупна фигура въ цѣлия Сѣрски революционенъ окръгъ отъ дълги години ; проявенъ като борець и просвѣтителъ, съ авторитетъ и фанатични привърженици въ множество села на нѣколко околии.

Мълчанковъ е роденъ въ с. Скребатно, Неврокопско, презъ 1875 година. Още като ученикъ въ солунската българска гимназия влиза въ революционната организация. Билъ е войвода и взелъ участие въ възстанието презъ 1903 година съ голѣма чета въ Пиринския край. Бивалъ е учителъ въ неговата околия. Подозрѣнъ отъ турцитѣ, затворенъ е въ Солунъ и осжденъ на обѣсване. Присждата му е отмѣнена на доживотенъ затворъ и е изпратенъ на заточение въ островъ Родосъ. Презъ 1911 година е амнистиранъ и заминава за България, кждето учителствува. Бурнитѣ години (1912-1918) прекарва подъ оржие срещу враговетѣ. Следъ разбиването на Турция се установява въ родния си край, а презъ 1918 година е избранъ за народенъ представителъ въ българското Народно събрание.

Това убийство бѣ вече ясенъ сигналъ, че наново се запалватъ

страститѣ, които въ Неврокопско жестоко се сблъскваха при турския режимъ. Правителството на България се яви въ помощъ на една групичка безъ съдържание и безъ особена опора всрѣдъ народа, рекламирайки се и по тоя начинъ като врагъ на започнатата македонска освободителна борба.

Другаритѣ на Паница се нахвърлиха срещу всички, които не мислятъ като тѣхъ, не слушатъ заповѣдитѣ имъ, или симпатизиратъ на тѣхнитѣ противници. И си позволиха голѣми изстѣпления. За примѣръ посочваме „подвига“ имъ въ село Корница, Неврокопско, извършенъ презъ пролѣтътъ на 1922 година.

Въ селото пристига шайка отъ шесть-седемъ души. Обграждатъ кжщата на дѣдо Лапанда (помакъ), който се изкачилъ на покрива, за да се укрие. Групата влиза въ кжщата, а съпругата на дѣдо Лапанда, виждайки лошитѣ имъ намѣрения, започнала да вика за помощъ. Единъ отъ шайкаджиитѣ изважда револверъ и я застрелва. По това време изъ улицата минава Мустафа Ибр. Аметовъ, съ борина въ ржка. Нападателитѣ му викатъ да спре, но той продължавалъ да си върви, безъ да ги разбере защо викатъ. Стрелятъ по него и го раняватъ въ лѣвото рамо. Той успѣлъ да избѣга. На края кжщата е била ограбена и групата си заминала. Подиръ нѣколко дни идва анкета, но „не установява нищо“.

Другъ примѣръ. Пакъ презъ 1922 г. въ домътъ на дѣдо Костадинъ, познатъ чорбаджия въ с. Баничанъ, Неврокопско, влизатъ нѣколко души приближени на властитѣ. Намушватъ го съ ножъ и го заплашватъ, че ще бжде убитъ ако не даде паритѣ. Заминали си едва следъ като имъ далъ пари. На другия день се оплакалъ въ околийското управление. Тамъ единъ отъ „голѣмцитѣ“ го запитва какво е станало; но дѣдо Костадинъ познава въ негово лице едного отъ нападателитѣ. Запитанъ дали не познава нѣкого отъ тѣзи, които сж му взели паритѣ, старецътъ отговаря: „Като чели единия бѣше ти“; следъ което билъ изгоненъ отъ канцеларията и съ това въпроса се приключва.

Хората на властѣта отидоха до тамъ, че да смазватъ отъ бой граждани и селяни публично въ Неврокопъ, като свикваха насила голѣмъ брой хора да наблюдаватъ побоищата, та по този начинъ да се внесе уплаха въ околията. Пребиванитѣ лица бѣха сочени отъ насилницитѣ като съмишленици на македонското движение.

Предъ перспективата да бждатъ обектъ едновременно на частични разбойнишки нападения отъ страна на качаци, а и на тормози, даже убийства отъ страна на тая група, взета подъ защита на властитѣ, мнозина въ Пиринска Македония, а на първо мѣсто въ Неврокопско, замислиха сами да се отбраняватъ. Духоветѣ бѣха подтикнати къмъ борческа самозащита и отъ ехото на оная борба, която бѣ започната противъ новитѣ поробители на Македония. Не бѣ тайна отдавна вече, че българското правителство е противникъ на освободителната борба и желае да прави приятелство съ потисницитѣ на Македония. Затова до голѣма степенъ закрилата, давана отъ властитѣ на споменатитѣ шайкаджии, бѣ изтълкувана като изразъ на антимакедонския курсъ въ правителствената политика.

Така поникватъ първитѣ нелегални четици въ Неврокопско. Наскоро нелегаленъ става най-добриятъ приятель на убития Мълчанковъ, нѣкогашниятъ активенъ борець въ ВМРО, Стоянъ Филипъ отъ с. Старчища, преселенъ въ Неврокопъ. И той е билъ осжданъ, два пжти, на смъртъ презъ турския режимъ : бивалъ е нелегаленъ въ миналото. Ползуваше се съ завиденъ авторитетъ въ Неврокопско. Начело на чета застана и Илия попъ Ивановъ, бившъ учителъ и деець въ революционната организация. Секретаръ на четата му бѣ синътъ на покойния Стоянъ Мълчанковъ, Иванъ.

Въ Петричкия окржгъ се яви и окржжната чета на Алеко Василевъ. Той бѣ отъ Баракли-Джумая. Презъ августъ 1922 г. неговата чета идва въ споменатото село Корница и престоюва три дни. Цѣлото село съ ентузиазъмъ полага клетва за вѣрность на ВМРО. Такива явления се повтарятъ въ десетки села на окржга и съ неочаквана бързина всичкитѣ македонски околии подъ българска власть сж организирани, като енергично се подемаатъ усилия за въоръжаването имъ.

На другия день, следъ като четата на Алеко напуска село Корница, то е обградено отъ отрядъ на властѣта и започватъ обиски. Повикани сж по-изтъкнатитѣ селяни : Мехмедъ Велишавовъ, кметъ ; Петъръ Бѣлуховъ, ржководителъ на мѣстната организация ; Илия Кюлевъ ; Мула Мехмедъ и други. Но всички тѣ се прикрили. Тогава е билъ заловенъ брата на Мехмедъ Велишавовъ, който заявилъ, че Мехмедъ е при овцитѣ. Изпратили го да го повика, но докато напустналъ селото постоянно го били. Подиръ туй нанасятъ побой на по-малкия братъ. Взиматъ насила отъ селянитѣ деветнадесетъ овци и кози, изпичатъ ги и ги изяждатъ.

Подиръ туй задигатъ отъ домоветѣ имъ две момичета — Фатма Тахимова, 18 годишна, и Ава Юсеинова Бабичка, 20 годишна. Държатъ ги при себе си три дни въ гората, като ги обезчестяватъ и непрестанно се гаврятъ съ тѣхъ.

Сжщиятъ день е обрана кжщата на Иванъ Лазаровъ и жестоко е битъ намѣрения тамъ Никола Бойчевъ. Отъ сандъка на баба Мария Ив. Лазарова сж задигнати осемъ турски лири.

Никаква анкета не е предприета отъ страна на по-висшитѣ власти и следъ този произволъ. Увѣрени, че ще господствуватъ съ десетилѣтия, тѣ не се грижеха много за тия башибозушки проявления.

Както посочихъ въ началото на глава единадесета, презъ мѣсець мартъ 1923 г. въ Чепинско и на Юндола се бѣ явила въоръжена група начело съ Тодоръ Паница. Заедно съ нея сж били Стоянъ Мишевъ, Григоръ Циклевъ, Стойчо Чочковъ и още нѣколцина отъ познатитѣ разбойници „федератисти”.

Отрядътъ е изпратенъ отъ софийскитѣ казарми, кждето насърчителна речъ е държалъ министъръ Стояновъ. Формално за началникъ на тая експедиция минава избѣгалиятъ отъ Неврокопъ околийски началникъ К. п. Ивановъ, но фактически я ржководи Паница.

Въ Бѣлово и околноститѣ отрядътъ сжщо, както въ Чепинско, е извършилъ обиски въ разни кжщи и е убилъ единъ кръчмаръ.

Ако помакътъ не бѣ позналъ Ташко, въ оная снѣжна нощъ на

Юндола щѣха да ме посрещнатъ, значи, тъкмо тѣзи, които добре ме познаваха. Не мина единъ месецъ и отрядтъ имъ бѣ разбитъ при с. Сатовча, Неврокопско, отъ милицията на ВМРО. Къмъ тридесетъ и шесть души се предаватъ на грѣцкитѣ гранични власти. Между тѣхъ сж К. п. Ивановъ и Г. Кемаловъ, братъ на станалия известенъ Димитъръ Кемаловъ, единъ отъ така наричаната млада гвардия около Стамболийски, т.е. кандидати за бждещи министри.

Стоянъ Мишевъ, Циклевъ и около петнадесетъ души съ тѣхъ заминаватъ отъ Гърция при сръбскитѣ власти и се поставятъ на пълно тѣхно разположение. Отъ тоя моментъ тѣ и официално станаха орждия на поробителитѣ на Македония. Четирма души отъ отряда се бѣха предали направо на сръбскитѣ гранични постове при Струмишко Ново-село. Други сж били обезоржжени отъ българскитѣ военни власти.

За да се види пълното участие на правителството въ организирането и насочването на тая оранжевогвардейска — разбойническо — федеративна експедиция, даваме въ приложение³⁴ показанията на едного отъ нейнитѣ участници, както сж отпечатани въ споменатата вече книга „Правителството на Стамболийски и македонското освободително движение ”.

Въ приложение³⁵ читателтъ ще разпознае, че предалитѣ се на грѣцката власт бандити бѣха облечени въ български войнишки дрехи, каквито носеше „оранжевата гвардия”. На тази снимка сж и известнитѣ разбойници Мите Суджукаро (вториятъ правъ отъ лѣво на дѣсно) и Сене попъ Ивановъ (вториятъ седналъ отъ лѣво на дѣсно). Седналиятъ гологлавъ е грѣцко военно лице. А за повече осведомление на читателя, че властѣта си е послужила съ обикновенни разбойници и въ Петричкия окржгъ, даваме показанията на наказаня Лако Ивановъ³⁶.

Паница и този пжтъ бѣ успѣлъ да се отскубне и се прибра въ София, за да се озове малко по-късно при сръбскитѣ власти въ Царибродъ. Изключено бѣ вече той да може да създава грижи къмъ Неврокопско ; могълъ би само да дращи около периферията на Петричкия окржгъ. А и положението въ цѣла България ставаше понапрегнато. Властѣта не можеше да съсредоточава мъркитѣ си все въ тая посока, особено следъ неуспѣха на Паницовитѣ набѣги и на военнитѣ мърки, които искаше да приложи тамъ специалния правителственъ пълномощникъ майоръ Никифоровъ.

XVI. ВОЕННИЯТЪ ПРЕРВАТЪ НА 9 ЮНИЙ 1923 г. И МАКЕДОНСКОТО ДВИЖЕНИЕ

Превратътъ на 9 юний се извърши отъ офицерството. Това бѣ въ сжщностъ и най-подходящото срѣдство, приложимо въ единъ и сжщъ часъ изъ цѣлата страна.

Къмъ специалнитѣ мотиви за офицерското недоволство спадаха уволняванията на офицери отъ армията, наложени отъ договора за миръ въ 1919 г., но приписвани отъ мнозина на Стамболийски, безъ много и да се разсждава. Така и много селяни — безъ да размишляватъ по-дълбоко — възхваляваха Стамболийски за високитѣ цени, на които можаха да продаватъ тютюнитѣ си ; не виждаха, че българскиятъ тютюнъ се търсеше на добра цена тогава поради войната между Турция и Гърция, дветѣ най-важни производителки на хубави тютюни въ близкия изтокъ.

Сътрудницитѣ на Стамболийски, обаче, даваха остри поводи за възмушение, като оскърбяваха съвсемъ безпричинно офицерството. За тия скорозрѣли оратори, неочаквано и за самитѣ тѣхъ озовали се на високи мѣста, войната бѣ загубена като-чели по вина на офицерството. Въ своето увелечение тѣ говорѣха иронично даже за изтърканитѣ дрехи на офицеритѣ, принудени да отидатъ въ запаса. Живъ е въ паметъта ми единъ случай, доста изразителенъ, за да даде представа какъ подобни приказки засѣгаха сърдцето на всѣки що-годе родолюбивъ българинъ.

Азъ се криехъ — споменахъ вече — известно време въ центъра на София. До мене имаха достъпъ само двама млади хора-неподозирани отъ никого, че сж мои куриери въ града. Единиятъ отъ тѣхъ, сега покойникъ, бѣ Стефчо Сребреновъ, синъ на познатия учителъ и общественъ работникъ Сребренъ попъ Петровъ, отъ Екши-Су, Леринско. Бѣ енергиченъ и способенъ момъкъ. Стефчо и другаря му идваха при мене — безъ да знаятъ единъ за другъ — въ различни дни и всѣки на опредѣленъ часъ. Единъ день Стефчо се вмъкна въ стаята ми неочаквано, въ съвсемъ неподходящо време. Бѣ запъхтѣнъ и възбуденъ. Разказа ми набързо, че Крумъ Поповъ, по това време кметъ или помощникъ-кметъ на София — не помня добре — държалъ речъ отъ балкона на хотелъ „Панахъ”, нападайки и оскърбявайки българското офицерство, като се подигравалъ и съ изтърканитѣ дрехи на уволненитѣ офицери. Младиятъ човѣкъ се бѣ почувствувалъ унизенъ като българинъ. Ни повече, ни по-малко, той поиска отъ мене разрешение да изтича и веднага да тегли куршума на оратора. Това можеше съ сигурностъ да извърши, защото бѣ чиновникъ въ общината и познатитѣ му около оратора членове на земеделската партия лесно биха го пуснали до Попова ; наблизю до него стоелъ и преди да дойде при мене. Разбира се, забранихъ му да мисли за подобна

акция. Това не влизаше въ нашитѣ задачи ; не бѣ въ съгласие съ нарежданията на Централния Комитетъ, който единствено решава подобни акции. Офицерството само можеше да защити честъта си. Въпросната речъ, произнесена отъ тѣй близъкъ сътрудникъ на Стамболийски, отъ единъ измежду по-младата негова гвардия, нашироко бѣ коментирана изъ България и бѣ събудила чувства като у Стефчо Сребреновъ.

Офицерството тогава бѣ изцѣло срещу републиканскитѣ замисли на Стамболийски, за които сжщо нашироко се говорѣше. То бѣ и срещу попълзновенията на Югославия, надѣваща се чрезъ земеделската партия да държи концитѣ на българската политика.

*
**

Планове, проекти за борба и сваляне на правителството сж обмисляли мнозина, всѣки споредъ вкуса и преценката си. Чувахъ отъ приятели, че нѣкои въ България се надѣвали и на външна намѣса, по дипломатически или другъ пжтъ. Не ми изглеждаше възможно, а и не можехъ да разбера отъ кжде би дошла. Малцината общественици, които своевременно се бѣха оттеглили въ чужбина, боейки се да не бждатъ тормозени отъ полицията или нападнати по нейно внушение, не бѣха въ състояние да подготвятъ такава намѣса. Единствениятъ имъ успѣхъ бѣ спасяването на собственитѣ имъ глави. Срѣдствата за промѣна на положението трѣбваше да се дирятъ въ самата България.

Полковникъ Стоенчевъ, напимѣръ, възлагаше надежди на организирането по градове и села тайни бойни групи, така както ВМРО бѣ организирала свои привърженици на мѣста въ Кюстендилъ, Дупнишко и Чепинско.

— „Щомъ македонски чети се появатъ въ софийскитѣ села, укривани отъ революционна мрежа, — смѣтамъ, че правителството е вече паднало ” — казваше той. Но грешеше изцѣло. Подобна организация бѣ практически неизводима, защото населението въ стара България нѣма опыта и навика за подобно нѣщо ; при това тайната би била нарушавана на всѣка крачка, мрежата повече разкжсвана отъ властитѣ, отколкото изплитана. За подобно нѣщо е необходима много дълга работа. Управляващата партия би прибѣгнала до таково организиране на своитѣ хора ; и резултата би билъ най-много една безсистемна гражданска война, или безкрайно взаимно дебнене, безъ да се дойде до решение. Дългото чакане, впрочемъ, можеше да различи и замисления воененъ превратъ.

Явявяха се и въ нашата срѣда проекти целящи разклащането или даже събарянето на властъта. Нѣкои отъ тѣхъ бѣха и премного смѣли ; имаше съображения да бждатъ изоставени.

Нощъта на 8 юний 1923 година прекарахъ буденъ, въ разговори съ хазаитѣ. Въ зори изчезна властъта, за която Стамболийски предвиждаше четиридесетъ-годишенъ животъ. София спокойно спѣше. Малцина сж чули нѣколкото изстрели, които се дадоха при превземането на единъ полицейски участъкъ.

Отидохъ въ дома на сестрата на Борисъ и Кръстьо Сарафовъ — Злата —, кждето бѣ се скриль отъ нѣколко дни Занковъ. Събудихъ го и му съобщихъ новината. Радостенъ и възбуденъ започна бързо да се облича и заяви тържествено : „ Сега отивамъ да направя първото свободно събрание . . . ” Наистина, следъ нѣколко минути излезна. Научихъ, че свикалъ въ квартала Коньовица публично събрание, и говорилъ противъ падналото правителство. Може би това бѣ първото събрание отъ този родъ въ утрото на преврата, въ цѣла България. Тогава ми стана още по-ясно, че добриятъ Занковъ е неизцѣримо заразенъ отъ суетата на партизанскитѣ борби ; и че би била напраздна илюзия да се очаква отъ него нѣкаква положителна работа за Македония.

Очевидно Занковъ искаше „ да обере парсата ” въ полза на своята партия и на себе си, съ огледъ на първитѣ евентуални избори.

Чулъ бѣхъ, че въ петия полицейски участъкъ сж били задържани нѣкои македонци отъ провинцията ; не знаехъ точно кои. Бързо се отправихъ нататкъ. Предъ вратата на участъка видѣхъ нѣколцина, които що току сж били освободени. За мое очудване между тѣхъ бѣ и Петъръ Бабамовъ, мой роднина, съвсемъ миренъ гражданинъ на градъ Дупница. Не преди много дни полицията го домъкнала само защото е билъ председател на дружество „ Илинденъ ” * въ тоя градъ. Върнахме се заедно въ участъка за да ми покаже подземие, въ което сж били наблъскани хора все така безразборно арестувани. Въ това подземие не проникваше отъ нийде свѣтлина. Отъ самия подъ на участъка се подигаше капакъ ; това бѣ единствениятъ входъ. Бабамовъ и случайнитѣ му съквартиранти считаха излизането си отъ тази дупка като истинско възкресение.

Започваше единъ новъ периодъ въ историята на България, съ известно отражение и върху развоая на македонския въпросъ.

Градътъ тържествуваше следъ успѣлия превратъ. Въ София азъ видѣхъ радостъ, която ми напомняше днитѣ отъ 1912 г. Възторженитѣ викове не спираха ; улицитѣ бѣха задръстени отъ ликуващъ народъ. Хората се поздравяваха съ „ Христосъ Възкресе ”, както нѣкога въ освободената отъ турско иго Македония. Видѣхъ стари и млади да налитатъ съ чадъри и бастуни върху арестувани министри и чиновници, които войницитѣ отбраняваха.

Въ сжщото време повечето отъ селянитѣ въ България бѣха на тоя день покрусени. Тия две, тѣй рѣзко противни едно на друго, настроения — селото срещу града — бѣха очертани дълго преди преврата. На лице бѣ пропастъ, може би по-опасна за бждещето на

* « Илинденъ » бѣ легална организация на участницитѣ въ революционната борба срещу турския режимъ въ Македония, които отдавна се бѣха установили като емигранти въ България. Дружества « Илинденъ » имаше на много мѣста ; а главното управително тѣло се намиреше въ София, кждето издаваше и свой печатенъ органъ. Този вестникъ смѣло се държа срещу притеснителнитѣ мѣрки на българската полиция. На края властта на Стамболийски започна да преследва и тази легална организация, както и всички останали сдружения на македонскитѣ емигранти, понеже симпатизираха на водената въ поробеното отечество борба противъ режима на Бѣлградъ и Атина.

България и народа ни, отколкото раздѣлението на комуниститѣ отъ другитѣ съсловия.

*
**

ВМРО нѣма участие за падането на Стамболийски отъ власть, що се отнася до самия превратъ на 9 юний. Преди тая дата сборътъ отъ всички ефекти на нейния отпоръ съставлява моралния ѝ приносъ къмъ подготовката на българската общественостъ срещу тая власть. Но подготовката вършеха главно отрицателнитѣ дѣла на режима. Логично е, че и срѣдъ офицерството мнозина сж се въокуражавали отъ нашата борба.

Безъ да е изтъкванъ отъ никого, действувалъ е подсъзнателно и единъ другъ елементъ, за да станатъ по-решителни нѣкои хора отъ България. Това бѣ перспективата, че въ течение на по-дълга борба, или при неуспѣшенъ опитъ за превратъ, застрашенитѣ или желающитѣ да водятъ нелегаленъ животъ, можеха да намѣрятъ прибѣжище и поле за родолюбива дейность въ поробена Македония ; или да се приютятъ полу-нелегално на българска територия средъ народа около Родопитѣ, Пиринъ, Бѣласица и Огражденъ.

*
**

Твърде разпространено бѣ тогава убеждението, че освенъ армията въ преврата иматъ активно участие още други два фактора — ВМРО и Царъ Борисъ. Чувалъ съмъ всевъзможни легенди ; разправяло се е даже, че едва ли не ВМРО и Царъ Борисъ сж уговаряли извършването на преврата. Касае се до смѣшни измислици на заинтересовани срѣди. Всичко, което азъ съмъ могълъ да узная по въпроса за преврата, читателтъ ще го прочете по-надолу.

Въ България и правителствени срѣди сж очаквали, че ударъ за свалянето на правителството ще дойде отстрана на ВМРО.

Доколкото съмъ слушалъ отъ деветоюнски деятели, Царъ Борисъ е идвалъ до решение да поиска оставката на правителството, като се облѣгне на войската. Но скоро се разколебавалъ. Поради тия му колебания си е далъ оставката, като неговъ адютантъ, полковникъ Калфовъ.

Но най-меродавни участници въ заговора сж изказвали убеждение, че превратътъ не е станалъ безъ знанието на Царя *. По този

* Когато армията е главниятъ факторъ при подобно събитие, естествено е всѣки гражданинъ да се запитва какво може да е било поведението на Царя. Фактически почти цѣла България е убедена, че преврата не е миналъ безъ знанието или участието на държавния глава. Едни — националиститѣ — които бѣха противъ падналия режимъ, не можеха да повѣрватъ, че Царя ще бжде безучастенъ зритель предъ злинитѣ на тоя режимъ ; другитѣ — сторонницитѣ на Стамболийски — пъкъ не можеха да приематъ, че армията ще върши превратъ безъ знанието на върховния ѝ началникъ. Единъ отъ твърде близкитѣ на Дамянъ Велчевъ и Кимонъ Георгиевъ, както и на други организатори на офицерството тогава, познатиятъ звенаръ Василь Юруковъ писа десетина години подиръ втората свѣтвна война, че двата преврата (на 9 Юний 1923 г. и на 19 Май 1934 г.) сж успѣли само защото за тѣхъ е

пунктъ азъ не мога да твърдя нищо, а посочвамъ само твърденията на други. Александъръ Цанковъ, който на 9 юний 1923 г. стана министъръ-председателъ, а до тогава е билъ въ постоянна връзка съ военнитѣ-заговорници, е измежду доста изненаданитѣ отъ два факта, случили се въ деня на преврата *. Първиятъ фактъ е, че на тоя день царь Борисъ, съ сестра си княгиня Евдокия, сж били на посѣщение въ чифлика на Стамболийски при с. Славовица, Пазарджишко. Цанковъ и други отъ съзаклятието сж били въ голѣма тревога, не знаейки причинитѣ на тази царска визита; мрачни предположения сж ги завладѣли при мисълта, че превратътъ може да стане когато заедно се намиратъ Държавния глава и министъръ-председателя. Излѣзнало би, че военниятъ ударъ е насоченъ и противъ Царя, ако той не го одобри и не назначи новото правителство. На стѣмване, обаче, разбрали, че Царя е напусналъ чифлика и се успокоили.

Другиятъ фактъ е билъ дългото отсъствие на полковникъ Иванъ Вълковъ, ржководителъ на преврата, отъ срѣдата на хората, които на другия день е трѣбвало да заематъ министерскитѣ постове. Тѣ чакали събрани въ единъ домъ, замислени върху отсъствието на Вълкова, който едва късно презъ нощта пристигналъ. Заявилъ, че билъ отишелъ до Пловдивъ за да провѣри още единъ пжтъ и лично какво е положението на тамошния гарнизонъ. На това обяснение не всички присѣтствуващи сж повѣрвали, защото не е имало оправдание да се отива дори до Пловдивъ сжщата вечеръ, когато войската изъ цѣлата страна трѣбва да върши преврата. Вълковъ и безъ това дълго билъ протакалъ — твърдятъ деветоюнскитѣ деятели — извършването на удара. Обяснението имъ е, че той е чакалъ да получи изрично благословия отъ Царя; всѣкога билъ повтарялъ, че е далъ клетва на Царя и безъ негово знание нищо не ще върши. Ал. Цанковъ и други сж били почти увѣрени, че Вълковъ презъ нощта е посѣтилъ Царь Борисъ въ Кричимъ, взелъ е съгласието му и е пристигналъ въ София, за да пусне въ ходъ машината на преврата. Г-нъ Цанковъ по следния начинъ се произнася върху този въпросъ :

« Генералъ Вълковъ билъ ли е наистина въ Кричимъ при Царь Борисъ на 8 юний 1923 година, или това е мое предположение? Когато лигаритѣ —

зналъ и ги е желяелъ Царь Борисъ; а третиятъ опитъ на Дамянъ Велчевъ за превратъ не е успѣлъ, защото Царя е билъ противъ. Статията на Юрукова бѣ поместена въ списанието « Освобождение », издавано отъ емигранти българи. Юруковъ изнася своето убеждение и прави нѣкои умозаклучения; но не е далъ конкретни доказателства. Спомени на участници тепърва ще трѣбва да доуяснятъ всичко по този въпросъ.

« Звено » бѣ единъ кржжокъ отъ интелектуалци, които имаха тоталитаристически идеи за управлението на държавата; разбирането имъ по външната политика на България бѣ простовато и предателско: сближаване съ Бѣлградъ, като за Македония не се води никаква смѣтка. Тоя кржжокъ има значително морално участие въ извеждането на преврата отъ 19 Май 1934 г.

* По това Ал. Цанковъ два-три пжти ми е говорилъ въ Австрия следъ края на втората свѣтовна война.

Чувалъ съмъ и отъ други, но и той ми изтъкваше, че Царь Борисъ е настоявалъ да се постигне повече сплотеностъ между останалитѣ политически партии вънъ отъ комуниститѣ. Цанковъ тълкуваше този фактъ като указание, че царътъ е обмислялъ кому да повѣри властта при едно падане на земедѣлския режимъ.

кабинета Пенчо Златевъ - Крумъ Колевъ ме интернираха на островъ Св. Анастасия, съ менъ заедно бѣше и Кимонъ Георгиевъ, по онова време, 1923-25-26 г., единъ отъ най-близкитѣ и довѣрени хора на Вълкова. Той ми разказваше и ме увѣри, че Вълковъ, като началникъ на Картографическия институтъ, е билъ връзка между Царь Борисъ и лигаритѣ. Той — Вълковъ — който бѣше муденъ и съ тѣсни хоризонти, не предприемаше нищо, не взимаше никакво решение безъ да уведоми Царя и безъ да иска неговото съгласие. По тая причина той именно бѣ, който по внушение на Двореца замедляваше, за да не кажа саботираше преврата, който се отлага на нѣколко пжти. Затова и азъ твърдя, макаръ съ известна предпазливостъ, че на 8 юний той е билъ въ Кричимъ за окончателното решение»³⁷.

Давамъ саморжчнитѣ редове на г. Ал. Цанковъ. Азъ бѣхъ челъ въ едно негово изложение * предположението му — може да се каже убеждението му —, че Вълковъ е билъ при Царь Бориса. Но за по-точно осведомление го запитахъ и той ми отговори, както цитирамъ.

Не ми се случи да запитамъ специално нѣкого отъ познатитѣ ми по-важни участници въ преврата относно държанието на царь Борисъ въ ония дни. Обаче, много хора въ българското общество сж убедени, че той е знаелъ за готвения превратъ. Презъ втората свѣтовна война имахъ възможностъ да чуя мнението на единъ запасенъ български офицеръ.

Азъ и жена ми бѣхме отишли въ българската легация въ Загребъ, където ни чакаше стария Димитъръ Ачковъ, пристигналъ отъ България. Разговаряйки съ него и пълномощния министъръ Йорданъ Мечкаровъ, влѣзна въ стаята споменатия офицеръ. Въ разговора се загатна нѣщо за събитията отъ 1923 г. Тогава той взе да ни разказва какво знаелъ около преврата, прибавяйки, че неговъ братъ или братовчедъ билъ по онова време офицеръ и на служба въ двореца, и отлично посветенъ въ конспирацията. По неговитѣ думи, въ деня преди преврата, царьтъ пристигналъ въ Славовица, заедно съ сестра си княгиня Евдокия. Целта на визитата била да се разбере дали Стамболийски е подушилъ нѣщо за онова, което се готви. Царьтъ обещалъ, че на другия день княгинята ще дойде на гости въ чифлика на Стамболийски. По такъвъ начинъ се осигурявало Стамболийски да бжде закованъ да стои въ селото за да причака княгинята, увѣренъ, че всичко въ страната се развива най-нормално. Повторямъ, това бѣха думитѣ на офицера, чието име съмъ забравилъ.

Разказътъ на офицера съвпада напълно съ чутото отъ Ал. Цанковъ, който въ Австрия следъ втората свѣтовна война ми е подчертавалъ, че Царя е знаелъ за преврата, но въ самия день на извършването му се е скривалъ въ чифлика Врана, за да остави впечатление на безучастностъ и да отхвърли всѣка отговорностъ отъ себе си.

Тепърва спомени на участници въ преврата следва да доосвѣтлятъ разни моменти по неговото замисляне и провеждане, както и точната му инспирация.

* Ржкописътъ на още неиздадената книга «България въ бурно време» отъ Ал. Цанковъ.

Въ първитѣ дни следъ преврата загина Стамболийски. Кой нареди убийството му? ВМРО не е сторила това. За нея преследването на Стамболийски автоматически преставаше въ деня на преврата. Той не бѣ въ състояние вече да създава на македонското движение онѣзи прѣчки, за които бѣ и предупреждаванъ отъ ВМРО. Затова тя отъ момента, когато въ България положението се промѣняше, не се даже интересувахе кжде е и какво прави Стамболийски. Въ нашитѣ срѣди се допускаше, че той сигурно ще бжде изправенъ предъ държавенъ съдъ, ако бжде заловенъ.

Но странно е, че горниятъ въпросъ — кой нареди убийството на Стамболийски — си задаватъ, и често съ тонъ на неудобрение, тъкмо тия въ България, които най-много сж искали да изчезне Стамболийски и сж били най-радостни задето е изчезналъ. Тѣхенъ прототипъ е Димо Казасовъ, за когото споменахме, че преди преврата търсѣше усърдно нашитѣ срѣди, за да имъ развива теория, че спасението на България могло да дойде само чрезъ избиване на всички земеделски министри. Но не само той бѣ на това гледище между българскитѣ общественици. За решителна, безкомпромисна борба срещу властта бѣха всички, вѣнъ отъ земеделската партия, естествено. Безъ да си служатъ съ маратовския речникъ на Казасова, насърчения и апели за смѣла борба отправяха къмъ македонцитѣ даже по-видни личности.

И въ самия денъ на преврата Казасовъ е показвалъ своята насилническа природа, прикривана задъ социалистическа маска. Познатиятъ на българската общественостъ г. Жоржъ Нурижанъ изнесе въ вестникъ „Македонска Трибуна” единъ характеренъ моментъ. Той придружилъ на 9 юний италианския пълномощенъ министъръ, който искалъ да поздравя новото правителство, събрано въ военното министерство. Тамъ се получавали сведения отъ разни мѣста въ страната. Когато единъ офицеръ известилъ на новия министъръ Казасовъ за нѣкакво раздвижване на въоръжени селяни, привърженици на Стамболийски, и поискалъ съветъ какво да се прави, Казасовъ наредилъ решително :

— Да се стреля на месо !

Казасовъ може да се вземе като прототипъ и на онѣзи подръжници или автори на преврата, които сж били колкото съгласни за всѣко кръвопролитие, толкова хитро сж се старали да си омиватъ ржцетѣ и да се представятъ невинни като гължби.

Подхвърлятъ, че македонската организация е убила Стамболийски. Но защо би го скривала, ако това е нейно дѣло ? Тя открито призна, напримѣръ, че е заповѣдала убийството на Ал. Димитровъ, както е известявала и за други крупни деяния, заповѣдани отъ нея. Нали самъ Т. Александровъ заяви — презъ месецъ януарий 1924 година — предъ кореспондента на лондонския „Таймсъ”, че убийството на Стамболийски не е дѣло на ВМРО ” ? *

* Това изявление бѣ препечатано и отъ други чужди вестници. Намира се напримѣръ, и въ римския в-къ «Илъ Месаджеро» отъ 9 януарий 1962 г.

Следъ тази ясна декларация на Александровъ, могълъ бихъ да не прибавямъ нито една дума къмъ въпроса. Но понеже и следъ това продължаваха, а и въ бждеше може да се появятъ заинтересовани коментари, а даже и обикновени интриги все върху сжщата точка, не смѣтамъ че сж излишни и освѣтленията, които прибавямъ.

Македонското движение се е борило срещу Стамболийски, изнасяйки и причинитѣ за борбата. Покрай всичко друго — казахме вече — властта на Стамболийски изпрати чета въ поробена Македония, за да бжде намѣренъ и убитъ Тодоръ Александровъ. Тая власть подло уби стария кочански войвода Симеонъ Клинчарски, миренъ жителъ на градъ Кюстендилъ, следъ като бѣ посоченъ като посрѣдникъ за обяснения между ВМРО и българската власть, която сама бѣ поискала да разговаря съ упълномощено лице. Властта преди това бѣ поискала съдействие отъ Т. Александровъ за укриване на държавно оржие ; но се е касало до измама, за да може по-лесно да бжде арестуванъ той и други македонски деятели. Има политически и национални основания за борбата срещу Стамболийски, но тукъ се спирамъ бѣгло на постѣпки, чрезъ които неговата власть се домогва да отнеме личната свобода и живота на Александрова и негови приятели. При тия опити възможно бѣ Александровъ да загинеше. Но сжщо тѣй обяснимо е, че и Стамболийски можеше да падне.

Историческата истина е, че македонската организация не е дала нареждане Стамболийски да бжде убитъ при преврата, или следъ него.

Една нейна въоръжена група се е мърнала за два-три дни изъ нѣкои дупнишки села, въ граниченъ районъ на Македония, да прибере малко оржие отъ по-необуздани лица, близки на довчерашната власть ; а друга чета отъ около двадесетъ души се е отправила къмъ Бѣлово-Чепинско, за да послужи като събирателно ядро за добритѣ наши приятели въ този край въ случай на напоръ къмъ Родопитѣ и Разложко. Носеха се слухове, че партийна земеделска милиция се готвела за бой къмъ Пазарджийска околия и съседни области. Но никой въ тая чета не е получавалъ отъ когото и да е нареждане да търси или гони съборения министъръ-председателъ.

Не бива да се очудваме, че мнозина деятели по преврата сж побързали да си омиватъ ржцетѣ относно своето участие и особено въ връзка съ убийството на Стамболийски ; нѣкои отиваха дори до тамъ, че биха желали да не бждатъ смѣтани изобщо като противници на Стамболийски. Най-лесно имъ се виждаше да прехвърлятъ върху македонската организация отговорността за неговото убийство. Имаше и други подобни случаи. Не бѣха ли, напримѣръ, нарочно хвърлени близо до границата на Македония труповетѣ на генералитѣ Личевъ и Топалджиковъ, за да се получи впечатлението, че ги е убила ВМРО, която въ сжщность съ тѣхъ не е имала никакви търкания ? А и за изборни маневри се е посѣгало върху името и интереситѣ на македонското движение. Ето единъ характеренъ примѣръ. Хвърля се бомба въ кжщата на единъ селянинъ въ крайграничното село Гърлено, Кюстендилско, който е таенъ куриеръ на ВМРО. Той отсжствува отъ кжщи, а семейството му по чудо се е спасило отъ смъртъ.

Органитѣ на властѣта отъ Кюстендилѣ на широко внушавали, че злодеянието е извършено отъ „дружбашитѣ“ въ селото. Целѣта е постигната : настѣпва уплаха между селянитѣ поради тия слухове ; а близки на ВМРО хора се явили тамъ да анкетиратъ случката, за да се узнаятъ авторитѣ и подбудителитѣ на атентата. Нищо не узнали. При станалитѣ наскоро избори мнозина отъ селото сж гласували за Демократическия сговоръ, а не за селската партия. Не закѣснѣхме да установимъ, че бомбата е била хвърлена отъ органи на властѣта, за да се случи това, което се случи, т.е. да се стигне до страхъ и гласуване за властѣта.

Значи, нѣщо подобно за смѣтка на македонското движение се върши отъ страна на нѣкои и въ връзка съ убийството на Стамболийски, което е могло да бжде заповѣдано само отъ началника на военния отрядъ въ оня край.

Началството на тоя отрядъ бѣ взело отъ домѣтъ на Стамболийски въ с. Славовица къмъ сто милиона лева, около които дълго се носѣха некрасиви слухове, свързани съ името на командира капитанъ Харлаковъ. Ако тамъ заповѣдваха хора на ВМРО, тѣ именно биха взели сумата и веднага биха я внесли на българската държава, или поне въ касата на освободителното движение.

Знае се, че Стамболийски е билъ заловенъ отъ кмета и секретарь-бирника въ едно село на Пазарджишка околия.

Отъ деятели по преврата съмъ слушалъ, че е имало разправию между полковникъ Славейко Василевъ, капитанъ Харлаковъ и военния министъръ генералъ Вълковъ : нажде да бжде отправенъ пленения Стамболийски, къмъ София или къмъ Пловдивъ. По този въпросъ Алекс. Цанковъ пише съ дата 21 юний — 12 юлий 1956 г. до мене :

« Това, което азъ зная и знаехъ и до сега по неговото убийство, е следното : Стамболийски, както знаете, биде заловенъ отъ капитанъ Харлаковъ. На 10 или 11 юний Славейко Василевъ, окръженъ управителъ въ Пловдивъ, поисква отъ Харлакова да му се предаде Стамболийски лично нему. Харлаковъ отказва и иска да му се даде писмена заповѣдъ отъ Военния Министъръ, комуто по длъжностъ е подчиненъ. Генералъ Вълковъ по телефона заповѣдва на Харлаковъ да го предаде. Харлаковъ е габровецъ, братъ на известния на времето си социалистъ Н. Ив. Харлаковъ, и на чурукъ дѣска не стѣпва. При повторното явяване на Славейко Василевъ, той поисква отъ последния да му удостовѣри съ специално писмо, че е получилъ отъ него Стамболийски здравъ и читавъ. Такова писмо Славейко Василевъ е далъ на Харлакова. Това бѣ единъ документъ, съ който последния се очистваше отъ всѣкаква вина и подозрение. Отъ казаното следва да се заключи, че Стамболийски не е убитъ отъ Харлакова, а отъ други. Отъ кого ? Загатката е тукъ. Собствено ясно е, че той — Стамболийски — е убитъ отъ ония, на които е предаденъ. Това е оная клика около Ив. Вълковъ, която презъ цѣлото време на моя режимъ чистѣше България отъ « предатели » и « вредители ». Тая група бѣше въ Военното министерство ; видни представители или дейци бѣха подполковникъ Порковъ, капитанъ Кочо Стояновъ, капитанъ Радевъ и др. Това бѣха 7-8 души действующи и запасни офицери командвани отъ генералъ Вълковъ ; той бѣ вдъхновяванъ и инспириранъ отъ най-близкитѣ си сътрудници — Кимонъ Георгиевъ, Владимиръ Начевъ, артилерийскиятъ капитанъ Никола Рачевъ и подполковникъ Дамянъ Велчевъ, по това време началникъ на военното училище »³⁸.

Въ приложение е даденъ оригинала на тия разяснения. Отъ тѣхъ

става ясно, че Стамболийски е предаденъ на Славейко Василевъ и второ — че за всички по-важни дѣла г. Цанковъ счита еднакво отговорни виднитѣ военни деятели отъ Лигата, а не само единъ или двама.

По нататъкъ той казва :

« Убийството на Стамболийски въ дипломатическия свѣтъ направи голѣмо впечатление, окачествено като престѣпление. Затова то трѣбаше да бѣде замаскирано и приписано другиму — на ВМРО, която бѣше въ остъръ конфликтъ съ дружбашкия режимъ, която ликвидира мин. Ал. Димитровъ и която чрезъ атентатора Любеновъ направи прѣвъ, но несполучливъ опитъ да го накаже съ смъртъ... ».

Очевидно, г. Цанковъ смѣсва името на анархиста Даскаловъ съ нѣкакъвъ Любеновъ, непознатъ.

Заслужава да се отбележи, че никога — при изникналитѣ въ последствие раздори между генералъ Вълковъ и бившитѣ му другари Дамянъ Велчевъ, Кимонъ Георгиевъ и пр., не се чу споръ около убийството на Стамболийски ; което показва, че наистина по този въпросъ сж били на едно мнение всички тѣ.

Но елементарната логика подсказва, че отговорни — ако става дума за отговорностъ — въ случая не сж офицеритѣ, които сж действували по заповѣдь, а ония, които сж взимали най-важнитѣ решения въ военната лига или задъ гърба ѝ, но за нейна смѣтка. Нѣкои отъ тѣхъ се показаха хора безъ установени, здрави идеи, поне що се отнася до националнитѣ имъ разбирания. Бѣха срещу Бѣлградъ и правиха превратъ, политически насоченъ противъ него ; по-късно пъкъ сръбски офицери — както ще видимъ — превеждаха Дамянъ Велчева до границата, за да прави другъ превратъ, изгоденъ за сръбската политика. Бѣха противъ комуниститѣ и носятъ отговорността по избиването на маса бунтовници презъ септемврий 1923 г. въ България ; а въ 1944 г. правиха пакъ превратъ, за да предадатъ властта въ рѣцетѣ на комунистическата партия.

Нека посочимъ сега свидетелството на комуниститѣ. В-къ „ Отечествонъ фронтъ ” излизащъ въ София, бр. 3135 отъ 30 септемврий 1954 г. помѣсти известие подъ заглавие „ Въвъ Върховния сждъ на републиката ”. Тамъ се изнасятъ даннитѣ на сжда, който е осждилъ генералъ Вълковъ и редица офицери, и се говори за убийството на Стамболийски. Посочва се кои сж дали нареждането за това убийство ; ВМРО въобще не се споменава.

Излизащиятъ сжщо въ София вестникъ „ Земеделско знаме ”, бр. 3044 отъ 10 юний 1956 г. публикува, съ подписъ „ Доцентъ Йоно Митевъ ”, статия подъ заглавие „ Злодейската разправа съ Александъръ Стамболийски ”. Авторътъ посочва официални документи, но всѣки ще прецѣни дали въ статията си не е допусналъ и свои украси и притурки. Въ всѣки случай, и въ тази статия не се приписва на ВМРО убийството на пленения Стамболийски.

Заслужава да спомена, че въ софийския парламентъ сжщо се чу обвинение върху авторитѣ на преврата, означавани така често съ името звенари, че тѣ сж отговорни по убийството на Стамболийски. Въ вестникъ „ Народно Земледѣско Знаме ” се изнася, че при прере-

канията на 12 ноемврий 1946 г., въ които взиматъ участие Никола Петковъ, Сл. Пушкаровъ и други, опозицията открито хвърля тази отговорност именно върху звенаритѣ, които бѣха въ управлението, сега вече съюзници на комуниститѣ. Между скоба Никола Петковъ отбелѣзва — но на всеуслишание —, че е имало земедѣлски общественици, които сж получавали пари отъ сръбския краль³⁹. Читателтъ може да види въ приложение снимка отъ казания вестникъ. И въ случая виждаме, че никой въ Народното Събрание не е посочилъ отговорност на македонското движение, а става дума само за звенаритѣ, което е и логично.

XVII. ПРЕЦЕНКИ НА МАКЕДОНСКОТО ДВИЖЕНИЕ ЗА КОНФЛИКТА МУ СЪ КАБИНЕТА НА СТАМБОЛИЙСКИ

Кои бѣха побудитѣ на македонската организация за борба съ тая българска власт е ясно. Тѣ бѣха две : приятелската политика на правителството спрѣмо Бѣлградъ, безъ да се води никаква смѣтка, че Сърбия потиска и денационализира народа ни въ Македония; и следъ туй — гонидбитѣ, предприети срещу нашето движение въ името на тая политика. Не е необходимо да се доказва, че нашата борба въ случая бѣ изцѣло отбранителна. Българското правителство предизвика борбата, то ни напада.

Проф. Никола Милевъ писа презъ 1923 г. въ едно известно френско списание :

« Македонскиятъ въпросъ сѣществувва все още, както преди, и всѣки минаващъ день показва заплашителния му характеръ ».

« Защо ? Защото той сѣществуваше въ миналото, независимо отъ българската политика. Защото, както Стамболийски каза въ изявленията си, другъ пѣтъ толкова несрѣчни, предъ журналиститѣ въ Бѣлградъ, презъ време на посещението му презъ ноемврий 1922 г., ако България не мисли вече за Македония, македонцитѣ винаги мислятъ за нея ».

« Старата и банална история за нахлуванията на чети е още веднажъ сюжетъ на оплакванията противъ България, и представителитѣ на Сърбохървато-словенската държава, на Ромѣния и Гърция направиха въ София, презъ юний 1922 г., една обща постѣпка. Правителството на г. Стамболийски, неможейки да се надѣва да се повѣрва на лоялността му и да намѣри разбирателство съ съседитѣ си, взе за свидетелъ Обществото на Народитѣ. Спорътъ между България и нейнитѣ три съседки, които действуха сговорно, бѣ доведенъ предъ Съвѣта на Обществото на Народитѣ на 19 юлий въ Лондонъ. За да бждатъ установени фактитѣ и отговорноститѣ, софийскиятъ кабинетъ поиска една анкета на самото мѣсто ; това негово искане намѣри съпротивлението на противничитѣ и Съвета, правейки разни еволюции между дветѣ тези, предъ които се намираше, посѣветва дветѣ страни да намѣрятъ нѣкакво споразумение, обявявайки се готовъ да интервенира, въ случай, че не успѣятъ направо тѣ да се споразумѣятъ ».

« Усилията, направени да не се позволи анкета, бѣха най-доброто доказателство за справедливостта на българския протестъ »*.

Това бѣ най-правилната позиция, на която България трѣбваше да стои. Но тя бѣ напусната отъ правителството.

Напусната, забравена бѣ сѣщо и позицията за независима Македония, която нѣкога бѣ защищавана и отъ Българската Земледѣлска Партия, а бѣше застѣпена и въ официалното изявление на българската делегация при сключването на мира въ Парижъ презъ 1919 г.** Като членъ на държавната делегация и Стамболийски бѣ солидаренъ съ искането за независима Македония.

* « La Revue Contemporaine », Paris, № 6 и 7 отъ 1 юний и 1 юлий 1923 година, статия подъ заглавие « Непокойна Македония ».

** « Забележки на българската делегация върху проекта на договора за миръ », Парижъ-Ньойи, 19 септемврий 1919 г., стр. 33-34.

ВМРО и всички легални македонски организации бѣха убедени, че главната грижа на онѣзи, които ръководеха българската земледѣлска партия въ описваната епоха, бѣ да заематъ и да задържатъ властта въ България колкото е възможно по-дълго. Заради това бѣха готови и да жертвуватъ всичко друго. Върху отрицателнитѣ обществени прояви следъ войната правителството изграждаше политическитѣ си планове.

Тия хора бѣха дошли на власть озлобени. Такива бѣха и най-виднитѣ между тѣхъ, които бѣха прекарали времето на войната въ Софийския затворъ. И — въ това е голѣмото тѣхно нещастие — мислѣха, че може държава да се управлява съ озлобление*. Още презъ 1919 г. въ вестникъ „Земледѣлско Знаме“ Стамболийски заяви, че грѣхътъ на България билъ въ пожертвуването на триста хиляди нейни синове заради „пущинацитѣ“ въ Македония.

Често се казваше всрѣдъ тѣхната срѣда, че тѣ не били за „шовинизма“, а били за братство съ другитѣ народи. Македонското движение много по-отдавна е заявявало, че е тъкмо противъ шовинизма и за братство съ другитѣ. Но то водѣше смѣтка какъ другитѣ се отнасятъ къмъ насъ, какъ искатъ да ни правятъ сърби и гърци; докато Стамболийски и компания не се интересуваха отъ това.

Следъ 1918 г., както и въ 1893 г., македонскитѣ българи започнаха на свой рискъ и по своя инициатива борбата си за освобождение. Въ самата България пъкъ тѣхната емиграция развиваше дейность съобразно съ законитѣ. Подобна легална деятелность македонскитѣ българи развиваха и въ Америка; и тамъ тѣ нападатъ Сърбия и Гърция заради варварскитѣ имъ и денационализаторски режими. Нито Америка е взела мѣрки срещу тамошнитѣ македонски организации заради това; нито пъкъ Сърбия и Гърция смѣятъ да протестираатъ предъ американското правителство заради дейността на хората, които искатъ да иматъ свободно и независимо отечество, училища на свой роденъ езикъ. А и ако сж протестирали, американското правителство сигурно достойно би имъ е отговорило.

Властта посегна и върху легалнитѣ македонски сдружения въ България. Не е позволено на никое българско правителство да бжде повече приятель на друга народность или друга държава, отколкото на собственитѣ си братя, особено пъкъ да бжде повече приятель на държавата, която е поробила българи. Допусне ли се обратното, това ще значи, че окончателно е погребано българското духовно и национално единство.

Съ какво да се оправдае мисълта за споразумение между България и Сърбия за преследване македонскитѣ борци на българска и

* Точно такава признание, т.е., че съ страсти и озлобление сж управлявали държавата, направи петнадесетъ години по-късно градоначалникътъ Прудкинъ. Предъ наши другари въ затвора — следъ сърбофилския превратъ презъ 1934 г. — искрено изповѣдалъ, че и той на времето се е увлѣкълъ и действувалъ безъ да обмисля добре постѣпкитѣ си. Написалъ свои спомени и е предлагалъ на нашитѣ другари да се погрижатъ за отпечатването имъ. Въ този ръкописъ били посочени редица погрешни основни идеи въ управлението на Стамболийски; изредени били конкретно разни противозакония. По нѣкакво недоразумение тия спомени не сж били отпечатани отъ нашитѣ хора.

сръбска територия? Това ни напомня за полската нѣкогашна участъ и съглашението на Австрия и Русия презъ 1833 година — да пропускатъ презъ границитѣ си войски за потушаване на полскитѣ революционни протести, било на руска, било на австрийска територия. Но Русия и Австрия бѣха поробители на Полша. Трѣбваше ли България да се поставя въ такова отношение спрѣмо Македония?

Проф. Милевъ писа въ цитираната вече статия следното за Нишкото споразумение :

«Българското и югославското правителства уговориха въ Нишъ една конвенция за сигурностъ на границитѣ имъ. Текстътъ на конвенцията не е още публикуванъ. Знае се все пакъ, че тя постановява различни технически мѣрки, които дветѣ държави се задължаватъ да взематъ по отдѣлно и свободно по протежение на македонската граница съ цель да попречатъ на онова, което се нарича четническо движение и което въ сщцностъ е дълбокото и сериозно вълнение на духоветѣ въ Македония.

Нишкото споразумение не е, значи, едно политическо съглашение. То отбелѣзва, въ всѣки случай, единъ значителенъ етапъ въ развоя на политическитѣ отношения между Сърбия и България следъ войната и едно ясно сближение между Бѣлградъ и София. Отъ това гледище то е двойно интересно...

Когато г. Стамболийски взе властѣта въ 1919 г., той прокламира шумно решението си да стигне бързо едно сближение съ Сърбия. Още отъ 1913 г., следъ катастрофалния договоръ въ Букурещъ, докато още той бѣ единъ агитаторъ безъ голѣмъ престижъ, г. Стамболийски не се поколеба да се прокламира преди всичко югославянинъ, и едва следъ това българинъ. Следъ поражението отъ 1918 г. станалъ вече министъръ-председателъ, повѣрва, че неговото югославско убеждение ще му осигури триумфъ на външната му политика.

... Не успѣвайки само съ своитѣ сръдства да излѣзе на глава съ «комитаджиитѣ», г. Пашичъ смѣтна, че едно споразумение съ България би му дало моралнитѣ сръдства — въздействието върху духа на македонското население — и материалното съдействие, необходими за успѣха на неговата политика. Нарастващата враждебностъ между македонската организация и правителството на г. Стамболийски окуражаваше тѣзи негови смѣтки. Г-нъ Стамболийски отъ своя страна, не се отказваше отъ югославянската си идея и, искайки да докаже на народа, че неговата външна политика даваше резултати, взимаше разпореждания по вкуса на Бѣлградъ. Въ Женева презъ време на Сесията на Събранието на Обществото на Народитѣ, той има съ г. М. Нинчичъ, министъръ на външнитѣ работи на Югославия, единъ разговоръ, въ който сж били очертани предварителнитѣ условия на визитата му въ Бѣлградъ. Отъ тази визита произлезе Конференцията въ Нишъ (1-27 мартъ 1923 година).

Недоволството, манифестирано отъ съотечественицитѣ му, не му изглеждаше отъ голѣма важностъ по отношение неговата идея, и желанието му да зарегистрира единъ политически успѣхъ не преставаше да тормози духа му. Той умножаваше югославскитѣ си манифестации».

А какъвъ е дългътъ на една българска властъ, когато всрѣдъ македонското дѣло, или отвънъ биха се явили срещу него известни смутители? Тя трѣбва да помогне — ако въобщо се налага намѣсата ѝ — за примиряване или отстраняване на прегрешилитѣ или смутителитѣ. Въ никой случай тя не може да се поставя въ положението на гръцката и сръбска пропаганда, за да създава нови Котевци, Лямевици и Бабунски*, както постъпи земеделското правителство. Ако не

* Коте — известенъ отмѣтникъ и разбойникъ въ Костурско; Григоръ Лямевици и Ив. Бабунски — отмѣтници въ услуга на сърбитѣ. Многобройни сж злинитѣ, нанесени отъ тѣхъ на българщината въ Македония.

бѣ то, словеснитѣ спорове срѣдѣ македонската емиграция подирѣ войната биха угаснали, както на времето улегнаха остритѣ спорове между българскитѣ емигранти въ Ромъния, когато Христо Ботевъ и Любенъ Каравеловъ стоеха на два различни полюса. Ако не бѣ правителството, отъ споменатата разбойническа група биха се откъснали почти всичкитѣ ѣ членове ; властѣта ги тикна въ непростими прегрешения, а сетне въ пропастьта на ренегатството. Ако не бѣ правителството, нито мисълъ би минала въ главата на нѣкого отъ „ федератиститѣ ” да започва въоръжена борба срещу ВМРО. То дирѣше подѣ дърво и камъкѣ лица, готови да пречатѣ на македонското дѣло.

Властниците въ София, во главѣ съ Стамболийски, се скриваха по-късно задѣ нѣкакѣвъ „блокѣ” на опозиционнитѣ партии въ България, съ които македонското движение било въ сѣюзѣ; скриваха се и задѣ заплашителнитѣ писма на Александрова, за да оправдаватѣ известни свои стѣпки. Но, повтаряме, нѣмаше нито „ блокѣ ”, нито заплашителни писма, когато тѣ започнаха да плетатѣ планове срещу живота на Тодора и срещу евентуално появяване на ВМРО.

Македонското движение е убедено, че чрезѣ Александърѣ Димитровѣ българското правителство бѣ поело ангажиментѣ да унищожи македонското дѣло, да потиска македонската кауза. Коста Тодоровѣ, всеизвестниятѣ международенѣ шпионинѣ, бѣ другарѣ на Стамболийски отъ затвора, неговѣ привърженикѣ и пълномощенѣ министърѣ; оправдано е да му се вѣрва поне когато говори за работи, отнасящи се до Стамболийски, Ал. Димитровѣ и земеделската партия. Въ своята автобиография, озаглавена „ Балканѣ Файербрендѣ ”, издадена въ Америка, Коста Тодоровѣ изрично казва, че при посещението си въ Бѣлградѣ министърѣ Александърѣ Димитровѣ е обещалѣ на Пашичѣ да унищожава македонското дѣло*.

Македонскитѣ печатни издания открито обвиняваха тогавашното българско управление, че е трѣгнало по гайдата на Бѣлградѣ. Убедителни опровержения не се дадоха...

Доколкото отъ правителствена страна се твърдѣше, че македонското движение се набѣрквало въ българскитѣ държавни и партийни работи, отбелѣзваме, че и това обвинение дойде малко по-късно, т. е. следѣ като властѣта си бѣ намислила да прѣчи на македонската кауза. Но фактически и не е имало набѣркване на македонскитѣ организации, а обратно — въ тѣхното създаване и идейностѣ, противѣ тѣхното сѣществуване се набѣрка правителството.

Въ разговори съ нѣкои земеделски водачи по-късно установихѣ, че тѣ съвсемѣ не сѣ сподѣляли тѣзи необосновани критики срещу македонското движение. Така, напримѣрѣ, бившия министърѣ на просвѣтата отъ кабинета на Стамболийски, Стоянѣ Омарчевски, развиваше убеденѣ предѣ менѣ тезата, че македонското движение трѣбва да се интересува и да се набѣрка въ много отъ работитѣ на свободна България; и че едно пасивно държане отъ наша страна би означавало отбѣгване да се изпълни единѣ дългѣ спрѣмо нацията ни.

* « Balkan Firebrand », Kosta Todorov, Ziff-Davis Publishing Company ; Chicago — New-York, 1943. Стр. 151-152.

Редица примѣри даваше самъ Омарчевски, при които едно наше набъркване е повелително необходимо. Въ сжщия духъ ми е говорилъ младия земеделски водачъ Стефанъ Цановъ. А и Димитъръ Гичевъ изтъкваше, че македонското движение не може съвсемъ да се дезинтересира отъ това, което става въ България. Сжщо тѣй е мислилъ, както сж ме увѣрявали приятели, и Вергилъ Димовъ.

Азъ бѣхъ презъ три-четири години свидетелъ на развилата се борба. Нито въ единъ моментъ и нито въ най-малкъ размѣръ не установихъ нѣкой македонецъ да се е интересувалъ отъ борбата срещу властта на партийна база. Съ нито едно лице отъ многобройнитѣ ни съчувственици отъ стара България не размѣнихъ дума за нечия партийна победа и интереси. Срѣдъ многото мои познати между македонската емиграция, млади и стари, никой не е говорилъ за друго, освенъ за състоянието на македонското дѣло, за изгледитѣ на македонската освободителна кауза, за положението въ поробена Македония.

Обратно, намѣсата въ македонското дѣло отъ страна на тѣзи, които безосновно го обвиняваха, бѣ неоспорима, даже доста груба. Една намѣса представляваше и споменатото създаване на партийни македонски придатъци — като земеделската дружба на Александъръ Пановъ и комунистическата македонска група на Хаджи Димовъ. Тия опити означаваша агитация за вмѣкване на македонската кауза и емиграцията въ партийнитѣ състезания на България. Както вече казахме, това означаваше отплесване на македонската енергия, срѣдства и внимание въ посоки съвършено чужди на каузата на Македония.

Отъ друга страна съ тази намѣса, изразена въ гонидби срещу македонци и освободителното дѣло, България (доколкото правителството може да се отгъждествява съ нея) иде да покаже, че македонскиятъ въпросъ не е никакъ български, т.е. нѣма връзка съ чувствата и интереситѣ на българщината, а напротивъ — че това е въпросъ, отъ който България иска да се освободи; съ една дума иска да го види погребанъ.

При подобно положение приятелитѣ на България въ чужбина ще се стѣсняватъ и постепенно ще се откажатъ да подкрепватъ каквито и да е евентуални справедливи искания на България въ полза на македонската българщина въ бждеще.

Чрезъ тѣзи гонидби срещу македонцитѣ печелятъ сърбитѣ, но не само предъ чуждия свѣтъ. Тѣ се стараятъ да представятъ на поробения нашъ народъ, че на България не трѣбва да възлага никакви надежди. Но и вѣнъ отъ агитацията на поробителя, доста покрусата се създава за духътъ на потиснатитѣ македонски българи предъ самата картина на хроническитѣ гонидби, на които сж изложени емигрантитѣ, а успоредно съ това и цѣлото македонско движение, откъмъ България.

И друга лоша страна иматъ тѣзи прѣчки и гонидби. Чрезъ тѣхъ България като-чели изтъква предъ свѣта, че коренитѣ на македонското движение се намиратъ на нейна територия. Известни противомакедонски фактори въ София, които сж се напжвали „ докрай да

унищожатъ македонското дѣло ” забравятъ, че тъкмо България би била държана отговорна следъ туй за всичко, което въ Македония става — ако наистина нашитѣ поробители биха успѣли да убедятъ свѣта, че действително отъ България зависѣло да има или да нѣма отпоръ срещу тѣхния тираниченъ режимъ.

Не еднажъ е признато отъ нѣкои членове на земледѣлската партия, че македонското движение имъ пречело за сближението съ Югославия, и затова го преследвали. Тукъ въпросътъ трѣбва да се постави така : отъ кжде на кжде вие ще гоните македонското движение и ще газите конституцията на България, позволяваща легални организации, каквито македонцитѣ иматъ дори въ далечна Америка? Очевидно е, че вие предприемате нападение, понеже сте си наумили да се сближавате съ Бѣлградъ. А ние и при този случай сме въ отбрана, при това твърде легитимна, вѣнъ отъ това, че тя е оправдана и отъ българската национална история, достойнство и интереси.

Щомъ вие заради сближение така безразсждно постѣпвате съ македонската кауза и просто не се интересувате отъ сждбата на една трета отъ българщината, логично е, че заради „ сближението ” може да опропастите и България. Чудно е, ако сте очаквали да не се появи отпоръ срещу вашата политика, и срамно щѣше да бжде ако не би се появилъ.

Стамболийски обичаше, както споменава и Милевъ, да се провиква, че билъ югославянинъ. Въ нашата епоха има и други селски водачи — хърватскитѣ напримѣръ —, които сжщо понѣкога колебливо заявяваха, че сж югославяни. Но всичкитѣ имъ борби сж за запазване и укрепване на хърватскитѣ национални позиции предъ налитанията на Бѣлградъ. Тѣ допринасяха за освобождението на южнитѣ славяни отъ сръбския яремъ. Стамболийски допринасяше за затѣгането на този яремъ, макаръ подписа му да стоеше подъ единъ мемоаръ отъ името на България, съ който въ 1919 г. се искаше независимостта на Македония.

Основната грешка на Стамболийски бѣ, че не търсѣше връзка съ народитѣ въ Югославия. Въ сжщностъ, групировки съ истински коренъ всрѣдъ народа бѣха всрѣдъ южнитѣ славяни предимно хърватската Селска партия, българската Земледѣлска партия и Македонската Революционна Организация; никой като последната не е ималъ на Балканитѣ селянията съ себе си, а и другитѣ съсловия. Ако се подирѣха допирни точки между тия три фактора, сигурно можеше да бждатъ направени полезни за балканскитѣ народи стѣпки. Но Стамболийски се оказа отъ една страна противникъ на македонското дѣло, а отъ друга приятель на сръбската кралска камарила, която потискаше народитѣ въ Югославия.

Не бѣ нужна голѣма проникателностъ, за да се разбере отъ всѣкиго, че Бѣлградъ имаше нужда отъ „ сближение съ България ”, за да въздействува и чрезъ това за заякчаване на авторитета си върху потиснатитѣ народности. Въ споменатата статия на проф. Н. Милевъ е дадена следната преценка за тогавашнитѣ сближенски опити :

«Разбира се, и други причини сж работили за това сближаване. Първо вътрешната криза, която държи тричленното кралство въ едно хабещо нервитѣ напрежение. Когато сръбскитѣ патриоти отъ Бѣлградъ отхвърляха гордо предлаганията на София, тѣ не скриваха ни най-малко своитѣ планове; тѣ хърваха открито на българитѣ: «Почакайте 15-тина години да свършиме съ хърватитѣ; следъ това ще видите». Но да я свършатъ съ хърватитѣ изглеждаше все по-невъзможно. Хърватско бѣ застанало здраво въ една непреклонна съпротива противъ централизаторската политика на Бѣлградъ; Радичъ е абсорбиралъ всикитѣ други партии и е довелъ влиянието си далечъ отвѣдъ границитѣ на неговата родина. Тогава, въ сръбската столица почна да се говори за ампутация, и българитѣ ѝ се видѣха по-малко лоши отъ преди».

Съ думата ампутация Пашичъ често заплашваше хърватитѣ въ смисълъ, че щѣлъ да откъсне и остави на собствената имъ сждба хърватскитѣ области; но той имаше предвидъ цѣла Босна и частъ отъ Далмация, може би и цѣлия Сремъ, да си задържи за „велика Сърбия”.

За удоволствие на кралската камарила бѣ изпратенъ Коста Тодоровъ да представлява България въ Бѣлградъ. И тъкмо чрезъ него българскитѣ Земледѣлски съюзъ е направилъ опитъ за съгласуване идеи, евентуално и постъпки, съ хърватската Селска партия. Но какво е излезнало? Сръбскитѣ кралъ е билъ уведоменъ въ подробности за воденитѣ разговори, за изказанитѣ мнения и намѣрения. Докладвалъ му е Коста Тодоровъ. Съ възмущение ми говори по това инж. Кошутичъ, зета на Стѣпанъ Радичъ. Както е известно, Кошутичъ е единъ измежду първенцитѣ на Селската хърватска партия. Той на право наричаше Коста Тодоровъ сръбски шпионинъ.

Що се отнася до създаване на голѣма Югославия съ участие въ нея и на България, мога да кажа, че мнозинството отъ по-познатитѣ хора на земеделската партия сж се изказвали за самостоятелностъ на България. Споменатитѣ вече Стоянъ Омарчевски и Ст. Цановъ изрично сж подържали предъ менъ, че искатъ да сжществува независима българска държава. Приемаха приятелство съ Югославия, но като се води смѣтка и за свободата на поробенитѣ българи; въ никой случай не приемаха България да се слѣе съ Югославия, да се самозаличи. Убедени бѣха, че тъкмо краля въ Бѣлградъ най-много се бои отъ голѣма и истинска Югославия.

Ако този въпросъ спокойно, безъ партийни и други насилия, при пълна свобода на разясняване, се постави предъ българскитѣ селяни, по мое убеждение, голѣмото мнозинство ще се произнесе така както говорѣха Омарчевски и Цановъ. Мои другари сж ми известявали, че въ сжщия смисълъ сж се произнасяли предъ тѣхъ и други земеделски водачи.

Нито временни, а още по-малко нѣкакви трайни ползи не получи правителството чрезъ външната си политика, добила югославянски цвѣтъ. Тя бѣ и доста неустановена. Стамболийски направи нѣкакво застъпничество за правата на малцинствата, при едно международно събрание въ Генуа. Въ други моменти такова държание бѣ проявено въ Женева и Лондонъ. Презъ лѣтото на 1922 г. — както посочихме преди малко — предъ Съвета на Обществото на Народитѣ бѣ пои-

скана отъ българска страна анкета, която да установи състава на македонскитѣ чети и причината на тѣхното съществуване.

Но щомъ сърбитѣ се намръщѣха, дигнѣха малко шумъ, тая политика промѣняше линията си. Стамболийски въ Бѣлградъ нападна македонцитѣ като бунтовници. Въ Нишъ неговото правителство води преговори по начинъ като-чели България е виновна за четническото движение. Тамъ сж били изоставени аргументитѣ, които логично се изнесоха предъ Обществото на Народитѣ. Не е било споменато българското име на славянското население въ Македония; срѣбскитѣ делегати заявяватъ, че въпросътъ за колонизацията на Македония билъ домашенъ въпросъ на Сърбия; а българскитѣ делегати — които сж били главно плахи дипломатизирани офицери —, от една страна не сж имали подходящи инструкции, а отъ друга не посмѣли на своя глава да заявятъ, че и отпорътъ на македонското население срещу робството е домашна работа на Сърбия; разбира се нито дума не сж казали, напримѣръ, за затворенитѣ български черкви и училища отъ страна на срѣбскитѣ власти.

Стамболийски се бѣ закарналъ да натовари македонцитѣ отъ България въ вагони и ги изпрати въ Македония. Сърбитѣ го хвалиха за това. Но и тогава не бѣ поискалъ никакви гаранции за българското национално развитие въ тая страна. Трѣбвало би тукъ да си спомнимъ за нѣкогашната политика на Стефанъ Стамболовъ спрямо Турция; той ѝ обещавахе приятелството на България, но винаги изтрѣгваше отъ султана по единъ новъ беретъ за назначаването на български митрополитъ изъ македонскитѣ епархии; а българското учебно дѣло въ Македония изобщо не бѣ спъвано отъ турскитѣ власти.

Приятелитѣ на Стамболийски казватъ, че той щѣлъ да осигури автономията на Тракия и български излазъ на бѣломорския брѣгъ. Българската делегация при конференцията въ Лозана е формулирала подобно искане. Но срѣбската делегация подкрепи Гърция противъ искането на България. Когато се е опитвалъ да издѣйствува отъ Гърция да приеме връщането на бѣжанцитѣ, пакъ може да се е надѣвалъ на нѣкаква помощ отъ страна на Бѣлградъ. Но и по този въпросъ Гърция не е устояла на даденото обещание. А Югославия нито зжбъ е обѣлила въ полза на България. Обратно, тя съ мълчание и положително съ задоволство е наблюдавала всички преследвания, на които българщината бѣ изложена въ Гърция. Винаги когато Стамболийски се опитваше да използва угодничеството си къмъ Сърбия, за да получи нѣщо отъ Гърция, излизаше тъкмо обратното — сърбитѣ си нареждаха нѣкои въпроси съ Гърция, която се подплаши отъ развѣващия се въ ржката на Стамболийски байракъ за срѣбско-българско сближение. Това бѣ втора услуга за Бѣлградъ. Първата бѣ самата борба противъ македонцитѣ.

Правителството увѣряваше, че въ Нишъ не е било уговаряно да бждатъ арестувани македонскитѣ легални деятели, да се спратъ вестниците на емиграцията и да се разтури Илинденската организация. Но фактъ е, че тѣзи акции бѣха извършени въ София. Тѣзи акции бѣха добре дошли за Сърбия, а пакостни за българщината. Не получавайки никакви успѣхи за България, Стамболийски обяви открито

война на македонското движение. Искаше да се хареса на тритѣ съседни държави, да представи, че той е добре съгласен. И това да мине за неговъ..... успѣхъ.

Но даже едно българско правителство да бѣ получило нѣкакви успѣхи, не може да бѣде оправдана неговата борба срещу македонското дѣло, ако македонската кауза стои все още неуредена. Политиката на Стамболийски — ако я приемемъ за държавна, въ никой случай не е национална, а си остава противо-национална. Казахме, че и като държавна тя бѣ слаба, не донесе ползи, и не можеше да донесе.

Курсътъ на Стамболийски бѣ срещналъ неудобение въ самия земледѣлски съюзъ. Вънъ отъ първенцитѣ на тази партия, които вече споменахме, критически сж се отнасяли спрѣмо авантюристическитѣ похвати и други нейни влиятелни членове; тѣ имаха доста различно отношение и спрѣмо македонския въпросъ, което не се съгласува съ разбиранията на Стамболийски.

Съ течение на времето сигурно ще се появятъ все повече обективни глѣдки преценки. Не е съвсемъ излишно да цитираме тукъ думитѣ на Д. Мацанкиевъ, който винаги се е представялъ за вѣренъ привърженикъ на тая партия. Въ издаваното въ Нью-Йоркъ списание „Български земеделец“*, той пише: „Както всѣки човѣкъ и Ал. Стамболийски не е билъ безпогрешенъ. Поелъ кормилото на управлението въ една бурна епоха на национална покруса отъ две нещастни войни, той не е могълъ, очевидно, да бѣде чуждъ на увлеченията, особено при нашитѣ политически нрави.....“. Въ сжщата статия изреждайки нѣкои отъ политическитѣ убийства въ България следъ освобождението ѝ, не е премълчалъ и убийствата на по-горе споменатитѣ Михайлъ Такевъ и Александъръ Грековъ, очевидно осждайки ги.

Независимо отъ желанията на неговитѣ по-корави последователи, Стамболийски не може да бѣде посоченъ като водачъ на България, а още по-малко на българщината. Той си остава само партиенъ водачъ; и доколкото се е проявилъ като водачъ съсловенъ, това е само неговъ минусъ. Има и съвсемъ обективни причини, за да не може той да заеме срѣдъ българитѣ едно мѣсто като Радичъ между хърватитѣ. България отдавна, преди той да излѣзне на сцената, бѣ вече свободна и напредваща държава, докато борбата на Радичъ е за освобождението на хърватската нация отъ чуждо господство и създаване, въ края на краищата, хърватска държава. Трудно е да се докаже, че при едно по-дълго управление на Стамболийски, то би отбелѣзало повече напредъкъ — въ която и да е посока —, отколкото се постигна до 1912 г.; а дотогава управлението бѣ водено отъ старитѣ партии, отричани изцѣло отъ Стамболийски. Не би било обективно, обаче, да се отрича всичко, което Стамболийски извърши; той проведе и нѣкои полезни за България закони. Липсвала му е подготовка за ролята, която му се падна да играе.

Още отъ началото стана достояние, че Стамболийски се въоду-

* Брой 3, май 1956 г., стр. 2.

шевлява отъ две основни идеи — югославизъмъ и републиканство. Но единъ убеденъ сторонникъ на югославизма не би могълъ да бжде друго освенъ борецъ за равноправие и самоопредѣление на народноститѣ. Не видѣхме, докато бѣ начело на управлението, да подкрепва морално — ако не и политически — хърватската Селска Партия въ борбата ѝ за равноправие на хърватския народъ.

Стамболийски не можа да догледа, че сръбскиятъ кралъ и шовиниститѣ около него се боеха отъ голѣма Югославия до Черно-море, защото тя би ги помела, специално би хвъркнала монархията въ Бѣлградъ, а не само тази въ София.

Чудно е какъ той си правеше илюзии, че такава Югославия ще създава тъкмо съ сръбския кралъ и камарилата му.

Кралътъ желаше само да командува въ България; а чрезъ това пъкъ — нека повторимъ — да импонира и да се налага надъ онѣзи вжтрешни сили въ Югославия, които искаха да я видятъ поставена на идеални начала, съ истинско равноправие между народитѣ.

Освенъ две-три случайно казани фрази, като комплиментъ за македонскитѣ българи, той никога не се застъпи ефикасно за правата имъ, изцѣло потжпкани отъ Бѣлградъ и Атина, въпрѣки наличността на договори въ полза на националнитѣ малцинства. Въмѣсто една системна и постоянна защита, македонскитѣ българи въ негово лице срещнаха отпоръ, вражество, прѣчки въ всичкитѣ имъ освободителни начинания. Заканитѣ му публично, че щѣлъ да натовари македонцитѣ, намиращи се въ България, на вагони и да ги предаде на сърбитѣ, не подобаватъ за който и да е обикновенъ гражданинъ, камо ли за министъръ-председателъ на България. Следвало би тукъ да се постави въпросъ : като изгонеше, съ вагони или пеша, македонцитѣ и отъ пиринския край, дали би подарилъ и цѣлата тази македонска област на Сърбия? Всички такива заявления на Стамболийски приличаха на кръчмарски приказки.

Ако приемемъ, че е билъ убеденъ републиканецъ, явно бѣ, че по тоя въпросъ е действувалъ безсистемно, нецелесъобразно, създавайки само недоволство срещу себе си, безъ да услужва на убеждението си.

Къмъ общитѣ причини за недоволство на интеллигенцията и града спада цѣла серия отъ несполучливи стѣпки, отъ бруталности на управлението, а и поражение, което засѣгаше духа на много българи, и което земеделски водачи издигаха като-чели въ своя религия. Най-маловажни за тѣхъ, изглежда, бѣха националнитѣ въпроси.

Отправяйки заплашвания на лѣво и на дѣсно, Стамболийски засилваше оня смутъ, който характеризирва времето на неговото управление, и неизбежно подхранваше конспирациитѣ противъ подобна властъ.

Британската енциклопедия съ право казва : « Изборитѣ на 28 мартъ 1920 година дадоха на земеделцитѣ абсолютно мнозинство и Стамболийски, като премиеръ на единъ земеделски кабинетъ, отвори една

кампания срещу буржуазията, която по своитѣ методи напълно приличаше на тази на рускитѣ болшевики...»*.

Но даже и единъ Коста Тодоровъ не се решава да защити напълно режима на Стамболийски. Въ една своя статия** той писа, въ връзка съ нападенията при Долни Джебникъ :

« Въ тѣзи събития изпъкна единъ отъ основнитѣ недостатѣци на режима : липсата на правно чувство. И нѣщо повече. Режимътъ не е затвърдилъ единъ опредѣленъ пътъ въ своето държание, т.е. дали той остава абсолютно законенъ или е революционенъ. Тази неопредѣленостъ характеризира повечето негови постѣпки... ».

Много трѣбва да се съжалева, че се наложи борбата между македонското освободително движение и властта на Стамболийски. Българщината нищо не печелеше отъ тая борба, а имаха полза Бѣлградъ и Атина, на които се искаше македонскиятъ въпросъ да бжде зави-наги изоставенъ.

Ако бѣ истински югославянинъ, т. е. съ правилно разбиране за интереситѣ на всѣки измежду южнитѣ славянски народи, Стамболийски следваше да брани правата на всички тѣхъ. Еднажъ свободни и господари у дома си, тия народи по своя воля би трѣбвало да решатъ кой политически пътъ ще хванатъ. Всичко, което се явява срещу това основно право, би било за тѣхъ само насилие.

Трѣбва да се признае, че други български правителства следъ Стамболийски отидоха много по-далече отъ него. Трагикомичното е, че такава унижителна политика възприеа тъкмо мнозина отъ ония, които иматъ най-важното участие при организирането на военния превратъ отъ 9 юний 1923 г. и бѣха наредили убийството на Стамболийски. Ако той би стоялъ здраво на гледище, че правата на македонскитѣ българи трѣбва да бждатъ признати, сигурно би намѣрилъ съчувствието на много отъ тѣхъ ; а и броя на противницитѣ му въ самата България щѣше да бжде по-малкъ. Впрочемъ, ВМРО не еднажъ е заявявала, че ако се признаятъ правата на народа ни, революционната деятелностъ ще бжде спрѣна. На Бѣлградъ, обаче, — както и на Атина — се искаше македонскиятъ въпросъ да бжде погребанъ.

Централниятъ Комитетъ на ВМРО бѣ далъ своята преценка за становището на Стамболийски още когато се водѣше борба. Въ тия страници азъ прибавихъ нѣкои подробности бидейки увѣренъ, че отъ известни страни може да се пише изопачено и защото смѣтамъ, че като се даватъ по-пълни картини за вреднитѣ и безсмислени борби между българи, повече може да се надѣваме въ бждеще да се избѣгватъ подобни конфликти.

* « ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA »

The University of Chicago Encyclopædia Britannica Inc. Chicago 1944.
(Томъ 4 - стр. 364, кол. II - България).

** « Биография знаменитихъ люди », Бѣлградъ ; печатано « У задружной штампарии », 1937 г. — Статия отъ К. Тодоровъ — « Стамболийски ».

Безъ съмнение, най-важни сж за македонското движение политическитѣ мотиви на борбата, които вече споменахме. Но не е възможно при такива конфликти да се отминатъ леко и методитѣ, които се прилагатъ въ старанието да се уязви противника. Кавалерското отношение всѣкога е знакъ и на морално достойнство, ако не и на превъзходство. Въ съзнанието на македонскитѣ по-отговорни деятели отъ онова време тежко заседнаха особено три постѣпки на земледѣлската власть. Първо, Т. Александровъ бѣ излъганъ отъ министръ Ал. Димитровъ и следъ това бѣ арестуванъ. Второ, убитъ бѣ най-подло стариятъ войвода Симеонъ Клинчарски, установенъ като миренъ жителъ на гр. Кюстендилъ; убийството бѣ извършено следъ като — по желание на властитѣ — бѣ поискано да се посочи довѣрено на македонското движение лице, за да се разговаря съ него относно премахването на настѣпилитѣ въ кюстендилския край безредия; органитѣ на властѣта, по заповѣдь отгоре, отнѣха живота на упълномощения отъ Т. Александровъ старецъ. Трето, вмѣсто да ги арестува заради извършенитѣ разбойничества, властѣта взе на своя служба и насочи противъ македонското дѣло една група доказани престѣпници; следъ това ги насърдчи къмъ явно предателство, като нѣкои даже направо изпрати на сръбска служба, за да унищожаватъ здрави и будни българи въ Македония*. Тѣзи три постѣпки поставиха предъ очитѣ на македонскитѣ борци въ много лоша свѣтлина морала на лицата, които бѣха фактори въ земледѣлското управление. А тъкмо съ тѣзи именно деяния — т. е. по инициатива на земледѣлската власть — започна упоритата борба между нея и македонското движение.

ВМРО — дължа това да подчертая дебело — въ никой случай не е била противъ селския български народъ. Македонското движение е било всѣкога съ дълбоки корени тъкмо среди селянитѣ, въ Македония, може би както никое друго движение на Балканитѣ.

Много години изминаха отъ въпросната борба. До тоя моментъ не се появиха факти и доводи, които да промѣнятъ преценката на нашето движение за политиката на Стамболийски.

* За тия престѣпници се говори въ глава осма и девета.

ХVIII. СЛЕДЪ ПРЕВРАТА ВЪ БЪЛГАРИЯ

Бѣлградъ изгуби на девети юний 1923 г. важна своя карта въ балканската си, по-точно въ империалистическата си политика. Стрателно ще работи въ бждеще, за да си я възвърне. Светозаръ Прибичевичъ, водачътъ на пречанскитѣ сърби, заяви въ Скупщината, че е билъ пропуснатъ твърде удобенъ моментъ даже за военна намѣса въ България. Ако той, който по-късно се показа критически и опозиционно настроенъ срещу кралъ Александъръ, е съжалявалъ за пропуснатия случай да бждатъ насочени сръбски войски срещу София, разбираемо е колко уязвени сж били отъ преврата онѣзи бѣлградски кржгове, чиято политика застави и самия Прибичевичъ съ години да бжде емигрантъ въ чужбина и тамъ да умре, следъ като бѣ написалъ занимателна книга срещу диктатурата на кралъ. Сръбскиятъ генераленъ щабъ, който даваше всѣкога тонъ на бѣлградската политика, очевидно бѣ много засѣгнатъ отъ този неуспѣхъ въ България. Изчезваше не само удобната за този щабъ властъ въ София, но бѣ изчезналъ фактически и човѣкътъ, който ѝ даваше духовенъ сокъ, за да потрае тя по-дълго и се закрепи по-дълбоко. Този сокъ разяждаше съпротивителната сила на бѣлгарския духъ, размекваше специално мисълта за отпоръ срещу Сърбия. А това бѣ, което интересуваше споменатиятъ щабъ повече отъ всичко друго на Балканитѣ.

Бѣлградъ, а и неговитѣ приятелски държави, не сториха нищо особено срещу новата бѣлгарска властъ. Тоя фактъ доказваше колко безосновни бѣха страховетѣ на нѣкои бѣлгари, че Югославия щѣла да окупира България поради много по-незначителни поводи, като напримѣръ станало сражение съ чета, или хвърляне на нѣкоя бомба далече на югославска територия.

*
**

За разлика отъ случая съ Стамболийски, ВМРО не бѣ спрѣла диренето на Райко Даскаловъ, срещу когото е имало присжда отъ Централния ѝ комитетъ. Той се намираше въ чужбина и, като упоритъ противникъ на македонското освободително движение, считало се е, че при новото положение — следъ преврата въ България — ще развива дейность отъ полза за поробителя на Македония, така както бѣ почналъ още въ България като замѣстникъ на Ал. Димитровъ.

На 26 августъ 1923 г. Даскаловъ бѣ застрелянъ въ Прага отъ Йорданъ Цицонковъ, двадесетъ и две годишенъ щипянинъ. Както Централниятъ Комитетъ на ВМРО изнесе въ окржжно номеръ 631 отъ 15 ноемврий с.г., присждата е била издадена възъ основа на Правилника на ВМРО, като посочва Даскалова за организаторъ на банди съ цель да избиватъ членове на организацията ; послужилъ

си е съ българската администрация, за да преследва македонското движение, като сж били лишени отъ животъ невинни македонци и пр.

Изпълнителятъ на присждата бѣ заловенъ отъ чехословашката полиция подъ име Атанасъ Николовъ и така сжденъ. Дѣлото се гледа на 13 ноемврий 1923 г. въ Прага, въ присжтствие на журналисти отъ много страни — Франция, Англия, Холандия, Германия, Балканитѣ и пр. Защитникъ на подсждимия бѣ д-ръ Янъ Ренеръ, познатъ адвокатъ и общественикъ, родомъ отъ Ухтерски Бродъ.

Въ следващитѣ подробности читателятъ ще долови до каква степенъ тогавашното чешко правителство е подкрепяло агресивната и поробителска политика на Бѣлградъ въ Македония.

Сждътъ не е допусналъ да се яватъ посоченитѣ отъ защитата свидетели : проф. Милуковъ, известенъ руски ученъ и държавникъ ; българскитѣ общественици и партийни водачи Ал. Малиновъ, С.С. Бобчевъ, д-ръ Ст. Даневъ ; чехскиятъ проф. Нидерле ; английскиятъ генералъ Томсонъ, бившъ министъръ, и общественика Н. Брайлсфордъ ; чехътъ проф. Мърквичка, — за да дадатъ сведения върху македонското движение.

Отъ сждебнитѣ заседатели — седемъ жени и петима мъже — осемъ души гласуваха за невинността на Цицонковъ и той бѣ оправданъ, независимо отъ искането на прокурора да бжде осжденъ на смъртъ. Чрезъ сждебнитѣ заседатели чехскиятъ народъ каза думата си по съвѣсть. Но политическитѣ ръководители на Чехословакия нанесоха срамъ на себе си и на правосждието си, тѣй като подъ натискъ на Бѣлградъ анулираха решението на сжда, а създадоха вторъ процесъ въ гр. Таборъ. Вмѣсто да бжде изпроводенъ вѣнъ отъ границитѣ на Чехословакия, Цицонковъ бѣ хвърленъ наново въ затвора и трѣбваше да чака близо една година докато почне новото разглеждане на дѣлото.

Сърбия бѣ заповѣдала на цѣлата си преса да протестира противъ освобождаването на подсждимия. Шовинистическиятъ вестникъ „Време“ писа на 14 ноемврий 1923 г. :

« Пражкитъ сждъ съ тази присжда признава едно чудно право на Тодоръ Александровъ надъ живота на противника на сегашния български режимъ. Означаватъ ли тя още и това — понеже чрезъ сжда е заговорила и народната симпатия — че Чехословашко храни особени симпатии къмъ македонствуващия режимъ на г. Цанковъ ? Това би означавало неприязненостъ къмъ нашата държава, която никога не ще може да има добъръ съседъ и приятель една България на Тодоръ Александровъ ».

Въ всѣки случай, портпарола на сръбския шовинизъмъ признава, че народната симпатия въ Чехословакия въ тоя случай е била за македонското освободително дѣло и противъ робството въ Македония, подържано отъ Бѣлградъ. Признава сжщо тѣй, че сръбската столица желае да диктува на Прага какви присжди тамъ трѣбва да се издаватъ, както и кои български правителства да се зачитатъ или отричатъ.

Сръбскиятъ женски съюзъ отправи протестъ и го адресира до чешкитѣ жени въ лицето на г-ца Алиса, дъщеря на г. Масарикъ, председателя на чехословашката република. Бѣлградъ направи и ди-

пломатически постъпки, въ отговоръ на които г. Янъ Шеба, пълномощенъ министъръ на Чехословакия въ Бѣлградъ, увѣри Нинчича, югославския министъръ на външнитѣ работи, че присждата е обжалвана и обвинаемиятъ ще бжде сжденъ втори пжтъ. Депутатътъ въ чешката камара Дубински въ интерпелация се обяви противъ пражката присжда и като главенъ свой аргументъ посочи факта, че въ Югославия (по-точно Сърбия) присждата предизвикала гнѣвъ...

Тодоръ Александровъ отправи писмо до г. Масарикъ, въ което се казваше между другото :

« Ако е въпросъ да се задоволи жестокостта и отмъстителността на югославската легация въ Прага, най-добре би било подсждимия да се изпрати въ Бѣлградъ, за да бжде изгоренъ на клада. Въ всѣки случай, това би било по-логично, отколкото да се терзае подсждимия отъ чехословашкитѣ власти по заповѣдъ на една чужда, макаръ и съюзническа легация ».

Гледаното на 22 октомврий 1924 г. второ дѣло въ Таборъ не изнесе нови факти по виновността на Цицонкова, но сждиитѣ и новитѣ заседатели — 11 мжже и една жена — очевидно взеха предвидъ писанията на сръбската преса, че оправданието на Цицонкова би отслабило приятелскитѣ връзки между Чехословакия и Сърбия. Този сждъ отдаваше повече внимание на лъжливитѣ бърщолевения на нѣкакъвъ сръбски комитета, доведенъ за свидетелъ — осведомителъ върху Македония, безъ да я познава —, отколкото на редицата авторитетни свидетели на защитата, повечето отъ които бѣха изпратили писмено показанията си относно ВМРО, нейната освободителна задача, нейната дисциплина, идеализъмъ и пр. Между тѣзи свидетели фигурираха имената на Шарлъ Риве, познатъ френски журналистъ ; българскитѣ политически лидери д-ръ Ст. Даневъ, Ал. Малиновъ, проф. Фаденхехтъ ; професоритѣ отъ софийския университетъ Йорданъ Ивановъ, Г. Кацаровъ ; руския журналистъ Петъръ Рисъ ; проф. П. Милюковъ ; българския общественикъ Илия Бобчевъ ; проф. Мърквичка, който между другото изнесе и това, че доайенътъ на чуждестраннитѣ дипломатически представители въ София е билъ заявилъ на правителството на Стамболийски — когато въ българската столица нахлуха оранжевитѣ гвардейци (въ днитѣ когато Кюстендилъ бѣ превзетъ отъ македонскитѣ чети — Бел. наша) — че ще напуснатъ страната ако тия гвардейци не излѣзнатъ отъ града, а продължаватъ да вилнеятъ. Свидетелътъ Лукашъ, сжщо чехъ, е далъ показания за режима на Стамболийски и за македонското дѣло. А публицистътъ Вл. Сисъ, пакъ чехъ, е далъ подробни сведения за българщината въ Македония, както и за освободителното ѝ движение. Намирацията се въ залата сръбски комитета е нарекълъ тоя свидетелъ подкупенъ ; а г. Сисъ изразилъ очудването си, че въ сжда е повиканъ сръбски комитета.

Обовъ и Недѣлко Атанасовъ, съпартизани на Райко Даскаловъ, сж се нахвърлили съ хули противъ македонското дѣло, като свидетели по процеса. А самиятъ обвиняемъ заявилъ, че нѣма да отговаря на въпроситѣ, тѣй като е билъ вече освободенъ.

Таборскитѣ сждъ опредѣли за Цицонкова двадесетъ години

затворъ. За да се схване по-ясно доколко именно политиката на Бълградъ е наложила тази присжда, достатъчно е да се прочете следния откъслекъ отъ речта на прокурора, когато той говори за ВМРО :

« Тази организация има за целъ откъсването на българската частъ отъ Сърбия ; а тукъ му е мѣстото, въ надвечерието на 28 октомврий, нашия великъ празникъ на народното освобождение, да си уяснимъ обратната страна на присждата, която трѣбва да бжде произнесена. Оправдаемъ ли обикновенъ убиецъ — обидено е общото чувство, семейството на убития ; оправдаемъ ли го поради политически мотиви — покрай това се удобряватъ и политически тѣнденции на убиеца. Ние, които сме благодарни за своята свобода сжщо така и на сръбскитѣ юнаци, бихме ли удобрили тѣнденциитѣ на македонскитѣ терористи, които искатъ да имъ измъкнатъ това, което по право имъ принадлежи ? Само една мисълъ за това ни принуждава да бждемъ крайно загрижени, да не наранимъ нашитѣ братя на най-чувствителното мѣсто, и да не турнемъ на челото си Каиновия знакъ на измѣнника ».

Другъ по-силенъ аргументъ прокурорътъ не е ималъ. Въ негово лице ние не можемъ да виждаме самостоятеленъ чешки патриотъ, а единъ политически слуга на Бълградъ.

Съ право защитникътъ д-ръ Ренеръ заявява, че « това, което стана следъ първата освободителна присжда, е въ противоречие съ основнитѣ принципи на сжда и съ нашата конституция ».

Той добавя :

« Позволениято, което се даде да се възобнови процеса, изненада цѣлото правно-мислеще общество и е единствено, изключително явление, защото се отнася за присжда, произнесена отъ сждебни заседатели ».

Гражданскиятъ ищецъ г. Странски, който горещо се застъпваше за новото разглеждане на дѣлото въ Таборъ, бѣ казалъ въ своята пledoария :

« Политиката трѣбва да се остави на страна, тя не е работа на сждебнитѣ заседатели, които трѣбва да решаватъ за виновността на подсждимия, която е безсъмненна ».

А подиръ процеса сжщиятъ г. Ярославъ Странски пише въ вестникъ „ Лидове Новине ” (30 октомврий 1924 г.) така :

« Въ политическо отношение присждата на Пражкия сждъ бѣ чешка санкция на македонското твърдение, че Македония, изкупена чрезъ Куманово съ рѣки отъ сръбска кръвъ отъ турско иго, и запазена съ нови рѣки отъ кръвъ при Добро-поле въ надвечерието на нашето освобождение и не безъ добри последици за него, не принадлежи на Сърбия, и че убийството е освободително дѣло. Общественото мнение въ Югославия — а нѣмаме другъ съюзникъ въ свѣта ! — отговори съ буря отъ протести... ».

Значи, тъкмо г. Странски застъпва гледището, че по политически причини трѣбва да се рѣшава, да се издава присждата, което и стана въ Таборъ. А колкото до туй, че Македония била принадлежала на Сърбия, г. Странски приказва просто безсрамни работи. Но и г.

Бенешъ бѣше на неговото мнение. И той подържаше, че „заради една Македония“ нѣмало защо да се разваля „приятелството“ между сърби и българи. Чудна чешка (ако това е изобщо мнението на всички чехи, както г. Странски иска да изкара) политика — съ чужди земи да се плаща хонораръ за сръбско-чешкото приятелство.

Когато при първия процесъ Цицонковъ бѣ освободенъ, Централниятъ Комитетъ на ВМРО, съ окржжно № 631 отъ 15 ноемврий 1923 г., изрази публично своята благодарностъ и похвала къмъ чехословашкия независимъ сждъ. Самиятъ Цицонковъ бѣ отличенъ съ специална значка отъ ВМРО и свидетелство № 138 отъ 18 септемврий с.г.

Но подиръ своеволния арестъ на Цицонковъ, обявенъ за невиненъ и освободенъ въ Прага, издадено бѣ на 30 с.м. окржжно № 640, което имъ следното съдържание :

« Углавниятъ пражки сждъ разгледа на 13 Ноемврий дѣлото противъ убицеца на Райко Даскаловъ, предишенъ министъръ на вътрешнитѣ работи въ кабинета Стамболийски, и до падането на последния, министъръ на България въ Прага.

Убицеца, Атанасъ Николовъ, активенъ членъ на ВМРО, бѣ действувалъ по неумолима заповѣдъ на Централния Комитетъ на Организацията. Това бѣ категорично установено отъ отбраната. Бѣ сжщо установено, че Райко Даскаловъ, въ качеството си на министъръ на вътрешнитѣ работи на България, бѣ се оказалъ виновенъ въ престѣпни действия спрямо ВМРО, организирайки убийства и експедиции срещу шефовеѣ и привърженицитѣ й. Споредъ устава на организацията такива престѣпления се наказватъ съ смъртно наказание. Атанасъ Николовъ бѣ натоваренъ да го изпълни, на мѣстото кждето намѣри виновния. Той го намѣри въ Прага и тамъ изпълни заповѣдта, която бѣ получилъ.

Пражкиятъ процесъ изтъкна сжщо насилията и най-разнитѣ видове престѣпления на сръбския режимъ въ Македония. Денационализирането, съ което се явно презира договора за покровителството на малцинствата, корупцията на чиновницитѣ, убийствата, извършвани отъ бандити, официално въоржжени и действуващи подъ протекцията на властта, всичко това убеди сждитѣ въ невинността на обвиняемия. Атанасъ Николовъ бѣ признатъ за невиненъ на 14 ноемврий съ 8 гласа срещу 4.

Дѣлото и вердикта бѣха сходни съ тѣзи на убицеца на Есадъ Паша, провъзгласенъ невиненъ отъ едно френско жури, и на арменеца, който уби въ Берлинъ голѣмия визиръ Талаатъ Паша и който бѣ сжщо обявенъ за невиненъ отъ углавния берлински сждъ, и освободенъ. Най-сетне, почти едновременно съ процеса Цицонковъ, въ Лозана се разглеждаше процеса Конради, който завърши съ освобождаването на убицеца и съучастника му.

Но освобождаването на Николовъ представляваше отъ една страна косвено осжждане на режима, на който Райко Даскаловъ бѣше единъ отъ типичнитѣ представители, и отъ друга страна на сръбския режимъ въ Македония. То провокира, веднага щомъ се узна за него, въ бѣлградската преса една буйна кампания срещу Чехословакия. Органитѣ на Пашичъ писаха, че съглашението между Югославия и Чехословакия е въ опасностъ. Агентитѣ на сръбското правителство въ Прага се размърдаха. Легацията на Сърбо-хърватословенското кралство се намѣси въ аферата. Подплашена, чехската преса атакува отъ своя страна вердикта. Натиска спрѣмо правосждието бѣ голѣмъ и прокурорътъ, който не бѣ формулиралъ никакво възражение при четенето на вердикта, съ който се даваше освобождаването, два дена по-късно поиска ревизия. Атанасъ Николовъ бѣ арестуванъ когато бѣха вече привършени формалноститѣ за екстернирането му, и наново изпратенъ въ затворъ.

Апелътъ на отбраната бѣ отхвърленъ отъ касационния сждъ и освобождения ще бжде наново сжденъ.

Централният Комитет на ВМРО настоятелно декларира, че убица на Райко Даскаловъ, Атанасъ Николовъ, който бѣ принуденъ да разгласи истинското си име, за да сложи край на известни клевети, е активенъ членъ на организацията, и че той е действувалъ по нейна заповѣдь. Организацията протестира най-енергично предъ общественото мнение на всички културни народи противъ решението, което анулирва едно дѣло вече разгледано, и дълбоко съжالياва, че правосъдието на една държава, която скоро придоби независимостта си, се е превило предъ повелята на политиката. Тя същевременно декларира, че, каквато и да бжде участъта на Николовъ-Цицонковъ, сръбскиятъ режимъ въ Македония бѣ вече сжденъ и осжденъ отъ народната съвѣсть на Чехословакия.

Тя изтъква още, че моралното насилие, вследствие което Николовъ бѣ принуденъ да разкрие името си, бѣ причина за незаслужени страдания на семейството му, живущо въ Щипъ, Македония, и че отговорността за това пада върху чехословашкото правителство и върху сръбитѣ, които, подчинявайки се на внушения на политика външна, упражниха върху чехословашкото правосъдие единъ натискъ несъвмѣстимъ съ чувството за правдивостъ и съ принципитѣ на правото.

Евентуалното осждење на Николовъ-Цицонковъ ще бжде единъ политически фактъ, но никакъ въпросъ на правосъдие. Правосъдието каза вече своята дума. А затворътъ не представлява нищо за тѣзи, които сж посвѣтили живота си за единъ идеалъ на правосъдие, на миръ и прогресъ, какъвто е този, който трепти въ душата на Македония.

Въ името на този идеалъ Македония жертвува най-смѣлитѣ си синове. Тя е понасяла и понася едно мъченичество, каквото историята на потиснатитѣ народи рѣдко е регистрирала. Решена повече отъ всѣкога да постигне своитѣ права, съответни на безсмъртнитѣ принципи за свобода, които подтикнаха къмъ независимъ животъ толкова млади държави, тя декларира, че нѣма да престане борбата докато не бжде респектирана нейната индивидуалностъ и докато формулата на Гладстонъ, «Македония на македонцитѣ», не се е превърнала въ балканска действителностъ».

На 25 януарий 1926 година Цицонковъ бѣ намѣренъ обѣсенъ въ килията му. Прие се, че това е било самоубийство. Но тази трагедия е обвита съ мистерия, независимо, че Цицонковъ е заявилъ еднажъ невъзможността му да стои съ години въ затвора. Единъ Богъ знае дали нѣкои други не сж побързали да го ликвидиратъ за удоволствие на сърбитѣ, имайки предвидъ това по-раншно негово заявление.

Съ право въ книгата „Тритѣ дѣла“ * следнитѣ думи идватъ като заключение на разказа върху този процесъ :

« Не е славянинъ онзи, който потиска брата славянинъ, — бѣше казалъ на славянския конгресъ въ София презъ 1910 година Крамаржъ ; а въ неговата освободена родина трѣбваше да се докажатъ думитѣ му. Македония носи въ сърдцето си тежко огорчение и скръбъ отъ властъта въ родината на Крамаржъ, въ която подло бѣ осжденъ и умъртвенъ Йорданъ Цицонковъ ».

Покойниятъ идеалистъ бѣ синъ на бедни родители, каквито бѣха и почти всичкитѣ му другари, избѣгали заедно съ него отъ родния си градъ поради жестокия сръбски режимъ.

*
**

Авторитѣ на преврата не намѣриха програма, която да излѣкува

* Въ тая книга сж описани тритѣ процеса : въ Милано по наказването на П. Чаулевъ ; въ Виена — на Т. Паница ; въ Чехия — на Р. Даскаловъ.

тъкмо тая голѣма рана — психологическата раздѣла между селото и града, тъй фатално създадена отъ Стамболийски и другаритѣ му.

Не само това. Не мина много време и опасното партийно раздробление въ страната, което не е оправдано отъ нѣкакви демократически изисквания, започна да се засилва прекалено, противно на здравия разумъ, на държавнитѣ и даже на националнитѣ интереси ; то можеше да подхранва само апетититѣ и шансоветѣ на хора съ диктаторски тенденции.

Националниятъ погледъ върху българскитѣ проблеми, който ужъ трѣбваше да се избистри за редица политици и политиканти на преврата отъ 9 юний, постепенно започна наново да се замъглява.

Пониква и едно ново явление : офицери, чието живо участие въ съзаклятието мнозина обясняваха съ антиреспубликанскитѣ имъ чувства, започнаха да се очертаватъ като републиканци и то (въ тоя пунктъ е именно интересното !) — опрѣни нѣкакъ на Бѣлградъ, кждето господствуваше единъ монархъ мразенъ отъ огромното мнозинство на народа.

Но понеже тукъ не разглеждаме развитието на българския общественъ животъ въ последвалитѣ нѣколко години, връщаме се къмъ предмета на настоящитѣ страници, т.е. къмъ факти отъ първитѣ седмици и месеци следъ преврата.

Министерскиятъ кабинетъ въ България следъ преврата е съставенъ споредъ усмотрението на военната лига и приближени на нея общественици, безпартийни и членове на дотогавашнитѣ партии. Македонското движение нѣма участие въ този въпросъ. Говорено е, че Янко Стоенчевъ, по-младъ братъ на споменатиятъ вече запасенъ полковникъ Стоенчевъ, билъ представителъ на ВМРО въ кабинета. Лековѣрни хора или напълно неосведомени сж приписвали на Янко подобно качество. Поводъ сж взимали отъ туй, че презъ време на първата свѣтовна война той е билъ чиновникъ въ Дирекцията за стопански грижи и обществена предвидливостъ, на която директоръ е билъ генералъ Ал. Протогеровъ. Други сж се повлиявали отъ факта, че по-стариятъ Стоенчевъ тукъ-таме е изнасялъ своитѣ връзки съ македонскитѣ деятели въ София и приятелството си отъ младини съ Протогеровъ. Поводъ на погрешни заключения е билъ и фактътъ, че и въ адвокатската кантора на Янко Стоенчевъ — както и на други мѣста — пристигаха понѣкога писма отъ Годоръ Александровъ, а отъ тамъ внимателно се отправяха до адреситѣ имъ. Преди да се укрива и азъ съмъ оставялъ тамъ писма. Тая кантора бѣ единъ отъ нашитѣ пунктове за подобни услуги, каквито и Янко съ готовностъ вършеше. Той бѣ измежду ония цивилни лица въ столицата, които енергично ширеха опозиционенъ духъ и се стараеха да бждатъ въ по-интимна връзка съ запасни и действующи офицери. Бѣ измежду по-познатитѣ деятели на Демократическата партия. Поради старитѣ връзки на брата му съ нѣкогашни македонски четници и войводи, а и поради занасянитѣ при него писма, нѣкои го считаха за голѣмъ приятелъ на ВМРО. Но и той обичаше да минава за такъвъ. Видѣхъ веднажъ какъ около него се навърташе стария войвода Михаилъ Странджата съ още двама свои другари, когато Янко излизаше отъ публично опозиционно

събрание. Тия хора оставяха впечатление, че сж негова охрана. Странджата на младини е бивалъ нелегаленъ върховистъ и другаръ на Протогеровъ.

Казаното по-горе изчерпва дейността на Янко Стоенчевъ, поради която той мина като „македонствующъ”. Но Тодоръ Александровъ и ония македонски дейци, които имаха фактически въ ржка дѣлото, нито сж помислювали да изпращатъ човѣкъ на ВМРО въ българския министерски кабинетъ. Не е изключено нѣкои деветоюнски деятели да сж искали чрезъ приемането на Янко за министъръ да внушатъ на партиитѣ и на други срѣди въ България, че „македонствующитѣ” сж представени въ кабинета, т.е., че съ политиката на правителството е солидарно — или даже еднакво отговорно за нея, и македонското движение.

Чуха се тогава мнения за вмъкване въ кабинета близко до нашето движение лице ; и настойчиво се изтъкваше името на професоръ Никола Милевъ, за министъръ на външнитѣ работи. Но преди още Александровъ да се противопостави, самъ Милевъ решително бѣ отхвърлилъ тая мисълъ. Той бѣ безкористенъ родолюбецъ и уменъ човѣкъ. Разяснилъ бѣ това, което и Александровъ каза, а именно — че участието на нашъ представителъ въ кабинета, или изобщо на лице, което може да бжде смѣтнато като такъвъ, не носи никаква полза на македонското движение, а е вредно и за България ; тъй като на първо мѣсто Бѣлградъ ще иска отъ подобни факти да постройва обвинения, че „комитаджиитѣ” сж взели властта въ България, та така да оправдава неприятности, които би искалъ да изникнатъ за новото българско управление.

Професоръ Никола Милевъ бѣ станалъ главенъ редакторъ на вестникъ „Слово” следъ като първия му редакторъ Грековъ бѣ убитъ. Перото на Милевъ будѣше възхищение у всички и бѣ наистина рѣдкъ капиталъ на българския общественъ животъ.

За Милева нѣкои казватъ, че самъ билъ пожелалъ да става министъръ. Така, тридесетъ години следъ неговата смъртъ четохме въ емигрантскитѣ издания статии отъ г. Никола Антоновъ, български дипломатъ, такова твърдение. Даже като бѣ опроверганъ отъ органа на македонската емиграция въ Америка, той пакъ прокарваше въ писанията си за смѣтка на Милева такива твърдения. Следователно умѣстно е да дадемъ тукъ свидетелството на самия министъръ-председателъ отъ онази епоха, г. Ал. Цанковъ, по въпроса. Той казва :

« Милевъ не ми се е самопредлагалъ за министъръ на Външнитѣ Работи. Това би било подъ неговото достойнство на ученъ и общественикъ. Азъ предложихъ на 5-6 юний 1923 г. да заеме поста външенъ министъръ въ моя кабинетъ. Той отказа. На моето енергично настояване и молба да приеме, поиска да се съвещава съ Т. Александровъ и да ми съобщи допълнително решението си. Мотивитѣ на отказването бѣха : първо, едно негово участие ще уличи ВМРО въ съучастие въ преврата. Второ : неговото участие ще предизвика и раздразни Бѣлградъ, въ смисълъ, че единъ македонецъ, близкъ на организацията, заема тоя постъ... Това е, накратко казано, ЦѢЛАТА ИСТИНА. Какво е писалъ и твърдѣлъ Антоновъ не ми е известно, защото изобщо много нередовно получавамъ «Македонска Трибуна». Всѣко друго твърдение е лъжа, извѣртване на истината и интрига... ».

Дължа да поясня, че колкото Н. Милевъ е билъ морално близъкъ до ВМРО, толкова сж били и стотици други македонски обществени дейци, както и всички родолюбци въ емиграция. Но тѣ не сж никакви членове на революционната организация, не сж се занимавали съ водене на нейнитѣ работи, нито носятъ отговорностъ по тѣхъ. Въ всѣки случай Александровъ удобри становището на проф. Н. Милевъ относно отправената му покана да става министъръ въ България при въпроснитѣ събития.

Александровъ бѣ много ядосанъ като научи, че Владимиръ Молловъ, познатъ български общественикъ и професоръ, е направилъ изявления въ чужбина, пълни съ възторгъ и признание къмъ ВМРО, свършващи съ заключението, че България не успѣ да освободи Македония, но на 9 юний македонското дѣло е успѣло да освободи България отъ робство. Тодоръ бързо поиска тѣзи изявления да бждатъ опровергани и да се подчертае истината, че преврата е дѣло на българската армия. Молловъ бѣ въ чужбина като емигрантъ по това време. Той опроверга първото си изявление.

Безъ съмнение, цивилнитѣ лица въ новия кабинетъ можеха да бждатъ и съвсемъ други. Положението бѣ въ ржцетѣ на военнитѣ отъ лигата; тѣхниятъ представителъ бѣ неизбѣжно нуженъ. Ако нѣкой отъ поканенитѣ цивилни лица не би приелъ, или поради нѣкоя причина би станалъ неудобенъ, съ еднаква леснота би могълъ да бжде замѣстенъ съ друго цивилно лице; както малко по-късно и започнаха замѣстванията. Така стана и съ Янко Стоенчевъ, комуто се бѣ случила неприятностъ съ военнитѣ. Тѣ установили, че въ кжщата си е укривалъ Д-ръ Никола Сакаровъ, известенъ социалъ-комунистъ, братъ на госпожа Стоенчева.

*
**

Посочихъ, че ВМРО не е имала участие въ опредѣлянето кои въ България ще станатъ министри. Но тя желаше да види създадено тамъ едно здраво обществено движение, обединяващо повечето, ако не всички партии и течения, които държатъ за стабилна българска държава и за духовното единство на българската нация. ВМРО не еднажъ въ миналото бѣ имала разпри съ обществени срѣди, съ партии или групи въ България; и мечтаеше да се избѣгнатъ въ бждеще търкания поне съ ония, които минаваха за националисти. Както Александровъ казваше — нашиятъ тилъ трѣбва поне откъмъ България да бжде спокоенъ. Оттамъ често сж идвали и открити нападения върху македонското дѣло. Ето защо лично той се зае да подпомогне морално обединението на общественитѣ сили, които до вчера бѣха въ опозиция на Стамболийски. Но тѣ бѣха действували всѣки на своя глава, а утре можеше пакъ да се хванатъ за гуша на партийна почва; това би значило колата на България да потъне наново въ блатото, — особено следъ всичко, което стана съ Земеделската партия.

Александровъ срещна нѣкои общественици следъ преврата въ София, кждето тайно пристигна. На всички бѣ говорилъ въ тоя духъ :

необходимость отъ обединение на силитѣ, здрава властѣ, работа всрѣдъ народа, полза и за поробена Македония отъ една вжтрешно здрава България. На две отъ тѣзи срещи го придружихъ — при разговоръ съ Иванъ Харизановъ отъ Радикалната партия и съ неговия партиенъ шефъ Стоянъ Костурковъ.

Съ Харизановъ се бѣхъ запозналъ неотдавна. Той бѣ внукъ на Яне Сандански и нѣкога е сподѣлялъ неговитѣ настроения. Отъ идеитѣ на санданизма сега у него бѣ останалъ само спомена; но настроенията положително живѣеха подъ покрива на неговата партийна дейность; тѣ сж станали и по-горчиви следъ убийството на Сандански, макаръ това да не бѣ показалъ чрезъ никакъвъ видимъ знакъ. Харизановъ и на младини не е проявилъ македонска дейность, доколкото ми е известно. Погълнатъ е билъ въ партийнитѣ си и други занимания въ България. Той бѣ словоохотливъ човѣкъ; имаше навика всѣка дреболия да обяснява теоретически; и изглеждаше съ това страненъ, защото много нѣща въ живота идватъ безъ връзка съ теории, концепции и идеи. Въ разговоръ съ него човѣкъ можеше всѣкога да узнае работи, които бѣха считани за тайни на срѣдата, въ която той се числѣше или кждето случайно ги е чулъ.

Къмъ полунощ бѣ, когато минахме съ Тодора по булевардъ „Дондуковъ” и видѣхъ, че високиятъ етажъ на Харизановъ е още освѣтленъ. Позвънихъ и единъ неговъ приятелъ слѣзна да отвори. Казахъ му да извести на домакина, че иска да го посети Тодоръ. Следъ малко се яви самиятъ Харизановъ. Докато изкачвахме високитѣ стълби той отъ вълнение не каза нито две свързани думи. Сжщото продължи нѣколко минути и въ кабинета му. Помоли да го извинимъ задето е така развълнуванъ; никога не би могълъ да помисли — каза, че ще му се направи такава честь. Неусетно Тодоръ мина къмъ темата си, безъ да се подчертае, че нашата визита имаше опредѣлена задача. Харизановъ бѣ запитанъ въ разговора какъ преценява положението на България, какво смѣта полезно да се стори за бждещето. Самъ той почна да развива тезата за голѣмата нужда отъ единение. Заяви, че би напустналъ Радикалната партия и съ всички сили ше работи за изграждането на едно голѣмо политическо движение, което да води България къмъ обнова. Не стана нужда Тодоръ да излага свои доводи, а само потвърди правотата на изнесеното отъ събеседника. Така че, нощната визита при Харизанова излезна повече като наше желание да го посетимъ, отколкото да бжде проагитиранъ. Винаги следъ туй, когато съмъ го срещалъ, той ми подчертаваше, че на мене дължелъ Тодоровото посещение и се очудваше самодоволно за довѣрието, което сме му оказали.

Следъ два-три дни посетихме Костуркова, пакъ вечерно време. Тукъ чухме съвсемъ друго становище.

Костурковъ не бѣ много любезенъ. Или пъкъ той по натура е хладенъ. Обясненията му бѣха нѣкакъ сухи, отговоритѣ премного отсѣчени. Допускамъ, че е очаквалъ всѣки моментъ да чуе отъ наша страна нѣкакво заплашване, или пъкъ самото ни посещение вече го бѣ преценилъ като заплаха. Презъ цѣлото време като да седѣше на тръне.

Разбира се, знаелъ е предварително, че е подета акция за обединяване. Отъ собствената му партия видни хора се бѣха опредѣлили за новата обществена сила, между които и Т.Г. Влайковъ.

Следъ краткитѣ думи, които Тодоръ изговаряше въ тонъ на патриотична молба къмъ българскитѣ политици да заздравятъ България чрезъ единството си, Костурковъ направи на края следнитѣ характерни заключения :

— Господинъ Александровъ, чуйте моето разбиране. Има три нѣща, които азъ не мога да промѣня : първо, азъ съмъ Костурковъ, и си оставамъ тоя ; второ, азъ съмъ българинъ и си оставамъ българинъ ; и трето — азъ съмъ радикалъ — и друго нѣма да стана. Разбирамъ Вашитѣ подбуди, но това е съ мене, което Ви казвамъ. Ако моето становище заслужава наказание, пратете единъ автомобилъ по което време искате, азъ ще чакамъ у дома ; изпратете ме кждето трѣбва да бжда наказанъ. Въ всѣки случай азъ Ви моля да приемете като много искренъ следния мой съветъ : откажете се отъ тая грижа — да увещавате нашитѣ общественици за създаване на обща партия или движение. Приберете се въ рамкитѣ на чисто вашата борческа работа за Македония. Сега може да ми се сърдите, но нѣма да мине много време и ще видите, че съмъ билъ правъ. Неблагодарна задача е тази за Васъ. Българската общественостъ ще се обедини доколкото е възможно. Всичко, което ще бжде създадено изкуствено, скоро ще се разпадне. Вие мѣрите работитѣ съ другъ аршинъ ; а азъ мисля, че по-добре познавамъ нашитѣ политически нрави. Задоволете се съ заслугата, която до тукъ имате при борбата срещу падналия режимъ. Колкото по-скоро се приберете на вашата линия, толкова авторитета Ви ще остане по-незасегнатъ.

Тодоръ му отговори пакъ много учтиво, че е смѣтналъ за свой голѣмъ дългъ да каже на нѣкои български обществени деятели какъ отъ поробена Македония се сжди за положението въ България, и кое отъ тамъ изглежда най-полезно, сждейки надпартийно. Каза му, че той все пакъ вѣрва въ родолюбието на българскитѣ политици и изказа задоволството си, че г. Костурковъ ни говори напълно искрено. Колкото за изпращане на автомобилъ и до нѣкакви наказания, Тодоръ изказа очудването си, че г. Костурковъ е могълъ за моментъ да дойде до такава абсурдна мисълъ.

Раздѣлихме се приятелски. Не ми е известно до колко Костурковъ се е показалъ упоритъ въ защита на Радикалната партия и презъ есенята на 1944 г. срещу тенденциитѣ на комуниститѣ за „единство“ въ обществено-политическия животъ ; но единство малко по-различно отъ онова, което бѣ необходимо въ 1923 година. Нѣкои български общественици следъ 1944 г. измрѣха изъ затворитѣ — въ защита на своитѣ убеждения. Не чухъ дали г. Костурковъ бѣ пратенъ отъ комуниститѣ въ лагеръ или въ затворъ. Но известно е, че той стана министъръ (при каква небивала тирания ! . . .) въ единъ отъ кабинетитѣ на Георги Димитровъ следъ 1944 г., а и синъ му Пенчо, безъ да има народни гласове, по благоволение на комуниститѣ, стана депутатъ и нѣщо като подпредседателъ на републиката (на „президиума“).

На връщане запитахъ Тодора дали думитѣ на Костуркова не съдържатъ голѣма доза истина — въ смисълъ, че нашитѣ усилия да подпомогнемъ обединението не само не ще бждатъ правилно оценени, а обратно — партизанскитѣ навици ще насочатъ срещу насъ и критики. Тодоръ ми отговори, че добре познава тия навици и че Костурковъ е единъ отъ добритѣ примѣри за партизански фанатизъмъ; но че колкото той правилно установява една действителност, толкова бѣ и нашъ дългъ да кажемъ тукъ-таме какъ мислимъ, та дано нѣкои се съобразятъ поне малко и съ изискванията на голѣмитѣ национални интереси.

И предъ други общественици Тодоръ развиваше тази теза. Доколкото се бѣ говорило, че ВМРО си служила съ заплашвания по този въпросъ, всичко е измислица.

При идването му въ София подиръ преврата, Александровъ се запозна и съ Дамянъ Велчевъ. Азъ заведохъ последния въ дома на проф. Милетичъ, кждето Тодоръ гостуваше за нѣколко дни. Велчевъ ми се видѣ много мълчаливъ човѣкъ; такъвъ бѣ и Тодоръ. Затова съ единъ мой другаръ шеговито се питахме: „Колко ли ще си приказватъ двамата? . . .”

*
**

Следъ преврата трѣбваше да се ликвидира и една неприятна случка, засѣгаща Любомиръ Стоенчевъ. Единъ софийски адвокатъ отпрати до ВМРО оплакване и настояваше щото тя да накаже прилично Стоенчева заради една негова постжпка. Отъ патриотизъмъ — твърдѣше адвоката — не е подигалъ въпросъ по-рано, докато се е водела борба срещу властта на Стамболийски, и когато той е давалъ приемъ у дома си на Стоенчева, за да се укрива отъ погледитѣ на полицията.

Събраха се десетина души по-важни деятели на ВМРО, като бидоха повикани и двама-трима общественици отъ легалното движение, познаващи добре обвинявания. Присжствуваха сжщо Александровъ и Протогеровъ. Самиятъ Стоенчевъ не бѣ повиканъ. Всички схващаха, че въ сжщность оплакването е отъ частенъ характеръ; и че обвинениятъ не е заклѣтъ членъ на ВМРО; той бѣ само единъ отъ многото лица, които сж услужвали на македонското дѣло, независимо че лично Протогеровъ го е считалъ за свой интименъ приятель и до него отъ чужбина е прасалъ твърде рѣдкитѣ си писма. На срещата присжствуваха и Алеко Василевъ и Г. Атанасовъ, съ които Протогеровъ бѣ се много сприятелилъ като се завърна отъ чужбина.

Това събрание нѣмаше качества на сждия, а се изказаха само мнения по случая. Единодушно се възприе, че занаяпредъ никой организационенъ човѣкъ не трябва да има каквато и да е връзка съ Л. Стоенчевъ.

Протогеровъ не устоя на взетото решение. Той продължаваше да се среща съ стария си приятель, отначало тайно, а после все по-явно. Наскоро дойдоха лошитѣ отношения между Тодора отъ една страна и Алеко-Атанасовъ отъ друга. Протогеровъ се нареди съ последнитѣ, за да извади фигурата си отъ безличието ѝ въ нашитѣ

редове. И за приятел и душеприказчикъ той имаше до смъртта си Л. Стоенчевъ. До колко последниятъ му е влияелъ и въ престъпното държание, което най-много допринесе за убийството на Александрова, трудно е да се опредѣли. Но неоспоренъ фактъ е, че и двамата — Стоенчевъ и Протогеровъ — нарушаваха дадената дума, която за самия Централенъ Комитетъ на ВМРО важеше като негово решение, — продължавайки да се срещатъ. По-нататъкъ читателятъ ще узнае, че Георги Атанасовъ бѣ поставилъ името на Стоенчева въ групата на онѣзи, които е считалъ за свои, а и на Алеко и Протогерова приятели — когато следъ убийството на Александрова е раздѣлилъ върху единъ листъ въ различни групи македонскитѣ деятели и нѣкои приближени до ВМРО лица.

*
**

Фронтътъ, който се разпадна благодарение на показаната енергия и решителностъ отъ страна на ВМРО, се състоеше — както изнесохъ — отъ петима съюзници : българската полиция, комунистическитѣ, федеративиститѣ на Юруковъ и д-ръ Атанасова, бандата на Стоянъ Мишевъ, групата на Тодоръ Паница. Правителството на Стамболийски добре се бѣ постарало да потърси и събере тая коалиция срещу освободителното усилие на Македония. Не напразно сръбскиятъ пълномощенъ министъръ Ракичъ се бѣ явилъ въ София да благодари на министъра на вътрешнитѣ работи Христо Стояновъ, когато бѣха арестувани членове на Националния Комитетъ на македонската емиграция въ България, заедно съ редица македонски общественици.

Следъ промѣната на властта въ България като сапуненъ мехуръ изчезна изкуствено създавания опозиционенъ фронтъ противъ емиграцията и ВМРО. Единичнитѣ лица въ него, които и по-рано бѣха органи на далечната комунистическа централа, премѣстиха седалището си въ Виена, отъ кждето бѣ ръководена подривната дейностъ на Балканитѣ, направо контролирана отъ представители на Москва. Други нѣколко лица намѣриха прибѣжище въ Сърбия, поставяйки се — както бѣ сторилъ Стоянъ Мишевъ — въ открита нейна услуга.

Веднага следъ преврата се завърнаха отъ Сливенския затворъ арестуванитѣ македонски общественици. Освобождението имъ ме пренасяше за моментъ въ турския режимъ, когато отъ време на време пристигаха заточеници, посрещани като подарени на нашето общество. Смѣтката на правителството съ тѣхното арестуване бѣ погрешна; докато по-рано мнозинството отъ емигрантитѣ — бидейки съгласни съ целитѣ на братствата — сѣкашъ само формално се числѣха въ редоветѣ имъ, а сравнително малкъкъ брой бѣха активни и изправни въ всичко, чрезъ крутитѣ мѣрки на властта се затвърдяваше много повече идейното единство, подигаше се настроението на пошироки емигрантски слоеве, а постепенно се създаваха и тайни връзки; всичко това правеше емиграцията по-будна и по-предана на Македонската кауза.

Независимо отъ честитѣ пречки до преврата, националниятъ комитетъ на емиграцията не бѣ престаналъ да действа предъ бъл-

гарски и чужди срѣди, да печели приятели за нашата политическа програма, като изпращаше и свои делегации въ чужбина. При всѣки подходящъ случай се отправяха мемоари и протести до отговорни фактори и на първо мѣсто до Обществото на Народитѣ. Основнитѣ искания — както сж изложени напр. въ мемоара, изпратенъ до Председателя на Съвета на Обществото на Народитѣ презъ февруарий 1921 г., бѣха следнитѣ :

а) Македония да бжде самостоятелна държава, уредена по образеца на Швейцария, съ гарантиранъ неутралитетъ,

б) Македония да остане, евентуално, автономна държава, подъ егидата на Обществото на Народитѣ или на нѣкоя велика сила, определена отъ него.

Мемоарътъ изтъкваше, че всички реформи, предвиждани за Македония подиръ Берлинския конгресъ, сж имали предъ очи все автономията; и изказваше увѣрение, че независима Македония ще премахне балканскитѣ съперничества и може да послужи като звено за обединяване на балканскитѣ държави. Като доводъ се указваше и на факта, че въ 1912 г. за база на споразумението между Сърбия и България, а логически и на Гърция, се поставяше достигането на автономия за Македония.

Въ този духъ ръководното тѣло на емиграцията бѣ изпратило писмо и до международната социалистическа конференция, събрана въ Виена презъ зимата на 1921 г. А при всѣка възможностъ организирани бѣ братства и останали сдружения отправяха протести срещу извършената въ Парижъ неправда. Така, при манифестацията въ деня на св. Кирилъ и Методи въ 1920 г. дълга редица ученици и студенти отъ Македония се спираха предъ чуждестраннитѣ легации въ София, за да изразятъ такъвъ протестъ. Сръбската и гръцка преса непрестанно негодуваше противъ дейността на нашата емиграция. Бѣлградскиятъ вестникъ „Време“ и други изразиха ярко недоволството си задето „македонствуващитѣ употребили всички сили, за да поставятъ на дневенъ редъ и въ Лозанската конференция въпроса за българскитѣ малцинства въ южна Сърбия“. Това признание за български малцинства се намира въ броя отъ 17 декемврий 1922 г. на казания вестникъ.*

* Следъ всѣка постъпка на македонскитѣ организации предъ обществени мѣста въ дадени държави, или предъ международни сдружения, сръбската държава предприемаше контра-мѣрки, за да прикрива злодеянията си и безправията въ Македония. Така, сръбитѣ бѣха недоволни и отъ английския делегатъ въ Съюза на дружествата за Обществото на Народитѣ — г. Дикинсонъ —, задето той предложи, въ заседанието на Съюза, на 19 мартъ 1924 г., щото една комисия да направи анкета за положението въ Македония. Швейцарскиятъ делегатъ подкрепи предложението. А унгарскиятъ даде мнение, че е нужно щото Обществото на Народитѣ да свика специална конференция за уреждането на македонския въпросъ.

А въ конференцията на Втория Социалистически Интернационалъ, свикана въ Букурещъ на 10 мартъ 1924 г., въ присъствието и на виднитѣ социалисти г.г. Адлеръ и Церетели, когато се изтъкна, че положението въ Македония може да докара новъ пожаръ на Балканитѣ, сръбскитѣ делегати — социалисти сжщо не намѣриха какво друго да посочатъ по уреждането на македонския въпросъ освенъ ... да действуватъ въ Бѣлградъ за даване амнистия на бѣжанцитѣ, за да се приберели по роднитѣ си мѣста. И тѣ си

По това време излизаше на френски езикъ нашъ периодиченъ вестникъ — „ Нувелъ Маседониенъ ”.

Младежкиятъ Сговоръ постигна добъръ успѣхъ въ организационно отношение. Той имаше следъ преврата отдѣленъ свой печатенъ органъ — вестникъ „ Устрѣмъ ”.

Емигрантитѣ въ Америка, макаръ и неорганизирани още масово, не забравяха Македония. Презъ януарий 1919 г. отправиха телеграма до Председателя Уйлсонъ и великитѣ сили, искайки и свобода и запазване цѣлостта на отечеството ни. Презъ Августъ сжщата година отправиха телеграма до Председателя на Парижката Конференция, настоявайки за независима Македония, или, ако това не се желае, присъединяването ѝ къмъ България.

По всички въпроси, засѣгащи нашата народностъ, емиграцията въ България своевременно излизаше съ ясни становища и препорѣжки. Напримѣръ, по въпроса за българската Църква, въ връзка съ проектирания Народно-Църковенъ Съборъ, единодушно отъ цѣлата емиграция се одобри следното становище : а) духовното единство на цѣлата българска нация трѣбва да се пази и защищава при всички случаи; б) това духовно единство си остава независимо отъ политическитѣ режими ; в) устройството на българската Църква интересува всички български области, безъ изключение и безъ огледъ на политическото имъ положение въ момента, г) Екзархътъ и всички призвани български мѣста трѣбва да се застъпятъ предъ Обществото на Народитѣ, за да се позволи на поробенитѣ българи да участвуватъ въ Народно-Църковния Съборъ, който би уреждалъ въпроси засѣгащи и поробенитѣ области съ българско население ; д) Самиятъ Съборъ да се ограничи съ разглеждане само на онѣзи реформи и наредби, които се отнасятъ до Църквата въ царство България, ако се окаже невъзможно участието на делегати отъ цѣлата българска народностъ, тоестъ ако не се допуснатъ такива отъ поробенитѣ наши области.

Въ казания Съборъ участвуваха делегати избрани отъ емиграцията, която морално представляваше поробена Македония. Заедно съ делегатитѣ отъ останалитѣ поробени мѣста, кждето живѣятъ българи, — Добруджа, Тракия, Западнитѣ Покрайнини на Цариградъ, Босилеградъ и пр. — подадоха изложение до Председателя на Събора,

затвориха очитѣ предъ факта, че стотици хиляди македонски българи бѣха напуснали отечеството безъ да иматъ никаква вина, а само за да избѣгнатъ денационализацията. Въ този случай сръбскитѣ социалисти нагледно показаха, че не се много различаватъ отъ останалитѣ сърби по основнитѣ си идеи относно Македония.

Въ Камарата на Общинитѣ въ Лондонъ, г. Ричардсонъ отправи интерпелация къмъ министра на Външнитѣ Работи относно лошото положение въ Македония ; и запита дали правителството има официални сведения върху това. Бѣлградскитѣ вестникъ « Политика », отъ 13 априлъ 1924 г., нападна г. Ричардсонъ и го нарече « единъ приятелъ на комитаджиитѣ и бѣгълцитѣ ».

Излишно би било да изброяваме нападкитѣ, които Бѣлградъ е отправялъ срещу всѣки защитникъ на Македония и на потъпканата правда. Особено често бѣ нападанъ г. Стѣпанъ Радичъ, когато е осждадалъ сръбския режимъ въ Македония. Въ едно изявление предъ кореспондентъ на вестникъ « Независима Македония » отъ 27 мартъ 1924 г., той каза : « Докато въ Македония има тирания — революцията и тайната организация сж единствения начинъ за борба ».

съ дата 7 февруарий 1921 г., изказвайки въ него увърението си, че правата на българскитѣ малцинства въ съседнитѣ държави ще бждатъ признати и тогава въ Цариградъ ще се събере другъ общобългарски Народно-Църковенъ Съборъ, за обмисляне на въпроситѣ, които засѣгатъ цѣлата българска нация.

Това становище съ нищо не противоречи на идеята за независима Македония. Въ една независима македонска държава църковнитѣ въпроси могатъ лесно да се уредятъ, стига народноститѣ искрено да желаятъ въпросната независимостъ, както я възприемаха хората, които — само отъ гледище на българското духовно единство — поддържаха гореказаното становище.

Въ Швейцария, както е известно, католицитѣ признаватъ за свой духовенъ глава римския Папа, както го признаватъ и стотици милиони вѣрующии отъ други държави. Швейцарски протестанти сж пѣкъ въ тѣсни връзки съ други протестантски общества въ далечни страни. Всичко туй съ нищо не е попрѣчило на държавната крепкостъ на Федерацията, нито на духовното и културно общение на тамошнитѣ народности — нѣмци, французи и италянци — съ съответнитѣ голѣми и съседни тѣмъ нации ; обратно, езикътъ, литературата на Франция, Германия и Италия сж считани като свои отъ съответнитѣ жители на Швейцария.

Становището на емиграцията бѣ ясно и решително и по въпроса за промѣната на правописа. Интересно е писмото отъ 24 ноемврий 1922 г., което организацията на старитѣ борци „ Илинденъ ” отправи до правителството на Стамболийски, обявявайки се противъ реформитѣ въ правописа, замислени отъ правителството, и налагани по силата на постановление номеръ 6088 отъ 7 ноемврий с. г. Забраняваше се издаването на вестници и списания по стария правописъ. Затова организацията „ Илинденъ ” пише до правителството :

«... Ще се съгласите, че ние, които ратуваме за независима Македония, имаме право и на независимъ правописъ и че правописа на българската държава е задължителенъ за вашитѣ българи, но не и за българитѣ въ Македония, за македонската емиграция въ Америка, въ Ромъния, въ Турция и найсетне въ България. Съзнанието на българското население въ Македония, и на онова на неговата емиграция по свѣта, е единно и общо, и като така, то не може да се накрънява отъ една наредба на правителството...

Това би било вмешателство въ нашитѣ работи, тѣй както би било вмешателство напр. ако българското просвѣтно министерство настоява неговитѣ наредби да бждатъ задължителни за бждещето Македонско народно събрание...»

Въ защитата на стария правописъ съ „ ъ ”, съ „ ѣ ”, съ „ ж ” и пр. „ Илинденъ ” апелира щото македонската емиграция въ България да бжде евентуално призната като национално малцинство, което държи за своя правописъ.

Заслужава да отбележимъ, че никой въ България по това време, никоя партия или сдружение, не обвини македонцитѣ въ „ сепаратизъмъ ”. Всички, които бѣха опозиционно настроени срещу Стамболийски, намираха добре дошли такива решителни постѣпки на македонцитѣ срещу властта. Но щомъ тя падна — както ще имаме случай и другаде да изтъкнемъ — започнаха старитѣ игри съ македон-

ското движение, зачестиха и необмисленитѣ, заинтересувани обвинения въ „ сепаратизъмъ ”, така леко пишени и изговаряни, както нѣкога леко биваха и въ държавни комуникета обявявани за разбойници Груевъ, Дѣлчевъ и стотицитѣ идеални борци. Но това е тема, върху която — загатнахъ вече — на друго мѣсто по-обстойно ще се спремъ.

За организиране на емиграцията въ Америка бѣ заминалъ Сребренъ попъ Петровъ отъ Екши-Су, бившъ учителъ въ солунската българска гимназия. Но той не можа да постигне голѣми резултати.

По-късно отъ срѣдата на младежитѣ-емигранти въ България бѣ изпратенъ въ помощъ на американската емиграция Йорданъ Чкатровъ, за да действува по-системно за нейното организиране. Мисията, съ която той се натовари, биде отлично изпълнена. Въ Америка поникнаха редица македонски дружества, обединени въ общъ Съюзъ, който започна издаването и на печатния свой органъ „ Македонска Трибуна ”. Работата на емиграцията ни въ Америка е твърде ценна за нашата кауза.

Въ чужбина работѣха сжщо студентитѣ отъ Македония, организирани до 1924 година главно въ виенското македонско дружество. Лѣвичарски елементи се опитваха да смущаватъ развоя му, но мнозинството бѣ въ пълна идейна хармония съ македонското движение и съ политическата програма на ВМРО. Измежду неговитѣ активни членове заслужава да споменемъ Никола Велевъ отъ Крушово, Крумъ Николовъ и П. Маневъ отъ Охридъ, Димитъръ Цилевъ отъ Солунъ, Йорданъ Гюрковъ отъ Щипъ.

Борбата, която подъ полуприкрито комунистическо влияние се опитваха нѣкои да водятъ противъ дружеството, продължи, но тѣ бѣха вече принудени да си основатъ свое отдѣлно дружество. Измежду тѣхъ нѣкои се отличаваха съ особена антипатия спрѣмо освободителното дѣло, както и спрѣмо българскитѣ чувства на мнозинството; запомнилъ съмъ имената на д-ръ Ат. Миладиновъ отъ Струга и на д-ръ Темелковъ отъ Мелнишко, за чиято дейность — която може да се нарече саботажна — срещу виенското студентско сдружение често имахъ сведения.

Истинското македоно-българско студентско дружество въ Виена се пазѣше отъ всѣко чуждо влияние, считайки че централенъ принципъ за нашето движение е неговата самостоятелность. Плодоносна работа извърши това дружество всрѣдъ младитѣ студенти, все още допускани отъ сръбската власть да следватъ въ чужбина, макаръ въ твърде ограниченъ брой. За изясняване сжщината и целитѣ на нашата борба предъ европейското обществено мнение въпросното дружество има крупна заслуга.

Дружеството на македонскитѣ студенти въ София — носеше названието „ Вардаръ ” — веднага се насочи къмъ правилна, практична работа и до 1944 година непрестанно увеличаваше своя приносъ въ общитѣ усилия на нашето емигрантско общество. Неговитѣ прояви могатъ да бждатъ само адмирирани. Още презъ 1924 г. се

създаде общъ съюзъ на македонскитѣ студентски дружества въ чужбина*.

Може да се каже, че първиятъ знакъ за съвземане и въ България дойде откъмъ поробенитѣ българи. Появата на македонското освободително дѣло следъ 1918 година е единственото насърчително явление на помрачения български хоризонтъ. И въ други трудни моменти, въ миналото, сж идвали отъ Македония ободрителни за българския духъ прояви. Но тоя пжтъ тя показва жизненостъ и духъ тъкмо когато и чужди и множество свои бѣха повѣрвали, че е завинаги погребана, че македонскиятъ въпросъ е окончателно слѣзналъ отъ сцената.

Много повече отколкото до 1912 година, сега всички македонци въ емиграция и въ поробеното отечество, представляваха единъ политически и мораленъ фронтъ.

Следъ 1923 г. отъ Пиринска Македония бидоха избрани десетина души народни представители съ безпартийна листа. Вънъ отъ задължението да се грижи за общественитѣ нужди на своитѣ избиратели, главната задача на тая самостоятелна група бѣ да припомня предъ българския Парламентъ, а чрезъ него и предъ свѣтовното обществено мнение за нерешения македонски въпросъ, за погазенитѣ права на българското население въ Македония подъ сръбска и гръцка властъ — признати и по договори.

* Въ първитѣ дни на месецъ януарий 1924 г. делегатитѣ на дружествата въ Виена, София, Грацъ, Майнцъ, Берлинъ, Парижъ и пр. имаха конгресъ въ Лайпцигъ, за да съставятъ единъ съюзъ. Между другитѣ гласувани резолюции отъ конгреса се изтъква следната :

« Учредителниятъ конгресъ на дружествата на македонскитѣ студенти, който държа своитѣ заседания на 5, 6 и 7 януарий въ Лайпцигъ (Германия), донася до знанието на университетската младежъ отъ цѣлия свѣтъ, че бѣ създаденъ единъ съюзъ на дружествата на македонскитѣ студенти въ странство, съ седалище въ Виена, и съ цель да допринесе за опознаването на Македония въ истинския ѝ ликъ отъ културно, историческо, етнографическо гледище, и да осведоми онѣзи, които се интересуватъ за естественитѣ ѝ богатства отъ научна гледна точка ; да допринесе като членъ на международния съюзъ на студентитѣ за осъществяването на общитѣ цели на доброто, на правдата, на истината, на мира и на цивилизацията, и заявява :

1. Македонскитѣ студенти се видѣха принудени да се организиратъ въ една федерация вънъ отъ центроветѣ на тѣхното собствено отечество поради това, че не имъ се разрешава да участвуватъ въ националнитѣ студентски съюзи въ държавитѣ, които си раздѣлиха Македония. Извънъ това, не имъ се признава правото да се завърнатъ въ отечеството безъ риска да бждатъ изложени на произволитѣ на единъ жестокъ режимъ.

2. Предъ нашитѣ очи, заинтересовани срѣди се стремятъ на всѣка цена да извратятъ даннитѣ, дадени отъ безпристрастната наука, отнасящи се до нашето отечество, за да може науката да служи на егоистични цели.

Възпитани въ срѣдитѣ, кждето живѣемъ, напоени съ духа на чистата наука, ние бихме били отговорни предъ историята и цивилизацията ако не се опитае да се противопоставимъ, доколкото силитѣ ни позволяватъ, противъ нанесения ударъ на науката по отношение на хубавото ни отечество и нашия народъ, така привързанъ къмъ свободата си.

3. Отъ години ние следимъ съ живъ интересъ дейността, развивана отъ международния студентски съюзъ.

Отъ години ние желаемъ да се наредимъ подъ знамето му. Ние се надѣваме, че съ създаването на нашата федерация, ние сме могли да си отворимъ пжтъ къмъ сдружението, което следъ малко ще ни запише като членове, за да можемъ да дадемъ нашия приносъ за общата кауза — Да живѣе университетската младежъ, която работи за мира, за братството на народитѣ и за победата на правдата ! ».

Националното, политическо и обществено оправдание за съществуването на такава парламентарна група отъ името на Македония е голѣмо. Нѣкога въ България известни организации сж давали подкрепа на дадени кандидати за избора имъ въ Народното Събрание само при обещание, че тамъ ще подигатъ гласъ въ полза на поробена Македония. Въ тия организации сж се числили личности като писателя Стоянъ Михайловски, педагога професоръ Йосифъ Ковачевъ, генералъ Николаевъ, проф. Милетичъ, писателя Алеко Константиновъ и др. Никой не може да обвини тѣхъ въ партийни или партизански смѣтки. Още по-малко би могло да има подобни смѣтки македонското освободително движение при създаването на споменатата парламентарна група. Съществува въ миналото единъ поучителенъ примѣръ — следъ 1908 година — група отъ сънародниците имъ емигранти отъ Босна, Албания и пр.

Въ македонската парламентарна група не трѣбваше да влизатъ прононсирани привърженици на политическите партии въ България — това бѣ становището на нашето общество, включително на ВМРО. Но въ нея бидоха избрани лица родени и въ други македонски области, а не само отъ пиринския край; — така групата бѣ и по съставъ по-пригодна за мисията си. Избирани биваха и лица добре познати на населението въ петѣтъ околии около Пиринъ планина.

Три месеци следъ преврата дойде комунистическото възстание въ България. Точно въ надвечерието му азъ се намѣрихъ случайно въ Вършецъ близо до Берковица, т. е. в самия центъръ на възстанието. Приятели настояваха да остана на спане тамъ. Ако бѣхъ сторилъ това, трудно е да се каже дали бихъ излѣзналъ живъ. Върнахъ се презъ прохода Петроханъ.

Въ връзка съ това възстание червениятъ интернационалъ откри широка клеветническа пропаганда срещу ВМРО изъ цѣлъ свѣтъ. Истината е, че при потушаването на възстанието македонската организация има по-малко участие отколкото и въ военния превратъ. Но комунистическата преса, по заповѣдъ на нейната централа, нападнаше македонското движение безъ и да познава истината. Споменатата централа по-скоро бѣ ядосана, че македонското движение не е взело участие въ това възстание, а не защото то е имало нѣкакъвъ прѣстъ въ потушаването му.

Въ България живѣятъ стотици хиляди македонски емигранти.

Нѣкои отъ тѣхъ сж станали комунисти; даже сж били съ възстаниците. Други пъкъ сж антикомунисти — огромното мнозинство —, и сж се обявили срещу възстаниците, но само съ идеите си, безъ да взематъ участие въ борбата, изключая рѣдки отдѣлни единици. И за едните и за другите ВМРО не отговаря.

Но въ пиринска Македония, кждето обществото бѣ специално организирано, за да бжде въ идейна хармония и въ помощъ на освободителното дѣло, ВМРО имаше известна отговорност. Тамъ работитѣ се бѣха развили по следния начинъ.

Доколкото имаше мѣстни комунисти, тѣ бѣха поели задължение да бждатъ изправни членове на нашите организации; точно така ка-

то въ миналото всички жители на Македония сж били членове на ВМРО, независимо отъ личнитѣ имъ убеждения. Че ще бждатъ вѣрни на изискванията на нашитѣ устави и правила, потвърдено е било и отъ страна на комунистическитѣ мѣстни първенци въ срещи съ наши хора. Ето защо никаква партийна разлика не се правѣше, при възлагане на задачи по селата и градоветѣ, на тоя край. Така можеше да се обясни, че въ Горна-Джумая цѣлата мѣстна чета бѣ подъ командата на лице съ комунистически идеи. Сжщото бѣ въ нѣкои селища въ Разложка околия. Другаде пъкъ надъ мѣстни чети командуваха бивши членове на Земедѣлската или други партии. Между 1913 и 1922 г. населението въ тая областъ се бѣ раздѣлило изъ разнитѣ политически партии на България.

Презъ септемврий 1923 г. мѣстнитѣ комунисти доказаха, че поставятъ по-високо целитѣ на международния комунизъмъ, отколкото тия на Македония. Погазвайки дадената клетва предъ ВМРО, тѣ тайно се бѣха събрали, и съ даденото имъ отъ ВМРО оржие вдигнаха бунтъ срещу българската власть. Ако речеше да ги остави свободни въ инициативата имъ, ВМРО сама се явяваше като въоръженъ противникъ на тая власть. А тя не виждаше никакви причини, никакъвъ народенъ интересъ да си открива новъ фронтъ. Единственото логично и морално решение бѣ ВМРО да обезоружи нелоялнитѣ членове, злоупотребили съ оржието и довѣрието ѝ. Това тя и направи.

Въ Разложко, специално въ градъ Разлогъ, дигналитѣ се комунисти бѣха обезоржили малката войскова часть и арестували полковникъ Самоковлийски. Нашата милиция се появи откъмъ Неврокопско, Мелнишко и Джумайско въ помощъ на мѣстни чети отъ самото Разложко; бунтовниците биватъ обезоржжени; нѣкои арестувани. Макаръ тѣ да заслужаваха наказание, останаха всички живи и здрави, но изключени отъ нашитѣ редове. Въ ония дни посетихъ Разлогъ, за да предамъ устно нареждания отъ Тодора и да събера на мѣстото нѣкои сведения. Още не бѣха се разотишли нашитѣ милиционери. Градътъ бѣ пѣленъ съ въоръжжени хора; напомняше ми Щипъ презъ есенъта на 1915 год., когато полковетѣ на единадесета македонска дивизия минаваха за Криволакъ.

Въ Горна-Джумая нѣколко десетки комунисти сжщо послушали заповѣдта за възстание и тръгнаха съ оржие презъ Рила къмъ Дупница, за да се присъединятъ къмъ тамошнитѣ бунтовници. Наша милиция ги настигнала въ една долина и отдалече ги подканила да се предадатъ. Но тѣ отговорили съ стрелба, следъ което и милицията открива огънь. Падатъ къмъ четиридесетъ души.

Тия сж двата случая, при които ВМРО бѣ длъжна да се намѣси, защото се касаеше до хора провинени предъ нея, които я бѣха излъгали, а и щѣха да я въвлекатъ въ нови излишни разпри съ българи, като при това можеха да създадатъ впечатление въ чужбина, че тя едва ли не стои подъ заповѣдитѣ на комунистическия интернационалъ.

Всрѣдъ управляващитѣ срѣди настъпи значително смущение. Не знаеха колко ще се разшири възстанието; не знаеха дали къмъ него

не ще се присъедини и земеделската партия; не знаеха дали Сърбия не ще поиска да използва това положение.

Освенъ въ Разложко и Джумайско, македонското движение нийде не се намѣси за потушаване на бунтоветъ. Проявитъ на отдѣлни лица всрѣдъ македонската емиграция, както казахъ, не подлежеха на контрола на ВМРО. Както всички български граждани, и както гражданитъ на всѣка държава при подобни случаи, прѣснатитъ изъ разни части на България македонски емигранти действуватъ или бездействуватъ по лично усмотрение; едни сж на едната страна на барикадата, други на другата; или мълчаливо едни съчувствуватъ на възстаналитъ, други на тѣхнитъ противници.

Сръбската пропаганда сжщо се бѣ запретнала тогава — както, впрочемъ, е нейно правило — да шири по свѣта измислици за смѣтка на македонското движение. За примѣръ, ето едно известие на бѣлградския вестникъ „Политика“, което римскиятъ „Илъ Месаджеро“ отъ 3 октомврий 1923 година изцѣло е цитиралъ :

« Въ Фердинандъ, Бѣлоградчикъ и Берковица македонскитъ комитаджии застреляха три хиляди възстаници и извършиха истинска сѣчь върху жителитъ, като не пощадиха деца и жени. Въ акцията при Вивино (италианскиятъ ежедневникъ предава тукъ погрешно нѣкое име на село или градъ — бел. наша) въ рѣцетъ на комитаджиитъ паднаха хиляда възстаници. Всички бидоха избити. Възстаницитъ бѣха избии нѣколко дни преди това въ сжщия градъ двесте държавни чиновници, двадесетъ и петъ офицери и кмета. Една група отъ възстаници, съставена отъ две хиляди борци, биде заобиколена отъ македонцитъ и прѣсната въ момента, когато се тѣкмѣше да прехвърли границата при Царибродъ ».

Въ това известие всичко що се отнася до македонци и македонски комитаджии е съчинено въ редакцията на бѣлградския вестникъ. По това време къмъ Бѣлоградчикъ, Фердинандъ, Берковица и Царибродъ толкова е имало македонски комитаджии, колкото ги е имало и въ самата редакция на „Политика“. Подобни известия, плодъ на вражески фантазии, намираха мѣсто въ чуждестранната преса поради пълната нейна неосведоменость, а въ нѣкои страни и поради заинтересованость отъ политическо естество.

*

**

Въ месецитъ следъ преврата се опитаме — по нареждане на Централния Комитетъ — да съберемъ парични срѣдства въ полза на освободителната кауза. Нѣкога въ България открито бѣха събирани доброволни помощи ; и по селата хората даваха жито и други продукти, които биваха осребрявани въ полза на македонското народно дѣло. Сега имаше подходяща психологическа обстановка. Тръгнахъ съ единъ другаръ изъ северна България. Посѣтихъ Видинъ, Плѣвенъ, Русе, Варна и други мѣста. Съ помощта на мѣстни хора и наши емигранти се свикваше събрание на виднитъ граждани, предимно по-заможни. Накратко описвахъ положението на Македония; неизбѣжността на борбата; изтъквахъ колко народа е ограбенъ отъ поробителя ; че той не може да посрѣщне всички нужди на бор-

бата, следъ като тѣй дълго понася кръвни жертви, морални терзания, икономическо съсипване ; повече отъ необходима е паричната помощъ на свободнитѣ българи. Съставяше се комисия, която въ съвѣщание съ други компетентни хора да опредѣли налогъ върху известенъ брой граждани, или пъкъ да потърси доброволни вноски. Оставяхъ блокове съ художествено изработени разписки и заминавахъ за другъ градъ. Общо взето, готовността да се помогне изглеждаше по-голѣма, отколкото се надѣвахъ. Но не се събраха очакванитѣ срѣдства, защото наскоро дойде протеста на чужди държави до българското правителство. Нѣкои бѣха донесли до легацитѣ.

За неуспѣха има вина и подполковникъ Атанасовъ. Той остана да организира работата въ София и изъ южна България. Вмѣсто да ограничи събирането на срѣдствата между малко число богати хора, наредилъ бѣ да се разхвърли налогъ върху множество членове на македонскитѣ братства; не се запази тайна.

Сжщото бѣ сторилъ и при опита за събиране пари всрѣдъ мѣстното общество, тоестъ вѣнъ отъ македонската емиграция. Тодоръ разпреди да се спрѣ временно всичко. Наскоро дойде и неговата смъртъ. Залисахме се въ други грижи. Така пропадна почти цѣлия планъ. Събра се малка частъ отъ предвиденото.

Тодоръ бѣ срещналъ подиръ преврата едного отъ нѣкогашнитѣ тракийски деятели, участникъ още презъ турския режимъ въ ВМОРО (Вжтрешна Македоно-Одринска Революционна Организация). Съ него бѣ уговорено да се събератъ известни срѣдства изъ южна България общо, като се подѣлятъ между насъ и тракийскитѣ сдружения. Но нищо не излѣзна и отъ това намѣрение.

**

Като се прибрахъ отъ обиколката ми изъ северна България, въ София, Ване Параспуровъ ми разказа, че билъ потърсенъ отъ бившъ четникъ на Кръстьо Лазаровъ, който желяелъ наново да дойде въ ВМОРО. Родомъ билъ отъ нѣкое село въ Кумановско; следъ турския режимъ не е влизалъ въ Македония ; билъ анархо-комунистъ, но се разкайвалъ ; пазелъ се отъ полицията и поискалъ отъ Ване да го укрие, докато замине въ Македония. Внушихъ му да го укрива известно време, докато узнаемъ не е ли извършилъ тежки престѣпления въ България. За да изтъкне, че е искренъ, бѣ предалъ на Ване една английска автоматична пушка съ патрони, която дотогава пазилъ.

Не следъ много дни въ края на столицата, квартала Коньовица, полицията бѣ завързала престрелка съ преследвано отъ нея лице. Сражението продължило дълго, та се притекла на помощъ войска. На края лицето бива убито, но загинали десетъ или повече полицаи и войници. Цѣла София е била изненадана отъ куража на този непознатъ човѣкъ. Оказа се, че той е билъ нашиятъ кумановецъ. Наново се премѣстилъ при свои ятаци, вмѣсто да стои кждето Ване го е оставилъ ; полицията влѣзнала въ диритѣ му. Очевидно е разполагалъ и съ друго оръжие, а това именно говори, че е възможно при насъ да е идвалъ и съ нѣкаква конспиративна задача, възложена му отъ

нѣкои. Но ако наистина е билъ вече разкаянъ, смѣлостта му можеше да се използва срещу нашитѣ поробители. Имало е и други подобни случаи, когато анархисти и темъ подобни сж свършвали народополезни работи въ редоветѣ на ВМРО. Чудно и жалко е, че смѣли духове угасватъ и се пропилѣватъ въ незначителни замисли и акции по България ; а често и само въ мечтания или удряне юмруци по кръчмарскитѣ маси, когато собствениятъ ни народъ пѣшка подъ черно робство и има нужда тъкмо отъ юнашки дѣсници за защита. Запитахъ сетне кумановския войвода Кръстьо дали познава загиналото въ София лице. Отговори, че го познава като свой бившъ четникъ отъ преди 1912 г. и че е единъ измежду най-смѣлитѣ хора, които сж попадали около него. Чудѣше се, че е станалъ анархокомунистъ. Тоя човѣкъ бѣ съ слабо образование, но буденъ.

*
**

Наскоро следъ туй направихъ едно пѣтуване до село Покровникъ, Джумайско. Съ мене бѣ Никола Ризовъ, братъ на стария български дипломатъ Димитъръ Ризовъ, отъ Битоля. Не помня дали той бѣ поискалъ среща или Тодоръ го бѣше повикалъ. Следъ разговора си съ госта Тодоръ разказа на Ив. Караджовъ и на мене, че Ризовъ има единъ старъ грѣхъ. Подиръ първата свѣтовна война билъ подписалъ нѣкакъвъ протоколъ въ Италия, заедно съ албанци и черногорци, за обща борба противъ Югославия. Подписалъ отъ името на македонската революционна организация, която нищо не е знаела по този въпросъ ; а и самиятъ Ризовъ никога не е билъ упълномощаванъ отъ нея за нѣщо. Разказвало се е, че италиянскиятъ министъръ Сфорца билъ ужъ заплашилъ Пашича въ смисълъ, че може да предизвика смутове въ Югославия. Подиръ това дойде познатото споразумяване между Римъ и Бѣлградъ. За подписа си Ризовъ билъ получилъ пари отъ италиянскитѣ власти.

Допускамъ, че на четири очи Ризовъ е описалъ предъ Тодора какъ е минало всичко около тази история.

На връщане къмъ София пѣтувахме съ автомобилъ. Ризовъ бѣ въ възторгъ отъ личността на Александрова. Но той не знаеше заключението, което предъ насъ направи Тодоръ : че единъ день виновника трѣбва да се изправи предъ сжда на ВМРО ; може да бжде евентуално помилванъ поради напредналата му възраст ; а може и да бжде наказанъ въ срѣдата на самото поробено население, отъ чието име въ сжщностъ е злоупотрѣбилъ за лична изгода. Вѣроятно Александровъ е ималъ важни съображения, за да не се занимава въ момента съ въпросното престѣпление.

Заведохъ и Арсений Йовковъ при Тодора, въ сжщото село. По пѣтя и въ едно кафене въ Горна — Джумая, докато чакахме лицето, което ще ни води, Йовковъ ми разясни какво щѣлъ да говори предъ Александрова. Намислилъ бѣ, че е необходимо да се създаде въ България македонска политическа партия. Питамъ го изрично дали смѣта, че наши обществени дейци трѣбва да развиятъ дейность каквато нѣкога въ Гърция разви Венизелосъ, следъ като бѣ участвувалъ въ

борбитѣ за освобождение на Критѣ. Арсений ми потвърди, че точно такава деятелност трѣбва да развиятъ въ България македонскитѣ борци ; т.е. нѣкой измежду тѣхъ трѣбва да станѣше и министъръ-председател на България, сжщо както Венизелосъ въ Атина.

Трѣбва да добавя, че Йовковъ бѣ измежду тѣзи, които най-много сж писали за самостоятелност на македонското движение, специално по отношение на българската официална политика, както и за независимост на Македония.

Възразихъ му, че положението на нашето отечество много се различава отъ това на Критѣ ; а и положението на България — въ връзка съ македонския въпросъ — е различно отъ онова на Гърция спрѣмо Критѣ. Преди всичко никой освенъ Гърция не е претендиралъ за островъ Критѣ ; а за Македония претендиратъ още двама — трима нейни съседи, независимо, че едни отъ тѣхъ нѣматъ никакво основание, а други слаби основания за претенции. Въ връзка съ туй и постжпкитѣ на македонскитѣ деятели се преценяватъ по-другояче, а не като постжпкитѣ на критскитѣ борци.

Запитахъ го още : дали замислената отъ него партия, т.е. и излѣзналото отъ нейната срѣда правителство ще може спокойно да стои на властъ въ София, главно съ огледъ на външно-политически условия, и че нѣма срещу него да подигнатъ цѣла буря съседнитѣ държави, на първо мѣсто Сърбия и Гърция, като го обвинятъ въ иредентизъмъ, въ „комитаджийство” и пр. — щомъ е правителство именно на македонската партия ? Виждашъ колко пжти и тебе нарекоха „комита” сръбскитѣ вестници, макаръ, че пушка не носишъ, а открито пишешъ вестникъ въ София. Така назоваватъ и Иванъ Каранджулова, макаръ да знаятъ, че е старецъ и че презъ цѣлия си животъ само съ сждийство се е занимавалъ. Така именуватъ и професоръ Милетича, и професоръ Милева, и други. Тѣ ще алармиратъ свѣта, че македонската партия на властъ готви война, за да имъ вземе Македония.

— Вѣрно е, че ще има неприятности, но това ще се преодолѣе.

— Нѣма ли всички борби въ Македония да бждатъ приписани отъ сжщитѣ държави тъкмо на това правителство ? И нѣма ли да стигнатъ тогава до нѣкоя по-остра интервенция ?

— Имашъ право, отговори Йовковъ ; но по тия подробности ще трѣбва да се помисли по-основно.

— Азъ не смѣтамъ, че това сж подробности ; мисля, че сж тъкмо най-сжщественитѣ страни на въпроса. Но ето друго важно препятствие ; такова властвуване въ София не означава ли за македонското движение пълно идейно и политическо объркване ? Цѣлта на нашето дѣло коя е — да управляваме България или да се боримъ за освобождението на Македония ? Твоя проектъ означава за мене пълно излизане отъ релситѣ, обезличаване на нашата кауза. Цѣлата енергия и възможности на македонската половинъ-милионна емиграция въ България, и на двесте хиляди души въ Пиринска Македония, би следвало да се насочи и погълне въ партийни боричкания, изоставяйки фактически освободителната идея, забравяйки даже постепенно Македония. При това, самитѣ тѣзи македонски българи въ много случаи

ще се хванатъ за коситѣ ; защото нѣма гаранция, че всички биха останали въ македонската партия. Програмитѣ за вътрешното управление на България се различаватъ и затуй всѣки ще избира по вкуса си своята партийна принадлежностъ. Много емигранти въобще ще бойкотиратъ тази партия. Не говоря пъкъ за неприятноститѣ, които за нея ще поникнатъ поради сигурнитѣ разпри съ другитѣ партии ; това ще доведе до съвършено изгубване на симпатиитѣ за Македония всрѣдъ българския свободенъ народъ. И кой ще ти повѣрва, че работишъ за независима Македония, когато седишъ на министерския столъ въ София ?

— Всичко това ми изглежда много интересно. Азъ бихъ те молилъ да се видимъ въ София и специално да поговоримъ. Но сега ще чужа какво мисли Тодоръ ; така завърши Йовковъ и тръгнахме за селото.

Все още би могло да се апелира къмъ емиграцията ни въ България, за да гласува безпартийно, та въ Парламента да се яви една по-многобройна група депутати, каквато бѣ замислена да се изпрати отъ Пиринска Македония. Но тая група не би имала програма за заемане на властта въ България.

Разговаряха съ Тодора насаме. На връщане къмъ Горна-Джумая Йовковъ ми каза :

— Тодоръ е абсолютно противъ моето предложение.

Бѣ замисленъ. Не предполагахъ, че въ душата му се е зародило вражество. Видѣлъ бѣ, че е излишно даже да мечтае за партийни, министерски и други роли въ България, използвайки името на македонското движение.

*
**

Наскоро придружихъ Александрова до Пловдивъ ; пжтувахме тайно. Тамъ той срещна нѣкои лица. Представихъ му и Симеонъ Ефтимовъ. Презъ цѣлото време до тогава той се държа достойно, смѣло ; помагаше на движението съ каквото можеше. Бѣхъ осведомилъ Тодора, че въ лицето на Ефтимова нашата кауза може да намѣри рѣдъкъ свой служителъ. Вълнението на Симо го бѣ сѣкашъ преобразило въ тия моменти. Казваше ми, че и апостолската мисия и волята на Тодора сж изписани въ цѣлия му изразъ, особено въ очитѣ.

Въ Пловдивъ отидохъ още еднажъ, като гостъ на конгреса на Македонския младежки съюзъ.

Нѣколко дни преди това насмалко не пострадахъ при едно автомобилно произшествие. Пжтувахме нощно време къмъ София. Не схванахъ какъ нѣкой отъ другаритѣ, въ следващия задъ насъ автомобилъ, е далъ сигналъ на нашия шофьоръ да кара съ най-голѣма бързина следъ Княжево. Поискали да си устроятъ нѣщо като надпреварване, виждайки шосето свободно. Изъ единъ пжтъ нашата кола силно се разтърси, но мигновено спре. Ударихъ се въ стѣклото ; седѣхъ до шофьора. Вмѣсто къмъ София, обаче, ние бѣхме се обърнали назадъ къмъ Княжево. Какво се бѣ случило ? Срещу насъ идвала каруца, натоварена съ разни стоки и теглена отъ конь. Колелото на

автомобила ни ударило каруцата по такъв начин, че сме се завъртѣли. Чухъ охкането на Мито Джуздановъ, който при удара е билъ изхвърленъ и падналъ въ съседната поляна, четири-петъ метра въ страни. Автомобилитѣ ни бѣха открити; Джуздановъ седѣше заедно съ Петъръ Станчевъ на задното седалище. Лѣкарътъ сетне му казалъ, че го спасилъ пояса, намотанъ нѣколкократно около кръста му. Но години подъ редъ Мито говореше вече прегракнало; изгуби гласа си. Не можехъ да се начудя какъ системно бѣ се струпала върху шосето стоката отъ раздробената каруца. Протичаше изъ тенекиитѣ зейтинъ. Конятъ агонизираше близо до натрупанитѣ сандѣчета и торби. Коларътъ се бѣше спасилъ, защото не е билъ върху каруцата. На мѣстото му платихме добре коня, и му дадохме адресъ, за да се яви и ни каже колко му дължиме за повреденитѣ стоки и за колата.

Вмѣкнахме се въ града съ другия автомобилъ, който бѣ успѣлъ да се спре на десетина метра задъ насъ, безъ да се стовари върху ни.

*
**

За нѣкои лица въ нашитѣ редове следъ преврата се свършваше нелегалната имъ дейность и изобщо „македонствуването“ имъ. Между скоба казано, и за цѣли политически партии въ България като-чели се туряше точка на македонския въпросъ. Малцина срѣдъ тѣхъ се замисляха, че Македония продължава да е въ робство.

Рѣши се да приберемъ револверитѣ, които бѣха раздадени на доста лица докато траеше борбата въ България. Но кой би допусналъ, че съ тази мѣрка ще си навлечемъ неприятелството на нѣкои бивши „приятели“. Въ списъка се намираха и хора, които откъмъ София бѣха заминали като четници, и отъ тукъ бѣха получили револвери. Между тѣхъ бѣ и Петко Пенчевъ. Следъ преврата той се бѣ прибралъ въ София; забравилъ бѣ публичната си декларация, че нѣма нищо общо съ демократическата партия, печатана въ вестницитѣ. Сега се проявяваше наново като легаленъ български общественикъ; желаше работитѣ въ България да се уредятъ колкото може повече въ съгласие съ преценкитѣ на демократическата партия. Наскоро той стана и редакторъ на вестника ѝ. Макаръ името му да стоеше нейде къмъ края на списъка, натоварениятъ съ събирането на револверитѣ другаръ отишелъ бързо и при него, за да му поиска револвера. Пенчевъ се опита и на старини да служи на каузата, която на младини разпалено защитаваше; но не му се удаде главно поради непобедимото му влечение къмъ партизанскитѣ дрязги въ България; съ тѣхъ бѣ свикналъ презъ дългитѣ години откакъ бѣ напусналъ ВМРО презъ турския режимъ.

*
**

На 3 мартъ 1924 г. новото българско правителство, възглавявано отъ проф. Ал. Цанковъ, арестува и интернира по разни мѣста въ България значителенъ брой македонски емигранти. Причина — Бъл-

градъ обвинявалъ наново българската държава, че давала приемъ на македонскитѣ борци, и че изобщо насърдчавала и улеснявала борбата срещу Югославия.

Въ връзка съ това Централниятъ Комитетъ на ВМРО отправи единъ изчерпателенъ протестъ — № 710 отъ 10 мартъ с.г. — до българския Министъръ-Председателъ. Като мото въ протеста бѣха отбелѣзани думитѣ на Гюставъ лѣо Бонъ : „ Моралнитѣ сили не се побеждаватъ нито съ закони, нито съ армии ”. Ареститѣ предизвикаха възмущение всрѣдъ македонското общество. Явиха се съобщения и въ чуждата преса. Въ Англия нѣкои вестници наново изтъкнаха, че единственото лѣкарство по македонския въпросъ е : Македония да получи автономия и равноправие.

ХІХ. СТРАНИЧНИТЪ ПРЪЧКИ ЗА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДЪЛО. РАЗГОВОРИТЪ СЪ БОЛШЕВИКИТЪ. — ОКРЪЖНО № 774 ОТЪ 2 АВГУСТЪ 1924 г. НА ВМРО

Тодоръ реши да замине въ чужбина. Намѣрението му е било да обиколи нѣкои западни столици, а на връщане да се спре въ Виена, за да срещне отклонилиятъ се отъ дългътъ си Петъръ Чаулевъ *. Главната му мисълъ е била да направи опитъ за насочване на Стоянъ Мишевъ и нѣколцината ренегати срещу сръбската властъ. Компрометирани единъ пжтъ чрезъ дѣла срещу нея, за тѣхъ би останалъ само единъ изборъ : или наново да се прибератъ въ България като мирни жители, опростени отъ ВМРО, или да продължатъ до край борбата срещу поробителя, като се реабилитиратъ нѣкакъ предъ народа. Тодоръ Паница, който се навърташе главно въ Виена, имаше връзка съ отявлениа ренегатъ Стоянъ Мишевъ, действующъ начело на сръбска държавна банда противъ борящето се наше население и проявенитѣ българи. Сръбската властъ знаеше за сътрудничеството на Паница съ болшевикитѣ. Но тя — явно или тайно — приемаше всѣка услуга срещу ВМРО. Така на единъ фронтъ се намѣриха ренегатитѣ на сръбска служба съ органитѣ на болшевишката пропаганда и акция. Ще минатъ години и, подиръ идването на комунистическата властъ въ Югославия, главнитѣ шефове на сръбската полиция, като Жика Лазичъ и други, ще се възползуватъ отъ нейното благоволение, като отплата за нѣкогашното сътрудничество помежду имъ срещу ВМРО. Тоя съюзъ е прелюдията на по-сетнешната близостъ между сръбскитѣ шовинисти и управлението на комуниста Тито. При сръбската властъ се намираха и другари на Паница, като Георги Вяневъ. Имало изгледи чрезъ Чаулевъ и душеприказчика му Димитъръ Влаховъ да се направятъ внушения на ренегатитѣ въ горния смисълъ, като се е допускало, че Чаулевъ и Влаховъ все още гледатъ на нацията ни и на македонския въпросъ така, както винаги е гледала ВМРО.

Тия нѣща сж ми разправяни лично отъ Тодора. Още преди да напустне София е билъ уведоменъ, че болшевикитѣ сж искали да разговарятъ съ него въ връзка съ нашия въпросъ, като продължение на водени и по-рано нѣкакви разговори, които сж останали безрезултатни. По покана на болшевикитѣ ВМРО е изпратила двама души въ Москва, за да изслушатъ нѣкои предварителни осведомления. Тия двама души бѣха Михайлъ Моневъ и Димитъръ Влаховъ. Вториятъ

* П. Чаулевъ отъ Охридъ, презъ турския режимъ билъ войвода. Следъ 1918 год. дълго време се готвеше да замине за родния си край като нелегаленъ ; но винаги отлагаше и изобщо не замина. Години подъ редъ прекара изъ софийскитѣ кафенета, кичейки се съ титлата си членъ на Централния Комитетъ на ВМРО. Изложенъ предъ самия себе си и предъ другаритѣ си, свърза се съ болшевишки агенти въ чужбина, които намѣриха изгодно да спекулиратъ съ титлата му.

имаше предъ Монева това преимущество, че се ползуваше съ довѣрието на болшевикитѣ ; очерталъ се бѣ като лѣвичаръ. Нѣмаше отъ дълги години никаква връзка съ македонското движение. А Монева имаше преимущество, че се ползуваше съ довѣрието на Александра и никога не е билъ отдалеченъ отъ нашето дѣло.

Отиването си въ Виена Тодоръ щѣше да използва евентуално и за разговоръ съ болшевишкия представителъ тамъ.

Поиска единъ по-събуденъ другаръ да го придружи до Италия. Пжтуваше по море презъ Цариградъ. Представихъ му Дончо Чупариновъ отъ Панагюрище, когото бѣхъ преценилъ за преданъ и смѣлъ. Той копнѣеше за борба въ Македония. Бѣ запасенъ офицеръ. Широко другарско сърдце и спокоенъ духъ. Тодоръ за пръвъ пжтъ го виждаше и съ довѣрие го взе. А Дончо бѣ много поласканъ. Като се върна отъ Италия изповѣда ми тжгата си, задето Тодоръ — безъ да загатне нищо — е останалъ малко недоволенъ поради това, че той — Дончо — изпилъ на обѣдъ една бутилка вино, което въ парахода поднесли. Александровъ не одобряваше подобни работи. Той раздаваше много рѣдко на четниците си ракия и то въ капачето на матерката за вода. Ни глътка повече. Обикновенно само на Великденъ и Коледа. Смѣташе, че и най-добрия борецъ може да сбърка въ нѣщо, да повреди на задачата си въ даденъ моментъ, като пие. На мене, обаче, като се завърна, Тодоръ не каза нищо ; обратно — схванахъ, че Дончо му бѣ харесалъ. Иначе, той имаше обичай изрично да прави бележка за всѣко нѣщо, което смѣташе нередно.

Въ връзка съ виенскитѣ разговори отъ нѣкои страни е писано и говорено безъ много грижа за истината. Най-тенденциозни сж разказитѣ на Димитъръ Влаховъ и другаритѣ му комунисти. Тѣ бѣха въвели въ заблуждение относно схващанията на ВМРО и хърватския селски водачъ, твърде известния Стѣпанъ Радичъ. Така може да се обясни, че той бѣ публикувалъ въ списанието „Балканска Федерация“, издавано отъ Влахова съ болшевишки сръдства въ Виена, статия, въ която почти се изказваше неудобрение къмъ Т. Александровъ задето не се поддава на внушенията на болшевишкитѣ представители. Радичъ бѣше повѣрвалъ, че чрезъ болшевишка политическа помощ може нѣщо да спечелятъ хърватската нация и Македония. Той посети и Москва, кждето бѣ посрещнатъ съ голѣмо внимание. Но се завърна отъ тамъ разочарованъ ; нито лично той, нито неговата партия усвоиха препоржкитѣ на комунистическата централа ; и до день днешенъ хърватската селска партия е таксувана отъ комуниститѣ като консервативна, вражеска на комунизма, което е въ съгласие съ истината. Тодоръ Александровъ писа обширно писмо до Радича въ връзка съ споменатата статия, като изрично му подчерта, че македонското освободително движение е самостоятелно, и следва само своитѣ собствени убеждения, безъ да се влияе отъ чужди фактори — които и да сж тѣ.

Нѣмамъ на ржка статията на Радичъ. Но отъ писмото на Тодора се подразбира поне най-важното изъ нейното съдържание. Ето цѣлия текстъ на това писмо :

Уважаеми г. Стйепанъ Радичъ,

Четохъ Вашата статия въ 2-3 брой на виенското списание « Федерасионъ Балканикъ » отъ 15 августъ 1924 година.

Имайки единствено предъ видъ истината и интереситъ на македонското и хърватско освободителни движения, рѣшихъ се да Ви отправя това писмо, което има за целъ да изясни нѣкои факти не отговарящи на истината и да изясни нѣкои моменти въ гореспоменатата Ваша статия.

Започвамъ съ отношенията между хърватската републиканска селска партия и Вжтрешната македонска революционна организация.

Вжтрешната революционна македонска организация е желала искрено да подържа връзки съ Селската републиканска хърватска партия, основавайки се на честното чувство и вѣра, че борбата противъ бѣлградската хегемония, борбата за една федеративна Югославия, трѣбва да бжде водена заедно отъ всички народи, недоволни отъ кървавата и груба диктатура на Бѣлградъ. Такива връзки, които Вие изтъквате като « формални », « морални », такава размѣна на мисли и т.н., за наша най-голѣма радостъ, сж на лице. И Вие не ги отричате. Нѣщо повече, ако си спомняте, Вие бѣхте първия, а не азъ, който изнесохте за сжществуването на едно разбирателство между Селската републиканска хърватска партия и ВМРО предъ руския журналистъ и общественикъ Л. Немановъ, който публикува Вашитѣ изявления въ списание « Меркюръ дьо Франсъ », на 1 юлий 1923 г.

Ще си спомните сжщо, и азъ мога да Ви посоча всички случаи, когато въ борбата срещу Пашичъ Вие говорехте не само за връзкитѣ съ ВМРО, но даже понѣкога Вие заплашвахте Бѣлградъ съ тѣхъ, подчертавайки ясно нашия общъ фронтъ противъ бѣлградската сатрапия.

Ако това е така, каква смисълъ има подчертаването Ви, че азъ употрѣбямъ « нарочно и съзнателно за десети пжтъ думата « връзки » въ фалшива смисълъ », ако ли не за целитѣ на една политика практична и за да се групира това, което фактически е, съ това което е формално ? Но за това азъ не мога да Ви направя никакъвъ укоръ, знаейки че Вие сте преди всичко единъ прекрасенъ хърватски патриотъ.

Азъ не искамъ никакъ да кажа, че въ нашитѣ отношения е имало нѣщо повече отъ това, което Вие изнасяте въ Вашата статия. Повечето пжти Вие бѣхте хуманенъ, миролюбивъ, републиканецъ и Вие признавахте революцията като ултима рацио, вѣрвайки че Вие ще постигнете целта ви съ легални срѣдства.

Новото въ статията Ви е, че досега Вие твърде рѣдко употрѣбяхте думата « работници », която понастоящемъ придружава винаги думата « селяни ».

Безъ съмнение, новото при Васъ е декларацията, че връзкитѣ между освободителното македонско движение и сжщото движение хърватско Вие ги слагате въ пълна зависимостъ отъ едно или друго отношение на ВМРО къмъ правителството на проф. Цанковъ или това на Съветския Съюзъ. Това е вече съвсемъ ново и условния елементъ ми звучи като твърдо желание щото ВМРО да признае подказани връзки съ едно или друго правителство, съ единъ или другъ факторъ, което е равностойно да признае едно чуждо вмешателство. Че ВМРО е била винаги коректна въ отношенията си съ Селската републиканска хърватска партия се вижда отъ факта, че Вие се изразихте въ вестника Ви и предъ представителитѣ на ВМРО по най-ласкавъ начинъ спрѣмо моитѣ декларации въ чуждата преса и че Вие даже ги публикувахте наново въ в. « Сл. Домъ ».

Никога не съмъ скривалъ и не крия и сега, че ние се различаваме най-често въ методитѣ на борба противъ общия ни врагъ. Колкото се отнася за мене, и днесъ, въпрѣки Вашата декларация, че Селската хърватска републиканска партия е въ сжщността си една революционна организация, азъ твърдя, че даже хърватитѣ на Радичъ ще се убедятъ, че съ сръбскитѣ управители не може другояче да се говори освенъ съ пушка, ножъ и бомби. И днесъ, когато Вие мислите, че сте унищожили корупцията и тиранията на Пашича, азъ не вѣрвамъ, че Вие сте унищожили сръбската тирания и корупция. ВМРО сжщо остава неизмѣнно на старата си позиция въ борбата ѣ съ Бѣлградъ, която тя не желае никакъ да наложи на когото и да е, така както не

желае да получава директиви въ императивна форма отъ когото и да е по отношение на възгледитѣ, които трѣбва да следва.

Позволете ми, г. Радичъ, да Ви заявя, че нито у менъ, нито въ който и да е отъ моитѣ другари, се е появила мисълта да си послужи въ своя полза съ освободителното движение на братския хърватски народъ. Това, което ВМРО е желала и желае и днесъ, е едно общо съгласие до момента, въ който Македония и Хърватско ще иматъ срещу си Бѣлградската дуктура.

Азъ бѣхъ неприятно изненаданъ отъ твърдението Ви, че азъ съмъ билъ направилъ въ последно време декларации, кждето съмъ споменавалъ за отношения между ВМРО и Селската хърватска републиканска партия въ връзка съ съветитѣ, и това споредъ желанието на правителството на проф. Цанковъ, когото Вие таксувате като « фашистъ, криминаленъ типъ, корумпиранъ и антиселянинъ ».

Не желаейки да Ви втълпявамъ никаква квалификация на настоящето българско правителство, признавайки Ви пълната свобода да го сждите споредъ личното Ви разбиране и споредъ съвестта Ви, азъ трѣбва само да отхвърля енергично невѣрното Ви твърдение, което Ви е било втълпено отъ заинтересовани срѣди, че декларацията отъ менъ подписана, и отъ другаря ми Ал. Протогеровъ, относяща се за съвсемъ чуждия за Централния Комитетъ манифестъ отъ 6 май 1924 година, е предизвикана отъ българското правителство. Азъ Ви заявявамъ най-категорично, че последното нѣма и не може да има никакво участие въ декларацията, че то не е изявило никакво желание и че нѣма да му се отдаде никакво внимание ако то би го изразило — какъ ВМРО да опредѣли отношенията си съ Селската републиканска хърватска партия и съ Васъ. Доколкото азъ имамъ възможность да следя българската преса, знамъ, че тя не е публикувала никога такова комюнике, но че то бѣ предизвестено — Вие разбирате съ каква целъ — отъ сръбскитѣ шовинистически вестници.

По сжщия въпросъ, съ желанието си да Ви освободя отъ предумишлената грешка на македонскитѣ и хърватски врагове, азъ Ви декларирамъ, че ВМРО не е чакала заповѣди и директиви отъ никого отвънъ. Тя опредѣля отношението си къмъ правителства и други политически фактори въ пълна независимостъ, имайки изключително предвидъ освободителното движение, свободно отъ каквато и да е зависимостъ. Тя не е позволила и нѣма да позволи на никого да ѝ опредѣля, противъ волята ѝ, по кой пжтъ да върви и кои водачи да избира.

Въ декларацията на Централния Комитетъ отъ м. августъ не се казва нищо за Селската хърватска републиканска партия, нито за Васъ. Въ тази декларация, обратно на твърдението Ви, не се изтъкватъ тѣй нареченитѣ мои връзки съ Васъ като контрастъ на Съветска Русия.

По отношение на българското правителство азъ ще повторя, че ВМРО остава на терена на неутралитета; и отхвърлямъ най-енергично формулата на Вашия сътрудникъ въ « Федерасионъ Балканикъ », комуниста г. Н. Харлаковъ, който иска, веднага преди Вашата статия, най-активната интервенция на ВМРО въ България, за да събори, заедно съ работницитѣ и селянитѣ, правителството на Цанковъ.

На такава партизанска позиция ние не желаемъ абсолютно да поставимъ ВМРО; тя нѣма да стане никому инструментъ.

Въ близкото минало ВМРО водѣше борба съ правителството на Стамболийски, който бѣше не само анти-македонецъ, но и анти-българинъ и ултра-реакционеръ. Тази борба бѣше първата, защото това правителство бѣше първото, което измърси ржцетѣ си въ кръвта на македонскитѣ революционери, за да подготви предаването на нашето отечество на Бѣлградъ. Вѣрна на себе си, да не позволява никому да прави търговия съ Македония, ВМРО обяви война на Стамболийски, което улесни до голѣма степенъ проблема на създателитѣ на 9 юний, безъ тя да се е интересувала кои лица ще замѣстятъ тираническиятъ режимъ: интереса на ВМРО спрѣмо България се изчерпва въ това — да има, да сжществува една България, управлявана отъ хора, които да не смѣятъ да се мешатъ въ борбитѣ на Македония и да търгуватъ съ сждбата ѝ, както се опита да прави Стамболийски. Ако настоящето българско

правителство бѣ следвало пжтя на Стамболийски и поискало да разруши, въ съюзъ съ гърцитѣ и сѣрбитѣ, ВМРО, или въ политиката си послужеше съ Македония като монета за размѣна, ВМРО би се борила несъмнено и противъ него, но съ инициатива и съ методи нейни собствени, а не по външни и чужди внушения и начини.

Организацията винаги и на време е реагирала и срещу грешкитѣ и провокациитѣ на правителството на проф. Цанковъ спрѣмо нея.

На едно мѣсто Вие отдалече намекувате, а г. Харлаковъ въ сжщото списание говори ясно за други групи на революционното македонско движение. Очевидно се касае за «федералиститѣ» — бандити на служба на Пашича, злодеянията на които преминаватъ всѣкаква възможна квалификация. Последнитѣ, даже и сега и при режима на г. Давидовичъ, който управлява изключително по Вашата воля, продължаватъ кървавитѣ си подвизи. Сърдцето ни се стега отъ болка, когато самия Вие, заблуденъ отъ представителитѣ имъ въ Виена, въ Вашия «Сл. Домъ» № 11, сте погледналъ на тѣзи бандити като на идеолози. Бѣше ни мжчно тогава, мжчно ни е и сега, че Вие имате връзки съ тѣзи, които сж имъ вдѣхновители въ Виена. Но сега, когато сте въ Бѣлградъ съ Вашата партия, и когато Вие имате вече частъ отъ отговорността за положението въ Македония, Вие можете самъ или чрезъ Вашитѣ хора да видите на мѣстото ужасната дейност на тѣзи бандити, убийци, които продължаватъ да сж на служба на г. Давидовичъ. Представителитѣ на ВМРО Ви представя презъ месецъ мартъ 1924 година едно дълго писмено изложение на хърватски, а и устно Ви изясни за акциитѣ на «федералиститѣ». Тогава Вие се задоволихте съ едно малко съобщение въ Вашия вестникъ и не публикувахте статията-опровержение. Азъ Ви припомнявамъ този фактъ, за да изтъкна, че докато ВМРО никога не се е решила да вземе участие въ вътрешния животъ на Селската хърватска републиканска партия, Вие не можахте поне да останете неутраленъ и взехте тежката отговорностъ предъ хърватския народъ, показвайки му чрезъ Вашия вестникъ вулгарнитѣ бандити, отбелѣзани съ белега на убийци на тѣхния народъ, като нѣкакви си идеолози.

Резюмирайки азъ Ви заявямъ относно статията Ви :

1. Азъ не съмъ говорилъ въ моята декларация отъ миналия августъ за връзкитѣ на ВМРО съ Селската републиканска хърватска партия, и специално съ Васъ,

2. Не съмъ казалъ никога, че моитѣ връзки съ Васъ сж мотивъ на констрастъ съ Съветска Русия,

3. Азъ не съмъ увеличилъ и засилилъ нарочно съ лоши намѣрения връзкитѣ на ВМРО съ Селската републиканска хърватска партия,

4. Българското правителство не ми е адресирало никаква интерпелация по отношение на връзкитѣ ми съ Съветска Русия и съ Васъ,

5. Декларацията на ВМРО отъ м. августъ, отъ менъ подписана и отъ другаря ми г. Протогеровъ, която изразява само гледището на ВМРО и на освободителното македонско движение, е актъ на Централния Комитетъ.

6. Македонското движение е едно и единствено,

7. Както въ миналото, и сега ВМРО гледа на освободителното хърватско движение — така изпълнено съ идеализъмъ и хуманность — съ най-голѣми симпатии и адмирации. Както въ миналото, така и днесъ ВМРО вѣрва искрено, че за да се разруши сръбската хегемония и за да се освободятъ потиснатитѣ народи и се постигне единъ щастливъ социаленъ, политически и културенъ животъ на свободни и независими народи, живущи въ царството на сѣрбитѣ, хърватитѣ и словенцитѣ и на Балканитѣ, сж абсолютно необходими координирани усилия на народитѣ, борещи се за свободата и независимостта, но безъ една чужда настойница. При такива гледища на ВМРО не остава друго, освенъ да съжалява, ако поради предумишленото вмешателство на враговетѣ на Македония и на Хърватско, които сж успѣли да Ви заблудятъ, на личности и групи, се скѣсватъ връзкитѣ и контакта между освободителнитѣ движения на Македония и Хърватско, отъ което ще спечели нашия общъ врагъ.

Надѣвайки се, че съмъ успѣлъ да разпрѣсна заблудата, въ която враго-

ветѣ сж Ви нарочно вкарали, и да изясня нѣкои моменти отъ статията Ви, азъ Ви изпращамъ моитѣ отлични почитания.

Тодоръ Александровъ*.

Проличава, че Радичъ не е добре проникналъ въ мотивитѣ, които доведоха до разпри между македонското движение и българската земледѣлска властъ. Възможно е на него въ даденъ моментъ да сж му харесвали югославянскитѣ концепции на Стамболийски. Но докато Радичъ съ такива концепции целеше да осигури на Хърватско държавностъ, а и на всички хървати въ Югославия пълно признание на националнитѣ имъ и културни права, положението на България би било съвсемъ друго. Тя би трѣбвало въ много голѣма степенъ да пожертвува държавния си суверенитетъ, който отдавна притежаваше. А заедно съ това да се откаже и отъ всѣкакво интересуване за сънародницитѣ си въ Македония, които Сърбия винаги е искала да посърбява, — безразлично дали тѣ сж попаднали като поданници на малката Сърбия или на уголѣмена Югославия. Като антибългарско дѣло таксува Александровъ „югославизма“ на Стамболийски, който — ако би билъ възприетъ — съ течение на времето би изтласкалъ на заденъ планъ българското име. А като небългарска проява е преценена още на времето и борбата, отпочната отъ Стамболийски и приятелитѣ му срещу освободителнитѣ усилия на Македония. Заслужава да се отбележи, че Радичъ не е познавалъ добре и основнитѣ позиции на ВМРО ; иначе не би смѣтналъ, че тя за нищо и никакво би се втурнала да сваля едно българско правителство, възглавявано отъ когото и да е. Нито срещу властта на Стамболийски ВМРО бѣ се впуснала въ борба по чужди внушения, а само поради сериозни съображения, претеглени съ везнитѣ на нейнитѣ интересни и тия на Македония ; още по-малко би отпочнала тя, безъ сериозни основания, борба срещу едно българско правителство — въ случая това на Цанковъ — само защото на нѣкои чужди фактори се искало щото това правителство да не бжде на властъ. Ясно бѣ, че Радичъ не бѣ упозналъ македонската кауза отъ всички нейни страни.

Можемъ да смѣтаме като сигурно, че на Александровъ е било ясно отбѣгването на Радича отъ нелегална борба, макаръ понѣкога да е заплашвалъ, че ще прибѣгне и до нея противъ бѣлградската тирания**. Многото зигзаги, които Радичъ правеше въ своята поли-

* За справка може да се види в. « Нувелъ Маседониенъ », № 27 отъ 5 септемврий 1924 година.

** На единъ въпросъ отъ кореспондента на италианския вестникъ « Секоло », който е поискалъ да знае дали е възможно нѣкакво съглашение между хървати и сърби, Радичъ отговорилъ :

« Азъ мисля, че такова едно съглашение е невъзможно по миренъ пѣтъ. Мой дѣлгъ бѣше да държа подъ внимание желанието на великитѣ сили да не се лѣе кръвь. Но това ми изглежда че нѣма да може да продължи повече.

Сръбската политика иска да ни принуди да прибѣгнемъ до силата. За момента ние ще настояваме за едно ново народно допитване. Ако не успѣемъ да го наложимъ, ние ще прибѣгнемъ до бойкотиране на държавата и ще откажемъ да плащаме данъци, както и нѣма да позволимъ нашитѣ новобранци да бждатъ взети въ войската. Въ този моментъ голѣма частъ отъ нашитѣ не плащатъ вече данъцитѣ, освенъ ако сж заставени насила, и само 170 наши новобранци сж позволили доброволно да бждатъ зачислени.

тика и които често биваха неразбираеми и за най-близкия му антуражъ, показваха, че съ такива заплашвания той само тактизира. Въроятно и заради това Тодоръ му припомня, че срещу сръбскитѣ шовинисти може да се говори само съ пушка и бомба. Но миролюбивиятъ Радичъ бѣ сжщо опасенъ за Бѣлградъ, та затова по-късно сръбитѣ го убиха въ самия Парламентъ.

Въ връзка съ разпространенитѣ на широко новини, че ВМРО е водила разговори съ болшевикитѣ, кореспондентъ на лондонския „Таймсъ“ се срещналъ лично съ Тодора и въ броя отъ 16 септемврий 1924 г. е помѣстено обширно изложение по това. Даваме го дословно :

« Презъ месецъ августъ имахъ случай да се срещна нощно време съ Тодоръ Александровъ, въ планинитѣ на Македония, на известно разстояние отъ българскитѣ граници, кждето бѣхме обиколени отъ въоржени до зъби комити. Исакахъ да зная до колко македонската революционна организация е въ съюзъ съ болшевикитѣ, които бѣха съобщили чрезъ органа имъ « Балканска Федерация », излизащъ въ Виена, че македонскитѣ лидери подписали единъ манифестъ подържащъ напълно съветската политика, целеща разтурването на всички балкански правителства. Бѣ съобщено, че двама отъ членоветѣ на македонския триумвиратъ, Александровъ и Протогеровъ, дали формално опровержение за този манифестъ, който бѣ денонсиранъ като апокрифъ. Но единствения начинъ да се иматъ точни сведения бѣ да се обърна до самия Александровъ.

Въ отговоръ на моя въпросъ, македонскиятъ лидеръ ми каза : « Декларирамъ, че не съмъ подписалъ манифеста публикуванъ отъ в-къ « Балканска Федерация », който го е приписалъ на Централния Комитетъ на македонската организация. Никакъвъ актъ отъ този родъ не е билъ одобренъ отъ менъ. Ако тамъ се намира моя подписъ, той е фалшивъ. Сжщото е съ подписа на Протогеровъ, който сжщо твърди, че не го е подписалъ. Ние нѣмаме никакво желание да се боримъ срещу европейския капитализъмъ, който не ни засѣга. Организацията има своя целъ, която е освобождаването на Македония. Докато азъ съмъ живъ, ще се противопоставя на всѣкакво отклонение отъ този пжтъ и нѣма да позволя да се използватъ нашитѣ сили за цели, които ни сж чужди. Организацията нѣма нищо общо съ комунизма и болшевизма.

Не отказвамъ, че болшевикитѣ се опитаха на нѣколко пжти да спечелятъ организацията и всѣки пжтъ инициативата за преговори бѣше отъ тѣхна страна. По заповѣдъ на Москва, пресата на комунистическата българска партия престана да ни атакува презъ 1922 г., въпрѣки че ние не сме правили постъпки въ този смисълъ предъ когото и да било.

Всички затвори сж препълнени съ разбунтували се хървати, съ дезертьори и хора, които не сж искали да положатъ клетва за вѣрностъ на краля. Ако всичко това, което досега сме направили, не накара сръбитѣ да бждатъ по-разумни и да заинтересува поне една отъ великитѣ сили, ние ще се видимъ принудени да прибѣгнемъ на всѣка цена до революцията. А не е невѣроятно сръбитѣ да бждатъ победени и принудени насила да пристѣпятъ къмъ ампутация, за която се говори въ последно време и която ние не желаемъ.

Ако сръбскитѣ партии образуватъ военна диктатура, за която почна да се говори въ последно време, нито ние хърватитѣ, нито албанцитѣ, нито македонцитѣ нѣма да я търпятъ. Възстанието ще бжде за насъ много по-леко отколкото режима, който се заканва да наложи Бѣлградъ. Изглеждаше ми невъзможно, че въ Европа не се желае да се избѣгне тази опасностъ за свѣтовния миръ.

Изглежда, че не се схваща добре какво би значило едно възставане на всичкитѣ потиснати народи въ Югославия. Има още време да се изпреварятъ събитията. Само благодарение на моитѣ лични настоявания и на моя дълбокъ пацифизъмъ бѣ възможно да се отложи революцията до днесъ. Но ние нѣма да отстѣпимъ предъ нея, когато настѣпи момента ». (Справка : « Нувелъ Маседониенъ », брой 5, 25 януарий 1924 г.).

Въ 1923 г. съветски агенти ми предложиха да влеземъ въ преговори. Азъ тогава поставихъ предварителни условия : разтуряне комунистическата банда на Пандурски, прекъсване на органа « Освобождение » и разтуряне на дружествата на македонски емигранти, привърженици на комунистическата партия. Моя ултиматумъ бѣ приетъ въ августъ 1923 г., но презъ септемврий избухна бунта на селянитѣ и на комуниститѣ въ България и азъ декларирахъ на комуниститѣ, че подобни опити комплициратъ и безъ това мжчното положение на България и че тѣ, следоватено, трѣбва да се смѣтатъ като вредни и пълни съ опасности. Въ името на организацията азъ донесохъ до знанието на комуниститѣ, че независимостта на България е за насъ много ценна, и че следователно, ние сме принудени да водимъ безпощадна борба противъ авторитѣ на такива опити, които ние ще смѣтаме като неприятели. Ясно е, че следъ тази декларация преговоритѣ не можеха да продължатъ.

Азъ не отричамъ съществуването, вътре въ организацията, на « лѣви » елементи, които подържатъ упорито, че следъ петъ години ние нищо не сме получили отъ Обществото на Народитѣ въ Парижъ, Лондонъ, и че, следователно, би трѣбвало да се разберемъ съ Москва. Подъ влияние на лѣвитѣ, но все по инициатива на представителитѣ на Москва и Виена, преговоритѣ се подновиха презъ 1924 г. Представителитѣ на Съветитѣ искаха организацията да позволи съветизирането на България и Македония. Ние отговорихме, че това бѣ неприемливо за насъ и преговоритѣ останаха тамъ. Азъ не съмъ ималъ разговори съ Раковски въ Лондонъ и никакво споразумение не е било подписано отъ насъ. Сведенията, публикувани по този сюжетъ, произлизатъ отъ сжщия източникъ както и манифеста. Повтарямъ, че докато азъ съмъ на чело на организацията, тази последната нѣма да престане да се бори срещу болшевизма, който, споредъ мене, е извънредно вреденъ за македонското движение. Преди нѣколко дни изпратихъ едно ново предупреждение до комуниститѣ, че организацията нѣма намѣрение да толерира комунистически преврати въ България ».

А ето и изчерпателното окръжно изложение, което бѣ издадено на 2 августъ 1924 година отъ Централния Комитетъ на ВМРО. То бѣ публикувано и въ книгата, която се отпечата въ връзка съ убийството на Тодоръ въ 1924 година.

ОКРЪЖНО

№ 774

Македония, 2 августъ 1924 г.

Следъ известни неуспѣхи и голѣми погроми винаги е настъпвала реакция и униние въ редовитѣ на ВМРО. Това става следъ голѣмитѣ афери — Дединска (1896 г.), Винишка (1897 г.), Солунска (1902 г.) и много други подобни ; следъ възстанията — Горноджумайско (1902 г.) и Илинденското (1903 г.) ; следъ младотурския хуриетъ и предприетото обезоръжаване (1908-1910 г.) и следъ войнитѣ и последващитѣ ги погроми (1913 и 1918 г.).

Най-голѣмо отчаяние и резигнация обзеха борческото население въ Македония и голѣма частъ отъ неговитѣ водачи следъ погрома на 1918 г. и особено следъ сключването на договоритѣ за миръ въ Парижъ. Тогава само най-идеалистично настроенитѣ синове на онеправдана, разпокъсана и поробена Македония намѣриха сили въ себе си да се заловятъ за подновяване революционната борба следъ току-що установилия се режимъ на сърби и гърци.

Ние, заваренитѣ отъ миналото членове на Централния Комитетъ на ВМРО, както и нашитѣ добри другари и сътрудници, срещнахме

отъ разни страни голѣми пречки въ мжчното дѣло, съ което се заехме — да възсъздадемъ, преустроимъ и засилимъ В.М.Р.О.

За голѣмо наше съжаление прѣчките, които срещнахме въ работата си вжтре въ Македония отъ тиранитѣ сърби и гърци, се указаха малки — незначителни въ сравнение съ онѣзи, които ни създадоха : 1) нѣкои изродени синове на Македония — бивши наши другари, 2) лѣжеземледѣлското българско правителство на Стамболийски, Александъръ Димитровъ, Райко Даскаловъ и С-ие и 3) българската комунистическа партия - 3-ти интернационалъ.

Ето накратко въ какво се изразиха тѣзи прѣчки :

1. Група бивши войводи и четници, свикнали да живѣятъ нашироко безъ да работятъ, следъ голѣмата война, когато границитѣ слабо се охраняваха, настаниха се въ пограничните градове и села на България и почнаха да се занимаватъ съ контрабанда и разбойничество въ Македония. На малки групи отъ 5-7 души влизаха тайно, залавяха богати българи, турци, власи и други, и следъ като ги подлагаха на голѣми изтезания, за да кажатъ скрититѣ си пари и скжпоценности, прибираха отъ тѣхъ каквото успѣятъ да изтрѣгнатъ, и се връщаха въ България съ задигнатата плячка да водятъ разпуснатъ животъ — необезпокоявани отъ никого. Населението на Македония, като виждаше, че бивши дейци на организацията се отдаватъ на подобни грабежи и разбойничества, придружени често съ изтезания, убийства, обезчестявания и пр., почна да губи вѣра въ истинските борци-идеалисти. Следъ като изчерпа всички легални срѣдства, за да ги поправи — даде имъ амнистия на 1920 година, — за да премахне това зло, В.М.Р.О. се принуди да почне съ тѣхъ решителна борба и въ скоро време успѣ да премахне мнозина отъ тѣзи непоправими разбойници и по тоя начинъ да спаси македонското население отъ тѣхните опасни набѣги и да го спечели окончателно въ редоветѣ на борбата.

2. Когато уцелѣлитѣ разбойници бѣха уплашени и обезвредени и едни отъ тѣхъ вече молѣха за милость, а други бѣха почнали да се отдаватъ на миренъ трудъ за изкарване на прехраната си — яви се въ помощ лѣжеземледѣлското правителство на Стамболийски, Райко Даскаловъ и С-ие. То, при съдействието на д-ръ Ф. Атанасовъ и архитекта Юруковъ, ги оформи въ „ идейно ”, „ революционно ” течение подъ име Македонска „ федеративна ” революционна организация. Снабди ги съ пари, оржжие, съ открити листове въ България и съ права безнаказано да изнудватъ и грабятъ и даже да убиватъ български граждани. Първоначално лѣжеземледѣлското правителство въ съгласие съ сръбското правителство на Пашича прави опити чрезъ тѣхъ да убие водителитѣ на Македонската организация и да унищожи самата организация. Като не успѣ въ последното, използва ги за вжтрешни партизански цели — за сплашване и за избиване свои политически противници. Мнозина отъ тѣхъ сж взели участие въ търновскитѣ събития, въ засадата на министъръ Томовъ по шосето София-Банки и други. Следъ последния опитъ на лѣже-земледѣлското правителство на Стамболийски — Хр. Стояновъ да унищожи ВМРО въ съгласие и съ подкрепа на сръбитѣ, следъ Нишката спогодба и следъ

последвалия неуспѣхъ при с. Сатофча, Неврокопско, гдѣто изпратенитѣ отъ Стамболийски-Хр. Стояновъ разбойници — Паница, Стоянъ Мишевъ, Мито Суджукаро, Гр. Циклевъ и другаритѣ имъ, засилени отъ оранжевитѣ стражари на брой 400 души, бидоха обградени отъ възмутеното македонско население и едва сж успѣли да се спасятъ съ бѣгство, часть отъ тѣхъ съ Стоянъ Мишевъ, Суджукаро, Гр. Циклевъ и други, на брой 15-20 души, се предаватъ на гърцитѣ. Отъ Солунъ по тѣхна молба ги пращатъ въ Шипъ гдето съ съгласие на великия жупанъ Добрица Матковичъ тѣзи македонски изроди почватъ своята родоотстѣпническа работа — ставатъ платени сръбски орджия, потераджии и палачи на македонското население, а друга часть съ Паница се връщатъ въ София пакъ въ услуга на правителството на Стамболийски до неговото падане (9 юни 1923 г.). Още на 1920 г. Коста Тодоровъ, като пълномощенъ министъръ на България въ Бѣлградъ, чрезъ печата тамъ оповести, че той ще предаде планъ на сръбското правителство за задружно преследване четитѣ въ Македония. Възъ основа на това тогавашния сръбски министъръ на вжтрешнитѣ работи Драшковичъ, създаде сръбскитѣ държавни банди на Кръстю Търговишки, Донче Църцорийски и много други, отъ които пропищѣ македонското население.

3. Комунистическата партия въ България, чрезъ своя идеологъ по македонскитѣ работи Димитъръ Х. Димовъ, обяви безмилостна борба срещу македонското освободително движение и срещу В.М.Р.О. и нейнитѣ водители Тодоръ Александровъ и Александъръ Протогеровъ, като съ това насърдаваше разкола въ редоветѣ на организацията. Отъ начало „Работнически вестникъ“ — органъ на комунистическата партия, се пълнеше съ най-злѣчни статии и закани противъ македонската организация и нейнитѣ водители. По-късно комуниститѣ образуваха емигрантски комунистически съюзъ въ България съ органъ вестникъ „Освобождение“ — редактиранъ отъ сжщия х. Димовъ, пакъ съ цель да цепятъ македонската емиграция и да спъватъ правилното развитие на македонското освободително движение.

Въпрѣки тая борба Македонската организация крепнѣше и се засилваше. Това не даваше мира на комунистическитѣ идеолози, които проповѣдваха, че Македония ще получи своята свобода само ако В.М.Р.О. стане комунистическа и следъ като се болшевизиратъ балканскитѣ държави, Европа и свѣтътъ чрезъ болшевишка революция. За да унищожатъ или ослабятъ „буржуазната“ национална македонска революционна организация, хаджидимовци се опитаха да завзематъ известни райони въ Македония, за която цель улесниха разбойнитѣ Ил. Пандурски, Чочковъ, Георги Воденски и други, да заминатъ съ чети въ Малешевско.

Следъ като македонската организация наказва Дупнишкия кметъ комунистъ д-ръ Петровъ — единъ отъ идеолозитѣ на тая политика и ятакъ на бандата на Пандурски, и следъ като биде разбита тая разбойническа банда, а нейнитѣ остатъци отъ Пандурски, Чочковъ, Воденски и Хр. Умленски се предадоха на сърбитѣ, заедно съ оржжието си и съ болшевишката си униформа — на шапкитѣ имъ бѣ извезана емблемата на комуниститѣ, чукъ и сѣрпъ, и станаха сръбски потера-

джии, българският комунисти по заповѣдь отъ Москва промѣниха своята тактика къмъ В.М.Р.О. Тѣ поискаха среща съ пълномощници на организацията, защото имали нареждане отъ третия интернационалъ да помагатъ на всички национални организации, които се борятъ за своята свобода.

Преди да стане тая среща Централния Комитетъ на организацията бѣ пратилъ ултимативно писмо до Централния Комитетъ на комунистическата партия въ България, съ което като изтъкваше заловенитѣ данни за съучастничество на комунистическитѣ водачи отъ Джумая, Дупница и София въ опита чрезъ тая банда да завзематъ райони на организацията, искаше въ известенъ срокъ : 1) да се отстранятъ отъ Джумая и Дупница комунистическитѣ ятаци на бандата на Пандурски и с-ие и 2) да се разформирова емигрантския комунистически съюзъ и да се спре вестникъ „Освобождение“. До августъ 1923 година комуниститѣ не изпълниха тѣзи искания на организацията, а ги отлагаха съ разни молби.

Въ края на августъ с. година въ една среща между двама отъ водителитѣ на В.М.Р.О. и Хр. Кабакчиевъ и Ив. Илиевъ отъ страна на българската комунистическа партия последнитѣ заявиха, че сж разформировали комунистическия емигрантски съюзъ и спрѣли в-къ „Освобождение“ и поискаха отъ В.М.Р.О. да ги остави свободно да водятъ борбата съ правителството на Цанковъ.

Правилно разбрана тѣхната мисълъ, отговори имъ се отъ името на В.М.Р.О. въ смисълъ :

Македонската Организация, съгласно своитѣ наредби и традиции не се мѣси въ вжтрешнитѣ работи на Царство България.

Ако бжде предизвикана, обаче, тя ще се разправя съ предизвикателитѣ, каквито и да сж и дѣто и да се намиратъ тѣ.

Понеже Стамболийски и С-ие се опитаха въ съдействие съ сърбитѣ да избиятъ макед. водители и да унищожатъ ВМРО и понеже тѣ водѣха противомакедонска политика, Организацията води борба съ тѣхъ и чрезъ своята отдѣлна борба улесни морално задачата на борцитѣ отъ 9 юни. Организацията не се интересуваше кои лица ще замѣстятъ правителството на Стамболийски — ние може би последни узнахме за състава на новия кабинетъ.

Що се отнася до намѣренията на бѣлг. комунисти, В.М.Р.О. не удобрява приготовленията имъ за кървави междуособици, защото съ това се излага на сигуренъ рискъ сжществуването на България. Даже и да се създаде работническо-селско правителство въ България, съседитѣ ѝ Сърбия, Ромъния и Гърция, па и великитѣ сили, не ще търпятъ подобно правителство и ще смажатъ и подѣлятъ България. А ние предпочитаме да сжществува независима България, даже управлявана отъ авантюристи като Стамболийски, отколкото да бжде окупирана отъ гърци, сърби и ромъни. Поради това, ако избухнатъ междуособици въ Македония подъ бѣлг. власть, Организацията ще ги смаже безмилостно, а въ стара България съчувственицитѣ ѝ опредѣлятъ поведението си като свободни граждани съгласно своитѣ разбирания, безъ В.М.Р.О. да отговаря за дѣлата имъ. Съгласно чл. 3

отъ правилника на Организацията, тѣ не се броятъ за членове на последната.

Подобни декларации, предупреждения, Организацията отправи чрезъ пратеници до комунистическата партия още два пжти : на 12 юни и презъ юли 1923 година.

Макаръ комунистическитѣ водачи да декларираха, че нѣматъ намѣрение да водятъ сега нелегална борба, а иматъ благоприятни условия да прибератъ въ своитѣ редове разстроениитѣ замедѣлци, само следъ 2-3 седмици избухнаха септемврийскитѣ мятежи.

Следъ неуспѣхътъ да свалятъ правителството на Цанкова и да го замѣнятъ съ работническо-селско такова, за да оправдаятъ своята непредвидливостъ и своето безумие, забѣгнахитѣ комунистически водачи Коларовъ и Димитровъ представиха предъ третия интернационалъ и предъ свѣта, че В.М.Р.О. а не Цанковото правителство, е смазала септемврийскитѣ мятежи. Поради това въ Москва се затвърди убеждението, че за да иматъ успѣхъ за болшевиизирането на България, а сетне и на Балканитѣ, ще трѣбва или да взематъ на своя страна Макед. Организация, или ако това не може, да я разцепятъ, ослабятъ и унищожатъ даже.

И почнаха представителитѣ на третия интернационалъ да преследватъ съ удивителна енергия тѣзи две цели.

Въ едно и сжщо време тѣ изпращаха свои пратеници за срещи съ насъ, като настояваха и ние да пратимъ при тѣхъ такива на В.М.Р.О. за разговори и преговори, а задъ гърба ни прибираха престѣпници предъ Организацията, отрупаха ги съ злато и ги групираха въ Виена за борба съ В.М.Р.О. Така тамъ бидоха събрани известнитѣ на другаритѣ макед. борци и на обществото задъ границата : Д-ръ Филипъ Атанасовъ, Славе Ивановъ, Т. Паница и др. подобни. Снабдяватъ ги съ срѣдства и подъ тѣхно ржководство почватъ да издаватъ единъ предателски парцалъ „ Македонско съзнание ”, който си поставя за целъ да дискредитира водителитѣ на В.М.Р.О. и да отслаби самата Организация. Разрушителната дейность не спира тукъ. Представителитѣ на третия Интернационалъ, чрезъ д-ръ Филипъ Атанасовъ и Сл. Ивановъ влизатъ въ връзка съ разбойницитѣ ренегати Стоянъ Мишевъ, Илия Пандурски, Мите Суджукаро и другаритѣ имъ, даватъ имъ „ идейна ” окраска, признаватъ ги за „ революционери ” и по тоя начинъ ги насърдчаватъ въ предателското дѣло.

Вънъ отъ това нашия другаръ Петъръ Чаулевъ, който последнитѣ 4-5 години, когато всички истински борци работятъ въ Македония за възсъздаване на Революцион. Орг., се отдаде на бездѣлие и политиканство, не само не помагаше на работата, а създаваше неприятности и пречки. На нѣколко пжти подканенъ да изпълнява длъжността си като членъ на Ц. К. на В.М.Р.О., той обещава да влезе въ Охридския край, дето има връзки и може да бжде най-полезенъ, и трѣгва ужъ нататъкъ, но все намираше претекстъ да не замине, да изклинчи. Понеже бѣше почналъ на своя глава да влиза въ разговори даже отъ името на В.М.Р.О. съ представители на чужди държави, издаде се окръжно № 535 отъ 30 септември 1923 година, което се посочи на вре-

мето на известни само срѣди въ странство, които се молеха да го приематъ като частно лице, а не като представител на В.М.Р.О.

И това окръжно и новитѣ писмени остри бележки и много други напомнювания, не го стреснаха и не го накараха да се опомни.

Напротивъ, въ началото на тая година узнахме, че той е взелъ пари отъ болшевикитѣ, но не искахме да вѣрваме това.

Преди да оформимъ, съгласно правилника, неговото изхвърляне отъ членство въ Ц. К. и отъ редоветѣ на Организацията за извършенитѣ отъ него грѣшки и престѣпления, намѣрихме за добре да го срещнемъ лично и да го поканимъ за последенъ пжть да влезе въ Македония и да се отърве отъ досегашния погрешенъ пжть.

Още при първитѣ срещи, Чаулевъ призна досегашнитѣ си грешки. Устно, а по-късно и съ писмо потвърди, че никога нѣма да се цѣпи отъ Организацията и че неговото влизане да работи вжтре въ Македония е вече „въпросъ на животъ или смъртъ”.

Повѣрвали на декларацията на Чаулевъ, решихме да направимъ опитъ, въ срещи съ представители на болшевишка Русия, да съгласимъ последнитѣ, ако не помагатъ на македонското освободително движение, поне да не му пречатъ, или ако не успѣемъ въ това, поне да узнаемъ истинскитѣ имъ намѣрения и замисли, та споредъ това да вземемъ по-ефикасни предохранителни мѣрки.

И така почнаха се разговори и преговори. Когато бѣха предявени исканията на представителитѣ на третия интернационалъ къмъ В.М.Р.О., можаха вече да се прозратъ истинскитѣ замисли. Преди да характеризираме последнитѣ, нека веднага изтъкнемъ тукъ нѣкои отъ сжществениитѣ искания.

1. В.М.Р.О. да се споразумѣе съ разбойницитѣ „федератисти”, като се образува единъ общъ Ц. К. Въ него отъ страна на ВМРО влизатъ тримата членове на Ц. К., Протогеровъ, Александровъ и Чаулевъ, а отъ страна на „федератиститѣ”, изникналия на момента, крайно необходимъ на Москва „федеративенъ” Ц.К. въ съставъ : д-ръ Филипъ Атанасовъ, Сл. Ивановъ, Т. Паница и единъ четвърти, името на когото не казаха, види се, защото ги бѣ срамъ да споменатъ Ст. Мишевъ, а нужно бѣ да иматъ тѣ четирима срещу насъ тримата.

2. Представителя на болшевикитѣ настоя не само да не се преследватъ отъ В.М.Р.О. разбойницитѣ ренегати Ст. Мишевъ, Пандурски, Мите Суджукаро, и другаритѣ имъ, защото тѣ били въ връзка съ тѣхъ чрезъ д-ръ Атанасовъ и Сл. Ивановъ и щѣли да ги накаратъ да преустановятъ преследванията на македонското население и пречкитѣ противъ В.М.Р.О., а следъ непродължително време да се обявятъ противъ сръбското правителство, като предприематъ акции и атентати, следъ което ще станатъ нелегални. Той искаше разбойницитѣ да се оставатъ свободно да работятъ въ районитѣ, дѣто сж се установили (съ помощта на сръбскитѣ джандари и войници), да направятъ окол. и окръжни конгреси и да участвуватъ съ свои делегати въ общия конгресъ на В.М.Р.О.

3. Общия конгресъ на организацията да се свика въ странство и то предпочтително въ Виена.

4. Ц. К. на В.М.Р.О. да порицае публично всички, които сж взели

участие въ потушаването на комунистическите мятежи въ България през септ. 1923 г.

5. В.М.Р.О. да се споразумѣе съ комунистите въ България и съ дружбащите — крило Грънчаровъ-Петрини, за сваляне на правителството Цанковъ и замѣстването му съ работническо-селско правителство.

Забел. Последното искане, за споразумение на В.М.Р.О. съ дружбащото крило на Грънчаровъ-Петрини, е предявено по-късно предъ двама наши пратеници въ присъствието на П. Чаулевъ и Д. Влаховъ. Когато пратениците на Ц. К. възмутени сж протестирали противъ това унижение на В.М.Р.О. и сж заявили, че тѣ на тая база не могатъ да говорятъ съ Съветска Русия и скжсватъ разговоритѣ, Чаулевъ и Влаховъ оставатъ спокойни и равнодушни.

6. В.М.Р.О. съ „единния фронтъ на всички революционни сили на Балканитѣ ” на чело съ болшевишка Русия, разбирайки въ числото на тѣзи революционни сили и разбойнитѣ ренегати : Ст. Мишевъ, Пандурски, Суджукаро и др., повеждатъ борба противъ всички балкански държави и противъ цѣлата буржуазна Европа и свѣта, а още и за важната задача — да се запази непокътнатата републиката въ Гърция.

(Забележка : Последното искане узнахме късно следъ прочита на извѣстния манифестъ.)

Има ли нужда да се анализиратъ тѣзи искания, за да се разбере какво се гонило съ тѣхъ ?

Не е ли ясно за всѣки, който познава характера на македонското движение, че тѣзи искания сж чудовишни, обидни и абсолютно неприемливи за една независима национална революционна организация, каквата е В.М.Р.О., която почита постановленията на своя правилникъ и която не е забравила своитѣ традиции и държи за своя моралъ ?

За целитѣ на третия интернационалъ може да е една голѣма изгода, въ състава на нѣкакавъ Ц. К. на В.М.Р.О. да влезнатъ единъ нищожникъ, двама ренегати и единъ авантюристъ, т.е. четири готови нему послушни орждия. Но за В.М.Р.О. тѣ и четиримата си оставатъ доказани престѣпници.

Много удобно би било сжщо за тѣхъ Общия Конгресъ на В.М.Р.О. да стане въ Виена, щомъ не може да бжде въ Москва. Но правилникътъ, независимостта и интереситѣ на В.М.Р.О. не позволяватъ това.

Намѣсто да порицаватъ само взелитѣ участие въ потушаването на септемврийскитѣ мятежи, най-справедливо би било да се порицаатъ първо подстрекателитѣ на тѣзи мятежи, сетне самитѣ мятежници и най-сетне онѣзи, които сж били принудени да потушаватъ мятежитѣ.

Явно е, че е много желателно отъ болшевишка гледна точка В.М.Р.О. да се съгласи да съдействува за свалянето на едно буржуазно българско правителство и смѣняването му съ едно работническо-селско правителство напр. на Коларовъ-Димитровъ-Грънчаровъ-Петрини, а може би и Коста Тодоровъ и Обовъ..... В.М.Р.О., обаче, е въ невъзможностъ да стори нито едното, нито другото, по простата

причина, че тя не е една политическа партия, а още по-малко тя е една организация съсловна, класова или наемна.

Въ тия срещи съ представители на болшевикитѣ настойчиво, ясно и решително се подчертаваше отъ лицата на Организацията, че :

1. В.М.Р.О. е национална Организация, въ която взема участие цѣлото македонско население безъ разлика на партийни убеждения, националностъ, религия, полъ и възраст. Македонската Организация не може да стане партийна, класова или съсловна Организация; стане ли такава, тя ще отслабне, а може и да се разпадне.

2. В.М.Р.О. може да има известенъ контактъ съ българската комунистическа партия, дотолкова доколкото има такъвъ съ други политически партии тамъ, но въ никоѣ случай тя не може да качва и сваля правителства въ България или да дава каквато и да е подкрепа на тая или оная партия.

3. В.М.Р.О. счита д-ръ Ф. Атанасовъ, Сл. Ивановъ, Паница и другаритѣ имъ престѣпници спрѣмо освободителното македонско движение. Тя може само да не прилага присѣдитѣ надъ тѣхъ и да имъ даде възможностъ съ полезни за Македония дѣла да омиятъ досегашнитѣ свои престѣпления и следъ като се реабилитиратъ по тоя начинъ, да имъ се повѣри ръководяща работа въ Македония. Приеме ли тѣхъ въ редоветѣ на Организацията, ще се яви недоволство отъ най-добритѣ сили.

4. Що се отнася до разбойницитѣ-рenegати Ст. Мишевъ, Мите Суджукаро, Илия Пандурски, Гр. Циклевъ и другаритѣ имъ, тѣ трѣбва да извършатъ акции и атентати противъ сръбската властъ и да станатъ нелегални. Едва следъ това тѣ ще могатъ да се считатъ отново революционери и може да имъ се даде мѣсто въ Орг. Ако направи Орг. единенъ фронтъ съ тия разбойници-рenegати, ще се отчае цѣлото македонско население и ще се отвърне отъ Организацията.

5. В.М.Р.О. не може да излиза съ никакви комунистически позиви, манифести и др. поради изброенитѣ въ т. 1 причини. Тя е национална организация и не може да руши основата, на която стои.

Изхождайки преди всичко отъ интереситѣ на борческа Македония, и десетъ пѣти да бихме подписали подобни вредни за интереситѣ на македонското освободително движение и унизителни за В.М.Р.О. манифести и др. книжа, бихме извършили страшно престѣпление, ако не ги отхвърлимъ следъ като узнаемъ истинскитѣ замисли и намѣрения на авторитѣ имъ. Това, което настойчиво искаха болшевикитѣ, показва ясно, че тѣ иматъ дръзкото намѣрение да внасятъ смутъ въ нейнитѣ редове, да разклатятъ единството между нейнитѣ ръководители и по тоя начинъ да я обезсилятъ и разцепятъ.

Съ съжаление трѣбва да се признае, че въ тѣзи си старания и цели болшевикитѣ намѣриха пълна подкрепа и съдействие на П. Чаулевъ и Д. Влаховъ, и двамата измѣнили на дадения имъ мандатъ и злоупотрѣбили съ довѣрието на В.М.Р.О.

Първиятъ отъ тѣхъ, за когото споменахме нѣщо, следъ свършека на европейската война, 4-5 години, презъ които бѣха отдадени на усиленна работа за възсъздаване и преустройство на В.М.Р.О., буквално бездействува и даже създава пречки, като отъ друга стра-

на, срамувайки се отъ себе си и другаритѣ, винаги си е давалъ видъ, че не престава да работи.

Въ своето дълго пребиваване вънъ отъ Македония Чаулевъ се опознава и сдружава съ Митко Пенчевъ, известенъ авантюристъ и платенъ агентъ на болшевишката пропаганда, подсждимъ предъ В.М.Р.О. за злоупотрѣбени организационни суми. Чаулевъ бързо се спуска по наклонността и получава пари отъ болшевикитѣ. Впрочемъ и самъ Чаулевъ признава предъ Т. Александровъ въ Виена, че секретарьтъ на съветската легация въ Римъ, отпосле премѣстенъ съ повишение другаде, за което той много съжالياваше, му е далъ 500 долари. Дватама ние — Александровъ и Протогеровъ, предъ Влахова му предложихме да му дадемъ тия пари отъ касата на Орг., за да ги върне на болшевикитѣ и по тоя начинъ да възстанови изгубеното предъ тѣхъ достойнство, но той отблъсна тая покана, отъ който фактъ дойдохме до заключение, че Чаулевъ е взелъ по-голѣма сума отъ горната и че е обвързанъ съ тѣхъ и не може да се откаже.

Това последното се потвърди още въ два случая. Щомъ узнахме неприемливитѣ предложения на болшевикитѣ къмъ В.М.Р.О., на поканата да прекъснемъ или отложимъ преговоритѣ, той отговори: „Азъ съмъ подписалъ вече, не мога“. По-късно, ние двамата членове на Ц.К. на Орг. решихме формално да се отхвърлятъ унизителнитѣ за В.М.Р.О. условия на болшевикитѣ и предупредихме Чаулева за това съ телеграми, писма и специални пратеници, но нищо не помага вече и той не се подчини съгласно правилника на решението на Ц.К., а печати отъ свое име нагласени интервюта, разни манифести и отворени писма, пише заканителни и разколнически писма, въ които нескрито се декларира за болшевикъ.

Вториятъ — Влаховъ, който, маскиралъ изкусно своитѣ партийни чувства, злоупотрѣби зарадъ тѣхъ съ довѣрието, което му бѣ оказвала В.М.Р.О. Така, на 9 априлъ т. г. той заедно съ Чаулева, безъ да бѣха опълномощени за това, даватъ на болшевикитѣ писмо-декларация отъ името на В.М.Р.О., съ което излагатъ организацията и я тласкатъ въ единъ опасенъ пжтъ.

Сжщиятъ, възползуванъ отъ създаденото му положение, издалъ на болшевикитѣ организационни и държавни тайни, като си позволилъ да отваря частни повѣрителни писма.

Въ качеството си на времененъ касиеръ на организацията той раздавалъ голѣми организационни суми за противонародно дѣло, безъ формално разрешение и даже следъ като му се забранява това отъ насъ двама членове на Ц.К.

Три пжти виканъ на докладъ и обяснения предъ Ц.К. и третѣ пжти отказва да се отзове, до като най-сетне като авторъ на познатия „манифестъ“, той минава открито на противната страна, опитвайки се въ сътрудничество съ Чаулевъ и познатия авантюристъ Харлаковъ, насила да тикне Орг. въ пжтя на опартизанването и отъ чисто идейна и революционна, да я направятъ органъ на пропагандата за болшевиране на Балканитѣ.

Но нека заявимъ, че опасността, която се готвеше на В.М.Р.О.

е избѣгната и поставената примка отстранена. Ц.К. бди и всички органи на В.М.Р.О. сж на поста си.

Македония има вече дълъгъ революционенъ опитъ, за да не се подава на младежки увлечения, нито да прави рисковани и крайно опасни скокове. Тя е готова за бързи действия, щомъ настѣпятъ благоприятни за това моменти и когато вѣроятността за успѣхъ е 90-95 на сто, но В.М.Р.О. се готви сжщо за дълготрайна борба, за да нѣма нужда да играе „ва банкъ“.

За голѣмо съжаление малцина познаватъ основно характера на македонското освободително движение, твърдостта и издръжливостта на македонца, неговия здравъ разумъ, силната му воля и несъкрушима енергия и поради това досега нѣкои получиха разочарование и скжпи уроци въ борбитѣ за завладѣване или унищожение на В.М.Р.О. И при нови подобни — най-малко желани за насъ — опити за вмѣшателство въ вжтрѣшнитѣ ѝ работи, последната е напълно на своя постъ и нѣма никакво съмнение, че крайния успѣхъ ще бжде на нейна страна.

Днесъ ние сме много по-близко до изгрева на македонската свобода, отколжото кога и да било другъ пжтъ.

Чл. въ Ц.К. на В.М.Р.О. :

Т. Александровъ

А. Протогеровъ.

Цѣлата история съ виенскитѣ разговори показва нагледно колко Александровъ е държалъ за самостоятелността на македонското движение. Излишно би било да изтъкваме до каква степенъ хора като Влаховъ сж забравили този първостепененъ принципъ на ВМРО. Тѣ бѣха нули въ това отношение.

Въ голѣма заблуда сж били болшевишкитѣ представители като сж повѣрвали за моментъ, че Тодоръ ще слезне до нивото на ренегатитѣ, съ които е предлагано да се състави общъ Централенъ Комитетъ на ВМРО; което би значило, че тѣ пжкъ — бандититѣ — се издигатъ до величието на неговото дѣло.

Александровъ си е представлявалъ съвсемъ другояче разговоритѣ съ болшевишкитѣ представители. Не ми е известно дали тѣ нѣкога сж предлагали и на Мустафа Кемалъ (Ататюркъ) да се споразумѣва съ черкезитѣ, които бѣха минали на гръцка служба, за да се борятъ противъ освобождението и възраждането на Турция.

Отъ лица, които сж били въ интимна срѣда на Влахова и Паница знаемъ, че тѣ сж били въ тревога — да не би Александровъ да се споразумѣе съ болшевикитѣ. Бояли сж се съ пълно основание, че при подобно споразумѣние тѣхната роля предъ Русия пропада, толкозъ повече че и безъ туй нищо не представляваха въ Македония, а бѣха само обикновени агенти на болшевишката централа.

*

**

Точно е, че опасноститѣ, които се готвѣха за ВМРО, и поста-

вянитѣ ѝ примки успѣшно бидоха избѣгнати. Но едно нѣщо биде пропустнато отъ Т. Александровъ — да се пази, да внимава за своята лична сигурность.

Нѣколкото централи, близки и по-далечни, които имаха интересъ да отслабне македонското движение, да загине или пъкъ да бжде поставено подъ тѣхна команда, не бѣха престанали да преследватъ своитѣ планове. Тѣ не престанаха да човъркатъ на македонска почва, като подъ дърво и камъкъ търсѣха орждия. Най-много послужи на македонскитѣ врагове, отъ лѣво и отъ дѣсно, Протогеровъ.

Двадесетъ и деветъ дни следъ издаването на горното окръжно Тодоръ загина отъ измѣннически куршумъ.

Подробности по това велико злодеяние ще бждатъ дадени въ друга книга.

П Р И Л О Ж Е Н И Я

ГРАНИЦИТЪ НА МАКЕДОНИЯ

(Съгласно приложението въ Устава на ВМРО, преработенъ въ нейния общъ конгресъ презъ 1925 год.).

Източната граница на Македония почва отъ устието на рѣка Мѣста и върви по течението ѝ северно до надъ село Букъ ; отъ тамъ продължава презъ областта Чечъ, следи водораздѣла по Родопската верига отъ върха Крушово на северъ и свършва на Колосъ Мусала.

Северната граница върви по Рила и Осогово до връхъ Патерица ; отъ тамъ продължава къмъ западъ по водораздѣлнитѣ височини между коритото на Вардаръ и онова на рѣка Българска Морава, до като стигне Скопска Черна-Гора, следва билото ѝ до Качанишкия проходъ, продължава по главната Шарска верига и стига до Черни Дринъ северно отъ Дебъръ.

На западъ Македония се отдѣля отъ Албания съ планинската верига, която върви на западъ отъ Черни Дринъ и Охридското езеро, до като обхване цѣлия му басейнъ ; границата обхваща и басейна на Преспанското езеро, следва водораздѣла между р. Дѣволъ и р. Бистрица и достига Грамосъ — планина.

Южната граница върви по водораздѣлнитѣ планини между басейна на р. Бистрица и тази на тесалийската рѣка Сапатария, стига до морето, следва брѣга на Бѣло море до устието на рѣка Места.

Карта на раздѣлена Македония.

УЙНСТОНЪ ЧЪРЧИЛЪ ЗА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ

Голѣмиятъ английски политикъ г. Уйнстонъ Чърчилъ пише въ своята книга „Свѣтовната криза“, стр. 460-62, че въ единъ свой меморандумъ отъ 1915 год. изтъкналъ следното :

„Неминуемата опасностъ предъ която Сърбия стоеше, и ограниченитъ условия при които съюзниците биха могли да си позволятъ нейното покровителство, правеха необходимо тя да отстѣпи, и ако е необходимо да се извърши предаването на безспорната зона въ Македония на българитѣ, на които тя принадлежи расово, исторически, договорно и по завоевание, докато тя имъ бѣ отнета въ втората балканска война. Сърбия дори и когато бѣше предъ последното си издихание при първата австрийска атака върху ѝ, презъ 1914 г., намисляше за необходимо да държи голѣмо число войски въ българскитѣ области на Македония, за да държи покорно мѣстното население. Правото, разумътъ, изискванията на справедливостта и най-повелителния повикъ на необходимостта съветваше сърбитѣ да предадатъ поне безспорната зона... До последния моментъ тя (Сърбия — бел. наша) задържа своята пета върху завоюванитѣ български околии въ Македония... ”

Ако тия мѣста е трѣбвало по право да се върнатъ на България, колко повече Сърбия трѣбва да ги отстѣпи въ полза на една независима Македония !

ПРОЕКТА ЗА ДАВАНЕ АВТОНОМИЯ НА МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ЮГОСЛАВСКА ВЛАСТЪ.

Сведения за този проектъ за пръвъ пжтъ изнесе David Hunter Miller въ своята книга „My Diary at the Conference of Paris“ (New York, 1924-25). Дневникътъ на г. Милеръ е издаденъ само въ четиридесетъ печатни копия. Въ томъ тринадесети на дневника се говори за шестдесетъ и четвъртото заседание на Комитета за нови държави, който е изработилъ и договоритѣ за покровителство на националнитѣ малцинства. Съставътъ на Комитета е билъ промѣнянъ, но главни негови членове сж били : американцитѣ David Hunter Miller, Archibald C. Coolidge, Manley O. Hudson ; англичанитѣ Headlam Morley, Carr ; французитѣ Berthelot, Kammerer ; италианцитѣ de Martino, di Vilanova ; и японца Kato.

На 10 юлий 1919 г. Комитетътъ се е занимавалъ съ македонския въпросъ. Италианската делегация излѣзнала съ мнение, че въ Македония е нужно да се въведе специална административна система, на което се е противопоставила френската делегация.

На 15 юлий 1919 г. италианскитѣ делегати неново наблѣгатъ, че трѣбва да се предвидятъ гаранции за покровителство на населението въ Македония. Английскитѣ представителъ Leeper внушилъ,

че е полезно да се узнаятъ намѣренията на правителството на Сърбо-Хървато-Словенската държава, съгласявайки се, че нѣкаква форма на самоуправление за Македония трѣбва да се намѣри. Френскиятъ делегатъ Laroche подѣржалъ, че не трѣбвало да се минава бѣлградското правителство съ установяване държава въ държава и да се избѣгва вмѣшателство въ вътрешнитѣ работи на държавата, която се има предвидъ, т.е. Сърбо-Хървато-Словенската държава.

Италианската делегация, обаче, приготвя проектъ относно автономията на Македония, единъ членъ отъ който гласи : „ Югославия се съгласява да организира територията на Македония, въ границитѣ опредѣлени отъ главнитѣ съюзени и сдружени сили, подъ формата на една автономна единица въ югославската държава, ползваща се съ най-голѣма степенъ на самоуправление, допустима въ единството на югославската държава ”.

Проектътъ предвижда, че Македония ще има свое автономно народно събрание, съ законодателна власт по въпроситѣ за езика, образованието и религията, а сжщо така и по други въпроси.

На 30 юлий проектътъ е представенъ предъ Комитета отъ италианския представител полковникъ Кастолди. Той е сжщиятъ неизмѣненъ приятелъ на Македония, който я опозна, и винаги искрено я е почиталъ, още отъ времето на Илинденското възстание. Билъ е членъ въ международната военна мисия, която трѣбваше да реорганизира турската жандармерия. Работилъ е въ Битолския окръгъ, кждето бѣ зоната на италианскитѣ офицери.

Проектътъ не биде усвоенъ. Направено бѣ друго предложение отъ британския представител въ смисълъ, че Обществото на Народитѣ следва да подѣржа свои представители въ Македония, за да се засилятъ гаранциитѣ срещу потисничеството. Обаче, окончателно решение пакъ не биде взето.

Следъ като авторътъ на Дневникътъ, г. Давидъ Хънтеръ Милеръ е пристигналъ въ Парижъ, тамъ английския дипломатъ Tyrrell му е внушавалъ, че Съединенитѣ Щати трѣбва да станатъ мандаторъ на Обществото на Народитѣ за Македония. Тукъ виждаме, въ малко по-ограничени рамки, идеята на James D. Bourchier, познатиятъ дългогодишенъ кореспондентъ на лондонския „Times” за Балканитѣ, че Македония за нѣколко години трябва да бжде окупирана отъ Съединенитѣ Щати, следъ което да бжде оставена като самостоятелна държава. По това Bourchier бѣ отправилъ специално изложение до американския председателъ Wilson.

На 1 августъ отново се разисква върху Македония. Италианцитѣ подѣржатъ, че е нужна автономия ; англичанитѣ сж за надзоръ отъ Обществото на Народитѣ ; французитѣ сж решително и противъ дветѣ предложения.

На 4 августъ американската и японска делегации се присъединиха къмъ британското предложение, но френската делегация е твърдо на своето становище.

Британското и италианско предложения се намиратъ на стр. 355 въ книгата на Давидъ Х. Милеръ.

На 1 августъ 1919 г. Никола Пашичъ е отправилъ следното

писмо до Комитета за новитѣ държави : „Македонскитѣ славяни сж били винаги считани отъ властитѣ въ нашата държава като сърби ; отъ сега нататъкъ тѣ ще се радватъ на сжщитѣ права, както другитѣ граждани на нашата държава и сж представени съ сжщитѣ права въ временния парламентъ. Съставляващи частъ отъ болшинството на нашия народъ и радвайки се на всички граждански и политически права, тѣ нѣматъ абсолютно никаква нужда да бждатъ покровителствувани по специаленъ начинъ”.

Подкрепенъ ефикасно отъ френска страна, Пашичъ успѣ въ своята недостойна игра. Тя е недостойна преди всичко чрезъ твърдението, че македонскитѣ славяни били сърби ; и второ — чрезъ лъжата, че тѣ се радвали на нѣкакви права въ Сърбия, а сетне и въ Югославия ; напълно невѣрно е и твърдението, че тѣ нѣмали нужда да бждатъ покровителствувани по специаленъ начинъ. Италианската делегация и тѣзи които я подкрепиха, основателно изтъкваха, че жителитѣ на Македония сж били, въ границитѣ на Сърбия и Югославия, подложени на потисничество.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 4

ДАВИДЪ ЛОЙДЪ ДЖОРДЖЪ ЗА МАКЕДОНСИТѢ БЪЛГАРИ.

Въ своята книга „Мемоари отъ мирната конференция”, томъ втори стр. 899 и 901-902 г. Давидъ Лойдъ Джорджъ се спира върху македонския въпросъ. Ето извадка отъ изказаното тамъ негово мнение :

Отъ много авторитети се поддържа, че най-трагичния примѣръ за потисничество на малцинство и нарушаване на Договора отъ 1919 г. е този съ шестотинъ-хилядитѣ македонци, живѣещи сега въ границитѣ на Югославия. Отъ тази общностъ грамадното болшинство сж българи по произходъ и езикъ, съ други думи, българо-македонци. Поради този фактъ, на мирната конференция, италианскитѣ, британски и американски членове на Комитета за нови държави, когато се изготвяше Югославския малцинственъ договоръ, се стремѣха, първо да осигурятъ единъ специаленъ режимъ за тази областъ, и, когато усилията имъ въ тази насока пропаднаха предъ френско-югославската опозиция, да осигурятъ назначаването на една постоянна комисия отъ Обществото на Народитѣ. Но още веднажъ френско-югославската опозиция провали това предложение, което бѣше поставяно още нѣколко пжти, и най-после провалено, поради сжщата причина въ 1922 год. Накрая съвета на Обществото на Народитѣ трѣбваше да покаже, че се е примирилъ съ сръбското твърдение, че въ действителность не сжществува малцинственъ въпросъ въ Македония, тѣй като македонцитѣ трѣбва да се гледатъ предимно като сърби по раса и езикъ ! Ако бѣше необходимо нѣкакво опровержение, всѣки може лесно да се обърне къмъ вълненията въ тази областъ преди 1914 г., когато тамъ бѣ приковано съ години вниманието на тогавашния концертъ на великитѣ сили въ Европа”.

**МЕМОАРА НА ДЖЕЙМСЪ БАУЧЕРЪ ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
УИЛСОНЪ ЗА НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ.**

„ 1) Въ интереса на справедливостта и на бждещия миръ на Балканския полуостровъ е необходимо щото новитѣ граници на балканскитѣ държави да съвпадатъ, доколкото е възможно, съ границитѣ на националноститѣ.

2) Ако въ нѣкой случай тази система на разграничение не може да бжде приложена, принципа щото никој балкански народъ не трѣбва да бжде поставянь подъ господството на другъ, може пакъ да се запази чрезъ даване самоуправление на засегнатото население.

3) Въ случая съ Македония, приложението на този принципъ е особено желателно, поради противнитѣ претенции на съседнитѣ страни, които сж били причина за безкрайната мизерия на населението презъ почти половинъ столѣтие. Подъ едно автономно управление населението би било въ състояние да се грижи за своитѣ собствени интереси и да живѣе и благоденствува безъ тревогитѣ, на които то е било до сега подложено.

4) Ако приемемъ теорията на сърбитѣ и гърцитѣ, че националното съзнание на македонцитѣ е „флуидно“, и се покаже безпристрастностъ къмъ всѣка чужда пропаганда, естественото заключение е, че тѣ трѣбва да се самоуправляватъ, и че би трѣбвало да се приложи принципа „Македония за Македонцитѣ“. Ако отъ друга страна, сжществува такава пристрастностъ, даряването на автономия би дало възможностъ това съзнание да се изяви свободно въ съгласие съ принципа за самоопредѣление.

5) Автономната македонска държава би се простирала на северъ отъ Шаръ-планина (сръбската етническа граница) до Егейско море на югъ и отъ българската граница на изтокъ, до албанската на западъ. Южната граница, простираща се отъ Костурското езеро до устието на Вардаръ, би включила сжщо и Нигрита и Халкидическия полуостровъ.

6) Би било желателно щото въ първитѣ години на своето сжществувание, автономната държава да бжде подъ покровителството на една сила-мандаторъ, предпочитателно на Америка.

7) Не би било неразумно да се очаква, че Сърбия и Гърция ще се откажатъ отъ македонската територия, която тѣ сж окупирали отъ 1913 година, поради голѣмото разширение, което всѣка отъ тия две държави получава сега.

8) Солунъ, който търговски е недѣлимъ отъ вжтрешността, естествено, би станалъ столица на новата държава. Ако това е мислимо невъзможно, тогава сжществува единъ морски излазъ на Кавала.

9) Така предложеното решение би задоволило широко чувствуваното желание за автономия, което сжществува въ Македония и Солунъ отъ дълги години, и би било въ хармония съ принципитѣ установени отъ Вашата държавническа мждростъ и приети отъ Съюзенитѣ сили”.

МЕМОАРЪ НА АНГЛИЙСКАТА ЛЕЙБЪРЪ-ПАРТИ ПО УРЕЖДАНЕТО НА МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОСЪ ЧРЕЗЪ СЪЗДАВАНЕ НА НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ.

„Обявената политика на Лейбъристката партия е не по-малко флагрантно засегната отъ мирнитѣ условия представени на България, отколкото това е съ германския и австрийски договори. Принципа за самоопредѣление е напълно изоставенъ, и единствения ясенъ принципъ, характеризиращъ условията, е този на окуражаване империализма на Съюзницитѣ. Докато тѣзи условия не се ревизиратъ, надеждата за траенъ миръ на Балканитѣ не се очертава.

Въ централна и южна Македония голѣмото мнозинство отъ населението сж българи. Споредъ мирния договоръ това население трѣбва отново да бжде предадено, както бѣ предадено отъ Букурещкия договоръ отъ 1913 год., на омразното управление на сръбското и гръцко правителства, отъ които тѣ бѣха неуморимо преследвани (въпрѣки протеста на сръбскитѣ социалисти) презъ и следъ балканскитѣ войни; и сръбската територия ще бжде увеличена сжщо и чрезъ присъединяването на Струмишка околия, която се смѣта, че нѣма каквото и да е сръбско население. Ако българския характеръ на Македония се оспорва, би трѣбвало да се произведе единъ плебисцитъ подъ неутраленъ контролъ, и на жителитѣ трѣбва да се позволи да гласуватъ, ако не за присъединяване къмъ България, поне за автономия, която мнозинството вѣроятно би предпочело подъ протекцията на Обществото на Народитѣ...” *

ГЛЕДИЩЕТО НА ЛОРДЪ ДЖЕЙМСЪ БРАЙСЪ ЗА ОТДѢЛНА МАКЕДОНСКА ДЪРЖАВА.

„Населението по цѣлото протежение отъ Охридъ на западъ, до Сѣресъ на изтокъ, т.е. отъ синитѣ води на Охридското езеро до Вардаръ и Струма, е изключително българско. То е българско по раса, българско по езикъ, българско по традиция и църковна организация...

Азъ мисля, за голѣмо нещастие това, че силитѣ не поправиха тази неправда и не отнеха тази частъ отъ Македония отъ сръбското владичество, когато се опитаха да създадатъ едно стабилно положение на Балканитѣ. Азъ разбирамъ напълно аргумента, който може да ми се противопостави, а именно, че ние не сме дошли тукъ да възнаграждаваме България, още повече, че тя е била нашъ неприятель презъ време на войната. Това е аргументъ, силата на който приемамъ напълно. Но имало е и друго едно гледище, което е било

* За справка вижъ книгата на Leland Buxton «The Black Sheep of the Balkans», издадена въ Лондонъ 1920 година отъ Nisbet & Co. Ltd., 22, Berners Street, W.I. Стр. 185-186.

предложено и разисквано на Парижката мирна конференция и което наистина е имало подкрепата на нѣкои велики сили на конференцията. Това предложение е искало да се създаде отъ Македония една автономна, независима област . . .

Осжществяването на това предложение би било най-справедливото разрешение на македонския въпрос — чувството на несправедливост би изчезнало у тѣзи хора, и необходимостта отъ постановления за покровителство на малцинствата, които постановления, бждете увѣрени, почти нѣма да се прилагатъ, би била премахната . . .

Резонно би било Сърбия да се откаже отъ своитѣ завоевателни аспирации въ Македония и да се съгласи да бжде създадено отъ последната една малка автономна държава. ” *

ПРИЛОЖЕНИЕ № 8

ПРОТЕСТАНТСКИ МИСИОНЕРИ ВЪ ЗАЩИТА НА МАКЕДОНСКИТЪ БЪЛГАРИ.

1. Мисионеритѣ отъ Американския Съветъ Лерой Ф. Остриандъръ, Лайлъ В. Удрѣфъ и Х.Б. Кингъ отправиха до председателя Уйлсонъ следното писмо, съ дата 11 декемврий 1918 година, написано въ градъ Самоковъ :

„До Негово Превъзходителство Председателя на Съединенитѣ Щати.

Ваше Превъзходителство,

Мисионеритѣ отъ Американския Съветъ, живѣещи въ България, следватъ съ гордостъ и съчувствие Вашето дѣло въ полза на единъ справедливъ и траенъ свѣтовенъ миръ, и въ надвечерието на конференцията Ви изпращатъ искрени лоялни поздрави.

Въ изпълнение на Вашата висока целъ да се приложи началото на народността еднакво спрѣмо победени и победни нации, ние почтително настояваме, щото, при установяване границитѣ на Балканитѣ, да се вземе подъ дължимото и пълно съображение показанието на безпристрастни свидетели, за да се спести на свѣта едно повторение на такива страхотни неправди, каквито се извършиха срещу Франция въ 1871 година и срещу българската нация въ 1878 и 1913 год.

Свидетелството на нашата мисия, която работи безъ политическа целъ между балканскитѣ народи въ продължение на шестдесетъ години, е, че въ територията на нашето македонско поле, простиращо се отъ Скопѣе и Охридъ до Драма, голѣмото ядро на населението е българско по произходъ, езикъ и обичаи, и образува една нераздѣлна частъ отъ българската нация. Като резултатъ на пжтуване презъ Одринския вилаетъ по разпредѣляне на помощи, ние сме убедени, че немюсюлманското население, съ изключение на крайбрѣжието, е почти изцѣло българско.

* Лордъ Брайсъ предъ Камарата на Лордоветѣ, при второто четене на Закона за договоритѣ за миръ съ Австрия и България, на 23 априль 1920 г.

Като измолваме за Васъ Божие ръководство и подкрепа въ огромната задача за решаване на настоящитѣ свѣтовни проблеми, почтително Ваши :

Самоковъ, България, 11 декемврий 1918 год.

Мисионери отъ Американския Съветъ

Подписали : Лерой Ф. Остряндъръ

Лайлъ В. Удрѣфъ

Х.Б. Кингъ.”

2. Въ полза на македонската българщина и презъ 1913 година (5 августъ) бѣ отправена нота до Великитѣ сили отъ страна на членоветѣ на Американската балканска мисия Дж.Ф. Кларкъ, д-ръ по Богословие, мисионеръ въ европейска Турция въ течение на 54 години ; Дж.Ф. Байърдъ, д-ръ по Богословие, мисионеръ въ европейска Турция отъ четиредесетъ години ; Робертъ Томсънъ офъ Единбургъ, мисионеръ въ течение на тридесетъ години въ Цариградъ и европейска Турция. Въ тѣхното изложение, между другото е казано :

„Училища съ степенъ гимназии бѣха учредени въ Самоковъ и Битоля, единъ земеделски и промишленъ (индустриаленъ) институтъ въ Солунъ. Основни училища бѣха отдавна създадени отъ мисията въ много градове и села въ България и въ следнитѣ мѣста въ Македония : Битоля, Тодоракъ, Междурѣкъ (Кукушко), Енидже-Вардаръ, Колешино, Моноспитово, Струмица, Драма, Банско, Баня, Мехомия и Елешница въ Разложко. Въ всички тия мѣста езикътъ за преподаване бѣше и е български, въпрѣки че английския бѣ сжщо въведенъ въ последнитѣ години въ девическото училище — пансионъ въ Битоля.

Следъ години на познанство съ Македония, било чрезъ мѣсто-пребивание или пжтуване, било по двата начина, като сме се смѣсвали съ хората и сме живѣли въ тѣхнитѣ домове, ние сме напълно убедени, че голѣмата маса отъ населението въ областъта, която ние посочихме като македонско поле за нашата работа, е българско по произходъ, езикъ и обичаи и образува нераздѣлна частъ отъ българската нация.”

ПРИЛОЖЕНИЕ № 9

ДЖЕЙМСЪ БАУЧЕРЪ ВЪ ЗАЩИТА НА МАКЕДОНИЯ И НЕЙНОТО БЪЛГАРСКО НАСЕЛЕНИЕ. НАСТОЯВА ЗА НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ.

Джеймсъ Баучеръ, публикува презъ февруарий 1919 г. въ „Дъ Контемпоръри Ревю”, статия подъ заглавие „Справедливостъ и помирение на Балканитѣ”. Въ нея между другото бѣ писалъ и следващитѣ редове :

„Уреждането отъ Букурещъ не може да бжде позволено да остане, не само защото то е несправедливо, но защото то неизбѣжно води до нови конфликти на Балканитѣ и възможно до друга европейска война . . .

Не е въпросъ за наказване на България, дори ако тя е виновна въ голѣмитѣ размѣри, въ които я обвиняватъ нейнитѣ противници (за чиито злодеяния ние никога не слушаме) ; за да се „балансира престѣпността“ нѣкои странни изненади могатъ да се явятъ предъ насъ, ако се появи една нова Карнегиева анкета. Въпроса е за наказване на македонскитѣ българи, отдѣляйки ги завинаги отъ тѣхнитѣ близки и познати и подлагайки ги на жестокия процесъ на насилствено асимилиране, прилаганъ отъ тѣхнитѣ най-омразни неприятели.

„Не съществува никакво право“, каза президента Уйлсонъ въ своето послание до Сената презъ януарий 1917 г., „да се предава единъ народъ отъ държава на държава, като-чели той е нѣкаква собственост“. Това е, което е направено съ Букурещкия договоръ. Голѣма частъ на Македония бѣ предадена на сѣрбитѣ, които до преди тридесетъ години, не отправяха никакви етнически претенции за нейното притежание. По това време и много години по-късно нищо не се слушаше за сѣрбско движение. Сѣрбитѣ никога не разкриха, че тѣ иматъ нѣкакъвъ интересъ въ Македония до 1885 г., годината на несполучивата атака на кралъ Миланъ надъ България ; новата пропаганда бѣ окуражена отъ Австрия, за да отклони народното внимание отъ Босна и Херцеговина, и бѣ посрещната добре отъ Турция като контрабалансъ на много силното българско движение. При визитата на пишешия, следъ деветдесетата година, за нея (сѣрбската пропаганда — б.н.) не се слушаше друго освенъ нѣколко забавни истории — за единъ чифтъ обувки, костюмъ дрехи и дори пари, които по-бедната класа отъ българскитѣ селяни получаваха, за изпращането на децата имъ въ сѣрбски училища ; децата научаваха да четатъ и пишатъ сѣрбски, и следъ като тѣ напущаха училищата видѣха, че познанието което сж получили бѣ повече или по-малко полезно, за да четатъ и пишатъ български . . . ”

Спирайки се на борбитѣ на македонскитѣ българи подиръ 1878 г., Баучеръ следъ туй продължава :

„Накрая въ 1903 г. дойде голѣмото възстание въ западна Македония, което бѣ потушено, както и предшествувашитѣ го, съ краенъ варваризъмъ отъ турцитѣ, които въ много случаи бѣха подпомогнати отъ гръцки банди. Повече отъ хиляда български села бѣха изгорѣни, и около 80,000 селяни останаха безъ покривъ изъ планинитѣ, въ очакване на зимата. Силитѣ се намѣсиха съ неефикасни реформи ; младотурцитѣ тогава направиха своята игра, и тѣхната слѣпа и престѣпна жестокостъ доведе до една балканска комбинация и изгонването на Отоманската империя отъ Европа.

„Въ тѣжната история отъ този периодъ единъ фактъ изпъква ясно : всички усилия за отхвърляне на турското робство бѣха правени отъ българитѣ, всички жертви бѣха тѣхни. Както Лордъ Брайсъ отбелѣзва, нѣма поетическа справедливостъ въ историята, но все пакъ изглежда тежко за вѣрване, че за тѣзи, които направиха такива жертви, нѣма по-добра сждба въ резервъ, освенъ потисничеството отъ тѣхнитѣ смъртни неприятели, нѣма надежда за национално обединение. Около 18,000 млади македонци се борѣха на страната на своитѣ братя при Люле-Бургасъ ; когато оцелѣлитѣ трѣбваше да се

върщатъ по домоветъ си, тѣ имаше да избиратъ между отричане отъ своята националность и веченъ екзилъ. Би било по-добре за тѣхъ, ако Люле-Бургасъ бѣ загубенъ, защото победоносната турска армия би окупираа Македония, и какъвто и да бѣ изходътъ, надеждата за евентуална свобода не би била разрушена. Много отъ тѣхъ биха загинали, но, както казватъ българитѣ „по-добре единъ ужасенъ край, отколкото ужасъ безъ край”.

Защо Македония е българска :

„За тѣзи, които познаватъ страната, би изглеждало излишно да се настоява на този фактъ, който бѣ всеобщо приетъ въ миналитѣ години, но отъ войната обществото безъ съмнение е заблудено по този пунктъ отъ обемната и безспорно партизанска литература. Усилия сж направени дори да се отрече, че езикътъ на народа е български ; съ огледъ на това достатъчно е да цитираме Вайгандъ, единъ грамаденъ авторитетъ : „Всички езикови специалисти, казва той, сж единодушни, че той е български, и политичитѣ не могатъ да промѣнятъ този фактъ” ...

„Сърбитѣ и гърцитѣ винаги сж искали дѣление, българитѣ му сж се противопоставяли напрекъснато, заявявайки, че вмѣсто да отстъпятъ частъ отъ своето племе на неприятелско господство, тѣ биха посрещнали съ радостъ създаването на една автономна македонска държава и отхвърляйки всѣкакви анексионистични претенции. Различието въ целитѣ не веднажъ попречиха въ миналото на едно уреждане. Въ 1897 г. Гърция би могла да има помощта на България срещу Турция, ако би се съгласила да приеме македонската автономия. Въ 1912 г. България се съгласи на едно разграничение съ Сърбия въ случай, че автономията би се указала невъзможна ; ако би могла да убеди съюзнитѣ си да подържатъ цѣлостта на Македония и да ѝ се даде една автономия, тя би сега изоставила всички свои претенции, както действителната майка, която поиска отъ царь Соломонъ да пощади детето ѝ.

” По отношение на географското разпредѣление на българския елементъ въ Македония следнитѣ официални документи притежаватъ една неоспорима важность :

1) Фермана отъ 29 февруарий 1870 г. установяващъ Екзархията, споредъ който бѣха отпуснати чрезъ допитване седемъ български митрополити, чиито диоцези покриваха по-голѣмата частъ отъ Македония. Тѣзи владици бѣха изгонени отъ сърбитѣ.

2) Установяването на два автономни „български” вилаета отъ Цариградската конференция въ 1878 г. Южния вилаетъ, съ столица София, обгръща по-голѣмата частъ отъ Македония.

3) Договора отъ Санъ-Стефано, който включи Македония въ „Велика България”.

4) Реформената областъ очертана отъ Мюрцшегската програма въ 1904 г. (следъ българското възстание отъ предишната година). Тя изключваше „Стара Сърбия” и гръцкитѣ области отъ крайния югъ.”

Сжщото гледище бѣ застъпвано, при защитата на македонскитѣ права и борба, отъ редица автори всрѣдъ културнитѣ народи. При-

веждаме тукъ казаното напримѣръ отъ проф. Густавъ Вайгандъ, германецъ, чиито познания върху Македония и езика на тамошнитѣ славяни адмираира и англичанина Баучеръ. Въ книгата си „Етнография на Македония“, издадена презъ 1924 година, на нѣмски езикъ, на стр. 101 той пише :

„Крайно време е да се изправятъ престѣпнитѣ неправди на Ньойи (на Ньойския договоръ — б.н.), да се създаде една независима Македония въ старитѣ ѝ граници, та по такъвъ начинъ да се даде възможност на коренното ѝ население да живѣе свободно на национална почва и да се развива правилно културно и стопански. А следъ това самъ по себе си ще настѣпи и тѣй многожелания миръ между балканскитѣ народи, като се създаде единъ общъ балкански съюзъ отъ равноправни членове — балканскитѣ държави.”

ПРИЛОЖЕНИЕ № 10

НЕПРИЛОЖЕНИТѢ ДОГОВОРИ ЗА ПОКРОВИТЕЛСТВО НА НАЦИОНАЛНИТѢ МАЛЦИНСТВА ВЪ ГЪРЦИЯ И ВЪ СРЪБСКО-ХЪРВАТСКО-СЛОВЕНСКАТА ДЪРЖАВА.

Веднага следъ първата свѣтвна война великитѣ сили-победителки наложиха на своитѣ малки съюзници известни задължения за покровителство на националнитѣ малцинства въ окупираниитѣ отъ тия малки държави области. Договоритѣ за защита на малцинствата гарантираха на последнитѣ национална, културна и религиозна свобода. Тия договори, обаче, никога не се приложиха отъ правителствата на Бѣлградъ и Атина.

Ето нѣкои кратки указания относно съдържанието на тѣзи договори :

1) Гърция пое задължение за защита на чуждитѣ малцинства по силата на сключения въ Севъръ на 10 августъ 1920 година „Договоръ за защита на негръцкитѣ народности въ Гърция“. Споредъ този договоръ :

а) Гърция се задължаваше да гарантира пълно равноправие на малцинствата съ останалитѣ гръцки граждани по отношение защитата на живота и имота, свободата, гражданскитѣ и политическитѣ права.

б) Тя гарантираше употрѣбата на езика, съ който си служи всѣко малцинство не само въ частнитѣ отношения, но и въ служебнитѣ връзки съ органитѣ на гръцката държава.

в) Националното малцинство имаше право — по силата на поетитѣ отъ Гърция задължения — да си служи съ своя езикъ въ сѣдилищата и въ пресата.

г) Въ училищата малцинствата следваше сѣщо да си служатъ съ своя езикъ. А гръцката държава бѣ задължена да предвижда въ бюджета си, както и въ бюджетитѣ на по-малкитѣ административни единици, суми за развитието на малцинственитѣ училища.

д) Споредъ Севърскитѣ договоръ малцинствата въ Гърция

имаха право да организирватъ свои собствени обществени и други организации.

2) Членъ седми отъ Севърския договоръ гласи : „ Всички гръцки поданици ще бждатъ равноправни предъ закона и ще се ползватъ съ еднакви граждански и политически права, безъ разлика на националностъ, езикъ или религия. Гърция особено се задължава, въ срокъ отъ три години следъ встъпване въ сила на тоя договоръ, да въведе една изборна система, която ще държи смѣтка за националнитѣ малцинства. Разликитѣ по религия, вѣроизповѣдание и убеждение нѣма да бждатъ пречка нито за единъ гръцки гражданинъ да се ползува съ гражданскитѣ и политическитѣ права, т.е. за неговото стѣпване въ обществени служби, въ администрацията, на почетни длѣжности и въ вършенето на различни професии и занаяти. Нѣма да бжде узаконено никакво ограничение на свободната употреба отъ страна на всѣки гръцки поданикъ на който и да е езикъ, било въ частнитѣ или търговски отношения, било въ областъта на религията, печата или изданията отъ всѣкакъвъ видъ, или на публичнитѣ събрания. И покрай въвеждането на единъ официаленъ езикъ, отъ страна на гръцкото правителство ще бждатъ дадени съответни улеснения на гръцкитѣ поданици, които говорятъ покрай гръцкиятъ нѣкой другъ езикъ, за употреба на тѣхния езикъ било устно, било писмено или предъ сѣдилищата. ”

3) Членъ осми има следното съдържание : „ Гръцкитѣ поданици, които принадлежатъ на отдѣлни национални, религиозни и езикови малцинства, ще иматъ право на сжщото третиране, на сжщитѣ гаранции, както и другитѣ гръцки поданици. Тѣ ще иматъ, на примѣръ, еднакво право да отварятъ, управляватъ и контролиратъ на свои разности благотворителни, религиозни и обществени учреждения, училища и други възпитателни институции, съ право свободно да употребяватъ въ тѣхъ своя собственъ езикъ и да изповѣдватъ своята религия. ”

4) Членъ девети казва : „ По отношение на просвѣтата гръцкото правителство ще даде въ градоветѣ и околитѣ, кждето живѣятъ поголѣмъ брой граждани които не говорятъ гръцки, съответни улеснения, за да се осигури обучението на децата на тѣзи гръцки поданици въ основнитѣ училища на тѣхния собственъ езикъ. Това нѣма да пречи на гръцкото правителство да направи задължително учението на гръцкия езикъ въ казанитѣ училища. Въ градоветѣ и околитѣ, кждето въ по-незначителни размѣри живѣятъ гръцки поданици, принадлежащи на национални религиозни или езикови малцинства, ще бжде осигурено на тѣзи малцинства едно справедливо участие въ ползуването и разходването на сумитѣ отпуснати отъ държавния бюджетъ, отъ общинскитѣ и отъ другитѣ бюджети, за просвѣтни, религиозни и други благотворителни цели. Разпоредбитѣ на този членъ ще се прилагатъ само на територията отстъпена на Гърция следъ 1 януарий 1913 година. ”

Гърция, обаче, никога не приложи нито една буква отъ Севърския договоръ въ полза на малцинствата.

ДОГОВОРЪТЪ ЗА ЗАЩИТА НА НАЦИОНАЛНИТЪ МАЛЦИНСТВА, КОЙТО, ПО ИСКАНЕ НА ВЕЛИКИТЪ СИЛИ-ПОБЕДИТЕЛКИ БЪ ПОДПИСАНЪ ОТЪ СТРАНА НА СРЪБСКО-ХЪРВАТСКО-СЛОВЕНСКАТА ДЪРЖАВА ВЪ СВОИТЪ ЧЛЕНОВЕ СЕДМИ, ОСМИ И ДЕВЕТИ СЪДЪРЖА СЖЩИТЪ ПОСТАНОВЛЕНИЯ, КОИТО ПОГОРЕ ЦИТИРАХМЕ КАТО ПОДПИСАНИ И ПРИЕТИ ОТЪ ГЪРЦИЯ. Обаче, и Сръбско-Хърватско-Словенската държава нито въ единъ моментъ не обърна внимание на това, което бѣ подписала.

Докато Обществото на Народитѣ по едно време наложи на Гърция поне нѣкакви формални мѣрки „ за защита на малцинствата и приложение на договора ” — мѣрки, които впрочемъ грѣцкиятъ парламентъ отхвърли, върху Югославия презъ цѣлото време между дветѣ свѣтовни войни нито се появи нѣкакъвъ външенъ натискъ за прилагане на подписанитѣ договори, нито нѣщо на практика биде предприето от югославскитѣ власти въ полза на нещастнитѣ национални малцинства.

На друго мѣсто се спираме по-подробно върху „ грижитѣ ” на Обществото на Народитѣ, както и върху игритѣ на Гърция относно „ мѣрките ” за прилагане на Севърския договоръ.

Кралството на сърби, хървати и словенци отъ една страна и съюзнитѣ сили отъ друга подписаха презъ Септемврий 1919 г. въ Сенъ-Жерменъ договоръ, чийто членъ втори осигурява покровителството на малцинствата, живущи въ казаното кралство, подъ гаранцията на Обществото на Народитѣ.

Кралството на сърби, хървати и словенци пое ангажиментъ съ този договоръ да даде права на всички малцинства, живущи въ негова територия и включени въ границитѣ му подиръ 1 Януарий 1913 година.

Съвсемъ ясно е, значи, че въпроснитѣ права трѣбва да се дадатъ на българитѣ въ Македония. Тѣй като известно е, че въ заетитѣ отъ Сърбия области слѣдъ тая дата имаше предимно само българи, албанци, турци, ромъни, и само ограниченъ брой сърбомани.

Сръбската теза често е била, че Сърбия не е поемала задължение спрѣмо малцинства, които сж влѣзнали въ държавата имъ по-рано отъ 1919 г. Обаче истината е, че членъ 9, алинея втора, отъ Сенъ-Жерменския договоръ изрично говори за земитѣ, присъединени къмъ Сърбия или държавата на сърби, хървати и словенци отъ 1 Януарий 1913 г. насамъ.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 11

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ ОТЪ БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВНА ДЕЛЕГАЦИЯ ВЪ ПАРИЖЪ ПРЕЗЪ 1919 ГОД.

„ Българскиятъ характеръ на Македония е установенъ чрезъ редица свидетелства и документи... Великитѣ сили, въ тържествени актове и документи, излѣзнали отъ тѣхнитѣ канцеларии, прокламиратъ, че Македония е българска, въ съгласие съ благороднитѣ принципи, прокламирани отъ главнитѣ съюзени сили. Българската делегация би имала, следователно, основание да поиска присъединението на тази

провинция къмъ българското царство. Обаче, тя не може да не вземе подъ внимание пречкитѣ отъ политическо естество, които би срещнало едно подобно разрешение, колкото и да е оправдано то отъ гледище на идеални съображения. Така, дълбоко проникнати отъ идеята, че македонския въпросъ би могълъ да бжде уреденъ днесъ по начинъ едновременно практиченъ и справедливъ само чрезъ една формула, която може да даде на населенията въ страната единъ режимъ гарантиращъ свободата и националния имъ животъ, на балканскитѣ държави едно срѣдство за помирение, на великитѣ сили единъ факторъ на стабилностъ и редъ, българската делегация има честь да предложи на Конференцията щото Македония да бжде, въ нейнитѣ географски граници, издигната въ независима държава, поставена подъ контрола на главнитѣ съюзени и сдружени сили или на тая измежду тѣхъ, която Конференцията би посочила. ”*

ПРИЛОЖЕНИЕ № 12-а

ПЪРВИЯТЪ СРЪБСКИ И ГРЪЦКИ РЕЖИМЪ (1912-1915 год.)

1. ТЕРОРЪ И ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ

Най-черното робство въ европейския континентъ презъ първата половина на двадесетия вѣкъ е това, което Сърбия и Гърция въведоха въ завладѣнитѣ отъ тѣхъ македонски области. Още съ установяването имъ въ тая чужда земя — презъ 1912 г. — тѣ дадоха първото си свидетелство за назадничавостъ, грабителство и жестокостъ. Блестяща характеристика на завоевателнитѣ имъ цели и на управническитѣ имъ методи е дадена отъ познатата международна Карнегиева анкетна комисия, която бѣ разследвала на самото мѣсто обстоятелствата, при които бѣ водена войната срещу Турция и последвалата я война между съюзнитѣ християнски държави на Балкана. Анкетата се наложи поради появилитѣ се взаимни обвинения между воюващитѣ. Тя е финансирана отъ извѣстната Карнегиева фондация за международенъ миръ, въ Америка. Макарь и да не бѣ представителка на държави, комисията и нейниятъ рапортъ добиха голѣмо обществено и политическо значение.

Участницитѣ въ тази анкетна комисия бѣха следнитѣ личности :

Д-ръ Йозефъ Редлихъ, професоръ по публично право въ Виенския университетъ, австриецъ.

Баронъ Д. Етурнелъ дьо Констанъ, сенаторъ и Жюстенъ Годаръ, юристъ и членъ въ Парламента на Франция, по-сетне сенаторъ и министъръ, — французи.

Д-ръ Валтеръ Шукингъ, професоръ по право въ университета въ Марбургъ, германецъ.

Франсизъ В. Хърстъ, издатель на „ Економистъ ”, и Д-ръ Х. Н.

* Забележки на българската делегация върху проекта на договора за миръ, Парижъ-Ньой, 19 септемврий 1919 г., стр. 33 и 34.

Брайлсфордъ, журналистъ — двамата англичани; Д-ръ Брайлсфордъ бѣ запознатъ съ Македония още по време на Илинденското възстание; прекаралъ бѣ нѣколко месеци всрѣдъ народа въ възстаналитѣ области като членъ на благотворителна английска комисия. Сетне бѣ издалъ познатата книга : „ Македония, нейнитѣ народности и тѣхното бждеще ”;

Професоръ Павелъ Милюковъ, членъ на руската дума — русинъ. По-късно, следъ избухването на революцията въ Русия, по време на първата голѣма война, преди комуниститѣ да завзематъ властта, той бѣ министъръ на Външнитѣ работи. Милюковъ е посещавалъ Македония и отлично познаваше македонския въпросъ.

Д-ръ Самуелъ Т. Дътонъ, професоръ въ университета Колумбия, американецъ.

Твърде логично е да се хвърли свѣтлина върху първия сръбско-гръцки режимъ въ Македония (1912-1915 г.), за да се разбере втория тѣхенъ режимъ, (1918-1941 г.) безъ даже да има нужда отъ негово основно описание. Затова смѣтнахме умѣстно да дадемъ извадки отъ това, което въпросната международна комисия е установила. Публикуванитѣ отъ нея факти сж тѣй ясни и потресающи, че правятъ излишни всѣкакви наши коментари. Тия факти се намиратъ въ голѣмото съчинение, известно като рапортъ на комисията, печатано въ Вашингтонъ презъ 1914 година : « Report of the International Commission to inquire into the Causes and conduct of the Balkan wars ». Следъ всѣки описанъ фактъ посочваме въ скоба страницата на книгата, издадена на английски езикъ. Голѣма празнота би било за читателя ако не прочете всички тѣзи извадки отъ рапорта на Карнегиевата анкета 12-б... Тукъ цитираме само кратки пасажи, които сж и красноречиво встѣпление за характеристика на сръбско-гръцкия режимъ въ Македония.

Относно най-подходящото решение на македонския въпросъ Карнегиевата комисия казва :

« Най-естествената разврѣзка за заплетенитѣ балкански работи бѣше образуването на една автономна или независима Македония, наредъ съ другитѣ вече осъществени политически единици: България, Гърция, Сърбия, Черна-Гора — всички освободени по-рано, благодарение на руска или европейска интервенция. Но това решение бѣше станало невъзможно, първо поради некадърността на турското управление, второ, поради съперническитѣ претенции на тритѣ съседни държави върху тая или оная частъ отъ македонското наследство » (стр. 38).

Споменавайки за Букурещкия договоръ, чрезъ който бѣ ограбена българската нация — тази, която най-много допринесе за разгрома на Турция въ 1912 г. — Карнегиевата комисия казва :

„ Разграничението, което е означено въ него, е далечъ отъ това да бжде естествено и да сходя съ националитѣ тенденции на населенията. Ново семе на разногласия е посѣто съ Букрещкия договоръ, който навсѣкжде е оскърбилъ националитѣ чувства и раздѣли Балкана, както нѣкога Виенскиятъ договоръ отъ 1815 г. раздѣли националитѣ области въ Европа...

„ Какво стана съ Македония, която толкова време бѣ поводъ за несъгласие, сега, когато дѣлото на съгласието изглежда да е свършено ? Тя стана жертва на насилията и надеждата за възцаряване на правдата и хармонията въ нея е твърде малка ” (стр. 158).

А спирайки се на завоеванията, които Сърбия направи презъ балканската война, комисията пише :

« Като се сравнятъ етнографическитѣ и лингвистическитѣ карти на г. г. Кънчевъ, Цвиичъ и Беличъ съ онѣзи, които опредѣлятъ новитѣ граници споредъ Букурещкия договоръ, вижда се съ каква трудна работа се е наела Сърбия. Сърбитѣ получиха отново владението на Новопазарския санджакъ и тѣй наречената Стара Сърбия, макаръ че това историческо владение бѣше вече напълно албанизирано; при това тѣ прибавиха и онуй, което сръбскитѣ етнографи-патриоти считаха за «Стара Сърбия» уголѣмена (на два пѣти виждаме да се разтѣга този старъ географически терминъ — най-напредъ отъ г. Цвиичъ и по-после отъ г. Беличъ); на всичко отгоре тѣ съ голѣма щедростъ подѣлиха съ гърцитѣ онова население, което на картитѣ си означаваша подъ името « македонски славяни » — омекченъ изразъ, предназначенъ да скрие съществуването на българи въ Македония. Най-после, придобивкитѣ имъ съ Букурещкия договоръ надминаха и най-прекомѣрнитѣ имъ претенции. Възползувани отъ необходимостта, въ която се намираха българитѣ, да подпишатъ мирътъ на всѣка цена, тѣ имъ отнеха и територии на изтокъ отъ Вардаръ, напр. Щипъ и Радовишъ, където българския патриотизъмъ е билъ тѣй буденъ, както никъде другаде и дето даденитѣ отъ българскитѣ родолюбци жертви за свободата на Македония сж били особено голѣми. Това значеше при неправдата да се прибави и обидата » (стр. 158).

Още съ влизането на сръбскитѣ и гръцки войски въ Македония, когато българското население излизаше да ги причаква като съюзници и ужъ освободители, Сърбия и Гърция започнаха своя тероръ надъ това население съ цель да го денационализиратъ. Всепознатъ е случаятъ съ ударения шамаръ на малката Васка Зойчева отъ Скопие отъ сръбския престолонаследникъ Александъръ, по-сетне кралъ. Той запитва момиченцето : „ Каква си ти ? ” — „ Българка ” — отговаря детето. И безъ да се посвени Александъръ ѝ залепи единъ здравъ шамаръ. Въ цѣла Македония се разнесе и новината за убийството на българския учителъ Атанасъ Лютвиевъ въ Прилѣпъ. Сръбскитѣ офицери сж били възмутени задето на банкета, който е билъ даденъ отъ тѣхъ, той пилъ наздравица и за българската армия и Царь ; извели го вѣнъ отъ салона и го убиватъ. Това злодеяние бѣ извършено на 4 декемврий 1912 година.

Въ македонскитѣ територии, които завзеха докато българската армия продължаваше да се бори срещу турскитѣ сили въ Тракия, властитѣ на Сърбия и Гърция се запретнаха да унищожатъ всѣка следа на българския общественъ и националенъ животъ.

« Ние видѣхме — изтѣква Карнегиевата анкетна комисия — че тая асимилационна работа започва съ тероръ. Трѣбваше да се очаква, че на-

чалото на втората балканска война ще даде сигнала за крайното изтезание на всичко, което носеше името « българинъ » и че сръдствата, къмъ които ще прибѣгнатъ, ще надминатъ всичко видѣно до тогава » (стр. 165).

Ето примѣръ за тѣзи сръдства, даденъ ни отъ сжщата анкетна комисия :

„ Ние виждаме, че навсѣкжде появата на сръбската армия е била сигналъ за масово народно изселване ” (стр. 145).

„ Да вземемъ селото Винаца... Сръбскитѣ войници веднага следъ влизането си, започватъ да питатъ селянитѣ единъ по единъ дали сж сърби или българи. Оня, който отговарялъ „ българинъ ”, бивалъ грозно битъ. Следъ това началникътъ на войскитѣ избралъ седемдесетъ селяни и далъ заповѣдъ да ги застрелятъ. Въ други села, както ще видимъ, заповѣдта била изпълнявана; тукъ тя е била рапортирана и селянитѣ били откарани въ Кочани. Три дни следъ сръбското навлизане, българската армия се завръща (27 юний), а следъ туй отново напуска селото. Тогава чакъ, следъ като населението било опитало сръбския „ редъ и безопасностъ ”, населението полудяло отъ терора и предъ очакването на нови мъчения, напуска селото. Но старцитѣ оставатъ. И тѣ били свидетели на ограбването на всички магазини и къщи отъ сърбитѣ. Въ приложенията има имена на хора убити и измъчвани за пари, както и такива на жени, изнудвани въ Винаца. Въ Блатецъ срещаме сжщата история ” (стр. 146).

Отъ село Градецъ, Кочанско, къмъ триста души избѣгали въ Кюстендилъ, България. Но тамъ стигнали само деветъ фамилии. Другитѣ били избити или разпрѣснати. „ Сръбскитѣ куршуми валели като градъ ; мъже, жени, деца падали убити. Въ село Лубница сръбскитѣ войници искали пари отъ жената на нѣкой си Тодоръ Камчевъ. И понеже тя нѣмала, тѣ проболи четиригодишното ѣ дете, което държала въ ржцетѣ си ” (стр. 146).

По този начинъ сърбитѣ „ освобождаваха ” Македония отъ турското робство.

Тѣхниятъ режимъ бѣ нетърпимъ и за албанското население, което Сърбия искаше съ сила да укроти, да го накара да се примири съ сждбата си. Карнегиевата анкета се е добрала до автентични документи. Въ единъ отъ тѣхъ, писмо на сръбски войникъ до неговъ приятель, се казва :

„ Азъ съмъ потопенъ въ ужасъ и се питамъ постоянно, какъ могатъ хората да бждатъ толкозъ варвари, че да извършватъ такива жестокости ! То е ужасно ! Азъ не се осмѣлявамъ — впрочемъ, липсва ми и време — да ти говоря повече, но мога да ти кажа, че Люма (албанска област покрай рѣката съ сжщо име) вече не сжществува. Всичко е пълно съ трупове, пепель и прахъ. Има села отъ по сто, 150, 200 къщи, въ които не остана нито единъ човѣкъ, буквально нито единъ. Ние ги събирахме на групи отъ по 40-50 души и после ги промушвахме съ нашитѣ щикове. Навсѣкжде плячкосвахме.

Офицеритѣ възлагаха на войницитеѣ да отиватъ въ Призрѣнъ, да про-
даватъ откраднатитѣ нѣща ” (стр. 149).

Относно областитѣ, които бѣха заграбени отъ Гърция, комисия-
та казва, че „ даннитѣ, съ които разполага, позволяватъ да се зак-
лючи, че и тукъ се повтарятъ, дори до най-малкитѣ подробности, сж-
щитѣ начини за асимилиране на българската народностъ въ южна
Македония ” (стр. 186).

Карнегиевата комисия сама казва, че притежава всички нуждни
документи, но избѣгва да дава много имена и факти, за да не се из-
даватъ лица, които могатъ да пострадатъ отъ съответнитѣ власти,
а и за да не претрупва публикацията си. Приложението, което тукъ
даваме, съдържа само извадки отъ обширния материалъ, който все
пакъ е изнесенъ отъ комисията. Въ него изобилствуватъ конкретни
примѣри за немилостивата гонидба на българската народностъ. Виж-
даме какъ се затварятъ български училища и конфискуватъ черк-
ви ; какъ се присвояватъ насила стари български манастири ; аресту-
ватъ се и прогонватъ учители и свещеници (почти всички тѣ сж ро-
дени въ Македония, както показва приложението 12-в — списъка на
изгоненитѣ отъ Битоля учители); „ преброява се населението безъ
рубрика „ българинъ ”; имената на българитѣ се изопачаватъ, като
имъ се придаватъ сръбски и гръцки окончания; унищожаватъ се бъл-
гарскитѣ книги; скубани сж брадитѣ на свещеници, а други сж из-
бивани. Гръцкитѣ и сръбски владици сж вдъхновители на подобни
дѣла.

Сърбия затвори тогава 761 български черкви и ги обърна на сръб-
ски. Сжщото стори съ 641 български училища. Прогони или отстра-
ни 833 български свещеници, 1013 учители, шестъ митрополити.

Гърция пъкъ, въ заграбената отъ нея македонска територия, за-
кри 340 български училища и 378 черкви — изгонвайки 750 учители
и 300 свещеници.

Сръбскитѣ четници, доведени отъ Сърбия и подсилени съ про-
дажни елементи, вилнеятъ по села и градове; вършатъ се обири, взиматъ се подкупи. Родителитѣ се глобяватъ ако не пращатъ децата си въ сръбскитѣ и гръцки новооткрити училища. Арестувани сж съ стотици българи въ много околии, наскоро следъ като сръбскитѣ и гръцки войски сж заели Македония. А въ надвечерието на съюзническата война ареститѣ се увеличаватъ. Настаняватъ се войски въ български домове и се правятъ безразборни реквизиции, които никой не плаща. Изнасилватъ се жени. Подпалвани сж български кжщи.

Измежду арестуванитѣ въ Велесъ 200 души сръбитѣ взеха и шестима души, между които и свещеникъ Аврамовъ, избиха ги и хвърлиха труповетѣ имъ въ рѣката Вардаръ. Къмъ шестъ хиляди души бѣха изтезавани въ областитѣ, които сръбската армия бѣ заела въ надвечерието на съюзническата война; между тѣхъ има и много избити.

Гръцкиятъ кралъ, както читателятъ ще види въ приложението отъ Карнегиевата анкета, бѣ далъ заповѣдь — като се започна войната между балканскитѣ съюзници — да бжде изтрѣбвано всичко българско.

Анкетата ни дава потресающи свидетелства за масово прогонване на българитѣ отъ страна на грѣцкитѣ власти и за стотици убийства. Разрушени сж 161 села и градъ Кукушъ отъ грѣцката армия, съ общо 14 хиляди кжши. Десетки хиляди селяни и граждани бѣгатъ къмъ България.

Българското население веднага почувствува, че е завоювано, а не освободено ; и че новиятъ режимъ е много по-лошъ отъ турския.

Още съ влизането имъ въ Скопје сръбитѣ бѣха заставили българското население да свали отъ домоветѣ си българскитѣ знамена, съ които бѣ украсенъ града. По Вардара се влачатъ трупове на избити селяни — турци и българи, макаръ града да се бѣ предалъ мирно. Българскитѣ фирми се махатъ отъ дюкянитѣ. Заличенъ е даже надписътъ на камбаната на българската черква Св. Димитрий. Тѣпчатъ се съ крака табелитѣ на българскитѣ училища. Конфискувана е музиката на юнашкото дружество, понеже свирила българския националенъ химнъ като е отишла да поздрави сръбския престолонаследникъ Александъръ.

Въ всѣки заетъ отъ сръбската войска градъ се повтарятъ факти отъ тоя родъ, но и много по-драматични.

Имайки предначертанъ планъ за заграбване на Македония, сръбскитѣ власти целѣха да окупираатъ възможно повече територия. Опитаха се да навлизатъ по-дълбоко и въ областъта на р. Брѣгалница, но срещнаха вече българска администрация и се спрѣха до Шипъ. Въ този градъ гражданитѣ набързо съшиха български стражарски униформи, по внушение на войводата Ефремъ Чучковъ, и показаха документъ, подпечатанъ съ една българска петлевова монета — по липса на другъ по-подходящъ печатъ. Така сръбскитѣ военни постове останаха до каменния мостъ на рѣката, като даже заеха една махала отъ кварталъ Ново-село.

По селата, особено въ областитѣ лѣво отъ р. Вардаръ, които до скоро бѣха — до избухването на междусъюзническата война — подъ българско владение, трѣгнаха неофициални, а въ сжщностъ организирани отъ самата властъ, сръбски банди, които нанасяха поголовенъ побой на всички мъже, въ присѣтствието на женитѣ и децата. Това се вършеше безъ никакъвъ поводъ; Сърбия идваше просто да се представи на Македония, подаваше визитната си картичка. Най-проявениятъ тиранинъ между сръбскитѣ неотговорни ужъ фактори при тия масови насилия бѣ войводата Иванъ Бабунски.

И въ западна Македония публичнитѣ побоища не бѣха рѣдкость ; така на примѣръ въ Прилѣпско публично бѣха бити надъ двеста души.

Интернирвани и екстернирвани биваха лица отъ разни съсловия, защото въ очитѣ на властитѣ изглеждали непреклонни българи. Избиванията на невинни хора по селата продължаваха до самото сгромолясване на сръбския режимъ презъ есеньта на 1915 година.

Населението, както и духовнитѣ лица, бѣха заставени да носятъ сръбски шапки. На много мѣста бѣха изгорени черковнитѣ книги и училищнитѣ български архиви. Въ с. Кривогащани, Крушевско, по тоя

начинъ властитѣ унищожиха и училищнитѣ свидетелства на дѣцата.

На мѣста гражданитѣ бѣха заплашвани чрезъ показване труповетѣ на избити българи. Така въ Щипъ публично бѣ застрелянъ Мите Сарафовъ, а въ Крушево предъ арестуванитѣ граждани бѣ хвърлена главата на бившия борецъ за свободата Иванъ Котевъ.

Забранени бѣха стари народни обичаи и традиции, както и празнуването на Св. Св. Кирилъ и Методий. Сръбски и гръцки учители и „специалисти“ изкъртваха и захвърляха надписи по черкви и училища, свидетелствуващи за българското минало на народа.

На мѣстото на прогоненитѣ свещеници и митрополити докарани бидоха сърби; разбира се, безъ да е сондирана народната воля — тѣ идваха назначени така както стражаритѣ. Между тия духовници има заклети български врагове. Единъ отъ тѣхъ бѣ установениятъ въ Дебъръ владика Варнава, който по-късно стана патриархъ на Сърбия. Той биеше по улицитѣ граждани, които не го били поздравили.

Следъ като се смѣтнаха господари на положението, подиръ склучването на договора въ Букурещъ, сърбитѣ започнаха да докарватъ отъ Шумадия изъ македонскитѣ градове разни касапи, хотелджии, търговци, крѣчмари. Доведоха и пѣвачки. Често устройваха вечеринки, танци за офицеритѣ и чиновницитѣ имъ, очаквайки съ това да повлияятъ на мѣстнитѣ младежи. Тия имъ „културни“ проявления будѣха навсѣкжде изненада и възмущение. Като не помогнаха тѣзи сръдства, Бѣлградъ прехвърли надѣждата си главно върху насилията, за които представа даватъ списъцитѣ въ приложението 12-г. Отъ тѣхъ се вижда, че въ периода отъ 1912 до 1915 година сръбскитѣ държавни власти или тѣхни специални органи сж избили 1,854 души селяни и граждани въ Македония; безследно сж изчезнали — което значи пакъ избити — 285 души; арестувани и изтезавани сж били 1091 души; изнасилени сж 20 жени. За всички тѣзи случаи даваме имената на пострадалитѣ. Опожарени сж били 1,221 кжщи; за тѣхъ не навсѣкжде сме дали имената на стопанитѣ, като сме посочвали общия брой на изгорѣнитѣ кжщи въ дадено село.

Има, обаче, и много други избити хора, както и безследно изчезнали, за които при пишене на това изложение нѣмахме на ржка подробноститѣ. Сжщо така броятъ на бититѣ и арестуванитѣ е много по-голѣмъ. Напримѣръ, само въ Кратовска околия тѣ възлизатъ на 1,075 души.

Всички въ Македония очакваха намѣсата на ВМРО за защита на народа. На мѣста, обаче, се стига до саморазправа отъ страна на възмутени македонски българи. Ето единъ типиченъ случай.

На 28 декемврий 1912 година пристигна въ Куманово сръбска войска, 9-ти полкъ отъ 1-ва дивзия. До вечерята биде разквартирувана по кжщитѣ. На 29 сжщия месецъ нѣкои отъ офицеритѣ не харесаха квартиритѣ си и се впуснаха сами да си търсятъ такива. Поручикъ Животинъ Милковичъ, следъ като обиколилъ нѣколко кжщи, вечерята късно спрѣлъ се предъ кжщата на българина търговецъ Петрушъ Колевъ. Домакинътъ по това време билъ въ Скопје по работа, а въ кжщи е била само жена му съ четиритѣ си момичета. Въ-

прѣки всички молби да не се настанява въ кжщата ѝ, докато пристигне мжжътъ ѝ, въпрѣки предложението на девера ѝ да вземе гоститѣ въ своята кжща, поручикъ Животинъ заедно съ тримата си прислужници войници се наложилъ и влѣзналъ. Почти цѣлата нощъ жената съ момичетата си била принудена да стои, защото офицерътъ, подъ предлогъ да се стопли, влѣзналъ въ стаята имъ и цѣлата нощъ подемалъ и самичккъ свършвалъ всевъзможни безнравствени разговори. На 30 вечерята домакинътъ се завърналъ. Сжщата вечеръ поручикътъ ималъ на гости двама офицери. Поканенъ, и Петрушъ се явилъ въ стаята имъ, запозналъ се и нѣколко оки вино и ракия далъ отъ себе си. Изморенъ, не можалъ да дочака края на вечеринката, а напусналъ, като се извинилъ за това. Прибралъ се при децата си и си легналъ. Чрезъ слугата си наредилъ да се приготвятъ постелки и покривки за офицера. Около 2 часа презъ нощта силенъ тропотъ на вратата на спалнята разбудилъ и изплашилъ челядъта. На въпроса, кой тропа и защо, отговорилъ единъ отъ войнитѣ, че поручикътъ билъ далъ нареждане, щото „одмахъ цура“ (мома) да дойде въ неговата стая, за да нареди кревата му. Петрушъ излѣзналъ и заявилъ на войника, че кжщата му не е хотелъ и че въ турско време съ тѣхъ не се е правило така, а камо ли сега. Отишелъ самичккъ да направи кревата. Презъ това време завърналъ се отдолу пияниятъ поручикъ и щомъ забелѣзалъ домакина, а не „цурата“ му, обърналъ се къмъ войника съ шамари и му казалъ : „Мора да се изпуни моя наредба“. Войникътъ веднага се блѣсналъ въ спалнята, задигналъ отъ леглото най-голѣмото момиче, повлѣкълъ го по стаята и по салона и се опиталъ да го вмъкне въ стаята на поручика. Настанала обща паника. И деца и домакини започнали да пищятъ. По едно време бащата успѣлъ да се измъкне, взима една сѣкира и я стоварва върху главата на поручика...

Красноречива е и постжпката на Миланъ Пурчевъ отъ село Живинье, Кумановско. Той е билъ повиканъ въ общината — въ село Павлишенци — и му поискали да съобщи имената на ония селяни, които той счита като по-будни българи. Дали му 24 часа срокъ. Не виждайки другъ изходъ, Миланъ взима единъ револверъ и съ него отива при началника въ общината — сръбския войвода Тодоръ. Запитанъ за имената, Миланъ отговорилъ, че не знае никакви имена. Тодоръ нарежда на стражаритѣ да го съблекатъ и подложатъ на изтезания. Въ това време, обаче, Миланъ изважда револвера си, стреля и поваля началника и двамата стражари, а последния куршумъ запазилъ за себе си. Дотърчали други стражари, които измушкали съ щикветѣ си окървавения трупъ на Милана.

Българитѣ сж подложени на ограбване, тероръ отъ всѣкакъвъ видъ и на безкрайни унижения. Сърбия не можа да се примири съ факта, че въ Македония намѣри българи вмѣсто сърби. Изненадана бѣ още въ първия градъ, който зае отсамъ сръбската граница — Куманово, кждето бѣха излѣзнали да причакатъ сръбската войска къмъ 900 български ученици. Сжщата горчива изненада бѣха преживѣли и грѣцкитѣ власти.

2. НАРОДЕНЪ ОТПОРЪ.

Заслужава изрично да бжде подчертано, че българското население съ нищо не бѣ предизвикало сръбскитѣ и грѣцки власти къмъ вражество. Точно обратно — то бѣ трѣгнало съ музики и радостни викове да ги причаква като съюзници и освободители. Съ каквото можеше това население бързаше да подпомага сръбскитѣ и грѣцки войски, когато навлизаха въ Македония по петитѣ на малобройната турска армия.

Що се отнася до българскитѣ революционни чети, които до вчера се бореха противъ турския режимъ, тѣ отъ своя страна сжщо подпомагаха съюзническитѣ войски. На мѣста самото население бѣ взело оржие и се бѣ противопоставило на турскитѣ сили, съ което косвено подпомагаше пакъ съюзницитѣ. Така, въ градъ Крушево турската власть бѣ прогонена отъ българската милиция и чета начело съ войводата Методи Стойчевъ. Едва следъ нѣколко дни тамъ пристигна една сръбска рота, начело съ капитанъ, който насила прибра пушкитѣ на българското население, което бѣ обезоржило близкитѣ турски села.

При село Радово тази милиция води сражение противъ турска войска, идваща отъ Битоля. А четитѣ на Ставри Димитровъ и Иванъ Джоневъ се борѣха срещу турци при селата Прибилци, Кочище и Ново-село. Четата на Ставри Димитровъ, родомъ отъ село Дивяци, се сражава съ турци при селата Обедникъ, Снѣгово, Облаково и при Битоля. Но сръбската власть се опита да разоржи тѣзи чети. Тѣ не се подчиниха и нелегално заминаха къмъ Тракия, за да продължатъ заедно съ българскитѣ войски борбата срещу Турция.

Въ Кратовско добри услуги къмъ сръбската армия извършиха четитѣ на Гьошо Гочевъ отъ Щипъ и Славчо Абазовъ отъ Кратово.

Четникътъ Санко от с. Барбареве съ 40 души води нѣколко-часово сражение на Черни връхъ, въ Осоговската планина, срещу турски войски.

Други четнически групи се сражаваха на височинитѣ при с. Лесново, съ войски, които отстѣпваха къмъ Велесъ.

Въ Кумановско неценими услуги принесе войводата Кръсто Лазаровъ съ другаритѣ си четници и селска милиция. Той плени турски топове при с. Орашецъ, които нанасяха голѣми загуби на сръбската войска и ѣ пречѣха да мине тѣснината. Кръсто превзе тия топове съ атака и отвори пѣть на сърбитѣ. Милицията даде жертви. Разбира се, това не спрѣ сръбскитѣ власти много скоро да почнатъ гонение срещу българскитѣ четници. За самия Кръсто бѣ дадена заповѣдь да бжде застрелянъ кждето се намѣри. Причината бѣ въ туй, че Кръсто бѣ българинъ и се ползуваше съ огромно влияние особено въ кумановския край.

Градъ Щипъ бѣ превзетъ отъ самитѣ граждани, които намѣриха въ турскитѣ казарми доста оржие, и отъ всички страни на града устроиха позиции. Сражаваха се срещу значителна турска войскава частъ и заловиха 150 души пленници.

Войводата Ефремъ Чучковъ разби значителна турска единица къмъ Султанъ-Тепе, а сетне съ части отъ българската 13-та дивизия участвува въ други боеве.

Едва ли има градъ или село, кждето българитѣ да не сж се старали отъ сърдце да услужатъ на сръбската и гръцка армии. Кждето нѣмаше нужда отъ услуги, народътъ — както споменахме — излизаше да ги дочаква съ цвѣтя.

Но тѣ отговориха на тази лоялностъ и приятелство съ злодѣянията, за които по-горе дадохме сведения. Насилията имъ станаха повсемѣстни вече къмъ месецъ януарий 1913 година, когато смѣтнаха, че добре сж се установили военно въ Македония.

Българското население, естествено, нито за мигъ смѣташе, че такова решение на македонския въпросъ е окончателно и че Македония ще трѣбва да остане сръбска и гръцка. То реагира преди всичко съ омразата си къмъ въведения режимъ. Но крутостъта на новитѣ поробители съ всѣка седмица ставаше по-осезателна и нетърпима.

Сърбитѣ се показаха крайно непоносими и спрѣмо албанското население. Затова албанскитѣ водачи побързаха да се споразумѣятъ съ българскитѣ дейци отъ ВМРО за общо повдигане срещу сръбската власт. Възстанието избухна два месеци подиръ сключването на Букурещкия договоръ. То свърши съ несполука и бѣ потушено по начинъ, който показва неоспоримитѣ варварски методи на завоевателя; но възстанието е неоспоримо свидетелство за народната омраза срещу Сърбия и въведеното отъ нея робство. 12-д.

По поводъ сръбскитѣ жестокости въ Македония презъ 1913 година Мисъ Едитъ Дърхамъ (Miss Edith Durham) писа въ вестникъ „ТАЙМСЪ“ отъ 27 ноемврий 1913 година, че сръбитѣ сж изгорили шестъ села въ Гостиварско, тринадесетъ въ Рѣка и много жени и деца сж станали жертва. Сръбски войници, които не сж желатели да стрелятъ върху жени и деца, сж принуждавани отъ офицеритѣ къмъ такива изстѣпления.

Въ една кореспонденция до сръбския вестникъ „Радничке новине“, органъ на социалиститѣ, единъ отъ участницитѣ въ жестокоститѣ (извършени въ Гостиварско) пише: „...Ужасно е. Има села отъ по сто, сто и петдесетъ, двеста кжщи, въ които не е останалъ живъ човѣкъ. Събиратъ ги на едно мѣсто 50-60 души и ги избиватъ единъ по единъ съ щикове“.

Като естествена последица на зацарилитѣ безправие и тероръ забѣгваха селяни и граждани. ВМРО бѣ въ сърдцата на народа. Дейността ѝ неизбѣжно се поднови. Кадъра на малкитѣ нелегални групи съставляватъ забѣгналитѣ българи. Набързо се устроиша куриерската и други служби на тайната организация. Въ много околии започна нелегална борба противъ новитѣ завоеватели. ВМРО бѣ изразъ преди всичко на единъ народенъ протестъ срещу новата тирания въ нашето отечество. Тя бѣ единствения защитникъ на населението противъ неговитѣ мжчители и предателитѣ. Нейната проява показва, че на-

шиятъ народъ не е нито сръбски, нито гръцки. Тя показваше още, че македонския въпросъ не само не е решенъ, но е повече усложненъ. Тя услужваше на хилядитѣ бѣгълци отъ режима и отъ чуждитѣ казарми. Важна нейна мисия бѣ да подържа бодъръ народния духъ и да засилва надеждитѣ за сгромолясване на нежеланото чуждо владичество.

Сега грижитѣ за националното самосъхранение се увеличаваха ; тѣй като тъкмо националната свобода бѣ повече отъ всичко потисната. Съ Сърбия и Гърция бѣ немислимо да се говори за независимостта на Македония. Преди всичко тѣ бѣха дошли съ войскитѣ си въ Македония противъ този принципъ ; тѣ се явяваха най-вѣрлитѣ застъпници на дѣлежа на Македония.

ВМРО сега разчиташе повече отъ всѣкога на политически събития въ Балканитѣ или въ Европа, които да помогнатъ за отхвърлянето на тежкото робство.

Въ Централния Комитетъ на ВМРО по това време влизаха избранитѣ презъ 1911 година Тодоръ Александровъ, Христо Чернопѣевъ и П. Чаулевъ. Двигателтъ въ комитета бѣ Александровъ.

Четитѣ избѣгваха нападателни инициативи ; преобладаватъ агитационнитѣ задачи. Успѣхътъ имъ е твърде лесенъ, защото самиятъ режимъ води най-добрата агитация срещу себе си.

Сръбската власть старателно подбира удобни за нея лица въ селскитѣ общини. Но всички тѣзи общини се оказватъ вѣрни органи на революционната организация. ВМРО наново става държава въ държава.

Въпрѣки всички старания, четитѣ не можаха навсѣкжде да избѣгнатъ сраженията, при които на разни мѣста паднаха общо къмъ шестотинъ души сърби и около сто наши четници. Тукъ не влизатъ жертвитѣ, дадени при локалното възстание въ западна Македония. 12-е.

ВМРО бѣ принудена да прибѣгне къмъ атентати, за да обърне по-сериозно вниманието на свѣта върху робството въ Македония. Особено впечатление направиха атентатитѣ къмъ Удово-Валандово. 12-ж.

Независимо отъ всички насилия и золуми, които въведе въ Македония, властта пожела да събира и войници въ тая страна. Но населението и тукъ показа своята решителна опозиция срещу режима и Сърбия. Приложението¹²⁻³ показва какъ масово то бѣга отъ сръбската казарма. Въ нѣкои околии, като Паланечка, почти всички повикани за войници побѣгнаха. Въ Радовишъ отъ 725 повикани само 80 души се явиха, но и тѣ побързаха да се предадатъ на австрийцитѣ, съ които Сърбия се намѣри въ война. Въ Галичникъ всички новобранци избѣгаха. Документитѣ, съ които разполагаме, говорятъ за около десетъ хиляди укрили се въ единъ кратъкъ периодъ. Но това сж частични данни, далечъ по-низки отъ действителността. Трѣбва да пояснимъ, че Сърбия не се реши да повика отъ Македония всички годни да носятъ оржие, а само малкъ процентъ, по-млади хора. Повече отъ 85 % отъ повиканитѣ избѣгаха.

Забележителна остана случката въ градъ Крагуевацъ, въ центъра на Сърбия. Тамъ младитѣ новобранци отъ Македония отказаха да положатъ клетва за вѣрностъ на сръбския кралъ.

На 25 мартъ 1914 година пристигатъ въ Крагуевацъ. Топовни гърмежи, хоръ, музика ; новобранцитѣ сж причаквани при стечение на цѣлия градъ ; но тѣ пѣятъ „ Тихъ бѣлъ Дунавъ се вълнува . . . ”. Въ казармата „ Петъръ Карагьоргевичъ ” имъ се държатъ приветствени речи.

На 30 мартъ сж облечени въ войнишки дрехи и събрани въ казармата. Офицери и учители имъ държатъ лекции, че тѣ не сж българи и други подобни басни. Дадена имъ е за изучаване войнишката клетва.

Въ казармения дворъ новобранцитѣ сж построени на 15 априлъ. Присъствуватъ маса граждани и духовенството начело съ митрополита. Полковата музика и знамето сж на своето мѣсто. Дава се заповѣдь войницитѣ да се построятъ въ кръгъ.

Владиката трѣбва да почне клетвата. Естествено, офицеритѣ и гражданството чакатъ съ напрегнато внимание да чуятъ повтарянето на клетвата отъ новитѣ войници. Но вмѣсто това чуватъ се гласове : „ Ние сме се клеили вече, втори пжтъ не се кълнеме ! ”. Силно „ ура ” се изтрѣгва отъ гърдитѣ имъ. Гражданитѣ, безъ да знаятъ какво става, подели сжщото „ ура ”. Офицеритѣ се вбѣсватъ, но викове „ Да живѣе България ” се чуватъ все по-често.

Тогава офицеритѣ започватъ да удрятъ съ сабитѣ си кждето сварятъ. Новобранцитѣ изкарватъ ножоветѣ си и сж готови за самоотбрана. Изпотрошени сж глави ; отъ мнозина тече кръвъ. По заповѣдь на генералъ Калафатовичъ, офицеритѣ се отдрѣпватъ и се туря край на кървавата саморазправа. Само майоръ Божидаръ Загоричъ тича отъ единъ новобранецъ до другъ и пита разтреперанъ всѣкиго : „ Ти приемашъ ли да се закълнешъ ? ”, на което всички отговарятъ : „ Не ! ”.

Раздѣлятъ селянитѣ отъ гражданитѣ новобранци, за да ги разпитватъ поотдѣлно. И селянитѣ отговарятъ, че сж българи, и че сж давали клетва. Сетне идва мжчителния арестъ за всички и тормозъ, за да бждатъ открити агитаторитѣ. Сърбитѣ запитватъ младежитѣ отъ Радовишко : „ Кой желае да замине за България ? ”. Прѣвъ Христо Кошевецъ, а следъ него Мильо Спировъ, Коце Клисаровъ, Кирилъ Сарамандовъ, Иванъ Темкинъ, Ангелъ Андрѣевъ. Заявили, че желаятъ да заминатъ ; но и всички останали извикали, че сж българи.

Първитѣ шестима сж изпратени предъ воененъ сждъ въ Нишъ, а другитѣ подложени на казармени насилия. Патилата на затворницитѣ ставатъ доста тежки ; всѣки е билъ въ отдѣлна килия ; осемнадесетъ дни подъ редъ сж увещавани да приематъ клетвата, но се получава винаги отрицателенъ отговоръ. Изкарани сж били край града до единъ ровъ, който самитѣ тѣ е трѣбвало да изкопаятъ, и заплашвани, че ще бждатъ застреляни ; но и тукъ отговорътъ е отрицателенъ.

Нѣкои отъ тѣзи новобранци забѣгнаха отъ Крагуевацъ и стигнаха въ България.

Удивление будятъ съ своето храбро държание тѣзи скромни македонски селяни и граждани, които въ лицето на въоръженитѣ тѣхни национални противници отказаха да дадатъ клетва за вѣрность. Тѣхната твърдостъ, чудната имъ солидарность и въ сърдцето на Шумадия е, наистина, изключително свидетелство за мощьта на оня духъ, който заслужено е привличалъ вниманието на чуждия свѣтъ върху македонската българщина.

Така македонскиятъ българинъ каза своята дума и когато бѣ облеченъ въ сръбска военна униформа. Всички повикани отъ Сърбия въ нейната армия, се биха сетне четири години подъ редъ срещу нея въ първата свѣтвна война.

Въ приложение се намира и личния разказъ на единъ измежду най-твърдитѣ съзаклятници въ Крагуевацъ, щипянина Панче Тодоровъ^{12-и}.

Такова бѣ първото християнско робство въ Македония, което трая до есеньта на 1915 година. То мина въ напрежение, борба и надежди. Не днитѣ, а часоветѣ се броеха въ очакване края на страшното угнетение, сѣкашъ повече морално, макаръ че режимътъ и въ материално отношение бѣ непоносимъ. Като огромна коса тоя режимъ злокобно се размахваше по всички посоки, за да покоси всичко що носи български белегъ. Евангелието даже, на български езикъ, трѣбваше да се укрива, защото поробителътъ преследваше и за неговото притежание повече отколкото за намѣрено оръжие.

Никой не би могълъ да оспори, че това бѣ най-черното робство въ европейския континентъ.

**ИЗЛОЖЕНИЕ — ИЗВАДКИ ОТЪ РАПОРТА НА КАРНЕГИЕВАТА
АНКЕТНА КОМИСИЯ**

**REPORT OF THE INTERNATIONAL COMMISSION
TO INQUIRE INTO THE CAUSES AND CONDUCT
OF THE BALKAN WARS**

Carnegie Endowment for International Peace.
Division of Intercourse and Education.
Publication Nr. 4. Published by the Endowment.
Washington, D.C., 1914.

Пояснение :

Всички следващи цитати сж преведени отъ английското издание на рапорта, чието заглавие е означено по-горе.

**I. ПОВЕДЕНИЕТО НА СЪРБИЯ ВЪ ЗАВЛАДЪНИТЪ ОТЪ НЕЯ
МАКЕДОНСКИ ОБЛАСТИ.**

**1. ЗА ВРЕМЕТО МЕЖДУ ВОЙНАТА СРЕЩУ ТУРЦИЯ И ВОЙНАТА
МЕЖДУ БАЛКАНСКИТЪ СЪЮЗНИЦИ.**

« Още въ началото на 1913 г. преследването на българската народност, особено въ онѣзи области, които трѣбваше да минатъ къмъ Сърбия, споредъ договора отъ 29 февруарий 1912 г., бѣ станало систематично... » (стр. 168).

**
*

« Можеше да се предвиди, че най-сериозното давление ще бжде упражнено върху ония македонски земи, които, споредъ договора, трѣбваше да останатъ сръбски. Скопје, Куманово, Тетово, Гостиваръ и цѣлия северозападенъ край на Македония трѣбваше да претърпятъ първитѣ усилия на « посърбяването » (стр. 171).

**
*

« Очаквайки вѣржженото стълкновение на съюзнитѣ войски, сѣрбитѣ водиха въ продължение на шестъ месеци партизанска война въ Македония редомъ съ редовната войска. Тѣ вѣржжаваха старитѣ си чети, чиито главатарии и войници носѣха униформа. Въ Скопје, въ момента на пристигането на войскитѣ, се образува отъ върховното команданство централенъ комитетъ за « Национална защита », който имаше клонове изъ други градове на Македония. Скопското население нарече помещението му задъ кѣщата на Вайсъ, близо до руското консулство, съ името « черната кѣща », съ което име да се спомня за лигата — « Черната рѣска ». Именно тази тайна организация, общоизвестна и силно покровителствуванa, извърши най-голѣмитѣ престѣпления. Явна полза за редовното правителство бѣ, да има подъ рѣска тая неотговорна властъ, която въ скоро време стана всемогѣща и чието съучастие винаги, когато бѣ нужно, можеше да се отрече. Имаше много факти, които не бѣха престѣпления, а нѣщо много по-лошо, отъ гледна точка на сръбската асимилация (посърбяването) : напр. нѣкой влиятеленъ гражданинъ, достатѣчно разуменъ, за да не нарушава заповѣдитѣ на властѣта, но който все пакъ си остава горещъ български патриотъ и който често пѣти има минало, достойно да отрече нѣ-

какво отмъщение ; или пъкъ нѣкой български знакъ, нѣкоя търговска фирма, нѣкоя книжарница, нѣкоя аптека на българинъ или, най-после, нѣкое кафене, което обижда съ сжществуването си ; държането на публични събрания и пр. Вземаха човѣка, завеждаха го вечеръ въ тази «черна кѣща», нахвърляха се върху му, следъ това той лѣгаше боленъ за цѣли месеци, ако ли не и съвършено да изчезваше. Нашитѣ документи сж пълни съ показания, които хвърлят достатъчно свѣтлина върху злокобната дейность на тѣзи закриляни отъ закона бандити. За жалость, всички имена не могатъ да бждатъ изнесени. Всѣки градъ си ималъ своя четнишки главатаръ, който въ скоро време станалъ известенъ : нѣкой си майоръ Вуловичъ въ Куманово ; нѣкой си капитанъ Ранковичъ и помощника му нареченъ Войно Поповичъ въ Велесъ ; нѣкой си Вангелъ и пр. Когато се оплачели на редовнитѣ власти, последнитѣ се пристрували, че нищо не знаятъ, или по-скоро наказвали тѣжителя, ако той е нѣкое неизвестно лице. Ако пъкъ е нѣкоя личность, както напр. велешкиятъ владика, давали удовлетворение на тѣжбата му, като изпращали четитѣ отъ Велесъ въ селата,... за да ги смѣнятъ после съ чети отъ Скопие (стр. 169).

**
*

« А именно въ селата дейността на тѣзи чети бѣ особено гибелна. Въ града редовнитѣ власти прикриваха фактитѣ отъ хорски срамъ и не се мѣсеха въ работитѣ на четниците ; но въ долнитѣ стѣпала на административната стълба отговорната и неотговорна власть се сливаха и образуваха едно цѣло. Това сливане бѣ толкова по-лесно, тѣй като начело на администрацията въ селата стояха и още отъ края на 1912 г. елементи, които ние характеризирахме : плащани представители на националнитѣ меншества, «сърбомани» или «гъркомани», които често пѣти, като шпиони, услужваха на турцитѣ... Тѣзи хора, съ особено добри познания по мѣстнитѣ работи, имаха да задоволятъ свои собствени капризи... Достатъчно бѣше да съобщятъ името на враговетѣ си, и четитѣ бѣха тамъ, за да ги заловятъ, да имъ взематъ откупъ колкото си искатъ, да ги биятъ, дори да ги убиватъ безнаказано. Този анархистиченъ режимъ е описанъ на кратко въ публикацията на в. «Манчестеръ-Гардианъ», която даваме по-долу.

Следъ като цитира сръбскитѣ наредби, за която говорихме по-горе, английскиятъ вестникъ продължава :

« Такава е сръбската теория за принуждението. Практиката е още по-лоша : Сърбия е страна, която брой 30 % неграмотни. Тя трѣбва да изпраща чиновници въ една завоювана страна, почти равна ней по пространство...

На недостойни агенти е предоставена върховна власть. Следствията отъ подобно състояние на нѣщата сж обрисувани кратко, но силно въ едно писмо, наскоро получено и приведено по-долу. То произхожда отъ едно високопоставено духовно лице — по-добре е да се премълчи отъ коя църква, — което е родомъ отъ Македония, обаче, има европейско образование. Това лице не принадлежи къмъ преследванитѣ български корпорации :

« Положението става все повече и повече нетърпимо за българитѣ : то е, чисто и просто, адъ. Имахъ случай да говоря съ селяни отъ вътрешността на страната. Тѣхнитѣ разкази правятъ човѣка да изтрѣпне. На всѣка група отъ 4-5 села е назначенъ по единъ чиновникъ ; последниятъ съ 6-7 души подчинени, които иматъ окаяно минало, прави обиски и, подъ предлогъ, че търсятъ скрито оржие, крадатъ всичко, което заслужава да бжде взето. Тѣ биятъ, грабятъ, изнасилватъ жени и млади момичета. Тѣ налагатъ произволно опредѣляна военна контрибуция. Едно село отъ 110 семейства било обложено съ 6,000 динара, а сега му искатъ още 2,000 динара. Свещеникътъ на селото трѣбвало да плати единъ откупъ отъ 50 турски лири. Беднитѣ емигранти при връщане отъ Америка трѣбвало да плащатъ отъ 10-20 наполеона, за да имъ се позволи да си отидатъ по домоветѣ... Чиновникитѣ и офицеритѣ, въ голѣмъ размѣръ, крадатъ, благодарение на митницитѣ и военнитѣ доставки. Полицията е всемогща, особено оная, която изпълнява тайнитѣ служби. Терористически сръбски чети (комитаджии), рекрутирани отъ правителството, изобилствуватъ въ цѣлата страна. Тѣ ходятъ отъ село на село, и тежко и гор-

ко на тогава, който посмѣе да имъ откаже нѣщо. Тѣзи чети иматъ свобода да действуватъ както намѣрятъ за добре, за да « посърбятъ » населението. Забранено е на овчаритѣ да водятъ стадата си на паша, подѣ предложѣ че можели да доставятъ храна на българскитѣ чети. Съ една дума, това е една пълна анархия. Скоро ще имаше гладъ, защото сърбитѣ всичко взѣха и при сегашнитѣ условия никой не може да спечели за прехраната си. Всички искатъ да се изселатъ, обаче, невъзможно е да получи човѣкъ позволение, да отиде въ съседното село «...» (стр. 170).

**
*

« На 15/28 мартъ (въ Рѣсенъ, б.н.) почнали преброяването на населението безъ рубрика « българинъ ». Специалнитѣ комисии отивали отъ къща на къща и навсѣкжде срещали съпротивление. Българитѣ се записвали въ списъцитѣ съ окончанието « овъ » и само петъ къщи се обявили за сърби. Но, тъй като въ официалната рубрика имало само наименованието « сърби », вестницитѣ публикували полученитѣ цифри като брой на сръбско население. Въ началото на юли почнало « обезоръжаването », придружено съ обикновенитѣ насилия. Ние премълчаваме за многобройнитѣ примѣри на насилия, намиращи се между нашитѣ документи. На 17/30 юлий арестували въ Рѣсенъ около 40-50 граждани и 250-300 селяни и ги държали затворени единъ месецъ. Предложили на единъ свещеникъ да го пуснатъ за свобода, съ условие да чете молитви въ черквата за победи на сръбското оръжие. Свещеникътъ, слисанъ отначало, следъ кратко колебание отговорилъ : « Мога да се моля на Бога само за по-скорошния край на войната ». На 10/23 юлий пуснали отъ затвора учителитѣ и имъ предложили сжщия изборъ, както на другитѣ : « подпишете прошениято, за да бждете назначени за сръбски чиновници, или ще бждете изгонени като български агитатори и шпиони » (стр. 179).

**
*

(Въ Рѣсенъ) « На 25/7 августъ били събрани нѣколко първенци и имъ прочели декларацията, подписана въ Битоля. Тѣ протестирали : « Екзархията, казали тѣ, не е пропаганда ; тя е дѣло на народа, който е учредилъ своята черква въ събрание отъ депутати изъ всички македонски градове. Българскитѣ комитаджии не сж ни учили да се наричаме българи, но сръбскитѣ и гръцки комитаджии искатъ да промѣнимъ народността си ». Предложенъ билъ текстъ за декларацията : « Понеже виждаме, че Екзархията и православната черква сж едно и сжщо нѣщо, ние се обявяваме за сърби ». Следъ многократния отказъ на първенцитѣ, последнитѣ всички били хвърлени въ затвора и следъ туй изпратени въ Солунъ, « за да ги избиятъ гърцитѣ », както имъ казали. Тѣ прекарвали тамъ 18 дни арестъ съ 80 други българи въ една малка стая. После ги пратили презъ Цариградъ и Бургасъ за България (стр. 179).

**
*

« Членоветѣ на мисията бѣха дълбоко трогнати отъ показанията, които шестѣтъ сановници на българската църква благоволиха да дадатъ при посѣщението, което анкетборитѣ направиха на св. Синодъ въ София. Тѣзи сановници бѣха митрополититѣ : Авксентий Пелагонийски (Битоля), Козма Дебърски, Милетий Велешки, Неофитъ Скопски, Борисъ Охридски и викария на Дебърския митрополитъ, Нишавскиятъ епископъ Иларионъ. Всички тия владици току-що бѣха протестирали предъ руския посланикъ въ София противъ оная декларация на сръбското посолство въ Петербургъ, какво българскитѣ митрополити въ Македония сами пожелали да напуснатъ епархиитѣ си : « Ако наистина, казваха тѣ въ своя писменъ протестъ, сръбското правителство не е имало никога намѣрение да ни изгони, ние сме готови да се върнемъ, при първа възможностъ, при паствата си, чиито законни пастири сме... ».

Ние констатирахме, че сръбското и гръцко правителства бѣха взели всички възможни мѣрки, за да изолиратъ пастиритѣ отъ тѣхнитѣ паства. Въ момента, когато щѣше да се почва втората война, българскитѣ митрополити вече се видѣли като пленници въ « митрополиитѣ » си » (стр. 165).

« Н. Пр. Неофитъ Скопски билъ арестуванъ у дома си на 17/30 юний вечеръта и, въ продължение на два дни, само слугинята му можела да излиза отъ митрополията, за да доставя хранителни продукти. Следъ това било направено едно щателно претърсване, при което и самата слугиня била затворена за два дни. Владиката се хранилъ съ хлѣба, който съседитѣ съ голѣмъ рискъ му прехвърляли презъ прозореца... » (стр. 165-166).

**
*

« Остава още малко да се каже за другитѣ градове на Битолския окръгъ. Притежаваме единъ интересенъ документъ за Прилѣпъ, « града на Марко Краевича », сръбскиятъ легендаренъ герой ; това е една прокламация на команданта на крепостъта, г-нъ Михаилъ Ненадовичъ, датирана 6/19 мартъ. Отъ нея се вижда, че г-нъ Ненадовичъ е загубилъ всикитѣ си илюзии за « любовъта » и « съгласието » на освободеното население : трѣбва да прибавимъ, че Прилѣпъ, заедно съ Велесъ, сж били крепоститѣ на българщината въ Македония и г-нъ Ненадовичъ научи това за голѣмо свое неудоволствие » (стр. 178).

**
*

« Въ Велесъ чиновницитѣ отъ митрополията били арестувани и архивитѣ претърсени на 24 януарий (6 февруарий). Намѣстникътъ епископъ билъ принуденъ да напустне Велесъ следъ една нова атака противъ митрополията на 4/17 февруарий, при която единъ отъ чиновницитѣ на митрополията г. Михайловъ, билъ битъ и малтретиранъ до изгубване на съзнание » (стр. 166).

**
*

« Не била тѣй лесна работата съ другитѣ трима митрополити : Битолски, Охридски и Дебърски, които били отправени презъ Солунъ за Цариградъ. На 17/30 юний полицията, придружена отъ войници и офицери, влѣзла и арестувала цѣлия персоналъ въ Битолската епархия. При претърсването били намѣрени черновки отъ рапорти за сръбскитѣ насилия надъ българското население » (стр. 166).

**
*

« Колкото за мене, заяви Н. В. Пр. Борисъ, на карнегиевата комисия, азъ си припомнихъ сждбата на безследно изчезналитѣ жертви : смъртъта на основния учител Лютвиевъ (който бѣ убитъ отъ военнитѣ въ Прилѣпъ при единъ банкетъ, гдето посмѣлъ да хвали българския войникъ и произнесълъ тостъ за царъ Фердинанда) и тая на гражданина отъ Битоля, Стамболджиевъ, станалъ жертва съ цѣлото си семейство. Азъ си припомнихъ най-сетне безчовѣчията на тѣзи злодейци, които принудиха собствения си митрополитъ Михаилъ да напустне епархията си. Припомнихъ си сжщо, че това сж хора които не се шегуватъ, а разкъсватъ князетѣ и кралетѣ си на парчета, и... силно огорченъ, като почувствувахъ въ душата си едно голѣмо унижение, азъ изпълнихъ заповѣдта на този звѣръ-началникъ, която не можехъ да отменя ». На 26 (юний) Н. В. Пр. Борисъ тръгналъ за Солунъ... » (стр. 168).

**
*

« Въ Тетово на 29 май (11 юний) протосингелътъ на митрополита, свещеникъ Ангеловъ, билъ интерниранъ и префектътъ му заявилъ, че всички, които се наричатъ българи, ще бждатъ считани като бунтовници, противъ властъта. Тѣй като, очевидно, бързали да свършатъ съ българщината, на 6/19 юний всичкитѣ председатели на общинитѣ и всичкитѣ свещеници отъ селата били поканени въ единъ « посърбенъ » манастиръ. Присѣтствуваха представителитѣ на свѣтската и духовна сръбски власти ; следъ една дълга речъ, въ честь на историческата сръбска слава, предложено било на събранитѣ свещеници и общински първенци да се посърбятъ и да подпишатъ една телеграма до кралъ Петра... » (стр. 171).

**
*

« Презъ месецъ януарий скопското управление направило първо опита за една патриотическа статистика. Подпрефектътъ Боро Милановичъ заповѣдалъ на общинскитѣ шефове да запишатъ българското население като сръбско, подъ страхъ, че ще бжде наказано съ глоба и затворъ. По този случай свещеницитѣ и учителитѣ били поканени сжщо да се обявятъ за сърби. Но работата не вървѣла. На 16 мартъ селянитѣ отъ с. Нерези се оплакали на митрополита Неофита. Когато последниятъ съобщилъ за това на префекта Церовичъ, този казалъ, че това сж « глупави чиновници », които постѣпвали по такъвъ начинъ и се извинилъ предъ митрополита. После той поржчалъ да дойде свещеникътъ на селото и му забранилъ да посещава енорияшитѣ си, докато не получи разрешение за това отъ сръбския митрополитъ. Докато селянитѣ отъ Нерези излѣзатъ отъ българската митрополия, били арестувани и хвърлени въ затвора. Отъ този моментъ на сетне селянитѣ се страхували да идватъ при архиепископа си. По сжщия начинъ сж искали да постѣпятъ и спрѣмо жителитѣ на града : презъ цѣлата страстна седмица ги тероризирали, като се надѣвали, че изплашени, тѣ не ще се покажатъ на Великденъ въ българската черква. Митрополитътъ отново се оплакалъ на руския консулъ и префекта и по този начинъ българското население, т.е. болшинството отъ християнското население въ Скопйе могло да се възползува на втората недѣля отъ възможността да посѣти за последенъ пѣтъ черквата си и да вземе участие въ божествената служба. Упорството на свещеницитѣ и учителитѣ въ града се продължавало, въпрѣки всички преследвания, чакъ до края на м. май. На 11/24 май, денътъ на народния празникъ св. св. Кирилъ и Методий, населението настоявало да не спази забранението за затварянето на дюкянитѣ. На другия денъ последвали маса домашни обиски : целѣло се въ сжщностъ да се открие една нова революционна организация » (стр. 172).

**
*

« При такава именно редица отъ факти идва фаталниятъ день 17/30 юний. Следъ обѣдъ почнали арестуванятията, които траяли чакъ до вечерята. На 18 с.м. били хвърлени въ затворитѣ около 200 души учители, чиновници отъ митрополията, свещеници, първенци и други заподозрѣни граждани (отъ Скопйе, б.н.). Отъ тѣхъ избрали 99 души, които изпратили въ затвора въ Митровица, колкото се можело по-далечъ отъ театъра на войната, и арестуванятията въ Скопйе продължавали. Освенъ това имало около 300 души подобрани затворници, болшинството отъ тѣхъ събрани по селата. Мнозина били изтезавани. Имало такива, които се откупвали съ пари. Въ сжщото време имало арестувани и въ Тетово около 200 души ; въ Куманово, миренъ градъ, около 150, а около стотина арестувани отъ Паланка и изпратени въ затвора въ Прешово ; които не могли да вървятъ, били избити отъ войницитѣ по пѣтя за Куманово » (стр. 173).

**
*

(Въ Велесъ) « Възползувани отъ интерима (възвръщането на Мелети станало на 28 мартъ 10 априлъ), тѣ присвоили манастиритѣ и черквитѣ, принадлежащи на българитѣ въ града... ».

« За да осуети българския националенъ празникъ Св. Св. Кирилъ и Методий (11/24 май), управлението заповѣдало на населението да поправа пѣтищата. Обаче, велешани не се подчинили и, въпрѣки желанието на властитѣ, затворили дюкянитѣ си, за да празнуватъ.

На 17/30 юний ареститѣ въ Велесъ били особено многобройни. Арестувани били всички учители отъ града и селата, всички свещеници и чиновници отъ митрополията и 150-200 граждани. Това било наградата за твърдостта на народния духъ въ тоя малкъ градъ, единъ отъ най-активнитѣ центрове на народното движение още отъ самото начало. Не липсватъ тукъ и мъченици. На 18 юний вечерята извеждатъ попъ Иванъ Аврамовъ отъ затвора съ петима млади момци отъ квартала Койникъ и ги предаватъ на « черната

кжца». Тамъ свещеникътъ билъ закланъ и тѣлото му било хвърлено отъ моста въ Вардаръ. Течението повлѣкло трупа му и го спрѣло покрай брѣга, гдѣто водата била почти застояла. Брадата му била изскубана. Никой не посмѣлъ да вдигне и погребѣ трупа. На другия день той изчезналъ. Петимата момци били сжщо убити и тѣхнитѣ родители не можали да намѣрятъ труповетѣ имъ. Тия мѣрки послужили за примѣръ» (стр. 174-175).

**
*

(Въ Битоля) «Презъ втората половина на февруарий положението се влошава. Управителтъ Браниславъ Нушичъ, известенъ сръбски драматургъ, поради своята умѣреностъ, бива смѣненъ съ друго лице, отговаряще по-добре на тенденциитѣ на военната партия и чернитѣ ѝ чети. Насилията спрѣмо отдѣлни личности и произволнитѣ арести зачестили. Митрополията се почувствувала все повече и повече изолирана. Случаятъ съ фамилията Стамболджиеви, изклани въ дома имъ, произвелъ паника между населението. Преследването на българизма става особено силно следъ декларацията на Пашича» (стр. 175).

**
*

Въ анкетата на стр. 176 е даденъ като образецъ и текста на една декларация, която жителитѣ на Македония, въ много градове и села, насила сж били заставяни да подписватъ въ полза на денационализаторската сръбска теза и политика. Всичко въ тази декларация колкото е смѣшно, толкова е и срамно изопачаване на истината. Българитѣ сж принуждавани да подписватъ, че отъ най-стари времена били сърби; че Сърбия е разбила турскитѣ въоръжени сили, а не България; че сръбската власть била третирила това българско население братски и проче и проче.

2. ПО ВРЕМЕ НА СЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА.

Презъ седмицитѣ докато продължаваше войната на бившитѣ съюзници противъ България, редовни и нередовни сръбски въоръжени групи (т. е. военни части и безотговорни чети) извършиха множество насилия надъ българското население всѣкжде, кждѣ театъра на войната се измѣстваше. Много отъ жертвитѣ, за които даваме сведения въ приложенията къмъ настоящата глава, паднаха въ резултатъ на тѣзи насилия.

Но сръбската военна власть насѣскваше и мѣстното турско население срещу българскитѣ селяни и граждани. Като примѣръ даваме следвацитѣ извадки отъ рапорта на Карнегиевата анкета:

«Въ селото Градецъ, кждѣто сръбската кавалерия обещала редъ и безопасностъ, били останали само нѣколко старци, които отишли да посрещнатъ сръбскитѣ войници. Следъ като получили обещанията, 50-60 селяни повѣрвали и се завърнали. Тогава по специална заповѣдь турцитѣ се впускатъ изъ кжцитѣ, и 60-70 души били арестувани, изведени извънъ селото и тамъ измушкани при безнадежднитѣ викове на женитѣ, които следвали мжжетѣ си. Турцитѣ искали отъ тѣхъ своя пай: по изборъ тѣ взематъ три моми и ги завеждатъ съ пѣсни и викове въ своитѣ села. На другия день селото било въ пламъци. А още следъ единъ день започналъ ловътъ на бѣжанцитѣ» (стр. 146).

**
*

«Въ градчето Радовишъ сжщо е имало грабежъ. Подъ предлогъ на даръ за «Червения кръстъ», селянитѣ заплащали по 15, 30, 45 наполеона, само да избѣгнатъ мжченията, които имъ предстояли. Водачътъ, нѣкой си капитанъ Йая албанецъ, по-раншенъ слуга въ сръбската агенция въ Велесъ, сега началникъ на бандата, закриляна отъ военното правителство, посочвалъ «богатитѣ хора». Краятъ на нашето показание гласи: «Сръбскитѣ офицери събраха много пари въ Радовишъ. Въ околнитѣ села много пари сж отнети

на сила». Въ Шипковица сърбитѣ съблѣкли и претърсили една жена, за да ѝ взематъ паритѣ, следъ това я изнасилиха. Въ Ново-Село женитѣ избѣгватъ въ гората; но обрани били мжжетѣ, които останали. Въ Ораховица единъ турски магнатъ отъ Радовишъ искалъ своя пай: той дошелъ придруженъ отъ сръбски войници, и събиралъ отново на сила пари отъ женитѣ, като имъ горѣлъ прѣститѣ на огнь; намѣренитѣ оржжия били отнесени» (стр. 146-147).

3. СЛЕДЪ СЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА

« На 20 септемврий, новъ стилъ, сръбската армия задигна всичкия добитѣкъ отъ Малесия и Дебъръ. Говедаритѣ бѣха принудени да се защищаватъ и да се биятъ, но всичкитѣ бѣха убити. Ведно съ говедаритѣ сърбитѣ убиха двама главатари на племена отъ Люма, Мехмедъ Едемъ и Джаферъ Елеузъ, и предприеха плякосването и опожаряването на всички села, разположени по тѣхния пжтъ: Пешкяпа, Плева, и Дошици, въ долно Дебърско, Алай-Белъ, Маши, Пара, Обоку, Клобочица и Солокици, въ горно Дебърско. Въ всички тия села сърбитѣ извършиха грозни изнасилвания на жени и кланета на жени, деца и старци. Въ самия градъ Дебъръ властѣта издаде заповѣдь, да не се отваря пазарѣтъ въ недѣля и запрѣти на населението да излиза отъ кжщитѣ си презъ сжщия день. Властѣта затвори 48 първенци. Когато сърбитѣ видѣха, че жителитѣ на ограбенитѣ села, означени по-горе, сж дошли да изискатъ своя добитѣкъ и да обиколятъ града, тѣ пуснаха първенцитѣ отъ затвора и ги избиха по най-сраменъ начинъ. Албанцитѣ въ Дебъръ и околността, обхванати отъ ужасъ и отчаяние, възстанаха. Тѣ нападнаха сърбитѣ съ оржжие, съ сѣкири, камъни и тояги, убиха нѣкои отъ тѣхъ, а другитѣ изгониха отъ града. Убититѣ почти всички сж сръбски чиновници, а останалитѣ живи войници избѣгаха на другия брѣгъ на рѣката Радика » (стр. 150).

**
*

« Селата Лошани, Лисичани, Житоце, Дибрица, Харлище, Десово, Градежница, Пчелопекъ, съ смѣсено албанско и българско население, бѣха ограбени и опожарени. Много мохамедански семейства отъ тия села, между които е имало и жени и деца, немилостиво бѣха избити. Когато сръбската армия влезе въ село Порчасие, тя изведе всички мжже вѣнъ отъ селото, повика тамъ и женитѣ, отъ които искаше пари за откупване свободата на тѣхнитѣ мжже. Обаче, следъ плащането на този откупъ, нещастницитѣ бѣха затворени въ джамията и тя биде разрушена съ четири бомби. Въ селото Силпъ 73 албанци умрѣха отъ грозна смъртъ, а други 47 отъ селото Пчелопекъ бѣха подло убити. Не каза ли открито началникѣтъ на Крушево следъ връщането на сръбската армия отъ албанската граница, да се опожаряватъ всички села, находящи се между Крушево и Охридъ ?

Просителитѣ албанци, които на 21 септемврий се бѣха обърнали до великитѣ сили отъ името на населението въ Дяково, Печъ (Ипекъ), Глусинье и Плава, въ бившия Косовски вилаетъ прочее никакъ не прекаляваха, като заявяваха за този втори театъръ на бунтуване, че « редовнитѣ сръбски и черногорски войски още отъ първия день на навлизането си въ албанска територия сж предприели и извършили всичко, само и само жителитѣ да загубятъ своята първобитна националность, или пѣкъ съ груба сила да бжде унищожено шкипетарското племе.

Опожаряването на кжщи и цѣли села, масово избиване на беззащитното и невинно население, нечути насилия, грабежи и бруталности отъ всѣкакъвъ видъ, това сж срѣдствата, съ които сръбско-черногорскитѣ войски си служиха и служатъ още, за да преобразуватъ напълно етническата физиономия на областитѣ, населени изключително съ албанци » (стр. 150-151).

**
*

«И така, Македония трѣбваше да се счита като една подчинена страна, единъ видъ завоювана колония, която завоевателитѣ можеха да нареждатъ, както имъ е угодно. Когато ставаха разискванията въ Скупщината, този възгледъ доби ясенъ изразъ въ възражението на единъ отъ членоветѣ на кабинета г. Протичъ, направено по поводъ запитването на единъ депутатъ отъ опозицията : — Г-нъ Протичъ « Въпросътъ е следния : да приложимъ ли въ Стара Сърбия създадената въ кралство Сърбия конституция, чийто резултати се указаха благоприятни ? » — Г-нъ Павелъ Маринковичъ : « Но стара Сърбия, това е кралство Сърбия ». — « Не, това не е кралство Сърбия ».

И въ този именно духъ сръбското правителство публикува на 24 септемврий (8 октомврий) за новопридобититѣ земи единъ « Правилникъ за обществената безопасностъ », който не бѣше нищо друго, освенъ истинска военна диктатура и който предизвика голѣмъ шумъ въ чуждия печатъ. Документътъ е тъй характеренъ и тъй важенъ, че ние ще го предадемъ, ако и обширенъ, въ неговата цѣлостъ :

Чл. 1. — Полицейскитѣ власти се натоварватъ, по липса на достатъчно редовни органи за осигуряване свободата на личността и имота, да изискватъ отъ военния комендантъ необходимитѣ за подържане реда и спокойствието войски. Военниятъ комендантъ е длъженъ веднага да удовлетворява подобни искания, а полицията да увѣдомява министъра на вътрешнитѣ работи за това.

Чл. 2. — Всѣки опитъ за бунтъ противъ обществената властъ се наказва съ петгодишна каторжна работа.

Рѣшението на полицейскитѣ власти, публикувано въ респективнитѣ общини, ще служи като доказателство за горепоменатото престѣпление.

Ако непокорникътъ откаже да се предаде въ два дни следъ тази публикация, той може да бѣде убитъ отъ всѣки граждански чиновникъ или офицеръ...

Чл. 4. — Ако въ една община се подигнатъ нѣколко пжти възстания и ако непокорнитѣ не се прибератъ по домоветѣ си въ единъ десетдневенъ срокъ следъ полицейското предупредение, властѣта има право да премѣсти семействата имъ тамъ, дето намѣри за добре.

Сжщо така ще бждатъ премѣствани и тѣзи домовладетели, въ чийто кжщи биха се заловили въоржжени хора или престѣпници изобщо...

Чл. 16. — Всѣко лице, което познава нѣкой злосторникъ и не го изкаже на властитѣ, се наказва съ петгодишна каторжна работа...

Чл. 18. — Всѣко нападение или упорство, словомъ или съ сила, по отношение на държавенъ или общински чиновникъ, натоваренъ да изпълнява закона, или нѣкое сждебно решение, или нѣкоя заповѣдъ на общинската гражданска властъ, или полицията презъ време на изпълнение службата, се наказва съ десетгодишна каторжна работа или най-малко шестмесеченъ тъмниченъ затворъ, макаръ размѣрътъ на престѣплението да е незначителенъ...

Чл. 26. — Окржжнитѣ управители иматъ право да издаватъ отъ свое име полицейски распореджания за запазване живота и имота на управляемото население. Тѣ опредѣлятъ решенията, които трѣбва да се приложатъ къмъ личности, които отказватъ да се подчинятъ на тѣзи распореджания.

Наказанието се състои въ тъмниченъ затворъ максимумъ до три години, или парична глоба до 1,000 динари » (Стр. 160-161-162).

**
*

«Сръбскиятъ социалистически вестникъ «Радничке Новине» писа : «Щомъ е истина, че тѣзи земи сж освободени, защо тогава се налага тамъ изключителенъ режимъ ? Ако тия земи се населяватъ отъ сърби, защо не се считатъ последнитѣ равни на всички сърби ? Защо не се прилага конституционното правило, споредъ което, « всичкитѣ сърби сж равни презъ закона ? » Ако войнитѣ имаха за целъ обединението, защо това обединение не се признава и въ това отношение, и защо се създаватъ такива изключителни наредби, каквито могатъ да създаватъ само завоевателитѣ въ завоюванитѣ страни ? (Стр. 162).

**
*

«И наистина, ако даже човѣкъ не знаеше каква е Македония, публикува-

нето на тѣзи наредби го кара да се досѣща. Явно е, че Македония не бѣше обединена «Стара Сърбия», защото населението ѝ се третира като «бунтовници въ постоянно възстание». Тукъ не се визираха отдѣлни престѣпници: тѣ имаха съучастници и укриватели навсѣкжде. Да се накаже виновника? — Не стига да се остави семейството му; то трѣбва да се премѣсти. Ами другаритѣ, които не искатъ да изкажатъ виновника? На кѣсо, тука е дума за едно непокорно население и за да му се противостои, нуждни сѣ гражданскитѣ служители или общинскитѣ, облечени въ извънредна власт. Може ли безъ тия власти, когато населението не само пасивно, но и «агресивно» се противопоставя? Призовано подъ знамената, то отказва да се «отзове на поканата». Поканено «да работи» при «постройка на пѣтица» или на нѣкои общински работи, то обявява стачка, предпочита да работи другаде или другояче». Съ една дума, всѣки «отказва да се предаде като пленникъ», готовъ всѣкога «да нападне гражданскитѣ служители», да имъ се противопостави, «ако не съ сила, поне съ думи». Наредбитѣ наказватъ последното престѣпление съ «десетгодишна каторжна работа, или най-малко шестъ месеца, макаръ да сѣ и нищожни думитѣ и постѣпкитѣ» (стр. 162-163).

**
*

«Най-после правителството се реши да обнародва на 23 ноемврий (6 декемврий) проекта на една съкратена конституция за Македония, която смѣтаха да приложатъ въ продължение на 10 години. Тази конституция не допуца нито свободата на печата, нито тая на сдружаванията; тя не дава нито избирателно право, нито на избираемостъ. Изборнитѣ префектурни, подпрефектурни и общински съвети не се ползватъ съ правата на самоуправлението; сѣдийското съсловие не е несмѣняемо и сѣдилищата, които разглеждатъ дѣла отъ криминаленъ характеръ, не допуцатъ сѣдебни заседатели. Смъртното наказание, унищожено съ чл. 13 отъ сръбската конституция, се възстановява просто чрезъ изхвърляне на този членъ отъ упростената «конституция». Въ резюме би могло да се каже, че турскиятъ «законъ за вилаетитѣ» съ старитѣ права и привилегии на християнскитѣ общини, дадени чрезъ договори и фермани на разнитѣ националности, осигуряваше несравнено повече взаимната търпимостъ на вѣроизповѣданията, дори обуздаваше много повече произволната властъ на администрацията, отколкото тази новопроектирана конституция, която, отъ административна гледна точка, не унищожява ни най-малко мѣрките, предвидени въ «наредбитѣ» отъ 21 септемврий» (стр. 164).

**
*

«Ако опозицията искаше да бѣде последователна, би трѣбвало да се откаже отъ националната теза. Щомъ тя упорствуваше да я подѣржа, би трѣбвало да признае, че е належащо да се направи всичко за непремѣнното постигане цѣльта на етническото обединение. А приеме ли се цѣльта, санкциониратъ се и сръдствата, т.е. изтрѣблението, или по-добре асимилирането на покоренитѣ елементи, преди всичко на българския елементъ. Присѣтствието и обособеността именно на този елементъ бѣха цѣли десетки години есенцията и, ако може да се каже, гордиевия възелъ на македонскиятъ проблемъ» (стр. 164).

**
*

(Въ Крушево) «Помощникъ-управителтъ заповѣдалъ вжтре въ 24 часа всички български фирми да бждатъ махнати и замѣнени съ сръбски, въ противенъ случай — воененъ сѣдъ. Сѣщото се повторило въ Скопје, Велесъ, Прилѣпъ и др. Ние не искаме да споменуваме за други насилия, извършени подъ предлогъ на домашни обиски. Даже женитѣ били бити и затваряни» (стр. 180).

**
*

«Въ западна Македония, на самата албанска граница, въ Охридъ и Де-

бъръ асимилацията срещала още по-голѣма съпротива. Обикновенитѣ мѣрки за « посърбяване », — затваряне на училищата, обезоръжаване, покана до учителитѣ да станатъ сръбски чиновници, назначаване на сърбомани, гъркомани и власи за началници по селата, заповѣдь до духовенството да се подчинява на сръбския архиепископъ, насилия надъ влиятелнитѣ лица, възбрана да се ходи свободно изъ града, увеличаване на реквизициитѣ, злоупотрѣбления съ декларации, съ непознати подписи и патриотични телеграми, организиране на специални чети, военни екскурзии по селата — всички тия приеми били и тукъ приложени, както другаде » (стр. 180-181).

**
*

« Говорѣше се много за уния съ католическата черква като сръдство за доказване на българската народност, следъ унищожението на екзархийската черква. Изглежда, че тая идея се е появила непосредствено у битолчани. Приготовляли се сжщо за въоръжено съпротивление, съ твърдото намѣрение да обяватъ автономията на Македония. Сърбското правителство наблѣгаше много върху факта, че българскитѣ комити, предводителствувани отъ войводитѣ Миланъ Матовъ, Стефанъ Коджа, Петъръ Чаулевъ, Христо Трайчевъ, не били взели участие въ албанското възстание. Въ действителностъ ние знаемъ отъ интересния разказъ на единъ посветенъ въ дѣлото, публикуванъ въ единъ български вестникъ, че М. Матовъ бѣше организиралъ една чета въ Елбасанъ и пригответилъ ведно съ албанцитѣ едно възвание до българитѣ и мюсюлманитѣ, — че той получи отказъ отъ албанското правителство, но ималъ частни помощи и поддръжка. Той бѣше въ сношения съ войводата Чаулевъ въ Охридъ и българското и албанско население въ селата. Изненадани, малкитѣ сръбски гарнизони трѣбваше да отстѣпватъ и въ продължение на нѣколко дни Охридъ, Струга и Дебъръ останаха въ властта на възстанитѣ. Говорѣше се даже за учредяване на временно македонско правителство въ Охридъ.

Всички тия събития, безъ съмнение, сж действували върху духа на населението отъ западна Македония. Обаче, сръбската армия скоро потуши, както албанското възстание въ Призрѣнъ и Дяково, така сжщо и възстанието въ Охридъ и Дебъръ. Албанското население, на брой 25,000 души, забѣгна следъ поражението. Съ останалитѣ сърбитѣ се държаха, както вече знаемъ. Силно пострадаха българитѣ » (стр. 181-182).

**
*

« Когато презъ месецъ августъ комисията мина презъ Бѣлградъ (10/23 — 12/25 августъ), конфликтътъ, както видѣхме, още продължаваше. Въ анексиранитѣ земи българското население още се бореше и г-нъ Пашичъ въ Бѣлградъ не искаше да отстѣпи на военната партия по въпроса за управлението на Македония. Комисията можеше да стане неудобенъ свидетелъ, — кризата не бѣше още минала. Вѣроятно, това е една отъ причинитѣ, поради които въ Бѣлградъ не желаяха да виждатъ комисията свободно да се движи. Единъ бѣлградски вестникъ издаде опасенията си, обвинявайки г. Милюкова, че съ посѣщението на Скопйе, Велесъ, Митровица, Призрѣнъ, Битоля, Тетово комисията се отклонявала отъ главната целъ и пр. » (стр. 182).

**
*

« Ето и друго писмо, изпратено отъ Битоля за Виена, виа Солунъ съ дата 2/14 октомврий : « Градътъ Битоля е почти заграденъ отъ воененъ кордонъ. Страхътъ отъ смутъ между българитѣ кара сърбитѣ да взиматъ все по-силни и по-силни драконовски мѣрки... Властитѣ искатъ да насилятъ българитѣ да пращатъ децата си въ сръбскитѣ училища (българскитѣ сж затворени). За тая целъ ходятъ жандарми отъ кжща на кжща и предупреждаватъ, че ония, които не пращатъ децата си въ сръбскитѣ училища, ще бждатъ глобявани : 100 лева тия, които никога не пращатъ децата си въ училище : 200 лева тия, които ги пращатъ не въ сръбското, а въ друго училище

(има нѣколко влашки или ромѣнски училища) ; 600 лева тия, които ги пращатъ въ странство, безъ знание на властитѣ. Младежитѣ отъ 19 до 30 год. нѣматъ право да напуцатъ страната » (стр. 183).

**
*

« Ние повтаряме, — необходимото условие е : « автономия на религиознитѣ общини и свободата на училищата », т.е. възвръщане минимума свобода, която фактически сѣществуваше до последнитѣ години въ стара, абсолютеска Турция, гарантирани съ международни договори » (стр. 186).

II. ПОВЕДЕНИЕТО НА ГЪРЦИЯ ВЪ ЗАВЛАДЪНИТЕ ОТЪ НЕЯ МАКЕДОНСКИ ОБЛАСТИ

1. ЗА ВРЕМЕТО МЕЖДУ ВОИНАТА СРЕЩУ ТУРЦИЯ И ВОИНАТА МЕЖДУ БАЛКАНСКИТЕ СЪЮЗНИЦИ

« Отношенията между окупирацитѣ гърци и мѣстното население изпитаха послѣдствията на тази еволюция. Прегледа на тѣзи отношения ще почнемъ съ Костурско. Още отъ началото на окупацията властитѣ се престрували, че не знаятъ дори за сѣществуването на българско население. Истина е, че прокламацията на престолонаследника князь Константинъ отъ 14/27 ноемврий известяваше, че грѣцкитѣ власти ще зачитатъ езика и религиознитѣ обичаи на народноститѣ въ окупиранитѣ земи. Но това никакъ не се отнасяло до българитѣ, които не сж били, както се вижда, въ очитѣ на властѣта друго освенъ « гърци българофони ». Съобщенията и възванията къмъ населението били публикувани на грѣцки, турски и еврейски езици, каточели българскиятъ езикъ съвсемъ не сѣществувалъ, и протеста на българитѣ по този поводъ останалъ безъ всѣкакво внимание. За да се постави действителността въ хармония съ тази теория, окупационната войска прибѣгнала още въ началото на операциитѣ си къмъ всички познати вече намъ насилия. Следъ като достатѣчно показала на населението, каква участь очаква ония, които сж упорствували да се наричатъ българи, работата дошла до тамъ, да се искатъ формални отричания (отъ българската народностъ). Тѣзи декларации, които селянитѣ трѣбвало по-нататкъ да подписватъ, представляватъ въ Костурско два различни типа. Въ единиятъ отъ двата образци на декларациитѣ били заставяни да признаятъ, че сж гърци още отъ най-старо време, но подъ влиянието на българската пропаганда, се били прекръстили на българи. Въ другия типъ ги карали да признаятъ, че до 1903 год. жителитѣ били гърци, а отъ 1903 г. до 1906 год. поради заплашванията на четитѣ и българскитѣ комитаджии, тѣ били заставени да се признаятъ за българи. И двата типа завършватъ съ едно и сжщо твърдение, именно, че следъ пристигането на армията населението се почувствувало грѣцко, и че то искало да бжде прието въ обятията на « великата Христова Църква » ; българитѣ, както изглежда, не били « християни » . . . Грѣцкиятъ Костурски владика е приемалъ депутации, изпрацани отъ властитѣ на всички села, и той, именно, е билъ центърътъ на цѣлата тази асимилаторска дейностъ. Евзонитѣ играели ролята на апостоли въ това прекръстване съ ножъ ! Като примѣръ могатъ да се приведатъ случаетѣ съ селата Габрешъ, Дреновени, Черновища, Турѣе, Загоричани, Джмбени и пр. Въ селата Брѣзница, Горно и Долно Нестрамъ всичкитѣ жители били затворени и по този начинъ принудени да се обяватъ за гърци. На едного, който се наричалъ българинъ, му възразили : « Да не би да си роденъ въ София ? Въ Македония нѣма българи, цѣлото население е грѣцко ». За да останатъ вѣрни на този принципъ, грѣцитѣ давали на съвсемъ рѣдко срещани туземци, за които били принудени да признаятъ, че сж българи, паспортъ, въ който означавали, че сж родени въ България. Комисията узна за такъвъ единъ паспортъ, вржченъ на управителя на българската Костурска епархия ; макаръ, че този човѣкъ билъ роденъ въ Рѣсенъ (Македония), неговиятъ

гръцки паспортъ твърделъ, че мѣсторождението му било въ България» (стр. 197-198).

**
*

« Маса личности, чиито имена и случаи сж цитирани въ събранитѣ отъ комисията документи, били арестувани, бити, хвърляни въ затворитѣ и дори убивани. Българската митрополия въ Костуръ била още въ началото игнорирана отъ властитѣ като легаленъ институтъ, по-после изолирана отъ населението съ най-строго запрещение до последното да влиза въ сношения съ нея, а накрая, отъ началото на юний, била формално окупирана отъ 20-30 войници и претърсена отъ полицията. Следъ това, по заповѣдъ на правителството всичкитѣ чиновници и учители били интернирани по домоветѣ имъ « до второ разпореждане ». (стр. 198).

**
*

« Ние притежаваме сжщо така достатъчно пълни данни за това, що станало въ Воденъ (днесъ нареченъ « Едесса »). Нашиятъ информаторъ отъ Воденъ, както и този отъ Костуръ, още си припомнятъ триумфалното влизане на гръцката войска на 18/31 октомврий, поздравлявана отъ радостнитѣ викове на населелнието. Всѣка къща прибирала доброволно на квартира и храна по 10-20 души войници, безъ да иска пари, а градътъ раздавалъ по 6.000 оки хлѣбъ на день. Не е имало още примѣръ на такива принудителни реквизиции безъ разписки, благодарение на които можало всичко да се изисква, безъ да се покаже уважение поне къмъ тогава, който билъ длъженъ да се покорява. Следъ 10 дни, гръцитѣ казвали вече : « Ние ще ви отрежемъ езика, за да ви научимъ да говорите гръцки ». И започнали да конфискуватъ частни вещи, и да изпращатъ въ Гърция нѣща, които имъ се харесвали : мобили и добитъкъ. Черквитѣ и училищата били веднага окупирани, славянскитѣ надписи развалени, свещенитѣ книги изгорени, свещеницитѣ бити и изгонени. Най-после почнали да арестуватъ влиятелнитѣ лица въ различнитѣ села, като напр. въ Ветчица, Цармариново, Пископия, Арсенъ, Св. Илия, Въртокопъ *. Стражаритѣ казвали на затворенитѣ първенци отъ Ветчица : « Щомъ искате да ви пуснатъ на свобода, станете гърци ! ». (стр. 198-199).

**
*

« Следъ започване на войната, на 20 и 21 юний (3 и 4 юлий) арестувани били 200 души българи, протосингела, свещеницитѣ, първенцитѣ, учителитѣ, жители на града и селата. Били ги и ги изпратили въ Солунъ навързани по четирма. На 30 юний конфискували последната българска черква ; изгорили националнитѣ икони на Св. Св. Кирилъ и Методия и затрупали праха имъ съ мърсотии. Сърбитѣ и гръцитѣ особено се дразнятъ отъ тѣзи икони, символи на славянската черковна независимостъ » (стр. 199).

« Ние бѣхме 130 души въ едно помещение и често бивахме принудени да стоимъ прави по цѣли ноци като чакахме редъ, за да си легнемъ. Въ продължение на 50 дни ние стояхме въ сжщата стая, безъ да преминемъ прага ѝ. Може си представи човѣкъ, какъвъ въздухъ сме дишали. А имаше хора, които бѣха тамъ отъ сто и повече дни, безъ още да бѣха разпитани. У тѣхъ не можеше да се различи палтото отъ ризата. Добавете къмъ тѣзи мърсотии и заражения въздухъ и храната, която ни даваха безплатно ; зле опеченъ хлѣбъ, пѣленъ съ нечистотии. Ние бѣхме като живи погребани и чакахме освободителката — смъртъ. Нарочно пропускамъ моралнитѣ мъжки предизвикани отъ войницитѣ, които нарочно пущаха да влизатъ. Имаше при насъ нещастни затворници отъ Гюмендже, отъ Енидже-Вардаръ, отъ Флорина,

* Имената на селата оставяме така, както сж означени въ английския рапортъ на Карнегиевата анкетна комисия, за да не се отклоняваме отъ нейния текстъ.

отъ Костуръ и отъ Солунъ, Следъ кратка почивка отъ 5-6 дни въ Солунъ, изпращаха ги на заточение. Има нѣкои изпратени направо отъ гарата на кораба. При качването на кораба взимаха имъ паритѣ, часовника, изтезаваха ги и по нѣкога ги хвърляха отъ горния край на стълбитѣ въ избитѣ. Единъ мжжъ отъ Гюмендже бѣ съ отрѣзано ухо, другъ съ пукната глава, нѣкои носѣха рани отъ щикове и почти всички бѣха бити съ приклади и тояги». (стр. 199-200).

**
*

« Ние имаме сѣщо така на рѣде изложенията на свидетели върху това, което се случило въ подпрефектурата на Кайляри. Разположена между Воденъ и Костуръ, тя, естествено, претърпѣ сѣщитѣ изтезания, както и последнитѣ области. И тамъ българитѣ били принудени да станатъ гърци и предложено било на селянитѣ да подпишатъ една декларация, отъ която се виждало, че тѣ сж станали българи едва преди петнайсетъ години, и че за това тѣ били принудени отъ комититѣ. Унищожили служебнитѣ славянски книги; не позволявали на членовѣтѣ на българското духовенство да извършатъ своитѣ тайинства, докато не получили за това наредба отъ грѣцкитѣ владици; изгонили учителитѣ и принудили ученицитѣ да посѣщаватъ грѣцкитѣ училища, подѣ страхъ, че родителитѣ имъ ще бждатъ наказани; настанявали войници у българскитѣ стопани и ги облагали съ реквизиции, безъ да имъ даватъ пари или разписки; начело на администрацията били андарты, които съ всички срѣдства оскърбявали българското население и допускали безнаказано убиването на хора, изнасилване на жени и подпалване на кѣщи. Бихме могли да посочимъ имената на лица и села, които сж пострадали. Селата, които най-често се споменаватъ сж : Емборе, Ракита, Бириаци, Конци, Дебрець, Палеоръ и пр ». (стр. 200).

2. ПО ВРЕМЕ НА СЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА.

(Въ Сѣресъ) « Една грѣцка тѣлпа, вѣоржжена, ходѣла отъ кѣща въ кѣща следъ нѣколко формено облечени войници, заплашвайки българитѣ и всички, които биха се опитали да имъ дадатъ подслонъ. Тѣхнитѣ кѣщи бивали ограбвани, женитѣ имъ малтретирани, докато пѣкъ мжжетѣ бивали арестувани и закарвани, единъ по единъ или на групи, въ епископския дворець. Тамъ тѣ се явявали предѣ комисия отъ миряни, председателствувана отъ единъ свещеникъ. Всичи пари, които намирали у тѣхъ, бивали взимани. Задавали сж имъ единствения въпросъ — българинъ ли е или не. Всичко това се твърди отъ д-ръ Клугманъ, а свидетелствуването на тоя руски лѣкаръ се потвърди напълно отъ това на български селяни. Отъ епископския дворець арестуванитѣ били закарвани въ едно близко девическо училище. Тамъ ги затваряли на тѣсно въ нѣколко стаи на групи отъ по 50 и 60 души. Нови затворници пристигали отъ града и селата, така че числото имъ достигнало до 200 или 250. Часть отъ пазачитѣ били серски жители. Имената на нѣкои отъ тѣхъ сж известни. Другата часть била съставена отъ нередовни войници въ формено облѣкло. Тѣ почнали веднага да се отнасятъ съ груба жестокость къмъ затворницитѣ. Последнитѣ били вързани и бити съ прикладитѣ на пушкитѣ. Планътъ на пазачитѣ е билъ, очевидно, арестуванитѣ да бждатъ избити на групи. Завеждали ги двама по двама въ една стая отъ първия етажъ, дѣто сж ги убивали най-често съ нѣколко удара отъ касапски ножъ или щикъ Мартини върху главата или врата. Всѣки отъ касапитѣ се задължавалъ да убие 14 души, т. е. както изглежда толкова, колкото всѣки е можалъ да погребѣ презъ ноцѣта. По сѣщия начинъ тѣ продѣлажавали да колятъ по желание чакъ до петъкъ 11 юлий » (стр. 89).

**
*

« Грамадното болшинство се състояло отъ търговци и безвредни селяни,

чието единствено престъпление е било, че сж българи. Между тѣхъ се намирали четири жени, които сж убити ведно съ другитѣ. Единственото дѣяние на милость, което може да се цитира, е освобождаването на 5 младежи, предъ видъ тѣхната младостъ, следъ като предъ тѣхнитѣ очи сж били убити бацитѣ имъ... Нѣма да се спираме повече върху подробноститѣ на тая варварска касапница ; тѣ сж достатъчно изложени въ притурката » (стр. 89).

**
*

« Показанието, което самиятъ д-ръ Кругманъ ни даде, важи най-вече за туй ,че хвърля свѣтлина върху начина, по който мирнитѣ българи отъ Сѣресъ сж били гонени и арестувани. Комисията призна това показание за неопровержимо и биде принудена, следователно, да заключи, че въ Сѣресъ е извършена, отъ гръцката милиция, една безподобна по жестокость сѣчь на около двесте българи, повечето мирни и невѣоржжени хора. Жертвитѣ сж били заловени и затворени, когато още властѣта е била въ ржцетѣ на архиепископа » (стр. 90).

**
*

« Денъ следъ денъ, българитѣ били рисувани като раса на изроди, и общественото мнение се възбуждало до такава степенъ на шовинистическа страсть, че то трѣбвало фатално да стане безмилостно въ часа на започване войната. Печатно или устно, едно е изречението, което изразява общото чувство на гърцитѣ спрѣмо българитѣ : « денъ ине антропи » — « Тѣ не сж хора » (стр. 95).

**
*

« Гръцката войска, потеглила за война, е горѣла отъ гнѣвъ и презрение. Една цвѣтна картина, която видѣхме въ пирейскитѣ и солунскитѣ улици и която гръцкитѣ войници се надпреварваха да купуватъ при завръщането по домоветѣ си, открива бездната на бруталность, въ която ги бѣ потопила расовата имъ умраза. Тая картина представлява, какъ единъ гръцки евзонски войникъ поваля съ дветѣ си ржце български войникъ, изгривайки сжщевременно съ зжби лицето му, сжщо както нѣкой дивъ звѣръ би направилъ това » (стр. 95-96).

**
*

« Друга популярна картина изобразява гръцки войникъ, който избожда очитѣ на единъ живъ още българинъ ; трета една излага като сжщински епизодъ отъ войната гореописания подвигъ на « човѣкоядеца на българитѣ ». А тия нѣща не сж безъ значение, понеже ни даватъ свѣтлина, за духа ,който е изпълвалъ гръцката войска. Това е явно доказателство, че гръцкитѣ войници сж бивали доволни при мисълѣта, че тѣ или тѣхнитѣ другари сж имали възможността да извършватъ подобни животински ужасии. Нека се знае, че книжаръ, който би издалъ подобни картини въ нѣкой западенъ народъ, би билъ строго осжденъ за опозоряване на армията.

Изстжпленията на гръцката войска сж почнали на 4-и юлий, въ деня на първата среща въ Кукушъ (Килкисъ). Нѣколко дни по-после пристигнало известие за българскитѣ насилия, извършени въ Доксатъ (13 юлий), въ Сѣресъ (11-и юлий) и Демиръ Хисаръ (2-и юлий), отъ което гнѣвътъ на гърцитѣ се разпалилъ още повече. На 12-и юлий кралъ Константинъ съобщава съ едно известие, въ което се разправя за убийствата въ Демиръ Хисаръ, че « се виждалъ принуденъ, за най-дълбоко съжаление, да пристжпи къмъ репресалии ». Сравнението на датитѣ доказва ,че гръцкитѣ репресалии били почнати много време преди българското « предизвикателство ». Именно отъ деня на разбиването на малката българска армия при Кукушъ (Килкисъ) отъ предвишавацитѣ я гръцки сили, следъ тридневно упорито съпротивление, гръцкиятъ походъ е добилъ характеръ на война за изтрѣбление » (стр. 97).

**
*

Завземайки Кукушката околия, гърците сж били твърдо решени, да не оставят тамъ нито единъ българинъ.

Прецедента съ Кукушъ, за жалость ,не останалъ самичкъкъ ; той билъ последванъ и въ селата. Въ самата Кукушка област, гръцката войска е опожарила не по-малко отъ четиридесетъ български села, когато е напредвала къмъ северъ... Кавалерийски отряди сж ходели за тази цель отъ село въ село, а башибозуцитъ сж довършвали работата на редовнитъ войски. Използуването на мѣстнитъ турци, като органи за разрушение, е било почти общо. Въ нѣкои места гърците сж имъ давали оржжия, па даже и военно облѣкло... И никжде ние не намѣрихме случаи, дето турцитъ сами да сж били отговорни за опожаряването на нѣкое село. Тъ сж вървѣли по следитъ на гръцката войска и действували подъ тѣхна закрила » (стр. 99).

**
*

« Станалото въ Арканджали ни довежда до сжщитъ заключения. Въ това малко българско село, близо до Дойранското езеро, се били спрѣли въ своето бѣгство бѣжанци отъ съседнитъ села, на брой около 4.000 души. Единъ гръцки ескадронъ отъ около 300 души, начело съ офицери, пристига тамъ въ недѣля на 6 юлий между 3-4 часа следъ пладне. Селянитъ, предвождани отъ своитъ свещеници, излизатъ да ги посрещнатъ съ развѣто бѣло знаме и гръцки народни знамена. Офицерътъ разговарялъ съ кмета, приелъ тѣхното подчинение и имъ заповѣдалъ да предадатъ всичкото оржжие, което притежаватъ. Селянитъ донесли хлѣбъ и сирене и около тридесетъ овце, които опекали за войницитъ. Около 60-100 души отъ тѣхъ били отдѣлени отъ другитъ и заведени до една малко отдалечена гора. За тѣхната сждба нищо не се знае. Останалитъ живи мислятъ, че сж изклани ; но ние имаме известни основания да вѣрваме, че сж били изпратени като пленници въ Солунъ. До като войницитъ прибирали оржжието, искали сж пари отъ мжжетъ и женитъ. Женитъ сж бивали убивани по единъ твърде неприличенъ и възмутителенъ начинъ. Единъ отъ свидетелитъ, богатъ жителъ отъ Кукушъ, е билъ вързанъ съ единъ бѣжанецъ, чието име той не знае, дава часовника си и 5 пиастра и спасява живота си. А неговиятъ другаръ, който не е ималъ нищо у себе си билъ убитъ до самия него. Докато се събирало оржжието, една пушка, останала напълнена, изгърмѣла и наранила офицера, който искалъ да я строши. Войницитъ веднага убиватъ двама младежи, стоящи до тѣхъ, навѣрно, за да отмѣстятъ за злополуката на офицера » (стр. 101-102).

**
*

« Нѣма никакво значение да претрупваме отчета за напредването на гръцкитъ войски съ повече описания... Навсѣкжде, дето селянитъ се осмѣлили да посрещнатъ войницитъ въ селата си, тѣмъ било заплатено по сжщия начинъ. Селото бивало ограбено, и опожарявано, а женитъ изнасилвани : не воювацитъ бивали хладнокръвно заколвани, нерѣдко по трима, по десетъ заедно, или пѣкъ на цѣли групи. Ние обръщаме вниманието върху две отъ тѣзи показания, а особено върху това на Анастасия Павлова, стара жена отъ класата ни имотницитъ, която ни разправи скръбната си трагична история съ повече интеллигентность и чувство, отколкото много други разпитвани селяни. Както последнитъ, така и тя, е била изнасилена, обрана и бита. Тя е била зрителка на обезчестяването на много други жени и избиването на мирнитъ селяни.

Нейното показание се отнася до превзимането на Гевгели. Този градъ, който ималъ смѣсено население, не билъ опожаренъ ; обаче, единъ европеецъ заслужаващъ довѣрие съ своята честность, който добре познава града, познатъ и на единъ отъ членовѣтъ на комисията, твърди, че при идването на гърците тамъ сж били изклани около 200 души българи-граждани. Друго показание, върху което искаме сжщо да обрнемъ внимание, е на Атанасъ

Вановъ, видѣлъ съ собственитѣ си очи изнасилването на шестъ жени и убиването на деветъ души въ селото Курчево» (стр. 102-103).

**
*

«Вѣроятно е, отъ друга страна, че въ Курчево и Германъ, при една систематично подготвена и съ нечувана вѣроломность и жестокость изпѣлена сѣчь, сж загинали нѣколко стотинъ селяни» (стр. 103).

**
*

«А това множество отъ факти доказва, че грозотиитѣ, разгледани отъ нашата комисия, не сж нищо необикновено. На грубостта на едно отдѣление гръцка редовна войска, предвождана отъ трима офицери, сж били зрители група европейци. Петнадесетъ ранени български войници се били настанили въ католическия манастиръ въ Палиорци, при Гевгели, и били гледани отъ сестритѣ. За това нѣщо Отецъ Алоати билъ уведомиль гръцкия командантъ. Скоро следъ това пристига гръцка войска, за да претърси манастира и дири нѣкой си български войвода Аргиръ, който никога не се е намираль тамъ. Презъ време на обиска сж убити въ присѣтствието на гръцки офицери католишкиятъ свещеникъ, българинътъ Тръпче и доктора на манастира — арменецъ. А единъ гръцки войникъ се опиталъ да изнасили една отъ сестритѣ. Откраднати сж били 300 турски лири. Петъ жени и едно момиче били изтезавани, а голѣмо число българи безъ причина били откарани въ затвора. Офицерътъ който командувалъ отдѣлението, е заплашвалъ манастира. Ако европейци, закриляни отъ френското знаме, сж били така третирани, лесно може човѣкъ да си представи, какво е трѣбвало да търпятъ българскитѣ селяни.

Комисията съжалява, че поведението на гръцкото правителство спрѣмо нея ѝ попрѣчи за събиране на официални данни по обвиненията, които произлизатъ отъ горнитѣ факти. Нѣма противоречие за това, че едно пространство отъ 140 километра, населено отъ българи, е било напълно опустошено и почти всички села въ него изгорени. Пъкъ и не може да се каже, че това е станало отъ военна нужда. Гърцитѣ сж били на брой много повече отъ тѣхнитѣ неприятели; тѣ не сж били, доколкото знаемъ, нито дразнени въ фланговетѣ си, нито пъкъ свръзката имъ застрашавана отъ комити, които биха могли да бждатъ скрити изъ селата.

Гърцитѣ, безъ да бждатъ предизвикани въ това отношение, сж изгаряли всички села по пжтя на тѣхното движение. Никога не може да се оправдае избиването на селянитѣ, освенъ ако тѣ бждатъ хванати при силна съпротива съ оръжие въ рѣка. А това не може да се допустне въ случаитѣ, на които ние се спрѣхме. Защото отъ военнитѣ кореспонденти, съпровождащи гръцката армия, не се споменава за стълкновения съ вѣоржжени селяни по цѣлото протежение на линията, кждето се движеха гръцкитѣ войски. Нищо не може да извини изнасилването на женитѣ; и нѣма друго срѣдство, освенъ то да се отрича.

Но, за жалость, такова отричане само по себе си е невъзможно. Никой вердиктъ, произнесенъ възъ основа на свидетелски показания, събрани отъ комисията, не може да бжде по-строгъ отъ она, който гръцкитѣ войници първи произнесоха върху себе си.

Случи се, че въ надвечерието на примирието (27 юлий), българитѣ хванаха багажа на 19-и пѣхотенъ полкъ въ Добринище (Разложко). Въ тѣзи багажи между другото, е имало пощенски човали, маса телеграфически инструкции и нѣколко смѣтки. Намъ биде позволено отъ министерството на външнитѣ работи въ София да разгледаме тия документи, доколкото се нуждаехме» (стр. 103-104).

**
*

«Ние проучихме съ особена грижа една серия отъ двадесетъ и петъ писма, съдържащи формално самопризнание на гръцкитѣ войници за гроз-

тиитѣ, извършени отъ тѣхъ... Ако тия документи биха били тѣй изкустно измислени съ цель за една неподобна клевета, то грѣцкото правителство отдавна би повикало тѣзи войници предъ единъ незаинтересованъ сждѣ, за да докаже чрезъ образецъ на тѣхния сжщинсти почеркъ, че тѣ не сж писали тия писма. Съ една дума, комисията е напълно убедена въ автентичността на тия писма. Самитѣ писма не се нуждаятъ отъ коментари. Много войници се гордѣятъ съ извършенитѣ отъ грѣцката армия жестокости, други съжбяляватъ за това. Фактитѣ и въ еднитѣ и въ другитѣ писма сж изложени по единъ простъ начинъ, ясно, грубо, съ стремление да произведатъ сжщото впечатление. Войницитѣ разправятъ, че тѣ навсѣкжде сж опожарявали българскитѣ села. Двама се хвалятъ съ избиването на военни пленници. Единъ утвърждава, че обезчестявали всички момичета, които срещали. Повечето потвърждаватъ сѣчѣта на невоувацитѣ, включително жени и деца. Нѣколко извлечения, всѣко отъ отдѣлно писмо, ще бждатъ достатѣчни, за дадатъ представа за съдържанието си :

« По заповѣдь на краля ние изгаряме всички български села, тѣй като българитѣ сж изгорили нашитѣ градове Сѣресъ, Нигрита и много грѣцки села. Ние сами се показахме много по-жестоки отъ българитѣ. Ние изнасилвахме всички момичета, които срещнахме... ».

« Това, което правимъ съ българитѣ, както и съ мирнитѣ български селяни, е неописуемо. То е една касапница ; нѣма български градъ и село, които да не сж изгорени... ».

« ... Ние убиваме всички българи, които попадатъ въ ржцетѣ ни, и изгаряме селата... ».

« Отъ 12,000 души, които затворихме въ Нигрита, не останаха повече отъ 41 въ тѣмницитѣ, а навсѣкжде, дето минахме, не сме оставили нито семе отъ тази раса... ».

« Грѣцката армия опожарява всички села, дето има българи и изколва всичко българско, което среща. Господъ знае, до кжде ще стигне това ! ».

При наличността на тия писма, може да си спестимъ труда да резюмираме събранитѣ показания. Отъ Кукушъ до българската граница грѣцката армия е вършила : опустошаване на селата, изнасилване на женитѣ, убиване на невоувацитѣ. Заповѣданитѣ репресалии бѣха, очевидно, изпълнени.

И ние повтаряме пакъ, че тѣзи « репресалии » сж предшествували всѣкаква провокация отъ българска страна. Списъкътъ на изгоренитѣ отъ грѣцката войска села дава една идея за това диво опустошение. Въ Сѣресъ българитѣ сж унищожили 4,000 кжщи, и това е станало презъ време на пожара, който последвалъ сбиването изъ улицитѣ. Разорението на този важенъ градъ е развълнувало доста въображението на цивилизования свѣтъ. Гърцитѣ, обаче, систематически и хладнокрѣвно сж изгорили 160 български села, при които сж разорени най-малко 16,000 кжщи. Самитѣ цифри правятъ всѣкакви коментари излишни » (стр. 105-106).

**

« Отъ всѣкжде ние чухме все сжщото : военнитѣ грѣцки власти въ Струмица дали строга заповѣдь на всички гърци и мохамедани отъ града и селата, да напуснатъ жилищата си и да се преселятъ въ грѣцка територия ; тая заповѣдь била придружена съ заплашването, че тѣхнитѣ кжщи ще бждатъ опожарени. За успѣването въ това сж правени и преследвания, които се оказали при гърцитѣ отчасти резултатни. Убеждавали сж гърцитѣ, че българитѣ ще ги изколятъ, ако тѣ не се изселятъ. Обещавали сж имъ още, че въ Кукушъ ще се застрои по чудесенъ планъ нова Струмица и тамъ тѣ ще получатъ жилища и земя за обработване. Нѣкои отъ влиятелнитѣ гърци прегърнали алчно тая политика и се старали да я подържатъ. Изселението далечъ не е било причинено отъ само себе си, при все това то е било доброволно » (стр. 106-107).

**

« Мнозина се противили и не искали да напуснатъ селата си, обаче, бивали насила изгонвани. Сжщата тактика се следвала и въ градоветѣ.

Изселването започва кжде 10 августъ (н. ст.). Срѣда вечеръта, на 21 августъ, групи отъ грѣцки войници започватъ по единъ систематиченъ начинъ да опожаряватъ напуснатитѣ грѣцки и турски кѣщи и продължили своята работа до 23 августъ. На 27 августъ грѣцитѣ изпразднили тази частъ отъ града, която била още останала и я предали въ притежание на българскитѣ войски. Обаче, българскиятъ кварталъ не билъ изгоренъ, тъй като планътъ на грѣцитѣ е билъ да лансиратъ мѣлвата, че населението (небългарското) само е изгорило кѣщитѣ си. За да се прецени както трѣбва значението на това неокачествимо поведение, трѣбва да припомнимъ, че това става въ мирно време, следъ подписването на Букурещкия миръ. По сѣщия начинъ и при сѣщия натискъ се извършило и изселването на грѣцкото население отъ Мелникъ ». (стр. 107).

**
*

« Отъ прозорцитѣ на католическото сиропиталище остатъкътъ отъ предишното население на Кукушъ наблюдаваше новитѣ пришелци, дошли да се установятъ на мѣстата, които доскоро още бѣха тѣхна собственост. Не значи ли това, че грѣцкитѣ власти сѣ искали само да разполагатъ съ имотитѣ на бѣжанцитѣ ? Не значи ли това, че завоеванието бѣше премахнало всѣко право на частна собственост ? » (стр. 107).

**
*

« Ние притежаваме писма на грѣцки войници, въ автентичността на които не може да има съмнение, истински документи, които, макаръ писани въ днешно време, ни напомнятъ времето на асирийското завоевание : « Ние заловихме само малко пленници и ги убихме, защото такива сѣ заповѣдитѣ, които сме получили... за да не може тази мръсна българска раса да се поднови... » (стр. 148).

**
*

« Членоветѣ на анкетната комисия чува ужасни разкази за това, което станало на 18 юний (1 юлий) въ кѣщитѣ на българитѣ и по улицитѣ. Но и тукъ имената на пострадалитѣ, а особено на тѣзи, които разправиха това, не е удобно да бждатъ съобщени » стр. 188).

**
*

« Ето участъта на другъ единъ цивиленъ пленникъ, този вече чистъ българинъ, Спиро Суруджиевъ, доста забележителна личностъ въ Солунъ. Арестуванъ билъ, разпитанъ и отново пуснатъ на свобода. Следъ една седмица повторно го арестували и изпратили въ Трикери. Билъ богатъ човѣкъ и жена му сполучила да го намѣри, следъ като заплатила голѣмата сума отъ 500 турски лири (цифрата е съобщена на единъ отъ членоветѣ на комисията отъ хора, които го познавали). Но въ какво състояние билъ намѣренъ клетиятъ човѣкъ ! Той билъ полумъртавъ и едва можалъ да говори. Чакъ при второто свиждане, което ималъ съ жена си, той можалъ да произнесе тѣзи думи : « Ужасно ни биха ». Дрехитѣ му миришели на нуждникъ. Не билъ спалъ въ продължение на седемъ ноци, вързанъ грѣбъ до грѣбъ съ другъ единъ пленникъ. По настояването на жена му той билъ отнесенъ въ френската болница на « Католическитѣ сестри », но на другия денъ го премѣстили въ шатритѣ за холерични, гдето и умрѣлъ.

Ще минемъ на трети единъ случай, единъ отъ ония случаи, които не се забравятъ. Жертвата е протосингелътъ на българската солунска архиепископия, архимандридъ Евлоги, за който бѣ установено, че е представител, както по длъжностъ, така и по убеждение, на националната българска кауза въ цѣлия вилаетъ » (стр. 189).

« Архимандритътъ бѣ малтретиранъ по най-сраменъ начинъ. Следъ обѣдъ въ 2 часа и половина корабътъ трѣгна. Когато той заобиколи носа Кара-Бурунъ,

архимандритът бѣ хвърленъ въ морето. Стреляха три пѣти отгоре му и той потъна въ морето. По сѣщия начинъ погубиха Неболиевъ, Янковъ и Никола Илиевъ » (стр. 190-191).

«... Азъ се страхувахъ да не ме хвърлятъ отъ парахода и спрѣхъ дори дишането си. Въ този моментъ поржчаха да излезе протосингелътъ на нашата архиепископия, Негово благов. Евлоги, когото двама грѣцки войници, следъ като го обраха набързо, прободоха съ щиковетѣ си и го хвърлиха въ морето. Азъ виждахъ за известно време какъ дългитѣ му черни коси плуваха върху повърхността на водата, следъ което всичко изчезна » (стр. 191).

**
*

« Има ли нужда следъ тѣзи варварски сцени да разказваме многобройнитѣ истории за домашни претърсвания и произволни арестувания, които сж ставали презъ днитѣ на 17 и 19 въ Солунъ и които сж известни на комисията ? За да допълнимъ картината, достатъчно ще бжде да споменемъ, че заедно съ жестокостта, двигателъ на всички тия действия е била и алчността » (стр. 191).

**
*

« Така напр., посочватъ въ Солунъ на лица, арестувани и пуснати на свобода отъ полицейския участъкъ още сѣщия день. Пазарлъкътъ билъ по-мжченъ и по-тягостенъ, ако затворникътъ билъ вече откаранъ въ централния затворъ. Но все пакъ не било още всичко изгубено. По такъвъ именно начинъ баща и синъ Дерменджиеви броили 100 турски лири ; г. Пиперковъ — 50 лири ; г. Казанджиевъ — не се знае точно колко » (стр. 192).

« Числото на затворницитѣ, изпратени въ Гърция се пресмѣта на 4-5 хиляди души и до хиляда на тия, които били затворени въ солунскитѣ затвори (Йеди-Куле, Конака и въ « Новата » тюрма). Ще имаме и други случаи, за да се повърнемъ върху състоянието на тѣзи затвори и на тѣхнитѣ обитатели, както върху нарушенията на конвенциитѣ на Червения Кръсть, извършени презъ паметнитѣ дни 17, 18 и 19 юний » (стр. 193).

**
*

« Остава ни да хвърлимъ погледъ въ източна Македония, за която вече говорихме въ глава втора и чието бълггарско население бѣ избѣгало масово къмъ България, докато турцитѣ и грѣцитѣ отиваха за Солунъ. Като най-силенъ документъ за насилията, извършени отъ грѣцитѣ надъ турското население, публикуваме въ приложенията единъ точенъ списъкъ на убититѣ лица и извършенитѣ грабежи само въ Правищенската кааза (на западъ отъ Кавала). Оригиналниятъ документъ биде съобщенъ на комисията на турски : това бѣ единъ официаленъ протоколъ, съставенъ и подпечатанъ отъ мюсюлманската община въ Правище и съдържа само имена и факти ; но какъ печално-красноречиви сж тѣзи факти и тѣзи имена ! « Отъ 20,000 турци въ тази кааза оставатъ само 13,000 ». « Между избититѣ лица има за нещастие много имами, турски първенци и образовани хора, което явно показва, че грѣцитѣ сж преследвали една опредѣлена цель » (стр. 201-202).

**
*

« Що се отнася до ужаситѣ, извършени отъ грѣцитѣ въ северната частъ на източна Македония, населена предимно отъ българи, комисията събра въ София една частъ отъ показанията, публикувани по-после отъ г. Професора Милетичъ. Отъ всичкитѣ ни документи ще изберемъ, като цѣлостенъ образецъ, разказътъ на търговеца Никола Темелковъ, който дава една обща картина за положението на страната следъ оттеглянето на грѣцката армия, положение, което единъ другъ свидетел характеризираше предъ насъ съ този художественъ изразъ : « Не бѣ останалъ пѣтелъ да пропѣе по цѣлото разстояние, което изходихъ между Струмица и Джумая » (стр. 202).

**
*

« При изброяването на изгорѣнитѣ български села, за които си спомня, г. Темелковъ назова : Марикостеново, Марино - поле, Кулата, Капатово, Кромидово, Дзигвелия, Манджово, Чифлици, Китово, Ладарево, Ласкарево, Склаве, Спатово, половината на Левуново (следъ заминаването на грѣцкия генераленъ щабъ), Орманъ-Чифликъ, Св. Врачъ, Полевица, Хърсово, половината отъ Враня, Катунци, Горно и Долно Спанчево. Останали сж, казваше той, само селата разположени въ планината. Всичката покщнина, добитѣкътъ и храна били взети отъ гърцитѣ » (стр. 204).

**
*

« Единъ австрийски офицеръ, г. Бр., който разказва, че билъ взетъ отъ населението въ Струмица за членъ на комисията, когато отивалъ на конь отъ София за Солунъ, придруженъ отъ единъ германски офицеръ, г. фонъ Р. Т. присѣтствували на разрушението на града Струмица. Виенскиятъ вестникъ « Райхпостъ » публикува разказа на г. Бр., който изпратилъ, освенъ това, и единъ отчетъ до австрийското консулство въ София. Ние сме длъжни да възпроизведемъ този разказъ, тъй като влиза въ рамкитѣ на нашата анкета :

« На 28 юлий (старъ стилъ) бѣ сключенъ мирѣтъ. На 8 августъ, десетъ дни преди моето пътуване и следъ сключването на мира, грѣцкитѣ войници почнали да палятъ и грабятъ града. Начинѣтъ за това подпалване билъ следния : поливали съ газъ различнитѣ сгради, следъ това поставяли огнь ; събаряли ги сжщо и посрѣдствомъ пироксилинови бомби. Още нищо не съмъ научилъ за химическия съставъ на тѣзи бомби. Тѣ експлодиратъ само когато се хвърлятъ въ огнь. Изпратихъ нѣколко отъ тѣхъ въ австрийската легация въ София. Въ сжщото време грѣцкитѣ войници, следъ като принуждавали жителитѣ да се криятъ въ кщитѣ си, пресичали всичкитѣ водопроводи и спирали чешмитѣ, за да липсва всѣка възможность за изгасяване на пожара. Отъ 8 до 15 августъ, по три пкти на день, осемъ автомобила отивали и се връщали да пренасятъ крадени нѣща. Всичко, което населението не могло да скрие, било отнесено, дори столове, куфари, рамки за портрети, кровати. Което не могли да взематъ, изпочупвали го. На единъ отъ най-прочутитѣ въ мѣстността стопани, мюсюлманинѣтъ Назѣфъ ефенди, откраднали всичкия добитѣкъ, изгорили кщата му, следъ като изнасилили жена му, която умрѣла отъ това. Детето му било отнето и той не можалъ да го намѣри. На евреинѣтъ Новакъ Козе разграбили всичко и изнасилили жена му. Сжщото се случило и съ единъ богатъ търговецъ, Бендезевъ, у когото два дни вървѣли автомобилитѣ, докато пренесатъ всичко . . . » и пр. » (стр. 204).

III. ОБЩИ СВЕДЕНИЯ ВЪ ВРЪЗКА СЪ МАКЕДОНИЯ, МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ И ПР.

Относно численостѣта на разнитѣ народности въ Македония Карнегиевата анкетна комисия казва : « . . . Обаче една вѣрна иллюстрация за състоянието на нѣщата въ надвечерието на войната намираме въ етнографическата карта, публикувана отъ г. Йор. Ивановъ, отъ софийския университетъ, въ 1913 г. Общитѣ цифри на народноститѣ за една по-широка територия отъ частѣта въ сжщата област, която бѣ отстѣпена на гърцитѣ по силата на Букурещкия договоръ, сж следнитѣ : Българи — 329,371, Турци — 314,954, Гърци — 236,755, Власи — 44,414, Албанци — 15,108, Цигани — 25,302, Евреи — 68,206, Разни — 8,019 — или всичко 1,042,029 души » (стр. 194, 195). Очевидно е, че и въ южна Македония, завзета отъ гърцитѣ, българското население е било по-многобройно отколкото грѣцкото. А за частѣта, която зае Сърбия, нѣма нужда и отъ привеждане на статистики ; цѣлото славянско население тамъ възлизаще на около 900 хиляди жители, е българско.

**

*

«Естествено, българитѣ като най-силни, имаха и най-многобройни чети; тѣхната борческа организация имаше най-много връзки съ мѣстното население. Правителството на княжество България, въ времето на Стефанъ Стамболова (около 1895 г.), покровителствуваше зачаткитѣ на македонското движение; но винаги сжществуваше различие въ възгледитѣ на официална България, която си служеше съ тая агитация като орждие на своята външна политика и тия на сжщинскитѣ революционери, въ болшинството си млади хора, предадени на независимостѣта и изповѣдващи известенъ космополитически идеализъмъ.

Македонското революционно движение е било често представяно като плодъ на български амбиции и българското правителство е било държано за прѣко отговорно. Истина е, че македонцитѣ винаги упражняваха давление върху правителството, облягайки се на общественото мнение, бурно възбудено отъ печата и прѣката пропаганда на предводителитѣ. Наистина, въ София сжществуваше единъ «Централенъ Комитетъ», председателствуванъ обикновено отъ нѣкое довѣрено на княза лице. Но тоя комитетъ служеше само да представлява движението въ чужбина и сжщинскитѣ водители го подозираха, че служи съ голѣма готовностъ на династическитѣ амбиции на царь Фердинанда. Истинската революционна организация, непримирима и ревниво пазеща своята независимостъ, се намираше въ вътрешността на Македония. «Вжтрешната организация» води началото си отъ 1893 г., когато една малка група интеллигентни младежи образуваха тайно дружество въ градеца Рѣсенъ съ ясно опредѣлена целъ: «Да се подготви християнското население за въоржжена борба съ турския режимъ и извоюва лична сигурностъ и гаранции за редъ и справедливостъ въ управлението» — съ други думи казано: политическа автономия за Македония. «Вжтрешната организация» не целѣше присъединението на Македония къмъ България и призоваваше въ своитѣ редове всички народности, живущи въ тритѣ вилаети. Тя нѣмаше никакво довѣрие въ Европа и се надѣваше единствено на енергичното действие на народа» (стр. 32-33).

**

*

«Понеже херцогъ Аргилъ е установилъ доколко «английска отговорностъ» има въ новитѣ усложнения, ние нѣма да се спираме върху удара, нанесенъ отъ Берлинския договоръ на балканската федеративна идея, когато провъзгласената въ Санъ-Стефанския договоръ една и нераздѣлна България бѣ раздѣлена на три части. Всичко, което последва бѣ само резултатъ на тая голѣма погрешка: тамъ е зародиша и на най-новитѣ събития. Съединението на България съ васална Източна Румелия; сръбско-българската война презъ 1885 г., като непосредствена последица на съединението; новитѣ пропаганди на второстепеннитѣ народности; изолирането на Гърция въ опита ѝ презъ 1897 г.; преклонението предъ статусквото, смегчено и измѣнено; интригитѣ на великитѣ сили; неуспѣхътъ на лицемѣрния планъ за реформи въ Македония презъ 1907-1908 год.; турската революция, която се показва неспособна да разреши неразрешимото; после величието и падането на балканския «съюзъ» — това сж естественитѣ последици на Берлинската погрешка, която днесъ всички признаватъ, безъ да могатъ да поправятъ» (стр. 40).

**

*

«Въ първия моментъ, радостѣта и избликтъ на признателностъ спрѣмо освободителитѣ бѣха всеобщи. Самитѣ македонски революционери бѣха предвидѣли това чувство и му благоприятствуваха. Въ тѣхната «Прокламация до нашитѣ братя», публикувана отъ делегатитѣ на 25-тѣхъ македонски братства на 5/18 октомврий, т.е. въ самото начало на войната, тѣ казваха: «Братя, вашитѣ страдания и мъжки трогнаха сърдцата на вашитѣ ближни. Движими отъ светия дългъ на братско състрадание, тѣ ви идатъ на помощъ, за да ви освободятъ отъ турското иго. За своята жертва те не искатъ нищо друго,

освенъ възстановяване на мира и реда въ родната земя. Елате, прочее, съ триумфални венци да срещнете храбритѣ витязи на свободата. При минаването имъ, обсипете ги съ цвѣтя и слава... И бждете великодушни къмъ вчерашнитѣ си господари. Като истински християни, не отплащайте си съ зло. Да живѣе свободата!.. Да живѣе храбрата освободителна армия!». И наистина, сръбската армия въ северна и гръцката въ южна Македония навлѣзоха при радостнитѣ викове на населението. Но наскоро тоя ентузиазъмъ къмъ освободителитѣ стори мѣсто на съмнението, на разочарованието, което завърши съ умраза и отчаяние» (стр. 50).

**

« Сръбскиятъ, както и гръцкиятъ войникъ твърдо и наивно вѣрваха, че въ Македония ще срещнатъ съотечественици, хора говорещи на тѣхния езикъ, викащи « живио » или « зито ». Тѣ завариха хора, говорещи на другъ езикъ, които викаха « ура »! Тѣ не ги разбираха добре, или съвсемъ не ги разбираха. Безъ съмнение, учението за сръбска или гръцка Македония, което тѣ бѣха усвоили още отъ детинството си, пострада отъ това, но патриотическото имъ убеждение, какво Македония трѣбва да стане сръбска или гръцка, ако не бѣше още такава — ни най-малко не се поколеба отъ това » (стр. 50-51).

**

« Както знаемъ, разликата между различнитѣ пропаганди въ Македония бѣше тая, че сръбскитѣ и гръцки попове, учители, войводи и андарты се обръщаха къмъ малцинството и бѣха принудени сами да търсятъ своитѣ последователи, вмѣсто да ги намѣрятъ готови. Изолирани между българското население, тѣ се придобряваха съ турската властъ, когато българската народна организация се бореше противъ нея » (стр. 51).

**

« По-трудна бѣше борбата противъ българскитѣ училища. Времената, когато учителтъ бѣше непременно членъ на « Вжтрешната организация » — бѣха изминали. Чисто преподавателски елементъ все повече и повече измѣстваше бившитѣ апостоли и мжченици. Но завоевателитѣ виждаха нѣщата такива, каквито сж били преди десетки години. За тѣхъ учителтъ не преставаше да бжде бунтовникъ, опасенъ човѣкъ, който трѣбваше да се премахне. После, училището, ако и най-тѣсно ограничено въ рамкитѣ на обучението, бѣше огнище на българската образованостъ. И затова, то стана прицель на систематическо преследване отъ страна на сърби и гърци. Тѣхната първа работа, щомъ пристигаха въ нѣкое мѣсто, бѣ да затворятъ училището и да го обърнатъ на казарма. После, свикваха селскитѣ учители и имъ заявяваха, че сж излишни, ако не се наематъ да обучаватъ на сръбски или гръцки езикъ. Тия, които упорствуваха да се наричатъ българи, се излагаха на преследвания, повече или по-малко строги, споредъ степенята на съпротивлението имъ. И най-непримиримитѣ се признаваха на края победени; на непреклоннитѣ понѣкога позволяваха да заминатъ за България, но повечето пжти предпочитаха да ги изпратятъ въ затворитѣ въ Солунъ или Скопје » (стр. 52).

**

ПРИЛОЖЕНИЕ № 12-В

ИЗГОНЕНИ УЧИТЕЛИ ОТЪ ГРАДЪ БИТОЛЯ (На 13 юлий 1913 год.)

А) ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ ОТЪ ГРАДА :

1. Ефтимъ Миладиновъ, главенъ учитель, родомъ отъ гр. Щипъ.
2. Евгений попъ Симеоновъ, родомъ отъ гр. Кичево.

3. Благой Христовъ, родомъ отъ гр. Битоля.
4. Траянъ Коневъ, родомъ отъ Прилѣпъ.
5. Методи Бекаровъ, родомъ отъ гр. Прилѣпъ.
6. Борисъ Вѣлазелковъ, родомъ отъ гр. Прилѣпъ.
7. Христо Андрѣевъ, родомъ отъ Битолско.
8. Георги Илиевъ, родомъ отъ гр. Битоля.
9. Тома Заховъ, родомъ отъ Дойранъ.

В) ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ ОТЪ ОКОЛИЯТА :

1. Илия Димевъ, родомъ отъ Битолско.
2. Стоянъ П. Андоновъ, родомъ отъ Битолско.
3. Кръстю Атанасовъ, родомъ отъ Битолско.
4. Михаилъ Капиданчевъ, родомъ отъ Воденъ.
5. Антонъ Кръстевъ, родомъ отъ Дебърско.
6. Славейко Стрѣзовъ, родомъ отъ гр. Дебъръ.

В) КЛАСНИ УЧИТЕЛИ ОТЪ ГРАДА :

1. Лазаръ Цуневъ, директоръ на гимназията, родомъ отъ Гевгелийско.
2. Антонъ Димитровъ, директоръ на женската гимназия, родомъ отъ Тиквешко.
3. Никола Янишлиевъ, родомъ отъ Дойранъ.
4. Славейко Нечевъ, родомъ отъ гр. Велесъ.
5. Димитъръ Небреклиевъ, родомъ отъ Прилѣпъ.
6. Иванъ Василевъ, родомъ отъ Кайлярско (Емборе).
7. Петъръ Кировъ, родомъ отъ Кайлярско.
8. Георги Генчевъ, родомъ отъ гр. Битоля.
9. Александъръ Маджаровъ, родомъ отъ Охридъ.
10. Антонъ Кецкаровъ, родомъ отъ Охридъ.

Г) ДРУГИ ИЗГОНЕНИ :

1. Александъръ Развигоровъ, окръженъ училищенъ инспекторъ, родомъ отъ Щипъ.
2. Ахилъ Минджовъ, околийски училищенъ инспекторъ, родомъ отъ Охридъ.
3. Спиро Мирчевъ, секретаръ въ Митрополията, родомъ отъ Прилѣпъ.
4. Иванъ Петровъ, архиваръ въ Митрополията, родомъ отъ Битоля.
5. Свещеникъ Иванъ п. Анастасовъ, родомъ отъ Охридъ.

**
*

**УКАЗАНИЕ ПО СТРАНИЦИ ЗА ОКОЛИИТЪ ПОСТРАДАЛИ
ОТЪ СРЪБСКИЯ РЕЖИМЪ**

	Име на околията									
I.	Битолска околия	стр.	383
II.	Велешка	”	”	390
III.	Гевгелийска	”	”	390
IV.	Гостиварска	”	”	390
V.	Дебърска	”	”	391
VI.	Кичевска	”	”	409
VII.	Кочанска	”	”	410
VIII.	Кратовска	”	”	426
IX.	Криво-Паланечка		”	433
X.	Крушовска	ок.	”	435
XI.	Кумановска	”	”	437
XII.	Малешевска	”	”	441
XIII.	Неготинска	”	”	451
XIV.	Охридска	”	”	470
XV.	Прилѣпска	”	”	477
XVI.	Радовишка	”	”	478
XVII.	Рѣсенска	”	”	487
XVIII.	Свети-Николска	ок.	”	488
XIX.	Скопска	”	”	494
XX.	Тетовска	”	”	495
XXI.	Тиквешка	”	”	496
XXII.	Царево-селска		”	505
XXIII.	Щипска	”	”	512
XXIV.	Призрѣнския затворъ		”	524

ДАННИ ЗА СРЪБСКИЯ ТЕРОРЪ ВЪ МАКЕДОНИЯ ПРЕЗЪ ПЕРИОДА 1912 - 1915 ГОД.

I. БИТОЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	
	1	2	3	4	5	6	7
Градъ Битоля :							
1	Свещеникъ Атанасъ Алтипармаковъ	—	—	1	—	—	Изброенитѣ 59 души граждани сж били арестувани отъ сѣрбитѣ на 20 юний 1913 г. и дѣржани въ затвора до 20 юлий 1913 г. Отъ задѣржанитѣ Владо Йосифовъ е освобо-денъ на 18.8.1914 г., Василъ Мазирѣтъ на 15.9.1915 г., а Тодоръ Димитровъ на 23.11.1915 г.
2	Свещеникъ Антонъ Димовъ	—	—	1	—	—	
3	Свещеникъ Михаилъ Димовъ	—	—	1	—	—	
4	Свещеникъ Михаилъ	—	—	1	—	—	
5	Кръстьо Франговъ	—	—	1	—	—	
6	Данаилъ Ризовъ	—	—	1	—	—	
7	Мише Димовъ	—	—	1	—	—	
8	Силянъ Сагриевъ	—	—	1	—	—	
9	Стефанъ Рошковъ	—	—	1	—	—	
10	Никола Стойчевъ	—	—	1	—	—	
11	Михаилъ Бѣличковъ	—	—	1	—	—	
12	Митю Цѣрномаровъ	—	—	1	—	—	
13	Стефо Русомаровъ	—	—	1	—	—	
14	Никола Скайовъ	—	—	1	—	—	
15	Докторъ Чкатровъ	—	—	1	—	—	
16	Ташко Филиповъ	—	—	1	—	—	
17	Стоянъ Димовъ	—	—	1	—	—	
18	Михаилъ Трайковъ	—	—	1	—	—	
19	Богоя Терзията	—	—	1	—	—	
20	Павелъ Бакаловъ	—	—	1	—	—	
21	Тома Сагриевъ	—	—	1	—	—	
22	Григоръ Сагриевъ	—	—	1	—	—	
23	Григоръ Димевъ	—	—	1	—	—	
24	Ангелъ Собаджията	—	—	1	—	—	
25	Унчо Заякѣтъ	—	—	1	—	—	
26	Неданъ Колевъ	—	—	1	—	—	
27	Толе Гайдаржията	—	—	1	—	—	
28	Стойче Топанджиевъ	—	—	1	—	—	
29	Атанасъ Дѣлевъ	—	—	1	—	—	
30	Илия Дарковъ	—	—	1	—	—	
31	Илия Мисковъ	—	—	1	—	—	
32	Василъ Мирчевъ	—	—	1	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
33 Ташко Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
34 Кале Таневъ	—	—	1	—	—	—	
35 Цале Касапътъ	—	—	1	—	—	—	
36 Владо Йосифовъ	—	—	1	—	—	—	
37 Василь Мазирътъ	—	—	1	—	—	—	
38 Тодоръ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
39 Георги Лозанчевъ	—	—	1	—	—	—	
40 Георги Петровъ Боищанецъ	—	—	1	—	—	—	
41 Мильо Гайдажия	—	—	1	—	—	—	
42 Христо Котевъ	—	—	1	—	—	—	
43 Лазаръ Христовъ	—	—	1	—	—	—	
44 Тале Перивълкъ	—	—	1	—	—	—	
45 Коста Крушечанецъ	—	—	1	—	—	—	
46 Стоянъ Котевъ	—	—	1	—	—	—	
47 Георги Казасътъ	—	—	1	—	—	—	
48 Стерио Кафеджия	—	—	1	—	—	—	
49 Илия Жабето	—	—	1	—	—	—	
50 Димче Кундураджия	—	—	1	—	—	—	
51 Коста Кондураджия	—	—	1	—	—	—	
52 Илия Газдовъ	—	—	1	—	—	—	
53 Каре Масларовъ	—	—	1	—	—	—	
54 Наумъ Колимагаре	—	—	1	—	—	—	
55 Спиро Касапътъ	—	—	1	—	—	—	
56 Георги Ходжа	—	—	1	—	—	—	
57 Илия Доленчанецъ	—	—	1	—	—	—	
58 Ристе Доленчанецъ	—	—	1	—	—	—	
59 Недѣлко Дамяновъ	—	—	1	—	—	—	
60 Свещеникъ Никола Петровъ	—	—	1	—	—	—	Тримата (номера 60, 61 и 62) сж арестувани на 20 юний 1913 г.
61 Свещеникъ Спиро Ди- митровъ	—	—	1	—	—	—	
62 Наумъ Василевъ, учителъ	—	—	1	—	—	—	
63 Фамилия Стамболджи- еви	x	—	—	—	—	—	Цѣлата фамилия е била изклана въ домътъ имъ отъ сърбитѣ презъ е- сеньта на 1913 г.*
64 Никола Кузевъ	1	—	—	—	—	—	Четирмата (номе- ра 64, 65, 66 и 67) убити отъ сърбитѣ презъ есеньта на 1913 год.
65 Вангелъ Църнамаровъ	1	—	—	—	—	—	
66 Илия Йосифовъ	1	—	—	—	—	—	
67 Петъръ Стойковъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	62	—	—	—	

* Съ « x » си служимъ въ графитѣ, кждето трѣбва да сезначи неопре-
дѣленъ брой на пострадалитѣ лица, за които повече обяснения се даватъ въ
обяснителната графа.

	1	2	3	4	5	6	7	
Село Кукуречани :								
1	Свещеникъ Василь Колевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата сж арестувани на 20 юний 1913 год.
2	Найдо Велевъ	—	—	1	—	—	—	Тримата (номера 3, 4 и 5) сж убити отъ сърбитѣ презъ есенъта на 1913 г.
3	Наумъ Колевъ	1	—	—	—	—	—	
4	Гуло Голевъ	1	—	—	—	—	—	
5	Павле Христовъ	1	—	—	—	—	—	
		3	—	2	—	—	—	
Село Карамани :								
1	Никола Дишковъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 20 юний 1913 г.
Село Могила :								
1	Свещеникъ Димитъръ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 20 юний 1913 г. до 20 юлий 1913 г.
2	Георги Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Двамата (номера 2 и 3) сж арестувани на 20 юний и държани въ затвора до 20 юлий 1913 г.
3	Алексо Митревъ	—	—	1	—	—	—	
4	Секула Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Тримата (номера 4, 5 и 6) сж убити отъ сърбитѣ презъ есенъта на 1913 г.
5	Марко Петровъ	1	—	—	—	—	—	
6	Стоянъ Талевъ	1	—	—	—	—	—	
		3	—	3	—	—	—	
Село Цапари :								
1	Антонъ Божиновъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 20 юний 1913 г. до 20 юлий 1913 г.
2	Христо К. Вельовъ	—	—	1	—	—	—	На 29 апрѣль 1913 г. сръбския битолски околийски началникъ Яня Константиновичъ съ поручикъ Михайло М и х а й л о в и ч ъ (членъ на « Черна Ржка ») съ двама сръбски «войводи» 60 души стражари и 1 рота войници обсаждатъ селото, събиратъ в сички мъже и имъ предлагатъ да предста-
3	Трайче Ташковъ	—	—	1	—	—	—	
4	Лазе Василевъ	—	—	1	—	—	—	
5	Христо Колевъ	—	—	1	—	—	—	
6	Насе Гечевъ	—	—	1	—	—	—	
7	Иванче попъ Трайковъ	—	—	1	—	—	—	
8	Петре К. Пръкевъ	—	—	1	—	—	—	
9	Апостолъ Шатевъ	—	—	1	—	—	—	
10	Наумъ Василевъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
11 Изтезавани селяни	—	—	X	—	—	—	вять всичкото оржие, Следъ като не могли да намърятъ никакво оржие всички били подложени на жестоки изтезания и една часть арестувани ; особено тежко сж пострадали изброенитѣ селяни (отъ номеръ 2 до 10 вкл.), отъ които Насе Гечевъ е починалъ въ битолския затворъ на 14 май 1913 г.
12 Изтезавани селяни	—	—	X	—	—	—	На 1 май сжщата група отъ сърби отново сж дошли въ селото и сж събрали всички
13 Георги Димитровъ	—	—	1	—	—	—	ножове отъ селянитѣ ; на 2 май сж подложили
14 Свещеникъ Спиро Димитровъ	—	—	1	—	—	—	много селяни на изтезания ; а номера 16 и 17 и 15 сж се спасили съ много подкупи.
15 Нашо Наумовъ	—	—	—	—	1	—	Тримата селяни
16 Иванъ Тръпчевъ	—	—	—	—	1	—	(18, 19 и 20) ведно съ нѣколко други сж отишли да се оплачатъ отъ сръбския тероръ при руския консулъ, но последния ги издалъ на сръбитѣ и тѣ били арестувани, жестоко изтезавани и държани въ битолския затворъ до 15 юлий 1913 г.
17 Спиро Танчевъ	—	—	—	—	1	—	Изброенитѣ селяни (отъ номеръ 21 до 28 вкл.) сж арестувани отъ сръбитѣ и отвлечени къмъ Дебъръ. Тамъ сж били намърени и знемощѣли отъ българскитѣ войски презъ 1915 година.
18 Марко Колевъ	—	—	1	—	—	—	
19 Митре Чорбевъ	—	—	1	—	—	—	
20 Гоше Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
21 Христо К. Вельовъ	—	—	1	—	—	—	
22 Петре Мукевъ	—	—	1	—	—	—	
23 Спиро Христовъ	—	—	1	—	—	—	
24 Петре Симоновъ	—	—	1	—	—	—	
25 Христо Михайловъ	—	—	1	—	—	—	
26 Апостолъ Трайковъ	—	—	1	—	—	—	
27 Илия Стойчевъ	—	—	1	—	—	—	
28 Лазо К. Трояновъ	—	—	1	—	—	—	
	1	—	22	—	3	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Ивановци :							
1 Нечо Трифуновъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата селяни (номера 1, 2, 3 и 4) сж арестувани на 20 юний и държани до 20 юлий 1913 г.
2 Тале Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
3 Тале Аневъ	—	—	1	—	—	—	
4 Ангеле Николовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Нове Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	Двамата (номера 5 и 6) сж убити презъ есенята на 1913 год. отъ сърбитъ.
6 Кръстьо Христовъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	4	—	—	—	
Село Беранци :							
1 Веле Петровъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и държанъ въ затвора между 20 юний и 20 юлий 1913 г.
2 Веле Мицовъ	1	—	—	—	—	—	Тримата сж убити презъ есенята на 1913 година.
3 Стоянъ Галевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Христо Кузевъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	1	—	—	—	
Село Лозвани :							
1 Миле Стояновъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и държанъ въ затвора между 20 юний и 20 юлий 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Ношпалъ :							
1 Ядро Милевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата арестувани и държани въ затвора между 20 юний и 20 юлий 1913 г.
2 Иванъ Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Добрушево :							
1 Петко Петровъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сърбитъ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Църничани :							
1 Митре Долевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сърбитъ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Радоборъ :							
1 Диме Аневъ	—	—	1	—	—	—	Тримата сж арестувани отъ сърбитъ презъ юний 1913 г.
2 Христо Бучковъ	—	—	1	—	—	—	
3 Илия Петровъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Далбеговци :							
1 Цвѣтко Кировъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сѣрбитѣ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Дедебалци :							
1 Марко Ацевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сѣрбитѣ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Трънъ :							
1 Георги Бошевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сѣрбитѣ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Егри :							
1 Ангеле Николовъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сѣрбитѣ презъ юний 1913 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Кръстофоръ :							
1 Сърбинъ Стрѣзовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сѣрбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Путурюзъ :							
1 Митре Црѣклевъ	1	—	—	—	—	—	Двамата убити презъ есеньта на 1913 г.
2 Китанъ Кръстевъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Облаково :							
1 Цвѣтко Ивановъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сѣрбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Стругово :							
1 Коте Стефановъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сѣрбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Кръклино :							
1 Начо Дамчевски	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сѣрбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Смилево :							
1 Иеромонахъ Козма, игуменъ на манастира Св. Петъръ.	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сѣрбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Лопатица :							
1 Свещеникъ Илия п. Наумовъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж убити презъ есеньта на 1913 г.
2 Петъръ Найденовъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Лера :							
1 Спиро Тановъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж убити отъ сърбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
2 Гоше Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Рамна :							
1 Стоянъ Марковъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Гявато :							
1 Лазаръ Пурдовъ	1	—	—	—	—	—	Тримата убити отъ сърбитѣ презъ есеньта на 1913 г.
2 Илия Четелевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Блаже Рашайковъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Всичко въ Битолска околия							
	31	—	107	—	3	—	

Общо всички избити селяни отъ битолско сж били арестувани и държани въ битолския затворъ. Тамъ всички сж били жестоко изтезавани. Следъ това нощемъ на групи по 5-6 души сж били и з в е ж д а н и вънъ отъ града, избивани и заравяни; такива избити и заровени хора има и въ мѣстността Деве-Ани.

Село БУКОВО — Цѣлото село опожарено отъ сърбитѣ.

ЗАБЕЛЕЖКА :

При оттеглянето си, презъ 1915 г., сърбитѣ задигнали отъ Битолския затворъ 165 души и ги подкарали къмъ Албания, презъ Охридъ. Изъ пжтя, при с. Братинъ-Долъ, двама отъ затворницитѣ — синове на свещеникъ Василь отъ с. Кукуречани — били убити отъ стражата. На шосето, при прохода «Буково», билъ убитъ другъ затворникъ, родомъ отъ Прилѣпъ, на име Димко. По-нататкъ, при с. Опейница, били убити още 10 души затворници, родомъ отъ Мариховскитѣ села; между тѣхъ сж и лицата: Цвѣтко, Христо и Павле. Още па-нататкъ при с. Коселъ убити сж други двама затворници

отъ с .Нижополе. Преди пристигането въ гр. Охридъ сърбитѣ отдѣлили трима отъ затворниците, родомъ отъ гр. Велесъ, които отъ този моментъ изчезнали безследно. Отъ затвора въ Охридъ отдѣлили 16 старци и жени и ги пратили къмъ Струга-Дебъръ. Следъ това отдѣлили още 35 души и ги пратили къмъ Поградецъ. Сждбата на останалитѣ затворници е неизвестна ; знае се между другото, че при отстѣпленieto си сърбитѣ сж хвърлили трима души въ бунара при старата черква Св. Климентъ, въ махалата «Имаретъ».

**
*

II. ВЕЛЕШКА ОКОЛИЯ

1. Още съ идването си, сърбитѣ и тамъ, както въ цѣлата заета отъ тѣхъ областъ, затварятъ всички български училища ; превърнати сж насила въ сръбски.
— Децата сж били заставяни да отиватъ въ сръбско училище ; тѣзи, които отказвали, били подлагани на тормозъ и заставяни да плащатъ голѣми глоби.
— Митрополита се застѣпва за правата на българското население, но не следъ много и той е арестуванъ и екстерниранъ.
2. Започватъ обиски и арести на видни велешки граждани ; арестуванитѣ бивали оковавани въ окови и подлагани на жестоки изтезания ; много отъ задържанитѣ граждани препращали въ скопския затворъ, кждето прекарвали по повече отъ година.
3. Следъ 9 часа вечерята се забранява на гражданитѣ да палятъ ламби въ кжщитѣ си.
4. Отъ града безследно изчезватъ гражданитѣ :
Свещеникъ Иванъ Аврамовъ
Свещеникъ Лазаръ Трайчевъ Андовъ
Свещеникъ Петъръ Андрѣевъ
— И тримата свещеници сж били звѣрски изтезавани, после сж били изклани и хвърлени въ Вардаръ.
5. Много още видни граждани били арестувани, жестоко изтезавани и, следъ като сж заколовани, хвърляни въ рѣка Вардаръ.
6. Отъ затворенитѣ велешани, изпратени въ скопския затворъ, десетки били задигнати отъ сърбитѣ при отстѣпленieto имъ презъ 1915 г. по посока на Рѣсенъ. По пжтя е трѣбвало да понасятъ страхотни лишения и тормозъ. Въ Рѣсенъ частъ сж били застигнати и освободени отъ българскитѣ войски. Но голѣмо число бивали избивани изъ пжтя отъ сърбитѣ.

III. ГЕВГЕЛИЙСКА ОКОЛИЯ

- 1 Съ идването си въ града, сърбитѣ изгарятъ училищната библиотека, училищната и общинска архиви.
— Всички български надписи били заличвани.
2. Почти цѣлото население на града, следъ като е било подложено на тормозъ отъ страна на сърбитѣ, е било принудено да търси спасение въ гр. Струмица (тогава въ български ржце).
3. Голѣма частъ отъ селянитѣ отъ околията сжщо сж били принудени да търсятъ спасение къмъ Струмица.

IV. ГОСТИВАРСКА ОКОЛИЯ

1. Арестувани и изтезавани сж 40 души. Най-жестоко сж изтезавани свещеникъ Неофитъ попъ Владимировъ отъ с. ЕЛОВЦИ и игуменътъ на Лешочкия манастиръ, Иеромонахъ Мартирий.
2. Презъ есенята на 1915 г. село СДУНЪЕ е бомбардирано отъ артилерия, после опожарено. Онѣзи селяни, които сж се опитали да се спасятъ съ бѣгство отъ стрелбата и пламъцитѣ сж били причаквани отъ сръбскитѣ

войници и застрелвани; между купищата отъ избити хора имало майки, които и въ смъртта си държели въ прегръдкитѣ си бозайничетата или малкитѣ си деца.

3. Село РАВЕНЪ е сжщо бомбардирано презъ есеньта на 1915 г. Повечето селяни сж избити. Само въ единъ кладенець сж хвърлени труповетѣ на 15 души. Останалитѣ живи турци сж насила кръщавани отъ сръбския владика Викентий, дошелъ за цельта отъ Скопје.
4. Въ село ВРУТОКЪ сж избити 20 души селяни презъ есеньта на 1915 год.
5. Село РЪЧАНИ, състояще се отъ 400 кжци, е цѣлостно разрушено. Всички мжже сж събрани вѣнъ отъ селото и повечето застреляни тамъ съ картечица. Онѣзи, които въ момента успѣли да се спасятъ съ бѣгство, сж заловени и по-късно масово избити въ мѣстността « Дутлъкъ ».
6. Въ село ДОБРИДОЛЪ сж убити 10 души и опожарени 50 кжци — 1915 г.
7. Въ село ЧЕГРАНИ убити 20 души и селото на нѣколкото пжти обстрелвано съ артилерия и разрушено (презъ 1915 г. — есеньта).
8. Въ село ЧАЙЛЕ 7 души сж убити и хвърлени въ Вардара.
9. Село КАЛИЩА, отъ сто кжци, опожарено и много селяни избити.
10. Въ село ВРАБЧИЩА изгорена една кжца, два дюкяна и задигнатъ всичкия едъръ добитъкъ.

**

V. ДЕБЪРСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кжци	
	1	2	3	4	5	6	7
Градъ Дебъръ :							
1	Усни Далипъ Пустина	—	—	—	—	—	3
2	Шабанъ Алушъ Пустина	—	—	—	—	—	1
3	Мустафа Пустина	—	—	—	—	—	1
4	Исмаилъ Пустина	—	—	—	—	—	1
5	Ибраимъ Пустина	—	—	—	—	—	1
6	Джеладинъ Абдинъ Ярецъ	—	—	—	—	—	1
7	Фейзула Трена	—	—	—	—	—	1
8	Бавто Кърчища	—	—	—	—	—	1
9	Миединъ Кърчища	—	—	—	—	—	1
10	Мустафа Баланца	—	—	—	—	—	1
11	Називъ Трѣбища	—	—	—	—	—	1
12	Шаинъ Цапа	—	—	—	—	—	1
13	Амидъ Цапа	—	—	—	—	—	1
14	Веби Атибъ	—	—	—	—	—	1
15	Беджедъ Салакъ	—	—	—	—	—	1
16	Шеифъ Мула Даутъ	—	—	—	—	—	1
17	Тафо Оломанъ	—	—	—	—	—	1
18	Абди Цука	—	—	—	—	—	2

	1	2	3	4	5	6	7
19	Махмудъ Баолъ	—	—	—	—	—	1
20	Тосунъ Бандо	—	—	—	—	—	1
21	Джеладинъ Симиджи	—	—	—	—	—	1
22	Манко Джепица	—	—	—	—	—	1
23	Алитъ Джепица	—	—	—	—	—	1
24	Нежбо Попината	—	—	—	—	—	1
25	Зекиръ Сали	—	—	—	—	—	1
26	Амедъ Баолъ	—	—	—	—	—	1
27	Дурмишъ Горенца	—	—	—	—	—	2
28	Юсуфъ Шаръ	—	—	—	—	—	1
29	Бекиръ Джемолче	—	—	—	—	—	1
30	Ислямъ Селимъ Дацъ	—	—	—	—	—	1
31	Шакиръ Клена	—	—	—	—	—	1
32	Асанъ Ефенди Джидро	—	—	—	—	—	1
33	Абдула Клабучица	—	—	—	—	—	1
34	Алитъ Кросъ	—	—	—	—	—	1
35	Шазиманъ Смоки	—	—	—	—	—	1
36	Ибраимъ Смоки	—	—	—	—	—	1
37	Айдинъ Горенца	—	—	—	—	—	1
38	Сабединъ Горенца	—	—	—	—	—	1
39	Моте Зейнелъ	—	—	—	—	—	1
40	Тефикъ Исмаилъ	—	—	—	—	—	1
41	Нурче Чанка	—	—	—	—	—	1
42	Асанъ Шатко	—	—	—	—	—	1
43	Гани Мендзеджи	—	—	—	—	—	1
44	Амди Али	—	—	—	—	—	1
45	Ваидъ Поцеста	—	—	—	—	—	1
46	Миединъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
47	Али Бекъ	—	—	—	—	—	1
48	Афузъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
49	Сейфединъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
50	Кязимъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
51	Махмудъ Бегъ	—	—	—	—	—	1
52	Оломанъ Бегъ	—	—	—	—	—	1
53	Амди Ефенди	—	—	—	—	—	1
54	Бавто Калапъ	—	—	—	—	—	1
55	Юнузъ Туркешъ	—	—	—	—	—	1
56	Бавто Зеко	—	—	—	—	—	1
57	Шаикъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
58	Мерси Бекъ	—	—	—	—	—	1
59	Аджи Бекъ	—	—	—	—	—	1
60	Елмазъ Бекъ	—	—	—	—	—	1
61	Муаремъ Бавто	—	—	—	—	—	1
62	Називъ Пиянецъ	—	—	—	—	—	1
63	Аджи Шакиръ	—	—	—	—	—	1
64	Демиръ Пиянецъ	—	—	—	—	—	1
65	Рифатъ Макелари	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	6	7
66 Османъ Мустафовъ	—	—	—	—	—	—	1
67 Абдулъ Керимъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	—	1
68 Ракибъ Кятибъ	—	—	—	—	—	—	1
69 Аджи Метула	—	—	—	—	—	—	1
70 Сефединъ Бекъ	—	—	—	—	—	—	1
71 Абдула Кятибъ	—	—	—	—	—	—	1
72 Садула Бояджи	—	—	—	—	—	—	1
73 Алитъ Сулеманъ	—	—	—	—	—	—	1
74 Тафъ Тършана	—	—	—	—	—	—	1
75 Рустемъ Мендзегжи	—	—	—	—	—	—	1
76 Исмаилъ Кури	—	—	—	—	—	—	1
77 Рашидъ Кури	—	—	—	—	—	—	1
78 Садикъ Кури	—	—	—	—	—	—	1
79 Османъ Баолъ	—	—	—	—	—	—	1
80 Шабанъ Пена	—	—	—	—	—	—	1
81 Абе Исмаилъ	—	—	—	—	—	—	1
82 Османъ Юсеинъ	—	—	—	—	—	—	1
83 Акифъ Оручъ	—	—	—	—	—	—	1
84 Изетъ Бавтиаръ	—	—	—	—	—	—	1
85 Локо Вели	—	—	—	—	—	—	1
86 Дестанъ Фета	—	—	—	—	—	—	1
87 Туче Лико	—	—	—	—	—	—	1
88 Неджебъ Ланъ Аме	—	—	—	—	—	—	1
89 Зейнела Струганъ	—	—	—	—	—	—	1
90 Зекиръ Поцеста	—	—	—	—	—	—	1
91 Рани Салиовъ	—	—	—	—	—	—	1
92 Джемаилъ Бояджи	—	—	—	—	—	—	1
93 Мете Поцеста	—	—	—	—	—	—	1
94 Беджетъ Оручъ	—	—	—	—	—	—	1
95 Сипанъ Иса	—	—	—	—	—	—	1
96 Амедъ Бекъ Беавъ	—	—	—	—	—	—	1
97 Бекиръ Ефенди Нури	—	—	—	—	—	—	1
98 Тавъ Куля	—	—	—	—	—	—	1
99 Байрамъ Ефенди	—	—	—	—	—	—	1
100 Сали Варварица	—	—	—	—	—	—	1
101 Айрединъ Варварица	—	—	—	—	—	—	1
102 Даутъ Варварица	—	—	—	—	—	—	1
103 Ваби Али Ефенди	—	—	—	—	—	—	1
104 Юсуфъ Калъча	—	—	—	—	—	—	1
105 Селимъ Бръждана	—	—	—	—	—	—	1
106 Адемъ Бръждана	—	—	—	—	—	—	1
107 Азесъ Мендзеджи	—	—	—	—	—	—	1
108 Садикъ Вързиволь	—	—	—	—	—	—	1
109 Махмудъ Баоловъ	—	—	—	—	—	—	1
110 Аджи Абди	—	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	6	7
111 Реджебъ Джемаилъ Аголъ	—	—	—	—	—	1	
112 Муамедъ х. Япаровъ	—	—	—	—	—	1	
113 Беджетъ Апдаръ Бей	—	—	—	—	—	1	
114 Исмаилъ Паша	—	—	—	—	—	1	
115 Лямъ Полякъ	—	—	—	—	—	1	
116 Диме Алабегли	—	—	—	—	—	1	
117 Али Луо Бекиръ	—	—	—	—	—	1	
118 Аджи Алайбеглия	—	—	—	—	—	1	
119 Абдураимъ Томинъ	—	—	—	—	—	1	
120 Сефетъ Русъ	—	—	—	—	—	1	
121 Суфе Тирана	—	—	—	—	—	1	
122 Себединъ х. Алилъ	—	—	—	—	—	1	
123 Сейфединъ Гюмушка	—	—	—	—	—	1	
124 Ибраимъ Симиджи	—	—	—	—	—	1	
125 Ишаръ Байкушъ	—	—	—	—	—	1	
126 Оломанъ Лочъ	—	—	—	—	—	1	
127 Амедъ Ефенди Скоренъ	—	—	—	—	—	1	
128 Зиа Османъ Оголъ	—	—	—	—	—	1	
129 Махмудъ Рашидъ Бегъ	—	—	—	—	—	1	
130 Афузъ Байрамъ Аголъ	—	—	—	—	—	1	
131 Беджетъ Айдаръ	—	—	—	—	—	1	
132 Яшаръ Оломанъ	—	—	—	—	—	1	
133 Али Зейнелъ	—	—	—	—	—	1	
134 Фаикъ Сейфединъ Бегъ	—	—	—	—	—	1	
135 Муаремъ Еолъ	—	—	—	—	—	1	
136 Кадри Фицъ	—	—	—	—	—	1	
137 Ибраимъ Имеръ Коба	—	—	—	—	—	1	
138 Таиръ Вайка	—	—	—	—	—	1	
139 Бавто Зека	—	—	—	—	—	1	
140 Исмаилъ Туркешъ	—	—	—	—	—	1	
141 Сабидъ Амди	—	—	—	—	—	1	
142 Бавто Лексанъ	—	—	—	—	—	1	
143 Байрамъ х. Реджо	—	—	—	—	—	1	
144 Махмудъ х. Имер	—	—	—	—	—	1	
145 Неджба х. Имдо	—	—	—	—	—	1	
146 Фейка Имдо	—	—	—	—	—	1	
147 Али Оручо	—	—	—	—	—	1	
148 Биче Чиче	—	—	—	—	—	1	
149 Байрамъ Саронъ	—	—	—	—	—	1	
150 Сулеманъ Коба	—	—	—	—	—	1	
151 Исмаилъ Паша	—	—	—	—	—	1	
152 Кямилъ Сарачо	—	—	—	—	—	1	
153 Айрединъ Чиче	—	—	—	—	—	1	
154 Фаикъ Зейнело	—	—	—	—	—	1	
155 Шакиръ Сарачо	—	—	—	—	—	1	
156 Исмаилъ Паша	—	—	—	—	—	1	

	1	2	3	4	5	6	7
157 Дика Чанишъ	—	—	—	—	—	—	1
158 Хаджи Асанъ	—	—	—	—	—	—	1
159 Шевки х. Абдула	—	—	—	—	—	—	1
160 Арсланъ Шемо	—	—	—	—	—	—	1
161 Неджбо х. Имеръ	—	—	—	—	—	—	1
162 Мане Коба	—	—	—	—	—	—	1
163 Аджи Айрединъ	—	—	—	—	—	—	1
164 Тефикъ Баолъ	—	—	—	—	—	—	1
165 Бавто Касалъ	—	—	—	—	—	—	1
166 Гиго Яковче	—	—	—	—	—	—	1
167 Гаврилъ Ивановъ	—	—	—	—	—	—	1
168 Мурадъ Баница	—	—	—	—	—	—	1
169 Исмаилъ Паша	—	—	—	—	—	—	3
170 Ибраимъ Острѣна	—	—	—	—	—	—	1
171 Али Чиче	—	—	—	—	—	—	2
172 Етемъ Чиче	—	—	—	—	—	—	3
173 Максудъ Гюмушка	—	—	—	—	—	—	1
174 Афузъ Мавмудъ	—	—	—	—	—	—	1
175 Абдулъ Вързиволъ	—	—	—	—	—	—	1
176 Али Чиче	—	—	—	—	—	—	2
177 Джамията х. Ибраимъ	—	—	—	—	—	—	13
178 Динко Чамишо	—	—	—	—	—	—	1
179 Есатъ Андаръ	—	—	—	—	—	—	1
180 Шакуръ Ваятъ	—	—	—	—	—	—	2
181 Шукри Османъ Аголъ	—	—	—	—	—	—	1
182 Фикри Таранешъ	—	—	—	—	—	—	2
183 Айрула Пашолъ	—	—	—	—	—	—	1
184 Исмаилъ Туркешъ	—	—	—	—	—	—	1
185 Абдугаиръ Кърмия	—	—	—	—	—	—	1
186 Байрамъ х. Реджо	—	—	—	—	—	—	2
187 Сулейманъ Коба	—	—	—	—	—	—	2
188 Цено Коба	—	—	—	—	—	—	4
189 Шеинъ Месинъ	—	—	—	—	—	—	2
190 Шей Динка	—	—	—	—	—	—	2
191 Алитъ Садулъ	—	—	—	—	—	—	2
192 Новата Джамия	—	—	—	—	—	—	1
193 Сюлеманъ Коба	—	—	—	—	—	—	1
194 х. Рамаданъ Каишъ	—	—	—	—	—	—	1
195 Мехмедъ х. Байрамъ	—	—	—	—	—	—	1
196 Шерифъ Имамъ	—	—	—	—	—	—	1
197 Байрамъ х. Реджо	—	—	—	—	—	—	1
198 Манко Джебича	—	—	—	—	—	—	1
199 Кямилъ Бей	—	—	—	—	—	—	1
200 Мехмедъ Таранешъ	—	—	—	—	—	—	1
201 Исмаилъ Кивте	—	—	—	—	—	—	1
202 Амитъ Садулъ	—	—	—	—	—	—	1
203 Сабединъ х. Лило	—	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	7
204	Шаинъ х. Ибраимъ	—	—	—	—	1
205	Мехмедъ х. Байрамъ	—	—	—	—	6
206	Маликъ Шакиръ	—	—	—	—	2
207	Изетъ Абдураманъ	—	—	—	—	2
208	Исни Далипъ Пустиня	—	—	—	—	1
209	Зекиръ Чучура	—	—	—	—	2
210	Елмазъ Рамко	—	—	—	—	1
211	Шаинъ Дервишъ	—	—	—	—	1
212	Муамедъ х. Байрамъ	—	—	—	—	6
213	Юнузъ Мустафа Муча	—	—	—	—	1
214	Лямъ Дацъ	—	—	—	—	1
215	Дулъ Исмаилъ	—	—	—	—	1
216	Алитъ Налбатъ	—	—	—	—	1
217	Афузъ Бекъ	—	—	—	—	1
218	Имеръ Фето Учокъ	—	—	—	—	2
219	Сали Муча Мустафа	—	—	—	—	1
220	Джамията Теке	—	—	—	—	1
221	Афузъ Бекъ Кадро	—	—	—	—	1
222	Изетъ Салио Сезаиръ	—	—	—	—	1
223	Реджепъ Вещи	—	—	—	—	1
224	Шаинъ Дервишъ Курта	—	—	—	—	1
225	Хаджи Байрамъ Златко	—	—	—	—	1
226	Абдулъ Латифъ Гоча	—	—	—	—	1
227	Шевке Шабанъ Палецъ	—	—	—	—	2
228	Елмазъ Бегъ Адраманъ	—	—	—	—	1
229	Новата Джамия	—	—	—	—	1
230	Бекиръ Кято	—	—	—	—	1
231	Айрединъ х. Имеръ	—	—	—	—	1
232	Байрамъ х. Реджо	—	—	—	—	2
233	Есатъ Елмазъ Айдаръ	—	—	—	—	3
234	Исмаилъ Абдулъ Ага	—	—	—	—	2
235	Бекиръ Мехмедъ Та- ранецъ	—	—	—	—	1
236	х. Реджо	—	—	—	—	1
237	Тафъ Тършона	—	—	—	—	1
238	Али Пустина	1	—	—	—	—
239	Нечбо Бегъ Кадри	1	—	—	—	—
240	Селимъ Бегъ Кадри	1	—	—	—	—
241	Гапи Рашитъ	1	—	—	—	—
242	Беджетъ Мустафа	1	—	—	—	—
243	Хаджи Исмаилъ	1	—	—	—	—
244	Рашидъ Косалъ	1	—	—	—	—
245	Мехмедъ Деволянъ	1	—	—	—	—
246	Хаджи Зекио	1	—	—	—	—
247	Куртали Мусо Спаия	1	—	—	—	—
248	Амитъ Айрединъ	1	—	—	—	—
249	Фуатъ Айрединъ	1	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
250 Муратъ Дацъ	1	—	—	—	—	—	—
251 Шукри Цане	1	—	—	—	—	—	—
252 Веби Али Охросъ	1	—	—	—	—	—	—
253 Ракитъ Питарка	1	—	—	—	—	—	—
254 Беджетъ Ночбо	1	—	—	—	—	—	—
255 Муратъ Мутафъ	1	—	—	—	—	—	—
256 Шакиръ Дещъ	1	—	—	—	—	—	—
257 Шакиръ Бегъ Еленъ	1	—	—	—	—	—	—
258 Муаремъ Папреникъ	1	—	—	—	—	—	—
259 Илязъ Етемъ Папра	1	—	—	—	—	—	—
260 Абдурамъ Маликъ Ба- лануя	1	—	—	—	—	—	—
261 Усня Кюлафко	1	—	—	—	—	—	—
262 Алцо Арсланъ	1	—	—	—	—	—	—
263 Риза Исеиновъ	1	—	—	—	—	—	—
264 Амди Сулеманъ Бамъ	1	—	—	—	—	—	—
265 Дудо Лячо	1	—	—	—	—	—	—
266 Рамаданъ Караф. Бегъ	1	—	—	—	—	—	—
267 Шей Исинъ	1	—	—	—	—	—	—
268 Садила Стрезимиръ	1	—	—	—	—	—	—
269 Асанъ Лиманъ Елевца	1	—	—	—	—	—	—
270 Сафайнъ Ляко Вей	1	—	—	—	—	—	—
271 Спасе Веловъ	1	—	—	—	—	—	—
272 Амзо Асанъ Зиде	1	—	—	—	—	—	—
273 Доне Василовъ	1	—	—	—	—	—	—
274 Кръсто Филиповъ	1	—	—	—	—	—	—
275 Петъръ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	—
276 Цено Мирзовъ	1	—	—	—	—	—	—
277 Риза Османъ	1	—	—	—	—	—	—
278 Лале Ивановъ Лазар- поле	1	—	—	—	—	—	—
279 Керимъ Сафединъ	1	—	—	—	—	—	—
280 Назифъ Айрединъ	1	—	—	—	—	—	—
281 Айрединъ Мето	1	—	—	—	—	—	—
282 Лито Али Киганъ	1	—	—	—	—	—	—
283 Амзо Арсланъ	1	—	—	—	—	—	—
284 Абдула Елевца	1	—	—	—	—	—	—
285 Називъ Селманъ	1	—	—	—	—	—	—
286 Луто Мутаръ Ламо	1	—	—	—	—	—	—
287 Луто Беджетъ	1	—	—	—	—	—	—
288 Мустафовъ синъ	1	—	—	—	—	—	—
289 Синъ Аае Гузе	1	—	—	—	—	—	—
290 Синъ Байрамъ Папре- никъ	1	—	—	—	—	—	—
291 Изеиръ Миртъ	1	—	—	—	—	—	—
292 Рабие Сульо	1	—	—	—	—	—	—
293 Демиръ Садикъ	1	—	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
294 Абе Мине	1	—	—	—	—	—	
295 Лимонъ Сали	1	—	—	—	—	—	
296 Аметъ Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
297 Курто Джаферъ	1	—	—	—	—	—	
298 Джаферица Бошутъ	1	—	—	—	—	—	
299 Зенула Ално	1	—	—	—	—	—	
300 Муратъ Адемъ	1	—	—	—	—	—	
301 Айрия Таиръ	1	—	—	—	—	—	
302 Байрамъ Мустафа	1	—	—	—	—	—	
303 Павелъ Теодосиевъ, свещеникъ	1	—	—	—	—	—	
	66	—	—	—	—	258	

Той е билъ архиерейски намѣстникъ въ Галичникъ. Битъ е съ пѣсѣчни торби; после пратенъ въ Скопје въ затвора, кждето отново изтезаванъ; починалъ следъ жестоки изтезания.

Село Аме

1 Кязимъ Елмазъ	—	—	—	—	—	1	
2 Гани Зенилъ	—	—	—	—	—	1	
3 Мане Фетовъ	—	—	—	—	—	1	
4 Селимъ Садикъ	—	—	—	—	—	1	
5 Беби Рамаданъ	—	—	—	—	—	1	
6 Исеинъ Окоре	—	—	—	—	—	1	
7 Миртезанъ Сулемъ	—	—	—	—	—	1	
8 Тефикъ Арсланъ	—	—	—	—	—	1	
9 Реджебъ Сулеманъ	—	—	—	—	—	1	
10 Джело Сали	—	—	—	—	—	1	
11 Вейселъ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
12 Фаикъ Муратъ	—	—	—	—	—	1	
13 Османъ Лата	—	—	—	—	—	1	
14 Имеръ Мехмедъ	—	—	—	—	—	1	
15 Рашидъ Мехмедъ	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	15	

Село Кривци

1 Арсланъ Бей Кривци	—	—	—	—	—	1	
2 Фета Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
3 Мехмедъ Садикъ	—	—	—	—	—	1	
4 Ракибъ Абе	—	—	—	—	—	1	
5 Дулъ Трена	—	—	—	—	—	1	
6 Мудо Стуфче	—	—	—	—	—	1	
7 Мустава Стуфче	—	—	—	—	—	1	
8 Алитъ Садикъ	—	—	—	—	—	1	
9 Дало Бавто	—	—	—	—	—	1	

	1	2	3	4	5	6	7
10 Беджетъ Али	—	—	—	—	—	1	
11 Садикъ Али	—	—	—	—	—	1	
12 Мехмедъ Байрамъ	—	—	—	—	—	1	
13 Мамутъ Шакиръ	—	—	—	—	—	1	
14 Лимонъ Байрамъ	—	—	—	—	—	1	
15 Оломанъ Шакиръ	—	—	—	—	—	1	
16 Исеинъ Зенуль	—	—	—	—	—	1	
17 Тефикъ Айденъ	—	—	—	—	—	1	
18 Тосумъ Айдинъ	—	—	—	—	—	1	
19 Бавто Паше	—	—	—	—	—	1	
20 Мивтаръ Паше	—	—	—	—	—	1	
21 Цанко Реджепъ	—	—	—	—	—	1	
22 Адраманъ Реджепъ	—	—	—	—	—	1	
23 Лимонъ Малинъ	—	—	—	—	—	1	
24 Али Реджепъ	—	—	—	—	—	1	
25 Реджепъ Положанъ	—	—	—	—	—	1	
26 Шемо Оломанъ	—	—	—	—	—	1	
27 Самъ Скука	—	—	—	—	—	1	
28 Арифъ Джелае	—	—	—	—	—	1	
29 Айдаръ Ласко	—	—	—	—	—	1	
30 Беджетъ Нурединъ	—	—	—	—	—	1	
31 Кадри Сефединъ	—	—	—	—	—	1	
32 Джемаилъ Абединъ	—	—	—	—	—	1	
33 Азисъ Мустафа	—	—	—	—	—	1	
34 Джеладинъ Саде	—	—	—	—	—	1	
35 Джемаилъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
36 Роуфъ Нурединъ	—	—	—	—	—	1	
37 Имеръ Адраманъ	—	—	—	—	—	1	
38 Алитъ Адраманъ	—	—	—	—	—	1	
39 Мустафа Зенуль	—	—	—	—	—	1	
40 Ибраимъ Зенуль	—	—	—	—	—	1	
41 Мазламъ Рамаданъ	—	—	—	—	—	1	
42 Юнузь Рамаданъ	—	—	—	—	—	1	
43 Еюбъ Адраманъ	—	—	—	—	—	1	
44 Далибъ Елмазъ	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	44	

Село Кжци

1 Рамаданъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
2 Селимъ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
3 Байрамъ Даць	—	—	—	—	—	1	
4 Исеинъ Ризванъ	—	—	—	—	—	1	
5 Елмазъ Азизъ	—	—	—	—	—	1	
6 Адемъ Аса	—	—	—	—	—	1	
7 Маличъ Рамаданъ	—	—	—	—	—	1	
8 Сали Нурединъ	—	—	—	—	—	1	

	1	2	3	4	5	6	7
9 Незиръ Думанъ	—	—	—	—	—	1	
10 Абди Фазли	—	—	—	—	—	1	
11 Шаинъ Джаферъ	—	—	—	—	—	1	
12 Уке Усеинъ	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	12	
Село Коняри							
1 Таиръ Фида	—	—	—	—	—	1	
2 Сулайманъ Фида	—	—	—	—	—	1	
3 Махмудъ Зенда	—	—	—	—	—	1	
4 Ревманъ Мивтаръ	—	—	—	—	—	1	
5 Сулеманъ Питарка	—	—	—	—	—	1	
6 Алитъ Байрамъ	—	—	—	—	—	1	
7 Кязимъ Адемъ	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	7	
Село Бомово							
1 Назмерка Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
2 Абдула Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
3 Елезъ Равманъ	—	—	—	—	—	1	
4 Фета Далипъ	—	—	—	—	—	1	
5 Абди Адемъ	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	5	
Село Елевци							
1 Асимъ Джаферъ	—	—	—	—	—	1	
2 Раимъ Абдураманъ	—	—	—	—	—	1	
3 Мане Бекиръ	—	—	—	—	—	1	
4 Скендеръ Максудъ	—	—	—	—	—	1	
5 Усеинъ Севергъ	—	—	—	—	—	1	
6 Бединъ Зекиръ	1	—	—	—	—	—	
7 Яшаръ Илязъ	1	—	—	—	—	—	
8 Яшаръ Елезъ	1	—	—	—	—	—	
9 Рамаданъ Сали	1	—	—	—	—	—	
10 Абдула Яня	1	—	—	—	—	—	
11 Абединъ Юнузъ	1	—	—	—	—	—	
12 Рифатъ Юнузъ	1	—	—	—	—	—	
13 Мустафа Нури	1	—	—	—	—	—	
14 Айдаръ Нури	1	—	—	—	—	—	
15 Муратъ Мислимъ	1	—	—	—	—	—	
16 Адемъ Вели	1	—	—	—	—	—	
17 Шукри Елмазъ	1	—	—	—	—	—	
18 Мехмедъ Асанъ	1	—	—	—	—	—	
19 Ферадъ Максудъ	1	—	—	—	—	—	
20 Ибраимъ Юсеинъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥
21 Камберъ Баки	1	—	—	—	—	—
22 Мерси Реджо	1	—	—	—	—	—
23 Еминъ Али	1	—	—	—	—	—
24 Яня Лиманъ	1	—	—	—	—	—
25 Шакиръ Ферамезъ	1	—	—	—	—	—
26 Визатъ Мапо	1	—	—	—	—	—
27 Усеинъ Сали	1	—	—	—	—	—
28 Нурединъ Селманъ	1	—	—	—	—	—
29 Ибраимъ Арифъ	1	—	—	—	—	—
30 Асанъ Арифъ	1	—	—	—	—	—
31 Аджи Еминъ	1	—	—	—	—	—
32 Аджи Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—
33 Камберъ Абдула	1	—	—	—	—	—
34 Аджи Яшаръ	1	—	—	—	—	—
35 Реджебъ Лиманъ	1	—	—	—	—	—
36 Мустафа Селманъ	1	—	—	—	—	—
37 Мемедъ Али	1	—	—	—	—	—
38 Шефки Ефединъ	1	—	—	—	—	—
39 Сефединъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—
40 Аметъ Реджепъ	1	—	—	—	—	—
41 Амедъ Нурединъ	1	—	—	—	—	—
42 Елмазъ Амедъ	1	—	—	—	—	—
43 Умеръ Реджебъ	1	—	—	—	—	—
44 Лятифъ Реджебъ	1	—	—	—	—	—
45 Мустафа Османъ	1	—	—	—	—	—

40 — — — — 5

Село Коджаджикъ

1 Амедъ Азисъ	—	—	—	—	—	1
2 Кямилъ Нурединъ	1	—	—	—	—	—
3 Адилъ Курдали	1	—	—	—	—	—
4 Шазиманъ Фиратъ	1	—	—	—	—	—

3 — — — — 1

Село Лѣсничони

1 Исмаилъ Мето	—	—	—	—	—	1
2 Мехмедъ Зенделъ	—	—	—	—	—	1
3 Алия Айдаръ	—	—	—	—	—	1
4 Сефо Рамо	—	—	—	—	—	1
5 Бекиръ Емро	—	—	—	—	—	1
6 Велие Емро	—	—	—	—	—	1
7 Сало Емро	—	—	—	—	—	1
8 Адилъ Айдаро	—	—	—	—	—	1
9 Дервишъ Рамо	—	—	—	—	—	1
10 Имеръ Селимъ	—	—	—	—	—	1
11 Байрамъ Сульо	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	6	7
12 Арсланъ Юсуфъ	—	—	—	—	—	1	
13 Сало Мето	—	—	—	—	—	1	
14 Аиро Незиръ	—	—	—	—	—	1	
15 Сульо Сеимъ	—	—	—	—	—	1	
16 Джаферъ Лиманъ	—	—	—	—	—	1	
17 Бега Алко	—	—	—	—	—	1	
18 Реджо Арифъ	—	—	—	—	—	1	
19 Ахмедъ Медо	—	—	—	—	—	1	
20 Муно Мето	—	—	—	—	—	1	
21 Айдинъ Садикъ	—	—	—	—	—	1	
22 Юска Алко	—	—	—	—	—	1	
23 Цоно Юнузъ	—	—	—	—	—	1	
24 Рустемъ Юнузъ	—	—	—	—	—	1	
25 Тима Амзо	—	—	—	—	—	1	
26 Адемъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
27 Джаферъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
28 Османъ Селманъ	—	—	—	—	—	1	
29 Аиро Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
30 Джепо Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
31 Сейдо Бекиръ	—	—	—	—	—	1	
32 Мечо Цоно	—	—	—	—	—	1	
33 Исо Мусто	—	—	—	—	—	1	
34 Ракибъ Мусто	—	—	—	—	—	1	
35 Мечо Муйо	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	35	

Село Лесничане

1 Байрамъ Мустафа	—	—	—	—	—	1	
2 Елиазъ Арсланъ	1	—	—	—	—	—	
3 Рамаданъ Оручъ	1	—	—	—	—	—	
4 Арсланъ Насуфъ	1	—	—	—	—	—	
5 Мерсо Сало	1	—	—	—	—	—	
6 Алцо Селимъ	1	—	—	—	—	—	
7 Айдаръ Сефо	1	—	—	—	—	—	
8 Ахмедъ Джепо	1	—	—	—	—	—	
	8	—	—	—	—	—	

Село Окщунъ

1 Яшаръ Алимъ	—	—	—	—	—	1	
2 Асанъ Муратъ	—	—	—	—	—	1	
3 Бекиръ Имеръ	—	—	—	—	—	1	
4 Арифъ Селманъ	—	—	—	—	—	1	
5 Садикъ Османъ	—	—	—	—	—	1	
6 Далипъ Арсланъ	—	—	—	—	—	1	
7 Вали Сулеманъ	—	—	—	—	—	1	
8 Акубъ Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6
9 Зенель Исмаилъ	1	—	—	—	—	—
10 Фератъ Исмаилъ	1	—	—	—	—	—
11 Исакъ Весиль	1	—	—	—	—	—
12 Бахтиаръ Весиль	1	—	—	—	—	—
13 Байрамъ Мустафа	1	—	—	—	—	—
14 Асанъ Асанъ	1	—	—	—	—	—
15 Асанъ Сюйлеманъ	1	—	—	—	—	—
16 Исеинъ Гега	1	—	—	—	—	—
17 Зиливъ Гега	1	—	—	—	—	—
18 Емро Далипъ	1	—	—	—	—	—
19 Абди Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
	12	—	—	—	—	7

Село Барово

1 Айдаръ Мустафа	1	—	—	—	—	—
2 Мустафа Айдаръ	1	—	—	—	—	—
3 Айша Айдаръ	1	—	—	—	—	—
4 Мирисъ Мустафа	1	—	—	—	—	—
5 Меряма Мустафа	1	—	—	—	—	—
6 Ибраимъ Мисиръ	1	—	—	—	—	—
7 Анифе Мисиръ	1	—	—	—	—	—
8 Рабия Мисиръ	1	—	—	—	—	—
9 Аджи Мустафа	1	—	—	—	—	—
10 Шерифъ Аджи	1	—	—	—	—	—
11 Айрия Аджи	1	—	—	—	—	—
12 Асанъ Османъ	1	—	—	—	—	—
13 Райлия Асанъ	1	—	—	—	—	—
14 Селимъ Асанъ	1	—	—	—	—	—
15 Муса Исмаилъ	1	—	—	—	—	—
16 Селвие	1	—	—	—	—	—
17 Анифа Мусо	1	—	—	—	—	—
18 Рахманъ Муаремъ	1	—	—	—	—	—
19 Беаза Рахманъ	1	—	—	—	—	—
20 Гюла Рахманъ	1	—	—	—	—	—
21 Зуберъ Имеръ	1	—	—	—	—	—
22 Фатиме Зуберъ	1	—	—	—	—	—
23 Яшаръ Фейзулъ	1	—	—	—	—	—
24 Якубъ Яшаръ	1	—	—	—	—	—
25 Рамаданъ Мерсо	1	—	—	—	—	—
26 Айрия Рамазанъ	1	—	—	—	—	—
27 Идризъ Исо	1	—	—	—	—	—
28 Айрия Исо	1	—	—	—	—	—
29 Резлия Исо	1	—	—	—	—	—
30 Селвия Исо	1	—	—	—	—	—
31 Байрамъ Аджи	1	—	—	—	—	—
32 Лима Байрамъ	1	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
33 Бея Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/> 33	—	—	—	—	—	
Село Гиновецъ							
1 Арсланъ Рахманъ	1	—	—	—	—	—	
2 Шакиръ Сейдо	1	—	—	—	—	—	
	<hr/> 2	—	—	—	—	—	
Село Трѣбище :							
1 Сало Садникъ	—	—	—	—	—	1	
2 Фидо Далипъ	—	—	—	—	—	1	
	<hr/> —	—	—	—	—	2	
Село Кленъе							
1 Сальо Назиръ	1	—	—	—	—	—	
2 Реджо Курто	1	—	—	—	—	—	
3 Салия Фазли	1	—	—	—	—	—	
	<hr/> 3	—	—	—	—	—	
Село Могорче							
1 Исмаилъ Джемо	1	—	—	—	—	—	
2 Яшаръ Османъ	1	—	—	—	—	—	
3 Джемаилъ Шерифъ	1	—	—	—	—	—	
4 Байрамъ Идрисъ	1	—	—	—	—	—	
5 Виле Вейсо	1	—	—	—	—	—	
6 Гето Бекиръ	1	—	—	—	—	—	
7 Арсланъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
8 Мусо Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	
9 Дине Садикъ	1	—	—	—	—	—	
10 Идро Саидъ	1	—	—	—	—	—	
11 Садикъ Рустемъ	1	—	—	—	—	—	
12 Идризъ Сало	1	—	—	—	—	—	
13 Емро Бело	1	—	—	—	—	—	
14 Ланко Зенилъ	1	—	—	—	—	—	
15 Арунъ Мивтаръ	1	—	—	—	—	—	
16 Дервишъ Демо	1	—	—	—	—	—	
17 Абдия Яшаръ	1	—	—	—	—	—	
18 Саипъ Деяръ	1	—	—	—	—	—	
19 Вейсо Далипъ	1	—	—	—	—	—	
20 Сафия Арифъ	1	—	—	—	—	—	
21 Аджо Вейсо	1	—	—	—	—	—	
	<hr/> 21	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥
Село Торбаче						
1 Сейдо Елезъ	1	—	—	—	—	—
2 Даутъ Емрулъ	1	—	—	—	—	—
3 Шабанъ Рустанъ	1	—	—	—	—	—
4 Юнузъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—
5 Мехмедъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—
6 Исеинъ Нурединъ	1	—	—	—	—	—
7 Уке Мивтаръ	1	—	—	—	—	—
8 Абдула Вейселъ	1	—	—	—	—	—
9 Вейселъ Айрулъ	1	—	—	—	—	—
10 Муаремъ Зейнелъ	1	—	—	—	—	—
11 Исеинъ Таиръ	1	—	—	—	—	—
12 Юнузъ Али	1	—	—	—	—	—
13 Алитъ Айро	1	—	—	—	—	—
14 Дестанъ Лико	1	—	—	—	—	—
15 Алилъ Лиманъ	1	—	—	—	—	—

15 — — — — —

Село Мадричъ

1 Анга Търпова	1	—	—	—	—	—
2 Благуна Илиева	1	—	—	—	—	—
3 Босила Петрова	1	—	—	—	—	—
4 Анга Йовчева	1	—	—	—	—	—

4 — — — — —

Всички избити при отстъплението на сърбитѣ къмъ Албания на 18 май 1915 г.

Село Дрънокъ

1 Стефо Христовъ	1	—	—	—	—	—
------------------	---	---	---	---	---	---

1 — — — — —

Убитъ при отстъплението на сърбитѣ презъ 1915 г.

Село Джепища

1 Саятъ Вейселъ	1	—	—	—	—	—
-----------------	---	---	---	---	---	---

1 — — — — —

Убитъ при отстъплението на сърбитѣ презъ 1915 г.

Село Тръпища

1 Зилфо Аджи	1	—	—	—	—	—
2 Раифъ Мерсо	1	—	—	—	—	—
3 Джемо Дуракъ	1	—	—	—	—	—
4 Иема Пиро	1	—	—	—	—	—
5 Незиръ Османъ	1	—	—	—	—	—
6 Фератъ Муратъ	1	—	—	—	—	—
7 Ракибъ Сеидъ	1	—	—	—	—	—
8 Дурмишъ Аидинъ	1	—	—	—	—	—
9 Равманъ Отучъ	1	—	—	—	—	—
10 Арифъ Гезо	1	—	—	—	—	—

Всички избити отъ сърбитѣ при отстъплението на войскитѣ имъ къмъ Албания презъ 1915 г.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
11 Рамаданъ Елезо	1	—	—	—	—	—	
12 Басрия Било	1	—	—	—	—	—	
13 Арсланъ Айдинъ	1	—	—	—	—	—	
	13	—	—	—	—	—	
Село Осолница							
1 Джемаилъ Нурединъ	1	—	—	—	—	—	
2 Исмаилъ Адемъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Новакъ							
1 Муединъ Яшаръ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Брѣщани							
1 Маликъ Фейзи	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Ябланица							
1 Свещеникъ Наумъ Пейчиновъ	1	—	—	—	—	—	
2 Спасе Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Мартинъ Петровъ	1	—	—	—	—	—	
4 Сирма Мартинова	1	—	—	—	—	—	
5 Митре Спасовъ	1	—	—	—	—	—	
	5	—	—	—	—	—	
Село Пискупщина							
1 Григоръ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
2 Алекса Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Василъ Григоровъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Нерези							
1 Стрѣзо Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Наумъ Костовъ Кова- чевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Богданъ Филковъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стрезо Ферикъ	—	—	1	—	—	—	
	3	—	1	—	—	—	

Изгоненъ отъ сър-
битъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Гол. Папради							
1 Аджи Капланъ Абди	1	—	—	—	—	—	
2 Шакиръ Асанъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Мал. Папради							
1 Нурединъ Исмаилъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Житинани							
1 Али Алимъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Браприца							
1 Безатъ Ходжа	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Баланци							
1 Далипъ Мустафа	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Горенци							
1 Рустемъ Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
2 Мане Муаремо	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Гери							
1 Кръсто Силяновъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ Яма планина презъ 1913 г.
2 Дело Доневъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ Яма планина презъ 1914 г.
3 Свещеникъ Исаие	1	—	—	—	—	—	Убитъ между Осой и Гери 1914 г.
4 Йованъ Костовъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ следъ жестоки изтезания
5 Пане Бибовъ	1	—	—	—	—	—	Изтезаванъ въ албан. Люмъ-кале.
	5	—	—	—	—	—	
Село Жупа Селци							
1 Донко Мирчевъ	1	—	—	—	—	—	Всички изброени селяни сж смъртно изтезавани отъ сърбитъ.
2 Младенъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Георги Стояновъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Банко Рожевъ	1	—	—	—	—	—	
5 Георги Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
6 Тасе Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Иванъ Костовъ	1	—	—	—	—	—	
8 Фиданъ Исаковъ	1	—	—	—	—	—	
9 Делко Мирчевъ	1	—	—	—	—	—	
10 Методи Спасевъ	1	—	—	—	—	—	
11 Владимиръ Дамяновъ	1	—	—	—	—	—	
12 Тасе Шаревъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	12	—	—	—	—	—	
Село Гол. Острени							
1 Джеваиръ Максудъ	1	—	—	—	—	—	
2 Алиа Адилъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	2	—	—	—	—	—	
Село Радоеца							
1 Абдия Фето	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	1	—	—	—	—	—	
Село Тучене							
1 Валица Байрамъ	—	—	1	—	—	—	Ранена отъ сърбитъ.
	<hr/>						
	—	—	1	—	—	—	
Село Тресонче							
1 Свещеникъ Апостолъ Мировъ	1	—	—	—	—	—	Измъкнатъ ношно време отъ дома му отъ сърбитъ ; отвлеченъ въ близката гора, изпочупватъ му черепа, обезобразяватъ го и така всрѣдъ адски мъжки издѣхналъ.
	<hr/>						
	1	—	—	—	—	—	
Галичникъ							
1 Янаки Томовъ	—	—	1	—	—	—	Изгоненъ отъ сърбитъ.
2 Андреевица	1	—	—	—	—	—	Убита отъ сърбитъ.
	<hr/>						
	1	—	1	—	—	—	
Всичко въ Дебърска околия	<hr/>						
	267	—	3	—	—	421	

РАЗНИ ВЪ ДЕБЪРСКО

1. Въ с. КЛЕНЪЕ сж изгорени	128 кжци
2. Въ с. ГИНОВЕЦЪ сж изгорени	1 кжца
3. Въ с. СТЕВЛОВО сж изгорени	160 кжци
4. Въ с. БОРОВО сж изгорени	100 кжци
5. Въ с. ЗАВЗУНЪ сж изгорени	120 кжци
6. Въ с. МОГОРЧЕ сж изгорени	60 кжци
7. Въ с. ПАПРАДНИКЪ сж изгорени	2 кжци
8. Въ с. ДОЛ. КОСОВРАСТИ сж изгорени	73 кжци
9. Въ с. ГОР. КОСОВРАСТИ сж изгорени	2 кжци
10. Въ с. ТОРБАЧЕ сж изгорени	28 кжци
11. Въ с. ГОЛЕИЩА сж изгорени	7 кжци
12. Въ с. ГОРНО ВИЧИЩА сж изгорени	11 кжци
13. Въ с. ДОЛНО ВИЧИЩА сж изгорени	7 кжци
14. Въ с. ИЗВИРИ сж изгорени	5 кжци
15. Въ с. СЕРПЕТОВО сж изгорени	11 кжци
16. Презъ есенъта на 1913 г. градъ Дебъръ е почти разрушенъ отъ сърбитѣ. А селата опожарени, ограбени и обезлюдени.	
17. Почти веднага следъ идването на сърбитѣ много видни българи сж били екстернирани ; изпоарестували българскитѣ учители и свещеници ; арестували сж въ самата митрополия българския митрополитъ Козма, а сетне сж го изгонили внѣ отъ държавата. Много отъ българитѣ сж били принудени да бѣгатъ, за да се спасяватъ.	

VI. КИЧЕВСКА ОКОЛИЯ

1. Съ идването си въ Кичевско, сърбитѣ арестуватъ всички учители и свещеници, понеже отказали да подпишатъ декларации, че били отдавна сърби.
2. Въ първитѣ дни още, отъ околията биватъ арестувани 106 души селяни.
3. Иеромонахъ Софроний попъ Петровъ, игуменъ на Пречистенския манастиръ, бива убитъ. Роденъ е отъ с. Подвисъ.
4. Иеромонахъ Теофанъ, калугеръ въ Пречистенския манастиръ, родомъ отъ с. Слатина, Охридско, бива разпнатъ на кръстъ ; като отъ дветѣ му страни биватъ разпнати сжщо на кръстове : Христо Николовъ отъ с. Слатина и Русе, отъ сжщото село.

5. Якимъ Йончевъ отъ с. ПОДВИСЪ бива жестоко битъ, веднага следъ идването на сърбитѣ, вследствие на което наскоро починалъ.
6. Иванъ Сърбиновъ отъ с. ЛАХЧАНИ бива жестоко битъ веднага следъ идването на сърбитѣ, вследствие на което починалъ.
7. Търпо Мойсовъ отъ с. ПОПОВЕЦЪ починалъ следъ жестокия побой нанесенъ му веднага следъ идването на сърбитѣ.
8. Мише Найдовъ и Константинъ Трояновъ отъ с. ЦЪРЪ, починали следъ жестокия побой нанесенъ имъ отъ сърбитѣ, веднага следъ идването имъ.
9. Киро Василевъ, отъ с. ЯВОРЕЦЪ убитъ веднага следъ идване на сърбитѣ.
10. Максимъ Мицковъ отъ с. ОСОИ убитъ отъ сърбитѣ веднага следъ идването имъ.
11. Наумъ Бѣличовъ и Петъръ Силевъ отъ с. ЦЪРЪ, сж убити отъ сърбитѣ веднага следъ идването имъ.
12. Една седмица преди отстѣпленieto си презъ 1915 г. сърбитѣ избиватъ близо до градъ КИЧЕВО 18 души българи отъ разни околии, които тѣ карали съ себе си. Избититѣ сж били захвърлени после въ единъ общъ трапъ. Всичко това е било наблюдавано отъ свещеникъ Иванъ попъ Кръстевъ.
13. Арсо Христовъ отъ с. ИВАНЧИЩА е убитъ отъ сърбитѣ презъ 1915 г., преди да напуснатъ селото; а жена му, следъ като е изнасилена отъ войницитѣ, е била вързана за единъ отъ прозорцитѣ на домътъ имъ и кѣщата запалена; така тя е изгорѣла жива.

VII. КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени кѣщи ⑥	
Градъ Кочани							
1	Коцо Пандовъ	—	—	1	—	—	Осемтътъ граждани сж жестоко изтезавани отъ сърбитѣ; при отстѣпленieto си сж ги закарали въ гр. Велесъ, но тамъ тѣ успѣли да се спасятъ съ бѣгство отъ затвора (1915 г.). Отвлеченъ отъ сърбитѣ при отстѣпленieto имъ презъ 1915 г., заедно съ колата и воловетѣ, и по пѣтя за Щипъ го убили.
2	Христо Алексовъ	—	—	1	—	—	
3	Георги п. Арсовъ	—	—	1	—	—	
4	Симеонъ Спасовъ	—	—	1	—	—	
5	Костадинъ п. Захариевъ	—	—	1	—	—	
6	Стойчо Миновъ	—	—	1	—	—	
7	Герасимъ Коцовъ	—	—	1	—	—	
8	Тодоръ Варадиновъ	—	—	1	—	—	
9	Дионисъ Пендовъ	1	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥
10 Пане Ефремовъ	—	—	1	—	—	—
11 Йорданъ п. Георгиевъ	—	—	1	—	—	—
	1	—	10	—	—	—

Двамата граждани сж жестоко изте-
завани — първи-
ятъ отъ бандата
на Бабунски, а вто-
риятъ отъ сръб-
ската власть.

Село Блатецъ

1 Ангелъ Мирчевъ	1	—	—	—	—	—
2 Трифонъ Митревъ	1	—	—	—	—	—
3 Симеонъ Стоименовъ	1	—	—	—	—	—
4 Павелъ Синадиновъ	1	—	—	—	—	—
5 Алекса Темовъ	1	—	—	—	—	—
6 П. Спиро Стояновъ	1	—	—	—	—	—
7 Зафиръ Момчиловъ	1	—	—	—	—	—
8 Иванъ Стояновъ	1	—	—	—	—	—
9 Григоръ Димитровъ	1	—	—	—	—	—
10 Спиро Малчевъ	1	—	—	—	—	—
11 Дене Домазетски	1	—	—	—	—	—
12 Мите Гошевъ	1	—	—	—	—	—
13 Серафимъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
14 Дене Синадиновъ	1	—	—	—	—	—
15 Владимиръ Аскевъ	1	—	—	—	—	—
16 Никола Лазаровъ	1	—	—	—	—	—
17 Мустафа Омеръ	1	—	—	—	—	—
18 Афъзъ Демурла Сали	1	—	—	—	—	—
19 Атанаси Ананиевъ	1	—	—	—	—	—
20 Михаилъ Ангеловъ	1	—	—	—	—	—
	20	—	—	—	—	—

Село Драгобраще

1 Велина Евтимова	1	—	—	—	—	—
2 Яна Мицова	1	—	—	—	—	—
3 Стойменъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
4 Герасимъ Илиевъ	1	—	—	—	—	—
5 Георги Илиевъ	1	—	—	—	—	—
6 Петре Янчевъ	1	—	—	—	—	—
7 Свещеникъ Зафиръ Пе- тревъ	1	—	—	—	—	—
8 Гюргя Гошева	1	—	—	—	—	—
9 Гена Георгиева	1	—	—	—	—	—
10 Петъръ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
11 Томе Колевъ	1	—	—	—	—	—
12 Траянъ Митевъ	1	—	—	—	—	—
	12	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6	7
Село Лжки							
1	Марко Гоцевъ	1	—	—	—	—	—
2	Тодоръ Марковъ	1	—	—	—	—	—
3	Атанасъ Марковъ	1	—	—	—	—	—
4	Саве Алексовъ	1	—	—	—	—	—
5	Спасе Петревъ	1	—	—	—	—	—
6	Харалампи Митевъ	1	—	—	—	—	—
7	Андонъ Стойчевъ	1	—	—	—	—	—
8	Илия Пецовъ	1	—	—	—	—	—
9	Петъръ Христовъ	1	—	—	—	—	—
10	Александъръ Стоиловъ	1	—	—	—	—	—
11	Стоянъ Александровъ	1	—	—	—	—	—
12	Герасимъ Александровъ	1	—	—	—	—	—
13	Стоилко Митевъ	1	—	—	—	—	—
14	Георги Йовевъ	1	—	—	—	—	—
15	Илия Гошевъ	1	—	—	—	—	—
16	Евтимъ Темелковъ	1	—	—	—	—	—
17	Милошъ Евтимовъ	1	—	—	—	—	—
18	Коле Лазаровъ	1	—	—	—	—	—
19	Мите Яневъ	1	—	—	—	—	—
20	Евда Андонова	1	—	—	—	—	—
21	Саве Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
22	Нако Мицовъ	1	—	—	—	—	—
23	Георги Атанасовъ	1	—	—	—	—	—
24	Иванъ Мицовъ	1	—	—	—	—	—
		24	—	—	—	—	—

Село Пекляни							
1	Филипъ Апостоловъ	1	—	—	—	—	—
2	Данче Спировъ	1	—	—	—	—	—
3	Георги Постолювъ	1	—	—	—	—	—
4	Йорданъ Серафимовъ	1	—	—	—	—	—
5	Трифонъ Дончевъ	1	—	—	—	—	—
6	Златанъ Стойчевъ	1	—	—	—	—	—
7	Пешо Филиповъ	1	—	—	—	—	—
		7	—	—	—	—	—

Село Търсино							
1	Муратъ Фератъ	1	—	—	—	—	—
2	Махремъ Асанъ	1	—	—	—	—	—
3	Расимъ Косе	1	—	—	—	—	—
4	Денчо Сулимановъ	1	—	—	—	—	—
5	Гоше Лазаровъ	1	—	—	—	—	—
6	Тасе Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
7	Коле Лазаровъ	1	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6	7
8 Велинъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Зафиръ Христовъ	1	—	—	—	—	—	
	9	—	—	—	—	—	
Село Вѣли							
1 Гаврилъ Бановъ	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни сж жестоко изтезавани.
2 Свещ. Стою п. Кировъ	—	—	1	—	—	—	
3 Бисера Митева	—	—	1	—	—	—	
4 Гайта п. Кирова	—	—	1	—	—	—	
5 Коце Цебовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Апостолъ Постолювъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Пантелей							
1 Борисъ Постолювъ	—	—	1	—	—	—	Двамата сж жестоко изтезавани.
2 Георги Антоуъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Пацаджиково							
1 Герасимъ Велковъ	—	—	1	—	—	—	Шестима сж изтезавани.
2 Георги Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Мария Митова	—	—	1	—	—	—	
4 Елка Митева	—	—	1	—	—	—	
5 Анастасия Кръстева	—	—	1	—	—	—	
6 Марко Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Лѣшки							
1 Митко Димчовъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ 19 селяни сж изтезавани.
2 Георги Лефковъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стоя Доянова	—	—	1	—	—	—	
4 Анчо Мишевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Гюргике Симеонова	—	—	1	—	—	—	
6 Анчо Левковъ	—	—	1	—	—	—	
7 Ленка Минова	—	—	1	—	—	—	
8 Велика Анчова	—	—	1	—	—	—	
9 Юрда Анчова	—	—	1	—	—	—	
10 Иванъ Левковъ	—	—	1	—	—	—	
11 Апостолъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
12 Божинъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
13 Данилъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
14 Фидана Георгиева	—	—	1	—	—	—	
15 Михаилъ Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
16 Геро Миновъ	—	—	1	—	—	—	
17 Стефанъ Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	
18 Гана п. Янкова	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
19 Веза Иванова	—	—	1	—	—	—	
20 Паца Стефанова	—	—	1	—	—	—	
21 Фима Митонова	—	—	1	—	—	—	
	2	—	19	—	—	—	
Село Винаца							
1 Коле Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	Убити отъ сърбитѣ при настѣпленieto 1913 г.
2 Стефанъ Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Христо Николовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбска чета.
4 Йорданъ Цоневъ	1	—	—	—	—	—	Завлечени отъ сръбитѣ и избити въ рѣка Осойница, Винишка община.
5 Григоръ Антоуъ	1	—	—	—	—	—	Отвлеченъ отъ сръбитѣ неизвестно где.
6 Джемалъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
7 Ало Джемo	1	—	—	—	—	—	
8 Лазаръ Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
9 Георги Мишевъ	—	1	—	—	—	—	Тримата сж взети като войници и сж изчезнали.
10 Кязимъ Асанъ	—	1	—	—	—	—	
11 Джедалъ Реджепъ	—	1	—	—	—	—	
	7	4	—	—	—	—	
Махала Кръшна							
1 Янче Петковъ	—	1	—	—	—	—	Осемтъ селяни сж отвлечени отъ сръбитѣ неизвестно где.
2 Мите Петковъ	—	1	—	—	—	—	
3 Коце Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	
4 Григоръ Митевъ	—	1	—	—	—	—	
5 Деспотъ Андовъ	—	1	—	—	—	—	
6 Смило Лазаровъ	—	1	—	—	—	—	
7 Анто Траяновъ	—	1	—	—	—	—	
8 Коце Антоуъ	—	1	—	—	—	—	
	—	8	—	—	—	—	
Село Градецъ							
1 Асанъ Дурмишъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбска банда при обработване на лозето си.
2 Ахмедъ Асанъ	1	—	—	—	—	—	Закланъ отъ сръбитѣ при отстѣпленieto имъ 1915 г.
	2	—	—	—	—	—	
Село Безиково							
1 Атанасъ Стойчевъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ 15 селяни сж избити отъ сръбитѣ въ мѣстността «Връговци».
2 Иванъ Карамфиловъ	1	—	—	—	—	—	
3 Георги Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Тодоси Христовъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Митко Христовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Никола Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
7 Симеонъ Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
8 Гаврилъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Ангелъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
10 Велко Илиовъ	1	—	—	—	—	—	
11 Атанасъ Велковъ	1	—	—	—	—	—	
12 Велинъ Янакиевъ	1	—	—	—	—	—	
13 Стоименъ Янакиевъ	1	—	—	—	—	—	
14 Лазаръ Тасевъ	1	—	—	—	—	—	
15 Стоименъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
16 Стоянъ Стоймировъ	—	1	—	—	—	—	
17 Милоси Илиевъ	—	1	—	—	—	—	
18 Митко Илиевъ	—	1	—	—	—	—	
19 Лазаръ Петревъ	1	—	—	—	—	—	
20 Илия Богдановъ	1	—	—	—	—	—	
	17	3	—	—	—	—	

Тримата селяни сж отвлечени неизвестно гдѣ отъ сърбитѣ при отстѣпленіето имъ 1915 г.

Двамата избити отъ сърбитѣ при настѣпленіето имъ 1913 г.

Село Липецъ

1 Захари Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Тодоръ Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
3 Трифонъ Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
4 Симеонъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
5 Нико Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Трифонъ Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
7 Филипъ Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
8 Ампо Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
9 Ило Тирелковъ	1	—	—	—	—	—	
10 Серафимъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	
11 Цвѣтанъ Митревъ	1	—	—	—	—	—	
12 Мите Дамяновъ	1	—	—	—	—	—	
13 Иванъ Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
14 Кръсто Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
15 Спасе Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
16 Стоянка Григорова	—	—	1	—	—	—	
17 Агния Симеонова	—	—	1	—	—	—	
18 Стойна Стоянова	—	—	1	—	—	—	
19 Евгения Тодорова	—	—	1	—	—	—	
20 Мите Трайчовъ	—	—	1	—	—	—	
21 Петъръ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
22 Тодоси Постоловъ	—	1	—	—	—	—	
23 Стефанъ Мишовъ	—	1	—	—	—	—	
	13	2	8	—	—	—	

Изброенитѣ 13 души селяни сж избити отъ сърбитѣ при настѣпленіето имъ презъ 1913 г.

Осемтѣ души селяни сж жестоко изтезавани отъ сърбитѣ при идването имъ 1913 г.

Двамата селяни сж взети съ конетѣ си и отвлечени неизвестно гдѣ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
Село Зърновци								
1 Иванъ М. Фурнаджиевъ	1	—	—	—	—	—	Седемтъ селяни сж задигнати при идването на сърбитъ 1913 г. и избити неизвестно где.	
2 Евтимъ Лазаровъ	1	—	—	—	—	—		
3 Свещ. Тома Трифоновъ	1	—	—	—	—	—		
4 Мише Стояновъ	1	—	—	—	—	—		
5 Мите Ивановъ	1	—	—	—	—	—		
6 Иванъ Павлевъ	1	—	—	—	—	—		
7 Пано Данаиловъ	1	—	—	—	—	—		
8 Стоянъ Ефтимовъ	—	1	—	—	—	—		Изброенитъ осем души селяни сж задигнати ужъ като войници и вече не сж се завърнали.
9 Георги Савевъ	—	1	—	—	—	—		
10 Георги Евтимовъ	—	1	—	—	—	—		
11 Лазаръ Коцевъ	—	1	—	—	—	—		
12 Моне Коцевъ	—	1	—	—	—	—		
13 Аврамъ Митевъ	—	1	—	—	—	—		
14 Тодоръ Григоровъ	—	1	—	—	—	—		
15 Иванъ Андовъ	—	1	—	—	—	—		
16 Георги Нацевъ	—	1	—	—	—	—		
17 Симе Димитровъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ сръбска банда въ Зърновската планина.	
	8	9	—	—	—	—		
Село Мородвисъ								
1 Митко Николовъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитъ петима селяни сж избити отъ сърбитъ при идването имъ презъ 1913 г.	
2 Митко Станоевъ	1	—	—	—	—	—		
3 Апостолъ Вожиновъ	1	—	—	—	—	—		
4 Христо Стоименовъ	1	—	—	—	—	—		
5 Йорданъ Савевъ	1	—	—	—	—	—		
6 Ильо Вангеловъ	—	1	—	—	—	—		Четирмата селяни сж взети отъ сърбитъ ужъ за войници и вече не се върнали въ селото си.
7 Василь Ангеловъ	—	1	—	—	—	—		
8 Спасе Стояновъ	—	1	—	—	—	—		
9 Зейнула Хасанъ	—	1	—	—	—	—		
	5	4	—	—	—	—		
Село Видовище								
1 Ахмедъ Абдула	1	—	—	—	—	—	Объсенъ съ пояса му на единъ бръстъ въ селото. Убитъ отъ сърбитъ въ селото.	
2 Хаджи Зейнула Исмаиль	1	—	—	—	—	—		
3 Хасанъ Али	—	—	1	—	—	—		Изброенитъ 14 селяни сж звѣрски изтезавани и имъ е нанесенъ смъртоносенъ побой отъ бандата на Бабунски, заедно съ Г.
4 Ибраимъ Ахмедъ	—	—	1	—	—	—		
5 Назифъ Яшаръ	—	—	1	—	—	—		
6 Али Исмаиль	—	—	1	—	—	—		
7 Демиръ Мехмедъ	—	—	1	—	—	—		
8 Хасанъ Джеладинъ	—	—	1	—	—	—		

	1	2	3	4	5	6	7
9 Рашидъ Исмаилъ	—	—	1	—	—	—	Науновъ отъ Лепопелци. За последнитѣ седемъ сж били издигнати и бѣсила, но въ последния моментъ били спасени.
10 Мустафа Али	—	—	1	—	—	—	
11 Хасанъ Али	—	—	1	—	—	—	
12 Челеби Юзеиръ	—	—	1	—	—	—	
13 Айрединъ Юсеинъ	—	—	1	—	—	—	
14 Шакиръ Юмеръ	—	—	1	—	—	—	
15 Адемъ Ахмедъ	—	—	1	—	—	—	
16 Ибраимъ Ахмедъ	2	—	14	—	—	—	
Село Кучичино							
1 Стоилъ Левковъ	—	1	—	—	—	—	Арестувани отъ сърбитѣ и при отстѣпленіето имъ презъ 1915 г. сж отвлечени неизвѣстно гдѣ.
2 Тане Левковъ	—	1	—	—	—	—	
3 Юрданъ Николовъ	—	1	—	—	—	—	
4 Серафимъ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
5 Киро Мишевъ	—	1	—	—	—	—	
6 Михаилъ Тасевъ	—	1	—	—	—	—	
7 Дафчо Митовъ	—	1	—	—	—	—	
8 Гиге Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
9 Стоилъ Кръстевъ	—	1	—	—	—	—	
10 Стоилъ Велковъ	—	1	—	—	—	—	
11 Ефремъ Алексиевъ	—	1	—	—	—	—	
12 Коле Псалтировъ	—	1	—	—	—	—	
13 Мите Мановъ	—	1	—	—	—	—	
14 Ампо Митевъ	—	—	1	—	—	—	
15 Арсо Манчевъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ сърбитѣ, но успѣлъ да избѣга и се върне; билъ, обаче осакатѣлъ отъ нанесенія му побой.
16 Тасе Богдановъ	—	1	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ при идването имъ 1913 г.
17 Тасе Веселиновъ	—	1	—	—	—	—	Откарани отъ сърбитѣ при отстѣпленіето имъ 1915 г. съ колитѣ заедно и отъ тогава изчезнали.
18 Свещеникъ Павле Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ 12 души селяни сж били навързани при идването на сърбитѣ и карани 24 часа. Веднага убили Н. Георгиевъ и Арсо Манчевъ, а останалитѣ следъ най-звѣрски изтезания освободили.
19 Арсо Манчевъ	1	—	—	—	—	—	Стоянъ Арсовъ и
20 Стоянъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
21 Никола Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
22 Мите Левковъ	—	—	1	—	—	—	
23 Пано Стоилковъ	—	—	1	—	—	—	
24 Давчо Велковъ	—	—	1	—	—	—	
25 Стоянъ Митевъ	—	—	1	—	—	—	
26 Стоянъ Тренчовъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
27 Пано Траяновъ	—	—	1	—	—	—	свещеникъ П. Георгиевъ починали отъ побоя ; на свещеника е билъ забиванъ ножъ въ устата, за да каже кжде с ж м у паритѣ, които задигнали.
28 Гиго Траяновъ	—	—	1	—	—	—	
29 Мише Мановъ	—	—	1	—	—	—	

5 15 9 — — —

Село Бурилчево

1 Иорданъ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	Тримата задигнати нѣколко дни преди отстжплението на сърбитѣ въ 1915 г. и отъ тогава изчезнали безследно.
2 Петъръ Андоновъ	—	1	—	—	—	—	
3 Тодоръ Арсовъ	—	1	—	—	—	—	
4 Серафимъ Янакиевъ	—	1	—	—	—	—	Тримата дигнати за войници и отъ тогава изчезнали безследно.
5 Дойчинъ Христовъ	—	1	—	—	—	—	
6 Павле Димовъ	—	1	—	—	—	—	

— 6 — — — —

Село Припечани

1 Стоянъ Стоиловъ	1	—	—	—	—	—	Двамата заключени въ една кщца и живи изгорени.
2 Евтимъ Божиновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Траянъ Коцевъ	1	—	—	—	—	—	Тримата изтезавани жестоко, вследствие на което починали. Шестимата сж изтезавани край но жестоко.
4 Илия Стоиловъ	1	—	—	—	—	—	
5 Пиро Станковъ	1	—	—	—	—	—	
6 Димо Андоновъ	1	—	—	—	—	—	
7 Андонъ Павлевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Василь Наумовъ	—	—	1	—	—	—	
9 Георги Стоиловъ	—	—	1	—	—	—	
10 Цвѣтко Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
11 Коле Митевъ	—	—	1	—	—	—	
12 Мите Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
13 Георги Ивановъ	1	—	—	—	—	—	Двамата жестоко изтезавани, поради което починали; на Г. Ивановъ рѣзали отъ месата, докато е билъ още живъ.
14 Никола Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
15 Мите Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	Изброенитѣ 12 души селяни сж задигнати като арестанти при отстжплението на сърбитѣ презъ 1915 г.
16 Лазаръ Тасовъ	—	1	—	—	—	—	
17 Киро Христовъ	—	1	—	—	—	—	
18 Иванчо Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	

	3	7	3	7	5	6	7	
19 Апостолъ Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	и отъ тогава изчезватъ безследно. (отъ номеръ 15 до 26 вкл.).	
20 Милушъ Стоиловъ	—	1	—	—	—	—		
21 Зафиръ Пауновъ	—	1	—	—	—	—		
22 Огнянъ Атанасовъ	—	1	—	—	—	—		
23 Василь Георгиевъ	—	1	—	—	—	—		
24 Саздо Николовъ	—	1	—	—	—	—		
25 Василь Андоновъ	—	1	—	—	—	—		
26 Гацо Андоновъ	—	1	—	—	—	—		
27 Павле Димовъ	—	1	—	—	—	—		Петимата селяни (номеръ 27, 28, 29, 30 и 31) сж взети ужъ като войници и вече изчезватъ безследно.
28 Стоянъ Василевъ	—	1	—	—	—	—		
29 Крально Кировъ	—	1	—	—	—	—		
30 Кольо Йордевъ	—	1	—	—	—	—		
31 Стоянъ Ивановъ	—	1	—	—	—	—		
32 Георги Евтимовъ	—	1	—	—	—	—	Двамата дигнати съ кола да работятъ ужъ ангария и вече изчезватъ безследно.	
33 Иванъ Стояновъ	—	1	—	—	—	—		

8 19 6 — — —

Село Теранци

1 Саве Трайчевъ	1	—	—	—	—	—	Закланъ въ селото отъ сръбска банда. Петимата сж взети ужъ като войници и отъ тогава изчезватъ безследно.
2 Кръсто Бъчковъ	—	1	—	—	—	—	
3 Юсеинъ Салимъ	—	1	—	—	—	—	
4 Ибраимъ Расимъ	—	1	—	—	—	—	
5 Али Хасанъ	—	1	—	—	—	—	
6 Дурмушъ Османъ	—	1	—	—	—	—	

1 5 — — —

Село Гор. Подлогъ

1 Зафиръ Манасиовъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ сръбскитъ четници въ полето на селото и убитъ мъченически : извадили му дветъ очи, цѣлото му тѣло измушили съ ножове и оставенъ непогребанъ 2 седмици.
2 Дисо Митовъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Петрушъ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	ци е намѣренъ въ ормана изяденъ отъ кучета. Изведенъ отъ домътъ му отъ сръбски четници въ полунощъ, мъченически убитъ и хвърленъ въ р. Брѣгалница.
<hr/>							
	3	—	—	—	—	—	
Село Чифликъ							
1 Фания Ефремова	1	—	—	—	—	—	Изведена отъ домътъ ѝ отъ сръбски четници и мъченически убита подъ селото.
<hr/>							
	1	—	—	—	—	—	
Село Тракане							
1 Зафиръ Вѣчковъ	1	—	—	—	—	—	Посрѣдъ селото пребитъ съ тояги отъ сръбски четници ; починалъ още на мѣстото.
2 Атанасъ Шишовъ	1	—	—	—	—	—	Къмъ полунощъ задигнатъ отъ домътъ му отъ сръбски четници посрѣдъ селото.
3 Атанасъ Домазетовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбски четници подъ с. Баня.
4 Иванъ Миновъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ домътъ му отъ сръбски четници и убитъ мъченически подъ гр. Скопѣ.
5 Траянъ Ивановъ (синъ на Ив. Миновъ)	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ ведно съ баща си и убитъ следъ изтезания въ затвора въ Прищина.
6 Зашо Стойчевъ	1	—	—	—	—	—	Изведенъ отъ домътъ му въ полунощъ отъ сръбски четници, отведенъ въ затвора въ Прищина и тамъ убитъ мъченически.
7 Кръсто Димитриевъ	1	—	—	—	—	—	Заловенъ отъ сръбски четници въ селото си, отведенъ въ Прищина и тамъ убитъ мъченически.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
8 Данаилъ Порчовъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ селото си отъ сръбски четници и на п ж т ъ за Велесъ починалъ отъ бой.
	8	—	—	—	—	—	
Село Оризари							
1 Гаврилъ Ананиевъ	1	—	—	—	—	—	Избити отъ сърбитѣ, следъ това наредили на селянитѣ да ги погребатъ.
2 Св. Миладинъ Евремовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Евтимъ Симеоновъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Прѣсека							
1 Стоянъ Божиновъ	1	—	—	—	—	—	Всички убити отъ сърбитѣ, следъ това наредили на селянитѣ да ги погребатъ.
2 Яна Маркова	1	—	—	—	—	—	
3 Златко Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стойко Златковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Анастасъ Тошевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Тасе Малчевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Иванъ Димитриевъ	1	—	—	—	—	—	
8 Султана Стоянова	1	—	—	—	—	—	
9 Ката Стоянова	1	—	—	—	—	—	
10 Атанаска Манасиева	1	—	—	—	—	—	
11 Ката Атанасова	1	—	—	—	—	—	
12 Стойчо Димитриевъ	1	—	—	—	—	—	
13 Трайчо Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
14 Павле Кметски	1	—	—	—	—	—	
15 Стоилъ Трайковъ	1	—	—	—	—	—	
	15	—	—	—	—	—	
Село Вранинци							
1 Стоянъ Богдановъ	1	—	—	—	—	—	Всички избити отъ сърбитѣ, следъ това наредили на селянитѣ да ги погребатъ.
2 Иванъ Тасевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Евтимъ Наковъ	1	—	—	—	—	—	
4 Атанасъ Петровъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Гърдовци							
1 Йорданъ Митевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ и наредили на селянитѣ да го погребатъ.
2 Белко Соколовъ	—	—	—	—	—	1	
3 Стоянъ Ангеловъ	—	—	—	—	—	1	
4 Иванъ Стойчовъ	—	—	—	—	—	1	
5 Ангелъ Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
6 Атанаска Янева	—	—	—	—	—	1	

	1	2	3	4	5	6
7 Атанасъ Алексовъ	—	—	—	—	—	1
8 Стоименъ Стоилковъ	—	—	—	—	—	1
9 Атанасъ Стоименовъ	—	—	—	—	—	1
10 Велко Симеоновъ	—	—	—	—	—	1
11 Атанаска Петрова	—	—	—	—	—	1
12 Стоилъ Тасевъ	—	—	—	—	—	1
13 Мите Пауновъ	—	—	—	—	—	1
14 Иванъ Пауновъ	—	—	—	—	—	1
15 Иванъ Стоименовъ	—	—	—	—	—	1
16 Лоле Трайчевъ	—	—	—	—	—	1

1 — — — — 15

Село Полаки

1 Василко Чамовъ	1	—	—	—	—	—
------------------	---	---	---	---	---	---

1 — — — — —

Село Небојани

1 Кръсто Илиевъ	1	—	—	—	—	—
2 Илия Ангеловъ	1	—	—	—	—	—
3 Воинъ Стойковъ	1	—	—	—	—	—
4 Постолъ Стоичковъ	1	—	—	—	—	—
5 Костадинъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—
6 Сребренъ Тасовъ	1	—	—	—	—	—
7 Миладинъ Христовъ	1	—	—	—	—	—
8 Алексо Мицовъ	1	—	—	—	—	—
9 Кръсто Стойковъ	1	—	—	—	—	—
10 Мите Стаменковъ	1	—	—	—	—	—

10 — — — — —

Село Соколарци

1 Постолъ Гицовъ	1	—	—	—	—	—
2 Мите Стоймиловъ	1	—	—	—	—	—
3 Митко Ивановъ	—	—	1	—	—	—
4 Доче Андовъ	—	—	1	—	—	—
5 Йордана Митева	—	—	1	—	—	—
6 Ристена Янкова	—	—	1	—	—	—
7 Мара Кралева	—	—	1	—	—	—
8 Яне Кръстевъ	—	—	1	—	—	—

Двамата убити отъ сърбина Понявичъ; на първия взелъ и 50 лири (турски златни). Изтезаванъ отъ сръбския офицеръ Понявичъ. Тримата сж изтезавани отъ Яне Нивичанецъ. Изтезавана отъ единъ сръбски агентъ. Смъртно изтезаванъ отъ сръбския офицеръ Поповичъ.

	1	2	3	4	5	6	7	
9 Нацо Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ о т ъ сръбска банда. Изтезаванъ о т ъ сръбски войници. Изтезаванъ въ общинското управление. Петимата арестувани и отвлечени безследно отъ сърбитѣ. Осмината селяни сж взети като войници отъ сърбитѣ и вече не сж се върнали.	
10 Петрушъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—		
11 Мите Малиновъ	—	—	1	—	—	—		
12 Дамчо Димитриевъ	—	1	—	—	—	—		
13 Пано Донеvъ	—	1	—	—	—	—		
14 Иванъ Траяновъ	—	1	—	—	—	—		
15 Наумъ Цвѣтковъ	—	1	—	—	—	—		
16 Тасо Арсовъ	—	1	—	—	—	—		
17 Воце Спасовъ	—	1	—	—	—	—		
18 Стефанъ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—		
19 Санде Яневъ	—	1	—	—	—	—		
20 Санде Николовъ	—	1	—	—	—	—		
21 Санде Пановъ	—	1	—	—	—	—		
22 Йорде Томовъ	—	1	—	—	—	—		
23 Лазо Стойчевъ	—	1	—	—	—	—		
24 Гйго Симеоновъ	—	1	—	—	—	—		
	2	13	9	—	—	—		
Село Спанчево								
1 Гаврилъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—		Преди да бждатъ убити, сръбския генералъ Цековичъ вземалъ на първия 10 златни турски лири, на втория 5 лири, на третия 5 лири, на четвъртия 5.
2 Миланъ Николовъ	1	—	—	—	—	—		
3 Миладинъ Стоймилловъ	1	—	—	—	—	—		
4 Ильо Герасимовъ	1	—	—	—	—	—		
5 Мино Лазаровъ	—	—	1	—	—	—		Тримата сж смъртно изтезавани отъ Щерю и Джордже, като на първия вземали 10 лири, на втория — 15, а на третия 12.
6 Павле Митковъ	—	—	1	—	—	—		
7 Стойо Ильовъ	—	—	1	—	—	—		
8 Св. Иванъ Димитриевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата смъртно изтезавани о т ъ бандата на Иванъ Бабунски.	
9 Цѣна п. Накова	—	—	1	—	—	—		
10 Стоянъ Гичовъ	—	1	—	—	—	—	Седмината селяни закарани о т ъ сърбитѣ като войници, но отъ тог а в а изчезнали безследно.	
11 Иванъ Яковъ	—	1	—	—	—	—		
12 Мойсе Гичовъ	—	1	—	—	—	—		
13 Щерйо Костовъ	—	1	—	—	—	—		
14 Йорде Арсовъ	—	1	—	—	—	—		
15 Марко Стоилковъ	—	1	—	—	—	—		
16 Ефремъ Петковъ	—	1	—	—	—	—		
17 Миладинъ Пановъ	—	—	1	—	—	—		
18 Лефта Постолова	—	—	1	—	—	—		
19 Мино Ивановъ	—	—	1	—	—	—		

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
20	Мино Митковъ	—	—	1	—	—	—
21	Защо Гудуловъ	—	—	—	—	—	1
22	Анастасъ Митревъ	—	—	—	—	—	1
23	Ефремъ Максимовъ	—	—	—	—	—	1
24	Мите Костадиновъ	—	—	—	—	—	1
25	Симеонъ Атанасовъ	—	—	—	—	—	1
26	Стоя Георгиева	—	—	—	—	—	1
27	Защо Арсовъ	—	—	—	—	—	1
28	Анастасъ Ташковъ	—	—	—	—	—	1
		4	7	9	—	—	8
Село Лепопелци							
1	Миялъ Николовъ	1	—	—	—	—	—
		1	—	—	—	—	—
Село Жигянци							
1	Василь Тасовъ	1	—	—	—	—	—
2	Пано Наковъ	1	—	—	—	—	—
3	Андо Постоловъ	—	—	1	—	—	—
4	Моне Стояновъ	—	—	1	—	—	—
5	Асанъ Мехмедъ	—	—	1	—	—	—
6	Миялъ Зафировъ	—	—	1	—	—	—
7	Гена Митева	1	—	—	—	—	—
8	Иванъ Митевъ	—	1	—	—	—	—
9	Яне Ивановъ	—	1	—	—	—	—
10	Ефтимъ Гичовъ	—	1	—	—	—	—
11	Петрушъ Донеvъ	—	1	—	—	—	—
12	Василь Младеновъ	—	1	—	—	—	—
13	Мите Лазаровъ	—	1	—	—	—	—
14	Мите Мацовъ	—	1	—	—	—	—
15	Стойчо Павлевъ	—	1	—	—	—	—
		3	8	4	—	—	—
Село Чишиновци							
1	Кузманъ Тренчовъ	1	—	—	—	—	—
2	Петрушъ Андовъ	1	—	—	—	—	—
3	Митко Ивановъ	—	—	1	—	—	—

Преди да бжде убитъ взети му отъ Джордже 30 турски лири.

Убитъ отъ сръбски стражаръ, като му взелъ и 10 турски лири.

Убитъ отъ сръбски стражаръ, като му взелъ и 10 турски лири.

Четиримата сж смъртно изтезавани отъ единъ сръбски стражаръ, а на Моне Стояновъ взелъ и 5 турски лири.

Убита отъ сръбски стражаръ.

Осмината сж закарани отъ сърбитъ като арестанти и отъ тогава изчезнали безследно.

Убити отъ сръбска банда.

Изтезаванъ отъ Джордже, като му взелъ и 37 турски лири.

	1	2	3	4	5	6	7
4 Мано Стоймиловъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбски стражарь.
5 Арсо Иосифовъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата сж смъртно изтезавани отъ сръбски стражари.
6 Пандура Зафирова	—	—	1	—	—	—	
7 Витора Петрушова	—	—	1	—	—	—	
8 Таска Цѣкова	—	—	1	—	—	—	
9 Спиро Ивановъ	—	1	—	—	—	—	Петимата закарани като войници отъ сърбитѣ и отъ тогава изчезнали безследно.
10 Яне Стоймиловъ	—	1	—	—	—	—	
11 Яне Йордевъ	—	1	—	—	—	—	
12 Доне Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
13 Петрушъ Коцевъ	—	1	—	—	—	—	
	3	5	5	—	—	—	
Село Върбица							
1 Василъ Илйовъ	—	1	—	—	—	—	Двамата задигнати отъ сърбитѣ като арестанти и изчезнали безследно.
2 Ристо Николовъ	—	1	—	—	—	—	
3 Ампо Кръстовъ	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ отъ сърбитѣ като войникъ и отъ тогава изчезналъ безследно.
	—	3	—	—	—	—	
Всичко въ Кочанска околия	202	111	107	—	—	23	

РАЗНИ

- При отстѣпленieto си отъ градъ Кочани презъ 1915 г., сърбитѣ отвлекли като арестанти, като войници или като работници 122 души ; задигнали 6 вола и 4 бивола ; опожарили 13 кжци, 6 дюкяна, 2 магазина и 2 хотела ; ограбили 4 дюкяна и 1 ханъ.
- Въ село БЛАТЕЦЪ изгорѣли 19 кжци
 Въ село Драгобраца изгорѣли 34 кжци
 Въ село ЛЖКИ изгорѣли 80 кжци
 Въ село ПЕКЛЯНИ изгорѣли 35 кжци
 Въ село ВИНИЦА изгорѣли 4 кжци
 Въ село БЕЗИКОВО изгорѣли 15 кжци
 Въ село ЛИПЕЦЪ изгорѣли 16 кжци
 Въ село ТЕРАНЦИ изгорѣли 14 кжци
 Въ село ПРИПЕЧАНИ изгорѣли 1 кжца
 Въ село НЕВОЯНИ изгорѣли 2 кжци
 Въ село ПОЛАКИ изгорѣли 13 кжци
- Освенъ това отъ много села сърбитѣ задигнали почти всичкия едъръ и дребенъ добитъкъ.
 Въ с. СОКОЛАРЦИ сръбския генералъ Цековичъ е взелъ отъ селянитѣ 90 т. лири. Въ с. Чишиновци сжщия сръбски генералъ е взелъ 100 турски лири отъ селянитѣ.

VIII. КРАТОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка	
	1	2	3	4	5	6	7	
Градъ Кратово								
1	Богданъ П. Костовъ, 49 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ по заповѣдь на началника на 15.9.1915 г.
2	Петъръ Коста Шешпа, 52 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ самия на- чалникъ на 15. 9. 1915 г.
3	Харалампи Милади- новъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 1.2. и на 15.9.1915 г.
4	Поликсена Харалам- пиева	—	—	1	—	—	—	Бита на 12.9.1915 г.
5	Никола Шешпа, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 8.9.1915 г.
6	Попъ Павле, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 2.1.1915 г.
7	Иванъ попъ Андоновъ, 54 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 12.9.1915 г. въ Градоначал- ството, както и всички гореизброе- ни.
8	Дим. Ив. п. Андоновъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 14.9.1915 г. на улицата.
9	Попъ Петъръ Мицевъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 1.5.1913 г. въ общината и ко- мендантството, а после заточенъ въ Прищина. Битъ е отъ майоръ Виковичъ, задето въ молитвитѣ не споменавалъ името на сръбския кралъ.
10	Али Мустафа, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ начал- ството отъ Начал- ника и Стоянъ Ке- сичъ на 25.8.1915 г.
11	Александра Иванова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ начал- ството* на 17.2. 1915 г.
12	Райна Иванова, дъщеря на Александра, на 25 г.	—	—	1	—	—	—	Сжщо като майка си.
13	Йорданъ Ивановъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Бити въ Злѣтово отъ секретарь-бир- ника на 25.6.1915г.
14	Александъръ п. Алек- сиевъ	—	—	1	—	—	—	

* Бита въ помещението на началника, по-точно околийския началникъ.

	1	2	3	4	5	6	7
15 София попъ Алексиева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ Началството отъ попъ Никола Граматика на 15.9.1915 г.
16 Георги Ильовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 30.8.1915 г. въ с. Бунешъ отъ Ив. Бабунски.
17 Ката Николова, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ началството 1915 г.
18 Перса Ананиева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ управлението.
19 Игнатъ Дърневъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ управлението отъ самия началникъ на 5.1.1915 г. после затворенъ за 6 месеци.
20 Симонъ Дърневъ, 54 г.	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 19.
21 Йорданъ Нежиловски, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 19.
22 Иванъ Топуковъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ управлението.
23 Любка Георгиева	—	—	1	—	—	—	Бита отъ Стефанъ Симичъ въ управлението.
24 Викенти Харалампиевъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ самия началникъ.
25 Алекса Анастасовъ, 45г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 10.9.1915 г. отъ единъ сръбски майоръ.
26 Александра Алексова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Бита отъ Радойко Поповичъ на 16.9.1915 г. въ домътъ си.
27 Стоимиръ Кировъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 20.12.1914 г. отъ самия началникъ.
28 Алекса Миладиновъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 29.3 и на 25.5.1915 г. на пжтъ за управлението.
29 Мехмедъ Махмудъ, 39 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 5.3.1914 г. отъ секретара на началника.
30 Амедъ Сали, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 29.
31 Мустафа Еминъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ началника на 25.7.1915 г.
32 Юмеръ Ибраимъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 20.8.1915 г. отъ сръбския «войвода» Янко.
33 Амедъ Али, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ писаритъ Живота и Сава на 5.1.1915 г.
34 Марко Мицовъ, 58 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ 1913 и 1915 г. отъ сръбския началникъ.

	⑤	④	③	②	①	①	
35 Тасе Баевъ, 53 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ кмета на 19.12.1913 г.
36 Георги х. Костовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и затварянъ на 13.12.1915 г. отъ сръбски стражари.
37 Коце Г. Хаджикостовъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 3.10.1915 г. отъ стражари въ мелницата си, като му взели и 350 лева и разни други нѣща.
38 Мите Ив. Борнаръ, 48г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ общината на 15.1.1914 г.
39 Юмеръ Юсуфъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ сръбския учителъ на 15.9.1915 г.
40 Еминъ Амедъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 15.3.1915 г. като му взети и 10 турски лири.
41 Василъ Алексовъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ началника предъ фурната на 12.10.1913 г.
42 Пане Деспотовъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ отъ една банда на 12.1.1915 г. и изчезналъ безследно ; съ него имало и други кратовчани.

— 1 41 — — —

Село Туралево

1 Ангелъ Павловъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ с. Шлегово на 15.2.1915 г. отъ кмета на селото.
2 Григоръ Ангеловъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 1.
3 Миле Ивановъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата бити отъ Стойко на 15.3.1915 г.
4 Трайче Тодоровъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	

— — 4 — — —

Село Млаки

1 Коле Спасовъ, 40 г.	—	1	—	—	—	—	Битъ отъ «сръбския войвода» Петро Нешовъ на 14.10.1914 г. ; затварянъ следъ това и накрая изчезналъ безследно.
2 Коле Аневъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 15.3. 1915 г. отъ стражара Стоянъ Кесичъ.

	1	2	3	4	5	6	7
3 Йор. Митевъ, 52 г.	—	1	—	—	—	—	Застрелянъ въ домътъ си на 14.9.1915 г. отъ стражара Кръстичъ.
4 Тасе Ивановъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ домътъ си и въ началството на 25.8.1913 г. отъ началника.
5 Магдалива Миялкова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ си отъ « войводата » Кръсто Търговишки на 5.3.1915 г.
6 Ерина Колева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ си отъ Мушковскитѣ стражари на 25.3.1915 г.
7 Миялъ Арсовъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на ливадата си на 10.6.1195 г. отъ Кръсто Търговишки.
8 Теодосъ Арсовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 7.
9 Стоя Монева, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ си отъ стражари на 30.8.1915 г.

1 1 7 — — —

Село Горно Кратово

1 Якимъ Моневъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Затворенъ на 1.2.1915 г.
2 Спиросъ Ефремовъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	Затворенъ на 1.2.1915 г. и битъ изъ пѣтя.
3 Гюргя Китанова, 22 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ си отъ стражара Чедомиръ на 14.10.1915 г.
4 Мария Стоянова, 22 г.	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ си отъ стражара Кръсто и секр. — бирника Владомиръ на 14.10.1915 г.
5 Леко Цоковъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ селото отъ Кръсто Търговишки на 8.7.1915 г.
6 Европа Стоянова, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 8.7.1915 г. отъ Кръсто Търговишки.
7 Постолъ Якимовъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 14.9.1915 г. отъ Кръсто Търговишки.

— — 7 — — —

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Желѣзница							
1 Раде Ивановъ	1	—	—	—	—	—	Застрелянъ въ домътъ си на 20.12.1915 г. отъ Кръсто Търговишки.
2 Давитко Трайчовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 8.11.1914 г. отъ Перо Нешевъ, въ домътъ си.
3 Иованъ Николовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 8.11.1914 г. отъ Перо Нешевъ, въ домътъ си и въ началството.
4 Алекса Антевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 8.11.1914 г. отъ Григоръ Плачковъ въ домътъ си и въ началството.
5 Димитри Стаменовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 8.11.1914 г. отъ Перо Нешевъ въ домътъ си и въ началството.
6 Димитри Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на улицата на 8.11.1914 г. отъ Перо Нешевъ.
7 Лазаръ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Битъ въ домътъ си на 20.12.1914 г. отъ Кръсто Търговишки.
8 Доде Стаменковъ	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 7.
	1	—	7	—	—	—	
Село Близаци							
1 Алекса Илиевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ въ с. Плавича отъ Янко, помощникъ на Бабунски, на 20.7.1915 г.
2 Василь Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Като номеръ 1; но той е мушканъ и съ ножъ.
3 Мите Василковъ	—	—	1	—	—	—	Бити на 30.6.1913 г. отъ началника, въ градъ Куманово.
4 София Василкова	—	—	1	—	—	—	Бита на 15.8.1915 г. въ село Лѣсново отъ кмета на селото.
	—	—	5	—	—	—	
Село Гризилевци							
1 Ефремъ Николовъ	—	—	1	—	—	—	Двамата бити въ

	1	2	3	4	5	6	7
2 Миялко Димитровъ	—	—	1	—	—	—	селото на 20.4.1915 г. отъ Янко, помощникъ на Бабунски.
3 Иванче Петковъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата сж бити на 20.7.1915 г. отъ Иванъ Бабунски.
4 Ангелина Панова	—	—	1	—	—	—	
5 Йованъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Дано Йовановъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Шлегово							
1 Доне Трайчевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Бити на 1.9.1915 г. въ черковния дворъ отъ Янко, помощникъ на Бабунски.
2 Мара Донева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Спиро Миялковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 17.7.1913 г. отъ стражара Илия.
4 Зафиръ Досевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ въ с. Плавича на 20.7.1915 г. отъ Кръсто Търговишки.
	—	—	4	—	—	—	
Село Приковци							
1 Ане Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ Янко, помощникъ на Бабунски, на 3.4.1915 г. въ Арсовата кжца, а номеръ 2 е убитъ тамъ. На сжщата дата и въ сжщата кжца сж бити и номера 3, 4,5 и 6.
2 Тоне Мързановъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж бити на 30.4.1915 г. въ Арсовата кжца.
3 Миялъ Кимовъ	—	—	1	—	—	—	Бита всрѣдъ селото на 27.7. 1915 г. отъ Иванъ Бабунски.
4 Давитко Максимовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Пано Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
6 Павле Мързановъ	—	—	1	—	—	—	
7 Доде Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Петко Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
9 Савета Алексова	—	—	1	—	—	—	
10 Агиня Ефремова	—	—	1	—	—	—	Бита всрѣдъ селото на 20.7.1915 г. отъ Бабунски.
	1	—	9	—	—	—	
Село Филиповци							
1 Димчо Смиловъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 29.4.1915 г. отъ Янко, помощникъ на Бабунски.

	1	2	3	4	5	6	7
2 Стоянъ Арсовъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 29.4.1915 г. отъ Янко, като е билъ на нивата си.
3 Гичо Трайковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 29.4.1915 г. отъ Янко, по пжтя.
4 Тасе Йованчевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Седмината сж бити въ управлението отъ стражаритѣ въ Кратово на 10 май 1915 г.
5 Стойчо Атанасовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Мануилъ Арсовъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Илия Тасевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Дине Йованчевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Ангелъ Димитровъ, 58 год.	—	—	1	—	—	—	
10 Спиридонъ Стояновъ, 70 год.	—	—	1	—	—	—	
11 Иванъ Спиридоновъ, 55 год.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 20.3.1915 г. отъ стражара Тодоръ въ управлението.
12 Зафиръ Богатиновъ, 43 год.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ Перо Нешовъ на 20.3.1915 г.
13 Бити селяни	—	—	15	—	—	—	Тѣзи петнадесетъ души селяни сж бити на 26.7.1915 г. отъ Ангелко, помощникъ на Бабунски.
	1	—	26	—	—	—	
Село Живолево							
1 Андо Лазовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ началника на 4.4.1915 г.
2 Трифонъ Постоловъ	—	—	1	—	—	—	Тримата бити на 20.8.1915 г. въ управлението.
3 Петре Постоловъ	—	—	1	—	—	—	
4 Постоля Мицовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	
Село Нежилово							
1 Нако Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 4.4.1915 г. въ селото отъ началника и отъ Янко.
2 Райна Василева	—	—	1	—	—	—	Двамата сж бити на 20.8.1915 г. въ управлението отъ Янко, помощникъ на Бабунски.
3 Христо Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	
Всичко въ Кратовска околия							
	4	2	123	—	—	—	

РАЗНИ

Общо отъ Кратовско сж арестувани отъ сърбитѣ 1,075 души.
Много селски кжци сж били ограбени отъ сърбитѣ.
Въ с. Емирица е изнасилена жената на селянина Боянъ.

IX. КРИВО-ПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени кжци ⑥		
Градъ Крива-Паланка								
1	Стефанъ Гоговъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ и му задигнати 300 златни наполеона.
		1	—	—	—	—	—	
Село Кръкля								
1	Георги Ширински	—	—	1	—	—	—	Заплашванъ с ъ смъртъ отъ сърбитѣ; взети му 25 златни наполеона; накрая за да се спаси, избѣгалъ въ България.
2	Дѣянъ Пешевъ	1	—	—	—	—	—	Тримата сж избити отъ сърбитѣ.
3	Якимъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
4	Стоянъ Митевъ	1	—	—	—	—	—	
		3	—	1	—	—	—	
Село Конопница								
1	Якимъ Беляковъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сърбитѣ.
		—	—	1	—	—	—	
Село Псача								
1	Трайко Павловъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ отъ сърбитѣ.
2	Теодосъ Трайковъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата сж арестувани, жестоко бити и пратени въ затвора въ Скопие, понеже не искали да признаятъ, че сж «сърби».
3	Иосифъ Давидковъ	—	—	1	—	—	—	
4	Янко Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
5	Кирилъ Якимовъ	—	—	1	—	—	—	
		—	—	5	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Муждивякъ							
1 Анчо Павловъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж избити отъ сърбитѣ.
2 Якимъ Трайчевъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Петралица							
1 Апостолъ Бакалски	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Длъбочица							
1 Йосифъ Спасовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Бацево							
1 Петре Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Подържиконъ							
1 Стефанъ Меджиръ	1	—	—	—	—	—	Шестимата селяни сж избити отъ сърбитѣ, само затова, че сж българи.
2 Митю Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Митю Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Станойко Стефановъ	1	—	—	—	—	—	
5 Доде Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Николай Спасевъ	1	—	—	—	—	—	
	6	—	—	—	—	—	
Всичко въ Криво-Паланечка околия . . .	15	—	7	—	—	—	

Р А З Н И

1. Четири месеци следъ идването на сърбитѣ въ града и околията всички жители биватъ подложени на тероръ — започнала акция за посърбяване подъ ржководството на майоръ Вуловичъ.
2. Всички български училища и черкви сж затворени или заграбени отъ сърбитѣ ; а учителитѣ и свещеницитѣ подложени на тероръ да се « признаятъ » за сърби, поради което мнозина били принудени да избѣгатъ въ България.
3. На 11 априль 1913 г. била оскубана брадата на свещеникъ Владимиръ Поповъ.
4. Много видни граждани и селяни били принудени отъ терора да търсятъ спасение въ бѣгство къмъ България.
5. 700 семейства на забѣгнали къмъ България граждани и селяни били задържани въ затворъ въ Крива Паланка.
6. Освенъ изброенитѣ по-горе поименно, много още селяни били избити.
7. Отъ града при започване на втората балканска война 56 души граждани сж пратени на заточение въ Прешово.
8. Отъ околията презъ юний 1913 г. (при започване на втората балканска война) сж пратени на заточение въ Прешово 200 души селяни.

9. Шестъ души градски свещеници, училищния инспекторъ и петима учители отъ града вследствие на терора се видѣли принудени да избѣгатъ въ България.

**

Х. КРУШОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥	
Градъ Крушово							
1	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ Три тѣ семейства сж били подложени на побой още въ първитѣ дни отъ идването на сърбитѣ. Освенъ изброени- тѣ, много още сж били бити още съ идването на сѣрб- скитѣ войски въ града.
2	—	—	х	—	—	—	
	—	—	х	—	—	—	
	—	—	х	—	—	—	
3	—	—	1	—	—	—	
4	—	—	1	—	—	—	
5	—	—	1	—	—	—	
6	—	—	1	—	—	—	
7	—	—	1	—	—	—	
8	—	—	1	—	—	—	
9	—	—	х	—	—	—	
10	1	—	—	—	—	—	Убитъ още съ ид- ването на сѣрби- тѣ въ града. Освенъ изброени- тѣ граждани, мно- го още сж били арестувани отъ сѣрбитѣ.
11	—	—	1	—	—	—	
12	—	—	1	—	—	—	
13	—	—	1	—	—	—	
14	—	—	1	—	—	—	
15	—	—	1	—	—	—	
16	—	—	1	—	—	—	
17	—	—	1	—	—	—	
18	—	—	х	—	—	—	
19	—	—	1	—	—	—	
20	1	—	—	—	—	—	Битъ отъ сѣрбитѣ. Убитъ и главата му хвърлена въ килията, въ която

	1	2	3	4	5	6	7
	2	—	15	—	—	—	сж били затворени много селяни, за да ги плашатъ.
Село Острилци							
1 Стоянъ Велевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ още въ първитѣ дни следъ пристигането на сърбитѣ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Журче							
1 Христо Талевъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ нанесения му побой още въ първитѣ дни.
	1	—	—	—	—	—	
Село Радовица							
1 Андрея Богоевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ още въ първитѣ дни следъ идването на сърбитѣ.
2 Кръсто Златановъ	—	—	1	—	—	—	Освенъ споменатитѣ поименно трима селяни, много още сж били интернирани въ Битоля.
3 Стефанъ Андреевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Петъръ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Арестувани и интернирани	—	—	x	—	—	—	
	1	—	3	—	—	—	
Село Кочище							
1 Златанъ Найденовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ още въ първитѣ дни отъ сърбитѣ.
2 Андрей Христовъ	—	—	1	—	—	—	Споменатитѣ двама поименно, както и много още сж интернирани въ Битоля.
3 Никола Найденовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Арестувани и интернирани	—	—	x	—	—	—	
	1	—	2	—	—	—	
Село Горно Дивяци							
1 Стойко Блажевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ още въ първитѣ дни отъ сърбитѣ.
2 Иванъ Найдовъ	—	—	1	—	—	—	Останалъ и инвалидъ, вследствие нанесения му жестокъ побой.
	1	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Кривогащани							
1 Петъръ Мирчевъ, учитель	—	—	1	—	—	—	Битъ и интерниранъ.
2 Свещ. Йорданъ п. Николовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ и интерниранъ.
3 Георги Стойчевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ и интерниранъ.
	—	—	3	—	—	—	
Село Пуста Рѣка							
1 Свещ. Никола Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
	1	—	—	—	—	—	
Всичко въ Крушовска околия . . .	7	—	25	—	—	—	

Р А З Н И

1. Още съ идването си сърбитѣ затварятъ всички училища ; изгарятъ всички книги изъ библиотекитѣ ; въ нѣкои села, като напр. с. СВ. МИТРАНИ изгорени били и училищнитѣ свидетелства на ученицитѣ.
2. Учителитѣ и свещеницитѣ сж подложени на страхотенъ тормозъ ; много отъ тѣхъ сж бити, други интернирани, трети изгонени или принудени да избѣгатъ къмъ България.
3. Освенъ споменатитѣ по-горе поименно пострадали граждани и селяни много още сж били арестувани и подлагани на жестоки изтезания и бой ; а голѣмъ брой сж били и убититѣ.

**
**

XI. КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
Градъ Куманово							
1 Йорданъ Йовчевъ, търговецъ	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ и изчезналъ безследно.
2 Манаси Кършутски	—	—	1	—	—	—	Скоро следъ идването на сърбитѣ
3 Петрушъ Андоновъ	—	—	1	—	—	—	изброенитѣ 5 души сж били арестувани и осждени
4 Теодосъ Димовъ	—	—	1	—	—	—	по на 1 месецъ за-
5 Петко Карамфиловъ	—	—	1	—	—	—	
6 Теодосъ М. Кралевъ	—	—	1	—	—	—	

	1	1	3	1	5	6
7 Коце Перковъ	—	—	1	—	—	—
8 Ст. Стояковъ	—	—	1	—	—	—
9 Тодоръ Сопотски	—	—	1	—	—	—
10 Стоянъ Дъртковъ	—	—	1	—	—	—
11 Сибинъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—
12 Стоянъ Божиновъ Пръчковъ	1	—	—	—	—	—
13 Иванъ Спасовъ	—	—	1	—	—	—
14 Трайко Анчевъ	—	—	1	—	—	—
15 Доне Градишки	—	—	1	—	—	—
16 Кирилъ Маневъ	—	—	1	—	—	—
17 Туше Секираровъ	—	—	1	—	—	—
18 Ефремъ Тасевъ	—	—	1	—	—	—
19 Андрей Лазаровъ	—	—	1	—	—	—
20 Петрушъ Донеvъ	—	—	1	—	—	—
21 Наце Карамфиловъ,	—	—	1	—	—	—
22 Спиро Карамфиловъ, братъ на Наце	—	—	1	—	—	—
23 Тодоръ Барбутовъ	—	—	1	—	—	—
24 Александъръ Т. Бар- бутовъ	—	—	1	—	—	—
25 Анто Илиевъ	—	—	1	—	—	—
26 Петре Мадевъ	—	—	1	—	—	—
27 Василъ Донеvъ	—	—	1	—	—	—
28 Михаилъ М. Славовъ	—	—	1	—	—	—
29 Зафиръ Трайковъ	—	—	1	—	—	—
30 Пано Гостилничаря	—	—	1	—	—	—
31 Тодоръ Петковъ	—	—	1	—	—	—
32 Юляна Заркова	—	—	1	—	—	—
33 Доца Карабска	—	—	1	—	—	—
34 Павуна Якимова	—	—	1	—	—	—
35 Иванка Кръстева	—	—	1	—	—	—
36 Стоя Гюрюдоска	—	—	1	—	—	—
37 Гюргя Таскова	—	—	1	—	—	—
38 Троянка Велинова	—	—	1	—	—	—
	1	1	36	—	—	—

творъ защото имъ намърили единъ софийски вестникъ « Дневникъ », макаръ по това време България и Сърбия да бѣха съюзници.

На изброенитѣ 5 души е правенъ обискъ презъ мартъ 1913 г., при което сж арестувани, и осждени по на 2 месеци, безъ причина.

Двамата сж жестоко изтезавани презъ пролѣтѣта на 1913 г.; първиятъ починалъ отъ изтезанията (следъ 7 месеци).

Изброенитѣ поименно 25 души българи плу съ други още много видни граждани сж били изгонени въ България презъ май 1913 г.

	1	2	3	4	5	6	7
Село Младо Нагоричани							
1 Тасо Четирски	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ хана си.
	1	—	—	—	—	—	
Село Облавци							
1 Лазаръ Митковъ	—	1	—	—	—	—	Презъ лѣтото на 1915 г. е повиканъ въ околийското управление и отъ тогава безследно изчезналъ.
	—	1	—	—	—	—	
Село Павлешенци							
1 Цане Димковъ	—	1	—	—	—	—	Арестуванъ и отъ тогава безследно изчезналъ.
2 Ицо	1	—	—	—	—	—	Обѣсенъ отъ агенти на « Черна ржка » въ собствена-та му казаница.
	1	1	—	—	—	—	
Село Живиниѣ							
1 Тево Псалтировъ	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ и изчезналъ безследно.
	—	1	—	—	—	—	
Село Кокосиниѣ							
1 Саздо Галевъ	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ и изчезналъ безследно.
2 Семейството на Арсени Николовъ	—	—	x	—	—	—	Следъ като самия Арсени билъ принуденъ отъ терора да забѣгне въ България, семейството му било дигнато въ Куманово.
	—	1	—	—	—	—	
Село Малино							
1 Стоянче п. Манасиевъ	—	1	—	—	—	—	И двамата сж взети отъ сръбски полицаи и отъ тогава изчезнали безследно.
2 Стоиле	—	1	—	—	—	—	
	—	2	—	—	—	—	

Село Винци

1	Доне	1	—	—	—	—	—	—	—	Повиканъ въ око- лийското управле- ние ; тамъ изтеза- ванъ жестоко, чрезъ стѣгане, разпжване и най- сетне хвърленъ отъ балкона.
		1	—	—	—	—	—	—	—	
	Всичко въ Кумановска околия	4	7	36	—	—	—	—	—	

РАЗНИ

1. Веднага съ идването си сърбитѣ назначаватъ за околийски управителъ Ранко Трифуновичъ (сърбинъ), който подложилъ цѣлото население на страхотенъ тероръ.
2. Всички български училища и църкви сж затворени или заграбени. Откриватъ се веднага курсове отъ сърбитѣ, на които насилватъ да присъствуватъ всички български учители. Но учителитѣ отказали и затова били изгонени въ България. Ведно съ учителитѣ били изгонени и свещеницитѣ, и много видни граждани (имената на нѣкои отъ които сж дадени по-горе). Това става презъ м. май 1913 г.
3. Презъ мартъ 1913 г. изъ града започватъ обиски и арести въ разни градски фамилии — нѣкои имена сж дадени по-горе.
4. Отъ града сж арестувани надъ 60 души граждани.
5. Презъ пролѣтътъ на 1913 г. сж задържани въ арестъ 130 души селяни отъ разни села, между които и много учители и свещеници.
6. Много граждани и селяни сж принудени отъ терора да търсятъ спасение въ бѣгство къмъ България.
7. Семействата на избѣгалитѣ къмъ България селяни сж насилствено отвеждани въ Куманово, кждето били държани при крайно мизерни условия.
8. Миланъ Арсовъ Пурчевъ отъ с. ЖИВИНИЕ е повиканъ въ общинското управление, за да издаде по-виднитѣ българи ; даденъ му за това 24 часа срокъ. Не намирайки другъ изходъ, следъ 24 часа той вземалъ единъ револверъ и отишелъ при началника Тодоръ Войвода. Последниятъ отново го запитва дали ще каже имената. Миланъ отговорилъ, че не знае никакви имена. Тогава началника нарежда на двамата присъствуваци стражари да го съблекатъ и изтезаватъ. Но въ това време, Миланъ Пурчевъ, за да избѣгне изтезанията, изважда револвера, убива началника и двамата стражари и съ последния куршумъ се самозастрелва. Дотърчали и други стражари, които измушкали съ щиковетѣ си окървавения трупъ на Милана.

XII. МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени кѣщи ⑥		
Градъ Берово								
1	Павле Дудуковъ	1	—	—	—	—	—	
2	Никола Ив. Финдаковъ	1	—	—	—	—	—	
3	Георги Ив. Прѣдльовъ	1	—	—	—	—	—	
4	Гаврилъ Пецовъ	1	—	—	—	—	—	
5	Аце Гердовъ	1	—	—	—	—	—	
6	Никола М. Миличинъ	1	—	—	—	—	—	
7	Янчо Г. Ковчегаровъ	1	—	—	—	—	—	
8	Илчо А. Ковчегаровъ	1	—	—	—	—	—	
9	Аце Ветинъ Тренчовъ	1	—	—	—	—	—	
10	х. Никола Тренчовъ	1	—	—	—	—	—	
11	Йорданка п. Ив. Трено- ва	1	—	—	—	—	—	
12	Ефремъ Чиплаковъ	1	—	—	—	—	—	
13	Иванъ А. Цоцовъ	1	—	—	—	—	—	
14	Никола К. Мановъ	1	—	—	—	—	—	
15	Ефтимъ П. Ценовъ	1	—	—	—	—	—	
16	Атанасъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
17	Григоръ Ив. Кирачевъ	1	—	—	—	—	—	
18	Софа Ив. Петрова	1	—	—	—	—	—	
19	Султана Янтинска	1	—	—	—	—	—	
20	Ефтимъ х. Никовъ	—	1	—	—	—	—	
21	Ал. Г. Скендеровъ	—	1	—	—	—	—	
22	Георги К. Двояцовъ	1	—	—	—	—	—	
23	Гаврилъ Гърковъ	1	—	—	—	—	—	
24	Яна Ив. Телеграфичие- ва	1	—	—	—	—	—	
25	Мехмедъ Ходжа	1	—	—	—	—	—	
26	Иванъ Църцевъ	1	—	—	—	—	—	
27	Елена Ив. Ковчегарова	1	—	—	—	—	—	
28	Едъръ добитъкъ (воло- ве)	—	—	—	—	22	—	Задигнати сж отъ сърбитѣ.
29	Едъръ добитъкъ (коне)	—	—	—	—	12	—	Задигнати о т ъ сърбитѣ.
30	Дребенъ добитъкъ (ов- ци)	—	—	—	—	241	—	241 овци задигна- ти отъ сърбитѣ.
31	Дребенъ добитъкъ (ко- зи)	—	—	—	—	62	—	62 кози сж задиг- нати отъ сърбитѣ.
32	Изгорѣна една плѣвня	—	—	—	—	—	1	
		25	2	—	—	—	1	

	①	②	③	④	⑤	⑥
Село Ратово						
1	Иванъ Странджата	1	—	—	—	—
2	Лесо Ивановъ	1	—	—	—	—
3	Иванъ Матеничаровъ	1	—	—	—	—
4	Ефремъ Чавд. Папалиевъ	1	—	—	—	—
5	Ефтимъ Пишовъ	1	—	—	—	—
6	Коте Киряновъ	1	—	—	—	—
7	Ефтимъ Бръндевъ	—	—	1	—	—
8	Алекси Чеперковъ	—	—	1	—	—
9	Ефтимъ Траяновъ	—	—	1	—	—
10	Ефтимъ Шонтевъ	—	—	1	—	—
11	Атанасъ Андовъ	—	—	1	—	—
12	Ангелина Ременска	—	—	1	—	—
13	Пецо Мичовъ	—	1	—	—	—
14	Иванъ Ковачовъ	—	1	—	—	—
15	Панте Ат. Андовъ	—	1	—	—	—
16	Дено Ременовъ	—	1	—	—	—
17	Лесо Бръндевъ	—	1	—	—	—
18	Изгорѣни жилища	—	—	—	—	10
19	Изгорѣни плѣвни	—	—	—	—	3
20	Едъръ добитѣкъ (говеда)	—	—	—	10	—
21	Едъръ добитѣкъ (коне)	—	—	—	24	—
		6	5	6	—	13

Смъртно изтезавани сж селянитѣ отъ 7 до 12 включително.

Петимата селяни (отъ номеръ 13 до 17 включ.) сж отвлечени отъ сърбитѣ безследно.

10 кжци сж изгорѣни.
3 плѣвни сжщо изгорени.

Село Смоймирово						
1	Павле Хаджийски	1	—	—	—	—
2	Петре Г. Кушевъ	1	—	—	—	—
3	Султана Трошанска	1	—	—	—	—
4	Коле Мушкаровъ	1	—	—	—	—
5	Гаврилъ Янакиевъ	1	—	—	—	—
6	Глигоръ Миразчиевъ	1	—	—	—	—
7	Ефремъ Щърбевъ	—	—	1	—	—
8	Илия Цвѣтковъ	—	—	1	—	—
9	Ефтимъ Андоновъ	—	—	1	—	—
10	Спасе Костадиновъ	—	—	1	—	—
11	Атанасъ Георгиевъ	—	—	1	—	—
12	Гоге Йовевъ	—	—	1	—	—
13	Атанасъ Йовевъ	—	—	1	—	—
14	Гоге Хаджийски	—	—	1	—	—
15	Григоръ Предаръ	—	—	1	—	—
16	Коле Джамбазовъ	—	—	1	—	—
17	Коте Марковъ	—	—	1	—	—

Отъ номеръ 7 до 21 включ. сж жестоко изтезавани отъ сърбитѣ следъ идването имъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥
18 Андонъ Мушкаровъ	—	—	1	—	—	—
19 Иванъ Мицовъ	—	—	1	—	—	—
20 Вено Наковъ	—	—	1	—	—	—
21 Мите Терзиевъ	—	—	1	—	—	—
22 Едъръ добитъкъ (говеда)	—	—	—	—	77	—
23 Дребенъ добитъкъ	—	—	—	—	344	—
24 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	10
25 Опожарени плѣвни	—	—	—	—	—	10
	6	—	15	—	—	20

Сърбитѣ сж заграбили отъ селото 77 говеда.
Сърбитѣ сж заграбили отъ селянитѣ 344 овци и кози.

Село Робово

1 Петъръ Малиновъ	—	—	—	—	—	8
2 Димитъръ Г. Стойовъ	1	—	—	—	—	—
3 Теодосъ А. Пранговъ	1	—	—	—	—	—
4 Ефтимъ Г. Ярамазовъ	1	—	—	—	—	—
5 Андонъ п. Димитровъ	1	—	—	—	—	—
6 Христо Ангеловъ	1	—	—	—	—	—
7 Атанасъ Точевъ	1	—	—	—	—	—
8 Георги С. Зафирковъ	1	—	—	—	—	—
9 Димитъръ Г. Ачевъ	1	—	—	—	—	—
10 Димитъръ И. Крамаровъ	1	—	—	—	—	—
11 Георги Д. Сивевъ	1	—	—	—	—	—
12 Костадинъ Ярамазовъ	1	—	—	—	—	—
	11	—	—	—	—	8

Изгорѣни сж му 2 кжци и 6 плѣвни.

Село Мачево

1 Свещеникъ Еф.Стойковъ	1	—	—	—	—	—
2 Георги Стойковъ	1	—	—	—	—	—
3 Атанасъ Ташовъ	1	—	—	—	—	—
4 Данаилъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—
5 Василь Гуровъ	1	—	—	—	—	—
6 Григоръ Василевъ	1	—	—	—	—	—
7 Арсо Д. Желѣзаровъ	1	—	—	—	—	—
8 Гаврилъ Лацевъ	1	—	—	—	—	—
9 Стоилъ Гешинъ	1	—	—	—	—	—
10 Иванъ Голчовъ	1	—	—	—	—	—
11 Панто Петковъ	1	—	—	—	—	—
	11	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Русиново							
1 Мирко Вѣчковъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Косто Кожаръ	1	—	—	—	—	—	—
3 Серафимъ Вѣчковъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Никола Кокаляновъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Коста Буровъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Лесо Тренчовъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Лесо Н. Къосевъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Панте И. Милошевъ	1	—	—	—	—	—	—
9 Елена Л. Габерова	1	—	—	—	—	—	—
10 Панте Кокаляновъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ 23 селяни (отъ номеръ 10 до 32 вкл.) сж смъртно изтезавани отъ сѣрбитѣ следъ идването имъ.
11 Петре Костевъ	—	—	1	—	—	—	
12 Свещеникъ Георги Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
13 Свещ. Атанасъ Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
14 Игнатъ Къосевъ	—	—	1	—	—	—	
15 Григоръ Къосевъ	—	—	1	—	—	—	
16 Димчо Гащеровъ	—	—	1	—	—	—	
17 Стоянъ Кокаляновъ	—	—	1	—	—	—	
18 Нако Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
19 Петъръ Велиновъ	—	—	1	—	—	—	
20 Василь Шушевъ	—	—	1	—	—	—	
21 Янаки Пишовъ	—	—	1	—	—	—	
22 Лесо Баджовъ	—	—	1	—	—	—	
23 Давидко Чукаревъ	—	—	1	—	—	—	
24 Панте п. Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
25 Магда Милошовска	—	—	1	—	—	—	
26 Йордана Галабовска	—	—	1	—	—	—	
27 София Кокалянска	—	—	1	—	—	—	
28 Богдана Кратевска	—	—	1	—	—	—	
29 Паца Калпачка	—	—	1	—	—	—	
30 Ниса Калпачка	—	—	1	—	—	—	
31 Иванъ Алагъзовъ	—	—	1	—	—	—	
32 Нако Манчовъ	—	—	1	—	—	—	
33 Едъръ добитъкъ (говеда)	—	—	—	—	12	—	Отъ селото сж задигнати 20 коня и 12 говеда.
34 Едъръ добитъкъ (коне)	—	—	—	—	20	—	
	9	—	23	—	—	—	
Село Митрашинци							
1 Свещ. Петъръ п. Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Отъ номеръ 1 до 8 вкл. сж избити отъ сѣрбитѣ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Георги Кръстевъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Иванъ Пуздерковъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Ефтимъ Любеновъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Траянъ Цонкиновъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Ефтимъ Проденовъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Илия Преметаровъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Серафимъ Марковъ	1	—	—	—	—	—	—
9 Илия Бекяровъ	—	—	1	—	—	—	—
10 Георги Бекяровъ	—	—	1	—	—	—	—
11 Иванъ Чеперковъ	—	—	1	—	—	—	—
12 Иванъ Чипевъ	—	—	1	—	—	—	—
13 Петъръ Янковъ	—	—	1	—	—	—	—
14 Арсо Петровъ	—	—	1	—	—	—	—
15 Свещ. Атанасъ п. Петровъ	—	—	1	—	—	—	—
16 Иванъ Ковачевъ	—	—	1	—	—	—	—
17 Иванъ Милевъ	—	—	1	—	—	—	—
18 Григоръ Лажовъ	—	—	1	—	—	—	—
19 Василъ Стойчовъ	—	—	1	—	—	—	—
20 Георги Цокровъ	—	—	1	—	—	—	—
21 Цоне Лакашовъ	—	—	1	—	—	—	—
22 Илия Девичинъ	—	—	1	—	—	—	—
23 Сако Девичинъ	—	—	1	—	—	—	—
	8	—	15	—	—	—	—

Селянитѣ отъ номеръ 9 до 23 включително сж смъртно изтезавани отъ сърбитѣ следъ идването имъ.

Село Будинарци

1 Ефтимъ Кантуровъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Григоръ Ив. Гриоровъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Павле Гавриловъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Атанасъ Ингилизовъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Стоица Тренчова	1	—	—	—	—	—	—
6 Григоръ Вагелинъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Иванъ Миховъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Гаврилъ Пармаковъ	—	1	—	—	—	—	—
9 Андонъ Г. Цуревъ	—	1	—	—	—	—	—
10 Иванъ Арабаджиевъ	—	1	—	—	—	—	—
11 Георги Стефановъ	—	1	—	—	—	—	—
12 Георги Трайковъ	—	—	1	—	—	—	—
13 Григоръ Кърджовъ	—	—	1	—	—	—	—
14 Андонъ Пурсовъ	—	—	1	—	—	—	—
15 Гаврилъ Д. Пенчовъ	—	—	1	—	—	—	—
16 Ефтимъ Козовски	—	—	1	—	—	—	—
17 Мите Колевчевъ	—	—	1	—	—	—	—
18 Христо Колевчевъ	—	—	1	—	—	—	—

Изброенитѣ 13 селяни (отъ номеръ 12 до 24 вкл.) сж смъртно изтезавани отъ сърбитѣ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
19 Велко Шоновъ	—	—	1	—	—	—	
20 Ангелъ Ризиновъ	—	—	1	—	—	—	
21 Атанасъ Козовъ	—	—	1	—	—	—	
22 Алекси Козовски	—	—	1	—	—	—	
23 Траянъ Пецовъ	—	—	1	—	—	—	
24 Иванъ Пеневъ	—	—	1	—	—	—	
25 Едъръ добитъкъ (говеда)	—	—	—	—	14	—	Говедата, конетѣ, овцитѣ и козитѣ задигнати отъ сърбитѣ (14 говеда, 55 коня и 350 овци и кози).
26 Едъръ добитъкъ (коне)	—	—	—	—	55	—	
27 Дребенъ добитъкъ (овци и кози)	—	—	—	—	350	—	
	7	4	13	—	—	—	

Село Владимирово

1 Димитъръ Г. Новоселски	1	—	—	—	—	—	На 26 мартъ 1915 г. въ околността на селото пристига сръбска войска. На другия день селото е обкръжено и всичкото мжжко население заловено. Три дни не сж пускали никой да напуска селото; добитъкътъ е останалъ безъ храна и вода. Започнали масови и жестоки изтезания: ржцетѣ и краката на жертвитѣ били вързвани заедно, следъ това съ едно дърво стѣгани; така на нѣкои пукали коремитѣ, а всички изпитвали ужасни мъчки; това мъчение е продължило до 31 мартъ. Отъ изтезанията починали изброенитѣ селяни (отъ номеръ 11 до 17 вкл.). На свещеникъ Иванъ Мицовъ се прѣснало едното око презъ времето на изтезанията. Часть отъ остана-
2 Георги К. Богдановъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Т. Чучевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Георги Т. Разпашковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Михаилъ А. Кържевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Иванъ П. Ужевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Михаилъ Л. Шушеновъ	1	—	—	—	—	—	
8 Иванъ Ил. Дзърлевъ	1	—	—	—	—	—	
9 Гаврилъ Никовъ	1	—	—	—	—	—	
10 Алекси Соколовъ	1	—	—	—	—	—	
11 Свещ. Иванъ Мицовъ	1	—	—	—	—	—	
12 Свещ. Иванъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
13 Лазаръ Т. Бакаловъ	1	—	—	—	—	—	
14 Наце П. Деспотовъ	1	—	—	—	—	—	
15 Димитъръ К. Кърлановъ	1	—	—	—	—	—	
16 Димитъръ Кушовъ	1	—	—	—	—	—	
17 Иванъ А. Стамболиевъ	1	—	—	—	—	—	
18 Никола Ерининъ	—	—	x	—	—	—	
19 Бити селяни	—	—	—	—	—	—	

20	Атанасъ Фичоровъ	1	—	—	—	—	—
21	Георги М. Токовъ	1	—	—	—	—	—
22	Алекси Ив. Галабовъ	1	—	—	—	—	—
23	Доне Д. Кушовъ	1	—	—	—	—	—
24	Петъръ Т. Мазгановъ	1	—	—	—	—	—
25	Никола Д. Деведишлиевъ	—	—	1	—	—	—
26	Никола М. Бериговъ	—	—	1	—	—	—
27	Ефтимъ Т. Мазгановъ	—	—	1	—	—	—
28	Атанасъ Пелсовъ	—	—	1	—	—	—
29	Иванъ Г. Бельовъ	—	—	1	—	—	—
30	Иванъ Г. Бошнаковъ	—	—	1	—	—	—
31	Траянъ С. Бошнаковъ	—	—	1	—	—	—
32	Георги Ив. Царовъ	—	—	1	—	—	—
33	Атанасъ Шуперлиевъ	—	—	1	—	—	—
34	Иванъ Бъсковъ	—	—	1	—	—	—
35	Атанасъ М. Бошнаковъ	—	—	1	—	—	—
36	Атанасъ Тр. Бошнаковъ	—	—	1	—	—	—
37	Димитъръ Кърлековъ	—	—	1	—	—	—
38	Иванъ Г. Хаджиевъ	—	—	1	—	—	—
39	Ефтимъ Ив. Щърбевъ	—	—	1	—	—	—
40	Димитъръ Хр. Кацаровъ	—	—	1	—	—	—
41	Никола М. Таковъ	—	—	1	—	—	—
42	Доне М. Таковъ	—	—	1	—	—	—
43	Димитъръ Новоселовъ	—	—	1	—	—	—
44	Георги Ил. Догазановъ	—	—	1	—	—	—
45	Димитъръ Н. Иговъ	—	—	1	—	—	—
46	Атанасъ Чоневъ	—	—	1	—	—	—
47	Иванъ А. Пашовъ	—	—	1	—	—	—
48	Наце Петковъ	—	—	1	—	—	—
49	Георги Паговъ	—	—	1	—	—	—
50	Никола Трѣнчовъ	—	—	1	—	—	—
51	Михаилъ Карадиновъ	—	—	1	—	—	—
52	Коце п. Петровъ	—	—	1	—	—	—
53	Иванъ Г. Марковъ	—	—	1	—	—	—
54	Василъ Д. Дачевъ	—	—	1	—	—	—
55	Ацо Г. Соколовъ	—	—	1	—	—	—
56	Цоце Липевъ	—	—	1	—	—	—
57	Никола Л. Щумановъ	—	—	1	—	—	—
58	Илия Ив. Мирчовъ	—	—	1	—	—	—

литѣ живи сж били освободени, а другитѣ закарани въ Берово, дето лежали една седмица въ затвора. Никола Ерининъ билъ отвличенъ и убитъ изъ пѣтя.

Убитъ при отстъпленieto отъ сѣрбитѣ 1915 г.

Изброенитѣ селяни (отъ номеръ 25 до номеръ 76 вкл.) сж смъртно изтезавани отъ сѣрбитѣ, а повечето дѣржани и въ затворъ.

	④	②	③	④	⑤	④
59	Иванъ А. Славевъ	—	—	1	—	—
60	Ефтимъ А. Ядровъ	—	—	1	—	—
61	Никола Пепелниковъ	—	—	1	—	—
62	Иванъ Пепелниковъ	—	—	1	—	—
63	Иванъ Хр. Кацаровъ	—	—	1	—	—
64	Николаки Кацаровъ	—	—	1	—	—
65	Анде Ат. Финчаровъ	—	—	1	—	—
66	Василь Д. Чаминовъ	—	—	1	—	—
67	Ефтимъ Ив. Тренчовъ	—	—	1	—	—
68	Серафимъ Арабаджиевъ	—	—	1	—	—
69	Григоръ П. Кърфиовъ	—	—	1	—	—
70	Иванъ Н. Таковъ	—	—	1	—	—
71	Георги Хр. Богдановъ	—	—	1	—	—
72	Атанасъ Лазаровъ	—	—	1	—	—
73	Христо Младеновъ	—	—	1	—	—
74	Ефа Самарджиевъ	—	—	1	—	—
75	Попадия Стоянка	—	—	1	—	—
76	Ангелъ Г. Царовъ	—	—	1	—	—
77	Василь А. Бошнаковъ	—	1	—	—	—
78	Иванъ Г. Брашнаровъ	—	1	—	—	—
79	Василь Г. Мешинкинъ	—	1	—	—	—
80	Маноилъ Н. Кръстевъ	—	1	—	—	—
81	Пано К. Богдановъ	—	1	—	—	—
82	Панте Т. Кърфиовъ	—	1	—	—	—
83	Пано Ивановъ	—	1	—	—	—
84	Иванъ А. Хаджиевъ	—	1	—	—	—
85	Василь Ангеловъ	—	1	—	—	—
86	Маноилъ Г. Галабовъ	—	1	—	—	—
87	Григоръ Чавдаровъ	—	1	—	—	—
88	Костадинъ Атанасовъ	—	1	—	—	—
89	Откраднати говеда	—	—	—	62	—
90	Откраднати коне	—	—	—	35	—
91	Откраднати овци и козе	—	—	—	85	—
		23	12	52	—	—

Отвлечени о т ъ сѣрбитѣ безследно лицата отъ номеръ 77 до номеръ 88 включително.

Градъ Пехчево

1	Гаврилъ Г. Ингилизовъ	1	—	—	—	—
2	Иванъ Кьосевъ	1	—	—	—	—
3	Никола А. Когомджиевъ	1	—	—	—	—
4	Георги Кьосевъ	1	—	—	—	—
5	Григоръ А. Горовъ	1	—	—	—	—
6	Димитъръ Цаковъ	1	—	—	—	—
7	Атанасъ Михайловъ	1	—	—	—	—
8	Ефтимъ Г. Ингилизовъ	—	—	1	—	—
9	Данаилъ Ил. Секуловъ	—	—	1	—	—

Седмината граждани сж избити отъ сѣрбитѣ (отъ номеръ 1 до 7 вкл.)

Изброенитѣ граждани (отъ номеръ

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
10 Иванъ Начевъ	—	—	1	—	—	—	8 до номеръ 19 вкл.) сж смъртно бити отъ сърбитѣ.	
11 Серафимъ Яневъ	—	—	1	—	—	—		
12 Христо Кацаревъ	—	—	1	—	—	—		
13 Хусеинъ Мулаалийски	—	—	1	—	—	—		
14 Анастасъ Митринъ	—	—	1	—	—	—		
15 Сотиръ Гугушовъ	—	—	1	—	—	—		
16 Реджепъ Барутчиски	—	—	1	—	—	—		
17 Атанасъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—		
18 Гаврилъ Каркутовъ	—	—	1	—	—	—		
19 Маца Д. Китанова	—	—	1	—	—	—		
20 Кирилъ Андовъ	—	1	—	—	—	—		Петимата — отъ номеръ 20 до 24 вкл. — сж отвле- чени безследно отъ сърбитѣ.
21 Георги Ив. Котевъ	—	1	—	—	—	—		
22 Тасе Ангеловъ	—	1	—	—	—	—		
23 Димитъръ Илиевъ	—	1	—	—	—	—		
24 Алекси Цековъ	—	1	—	—	—	—		
25 Опожарени жилища	—	—	—	—	—	2		
26 Заграбени говеда	—	—	—	—	2	—		
27 Заграбени коне	—	—	—	—	4	—		
	7	5	12	—	—	2		

Село Чифлико

1 Мито Ефтимовъ	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни (номера 2 и 3) сж смъртно изтезава- ни. Отъ номеръ 4 до номеръ 13 сж без- следно отвлечени отъ сърбитѣ.
2 Станко Николовъ	—	—	1	—	—	—	
3 Достана Георгиева	—	—	1	—	—	—	
4 Стоянъ Ланговъ	—	1	—	—	—	—	
5 Иванъ Ланговъ	—	1	—	—	—	—	
6 Иванъ Дунавски	—	1	—	—	—	—	
7 Мирко Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
8 Ефтимъ Наковъ	—	1	—	—	—	—	
9 Гаврилъ Наковъ	—	1	—	—	—	—	
10 Мите Мишевъ	—	1	—	—	—	—	
11 Георги Ангеловъ	—	1	—	—	—	—	
12 Ефтимъ Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	
13 Димитъръ Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	
14 Задигнати говеда	—	—	—	—	1	—	
15 Задигнати коне	—	—	—	—	7	—	
	1	10	2	—	8	—	

Село Умлена

1 Ангелъ И. Пешнаковъ	1	—	—	—	—	—	Отъ номеръ 3 до номеръ 11 вкл. сж смъртно бити отъ сърбитѣ ; на но-
2 Мустафа Сейтовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Баба Карамфила	—	—	1	—	—	—	
4 Вангя В. Пешнакова	—	—	1	—	—	—	
5 Йордана Митова	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
6 Катерина Василева	—	—	1	—	—	—	меръ 11 сж задигнали и два коня.
7 Василъ Пешнаковъ	—	—	1	—	—	—	
8 Василъ Наковъ	—	—	1	—	—	—	
9 Василъ Траяновъ	—	—	1	—	—	—	
10 Коте Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
11 Василъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
	<hr/>						
	2	—	9	—	—	—	
Село Црѣвникъ							
1 Мехмедъ Али	1	—	—	—	—	—	
2 Мустафа Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	
3 Алия Яшаръ	1	—	—	—	—	—	
4 Шабанъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
5 Никола Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Отъ номеръ 5 до 8 вкл. сж смъртно изтезавани о т ъ сърбитѣ.
6 Мехмедъ Реджепъ	—	—	1	—	—	—	
7 Адилъ Коваца	—	—	1	—	—	—	
8 Мустафа Али	—	—	1	—	—	—	
	<hr/>						
	4	—	4	—	—	—	
Село Негрево							
1 Иванъ Китановъ	1	—	—	—	—	—	
2 Иванъ Хр. Рендевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Ст. Рунтевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Димитъръ Доцинъ	1	—	—	—	—	—	
5 Георги Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Отъ номеръ 5 до 8 вкл. сж смъртно изтезавани о т ъ сърбитѣ.
6 Иванъ Яневъ	—	—	1	—	—	—	
7 Руса Андрѣева	—	—	1	—	—	—	
8 Мария Ив. Мицова	—	—	1	—	—	—	
	<hr/>						
	4	—	4	—	—	—	
<hr/>							
Всичко въ Малешевска околия	124	38	155	—	—	44	

Р А З Н И

1. Веднага следъ идването си, сърбитѣ почватъ масово изтезаване на населението. Много селяни и граждани сж арестувани и подложени на небивали изтезания. По-горе сж дадени имената на частъ отъ изтезаванитѣ, убититѣ и безследно изчезналитѣ.
2. Много видни граждани и селяни сж принудени отъ терора да забѣгнатъ къмъ България, за да се спасятъ. Но семействата имъ сж били подложени на жестоки изтезания, преследвания, интернирвания.
3. Въ околията сърбитѣ организиратъ специална банда, чиято задача е да тормози още повече населението. Жертва на тази банда става и Димитъръ Георгиевъ.
4. Презъ месецъ мартъ 1915 год. всички села били блокирани отъ сръбска войска и всичкото мъжко население отъ 15 до 80 годишна възраст било събрано и затворено по два дни въ общинскитѣ управления, кждето сж държани безъ хлѣбъ и вода. Всички сж били изтезавани. Следъ това една частъ сж освободени, една частъ избити, а друга една частъ отвлечени безследно. На частъ отъ пострадалитѣ по-горе сж дадени имената.

ХШ. НЕГОТИНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени к.ж.ци ⑥	Забележка ⑦
Градъ Неготино							
1	Миланъ Аневъ	1	—	—	—	—	—
2	Пано Христовъ	1	—	—	—	—	—
3	Лазо П. Коцевъ	1	—	—	—	—	—
4	Свещеникъ Коцевъ	1	—	—	—	—	—
5	Яно баба Анинъ	1	—	—	—	—	—
6	Пано баба Анинъ	1	—	—	—	—	—
7	Наско Пешовски	1	—	—	—	—	—
8	Ворисъ Пешовски	1	—	—	—	—	—
9	Стоянъ Абаджиевъ	1	—	—	—	—	—
10	Георги Абаджиевъ	1	—	—	—	—	—
11	Никола Абаджиевъ	1	—	—	—	—	—
12	Павле Абаджиевъ	1	—	—	—	—	—
13	Лазаръ Абаджиевъ	1	—	—	—	—	—
14	Трайче Анчевъ	1	—	—	—	—	—
15	Мишо Постоловъ	1	—	—	—	—	—
16	Гьошо Богоевъ	1	—	—	—	—	—
17	Христо Сирияновъ	1	—	—	—	—	—
18	Ката Николова	1	—	—	—	—	—
19	Андомя Иванова	1	—	—	—	—	—
20	Илия Геловъ	1	—	—	—	—	—
21	Верина Коцева	1	—	—	—	—	—
22	Коце Даначевъ	1	—	—	—	—	—
23	Лазаръ Малеминовъ	1	—	—	—	—	—
24	Алексо Анастасовъ	1	—	—	—	—	—
25	Камче Ивановъ	1	—	—	—	—	—
26	Христо Камчевъ	1	—	—	—	—	—
27	Никола Коцевъ	1	—	—	—	—	—
28	Хр. Шкодра	1	—	—	—	—	—
29	Петре Паунковъ	1	—	—	—	—	—
30	Коле Паунковъ	1	—	—	—	—	—
31	Дано Камчевъ	1	—	—	—	—	—
32	Илия Божковъ	1	—	—	—	—	—
33	Петре Говединовъ	1	—	—	—	—	—
34	Мано Петровъ	1	—	—	—	—	—
35	Лазо Яневъ	1	—	—	—	—	—
36	Лазо Кушевъ	1	—	—	—	—	—
37	Колю Иловъ	1	—	—	—	—	—
38	Дафче Митревъ	1	—	—	—	—	—
39	Томо Тошовъ	1	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6	7
40	Петре Дисански	1	—	—	—	—	—
41	Пане Атанасовъ	1	—	—	—	—	—
42	Лазаръ Дуринъ	1	—	—	—	—	—
43	Глигоръ Пановъ	1	—	—	—	—	—
44	Арсо Ценовъ	1	—	—	—	—	—
45	Яне Анюшевъ	1	—	—	—	—	—
46	Доно Миновъ	1	—	—	—	—	—
47	Арсо Юруковъ	1	—	—	—	—	—
48	Пано Юруковъ	1	—	—	—	—	—
49	Лазо Чаушовъ	1	—	—	—	—	—
50	Василь Темелковъ	1	—	—	—	—	—
51	Анна Абаджиева	1	—	—	—	—	—
52	Глигоръ Терзинджия	1	—	—	—	—	—
53	Блажо Тодоровъ	1	—	—	—	—	—
54	Анастасъ Тончаровъ	1	—	—	—	—	—
55	Пандо Китовъ	1	—	—	—	—	—
56	Иванъ Чаламиновъ	1	—	—	—	—	—
57	Димо Боровица	1	—	—	—	—	—
58	Алексо Николовъ	1	—	—	—	—	—
59	Алексо Н. Захариевъ	1	—	—	—	—	—
60	Х. Йорданъ Х. Ивановъ	1	—	—	—	—	—
61	Христо Филиповъ	1	—	—	—	—	—
62	Славо Сотировъ	1	—	—	—	—	—
63	Захария Сотирова	1	—	—	—	—	—
64	Родна Сотирова	1	—	—	—	—	—
65	Ангелъ Христовъ	1	—	—	—	—	—
66	Георги Янчевъ	1	—	—	—	—	—
67	Анка Янчева	1	—	—	—	—	—
68	Лазаръ Янчевъ	1	—	—	—	—	—
69	Роса Георгиева	1	—	—	—	—	—
70	Трайче Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
71	Янче Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
72	Анна Янчева	1	—	—	—	—	—
73	Пано Таневъ	1	—	—	—	—	—
74	Коцо Пицоловъ	1	—	—	—	—	—
75	Стефко Липовски	1	—	—	—	—	—
76	Арсо Ценовъ	1	—	—	—	—	—
77	Лазо Стояновъ	1	—	—	—	—	—
78	Петъръ Ивановъ	1	—	—	—	—	—
79	Агна Яхцова	1	—	—	—	—	—
80	Глигоръ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—
81	Атанасъ Глигоровъ	1	—	—	—	—	—
82	Ефремъ Куция	1	—	—	—	—	—
83	Пано х. Ивановъ	1	—	—	—	—	—
84	Миска х. Иванова	1	—	—	—	—	—
85	Невѣнка х. Иванова	1	—	—	—	—	—
86	Гюргя х. Иванова	1	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥
87 Инчо Андовъ	1	—	—	—	—	—
88 Игно Фурсикъ	1	—	—	—	—	—
89 Филипъ Уната	1	—	—	—	—	—
90 Йорданъ Берберъ	1	—	—	—	—	—
91 Сута Димова	1	—	—	—	—	—
92 Тодоръ Толовъ	1	—	—	—	—	—
93 Ката Гъорчева	1	—	—	—	—	—
94 Коцо Кимовъ	1	—	—	—	—	—
95 Ката Манова	1	—	—	—	—	—
96 Петре Колоджията	1	—	—	—	—	—
97 Трайче Зафировъ	1	—	—	—	—	—
98 Йорданъ Темовъ	1	—	—	—	—	—
99 Евда Темова	1	—	—	—	—	—
100 Сотиръ Темовъ	1	—	—	—	—	—
101 Лина Темова	1	—	—	—	—	—
102 Яне Николовъ	1	—	—	—	—	—
103 Стоянъ Глигоровъ	1	—	—	—	—	—
104 Ване Масларковъ	1	—	—	—	—	—
105 Георги Ивановъ	1	—	—	—	—	—
106 Илия Чаневъ	1	—	—	—	—	—
107 Симеонъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—
108 Глигоръ Ивановъ	1	—	—	—	—	—
109 Неде Тремички	1	—	—	—	—	—
110 Иляда Пецова	1	—	—	—	—	—
111 Мария Христова	1	—	—	—	—	—
112 Стоянъ Камчевъ	1	—	—	—	—	—
113 Трайко Пецовъ	1	—	—	—	—	—
114 Гюргя Стойкова	1	—	—	—	—	—
115 Тома Иловъ	1	—	—	—	—	—
116 Ване Димовъ	1	—	—	—	—	—
117 Ваню Костадиновъ	1	—	—	—	—	—
118 Петъръ Анастасовъ	—	—	—	—	—	2
119 Христо Астърджиевъ	—	—	—	—	—	2
120 х. Амедъ Налбантъ	—	—	—	—	—	1
121 Васка Анастасова	—	—	—	—	—	1
122 х. Хани Бегъ	—	—	—	—	—	1
123 х. Юсуфъ Ефенди	—	—	—	—	—	1
124 Саидъ Ага	—	—	—	—	—	1
125 Мейсудо Мемишъ	—	—	—	—	—	1
126 Диме Прилепчанъ	—	—	—	—	—	1
127 Тодоръ Гърка	—	—	—	—	—	1
128 х. Херишъ Бегъ	—	—	—	—	—	1
129 Гъшо Костовъ	—	—	—	—	—	1
130 Колю Коцевъ	—	—	—	—	—	1
131 Пано Арсовъ	—	—	—	—	—	1
132 Лазо Татаровъ	—	—	—	—	—	1
133 Йорданъ Иловъ	—	—	—	—	—	1

На изброенитѣ
граждани (отъ но-
меръ 118 до 168
вкл.) сж изгорени
двуетажни кѣщи ;
за всѣко лице е
указанъ броя на
изгорѣнитѣ кѣщи.

	1	2	3	4	5	6	7
134 Камка Тодорова	—	—	—	—	—	1	
135 Симонъ Кюрчевъ	—	—	—	—	—	1	
136 Диме Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
137 Ташо Петровъ	—	—	—	—	—	1	
138 Коце х. Толевъ	—	—	—	—	—	1	
139 Калю Ильовъ	—	—	—	—	—	2	
140 Йорданъ П. Коювъ	—	—	—	—	—	2	
141 Иванъ Митревъ	—	—	—	—	—	2	
142 Методи Гъошевъ	—	—	—	—	—	1	
143 Иванъ Нацевъ	—	—	—	—	—	1	
144 Тодоръ Камчевъ	—	—	—	—	—	1	
145 Лазо Пешовъ	—	—	—	—	—	1	
146 Наско Пешовъ	—	—	—	—	—	1	
147 Симонъ Кюрчевъ	—	—	—	—	—	2	
148 Петре Гърчановъ	—	—	—	—	—	1	
149 Методи Гърчановъ	—	—	—	—	—	1	
150 Колю Гърчановъ	—	—	—	—	—	2	
151 Христо Гърчевъ	—	—	—	—	—	2	
152 Петъръ Арсовъ	—	—	—	—	—	1	
153 Братя Вълкови	—	—	—	—	—	2	
154 Вейсалъ Тремнички	—	—	—	—	—	1	
155 Рашидъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
156 Сульо Бекиръ	—	—	—	—	—	1	
157 Дамиръ Аметъ	—	—	—	—	—	1	
158 Асанъ Вейсалъ	—	—	—	—	—	1	
159 Мустафа Косъмче	—	—	—	—	—	1	
160 Айрушъ Гърбевъ	—	—	—	—	—	1	
161 Александъръ Димевъ	—	—	—	—	—	1	
162 Атанасъ Астърджиевъ	—	—	—	—	—	1	
163 Дино Куковъ	—	—	—	—	—	1	
164 Ставре Наумовъ	—	—	—	—	—	2	
165 х. Пано х. Арсовъ	—	—	—	—	—	1	
166 х. Илия х. Арсовъ	—	—	—	—	—	1	
167 Петре Станоевъ	—	—	—	—	—	1	
168 Турския държ. полиц. участъкъ	—	—	—	—	—	1	
169 Коста Митова	—	—	—	—	—	2	На лицата отъ номеръ 169 до номеръ 178 включително сж изгорѣни по една двуетажна и по една едноетажна кжща.
170 Петре Танчоровъ	—	—	—	—	—	2	
171 Тодоръ П. Коцевъ	—	—	—	—	—	2	
172 Никола х. Апостоловъ	—	—	—	—	—	2	
173 Димко Баевъ	—	—	—	—	—	2	
174 Османъ х. Омеръ	—	—	—	—	—	2	
175 Костадинъ Митревъ	—	—	—	—	—	2	
176 Георги Деловъ	—	—	—	—	—	2	
177 Григоръ Божковъ	—	—	—	—	—	2	
178 Александъръ Божковъ	—	—	—	—	—	2	
179 Ване х. Николовъ	—	—	—	—	—	2	

	1	2	3	4	5	6	7
180 Янаки Петровъ	—	—	—	—	—	1	На лицата отъ номеръ 180 до номеръ 219 сж изгорѣни едноетажни кжци.
181 Йорданъ Димовъ	—	—	—	—	—	1	
182 Петъръ Становъ	—	—	—	—	—	1	
183 Тодоръ Атанасовъ	—	—	—	—	—	1	
184 Тодоръ Толевъ	—	—	—	—	—	1	
185 Методи п. Андовъ	—	—	—	—	—	2	
186 Филипъ Иловъ	—	—	—	—	—	1	
187 Свещ. Глигоръ Лазаровъ	—	—	—	—	—	1	
188 Лазо п. Темелковъ	—	—	—	—	—	1	
189 Пане Милиовъ	—	—	—	—	—	1	
190 Амедъ Маджаръ	—	—	—	—	—	1	
191 Смаилъ Ибиша	—	—	—	—	—	1	
192 Дано Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
193 Мехмедъ Маджаръ	—	—	—	—	—	1	
194 Сую Реджепъ	—	—	—	—	—	1	
195 Ибр. х. Кабранъ	—	—	—	—	—	2	
196 Суло М. Мехмедъ	—	—	—	—	—	1	
197 Ибраимъ Корта	—	—	—	—	—	1	
198 Тосо Божковъ	—	—	—	—	—	1	
199 Пано Гърчановъ	—	—	—	—	—	1	
200 Пано Коцевъ	—	—	—	—	—	1	
201 Тодоръ Димовъ	—	—	—	—	—	1	
202 Насо Димовъ	—	—	—	—	—	1	
203 Герасимъ Пандозисовъ	—	—	—	—	—	1	
204 Миланъ Аневъ	—	—	—	—	—	1	
205 Георги Стамболиевъ	—	—	—	—	—	1	
206 Мехмедъ Асанъ	—	—	—	—	—	2	
207 Еминъ Чаушъ	—	—	—	—	—	1	
208 Димитъръ Тополовъ	—	—	—	—	—	1	
209 Алия Кортонъ	—	—	—	—	—	1	
210 Абдулъ Фишекчи	—	—	—	—	—	1	
211 Мустафа Фишекчи	—	—	—	—	—	1	
212 Аметъ Вейсалъ	—	—	—	—	—	1	
213 Мустафа Реджепъ	—	—	—	—	—	1	
214 Хр. Пан. Астърджиевъ	—	—	—	—	—	1	
215 Алия Х. Реджепъ	—	—	—	—	—	2	
216 Гьошо Христовъ	—	—	—	—	—	2	
217 Лазо Пацовъ	—	—	—	—	—	1	
218 Димитъръ Курийски	—	—	—	—	—	1	
219 Иванъ Стояновъ	—	—	—	—	—	1	
	117	—	—	—	—	128	

Пепелишка община

1 Алимъ Юсуфъ	—	—	—	—	—	1	Изгорѣна му една двуетажна кжца.
---------------	---	---	---	---	---	---	----------------------------------

	1	2	3	4	5	6	7
2 Луманъ Кадри	—	—	—	—	—	1	Изгорѣнитѣ кжци на лицата отъ но- меръ 2 до 51 вкл. сж едноетажни.
3 Сабри Вецко	—	—	—	—	—	1	
4 Фейзиула Мейсѳо	—	—	—	—	—	1	
5 Менеля Ибраимъ	—	—	—	—	—	1	
6 Саидъ Алко	—	—	—	—	—	1	
7 Сали Мортезапъ	—	—	—	—	—	1	
8 Ибраимъ Авзи	—	—	—	—	—	1	
9 Сулеманъ Адемъ	—	—	—	—	—	1	
10 Ибраимъ Сюлеманъ	—	—	—	—	—	1	
11 Ахмедъ х. Фератъ	—	—	—	—	—	1	
12 Ибраимъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
13 Алиа Али	—	—	—	—	—	1	
14 Абдула Рашидъ	—	—	—	—	—	1	
15 Акифъ Адемъ	—	—	—	—	—	1	
16 Смаилъ Адемъ	—	—	—	—	—	1	
17 Ахмедъ Усинъ	—	—	—	—	—	1	
18 Асанъ Куртишъ	—	—	—	—	—	1	
19 Асанъ Мустафа	—	—	—	—	—	1	
20 Юсеинъ Мустафа	—	—	—	—	—	1	
21 Абдураманъ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
22 Мехмедали Кантура	—	—	—	—	—	1	
23 Мустафа Сулеманъ	—	—	—	—	—	1	
24 Шукри Мустафа	—	—	—	—	—	1	
25 Сюлеманъ Расимъ	—	—	—	—	—	1	
26 Абдураманъ Кадри	—	—	—	—	—	1	
27 Голобей Кантора	—	—	—	—	—	1	
28 Авдзи Юзели	—	—	—	—	—	1	
29 Рахубъ Мехмедали	—	—	—	—	—	1	
30 Айдаръ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
31 Мехмедали Добравче	—	—	—	—	—	1	
32 Мустафа Асанъ	—	—	—	—	—	1	
33 Мехметъ Муратъ	—	—	—	—	—	1	
34 Рашидъ Алима	—	—	—	—	—	1	
35 Алиа Неджепъ	—	—	—	—	—	1	
36 Елерушъ Мемишъ	—	—	—	—	—	1	
37 Мехмедъ Таиръ	—	—	—	—	—	1	
38 Мехмедъ Афъзъ	—	—	—	—	—	1	
39 Алилъ Таиръ	—	—	—	—	—	1	
40 Асанъ Агушъ	—	—	—	—	—	1	
41 Рушидъ Яшаръ	—	—	—	—	—	1	
42 Сали Яшаръ	—	—	—	—	—	1	
43 Мехмедъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
44 Алилъ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
45 Селманъ Асанъ	—	—	—	—	—	1	
46 Ахмедъ кворъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1	
47 Мехмедъ Мустафа	—	—	—	—	—	1	
48 Исуфъ Ал. Тайръ	—	—	—	—	—	1	

	1	2	3	4	5	6	7
49 Абдула А. Торо	—	—	—	—	—	—	1
50 Селската Джамия	—	—	—	—	—	—	1
51 Алия Агушъ	1	—	—	—	—	—	—
52 Алилъ Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—	—
53 Асанъ Камбуръ	1	—	—	—	—	—	—
54 Абдураманъ Камбуръ	1	—	—	—	—	—	—
55 Шевикъ Алимъ	1	—	—	—	—	—	—
	5	—	—	—	—	—	50

Петимата селяни
сж избити отъ сър-
битъ въ Скопския
окръженъ затворъ.

Село Пръждево

1 Блажо Иловъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Иванъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Яно Мантевъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Ризно Трайковъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Петъръ Мирчевъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Иванъ Петровъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Яно Захариевъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Ибраимъ Абди	1	—	—	—	—	—	—
9 Асанъ Топалъ	1	—	—	—	—	—	—
10 Ахмедъ Мол. Смаилъ	1	—	—	—	—	—	—
11 Мустафа Усинъ	1	—	—	—	—	—	—
12 Абдураманъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
13 Мустафа Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
14 Ахмедъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
15 Абдураманъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
16 Мехмедъ Абдураманъ	1	—	—	—	—	—	—
17 Мехмедъ Алимъ	1	—	—	—	—	—	—
18 Абазъ Алимъ	1	—	—	—	—	—	—
19 Селимъ Сайтъ	1	—	—	—	—	—	—
20 Ахмедъ Мем. Мемишъ	1	—	—	—	—	—	—
21 Мехмедъ Берешъ	1	—	—	—	—	—	—
22 Мехмедъ Бекиръ	1	—	—	—	—	—	—
23 Ибраимъ Пазвантаджи	1	—	—	—	—	—	—
24 Ахмедъ Суджукъ	1	—	—	—	—	—	—
25 Сайлага Чачиръ	1	—	—	—	—	—	—
26 Ахмедъ Пехливанъ	1	—	—	—	—	—	—
27 Вайдъ Чаушъ	1	—	—	—	—	—	—
28 Улишъ Чаушъ Мех- медъ	1	—	—	—	—	—	—
29 Аниме Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
30 Бетка Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	—
31 Мехмедъ Усинъ	1	—	—	—	—	—	—
32 Усо Сюлиманъ	1	—	—	—	—	—	—
33 Ахмедъ Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—	—
34 Демиръ Омеръ	1	—	—	—	—	—	—
35 Мехмедъ Ашеръ Ефен- ди	1	—	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
36	Алия Сел. Чаушъ	1	—	—	—	—	—
37	Саидъ Сел. Чаушъ	1	—	—	—	—	—
38	Ахмедъ Устафъ	—	—	—	—	—	2
39	Мехмедъ Ашеръ	—	—	—	—	—	1
40	Мехмедъ С. Ибишъ	—	—	—	—	—	1
41	Мустафа Алипъ	—	—	—	—	—	1
42	Асанъ Кътинъ	—	—	—	—	—	2
43	Мехмедъ Мулязимъ	—	—	—	—	—	1
44	Усинъ Реджилъ	—	—	—	—	—	2
45	Кадри Реджи	—	—	—	—	—	1
46	Пашо Даутъ	—	—	—	—	—	1
47	Мехмедъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1
48	Уско Глухъ	—	—	—	—	—	1
49	Алимъ Къосо	—	—	—	—	—	2
50	Селйо Фръко	—	—	—	—	—	1
51	Алия Мустакъ	—	—	—	—	—	1
52	Алимъ М. Ари	—	—	—	—	—	2
53	Мемо Дажо	—	—	—	—	—	1
54	Алия Мелекъ	—	—	—	—	—	1
55	Ахмедъ М. Беко	—	—	—	—	—	1
56	Мустафа Емрупъ	—	—	—	—	—	1
57	Асанъ Шуткинъ	—	—	—	—	—	1
58	Мустафа Мудо	—	—	—	—	—	1
59	Сулe Демишъ	—	—	—	—	—	1
60	Деври Жино	—	—	—	—	—	1
61	Ахмедъ Беко	—	—	—	—	—	1
62	Абдула Калченъ	—	—	—	—	—	2
63	Мехмедъ Чаушъ	—	—	—	—	—	1
64	Сулиманъ Шуткинъ	—	—	—	—	—	1
65	Аня Омеръ	—	—	—	—	—	1
66	Ахмедъ Омеръ	—	—	—	—	—	1
67	Алия Асанчевъ	—	—	—	—	—	1
68	Мустафа Асанъ	—	—	—	—	—	1
69	Ибраимъ Асанъ	—	—	—	—	—	1
70	Ахмедъ Пехливанъ	—	—	—	—	—	1
71	Асо А. Бито	—	—	—	—	—	1
72	Алия Айто	—	—	—	—	—	1
73	Ибраимъ Айто	—	—	—	—	—	1
74	Суло Веткинъ	—	—	—	—	—	1
75	Елесъ Исуфъ	—	—	—	—	—	1
76	Ибо Диле	—	—	—	—	—	1
77	Асанъ Мусарко	—	—	—	—	—	1
78	Абдинъ Мусарко	—	—	—	—	—	1
79	Алия Мусарко	—	—	—	—	—	1
80	Алилъ Мусарко	—	—	—	—	—	1
81	Ахмедъ Етемо	—	—	—	—	—	1
82	Ибраимъ Джеро	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	3
83	Ахмедъ Етемо	—	—	—	—	1
84	Усо Дуткинъ	—	—	—	—	1
85	Усо Прицко	—	—	—	—	1
86	Сулю Мустафа	—	—	—	—	1
87	Селманъ Каримъ	—	—	—	—	2
88	Иметъ Диле	—	—	—	—	1
89	Ахмедъ М. Шедо	—	—	—	—	1
90	Реджебъ Алимъ	—	—	—	—	1
91	Селимъ Ибишанъ	—	—	—	—	1
92	Ашимъ Мехмедъ	—	—	—	—	1
93	Алия х. Алимъ	—	—	—	—	1
94	Мехмедъ Алимъ	—	—	—	—	1
95	Селманъ Алимъ	—	—	—	—	1
96	Алилъ Глухъ	—	—	—	—	1
97	Мехмедъ Бесвички	—	—	—	—	1
98	Кузманъ Гизо	—	—	—	—	1
99	Петъръ Нико	—	—	—	—	1
100	Ристо Мусирко	—	—	—	—	1
101	Кольо Михалковъ	—	—	—	—	1
102	Христо Яневъ	—	—	—	—	1
103	Ефтимъ Арсовъ	—	—	—	—	1
104	Лазо Миновъ	—	—	—	—	1
105	Костадинъ Ташовъ	—	—	—	—	1
106	Гелю Джански	—	—	—	—	2
107	Атанасъ Ризовъ	—	—	—	—	2
108	Петре Захарчевъ	—	—	—	—	1
109	Яно Захарчевъ	—	—	—	—	2
110	Коцо Петровъ	—	—	—	—	1
111	Ефтимъ Яневъ	—	—	—	—	1
112	Спасо Димовъ ,	—	—	—	—	1
113	Неде Ивановъ	—	—	—	—	1
114	Спасо Ставревъ	—	—	—	—	1
115	Ристо Иванчевъ	—	—	—	—	2
116	Димчо Тасовъ	—	—	—	—	1
117	Петре Миновъ	—	—	—	—	1
118	Христо Димовъ	—	—	—	—	1
119	Иванъ Сектоловъ	—	—	—	—	1
120	Иванъ Андоновъ	—	—	—	—	1
121	Гюро Михайловъ	—	—	—	—	1
122	Глигоръ Ильовъ	—	—	—	—	1
123	Орданъ Меленковъ	—	—	—	—	1
124	Христо Ангеловъ	—	—	—	—	1
125	Димчо Захарчевъ	—	—	—	—	1
126	Илия Миновъ	—	—	—	—	1
127	Сотиръ Стояновъ	—	—	—	—	1
128	Кръсте Нейковъ	—	—	—	—	1

129 Миланъ Петровъ

—	—	—	—	—	1
37	—	—	—	—	103

Село Тремникъ

1	Ахмедъ Вели	—	—	—	—	1
2	Ахмедъ Аличко	—	—	—	—	2
3	Ибраимъ Усинъ	—	—	—	—	1
4	Ахмедъ Али	—	—	—	—	1
5	Ибраимъ Али	—	—	—	—	1
6	Алия Велия	—	—	—	—	7
7	Ахмедъ Сереманъ	—	—	—	—	1
8	Ибраимъ Сали	—	—	—	—	1
9	Ибраимъ Мустакъ	—	—	—	—	1
10	Муртеза Али	—	—	—	—	1
11	Мустафа Демиръ	—	—	—	—	1
12	Мехмедъ Демиръ	—	—	—	—	1
13	Мехмедъ Мустафа	—	—	—	—	1
14	Авдза Исуфъ	—	—	—	—	1
15	Суле Усинъ	—	—	—	—	1
16	Ибраимъ Усинъ	—	—	—	—	1
17	Мустафа Ибраимъ	—	—	—	—	1
18	Ахмедъ Алимъ	—	—	—	—	1
19	Сали Алимъ	—	—	—	—	1
20	Мустафа Пашо	—	—	—	—	1
21	Раифъ Али	—	—	—	—	1
22	Демиръ Чаушъ	—	—	—	—	1
23	Алилъ Дестанъ	—	—	—	—	1
24	Ашимъ Ибраимъ	—	—	—	—	1
25	Шабанъ Сулеманъ	—	—	—	—	1
26	Фета Сандо	—	—	—	—	1
27	Анише Поисо	—	—	—	—	1
28	Джемо Реджепъ	—	—	—	—	1
29	Именъ Махмутъ	—	—	—	—	1
30	Ибраимъ Баде	—	—	—	—	1
31	Велия Еминъ	—	—	—	—	2
32	Ибраимъ Али	—	—	—	—	1
33	Вейселъ Омеръ	—	—	—	—	2
34	Андоръ Асанъ	—	—	—	—	1
35	х. Мустафа Омеръ	—	—	—	—	1
36	Ахмедъ Исуфъ	—	—	—	—	1
37	Ислямъ Исуфъ	—	—	—	—	1
38	х. Усинъ Асанъ	—	—	—	—	1
39	Ибраимъ Асанъ	—	—	—	—	1
40	Алилъ Асанъ	—	—	—	—	1
41	Мехмедъ Усинъ	—	—	—	—	1
42	Смаилъ Мейсуръ	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	6	7
43	Абдулъ Г. Алимъ	—	—	—	—	—	1
44	х. Адемъ Агушъ	—	—	—	—	—	1
45	Ибраимъ Али	—	—	—	—	—	1
46	Ахмедъ Таиръ	—	—	—	—	—	1
47	Али Ал. Топчи	—	—	—	—	—	1
48	Ахмедъ Фезо	—	—	—	—	—	1
49	Алимъ А. Ходжинъ	—	—	—	—	—	1
50	Мустафа Усинъ	—	—	—	—	—	1
51	Шабанъ Сулеманъ	—	—	—	—	—	1
52	Ибраимъ Сулеманъ	—	—	—	—	—	1
						61	

Бистренска община

1	Али Ага Мустафа	1	—	—	—	—	—
2	Зейнелъ Усинъ	1	—	—	—	—	—
3	Селимъ Кадри	1	—	—	—	—	—
4	Асанъ Таиръ	1	—	—	—	—	—
5	Селиманъ Молато	1	—	—	—	—	—
6	Режулъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
7	Мустафа Абди	1	—	—	—	—	—
8	Асанъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
9	Смаилъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
10	Караманъ Носифо	1	—	—	—	—	—
11	Авдзи Караманъ	1	—	—	—	—	—
12	Усинъ Елмазъ	1	—	—	—	—	—
13	Селимъ М. Ахмедъ	1	—	—	—	—	—
14	Таиръ Еминъ	1	—	—	—	—	—
15	Селманъ Алче	1	—	—	—	—	—
16	Ахмедъ Алче	1	—	—	—	—	—
17	Зекиръ Меликинъ	1	—	—	—	—	—
18	Халилъ Джански	1	—	—	—	—	—
19	Алия Саитовъ	1	—	—	—	—	—
20	Усинъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—
21	Етхемъ Налбантъ	1	—	—	—	—	—
22	Наби Насифо	1	—	—	—	—	—
23	Ахябанъ Д. Бего	1	—	—	—	—	—
24	Демиръ Я. Бего	1	—	—	—	—	—
25	х. Вулеманъ Бего	1	—	—	—	—	—
26	Караманъ Демиръ	1	—	—	—	—	—
27	Ибрямъ Деданъ	1	—	—	—	—	—
28	Нацо Николовъ	1	—	—	—	—	—
29	Григоръ Нацовъ	1	—	—	—	—	—
30	Стоянъ Глигоровъ	1	—	—	—	—	—
31	Яно Николовъ	1	—	—	—	—	—
32	Стойно Майсторъ	1	—	—	—	—	—
33	Лазо Стоименовъ	1	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
34	Орданъ Темелковъ	1	—	—	—	—	—
35	Пане Йордановъ	1	—	—	—	—	—
36	Мена Янева	1	—	—	—	—	—
37	Яна Темелкова	1	—	—	—	—	—
38	Асанъ Сулеманъ	1	—	—	—	—	—
39	Селманъ Шаинъ	1	—	—	—	—	—
40	Реджепъ Сюлеманъ	—	—	—	—	—	1
41	Мухмедъ Мустафа	—	—	—	—	—	1
42	Сабри Джемо	—	—	—	—	—	1
43	Мехмедъ Шахмуро	—	—	—	—	—	1
44	Мехмедъ Шукрено	—	—	—	—	—	1
45	Идрисъ Кадри	—	—	—	—	—	1
46	Сулеманъ Керимъ	—	—	—	—	—	1
47	Асанъ Даиль	—	—	—	—	—	1
48	Абдулъ Сюлеманъ	—	—	—	—	—	1
49	Авдзи Сюлеманъ	—	—	—	—	—	1
50	Омеръ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
51	Сали Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
52	Ибраимъ Плачаро	—	—	—	—	—	1
53	Ибраимъ Али	—	—	—	—	—	1
54	Алия Фезли	—	—	—	—	—	1
55	Зеки Ефенди	—	—	—	—	—	1
56	Халимъ Ширко	—	—	—	—	—	1
57	Хусинъ Мехмедо	—	—	—	—	—	1
58	Сулеманъ Агюпкаре	—	—	—	—	—	1
59	Ибраимъ Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
60	Ибраимъ Чакаль	—	—	—	—	—	1
61	Мехмедъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1
62	Ал. Чалко	—	—	—	—	—	1
63	Асанъ Усинъ	—	—	—	—	—	1
64	Ибраимъ Али	—	—	—	—	—	1
65	Ал. Сулеманъ	—	—	—	—	—	1
66	Мустафа Киселинъ	—	—	—	—	—	1
67	Али М. Али	—	—	—	—	—	1
68	Ахмедъ Али	—	—	—	—	—	1
69	Усинъ Алче	—	—	—	—	—	1
70	Ибраимъ Фейзъ	—	—	—	—	—	1
71	Ибраимъ Узеиръ	—	—	—	—	—	1
72	Акипъ Али	—	—	—	—	—	1
73	Ал. Вегеро	—	—	—	—	—	1
74	Бекиръ Узеиръ	—	—	—	—	—	1
75	Алимъ Алимъ	—	—	—	—	—	1
76	Лаз. Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
77	Асанъ Димитровъ	—	—	—	—	—	1
78	Сулеманъ Мустафа	—	—	—	—	—	1
79	Мустафа Ахмедъ	—	—	—	—	—	1
		39	—	—	—	—	40

	7	2	7	6	5	6	7
Село Курия							
1	Йорданъ Андовъ	1	—	—	—	—	—
2	Дамянъ Яневъ	1	—	—	—	—	—
3	Серафимъ Настевъ	1	—	—	—	—	—
4	Ладо Настевъ	1	—	—	—	—	—
5	Йорданъ Божковъ	1	—	—	—	—	—
6	Тодоръ Камчевъ	1	—	—	—	—	—
7	Игро Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
8	Мицо Петровъ	1	—	—	—	—	—
9	Пано Левовъ	1	—	—	—	—	—
10	Петре Нацовъ	1	—	—	—	—	—
11	Никола Илиовъ	1	—	—	—	—	—
12	Трайко Лазовъ	1	—	—	—	—	—
13	Стоянъ Лазовъ	1	—	—	—	—	—
14	Диме Петровъ	1	—	—	—	—	—
15	Неде Соколовъ	1	—	—	—	—	—
16	Васа п. Васова	—	—	—	—	—	7
17	Али Ага Пепелищанецъ	—	—	—	—	—	1
		15	—	—	—	—	8
Село Рибарци							
1	Лазо Кузмановъ	1	—	—	—	—	—
2	Филипъ Гоговъ	1	—	—	—	—	—
3	Иванъ Теофовъ	1	—	—	—	—	—
4	Цандо Христовъ	1	—	—	—	—	—
5	Андо Наумовъ	1	—	—	—	—	—
6	Пано Недевъ	1	—	—	—	—	—
7	Ефр. Наумовъ	1	—	—	—	—	—
8	Атанасъ Нацовъ	1	—	—	—	—	—
9	Найдо Лаковъ	1	—	—	—	—	—
10	Иванъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
11	Хв. Ивановъ	1	—	—	—	—	—
12	Тасо Иловъ	1	—	—	—	—	—
13	Ташо Гроздановъ	1	—	—	—	—	—
14	Панчо Трайковъ	1	—	—	—	—	—
15	Коцо Меновъ	1	—	—	—	—	—
		15	—	—	—	—	—
Село Кукуречани							
1	Найдо Трифоновъ	1	—	—	—	—	—
2	Георги Петровъ	1	—	—	—	—	—
		2	—	—	—	—	—
Село Паликура							
1	Ецайзетъ (германецъ)	—	—	—	—	—	8
2	Ецайзетъ (германецъ)	—	—	—	—	—	15
		—	—	—	—	—	23

Криволашка община

1	Асанъ Синанъ	1	—	—	—	—	—
2	Исмаилъ Яше	1	—	—	—	—	—
3	Рифатъ Адемъ	—	—	—	—	—	1
4	Халилъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1

Двамата сж изте-
завани и избити
отъ сърбитъ.
Кжцитъ на два-
мата изгорѣни отъ
войници отъ сѣрб-
ската Дринска ди-
визия.

2 — — — — 2

Иберлийска община

1	Ибраимъ Асанъ	—	—	—	—	—	1
2	Али Асанъ	—	—	—	—	—	1
3	Узеиръ Селманю	—	—	—	—	—	1
4	Мемишъ Асано	—	—	—	—	—	1
5	Бекиръ Али	—	—	—	—	—	1
6	Ашо Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
7	Сул. Османъ	—	—	—	—	—	1
8	Айо Ислямъ	—	—	—	—	—	1
9	Ашо Сюлеманъ	—	—	—	—	—	1
10	Бекиръ Анито	—	—	—	—	—	1
11	Рифатъ Анито	—	—	—	—	—	1
12	Вилилъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
13	Бекиръ Абдулъ	—	—	—	—	—	1
14	Сулеманъ Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
15	Мехмедъ Омеръ	—	—	—	—	—	1

— — — — — 15

Село Чelopeцъ

1	Даутъ Асанъ	—	—	—	—	—	1
2	Ашо Сулеманъ	—	—	—	—	—	1
3	Арифъ Асанъ	—	—	—	—	—	1
4	Адемъ А. Махмудъ	—	—	—	—	—	1
5	Акифъ Омеръ	1	—	—	—	—	—
6	Вемо Али	1	—	—	—	—	—
7	Ашепа Амето	1	—	—	—	—	—
8	Узеиръ Бекиръ	1	—	—	—	—	—
9	Мах. Даутъ	1	—	—	—	—	—
10	Османъ Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—
11	Шабанъ Емто	1	—	—	—	—	—
12	Алилъ Демиръ	1	—	—	—	—	—
13	Сулеманъ Сайтъ	1	—	—	—	—	—

9 — — — — 4

Село Кошарка

1	Мустафа Омеръ	1	—	—	—	—	—
---	---------------	---	---	---	---	---	---

	①	②	③	④	⑤	⑥
2 Османъ Абдула	1	—	—	—	—	—
3 Алилъ Али	1	—	—	—	—	—
4 Ахмедъ Усинъ	1	—	—	—	—	—
5 Мехмедъ Ахметъ	1	—	—	—	—	—
6 Мехмедъ Махмутъ	1	—	—	—	—	—
7 Омеръ Еминъ	1	—	—	—	—	—
8 Омеръ Еминъ	1	—	—	—	—	—
9 Еминъ Етювъ	1	—	—	—	—	—
10 Шабанъ Фератъ	1	—	—	—	—	—
11 Усеинъ Елмазъ	1	—	—	—	—	—
12 Омеръ Алилъ	1	—	—	—	—	—
13 Вилялъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
14 Мустафа Али	1	—	—	—	—	—
15 Омеръ Юсеинъ	1	—	—	—	—	—
16 Омеръ Смаилъ	1	—	—	—	—	—
17 Алиа Смаило	1	—	—	—	—	—
18 Исюфъ Неби	1	—	—	—	—	—
	18	—	—	—	—	—

Село Челевети

1 Османъ Усеинъ	1	—	—	—	—	—
2 Асанъ Амето	1	—	—	—	—	—
3 Мехмедъ Алилъ	1	—	—	—	—	—
4 Мехмедъ Сюлеманъ	1	—	—	—	—	—
	4	—	—	—	—	—

Джидимирска община

1 Сандо Петровъ	1	—	—	—	—	—
2 Христо Петровъ	1	—	—	—	—	—
3 Слави Лазаровъ	1	—	—	—	—	—
4 Петре Яневъ	1	—	—	—	—	—
5 Идризо Мехмедъ	1	—	—	—	—	—
6 Изгорѣни кжци въ с. ДЖИДИМИРЦИ	—	—	—	—	—	35
7 Изгорѣни кжци въ с. КАРА-ХОДЖАЛИИ	—	—	—	—	—	40
8 Изгорѣни кжци въ с. ШЕОБА	—	—	—	—	—	5
9 Изгорѣни кжци въ с. ВАРДАРЪ-ЧИФЛИКЪ	—	—	—	—	—	20
10 Изгорѣни кжци въ с. ДУВАНЛИЯ	—	—	—	—	—	3
	5	—	—	—	—	103

	1	2	3	4	5	6	7
Банярска община							
1 Ангелъ Петровъ	1	—	—	—	—	—	
2 Каме Петковъ	1	—	—	—	—	—	
3 Гошо Глигоровъ	1	—	—	—	—	—	
4 Василъ Темелковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Пано Яневъ	1	—	—	—	—	—	
6 Коцо Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Дончо Коцевъ	1	—	—	—	—	—	
8 Кръсте Петровъ	1	—	—	—	—	—	
	8	—	—	—	—	—	
Село Купришица							
1 Ристо Лазовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Петъръ Марковъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Дрѣнъ							
1 Ристо Станоевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Петре Даневъ	1	—	—	—	—	—	
3 Тано Даневъ	1	—	—	—	—	—	
4 Спасо Лазовъ	—	—	—	—	—	1	
5 Стоянъ Пѣевъ	—	—	—	—	—	1	
6 Петко Стояновъ	—	—	—	—	—	1	
7 Никола Атанасовъ	—	—	—	—	—	1	
8 Лазо Стояновъ	—	—	—	—	—	1	
9 Лазо Стоевъ	—	—	—	—	—	1	
10 Димко Ташевъ	—	—	—	—	—	1	
11 Слави Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
12 Иванъ Георгиевъ	—	—	—	—	—	1	
13 Ангелъ Георгиевъ	—	—	—	—	—	1	
14 Атанасъ Ташевъ	—	—	—	—	—	1	
15 Петре Цвѣтковъ	—	—	—	—	—	1	
16 Христо Цвѣтковъ	—	—	—	—	—	1	
17 Костадинъ Стоевъ	—	—	—	—	—	1	
18 Стоянъ Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
19 Стоянъ Дѣловъ	—	—	—	—	—	1	
20 Петъръ Дѣловъ	—	—	—	—	—	1	
21 Филипъ Димитровъ	—	—	—	—	—	1	
	3	—	—	—	—	18	
Село Клисурa							
1 Илия Митревъ	1	—	—	—	—	—	
2 Симеонъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
Село Дисанъ								
1	Дино Димовъ	—	—	1	—	—	—	Петимата сж смъртно изтезавани отъ сърбитѣ.
2	Костадинъ Ошовъ	—	—	1	—	—	—	
3	Камо Кочовъ	—	—	1	—	—	—	
4	Иванъ Пановъ	—	—	1	—	—	—	
5	Свещеникъ Хр. Марковъ	—	—	1	—	—	—	
6	Нуше Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	Цѣлото село е изгорѣно отъ сърбитѣ.
7	Орданъ Кимовъ	1	—	—	—	—	—	
8	Вано Мицовъ	1	—	—	—	—	—	
9	Дафо Наковъ	1	—	—	—	—	—	
10	Цѣлото село изгорѣно	—	—	—	—	—	x	
		4	—	5	—	—	—	

Село Вешие								
1	Лазаръ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	Двамата смъртно изтезавани отъ сърбитѣ. Цѣлото село изгорѣно отъ сърбитѣ.
2	Иванъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
3	Цѣлото село изгорѣно	—	—	—	—	—	x	
		—	—	2	—	—	—	

Село Вайшанци							
1	Мустафа Ходжинъ	—	—	—	—	—	1
2	Сулe Асанъ	—	—	—	—	—	1
3	Рушидъ Сулеманъ	—	—	—	—	—	1
4	Дестанъ Ибраимъ	—	—	—	—	—	1
5	Пембе Али	—	—	—	—	—	1
6	Ясимъ Ахмедъ	—	—	—	—	—	1
7	Фазли Усинъ	—	—	—	—	—	1
8	Мехмедъ Вело	—	—	—	—	—	1
9	Бекиръ Асанъ	—	—	—	—	—	1
10	Дестанъ Айдинъ	—	—	—	—	—	1
11	Ходжа Омеръ Бей	—	—	—	—	—	1
12	Адемъ Таиръ	—	—	—	—	—	1
13	Зулфо Узиро	—	—	—	—	—	1
14	Ахмедъ Ахметъ	—	—	—	—	—	1
15	Ибраимъ Амело	—	—	—	—	—	1
16	Мустафа Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
17	Рифадъ Демиръ	—	—	—	—	—	1
18	Али Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
19	Ибраимъ Али	—	—	—	—	—	1
20	Мустафа Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
21	Рифадъ Демиръ	—	—	—	—	—	1

	1	2	3	4	5	6
22 Али Мехмедъ	—	—	—	—	—	1
23 Бекиръ Джаферъ	—	—	—	—	—	1
24 Стойче Георгиевъ	—	—	—	—	—	1
25 Коце Божиловъ	—	—	—	—	—	1
26 Лазаръ Цвѣтковъ	—	—	—	—	—	1
27 Адемъ Таиръ	1	—	—	—	—	—
28 Менсутъ Селманъ	1	—	—	—	—	—
29 Муаремъ Зуберъ	1	—	—	—	—	—
30 Алилъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	—
31 Османъ Бекиръ	1	—	—	—	—	—
32 Шабанъ Зуберъ	1	—	—	—	—	—
33 Османъ Еминъ	1	—	—	—	—	—
34 Бекиръ Алимъ	1	—	—	—	—	—
35 Раимъ Исмаилъ	1	—	—	—	—	—
36 Ибр. Исмаилъ	1	—	—	—	—	—
37 Шакиръ Мустафа	1	—	—	—	—	—
38 Дестанъ Еминъ	1	—	—	—	—	—
39 Мехмедъ Алилъ	1	—	—	—	—	—
40 Мустафа Айдинъ	1	—	—	—	—	—
41 Джаф. Усинъ	1	—	—	—	—	—
42 Зуберъ Усинъ	1	—	—	—	—	—
43 Усинъ Фета	1	—	—	—	—	—
44 Георги Паляневски	1	—	—	—	—	—
45 Асана Таиръ	1	—	—	—	—	—
<hr/>						
	19	—	—	—	—	26

Изброенитѣ селяни отъ номеръ 27 до номеръ 45 вкл. сж отведени отъ сѣрбитѣ въ с. Пепелище, кждето следъ дълги и жестоки изтезания избити.

Бесвичка община

1 Йорданъ Стойчевъ	1	—	—	—	—	—
2 Дино Иловъ	1	—	—	—	—	—
3 Петре Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
4 Сотиръ Петковъ	1	—	—	—	—	—
5 Иванъ Чочевъ	1	—	—	—	—	—
6 Мино Дѣндовъ	1	—	—	—	—	—
7 Димо Стояновъ	1	—	—	—	—	—
8 Юсеинъ Машинъ	1	—	—	—	—	—
9 Ахмедъ Усинъ	1	—	—	—	—	—
10 Моисовъ Сулиманъ	1	—	—	—	—	—
11 Моисовъ Тачевъ	1	—	—	—	—	—
12 Саидъ Мойсо	1	—	—	—	—	—
13 Ахмедъ Баталовъ	1	—	—	—	—	—
14 Алилъ Чаушъ	1	—	—	—	—	—
15 Мехмедъ Чакширъ	1	—	—	—	—	—
16 Усеинъ Уле	1	—	—	—	—	—
17 Али Асанъ	1	—	—	—	—	—
18 Асанъ Кочевъ	1	—	—	—	—	—
19 Ибраимъ Усинъ	1	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6
20 Мехмедъ Шакиръ	1	—	—	—	—	—
21 Мехмедъ Именовъ	1	—	—	—	—	—
22 Мехмедъ Скачко	1	—	—	—	—	—
23 Мемеля Бухалски	1	—	—	—	—	—
24 Бекиръ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—
25 Мустафа Чаушъ	1	—	—	—	—	—
26 Сулеманъ Зурникъ	1	—	—	—	—	—
27 Молла Юсеинъ	1	—	—	—	—	—
28 Алилъ Сулеманъ	1	—	—	—	—	—
29 Сулеманъ Ибраимъ	—	—	1	—	—	—
30 Мустафа Али	—	—	1	—	—	—
31 Асанъ Беко	—	—	1	—	—	—
32 Кадрия Мехмедъ	—	—	1	—	—	—
33 Асанъ Ибраимъ	—	—	1	—	—	—
34 Ало Али	—	—	1	—	—	—
35 Никола Китовъ	—	—	1	—	—	—
36 Дико Николовъ	—	—	1	—	—	—
37 Атанасъ Петровъ	—	—	1	—	—	—
38 Филипъ Трайковъ	—	—	1	—	—	—
39 Дѣло Атанасовъ	—	—	1	—	—	—
40 Атанасъ Недевъ	—	—	1	—	—	—
	28	—	12	—	—	—
Село Будуръ-Чифликъ						
1 Изгорѣни кжци отъ сѣрбитѣ	—	—	—	—	—	16
	—	—	—	—	—	16
Село Бесвица						
1 Изгорѣни кжци отъ сѣрбитѣ	—	—	—	—	—	3
	—	—	—	—	—	3
Всичко въ Неготинска околия	334	—	19	—	—	606

Селянитѣ отъ номеръ 29 до 40 вкл. сж смъртно изтезавани отъ сѣрбитѣ.

XIV. ОХРИДСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой		Убити	Безследно изчезнали	Арестуванн - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
		①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Охридъ								
1	Иванъ Алчевъ	—	—	1	—	—	—	Сърбитъ го на- мушкали съ ноже- ве наскоро следъ идването имъ, и смѣтайки го за умрѣлъ го остави- ли, но той успѣлъ да избѣга.
2	Мишевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ жестоко въ домътъ му въ при- сѣтствието на же- ната и децата му. Застрелянъ отъ сърбитъ.
3	Димитъръ Ивановъ, учителъ	1	—	—	—	—	—	Подложенъ на же- стоки изтезания презъ есеньта на 1913 г.
4	Иванъ Дойчиновъ	1	—	—	—	—	—	
5	Христо Байрамовъ	1	—	—	—	—	—	
6	Василъ Маленковъ	—	—	1	—	—	—	
7	Петъръ Чаулевъ	—	—	—	—	—	1	Домоветъ на из- броенитъ четирма граждани сж огра- бени и изъ основи разрушени презъ есеньта на 1913 г.
8	Якимъ Чаулевъ	—	—	—	—	—	1	
9	Григоръ Чаулевъ	—	—	—	—	—	1	
10	Ленка Чаулева	—	—	—	—	—	1	
11	Илия Йосифовъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пѣтя ме- жду Прилѣпъ и Ве- лесъ въ Бабуна планина.
12	Василъ Дуковъ	1	—	—	—	—	—	Ограбенъ и убитъ презъ 1915 г.
13	Ограбени магазини	—	—	—	—	x	—	Почти всички ма- газини въ града сж ограбени отъ сърбитъ при отте- глянето имъ презъ 1915 г.
14	Арестуванни младежи	—	—	x	—	x	—	Много младежи презъ есеньта на 1913 г. сж аресту- вани и отведени въ затвора въ Би- толя, отъ кждето се спасили следъ като заплатили подкупъ отъ 500 турски златни ли- ри.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
15 Свещ. Георги Икономовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ осемь свещеници въ града сж арестувани презъ есеньта на 1913 г. и държани по 2 месеци въ затвора.
16 Свещ. Георги Бъндевъ	—	—	1	—	—	—	
17 Свещ. Иванъ Савевъ	—	—	1	—	—	—	
18 Свещ. Петъръ Рибаровъ	—	—	1	—	—	—	
19 Свещ. Харалампи Доневъ	—	—	1	—	—	—	
20 Свещ. Антонъ Ивтевъ	—	—	1	—	—	—	
21 Свещ. Ахилъ Карадимчевъ	—	—	1	—	—	—	
22 Дяконъ Георги Снѣгаровъ	—	—	1	—	—	—	
	5	—	11	—	—	4	
Село Слатина							
1 Свещ. Георги п. Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Христо Николовъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Издеглавье							
1 Ангеле Христовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Мицко Николевъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Оздолени							
1 Бимбилъ Блажевъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Пѣсочани							
1 Бимбилъ Наумовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Мехмедъ Абединъ	1	—	—	—	—	—	
3 Азисъ Неджипъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ягубъ Неджипъ	1	—	—	—	—	—	
5 Зекиръ Айдаръ	1	—	—	—	—	—	
6 Дестанъ Асано	1	—	—	—	—	—	
7 Веди Адемъ	1	—	—	—	—	—	
8 Усеинъ Адемъ	1	—	—	—	—	—	
9 Байрамъ Муаремъ	1	—	—	—	—	—	
10 Арифъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
11 Джезаръ Арифъ	1	—	—	—	—	—	
12 Фератъ Саидъ	1	—	—	—	—	—	
13 Кѣмчите Саидъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
14 Илязъ Хасанъ	1	—	—	—	—	—	
15 Максудъ Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
16 Далинъ Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
17 Алитъ Абасъ	1	—	—	—	—	—	
18 Амза Алитъ	1	—	—	—	—	—	
19 Абазъ Амитъ	1	—	—	—	—	—	
20 Тела Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
21 Сабитъ Османъ	1	—	—	—	—	—	
22 Муаремъ Османъ	1	—	—	—	—	—	
23 Акипъ Муса	1	—	—	—	—	—	
24 Неджипъ Муса	1	—	—	—	—	—	
25 Демиръ Али Селманъ	1	—	—	—	—	—	
26 Бафтиаръ Байрамъ	1	—	—	—	—	—	
27 Байрамъ Куртишъ	1	—	—	—	—	—	
28 Рамаданъ Куртишъ	1	—	—	—	—	—	
29 Незлусъ Кадри	1	—	—	—	—	—	
30 Адемъ Етемъ	1	—	—	—	—	—	
31 Сейфединъ Амито	1	—	—	—	—	—	
32 Диляверъ Амито	1	—	—	—	—	—	
33 Кямилъ Рамано	1	—	—	—	—	—	
34 Мехмедъ Джаферъ	1	—	—	—	—	—	
35 Алимъ Джаферъ	1	—	—	—	—	—	
36 Мерсимъ Джеманъ	1	—	—	—	—	—	
37 Исмаилъ Муса	1	—	—	—	—	—	
38 Азисъ Амитъ	1	—	—	—	—	—	
39 Яйя Хаджи	1	—	—	—	—	—	
40 Гетанъ Имеръ	1	—	—	—	—	—	
41 Зейнелъ Арсланъ	1	—	—	—	—	—	
42 Усеинъ Арсланъ	1	—	—	—	—	—	
43 Мехмедъ Арсланъ	1	—	—	—	—	—	
44 Гетали Рержепъ	1	—	—	—	—	—	
45 Азимъ Далипъ	1	—	—	—	—	—	
46 Джезаиръ Алилъ	1	—	—	—	—	—	
47 Незиръ Джемилъ	1	—	—	—	—	—	
48 Муслимъ Абдулъ	1	—	—	—	—	—	
49 Капланъ Шерифъ	1	—	—	—	—	—	
50 Тошо Шерифъ	1	—	—	—	—	—	
51 Байрамъ Рамаданъ	1	—	—	—	—	—	
52 Муса Шерифъ	1	—	—	—	—	—	
53 Реджепъ Муса	1	—	—	—	—	—	
54 Рифатъ Муаремъ	1	—	—	—	—	—	
55 Айрула Муаремъ	1	—	—	—	—	—	
56 Амди Айрула	1	—	—	—	—	—	
57 Тефикъ Айрула	1	—	—	—	—	—	
58 Мифтаръ Рахманъ	1	—	—	—	—	—	
59 Исакъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
60 Тефикъ Демиръ Сали	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
61 Бафтьяръ Бекиръ	1	—	—	—	—	—	—
62 Каиланъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—	—
63 Демущъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—	—
64 Юнузъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—	—
65 Кадри Ранковъ	1	—	—	—	—	—	—
66 Сюлейманъ Малинковъ	1	—	—	—	—	—	—
67 Юзеиръ Зуберовъ	1	—	—	—	—	—	—
68 Демиръ Шайнъ	1	—	—	—	—	—	—
69 Мазламъ Шайнъ	1	—	—	—	—	—	—
70 Неджипъ Муса	1	—	—	—	—	—	—
71 Исмаилъ Муса	1	—	—	—	—	—	—
72 Дамиръ Али Селманъ	1	—	—	—	—	—	—
73 Капланъ Шерифъ	1	—	—	—	—	—	—
74 Паша Шерифъ	1	—	—	—	—	—	—
75 Беджетъ Муса	1	—	—	—	—	—	—
76 Шазиманъ Яшаръ	1	—	—	—	—	—	—
77 Хурединъ Яшаръ	1	—	—	—	—	—	—
78 Раифъ Дестанъ	1	—	—	—	—	—	—
79 Демунъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—	—
80 Юнусъ Юсуфъ	1	—	—	—	—	—	—
81 Усеинъ Рамаданъ	1	—	—	—	—	—	—
81	—	—	—	—	—	—	—

Село Пещани

1 Саве Якимовъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Петъръ Настевъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Сандре Ставревъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Георги Митревъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Ваче Лековъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Ваче Гелевъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Стефанъ Климовъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Ставре Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	—
9 Никола Яневъ	1	—	—	—	—	—	—
10 Кръстанъ Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	—
11 Паунъ Качевъ	1	—	—	—	—	—	—
12 Илия Сандревъ	1	—	—	—	—	—	—
13 Митре Ламбевъ	1	—	—	—	—	—	—
14 Наумъ Спасовъ	1	—	—	—	—	—	—
15 Наумъ Спиоровъ	1	—	—	—	—	—	—
16 Андонъ Тасевъ	1	—	—	—	—	—	—
17 Робе Костевъ	1	—	—	—	—	—	—
18 Секула Петревъ	1	—	—	—	—	—	—
19 Климентъ Петревъ	1	—	—	—	—	—	—
20 Косте Качевъ	1	—	—	—	—	—	—
21 Пейчинъ Ильовъ	1	—	—	—	—	—	—
22 Георги Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	—

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
23 Ваче Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
24 Геле Петревъ	1	—	—	—	—	—	
25 Ламбе Ставревъ	1	—	—	—	—	—	
26 Тасе Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
27 Петре Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
28 Наумъ Костовъ	1	—	—	—	—	—	
29 Кръсто Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
30 Стефанъ Петревъ	1	—	—	—	—	—	
31 Наумъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
32 Илия Павлевъ	1	—	—	—	—	—	
33 Спасъ Митревъ	1	—	—	—	—	—	
34 Спасъ Василевъ	1	—	—	—	—	—	
35 Йонче Гелевъ	1	—	—	—	—	—	
36 Зафиръ Тасевъ	1	—	—	—	—	—	
37 Наумъ Велевъ	1	—	—	—	—	—	
38 Тодоръ Якимовъ	1	—	—	—	—	—	
39 Петре Сотировъ	1	—	—	—	—	—	
40 Ефтимъ Стефовъ	1	—	—	—	—	—	
41 Марко Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
42 Димко Тасевъ	1	—	—	—	—	—	
43 Никола Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
44 Серафимъ Ставревъ	1	—	—	—	—	—	
45 Ефтимъ Гължбовъ	1	—	—	—	—	—	
46 Симеонъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	
47 Илия Ламбевъ	1	—	—	—	—	—	
48 Митре Трифоновъ	1	—	—	—	—	—	

48 — — — — —

Село Велгоци

1 Лазаръ Григоровъ	1	—	—	—	—	—	
2 Димко Китановъ	1	—	—	—	—	—	
3 Ставре Китановъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ристо Н. Шибаковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Косто Лятоновъ	1	—	—	—	—	—	
6 Ристо Лятковъ	1	—	—	—	—	—	
7 Ристо Шишковъ	1	—	—	—	—	—	
8 Григоръ Мишковъ	1	—	—	—	—	—	
9 Ристо Серафимовъ	1	—	—	—	—	—	
10 Тоде Тодоровъ	1	—	—	—	—	—	
11 Василъ Ничовъ	1	—	—	—	—	—	
12 Йорданъ Коцевъ	1	—	—	—	—	—	
13 Зарко Търповъ	1	—	—	—	—	—	
14 Иванъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
15 Ангелъ Шапкаровъ	1	—	—	—	—	—	
16 Стефанъ Шокаревъ	1	—	—	—	—	—	
17 Свещ. Алексо Шокаревъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
18 Тодоръ Балева	1	—	—	—	—	—	
19 Якимъ Шикалевъ	1	—	—	—	—	—	
20 Ристо Шибаконъ	1	—	—	—	—	—	
21 Петре Врѣтовъ	1	—	—	—	—	—	
22 Бълканъ Врѣтовъ	1	—	—	—	—	—	
23 Тодоръ Генчонъ	1	—	—	—	—	—	
24 Наумъ Кърневъ	1	—	—	—	—	—	
25 Анастасъ Кеверонъ	1	—	—	—	—	—	
26 Корунъ Бунташонъ	1	—	—	—	—	—	
27 Димушъ Панджаконъ	1	—	—	—	—	—	
28 Наумъ Шибаконъ	1	—	—	—	—	—	
29 Димко Плосковъ	1	—	—	—	—	—	
30 Раде Бунташонъ	1	—	—	—	—	—	
31 Георги Мечевъ	1	—	—	—	—	—	
32 Юрданъ Бимбилонъ	1	—	—	—	—	—	
33 Якимъ Шапкаронъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	33	—	—	—	—	—	
Село Лѣсковецъ							
1 Стефо Търповъ	1	—	—	—	—	—	
2 Кръстанъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	2	—	—	—	—	—	
Село Рамне							
1 Ангеле Недевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Климентъ Т. Веляновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Колю Савевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Насте Митаповъ	1	—	—	—	—	—	
5 Петре Веляновъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	5	—	—	—	—	—	
Село Мешеица							
1 Матея Божковъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	1	—	—	—	—	—	
Село Бѣлчица							
1 Христо Петревъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	1	—	—	—	—	—	
Село Злѣсти							
1 Христо Георевъ	1	—	—	—	—	—	
	<hr/>						
	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Ботумъ							
1 Стоянъ Стойковъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Рѣчица							
1 Никола Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Куратица							
1 Стоянъ Сърбиновъ	1	—	—	—	—	—	
2 Бежинъ Петревъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Велмей							
1 Стоянъ Видиновъ	1	—	—	—	—	—	
2 Стоянъ Гължбовъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Брѣжани							
1 Димитъръ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
2 Велянъ Силяновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Христо Наумовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Трайче Наумовъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Лешани							
1 Петре Иловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Богоя Николовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Петъръ Николовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Трифонъ Силяновъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Сливово							
1 Решко Христовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Темелко Наумовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Милошовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Златанъ Боризовъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Лактинѣ							
1 Манчо Спасовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Милошъ Богдановъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Карамфилъ Костовъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Мраморецъ							
1 Мойсо Тасовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Спасъ Божиновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Всичко въ Охридска околия	206	—	11	—	—	4	

XV. ПРИЛЪПСКА ОКОЛИЯ

1. Първата жертва въ Прилѣпъ е гимназиалния учителъ Атанасъ Лютвиевъ. На 4 декемврий 1912 г. сърбитѣ празнували рождения денъ на своя престолонаследникъ. На банкета присѣтствувалъ и Атанасъ Лютвиевъ, както и други видни българи, понеже това е въ времето, когато отношенията между съюзниците сж все още добри. Лютвиевъ вдигналъ наздравица за българския царъ. Малко следъ това той бива извиканъ внѣ отъ сърбина Стефо, устата му запушена, изведенъ внѣ отъ града и убитъ неизвестно где.
2. На 8 декемврий 1912 г. въ сръбското коменданство биватъ извикани двамата прилѣпски граждани — архиерейския намѣстникъ Иванъ Антоновъ и главния учителъ на българскитѣ училища въ града Илия Ивановъ. Тамъ имъ е казано: «Вие сте ръководителитѣ на българщината въ Прилѣпъ и като такива ще съобщите на населението да се откаже отъ мисълта си за присъединение къмъ България». — Скоро следъ туй това предупреждение е и официално отправено до населението чрезъ разлепѣни изъ града афиши.
3. Всички български надписи изъ черкви и училища се заличаватъ скоро следъ идването на сърбитѣ.
4. Презъ 1913 г. 48 души граждани сж подложени на жестокъ публиченъ побой.
5. Презъ пролѣтътъ на 1913 г. сж арестувани 32 души видни граждани, между които е и архиерейския намѣстникъ Иванъ Антоновъ. — Освенъ това 16 души учители и 7 учителки сж заставени да напуснатъ града, защото отказали да служатъ на сръбски езикъ.
6. Малко време следъ убиването на Атанасъ Лютвиевъ, отъ домътъ си е задигнатъ и убитъ и видния гражданинъ Григоръ Кондовъ.
7. Презъ 1913 г. 146 души отъ околията сж подложени на жестокъ побой.

XVI. РАДОВИШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	7	
Градъ Радовишъ								
1	Ефтимъ Яневъ Карамановъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Петимата (номера 1, 2, 3, 4, и 5) сж избити на 28 юний 1913 г.
2	Ангелъ Томевъ, 29 г.	1	—	—	—	—	—	
3	Илия Къчовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
4	Балика Ил. Къчова, съпруга на Илия, 48 г.	1	—	—	—	—	—	
5	Коце Мутовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
6	Тодоръ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
7	Георги Стефановъ, фелдфебелъ отъ Крушово, 68 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 29 юний 1913 г.
8	Григоръ Чачаровъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 4.1.1915 г.
9	Туше Здравевъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Самоубилъ се, като се хвърлил срещу щика на единъ сръбски стражаръ, вследствие на непоносими мъки — на 4 мартъ 1915 г.
10	Коце Зафировъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	Умопобъркалъ се отъ многото жестоки изтезания на 6.3.1915 г.
11	Ташо Андоновъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Направилъ опитъ за самоубийство, като се хвърлил презъ прозореца.
12	Петрушъ Вантовъ, 47 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ на 6.3.1915 г. въ затвора отъ изтезанията.
13	Димитрушъ попъ Илиевъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Номера 13, 14, 15 и 16 починали на 6 мартъ 1915 г. въ затвора отъ тежките изтезания.
14	Григоръ Матрапазовъ, 62 г.	1	—	—	—	—	—	
15	Кирилъ Гр. Матрапазовъ, 16 г.	1	—	—	—	—	—	
16	Григоръ Кръшковъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
17	Наджи Ефенди, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ Качаникъ на 15 октомврий 1915 г.

	1	2	3	4	5	6	7
18 Илия Зафировъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пжтя за Призрѣнъ на 6.11.1915 г.
19 Мите Михайловъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пжтя за Призрѣнъ на 7.11.1915 г.
20 Григоръ Стояновъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пжтя за Шкодра на 14.11.1915 г.
21 Ташо Андоновъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата (номера 21 и 22) сж убити по пжтя за Шкодра на 17 ноемврий 1915 г.
22 Илия Карабашевъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	
23 Василъ Тазировъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата (номеръ 23 и 24) сж убити по пжтя за Шкодра на 18 ноемврий 1915 г.
24 Бошнякъ Ахмедаа, 47 г.	1	—	—	—	—	—	
25 Стоянъ Мицевъ, 52 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пжтя за Шкодра на 19 ноемврий 1915 г.
26 Свещ. Григоръ Икономовъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	Четирмата (номера 26, 27, 28 и 29) сж убити въ Шкодра на 24.11.1915 г.
27 Мехмедъ Разимъ, 40 г.							
28 Анифъ Ходжа, 60 г.							
29 Наке Ташовъ, 46 г.							
30 Коце Зафировъ, 46 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ по пжтя за Призрѣнъ на 6 ноемврий 1915 г.
31 Иванъ Тарабуловъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	Тримата сж убити въ Призрѣнъ на 10 ноемврий 1915 г.
32 Туше Ташковъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	
33 Иванъ Христовъ, 47 г.	1	—	—	—	—	—	
34 Йосе Наковъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ Дебъръ. Починалъ въ Охридъ отъ изтощение.
35 Илия Банковъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	
36 Георги Пецевъ	1	—	—	—	—	—	Лежалъ въ Радовипшкия затворъ.
37 Иванче Карпузовъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Туше Христовъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Номера 38 и 29 сж лежали въ Радовипшкия затворъ.
39 Петрушъ Гръбулата, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
40 Васа Матрапазова, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Лежала въ Щипския затворъ.
41 Катинка Поценцева, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Петътъ жени сж лежали въ Скопския затворъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
42 Айше Зекиръ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
43 Навгя Матова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
44 Зуица Василева, 42 г.	—	—	1	—	—	—	
45 Ваца Дулдурова, 44 г.	—	—	1	—	—	—	
46 Туше Христовъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата граждани (номера 46, 47, 48, 49 и 50) сж избѣгали отъ Призрѣнския затворъ и се върнали въ Радовищъ. Тѣ били отвлечени тамъ отъ събитѣ.
47 Григоръ Лозналиевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
48 Георги Христовъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
49 Туше Кочкаровъ 57 г.	—	—	1	—	—	—	
50 Афъзъ Исмаилъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
51 Сали Бей, 56 г.	—	—	1	—	—	—	Избѣгалъ отъ Вучитрънъ, кждето е отвлеченъ отъ сърбитѣ презъ 1915 г.
52 Георги Лозналиевъ, 33 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ граждани номера 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59 и 60) сж били отвлечени отъ сърбитѣ презъ 1915 г. въ Шкодра, но тѣ успѣли да побѣгнатъ отъ тамъ.
53 Туше Теохаровъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
54 Дончо Андевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
55 Тодоръ Цвѣтковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
56 Георги Андрѣевъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
57 Траянъ Бойковъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
58 Христо Витановъ, 53 г.	—	—	1	—	—	—	
59 Туше Григоровъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
60 Григоръ Михайловъ, 44 г.	—	—	1	—	—	—	
61 Никола Зафировъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
62 Абдураманъ Кадировъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
63 Василъ Джарта, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
64 Туше Шапковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
65 Василъ Брендовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
66 Костаки п. Гавриловъ, 36 г.	—	1	—	—	—	—	Тримата граждани сж изчезнали безследно по пжтя за Албания презъ 1915 г.
67 Илия Тренчовъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—	
68 Конце Пецевъ, 50 г.	—	1	—	—	—	—	Тримата свещеници, отъ които последния протестантски, сж бити жестоко предъ самата черква (първитѣ двама), задето не споменали въ службата името на краль Петъръ; на последния сж били счупени три зжба.
69 Свещеникъ Ефтимъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	
70 Свещеникъ Гаврилъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	
71 Свещеникъ Коце Налънджиевъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
72 Ограбени вещи отъ черквата	—	—	—	—	x	—	Всички скъпи и луксозни полюлеи отъ градската черква сж задигнати и пратени въ Сърбия.
	31	3	34	—	—	—	
Село Войславци							
1 Траянка Стоянова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата сж убити отъ сърбитѣ на 10.1.1915 г.
2 Иванъ Здравевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Гарванъ							
1 Иванъ Илиевъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	Тримата сж убити презъ февруарий 1915 г.
2 Христо Андоновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Коце Яневъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Горни-Липовникъ							
1 Тодоръ Илиевъ, 46 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата сж убити при отстжплението на сърбитѣ презъ Битъ до смъртъ. 1913 г. Убитъ при отстжплението на сърбитѣ презъ 1913 г.
2 Илия Стояновъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Трайко Яневъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Здраве Яневъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Габревци							
1 Дине Митковъ, 19 г.	1	—	—	—	—	—	Убити презъ м. августъ 1913 г. Убитъ на 30 юний 1913 г.
2 Спасе Тодоровъ, 18 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Трайко Мартиновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Христо Донеvъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Четирмата (номера 4, 5, 6, и 7) сж убити презъ м. февруарий 1915 г.
5 Иванъ Димитровъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Атанасъ Христовъ, 42 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Поцко Илиевъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
	7	—	—	—	—	—	
Село Долна Врацница							
1 Темелко Янчевъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 10.2.1915 г.
	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Долни Липовникъ							
1 Стоянъ Трайковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ деветъ души селяни сж убити презъ месецъ августъ 1913 г. Всички били навързани съ едно вжже и после измушкани съ ножове.
2 Трайко Стояновъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Марко Стояновъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Тимо Стояновъ 45 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Стоянъ Пацевъ, 65 г., баща на горнитѣ братя.	1	—	—	—	—	—	
6 Петрушъ Стояновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Здраве Темелковъ	1	—	—	—	—	—	
8 Гоне Андоновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Трайко Стояновъ, 58 г.	1	—	—	—	—	—	
	9	—	—	—	—	—	

Село Дамянъ							
1 Ахмедъ Селимъ, 80 г.	1	—	—	—	—	—	Петимата селяни сж избити на 10 мартъ 1915 г.
2 Мула Муса, 65 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Зекиръ Еминъ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Емрише Зекиръ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Леманъ Яшаръ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
	5	—	—	—	—	—	

Село Дукатино							
1 Мите Доневъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ осемъ души селяни сж били взети ужъ за войници и избити отъ сърбитѣ на 20 септемврий 1915 г.
2 Атанасъ Григоровъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Коце Паневъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Стоименъ Соколовъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Коце Ивановъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Христо Никовъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Лазаръ Ивановъ, 42 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Стоянъ Василевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Забѣгнали българи	—	—	24	—	—	—	
	8	—	24	—	—	—	Тѣзи 24 души българи сж избѣгали къмъ Струмица (тогава въ български ржце), за да се спасятъ отъ сърбитѣ.

Село Дѣдино							
1 Иванъ Илиевъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	Тримата сж живи закопани на 16 мартъ 1915 г.; двамата последни сж синове на първия. Отъ номеръ 4 до
2 Колю Ивановъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Свещ. Михаилъ Ивановъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Георги Коцевъ, 80 г.	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
5 Илия Донеvъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	номеръ 16 сж избити на 16 мартъ 1915 година.	
6 Мите Илиевъ, 80 г.	1	—	—	—	—	—		
7 Лазаръ Коцевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
8 Стефанъ Трайковъ, 80 г.	1	—	—	—	—	—		
9 Христо Трайковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
10 Коце Яневъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—		
11 Кръсто Илиевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—		
12 Христо Петровъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—		
13 Туше Анастасовъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—		
14 Трендо Шапкарровъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
15 Мицо Атанасовъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—		
16 Ките Мачовъ, 90 г.	1	—	—	—	—	—		
17 Георги п. Трайковъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—		Четирмата селяни (номера 17, 18, 19 и 20) сж взети отъ сърбитъ като коняри, но отъ тогава сж безследно изчезнали; предполага се че скоро следъ отвличането имъ сж избити.
18 Христо Ильовъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—		
19 Панде Митевъ, 18 г.	—	1	—	—	—	—		
20 Иванъ Христовъ, 60 г.	—	1	—	—	—	—		
	16	4	—	—	—	—		
Село Загорци								
1 Христо Дончовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата убити презъ февруарий 1913 г.	
2 Дончо Арсовъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—		
	2	—	—	—	—	—		
Село Караджаларъ								
1 Еминъ Мустафа, 55 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата сж убити отъ сърбитъ на 20 мартъ 1915 г.	
2 Джемаилъ Али, 55 г.	1	—	—	—	—	—		
	2	—	—	—	—	—		
Село Козбунаръ								
1 Трайко Христовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 24 февр. 1915 г.	
	1	—	—	—	—	—		
Село Конче								
1 Иванъ Илиевъ Карабашевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Дванадесетътъ души селяни сж избити на 30 юний 1913 г.	
2 Пане п. Василевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
3 Велика Георгиева, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
4 Диме Яневъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—		
5 Божилъ Ильовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
6 Христо Ильовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
7 Мане Манчевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Ваца Китанова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Трайче Кировъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
10 Мария Николова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
11 Тена Григорова, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
12 Манасия Манасова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
	12	—	—	—	—	—	

Село Лубница

1 Коце Стевковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
2 Юрдана Коцева, 16 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Георги Стевковъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Децата на Георги Стевковъ	4	—	—	—	—	—	
5 Недо Николовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Иванъ Трайчевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Злата Ильова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Филипъ Стоименовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Христо Стояновъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
10 Андонъ Христовъ, 18 г.	1	—	—	—	—	—	
11 Андонъ Ильовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
12 Ефа Ильова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
13 Спасе Колевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
14 Георги Тимевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
15 Мирса Колева, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
16 Камена Петрова, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
17 Тена Георгиева, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
	20	—	—	—	—	—	

Изброенитѣ 20 души селяни сж избити на 30 юний 1913 г. отъ сѣрбитѣ; Юрдана Коцева е дѣщеря на Коце Стевковъ.

Село Негреновци

1 Никола Георгиевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
2 Тодоръ Василевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Ефтимъ Гавриловъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	

Тримата селяни сж избити отъ сѣрбитѣ презъ августъ 1913 г.

Село Иньово

1 Георги Трайковъ, 26 г.	1	—	—	—	—	—	
2 Георги Коцевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Илия Манчевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Моне Коцевъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Траянка Донева, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Петре Ангеловъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	

Тримата (номера 1, 2 и 3) сж избити на 10.1.1915 г.

Двамата убити на 28 юний 1913 г.

Убитъ на 14.9.1915 г.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
7 Христо Трайковъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
	7	—	—	—	—	—	
Село Ораовица (Орѣховица)							
1 Филипъ Коцевъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата убити на 28 юний 1913 г.
2 Илия Васевъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Гена Стаменкова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Горѣна съ игли подъ ноктитѣ на 28 юний 1913 г.
	2	—	1	—	—	—	
Село Папавница							
1 Стоянъ Константиновъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ августъ 1913 г.
2 Тренде Кузмановъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ до смърть.
	2	—	—	—	—	—	
Село Подерешъ							
1 Васе Коцевъ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ 9 души селяни сж избити на 30 юний 1913 г.; Траянъ е синъ на Васе Николовъ.
2 Траянъ Васевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Нако Николовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Иванъ Пандевъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Василь Анчевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Василь Петровъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Стойче Илковъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Богатинъ Котановъ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Иванъ Месаровъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	
	9	—	—	—	—	—	
Село Покрайчево							
1 Иванъ Атанасовъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Тримата селяни сж избити на 20 ноемврий 1915 г.
2 Христо Коцевъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Поцковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Радичево							
1 Василь Стойковъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Петимата селяни сж избити на 20 ноемврий 1915 г.
2 Христо Ефтимовъ, 34 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Стоянъ Атанасовъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Спасе Треновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Христо Васковъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
	5	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Ракитецъ							
1 Иванъ Пръцковъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Четирмата селяни сж избити презъ февруарий 1915 г.
2 Никола Ивановъ, 42 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Мустафа Ибраимовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Мустафа Айрушовъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Скоруша							
1 Атанасъ Яневъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни избити презъ февруарий 1915 г.
2 Спасе Коцевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Сулдурци							
1 Ефтимъ Цимандровъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни сж избити на 10 мартъ 1915 г.
2 Тенчо Коцевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Шипковица							
1 Трайко Антоновъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 26.2.1915 г. Тримата (номера 2, 3 и 4) сж избити въ Крагуевацъ, задето отказали да положатъ клетва като сръбски войници — презъ априлъ 1914 г.
2 Яне Веселиновъ, 22 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Трене Владовъ, 28 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Захо Поцевъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Зафиръ Тасевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 4.10.1915 г. при отстѣпленieto на сърбитъ.
	5	—	—	—	—	—	
Всичко въ Радовишка околия	167	7	59	—	—	—	

Р А З Н И

1. Съ идването си сърбитъ се постараватъ да заличатъ всички български надписи по черквитъ и училищата.
2. Манастира «Св. Константинъ и Елена» при с. Конче е изгорѣнъ презъ 1913 г.
3. Българската махала въ с. Конче е опожарена презъ 1913 г.
4. Село Лубница — всички български кжци опожарени презъ 1913 г.
5. Село Скоруша изгорѣно презъ 1913 г. ведно съ черквата.
6. Село Загорци опожарено презъ 1913 г.

7. Село Гарванъ опожарено презъ 1913 г.
Забележка: Жителитѣ на изгорѣнитѣ села побѣгнаха къмъ Струмица, но много отъ тѣхъ сж избити отъ сърбитѣ при бѣгството имъ.
8. Въ началото на 1915 година всичкото население на Иньовска община, надъ 15 годишна възраст, е подложено на изтезания и бой.
Отъ тази община забѣгнаха къмъ Струмица 157 души българи.
9. Отъ с. Подерешъ избѣгали въ Струмица 38 души българи и 10 души турци;
Отъ с. Яргулица избѣгали въ Струмица 20 души българи и 16 турци;
Отъ с. Орѣховица избѣгали въ Струмица 20 души българи и 50 турци;
Отъ с. Ново Село избѣгали въ Струмица 2 души българи;
Отъ с. Смилянци избѣгали въ Струмица 10 души;
Отъ селата Сари-Гьолъ, Идеверли и Кюсели избѣгали въ Струмица 70 души турци.
Отъ с. Дукадино избѣгали въ Струмица 24 души;
Отъ с. Покрайчево избѣгали въ Струмица 6 души;
Отъ с. Радичево избѣгали въ Струмица 188 души турци.
Отъ Кулаазлийска община укрити и избѣгали въ Струмица 50 души турци.
Отъ селата Козбунаръ и Шипковица всички младежи се криели по Плачковица-планина, а частъ въ Струмица.

XVII. РЪСЕНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥		
Градъ Рѣсенъ								
1	Владимиръ Мильовски	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ шестима сж били ученици и сж жестоко бити отъ сърбитѣ, защото пѣли народни пѣсни, които естествено сж български. Сърбитѣ му устройватъ засада, за да го убиятъ, отъ която той едва се спасилъ.
2	Борисъ Чукалевъ	—	—	1	—	—	—	
3	Асенъ Ляпчевъ	—	—	1	—	—	—	
4	Крумъ Поповъ	—	—	1	—	—	—	
5	Никола Татарчевъ	—	—	1	—	—	—	
6	Кирилъ Милошевъ	—	—	1	—	—	—	
7	Кръстю Трайчевъ	—	—	1	—	—	—	
8	Михаилъ Татарчевъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ видни граждани (отъ номеръ 8 до 19 вкл.) сж жестоко тормозени отъ сърбитѣ да се пишатъ « сърби » ; следъ това изброенитѣ лица ведно съ свещеницитѣ и учителитѣ сж били екстернирани.
9	Коста Стрѣзовъ	—	—	1	—	—	—	
10	А. Милошевъ	—	—	1	—	—	—	
11	Ефтимъ Ляпчевъ	—	—	1	—	—	—	
12	Лазаръ Стрѣзовъ	—	—	1	—	—	—	
13	Георги Татарчевъ	—	—	1	—	—	—	
14	Ст. Мильовски	—	—	1	—	—	—	
15	Ст. п. Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
16 Кр. Дуляновъ	—	—	1	—	—	—	
17 Кр. Стрѣзовъ	—	—	1	—	—	—	
18 Г. Бурунджиевъ	—	—	1	—	—	—	
19 Христо Николовъ	—	—	1	—	—	—	
Всичко въ Рѣсенска околия	—	—	19	—	—	—	

- а) Масово сж торможени гражданитѣ и селянитѣ отъ околията да се пишатъ сърби почти веднага следъ идването на сърбитѣ, т.е. още докато сж съюзници съ България.
- б) Всички училища и черкви сж затворени или обърнати въ срѣбски.
- в) При избухване на междусъюзническата война (юний 1913 г.) отъ околията и града сж арестувани, държани въ затворъ и подложени на изтезания 469 будни граждани и селяни.
- г) При самото си идване въ околията сърбитѣ арестуватъ много граждани и селяни.

XVIII. СВЕТИ-НИКОЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи		
Градъ Свети-Николе								
1	Гаврилъ Арсовъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ Велешкитѣ лозя.
2	Стоянъ Марковъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата сж бити отъ сърбитѣ за пари.
3	Мария Нацева, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
4	Ивка Темелкова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
5	Стана Н. Богева	—	—	1	—	—	—	Бита жестоко отъ сърбитѣ.
6	Йове Димитриевъ	—	1	—	—	—	—	При оттеглянето си сърбитѣ сж задигнали къмъ Велешъ около 150 души граждани, повечето отъ които сж успѣли да побѣгнатъ презъ нощта; изброенитѣ тукъ 7 души (номера 6, 7, 8, 9, 10, 11 и 12) сж изчезнали безследно.
7	Петре Стефановъ	—	1	—	—	—	—	
8	Стойче Илиевъ	—	1	—	—	—	—	
9	Иванъ Яневъ	—	1	—	—	—	—	
10	Христо Капетановъ	—	1	—	—	—	—	
11	Борисъ Траяновъ	—	1	—	—	—	—	
12	Янко Арсовъ	—	1	—	—	—	—	
13	Арестувани и отвлечени	—	—	150	—	—	—	
14	Пандо Стояновъ	—	—	—	—	—	3	Опожарени му два дюкяна и къщата въ Кратово.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
15 Пано Велковъ	—	—	—	—	—	2	Опожарени му 1 дюкянъ и 1 кжца въ Кратово.
16 Тоте Ефтимовъ	—	—	—	—	—	2	Опожарени му единъ дюкянъ и кжцата въ Кратово.
17 Григоръ п. Ангеловъ	—	—	—	—	—	2	На номера 17, 18 и 19 сж изгорѣни по 2 дюкяна въ Кратово.
18 Павле Михайловъ	—	—	—	—	—	2	
19 Конє П. Андовъ	—	—	—	—	—	2	Сърбитѣ сж изгорили при оттеглянето си по единъ дюкянъ въ Кратово на изброенитѣ отъ номеръ 20 до 29 вкл.
20 Наце Гавриловъ	—	—	—	—	—	1	
21 Стоянъ Яневъ	—	—	—	—	—	1	
22 Юрданъ Златковъ	—	—	—	—	—	1	
23 Христо Филиповъ	—	—	—	—	—	1	
24 Трайчо Янковъ	—	—	—	—	—	1	
25 Христо Гакевъ	—	—	—	—	—	1	
26 Пано Пауновъ	—	—	—	—	—	1	
27 Христо Яневъ	—	—	—	—	—	1	
28 Наце Арсовъ	—	—	—	—	—	1	
29 Общински	—	—	—	—	—	1	
30 Изгорѣни дюкяни	—	—	—	—	—	3	Въ последния моментъ преди оттеглянето си сърбитѣ изгорили въ града 3 дюкяна и 3 кжци.
31 Изгорѣни кжци	—	—	—	—	—	3	
32 Грабежи	—	—	—	—	х	—	Общата загуба въ града отъ сръбскитѣ грабежи и опожарявания възлизала тогава на 1 милионъ и половина лева.
	1	7	154	—	—	29	

Село Нѣманици

1 Серафимъ Богдановъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ съ камъни въ Провалия.
2 Миланъ Петрушовъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Тримата сж умрѣли въ затвора въ Кавадарци, вследствие изтезанията.
3 Тиме Костевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Божинъ Гичевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Умрѣлъ въ затвора въ Свети-Николе от изтезания.
5 Иванъ Гичевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Яне Апостоловъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Боше Лазовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата сж бити въ училището въ с. Нѣманици.
8 Петрушъ Кралевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Салтиръ Стефановъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ 7 селяни (номера 9, 10,

	1	2	3	4	5	6	7
10 Трайчо Саздовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	11, 12, 13, 14 и 15) сж жестоко бити въ затвора въ Све- ти Николе.
11 Конс. Наневъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Санде Бурзевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Якимъ Михайловъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Лазо п. Яневъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Посе Петрушовъ, 47 г.	—	—	1	—	—	—	
	5	—	10	—	—	—	
Село Ранчанци							
1 Пано Димитриевъ, 48 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ съ ножове отъ сърбитъ, при с. Криви- Долъ. Объсенъ при Кори- ята.
2 Иванъ Георгиевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Макрешъ							
1 Стройманъ Атанасовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ въ за- твора въ Кавадар- ци отъ изтезания.
	1	—	—	—	—	—	
Село Петришино							
1 Цево Атанасовъ, 91 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ десетъ души селяни сж жестоко бити въ селото си.
2 Илия Давевъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Здраве Димитровъ, 76 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Симеонъ Ивановъ, 71 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Ефтимъ Доневъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Пано Доневъ, 71 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Стоянъ Миленковъ, 59 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Пано Миленковъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Яне Цвѣтковъ, 71 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Беза Пордева, 76 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	10	—	—	—	
Село Судикъ							
1 Лазаръ Андоновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ при с. Ста- нуловци (билъ е кметъ на селото). Двамата (номера 2 и 3) сж тежко бити въ селото си.
2 Ленка Зафирова, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Миле Йосифовъ, 58 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	2	—	—	—	
Село Зарапци							
1 Кузманъ Младеновъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ шести- ма селяни сж же- стоко бити.

	①	②	③	④	⑤	⑥
2 Иванъ Димитровъ, 61 г.	—	—	1	—	—	—
3 Мите Цековъ, 78 г.	—	—	1	—	—	—
4 Наумъ Гочевъ, 71 г.	—	—	1	—	—	—
5 Давче Гочевъ, 78 г.	—	—	1	—	—	—
6 Стоянъ Гочевъ, 21 г.	—	—	1	—	—	—
	—	—	6	—	—	—

Село Лезово

1 Мите Монева, 35 г.	—	—	1	—	—	—
2 Коне Арсовъ, 72 г.	—	—	1	—	—	—
3 Павле Анчевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
4 Нане Анчевъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—
5 Гаврилъ Андровъ 50 г.	—	—	1	—	—	—
6 Иванъ Нацевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—
7 Доне Радевъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—
8 Миту Пуюнчевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—
9 Стоянъ Георгиевъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—
10 Мите Андевъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—
11 Илия Темелковъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—
12 Стоянъ Гавриловъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—
13 Иванка Митева, 60 г.	—	—	1	—	—	—
14 Савка Митева, 60 г.	—	—	1	—	—	—
	—	—	14	—	—	—

Изброенитѣ 14 души селяни сж жестоко бити.

Село Прѣодъ

1 Коста Зафировъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
2 Илия Андовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
3 Яна Тотева, 50 г.	—	—	1	—	—	—
4 Доне Петровъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
5 Асенъ Илиевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—
6 Геле Димчевъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—
	—	—	6	—	—	—

Изброенитѣ 6 селяни сж бити отъ сърбитѣ; първиятъ при Сушичкакула, а останалитѣ по домоветѣ си.

Село Долно Църнилище

1 Ташка Смилева, 70 г.	—	—	1	—	—	—
2 Ленка Богданова, 25 г.	—	—	1	—	—	—
3 Петра Монева, 25 г.	—	—	1	—	—	—
4 Коца Владева, 30 г.	—	—	1	—	—	—
5 Ефтимъ Павловъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
6 Андо Посевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—
7 Лазо Посевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—
	—	—	7	—	—	—

Дветѣ сж тежко бити.

Всички сж жестоко бити отъ сърбитѣ.

	1	2	3	4	5	6	7
Село Амзабегово							
1 Шерифъ Мустафа, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Горно-Църнилище							
1 Ефтимъ Ацевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата сж вързани и водени изъ селата, за да сплашватъ населението ; бити сж жестоко въ Нѣманичка рѣка.
2 Георги Арсовъ, 62 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Иванъ Ордевъ, 63 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Дафинка Георгиева, 18 г.	—	—	—	1	—	—	Обезчестена и бита.
5 Цука Георгиева, 25 г.	—	—	—	1	—	—	Обезчестена и бита.
	—	—	3	2	—	—	
Село х. Амати							
1 Абединъ Алилъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата жестоко бити.
2 Али Асанъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Сарамзалино							
1 Трайко Коцевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Мжжъ и жена, живи закопани неизвестно где.
2 Гюргя Трайчова, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Кьосели							
1 Али Батлиманъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ.
	—	—	1	—	—	—	
Село Барбареве							
1 Игнатъ Милевъ, 47 г.	—	—	—	—	—	1	Битъ въ Кратово и му сж опожарени колибата и търлото.
2 Йове Наумчевъ, 50 г.	—	—	—	—	—	1	
	—	—	—	—	—	—	Битъ въ Кратово и опожарена кщцата му.
3 Свещ. Ефремъ Миладиновъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ 16 души (отъ номеръ 3 до номеръ 18 вкл.) сж жестоко бити въ Кратово.
4 Нуне Донева, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Мите Спасевъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
6 Стоянъ Кралевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Гаврилъ Трайчевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Димо Ивановъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Мино Трайчевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Ицо Ивановъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Наче Кралевъ, 33 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Наунче Давитковъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Марко Кралевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Данко Георгиевъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Нуше Смилевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Митрушъ Нушевъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Митрушъ Минчевъ, 24 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Таса Димева, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Гиче Ивановъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	
20 Игнатъ Божиловъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
21 Наумче Костадиновъ, 53 г.	—	—	—	—	—	1	Опожарена кжщата му.
22 Саздо Петровъ, 80 г.	—	—	1	—	—	—	На изброенитѣ 8 души (отъ номеръ 22 до 29 вкл.) е билъ нанесенъ жестокъ побой въ с. Барбареву.
23 Григоръ Спасовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Василико Трайчовъ, 33 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Стоянъ Станойковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
26 Трайчо Спасовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
27 Цаце Милановъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Мите Донева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Миланъ Ефремовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
30 Наче Донева, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и закаранъ войникъ.
31 Нако Гочевъ, 45 г.	—	—	—	—	—	1	На тримата селяни сж изгорѣни търлата и колибитѣ.
32 Нане Бончевъ, 40 г.	—	—	—	—	—	1	
33 Ефремъ Атанасовъ, 60 г.	—	—	—	—	—	1	
	2	—	25	—	—	6	

Село Строиманци

1 Доне Максимовъ, 54 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата сж жестоко бити въ Кратову.
2 Арсо Тошевъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Ефтимъ Димчевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Лазо Митевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Жестоко битъ въ с. Барбареву.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Петрушъ Кралевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	4	—	—	—	
Село Д.-Гюганци							
1 Петрушъ Тенковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ въ Кратово.
	—	—	1	—	—	—	
Всичко въ Свети Ни- колска околия . . .	16	7	245	2	—	35	

РАЗНИ

1. При оттеглянето си сърбитѣ разбили и ограбили всички дюкяни въ градъ Свети Николе, както и много кжщи.
2. Отъ селата сж били отвлечени неизвестно где 30 души селяни.
3. Отъ село НЪМАНИЦИ сж задигнали 50 коня, 100 вола и около 150 хиляди оки жито.
4. Отъ околията е билъ задигнатъ голѣмо количество едъръ добитъкъ и много жито.

XIX. СКОПСКА ОКОЛИЯ

1. Още съ пристигането си въ града и околията сърбитѣ подлагатъ на тормозъ населението, за да ги принудятъ да се деклариратъ « сърби ».
2. Протосингелтъ на митрополията Методи Димовъ е подложенъ на тежки морални и физически страдания и е спасенъ благодарение застъпничество на чуждитѣ консулства.
3. Спиро Гайдарджиевъ е задържанъ и битъ крайно жестоко, едва успѣлъ да се спаси, пакъ съ застъпничество на чуждитѣ консули.
4. Всички български черкви и училища сж заграбени ; надписитѣ имъ замѣнени съ сръбски ; а децата заставени насила да посещаватъ сръбскитѣ училища.
5. Коце Миновъ, битъ жестоко, за да го принудятъ да праща детето си на сръбско училище. Тормозъ билъ упражняванъ надъ всички, които отказвали да пращатъ децата си въ сръбски училища.
6. На 1 януарий 1913 г. музиката на българското просвѣтно дружество « Отецъ Паисий », създадено още отъ времето на турския режимъ, е отишла да поздрави сръбския престолонаследникъ. Но щомъ засвирили българския химнъ тѣ били прекъснати, изгонени, и инструментитѣ имъ конфискувани.
7. Освенъ за децата, сърбитѣ открили вечерни задължителни училища и за възрастнитѣ, за да учатъ сръбски езикъ.
8. Димче Арсовъ е битъ, само защото на гарата е поздравилъ близкитѣ си на български езикъ.
9. Пеце Шивача е битъ до смъртъ.
10. Томо Тополовъ е битъ жестоко, защото не сменилъ веднага българската фирма на хотела си и не я замѣнилъ съ сръбска.
11. Перса Аврамова, ведно съ четиритѣ си съседки сж бити жестоко.
12. Стоянъ Маткалия е изтезаванъ и битъ жестоко.
13. При оттеглянето си презъ 1915 г. сърбитѣ отвлекли много видни граждани отъ Скопје между които и следнитѣ : Недѣлко Стойковъ, Иванъ Зафировъ и Санде хаджи Митовъ ; и тримата сж били избити на края на града отъ сърбитѣ. Сждбата на много отъ останалитѣ отвлечени е останала неизвестна.

14. Презъ м. юний 1913 год. всички български свещеници, учители и видни граждани сж викани и заплашвани да подпишатъ декларации, че сж сърби. Само нѣколцина подписали отъ страхъ исканитѣ декларации, но и тѣ, ведно съ другитѣ, били задържани и пратени въ затворъ. Така въ затвора били събрани отъ града и околията около 300 души, доведени тамъ само защото сж българи. Всички сж били ругани, бити и жестоко изтезавани. 99 души отъ затворницитѣ сж интернирани въ Митровица. Изъ пжтя тѣ били подложени на страшенъ тормозъ. Като пристигнали въ Митровица, сръбския капитанъ Гючковичъ имъ говорилъ и ги заплашилъ да не правятъ нищо, да се признаятъ за сърби иначе ще пострадатъ както тѣ лично, така и семействата имъ.

XX. ТЕТОВСКА ОКОЛИЯ

1. Въ градъ ТЕТОВО почти веднага следъ идването на сърбитѣ 14 души граждани сж жестоко изтезавани.
2. Скоро следъ идване на сърбитѣ отъ града сж убити следнитѣ лица :

Гавро Серафимовъ
Сельо Ратайски
Йовче Яневъ
Иванъ Чварковъ.

3. Презъ есенъта на 1913 г. въ Тетовска околия сж били избити следнитѣ лица отъ сърбитѣ :

а) Въ ПЪРВЕНИШКА община сж убити	17 души
б) Въ ЛЪШИЧКА община сж убити	10 души
в) Въ СЕЛЧИШКА община сж убити	9 души
г) Въ ДОЛНО-ПАЛЧИШКА община сж убити	9 души
д) Въ СЕДЛАРЕВСКА община сж убити	1 човѣкъ
е) Въ ЧЕФЛИШКА община сж убити	12 души
ж) Въ ЧЕЛОПЕЧКА ОБЩИНА сж убити	7 души
з) Въ ЖИЛИНСКА ОБЩИНА сж убити	73 души
и) Въ СЪНОКОСКА ОБЩИНА сж убити	170 души

4. При отстѣпленieto (на сърбитѣ) презъ есенъта на 1915 г. въ околията сж извършени следнитѣ убийства отъ сърбитѣ :

- а) Въ с. ПИРГОСЪ сж убити 8 души, а селото се е спасило отъ изгаряне съ 300 лири турски откупъ.
- б) Въ с. НЕГОТИНЪ сж убити 12 души и изгорѣни 30 кжци.
- в) Въ с. ЛЪРЦИ почти всички мъже, на брой около 80 души, сж дигнати отъ сърбитѣ при отстѣпленieto имъ и избити въ мѣстностьта Здравевъ-Зобелъ, между Групчинъ и с. Желино.
- г) Въ с. ГРАДЕЦЪ сж убити 150 души и опожарени 50 кжци.

XXI. ТИКВЕШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой		1	2	3	4	5	6	7
		Убити	Безследно изчезнали	Арестуваани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
Градъ Кавадарци								
1	Диме Иловъ Гроздановъ	1	—	—	—	—	—	
2	Тодоръ Иловъ Гроздановъ	1	—	—	—	—	—	
3	Иованче Мукаетовъ	1	—	—	—	—	—	
4	Григоръ Йов. Мукаетовъ	1	—	—	—	—	—	
5	Дано М. Караджовъ	1	—	—	—	—	—	
6	Ставро Чемерски	1	—	—	—	—	—	
7	Пано Алексовъ	1	—	—	—	—	—	
8	Димчо Бакевъ	1	—	—	—	—	—	
9	Тасе Бошковъ	1	—	—	—	—	—	
10	Кольо Майсторски	1	—	—	—	—	—	
11	Тасе Лесковъ	1	—	—	—	—	—	
12	Атанаско Г. Йосифовъ	1	—	—	—	—	—	
13	Вано Пумевъ	1	—	—	—	—	—	
14	Григоръ Лининъ	1	—	—	—	—	—	
15	Петре Димовъ Говеда- ровъ	1	—	—	—	—	—	
16	Трайко Маневъ Гърни- ковски	1	—	—	—	—	—	
17	Дано Шандуровъ	1	—	—	—	—	—	
18	Ильо Паковъ	1	—	—	—	—	—	
19	Янаки Дановъ	1	—	—	—	—	—	
20	Пандо Хр. Тирановъ	1	—	—	—	—	—	
21	Захарче х. Андовъ	1	—	—	—	—	—	
22	Христо Ангюшевъ По- пето	1	—	—	—	—	—	
23	Марчо Милковъ	1	—	—	—	—	—	
24	Неде Ризовъ	1	—	—	—	—	—	
25	Иванче Иловъ Дзузда- та	1	—	—	—	—	—	
26	Лефа Трепчава	—	—	—	1	—	—	
27	Лефа Миткова	—	—	—	1	—	—	
28	Петре Минчевъ	—	—	1	—	—	—	
29	Иванъ Невковъ	—	—	1	—	—	—	
30	Тасе Ив. Йосифовъ	—	—	1	—	—	—	
31	Миланъ Ацевъ	—	—	1	—	—	—	
32	Мишо Велковъ	—	—	1	—	—	—	
33	Христо Чейковъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
34 Митре Николовъ	—	—	1	—	—	—	
	25	—	7	2	—	—	
Село Г. Радобилъ							
1 Михаилъ Колевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Ангеле Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
	1	1	—	—	—	—	
Село М. Радобилъ							
1 Свещеникъ Иванъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	
2 Симеонъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
3 Спиросъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	
Село Мряморъ							
1 Ангелъ Найденовъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Росоманъ							
1 Мехмедъ Юсуфъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	
Село Дръново							
1 Темо Георевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Муратъ Еюпи	1	—	—	—	—	—	
3 Шукри Далитъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ахмедъ Заинели	1	—	—	—	—	—	
5 Алилъ Али	—	—	1	—	—	—	
6 Куртишъ Али	—	—	1	—	—	—	
7 Петре Здравевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Шаинъ Синай	—	—	1	—	—	—	
9 Мехмедъ Чуле	—	—	1	—	—	—	
10 Байро Сали	—	—	1	—	—	—	
11 Рушанъ Сали	—	—	1	—	—	—	
12 Алиа Юсуфъ	—	—	1	—	—	—	
13 Шефия Мехмедъ	—	—	1	—	—	—	
14 Дало Шеро	—	—	1	—	—	—	
	4	—	10	—	—	—	
Село Шивецъ							
1 Василъ Маневъ	1	—	—	—	—	—	
2 Косто Ефремовъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	⑤	④	⑤	②
3 Ефремъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—
4 Георги Мойсовъ	1	—	—	—	—	—
5 Ана Зафирова	1	—	—	—	—	—
6 Бошко Ивановъ	1	—	—	—	—	—
7 Коста Самандовъ	1	—	—	—	—	—
8 Ило Кимовъ	1	—	—	—	—	—
	8	—	—	—	—	—

Село Раецъ

1 Василъ Настовъ	1	—	—	—	—	—
2 Петре Яневъ	—	—	1	—	—	—
3 Аце Давчевъ	—	—	1	—	—	—
4 Бане Царевски	—	—	1	—	—	—
	1	—	3	—	—	—

Село Возарци

1 Димо Вановъ	—	—	1	—	—	—
2 Митре Лазовъ	—	—	1	—	—	—
	—	—	2	—	—	—

Село Ватоша

1 Пано Мелачовъ	1	—	—	—	—	—
2 Свещ. Григоръ х. Орда- новъ	1	—	—	—	—	—
3 Лазаръ Хр. Илиевъ	1	—	—	—	—	—
4 Пано п. Димовъ	1	—	—	—	—	—
5 Мишо Д. Иванчевъ	1	—	—	—	—	—
6 Диме Андовъ Пърцевъ	1	—	—	—	—	—
7 Христо Пантевъ	1	—	—	—	—	—
8 Камче Чонгаровъ	1	—	—	—	—	—
9 Христо Параксовъ	1	—	—	—	—	—
10 Димо Параксовъ	1	—	—	—	—	—
11 Илия п. Ангеловъ	1	—	—	—	—	—
12 Георге П. Ангеловъ	1	—	—	—	—	—
13 Спиро Коловъ	1	—	—	—	—	—
14 Наки Шарлиовъ	1	—	—	—	—	—
15 Йосифъ Сечковъ	1	—	—	—	—	—
16 Петре Сейменовъ	1	—	—	—	—	—
17 Лазо Мърмовъ	1	—	—	—	—	—
18 Григоръ Дуйковъ	1	—	—	—	—	—
19 Коцо Яревъ	1	—	—	—	—	—
20 Христо Шайкаровъ	1	—	—	—	—	—
21 Коло Браховъ	1	—	—	—	—	—
22 Мишо Гуревъ	1	—	—	—	—	—
23 Трайчо Петруновъ	1	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6
24	Ташо п. Коцовъ	1	—	—	—	—
25	Григоръ Т. Костовъ	1	—	—	—	—
26	Цандо Мишевъ	1	—	—	—	—
27	Диме Сланцевъ	1	—	—	—	—
28	Димо Браснарковъ	1	—	—	—	—
29	Фидо Велковъ	1	—	—	—	—
30	Петре Еленовъ	1	—	—	—	—
31	Диме Еленовъ	1	—	—	—	—
32	Григоръ Плачковъ	1	—	—	—	—
33	Ефремъ Крагуевъ	1	—	—	—	—
34	Славко п. Василевъ	1	—	—	—	—
35	Селманъ Юсуфъ	1	—	—	—	—
36	Бахри Неджебъ	1	—	—	—	—
37	Али Неджебъ	1	—	—	—	—
38	Христо Пенджуровъ	—	—	1	—	—
39	Диме Ставровъ	—	—	1	—	—
40	Пано Бъчковъ	—	—	1	—	—
41	Георги Вълковъ	—	—	1	—	—
42	Мело Яневъ	—	—	1	—	—
43	Ефтимъ Пановъ	—	—	1	—	—
44	Митре Клинчаровъ	—	—	1	—	—
45	Григоръ Каракочевъ	—	—	1	—	—
46	Григоръ Мешковъ	—	—	1	—	—
47	Цано Цонгаровъ	—	—	1	—	—
48	Крумъ х. Йордановъ	—	—	1	—	—
49	Илфиядо Мицовъ	—	—	1	—	—
50	Алия Шарко	—	—	1	—	—

37	—	13	—	—	—
----	---	----	---	---	---

Село Гърниково

1	Апостолъ Темелковъ	—	—	1	—	—
2	Христо Коловъ	—	—	1	—	—
3	Поповъ П. Ивановъ	—	—	1	—	—
4	Неде Петревъ	—	—	1	—	—
5	Дамянъ Станковъ	1	—	—	—	—
6	Христо Риповъ	—	—	1	—	—

Починалъ отъ из-
тезанията.

1	—	5	—	—	—
---	---	---	---	---	---

Село Брушани

1	Ефремъ Давчевъ	1	—	—	—	—
2	Камко Ивановъ	1	—	—	—	—
3	Румена Стоянова	1	—	—	—	—
4	Христо Димовъ	—	—	1	—	—
5	Даме Ивановъ	—	—	1	—	—

Починалъ отъ из-
тезанията.

Починалъ отъ из-
тезанията.

Починала отъ из-
насилването.

Изтезаванъ

Изтезаванъ

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
6 Коле Кировъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
7 Иван Пановъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
8 Миланъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
	3	—	5	—	—	—	
Село Ресово							
1 Иванъ Пановъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
2 Миска Георгиева	—	—	—	1	—	—	
3 Димо Пецовъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	1	1	—	—	
Село Баница							
1 Христо Спанджовъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
2 Коста п. Димитровъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
3 Свещеникъ Илия Григоровъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
	—	—	3	—	—	—	
Село Дабница							
1 Нове Бакърневъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезанията.
	1	—	—	—	—	—	
Село Бохуля							
1 Андонъ Меловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Илия Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Сулеманъ Бакалъ	1	—	—	—	—	—	
4 Мехмедъ Джайдъръ	1	—	—	—	—	—	
5 Байрамъ Мола Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
6 Хусния Мола Ахмедовъ	1	—	—	—	—	—	
7 Ахмедъ Атини	1	—	—	—	—	—	
8 Лелиманъ Пашовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Арифъ Сулеманъ	1	—	—	—	—	—	
10 Абдула Ахмедъ Сулиманъ	1	—	—	—	—	—	
11 Арифъ Мехмедали	1	—	—	—	—	—	
12 Асанъ Рушанъ	1	—	—	—	—	—	
13 Демиръ Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
14 Абди Еюпи	1	—	—	—	—	—	
15 Камберъ Чолакъ	1	—	—	—	—	—	
16 Асанъ Усинъ	1	—	—	—	—	—	
17 Расимъ Далипъ	1	—	—	—	—	—	
18 Абединъ Селимъ	1	—	—	—	—	—	
19 Селинъ Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
20 Сулеманъ Агошъ	1	—	—	—	—	—	

	③	②	⑤	④	③	⑥	⑦
21	Ибраимъ Агошъ	1	—	—	—	—	
22	Байрамъ Асанъ	1	—	—	—	—	
23	Хусеинъ Куришанъ	1	—	—	—	—	
24	Саидъ Чинто	1	—	—	—	—	
25	Ислямъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	
26	Ахмедъ Али	1	—	—	—	—	
27	Ахмедъ Чаушъ Гара- бипъ	1	—	—	—	—	
28	Ибраимъ Джандърмо	1	—	—	—	—	
29	Мехмедъ Максудъ	1	—	—	—	—	
30	Сулеманъ Тулко	1	—	—	—	—	
31	Байрамъ Зекири	1	—	—	—	—	
32	Абазъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	
33	Казимъ Мехмедъ	1	—	—	—	—	
34	Тейфитъ Менеи	1	—	—	—	—	
35	Ахмедъ Менеи	1	—	—	—	—	
36	Мустафа Алилъ	1	—	—	—	—	
37	Шахидъ Селимъ	1	—	—	—	—	
38	Ахмедъ Дуре	1	—	—	—	—	
39	Селимъ Дуре	1	—	—	—	—	
40	Шаха Мейсо	1	—	—	—	—	
41	Мустафа Далипъ	1	—	—	—	—	
42	Назифъ Мемипъ	1	—	—	—	—	
43	Юсуфъ Тулко	1	—	—	—	—	
44	Хусеинъ Драмаме	1	—	—	—	—	
45	Павле п. Трайковъ	—	—	1	—	—	Изтезаванъ
46	Кръсте Николовъ	—	—	1	—	—	Изтезаванъ
47	Куртишъ Феизи	—	—	1	—	—	Изтезаванъ
48	Никола Меловъ	—	—	1	—	—	Изтезаванъ
49	Мехмедъ Сали	1	—	—	—	—	
<hr/>							
	45	—	4	—	—	—	
Село Чемерско							
1	Василъ Захарчевъ	1	—	—	—	—	Двамата отъ това село обѣсени.
2	Григоръ Николовъ	1	—	—	—	—	
<hr/>							
	2	—	—	—	—	—	
Село Стърмашево							
1	Атанасъ Димитровъ	—	—	1	—	—	Изтезаванъ
<hr/>							
	—	—	1	—	—	—	
Село Сирково							
1	Муса Усинъ	—	—	1	—	—	
2	Амза Рушанъ	—	—	1	—	—	
3	Асанъ Яшаръ	1	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
4 Сали Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
5 Яшаръ Алилъ	1	—	—	—	—	—	
6 Абдула Селимъ	1	—	—	—	—	—	
7 Мехмедъ Алимъ	1	—	—	—	—	—	
8 Фета Мехмедъ	1	—	—	—	—	—	
9 Арифъ Айдинъ	1	—	—	—	—	—	
10 Сулеманъ Бърковски	1	—	—	—	—	—	
11 Деври Сали	1	—	—	—	—	—	
12 Таимъ Шеифъ	1	—	—	—	—	—	
13 Али Асанъ	1	—	—	—	—	—	
14 Рушанъ Асанъ	1	—	—	—	—	—	
15 Амитъ Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	
16 Юсуфъ Вели	1	—	—	—	—	—	
17 Шакиръ Сулеманъ	1	—	—	—	—	—	
18 Усинъ Шакиръ	1	—	—	—	—	—	
19 Мехмедъ х. Али	1	—	—	—	—	—	
20 Сали Хасанъ	1	—	—	—	—	—	
21 Аметъ Сали	1	—	—	—	—	—	
22 Амитъ Еминъ	1	—	—	—	—	—	
23 Сеферъ Пашо	1	—	—	—	—	—	
24 Амитъ Али	1	—	—	—	—	—	
25 Велия Алимъ	1	—	—	—	—	—	
26 Азисъ Али	1	—	—	—	—	—	
27 Фета Али	1	—	—	—	—	—	
28 Шукрия Ибраимъ	1	—	—	—	—	—	

26 — 2 — — — —

Село Марена

1 Ильо Темковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Кръсте Риджаловъ	1	—	—	—	—	—	
3 Христо Тодоровъ	1	—	—	—	—	—	
4 Диме Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
5 Яне Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	

5 — — — — —

Село Манастирецъ

1 Иво Соколовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Сиде Иловъ	1	—	—	—	—	—	
3 Ильо Чучулашковъ	1	—	—	—	—	—	

3 — — — — —

Село Глишикъ

1 Лазо Галевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Диме Кулевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Петре Камендолски	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Дафче Граджановъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село							
Мързень-Ораовецъ							
1 Бошко Трайковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Свещ. Илия п. Антоновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Алексовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ильо Апостоловъ	1	—	—	—	—	—	
5 Нико Ангюшевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Ана Тодорова	1	—	—	—	—	—	
	6	—	—	—	—	—	
Село Камень Долъ							
1 Стоянъ Мирчевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Стоянъ Яневъ	1	—	—	—	—	—	
3 Диме Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
4 Гельо Костовъ	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Добрище							
1 Ефремъ Дамчевъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Страгово							
1 Папо Иловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Игнатъ Константиновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Ангелъ Соколовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Камо Филиповъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
5 Атанасъ Мицовъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
6 Димо Траевъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
	3	—	3	—	—	—	
Село Бареве							
1 Митре Меловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Дѣло Стояновъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
3 Мино Ставровъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ
	1	—	2	—	—	—	
Село Кърнево							
1 Ефтимъ Лазовъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Бошево							
1 Илия Меловъ	1	—	—	—	—	—	

Убитъ ; взети му и 400 турски златни лири.

Изтезаванъ
Изтезаванъ
Изтезаванъ

Изтезаванъ
Изтезаванъ

	①	②	③	④	⑤	⑥
2 Боно Илиевъ	1	—	—	—	—	—
3 Нико Димитровъ	1	—	—	—	—	—
4 Димо Христовъ	1	—	—	—	—	—
5 Лазаръ Георчевъ	—	—	1	—	—	—
6 Ставро Тодоровъ	—	—	1	—	—	—
7 Христо Андовъ	—	—	1	—	—	—
8 Иванъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—
9 Христо Митревъ	—	—	1	—	—	—
10 Христо Димитриевъ	—	—	1	—	—	—
11 Димо Яневъ	—	—	1	—	—	—
12 Атанасъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—
13 Димо Чочовъ	—	—	1	—	—	—
14 Стоянъ Камчевъ	—	—	1	—	—	—
15 Дено Павлевъ	—	—	1	—	—	—
16 Андо Стояновъ	—	—	1	—	—	—
17 Стойче Ивановъ	—	—	1	—	—	—
18 Наумъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—
19 Павле Иловъ	—	—	1	—	—	—
20 Трайко Дановъ	—	—	1	—	—	—
21 Дѣло Андовъ	—	—	1	—	—	—
22 Цвѣта Тодорова	1	—	—	—	—	—
23 Атанаса Христова	1	—	—	—	—	—
24 Найдена Стоянова	1	—	—	—	—	—
25 Доца Атанасова	—	—	—	1	—	—
26 Кана Ефремова	—	—	—	1	—	—
27 Стана Дѣлова	—	—	—	1	—	—
28 Зора Андова	—	—	—	1	—	—
29 Менка Христова	—	—	—	1	—	—
30 Славка Иванова	—	—	—	1	—	—
31 Миса Станоева	—	—	—	1	—	—
<hr/>						
	7	—	17	7	—	—

Селянитѣ отъ номеръ 5 до 21 включително сж жестоко изтезавани.

Изброенитѣ жени (отъ номеръ 22 до номеръ 31 вкл.) сж били изнасилени отъ сърбитѣ; първитѣ три сж починали отъ изнасилването.

Село Рождень

1 Чочо Поповъ	1	—	—	—	—	—
2 Илия Влайковъ	1	—	—	—	—	—
3 Ангелко М. Лостовъ	1	—	—	—	—	—
4 Петко Ангелковъ	1	—	—	—	—	—
5 Христо Влайковъ	1	—	—	—	—	—
6 Стоянъ Хр. Окардовъ	—	—	1	—	—	—
7 Палко Стойковъ	—	—	1	—	—	—
8 Боге Коловъ	—	—	1	—	—	—
9 Петко Хр. Орешковъ	—	—	1	—	—	—
10 Стоянъ Ризо Рамовъ	—	—	1	—	—	—
11 Ив. Петко Шепсида	—	—	1	—	—	—
12 Вълче Ивановъ	—	—	1	—	—	—

Осмината (отъ номеръ 6 до 13) сж жестоко изтезавани.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
13 Христо Апостоловъ	—	—	1	—	—	—	
Всичко въ Тиквешка	5	—	8	—	—	—	
ОКОЛИЯ	196	1	90	10	—	—	

XXII. ЦАРЕВО-СЕЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Градъ Царево-Село							
1 Коте Иванчовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Иванъ Киселичковъ	1	—	—	—	—	—	
3 Никола Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ване Чипевъ	1	—	—	—	—	—	
5 Спасъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Атанасъ Цоневъ	1	—	—	—	—	—	
7 Давитко Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
8 Демиръ Пърчевъ	1	—	—	—	—	—	
9 Бекиръ Кадийски	1	—	—	—	—	—	
10 Мехмедъ Очипалски	1	—	—	—	—	—	
11 Алия Пипишко	1	—	—	—	—	—	
12 Арифъ Дестанъ	1	—	—	—	—	—	
	12	—	—	—	—	—	
Село Разловца							
1 Свещеникъ Костадинъ	1	—	—	—	—	—	
2 Костадинъ Жеджовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Евтимъ Ковачевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Атанасъ Д. Донински	1	—	—	—	—	—	
5 Атанасъ Петровъ	1	—	—	—	—	—	
6 Захари Ив. Гоцевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Георги С. Цинцовъ	1	—	—	—	—	—	
8 Спиро М. Манчевъ	1	—	—	—	—	—	
9 Ефремъ Симеоновъ	1	—	—	—	—	—	
10 Ангелъ Донински	—	1	—	—	—	—	
11 Иванъ Донински	—	1	—	—	—	—	
12 Христо Цинцовъ	—	1	—	—	—	—	
13 Василь Донински	—	1	—	—	—	—	
14 Костадинъ Аврамовъ	—	1	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
15 Костадинъ Джаджовъ	—	—	1	—	—	—	Двамата (номера 15 и 16) сж осака- тѣли отъ бой. На тримата (номе- ра, 18 и 19) сж опожарени кжщи- тѣ имъ.
16 Мите Доновски	—	—	1	—	—	—	
17 Нано Тодоровъ	—	—	—	—	—	1	
18 Никола Г. Тричковъ	—	—	—	—	—	1	
19 Георги Златковъ	—	—	—	—	—	1	
	9	5	2	—	—	3	
Село Тработивице							
1 Иванъ Мицковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Стоянъ Димовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Илия Димитковъ	1	—	—	—	—	—	
4 Яшаръ Циганарски	1	—	—	—	—	—	
5 Василъ Николовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Христо Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Иванъ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	
8 Васе Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
	8	—	—	—	—	—	
Село Драмча							
1 Божанъ Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
2 Атанасъ Лесовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стоименъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	—	—	—	—	
Село Киселица							
1 Павле Миленковъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Селникъ							
1 Васе Христовъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Вратиславецъ							
1 Костадинъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
2 Коле Димитровъ	—	1	—	—	—	—	
3 Никола Великовъ	—	1	—	—	—	—	
4 Петъръ Великовъ	—	1	—	—	—	—	
5 Мите Стояновъ	—	1	—	—	—	—	
	1	4	—	—	—	—	
Село Каменица							
1 Димитъръ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Никола Кръстевъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Ангелъ Великовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Лазаръ Янакиевъ	1	—	—	—	—	—	
5 Георги Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
6 Стоянъ Стаменовъ	1	—	—	—	—	—	
7 Васе Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
8 Тиме Атанасовъ	—	1	—	—	—	—	
9 Серафимъ Миленковъ	—	1	—	—	—	—	
10 Димитъръ Карамфиловъ	—	1	—	—	—	—	
11 Глигоръ Карамфиловъ	—	1	—	—	—	—	
12 Данаилъ Миленковъ	—	1	—	—	—	—	
13 Георги Митовъ	—	1	—	—	—	—	
	7	6	—	—	—	—	
Село Млащица							
1 Соколъ Цоневъ	—	1	—	—	—	—	
2 Стоименъ Захариевъ	—	1	—	—	—	—	
3 Яни Стойковъ	—	1	—	—	—	—	
	—	3	—	—	—	—	
Село Саса							
1 Иванъ Николовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Наумъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Петре Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Богатинъ Анастасовъ	—	1	—	—	—	—	
5 Иванъ Христакевъ	—	1	—	—	—	—	
6 Цоне Митревъ	—	1	—	—	—	—	
7 Яне Янакиевъ	—	1	—	—	—	—	
	3	4	—	—	—	—	
Село Цера							
1 Ванге Митевъ	1	—	—	—	—	—	
2 Велинъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стоянъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Златко Стаменовъ	1	—	—	—	—	—	
5 Ефремъ Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
6 Георги Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Стоименъ Стояковъ	1	—	—	—	—	—	
8 Васе Томевъ	—	1	—	—	—	—	
9 Анастасъ Стаменковъ	—	1	—	—	—	—	
10 Серафимъ Стоименовъ	—	1	—	—	—	—	
	7	3	—	—	—	—	
Село Луковица							
1 Михаилъ Бисетинъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Ангелъ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Мите Милушевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стоилъ Ташковъ	—	1	—	—	—	—	
5 Ванге Михалевъ	—	1	—	—	—	—	
6 Ефремъ Митевъ	—	1	—	—	—	—	

3	3	—	—	—	—	—	
---	---	---	---	---	---	---	--

Село Кост.-Долъ

1 Васе Никовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Ильо Минчевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Тасе Костовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Глигоръ Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
5 Тиме Васевъ	—	1	—	—	—	—	

4	1	—	—	—	—	—	
---	---	---	---	---	---	---	--

Село Косевица

1 Никола Миленковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Никола Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Алекси Стоиловъ	—	1	—	—	—	—	
4 Ефтимъ Янкуловъ	—	1	—	—	—	—	

2	2	—	—	—	—	—	
---	---	---	---	---	---	---	--

Село Главовица

1 Стоянъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Велко Божиновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Серафимъ Максимовъ	—	1	—	—	—	—	

2	1	—	—	—	—	—	
---	---	---	---	---	---	---	--

Село Дулица

1 Златко Стоилковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Амно Костадиновъ	—	1	—	—	—	—	
3 Гоге Мишевъ	—	1	—	—	—	—	
4 Мите Стоилковъ	—	1	—	—	—	—	
5 Иванъ Гошевъ	—	—	—	—	—	1	
6 Богданъ Георгиевъ	—	—	—	—	—	1	

1	3	—	—	—	—	2	
---	---	---	---	---	---	---	--

Село Тодоровци

1 Мите Неверовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Стоилъ Стоименовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Юрданъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Спиро Даневъ	—	1	—	—	—	—	
5 Васе Спасовъ	—	1	—	—	—	—	

3	2	—	—	—	—	—	
---	---	---	---	---	---	---	--

На двамата (номера 5 и 6) сж опожарени кжщитѣ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Гърлено							
1 Пешо Милцовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Георги Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Серафимъ Тодоровъ	—	—	1	—	—	—	
4 Христо Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Иванъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Стоймиръ Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
	2	—	4	—	—	—	
Село Илиево							
1 Миленко Стойчовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Гоце Гошевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Гого Гошовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Христо Стойчовъ	1	—	—	—	—	—	
5 Тиме Насевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Георги Миленковъ	—	1	—	—	—	—	
	5	1	—	—	—	—	
Село Калиманци							
1 Ангелъ Стаменковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Атанасъ Николовъ	—	1	—	—	—	—	
	1	1	—	—	—	—	
Село Турия							
1 Стоица Николовъ	—	1	—	—	—	—	
2 Тодоръ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
	—	2	—	—	—	—	
Село Вирче							
1 Иванъ Николовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Никола Даневъ	1	—	—	—	—	—	
3 Ладомиръ Петровъ	—	1	—	—	—	—	
4 Нико Деспотовъ	—	1	—	—	—	—	
5 Мите Яневъ	—	1	—	—	—	—	
6 Димитъръ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
7 Велия Вашидовъ	—	1	—	—	—	—	
8 Слави Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
	2	6	—	—	—	—	
Село Истевникъ							
1 Мите Петковъ	1	—	—	—	—	—	
2 Мите Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Василь Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Христо Янковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Георги Йочевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Атанасъ Араламповъ	1	—	—	—	—	—	
7 Свещ. Евтимъ п. Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
8 Валичко Захариевъ	1	—	—	—	—	—	
9 Захари Колевъ	1	—	—	—	—	—	
10 Анастасъ Христовъ	—	1	—	—	—	—	
11 Тасе Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
12 Мите Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
13 Коте Михайловъ	—	1	—	—	—	—	
14 Ангелъ Марковъ	—	1	—	—	—	—	
15 Илия Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
16 Тасе Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
17 Дамянъ Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	
18 Коте Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
19 Георги Велковъ	—	1	—	—	—	—	
20 Маноилъ Стойчевъ	—	1	—	—	—	—	
21 Стоймень Михаловъ	—	1	—	—	—	—	
22 Мите Ризовъ	—	1	—	—	—	—	
23 Станко Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
24 Мите Арсовъ	—	1	—	—	—	—	
25 Иванъ Петровъ	—	1	—	—	—	—	
26 Серафимъ Христовъ	—	1	—	—	—	—	
27 Тодоръ Захариевъ	—	1	—	—	—	—	
28 Георги Василевъ	—	1	—	—	—	—	
29 Миташъ Глигоровъ	—	1	—	—	—	—	
30 Ангелъ Стояновъ	—	1	—	—	—	—	
	9	21	—	—	—	—	

Село Панчарево

1 Стоилъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	
2 Георги Дончевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стефанъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
4 Никола Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	
5 Деспотъ Донеъ	1	—	—	—	—	—	
6 Спасе Стойчевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Свещ. Атанасъ Стойловъ	1	—	—	—	—	—	
8 Коте Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Христо Иванчовъ	1	—	—	—	—	—	
	9	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Градъ							
1 Амидъ Сюлюманъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Ибрямъ Йонузъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Иванъ Николовъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Стойчо Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Хамидъ Ходжовъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Арифъ Байрямъ	—	1	—	—	—	—	—
7 Едипъ Махмудъ	—	1	—	—	—	—	—
8 Алия Мустафа	—	1	—	—	—	—	—
9 Алия Амито	—	1	—	—	—	—	—
10 Костадинъ Велиновъ	—	1	—	—	—	—	—
11 Исмаилъ Мехмедъ	—	1	—	—	—	—	—
	5	6	—	—	—	—	—
Село Габрово							
1 Реджепъ Мусо	1	—	—	—	—	—	—
2 Хасанъ Едипъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Юсеинъ Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Хасанъ Мусо	1	—	—	—	—	—	—
5 Мехмедъ Исмаилъ	1	—	—	—	—	—	—
	5	—	—	—	—	—	—
Село Биглата							
1 Ангелъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	—
2 Христо Димитровъ	1	—	—	—	—	—	—
3 Златанъ Симеоновъ	1	—	—	—	—	—	—
4 Петрушъ Анастасовъ	1	—	—	—	—	—	—
5 Янче Митевъ	1	—	—	—	—	—	—
6 Зафиръ Петровъ	1	—	—	—	—	—	—
7 Вангелъ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	—
8 Цеко Иванчевъ	1	—	—	—	—	—	—
9 Серафимъ Спасовъ	1	—	—	—	—	—	—
10 Симо Иванчовъ	1	—	—	—	—	—	—
11 Ефтимъ Миленковъ	1	—	—	—	—	—	—
12 Спиро Стояновъ	1	—	—	—	—	—	—
13 Арсо Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	—
14 Ефремъ Ажовъ	1	—	—	—	—	—	—
15 Анастасъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	—
16 Стоянъ Стоичковъ	—	1	—	—	—	—	—
17 Георги Цоневъ	—	1	—	—	—	—	—
18 Янгелъ Димитровъ	—	1	—	—	—	—	—
19 Христо Цецовъ	—	1	—	—	—	—	—
20 Доне Георгиевъ	—	1	—	—	—	—	—
	15	5	—	—	—	—	—

	1	2	3	4	5	6	7
Село Стамеръ							
1 Алишъ Адипъ	—	1	—	—	—	—	
2 Арифъ Ждрепанъ	—	1	—	—	—	—	
3 Моаримъ Абди	—	1	—	—	—	—	
	—	3	—	—	—	—	
Село Звегоръ							
1 Мехмедъ Ахмедъ	1	—	—	—	—	—	
2 Сюлюманъ Смаилъ	1	—	—	—	—	—	
3 Махмудъ Еминъ	1	—	—	—	—	—	
4 Ибраимъ Куртъ Али	1	—	—	—	—	—	
5 Хаминъ Максутъ	1	—	—	—	—	—	
	5	—	—	—	—	—	
Всичко въ Царевоселска околия	125	86	2	—	—	5	

Въ Царево-Селска околия въ графата «Безследно изчезнали» влизатъ и лицата, които сж задигнати отъ сърбитѣ ужъ като войници, но чиято сждба, отъ момента на задигането имъ, е неизвестна.

XXIII. ЩИПСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	7
Градъ Щипъ							
1 Мите Сарафовъ	1	—	—	—	—	—	Застрелянъ презъ лѣтото на 1913 г. Презъ лѣтото на 1913 г. въ града е обѣсенъ единъ селянинъ.
2 Обѣсенъ селянинъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Горни-Балванъ							
1 Коце Стояновъ	—	—	1	—	—	—	Двамата (номеръ 1 и 2) сж жестоко бити отъ сръбския капитанъ Димко. Пратенъ ужъ до общинското управление въ Свети-Николе и изчезналъ безследно.
2 Ефремъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
3 Тако Наковъ	—	1	—	—	—	—	Нѣколко лжти арестуванъ и изтезаванъ; на края отвлеченъ и убитъ неизвестно гдѣ отъ Бабунски.
4 Христо Постоловъ Везенковъ	1	—	—	—	—	—	
5 Постолъ Мановъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ 9 души селяни (отъ номеръ 5 до 13 вкл.) сж задигнати и избити неизвестно
6 Петрушъ Мицовъ	1	—	—	—	—	—	
7 Салтиръ Мановъ	1	—	—	—	—	—	
8 Тимо Андовъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
9 Дане Трайчевъ	1	—	—	—	—	—	къде ; само на последния трупа е намъренъ на баира близо до селото. Презъ 1914 г. нѣкой си Джоджо съ 20 души сърби дошелъ въ селото, изкаралъ всрѣдъ селото цѣлото население и предъ всички жестоко били лицата отъ номеръ 14 до 18 вкл. Женитѣ и децата започнали да се разбѣгватъ, за да не гледатъ ужаситѣ, но съ бой били заставени отъ сърбитѣ да присѣствуватъ. Малко време преди отстѣпленieto си презъ 1915 г. сърбитѣ пратили въ селото единъ сръбски капитанъ съ 50 души войници. Тѣ сж изнасилили изброенитѣ 7 жени. При отстѣпленieto си презъ 1915 г. сърбитѣ го изтезавали жестоко ; мушканъ е съ ножъ за да каже къде сж му паритѣ. Въ селото често е спиралъ сръбския войвода Бабунски, който подлагалъ винаги населението на жестокъ тормозъ.
10 Дафко Постоловъ	1	—	—	—	—	—	
11 Серафимъ Андовъ	1	—	—	—	—	—	
12 Иванъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	
13 Ильо Ефремовъ	1	—	—	—	—	—	
14 Йоце Везенковъ	—	—	1	—	—	—	
15 Йорде Мановъ	—	—	1	—	—	—	
16 Петре Мицовъ	—	—	1	—	—	—	
17 Тимо Андовъ	—	—	1	—	—	—	
18 Зафиръ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
19 Бити жени и деца	—	—	x	—	—	—	
20 Яна Петрова, 35 г.	—	—	—	1	—	—	
21 Вана Ладева, 35 г.	—	—	—	1	—	—	
22 Севда Тасева, 40 г.	—	—	—	1	—	—	
23 Гюргя Ильова, 40 г.	—	—	—	1	—	—	
24 Васа Иванова, 25 г.	—	—	—	1	—	—	
25 Ваня Митева, 25 г.	—	—	—	1	—	—	
26 Петра Ладева, 25 г.	—	—	—	1	—	—	
27 Коле Везенковъ	—	—	1	—	—	—	
28 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	
	10	1	8	7	—	—	
Село Долно Трогерци							
1 Серафимъ Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ 7 души селяни (номера 1, 2, 3, 4, 5, 6 и 7) сж подложени
2 Герасимъ Кузовъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
3 Лазо Никовъ	—	—	1	—	—	—	на жестокъ побой презъ лѣтото на 1913 г. Последния е починалъ отъ боя.
4 Сандо Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Гиго Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Арго Малечковъ	—	—	1	—	—	—	
7 Мите Тошевъ	1	—	—	—	—	—	
8 Яне Шаклевъ, 70 г.	—	1	—	—	—	—	
9 Яне Стойчевъ, 70 г.	—	1	—	—	—	—	Изброенитѣ 6 души селяни (номера 8, 9, 10, 11, 12 и 13) сж отвлечени безследно отъ сърбитѣ при оттеглянето имъ 1915 г.
10 Санде Кузинъ, 85 г.	—	1	—	—	—	—	
11 Саздо Ивановъ, 55 г.	—	1	—	—	—	—	
12 Лазо Янковъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—	
13 Йорданъ Иванчевъ, 35 г.	—	1	—	—	—	—	При оттеглянето си сърбитѣ задигнали отъ селото 3,600 турски златни лири (1915 г.).
14 Задигнати пари	—	—	—	—	x	—	

1 6 6 — — —

Село Сжрчиево

1 Салтиръ Митревъ	1	—	—	—	—	—	Двамата (номеръ 1 и 2) сж дигнати ноцемъ отъ домоветѣ имъ и следъ две седмици сж намѣрени труповетѣ имъ ; на първия вѣнъ отъ селото, а на втория около с. Врасаково.
2 Стоянъ Димевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Мане Тасовъ	1	—	—	—	—	—	Петимата селяни (номера 3, 4, 5, 6 и 7) сж убити презъ 1913 г.
4 Миле Яневъ	1	—	—	—	—	—	
5 Петрушъ Саздовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Тодоръ Домазетовъ	1	—	—	—	—	—	
7 Миле Домазетовъ	1	—	—	—	—	—	
8 Тимо Петревъ, 45 г.	—	1	—	—	—	—	Петимата селяни (номеръ 8, 9, 10, 11 и 12) сж отвлечени отъ сърбитѣ при оттеглянето имъ презъ 1915 г. неизвестно кжде.
9 Тоде Таневъ, 50 г.	—	1	—	—	—	—	
10 Сане Митовъ, 60 г.	—	1	—	—	—	—	
11 Коле Тасевъ, 25 г.	—	1	—	—	—	—	
12 Митко Доневъ, 25 г.	—	1	—	—	—	—	

7 5 — — — —

Село Таринци

1 Яне Димитровъ	1	—	—	—	—	—	Битъ до смъртъ отъ Бабунски презъ 1913 г.
2 Тасе Стоиловъ, 45 г.	—	1	—	—	—	—	
3 Трайче Ильовъ, 50 г.	—	1	—	—	—	—	Тримата сж отвлечени отъ сърбитѣ

	1	2	3	4	5	6	7
4 Петъръ Маневъ	—	—	1	—	—	—	при отстѣпленіето имъ презъ 1915 г. ; последния успѣлъ да се спаси чрезъ бѣгство, а първитѣ двама изчезнали безследно.
	1	2	1	—	—	—	
Село Люботенъ							
1 Георче	1	—	—	—	—	—	Сръбски войници търсили Гйоро Арсовъ и понеже не го намѣрили, опожарили кжщата му, кжщитѣ на роднитѣ и на други селяни — всичко 17 кжци, нѣколко плѣвни и училището. Освенъ това тѣ отвлѣкли съ себе си безследно 15 души селяни (отъ номеръ 1 до 15 вкл.). Това е станало презъ 1913 г. По-късно при оттеглянето на сърбитѣ презъ 1915 г. труповетѣ на 8 души сж намѣрени отъ Мито Падарина около Новоселската мера, а на останалитѣ 7 души труповетѣ сж намѣрени отъ дѣдо Киро и синъ му Лазо отъ с. Доляни въ мерата на последното село. При оттеглянето на сърбитѣ презъ 1915 г. всички селяни отъ селото сж бити жестоко, за да задигнатъ паритѣ имъ. Селскитѣ писарь (сърбинъ) и трима сръбски жандари успѣли да задигнатъ 1,500 лева и 250 турски златни лири.
2 Тоде Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
3 Христо Ивановъ, братъ на Тоде	1	—	—	—	—	—	
4 Камче Пецовъ	1	—	—	—	—	—	
5 Пане Стефановъ	1	—	—	—	—	—	
6 Гина Стефанова, майка на Пане	1	—	—	—	—	—	
7 Моне Доневи	1	—	—	—	—	—	
8 Стоянъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Мите Николови	1	—	—	—	—	—	
10 Ленка Николова, съпруга на Мите	1	—	—	—	—	—	
11 Василко Анчевъ	1	—	—	—	—	—	
12 Доне Василковъ, синъ на Василко	1	—	—	—	—	—	
13 Коце Гелковъ	1	—	—	—	—	—	
14 Георге Христовъ	1	—	—	—	—	—	
15 Мане Коцевъ	1	—	—	—	—	—	
16 Ограбени селяни	—	—	—	—	х	—	
17 Бити селяни	—	—	х	—	—	—	
18 Зоя Манева	—	—	1	—	—	—	Дветѣ — майка и дъщеря, сж бѣсени на гредата въ

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
19 Руса, дъщеря на Зоя Митрева	—	—	1	—	—	—	домът си и мушкани съ ножове.
20 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	x	Цялото село е било опожарено при оттеглянето на сърбитъ презъ 1915 г.
<hr/>							
Село Богословецъ							
1 Масово бити селяни	—	—	40	—	—	—	Жестоко сж бити 40 души селяни.
2 Пано Трайчевъ	1	—	—	—	—	—	Отъ тѣхъ много останали сакати ;
3 Коце Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	на нѣкои капѣли месата ; а Пано Трайчевъ и Коце Георгиевъ починали отъ побоя.
4 Спиро Христовъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни
5 Доне Лазовъ	—	—	1	—	—	—	(номеръ 4 и 5) сж затваряни нѣколко пжти и жестоко изтезавани.
6 Димко Спировъ	1	—	—	—	—	—	Четирмата селяни
7 Симо Стоянчевъ	1	—	—	—	—	—	(номеръ 6, 7, 8 и 9) сж отвлечени
8 Сане Пановъ	1	—	—	—	—	—	отъ сърбитъ и труповетъ имъ намѣрени срѣдъ село Сарамзалино. (1915 г.)
9 Мишко Коцевъ	1	—	—	—	—	—	Тримата селяни
10 Ване Димевъ	1	—	—	—	—	—	(номера 10, 11 и 12) сж отвлечени
11 Коле Димевъ	1	—	—	—	—	—	отъ сърбитъ къмъ Велесъ, заклани и хвърлени въ Вардара. И тримата сж братя. (това презъ 1915 г.)
12 Траянъ Димевъ	1	—	—	—	—	—	Двамата братя сж отвлечени безследно отъ сърбитъ презъ 1915 г.
13 Гьошо Трайковъ	—	1	—	—	—	—	
14 Санде Трайковъ, братъ, на Гьошо	—	1	—	—	—	—	
<hr/>							
	9	2	42	—	—	—	
<hr/>							
Село Лѣсковица							
1 Ката Коцева	1	—	—	—	—	—	Сърбитъ запалили селото, при което били опожарени 80 кжци, въ пламъцитъ хвърлили Ката Коцева, която изгорѣла жива, а останалитъ селяни до номеръ 48 вкл. били избити.
2 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	80	

	1	2	3	4	5	5
3 Георги Георгиевъ	1	—	—	—	—	—
4 синъ му Коле, 16 г.	1	—	—	—	—	—
5 Христо Димчевъ	1	—	—	—	—	—
6 Петре Ильовъ	1	—	—	—	—	—
7 Петре Атанасовъ	1	—	—	—	—	—
8 братъ му Тодоръ	1	—	—	—	—	—
9 Георги Яневъ	1	—	—	—	—	—
10 Петре Спасовъ	1	—	—	—	—	—
11 Коце Спасовъ	1	—	—	—	—	—
12 Братъ му 16 годишенъ	1	—	—	—	—	—
13 Петре Пауновъ, 16 год.	1	—	—	—	—	—
14 Василъ Мицовъ	1	—	—	—	—	—
15 Яне Богатиновъ Димовъ	1	—	—	—	—	—
16 Камче Стояновъ	1	—	—	—	—	—
17 Диме Костовъ	1	—	—	—	—	—
18 Миле Столевъ	1	—	—	—	—	—
19 Даме Коцевъ	1	—	—	—	—	—
20 Митре Йовевъ	1	—	—	—	—	—
21 Петре Стояновъ	1	—	—	—	—	—
22 Томе Аневъ	1	—	—	—	—	—
23 Мито Ильовъ	1	—	—	—	—	—
24 Траянъ Лазовъ	1	—	—	—	—	—
25 Петре Тодевъ	1	—	—	—	—	—
26 Иванъ Николовъ	1	—	—	—	—	—
27 Гължбъ Коцевъ	1	—	—	—	—	—
28 братъ му Саздо	1	—	—	—	—	—
29 Дѣдо Димо	1	—	—	—	—	—
30 внукъ му Коце Яневъ	1	—	—	—	—	—
31 Доне Димовъ, 16 г.	1	—	—	—	—	—
32 Христо Васковъ	1	—	—	—	—	—
33 Доне Здравевъ	1	—	—	—	—	—
34 Иванъ Яневъ	1	—	—	—	—	—
35 Иванъ Дончевъ	1	—	—	—	—	—
36 Постолъ Дончевъ	1	—	—	—	—	—
37 Спасо Яневъ	1	—	—	—	—	—
38 Доне Славовъ	1	—	—	—	—	—
39 синъ му Христо, 16 г.	1	—	—	—	—	—
40 Мите Доневъ	1	—	—	—	—	—
41 Димо Костевъ	1	—	—	—	—	—
42 Пано Арсовъ	1	—	—	—	—	—
43 Камче Шапковъ	1	—	—	—	—	—
44 Стойче Пауновъ	1	—	—	—	—	—
45 Петре Салункинъ	1	—	—	—	—	—
46 Пано Ташкинъ	1	—	—	—	—	—
47 Стефко Анастасовъ	1	—	—	—	—	—
48 Кръсто Колевъ	1	—	—	—	—	—

Изброенитѣ 6 ду-

	1	2	3	4	5	6	7	
49 Коце Яневъ	1	—	—	—	—	—	ши селяни (отъ номеръ 49 до 54 вкл.) сж изклани отъ Бабунски.	
50 Ефтимъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—		
51 Миладинъ Мановъ	1	—	—	—	—	—		
52 Гиго Василевъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—		
53 Тоде Яневъ	1	—	—	—	—	—		
54 Петра Аргова	1	—	—	—	—	—		
	53	—	—	—	—	80		
Село Пиперово								
1 Изгорѣни кжци	—	—	—	—	—	2	Презъ 1913 г. сж били изгорѣни 2 кжци, а много други ограбени; освенъ това по-голяма часть отъ дребния и едъръ добитѣкъ задигнатъ.	
2 Ограбени кжци	—	—	—	—	x	—		
3 Задигнатъ добитѣкъ	—	—	—	—	x	—		
4 Христо Йовевъ	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ осемъ души селяни (номера 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 и 11) сж били изклани презъ 1914 г. отъ Бабунски.	
5 Тасо Лазаровъ	1	—	—	—	—	—		
6 Богатинъ Георевъ	1	—	—	—	—	—		
7 Коце Йовевъ	1	—	—	—	—	—		
8 Петре Димовъ	1	—	—	—	—	—		
9 Стоянъ Димовъ	1	—	—	—	—	—		
10 Стоянъ Андовъ	1	—	—	—	—	—		
11 Петрушъ Ильовъ	1	—	—	—	—	—		
12 Избити селяни	5	—	—	—	—	—		
	13	—	—	—	—	2		Презъ февруарий 1915 г. трима българи и двама турци сж убити следъ жестоки изтезания въ черквата на с. Гарванъ отъ Бабунски; после сж закопани въ една градина.
Село Селце								
1 Траянъ Петровъ	1	—	—	—	—	—		Двамата селяни сж убити презъ 1914 г.
2 Моне Зафировъ	1	—	—	—	—	—		
3 Заграбенъ добитѣкъ	—	—	—	—	x	—		
	2	—	—	—	—	—	Всичкиятъ добитѣкъ отъ селото е задигнатъ отъ сърбитѣ.	
Село Калопетровци								
1 Тероризирани селяни	—	—	—	—	x	—	Цѣлото село е подложено на ужасенъ тероръ отъ бандата на Бабунски, поради което всички мъже сж забѣгнали въ България.	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Карбинци							
1 Отнета земя на селяни	—	—	—	—	x	—	Презъ 1913 г. въ селото сж били доведени и заселени сръбски семейства отъ Шумадия, на които е била раздана земя принадлежаща на селянитѣ.
2 Коце Петревъ	1	—	—	—	—	—	Презъ 1914 г. бандата на Бабунски ведно съ сръбска жандармерия задигатъ отъ домовете имъ лицата 2, 3, 4, 5 и 6 и ги избиватъ като ги мушкатъ жестоко съ ножове. Номера 5 и 6 сж отъ гр. ЩИПЪ. Труповетѣ на убититѣ сж намѣрени една година по-късно въ мѣстността « Подъ чифлика » въ една ливада. Дветѣ жени (номера 7 и 8) сж жестоко изтезавани, а младежътъ Доне е отвлечень неизвестно кжде.
3 Мите Наковъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стоянъ Коцевъ	1	—	—	—	—	—	
5 Свещ. Панче Парнарджиевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Атанасъ Маноловъ	1	—	—	—	—	—	
7 Маца Йордева	—	—	1	—	—	—	
8 Ника Ефремова	—	—	1	—	—	—	
9 Доне Ефремовъ, 18 г.	—	1	—	—	—	—	
	5	1	2	—	—	—	
Село Крупице							
1 Мише Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата селяни (номера 1, 2, 3 и 4) сж бити до смъртъ; следъ това първитѣ трима сж отведени въ затвора въ Свети-Николе, кждето сж държани два месеци.
2 Иованъ Магдинъ	—	—	1	—	—	—	
3 Коце Трайковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Маца М. Арсова	—	—	1	—	—	—	
5 Мирчо Паневъ	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни сж задържани въ затвора въ Свети-Николе, кждето сж жестоко изтезавани и бити. Последнитѣ двама (номера 9 и 10) сж починали отъ изтезанията, докато останалитѣ (номера 5, 6, 7 и 8) сж държани по три месеци.
6 Коце Трайчевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Стоянъ Миовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Сотиръ Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
9 Ильо Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
10 Наумъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
11 Санде Коцевъ	—	1	—	—	—	—	Тримата селяни (номера 11, 12 и 13) сж отвлечени отъ сърбитѣ при отстѣпленieto имъ презъ 1915 г. неизвѣстно кжде.
12 Коце Доновъ	—	1	—	—	—	—	
13 Величко Зафировъ	—	1	—	—	—	—	
14 Заграбенъ добитѣкъ	—	—	—	—	x	—	При оттеглянето си 1915 г. сърбитѣ сж заграбили цѣлиятъ едѣръ и дребенъ добитѣкъ отъ селото.
	2	3	8	—	—	—	
Село Кривидолъ							
1 Моне Филиповъ	1	—	—	—	—	—	Петимата селяни (номера 1, 2, 3, 4 и 5) сж задигнати отъ сръбски войници презъ 1913 г. и отвлечени неизвѣстно кжде. Но следъ нѣколко месеци труповетѣ имъ сж били намѣрени близо до с. Барбарово.
2 Гьошо Христовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Гаврилъ Саздовъ	1	—	—	—	—	—	
4 Гьошо Яневъ	1	—	—	—	—	—	
5 Петре Ефремовъ	1	—	—	—	—	—	
6 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1914 г. жандармерия и бандата на Бабунски сж подложили на жестокъ побой всички мъже и жени отъ селото; Сава Петрова била изнасилена, а Лазо Петрушевъ отвлеченъ неизвѣстно кжде.
7 Сава Петрова	—	—	—	1	—	—	
8 Лазо Петрушевъ	—	1	—	—	—	—	
	5	1	—	1	—	—	
Село Долни Балванъ							
1 Разграбено имущество	—	—	—	—	x	—	Всички младежи забѣгнаха къмъ България, а имуществото имъ разграбено отъ сърбитѣ.
Село Шопуръ							
1 Христо Митревъ	1	—	—	—	—	—	Тримата селяни (номера 1, 2 и 3) сж отвлечени презъ 1913 г. отъ сърбитѣ неизвѣстно кжде и избити.
2 Траянъ Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стойче Ивановъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
4 Заграбенъ добитъкъ	—	—	—	—	х	—	При оттеглянето си презъ 1915 г. всичкиятъ едъръ добитъкъ задигнатъ отъ сърбитѣ.
	3	—	—	—	—	—	
Село Ново-Село							
1 Симеонъ Маниевъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ сърбитѣ презъ 1913 г. и после трупа му намѣренъ въ мѣстността « Дамянско поле » ; билъ закланъ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Брѣсть							
1 Данаилъ Карамфиловъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж отвлечени отъ бандата на Бабунски и презъ февруарий 1915 г. следъ жестоки изтезания заклани въ черквата при с. Гарванъ ; тамъ близо били и погребани. Отвлеченъ безследно отъ сърбитѣ при оттеглянето имъ презъ 1915 г.
2 Стоянъ Гължбовъ	1	—	—	—	—	—	
3 Иванъ Тодевъ	—	1	—	—	—	—	
	2	1	—	—	—	—	
Село Танатарци							
1 Бити селяни	—	—	х	—	—	—	Почти всички мъже отъ селото избѣгали, за да не отидатъ войници ; поради това всички останали тѣхни близки били жестоко бити. Отвлеченъ безследно отъ сърбитѣ при оттеглянето имъ презъ 1915 г.
2 Данаилъ Стояновъ	—	1	—	—	—	—	
	—	1	—	—	—	—	
Село Патрикъ							
1 Заграбенъ добитъкъ	—	—	—	—	х	—	Селото е разорено отъ сърбитѣ презъ 1913 г. ; заграбени
2 Изтезавани селяни	—	—	х	—	—	—	
3 Панае Постоловъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
4 братъ му Тоде	1	—	—	—	—	—	били 3,500 глави дребенъ и 200 глави едъръ добитъкъ Събрали по-виднитѣ селяни и ги подложили на жестоки изтезания. Изклали 16 души селяни (отъ номеръ 3 до 18 вкл.), въ кжщата на Доне Домазетовъ ; после запалили кжщата ведно съ още нѣколко съседни. Следъ като запалили кжщитѣ сръбскиятъ часовой се оттеглилъ ; презъ това време успѣлъ да се измъкне недоубитиятъ Филипъ Митревъ и да се спаси : последниятъ разправя ужаситѣ, които сж преживѣли.	
5 Ефремъ Митревъ	1	—	—	—	—	—		
6 синътъ му Георги	1	—	—	—	—	—		
7 другия синъ на Ефремъ, Митре	1	—	—	—	—	—		
8 Симе Постоловъ	1	—	—	—	—	—		
9 Филе Йовчевъ	1	—	—	—	—	—		
10 Коце Паневъ	1	—	—	—	—	—		
11 Мане Гелевъ	1	—	—	—	—	—		
12 Йорде Маневъ	1	—	—	—	—	—		
13 Христо Яневъ	1	—	—	—	—	—		
14 Гуга Каменова	1	—	—	—	—	—		
15 Ильо Стояновъ	1	—	—	—	—	—		
16 братъ му Коце	1	—	—	—	—	—		
17 Мите Коцевъ	1	—	—	—	—	—		
18 Стоянъ Милевъ	1	—	—	—	—	—		
19 Филипъ Митревъ	—	—	1	—	—	—		
20 Опожарени кжщи	—	—	—	—	—	x		Малко следъ горното клане, сръбитѣ наново се върнали въ селото и опожарили всички кжщи ; селянитѣ се прѣснали по съседнитѣ села ; останала само църквата, но и тя изподраскана.
16 — 1 — — —								
Село Уланци								
1 Камче Поповъ	—	—	1	—	1	—	Нѣколко пжти арестуванъ и изтезаванъ ; спасилъ се срещу 30 лири откупъ.	
2 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Много селяни сж арестувани и изтезавани отъ сръбитѣ (презъ 1913 г.).	
3 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1914 г. всички по-видни селяни сж смъртно бити.	
4 Ильо Трайчевъ, кметъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1914 г. и хвърленъ въ р. Вардаръ.	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Даме Димевъ	1	—	—	—	—	—	Двамата овчари (номеръ 5 и 6) сж убити въ селото, пренесени презъ рѣката и заровени около гарата Градско. Тамъ били заровени и много други българи.
6 Коле Петковъ	1	—	—	—	—	—	
7 Петре Лазовъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ до смъртъ ; занесенъ въ кѣщи на носилка и следъ два дни починалъ.
8 Божко Петровъ	—	—	1	—	—	—	Седемтъ души селяни (номера 8, 9, 10, 11, 12, 13 и 14) сж бити до смъртъ отъ сърбитъ.
9 Коце Кузмановъ	—	—	1	—	—	—	
10 Димо Давчевъ	—	—	1	—	—	—	
11 Трайко Миновъ	—	—	1	—	—	—	
12 Илия Лазовъ	—	—	1	—	—	—	
13 Каменъ Гъшовъ	—	—	1	—	—	—	
14 Паунко Йордевъ	—	—	1	—	—	—	
	4	—	8	—	1	—	
Село Чардаклия							
1 Киро Рибарски	—	—	1	—	—	—	Двамата (номера 1 и 2) сж жестоко бити отъ Бабунски ; първиятъ едвамъ се е спасилъ.
2 Манаско Рибарски	—	—	1	—	—	—	
3 Христо Петровъ	—	1	—	—	—	—	Тримата селяни (номера 3, 4 и 5) сж извикани нощемъ отъ Бабунски и отъ тогава безследно изчезнали.
4 Иванъ Милевъ	—	1	—	—	—	—	
5 Орде Тиквешански	—	1	—	—	—	—	
6 Мите Наковски	1	—	—	—	—	—	Убитъ и труптъ му намѣренъ въ мѣстността « Маслинка ».
7 Вида Смилева	—	—	1	—	—	—	Тритъ жени (номера 7, 8 и 9) сж жестоко бити.
8 Яна Наумова	—	—	1	—	—	—	
9 Гена Йованова	—	—	1	—	—	—	
10 Забѣгнали селяни	—	—	x	—	—	—	Вследствие на жестокия тероръ много отъ селянитъ сж забѣгнали къмъ Българи.
	1	3	5	—	—	—	
Село Мечкуевци							
1 Свещ. Наумъ	—	—	—	—	—	1	Свещеника е търсенъ отъ сърбитъ, но той успѣлъ да се укрие ; тогава
2 Фамилията на свещ. Наумъ	—	—	x	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
3 Изгорѣни селяни	4	—	—	—	—	—	цѣлата му фамилия била подложена на жестоки изтезания ; следъ това кжщата му запалена и въ пламъцитѣ ѝ намѣрили смъртъта си четирма души селяни.
Всичко въ Щипска околия	4	—	—	—	—	1	
	156	26	83	8	1	83	

XXIV. ПРИЗРѢНСКИЯ ЗАТВОРЪ

Въ затвора на градъ Призрѣнъ сж били затворени, отъ разнитѣ части на Македония, около 800 души — повечето българи. Между затворниците имало и деца по на 12 до 16 годишна възраст.

Тѣзи затворници сж били разкарвани ту въ Гиляни, ту въ Скопје, ту въ Прищина ; на края тѣ пристигатъ въ Призрѣнъ и биватъ затворени въ Калето на 5 ноемврий 1915 година.

На 16 ноемврий 1915 година сърбитѣ изваждатъ всички, които могли да ходятъ и ги подкарвали къмъ Дяково ; така въ затвора оставатъ само крайно болнитѣ.

При идването на българскитѣ войски 3-а Балканска дивизия — края на 1915 година — въ затвора били намѣрени само 70 души българи, въ страшно състояние : — болни, изтощени, почти на умирање. Между затворниците стояли проснати и труповетѣ на четирма починали вече българи, външността на които издавала страхотнитѣ мжчения, на които били подложени преди да умратъ.

Общиятъ сборъ на цифритѣ въ съответнитѣ графи по списъка е следниятъ :

Убити	Безследно изчезнали	Арестувани изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кжщи
1854	285	1091	20	4	1221

ЗАБЕЛЕЖКА :

Крайниятъ сборъ за всички приложения тукъ списъци не обхваща отдѣлнитѣ данни, които въ края на всѣка околия сж посочени разказвателно.

Както читателтъ ще види, за нѣкои околии изобщо нѣма списъкъ ; и тѣзи сведения трѣбва да се взиматъ предвидъ като нѣщо отдѣлно вънъ отъ списъцитѣ. Такива сведения ще се срещнатъ и въ следващия по-нататъка списъкъ, който се отнася за терора въ периода 1918-1924 г.

**ВЪЗСТАНИЕТО ВЪ ОХРИДСКО-ДЕБЪРСКО
ПРЕЗЪ 1913 ГОДИНА**

Движението започна отъ Пишкопея (Долни-Дебъръ), когато сръбската власт празнуваше презъ месецъ септемврий 1913 година анексията на Македония. Отъ градъ Дебъръ войската и сръбскитѣ чиновници бидоха прогонени и се създаде временно управление начело съ лицата : Риза-Бей, Христо Атанасовъ, Байрамъ Стразимиръ, Сефединъ Пустина — всички дебърчани.

Избѣгалитѣ къмъ Струга и Охридъ сърби наново се намѣриха въ опасностъ, защото господари на положението тамъ бѣха мѣстнитѣ революционни чети на Миланъ Матовъ, Антонъ Шибаконъ, Павелъ Христовъ и П. Чаулевъ. Тѣ пропѣдили сръбската администрация и гарнизона. За временно управление въ Охридъ бѣха опредѣлени: Левъ Огнѣновъ, свършилъ солунската българска гимназия; Павелъ Христовъ, български учителъ отъ миналото и революционенъ организаторъ въ Битолско; Петъръ Филевъ, търговецъ — всички мѣстни хора.

По височинитѣ къмъ планинитѣ Петрино и Буково, на около 15 километра отъ Охридъ по посока на Рѣсенъ, се създаде временно фронтъ срещу сръбскитѣ войски, кждето българското население се бори подкрепяно отъ турското и албанското.

Голѣми войскови части бѣха докарани отъ Сърбия. Особено пострада село Велгощи, което бѣ опожарявано 10 години по-рано при Илинденското възстание. Отъ това село бѣ родомъ войводата Антонъ Шибаконъ. Сърбитѣ събраха останалитѣ въ селото мъже и застреляха на всѣки петъ души по одного, — всичко дванадесетъ души.

Въ Охридъ бѣха арестувани доста хора. Два месеци останаха въ затвора българскитѣ свещеници Георги Икономовъ, Ахилъ Карадимчевъ, Георги Бъндевъ, Петъръ Рибаровъ, дяконъ Георги Снѣгаровъ, Антонъ Автовъ, Харалампи Доневи и Иванъ Савевъ. Има и убити лица, за които споменаваме другаде. Разрушени бѣха нѣкои кжщи.

Градъ Дебъръ и околията бѣха подложени на истинско опустошение и безчовѣчни убийства.

И въ Битолско мнозина бидоха избити следъ тоя бунтъ, който обхвана до известна степенъ и Кичевско.

**СВЕДЕНИЯ ЗА ЧЕТНИЧЕСКАТА БОРБА ВЪ ПЕРИОДА
1913 - 1915 ГОДИНА**

Кратки сведения за подетата борба сж били въ миналото публикувани въ една брошура ; но тя е вече изчерпана, а установенитѣ въ Македония власти, както подиръ 1918 година, така и подиръ 1944 година, сж я унищожавали старателно, както и всички други книги засѣгащи българското население въ Македония. Следващитѣ сведения ще

послужатъ на читателя като документъ за визираната епоха, — макаръ даннитѣ да сж доста сбити.

Като войводи при първия сръбски режимъ действуватъ : въ Битолско — Кръстьо Лъондевъ ; Прилѣпско — Дамянъ Поповъ ; Велешко — Владимиръ Сланковъ ; Кумановско — Кръстьо Лазаровъ ; Тиквешко — Лазаръ Тодоровъ ; Скопско — Лазаръ Велковъ Дивлянски ; Щипско — Иванъ Бърльо и Стоянъ Мишевъ ; Кратовско — Дончо Ангеловъ ; Рѣсенско — Кръсто Трайчевъ ; Гевгелийско — Делю Тушински ; Паланечко — Атанасъ Джамовъ ; Радовишко — Христо Симеоновъ.

Развиха се следнитѣ борби :

а) Кумановската чета на Кръстьо Лазаровъ бѣ открита при село Кетенево на 4 октомврий 1914 г. Въ сражението паднаха четниците : Йосифъ Гелевъ — отъ село Живинье, Кумановско ; Иванъ Делчевъ отъ гр. Панагюрище ; Василъ Христовъ отъ Солунъ. Сърбитѣ даватъ седемъ души убити и нѣколцина ранени. Презъ нощъта четата се изтегля.

б) На 5 октомврий сжщата година тая чета е открита наново при село Пезово, Кумановско, но се измѣква безъ жертви.

в) На пжть къмъ Щипско, два дни по-късно, тя е забелѣзана отъ сърбитѣ при село Патетино. Въ краткото сражение загива четника Калъчевъ отъ Кукушъ.

г) На 9 юний 1915 г. въ мѣстността Островица до село Габрешъ, сжщата чета е обсадена отъ значително число сръбски стражари и войници, но сполучливо се изтегля, като избива 9 души сърби безъ никакви жертви отъ нейна страна.

д) Кумановската чета даде знаменити сражения на 27, 28, 29 и 30 августъ 1914 г. въ мѣстността Бислимъ, край село Добрешани, на 6 километра отъ Куманово. Общиятъ брой на четниците бѣ 39 души ; отъ тѣхъ загинаха 13 души, а именно : Гаврилъ Секулички ; Богданъ Божиновъ отъ с. Младо-Нагоричане, Кумановско ; Коле и Томе Трайкови отъ село Горно Койнаре ; Арсенъ Божиновъ отъ село Павлешенци ; Гаце попъ Лазаровъ отъ с. Преодъ ; Несторъ Божиновъ отъ с. Живинье ; Трайко Дѣтковъ и синъ му Доце, както и братъ му Йосифъ Дѣтковъ отъ с. Добрешани ; Величко Кръстевъ отъ с. Шупли-Каменъ ; единъ четникъ отъ с. Орешецъ и още единъ, за чието родно мѣсто липсва сведение.

Следъ като сж изстреляли всички патрони, заловени бѣха отъ сърбитѣ 14 души четници ; между тѣхъ сж : Тодоръ Тошановъ отъ Щипъ, седемъ души отъ с. Пчиня, Кумановско, Теодосъ Аневъ отъ Куманово, помощникъ войвода ; и други петима.

Останалитѣ 12 души задно съ войводата, който бѣ тежко раненъ на нѣколко мѣста, се спасиха следъ четиридневитѣ непрекъснати сражения.

е) Кратовската районна чета на Дончо Ангеловъ е водила три сражения — при селата Койково, Ямища и Мужково.

Четникътъ Стефанъ х. Костовъ успѣва да убие сръбския наредникъ Якшичъ, който се бѣ проявилъ като нетърпимъ врагъ на всичко

българско въ околията. Костовъ бѣ обграденъ въ кжщата му въ градъ Кратово, но успѣ да излѣзне невредимъ отъ обсадата.

Сжщата чета малко по-късно наказва съ смъртъ сръбския войвода Перо Лешичъ, причаканъ въ мѣстността Жгури къмъ Черни връхъ. И отъ този сърбинъ бѣ настрѣхнала цѣлата Кратовска околия.

ж) Велешката чета на Владимиръ Сланковъ извърши атентатъ при село Скачинци, на желѣзопжтната линия Солунъ-Скопйе, и води упорито сражение. Тамъ загинаха самия войвода и четниците : Каменъ Лазаровъ отъ с. Дворище, Велешко; Илия Касо; Христо Бондикевъ отъ Велесъ; Борисъ Йордановъ от с. Ораовецъ, Велешко; и Георги Табаковъ.

Сланковъ бѣ рѣдко храбъръ човѣкъ. Роденъ въ 1889 година въ Щипско Ново-село; тамъ бѣ свършилъ първи класъ на прогимназията. Членъ на ВМРО още малолѣтенъ; наскоро се проявява като предприемчивъ борецъ. Презъ 1909 г. събира пари всрѣдъ селянитѣ за ВМРО. Заловенъ отъ турцитѣ, измжчванъ е въ щипския затворъ, а въ Скопйе осжденъ на шестъ години. Сетне е изпратенъ на заточение въ Мала-Азия. Едва амнистиранъ, връща се и влиза въ четата на Тодоръ Александровъ. Обикалялъ е въ Солунско. Презъ балканската война действувалъ въ тила на турцитѣ.

з) Малешевската чета съ войвода Гаве Стоиловъ дава нѣколко сражения : първо при воденицата на Никола Ильовъ отъ с. Негрево; второ — на планината Сливница; трето — въ Симова рѣка при с. Ратово, кждето сж убити трима селяни и двама ранени; четвърто — край родното село на войводата, Смоймирово, кждето падатъ осемъ сърби и 7 ранени.

Не бидейки въ състояние да направятъ нищо срещу четата, сърбитѣ изгарятъ цѣла махала въ с. Смоймирово; убиватъ едно дете на шурей на войводата; убиватъ неговия дѣдо, а сестра му умира отъ нанесенъ побой.

По-малки схватки тая чета е имала къмъ селата Спиково и Смоймирово, при Занога и при Владимировския мостъ — все въ сжщата околия.

Забѣгнали младежи отъ с. Владимирово създаватъ друга чета, която е превела въ България мнозина нежелаещи да служатъ въ сръбската армия. Тя е имала сражение въ мѣстността Колунъ, на пжтъ за Струмишко. Тамъ сж убити 20 души сърби, а четата загубва началника си Георги Тодоровъ и нѣколко души четници, между които и Георги Чучевъ, ржководител на ВМРО въ с. Владимирово.

и) Щипската чета начело съ Ефремъ Миладиновъ отъ с. Криви-Долъ, Щипско, е имала сражение при с. Богословецъ, кждето е раненъ единъ сръбски стражаръ.

Въ връзка съ това бидоха установени двадесетъ души стражари на постоянно квартируване въ селото. Отличиха се съ много жестокости, между които и изнасилването на женитѣ Сава Трайчева, 36 годишна, Лефтерка Саздова, 40 годишна, Петра Митова, 50 годишна.

Сжщата чета имаше сражение при с. Добришани, кждето падна убитъ четникътъ щипянинъ Гано.

й) Освенъ четата на Кръстьо Трайковъ, въ Рѣсенско се появиха и по-малки нелегални групи, като тѣзи на Сп. Симеоновъ и Тале Антоновъ.

Въ с. Дърмени бидоха открити, но отказаха да се предадатъ четниците Спиро Гошаревъ, М. Доневи и Никола Андреевъ. Следъ юнашка борба бидоха живи изгорени. Тѣзи групи подържаха доста сполучливо духа на народа.

к) Четата въ Кривопаланечка околия, начело съ Петко Стефановъ отъ с. Тлъмино, сжщата околия, се състоеше отъ 23 души. Презъ месецъ май 1915 год. при с. Срадецъ тя води две денонощия сражения, при които сърбитѣ дадоха доста жертви, а отъ четата загинаха Димитъръ Спасевъ — родомъ отъ с. Радибушъ и Спасе Христовъ Пашовъ, отъ с. Кръкля. Съ надежда да повлияятъ на народа сръбскитѣ власти държаха цѣла седмица, на показъ, тѣлата на двамата четници.

л) Четата въ Крушевско води четири сражения срещу жандари и войници. На 17 юний 1913 г. тя даде първата си жертва въ лицето на четника Иванъ Котевъ.

м) Въ Прилѣпско четата на Ангелъ Джановъ имаше сражение при с. Прилѣпецъ.

Друга чета, начело съ Дамянъ Поповъ, се е сражавала при Червената-Стена.

Найдо Карабелевъ съ своята група е ималъ схватка въ Варошкото поле.

Д. Насевъ съ четнишкото си отдѣление е ималъ сражение при Раковски синоръ.

Вранечкото четнишко отдѣление успѣва да накаже съ смъртъ сръбския войвода Долгачъ, който съ групата си сръбски четници тормозеше българското население въ околията. Убийството му стана при засада край селата Вранча и Сръдорѣкъ.

Младежи, които бѣха забѣгнали отъ служба въ сръбската армия, водиха бой при Сарикански ридъ.

н) Подъ началството на Илфиядъ Гроздановъ отъ градъ Кавадарци, и Стоянъ Ивановъ отъ село Мързенъ-Ораовецъ, мѣстнитѣ чети въ Тиквешко обикаляха околията, укривани отъ народа, както и всѣкъде изъ Македония.

о) Въ село Цапари, западна Македония, действуваше четата на Михаилъ Мукевъ.

п) Въ Скопско развиваше успѣшна дейность четата на Лазаръ Велковъ отъ село Дивля.

р) Сражения водиха още : Щипската чета на Иванъ Яневъ Бърльо — при селата Борилчево и Гюгянци; Кумановската чета на Кръстьо Лазаровъ — при село Ранчанци, Свети-Николско; четата на Миланъ Гюрлуковъ отъ Прилѣпъ — при село Липовикъ, Радовишко, на пѣтъ за Прилѣпско.

НАПАДЕНИЕТО ПРИ УДОВО И ВАЛАНДОВО.

Между Удово и Демиръ-Капия, при Водосиръ на Вардара, бѣ разрушенъ желѣзопътния мостъ, преди Сърбия да влезне въ война съ Австро-Унгария. Акцията бѣ изведена отъ войводата Христо Симеоновъ, който бѣ начело на чета въ Радовишко още при турския режимъ. Той е родомъ отъ стара България; прояви се като единъ отъ много сполучливо избранитѣ отъ Т. Александровъ войводи.

Презъ ноемврий 1914 година четитѣ на Димитъръ Недковъ отъ Щипъ и Никола Левтеровъ отъ Варна устройха атентати при Карадачкия и Водосирски мостове на Вардара, близо до Демиръ-Капия. Селянитѣ дадоха пълна подкрепа на четата и акцията успѣ безъ жертви отъ страна на нападателитѣ. Умѣло издебнатитѣ сръбски постове и застави дадоха къмъ 40 души убити. Снабдяването на сръбската армия съ материали и оржие откъмъ Гърция бѣ затруднено. Войната съ Австро-Унгария бѣ вече започнала.

Мостътъ при Водосиръ бѣ разрушенъ за трети пътъ отъ кукушкия войвода Гоце Междуречки и другаритѣ му.

Голѣмо нападение бѣ извършено при Валандово и Удово презъ априлъ 1915 г. съ участието на нѣколко чети, водени отъ войводитѣ: Петъръ Овчаровъ, Радовишки войвода; Трайко Мечовъ; Мито Паторозлията; Иванъ Пальошовъ — отъ Енидже-Вардарско; Никола Левтеровъ; Димитъръ Недковъ; Ефремъ Миладиновъ; П. Чаулевъ; Христо Чаушътъ отъ Воденско — общо къмъ четиристотинъ души.

Малкитѣ сръбски гарнизони въ селата Калково, Калъчково, Кощарка, Удово, Пирава, Валандово и други, бидоха нападнати отъ четници и почти унищожени. Други четници трѣбваше да превзематъ гара Удово; а трети — да заематъ моста при тази гара и го бомбардиратъ.

Къмъ четнишкия отрядъ се присъединяватъ около шестотинъ милиционери отъ околнитѣ села. На Велики четвъртъкъ и Велики петъкъ се водиха сериозни сражения съ нападнатитѣ сръбски войници. Загинаха 28 души четници и милиционери, а отъ сръбска страна общо паднаха 470 души, между които седемъ офицери.

При гара Удово на сърбитѣ бѣ отнето и единственото оржие, съ което стреляха отъ една височина; съ него четниците стреляха срещу гара Мировци. При Удово нападателитѣ изгубиха двама убити и трима ранени между които войводата Овчаровъ. Съ влакове отъ Велесъ и Гевгели сърбитѣ докараха войски и скорострелни оржидия. Сражението трая едно денонощие. Моста не биде разрушенъ, но впечатлението изъ цѣла Сърбия бѣ силно. Българското и турско население въ Македония се радваха.

Въ връзка съ нападението презъ априлъ къмъ Валандово и Удово се появиха на времето въ нѣкои западни вестници преценки, които будеха недоумение. Инспираторитѣ на тия писания забравяха, че две години по-рано тѣ осждаха турския режимъ и възхваляваха македонската освободителна борба. Вмѣсто да порицаватъ новия

поробителъ и морално да подкрепятъ сжщата македонска борба, която до вчера хвалѣха, въпроснитѣ вестници заеха колкото нелогично, толкова и неморално становище. Вънъ отъ туй, че се явиха като подръжници на тиранията, тѣ сега се заеха да осждатъ нападаелитѣ край Удово, че били навлезнали откъмъ България.

Специално на западната преса бѣ добре познато, че коренитѣ на ВМРО сж въ самата Македония, а сжщо — че македонската борба е плодъ на потисническитѣ режими. На тая преса бѣ отлично познато, че известенъ брой македонски борци прибѣгватъ и на българска държавна територия. Не еднажъ иллюстрации въ западния свѣтъ сж помѣствали снимки на наши четници, презъ турския режимъ, които съвсемъ свободно се разхождаха по улицитѣ на София въ своитѣ живописни униформи. Никога западната преса не нападеше нито тия четници, нито България, която имъ даваше политически азилъ; протестираха само изолирани вестници платени отъ канцеларията на Абдулъ Хамидъ.

Ако дѣлото на ВМРО е било защищавано до 1912 г. въ името на често издиганитѣ въ запада високи принципи, следваше — еднакво както турскитѣ насилници — да бждатъ сега осждани нашественицитѣ отъ Сърбия и Гърция, които дойдоха да продължаватъ въ нашето отечество турскитѣ зулуми, и ги надминаха десеторно. Това трѣбваше да бжде дългътъ на всѣки западенъ вестникъ ; а не да се пишатъ недомислия въ връзка съ посокитѣ, отъ кждето се били появили борцитѣ, или на кждето се изгубили. Най-важното е, че тия нападатели бѣха всички родомъ отъ Македония — и българи и турци; а бѣха напуснали домашнитѣ си огнища поради сръбския гнетъ. Видѣхме особено презъ втората свѣтловна война и следъ нея какъ бѣха подържани или насърдчавани отъ страна на велики сили партизански деяния, и то по мотиви на груби интереси, безъ идейна общность или кръвна връзка между помагани и помагачи. Не само собствени територии биваха поставяни на разположение на партизани отъ други държави, но и по въздуха и по море биваха доставяни всѣкакви помощи, като не се водѣше смѣтка чии териториални води или въздушни пространства ще бждатъ накърнени съ огледъ на международнитѣ правила.

На кратко, ония вестници въ чужбина, които се сърдѣха на ВМРО за нападението при Удово, показаха, че сж се водили само отъ грубъ егоизъмъ, а не отъ възвишени пориви - и когато сж хвалили и когато сж нападали македонското дѣло.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 12-3

НѢКОИ СВЕДЕНИЯ ЗА БѢГСТВОТА НА МАКЕДОНСИТѢ БЪЛГАРИ ОТЪ РЕДОВЕТЪ НА СРЪБСКАТА АРМИЯ — 1913-1915 ГОД.

1. Въ градъ Рѣсенъ и околията къмъ сто души се укриваха изъ горитѣ, за да не отидатъ войници, а 440 души избѣгаха въ България, минавайки презъ Гърция и Албания.

2. Отъ село Смилево, Битолско, се укриха 90 души.

Отъ село Гявато се укриха 80 души; отъ село Цапари — 50 души; а съ стотици избѣгаха презъ Албания и Гърция въ България.

Отъ село Сръбци се укриха 30 души и забѣгнаха въ Америка.

Отъ Битолска околия се укриха или забѣгнаха още : отъ с. Стругово — трима ; отъ с. Загорче — единъ ; отъ с. Боища — двама ; с. Лѣсково — трима ; с. Кръклино — шестима ; с. Гъболахци — двама ; с. Драгарино — двама ; с. Църно-Буки — шестъ ; с. Могила — седемъ души, отъ които единъ заловенъ въ Гърция и върнатъ на сърбитѣ ; с. Облаково — 15 души ; с. Кукуречани — 20 души.

3. Забѣгналитѣ отъ Прилѣпъ младежи образуваха чета, която има сражение съ сърбитѣ.

4. Въ градъ Охридъ много младежи се укриха и така дочекаха идването на българскитѣ войски презъ 1915 година.

5. Въ Кичевско : укрита къмъ 300 младежи, а именно — въ градъ Кичево — 20 души; село Добреновецъ — 30 души; Иванчишка община — 62 души; с. Лахчани — 29 души; с. Малковецъ — 13 души; с. Душегубица — 16 души; с. Свинища — осемъ; с. Бръждани — седемъ; с. Юдово — шестъ; с. Подрисъ — трима; с. Пополжани — двама; с. Вранещица-десетъ; с. Кладникъ — осемъ; с. Бѣлица — дванадесетъ; с. Мало-Църско — десетъ; с. Велмевци — седемъ; с. Орланци — десетъ; Ращанска община — 35 души.

6. Отъ Галичникъ избѣгаха всички повикани за войници. Укриваха се съ месеци, като мнозина отидоха къмъ Битоля или минаха въ Албания. Въ казармата сж откарани само 20 души, но и тѣ сж забѣгнали като сж били пуснати на отпускъ.

7. Въ Крушевска околия се укриха повече отъ 450 души. Онѣзи, които бѣха хванати и закарани въ казармитѣ, сетне бѣгаха и всички се опжтваха за България презъ канала Велесъ-Щипъ. Повече отъ 350 души отъ тази околия се предадоха на австрийцитѣ или презъ Гърция отидоха въ България.

8. Отъ Стружка околия забѣгнаха къмъ 270 души, главно презъ Албания и Гърция, за България. Други къмъ 300 души бѣха подкарани въ сръбската армия, но отъ тѣхъ около 240 души се предадоха на австрийскитѣ войски, а други минаха при българската армия, когато тя настѣпи къмъ Моравско и Македония.

9. На 1 януарий 1915 година отъ Велешко една група отъ 1,200 души се опжти къмъ България. Преди да мине границата тя води сражение съ сръбскитѣ войски, съ жертви отъ дветѣ страни. Всички тия велешани постѣпиха въ редоветѣ на българската войска.

10. Отъ Тетово избѣгаха сто души; 30 души се опжтиха къмъ Албания. Отъ с. Раотинци избѣгаха 15 души; отъ с. Челопекъ — 50 души; отъ с. Седларци — 50 души; отъ с. Жилце — 50 души; отъ с. Селце — 30 души.

11. Въ Радовишко презъ месецъ май 1914 година сърбитѣ потърсиха за войската си 725 души, но закараха едва 200 души въ Крагуевацъ. Мнозина отъ тѣхъ сетне избѣгаха, а останалитѣ къмъ 80 души се предадоха на австрийската войска или на българската.

12. Отъ Кратовско забѣгнаха 1,174 души и повечето отидоха въ България.

13. Отъ Дебърско масово забѣгнаха въ Албания.

14. Отъ Щипско : повече отъ 900 души избѣгаха. Едни се укриваха по селата, други отиваха при нелегалнитѣ чети, а трети заминаха за България. Първата група, която мина българската граница наброяваше 400 души; сетне минаха 360 души; а една трета група се състоеше отъ 160 души.

Ония щипяни, които бидоха подкарани да служатъ въ сръбската армия, устройоха бунта въ Крагуевацъ при даване на клетва, заедно съ младежи отъ други македонски околии.

15. Въ Скопје и околията мнозина се укриватъ — въ града и по селата. Едни отъ укрититѣ въ града дочакаха идването на българскитѣ войски презъ есента на 1915 година ; между тѣхъ бѣха : Трайко Китинчевъ, Найде Билбиловъ, Мануилъ Джиковъ, Василъ Черваровъ, Блаже Димитровъ, Миле Ивановъ, Ване Ковалаковъ и други.

Нѣкои отъ укрититѣ бѣха намѣрени отъ сърбитѣ и избити — напримѣръ Иванъ Атанасовъ Гавазовъ, заловенъ въ с. Дивле, убитъ изъ улицитѣ на Скопје; Теофилъ Стойковъ — заловенъ въ с. Ращакъ и тамъ убитъ; Сандо Димчевъ Воцинаровъ. По това време бѣ убитъ при желѣзопътния мостъ на Скопје и Лазаръ Давидковъ.

16. Отъ Свети-Николска околия сж забѣгнали : с. Ранчанци — 20 души; с. Преодъ — 12; с. Павлишенци — 4; с. Нѣманици — 100; с. Гайранци — 18; с. Трооло — 18; с. Судикъ — 22; с. Долно-Църнилище — 10; с. Горно-Църнилище — 17; с. Лезово — 10; с. Пестришино — трима; с. Пуздерци — 4; с. Сарамзалино — 5 души.

17. Въ Паланечка околия : отъ града избѣгаха 250 души младежи, а отъ селата къмъ 2,500 души.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 12-И

БУНТЪТЪ ВЪ КРАГУЕВАЦЪ НА МЛАДИТѢ МАКЕДОНСКИ НОВОБРАНЦИ

(По разказа на Панчо Тодоровъ, родомъ отъ Щипъ, убитъ отъ предатели на 26 мартъ 1933 г. въ Хасково).

Презъ 1914 г. сърбитѣ ме взеха новобранецъ. Това бѣше презъ пролѣтътъ. Отъ Щипъ бѣха взети около 40 души. Споредъ наредбата, въ Щипъ се събраха всички новобранци отъ Радовишко, Кочанско, Кратовско, Щипско и други мѣста и се образува така наречениятъ Брѣгалнишки полкъ. Отъ Щипъ потеглихме за Велесъ. На тръгване щипското гражданство бѣше излѣзнало да ни изпрати. Въ Велесъ ни качиха на трена. Бѣхме около 1000 души. Изъ пѣтя прекарахме доста весело. Стигнахме въ Крагуевацъ, кждето ни настаниха въ казармитѣ. На населението въ Крагуевацъ било предварително съобщено да излѣзе на гарата, за да посрещне първитѣ македонски новобранци. И, действително, на гарата бѣше излѣзълъ множество народъ, който се мжчеше да даде изразъ на нѣкакви радостни чувства.

Още отъ първитѣ дни офицеритѣ въ казармата се мжчеха да бждатъ много внимателни съ насъ и се стараеха изобщо да ни угаждатъ. Нито веднажъ нѣкой отъ нашитѣ хора не бѣше натоваренъ съ хамалска работа. Не ни караха даже да чистимъ казармата, нѣщо което е въ реда на нѣщата, а тази работа се вършеше отъ старитѣ сръбски войници. Ние веднага разбрахме, че съ това тѣхно необикновено внимание се цели нѣщо. Тѣ гледаха по този начинъ да ни предразположатъ, та постепенно да пристѣпятъ къмъ притѣпяването на националното ни съзнание и ни асимилиратъ. За тая целъ тѣ — офицеритѣ — прибѣгнаха и до друго едно срѣдство. Раздадоха плочи на всички новобранци, както това правѣха нашитѣ учители въ първо отдѣление, и почнаха да ни учатъ на сръбски, като ни караха да пишемъ : „ Азъ съмъ сърбинъ, сръбски синъ ”, „ Име ми е Радивой ”. Сжщо така ни караха да научимъ и да пишемъ клетвата. Разбрахме, какво целятъ съ тѣзи си маневри сърбитѣ, та рекохме да се противопоставимъ. Първи ние, щипяни, подкрепени отъ гражданитѣ между насъ, и ония селяни, които бѣха грамотни, заявихме на дежурния офицеръ че не желаемъ да учимъ онова, което още въ първо отдѣление сме учили. Офицерътъ се мжчеше да ни убеди, че тогава сме учили другъ езикъ и че сега трѣбва да научимъ сръбския езикъ. Това той ни говорѣше съ спокоенъ, наставнически тонъ. Недоволството отъ това се изрази най-ярко, като счупихме плочитѣ. Инициаторитѣ за тая ни постѣпка бѣхме азъ и Панчо Яневъ, който сега е въ Кърджали. За тази ни постѣпка не последва никакво наказание.

По едно време почнаха да ни даватъ само чорба, която се приготвяше отъ гризъ. Това бѣше яденето, което се даваше на цѣлата армия. Ние заявихме, че тая помия не можемъ да ядемъ. И единъ день се съгласихме всички да не приемаме храната, като казахме, че такава храна у насъ даватъ на свинетѣ, а ние сме хора; искаме сносна храна да ни се дава. Тогава мене ме арестуваха като инициаторъ. Викаха ме на следствие при генералъ Калафатовичъ. Той бѣше много внимателенъ и кротко ме запита, защо правимъ това. Заявихъ му, че подобна храна не можемъ да ядемъ. Тогава той ме запита, колко души сме и ми обеща да ни даватъ на насъ друга храна. Така и стана. По сжщия поводъ и евреитѣ, които служеха при Бѣлградския гарнизонъ, бѣха отказали да получаватъ храната. И тѣхъ удовлетвориха.

Изобщо до клетвата гледаха ни много добре.

Обученията правѣхме безъ пушки. Всички македонци бѣхме настанени на едно мѣсто — въ едно помѣщение. Въ нашата казарма сърби бѣха само началницитѣ отъ капрала до офицера. Може би затова, че войскитѣ имъ бѣха ангажирани на фронта съ австрийцитѣ и другитѣ граници. Така че войската въ казармата ни се състоеше само отъ македонци.

Незаклети стояхме въ казармата около единъ месецъ. Когато се съобщи датата, когато трѣбваше да дадемъ клетва, каза се, че и кралтъ щѣлъ да присѣствува.

Въ надвечерието на клетвата азъ съобщихъ на най-близкитѣ си другари : Панчо Яневъ, Панчо Кръстевъ, Стойчо Нашковъ (щипяни),

и на нѣколцина още, че въ Бѣлградъ нашитѣ македонци не сж приели клетва (това азъ си го измислихъ). А бѣхме разбрали още по-рано, че сѣрбитѣ предъ чужденцитѣ сж ни представяли като доброволци. Като съобщихъ това на другаритѣ си — тѣ още повече се възбудиха и всички единодушно решихме да отхвърлимъ клетвата, та каквото ще да стане съ насъ. Нито единъ измѣнникъ нѣмаше. Всички бѣхме готови на всички жертви, но клетва за вѣрностъ на сѣрбския кралъ и държава решихме да не даваме.

Въ деня когато щѣхме да полагаме клетвата, на опредѣленото мѣсто — въ казармата, бѣше дошло цѣлото гражданство. Кралътъ не дойде — не знамъ защо. Бѣхме построени въ каре. Генералъ Калафатовичъ ни държа речъ, въ която изтъкна, че ние, македонцитѣ, още отъ преди много вѣкове сме били сѣрби. Всички слушахме мълчаливо, безъ нѣкой да му възрази. Следъ него говори владиката и направи водосветъ. Но тъкмо почна да изрича думитѣ : „ заклевамъ се въ името на краля, че ще служа честно и вѣрно на Отачбину ” и пр., още не произнесли никаква дума, следъ единъ мигъ мълчание, щипяни, както бѣхме наредени въ единъ взводъ, единодушно извикахме, че не приемаме клетва. Нашитѣ думи се подеха отъ останалитѣ взводове и така непрекъснато всички новобранци, 1000 души на брой, викахме, че не приемаме клетва. По едно време отъ срещната страна се чу отъ стотици гърла гърмогласно „ ура ”, а следъ това всички въ едно гърло викахме „ ура ”, „ да живѣе Фердинандъ ”, „ да живѣе българския народъ ”, „ Да живѣе Македония ”. Сѣрбскитѣ офицери, които бѣха въ сѣдката на карето, дето се отслужваше молебентъ и гдето бѣше народътъ, който бѣше се натѣпилъ, силно се смутиха и не знаеха какво да правятъ. По едно време единъ майоръ измъкна шашката си и се спусна къмъ насъ съ цинични думи. При тия ругатни на майора отъ насъ никой не мрѣдна, а всички спокойно наблюдавахме какво ще прави той и останалитѣ сѣрби. Народътъ се изплаши и се разбѣга.

Срещу насъ се спуснаха нѣколцината сѣрбски подофицери и офицери и съ прикладитѣ на пушкитѣ си и шашкитѣ си почнаха да ни биятъ. Тогава ние се прѣснахме, извадихме поясоцитѣ си и почнахме да се самоотбраняваме, като нанасяхме удари на офицери и подофицери. Мнозина отъ насъ извадиха и ножоветѣ си. Тогава сѣрбитѣ се изплашиха и побѣгнаха. Когато народътъ бѣгаше въ панически страхъ — викаше :

— Бежите, македонски комити идатъ !

Всичко това стана много набързо. Нѣмаше никаква стрелба. Може би сѣрбитѣ нѣмаха време да обмислятъ дали да ни стрелятъ, изобщо, тѣ не знаеха какво поведение да държатъ. Следъ бѣгашото население хукнаха да бѣгатъ и офицери и подофицери. Нашиятъ полкъ стана господарь на казармата. После ние трѣгнахме на групи изъ улицитѣ на града, пѣейки български патриотични пѣсни, като „ Живъ е той, живъ е ”, „ Тихъ бѣлъ Дунавъ ” и други. Понеже бѣше празникъ, всички дюкяни бѣха затворени. Изпозаториха се и кжщитѣ. Едни отъ насъ искаха да разбиемъ склада и да вземемъ

пушките, но други отъ другаритѣ се противопоставиха, за да не се даватъ излишни жертви отъ насъ, понеже складътъ се пазѣше отъ сръбски войници. Преди тая гюрултия, складътъ се пазѣше отъ едно наше момче безъ пушка (дневаленъ); сърбитѣ се изплашиха и поставиха въоръжени свои хора да пазятъ склада. Тѣ изхвърлиха това наше момче презъ прозореца, вследствие на което то бѣше тежко ранено.

Разхождахме се изъ града до късно вечерята, безъ да знаемъ какво да правимъ. И не се събрахме да обмислимъ, като какво да правимъ понататъкъ. Ако имавме пушки, можехме да държимъ града въ обсадно положение, понеже нѣмаше никаква сръбска войска, а, ако искахме, можехме вкупомъ, цѣлиятъ полкъ, да се отправимъ презъ границата за България.

Вечерята всички се прибраха въ казармата, но азъ, Стойчо, трима отъ Радовишъ и двама отъ Кочани решихме да избѣгаме отъ Крагуевацъ. Отидохме на гарата, качихме се на трена и слѣзнахме на една гара близо до Куманово. Оттамъ тръгнахме пеша по направление къмъ Куманово. Презъ нощта ни откриха сръбски патраули. Опитана се да ни задържатъ. Като не се спрѣхме — тѣ почнаха да стрелятъ. Тукъ нашата група се прѣсна. Панчо Яневъ се отдѣли съ другата група, а азъ съ Стойчо тръгнахме сами. На сутринята тѣ бѣха хванати и повърнати въ Крагуевацъ, а ние продължихме за Щипъ. Преди още да пристигна въ Щипъ, сърбитѣ сж ме търсили вече у дома. Отидохме въ Ново-село. Тамъ престояхме три дена. Следъ това тръгнахме за Винаца. Тамъ ни дадоха единъ селянинъ куриеръ, който при „ Сива Кобила ” ни преведе презъ границата въ с. Раково — България.

Останалитѣ въ Крагуевацъ македонци, наши другари, вечерята се прибрали въ казармата за спане. Сърбитѣ чакъ на следния день се явили при тѣхъ и почнали да издирватъ инициаторитѣ на бунта. Голѣма частъ отъ тѣхъ сж били арестувани, другата частъ сж били прѣснати изъ разнитѣ сръбски полкове, като въ всѣка рота не сж оставили повече отъ 5-6 души. Открититѣ инициатори бѣха сждени и осждени. Тѣ лежаха известно време въ затвора, следъ което сърбитѣ ги освободиха и прѣснаха по разнитѣ полкове.

При тоя бунтъ имаше повече ранени отъ сърбитѣ, а отъ насъ само нѣколцина.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 13

УКАЗАНИЕ ПО СТРАНИЦИ ЗА ОКОЛИИТЪ ПОСТРАДАЛИ ОТЪ СРЪБСКИЯ И ГРЪЦКИ ТЕРОРЪ 1918-1924 г.

Име на околията (подъ сръбска власть)				
I.	Царево-Селска	околия	стр.	536
II.	Кочанска	”	”	552
III.	Кратовска	”	”	578
IV.	Щипска	”	”	622

V.	Свети Николска	околия	стр.	629
VI.	Велешка	"	"	633
VII.	Криво-Паланечка	"	"	638
VIII.	Кумановска	"	"	645
IX.	Скопска	"	"	651
X.	Тетовска	"	"	659
XI.	Струмишка	"	"	659
XII.	Малешевска	"	"	661
XIII.	Радовишка	"	"	665
XIV.	Дойранска	"	"	669
XV.	Тиквешка	"	"	669
XVI.	Гевгелийска	"	"	671
XVII.	Битолска	"	"	672
XVIII.	Дем. Хисарска	"	"	673
XIX.	Прилѣпска	"	"	675
XX.	Рѣсенска	"	"	675
XXI.	Охридска	"	"	676
XXII.	Дебърска	"	"	678
XXIII.	Разни-Качаникъ	"	"	679

Име на околията (подъ гръцка власть)

XXIV.	Воденска	околия	стр.	681
XXV.	Гюмендженска	"	"	681
XXVI.	Енидже-Вардарска	"	"	682
XXVII.	Леринска	"	"	682
XXVIII.	Кукушка	"	"	683
XXIX.	Солунска	"	"	683
XXX.	Дем. Хисарска (Сѣрско)	"	"	684
XXXI.	Драмска	"	"	689

I. ЦАРЕВО-СЕЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтежавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени к.ж.ци ⑥	Забележка ⑦
Градъ Царево Село							
1	—	—	1	—	—	—	
Иосифъ Виблиянски, 62 г.							
2	—	—	1	—	—	—	
Григоръ Гарянски, 26 г.							
3	—	—	1	—	—	—	
Попъ Никола Димитровъ, 50 г.							
4	—	—	1	—	—	—	
Георги Симевъ, 35 г.							
5	—	—	1	—	—	—	
Георги Стоименовъ, 45 г.							
6	—	—	1	—	—	—	
Ангелъ Христовъ, 46 г.							

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
7 Велинъ Церковъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Избѣгалъ следъ малтретиранията, на които е билъ подложенъ. Означенитѣ подъ № 10 сж осждени отъ Скопския сждъ на 21.V.1924 г. отъ 6 месеци до 3 год. затворъ.
8 Спасъ Шейтановъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Попъ Христо попъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
10 Осждени на 21 май 1924 г.	—	—	20	—	—	—	
	—	—	29	—	—	—	
Село Безиково							
1 Веселинъ Тр. Николовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ осемъ селяни сж затворени отъ сѣрбитѣ презъ 1922 г. и осждени на затворъ. Ст. Костадиновъ е починалъ въ затвора отъ изтезанията.
2 Йорданъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
3 Стоянъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Миносия Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Йосифъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
6 Анания Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Стоимиръ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	
8 Йорданъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	
9 Алекси Митовъ, 96 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Стоимиръ Стоичковъ, 12 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Бити и полудѣли деца	—	—	3	—	—	—	
12 Велинъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Всички селяни, безъ изключение, мжже и жени, сж жестоко бити. Семействѣ селяни отъ № 12 до 18 сж най-много пострадали. 1923 г.
13 Яне Гавриловъ	—	—	1	—	—	—	
14 Арсо Ковача, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Арсо Клиничарски, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Мише Левковъ	—	—	1	—	—	—	
17 Петрушъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	
18 Цоне Чифликчи	—	—	1	—	—	—	
19 Всички селяни, мжже и жени	—	—	x	—	—	—	
20 Стоилъ Милановъ, 15 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Миланъ Атанасовъ, 17 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	21	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Бигла							
1 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	На 23 мартъ 1922 г. 23 сръбски войници дошли отъ с. Гърляни, подложили на изтезания повечето отъ жителитѣ на общината ; много селяни сж обесвани съ главата на доле, между които и Яна Митрева.
2 Яна Митрева	—	—	1	—	—	—	
3 Яна Иванова Цвѣткова	—	—	1	—	—	—	Бита на 23 мартъ 1922 г. отъ споменатитѣ по - горе войници, макаръ че е била бременна на 8 месеци.
4 Коле Алексовъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	18 сръбски бандити съ Дане Църнилишки, нахлули на 3 мартъ 1924 г. въ селото, събрали населението и заповѣдали да имъ предаде скритото оръжие. Тѣй като селянитѣ отговорили, че тѣ нѣматъ такова, бандититѣ подложили на жестокъ побой изброенитѣ отъ № 4 до 25 селяни.
5 Христо Григоровъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Следъ това сж имъ поискали откупъ по 5 турски лири за всѣки единъ, а тѣзи които сж нѣмали толкова, сж дали каквото сж имали (отъ 200 до 300 д и н а р и).
6 Стоица Васевъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	Следъ това сж били освободени.
7 Илия Гавриловъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Никола Георгиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Григоръ Георгиевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Васе Георгиевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Спиросъ Дамяновъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Ване Илиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Иванъ Колевъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Трифунъ Маричковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Тасе Маричковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Мите Иванчевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Стоянчо Митевъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Иванчо Митевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Тиме Митевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Христо Миленовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Васе Миленовъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Христо Спасовъ 30 г.	—	—	1	—	—	—	
23 Христо Стояновъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Стоимиръ Стояновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Ефтимъ Христовъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	Селянитѣ изброени отъ № 26 до 31 сж отъ Махала Тафра. Били сж жестоко бити отъ група отъ 20-тина жандари на 28 авг. 1924 г.
26 Коле Георгиевъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
27 Христо Ивановъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Йорданъ Колевъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Симеонъ Стоичковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
30 Тиме Стоичковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
31 Иванъ Цоневъ, 63 г.	—	—	1	—	—	—	
32 Серафимъ Тасевъ Коларски	—	—	—	—	1	—	Сжщата банда на 29 авг. ограбила бѣжанеца Коларски (кжщата му) и била братъ му Пано ; и останалитѣ селяни, всички отъ Долна-Махала.
33 Пано Тасевъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Иванка Тасева, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
35 Спиро Коцевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
36 Миленка Спирова, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	34	—	1	—	
Село Вегренъ							
1 Родна Иванова Колева	—	—	—	1	—	—	Шпионинътъ Коле Аначковъ и нѣколко души сърби, отвлѣкли Р. Колева въ гората и я изнасилили ; стреляли върху майката и бащата на момата (номера 2 и 3), които били ранени.
2 Яне Колевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Зара Колева	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	1	—	—	
Село Вирче							
1 Христо Шиндевъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ безследно отъ сърбитѣ презъ ноемврий 1923 г.
	—	1	—	—	—	—	
Село Габрово							
1 Арестувани селяни	—	—	20	—	—	—	Тѣзи двадесетъ души селяни сж арестувани и подкарани навързани къмъ затвора еъ Царево-село отъ сръбската банда на Йорданъ Бояджиевъ ; изъ пжтя сж жестоко бити.
	—	—	20	—	—	—	
Село Главовица							
1 Т. Велиновъ	—	—	1	—	—	—	Четирмата селяни (отъ № 1 до 4) сж бити до смъртъ презъ втората половина на февруа-
2 Кръстана Паунова	—	—	1	—	—	—	
3 Ст. Желудова	—	—	1	—	—	—	
4 Ангелъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Паунъ Митевъ	—	—	1	—	—	—	рий 1921 г. отъ сръбски жандари на брой 18 души отъ Царево-село, които правели обиколка. Следъ това сж били арестувани и отведени въ Каменичкото общинско управление, кждето сж затворени въ черковния дворъ, и тамъ наново жестоко изтезавани.
6 6 месечното дете на Георгика Михайлова	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ и закаранъ въ затвора въ Царево-село на 23 юний 1924 г. Подгонена отъ сърбитѣ - жандари, тя побѣгнала къмъ планината, кждето детето ѝ починало отъ студа.

	1	—	5	—	—	—	
Село Гърлено							
1 Мира Григорева	—	—	—	1	—	—	На 8 априлъ 1924 г. Дане Църнилишки съ 30 бандити влезли въ кжщата на Мите Атанасовъ, който успѣлъ да забѣгне. Бандититѣ насилили и се гаврили цѣла нощъ съ снаха му, и ограбили всичко въ кжщата.
2 Арсо Ананиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Тодоръ Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	

	—	—	2	1	—	—	
Село Драмче							
1 Никола Миленковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Бити отъ банда 50 души, водени отъ Д. Църнилишки, на 15 априлъ 1924 г. Искали сж имъ да кажатъ кжде криятъ оржие и откупъ по 25 турски лири.
2 Димитъръ Анастасовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Стоянчо Стамболички, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Синъ му, 23 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
5 Василь Ваканечки, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Последниятъ почи- наль вследствие ранитѣ.
	1	—	4	—	—	—	
Село Драгобраща							
1 Трайчо Драгобрашки	—	—	1	—	—	—	Избѣгалъ, защото билъ преследванъ отъ сѣрбитѣ презъ втората половина на февруарий 1921 г. Всичкитѣ му домашни следъ това сж интерни- рани.
2 Домашнитѣ на Тр. Дра- гобрашки	—	—	25	—	—	—	
3 Коле Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Затворенъ отъ сѣр- битѣ презъ 1922 г. Убитъ отъ сѣрб- ския бандитъ М. Суджукаро презъ мартъ 1924 г.
4 Пано Лазаровъ	1	—	—	—	—	—	
5 Стоянъ П. Зафировъ	—	—	—	—	—	1	На 27 мартъ 1924 г. бандити въ служба на сѣрбската дър- жава, водени отъ Суджукаро, запа- лили кжцитѣ на двамата селяни.
6 Ангелъ Петровъ	—	—	—	—	—	1	
7 Дойчинъ Митевъ	—	—	—	—	1	—	Всичкитѣ селяни отъ № 7 до 15 сж ограбени на 25 априль 1924 г. отъ г р у п а сѣрбски жандари, водени отъ Мите Суджу- каро.
8 Трифонъ Арсовъ	—	—	—	—	1	—	
9 Стоянъ Тошевъ	—	—	—	—	1	—	
10 Пешо Христовъ	—	—	—	—	1	—	
11 Арсо Николовъ	—	—	—	—	1	—	
12 Никола Бочевъ	—	—	—	—	1	—	
13 Серафимъ Петровъ	—	—	—	—	1	—	
14 Блаже Митревъ	—	—	—	—	1	—	
15 Иванъ Георгиевъ	—	—	—	—	1	—	
16 Ангелъ Апостоловъ	—	—	1	—	—	—	
	1	—	28	—	9	2	А. Апостоловъ е жестоко битъ, за- щото, като е билъ на отпуска въ се- лото си, протести- ралъ задето нѣкой си Владимиръ отъ Сѣрбия, съ група жандари, поискали родителитѣ на вой- ника да имъ при- готвятъ пита и ко- шка безъ нищо да платятъ. 1924 г.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
Село Дулица								
1	Йорданка Стойкова, 15 г.	—	—	1	—	—	—	Сръбски стражари стреляли по нея, за да я заловятъ, на 20 февруарий 1921 г.; но тя успѣла да избѣга. Деветимата селяни (отъ № 2 до 10 вкл.) сж жестоко бити отъ сърбитѣ презъ февруарий 1921 г.
2	Станю Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
3	Димитъръ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
4	Атанасъ Гошевъ	—	—	1	—	—	—	
5	Иванъ Гошевъ	—	—	1	—	—	—	
6	Мите Стоиловъ	—	—	1	—	—	—	
7	Арсо Петревъ	—	—	1	—	—	—	
8	Анто Христовъ	—	—	1	—	—	—	
9	Кръстана Стоименова	—	—	1	—	—	—	
10	Серафимъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
11	Велика Антонова	—	—	1	—	—	—	
12	Стоимиръ Стоилковъ, 77 г.	1	—	—	—	—	—	
13	Цвѣта, 60 г. жена на Ст. Стоилковъ	1	—	—	—	—	—	
14	Мирка Миленкова, 7 г. (внучка на Стоилковъ)	1	—	—	—	—	—	
15	Синътъ на Стоимиръ	—	—	1	—	—	—	
16	Снахата на Стоимиръ	—	—	1	—	—	—	
17	Изтезавани селяни	—	—	1	—	—	—	Повечето селяни сж бити презъ септемврий 1923 г. отъ жандари изпратени отъ щипския жупанъ.
18	Янка Димитриева, 23 г.	—	—	—	1	—	—	Бити и насилени на 12 априлъ 1924 г. отъ сръбска банда, водена отъ Д. Църнилишки. Ст. Диванисова е била изнасилена въпрѣки, че 3 дена преди това е родила. (отъ № 18 до № 24).
19	Дона Георгиева, 24 г.	—	—	—	1	—	—	
20	Вена Стоименова, 18 г.	—	—	—	1	—	—	
21	Злата Петкова, 18 г.	—	—	—	1	—	—	
22	Елена Йорданова, 25 г.	—	—	—	1	—	—	
23	Елена Антониева, 18 г.	—	—	—	1	—	—	
24	Стоименка Диванисова, 20 г.	—	—	—	1	—	—	
25	Кръстана Иванова, 65 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
26 Кона Стоименова, 54 г.	—	—	1	—	—	—	банда, водена отъ Църнилишки.
27 Стойна Петкова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Гуга Антониева, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Ката Ангелова, 21 г.	—	—	1	—	—	—	
30 Велика Антова, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
31 Коле Атанасовъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
32 Ристаки Веселиновъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
33 Антония Георгиева, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Иванъ Гочевъ	—	—	—	—	1	—	
35 Вангелъ Димитровъ, 16 г.	—	—	1	—	—	—	
36 Георги Димитровъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
37 Вакла Илиева, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Димана Илиева, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
39 Димитъръ Дедарски	—	—	—	—	1	—	
40 Йорда Миленкова, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
41 Богатинъ Ристакиевъ, 12 г.	—	—	1	—	—	—	
42 Стоиценка Стойкова, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
43 Стоянка Стойкова, 18 г.	—	—	1	—	—	—	
44 Роса Соколова, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
45 Димана Стоименова, 26 г.	—	—	—	—	1	—	
46 Коле Стоименовъ	—	—	—	—	1	—	
47 Ампо Стойчевъ	—	—	1	—	—	—	
48 Стаменко Стаменовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
49 Милена Якимова, 36 г.	—	—	—	—	—	1	
50 Цона Янакиева, 80 г.	—	—	—	—	—	1	
51 Григоръ Ивановъ	—	—	—	—	—	1	На 14 априль 1924 г.
52 Стойчо Траяновъ	—	—	—	—	—	1	
53 Стойко Апостоловъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко бити (отъ № 53 до № 78) отъ група сръбски вой- ници — 80 души — на 23 и 24 априль 1924 г. Нъ- кои отъ бититѣ сж полудѣли.
54 Стойко Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
55 Деспотъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
56 Ефтимъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
57 Петко Георгиевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
58 Ташо Гоговъ	—	—	1	—	—	—	
59 Кръстана Гочева	—	—	1	—	—	—	
60 Богатинъ Гошевъ	—	—	1	—	—	—	
61 Антонъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
62 Стойчо Златановъ, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
63 Божинъ Иванчовъ	—	—	1	—	—	—	
64 Илия Иванчовъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
65 Ангелъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
66 Коле Константиновъ	—	—	1	—	—	—	
67 Велинъ Никовъ	—	—	1	—	—	—	
68 Иванчо Пешовъ	—	—	1	—	—	—	
69 Пауна Стоичева, 67 г.	—	—	1	—	—	—	
70 Стойко Соколовъ	—	—	1	—	—	—	
71 Цвѣтанъ Стоиловъ	—	—	1	—	—	—	
72 Дионизъ Стоимировъ	—	—	1	—	—	—	
73 Илю Стоименовъ, 15 г.	—	—	1	—	—	—	
74 Станой Стоименовъ, 12 г.	—	—	1	—	—	—	
75 Йовка Тодорова, 26 г.	—	—	1	—	—	—	Полудѣла вслед- ствие боя.
76 Миленко Христовъ	—	—	1	—	—	—	
77 Петрушъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	
78 Иванъ Янакиевъ	—	—	1	—	—	—	
79 Дветѣ снахи на 70 го- дишната баба Вела	—	—	—	2	—	—	Презъ м. априль 1924 г. трима сръб- ски бандити сж влезнали въ кж- щата и сж изнаси- лили и дветѣ жени, като и з г о н и л и петѣтъ деца отъ кжщи.
80 Изтезавани жени	—	—	40	—	—	—	Презъ априль 1924
81 Изтезавани мъже	—	—	23	—	—	—	г. около 80 души
82 Стоянъ Ивановъ, 19 г.	—	—	—	—	—	—	сръбски войници
83 Василь Колевъ, 15 г.	—	—	1	—	—	—	сж подложили на
84 Анастасъ Стоименовъ, 80 г.	—	—	1	—	—	—	изтезания селяни- тѣ (отъ № 80 до 85); голѣма часть
85 Анастасъ Цвѣтковъ, 90 г.	—	—	1	—	—	—	отъ бититѣ сж останали сакати, други сж полудѣ- ли.
86 Ангелъ Катански, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 10 юний 1924 г. (№ 86).
87 Заче Ангеловъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бити отъ сръбска
88 Миленко Велковъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	банда, водена отъ
89 Дона Ефремова	—	—	1	—	—	—	Църнилишки, на 12 априль 1924 г. (Отъ № 87 до 89).
90 Велика Миленкова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	В. Миленкова е би- ла натоварена съ
91 Дамянъ Цѣрски, 50 г.	—	—	1	—	—	—	60 оки камъни и
92 Наумъ Цвѣтански	—	—	—	—	—	1	заставена да ходи
93 Петрушъ Цвѣтански	—	—	—	—	—	1	дълъгъ пѣтъ съ този товаръ отъ бандата на Църни- лишки, засилена съ 50 войника и 1 офицеръ. Озна- ченитѣ селяни отъ № 91 до 93 сж сж- що бити жестоко

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
94 Янче Милчовъ	1	—	—	—	—	—	—	отъ сжщата банда въ сжщия день. 25.6.1924 г. Починалъ отъ жестокиѣ изтезания въ затвора ; непрекъснато държанъ въ вериги.
95 Съпругата на Николчо Постолювъ	—	—	1	—	—	—	—	Двеѣ жени (№ 95 и 96) сж жестоко бити предъ децата имъ ; после отведени въ общината, кждето сж отново жестоко бити.
96 Съпругата на брата на Николчо, Ангелъ	—	—	1	—	—	—	—	
97 Велинъ Митовъ, 33 г.	1	—	—	—	—	—	—	
	6	—	134	9	4	4		
Село Ильово								
1 Атанасъ Божански, 58 г.	1	—	—	—	—	—	—	Убитъ презъ мартъ 1924 г.
2 Гоце Борисчето	—	—	1	—	—	—	—	Бити на 15 априль 1924 г. отъ банда-та на Църнилишки. (отъ № 2 до 7).
3 Деспотъ Бумбарски	—	—	1	—	—	—	—	
4 Николачко Бумбарски	—	—	1	—	—	—	—	
5 Илинка Деспотова	—	—	1	—	—	—	—	
6 Анто Илиовски	—	—	1	—	—	—	—	
7 Ангелъ Ковачки	—	—	1	—	—	—	—	
8 Кмета, Иванчо Марковъ	—	—	1	—	—	—	—	Битъ до разболяване отъ сръбска банда отъ 10 души, водена отъ Църнилишки, на 2 юний 1924 г.
9 Ампо Миленковъ	—	—	—	—	1	—	—	На 26 юний 1924 г. сръбски гранични войници ограбили селянитъ отъ № 9 до 11.
10 Коле Стойчевъ	—	—	—	—	1	—	—	
11 Марко Яневъ	—	—	—	—	1	—	—	
	1	—	7	—	3	—	—	
Село Истевникъ								
1 Атанасъ Дончевъ	—	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни (братя) сж отвлечени безследно отъ сърбитъ презъ ноемврий 1923 г.
2 Ваню Дончевъ	—	1	—	—	—	—	—	
	—	2	—	—	—	—	—	
Село Каменица								
1 Тероризирани селяни	—	—	x	—	—	—	—	Изъ цѣлата община наредено презъ

	1	2	3	4	5	6	7
2 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	1921 г. всички сгради вънъ отъ селата да бждатъ разрушени; неспазилитѣ това се глобявали съ по 150 динари.
3 Христо Златановъ	—	—	—	—	1	—	Презъ септемврий 1923 г. много селяни сж арестувани и изтезавани отъ сръбскитѣ жандари.
4 Стоянъ Димитровъ	—	—	—	—	1	—	На 13 ян. 1924 г. помощникъ - префекта на Царевосело и секретаря му, ограбили отъ кщцата 47 оки тютюнъ, 50 оки масъ, 7 овни, 4 овце и др.
5 Фидана Димитрова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Получила е 130 удара тояги.
6 Дима Стоянова	—	—	1	—	—	—	Дърпана за носа, бита; бутали сж й байонета въ устата, за да каже кжде се крие оржжие.
7 Йорданка Димитрова, 9 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Димитрана Димитрова	—	—	1	—	—	—	
9 Иванчо Ангеловъ	—	—	—	—	—	1	14 априлъ 1924 г.
10 Анастасъ Гърчки, 42 г.	—	—	1	—	—	—	Бандата на Църнилишки. Бити 15 души.
11 Елена Ефремова, 26 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Гена Йованчева	—	—	1	—	—	—	
13 Ефремъ Ситновски, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Спасе Ситновски, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Злата Спасева	—	—	1	—	—	—	
16 Осемъ селяни	—	—	—	—	—	—	
	—	—	18	—	2	1	
Село Косевица							
1 Милошъ Петровъ	—	—	1	—	—	—	Тримата (отъ № 1 до 3) сж бити жестоко отъ сръбски стражари въ втората половина на м. февруарий 1921 г.
2 Ефтимъ Чорбаджиски	—	—	1	—	—	—	
3 Жената на Чорбаджиски	—	—	1	—	—	—	
4 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж изтезавани

	4	7	3	4	5	4	7
5 Стойко Арсовъ	—	—	1	—	—	—	ни презъ септемврий 1923 г. отъ сръбски жандари, пратени отъ щипския жупанъ. Въ кжщата м у подхвърлена една пушка отъ сръбскитѣ войници Георги и Спиро, на постъ съ 7 души надъ с. Саса; следъ това е арестуванъ и за да се спаси му взели 4.000 динара подкупъ.
	—	—	4	—	—	—	
Село Кършията							
1 Семейството на Тиме	—	—	x	—	—	—	И н т е р н и р а н о презъ втората половина на февруарий 1921 г.
Село Луковица							
1 Маца Йованчева, вдовица	—	—	—	1	—	—	Презъ юний 1921 г. сръбскитѣ жандари Матковичъ, Косто и Кузманъ (на постъ въ с. Каменица) се гаврѣли съ нея и я изнасилили близо до децата ѝ.
2 Стоянчо Арсовъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	Арестувани презъ нощта на 19 януарий 1924 г. отъ бандата на помощникъ-префекта на Царево-село.
3 Зафиръ Варвацки, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Миленко Рапковъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Георги Стоименовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Ангелъ Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
7 Доне Луковички	—	—	1	—	—	—	
8 Коце Луковички	—	—	1	—	—	—	
	—	—	7	1	—	—	
Село Млащица							
1 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни изтезавани презъ септемврий 1923 г. отъ жандари пратени отъ щипския жупанъ.

	1	2	3	4	5	6	7
Село Пекляни							
1 Султана Илия Цвѣтanova	—	—	1	—	—	—	8 априлъ 1924 г. Банда отъ 25 души начело съ Пандурски.
2 Синъ й, 18 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Кмета, Коце Христовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Илия Цвѣтановъ	—	—	—	—	1	—	
5 Серафимъ Антовъ, 38 г.	—	1	—	—	—	—	
6 Панче Антовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	На 10 юлий 1924 г. битъ и изтезаванъ. Закаранъ въ Кочани, нѣма повече никаква следа отъ него. Всичкитѣ селяни отъ № 6 до 12 сж жестоко бити на 10 юлий 1924 г.
7 Кръсто Васевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Трайко Дойчински	—	—	1	—	—	—	
9 Арсо Ивановъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Петре Лазовъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Дона Мишева	—	—	1	—	—	—	
12 Ефремъ Мишевъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	10	—	1	—	

Село Саса							
1 Ташо Равнодолски, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 15 авг. 1920 г.
2 Василь Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Въ кжщата м у подхвърлена пушка въ края на 1920 г. отъ сръбскитѣ войници Георги и Спиро на постъ въ селото; следъ това при обискъ отъ сжщитѣ пушката била « намѣрена » и Василь, за да се спаси, на 2 пжти далъ 4 турски лири и 320 динара.
3 Антонъ Ивановъ Са- рафски	—	—	—	—	1	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Н. Велинова	—	—	—	1	—	—	Изнасилена на 29 авг. 1921 г.
5 Велинъ Вангеловъ	—	—	1	—	—	—	На 29 авг. 1921 г. кжщата на Велинъ била обградена
6 Милошъ Вангеловъ	—	—	1	—	—	—	отъ сръбски жандари ; Мира е задигната и държа-
7 Мира Милошева	—	—	—	1	—	—	на цѣла ноцъ въ махалата Амбаци-
8 Цана Велинова	—	—	1	—	—	—	тѣ, дето е била обезчестена отъ околийския пи-
							саръ ; сутринята тамъ била повикана и свекърва й Цана и жестоко бита.
9 Тасе Хаджийски	—	—	1	—	—	—	На 6 декемврий 1922 г., като отивалъ на пазаръ, билъ спрѣнъ отъ жандаритѣ на постъ при с. Пресѣка ; набили го и му искали да платятъ по 10 динари за ока масло, което той носелъ ; и понеже отказалъ, били го още повече. Сжщото нѣщо въпроснитѣ жандари правели и съ всички останали селяни минаващи по този пѣтъ ; така се снабдявали съ продукти на безценица.
10 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни с ж изтезавани презъ септемврий 1923 г. отъ сръбски жандари пратени отъ щипския жупанъ.
11 Илия Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Закланъ до Злетовската рѣка, близо до Улярци.
12 Стоянъ Атанасовъ, 59 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ на 2 мартъ 1924 г. ; осакатенъ отъ боя ; кжщата му опожарена, а имота му разграбенъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
13 Иванчо Митевъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 13 до 15) сж изтезавани на 3 мартъ 1924 г. Четиримата селяни (№ 16, 17, 18 и 19) сж бити до смъртъ на 8 авг. 1924 г. после отведени въ затвора въ Царево - село.	
14 Синъ му Стоянъ	—	—	1	—	—	—		
15 Спиро Коцевъ, 17 г.	—	—	1	—	—	—		
16 Маньо Георгиевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—		
17 Йованъ Стояновъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—		
18 Веселинъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—		
19 Цвѣтанъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—		
20 Петра Стоилова, 30 г.	—	—	1	—	—	—		Петимата селяни (№ 20, 21, 22, 23 и 24) сж нападнати на полето както сж работѣли на 15 авг. 1924 г.
21 Мира Милошева, 34 г.	—	—	1	—	—	—		
22 Веселинъ Вангеловъ, 61 г.	—	—	1	—	—	—		
23 Спасе Стояновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Дветъ жени (№ 25 и 26) сж изнасилени и бити жестоко на 18 авг. 1924 г. Отъ Срѣдни Ридъ.	
24 Дона Соколова, 60 г.	—	—	1	—	—	—		
25 Петрия Милошева	—	—	—	1	—	—		
26 Звезда Стоименова	—	—	—	1	—	—		
27 Филипъ Андовъ	—	—	—	—	—	1		
28 Стоянчо Стаменовъ	—	—	—	—	—	1		
29 Тридесетъ селяни	—	—	30	—	—	—		
	1	—	49	4	1	2		

Село Стамеръ

1 Арестувани селяни	—	—	40	—	—	—	Арестувани с ж презъ мартъ 1921 г., навързани съ общо вжже и подкарани за Царево-село отъ сръбската банда, начело съ Йорданъ Бояджиевъ; изъ пжтя сж жестоко бити.
	—	—	40	—	—	—	

Село Тодоровци

1 Диванисъ Доневъ	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни сж бити почти до смъртъ на 15 априль 1924 г. отъ бандата на Дане Църнилишки.
2 Илинка Донева	—	—	1	—	—	—	
3 Доне Поточки	—	—	1	—	—	—	
4 Веселинъ Поточки	—	—	1	—	—	—	
5 Ристаки Поточки	—	1	—	—	—	—	
6 Якимъ Рачковъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Тработивище							
1 Тиме Ив. Механджийски	1	—	—	—	—	—	Обѣсенъ публично, всрѣдъ селото, безъ присяда, отъ сърбитѣ презъ 1923 г.
2 Ангелъ Илиевъ Бѣлогаски	—	1	—	—	—	—	Двамата селяни, № 2 и 3, сж отвлечени отъ сърбитѣ безследно презъ ноемврий 1923 г.
3 Атанасъ Илиевъ Марковски	—	1	—	—	—	—	
	1	2	—	—	—	—	
Село Турия							
1 Деспотъ Колевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Жестоко бити и вследствие това нѣколко дни покъсно починали, презъ мартъ 1924 г. Оставятъ сирачета 2 малки деца. Всичкитѣ имъ пари взети. Бандата е била водена отъ Д. Църнилишки.
2 Жена му Теодора, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Ягодно Бърдо							
1 Мано Георгиевъ, 50 г.	—	—	—	—	—	1	Къщата му западена презъ май 1924 г. Жестоко битъ и закаранъ въ затвора въ Царево-село презъ авг. с. г.
2 Йованъ Стояновъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Отъ Капитанска махала. Жестоко битъ и хвърленъ въ затвора въ Царево - село. А в г. 1924 г.
	—	—	1	—	—	1	
РАЗНИ							
Изтезавани селяни	—	—	100	—	—	—	Освенъ посоченитѣ по-горе сръбски насилия, презъ септемврий 1923 г. въ селата ДУЛИЦА, КАМЕНИЦА, КОСЕВИЦА, МЛАЦИЦА, САСА и др., повечето селяни сж били изтезавани, около 100 души сж избѣгали изъ планинитѣ и около 100 души сж арестувани.
	—	—	100	—	—	—	
Всичко въ Царево-Селска околия . . .	15	5	521	16	21	10	

II. КОЧАНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтежавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	7	
Градъ Кочани								
1	—	—	1	—	—	—	—	На 13 декемврий 1918 г. сръбския бандитъ Пано стрелялъ върху двамата граждани; първиятъ нараненъ тежко.
2	—	—	1	—	—	—	—	Арестуванъ презъ 1920 г. и държанъ въ затвора 5 месеци.
3	—	—	1	—	—	—	—	Тримата (№ 4, 5 и 6) сж арестувани презъ 1920 г. отъ сърбитѣ.
4	—	—	1	—	—	—	—	Презъ октомврий 1923 г. обезглавенъ въ присѣствие на насила доведени граждани; после сръбскитѣ войници се гаврели съ трупа му.
5	—	—	1	—	—	—	—	
6	—	—	1	—	—	—	—	
7	1	—	—	—	—	—	—	
8	1	—	—	—	—	—	—	
9	—	—	1	—	—	—	—	
10	—	—	1	—	—	—	—	
11	—	—	1	—	—	—	—	Върху двамата власи, братя, (№ 8 и 9), е стреляно на 5 май отъ сърбитѣ; първиятъ е падналъ и билъ нарѣзанъ съ ножове, а братъ му успѣлъ да избѣга.
12	—	—	1	—	—	—	—	Синъ на Мите. Означенитѣ отъ № 10 до 14 сж всички видни и богати хора.
13	—	—	1	—	—	—	—	Означенитѣ отъ № 15 до 19 сж били арестувани на 22 февруарий 1924 г.
14	—	—	1	—	—	—	—	
15	—	—	1	—	—	—	—	
16	—	—	1	—	—	—	—	
17	—	—	1	—	—	—	—	
18	—	—	1	—	—	—	—	
19	—	—	1	—	—	—	—	
20	1	—	—	—	—	—	—	
20	—	—	—	—	—	—	—	Двамата (№ 20 и

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
21 Христо п. Андоновъ	1	—	—	—	—	—	21) сж заклани отъ сърбитѣ при Злетовска рѣка, близо до с. Улярци.
22 Серафимъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ до безсъзнание; после потапянъ въ рѣката и отново изтезаванъ още по-жестоко.
	4	—	18	—	—	—	
Село Баня							
1 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ въ края на февруарий 1923 г. отъ сръбски жандари начело съ Бранко Барабашъ, за да накара селянитѣ да гласуватъ за правителството.
2 Василко Петровъ	1	—	—	—	—	—	Двамата (№ 2 и 3) сж жестоко бити отъ държавната сръбска банда на Стоянъ Мишевъ презъ пролѣтъта на 1923 г., вследствие на което Байрамъ починалъ веднага, а Петровъ малко покъсно.
3 Байрамъ Полякъ	1	—	—	—	—	—	1924 г.
4 Единъ селянинъ	1	—	—	—	—	—	
	3	—	1	—	—	—	
Село Виница							
1 Тодоръ Ивановъ Петровъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ отъ сърбитѣ на затворъ презъ 1922 г.
2 Пане Паликрушевъ	—	—	1	—	—	—	Петимата (№ 2, 3, 4, 5 и 6) задържани отъ сърбитѣ презъ 1922 г. и осждени на затворъ.
3 Георги Гачевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Тодоръ Ефтимовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Коце Ал. Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	
6 Никола Влао	—	—	1	—	—	—	
7 Георги Деневъ	1	—	—	—	—	—	Двамата (№ 7 и 8) сж убити отъ единъ бандитъ на сръбска служба.
8 Лазо (зетъ на Г. Деневъ)	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ съ съдействието на шпионитѣ То-
9 Моне Гавриловъ Дърчковъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
10 Стоянъ М. Тодоровъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—	доръ Амповъ и кмета на селото Миланъ Амповъ ; убитъ е въ Църно- вскитѣ лозя. Убитъ отъ сърбитѣ съ съучастието на Киселички и Лю- биша Радовичъ (дватама търго- вци въ Царево- село). Участие въ убийството има и споменатия по-го- ре Миланъ Ам- повъ.
		4	—	6	—	—	
Село Вранинци							
1 Ангелъ Кръстовъ	—	—	—	—	1	—	Презъ декемврий 1920 г. нѣколко сръбски жандари сж дошли въ кж- щата му, като за- дигнали разни вещи ; сжщото на- правили и съ дру- гитѣ двама селя- ни.
2 Лазаръ Димитровъ	—	—	—	—	1	—	
3 Мито Мицовъ	—	—	—	—	1	—	
		—	—	—	3	—	
Село Горни Подлогъ							
1 Тодоръ Комаровъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ отъ бандата на Стоянъ Мишевъ презъ 1923 г. ; следъ то- ва затворенъ и осжденъ на три години затворъ.
		—	—	1	—	—	
Село Градче							
1 Серафимъ Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	Битъ и изтезаванъ жестоко отъ сър- битѣ презъ октом- врий 1920 г.
2 Дионисъ Мановъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 6 ноем- врий 1920 г.
3 Миладинъ Велковъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Изброенитѣ се- демъ души (отъ № 3 до 9) сж избити на 1 декемврий 1923 г. отъ бан- дата на Стоянъ
4 Кръсто Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	
5 Стоянъ Кръстевъ	1	—	—	—	—	—	
6 Стоилко Янакиевъ	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
7 Мите Николовъ	1	—	—	—	—	—	Мишевъ и негови- тѣ помощници Йорде и Сане Гър- довски. Следъ то- ва цѣлото село е било опожарено. Бащата на К. Ми- товъ се е само- убилъ научавайки за смъртѣта на си- на си.
8 Коле Митовъ	1	—	—	—	—	—	
9 Бащата на Коле Митовъ	1	—	—	—	—	—	
10 Цѣлото село опожарено	—	—	—	—	—	x	
11 Мите Андоновъ	—	—	1	—	—	—	
12 Митко Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
13 Илия Заховъ	—	—	1	—	—	—	
	8	—	4	—	—	—	

Село Гърдовци

1 Сане Шумановъ	—	—	1	—	—	—	Седмината селяни сж арестувани, презъ 1921 г. ; по пжтя за Кочан- ския затворъ не- прекъснато бити ; като стигнали въ самия затворъ, из- тезанията продъл- жили.
2 Ванката	—	—	1	—	—	—	
3 Лазаръ	—	—	1	—	—	—	
4 Бити селяни	—	—	4	—	—	—	
	—	—	7	—	—	—	

Село Долни Подлогъ

1 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ къмъ края на февруарий 1923 г. ведно съ кме- товетѣ на Спан- чево, Баня и пр. Жестоко битъ отъ бандата на Стоянъ Мишевъ, защото синъ му избѣгалъ въ България. Следъ боя преда- денъ на сърбитѣ и осжденъ на три години затворъ.
2 Саве Янакиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Синъ му Трифунъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	

Село Дълги Долъ

1 Стойко Соколевъ	—	—	1	—	—	—	Раненъ отъ сър- битѣ ; следъ това кжщата му изго- рѣна.
2 Дионисъ Дѣяновъ Ан- геловъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
Село Зърновци								
1 Саве Глигоровъ	—	—	1	—	—	—	Битъ до смъртъ отъ кмета-рenegатъ презъ декемврий 1920 г.	
2 Серафимъ Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ десетъ души (№ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 и 11) сж жестоко бити, после арестувани. Ив. Костадиновъ е битъ по гърдитѣ, отъ което повръщаль кръвь, а следъ арестуването му е държанъ въ вериги.	
3 Иванъ Костадиновъ	—	—	1	—	—	—		
4 Иванъ Велковъ	—	—	1	—	—	—		
5 Симеонъ Герасимовъ	—	—	1	—	—	—		
6 Иванъ Глигоровъ	—	—	1	—	—	—		
7 Спасе Даневъ	—	—	1	—	—	—		
8 Ангелъ Дончевъ	—	—	1	—	—	—		
9 Георги Ефремовъ	—	—	1	—	—	—		
10 Ана Митова	—	—	1	—	—	—		
11 Славе Митовъ	—	—	1	—	—	—		
12 Ставре	—	—	1	—	—	—		отъ Кочани. Битъ заедно съ всички канени на една свадба, кждето той е билъ кумъ.
13 Дионисий Ефтимовъ	—	—	1	—	—	—		Жестоко изтезаванъ отъ сърбитѣ — главата му стѣгана съ желѣзна скоба.
14 Иванъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни (№ 14 и 15) сж жестоко бити отъ сърбитѣ и ренегатитѣ, следъ убиването на ренегата Коце Шеретовъ въ Зърновци. Затворени въ Кочанския затворъ и двамата починали отъ изтезанията.	
15 Георги Андоновъ	1	—	—	—	—	—		
16 Иванъ Печиновъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 16 до 18) сж жестоко изтезавани отъ сърбитѣ и ренегатитѣ начело съ Стоянъ Мишевъ, следъ наказването на Коце Шеретовъ. Всички сж били затваряни, а Маневъ е билъ подложенъ 15 дни на ужасни изтезания. Освенъ това имотитѣ на всички били ограбени отъ сърбитѣ.	
17 Ангелъ Донеvъ	—	—	1	—	—	—		
18 Павле Маневъ	—	—	1	—	—	—		

	3	2	3	4	3	3	7
19 Владимиръ Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	Непрекъснато преследванъ ; кжщата му често претърсвана ; имота му разграбенъ затова, че братъ му Георги избѣгалъ въ България.
20 Майката на Ефремови	—	—	1	—	—	—	Затваряна въ Кочанския затворъ и жестоко изтезавана отъ бандата на Ст. Мишевъ.
21 Лазаръ И. Гавриловъ	—	—	1	—	—	—	Забѣгналъ въ България, за да се спаси отъ терора на сърбитѣ.
22 Илия Захариевъ	—	—	1	—	—	—	Непрекъснато преследванъ ; материално разоренъ и принуденъ да избѣга въ България ; следъ това осжденъ на шестъ месеци затворъ.
23 Миланъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Следъ като е изтезаванъ жестоко, за да се спаси, избѣгалъ въ България.
24 Димитъръ Павловъ	—	—	1	—	—	—	Двамата (№ 24 и 25) забѣгнали въ България, за да се спасятъ отъ терора.
25 Иванъ Момчиловъ	—	—	1	—	—	—	
2 — 23 — — —							
Село Истибаня							
1 Жената на Миленко Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	Въ края на декемврий 1920 г. нѣколко сръбски жандари цѣла нощъ сж я изнасилвали въ собствената ѣ кжща, макаръ и да била бременна ; нѣколко дни по-късно починала.
2 Ахмедъ Али	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбска банда, предвоздана отъ Гр. Циклевъ и Йорде отъ Гърдовци, презъ октомврий 1923 г.

	1	2	3	4	5	6	7
3 Манчо Яневъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ отъ сърбитѣ ; починалъ въ Скопския затворъ.
4 Постолъ Христовъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ отъ сърбитѣ ; починалъ въ затвора.
5 Стоимиръ Костадиновъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ въ затвора.
6 Манасия Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на затворъ отъ сърбитѣ.

5 — 1 — — —

Село Кучичино

1 Серафимъ Арсовъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ на доживотенъ затворъ презъ 1919 г. Къмъ срѣдата на декемврий с.г. убитъ отъ сръбски жандари на пѣть за Щипъ, между селата Чифликъ и Чешиново.
2 Серафимъ Якимовъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ отъ сърбитѣ и застрелянъ отъ кмета на селото, презъ 1925 г.
3 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ жестоко въ края на февруарий 1923 г., заедно съ кметоветѣ на селата Баня, Спанчево и пр.
4 Стоянъ Кучичински	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ бандата на Гр. Циклевъ и Йорде Гърдовски презъ октомврий 1923г.
5 Стоянъ Митевъ, 42 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 15 октомврий 1923 г.
6 Стоянъ Дрѣнката	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ бандата на Стоянъ Мишевъ.

5 — 1 — — —

Село Лепепелци

1 Мите Николовъ	—	—	1	—	—	—	
-----------------	---	---	---	---	---	---	--

— — 1 — — —

	1	2	3	4	5	6	7
Село Лесково							
1 Митко, 62 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и изтезаванъ въ началото на януарий 1922 г. отъ сръбски жандари; разпукана му главата.
	—	—	1	—	—	—	
Село Лешки							
1 Мите Копелето	—	—	1	—	—	—	Седмината селяни (отъ № 1 до 7) сж арестувани презъ декемврий 1920 г. и бити.
2 Киро Домазето	—	—	1	—	—	—	
3 Стоянъ Стойовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Спиро Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Саве Траяновъ	—	—	1	—	—	—	
6 Стоянъ Траяновъ	—	—	1	—	—	—	
7 Трайчо Домазето	—	—	1	—	—	—	
8 Стефанъ Ефтимовъ, 23 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 9 ноемврий 1921 г.
	1	—	7	—	—	—	
Село Мишино							
1 Атанасъ, 68 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и изтезаванъ въ началото на януарий 1922 г. отъ сръбски жандари; едната му ржка строшена.
2 Якимъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Мородвисъ							
1 Наумъ Гацовъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко бити отъ бандата на Мите Суджукаро на 9 ноемврий 1923 г.
2 Стоянъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Велко Кръстевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Марко Кръстевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Гаца Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
6 Деянъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
7 Ограбени селяни	—	—	—	—	—	х	На 9 ноемврий 1923 г. сръбски бандити и жандари сж ограбили всички къщи въ селото.
	—	—	6	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Неболяни							
1	Йорданъ Манасиевъ, 23 г.	1	—	—	—	—	Убитъ отъ сръб- ския агентъ Ва- силъ на 7 май 1921 г.
2	Ангелъ Стоименовъ	1	—	—	—	—	Тримата (отъ № 2 до 4) сж жестоко бити презъ 1923 г., следъ това пра- тени въ затворъ където починали отъ изтезанията.
3	Георги Янакиевъ	1	—	—	—	—	
4	Илия Венковъ	1	—	—	—	—	
5	Атанасъ Рашковъ	—	—	1	—	—	
6	Георги Атанасовъ	—	—	1	—	—	Шестимата селяни (отъ № 6 до 11) сж жестоко изте- завани презъ 1923 г., заедно съ из- броенитъ по-горе четирима селяни отъ сщщото село. Следъ това цѣло- то село е било опо- жарено.
7	Илия Ангеловъ	—	—	1	—	—	
8	Кръсто Ангеловъ	—	—	1	—	—	
9	Костадинъ Ивановъ	—	—	1	—	—	
10	Мите Станешковъ	—	—	1	—	—	
11	Сребренъ Тасковъ	—	—	1	—	—	
12	Опожарено цѣлото село	—	—	—	—	х	
13	Георги Ангеловъ	—	—	1	—	—	
14	Якимъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	
15	Лазаръ Арсовъ	—	—	1	—	—	
16	Мира Атанасова	—	—	1	—	—	
17	Павле Богатиновъ	—	—	1	—	—	
18	Мите Валивачарски	—	—	1	—	—	
19	Василко Миладиновъ	—	—	1	—	—	
20	Серафимъ Митовъ	—	—	1	—	—	
21	Велинъ Мишински	—	—	1	—	—	
22	Мара Атанасова	—	—	1	—	—	Отъ квартала Па- дище. 1924 г.
23	8-годиш. момче на Мара Атанасова	—	—	1	—	—	
24	Бояна Стоянова	—	—	1	—	—	И двамата бити, а първиятъ и аре- стуванъ отъ бан- дата на Нако Тро- герски.
25	Георги Велковъ	—	—	1	—	—	
26	Каранфилъ Стойковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	
		4	—	20	—	—	
Село Нивичани							
1	Стефанъ Поповъ	—	—	1	—	—	Двамата селяни (№ 1 и 2) сж аре- стувани въ нача- лото на 1921 г.
2	Иванъ Павловъ	—	—	1	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Траянъ Петровъ, 24 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 28 юлий 1923 г.
	1	—	2	—	—	—	
Село Ново-Село							
1 Никола Каровъ	1	—	—	—	—	—	Тримата селяни сж убити отъ сръбски жандари и ренегатитъ Сане и Йорде отъ с. Гърдовци. Следъ като сж ги избили, съ труповетъ сж се снимали Йорде, Сане и Петъръ Кузмановъ отъ с. Гърдовци. Следъ това опожарили цѣлото село.
2 Димитъръ Каровъ (братъ)	1	—	—	—	—	—	
3 Глигоръ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
4 Цѣлото село опожарено	—	—	—	—	—	x	
5 Серафимъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1920 г.
	3	—	1	—	—	—	
Село Облешово							
1 Юсуфъ Шакири, 26 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 15 май 1921 г.
2 Хасанъ Шакири, 31 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 22 априль 1921 г.
3 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ къмъ края на февруарий 1923 г. ведно съ кметоветъ на селата Баня, Спанчево и пр.
	2	—	1	—	—	—	
Село Ораховица							
1 Миладинъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ и изтезаванъ въ началото на 1921 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Пантелей							
1 Дионисъ Каровъ	—	—	1	—	—	—	Тримата (отъ № 1 до 3) сж жестоко бити въ началото на 1921 г. Вториятъ е почти умъртвенъ отъ
2 Стойко Ангеловъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Игнатъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	

4	Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Много селяни сж изтезавани жестоко по нареждане на подпрефекта.
5	Георги Антовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 5 до 23 селяни сж жестоко изтезавани презъ пролѣтъта на 1921 г. отъ сърбитѣ. На К. Златановъ е строшена лѣвата ржка, на Р. Яневъ строшена дѣсната ржка и лѣвия кракъ, а Блаже Коцевъ е обѣсванъ съ главата надолу. Освенъ това на всички сж изгорени кошаритѣ и други сгради.
6	Борисъ Апостоловъ	—	—	1	—	—	—	
7	Санде Богдановъ	—	—	1	—	—	—	
8	Гаврилъ Божиновъ	—	—	1	—	—	—	
9	Ангелъ Димитриевъ	—	—	1	—	—	—	
10	Владимиръ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
11	Коце Златановъ	—	—	1	—	—	—	
12	Георги Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
13	Санде Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
14	Мано Каранфиловъ	—	—	1	—	—	—	
15	Блаже Коцевъ	—	—	1	—	—	—	
16	Величко Митовъ	—	—	1	—	—	—	
17	Петре Митовъ	—	—	1	—	—	—	
18	Мите Станковъ	—	—	1	—	—	—	
19	Яне Стоиловъ	—	—	1	—	—	—	
20	Дамянъ Стоиловъ	—	—	1	—	—	—	
21	Санде Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
22	Серафимъ Янакиевъ	—	—	1	—	—	—	
23	Русе Яневъ	—	—	1	—	—	—	
		—	—	22	—	—	—	
Село Пашаджиково								
1	Георги Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ въ началото на 1921 г.
2	Кмета, Богатинъ	—	—	1	—	—	—	
		—	—	2	—	—	—	
Село Полаки								
1	Ката Димишкова	—	—	1	—	—	—	Арестувана на 12 авг. 1920 г.

	1	2	3	4	5	6	7
2 Стоянка Велкова	—	—	1	—	—	—	Арестувана на 12 авг. 1920 г.
3 Стойко Велковъ	—	—	—	—	—	1	Кжщата му е изгорѣна на 13 августъ 1920 г., а цѣлото население жестоко изтезавано отъ бандата на Бабунски.
4 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	
5 Петре Герговъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 5 до 8) сж жестоко бити на 17 октомврий 1929 г.
6 Коле Досевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Станойчо Карчовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Иванъ Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
9 дѣдо Атанасъ, 68 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ на 21 януарий 1921 г.; едната му ржка счупена.
10 Кръстана Божинова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 29 августъ 1921 г.
11 Стоимена Велинова	—	—	1	—	—	—	Арестувана на 21 октомврий 1921 г. заедно съ децата си.
12 Децата на Ст. Велинова	—	—	x	—	—	—	
13 Филипъ Стоиленковъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ на 22 октомврий 1921 г.
14 Стаменко Божковъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	На 25 октомврий 1921 г. арестуванъ, жестоко изтезаванъ и осжденъ на 1 година затворъ.
15 Стана Богатинова, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 15 до 18) сж жестоко бити на 1 ноемврий 1921 г.
16 Нушка Георгиева, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
17 дѣдо М. Б. Митовъ	—	—	1	—	—	—	
18 Фимка Якимова, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Ефтимъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	—	Разпнатъ на кръсть и така държанъ докато издѣхне. 1923 г.
20 Манасия Антоновъ	1	—	—	—	—	—	Битъ до смърть. 1923 г.
21 баба Елена	—	—	1	—	—	—	Бита и едната й ржка строшена. Тя и другитѣ три селянки (№ 22, 23 и 24) сж бити до смърть отъ сърбитѣ, понеже последнитѣ не били доволни отъ дадената имъ храна.
22 баба Стамена Андонова	—	—	1	—	—	—	
23 Димка Кръстева, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Либерта Читкова	—	—	1	—	—	—	
25 Никола Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
26 Стоянка Ефтимова, 5 месечно бебе	1	—	—	—	—	—	Дветѣ бебета сж били намушени на ножъ и така да-

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
27 Йордана Димитрова, бебе	1	—	—	—	—	—	вани на кучетата да ги ядатъ.
28 Богатинъ Стоиловъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ на 10 априлъ 1922 г.
29 Арсени Давковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ и осжденъ на 2 години затворъ презъ 1922 г.
30 Павле Петровъ, 41 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ ; три месеци не можалъ да стане отъ легло.
31 Стойко Соколовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	На 10 юний 1922 г. заравянъ живъ ; после изважданъ и битъ така жестоко, че останалъ инвалидъ.
32 Анания	—	—	1	—	—	—	Бита жестоко, заедно съ нѣколко други селяни на пазарището въ Кочани на 22 декемврий 1922 г.
33 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
34 Севда Ефтимова, 32 г.	—	—	1	—	—	—	Бита и обѣсвана съ главата надоле после избѣгала въ България.
35 Дилберта Димитрова, 40 г.	—	—	—	1	—	—	Бита, обѣсвана съ главата надоле и изнасилена презъ януарий 1923 г.
36 Яна Гошева, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Бита до смъртъ презъ януарий 1923 г.
37 Мара Андова, 50 г.	—	—	—	1	—	—	На 7 януарий 1923 г. жестоко бита ; после интернирвана съ децата си въ Куманово ; нѣколко пжти изнасилвана, защото мжжтъ ѝ избѣгалъ въ България ; дветѣ ѝ дъщери обезчестени отъ сръбскитѣ полицаи.
38 Кина, 20 г. дъщеря на М. Андова	—	—	—	1	—	—	
39 По-малката дъщеря на М. Андова, 16 г.	—	—	—	1	—	—	
40 Мите Миладиновъ, 46 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 7 септемврий 1923 г.
41 Злата Ангелова	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 41 до 47 сж жестоко бити на 30 октомврий 1923 г.
42 Стоименъ Каровъ	—	—	1	—	—	—	
43 Лазаръ Николовъ	—	—	1	—	—	—	
44 Стойно Николовъ	—	—	1	—	—	—	
45 Велинъ Ристовъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
46 Веселинъ Стоевъ	—	—	1	—	—	—	
47 Димишко Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
48 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ октомврий 1923 г. сръбски войници (надъ 200 души), водени отъ Гр. Циклевъ, Йорде Гърдовски и Нако, сж подложили на масови изтезания селянитѣ въ цѣлата околностъ, както и отъ района ЧЕРНОГОРИЕ.
49 Стойчо Андовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селяни отъ № 49 до 72 жестоко бити и изтезавани отъ Стоянъ Мишевъ презъ 1923 г.
50 Георги Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Следъ това повечето сж били осждени на затворъ отъ сърбитѣ. Отъ осжденитѣ Ив. Филиповъ е починалъ въ затвора.
51 Христо Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Следъ нанасянето на този жестокъ побой цѣлото село е било опожарено, а преди това ограбено.
52 Венко Божиновъ	—	—	1	—	—	—	
53 Дане Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
54 Митре Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
55 Павле Зафировъ	—	—	1	—	—	—	
56 Анания Златковъ	—	—	1	—	—	—	
57 Ефтимъ Иванчевъ	—	—	1	—	—	—	
58 Анто Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
59 Георги Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
60 Ангелъ Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	
61 Захария Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	
62 Ангелъ Марковъ	—	—	1	—	—	—	
63 Мите Мишевъ	—	—	1	—	—	—	
64 Иванъ Николовъ	—	—	1	—	—	—	
65 Георги Павловъ	—	—	1	—	—	—	
66 Йорданъ Павловъ	—	—	1	—	—	—	
67 Стоянъ Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
68 Велко Стойковъ	—	—	1	—	—	—	
69 Димчо Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
70 Ангелъ Тренковъ	—	—	1	—	—	—	
71 Иванъ Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
72 Манасия Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
73 Цѣлото село опожарено	—	—	—	—	—	x	
74 Ефремъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 14 мартъ 1924 г., жестоко изтезаванъ и осжденъ на 2 години затворъ.
75 Ана Божинова, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селяни, отъ № 75 до 90, сж жестоко бити на 22 юний 1924 г.; Иванъ Христовъ е мушканъ съ ножове,
76 Вида Георгиева, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
77 Киприянъ Григоровъ, 31 г.	—	—	1	—	—	—	
78 дѣдо Запо, 80 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
79 Павелъ Зашевъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	поради което е починалъ въ скопския затворъ.
80 Станойко Зашевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
81 Иванъ Илиевъ, 75 г.	—	—	1	—	—	—	
82 Марко Казариски, 90 г.	—	—	1	—	—	—	
83 Григоръ Ивановъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
84 Гюргена Кралева, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
85 Костадинъ Тасовъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
86 Стамена Станойкова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
87 Димитъръ Тодоровъ, 16 г.	—	—	1	—	—	—	
88 Иванъ Христовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
89 Стоянъ Христовъ, 76 г.	—	—	1	—	—	—	
90 Христо Шамовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
91 Стоянъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	Симеоновъ и Антоновъ отъ махала Качаникъ сж бити жестоко и оставени съ счупени рѣце изъ пѣтя.
92 Манасия Антоновъ	—	—	1	—	—	—	
93 Мирса Василкова	—	—	1	—	—	—	Означенитѣ отъ № 93 до 97 сж отъ махала Борово-Бърдо.
94 Арсени Левковъ	—	—	1	—	—	—	
95 Гергана Серафимова	—	—	1	—	—	—	
96 Ангелъ Соколовъ	—	—	1	—	—	—	
97 Никола Трендафиловъ, 13 г.	—	—	1	—	—	—	
98 Злата Анастасова	—	—	1	—	—	—	
99 Мирса Атанасова	—	—	1	—	—	—	
100 Петъръ, синъ на Атанасова	—	—	1	—	—	—	Жестоко бити (№ 102 и 103) на 22.6. 1924 г. отъ група войници (400 души) и 35 бандити, водени отъ Мино Станковичъ.
101 Петра Якимова	—	—	1	—	—	—	
102 Георги Григоровъ, 13 г.	—	—	1	—	—	—	
103 Станойко Ивановъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
104 Ерменка Веселинова	—	—	1	—	—	—	Дветѣ жени (№ 104 и 105) сж изтезавани на 7 юлий 1924 г.
105 Кипра Григорова	—	—	1	—	—	—	
	6	—	89	4	—	1	
Село Пресѣка							
1 Кръсто Трайчевъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ отъ сърбитѣ на затворъ 1922 г.
2 Томе Клинчарски, 28 г.	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни (№ 2 и 3) сж

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Смилко Клиничарски, 40 г.	1	—	—	—	—	—	убити презъ 1923 г. отъ бандата на Стоянъ Мишевъ.
4 Иванъ Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 4 и 5) сж жестоко бити отъ бандата на Ст. Мишевъ презъ 1923 г.
5 Коле Варадиновъ	—	—	1	—	—	—	Освенъ това, всичкитъ махали на селото сж били опожарени.
6 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	х	Двамата селяни (№ 7 и 8) сж убити отъ сръбски стражари на 15 декемврий 1923 г.
7 Стоименъ Калчиновъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	На 16 ноемврий 1923 г. кжцитъ на означенитъ отъ № 9 до 14 селяни сж изгорѣни отъ бандата на Мите Суджужаро и Гр. Циклевъ ; сжцитъ селяни били заловени отъ бандата, жестоко изтезавани (нѣкой печени и на огънь), и на разсъмване избити.
8 Велко Сребреновъ	1	—	—	—	—	—	
9 Велинъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
10 Петъръ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
11 Стойко Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
12 Тодоръ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	
13 Пане Механджийски	1	—	—	—	—	—	
14 Стоя (възрастна жена)	1	—	—	—	—	—	
15 Стоименъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	
	11	—	3	—	—	—	
Село Прищечани							
1 Серафимъ Арсовъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ отъ сърбитъ на 10 февруарий 1920 г. ; следъ жестоки изтезания убитъ до с. Кучичино.
	1	—	—	—	—	—	
Село Равно Бърдо							
1 Давка Ст. Велкова	—	—	1	—	—	—	Презъ 1920 г. сгодена въ с. Крилатица, но заплашвана отъ сръбския стражаръ Миланъ, че ще убие нея и годеника й, ако тя не го остави, или не му дадатъ 50 турски златни лири.

	1	2	3	4	5	6	7
2 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	—
3 Димчо Йовановъ	—	—	1	—	—	—	—
4 Ангелъ Велковъ	—	—	1	—	—	—	—
5 Дилбера Димит. Кръстева	—	—	1	—	—	—	—
6 Жената на Е. Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	—
7 Манасия, 70 г.	—	—	1	—	—	—	—
8 Наско	—	—	1	—	—	—	—
9 Веселинъ Петровъ	—	—	1	—	—	—	—
10 Стоянъ	—	—	1	—	—	—	—
	—	—	9	—	—	—	—
Село Райчани							
1 Лоне Алексовъ	—	—	1	—	—	—	—
2 Постолъ Антоновъ	—	—	1	—	—	—	—
3 Георги Максимовъ	—	—	1	—	—	—	—
4 Гьоре Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	—
5 Лоне Манасиевъ	—	—	1	—	—	—	—
6 Ильо Наковъ	—	—	1	—	—	—	—
7 Ампо Николовъ	—	—	1	—	—	—	—
8 Моне Манасиевъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	—
9 Иванъ Тимчевъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	—
10 Тасе Манасиевъ	1	—	—	—	—	—	—
11 Нане Лоневъ	1	—	—	—	—	—	—
12 Атанасъ Лоневъ	—	—	—	—	—	—	1
13 Петре Нацевъ	—	—	—	—	—	—	1
14 Тасе Нацевъ	—	—	—	—	—	—	1
15 Станко Николовъ	—	—	—	—	—	—	1
16 Стоянъ Николовъ	—	—	—	—	—	—	1
17 Спасо Николовъ	—	—	—	—	—	—	1
18 Коцо Петковъ	—	—	—	—	—	—	1

На 13 августъ 1920 г. цѣлото население отъ бандата на Бабунски. Битъ на 7.7.1924 г. лично отъ Мите Суджукаро.

Седмината селяни (отъ № 1 до 7) сж жестоко бити и арестувани отъ сърбитъ презъ януарий 1921 г.

Двамата селяни (отъ № 8 до 9) сж бити на 11 мартъ 1922 г.

Двамата селяни (№ 10 и 11) сж обѣсени презъ 1923 г., следъ сражение на една чета съ сърбитъ, при което падатъ нѣколко сърби. Обѣсени сж въ една воденица, която е била изгорѣна отъ сърбитъ, за да заличатъ злодеянието си.

На означенитъ отъ № 12 до 20 селяни кжцитъ сж били опожарени отъ сърбитъ следъ сражението на кочанската чета съ сърбитъ. Освенъ това сж опожарени и

	1	2	3	4	5	6	7
19 Стоянъ Постоловъ	—	—	—	—	—	1	останалитѣ кжци отъ селото, съ из- ключение на две влашки. Тримата селяни (№ 22, 23 и 24) сж жестоко изтезава- ни отъ сърбитѣ. На Андрѣевъ и Моневъ сж извади- ли очитѣ и отрѣза- ли ушитѣ; после двамата сж убити въ мѣстността Су- хата Воденица бли- зо до с. Спанчево; тамъ е билъ муш- канъ съ ножове и С. Станковъ, който е оставенъ полу- мъртавъ.
20 Иванъ Станковъ	—	—	—	—	—	1	
21 Изгорѣни кжци	—	—	—	—	—	x	
22 Насе Андрѣевъ, 21 г.	1	—	—	—	—	—	
23 Тасе Моневъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
24 Спасъ Станковъ	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
	4	—	10	—	—	9	
Село Рѣчани							
1 Стефанъ Бочански	1	—	—	—	—	—	Двамата убити. Стефанъ е задиг- натъ отъ кръчма- та на Борисъ Ча- кѣровъ въ Кочани отъ ренегатитѣ Йорде и Сане отъ Гърдовци; убити неизвестно кжде.
2 Стоянъ Венковъ	1	—	—	—	—	—	
3 Стою Велковъ, 28 г.	1	—	—	—	—	—	Четиримата селя- ни (отъ № 3-6) сж убити на 10 септемврий 1923 г. отъ сръбски войни- ци, предвождани отъ Гр. Циклевъ и Йорде Гърдовски.
4 Теодоси Андоновъ, 18 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Якимъ Доневъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Теодосий Кръстевъ	1	—	—	—	—	—	
7 Стефанъ Соколовъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 15 октом- врий 1923 год.
<hr/>							
	7	—	—	—	—	—	
Село Соколарци							
1 Герасимъ Ангеловъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ публично

	1	2	3	4	5	6	7
2 Сава Стояновъ	1	—	—	—	—	—	отъ бандата на Стойчо Добревъ, а къщата му опожарена. Убитъ ведно съ Серафимъ Арсовъ отъ с. Кучичино презъ 1919 г. близо с. Чифликъ отъ сръбски жандари, като е билъ воденъ за затвора.
3 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Почти всички селяни сж жестоко бити въ началото на 1921 г., следъ което нѣколко души били отведени въ затвора въ Кочани.
4 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ къмъ края на февруарий 1923 г. ведно съ кметове тѣ на селата Спанчево, Баня и пр., за да гласуватъ за правителството
5 Михайловъ	—	—	1	—	—	—	
	2	—	2	—	—	—	
Село Спанчево							
1 Салтиръ Анастасовъ	—	—	1	—	—	—	Затворенъ презъ 1919 г.; битъ и изтезаванъ, следъ това осжденъ на 20 г. затворъ.
2 Постолю Зашовъ	1	—	—	—	—	—	Затворенъ въ 1919 г.; имота му опожаренъ; починалъ въ затвора.
3 Диванисъ Стоименовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Затворенъ въ 1919 г.; осжденъ на 20 г. затворъ; починалъ въ затвора, на 1 ноемврий 1921 г.
4 Ана Данева, 3 г.	1	—	—	—	—	—	Убита на 15 ноемврий 1920 г.
5 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Въ началото на 1921 г. почти всички селяни сж бити жестоко, следъ това нѣколко отъ тѣхъ отведени въ затвора въ Кочани.
6 Постолю Божиновъ	1	—	—	—	—	—	Затворенъ презъ 1921 г.; имота му опожаренъ; починалъ въ затвора.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
7 Несто Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 7 до 10) сж задържани отъ сърбитѣ следъ сражението на Панчевата и Бърльовата чета съ сръбска войска презъ 1921 г. ; били сж построени въ верига и единъ сръбски стражаръ е стрелялъ върху имъ съ пушка ; всички били ранени, а имота имъ ограбенъ и тѣ пратени въ затвора и осждени.
8 Христо Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	
9 Серафимъ Зафировъ	—	—	1	—	—	—	
10 Блаже Николовъ	—	—	1	—	—	—	
11 Пане Костовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ презъ февруарий 1922 г. ; после осжденъ на 12 г. затворъ, а кжщата му опожарена.
12 Пане Зашовъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	Жестоко изтезаванъ презъ февруарий 1922 г. ; после осжденъ на 12 г. затворъ ; починалъ въ затвора.
13 Пандора Понева, 27 г.	—	—	—	1	—	—	Бита и изнасилена презъ февруарий 1922 г.
14 Защо Стоимировъ, 53 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и битъ до смъртъ презъ февруарий 1922 г. ; после осжденъ на 12 г. затворъ.
15 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ, докато му строшили ребра, презъ февруарий 1923 г., отъ жандари начело съ Бранко Барабашъ. Заплашванъ съ смъртъ ако гласува за опозицията.
16 Димо Алексовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селяни отъ № 16 до 26 сж задържани отъ сърбитѣ презъ ноемврий 1923 г. следъ сражение между една чета и
17 Иванъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
18 Стоянъ Анастасовъ	—	—	1	—	—	—	
19 Анастасъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
20 свещеникъ Йорданъ	—	—	1	—	—	—	
21 Алекса Максимовъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
22 Спиро Митовъ	—	—	1	—	—	—	войска. Следъ ка- то сж бити жесто- ко, имотитѣ имъ били опожарени, а тѣ пратени въ за- творъ. Ал. Макси- мовъ е убитъ, а св. Митровъ починалъ.
23 свещеникъ Иванъ Ми- тровъ, 68 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 30 ноем- врий 1923 г.
24 Киро Серафимовъ, 24 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селя- ни отъ № 28 до 32
25 Петрушъ Серафимовъ	—	—	1	—	—	—	сж жестоко бити на 30 ноемврий 1923 г. ; на Донеvъ
26 Стоянъ Якимовъ	—	—	1	—	—	—	е изгорѣна и кж- щата.
27 Дионисъ Дж. Гизовъ, 45 г.	1	—	—	—	—	—	На шестимата се- ляни (отъ № 33 до 38) сж запалени кжщитѣ отъ бан- дититѣ на Мите Суджукаро и Гр. Циклевъ на 20 яну- арий 1924 г.
28 Гацо Донеvъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	Убитъ на 5 май 1924 г.
29 Павле Костовъ, 53 г.	—	—	1	—	—	—	Убитъ на 5 май 1924 г.
30 Иванъ А. Лешовъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	Жена на четника Сайко ; убита отъ сърбитѣ.
31 Йованъ Миладиновъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ и държанъ въ за- твора.
32 Стоянъ Тасевъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 43 и 44) сж по- чинали следъ же- стоко нанесения имъ побой отъ ре- негатитѣ С а н е Алексовъ и Йорде отъ Гърдовци. Й. Гичевъ е баца на четника Д а н е Спанчевски.
33 Стойко Гавриловъ	—	—	—	—	—	1	Арестуванъ и кж- щата му изгорѣна.
34 Нако Марковъ	—	—	—	—	—	1	Шестимата озна- чени съ № отъ 46 до 51 сж жестоко бити отъ ренегати- тѣ Сане Алексовъ и Йорде отъ Гър- довци. Следъ това сж ограбени, кж- щитѣ имъ опожа- рени и тѣ отведени
35 Георги Миновъ	—	—	—	—	—	1	
36 Петрушъ Митковъ	—	—	—	—	—	1	
37 Спиро Митковъ, 38 г.	—	—	—	—	—	1	
38 Йорданъ Серафимовъ	—	—	—	—	—	1	
39 Михаилъ Гицевъ	1	—	—	—	—	—	
40 Сандо Ивановъ	1	—	—	—	—	—	
41 Райна Сайкова	1	—	—	—	—	—	
42 Янче Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	
43 Йорданъ Гичевъ	1	—	—	—	—	—	
44 Мино Лазаровъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	
45 Йосифъ Андовъ, 56 г.	—	—	—	—	—	1	
46 Йосифъ Андоновъ	—	—	—	—	—	1	
47 Йорданъ (синъ на Й. Андоновъ)	—	—	—	—	—	1	
48 Мария Георгиева (сна- ха на Й. Андоновъ)	—	—	1	—	—	—	
49 Стоянка Кузманова (дъщеря на починалия отъ бой М. Лазаровъ)	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
50 Иордана Иорданова	—	—	1	—	—	—	въ затвора въ Кочани, кждето престояли нколко месеци.
51 Пандура Иорданова (жена на Дане Спанчевски)	—	—	—	—	—	1	
52 Санде Гавриловъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ селяни отъ № 52 до 66, сж жестоко бити и изтезавани отъ сръбски жандари начело съ полицейския префектъ Йовановичъ ; М. Петрова е починала отъ боя. Освенъ изброенитъ поименно селяни, много други още сж били подложени на бой и изтезания.
53 Диванисъ Гицовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
54 Василъ Гицовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
55 Мария Йованова, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
56 Марко Иордановъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
57 Иванъ Костадиновъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
58 Мите Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
59 Петре Миладиновъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	
60 Траянъ Насовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
61 Георги Нацевъ, 43 г.	—	—	1	—	—	—	
62 Петре Нацевъ, 47 г.	—	—	1	—	—	—	
63 Митра Петрова, 36 г.	1	—	—	—	—	—	
64 Иванъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	
65 Георги Станковъ	—	—	1	—	—	—	
66 Тасе Станковъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
67 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	
68 Ланде Карадачки	1	—	—	—	—	—	Битъ и осжденъ на 12 г. затворъ.
69 Христо Ненковъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
70 Михайлъ Чулевъ	1	—	—	—	—	—	
71 Богданъ Яневъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
	16	—	42	1	—	10	
Село Сухо-Бърдо							
1 Гьоше	—	—	1	—	—	—	Арестувани. Жената на Гьоше е била окачена за краката, съ главата надолу, отъ бандата на Суджукарро.
2 Жената на Гьоше	—	—	1	—	—	—	
3 Иванъ Филиповъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ мушканъ съ ножъ.
	—	—	3	—	—	—	
Село Търновецъ							
1 Мито Миновъ	—	—	1	—	—	—	Битъ, горѣнъ по мустацитъ, носа и пр., на 18 февруарий 1921 г. отъ сърбитъ; така принуждавали населението да гласува за правителството.
	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
Село Траканя								
1	Свещеникъ Яне Максимовъ	—	—	1	—	—	—	Заловенъ, изтезаванъ, за да посочи «лошитъ» хора; следъ него сж арестувани и останалитъ петима селяни (отъ № 2 до 6) и сж жестоко бити. 1921 г. Битъ къмъ края на февруарий 1923 г. заедно съ кметоветъ на с. Баня, Спанчево и пр. Четиримата селяни (отъ № 8 до 11) сж жестоко бити отъ Стоянъ Мишевъ и бандата му презъ 1923 г.; следъ това сж затворени и осждени по на три години затворъ. Жестоко битъ, заведенъ въ затвора въ Царево-село; по пжтя е билъ постоянно удрянъ предъ очитъ на жена му и на съселянитъ му. Имотътъ му ограбенъ. Августъ 1924 г.
2	Ефтимъ Зашовъ	—	—	1	—	—	—	
3	Серафимъ Пръчковъ	—	—	1	—	—	—	
4	Мите Миновъ	—	—	1	—	—	—	
5	Йорданъ Буряшки	—	—	1	—	—	—	
6	Ефремъ Гърковъ	—	—	1	—	—	—	
7	Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	
8	Ефремъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
9	Мите Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	
10	Йорданъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
11	Мите Пендовъ	—	—	1	—	—	—	
12	Веселинъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
		—	—	12	—	—	—	
Село Търсино								
1	Кръсто Ивановъ	—	1	—	—	—	—	На 26.8.1924 г. тъмничара на затвора въ Кочани съ жандари билъ жестоко, средъ ноцъ, затворения отъ нѣколко време К. Ивановъ, за да го накара да каже участвувалъ ли е въ ВМРО. Понеже К.И. не е ималъ нищо да каже, билъ е вързанъ и хвърленъ въ единъ нуждникъ и оставенъ тамъ 8 часа. Не му е било позволено

	1	2	3	4	5	6
2 Панте Анто̀въ, 33 г.	—	—	1	—	—	—
3 Арсо Ивановъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—
4 Мите Лазаровъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—
5 П. Лазовъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—
6 Дона Митева, 45 г.	—	—	1	—	—	—
7 Ефремъ Митевъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—
8 Кръсто Насевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—
	—	1	7	—	—	—

Село Цѣра

1 Серафимъ Стойковъ	—	—	1	—	—	—
2 Соколъ Стойковъ (братъ)	—	—	1	—	—	—
3 Григоръ Стойковъ (братъ)	—	—	1	—	—	—
4 18 г. дъщеря на Илия Костадиновъ	—	—	1	—	—	—
5 12 г. дъщеря на Илия Костадиновъ	—	—	1	—	—	—
6 Съпругата на Н. Вели- новъ	—	—	—	1	—	—
7 Съпругата на Яне Ве- линовъ	—	—	—	1	—	—
8 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—
9 Санда Василь Домазе- това	—	—	—	1	—	—

да смѣни дрехитѣ си за 10 дена. На 7 септ. дошла жена му да му носи хлѣбъ. Отговорено ѝ е, че мжжа ѝ не е вече въ затвора.

Петимата селяни (отъ № 1 до 5) сж жестоко бити презъ втората половина на февруарий 1921 г. Сръбски жандари изпили 12 оки ракия на Анто Стоиловъ и му изяли 1 прасе и 8 кокошки безъ да платятъ нищо. Изнасилена презъ ноцъта на 14 февр. 1922 г. отъ секретаря на Царевосело съ петъ жандари; мжжътъ ѝ презъ това време билъ въ затвора. Изнасилена ведно съ споменатата съпруга на Н. Велиновъ. Презъ септемврий 1923 г. сръбски жандари начело съ щипския жупанъ сж изтезавали всички намѣрени въ селото мжже.

Сръбски жандари ведно съ секретаря на Каменишката община, отишли да арестуватъ

	5	2	5	4	5	6	7
10 Манасия Крушката	—	—	—	—	—	1	<p>мжжа й ; не намирайки него, тѣ сж били жена му, а секретаря я изнасилилѣ.</p> <p>Кжщитѣ на двамата селяни (№ 10 и 11) сж изгорѣни отъ сърбитѣ на 20 януарий 1924 г.</p> <p>Застрелянѣ.</p> <p>Означенитѣ отъ № 14 до 17 сж жестоко бити на 28 юний 1924 г., защото протестирали противъ данъчнитѣ агенти, които обрали и били събралитѣ се на заседание селяни отъ Цѣра.</p> <p>Тримата селяни (№ 18, 19 и 20) сж жестоко бити презъ 1924 г. Отъ изтезанията първитѣ двама починали, а третия е осжденъ на 12 г. затворъ ; следъ това сж опожарени Кукларската, Горановската и Срѣдната махали.</p> <p>Овчаритѣ отъ № 22 до 27 сж жестоко бити отъ бандитѣ на Дане Църнилишки и на Стефо. Изтурено имъ било цѣлото млѣко (2600 овце).</p>
11 Пешо Терезияневъ	—	—	—	—	—	1	
12 Наумъ Новачки	—	—	—	—	—	1	
13 Миленко Стоименовъ	1	—	—	—	—	—	
14 Вангелия Захова, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Тодоръ Златковъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Тодоръ Стоиловъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Паше Стоименовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Серафимъ Кукларски	1	—	—	—	—	—	
19 Соколъ Кукларски	1	—	—	—	—	—	
20 Божинъ Кукларски	—	—	1	—	—	—	
21 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	x	
22 Никола Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
23 Коста Михайловъ	—	—	1	—	—	—	
24 Коста Митевъ	—	—	1	—	—	—	
25 Георги Николовъ	—	—	1	—	—	—	
26 Мите Николовъ	—	—	1	—	—	—	
27 Стерьо Николовъ	—	—	1	—	—	—	
28 Велинъ Стойковъ	—	—	—	—	1	—	
	3	—	16	3	1	3	
Село Чиперникъ							
1 Атанасъ Ращдовъ	—	—	1	—	—	—	<p>Лежалъ 12 години въ затворъ. Кжщата му била изгорѣна.</p>
	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Чифлика							
1 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ жестоко къмъ края на февруарий 1923 г. ведно съ кметовегъ на селата Баня, Спанчево и пр.
	—	—	1	—	—	—	
Село Ястремникъ							
1 Иванъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	Седмината селяни (отъ № 1 до 7) сж бити до смъртъ отъ сръбскитѣ жандари презъ септемврий 1923 г., пратени въ селото отъ щипския жупанъ Д. Матковичъ. Освенъ поименно посоченитѣ, много още селяни сж изтезавани, а много жени изнасилени; М. Велинова е изтезавана напълно гола.
2 Мирса Велинова	—	—	—	1	—	—	
3 Костадинъ Дамяновъ	—	—	1	—	—	—	
4 Мита Димитрева	—	—	—	1	—	—	
5 Кипра Зафирова	—	—	—	1	—	—	
6 Илинка Иванчева	—	—	—	1	—	—	
7 Георги Стойчевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Изтезавани селяни	—	—	х	—	—	—	
9 Ограбени селяни	—	—	—	—	—	х	На 19 октомврий 1923 г. сръбски войници съ подпрефекта на Кочани, сж ограбили цѣлото село.
10 Ефтимъ Деяновъ	1	—	—	—	—	—	Закланъ отъ сърбитѣ презъ октомврий 1923 г., а жена му изнасилена. Тритѣ жени (№ 12, 13 и 14) сж изнасилени и жестоко бити презъ октомврий 1923 г. отъ сърбитѣ.
11 Съпругата на Е. Деяновъ	—	—	—	1	—	—	
12 Витка Георгиева	—	—	—	1	—	—	
13 Стоимена Костадинова	—	—	—	1	—	—	
14 Спасена Ефтимова	—	—	—	1	—	—	
15 Йорданъ Георгиевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ октомврий 1923 г. отъ сръбски войници водени отъ бандититѣ Г. Циклевъ, Йорде Гърдовски и Нако.
16 Петрушъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 16 до 19) сж жестоко изтезавани и бити
17 Василко Каровъ	—	—	1	—	—	—	
18 Лазаръ Пауновъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
19 Георги Филиповъ	—	—	1	—	—	—	презъ 1923 г. отъ Ст. Мишевъ, Йорде и Сане отъ Гърдовци; следъ това сж осждени отъ сърбитѣ и пратени въ затворъ. По сжщото време цѣлото село е било опожарено отъ споменатитѣ бандити.
20 Опожарено цѣлото село	—	—	—	—	—	x	
21 Стоименъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	140 сръбски бандити подъ командата на Мите Суджукаро, арестували и изтезавали двамата селяни на 29 февруарий 1924 г.
22 Доне Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
		2	—	9	8	—	—
Всичко въ Кочанска околия		94	1	340	16	4	23

III. КРАТОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	1	2	3	4	5	6	7	
	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Забележка	
Градъ Кратово								
1	Гина Вучева, 70 г.	—	—	1	—	—	—	На 24 ноемврий 1918 г. затворена въ Кратовския затворъ, кждето сж се гаврели съ нея.
2	Синътъ на Александъръ Гюргинчевъ	—	—	1	—	—	—	На 8 януарий 1921 г. единъ сръбски учителъ стрелялъ върху него, но по чудо се спасилъ.
3	Мито Чукчуловъ	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ и починалъ отъ изтезанията на 11 февруарий 1921 г.
4	Ило Таневъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ жестоко на 10 декемврий 1923 г.; по-късно починалъ отъ изтезанията.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Яче Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ и едното му ухо отрѣзано.
6 Валисъ Бидиковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и взети му 50 турски лири.
7 Стефанъ Василевъ	—	—	—	—	1	—	На двамата селяни
8 Максимъ Митовъ	—	—	—	—	1	—	(№ 7 и 8) сръбския жандаръ Ст. Кесичъ задигналъ отъ домоветъ имъ 20 хиляди динари.
9 Миалко Моневъ	—	—	1	—	—	—	
10 Мара Поцева	—	—	1	—	—	—	Бита и влачена по земята за коситъ отъ сръбски жандари.
11 Миланъ Стояновъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ и следъ това убитъ, защото билъ внукъ на войводата Стоянъ Лекковъ.
12 Георги Петр. Парашевъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ, битъ и окованъ въ вериги; после избѣгалъ въ България.
13 Съпругата на Ванче Тасевъ	—	—	1	—	—	—	Майка и дъщеря сж малтретирани отъ шефа на полицията въ Кратово.
14 Малката ѝ дъщеря	—	—	1	—	—	—	Малката дъщеря съблечена гола и така пратена при майка си.
15 Петре Шеперовъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и битъ.
	3	—	10	—	2	—	
Село Близенци							
1 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	На 18 януарий 1921 г. К. Търговишки придруженъ отъ 40 сръбски жандари опожарилъ всички сайванти, кошари, колиби на селянитъ.
2 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 1 януарий 1922 г. сръбски полицай по заповѣдь на подпрефекта сж били почти всички селяни; Ст. Митовъ е обѣсванъ съ главата надолу, стѣганъ и боденъ съ ножове.
3 Стефанъ Митовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ пети-
4 Зоя Алексова, 30 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
5 Игнатъ Атанасовъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	ма селяни (отъ
6 Мите Марчовски, 32 г.	—	—	1	—	—	—	№ 4 до 8) сж жестоко
7 Герасимъ Филиповъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	изтезавани, обѣсвани съ главата
8 Петрушъ Филиповъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	та надолу и пр. на 1 януарий 1922 г.
9 Никола Наумовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ бандата на Коста Пекиянецъ. 1923 г.
10 Нехтена Герасимова	—	—	—	1	—	—	Насила омжжена за бандита Смилко Ивановъ, който я застрашилъ съ смъртъ.
11 Наумъ Йосифовъ	—	—	1	—	—	—	Горѣнъ съ слама по устата, носа и очитѣ отъ К. Търговишки.
12 Съпругата на Санде (емигрантъ въ България)	—	—	1	—	—	—	Дветѣ жени (№ 12 и 13) сж жестоко изтезавани отъ бандата на Мино Станковъ ; били сж почти заравяни съ камъни.
13 Съпругата на Таше (емигрантъ въ България)	—	—	1	—	—	—	
	—	—	10	1	—	—	

Село Бунешъ

1 Мане, кметъ на селото	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 1 и 2) сж бити на 24 ноемврий 1919 г.
2 Петъръ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	На 2 декемврий 1919 г. всички селяни сж бити и малтретирани отъ сръбски бандити.
3 Малтретирани селяни	—	—	x	—	—	—	Изтезаванъ на 9 юний 1920 г.
4 Сандо Стояновъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни (отъ № 5 до 9) сж жестоко бити на 16 декемврий 1920 г. ; Г. Калимански покъсно става ренегатъ.
5 Василъ Бачевски, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Георги Калимански, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Гицо Стояновъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Мане Зарански	—	—	1	—	—	—	
9 Нена, жена на М. Зарански	—	—	1	—	—	—	
10 Гаврилъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 10 до 13) сж жестоко бити и арестувани презъ януарий 1921 г.
11 Миланъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
12 Христо Колевъ	—	—	1	—	—	—	
13 Мите Нешовъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
14 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	Презъ януарий 1921 г. по заповѣдь на подпрефекта на Кратово, бандата на К. Търговишки и Църцорийски опожарила всички кошари и колиби на селянитѣ.
15 Савета Миланова	—	—	—	1	—	—	На 4 юний 1921 г.
16 Стоянка Петрушева	—	—	—	1	—	—	тритѣ жени (отъ № 15 до 17) сж отвлечени отъ една
17 Парашка Стоянова	—	—	—	1	—	—	50-членна банда рано сутриньта и отведени въ училището, кждето сж изнасилвани.
18 Миланъ Николовъ	—	—	—	—	—	1	Кждата му изгорѣна презъ юний 1921 г. отъ сръбски бандити.
19 Стоянка Серафимова (младо момиче)	—	—	1	—	—	—	Бита жестоко на 10 августъ отъ бандита М. Страцински, който на нѣколко пжти се е опитвалъ да я изнасили; главата ѣ била разпукана, а тѣлото ѣ премазано отъ бой.
20 Григоръ Ангеловъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	№ 20, 21, 22, 23,
21 Йованъ Алексиевъ	—	—	1	—	—	—	24 и 25 сж жестоко бити на 3 мартъ 1922 г.
22 Стоянъ Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
23 Харитонъ Мицовъ	—	—	1	—	—	—	
24 Стояна Серафимова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Гичо Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	
26 Василъ Ваневъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни
27 Гължбъ Домазетовъ	—	—	1	—	—	—	(отъ № 26 до 30)
28 Коле Изгубеновъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	сж арестувани и
29 Митрушъ Костадиновъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	бити на 3 мартъ 1922 г.
30 Наче Миалковъ	—	—	1	—	—	—	
31 Пане Коцевъ, 47 г.	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни
32 Миладинъ Мановъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	(отъ № 31 до 34) сж жестоко бити
33 Яне Трайчевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	на 11 мартъ 1922 г.
34 Василъ Яневъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
35 Коста Георгиевъ, влахъ	1	—	—	—	—	—	Закланъ на 11 мартъ 1922 г.
36 Пелагия Григорова	—	—	—	1	—	—	Тритѣ жени (№ 36,

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
37 Руса Митрева	—	—	—	1	—	—	37 и 38) сж бити и изнасилени през мартъ 1922 г. отъ бандата на М. Страцински.
38 Савета Стоева	—	—	—	1	—	—	
39 Миле Алексовъ	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни (отъ № 39 до 43) сж жестоко изтезавани на 5 май 1922 г. отъ бандититѣ на сръбска служба Дончо и Кръсто.
40 Трифунъ Надовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
41 Василъ Полико, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
42 Коце Трайчевъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	
43 Митре Шабановъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
44 Яне Василевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 23 юний 1922 г.
45 Яне Трайчевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 23 юний 1922 г. отъ ренегата Кръсто Търговишки.
46 Дени Гичовъ, 16 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 23 юний 1922 г. отъ К. Търговишки.
47 Ограбени селяни	—	—	—	—	x	—	На 29 декемврий 1923 г. на всички селяни наложени по 150 динари, а имъ сж взети и разни храни.
48 Т. Колева, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита почти до смъртъ отъ 18 до 26 мартъ 1924 г.
	3	—	35	6	—	1	
Село Бучище							
1 Семейството на Филипъ Павловъ	—	—	1	—	—	—	Цѣлата фамилия арестувана отъ сърбитѣ и всички жестоко бити.
2 Велика Филипова	—	—	1	—	—	—	Презъ 1919 г. арестувана и бита въ Кратово, защото е жена на войводата Филипъ Бучишки; малката ѝ дъщеря Бойка започнала да вика, но сърбитѣ сж я грабнали и съ нея започнали да удрятъ майката; отъ това детето починало.
3 Бойка Филипова	1	—	—	—	—	—	
4 Нуше Андоновъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ вследствие изтезания въ полицията.
5 Гаврилъ Арсовъ 50 г.	—	—	1	—	—	—	№ 5, 6 и 7 арестувани и бити жестоко.
6 Миланъ Георгиевъ 39 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Мите Нешовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
8 Григоръ Коневъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ и битъ до смъртъ.
	2	—	3	—	—	—	
Село Вакъфъ							
1 Христо Ташковъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 10 декемврий 1920 г.
2 Арестувани и ограбени	—	—	6	—	—	—	Арестувани сж и ограбени въ 1922 г. януарий, — взети имъ по 2500 динари.
	—	—	7	—	—	—	
Село Върбица							
1 Петре Кировъ	—	—	1	—	—	—	Двамата (№ 1 и 2) сж жестоко бити презъ януарий 1922 г.
2 Стоимиръ Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
3 Иванъ Алексовъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 3 до 6) сж бити на 5 априль 1922 г. и изпратени въ затвора въ Куманово.
4 Кузманъ Додевъ 38 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Раде Йовановъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Серафимъ Тодоровъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 5 априль 1922 г. всички селяни сж бити отъ бандата на Страцински.
	—	—	6	—	—	—	
Село Глобица							
1 Дѣдо Петко, 70 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 24 ноемврий 1919 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Горно Кратово							
1 Стоянъ Лековъ	—	—	—	—	—	1	На 13 декемврий 1920 г. г. кжщата му изгорѣна отъ бандата на Търговишки.
2 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни бити отъ бандата на Страцински, задето гласували за опозицията.
3 Миланъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	Бити отъ бандата на Коста Пекянецъ презъ 1923 г. когато се намирали случайно въ село Рудари.
4 Илия Тоневъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж бити отъ бандата на М. Страцински презъ февруарий 1923 г., за да ги принудятъ да гласуватъ за правителството. Жестоко бита; покъсно починала отъ изтезанията.
6 Тасика Янева, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Миалче Ангеловъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Моне Ангеловъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Насе Ангеловъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Трайко Коцевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Якимъ Наковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	7	—	—	1	

Село Горни Стуболъ

1 Марко Арсовъ, 28 г.	1	—	—	—	—	—	Осжденъ на смъртъ въ 1920 г. въ Куманово.
2 Тодоръ Саздовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Георги Досевъ	—	—	1	—	—	—	
	1	—	2	—	—	—	Осжденъ въ Куманово презъ 1920 г. на 25 г. затворъ. Битъ на 22 януарий 1922 г. и едната му ржка отръзана.

Село Гризилевци

1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж бити на 11 априль 1922 г. отъ бандита Търговишки. На Ст. Колевъ сж виени тестикулитъ; № 3 и 4 сж жестоко бити, после арестувани.
2 Стоянъ Колевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Здраве Доновъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Стоянъ Ивановъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1922 г. много селяни сж арестувани и жестоко изтезавани.
6 Санде Колевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Ефремъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Мито Илиевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Георги Трайчевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Нено Ангеловъ, 41 г.	—	—	1	—	—	—	

	2	2	2	4	5	6	7
11 Ангеле Ивановъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Ефтимъ Николовъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Йосифъ Николовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Алексо Петровъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Миалъ Петрушевъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Игнатъ Симоновъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и жестоко битъ.
17 Илия Цековъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ жестокиятъ изтезания.
	1	—	14	—	—	—	
Село Димовци							
1 Мите Буризанъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ селяни сж арестувани и жестоко бити отъ сърбитъ.
2 Теодоси, 26 г. синъ на Мите	—	—	1	—	—	—	
3 Христо Кралевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Стоянъ Кръстевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Стоянъ Куврашки	—	—	1	—	—	—	
6 Георги Нацевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Христо Нацевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	7	—	—	—	
Село Добрево							
1 Съпругата на Таше Арсовъ	1	—	—	—	—	—	Жестоко изтезавана отъ сърбитъ, макаръ и бременна ; следъ три дни починала. Убитъ презъ септемврий 1921 г.
2 Григоръ Кацарски, 38 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Драчъ							
1 Ангелъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Бити на 16 декемврий 1920 г. (№ 1 и 2). Четиримата (отъ № 3 до 6) сж арестувани презъ декемврий 1920 г.
2 Георги Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
3 Велинъ	—	—	1	—	—	—	
4 Гюрко	—	—	1	—	—	—	
5 Доне	—	—	1	—	—	—	
6 Синътъ на Доне	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Древено							
1 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	На 18 януарий 1921 г. Търговишки съ 40 сръбски жандари опожарилъ всички кошари и заслони на селянитъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Коле Досевъ	—	—	—	—	—	1	Кжщата му опожарена отъ сръбски бандити.
	—	—	—	—	—	1	
Село Дренакъ							
1 Андо Бойковъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Деветимата селяни (отъ № 1 до 9) сж арестувани и бити на 8 априль 1920 г.; следъ това сж затворени въ затвора въ Крива-Паланка.
2 Иванъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Дъщерята на Ив. Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Стоя Иванова	—	—	1	—	—	—	
5 Мане Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
6 г-жа Елена Манова	—	—	1	—	—	—	
7 Стоименъ Спасовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Йовка Спасова	—	—	1	—	—	—	
9 Петре Якимовъ	—	—	1	—	—	—	
10 Алтъна Донева	—	—	1	—	—	—	
11 Тимо Дановъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 11 до 13) сж бити на 28 ноемврий 1920 г.
12 Тула Кръстева	—	—	1	—	—	—	
13 Коце Наневъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Свещеникъ Аритонъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и битъ презъ декемврий 1920 г.
15 Синътъ на свещ. Аритонъ	—	—	1	—	—	—	Битъ.
16 Свещеникъ Стоянъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и изтезаванъ; оскубана му била и брадата.
17 Андо Кмета	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 17 до 19) сж изтезавани и задържани въ Кратово на 26 януарий 1921 г.
18 Младенъ	—	—	1	—	—	—	
19 Анго Самако	—	—	1	—	—	—	
20 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ зимата на 1921 г. почти всички селяни сж бити отъ бандата на К. Търговишки.
21 Стоянъ Давидковъ	—	—	—	—	—	1	Кжщитѣ на № 21 и 22 сж изгорѣни презъ юний 1921 г. отъ сръбски бандити.
22 Иванъ Заимички	—	—	—	—	—	1	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
23 Павле Богатиновъ	—	—	1	—	—	—	Битъ всѣки день отъ 18 до 26 мартъ 1924 г.
24 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1922 г. по-вечето отъ селянитѣ сж били подложени на бой.
25 Постолъ Богатиновъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни отъ № 25 до 29) сж изтезавани на 4 и 5 май 1922 г.
26 Саздо Богатиновъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	и после отведени въ ареста въ Кра-тово.
27 Мане Ивановъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Марко Малиновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Ефремъ Трайчевъ, 57 г.	—	—	1	—	—	—	
30 Петрушъ Яневъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтеза-ванъ на 10 юний 1923 г.
31 Ефремъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Осжденъ презъ 1922 г. и презъ 1924 г. починалъ въ затвора отъ из-тезанията.
32 Стефанъ Анговъ	—	—	1	—	—	—	
33 Игнатъ Атанасовъ, 47 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Георги Донева, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
35 Коле Досевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
36 Стефанъ Митевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
37 Петрушъ Филиповъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Мара Донева, 45 г.	1	—	—	—	—	—	Починала вслед-ствие нанесения ѝ побой, презъ мартъ 1924 г., отъ бан-дата на Мино Станковъ.
39 Миланъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни отъ № 39 до 43) сж бити до изгуб-ване съзнание въ началото на 1921 г.
40 Стефанъ Анчевъ	—	—	1	—	—	—	
41 Анче Китановъ	—	—	1	—	—	—	
42 Ангелъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
43 Трайко Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
	2	—	37	—	—	2	
Село Емирица							
1 Кадифка Х. Теодо-сиева, 52 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 7 ноем-врий 1919 г. ; кж-щата, хамбара и мелницата ѝ изго-рѣни; децата ѝ сж-що изтезавани.
2 Децата на К. Х. Теодо-сиева	—	—	x	—	—	—	
3 Теодоси Хаджиевъ	—	—	—	—	—	1	Кжщата му опо-жарена на 23 сеп-темврий 1920 г. отъ бандата на Църцорийски.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ септемврий 1920 г. сж бити всички селяни отъ сръбски бандити ; между бититѣ сж № 5, 6, 7. № 8 и 9 бити на 23 ноемврий 1920 г. Битъ и окованъ въ вериги въ затвора. Въ времето отъ 20 януарий до 25 с.м. 1921 г. сж опожарени всички колиби и кошари на селянитѣ отъ бандата на Търговишки и Църцорийски ; сжщо така сж бити десетки селяни. Петимата (отъ № 14 до 18) сж бити отъ бандата на Дончо Църцорийски презъ януарий 1921 г. Изтезаванъ на 26 май 1921 г. Изброенитѣ отъ № 20 до 28 сж бити презъ май 1921 г. Жестоко битъ презъ 1922 г. На 25 ноемврий 1921 г. бандата на Д. Църцорийски е била много мжже и жени въ селото ; Н. Михайловъ е обѣсванъ съ главата надоле. На 17 февруарий 1923 г. бандата на М. Страцинскиведно съ сърби, е би-
5 Цвѣта Димитрова	—	—	1	—	—	—	
6 Чана Симеонова, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Лена Филорова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Алтана Гигова, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Миташъ Спасковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Величко Миташевъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	
12 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
13 Мите Богиновъ	—	—	1	—	—	—	
14 Спаско Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
15 Стоянъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
16 Мите Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	
17 Димко Арсеновъ	—	—	1	—	—	—	
18 Ирина Митева	—	—	1	—	—	—	
19 Спаско Воденичара, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Иванъ Атанасовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Цвѣтко Атанасовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Кръстанъ Георгиевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
23 Малинъ Заховъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Якимъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
25 Георги Кръстевъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
26 Атанасъ Пешевъ	—	—	1	—	—	—	
27 Йорданъ Трайковъ, 16 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Христо Г.Шумански, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Постолъ Илиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
30 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
31 Наумъ Михайловъ	—	—	1	—	—	—	
32 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
33 Ангелина Митева, 60 г.	—	—	1	—	—	—	ла всички селяни отъ селото.
34 Ангелина Митанова	1	—	—	—	—	—	Бита почти до смъртъ на 13 февруарий 1924 г. и късани части отъ тѣлото ѝ.
35 Евра Ангелова	—	—	1	—	—	—	Презъ май 1924 г. е бита отъ бандата на Мино Станковъ; следъ това обѣсена съ главата надоле на едно дърво и оставена така да издѣхне въ ужасни мжки.
36 Божинъ Богдановъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	№ 36 и 37 бити и кжщитѣ имъ изгорѣни.
37 Якимъ В. Богдановъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Игнатъ Димитровъ	—	—	1	—	—	—	
39 Стоимена Йосифова	—	—	1	—	—	—	
40 Христо, синъ на Йосифова	—	—	1	—	—	—	
41 Ангелъ Спасковъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
42 Мите Стояновъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
43 Кипрянъ Якимовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата братя (№ 43 и 44) жестоко бити отъ сърбитѣ.
44 Симеонъ Якимовъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	

1 — 36 — — 1

Село Желѣзница

1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 17 септемврий 1920 г. бандата на К. Търговишки е била повечето селяни; най-жестоко е битъ Д. Трайчевъ, който полумъртавъ е изхвърленъ отъ затвора; Дино е битъ до смъртъ.
2 Бишко Атанасовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Никодимъ Богдановъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Арсо Ванчевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Дино, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Цвѣта Маркова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Милка Митева, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Андонъ Митевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Нано Митевъ 45 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Вълканъ Стаменовъ	—	—	1	—	—	—	
11 Димитъръ Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
12 Диме Трайчевъ, 68 г.	—	—	1	—	—	—	
			11	—	—	—	

Село Живалово

1 Фамилията на Д. Лазаровъ	—	—	x	—	—	—	Дветѣ фамилии сж бити всѣки день
----------------------------	---	---	---	---	---	---	----------------------------------

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Фамилията на Цвѣтковъ	—	—	x	—	—	—	отъ 18 до 26 мартъ 1924 г.
Село Зелениградъ							
1 Мите Марковски, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (№ 1, 2 и 3) сж бити до смъртъ на 10 мартъ 1922 г. На 17 юний 1922 г. Търговишки и Църцорийски съ 70 бандити сж били всички селяни; опитали се да изнасятъ съпругата на Б. Митовъ. № 6 е раненъ, а № 7 убитъ отъ сръбскитъ бандити Дончо и Кръсто.
2 Траянъ Милановъ, 33 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Ангелъ Чифлишки, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
5 Съпругата на Б. Митовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Якимъ Ивановъ, 15 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Димчо Яневъ (Инсане)	1	—	—	—	—	—	
8 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 18 февруарий 1923 г. всички селяни сж бити отъ М. Страцински, за да гласуватъ за правителството.
9 Иванъ Георгиевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	№ 9, 10 и 11 бити на 3 мартъ 1923 г. отъ сръбската полиция въ Злетово.
10 Алексо Йосифовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Гичо Йосифовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	8	—	—	—	
Село Злетово							
1 Елмазъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	На 16 декемврий 1920 г. бандититъ на К. Търговишки и Д. Църцорийски сж арестували и били цѣлото мжжко население въ околността на Злетово; на Елмазъ сж изчупени всички зжби, а на Кузманъ е извадено едното око; това е извършено защото не гласували за правителството.
2 Кузманъ Туралевски	—	—	1	—	—	—	
3 Арестувани и бити	—	—	x	—	—	—	
4 Коле Джоневъ	—	—	1	—	—	—	Осемтъ селяни (отъ № 4 до 11) сж арестувани презъ декемврий 1920 г. въ връзка съ изборитъ; всички сж бити.
5 Мане Маричански, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Тимо Маричански, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Ване Насевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Боянъ Ал. Пашовъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	

	③	②	③	④	⑤	⑥	⑦
9 Димко Симчевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Христо Стояновъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Дъщерята на Хр. Стояновъ, Стояна, 18 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Салтиръ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезанията въ ареста, презъ 1920 г.
13 Мино Станковъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ презъ декемврий 1920 г. Следъ това стана ренегатъ и тормози ведно съ сърбитѣ населението въ околията.
14 Опожарявания	—	—	—	—	—	х	Всички кошари на селянитѣ сж опожарени между 20 и 25 януарий 1921 г.
15 Серафимъ Ковачевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 15 и 16) сж бити презъ 1921 г.
16 Миле Митевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 17 до 23 селяни сж изтезавани и бити презъ ноемврий 1922 г.; Ал. Луковецо е битъ до смъртъ и следъ това сжденъ въ Куманово; Тр. Хаджиски починалъ отъ изтезанията.
17 Игно, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Иличе, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Лазаръ Игновъ, 14 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Алексо Луковецо, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Марко Станковъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Алекса Хаджиски, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
23 Трифунъ Хаджиски, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ и арестуванъ презъ 1923 г.; държанъ въ Кратовския затворъ 3 месеци.
24 Дане Хаджиски, 51 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 3 години затворъ.
25 Давче Дановъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Убитъ въ Куманово.
26 Георги Лековъ, 34 г.	1	—	—	—	—	—	
	3	—	21	—	—	—	

Село Калнице

1 Изтезавани селяни	—	—	х	—	—	—	На 22 януарий 1921 г. сръбски бандити и войници сж били селянитѣ и кметоветѣ, защото не гласували.
2 Траянъ Костадиновъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и осжденъ на 20 г. затворъ; пратенъ въ затвора «Лепа Глава».

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Мане Тоневъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	№ 3 и 4 бити презъ 1921 г.
4 Арсо Чаушо, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Масово изтезавани селяни	—	—	80	—	—	—	
6 Георги Апостоловъ,	—	—	1	—	—	—	
7 Мишо Арсовъ, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Стефанъ Василевъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Петрушъ Георгиевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Василъ Гичевъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Василъ Йордевъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Гиче Миалковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Крало Наковъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Якимъ Нацевъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Стоянъ Нуневъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Яне Олевски, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Стоименъ Радевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Алексо Симоновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Петрушъ Стойчевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Йорде Пешовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Гиче Нацевъ	—	—	1	—	—	—	
22 Тимо, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
23 Съпругата на Сандре Калнишки	1	—	—	—	—	—	
24 Бащата на Сандре Калнишки	—	—	1	—	—	—	
25 Майката на С. Калнишки	—	—	1	—	—	—	
	1	—	102	—	—	—	

	3	2	3	4	5	6	7
Село Китено							
1 Коле Пешевъ, 28 г.	1	—	—	—	—	—	Осжденъ на смъртъ презъ 1920 г. въ Куманово.
	1	—	—	—	—	—	
Село Кнежево							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ септемврий 1920 г. всички селяни сж бити отъ сръбски бандити. Най-много сж пострадали изброенитѣ отъ № 2 до 15.
2 Мите Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
3 Цвѣта Димитрова, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Антонъ Илиевъ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Георги Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
6 Гюро Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Иовче Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Занко Николовъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Анания Пешовъ, 51 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Стоиль Постоловъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Гана Симеонова, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Мите Тоневъ, 54 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Иованче Тасковъ, 56 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Лена Фимкова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Илия Цвѣтковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Никола Кютука	—	—	—	—	—	1	Кжщитѣ на № 16 и 17 сж изгорѣни на 23 септемврий 1920 г. отъ бандата на Църцорийски.
17 Янко Симеоновъ	—	—	—	—	—	1	
18 Спасе Пешовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни, № 18 и 19, сж бити на 10 декемврий 1920 г.
19 Илия Цековъ	—	—	1	—	—	—	
20 Ангелъ Евковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и битъ на 21 декемврий 1920 г.
21 Стоимень Спасовъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ въ края на 1920 г. отъ началника на жандармерийската станция въ селото.
22 Масово изтезавани селяни	—	—	45	—	—	—	Тѣзи 45 души селяни сж затворени презъ януарий 1921 г. отъ бандата на Църцорийски, жестоко изтезавани; следъ това имъ сж взети 5,000 динари откупъ, за да не бждатъ повече изтезавани.

	1	2	3	4	5	6	7
23 Ангелъ Симеоновъ, 40 г.	—	—	—	—	—	1	Битъ жестоко. Кжщитѣ и на двамата (№ 23 и 24) изгорѣни на 4 юний 1921 г.; Миланъ е битъ жестоко, отвлечанъ въ планината и измжчванъ.
24 Миланъ Симеоновъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Станойка М. Симеонова	—	—	1	—	—	—	Бита презъ ноември 1921 г.
26 Вена Стоянова	—	—	—	1	—	—	Бита и изнасилена на 16 февруарий 1923 г. отъ сръбски жандари.
27 Левко Пашовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	№ 27 и 28 бити до смъртъ на 16 февруарий; Цвѣтковъ починалъ отъ боя.
28 Георги Цвѣтковъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	
29 Салтиръ Илиевъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ жестоко на 12 декември 1923 г.; кжщата му изгорѣна; после избѣгалъ въ България, а жена му накарана на сила да се омжжи за единъ сърбинъ.
30 Жената на С. Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
31 Захо Ангеловъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Всички тѣзи селяни (отъ № 31 до 49) сж жестоко бити презъ февруарий 1924 г. отъ бандата на Мино Станковъ.
32 Техано Гьоревъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
33 Цвѣта Донева, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Коле Йовановъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
35 Донда Лекова, 75 г.	—	—	1	—	—	—	
36 Леко Пешовъ, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
37 Георги Митевъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Гургелина Митева, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
39 Насе Митевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
40 Якимъ Митевъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
41 Киме Митовъ 35 г.	—	—	1	—	—	—	
42 Велика Наумова, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
43 Савета Панова, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
44 Калина Савева, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
45 Папа Николасъ Сардачки, 95 г.	—	—	1	—	—	—	
46 Стамена Спасева, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Кжщитѣ на № 50 и 51 сж запалени сръдъ ноцъ на 26 авг. 1924 г. отъ
47 Вена Станойкова, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
48 Ката Цекова, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
49 Ристена Ценева, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
50 Нако Георгиевъ	—	—	—	—	—	1	
51 Петъръ Колевъ	—	—	—	—	—	1	
52 Дете на П. Колевъ	1	—	—	—	—	—	

							бандата на М. Станковъ — група водена отъ Стефанъ Спасовъ. Едно отъ децата на Колевъ не могло да избѣга и изгорѣло живо. Бащата на Георгиевъ бѣ убитъ нѣколко месеца преди това.
53	Майката на Сотиръ Ананиевъ	—	—	1	—	—	Сръскиятъ агентъ Яни Амповъ придруженъ отъ бандата на М. Станковъ, е изтезавалъ жестоко дветѣ жени (№ 53 и 54); обѣсилъ ги е съ главата надолу въ дома имъ, следъ това бандититѣ сж ги биели.
54	Теодора Ананиева, съпруга на С. Ананиевъ	—	—	1	—	—	
55	Фимка Ананиева, 27 г.	—	—	1	—	—	Жестоко бита.
56	Йорданка Анкова, 30 г.	—	—	—	1	—	Бита, изнасилена и отвлечана въ планината; после принудена да избѣга въ България.
57	Цвѣта Богатинова, 62 г.	—	—	1	—	—	Бита почти до смъртъ.
58	Алтѣна Гегова, 35 г.	—	—	1	—	—	Бита и цѣлото й имущество ограбено.
59	Иванъ Колевъ	—	—	1	—	—	Битъ и мушканъ съ ножъ.
60	Ана Манева, 27 г.	—	—	1	—	—	Бита защото мжжа й, вследствие террора, избѣгалъ въ България.
61	Софка Накова, 25 г.	—	—	—	1	—	Бита и изнасилена отъ сръбски жандари.
62	Илинка Наумова, 28 г.	—	1	—	—	—	Жестоко бита отъ сърбитѣ, после отвлечена безследно отъ тѣхъ.
63	Гюргя Николова, 50 г.	—	—	1	—	—	Бита жестоко; а снаха й бита и изнасилена отъ сърбитѣ.
64	Иванка, снаха на Гюргя	—	—	—	1	—	
65	Гергелина Николова	—	—	—	1	—	Бандити водени отъ М. Станковъ обезчестили жената на забѣгналия въ България Мите Николовъ; синъ му е билъ муш-
66	Синъ на Герг. Николова, 15 г.	—	—	1	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
67 Спасенка Петрева	—	—	—	1	—	—	канъ съ ножъ — носи на тѣлото си повече отъ 20 удара съ ножъ.
68 Стана Петрова, 24 г.	—	—	1	—	—	—	Бита и изнасилена. Бита защото мжжа ѝ е билъ принуденъ отъ терора да забѣгне въ България.
69 Тодора Салтирова, 27 г.	—	—	1	—	—	—	Бита защото мжжа ѝ забѣгналъ въ България поради терора.
70 Богатинъ Цековъ	—	—	—	—	—	1	Бандата на М. Станковъ увиснала
71 Цвѣта Цекова	—	—	1	—	—	—	Ц. Цекова съ краката нагоре, ограбили кжщата и я запалили. Загубата е 50,000 динари.
72 Иванка Цвѣтанова	—	—	—	1	—	—	Бандити водени отъ М. Станковъ, увиснали Иванка на едно дърво ; следъ това изнасилена ; ограбени ѝ 15,000 динари. Казали ѝ, че ще изгорятъ кжщата, ако мжжа ѝ не се върне отъ България, кждето е забѣгналъ.
73 М. Цвѣткова, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Бита заедно съ сина си.
74 Стоилъ, синъ на М. Цвѣткова	—	—	1	—	—	—	
75 Илинка Якимова	—	—	1	—	—	—	Бита защото мжжа ѝ забѣгналъ въ България поради терора.
76 Дана Янкова	—	—	—	1	—	—	Бита и изнасилена.
	2	1	102	8	—	6	
Село Койково							
1 Дъщерята на Христо Пешовъ	—	—	—	1	—	—	Двеѣ жени сж бити и изнасилени на 12 май 1919 г. отъ сръбски бандити.
2 Снахата на Хр. Пешовъ	—	—	—	1	—	—	
3 Стоименъ Наковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 3 до 5) сж жестоко бити на 28 декемврий 1919 г. ; на Наковъ
4 Кипрянъ Ивановъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Доне Спасковъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
							с ж изгорѣни 6 сгради презъ 1921 г.
6 Иосифъ Алековъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	№ 6 и 7 бити презъ 1920 г.
7 Богатинъ Теодосиевъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Викия Накова, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 28 декемврий 1920 г.
9 Тодоръ Стояновъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и въ затворъ за две години презъ 1920 г. ; цѣлото му имущество изгорѣно на 23 септемврий 1920 г. отъ бандата на Църцорийски.
10 Зафо Димитровъ	—	—	—	—	—	1	Изгорѣни му 13 сгради презъ януарий 1921 г. съ всичката покъщнина.
11 Алтъна Панова	—	—	—	—	—	1	Изгорѣна кжщата ѝ презъ януарий 1921 г.
12 Пано Стойковъ	—	—	—	—	—	1	Изгорѣна му кжщата на 20 януарий 1921 г. отъ бандата на Църцорийски.
13 Роска Димчова	—	—	1	—	—	—	На 2 януарий 1921 г. бита жестоко ; следъ това печена на огънъ отъ единъ сръбски старшия, защото се оплакала отъ него предъ подпрефекта.
14 Димитъръ Арсеновъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (№ 14, 15 и 16)
15 Ирина Митева	—	—	1	—	—	—	с ж бити презъ януарий 1921 г.
16 Поце Тоневъ	—	—	1	—	—	—	отъ бандитѣ на Търговишки и Църцорийски ; на последния е изгорѣна кжщата и кошарата му.
17 Коце Атанасовъ, 27 г.	1	—	—	—	—	—	Битъ жестоко на 26 октомврий 1921 г. ; после застрелянъ изъ засада.
18 Мите Атанасовъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	Презъ 1922 г. затворени въ една сламена колиба ;
19 Мите Арсовъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	после колибата запалена ; следъ то-
20 Мите Божиновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
21	Иванъ Теодосиевъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	ва силно обгорѣни, тѣ били жестоко изтезавани. (№ 18, 19 и 20).
22	Кръстана Кипрянова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Починалъ отъ бой презъ 1922 г.
23	Китанъ Заховъ, 19 г.	—	—	1	—	—	—	На 9 августъ 1922 г. е изтезавана, обѣсвана съ главата надолу; а тримата останали (№ 23, 24 и 25) сж мушкани съ ножове.
24	По-малкиятъ братъ на К. Заховъ	—	—	1	—	—	—	Починалъ отъ бой презъ 1924 г.
25	Майката на К. Заховъ	—	—	1	—	—	—	Раненъ презъ 1924 г.
26	Китанъ Мишевъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—	Бита, къщата ѝ изгорена и овцитѣ ѝ задигнати.
27	Тодоръ Теодоровъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
28	Роза Заова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
29	Коце, бившъ кметъ	—	—	—	—	—	1	
30	Йорданка Тодорова	—	—	—	1	—	—	Отвлечена, бита и изнасилена отъ 6 души сръбски войници; мжжътъ ѝ презъ това време е билъ въ затвора.
31	Фидана Цвѣткова, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Бита жестоко.
		3	—	21	3	—	4	
Село Конопице								
1	Жестоко бити селяни	—	—	12	—	—	—	На 24 юний 1919 г. сърбитѣ сж арестували и били до смъртъ 12 селяни.
		—	—	12	—	—	—	
Село Крива Ябука								
1	Иванъ Милошовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 1 януарий 1921 г.
2	Иванъ Митевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 3 януарий 1921 г.
		—	—	2	—	—	—	
Село Крилатица								
1	Ванчо Арсовъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	Всички селяни сж бити отъ сръбскитѣ бандити, между които и споменатитѣ.
2	Иванъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
3	Лоне Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
4	Алексо Попковъ	—	—	1	—	—	—	
5	Илия Тодоровъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
6 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж бити отъ К. Търговишки, загдето гласували за опозицията.
	—	—	5	—	—	—	
Село Куклица							
1 Стойче, кмета на селото	1	—	—	—	—	—	Осжденъ презъ 1920 г. на 15 год. затворъ; починалъ въ затвора отъ изтезанията презъ 1924 г.
2 Йорде, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезанията въ полицията въ Куманово.
3 Мите Арсовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Деветимата селяни сж арестувани и бити жестоко.
4 Мито Додевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Генко Качаровъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Стойче Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
7 Тасе Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
8 Божко Милевъ	—	—	1	—	—	—	
9 Арсо Михайловъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Стефанъ Николовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Серафимъ Стойчевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
	2	—	9	—	—	—	
Село Кукувишка							
Махала							
1 Съпругата на Малинъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—	Нападната въ домътъ си отъ единъ сръбски старшия съ жандаритѣ Елмазъ и Цвео, за да бжде изнасилена, но тя се борила и била жестоко бита.
	—	—	1	—	—	—	
Махала Кулата							
1 Иванъ Геровъ	—	—	1	—	—	—	На 1 ноемврий 1920 г. единъ сръбски жандаръ е стрелялъ върху група селяни отиващи на свадба въ с. Мужково, като ранилъ тежко споменатитѣ тукъ двамаселяни.
2 Антонъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Кундино							
1 Петрушъ Кундински	1	—	—	—	—	—	Убити (№ 1 и 2) презъ септемврий 1921 г.
2 Мите Поповъ, 55 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Тасе Гъоревъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Осжденъ въ 1922 г. на 15 год. затворъ; починалъ въ затвора отъ изтезания презъ 1924 г.
4 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 11 априлъ 1922 г. почти всички селяни сж бити отъ бандититѣ на Търговишки. Най-жестоко сж бити тукъ изброенитѣ отъ № 5 до 13.
5 Йове Величковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Петрушъ Данаиловъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Пано Домазетовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Мире Максимовъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Величко Милошевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Миладинъ Нуневъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Йосифъ Петковъ, 75 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Тосе Поцевъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Трайче Стаменовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Симо Додевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Бити и арестувани. (№ 14 до 16).
15 Василъ Ефремовъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Стоименъ Павловъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Снахата на Тале Цуревъ	—	—	1	—	—	—	Сръбски войници сж се опитали да я изнасятъ; при бѣгството ѝ, тя била ранена смъртно.
	3	—	13	—	—	—	

Село Куново

1 Китанъ Арсовъ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	На 17 януарий 1921 г. изтезаванъ жестоко отъ бандита Църцорийски, следъ това отведенъ въ мѣстността « Арабийска чешма » и тамъ следъ като оскубали косата и брадата му, го заклали.
2 Доне Лазаровъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 12 декемврий 1921 г.
3 Стояна Великова	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
4 Султана Велинова, 35 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилена отъ сърбитѣ на януарий 1922 г.
5 Стояна Веселинова	—	—	—	1	—	—	На 1 януарий 1922 г. затворена отъ сръбски жандари въ единъ хамбаръ и тамъ изнасилена.
6 Мите Алексовъ	1	—	—	—	—	—	Объсенъ отъ бандата на М. Страцински презъ мартъ 1922.
7 Султана Игнатова, 28 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилвана почти до смъртъ на 7 май 1922 г.; на сжщата дата изнасилена отъ сърбитѣ и Ст. Христова.
8 Стоянка Христова, 40 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилвана почти до смъртъ на 7 май 1922 г.; на сжщата дата изнасилена отъ сърбитѣ и Ст. Христова.
9 Ефремъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 9 до 12) сж бити почти до смъртъ на 7 1923 г.
10 Костадинъ Заховъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.
11 Миланъ Кировъ	—	—	1	—	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.
12 Йорде Миалковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.
13 Руса Цекова, 35 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.
14 Димитъръ Митевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ на 8 априлъ 1923 г. отъ околийския полицейски началникъ Митровичъ.
15 Василь Тодоровъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ почти до смъртъ на 8 юний 1923 г. отъ околийския полицейски началникъ Митровичъ.
16 Славчо Тасевъ, 17 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ до смъртъ на 20 августъ 1923.
17 Станко К. Лековъ, 18 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 20 августъ 1923 г. и пречупенъ отъ бой.
18 Василко, кметъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ на 14 януарий 1924 г.; устата, носътъ и очитѣ му изгорѣни при изтезанията.
19 Стойна Велинова, 28 г.	—	—	1	—	—	—	Петътѣ жени и К. Янковъ сж изтезавани презъ февруарий 1924 г.; Христова и М. То-
20 Сандра Константинова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.
21 Таска Саздова, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Изнасилена отъ М. Страцински презъ февруарий 1923 г.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
22 Мара Тонева, 60 г.	1	—	—	—	—	—	нева сж мушкани съ ножове, вследствие на което починали. Жестоко бити отъ 30 души отъ бандата на М. Станковъ презъ февруарий 1924 г. Всички селяни сж бити отъ сръбския полицейски агентъ Адамъ Маджаровичъ, придруженъ отъ нѣколко полицаи.
23 Стоянка Христова, 28 г.	1	—	—	—	—	—	
24 Киро Янковъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Горестя Донева, 78 г.	—	—	1	—	—	—	
26 Велинъ Константиновъ	—	—	—	—	—	1	
27 Тоне Поцевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Василко Тоневъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
30 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	
31 Корестия Андонова, 78 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и отвлеченъ безследно отъ сръбитъ.
32 Христо Арсовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
33 Йорде Георгиевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Коста Зарковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
35 Илия Ивановъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
36 Тасе Йосифовъ	—	1	—	—	—	—	
37 Мирко Кировъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—	
38 Катерина Миланова, 30 г.	—	—	—	1	—	—	Бита и изнасилена да се омжжи за ренегата Йонте Сеневъ отъ с. Пленци.
39 Доне Митевъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 42 до 49 селяни сж жестоко бити отъ сръбския бандитъ Страцински; отъ боя М. Иванова изгубила едното си око.
40 Леко Пешевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
41 Георги Цвѣтковъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
42 Доне Доневъ	—	—	1	—	—	—	
43 Мара Иванова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
44 Тасе Йосевъ	—	—	1	—	—	—	
45 Моне Миаловъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
46 Салтиръ Миаловъ, братъ на Моне	—	—	1	—	—	—	
47 Тимо Моневъ	—	—	1	—	—	—	
48 Глигоръ Ристовъ	—	—	1	—	—	—	
49 Мария Тенева	—	—	1	—	—	—	
	4	1	35	6	—	1	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Кървачко							
1 Миле Ангеловъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (№ 1, 2 и 3) сж бити на 14 януарий 1920 г. отъ единъ сръбски полицейски старшия.
2 Георги Илиевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Георги Стойчевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Иванче Илиевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 19 януарий 1920 г.
5 Ангелина Митева, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 14 декемврий 1920 г.
6 Ефремъ, общински полицай	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 6 до 9 сж арестувани и бити на 22 декемврий 1920 г.
7 Наумъ, братъ на Ефремъ	—	—	1	—	—	—	
8 Трайко Ивановъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ отъ началника на жандарската станция при с. Кнежево въ края на 1920 г.
9 Наумъ Якимовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Яне Якимовъ, кметъ	—	—	1	—	—	—	
11 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ януарий 1921 г. сж бити всички селяни, и имъ е взетъ откупъ 3,500 динари.
12 Насе Илиевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Жестоко битъ и изтезаванъ на 27 януарий 1921 г.; починалъ отъ побоя.
13 Магда Трайкова, 32 г.	—	—	1	—	—	—	Бита на 12 януарий 1922 г.
14 Тимка Златанова, 36 г.	1	—	—	—	—	—	Арестувана презъ 1922 г. и починала въ затвора отъ изтезанията.
15 Златанъ Колевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и изтезаванъ презъ 1922 г.; по-късно избѣгалъ въ България.
16 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1924 г. между 5 и 13 февруарий всички селяни сж жестоко бити.
17 Мите Илиевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 17 и 18) сж бити почти до смъртъ на 5 февруарий 1924 г.
18 Симеонъ Петровъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
19 Славчо Ваневъ	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни (отъ № 19 до 24) сж бити почти до смъртъ на 12 юлий 1924 г.
20 Спасена Коцева	—	—	1	—	—	—	
21 Станойко Ивановъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Богатинъ Младеновъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
23 Стоименъ Младеновъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Иозе Станойковъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	На пжтъ за Кратово, срещнатъ отъ една сръбска банда и убитъ съ ножове.
25 Салтиръ Ефремовъ	1	—	—	—	—	—	
26 Стоименъ Симеоновъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ почти до смъртъ, а жена му съблечена гола и изнасилена.
27 Жената на Ст. Симеоновъ	—	—	—	1	—	—	
	3	—	21	1	—	—	
Село Лесковци							
1 Игумена на Лесковския Манастиръ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	О с ж д е н ъ на смъртъ, после присждата намалена на 20 г. затворъ.
	—	—	1	—	—	—	
Село Луково							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Много селяни сж бити отъ К. Търговишки, за д е т о гласували за опозицията.
2 Илия Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
3 Ампо Миялковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
5 Тасе Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 5 и 6) сж изтезавани на 8 юлий 1923 г. отъ подпрефекта на Кратово, М и т р о в и ч ъ.
6 Мите Моневъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
7 Руса Цекова	—	—	—	1	—	—	Изнасилена отъ сръбския бандитъ М. Страцински.
<hr/>							
	—	—	4	1	—	—	
<hr/>							
Село Лесново							
1 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	Презъ януарий 1921 г. бандитъ на Църдорийски и Търговишки сж опожарили всички заслони и кошари на селянитъ.
2 Божилъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ сръбската полиция на 10 октомврий 1922 г.
<hr/>							
	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
Махала Мало Горе							
1 Баба Елена	—	—	1	—	—	—	Двама сръбски жандари сж влѣзнали въ кщцата ѝ и се опитали да изнасилятъ снаха ѝ: тя побѣгнала, но настигната отъ старшията е намушкана съ ножъ: бабата е намѣрена облѣна въ кръвъ и полумъртва; а снахата намушена нѣколко пжти съ ножъ отъ старшията, е била спасена отъ съселянитъ си.
2 Цвѣта — снаха на баба Елена	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
	—	—	2	—	—	—	
<hr/>							
Село Млаки							
1 Трайко Пецевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ на 4 априль 1922 г. и затворенъ въ Куманово.
<hr/>							
	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
Село Маричино							
1 Симеонъ Станковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 25 год. затворъ презъ 1920 г. въ Куманово.

	1	2	3	4	5	6	7	
2 Опожарявания	—	—	—	—	—	—	x	На 18 януарий 1921 г. сръбски жандари начело съ Търговишки с ж опожарили всички кошари и заслони на селянитѣ.
3 Гьоре Антоувъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	—	Убитъ презъ септемврий 1921 г.
4 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	—	Презъ 1922 г.
5 Насе Анчевъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1923 г.
6 Йордето, 25 г.	—	—	1	—	—	—	—	Тримата (отъ № 6 до 8) сж жестоко бити на 12 августъ 1923 г.
7 Гьоре Стояновъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	—	
8 Серафимъ Стояновъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	—	
9 Миланъ Ласинъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	—	Бити и после арестувани (отъ № 9 до 11).
10 Никола Лековъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	—	
11 Костадинъ Тончевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	—	
12 Съпругата на Нане Тасевъ	—	—	1	—	—	—	—	Бита отъ сръбска банда.
	2	—	8	—	—	—	—	
Село Мужково								
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	—	На 19 септемврий 1920 г. всички селяни сж бити отъ бандата на Д. Църцорийски ; на Салтировъ е разрѣзано лицето.
2 Баба Ивана, 60 г.	—	—	1	—	—	—	—	Яначковъ е битъ до безсъзнание, а е бито и едно 14 годишно момче.
3 Якимъ Салтировъ	—	—	1	—	—	—	—	
4 Илия Яначковъ	—	—	1	—	—	—	—	
5 Антонъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 5 до 7) сж ранени отъ сръбски полицаи на 1 ноемврий 1920 г.
6 Постолъ Ивановъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	—	
7 Иванъ Геровъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	—	
8 Димитъръ Салтировъ	—	—	—	—	—	—	1	Кжщата му изгорѣна на 21 декемврий 1920 г. ; по това време той е билъ вече забѣгналъ въ България.
9 Антонъ Ангеловъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	—	Изброенитѣ отъ № 9 до 27 селяни сж жестоко бити на 3 януарий 1921 г.
10 Григоръ Арсениевъ	—	—	1	—	—	—	—	
11 Владимиръ Георгиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
12 Спасъ Гицевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Китанъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
14 Нако Костадиновъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Стефанъ Миялковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Якимъ Митровъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Иванъ Митевъ, 22 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Трайко Наковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Яне Николовъ	—	—	1	—	—	—	
20 Стоилъ Петровъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Стойче Постоловъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Стоянъ Спасовъ	—	—	1	—	—	—	
23 Христо Стефановъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Гица Стоянова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Насе Теодосовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
26 Мите Якимовъ	—	—	1	—	—	—	
27 Петрушъ Давидковъ	—	—	1	—	—	—	
28 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 27 януарий 1921 г. всички се- ляни на възраст отъ 10 до 70 годи- ни сж бити отъ бандата на Църцо- рийски ; следъ то- ва имъ взели 10 хил. динари от- купъ.
29 Димитрия Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни
30 Давидко Митевъ	—	—	1	—	—	—	(№ 29 и 30) сж бити въ началото на 1921 г.
31 Тодоръ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни
32 Нашко Пешевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	(№ 31, 32 и 33)
33 Майката на Пешевъ, 85 г.	—	—	1	—	—	—	сж жестоко изте- завани на 22 ок- томврий 1921 г.
34 Жоро Младеновъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Четиримата селя- ни (отъ № 34 до
35 Тасе Максимовъ	1	—	—	—	—	—	37) сж жестоко би- ти на 10 януарий
36 Лена, снаха на Максимовъ	—	—	1	—	—	—	1922 г. ; Т. Мак- симовъ починалъ отъ побоя.
37 Вриа, сестра на Максимовъ	—	—	1	—	—	—	Мушканъ съ но- жове ; 13 февруа- рий 1922 г.
38 Яне Арсовъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
39 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	На 5 мартъ 1922 г. много селяни сж изтезавани отъ М. Страцински.
40 Геро Петковъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни

	1	2	3	4	5	6	7
41 Павле Стояновъ, 17 г.	—	—	1	—	—	—	(№ 40 и 41) сж бити на 12 юлий 1922 г. отъ сръбски полицаи.
42 Стоименъ Маневъ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	Ужасно изтезавани (драни като овне) отъ бандата на М. Станковъ. Февруарий 1924 г.
43 Мануилъ Насевъ, 52 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	38	—	—	1	
Село Нежилово							
1 Бити селяни	—	—	х	—	—	—	На 18 септемврий 1920 г. сж бити по-голъмата частъ отъ селянитѣ отъ бандата на Д. Църцорийски. Най-жестоко сж бити изброенитѣ отъ № 2 до 6.
2 Васа Димитрова	—	—	1	—	—	—	
3 Савко Ивановъ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Фимка Младенова, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Тоне Митевъ, 41 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Мите Спасовъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Яне Алексовъ	—	—	—	—	—	1	На тримата селяни (№ 7, 8 и 9) сж изгорени кжщитѣ на 21 декемврий 1920 г. отъ бандититѣ сърби. Сжщо така били опожарени всички кошари и заслони наоколо.
8 Димитъръ	—	—	—	—	—	1	
9 Лазаръ Станишковъ	—	—	—	—	—	1	
10 Опожарявания	—	—	—	—	—	х	
11 Коцана Яне Алексова	—	—	—	1	—	—	Дветѣ жени сж изнасилени и изтезавани на 15 юлий 1921 г. отъ Д. Църцорийски съ бандититѣ си ; рѣзали имъ и мѣсото отъ прѣститѣ на ржцетѣ имъ.
12 Стоя Лаз. Станишкова	—	—	—	1	—	—	
13 Петре Доневъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (№ 13, 14 и 15) сж жестоко изтезавани на 5 мартъ 1922 г. отъ бандита Максимъ Страцински ; краката имъ сж свързани съ вжже, което после намокряли съ вода ; мушкани сж съ щикове, бити и пр. ; накрая били отнесени въ домоветѣ си отъ близкитѣ на носилки.
14 Доне Митевъ	—	—	1	—	—	—	
15 Коле Тоневъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
16 Елена Йозева	—	—	1	—	—	—	Бита на 9 септември 1922 г. отъ сърбитѣ.
17 Коце Аковъ, 54 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селяни отъ № 17 до 21 сж бити на 13 юлий 1924 г.
18 Николашко Ивановъ, 41 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Якимъ Кръстевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Мите Спасовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Трайко Стойковъ, 33 г.	—	—	1	—	—	—	Бита и изнасилена на 8 августъ 1924 г.
22 Ристена Николова, 27 г.	—	—	—	1	—	—	
23 Христо Алексовъ, 50 г.	—	—	x	—	—	—	Арестуванъ съ цѣлата си фамилия; отведени въ Кратово и бити. Съ него отвели и били и братъ му Мите.
24 Мите Алексовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Стефанъ Алексовъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ, но избѣгалъ.
26 Стоименъ Ангеловъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
27 Василко Кръстевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и изтезаванъ. Арестуванъ и битъ нѣколко пѣти; осжденъ на 20 год. затворъ; следъ това помилванъ на 7 години и освободенъ.
28 Марко Колевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
29 Китанъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Бита и единия й кракъ счупенъ.
30 Стояна Иванова, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
31 Анисия Петрушова, 23 г.	—	—	—	1	—	—	Бита и изнасилена, а прѣститѣ й отрѣзани.
32 Тасе Стояновъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	И двамата (№ 34 и 35) сж изгубили едното си око при боя, наложенъ имъ отъ сръбски полицейски агенти отъ Кратово. Бити сж почти всички селяни.
33 Наумъ Яковъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
34 Яне Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
35 Раде Митовъ	—	—	1	—	—	—	
36 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
	—	—	25	4	—	3	
Село Неокази							
1 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ 1922 г. мно-

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Наумъ Пътачки, 50 г.	—	—	1	—	—	—	го селяни сж арестувани и изтезавани. Битъ до смъртъ на 11 юлий 1923 г.
3 Стоянъ Гавриловъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ, после арестуванъ.
4 Саздо Гацевъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ, после арестуванъ.
5 Гаврилъ Георгиевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Дона Гочева	—	—	1	—	—	—	Бита до безсъзнание.
7 Ката Гочева, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Бита до безсъзнание.
8 Христо Заовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Кралъ, старецъ ,	—	—	—	—	1	—	Взети му 1000 турски лири.
10 Мите Спасовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Янко Стояновъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Ефтимъ Яневъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Бити селяни	—	—	—	—	x	—	Група селяни сж бити жестоко и сж глобени по 5 хил. динари.
	—	—	10	—	1	—	
Село Ново Мужково							
1 Манолъ Ефремовъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни сж изтезавани, мушкани съ ножове.
2 Стоилъ Ефремовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Одрано							
1 Андонъ Алексовъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни сж арестувани, бити и държани въ затвора.
2 Тодоръ Дарковъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Опила							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 17 септемврий 1920 г. бандата на Търговишки е била повечето селяни. Стаменова е бита до безсъзнание, а на Митовъ сж взели 1000 динари.
2 Наста Йосифова, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Савета Йосифова, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Максимъ Митовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Дена Стаменова, 23 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
6 Георги Кръстевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и затворенъ презъ 1920 г. Освободенъ следъ една година.
7 Георги Витаковъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни (отъ № 7 до 12) сж бити презъ януарий 1922 г., а после затворени въ Куманово.
8 Стоименъ Георгиевъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Иосифъ Милчевъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Иосифъ Спасовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Стоименъ Спасовъ	—	—	1	—	—	—	
12 Игнатъ Стояновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Бити селяни	—	—	60	—	—	—	На 5 априль 1922 г. 60 души селяни сж жестоко бити отъ бандата на Страцински.
14 г-жа Тасева	—	—	1	—	—	—	Бита на 25 ноемврий 1922 г.
15 г-жа Алтана, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Бита много пжти.
16 Андонъ Божиновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ.
17 Стоянъ Алексовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ отъ № 17 до 28 селяни сж арестувани и жестоко бити. № 17 и 20 сж успѣли да избѣгатъ отъ затвора въ Куманово. Като изключимъ № 19, 22 и 27, останалитъ сж сждени и осждени въ Скопйе.
18 Тодоръ Алексовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Серафимъ Арсовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Стойчо Ивановъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Нако Лазовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
22 Пано Лазаровъ	—	—	1	—	—	—	
23 Мито Б. Николовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
24 Анастасъ Павлевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
25 Алекса Поповъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
26 г-жа Стоименова, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
27 Иванъ Тодоровъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
28 Анастасъ Христовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	

— — 86 — — —

Село Петришино

1 Ильо	—	—	1	—	—	—	Осжденъ въ 1920 г. на 15 год. затворъ. Освободенъ 1927 г.
2 Ефремъ Иосифовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ въ 1920 г. на 25 год. затворъ.
3 Петра Кипрова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Бита и изтезавана.
4 Ангелъ Кръстевъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Бита жестоко.
5 Кръстана Тимова, 35 г.	—	—	1	—	—	—	

— — 5 — — —

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Плешенци							
1 Ампо Николовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	№ 1, 2 и 3 сж бити жестоко.
2 Григоръ Николовъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Миланъ Нисовъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Масово изтезавани	—	—	x	—	—	—	Презъ 1922 г. много селяни сж изтезавани.
	—	—	3	—	—	—	
Село Пендакъ							
1 Яне Лазаровъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни сж бити, арестувани и държани въ затвора.
2 Ванчо Максимовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Стойче Христовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	
Село Приковци							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж бити отъ К. Търговишки, задето гласували за опозицията. Осжденъ презъ 1920 г. на 25 г. затворъ; починалъ отъ изтезанията презъ 1923 г. въ затвора « Лепа Глава ». Жестоко битъ на 15 октомврий 1922 г.; починалъ отъ изтезанията.
2 Марко Илиевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Дъдо Ноне, 70 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Пробиципъ							
1 Лазко Колевъ	1	—	—	—	—	—	На 14 януарий 1919 г. следъ като сж му извадени очитѣ отъ подпрефекта на Кратово, е убитъ вънъ отъ г. Кратово.
2 Марко Анастасовъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Тиме Велковъ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни (отъ № 2 до 6) сж бити презъ януарий 1921 г.
4 Мите Димишковъ	—	—	1	—	—	—	
5 Марко Коцевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Гиро Маринковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	
							Презъ 1922 г. ос-

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
8 Игнатъ Алексовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	венъ изброенитѣ
9 Моне Андоновъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	поименно по-долу
10 Василъ Арсовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	селяни, много дру-
11 Петре Арсовъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	ги сж подложени
12 Тасе Ив. Войковски, 34 г.	—	—	1	—	—	—	на бой и изтеза-
13 Баба Клеме, 60 г.	—	—	1	—	—	—	ния. 10 априль
14 Маджо Колевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	1922 г.
15 Мите Миновъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	
16 Ефремъ Митковъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
17 Лефтера Павлова, 27 г.	—	—	1	—	—	—	
18 Мите Павловъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
19 Никола Савовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
20 Коце Стоиловъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
21 Ангелина Митрушева, 28 г.	—	—	—	1	—	—	Насилена да на-
22 Туна Стърмошъ, 36 г.	—	—	1	—	—	—	пустне мжжа си.
							Бита отъ кмета на
							селото.
	1	—	19	1	—	—	

Село Радковица

1 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	Презъ януарий 1921 г. бандитѣ на Търговишки и Църцорийски с ж опожарили всички кошари и колиби на селянитѣ по за- повѣдь на подпре- фекта на Кратово. Битъ на 4 априль 1921 г.; по-късно починалъ отъ боя.
2 Анани Кировъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1921 г.
3 Дѣдо Стоимень, 75 г.	1	—	—	—	—	—	На 18 февруарий 1923 г. бандата на М. Страцински е била всички селя- ни.
4 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Битъ почти до смъртъ.
5 Моне Димитровъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
	2	—	1	—	—	—	

Село Рудари

1 Елмазъ, турчинъ	—	—	1	—	—	—	Битъ на 16 декем- врий 1920 г.
2 Алия Ешефъ, турчинъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни
3 Бити селяни	—	—	2	—	—	—	(отъ № 2 до 3) сж

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Великъ Камберовъ	—	—	1	—	—	—	жестоко бити; краката имъ сж горѣни съ желѣзо презъ ноемврий 1922 г.; Алиа е сжденъ, но оправданъ. Тримата селяни (№ 4, 5 и 6) сж бити на 10 октомврий 1923 г.
5 Янко Колевъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Тасе Петровъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	7	—	—	—	
Село Ратовица							
1 Санде Ананиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни (отъ № 1 до 6) сж жестоко бити на 16 декемврий 1920 г. По-късно първиятъ е избѣгалъ въ България. Убитъ презъ 1922 г. Презъ 1922 г. много селяни сж бити отъ сърбитѣ. Битъ жестоко презъ 1922 г. Битъ и изтезаванъ. № 11 и 12 сж арестувани, бити, хвърлени по стълбитѣ на полицията и така починали отъ изтезанията. Тримата селяни (№ 13, 14 и 15) сж арестувани и бити.
2 Славко Генинъ, 23 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Манчо Георгиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Тодоракъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Игнатъ Стояновъ, 24 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Славко Стойчевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Тодоръ Гичевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	
9 Дими Георгиевъ, влахъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Цико Георгиевъ, влахъ	—	—	1	—	—	—	
11 Мино Георгиевъ, влахъ	1	—	—	—	—	—	
12 Тодоръ Дългия, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
13 Мите Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
14 Лазо Манасовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
15 Петъръ Тодевъ, 42 г.	—	—	1	—	—	—	
	3	—	11	—	—	—	
Село Самаритѣ							
1 Богданъ Божиновъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ; после избѣгалъ въ България.
2 Наумъ Михайловъ	—	—	1	—	—	—	Изтезаванъ на 25 октомврий 1921 г.
	—	—	2	—	—	—	
Село Старо Мужково							
1 Коле Аджиски, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Аритонъ Иловъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	сж жестоко изте- завани; мушкани съ ножове; Стоя- новъ е починалъ отъ ранитѣ полу- чени при изтеза- нията. На 25 мартъ 1922 г. сръбския жан- даръ Тоцо се опи- талъ да изнасили дветѣ девойки (№ 6 и 8), но тѣ успѣ- ли да побѣгнатъ. Озвѣренъ, той по- сѣгналъ тогава на Н. Йованчева, коя- то била спасена отъ съседитѣ ѝ.
3 Доне Сребрено, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Серафимъ Сребреновъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Стоилко Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
6 Ангина Ампова	—	—	1	—	—	—	
7 Наца Д. Йованчева, 75 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Коцена Стоянова	—	—	1	—	—	—	
	1	—	7	—	—	—	
Село Страцинъ							
1 Иванъ Страцински, 38 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ априлъ 1921 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Стърмошъ							
1 Марко Стърмошки, 27 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 8 юлий 1922 г.
2 Тане Чудото, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Тимо Чудото, 46 г.	—	—	1	—	—	—	
	1	—	2	—	—	—	
Село Стуболь							
1 Отецъ Германъ, калу- геръ отъ Лесновския манастиръ	—	—	1	—	—	—	Затворенъ въ Кра- товския затворъ презъ май 1920 г.
2 Гъоре	—	—	1	—	—	—	Ржката му стро- шена отъ бой на- несенъ му отъ сръбски войници и бандити на 22 яну- арий 1921 г.
3 Стойчо Ананиевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ почти до смъртъ.
4 Анания Кръстевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Стоянь Йосифовъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Георги Митевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Ефремъ Митевъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
8 г-жа Григоръ Нанева, 32 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилена и вед- но съ бебето си по- ставена въ затво- ра.
9 Бебето на г-жа Нанева	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
10 Пано Радевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Иванка Стоянова	—	—	—	1	—	—	Дветъ жени (№ 11 и 12) сж отвлечени и насила заставени да се омжатъ за сръбски полицаи, макаръ, че били вече омжжени.
12 Стоянка Г. Стоянова, 18 г.	—	—	—	1	—	—	
	—	—	9	3	—	—	
Село Татомиръ							
1 Кръсто Голѣмшиийски, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ полицейски агенти, подпомогнати отъ бандититѣ. Починалъ отъ жестоки изтезания.
2 Кръсто Голѣмански, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Талишманци							
1 Таше Стойковъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни сж жестоко бити и изтезавани презъ септемврий 1920 г. отъ бандата на Търговишки. Повечето селяни сж бити отъ Търговишки, задето не сж гласували за правителството. Битъ, ограбенъ и арестуванъ презъ януарий 1921 г. Битъ и арестуванъ. Петимата селяни (отъ № 6 до 10) сж арестувани, бити, изтезавани и държани въ затвора.
2 Кръсто Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	
3 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
4 Стаменъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Стаменъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
6 Симеонъ Ивановъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Наце Митевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Якимъ Пауновъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Петрушъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Стоименъ, 37 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	9	—	—	—	
Село Тополово							
1 Стефана Иванова, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Дветъ жени (№ 1 и 2) сж бити всѣки день отъ 18 до 26 мартъ 1924 г., защото мжжетѣ имъ забѣгнали, за да се спасятъ отъ сръбския тероръ.
2 Велика Кузманова, 45 г.	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Кире Ефремовъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Стойна Илиева, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Гургелина Миалкова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Стоименъ Стефановъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Трипотанци							
1 Герасимъ Апостоловъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 24 ноемврий 1919 г.
2 Илия Алексиевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ отъ двама сръбски войници, поради което дълго е трѣбвало да лежи.
3 Таша Миланова, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 3 до 5) сж жестоко изтезавани на 9 май 1922 г.
4 Мано Павловъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (отъ № 6 до 8) сж сждени по Скопския процесъ презъ май 1922 г.
5 Постолъ Павловъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	На 9 юний 1922 г. бандата на Стойчо Добревъ и М. Страцински (около 80 души) е подложила на бой и изтезания всички селяни. Много сж били овивани съ вжжета, после намокряни, отъ което месото се е пропуквало и после бодѣно съ игли.
6 Илия Кузмановъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Убитъ на 6 юлий 1922 г.
7 Никола Никшевъ	—	—	1	—	—	—	
8 Мите Стояновъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
9 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	
10 Мите Захаровъ	—	—	1	—	—	—	
11 Стоянъ Митевъ	—	—	1	—	—	—	
12 Андонъ Николовъ	—	—	1	—	—	—	
13 Миланъ Нацевъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 6 юлий 1922 г.
14 Ограбени селяни	—	—	—	—	x	—	На 29 декемврий 1923 г. сръбски войници сж вземали по 150 динари налогъ на селянитѣ и други разни храни.
	1	—	11	—	—	—	

Село Туралево

1 Кузманъ Ангеловъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Всички сж бити
---------------------------	---	---	---	---	---	---	----------------

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Кузманъ Стефановъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	всѣки день отъ 18 до 26 мартъ 1924 г. Отъ изтезанията Стефановъ почи- налъ.
3 Фамилията на Тр. Тодоровъ	—	—	x	—	—	—	
	1	—	1	—	—	—	
Село Търновецъ							
1 Йозе Илиевъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни сж арестувани, би- ти и държани въ затворъ.
2 Серафимъ Смокарски, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Филиповци							
1 Богданъ Ангеловъ, 32 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и арестуванъ. Битъ и арестуванъ. Битъ и арестуванъ. Битъ и арестуванъ. Двамата селяни (№ 5 и 6) сж би- ти на 26 мартъ 1924 г. Повечето селяни сж бити отъ К. Търговишки, заде- то гласували за опозицията.
2 Димо Иванчовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Илия Китановъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Бафиръ Яшковъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Кице Калъчевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Серафимъ Смилевъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
	—	—	6	—	—	—	
Село Щалковица							
1 Славка Игнатова, 20 г.	1	—	—	—	—	—	Починала отъ же- стокия побой презъ 1924 г. Н а 20 януарий 1921 г. Търговиш- ки съ 50 жандари е опожарилъ всич- ки кошари и коли- би на селянитъ.
2 Опожарявания	—	—	—	—	—	x	
	1	—	—	—	—	—	
Село Шлегово							
1 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	Битъ на 22 яну- арий 1921 г. (отъ сръбски вой- ници и бандити) ведно съ много се- ляни. Петимата селяни
2 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	
3 Якимъ Аначковъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Алеко Монеvъ	—	—	1	—	—	—	(отъ № 3 до 7) сж бити презъ януарий 1921 г.
5 Стефанъ П. Павловъ	—	—	1	—	—	—	
6 Георги М. Плачковъ	—	—	1	—	—	—	
7 Коле Салтировъ	—	—	1	—	—	—	
8 Бащата на свещ. Алекси Павловъ	—	1	—	—	—	—	Тримата селяни (№ 8, 9 и 10) сж арестувани и бити, 26 януарий 1921 г.; първитъ двама сж изчезнали безследно. На сжщата дата съ бити други 112 селяни отъ сжщото село.
9 Синътъ на свещ. Павловъ	—	1	—	—	—	—	
10 Дъщерята на свещ. Павловъ	—	—	1	—	—	—	Починалъ отъ жестокиѣ изтезания.
11 Масово бити селяни	—	—	112	—	—	—	
12 Методи Мишевъ	1	—	—	—	—	—	
	1	2	119	—	—	—	

Село Шопско Рудари

1 Ванко Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни сж арестувани и бити.
2 Стоянъ Гьоргенинъ	—	—	1	—	—	—	
3 Траянъ Летеевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Стойчо Серафимовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	

Село Ямище

1 Яне Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Четиримата селяни (отъ № 1 до 4) сж жестоко изтезавани на 26 ноемврий 1919 г. отъ сръбския бандитъ Стоянъ.
2 Георги Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
3 К. Тодоровъ	—	—	1	—	—	—	
4 Георги Янчевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Серафимъ Величковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни (№ 5 и 6) сж бити на 27 ноемврий 1919 г.
6 Иванъ Янчевъ, 25 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Йорде Максимовъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ на 16 декемврий 1920 г.
8 Ефремъ Антоновъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Шестимата селяни (отъ № 8 до 13) сж жестоко бити презъ 1920 г.; № 10 и 13 следъ като сж бити до смъртъ сж изчезнали безследно.
9 Цвѣта Атанасова, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
10 Нуфко Михайловъ 32 г.	—	1	—	—	—	—	
11 Стояна Митева, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Димко Младеновъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
13 Стоянъ Моисевъ, 50 г.	—	1	—	—	—	—	
14 Серафимъ Велковъ, 65 г.	—	—	—	—	1	—	Жестоко изтезаванъ, кжщата му ведно съ хамбари, кошари и пр. изгорѣни презъ януарий 1921 г. отъ

	1	2	3	4	5	6	7	
15 Опожарявания	—	—	—	—	—	—	х	бандата на Църцорийски ; следъ това забѣгналъ. Н а 20 януарий 1921 г. Търговишки съ 50 жандари е опожарилъ всички кошари и колиби на селянитѣ.
16 Опожарени кжци	—	—	—	—	—	—	15	Н а 23 януарий 1921 г. бандата на Църцорийски е опожарила 15 кжци и други сгради на селянитѣ.
17 Нуфко Бабаяринъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	—	Седемътъ селяни (отъ № 17 до 23) сж бити почти до смъртъ на 2 октомврий 1921 г. Петковъ следъ жестокия бой хвърленъ въ огнь и изгорѣлъ.
18 Денана Георгиева, 30 г.	—	—	1	—	—	—	—	
19 Ангелъ Георгиевъ, 13 г.	—	—	1	—	—	—	—	
20 Петро Митевъ, 15 г.	—	—	1	—	—	—	—	
21 Младенъ Николовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	—	
22 Йорданъ Нуфковъ, 16 г.	—	—	—	—	—	—	—	Двамата (№ 24 и 25) сж жестоко бити презъ ноемврий 1921 г. Христана е била одушена следъ много изтезания.
23 Якимъ Петковъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	—	
24 Христо Антоновъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	—	
25 Христана Йорданова, 48 г.	1	—	—	—	—	—	—	Двамата селяни (№ 26 и 27) сж жестоко бити на 19 декемврий 1921 г. Жестоко битъ и кжщата му изгорѣна.
26 Доне Атанасовъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	—	
27 Параска, майка на Доне	—	—	1	—	—	—	—	
28 Мите Велковъ, 53 г.	—	—	1	—	—	—	—	Раненъ отъ бандата на Търговишки 17 юний 1922 г. ; счупенъ му кракътъ.
29 Якимъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	—	
30 Игнатъ Якимовъ, 27 г.	—	—	1	—	—	—	—	Раненъ отъ сърбитѣ презъ 1923 г.
31 Бити селяни	—	—	х	—	—	—	—	На 18 февруарий 1923 г. М. Страцински е билъ всички селяни, като имъ вземалъ и по 1 турска лира.
32 Бити 13 селяни	—	—	13	—	—	—	—	Вързани и бити на 10 февруарий 1924 г. отъ бандата на Мино Станковъ.
33 Яне Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	—	
34 Георги Иванъ Вориански	—	—	1	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
35 Стоянъ Димитровъ	—	—	—	—	—	1	
36 Ристена Евренова	—	—	1	—	—	—	
37 мъжа ѝ Евренъ	—	—	1	—	—	—	
38 Деметрий Ивановъ	—	—	—	—	—	1	
	2	2	40	—	—	18	

ЗАБЕЛЕЖКА :

Освенъ гореизброенитѣ сръбски прояви на тероръ въ Кратовско, въ околията сж пострадали много повече селяни и граждани. Между другитѣ ето нѣкои сръбски прояви :

1. Презъ 1920 г. м. декемврий въ селата Крилатица, Талишманци, Филиповци, Приковци, Горно Кратово, Луково, Куново и пр. стотици български селяни сж бити отъ бандата на Дончо Църцорийски. Бити сж и лично отъ него съ камшикъ, съ дърво, и като се умори, после накарвалъ жертвата да легне, докато двама отъ бандититѣ настѣпватъ краката и главата му, а други двама съ дебели тояги почватъ да удрятъ по задницитѣ подъ редъ, както ковачитѣ, когато коватъ желѣзо. Това продължава съ поливания съ вода, докато жертвата се облѣе цѣла въ кръвъ. На нѣкои били горѣни устата, носа, очитѣ и ушитѣ съ слама.

2. Държавата прибирала тютюна отъ производителитѣ и го е заплащала по 3 до 7 динари оката, докато пазарната му цена е била 40 до 60 динари. Това е единъ видъ официално ограбване отъ страна на държавата.

3. А ето нѣкои случаи на тероръ само презъ 1923 г. :

а) Петдесетъ на сто отъ цѣлото население е било подложено на побища било отъ страна на сръбскитѣ полицаи и войници, било въ сътрудничество съ бандитѣ отъ ренегати на сръбска служба.

б) Арестувани и държани въ затворъ сж двеста и тридесетъ души.

в) Изнасилени сж четирдесетъ жени.

г) Обезчестени сж петнадесетъ момичета.

д) Принудени да избѣгатъ вследствие терора 350 души.

е) Изгорѣни и разрушени четирдесетъ кжщи.

ж) Изгорѣни сж 450 кошари и колиби.

з) Много кжщи сж ограбени отъ сърбитѣ, или отъ бандитѣ на тѣхна служба.

Сведенията дадени въ графата «Забележка» не влизатъ въ горния списъкъ.

Разни Кратовско

1 Спасена Петрова	—	—	—	1	—	—	Изнасилена презъ декемврий 1919 г. и жестоко изтезавана отъ Д. Църцорийски.
2 Теодосий Михайловъ	—	—	—	—	—	1	На 23 декемврий 1920 г. мелницата му изгорѣна.
3 Алтина Панова	—	—	—	—	—	1	Кжщитѣ на № 3 и 4 изгорѣни на 20 януарий 1921 г. отъ Д. Църцорийски.
4 Пано Стойковъ	—	—	—	—	—	1	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Методи Мишевъ	1	—	—	—	—	—	Освенъ изброенитѣ поименно петъ селяни (отъ № 5 до 9) други 111 селяни сж жестоко бити презъ януарий 1921 г. отъ сърбитѣ. Мишевъ е починалъ отъ боя.
6 Алекси Моневъ	—	—	1	—	—	—	
7 М. Плачковъ	—	—	1	—	—	—	
8 Якимъ Яначковъ	—	—	1	—	—	—	
9 Бити селяни	—	—	111	—	—	—	
	1	—	114	1	—	3	
Всичко въ Кратовска околия ...	62	6	1107	35	3	44	

IV. ЩИПСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Щипъ							
1	Пане Георгиевъ	1	—	—	—	—	Намѣренъ убитъ и обезобразенъ в ъ новото гробище на 4 януарий 1919 г. Шефа на полицията въ града е взималъ 500 турски лири отъ задържанитѣ тамъ български пленници, за да ги освободи, но не удържалъ на обещанието си.
2	Ограбени	—	—	—	x	—	
3	Арестувани и бити	—	—	x	—	—	Много граждани сж арестувани и бити отъ сърбитѣ скоро следъ идванетоъ имъ ; между бититѣ сж и поименно посоченитѣ лица отъ номеръ 4 до 18 вкл.
4	Дане Алексовъ	—	—	1	—	—	
5	Гьоре Боцковъ	—	—	1	—	—	
6	Мише Вуйновъ	—	—	1	—	—	
7	Пано Георгиевъ	—	—	1	—	—	
8	Ване Джамбазовъ	—	—	1	—	—	
9	Санде Джамбазовъ	—	—	1	—	—	
10	Мане Ефремовъ	—	—	1	—	—	
11	Доне Ивановъ	—	—	1	—	—	
12	Арсо Лазаровъ	—	—	1	—	—	
13	Сандо Пановъ	—	—	1	—	—	
14	Сандо Семерджиевъ	—	—	1	—	—	
15	Благой С. Семерджиевъ	—	—	1	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
16 Мано Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
17 Стоянъ Станойковъ	—	—	1	—	—	—	
18 Тасе Томковъ	—	—	1	—	—	—	
19 Иванче Касапчето, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1923 г.; лежалъ въ «Лепа Глава». Жестоко битъ въ мелницата му. Декемврий 1923 г.
20 Пано Джуровъ Поцковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ. Мартъ 1920.
21 Гьошо Везенковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Дюкянитѣ имъ полети съ петроль.
22 Братята Хаджи Кимови	—	—	—	—	—	2	Убитъ отъ сърбитѣ.
23 Саре Судиклиевъ	1	—	—	—	—	—	Починала отъ нанесения ѝ побой отъ сърбитѣ.
24 Мария Трайкова	1	—	—	—	—	—	
	4	—	17	—	—	2	
Село Врасаково							
1 Пано Митевъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 28 авг. 1923 г.
2 Тоде Митевъ, 26 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ ведно съ братъ си Пано на 28 авг. 1923 г. въ с. Батаня, следъ като били изтезавани отъ ренегатитѣ Стоянъ Судички, Нако Арсовъ и Андонъ отъ Ерджелия.
	2	—	—	—	—	—	
Село Гайранци							
1 Масово бити хора	—	—	x	—	—	—	Много хора сж бити отъ Нако Арсовъ Трогерски.
2 Дане Николовъ Андовъ	—	—	1	—	—	—	Сжщия ренегатъ е искалъ отъ Дане Николовъ Андовъ да му посочи комититѣ. Андовъ се е спасилъ, поради това, че току-що е излѣзналъ отъ затвора. Сжщиятъ Дане Николовъ срещнатъ въ Щипъ е билъ заплашванъ да даде 100 клг. пшеница и 3200 динари, иначе пакъ щѣлъ да

	1	2	3	4	5	6	7
	—	—	1	—	—	—	бжде пратенъ въ затворъ или предаденъ на Каламатиевъ.
Село Горни Балванъ							
1 Васа Василева	1	—	—	—	—	—	Дветъ жени сж изнасилени отъ сръбски войници на 3 януарий 1919 г.; първата е починала отъ това.
2 Коцана Василева	—	—	—	1	—	—	
3 Миланъ Давковъ, 36 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ мартъ 1920 г.
4 Василъ Мановъ	1	—	—	—	—	—	Задигнатъ отъ затвора и убитъ.
	3	—	—	1	—	—	
Село Горно Трогерци							
1 Нако Арсовъ	—	1	—	—	—	—	Тримата сж задигнати отъ затвора — вѣроятно убити.
2 Лазо Ефремовъ	—	1	—	—	—	—	
3 Доне Ивановъ	—	1	—	—	—	—	
4 Николчо Данаиловъ	1	—	—	—	—	—	Стреляно му отъ засада и раненъ, би в а заловенъ. Следъ това измъчванъ — рѣзани му членътъ, носътъ и ушитъ. Оставенъ така до сутринта, той умира. Презъ дена трупа билъ пренесенъ въ селото, оставенъ за гледане отъ селянитъ казвайки, че това било извършено отъ комититъ. Сжщия день убийцитъ заплашвали бащата на жертвата, да имъ даде лири, иначе щѣли да го предадатъ на Каламатиевъ. 21 ноемв. 1923 г.
5 Снахата на Трайче Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
6 Синътъ на Т. Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
7 Йорданъ, синъ на Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
	1	3	3	—	—	—	Снахата и двамата синове и на Т. Филиповъ сж бити до смъртъ отъ сръбитъ презъ августъ 1923 г.; Йорданъ е стѣганъ и въ преса.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
Село Долно Трогерци								
1	Илия С. Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ отъ номеръ 1 до 22 селяни сж били вѣнъ отъ селото, на поляната. Тамъ сж били заставени да стоятъ на колене и бити единъ по единъ. Нѣколко дни по-късно сж викани въ Свети Николе и предупреждавани и заплашвани да не носятъ храна на комититѣ.
2	Тодоръ С. Арсовъ	—	—	1	—	—	—	
3	Киро В. Васевъ	—	—	1	—	—	—	
4	Йорданъ П. Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
5	Серафимъ Костадиновъ	—	—	1	—	—	—	
6	Коце М. Коцевъ	—	—	1	—	—	—	
7	Мише Ив. Коцевъ	—	—	1	—	—	—	
8	Сане Ефр. Лазовъ	—	—	1	—	—	—	
9	Арсени Лукановъ	—	—	1	—	—	—	
10	Никола Малечковъ	—	—	1	—	—	—	
11	Христо Н. Новаковъ	—	—	1	—	—	—	
12	Мише И. Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
13	Гиго К. Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
14	Серафимъ К. Тошевъ	—	—	1	—	—	—	
15	Стойко А. Тошевъ	—	—	1	—	—	—	
16	Димитъръ Еф. Шаклевъ	—	—	1	—	—	—	
17	Миланъ Ив. Шаклевъ	—	—	1	—	—	—	
18	Мане Ив. Шаклевъ	—	—	1	—	—	—	
19	Пано Ив. Шаклевъ	—	—	1	—	—	—	
20	Герасимъ Л. Янковъ	—	—	1	—	—	—	
21	Дане З. Янковъ	—	—	1	—	—	—	
22	Илия Хр. Яневъ	—	—	1	—	—	—	
23	Наста Хр. Янева	—	—	1	—	—	—	
24	Мане К. Тошевъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 3 год. затворъ.
		—	—	24	—	—	—	

Село Ерджелия								
1	Лазо Алачковъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
2	Стойна Андонова	—	—	—	1	—	—	Бита и обезчестена.
3	Стойчо Наковъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитѣ.
4	Еленка Петрова	—	—	1	—	—	—	
5	Тодоръ Лазовъ Петровъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ бандата на Гр. Циклевъ.
		2	—	2	1	—	—	

Село Кривидолъ								
1	Злате Николовъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 5 години затворъ и глоба 5000 динари.
		—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Крушица							
1 Миле Гьоревъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ селяни сж жестоко бити отъ сръбски войници на 6 августъ 1923 г.
2 Дане Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
3 Сандо Миновъ	—	—	1	—	—	—	
4 Коле Пановъ	—	—	1	—	—	—	
5 Пано, полски пазачъ	—	—	1	—	—	—	
6 Стоянъ Тасовъ	—	—	1	—	—	—	
7 Тимо Трайчевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	7	—	—	—	
Село Липовъ Долъ							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 22 мартъ 1922 г. сръбски полицейски агенти сж подложили на бой всички селяни ; двамата споменати тукъ сж починали отъ побоя още сжщата вечеръ.
2 Илия Карастояновъ	1	—	—	—	—	—	
3 Ване Топузовъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Село Макрешъ							
1 Бошко Колачински	1	—	—	—	—	—	Битъ жестоко, вследствие на което починалъ. Освенъ това цѣлото му семейство е изтезавано.
2 Семейството на Б. Колачински	—	—	x	—	—	—	
	1	—	—	—	—	—	
Село Муставино							
1 Стоянъ Гоцевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
2 Христо Даневъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
3 Велко Доновъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
4 Мише Кротевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
5 Димко Мановъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ въ затвора.
6 Салтиръ Пановъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
7 Христо Тошевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
8 Йорде Христовъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ.
9 Санде Яневъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ.
10 Йорданъ Янчевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ.
11 Горанъ Яневъ	—	—	1	—	—	—	Битъ и затварянь.
	1	—	10	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Нѣманици							
1 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	Почти всички селяни сж били подложени на разни видове тормозъ и изтезания отъ страна на сърбитѣ.
2 Конє Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Осакатѣлъ отъ жестокия бой.
3 Стойче Биковъ	—	—	1	—	—	—	Битъ жестоко и му поставяни спици подъ ноктитѣ.
4 Коце Даневъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезанията.
5 Салтиръ Стефановъ	—	—	1	—	—	—	
6 Конє Тилевъ	—	—	1	—	—	—	Осакатѣлъ отъ жестокия побой.
7 Иванъ Шияковъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезанията.
8 Спиро Цвѣтковъ, 46 г.	1	—	—	—	—	—	Изтезаванъ и убитъ съ ножъ на 26 октомврий 1923 г.
	3	—	4	—	—	—	

Село Никоманъ							
1 Андонъ Коневъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ нанесения му побой презъ мартъ 1922 г.
2 Коцка Сандова	—	—	—	1	—	—	Коцка е изнасилена отъ секретаря на общината Милутинъ, а бащата е пратенъ въ затвора, понеже се е оплакалъ за това на префекта на Щипъ.
3 Бащата на К. Сандова	—	—	1	—	—	—	
	1	—	1	1	—	—	

Село Пестришино							
1 Стоянъ Миленковъ	1	—	—	—	—	—	Двамата сж задигнати и обѣсени въ джбовата гора на 15 октомврий 1923 г.
2 Блаже Митевъ	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	

	7	2	6	6	5	6	7
Село Пишица							
1 Иованче Алексовъ, 65 г.	1	—	—	—	—	—	Жестоко изтезаванъ отъ бандата на ренегата Санде Маноловъ отъ с. Улярци; вследствие на побоя стареца починалъ. Тогава хващатъ братята на избѣгалия дѣдо Георги, връзватъ ги и запалватъ кщцата имъ. Въ сщцото време нареждатъ на другитѣ селяни да имъ приготвятъ баницы, ракия, вино и пр.; бандититѣ се нахранили, взели по единъ конь отъ селото и си заминали.
2 Тероризирани селяни	—	—	x	—	—	—	
3 Георги Кировъ	—	—	—	—	—	1	
	1	—	—	—	—	1	
Село Ранчанци							
1 Пано Занковъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ отъ изтезания. Починалъ отъ жестоки изтезания. Починалъ отъ изтезания. Убитъ на 6 май 1923 г.
2 Тоде Коцевъ	1	—	—	—	—	—	
3 Сане Иванчевъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стойчо Саздовъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
	4	—	—	—	—	—	
Село Рулякъ							
1 Кмета на селото	—	—	1	—	—	—	
2 Ибраимъ Рулечки, 42 г.	1	—	—	—	—	—	
	1	—	1	—	—	—	
Село Селце							
1 Коце Митровъ	1	—	—	—	—	—	На 20 юлий 1922 г. е убитъ отъ сърбитѣ въ с. Доляни.
	1	—	—	—	—	—	
Село Танатарци							
1 Гюргена Митрева	1	—	—	—	—	—	Дветѣ девойки сж

	④	②	③	④	⑦	④	⑦
2 Митра Георгиева	1	—	—	—	—	—	обезчестени отъ сръбски войници и бити жестоко ; починали отъ изтезанията.
Село Уланци							
1 Кмета на селото	1	—	—	—	—	—	Двамата сж разстреляни отъ сръбитъ на 25 септемврий 1918 г.
2 Помощникъ на кмета	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	
Всичко въ Щипска околия	33	3	71	3	—	3	

РАЗНИ

Въ всички околии на щипския окръгъ властитѣ сж облепили едно постановление, съ което се кани населението да прибира добитъка си преди да е настъпила нощта. Добитъка, намѣренъ вѣнъ отъ обора следъ залъзъ слънце, ще бжде конфискуванъ, а всички хора, които бждатъ намѣрени вѣнъ презъ нощта, ще бждатъ застреляни.

Кошаритѣ за овцетѣ трѣбва да бждатъ до кжцата. Всички кошари въ планината ще бждатъ запалени, продуктитѣ конфискувани, а хората избити. Кжцитѣ, кошаритѣ и хамбаритѣ на бѣгълцитѣ ще бждатъ опожарени. Кучетата трѣбва винаги да сж вързани ; нощно време не трѣбва да гори никакъвъ огнь. и пр.

Поради тѣзи мѣрки, мнозина селяни сж се видѣли принудени да продадатъ на ниска цена овцитѣ и козитѣ.

V. СВЕТИ НИКОЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтежавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кжци	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Градъ Свети Николе							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	На 25 май 1922 г. по заповѣдь на сърбина секретаръ Вуичъ, сж бити жителитѣ на града ; К. Пировъ е живъ зараванъ въ земята ; Ефр. Иловъ е останалъ съ стрoшени ржце и оскубани муста-
2 Доне Апостоловъ	—	—	1	—	—	—	
3 Доне Иловъ, кметъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Ефремъ Иловъ	—	—	1	—	—	—	
5 Сане Милевъ	—	—	1	—	—	—	
6 Христо Орцевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Коле Пировъ	—	—	1	—	—	—	
8 Наце Станевъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
9 Опожарявания	—	—	—	—	—	х	ци ; Милевъ съ горъни ржце ; Хр. Орцевъ изтезаванъ съ нагорещено желъзо.
10 Георги Пановъ	—	1	—	—	—	—	Секретаря Вукичъ е опожарилъ кошаритѣ и колибитѣ около града ;
11 Константинъ Пановъ	—	1	—	—	—	—	двамата братя сж отвлечени не известно кжде.
12 Тоше Николовъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ защото отказалъ да вземе пушката, която сж му давали, за да преследва комити.
<hr/>							
	—	2	8	—	—	—	
Село Богословецъ							
1 Илия Ефремовъ Димовски	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ орждието на Каламатиевъ Димко Саздовъ Темелковъ, отъ с. Балабаново, презъ 1923 г.
2 Траянъ Ефремовъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ отъ ренегатитѣ на сръбска служба.
3 Сане Ивановъ Кировъ	1	—	—	—	—	—	Битъ жестоко отъ сърбитѣ и затварянъ презъ 1923 г. ; починалъ вследствие жестокия побой.
4 Иванъ Кировъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ агента на Каламатиевъ, Конне Андоновъ, отъ с. Пеширово ; принуденъ после да избѣга въ България презъ 1923 г.
5 Петъръ Моневъ Чолаковъ	—	—	1	—	—	—	Преследванъ и заплашванъ съ смъртъ, понеже отказвалъ да вземе оржие отъ сърбитѣ противъ комититѣ, презъ 1923 г.
6 Сане Ивановъ	—	—	1	—	—	—	Двата селяни
7 Ладе Христовъ	—	—	1	—	—	—	(№ 6 и 7) сж осж-

	1	2	3	4	5	6	7
8 Спиро Христовъ	1	—	—	—	—	—	дени по на три години затворъ и по 7,000 динари глоба. Жестоко б и т ъ презъ 1924 г. поради което една година по-късно починалъ.
<hr/>							
	2	—	6	—	—	—	
Село Куково							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Много селяни сж бити на 5 юлий 1923 г. отъ сръбски войници.
Село Лезово							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Повечето селяни сж бити на 4 юлий 1923 г. отъ сръбски войници.
Село Мечкуевци							
1 Киро Паневъ	—	—	1	—	—	—	На 28 мартъ 1922 г. сръбски войници, начело съ Бабичъ, сж стреляли върху него; успѣлъ да се спаси съ бѣгство.
2 Димко Коцевъ	—	—	1	—	—	—	На 18 априлъ 1922 г. сръбския старши на поста въ селото се е опиталъ да го застреля, но само го е наранилъ въ крака.
3 Опожарявания	—	—	—	—	—	15	На 28 май 1922 г. тогавашния сръбски секретаръ въ Св. Николе опожарилъ 15 кошари около селото.
4 Гьошо Върчевъ, 37 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 12 септемврий 1923 г.
5 Ване Д. Бонковъ	—	—	1	—	—	—	Отъ № 5 до 8 бити до смъртъ.
6 Пано Дукевски	—	—	1	—	—	—	
7 Ристо Наумовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Стоянъ Трочевъ	—	—	1	—	—	—	Задигнатъ безследно отъ сръбитѣ.
9 Гошо Анастасовъ Кръчовъ	—	1	—	—	—	—	
<hr/>							
	1	1	6	—	—	15	

	1	2	3	4	5	6	7		
Село Станъевци									
1	Забъгнаха селяни	—	—	x	—	—	—	Тримата, както и много други селяни, сж забъгнаха, за да се спасят отъ терора на сърбитъ презъ декемврий 1922 г.	
2	Дане Йованчевъ	—	—	1	—	—	—		
3	Стоянъ Йованчевъ	—	—	1	—	—	—		
4	Митре Паневъ	—	—	1	—	—	—		
		—	—	3	—	—	—		
Село Стройманци									
1	Арсо Тошевъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ сръбскитъ бандити и му взети 40 хил. динари откупъ.	
		—	—	1	—	—	—		
Село Судикъ									
1	Саро Судички, 36 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ мартъ 1920 г. № 2 и 3 убити на 10 августъ 1923 г.	
2	Андрей Судички, 22 г.	1	—	—	—	—	—		
3	Ладе Чавковъ, 31 г.	1	—	—	—	—	—		
4	Гиго	—	—	1	—	—	—	Застрелянъ въ с. Кадрафаково; конфискувани му и продадени 27 декара земя, 1 кжца, 30 овци, 2 вола, 1 конь, 1 магаре.	
5	Славко Ивановъ	1	—	—	—	—	—		
6	Владе Метовъ	—	—	1	—	—	—		Осжденъ на 3 год. затворъ.
7	Владе Митовъ	—	1	—	—	—	—		Задигнатъ отъ нивата си, и изчезналъ безследно; конфискувани му и продадени: 70 декара земя, 1 кжца, 100 овци, 4 вола, 1 конь и 1 магаре.
8	Димо Митревъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ и застрелянъ въ с. Кадрафаково.	
9	Киро Симоновъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 5 г. и половина затворъ.	
10	Стоянъ Стойчевъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ; застрелянъ въ Кадрафаково; конфискувани му и продадени 40 декара земя, 2	

	7	2	3	4	5	6	7
11 Андрея Тодевъ	—	1	—	—	—	—	вола, 1 конь, 30 овци, 1 кжца и цѣлата му покжщница.
12 Мите Трайчевъ	—	—	1	—	—	—	Задигнатъ отъ полето и безследно изчезналъ.
13 Илия Христовъ	1	—	—	—	—	—	Осжденъ на 3 г. затворъ.
	7	2	4	—	—	—	Починалъ въ затвора отъ изтезания.

Село Трооло

1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ юлий 1923 г. сж бити повечето селяни; много отъ битигѣ сж починали, а други сж останали сака-ти.
2 Починали отъ бой	x	—	—	—	—	—	
3 Томе Наумовъ, кметъ	—	—	1	—	—	—	

Всичко въ Свети-

Николска околия . .	10	5	29	—	—	15
---------------------	----	---	----	---	---	----

VI. ВЕЛЕШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кжци	Забележка
	1	2	3	4	5	6	7

Градъ Велесъ

1 Драганъ Игновъ	1	—	—	—	—	—	Презъ февруарий 1920 г. сърбитѣ сж застреляли 4 затворници, между тѣхъ и единъ турчинъ отъ с. Ивановци, Велешко.
2 Застреляни затворници	3	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
3 Георги Икономовъ	—	—	1	—	—	—	Тримата граждани (№ 3, 4 и 5) сж арестувани презъ юний 1920 г. отъ сърбитѣ.
4 Димитъръ Крепиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Борисъ Къртовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Йорданъ Муралець	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ о т ѣ сърбитѣ презъ февруарий 1921 г.
7 Славейко Матевъ	—	—	1	—	—	—	Принуденъ да избѣга презъ м. декемврий 1922 г., за да се спаси отъ арестуване.
8 Гъшо Арабаджиевъ	1	—	—	—	—	—	Двамата граждани (№ 8 и 9) сж застреляни до голѣмия мостъ въ града отъ сърбитѣ.
9 Застрелянъ гражданинъ	1	—	—	—	—	—	
10 Иванчо Джипуновъ	—	—	1	—	—	—	Сръбскиятъ бандитъ Бабунски искалъ 10 хил. динари, за да го освободи; той продалъ часть отъ имуществото си и далъ 8 хил. динари; недоволенъ, бандита обралъ кщцата му.
11 Панчо Саздовъ	—	—	1	—	—	—	

6 — 7 — — —

Село Баница

1 Петре Андовъ	—	—	1	—	—	—	Петѣтѣ селяни сж бити отъ сръбска група преследвачи подѣ командата на замѣстникъ префекта на Велесъ.
2 Денчо Андреевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Стоянъ Йордановъ	—	—	1	—	—	—	
4 Коце Станчевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Стоянъ Христовъ	—	—	1	—	—	—	

— — 5 — — —

Село Бистрица

1 Изтезавани селяни	—	—	45	—	—	—	Група отъ 60 души мъже, жени и деца сж затворени въ черквата на селото отъ сърбитѣ, командувани отъ подпрефекта на Велесъ; тамъ всички сж подложени на жестоки изтезания. Н а й -
2 Недѣлко Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
3 П. Велковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Темелко Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Кръсто Зафировъ	—	—	1	—	—	—	
6 Димко Здравевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Мирко Котовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Дончо Петровъ	—	—	1	—	—	—	
9 Дончо Славовъ	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
10 Даме Стояновъ	—	—	1	—	—	—	жестоко сж изтезавани изброенитѣ поименно отъ № 2 до 16. На Донче Славовъ е била отнета сумата 10,000 динари. Заграбени сж били много домашни животни. 1924 г. Двадесетъ селяни сж бити отъ сръбски агенти ; часть отъ тѣхъ сж починали отъ побоя.	
11 Тома Стояновъ	—	—	1	—	—	—		
12 Г. Трайчевъ	—	—	1	—	—	—		
13 Даме Трайчевъ	—	—	1	—	—	—		
14 Никола Тевовъ	—	—	1	—	—	—		
15 Пане Угриновъ	—	—	1	—	—	—		
16 Никола Христовъ	—	—	1	—	—	—		
17 Бити селяни	—	—	20	—	—	—		
18 Починали отъ бой	x	—	—	—	—	—		
19 Никола Алексовъ	—	—	1	—	—	—		За тормозъ на населението въ околията сърбитѣ организирани една банда отъ 16 души ; презъ 1924 г. тази банда изтезавала до смъртъ изброенитѣ отъ № 19 до 29 селяни ; други 38 селяни, навързани и подъ удари съ пушкитѣ, закарани до Велесъ.
20 Стоянъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—		
21 Апостолъ Андреевъ	—	—	1	—	—	—		
22 Недѣлчо Куневъ	—	—	1	—	—	—		
23 Андре Николовъ	—	—	1	—	—	—		
24 Неда Панчева	—	—	1	—	—	—		
25 Станко Поцковъ	—	—	1	—	—	—		
26 Апостолъ Симеоновъ	—	—	1	—	—	—		
27 Цвѣтанъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—		
28 Коце Таневъ	—	—	1	—	—	—		
29 Игне Чакаревъ	—	—	1	—	—	—		
30 Изтезавани селяни	—	—	38	—	—	—		
			129	—	—	—		
Село Богомила								
1 Георги Костадиновъ	—	—	—	—	1	—	Сърбитѣ сж задигнали отъ двамата братя повече отъ 100 хил. динари.	
2 Павелъ Костадиновъ	—	—	—	—	1	—		
			—	—	2	—		
Село Бусилци								
1 Левко Атанасовъ	—	—	1	—	—	—	Бити отъ сръбска група подъ командата на замѣстникъ-префекта на Велесъ 1924 г.	
2 Никола Манчавчето	—	—	1	—	—	—		
			2	—	—	—		
Село Карабунице								
1 П. Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	Бити отъ сръбска група подъ командата на замѣстникъ-префекта на Велесъ.	
2 Тодоръ Каляновъ	—	—	1	—	—	—		
3 Стефо Мончевъ	—	—	1	—	—	—		
4 Дончо Стояновъ	—	—	1	—	—	—		
5 Гело Трайковъ	—	—	1	—	—	—		
			5	—	—	—		

	1	2	3	4	5	6	7
Село Крайнци							
1	Свещеникъ Ивчевъ	1	—	—	—	—	—
2	Павле Тосковски	1	—	—	—	—	—
		2	—	—	—	—	—
Село Крива Круша							
1	П. Алтиновски	—	—	1	—	—	—
2	Васко Нетеневски	—	—	1	—	—	—
3	Христо Стояновъ	—	—	1	—	—	—
		—	—	3	—	—	—
Село Лопати							
1	Павле Петровъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—
		—	—	1	—	—	—
Село Ново-Село							
1	Гьошо Гьорчовъ	—	—	1	—	—	—
2	Кънчо Станчевъ	—	—	1	—	—	—
3	Ангелъ Ставревъ	—	—	1	—	—	—
4	Петъръ Кузевъ	—	—	—	—	1	—
		—	—	3	—	—	—
Село Ореше							
1	Свещеникъ Андрея	1	—	—	—	—	—
2	Христо Недѣлковъ	1	—	—	—	—	—
3	Петре Христовъ	1	—	—	—	—	—
		3	—	—	—	—	—
Село Орѣховъ Долъ							
1	Цвѣтко Петровъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—
		—	—	1	—	—	—

Двамата сж убити отъ бандата на Бабунски презъ 1919 г. близо до с. Дебрище, Тиквешко.

Арестувани и бити отъ сръбска група подъ командата на замѣстникъ - префекта на Велесъ.

Осжденъ презъ 1920 г. на 20 години затворъ; лежалъ въ « Лепа Глава ».

Тримата селяни сж жестоко бити отъ сърбитѣ; групата бандити е командвана отъ подпрефекта на Велесъ.

Взети му 1000 динари отъ сръбскитѣ бандити презъ януарий 1922 г.

Тримата сж убити отъ бандата на Бабунски.

Осжденъ презъ 1920 г. на 20 години затворъ.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Отиштено							
1	Илия Алексовъ	—	—	1	—	—	—
2	Темелко Георгиевъ	—	—	1	—	—	—
3	Хр. Димовъ	—	—	1	—	—	—
4	Диме Петмизара	—	—	1	—	—	—
5	Хр. Темелковъ	—	—	1	—	—	—
6	Диме Трайковъ	—	—	1	—	—	—
7	Йорданъ Трайковъ	—	—	1	—	—	—
		—	—	7	—	—	—
Село Подлесъ							
1	Петре Таневъ	1	—	—	—	—	—
							Убитъ ведно съ споменатитѣ двама селяни отъ с. Крайнци презъ 1919 г. отъ бандата на Бабунски до с. Дебрище, Тиквешко.
		1	—	—	—	—	—
Село Скачинци							
1	Спиро Гьоревъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—
							Убитъ презъ октомврий 1919 г.
		1	—	—	—	—	—
Село Согле							
1	Ограбени селяни	—	—	—	—	x	—
							Бабунски е вземалъ на селянитѣ 10 хил. динари, за да освободи говедата имъ, които принадлежали на държавата.
Село Сълпъ							
1	Игно Гъотовъ	—	—	1	—	—	—
2	Тодоръ Димковъ	—	—	1	—	—	—
3	Марко Ивановъ	—	—	1	—	—	—
4	Миланъ Йовановъ	—	—	1	—	—	—
5	Лазо Йордановъ	—	—	1	—	—	—
6	Илия Кочевъ	—	—	1	—	—	—
7	Перо Темелковъ	—	—	1	—	—	—
8	Ив. Трайковъ	—	—	1	—	—	—
9	Тодѣ Яновъ	—	—	1	—	—	—
		—	—	9	—	—	—

	1	3	3	4	3	6	7
Село Теово							
1 Петъръ Ацевъ	—	—	—	—	1	—	Имуществото му, на стойност отъ 200 хил. динари, заграбено отъ Бабунски.
2 Божко Плевенски, 80 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	1	—	
Село Чашка							
1 Пано Давковъ	—	—	1	—	—	—	
2 Стефанъ Димевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Тоде Николовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Андо Трайковъ	—	—	1	—	—	—	
5 Пано Христовъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	5	—	—	—	
Разни							
1 Арестувани селяни	—	—	70	—	—	—	Презъ декемврий 1922 г., следъ загиването на войводата Илия Кушевъ, 70 селяни арестувани отъ разнитъ села.
	—	—	70	—	—	—	
Всичко въ Велешка околия	13	—	248	—	4	—	

VII. КРИВО-ПАЛАНЕЧКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
Градъ Крива Паланка							
1 Поцко Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Бити и арестувани въ началото и а 1921 г. (№ 1, 2 и 3).
2 Дане х. Илиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Мите Тамбурковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Спасо Ангеловъ Бѣлето	—	—	1	—	—	—	Бити до смъртъ и арестувани въ началото на 1921 г.
5 Свеценикъ Веселинъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
6 Стефанъ Йосифовъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ, изскубани му мустацитъ и арестуванъ въ началото на 1921 г.
7 Фимко Кафеджията	—	—	1	—	—	—	Битъ до смъртъ и занесенъ на носилка до затвора въ началото на 1921 г.
8 Мите Чучуковъ	1	—	—	—	—	—	Починалъ на 11 февруарий 1921 г. отъ ранитъ следъ жестоко нанесения му побой.
9 Изтезавани граждани	—	—	x	—	—	—	Голѣмо число граждани сж изтезавани презъ зимата на 1921 г.
	1	—	7	—	—	—	
Село Бъзъ							
1 Димитъръ Величковъ	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни сж бити до смъртъ и после арестувани въ началото на 1921 г.
2 Никола Младеновъ	—	—	1	—	—	—	
3 Якимъ Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Мите Цвѣтковъ, 51 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	
Село Варовище							
1 Стойко Станевъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	
Село Градецъ							
1 Георги Христовъ, 38 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 8 юлий 1920 г.
Село Дурачка Рѣка							
1 Стойко Алексовъ	—	—	1	—	—	—	Държанъ 24 часа съ главата надолу презъ зимата на 1921 г.
2 Стефанъ Йосифовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ въ началото на февруарий 1921 г. и мустацитъ му скубани.
3 Мите Алексовъ	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ отъ № 3 до 11 селяни сж бити по нѣколко пжти, следъ което, въ началото на 1921 г., сж арестувани.
4 Младенъ Алексовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Денко	—	—	1	—	—	—	
6 Иванъ	—	—	1	—	—	—	
7 Иванъ Марковъ	—	—	1	—	—	—	
8 Спаско Миялковъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥
9 Дане Стояновъ, кметъ	—	—	1	—	—	—
10 Димитъръ Христовъ	—	—	1	—	—	—
11 Цвѣтко Христовъ	—	—	1	—	—	—
12 Вити селяни	—	—	32	—	—	—
13 Изнасилени жени	—	—	—	x	—	—

Презъ февруарий 1921 г. пристига въ селото бандата отъ 80 души на Кр. Търговишки. Арестуватъ всички мъже между 15 и 60 г.; взели отъ всѣка кжца баницы, месо и пр. Следъ това освобождава селянитѣ, задържайки 32, които сж бити до смъртъ; нѣколко жени сж изнасилени. Сжщо много жени, деца и мъже сж забѣгнали въ планината.

— — 43 — — —

Село Жедилово

1 Стоимень Велковъ	—	—	1	—	—	—
2 Якимъ Дончевъ	—	—	1	—	—	—
3 Митко Георгиевъ	—	—	1	—	—	—
4 Вуче Ивановъ	—	—	1	—	—	—
5 Йорданъ Станойковъ	—	—	1	—	—	—
6 Славе Яначковъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—

— — 6 — — —

Село Желовино

1 Коле Славевъ	—	—	1	—	—	—
2 Стоянъ Христовъ	—	—	1	—	—	—
3 Максимъ Цвѣтановъ	—	—	1	—	—	—
4 Менко Цоновъ	—	—	1	—	—	—
5 Коле Димитровъ	—	—	1	—	—	—
6 Димитъръ Николовъ	—	—	1	—	—	—
7 Георги Славовъ	—	—	1	—	—	—
8 Ицко Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—

Жестоко бити отъ Търговишки, следъ това арестувани.

Изброенитѣ отъ № 5 до 8 сж жестоко бити.

— — 8 — — —

Село Конопница

1 Мите Симеоновъ	—	—	1	—	—	—
------------------	---	---	---	---	---	---

На 4 януарий 1919 г. при опитъ да бжде арестуванъ сѣрбитѣ сж стре-

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
2 Иванъ Пърде, 50 г.	1	—	—	—	—	—	ляли върху му и го наранили тежко. Осжденъ на смъртъ презъ 1920 г. и застрелянъ въ мѣстността «Баба Велини ханица» (Кумановско).
3 Стоянъ Денчовъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко бити отъ сърбитѣ презъ мартъ 1921 г. (отъ № 3 до 5).
4 Кръстю Станковъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Стоянъ Якимовъ	—	—	1	—	—	—	
	1	—	4	—	—	—	
Село Костуръ							
1 Ангелъ Китановъ	—	—	1	—	—	—	
2 Максимъ Китановъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Кръкле							
1 Насе Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
2 Георги Максимовъ	—	—	1	—	—	—	
3 Христо Миялковъ	—	—	1	—	—	—	
4 Славе Николовъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Младенъ Орешковъ	—	—	1	—	—	—	
6 Стоянъ Стаменковъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
7 Тошо Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
8 Максимъ Стойчевъ, 75 г.	—	—	1	—	—	—	Следъ като е билъ битъ, билъ е ограбенъ съ 56 хил. динари.
9 Младенъ Стоичковъ, 39 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ и окаченъ, за да бжде обесенъ, та да бжде накаранъ да предаде пушка, каквато е нѣмалъ.
10 Петъръ Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
11 А. Тричковъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ, като единъ отъ бандата на М. Станковъ и Стойчо отъ с. Станци, е седѣлъ на гърдитѣ му, а другъ на корема.
12 Илия Тричковъ, 45 г.	—	—	1	—	—	—	Синъ на горния, битъ до безсъзнаніе, повръщаль кръвъ. Следъ три дни на ново битъ.

	3	2	3	4	5	3	7
13 Петъръ Ширински	—	—	1	—	—	—	
	—	—	13	—	—	—	
Село Мартеница							
1 Тодоръ Димитровъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	В и т ъ жестоко презъ мартъ 1921 г. отъ една сръбска банда, а всички жени отъ семейството му (жена, две снахи и внучка) сж изнасилени.
2 Ваца Т. Димитрова, 65 г.	—	—	—	1	—	—	
3 Гена Андонова	—	—	—	1	—	—	
4 Мара Славова	—	—	—	1	—	—	
5 Софиянка Тодорова, 14 г.	—	—	—	1	—	—	
	—	—	1	4	—	—	
Село Мождивякъ							
1 Коло Савковъ	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1920 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Пиперница							
1 Серафимъ Биячо, 45 г.	1	—	—	—	—	—	О с ж д е н ъ на смъртъ презъ 1920 г. и разстрелянъ въ мѣстността « Баба Велини ханица » (Кумановско).
	1	—	—	—	—	—	
Село Псача							
1 Ангелъ Памуко, 40 г.	1	—	—	—	—	—	О с ж д е н ъ на смъртъ презъ 1920 г. и разстрелянъ въ мѣстността « Баба Велини ханица » (Кумановско).
	1	—	—	—	—	—	
Село Станци							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Почти всички селяни сж бити презъ зимата на 1921 г.
2 Санде Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	Седмината селяни (отъ № 2 до 8) сж бити презъ началото на 1921 г.
3 Никола Ампевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Димитъръ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Стоянъ Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
6 Спасе Китановъ	—	—	1	—	—	—	
7 Станойко Петровъ	—	—	1	—	—	—	
8 Илия Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
9 Ванчо Георгиевъ, 34 г.	—	—	1	—	—	—	Битъ до безсъзнание 2 пжти.
10 Илия Кръстевъ, 28 г.	—	—	1	—	—	—	
11 Георги Стояновъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
12 Йорданка Ангелова	—	—	—	1	—	—	Четиритъ жени сж бити и изнасилени отъ сръбски жандари и бандити.
13 Данка Григорова	—	—	—	1	—	—	
14 Стоянка Илиева	—	—	—	1	—	—	
15 Фимка Мечева	—	—	—	1	—	—	

—	—	10	4	—	—
---	---	----	---	---	---

Село Търново

1 Доне Златановъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 8 априль 1924 г.
2 Стоименъ Илиевъ	—	—	1	—	—	—	Кжщата му обградена отъ сръбски жандари, но той и фамилията успѣли да избѣгатъ ; покжщнината имъ, обаче, била ограбена ; сжщо е ограбена покжщнината на братъ му, а братовчедъ му е битъ.
3 Димитъръ Илиевъ, братъ на Стоименъ	—	—	—	—	1	—	
4 Димчо, братовчедъ на Стоименъ	—	—	1	—	—	—	

1	—	2	—	1	—
---	---	---	---	---	---

Село Уземъ

1 Петъръ Гошинъ	—	—	1	—	—	—	Битъ отъ бандата на М. Станковъ. Априль 1924 г.
2 Каравелко Имовъ	—	—	1	—	—	—	
3 Стефчо Йованчовъ	—	—	1	—	—	—	
4 Стоянъ Йованчовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Димитъръ Павлевъ	—	—	1	—	—	—	
6 Якимъ Павлевъ	—	—	1	—	—	—	
7 Кресте Петровъ	—	—	1	—	—	—	
8 Цвѣтанъ Петровъ	—	—	1	—	—	—	
9 Стоименъ Станойковъ	—	—	1	—	—	—	
10 Славе Стойковъ	—	—	1	—	—	—	
11 Коле Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
12 Йованчо Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
13 Павле Стоименовъ	—	—	1	—	—	—	
14 Цвѣтко Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
15 Апостолъ Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	
16 Серафимъ Цвѣтковъ	—	—	1	—	—	—	

—	—	16	—	—	—
---	---	----	---	---	---

	1	2	3	4	5	6	7
Разни							
1 Петко Тлъмински	1	—	—	—	—	—	О с ж д е н ъ на смъртъ презъ 1920 г. и разстрелянъ въ мѣстността «Баба Велини ханища» (Кумановско).
2 Славе	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1920 г.; лежалъ въ Скопския затворъ.
<hr/>							
Всичко въ Криво-Паланечка околия	7	—	119	8	1	—	

ДОБАВКА :

Въ Паланечка околия започнаха да се подвизаватъ съ своитѣ безчинства веднага следъ първата свѣтовна война държавнитѣ бандитски войводи Стойчо Ранковски, Дончо Църцорийски, Ангелъ Мождивячки, Кръсто Търговишки. Тѣ гонѣха всичко българско, а на първо мѣсто проявенитѣ по-активно борци срещу турския режимъ или срещу първото сръбско владичество следъ 1912 год. Съ това се обяснява, че съ измама арестуваха и дѣдо Петко Тлъмински, бившъ войвода на ВМРО, който бѣ далъ упорито сражение противъ сръбски войски презъ 1914 год. Заедно съ него бѣха арестувани 32 селяни и ги държаха въ затвора при много лоши условия и при изтезания, повече отъ година и половина. Едни отъ тѣзи хора успѣха да избѣгатъ, а други бѣха убити. Нѣкои измежду тѣхъ се умопобъркаха вследствие на мжкитѣ.

Окржниятъ сждъ осжди на смъртъ дѣдо Петко, Георги Симеоновъ отъ с. Дренакъ, Ангелъ Памукъ отъ с. Мождивякъ, Григоръ и Насе отъ Конопница, споменатиятъ вече въ списъка Иванъ Пърде отъ сщщото село, Стаменко Павловъ отъ с. Градецъ. Нѣколко души бѣха осждени на 20 год. затворъ, двама до животъ, а други нѣколцина на по-малки наказания. Въ затвора се поминаха двама души. Григоръ, Насе и Стаменко успѣха да избѣгатъ отъ затвора, а останалитѣ осждени на смъртъ бидоха застреляни въ мѣстността «Баба Велини ханове».

Сърбитѣ имаха жбъ на Паланечко още отъ турския режимъ, защото не позволи да се загнѣзди тамъ сърбоманството, така както Сърбия очакваше. Много села въ тази околия, както и въ Кумановско, смѣло се държаха срещу тази напасть. Измежду проявенитѣ села въ Паланечко е селото Градецъ, всрѣдъ чиито жители като решителенъ българинъ се бѣ проявилъ кмета Стефанъ Величковъ Огорелски; него сръбски агенти убиха презъ 1907 г. въ градъ Паланка, както въ Куманово бѣха убили българина попъ Захариевъ отъ Щипъ, архиерейски намѣстникъ.

VIII. КУМАНОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой								Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
Градъ Куманово								
1	Иованъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1923 г. ; лежалъ въ затвора « Лепа Глава ».
2	Миле Думановски	—	1	—	—	—	—	Тримата сж задигнати отъ затвора по посока на Сърбия и отъ тогава сждбата имъ неизвестна.
3	Наце Мулевъ	—	1	—	—	—	—	
4	Диме Намичевъ	—	1	—	—	—	—	
		—	3	1	—	—	—	
Село Агино-Село								
1	Ограбени селяни	—	—	—	—	6	—	На шесть души селяни сж взети по 2000 динари отъ бандититѣ презъ януарий 1922 г.
2	Кмета Младенъ	—	—	1	—	—	—	На 11 февр. 1924 г. петъ жандари отъ поста въ с. Романовци, подъ командата на старшия подоф. Иованъ Груичъ, се настанили въ кжщата на Стоянъ, яли и пили, като размѣстили болната 80-годишна майка на стопанина, и накарали кмета да приготви друго ядене, безъ да платятъ нищо. На 14 февр. се завърнали, съ разрешение подписано отъ областния префектъ, да изтезаватъ Стоянъ и кмета, за да имъ кажатъ било ли е селото посещавано отъ комити. Не можейки да издържатъ на изтезанията, селянитѣ
3	Стоянъ	—	—	1	—	—	—	

7 2 3 4 5 6 7

сж казали всичко каквото имъ е било поискано. Вследствие изтръгнатитѣ, въпрѣки че невѣрни признания, 10 най-богати селяни сж били обвинени, че давали помощъ на комититѣ. Заведени въ префектурата въ Куманово, 2-та селяни сж били заставени да кажатъ, че селяни отъ с. Пчиня, чийто имена имъ бѣха издиктувани отъ самия замѣстникъ-префектъ, сж укривали комити.

— — 2 — 6 —

Село Биля

1 Арестувани и ограбени

— — 6 — — —

Шестъ души селяни сж арестувани и ограбени презъ януарий 1922 г. - взети имъ по 3000 динари.

— — 6 — — —

Село Бучинци

1 Денко Спасовъ

— — — — 1 —

Взети му 2400 динари отъ бандититѣ презъ януарий 1922 г.

— — — — 1 —

Село Винци

1 Бити селяни

— — х — — —

Всички селяни сж бити отъ сърбитѣ.

2 Ограбени селяни

— — — — 9 —

Деветъ души селяни сж ограбени презъ януарий 1922 г., като имъ сж взети по 3000 динари отъ сръбскитѣ бандити.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
3 Борисъ Маневъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко изтезаванъ отъ сърбитѣ, командвани отъ Тошичъ (отъ Прешово) на 9 авг. 1922 г.; ржцетѣ му вързвани отзадъ и стѣганъ докато започнало да тече кръвь отъ устата и носа му; на изтезанието сж присжст в у в а л и принудително много селяни, между които и : Гено Ник. Насковъ, Атанасъ Марковъ, Т а с о Станчевъ, Ефремъ Насковъ.
4 Георги Миневъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ отъ сръбскитѣ жандари на пжтъ за Куманово и отъ тогава изчезналъ безследно.
<hr/>							
Село Градище	—	1	1	—	9	—	
1 Грабежи	—	—	—	—	x	—	Цѣлото село е задължено да плаща 5000 динари седмично, за издръжка на бандититѣ на сръбска служба.
<hr/>							
Село Гюгянци							
1 Всички селяни	—	—	x	—	—	—	
<hr/>							
Село Горно-Гюгянци							
1 Спасъ Божиновъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
2 Петрушъ Зафировъ, 64 г.	—	—	1	—	—	—	
3 Петко Златевъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Гаврилъ Наумовъ, 38 г.	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
	—	—	4	—	—	—	
<hr/>							
Село Делярдовци							
1 Косто Митовъ	—	—	—	—	1	—	На четиримата селяни взети по 2000 динари отъ бандититѣ презъ януарий 1922 г.
2 Ограбени селяни	—	—	—	—	3	—	
<hr/>							
	—	—	—	—	4	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Думановци							
1 Ограбени селяни	—	—	—	—	5	—	Петъ души селяни сж ограбени отъ сръбскитѣ бандити презъ януарий 1922 г., като имъ сж взети по 2000 динари.
	—	—	—	—	5	—	
Село Живинѣ							
1 Арестувани и ограбени	—	—	4	—	—	—	Четирима селяни сж арестувани презъ януарий 1922 г. отъ сръбскитѣ бандити, като имъ сж взети по 2000 динари.
	—	—	4	—	—	—	
Село Зжбовци							
1 Цвѣтанъ Стоименовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1922 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Колицко							
1 Арестувани и ограбени	—	—	9	—	—	—	Деветъ души селяни сж арестувани презъ януарий 1922 г. отъ сърби и бандити, като имъ сж взети по 2500 динари.
2 Грабежи	—	—	—	—	x	—	Селото задължено да плаща по 5000 динари седмично за издръжка на бандититѣ на сръбска служба.
	—	—	9	—	—	—	
Село Малино							
1 Грабежи	—	—	—	—	x	—	Селото задължено да плаща по 5000 динари седмично, за издръжка на бандититѣ на сръбска служба.

	1	2	3	4	5	6	7
Село Младо Нагоричани							
1 Грабежи	—	—	—	—	x	—	Селото е принудено да издържа 40 души войници и 15 жандари; за кратко време сж изразходвани повече отъ 100000 динари.
Село Новоселяни							
1 Ангелъ Трайковъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1922 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Новъ Чифликъ							
1 Миле Василевъ	—	—	—	—	1	—	На двамата взети по 2500 динари отъ сръбскитъ бандити презъ януарий 1922 г.
2 Гиго Кузевъ	—	—	—	—	1	—	
	—	—	—	—	2	—	
Село Орашецъ							
1 Траянъ Орашевски, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1920 г.
2 Арестувани и ограбени	—	—	8	—	—	—	Арестувани сж презъ януарий 1922 г. отъ сърби и бандити и взети имъ по 2500 динари.
	1	—	8	—	—	—	
Село Павлешенци							
1 Грабежи	—	—	—	—	x	—	Селото задължено да плаща по 5000 динари седмично за издръжка на бандититъ на сръбска служба.
Село Скачковци							
1 Станко Митревъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1920 г.
	1	—	—	—	—	—	
Село Пчиня							
1 Бойко Вучковъ	—	—	1	—	—	—	Тъзи селяни сж арестувани вслед-
2 Хаджи Милошъ Кузевъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
3 Иванъ Кузевъ	—	—	1	—	—	—	<p>ствие изтръгнати- тѣ съ изтезавания, невѣрни показан- ния отъ кмета Младенъ и селя- нина Стоянъ отъ Агино-село. Само двама сж успѣли да забѣгнатъ въ България. Писаря на замѣстникъ- префекта на Ку- маново, Трайчо Масевъ, и жандар- ритѣ, които го при- дружили въ с. Пчиня, сж яли и пили за петъ дена за смѣтка на аре- стуванитѣ. На 25 февр. 1924 г. аре- стуванитѣ се яви- ли предъ сжда въ Куманово. Подска- зано имъ било по- заможнитѣ да при- готвятъ сума отъ по 10,000 динара всѣки, а победни- тѣ 7000, освенъ хо- норара отъ 2000 динари за адвока- титѣ, ако искатъ да бждатъ освобо- дени, тѣй като не сж виновни.</p>	
4 Траянъ Кузевъ	—	—	1	—	—	—		
5 Миланъ Младеновъ	—	—	1	—	—	—		
6 Тринчо Ордевъ	—	—	1	—	—	—		
7 Кръсто Петровъ	—	—	1	—	—	—		
8 Спасъ Петровъ	—	—	1	—	—	—		
9 Трайко Станковъ	—	—	1	—	—	—		
10 Миланъ Стояновъ	—	—	1	—	—	—		
— — 10 — — —								
Село Студена Бара								
1 Динко Величковъ	—	—	—	—	1	—	<p>На двамата с ж взети по 2500 ди- нари отъ сръбски- тѣ бандити презъ януарий 1922 г.</p>	
2 Богилъ Пенинъ	—	—	—	—	1	—		
— — — — 2 —								
Село Тръстеникъ								
1 Мирчо Арсовъ	—	—	1	—	—	—	<p>Тримата сж аре- стувани и бити до смъртъ отъ сър- битѣ.</p>	
2 Тране Арсовъ	—	—	1	—	—	—		
3 Стоянъ Диновъ	—	—	1	—	—	—		
— — 3 — — —								
Всичко въ Кумановска								
околия	4	4	48	—	29	—		

IX. СКОПСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой		Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥	Забележка ⑦
Градъ Скопје								
1	Бити затворници	—	—	x	—	—	—	Въ Скопския затворъ сж бити всички затворници, нѣкои отъ тѣхъ всѣка вечеръ. Ат. Стояновъ е починалъ отъ побоя.
2	Атанасъ Стояновъ	1	—	—	—	—	—	
3	Малтретирани граждани	—	—	x	—	—	—	Презъ зимата на 1922 г. много граждани сж арестувани и малтретирани ; на Ничевъ и Шиндеръ сж взели и по 5000 динари.
4	Атанасъ Ничевъ	—	—	1	—	—	—	
5	Спасе Шиндеръ	—	—	1	—	—	—	
6	Перо Саневъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и окованъ въ вериги ; взети му 10 хил. динари. 1922 г.
7	Тома Тополовъ	—	—	1	—	—	—	
		1	—	4	—	—	—	Той е единъ отъ познатитѣ български граждани на Скопје. Осжденъ на 5 год. затворъ ; обвиненъ, че е билъ въ връзка съ скопския войвода Лазаръ Велковъ, понеже се намѣрило у него писмо отъ сжщия войвода. Но Тополовъ не е членъ на ВМРО и намѣреното у него писмо значи само, че то е било приложено въ досието му отъ сръбски агенти.

Село Айватовци

1	Арестувани и ограбени	—	—	x	—	—	—	Нѣколко души селяни сж арестувани презъ септемврий 1922 год. ;
---	-----------------------	---	---	---	---	---	---	--

	1	2	3	4	5	6	7
							за освобождаването имъ взетъ откупъ.
2 Богоя Гюровъ	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни с ж арестувани презъ зимата на 1922 г. ; за освобождаването имъ взели по 2000 динари откупъ.
3 Илия Гюровъ	—	—	1	—	—	—	
4 Кузо Наумовъ	—	—	1	—	—	—	
5 Кузе Николовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Томе Петровъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	5	—	—	—	
Село Арачиново							
1 Димитъръ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ презъ априль 1922 г. ; за освобождаването му взети 5000 динари откупъ.
2 Арестувани и ограбени	—	—	5	—	—	—	Петимата селяни с ж арестувани презъ септемврий 1922 г. ; за освобождаването имъ взетъ по 2000 динари откупъ.
	—	—	6	—	—	—	
Село Бразда							
1 Петко Марковъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1920 г.
2 Лазаръ Нешовъ	—	—	1	—	—	—	Секретаръ - бирникъ въ с. Рахче осъденъ на 3 год. затворъ и отведенъ въ Пожаревацъ.
	1	—	1	—	—	—	
Село Булачани							
1 Наче, 70 г.	—	—	1	—	—	—	Осъденъ на 20 г. затворъ презъ 1919 г. ; лежалъ въ затвора.
2 Стоянъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Осъденъ на 20 г. затворъ презъ 1919 г. ; лежалъ въ затвора.
3 Трайко Тръпковъ Боримечката, 40 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ 1920 г.
4 Трайко Цвѣтковъ, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Разстрелянъ отъ сърбитѣ безъ никаква присъда.

	⑤	②	③	④	⑤	⑥	⑦
5 Арестувани селяни	—	—	x	—	—	—	Въ началото на 1920 г. сж арестувани десетина селяни.
	2	—	2	—	—	—	
Село Глухово							
1 Нешо Янкулевъ	—	—	1	—	—	—	Бившъ кметъ на с. Баняни, осъденъ на 3 год. затворъ, ведно съ зетъ си Л. Нешовъ отъ с. Бразда, презъ 1920 г., и съ него отведенъ въ Пожаревацъ.
	—	—	1	—	—	—	
Село Градманци							
1 Арестувани и ограбени	—	—	x	—	—	—	Много селяни сж арестувани презъ зимата на 1922 г.; за освобождаването имъ взети по 4000 динари откупъ.
Село Дивле							
1 Ташко Давковъ, 35 г.	—	—	1	—	—	—	Осъденъ на 20 г. затворъ презъ 1920 г.; лежалъ въ затвора «Лепя Глава».
2 Арестувани и изтезавани	—	—	x	—	—	—	Изброенитъ отъ № 2 до 6 селяни сж арестувани и изтезавани презъ зимата на 1922 г.;
3 Манаси Кралевъ	—	—	1	—	—	—	за освобождаването имъ взети по 2500 динари откупъ.
4 Гицо Нацевъ	—	—	1	—	—	—	
5 Михаилъ Ристовъ	—	—	1	—	—	—	
6 Димчо Филиповъ	—	—	1	—	—	—	
7 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	На 14 януарий 1923 г. почти всички селяни сж подложени на разни жестокости.
8 Цанка, 12 г.	—	—	—	1	—	—	Момиченцето е било изнасилено отъ сръбскиятъ капиталъ Радойко, отъ бандата, която преследва комитетъ въ областта Скопие, като той и съучастникитъ му

	1	2	3	4	5	6	7
	—	—	5	1	—	—	
Село Джидимирци							
1 Арестувани и ограбени	—	—	6	—	—	—	Деветината селяни сж арестувани презъ зимата на 1922 г. Взети имъ по 3000 динари откупъ за освобождаването имъ.
2 Салтиръ Блажевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Ристо Митевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Миланъ Саздевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	9	—	—	—	
Село Добри Долъ							
1 Арестувани и ограбени	—	—	10	—	—	—	Тъзи десетъ души селяни сж арестувани презъ зимата на 1922 г. ; за освобождаването имъ взети по 1500 динари откупъ.
2 Яшаръ Буша	—	—	1	—	—	—	
3 Бекташъ	—	—	1	—	—	—	
4 Елмазъ Небя	—	—	1	—	—	—	
5 Велия Незиръ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	14	—	—	—	
Село Долно Коняре							
1 Айденъ Азманъ	—	—	—	—	1	—	Ограбени му 300 турски лири отъ сръбски бандити презъ зимата на 1922 г.
	—	—	—	—	1	—	
Село Драгуево							
1 Томче Гетеовъ	—	—	1	—	—	—	Арестувани и изтезавани презъ зимата на 1922 г. ; взети имъ по 4000 динари откупъ, за да бждатъ освободени.
2 Спасе Шиндевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Драчево							
1 Везследно изчезнали	—	10	—	—	—	—	Тъзи десетъ души селяни сж отвлечени отъ сръбски войници ; сждбата имъ останала неизвестна.
	—	10	—	—	—	—	
Село Ибраимово							
1 Мице Зелениковъ	—	—	—	—	1	—	На петимата селяни имъ взети по 2500 динари презъ зимата на 1922 г. отъ сръбски бандити и сръбски жандари.
2 Стоянъ Петрушевъ	—	—	—	—	1	—	
3 Димче Рацаковъ	—	—	—	—	1	—	
4 Павелъ Цвѣтковъ	—	—	—	—	1	—	
5 Стойче Цвѣтковъ	—	—	—	—	1	—	
	—	—	—	—	5	—	
Село Кадийно Село							
1 Никола Димитриевъ	—	—	—	—	1	—	На седмината селяни сж взети по 2500 динари презъ зимата на 1922 г. отъ сърбитѣ и тѣхнитѣ бандити.
2 Търпе Корабчия	—	—	—	—	1	—	
3 Никола Трайчевъ	—	—	—	—	1	—	
4 Пенчо Трайчевъ	—	—	—	—	1	—	
5 Спасе Трайчевъ	—	—	—	—	1	—	
6 Стойче Трайчевъ	—	—	—	—	1	—	
7 Стоянъ Яневъ	—	—	—	—	1	—	
	—	—	—	—	7	—	
Село Кожле							
1 Свещеникъ Тодоръ Андреевъ	—	—	1	—	—	—	На 10 декемврий 1920 г. двамата сж арестувани и бити отъ подпрефекта на Скопје, Барутникъ.
2 Петъръ Китановски	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	
Село Койли							
1 Зафиръ Яневъ	—	—	—	—	1	—	На двамата селяни взети отъ сърбитѣ презъ 1922 г. по 2000 динари
2 Богоя Зафирова	—	—	—	—	1	—	
	—	—	—	—	2	—	
Село Крушица							
1 Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ пролѣтъята на 1922 г. много
2 Магда Насева	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
3 Вида Миланова	1	—	—	—	—	—	селяни сж били арестувани, изтезавани ; за да бждатъ освободени имъ взели по 3000 динари откупъ. Изброенитъ петъ жени сж сжщо арестувани, полѣти съ бензинъ и запалени, защото мъжегъ имъ преди това, за да се спасятъ отъ терора, избѣгали.
4 Лефтера Панова	1	—	—	—	—	—	
5 Софка Донева	1	—	—	—	—	—	
6 Ленка Тенева	1	—	—	—	—	—	
7 Санде Илиевъ, 12 г.	—	—	1	—	—	—	
8 Стоянъ Илиевъ, 70 г.	—	—	1	—	—	—	
	5	—	2	—	—	—	Двамата (№ 7 и 8) сж бити до смъртъ на 14 януарий 1923 г.
Село Любянци							
1 Илия Петровъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ безследно нощно време отъ сръбски войници презъ 1920 г.
2 Арестувани и ограбени	—	—	11	—	—	—	Арестувани на 6 септемврий 1922 г.; за да бждатъ освободени взети имъ по 3000 динари откупъ.
3 Секретаря на общината	—	—	1	—	—	—	Изброенитъ отъ № 3 до 5 сж бити на 6 септемврий 1922 г.
4 Стойко Д. Пендовъ	—	—	1	—	—	—	Въ затвора въ Гиляни изтезаванъ жестоко и накрая отровенъ.
5 Трайко Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
6 Траянъ Тошевъ	1	—	—	—	—	—	
	1	1	14	—	—	—	
Село Накотинци							
1 Арестувани и ограбени	—	—	16	—	—	—	Арестувани презъ зимата 1922 г. и за да бждатъ освободени взели имъ по 2000 динари.
	—	—	16	—	—	—	
Село Преодъ							
1 Илия Бабавелинъ	—	—	1	—	—	—	Битъ до смъртъ отъ бандата на Мино Станковъ.
	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
Село Ращакъ								
1	Иванъ Карцалевъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ ; за освобождаването му взети 3000 динари.
2	Злате Богдановъ	—	—	1	—	—	—	Арестувани презъ 1922 г. въ Скопје и освободени следъ като имъ взели по 3000 динари, на 6 септемврий.
3	Боне Боневъ	—	—	1	—	—	—	
4	Митре Велковъ	—	—	1	—	—	—	
5	Геле Дервенски	—	—	1	—	—	—	
		—	—	5	—	—	—	
Село Сопотъ								
1	Стоянъ Николовъ	—	—	1	—	—	—	Битъ до смъртъ отъ бандата на Мино Станковъ.
		—	—	1	—	—	—	
Село Сушица								
1	Грабежи	—	—	—	—	x	—	Селото задължено да плаща по 5000 динари седмично за издръжка на бандититъ на сръбска служба.
2	Изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ месецъ мартъ 1922 г. селянитъ сж подложени на различни наказания, между които :
3	Изтезавани деца	—	—	x	—	—	—	а) Повечето селяни сж бити ;
4	Изнасилени момичета	—	—	—	—	x	—	б) Децата сж били поставени въ казанъ съ врѣла вода ;
5	Забѣгнали	—	—	x	—	—	—	в) Момичетата надъ 15 г. сж обезчестени ;
6	Иле Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	г) На много селяни взети пари — по 3000 динари ;
7	Коле Иневъ	—	—	1	—	—	—	д) Женитъ на забѣгналитъ преди това отъ сръбския тероръ селяни, посипани съ петролъ и запалени (отъ № 12 до 19) ;
8	Манаси Костовъ	—	—	1	—	—	—	е) Много селяни, за да се спасятъ отъ терора, забѣгнаха.
9	Доне Смилевъ	—	—	1	—	—	—	
10	Зафиръ Стояновъ	—	—	1	—	—	—	
11	Иванъ Тасевъ	—	—	1	—	—	—	
12	Виктория Андреева	1	—	—	—	—	—	
13	Райна Андреева	1	—	—	—	—	—	
14	Васа Митрева	1	—	—	—	—	—	
15	Султана Московка	1	—	—	—	—	—	
16	Кръстана Нацева	1	—	—	—	—	—	
17	Райна Нацева	1	—	—	—	—	—	
18	Мияна Панева	1	—	—	—	—	—	
19	Йовка Цонева	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
20 Йорданъ Арсовъ	—	—	1	—	—	—	Презъ априль 1922 г. арестуванъ и му взети 3000 динари, за да бжде освобожденъ.
	<hr/>						
	8	—	7	—	—	—	
Село Црешово							
1 Панчо Николовъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1919 г.; лежалъ въ затвора «Лепа Глава».
2 Спасо Нешовъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ презъ 1919 г.; лежалъ въ затвора «Лепа Глава».
3 Траянъ Стоиловъ, 56 г.	1	—	—	—	—	—	Разстрелянъ отъ сърбитъ безъ присъда.
4 Арестувани селяни	—	—	x	—	—	—	Десетина селяни сж арестувани въ началото на 1920 г.
	<hr/>						
	1	—	2	—	—	—	
Разни							
1 Починали въ затвора	17	—	—	—	—	—	Отъ Скопско сж били арестувани, жестоко изтезавани и осждени по на 20 г. затворъ, 60 души; отъ тѣхъ повечето турци и албанци; 17 души починали, а другитъ останали въ затвора «Лепа Глава».
2 Затворени и осждени	—	—	60	—	—	—	
	<hr/>						
	17	—	60	—	—	—	
Всичко въ Скопска околия	<hr/>						
	36	11	159	1	15	—	

X. ТЕТОВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥	Забележка ⑦
Градъ Тетово							
1	—	—	1	—	—	—	Взети му отъ сърбитѣ 100 турски лири, следъ това е билъ арестуванъ ; той е бившъ кметъ на града.
Всичко въ Тетовска околия							
—	—	1	—	—	—		

XI. СТРУМИШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥	Забележка ⑦
Градъ Струмица							
1	—	—	1	—	—	—	Търсенъ отъ сърбитѣ, но успѣлъ да забѣгне въ края на мартъ 1921 г.
Всичко въ Струмиска околия							
—	—	1	—	—	—		
Село Банско							
1	—	—	3	—	—	—	На 8 апр. 1924 г. Скопския сждъ осждилъ тримата по закона за отбрана на държавата на 3, на 2 и на 1 год. затворъ.
Всичко въ Банско село							
—	—	3	—	—	—		

	3	2	3	4	5	3	7
Село Дражево							
1 Никола Стийниклията	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ и жестоко изтезаванъ отъ сърбитъ ; после отведенъ въ с. Смолари и тамъ наново жестоко изтезаванъ ; правилъ опитъ за самоубийство като се хвърлилъ отъ сградата, кждето, билъ затворенъ, но останалъ само тежко раненъ.
	—	—	1	—	—	—	
Село Колешино							
1 Коце Коловъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ ренегата на сръбска служба Тушо Златановъ отъ сщцото село.
	1	—	—	—	—	—	
Село Костурино							
1 Петъръ Христовъ	—	—	1	—	—	—	Задържанъ на 15 февруарий 1921 г. Жестоко изтезаванъ, но успѣлъ да избѣга, да вземе жената и децата си, да се присъедини къмъ други бѣгълци и да достигне България.
	—	—	1	—	—	—	
Село Ново Село							
1 Мите Алексовъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	Застрелянъ отъ сърбитъ, както е билъ въ двора на кщцата си къмъ 6 часа вечерята, презъ м. априль 1921 г.
2 Гьошо п. Димитровъ, 30 г.	—	—	1	—	—	—	Тримата селяни (№ 2, 3 и 4) сж задигнати презъ нощта на 31 мартъ срещу 1 априль 1921 г. отъ
3 Мито Кировъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Димитъръ Мазгалиевъ, 50 г.	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
5 Стойко Атанасовъ Какарезовъ, 26 г.	—	—	1	—	—	—	домоветѣ имъ и по пжтя до Струмица жестоко бити. Били потърсени за арестуване и № 5 и 6, но тѣ успѣли да избѣгатъ.
6 Коте Самарджиевъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
Село Раборци	1	—	5	—	—	—	
1 Янаки Раборцалията	—	1	—	—	—	—	Задигнатъ презъ нощта на 11 февруарий 1921 г. отъ домътъ си отъ сръбски жандари и изчезналъ безследно.
<hr/>							
Село Сучево	—	1	—	—	—	—	
1 Иванчо Консото	1	—	—	—	—	—	Починалъ въ струмишкия затворъ отъ жестокия бой.
<hr/>							
Всичко въ Струмишка околия	1	—	—	—	—	—	
	3	1	11	—	—	—	

ХІІ. МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
Градъ Берово							
1 Иванъ Бѣлчовъ	1	—	—	—	—	—	Излѣзналъ вънъ отъ Берово и следъ нѣколко дни трупа му билъ намѣренъ.
2 Арестувани българи	—	—	x	—	—	—	Презъ началото на 1921 г. затвора билъ препълненъ отъ арестувани селяни и граждани обвинени като « комунисти »
<hr/>							
	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Владимирово							
1 Мите попъ Ивановъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сърбитъ презъ декемврий 1920 г., следъ което отвлекли стадото му.
	1	—	—	—	—	—	
Село Паничерево							
1 Дъщерята на Петре Козовски	—	—	—	1	—	—	На 19 декемврий 1920 г. домътъ на Козовски е нападатъ ношно време отъ сръбскитъ граничари, дъщеря му отвлечена, изнасилена и задържана въ граничния постъ Тупровецъ
	—	—	—	1	—	—	
Градъ Пехчево							
1 Арестувани българи	—	—	х	—	—	—	Презъ началото на 1921 г. затворабилъ препълненъ съ селяни и граждани, обвинени като « комунисти ».
Село Разловци							
1 Лесо Тасевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ презъ зимата на 1924 г. въ селото си.
2 Бити всички селяни	—	—	х	—	—	—	Бити отъ бандита Пандурски, за да кажатъ кой се срещалъ съ комититъ.
	1	—	—	—	—	—	
Село Русиново							
1 Н. Чукарски съ фамилия си	—	—	х	—	—	—	Сърбитъ му устройвали засада да го убиятъ, защото заявилъ, че въ Русиново всички сж българи; за да се спаси, въ началото на 1921 г. забъгналъ съ цѣлата фамилия.

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	
2 Иванъ Калпаковъ, 70 г.	1	—	—	—	—	—	—	На 15 януарий 1924 г., следъ като сж му взети отъ бандита на държавна служба Пандурски 60 турски лири и 15.000 динари, е билъ хвърленъ въ пламъцитъ на запалената му кжща.
3 Тодоръ Буровъ, 60 г.	—	—	—	—	1	—	—	Т. Буровъ ограбенъ съ 58 турски лири и 9.000 динари и хвърленъ въ пламъцитъ на кжщата му.
4 Георги Буровъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	—	Богдана Бурова, майка на 7 деца, бѣ за-
5 Богдана Григ. Бурова, 40 г.	1	—	—	—	—	—	—	стреляна. Освенъ кжщитъ, запалени сж били и хамбаритъ съ фуража на много селяни.
6 Стоянъ Николовъ Буровъ	—	—	—	—	—	—	1	Всичко това е извършено отъ Пандурски, начело на 35 бандити въ служба на сръбската държава.
7 Кольо Влаховъ	—	—	—	—	—	—	1	Сръбска държавна банда е изгорѣла презъ м. мартъ 1924 г. кжщитъ и хамбаритъ на тѣзи селяни.
8 Лесо Питовъ	—	—	—	—	—	—	1	
9 Манолъ Калпаковъ	—	—	—	—	—	—	1	
10 Петъръ Калпаковъ	—	—	—	—	—	—	1	
11 Спасъ Калпаковъ	—	—	—	—	—	—	1	
12 Иванъ Спасовъ	—	—	—	—	—	—	1	
13 Тиме Балтовъ	—	—	—	—	—	—	1	
14 Л. Балшовъ	—	—	—	—	—	—	1	
15 Мите Велчевъ	—	—	—	—	—	—	1	
16 Лесо Габерски	—	—	—	—	—	—	1	
17 Пано Габерски	—	—	—	—	—	—	1	
18 Лесо Гуджовъ	—	—	—	—	—	—	1	
19 Петъръ Гължбовъ	—	—	—	—	—	—	1	
20 Жената на К. Гължбовъ	—	—	1	—	—	—	—	
21 Георги Джигаровъ	—	—	—	—	—	—	1	
22 Мите Джигаровъ	—	—	—	—	—	—	1	
23 Иванъ Доцинъ	—	—	—	—	—	—	1	
24 Коле Доцинъ	—	—	—	—	—	—	1	
25 Илия Зафуковъ	—	—	—	—	—	—	1	
26 Тиме Кавгаджиевъ	—	—	—	—	—	—	1	
27 Мите Кусевъ	—	—	—	—	—	—	1	
28 Гале Мадески	—	—	—	—	—	—	1	
29 Георги Мадески	—	—	—	—	—	—	1	
30 Василъ Недѣлковъ	1	—	—	—	—	—	—	
31 Арсо Транковъ	—	—	—	—	—	—	1	
32 Мито Транковъ	—	—	—	—	—	—	1	
33 Гигоръ Транчовъ	—	—	—	—	—	—	1	
34 Стоянъ Цървенковъ	—	—	—	—	—	—	1	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
35 Тасе Шарковъ	—	—	—	—	—	1	
	4	—	1	—	1	28	
Село Смоймирово							
1 Арестувани 12 души	—	—	12	—	—	—	
	—	—	12	—	—	—	
Село Умлено							
1 Масово изтезавани селяни	—	—	x	—	—	—	Презъ дек, 1922 г. една сръбска и ренегатска банда на чело съ Санде Кьосевъ подложила на изтезания и ограбила всички селяни.
2 Мите, 60 г.	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ сръбски войници.
	1	—	—	—	—	—	
Село Чифликъ							
1 Никола Ивановъ Пешкирски	—	—	1	—	—	—	На 13 декемврий 1922 г. селото е било обградено отъ една банда въ служба на сръбската държава, на чело съ Санде Кьосевъ; воденичара Пешкирски билъ съблеченъ голъ и вързанъ. На другия день влѣзнали въ селото и всички мъже на възраст отъ 12 до 70 години били събрани и жестоко бити; най-жестоко е битъ воденичаря.
2 Масово бити селяни	—	—	x	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	
Всичко въ Малешевска околия	8	—	14	1	1	28	

ХІІІ. РАДОВИШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Градъ Радовишъ							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтежавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	7	
1	—	—	—	—	х	—	Известенъ б р о й граждани принуде- ни да платятъ съ заплашвания надъ 100 хил. динари на сръбскитѣ аген- ти.	
2	—	—	—	—	х	—	Голѣмо ч и с л о граждани глобени по 400, 600 или 1000 динари, заде- то «не спазвали» законитѣ.	
3	—	—	1	—	—	—	Тримата граждани (№ 3, 4 и 5) сж жестоко б и т и п р е з ъ а п р и л ъ 1918 г. ; при това Спасова е била бременна.	
4	—	—	1	—	—	—		
5	—	—	1	—	—	—		
6	—	—	1	—	—	—	Бита въ домътъ ѝ отъ подпрефекта на града, Сава, презъ май 1922 г.	
7	—	—	—	1	—	—	Обезчестена отъ споменатия под- префектъ на гра- да, Сава, презъ май 1922 г.	
8	—	—	1	—	—	—	Осждени (№8 и 9) на 20 г. затворъ ; лежали въ затвора « Л е п а Г л а в а ».	
9	—	—	1	—	—	—		
10	—	—	1	—	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ ; лежалъ въ затвора « Л е п а Глава », помилванъ въ 1929 г.	
11	—	—	1	—	—	—	Осждени на смъртъ (№ 11 и 12), по- сле присждата на- малена на 20 г. за- творъ ; лежали въ затвора « Л е п а Глава ».	
12	—	—	1	—	—	—		
13	1	—	—	—	—	—	Четиримата граж- дани (отъ № 13 до	
14	1	—	—	—	—	—		

	1	2	3	4	5	6	7
15 Христо Коцевъ	1	—	—	—	—	—	16) сж починали отъ жестоко нанесения имъ побой. Арестувана и полудѣла отъ заплашванията на сръбския полицаи Василь Србинъ.
16 Стаменъ Темелковъ	1	—	—	—	—	—	
17 Калиопа Ник. Панева	—	—	1	—	—	—	
	4	—	10	1	—	—	

Село Брѣстъ

1 Арестувани селяни	—	—	19	—	—	—	На 3 мартъ 1923 г следъ разстрелването на 28 души въ с. Гарванъ, Д. Матковичъ наредилъ арестуването и разстрелването на тѣзи 19 души селяни. Тѣ били вързани, но въ последния моментъ били спасени благодарение енергичното застъпничество на единъ хърватски полковникъ, който е трѣбвало да изпълни заповѣдта на Матковичъ. Следъ това селянитѣ сж освобождени.
	—	—	19	—	—	—	

Село Гарванъ

1 Една жена	—	—	—	1	—	—	Изброенитѣ 28 души (отъ № 2 до 29) селяни сж задържани по заповѣдь на щипския жупанъ Добрица Матковичъ, следъ това навързани и пакъ по негова заповѣдь разстреляни съ картечници. Това е станало на 3 мартъ 1923 г. следъ като сръбски войски начело съ споменатия жупанъ сж навлезли въ селото да търсятъ комити, какъ
2 Петрушъ Атанасовъ, 21 г.	1	—	—	—	—	—	
3 Доне Василевъ, 29 г.	1	—	—	—	—	—	
4 Иванъ Василевъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
5 Моне Василевъ, 12 г.	1	—	—	—	—	—	
6 Петрушъ А. Веляновъ, 35 г.	1	—	—	—	—	—	
7 Богатинъ Георгиевъ, 23 г.	1	—	—	—	—	—	
8 Петре Георгиевъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—	
9 Георги Донева, 31 г.	1	—	—	—	—	—	
10 Тасе Ефтимовъ, 52 г.	1	—	—	—	—	—	
11 Константинъ Здравевъ, 18 г.	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
12 Мите Здравевъ, 19 г.	1	—	—	—	—	—	вито не открили.
13 Димитъръ Ивановъ, 41 г.	1	—	—	—	—	—	Следъ избиването на споменатитъ 28 души селяни, Цв. Томева починала отъ ужаса.
14 Петрушъ Ивановъ, 47 г.	1	—	—	—	—	—	Освенъ това кла- не, Матковичъ на- редилъ на артиле- рията да стреля върху селото, кое- то по този начинъ било разрушено изъ основи срѣдъ писъцитъ на же- нитъ и децата.
15 Тане Ивановъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	
16 Атанасъ Колевъ, 13 г.	1	—	—	—	—	—	
17 Димитри Колевъ, 37 г.	1	—	—	—	—	—	
18 Пане Коцевъ, 28 г.	1	—	—	—	—	—	
19 Стое Коцевъ, 34 г.	1	—	—	—	—	—	
20 Георги Милевъ 33 г.	1	—	—	—	—	—	
21 Ефтимъ Петрушевъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—	
22 Христоманъ Поцевъ, 57 г.	1	—	—	—	—	—	
23 Яне Поцевъ, 59 г.	1	—	—	—	—	—	
24 Василь Симеоновъ, 27 г.	1	—	—	—	—	—	
25 Праванъ Тасевъ, 23 г.	1	—	—	—	—	—	
26 Ефремъ Траяновъ, 30 г.	1	—	—	—	—	—	
27 Стефко Трояновъ, 39 г.	1	—	—	—	—	—	
28 Стоянъ Филиповъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—	
29 Константинъ Цвѣтковъ, 31 г.	1	—	—	—	—	—	
30 Цвѣта Томева, 65 г.	1	—	—	—	—	—	
31 Цѣлото село разрушено							
	29	—	—	1	—	—	
Село Дедино							
1 Жената на кмета	—	—	—	1	—	—	
	—	—	—	1	—	—	
Село Конче							
1 Иванъ Филиповъ	—	—	1	—	—	—	Жестоко битъ и изтезанъ презъ 1923 г.
	—	—	1	—	—	—	
Село Ораовица							
1 Богиль Миладиновъ	—	—	1	—	—	—	Презъ май 1921 г. бандата на Кръс- тъо Търговишки е стреляла върху не- го; по една слу- чайность се спа- силъ отъ смъртта.
2 Стаменъ Коцевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Иванъ Филевъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
4 Мустафа Чанакли	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	
Село Пагулево							
1 Майка на кмета, 60 г.	—	—	—	1	—	—	Изнасилена отъ сърбитѣ.
	—	—	—	1	—	—	
Село Подерешъ							
1 Ефтимъ Васевъ	—	—	1	—	—	—	О с ж д е н ъ на смъртъ ; после на-казанието му на-малено на 20 г. затворъ. Лежалъ въ затвора « Л е п а Глава ».
	—	—	1	—	—	—	
Село Ракитецъ							
1 Всички жители бити	—	—	x	—	—	—	
Село Шипковица							
1 Максешовъ, кметъ	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ въ на-чалото на февруа-рий 1924 г. и убитъ на пѣтя между Щипъ и Кочани подъ претекстъ, че се опиталъ да бѣ-га.
	1	—	—	—	—	—	
Всичко въ Радовишка	<hr/>						
околия	34	—	35	4	—	—	

ЗАБЕЛЕЖКА :

Въ с. Лубница станаха арести въ връзка съ писмо отъ войводата Христо Симеоновъ, което е било заловено.

XIV. ДОИРАНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	
Село Сехово							
1	Долъо Лилвъ	1	—	—	—	—	Обѣсенъ на грѣцка територия презъ мартъ 1919 г. отъ грѣцки войници настанени въ с. Мачуково.
		1	—	—	—	—	
Всичко въ Дойранска околия		1	—	—	—	—	

ЗАБЕЛЕЖКА :

Много селяни въ тази околия — българи и турци — пострадаха отъ насилията на сръбскитѣ стражари, на специални държавни отряди, които имаха за задача да тероризиратъ народа.

XV. ТИКВЕШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	
Градъ Кавадарци							
1	Свещеникъ М. Иванъ Ивановъ	—	—	1	—	—	На 15 юний 1922 г. сръбски жандари сж отрѣзали коситѣ му и обрѣснали брадата му, подъ звуцитѣ на тамбура.
2	Григоръ Цановъ, 35 г.	—	—	1	—	—	Осжденъ на 20 г. затворъ; лежалъ въ затвора « Лепа Глава ».
		—	—	2	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
Село Бегнище							
1 Иванъ Даскаловъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ б е з - следно отъ бандата на Бабунски ; съобщено и отъ в. «Радничке Новине» отъ декемврий 1919 г.
	—	1	—	—	—	—	
Село Грибавецъ							
1 Иванъ Паразовъ	—	1	—	—	—	—	Председателъ на общината въ с. Дръново ; отвлеченъ безследно отъ Бабунски ; съобщено и въ в. «Радничке Новине» отъ декемврий 1919 г.
	—	1	—	—	—	—	
Село Мързень-Ораовецъ							
1 Убити селяни	6	—	—	—	—	—	Избити сж отъ Бабунски близо до Ясенова-ливада.
2 Петре Антоовски	—	1	—	—	—	—	Тримата (№ 2, 3 4) сж отвлечени безследно отъ бандата на Бабунски презъ декемврий 1919 г. ; съобщено сжция месецъ и отъ в. «Радничке Новине».
3 Спиро Геловъ	—	1	—	—	—	—	
4 Нико Милошевъ	—	1	—	—	—	—	
	6	3	—	—	—	—	
Село Ресава							
1 Петре Константиновъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ б е з - следно отъ бандата на Бабунски ; съобщено и отъ в. «Радничке Новине» отъ декемврий 1919 г. ; той е бившъ български учителъ.
	—	1	—	—	—	—	
Село Чемерско							
1 Свещеникъ Христо Мицевъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ б е з - следно отъ бандата

① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦

та на Бабунски ;
сообщено и отъ в.
«Радничке Нови-
не» отъ декемврий
1919 г.

	—	1	—	—	—	—
Всичко въ Тиквешка околия	6	7	2	—	—	—

XVI. ГЕВГЕЛИЙСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой		Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтежавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
		①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Гевгели								
1	Тимчо Станковъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—	Осждень презъ 1920 г. на 20 г. за- творъ ; лежалъ въ « Лепя Глава ».
		—	—	1	—	—	—	
Село Сехово								
1	Мицо М. Капсаровъ, преселенъ	—	—	1	—	—	—	Непрекъснато пре- следванъ отъ сѣр- битѣ и презъ 1921 г., началото, при- нуденъ да избѣга.
		—	—	1	—	—	—	
Село Фурка								
1	Иванъ Караивановъ	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни сж застреляни отъ сѣрбитѣ в ъ гр. Струмица на 2 мартъ 1921 г.
2	Христо Танчевъ	1	—	—	—	—	—	
		2	—	—	—	—	—	
Разни								
1	Петко, 40 г.	—	—	1	—	—	—	Осждени презъ 1920 г. на. 20 г. затворъ ; лежали въ « Лепя Глава ».
2	Стоянъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
		—	—	2	—	—	—	
Всичко въ Гевгелий- ска околия								
		2	—	4	—	—	—	

ЗАБЕЛЕЖКА :

Стока, която бѣше винаги по пасбищата въ балкана, трѣбваше да се прибира въ селото още съ слънце. Не се позволяваше излизане отъ селото преди изгрѣвъ на слънце. Нанасяха се побоища на случайно закѣснѣли хора, По-събуденитѣ хора биваха разкарвани за разпити, бити, глобявани и пр. Правѣха се опити на различни чобани и воденичари. Търсеше имъ се връзка и хлѣбъ, ужъ за четници. Мнозина бѣха пребити, за гдето дали хлѣбъ ; а гдето не дали хлѣбъ, сжщо биеха.

XVII. БИТОЛСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой		Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
		①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Битоля								
1	Никола Алтипармаковъ	—	—	1	—	—	—	Арестувани презъ нощта 29-30 дек. 1923 г., обвинени като членове на ВМРО. Генчевъ е старъ учителъ по класически езици въ българската гимназия. Убитъ публично отъ сърбитѣ по за- повѣдь да начал- ника на гарнизо- на. Застрелянъ, зацо- то отказалъ да служи сръбски войникъ.
2	Георги Генчевъ	—	—	1	—	—	—	
3	Н. Динчевъ	—	—	1	—	—	—	
4	Църноморовъ	—	—	1	—	—	—	
5	Карамфилъ	1	—	—	—	—	—	
6	Синътъ на Ицко Кам- бура	1	—	—	—	—	—	
		2	—	4	—	—	—	
Село Брезникъ								
1	Михайлъ Ангеловъ	—	—	1	—	—	—	
		—	—	1	—	—	—	
Село Лесновецъ								
1	Марко Божиновъ	—	—	1	—	—	—	Тѣзи деветъ селя- ни сж били аресту- вани и затворени подъ претекстъ, че подържали връз- ки съ ВМРО. 1924 г.
2	Никола Божиновъ	—	—	1	—	—	—	
3	Диле Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
4	Мице Ивановъ	—	—	1	—	—	—	
5	Кръсте Мичевъ	—	—	1	—	—	—	
6	Стефанъ Наневъ	—	—	1	—	—	—	
7	Кузманъ Петревъ	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
8 Кръсте Стефановъ	—	—	1	—	—	—	—
9 Никола Христовъ	—	—	1	—	—	—	—
	—	—	9	—	—	—	—
Село Стенѣ							
1 Павле Димовъ	—	—	1	—	—	—	—
2 Димо Павлевъ	—	—	1	—	—	—	—
	—	—	2	—	—	—	—
Село Стругово							
1 Петъ селяни бити	—	—	5	—	—	—	1924 г.
	—	—	5	—	—	—	—
Село Церово							
1 Никола Станковъ	—	—	1	—	—	—	—
	—	—	1	—	—	—	—
Всичко въ Битолска околия							
	2	—	22	—	—	—	—

XVIII. ДЕМИРЪ-ХИСАРСКА ОКОЛИЯ (БИТОЛСКО)

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени къщи	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	
Село Боища							
1 Жителитѣ на селото	—	—	x	—	—	—	
2 Стефанъ Гѣоргиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Ристе Череновъ	—	—	1	—	—	—	
4 Попъ Дончо Илиевъ	1	—	—	—	—	—	
	1	—	2	—	—	—	
Село Велмевци							
1 20 селяни	—	—	20	—	—	—	Арестувани и бити поради много леко подозрение.
	—	—	20	—	—	—	
Село Вирово							
1 Василъ Найдевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Голѣмо Илино							
1 Ванчо Бутевъ	—	—	1	—	—	—	Арестувани вследствие клеветнически доносъ отъ бандата на Таносъ, въ служба на Сърбия.
2 Стойко Найденовъ	—	—	1	—	—	—	
			2	—	—	—	
Село Илино							
1 Петъръ Каревъ	—	—	1	—	—	—	Арестувани безъ никаква причина м. октомврий и ноемврий 1923 г. и закарани въ Рѣсенъ.
2 Ангелъ Марсиновски	—	—	1	—	—	—	
3 Иванъ Марсиновски	—	—	1	—	—	—	
			3	—	—	—	
Село Мренога							
1 Спасе Давидовъ	—	—	1	—	—	—	
			1	—	—	—	
Село Радово							
1 20 селяни	—	—	20	—	—	—	Арестувани и бити поради леко подозрение.
			20	—	—	—	
Всичко въ Демиръ-Хисарска околия . .							
	1	—	49	—	—	—	

РАЗНИ :

Убийството на свещеника Андонъ (Дончо) Илиевъ отъ с. Боища, Битолско (Демиръ-Хисарско), което е отбелѣзано въ списъка за Демиръ-Хисарско, сърбитѣ извършиха като отмъщение задето бѣ наказанъ тѣхния шпионинъ Стефанъ Келешотъ. Тѣ арестуваха на 10 юлий 1923 г. мнозина селяни отъ Стругово и Боища. Невинниятъ свещеникъ задържаха въ общината, кждето сж го подложили на мъчения. Следъ това го убиха. А изпратиха въ затвора и 15 души селяни, безъ да сж виновни съ нищо по убийството на Келешотъ, когото сръбската власть погребва съ музики въ Битоля, докато свещеникътъ биде погребанъ и безъ опѣло.

Свещеникътъ бѣ убитъ въ стаята на подсекретаря на общината, сърбоманинътъ Петъръ Марковичъ.

Двама-трима бандити, познати въ цѣлата област поради тѣхнитѣ звѣрства, сж се поставили на разположение на сръбскитѣ власти, които ги добре възнаграждаватъ. Ето имената на тѣзи бандити : Блаже, който дѣйствува въ областта Кичево, Михайлъ — въ Бродско и Богоя — въ Демиръ-Хисарско. Възнаграждението на тѣзи индивиди е заплатено отъ населението. Така, Богоя има правото да получава отъ всѣки, който иска да мине моста на р.

Черна при с. Прибилци, по 1 динаръ. Сжщо такова право има Михайлъ за моста надъ р. Велика при с. Бродъ.

Всички жители на градове и села сж задължени да се подчинятъ (или въ противенъ случай да понесатъ таксуванията, арестъ, малтретирания и пр.) на следнитъ заповѣди на властитѣ :

- 1) Да се избѣгва да се говори на « бугарашки », а на сръбски.
- 2) Да се декларира навсѣкжде, че сж сърби.
- 3) Да кръщаватъ децата си съ сръбски имена, помѣстени въ единъ списъкъ изработенъ отъ властитѣ.
- 4) Да се гласува за кандидатитѣ на правителството.
- 5) Да наричатъ Македония « Южна Сърбия ».
- 6) Да се твърди, че въ тѣзи земи не е живѣла никаква друга раса освенъ сръбската.

Нарушителитѣ сж преследвани като привърженици на революционната организация и строго наказани...

ХІХ. ПРИЛѢПСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
1	—	—	7	—	—	—	Презъ 1924 г. сж осждени 7 души отъ Прилѣпско на затворъ ; пратени сж въ затвора « Лепа Глава ».
Всичко въ Прилѣпска околия							
	—	—	7	—	—	—	

ХХ. РЪСЕНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
Градъ Рѣсенъ							
1	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	
Село Лахци							
1	—	—	1	—	—	—	Арестувани безъ причина. 1923 г.
2	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Отешово							
1	—	—	1	—	—	—	
2	—	—	1	—	—	—	
3	—	—	1	—	—	—	
	—	—	3	—	—	—	
Село Шурленци							
1	—	—	1	—	—	—	
2	—	—	1	—	—	—	
3	—	—	1	—	—	—	
4	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	
Село Янковецъ							
1	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	
Всичко въ Рѣсенска околия							
	—	—	11	—	—	—	

Жестоко битъ, за да каже кжде се намира синъ му.

XXI. ОХРИДСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Огожарени кжци	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Охридъ							
1	1	—	—	—	—	—	Родена презъ 1898 год. въ Охридъ. Студентка отъ софийския университетъ. Върнала се дома презъ 1918 (или 1919) г. Арестувана е отъ сърбитъ, защото се признавала за българка. На 17 май 1923 г. починала въ затвора отъ изтезания.
	1	—	—	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Брежани							
1 Танасъ Георгиевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	

Село Вехчани							
1 Стефанъ Калайджиевъ	—	—	1	—	—	—	
2 Гьоре Велковъ	—	—	1	—	—	—	
3 Братътъ на Калайджиевъ	—	—	1	—	—	—	
4 Синътъ на Калайджиевъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	4	—	—	—	

Осжденъ на 15 г. затворъ, само затова, че е българинъ ; понеже протестира въ противъ присъдата, билъ наказанъ 19 год. затворъ и 27.000 динари глоба. Съ него е осжденъ и Велковъ на сжщото наказание ; братътъ и синътъ на Калайджиевъ, за да се спасятъ, избѣгали въ Албания.

Село Койнско							
1 Кузманъ	1	—	—	—	—	—	
2 Леко	1	—	—	—	—	—	
	2	—	—	—	—	—	

Викани на разпитъ въ Държавна Сигурностъ ; при завръщането имъ къмъ къщи, примамени въ заграда и убити.

Село Мраморецъ							
1 Стефанъ Димовъ	—	—	1	—	—	—	
2 Михайлъ Гроздановъ	—	—	1	—	—	—	
	—	—	2	—	—	—	

Село Плаке							
1 Войде	—	—	1	—	—	—	
	—	—	1	—	—	—	

Село Свиница							
1 Тодоръ Георчовски	—	—	1	—	—	—	
2 Трайче Здравевски	—	—	1	—	—	—	
3 Георги Огненовски	—	—	1	—	—	—	
4 Попъ Иванъ Охридски	—	—	1	—	—	—	
5 Насте Рачовски	—	—	1	—	—	—	
	—	—	5	—	—	—	

	①	②	③	④	⑤	⑥
Село Скрбатно						
1 Ламбе Георгиевъ	—	—	1	—	—	—
2 Йонче Джуклевъ	—	—	1	—	—	—
3 Насте Котевъ	—	—	1	—	—	—
	—	—	3	—	—	—

Село Турпе						
1 Войде Стояновъ, 20 г.	1	—	—	—	—	—
	1	—	—	—	—	—

Убитъ презъ пролѣтѣта 1924 г. отъ сърбитѣ.

Всичко въ Охридска околия	4	—	16	—	—	—
--	---	---	----	---	---	---

XXII. ДЕБЪРСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Ожогарени кѣщи	Забележка
	①	②	③	④	⑤	⑥	
Градъ Галичникъ							
1 Евгени Гавриловъ	1	—	—	—	—	—	Петимата граждани сж отвлечени отъ сърбитѣ неизвестно где ; само на Гавриловъ нѣколко дни по-късно е намѣренъ трупа покрай града, покритъ съ камъни.
2 Никола Гардановски	—	1	—	—	—	—	
3 Свещеникъ Исачевъ	—	1	—	—	—	—	
4 Русе Михайловъ	—	1	—	—	—	—	
5 Янко Янакиевъ	—	1	—	—	—	—	
6 Апостолъ Часевски	—	—	1	—	—	—	
	1	4	1	—	—	—	
Всичко въ Дебърска околия	1	4	1	—	—	—	

ЗАБЕЛЕЖКА :

Почти всички села въ околията, между които Тресонче, Лазарополе, Росоки, Селце и пр., сж подложени на тероръ отъ страна на сръбскитѣ власти и албански разбойнически банди. Селянитѣ сж подложени на непрекъснати обири отъ страна на тѣзи банди. Почти всичкиятъ имъ добитъкъ е задигнатъ и отвле-

ченъ въ Албания отъ бандитѣ. Сръбскитѣ власти не взимали сериозни мерки, за да се справятъ съ разбойничеството.

Въ много села албанци взимали налогъ отъ селянитѣ, за да «пазятъ» селото отъ разбойницитѣ.

Сжцото се повтаря и въ останалитѣ северозападни македонски околии — Гостиварско, Кичевско, Тетовско, Стружко.

XXIII. РАЗНИ

Пореденъ брой							
	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кжци	Забележка
	1	2	3	4	5	6	7
Качаникъ							
1	Ефтимъ Атанасовъ	1	—	—	—	—	Двамата сж разпъвани на кръстъ отъ сръбски бандити презъ 1923 г.; първиятъ е починалъ отъ изтезанията, а на втория сж били набивани спици подъ ноктитѣ.
2	Манасий Антоуъ	—	—	1	—	—	
		1	—	1	—	—	
	Всичко разни	1	—	1	—	—	

Преди самото отпечатване на тая книга ни попаднаха на ржка и следнитѣ сведения които сж частица отъ множеството други неотбелѣзани тукъ данни за сръбския и гръцки тероръ :

СРЪБСКИ ТЕРОРЪ

1. КОЧАНСКА ОКОЛИЯ - а) Село Бели : на 21 ноември 1923 г. една банда водена отъ Суджукаро и Г. Циклевъ е запалила кжщитѣ на : Траянъ Ивановъ, Ефтимъ Митевъ, Лазаръ Божиновъ, Митко Войновъ. Като отишли всички тѣзи семейства да се оплачатъ на замѣстникъ-префекта и искатъ протекцията му, последния отговорилъ : «Понеже вие се наричате българи, ще бждете така изтезавани, за да приемете вашата истинска националностъ ; тѣй като не може да бждете друго освенъ сърби » ; б) Село Градче : бита е Бояна Димитрова ; в) Село Кучичино : Стоянъ Атанасовъ, 40 годишенъ, убитъ къмъ края на 1923 г. ; г) Село Облешово : Иванъ Арсовъ и сина му Доне Арсовъ нечовѣшки бити ; д) Село Райчани : жената на Стоилъ е била изнасилена и следъ това сж й взети 33 турски лири на 8 декември 1923 година отъ банда 16 души водена отъ Суджукаро ; е) Село Сухо-Бърдо : понеже не приготвили храна задоволяваща група бандити влезли въ селото, бити сж жестоко старитѣ жени : Стамена Андова, Димка Кръстева и Дилбера Петкова ; ж) Село Чурилекъ : Атанасъ Стаменовъ е мушканъ съ байонети ; Стоя Димитрова и Ст. Богатинова сж бити ; з) Село Ястремникъ : Маро Филиповъ и Коце Пешовъ сж бити и мушкани съ байонети. Бити сж децата : Стоя и Тодора Евтимова, Мито Георгиевъ, Салтира Димитрова, Лазаръ Стояновъ и Ефтимъ Николовъ.

ВСИЧКО ВЪ КОЧАНСКА ОКОЛИЯ : Убитъ 1, Арестувани и бити 17, изнасилени жени 1, опожарени кжци 4.

2. КРАТОВСКА ОКОЛИЯ - Село Койково : Жената на Богатинъ Тодосовъ е убита отъ банда отъ Мино Станковъ.

ВСИЧКО ВЪ КРАТОВСКА ОКОЛИЯ : Убита 1 жена.

3. СВЕТИ НИКОЛСКА ОКОЛИЯ - а) Село Барбареве : Наумъ Костадинове е убитъ презъ септември 1923 год. ; б) **Село Гайранци :** Стоянъ Чекаровъ, 35 годишенъ, е билъ осъденъ на 10 години затворъ, а преди това сж му били нанесени 40 тояги ; Ване Христовъ, 30 годишенъ е билъ арестуванъ следъ като му е нанесенъ предварително жестокъ побой (50 тояги) ; Дане Гушмовъ, 55 годишенъ, е битъ и арестуванъ ; Йорде Гайовъ, 70 годишенъ е битъ и арестуванъ ; в) **Село Горно Трогерци :** Жестоко сж бити : Васа Трайчева, Сава Трайчева, Йорданъ Трайчевъ, Перса Миланова (за да каже кжде е мжжа й), Миланъ Коцевъ (за да каже кжде се намира синъ му), Царинъ Ивановъ (получилъ е 50 тояги) ; г) **Село Гуйновци :** Бити сж : Петъръ Домазетовъ, 40 годишенъ, и Тоде Стояновъ Карамфиловъ, 50 годишенъ ; д) **Село Долно Гюгянци :** Сане Арсовъ, 34 годишенъ, е починалъ вследствие нанесения му побой ; е) **Село Долно Трогерци :** Наста Христова, 45 годишна, е бита и арестувана и Петъръ Христовъ, синъ на горната, е изтезаванъ съ спици подь ноктитъ, за да каже кжде е баща му ; ж) **Село Куково :** Санде, е трѣвало да бжде заведенъ въ болница следъ нанесения му побой ; з) **Село Мечкуевци :** Гйшо Карчевъ, 35 годишенъ, е убитъ на 14 октомври 1923 г. ; и) **Село Стануловци :** на Диме, 32 годишенъ, сж нанесени 75 удари съ тояга ; на Ване Лазаровъ, 30 годишенъ, 50 удара ; на Доне Лисицата, 55 годишенъ, 40 тояги.

ВСИЧКО ВЪ СВЕТИ-НИКОЛСКА ОКОЛИЯ : Убити 3, Арестувани и бити 18.

4. МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ - Въ село Русиново сж бити и арестувани къмъ края на 1923 година следнитѣ селяни : Василъ Бошнаковъ, Василъ Алангозовъ, М. Бедуровъ, Ив. Вакановъ, Григоръ Демировъ, В. Кйосевъ, Иг. Кйосевъ, А. Кутцуловъ, Е. Мехински, Н. Тушевъ и Ив. Чоклевъ.

Били сж сжщо бити на 7 декември 1923 година следнитѣ селяни : А. Чочковъ и жена му Елизавета Алексиева, Мария Букова, А. Вачковъ, Христо Вачковъ, Сава Вукова, Давидко Г. Чукаровъ, С. Зелниковъ, Н. Калпакова, жена на Ив. Калпаковъ, Йордана Калпакова, Тиме Ковачевъ, Е. Кокаланова, М. Ликаровъ, А. Мадевъ, Г. Мадевъ, Ангелина Механджийска, Зойца Механджийска, Васа Механджийска, Антонъ Мирчевъ, Ив. Мирчевъ, Арсо Мирчовъ, Никола Мирчевъ, Лесо Мирчевъ, Ефтимъ Монева, София Монева, Ж. Парцевъ, Г. Стоименовъ, П. Тренчевъ, Е. Тушевъ, Мара Цикарова, К. Цицайковъ, М. Цоревъ, Дине Уизовъ.

ВСИЧКО ВЪ МАЛЕШЕВСКА ОКОЛИЯ : Бити и арестувани 49.

ОБЩО ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ СРЪБСКА ВЛАСТЪ

Убити	342
Безследно изчезнали	47
Арестувани, изтезавани	2900
Изнасилени жени	85
Ограбени	78
Опожарени кжци	127

3579

МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЪ.

XXIV. ВОДЕНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	
Село Тупимъ							
1	—	—	9	—	—	—	Презъ октомврий 1920 г. гръцки жандари сж аре- стували и изпра- тили въ Солунъ въ затвора 9 мъже и 8 жени ; В. Ива- нова била бремен- на и отъ тежкия пжтъ, при ражда- нето въ затвора, се разболѣла теж- ко.
2	—	—	7	—	—	—	
3	—	—	1	—	—	—	
			17	—	—	—	
Всичко въ Воденска околия							
			17	—	—	—	

XXV. ГЮМЕНДЖЕНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	
Градъ Гюмендже							
1	—	—	500	—	—	—	Презъ януарий 1920 г. въ затвора въ Гюмендже има- ло около 500 души българи отъ око- лята ; всички сж бити жестоко и из- тезавани ; едни сж мушкани съ но- жове, на други рж- цетѣ имъ посипва- ни съ горещо ма- сло, трети изтеза- вани съ горѣщи яйца подъ миш- ницитѣ и пр.
			500	—	—	—	
Всичко въ Гюменджен- ска околия							
			500	—	—	—	

XXVI. ЕНИДЖЕ ВАРДАРСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка	
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи		
1	—	—	1	—	—	—	Працанъ нѣколко пѣти на заточение отъ грѣцкитѣ власти ведно съ много още други българи.	
2	—	—	x	—	—	—		
Всичко въ Енидже-Вардарска околия . . .							1	

XXVII. ЛЕРИНСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтезавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Опожарени кѣщи	
Село Екши-Су							
1	1	—	—	—	—	—	Задържанъ въ затвора въ Солунъ, кждето следъ неописуеми страдания е заровенъ живъ.
Село Суровичево							
1	—	—	1	—	—	—	Изброенитѣ 12 души селяни сж жестоко бити отъ бандата на Бабунски на 15 ноемврий 1918 г.; повечето отъ бититѣ сж починали отъ побоя и жестокитѣ изтезания, а останалитѣ сж инвалиди. Посочени сж и нѣ-
2	—	—	1	—	—	—	
3	1	—	—	—	—	—	
4	—	—	1	—	—	—	
5	—	—	1	—	—	—	
6	1	—	—	—	—	—	
7	1	—	—	—	—	—	
8	1	—	—	—	—	—	
9	1	—	—	—	—	—	
10	—	—	1	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
11 Лазо Траяновъ	—	—	1	—	—	—	кои отъ починали- тъ тукъ.
12 Траянъ Траяновъ	—	—	1	—	—	—	
	5	—	7	—	—	—	
	6	—	7	—	—	—	

XXVIII. КУКУШКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой	Убити	Безследно изчезнали	Арестувани - изтезавани	Изнасилени жени	Ограбени	Опожарени кѣщи	Забележка
	1	2	3	4	5	6	
Село Морарци							
1 Мицо Зотовъ, 50 г.	1	—	—	—	—	—	Арестуванъ презъ 1918 г. ведно съ други 25 души българи, е убитъ отъ гръцката стра- жа близо до Ку- кушъ.
2 Арестувани българи	—	—	25	—	—	—	
	1	—	25	—	—	—	
Всичко въ Кукушка околия	1	—	25	—	—	—	

XXIX. СОЛУНСКА ОКОЛИЯ

1. Много отъ българитѣ живѣещи въ Солунъ сж били принудени да избѣгатъ, за да се спасятъ отъ гоненията на гръцкитѣ власти. Положението на останалитѣ въ града българи е плачевно. Тѣ били непрекъснато преследвани, малтретирани най-жестоко. Ако бждатъ чути да говорятъ български открито наказание е било ругатни и глоби, а може и убийства за такова « престѣпление ».
2. Никакви български училища не се позволяватъ. Хората сж били принудени да працатъ децата си въ френскитѣ училища и въ американската протестантска църква, кждето все още могли да говорятъ майчиния си езикъ.
3. Презъ 1919 г. когато гръцкия генералъ Параскевопулосъ замѣстилъ генералъ Франше д'Епре, като главнокомандуващъ на съгласненскитѣ войски въ Македония, арестувани сж били около триста българи отъ разни мѣста и затворени въ Солунъ. По-късно голѣма часть отъ тѣхъ били интернирани по островитѣ. Нѣкои освободени, били заставяни да се явяватъ въ полицията всѣки нѣколко дни. Нѣкои българи били працани по нѣколко пѣти на заточение.
4. Затворитѣ въ Солунъ (Беязъ-Куле, Сарая и Йеди-Куле) били пълни съ българи. Отъ Солунъ арестуванитѣ сж разпредѣляни и препрацани едни въ Каламати, други за Волосъ, а трети за Критъ. Това е въ 1919 г.

XXX. ДЕМИРЪ-ХИСАРСКА ОКОЛИЯ (СЪРСКО)

Пореденъ брой	Убити ①	Безследно изчезнали ②	Арестувани - изтезавани ③	Изнасилени жени ④	Ограбени ⑤	Опожарени къщи ⑥	Забележка ⑦
Село Бурсулъ							
1	Илия Кудузовъ	—	—	—	1	—	Задигнати му отъ гърцитѣ 500 турски лири и всичкото му имущество ; отъ жена му сжщо задигнали 500 лири и я намушкали съ ножъ нѣколко пжти.
2	Съпругата на Кудузовъ	—	1	—	—	—	
— — 1 — 1 —							
Село Голѣма Махала							
1	Щеряна Аврамова	—	—	—	1	—	Една гръцка банда, съставена отъ гърци отъ с. Рамна и гръцки войници отъ с. Ветренъ, е задигнала на Щ. Аврамова 400 златни наполеона, а на Кировъ 70 наполеона. Битъ и му задигнати 45 турски лири, две крави и единъ конь.
2	Стоянъ Кировъ	—	—	—	1	—	
3	Апостолъ Гоцевъ	—	1	—	—	—	
— — 1 — 2 —							
Село Дервенъ							
1	Изтезавани селяни	—	х	—	—	—	Селянитѣ сж изтезавани отъ една гръцка банда, съставена отъ 6 гърци отъ с. Рамна и гръцки войници на лагеръ въ с. Ветренъ ; Арабаджиевъ е починалъ отъ боя.
2	Христо Арабаджиевъ	1	—	—	—	—	
1 — — — — —							
Село Елешница							
1	Костадинъ Михайловъ	—	1	—	—	—	На 20 юлий 1920 г. интерниранъ в ъ вжтрешността на Гърция.
— — 1 — — —							

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Крушево							
1 Черквата «Св. Богородица»	—	—	—	—	1	—	Черквата е ограбена отъ гръцки войници, затова, че била българска.
2 Дветъ деца на Илия Самарджиевъ	—	—	2	—	—	—	Веднага следъ идването на гърцитъ всички деца сж задължени да отиватъ на гръцко училище; деца, които говорѣли български, били мушкани съ игли по езицитъ, и заплашвани, че бащитъ имъ ще бждатъ избити, а тѣ интернирани въ Гърция. Така, въ вжтрешността на Гърция сж интернирани презъ 1920 г. дветъ деца на Самарджиевъ —
3 Детето на Кръстьо Тошовъ	—	—	1	—	—	—	едното на 10, другото на 8 години и детето на Тошовъ, на 7 години.
4 Ангелъ Урадановъ	1	—	—	—	—	—	На 15 ноемврий въ
5 Ана, жена на Урадановъ	1	—	—	—	—	—	6 ч. вечерята, 1919 г., е нападнатъ отъ гръцки бандити на улицата предъ дома си и жестоко битъ съ дървета. На другата сутринъ починалъ отъ ранитъ си. Подиръ нѣколко дни починала отъ изтезания и съпругата му Ана.
6 Андонъ Кесювъ съ семейството си	—	—	5	—	—	—	Изброенитъ 6 фамилии сж интернирани отъ гърцитъ въ островъ Тасосъ (отъ № 6 до 11), въ края на 1919 г.
7 Аврамъ Салмановъ съ семейството си	—	—	6	—	—	—	
8 Димитъръ Салмановъ съ семейството си	—	—	5	—	—	—	
9 Кръсто Сеизовъ съ семейството си	—	—	3	—	—	—	
10 Христо х. Пасковъ съ семейството си	—	—	5	—	—	—	
11 Стою Халяновъ съ семейството си	—	—	5	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7	
12 Христо Банички	—	—	5	—	—	—	Изброенитѣ 28 фамилии (отъ № 12 до 39) сж включени въ списъкъ направенъ за селото, който е изпратенъ до щаба на дивизията, кждето опредѣляли кои фамилии точно трѣбва да бждатъ интернирани. Такива списъци сж направени и въ другитѣ общини по заповѣдь на грѣцкитѣ власти. Самото съставяне на списъцитѣ е вече единъ тормозъ надъ българското население. Нѣкои отъ тѣзи фамилии сж били интернирани; а други сж потърсили спасение въ бѣгство къмъ България; тази мѣрка, между другитѣ, допринасяше за « доброволното » изселване на българскитѣ фамилии отъ южна Македония. Посоченъ е броя на членоветѣ за всѣка описана фамилия. Заповѣдта за правене на подобни списъци е дадена веднага следъ свършване на войната.	
13 Тодоръ Бишковъ	—	—	3	—	—	—		
14 Стою Бориловъ	—	—	7	—	—	—		
15 Георги Бошкиловъ	—	—	4	—	—	—		
16 Тодоръ Бузовъ	—	—	4	—	—	—		
17 Кольо Бѣлдунковъ	—	—	4	—	—	—		
18 Мария Герцова	—	—	2	—	—	—		
19 Костадинъ Гивезинъ	—	—	5	—	—	—		
20 Тома Голабовъ	—	—	10	—	—	—		
21 Ангелъ Додйовъ	—	—	6	—	—	—		
22 Тасю Карагутевъ	—	—	2	—	—	—		
23 Илия Караилиевъ	—	—	4	—	—	—		
24 Стоянъ Кесювъ	—	—	3	—	—	—		
25 Петъръ Кескиновъ	—	—	3	—	—	—		
26 Недѣлчо Кляндовъ	—	—	2	—	—	—		
27 Константинъ Кюровъ	—	—	3	—	—	—		
28 Димитъръ Лачовъ	—	—	5	—	—	—		
29 Василъ Менчинъ	—	—	2	—	—	—		
30 Стефанъ Миховъ	—	—	6	—	—	—		
31 Стоянъ Путевъ	—	—	2	—	—	—		
32 Григоръ Пълевъ	—	—	2	—	—	—		
33 Георги Тошовъ	—	—	6	—	—	—		
34 Костадинъ Седмаковъ	—	—	5	—	—	—		
35 Павло Тумбаловъ	—	—	2	—	—	—		
36 Кръстю Урадановъ	—	—	1	—	—	—		
37 Иванъ х. Митовъ	—	—	5	—	—	—		
38 Кръсто Червиловъ	—	—	4	—	—	—		
39 Ангелъ Янкуловъ	—	—	2	—	—	—		
	2	—	141	—	1	—		
Село Кърчово								
1 Илия Велевъ, 42 г.	1	—	—	—	—	—		Убитъ презъ септемврий 1922 г.
	1	—	—	—	—	—		
Село Петрово								
1 Спасъ Лесничковъ, 40 г.	1	—	—	—	—	—		Убити презъ 1922 г.
2 Петра Лесникова, 40 г.	1	—	—	—	—	—		
3 Атанасъ Мечкаровъ, 25 г.	1	—	—	—	—	—		Убитъ презъ 1923 г.
	3	—	—	—	—	—		

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Порлида							
1 Василь Вангеловъ	—	—	1	—	—	—	Двамата селяни сж бити и имъ сж взети, на първия 40, на втория 30 турски лири.
2 Георги Каравангеловъ	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
	—	—	2	—	—	—	
Село Райковци							
1 Буда Аргировъ	—	—	1	—	—	—	На 27 февруарий 1919 г. отведенъ в ъ граничния постъ и цѣла ноцъ изтезаванъ о т ъ гърцитѣ.
2 Аргиръ Китановъ	—	—	1	—	—	—	Арестуванъ на 3 мартъ 1919 г. по заповѣдь на единъ гръцки капитанъ ; п р и излизането отъ затвора той е т р и пжти промушенъ съ ножъ, но съ нечовѣшки усилия успѣлъ да избѣга въ България.
<hr/>							
	—	—	2	—	—	—	
Село Сенгелево							
1 Панчо, български учителъ	1	—	—	—	—	—	Съблеченъ голъ и прекаранъ т а к а презъ селото, за да сплашатъ населението, а следъ това убитъ отъ гърцитѣ.
<hr/>							
	1	—	—	—	—	—	
Село Старчево							
1 Георги Ваневъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ отъ гърцитѣ презъ февруарий 1919 г.
<hr/>							
	1	—	—	—	—	—	
Село Трънка Чифликъ							
1 Алексо Балджиевъ	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 10 февруарий 1919 г. отъ гръцки войници.
2 Атанасъ Димитровъ	1	—	—	—	—	—	Двамата селяни (№ 2 и 3) сж извикани отъ домоветѣ отъ гръцки
3 Никола Шумановъ	1	—	—	—	—	—	

	1	2	3	4	5	6	7
4 Атанасъ Стояновъ	—	—	—	—	1	—	войници подъ претекстъ, че ги търсели офицера имъ, и сж убити. Гръцки войници сж му взели 20 златни наполеона, като го заплашили съ смъртъ.
<hr/>							
	3	—	—	—	1	—	
Село Хаджиовъ-Чифликъ							
1 Вангелия Николова	—	—	—	1	—	—	На 27 февруарий 1919 г. отведена на близкия гръцки граниченъ постъ и презъ нощта изнасилена отъ офицера и войницитъ.
<hr/>							
	—	—	—	1	—	—	
Село Цървица							
1 Апостолъ Юруковъ	—	—	1	—	—	—	Заплашванъ, че ще бжде убитъ, ако не даде 300 турски лири. Поради това принуденъ да избъга въ България, но гръцкитъ власти интернирали 70-год. му майка и сестра му, и задигнали 100 кози и воловетъ му и конетъ. Есеньта 1919 г.
2 Майката на Юруковъ	—	—	1	—	—	—	
3 Сестрата на Юруковъ, 20 г.	—	—	1	—	—	—	
<hr/>							
	—	—	3	—	—	—	
Всичко въ Демиръ-Хисарска околия . .							
	12	—	151	1	5	—	

XXXI. ДРАМСКА ОКОЛИЯ

Пореденъ брой							Забележка
	1 Убити	2 Безследно изчезнали	3 Арестувани - изтежавани	4 Изнасилени жени	5 Ограбени	6 Оножарени кѣщи	
Село Височень							
1	—	—	x	—	—	—	Всички селяни сж бити отъ грѣцки полицаи и войници. 30 фамилии сж били прогонени съ бой и ограбени.
2	—	—	—	—	x	—	
Село Горно Броди							
1	1	—	—	—	—	—	Убитъ на 11 юлий 1924 г. близо до селото ; задигнати сж му и 70,000 драхми.
	1	—	—	—	—	—	
Село Долно Броди							
1	—	1	—	—	—	—	Отвлечень безследно отъ грѣцкитѣ.
	—	1	—	—	—	—	
Село Карлуково							
1	—	—	x	—	—	—	Селянитѣ сж бити и ограбени отъ грѣцки войници и полицаи. 70 фамилии сж прогонени съ бой и грабежи отъ грѣцкитѣ власти ; по сжщия начинъ както въ селата Височень, Просечень и пр.
2	—	—	x	—	—	—	
Село Кучкоръ							
1	—	—	x	—	—	—	Селянитѣ сж ограбени и бити отъ грѣцки войници и полицаи.

	1	2	3	4	5	6	7
Село Ливадище							
1 Съпругата на Василъ Гиргизовъ	—	—	—	1	—	—	На 6 априлъ 1919 г. въ 10 ч. вечерта е отвлечена отъ домътъ ѝ и изнасилена отъ 12 души гръцки войници.
	—	—	—	1	—	—	
Село Плевня							
1 Ограбени и бити	—	—	x	—	—	—	Селянитъ сж бити и ограбени отъ гръцки войници и полицаи.
2 Ограбени и прогонени	—	—	x	—	—	—	30 фамилии сж прогонени съ бой и грабежъ отъ гръцката власт по сжщия начинъ, както в селата Височенъ, Просеченъ и пр.
Село Просеченъ							
1 Бити селяни	—	—	x	—	—	—	Всички селяни сж бити отъ гръцки войници и полицаи.
2 Ограбени и прогонени	—	—	—	—	x	—	93 фамилии сж бити, ограбени и така принудени да напуснатъ селото и избѣгатъ.
Село Старчище							
1 Димитъръ Бадевъ	—	1	—	—	—	—	Отвлеченъ въ неизвестность отъ гърцитъ.
2 Атанасъ Варадевъ, 65 г.	—	—	1	—	—	—	Петимата селяни (отъ № 2 до 6) сж арестувани на 28 юлий 1924 г. и подкарани къмъ с. Горно Броди.
3 Георги Гавалюговъ, 40 г.	—	—	1	—	—	—	
4 Спасъ Месовъ, 48 г.	—	—	1	—	—	—	
5 Иванъ Паскалевъ, 55 г.	—	—	1	—	—	—	
6 Никола Шоповъ	—	—	1	—	—	—	
	—	1	5	—	—	—	
Село Търлисъ							
1 Илия Андровъ	1	—	—	—	—	—	На 27 юлий 1924 г. гръцки жандари сж подкарали 27 души българи отъ селата Търлисъ, Кара Къой и Ловча, задържани предния денъ, къмъ с. Горно Броди. По пжтя при
2 Нашко Гемиевъ	—	—	1	—	—	—	
3 Георги Доневъ	1	—	—	—	—	—	
4 Стефанъ Духовъ	1	—	—	—	—	—	
5 Други пострадали	x	—	—	—	—	—	

	3	4	5	6	7	8	9	
Село Кара Кьой								
6 Петъръ Бусаковъ	1	—	—	—	—	—	мѣстността « Равнищата », по заповѣдъ на охраната арестуванитѣ и вързани единъ за другъ селяни е трѣбвало да седнатъ на страна отъ пжтеката. Въ този моментъ охраната открила огънь, при което 13 души сж били убити на мѣсто, трима ранени (единъ предалъ се на гръцката власт и двама избѣгали въ България) ; двама предали се на властѣта и 8 души избѣгали въ България ; сжщо така единъ емигриралъ съ помощѣта на анкетната комисия. Освенъ тѣзи 27 души, задържани били и други 80 души, но следъ това били освободени ; по сжщото време пристигнали около 150 души черкези, които се готвѣли да извършатъ клане надъ българитѣ отъ тритѣ села ; но това се избѣгнало, понеже избѣгалитѣ успѣли да се оплачатъ на властитѣ въ България, които пъкъ съ протеститѣ си предизвикали анкета; анкетата е констатирила случката. (Заклучението на анкетната комисия дадено въ приложение). Отъ пострадалитѣ 27 души, 13 сж отъ Търлисъ, 13 отъ Кара-Кьой и 1 отъ Ловча.	
7 Иванъ Бусаковъ	1	—	—	—	—	—		
8 Никола Бакъровъ	—	—	1	—	—	—		
9 Иванъ Гавалюговъ, 60 г.	—	—	1	—	—	—		
10 Георги Гуляшевъ	1	—	—	—	—	—		
11 Ангелъ Кочеевнвъ	1	—	—	—	—	—		
12 Константинъ Линдевъ	1	—	—	—	—	—		
13 Петъръ Линдевъ	1	—	—	—	—	—		
14 Иванъ Мардовъ	—	—	1	—	—	—		
15 Илия Сигановъ	1	—	—	—	—	—		
16 Петъръ х. Недѣлчевъ	—	—	1	—	—	—		
17 Костадинъ х. Янакиевъ	—	—	1	—	—	—		
18 Янаки х. Янакиевъ	—	—	1	—	—	—		
Село Ловча								
19 Василъ Джингаровъ	1	—	—	—	—	—		

	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
Село Черешово							
1 Жената на Павле Мицовъ	—	—	—	1	—	—	Тритѣ жени сж изнасилени на полето отъ гръцки войници.
2 Жената на Панчо Панчалиевъ	—	—	—	1	—	—	
3 Майката на П. Панчалиевъ	—	—	—	1	—	—	
	— — —			3	—	—	
Разни							
1 Жената на Василъ Тоцевъ	—	—	—	1	—	—	Четиритѣ жени сж изнасилени на 25 мартъ 1919 г. отъ гръцки жандари; последнитѣ д в е сж млади момичета.
2 Жената на Петъръ Тодоровъ	—	—	—	1	—	—	
3 Костадинка Георгиева	—	—	—	1	—	—	
4 Велика Илиева	—	—	—	1	—	—	
	— — —			4	—	—	
Всичко въ Драмска околия	12	2	12	8	—	—	

Къмъ даннитѣ, посочени по-горе, прибавяме и следнитѣ нѣколко имена :

1. **ДЕМИРЪ-ХИСАРСКА ОКОЛИЯ (Сърско)** — Село Крушево : Група войници нахлули въ къщата на Тасо Халяновъ и го арестували. Вилъ е жестоко изтезаванъ като главата му е била стѣгана, поливанъ е съ гореща вода, обесванъ за краката. Сжщата участъ е ималъ братъ му Стою Халяновъ. Двамата починали вследствие изтезанията. Сжщевременно сж били арестувани и следъ това изпратени на заточение и следнитѣ селяни : Ангелъ Лйондовъ, Ваньо Баталовъ и Илия Пальовъ.

ВСИЧКО ВЪ ДЕМИРЪ-ХИСАРСКА ОКОЛИЯ : Убити 2, арестувани 3.

2. **ДРАМСКА ОКОЛИЯ** — а) Село : Атанасъ Ситчановъ и Иванъ Захариневъ сж закарани вѣнъ отъ селото, бити и изтезавани ; Димитъръ Тодевъ, Атанасъ Тудуловъ и Ангелъ Хитмановъ сж задигнати и завлечени къмъ Черешево ; Гина Хитманова, Ленка Гечанова сж били изнасилени ; б) Село Ливадище : Задигнати сж били Георги Петковъ, Коста Пилафовъ и кмета Керасовъ ; Атанасъ Димовъ е задигнатъ и не се е завърналъ вече.

Групата, която е извършила горнитѣ насилия е водена отъ капитана Херетисъ.

ВСИЧКО ВЪ ДРАМСКА ОКОЛИЯ : Безследно изчезналъ 1, бити и арестувани 8, изнасилени жени 2.

ОБЩО ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ ГРЪЦКА ВЛАСТЪ :

Убити	33
Безследно изчезнали	3
Арестувани, изтезавани	724
Изнасилени жени	11
Ограбени	5

А ОБЩО ВЪ МАКЕДОНИЯ ПОДЪ СРЪБСКА И ГРЪЦКА ВЛАСТЪ :

Убити	375
Безследно изчезнали	50
Арестувани, изтезавани	3624
Изнасилени жени	96
Ограбени	83
Опожарени къщи	127
	<hr/>
	4355

ЗАБЕЛЕЖКА :

Къмъ тая обща цифра за пострадали, които поименно сме посочили, не сж прибавени и онѣзи злочинства, отбелѣзани въ разяснителната графа на списъка. Така общия брой на извършенитѣ престѣпления ставатъ 4807.

Нека и тукъ пояснимъ, че сведения за убийства и насилия надъ българи, които се намиратъ и въ даденитѣ отъ насъ извадки изъ Карнегиевата анкета, съставляватъ нѣщо отдѣлно. Впрочемъ, отбелѣзали сме, че тѣзи извадки сж само частъ отъ материала, който се съдържа въ рапорта на Карнегиевата анкетна комисия.

РАЗНИ ВЪ ЮЖНА МАКЕДОНИЯ

1. Въ Критъ презъ 1919 г., въ Канея, имало около 600 души българи отъ разни части на южна Македония, между които сж били и следнитѣ лица .

- а) Дѣдо Никола, кръчмаръ отъ Солунъ.
- б) Гоно и Христо Узуновъ отъ с. Шльопинци, Гевгелийско.
- в) Борисъ Ивановъ отъ Битоля.
- г) Расимъ Бахри, албанецъ отъ Дебърско.
- д) Христо Кукувейковъ и Петъръ Милковъ отъ Енидже Вардарско.

Тамъ имало хора отъ с. Старчище, отъ с. Зърнево, Неврокопско (отъ това село между останалитѣ е билъ и Димитъръ Митковъ) ;
Имало сжщо хора отъ Струмишко, отъ които и доста турци ; и отъ разни други околии.

На задържанитѣ не билъ правенъ обикновено никакъвъ разпитъ. Чисто и просто бивали арестувани и заточвани като българи.

2. Почти въ всички по-голѣми села на южна Македония сж изпращани гръцки свещеници, за да върви по-лесно погърчването на населението, особено на децата.

Но елинизирването не върви гладко, понеже, както самитѣ гърци се оплакватъ, българитѣ проявявали своето « дебелоглавие ».

3. На българитѣ сж правени всѣкакви спънки отъ икономическо естество, за да могатъ да ги съсипатъ и материално.

4. Следъ безбройнитѣ жестокости и гонидби на българитѣ въ Егейска Македония презъ 1913 г., за които дадохме свидетелствата на Карнегиевата анкета, гръцкитѣ власти продължиха безъ отдихъ противобългарскитѣ си деяния. Много жители отъ села и градове се принудиха да избѣгатъ въ България, а други заминаваха за Канада, Австралия и Североамериканскитѣ Съединени Щати. Само така можеха да се спасятъ отъ насоченитѣ срещу българщината гръцки държавни мѣрки и насилия на неотговорни фактори, задъ които пакъ стоеше гръцката властъ. Най-голѣмата частъ отъ нашата емиграция въ Австралия и Северна Америка произхожда отъ Егейска Македония ; сжщо и голѣмъ дѣлъ отъ емиграцията въ България.

КОНВЕНЦИЯТА ЗА РАЗМЪНА НА НАСЕЛЕНИЯТА

Съ всички срѣдства Атина бързаше да обезбългари заетитѣ отъ нея македонски области. Както и открито се пишеше въ гръцката преса, удобното време следъ насилственитѣ парижки договори трѣбваше да се използва за тая целъ, тъй като такива моменти ” историята рѣдко предлага ”. Гръцкитѣ правителства използваха нечовѣшката и противоречаща на всички приети до тогава норми въ международното право „ Конвенция за преселване ”, явила се като плодъ на военното поражение на България.

Дванадесетиятъ обикновенъ Съборъ на македонската емиграция въ София бѣ натоварилъ специална комисия за основно проучване на тая конвенция. За духа и тенденцията ѝ въпросната комисия каза следното въ рапорта си до Изпълнителния Комитетъ на емиграцията, публикуванъ въ бр. 47 отъ 26 май 1920 г. на вестникъ „ Македония ”, органъ на сжщия комитетъ :

„ Прѣди всичко ще отбѣлѣжимъ, че още при първитѣ разисквания върху въпроситѣ, съдържащи се въ първата група и по-специално върху въпроса за преследваната отъ конвенцията целъ — обезбългаряването на южна Македония — комисията изказва мнението, че Изпълнителниятъ Комитетъ трѣбва отново да излѣзе съ обстоенъ и мотивиранъ протестъ срещу посегателството, което се прави върху жизненитѣ интереси на българското население въ Македония. Аргументация и мотивировка за тоя протестъ ще се намѣри въ долуизложеното. На всѣки случай, комисията смѣта за нужно, да подчертае още отъ сега, че главниятъ аргументъ трѣбва да се съдържа въ положението, че македонското българско население не може да бжде обектъ на една конвенция, въ която то не е страна и че то, бидейки неконсултирано, неговата воля незачетена, има правото не само да протестира най-енергично, но и да счита конвенцията за несжществена по отношение на него.

Единъ повърхностенъ погледъ, хвърленъ върху съдържанието на конвенцията издава нейната тенденция и на първо мѣсто хвърля свѣтлина върху следнитѣ две политически цели, преследвани отъ нейнитѣ автори и вдѣхновители : 1) съ предметната конвенция гръцкото правителство се стреми къмъ едно изкуствено измѣнение въ кжсо време на етнографския характеръ на южна Македония чрезъ изселване на българския елементъ и замѣстването му съ гръцки. 2) Като прѣко последствие и прѣвъ резултатъ отъ обезбългаряването на тая частъ отъ Македония, цели се осуетяването фактически на прилагането на известната клауза за покровителството на малцинствата. Защото, очевидно е, че не може и дума да става за права на българско население, на български общини тамъ, кждето тѣ фактически не сжществуватъ. Следователно, веднажъ изселването на българския елементъ постигнато, самата клауза става илюзорна, а прилагането ѝ — невъзможно и безпредметно по липса на обектъ.

Разгледана отъ чисто юридическа страна, конвенцията съдържа постановления прѣмо противни на съществуващитѣ международно-правни норми. Въ това отношение и на първо мѣсто заслужава да се отбелѣжи, че авторитѣ на конвенцията, възприемайки началото на „ доброволностъ ” при изселването, сж искали да ѝ придадатъ известенъ легаленъ обликъ, тъй като терминътъ „ доброволно изселване ” въ последенъ анализъ не представлява друго, освенъ една прикрита опция. Като се знаятъ, обаче, всички неморални и насилнически мѣрки, които гръцкото правителство ще тури въ действие, за да предизвика това изселване, може да се сжди за стойността на термини като горния. Па вѣнъ отъ това, известно, е, че правото на опция, осветено отъ всички международни договори въ ново време, се отнася само до лица обитаващи една територия, която по-рано е била подъ суверенитета на една държава и по-късно е минала подъ властта на друга държава по силата на известенъ международенъ актъ. Въ такъвъ случай самиятъ договоръ, чрезъ който се отстъпва територия, съдържа и клаузата за право на опция. Въ дадения случай, известно е, че южна Македония и преди свѣтовната война бѣ подъ властта на Гърция, а международното право не познава случай за право на опция спрѣмо лица, обитаващи една територия, която не е минала отъ една държава въ друга.

Впрочемъ, едно по-близко и по-обстойно разглеждане на отдѣлнитѣ постановления на конвенцията не може да не изтъкне найвсички груби отклонения отъ възприетитѣ отъ цѣль свѣтъ начала на международното право, отклонения, които не само издаватъ тенденцията на конвенцията, но ѝ придаватъ и характеръ на единъ насилнически и, следователно, антиюридически актъ. Чл. 1 отъ конвенцията говори за „ изселване на етнически малцинства по вѣра или езикъ ”. Международното право признава като юридически норми за лица обитаващи една известна територия само националността и поданството. Горниятъ новъ терминъ, който не може да се вмѣсти въ рамкитѣ на никоя юридическа категория, подчертава духа на конвенцията. Очевидно е, че тукъ се визира пропждането на нежелателното за гръцката държава българско население. Алинея 1 на чл. 2 обрисова още по-ясно тая скрита целъ, като задължава Гърция да обезсили своитѣ закони и наредби, ограничаващи изселването. Антибългарския характеръ на конвенцията изпъква още по-добре отъ чл. 3, съ който Гърция се отказва отъ едно суверенно свое право, да сжди и наказва престѣпници за престѣпни деяния, извършени на нейна територия и отъ нейни поданици, стига последнитѣ да сж българи и да изяватъ желание да се изселятъ отъ Македония. Гърцитѣ турятъ повисоко целта : обезбългаряването на Македония, отколкото прилагането на своитѣ закони.

Чл. 5 съдържа едно постановление съвършено ново, непознато до сега въ международното право. Знаино е, че поданството въ една държава за преселници отъ друга се добива следъ едно по-дълго или по-късо настаняване или пребиваване на територията въ тая държава. Срокътъ за пребиваване варира споредъ законоположенията на

отдълнитѣ държави, уреждащи тая материя, обаче, подобенъ срокъ сжществува навсѣкжде. Чл. 5 прави едно ново въведение, като задължава договарящитѣ страни да признаятъ поданството на изселницитѣ въ страната, въ която отиватъ, още съ стѣпването имъ въ територията на тая държава.

Най-после конвенцията съ чл. 10 лишава изселницитѣ отъ едно тѣхно неоспоримо и естествено право да разполагатъ съ своя имотъ. Тя ги заставя да отстъпватъ своитѣ недвижими имоти изключително на правителството на страната, която напущатъ.

Комисията не може да не отбелѣжи, че покрай тия нарушения на международното право, конвенцията, съ своитѣ постановления и съ резултатитѣ, които ще поведатъ тѣ следъ себе си, е въ разрѣзъ и съ елементарнитѣ правила на хуманността и на справедливостта : тя грубо и насилнически скъсва всички връзки на населението съ страната, съ която то е свързано морално и материално съ вѣкове ; тя го откъсва отъ земята, която го е отхранила и която то е оросявало съ своя потъ презъ десетки поколѣния; тя го отдѣля отъ най-скъпитѣ за него светини — бащиното огнище и праха на неговитѣ дѣди; тя го обрича на скитане, лишения и мизерия ; тя цели да изкорени на първо мѣсто по-състоятелната и по-събудена частъ отъ българското население, която олицетворява съвѣстта и народното съзнание на масата. Най-после, противно на всѣка справедливостъ, тя заставя населението въ единъ свършено кратъкъ срокъ отъ две само години да упражни правото си за изселване, подъ страхъ да изгуби и ония малки преимущества и гаранции, които конвенцията благоволява да му даде. Известно е, че първитѣ нѣколко години следъ всѣка война представляватъ единъ периодъ на неустановеностъ, на нестабилностъ: населението е още подъ гнета на преживѣнитѣ ужаси отъ войната. Отъ друга страна економическото положение, създадено отъ войната, е въ пълна пертурбация: търговията е въ застои; недвижимитѣ имоти сж обезценени, тѣхната рентабилностъ е сведена до минимумъ. Прочее, въ случая двегодишния срокъ, предвиденъ отъ чл. 4 на конвенцията, цѣли използуването отъ страна на гръцкото правителство на психологическия моментъ на уплаха всрѣдъ населението, както и неулегналостта на економическото положение. Значи, отъ една страна мораленъ натискъ, за да се поощри изселването, а отъ друга — увреждане економическитѣ интереси на изселницитѣ чрезъ придобиване отъ държавата едва ли не за безценкъ на имота на изселващитѣ се. ”

*
**

**НЪКОИ ПРИМЪРИ ЗА МЕТОДИТЪ, ЧРЕЗЪ КОИТО ГРЪЦКИТЪ
ВЛАСТИ ЗАСТАВЯХА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ
« ДОБРОВОЛНО » ДА НАПУСКА ВЪКОВНИТЪ СИ ОГНИЩА**

1. Българи, намиращи се като бѣжанци въ България, сж бивали поставени отъ грѣцкитѣ власти въ затворъ, а понѣкога и изгонвани, когато сж отивали да ликвидирватъ имотитѣ си, съгласно конвенцията подписана между Гърция и България. За примѣръ, Тръпко Карапалиевъ отъ село Сребрено, Леринско, и Василъ Ланитковъ отъ село Любетино на сжщата околия. стояха дълго време въ грѣцкия затворъ и сетне бидоха изгонени; а бѣха отишли да ликвидиратъ съ имотитѣ си.

2. Имаше случаи на заплашване съ смъртъ, за да бждатъ заставени хората да напуснатъ селата си и се преселятъ въ България. При такова положение заплашенитѣ нѣмаха и време да ликвидиратъ имотитѣ си, даже ако биха желали да сторятъ това. За примѣръ, въ село Лесково (Сжботско) грѣцки андарты и стражары упражниха редица такива заплашвания надъ мѣстны българи.

3. На 21 априлъ 1924 година въ Порой бѣха събрани отъ грѣцкия комендантъ селянитѣ, които бѣха отишли на пазаръ въ надвечерие то на Великденъ. Безъ никакви основания офицерътъ отправя обвинения и заканы срещу селянитѣ, че сж укривали комиты, и че ще си изпатятъ ако не изоставятъ кжщитѣ си и емигриратъ. На селянитѣ въ село Долны-Тодоракъ сжщиятъ грѣцки офицеръ е далъ 10-дневенъ срокъ, за да се изселятъ въ България.

4. Като принудителна мѣрка за изселване на българитѣ е практикувано настанявяването въ селата имъ и въ собственитѣ имъ кжщи на грѣцки семейства, дошли отъ Мала-Азия. Примѣри : Въ чисто българското село Морарци, Кукушко, състояще се отъ 250 кжщи, настанени бидоха 120 грѣцки семейства.

Въ с. Планица, състояще отъ 80 кжщи българи и турцы, бидоха установени сто и десетъ грѣцки преселници.

Въ с. Раяново, което има 250 български и турски кжщи, настанили сж 150 грѣцки бѣжанцы.

Въ с. Лельово, съ 150 турски и български кжщи, сж установени 100 грѣцки преселници.

Въ с. Крушево, съ 150 турски и български кжщи, установени сж 120 грѣцки семейства.

Въ с. Мутулово, съ българско население, запалено по време на войната, властътъ настанява 100 грѣцки бѣжанцы въ останалитѣ още здрави 25 кжщи.

Въ с. Горны-Тодоракъ, чисто българско, въ 80-тѣ кжщи сж настанени 30 грѣцки семейства.

Въ с. Долни-Годоракъ, пакъ Кукушко, настанени сж 100 гръцки семейства въ 210-тѣ български кжщи; малко по-късно се установяватъ още 60 гръцки семейства.

5. За да упражняватъ натискъ властитѣ искаха на много мѣста българското население да плати въ авансъ данъцитѣ, които даже още не сж били фиксирани. Примѣри : а) презъ 1922 г. на Дѣлчо Христовъ Кокошевъ увеличиха данъка на 150 драхми, вмѣсто 60-тѣ драхми, които е плащалъ дотогава. А презъ 1923 г. му поискаха данък-авансъ, преди да е изтекла годината, отъ 1615 драхми. Кокошевъ е отъ с. Лесково, Сжботско.

6. На много мѣста българитѣ биваха малтретирани, за да бждатъ застрашени и по-скоро да бѣгатъ къмъ България. На други мѣста, като напримѣръ въ околията Гюмендже, вързани селяни биваха разкарвани изъ разни села, пакъ за да се всѣва страхъ и да се предизвика изселване. Шестима души измежду най-заможнитѣ жители на с. Мачуково, Енидже-Вардарско, бѣха разкарвани по сжщия начинъ като мечки.

7. Въ собственитѣ кжщи на български селяни бидоха поставени бѣжанци, които се отдаваха на всевъзможни беззакония и произволи. Ето още нѣкои примѣри :

Въ с. Карлуково, въ сто български и турски кжщи бидоха поставени сто гръцки семейства.

Въ с. Горенци, което имаше 150 български кжщи, бидоха натрапени 70 гръцки семейства.

Въ с. Волакъ, при 120 български кжщи сж настанени 70 гръцки семейства.

Въ с. Гюреджикъ, отъ 80 български кжщи, поставени сж 30 гръцки семейства.

Въ с. Плевна, Драмско, при 500 български кжщи, поставени сж 200 гръцки семейства.

Въ с. Просочень, Драмско, при 1000 български и турски кжщи, настанени сж 700 гръцки семейства.

Въ с. Бойница, Енидже-Вардарско, състоящо отъ 400 кжщи, установени сж 400 гръцки семейства.

Въ с. Тушилово, което има 31 кжщи, установени сж 50 гръцки семейства.

Насилията отъ този и отъ други сортове сж многобройни. Даже при произвеждане на избори за Парламента българитѣ не биваха оставяни на мира, а бѣха обектъ на заплахи и угнетение. Пакъ само за примѣръ посочваме, че атинскиятъ вестникъ „ Полития ” отъ 10 априлъ 1924 г. писа :

„ Съобщава се отъ Гюреджикъ, Драмско, че стариятъ областенъ префектъ, който е избранъ за депутатъ, по време на избирателнитѣ обиколки е заплашвалъ населението — въ съгласие съ военнитѣ власти —, че ако бжде намѣренъ даже само единъ гласъ неблагоприятенъ за републиканския режимъ, всичкитѣ жители рискуватъ да бждатъ изпѣдени отъ огнищата имъ и изпратени въ България ”. Телеграмата въ вестника е подписана отъ името на конституционния блокъ.

ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ ПРЕЗЪ ВРЕМЕ НА ВОЙНИТЪ

Презъ войната противъ Турция Александровъ — както вече се спомена, е съ четата си въ услуга на българскитѣ войски въ Солунско и Кукушко. Всички сили на ВМРО услужваха на балканскитѣ съюзници въ тая война.

ВМРО, както и цѣлото българско общество, бѣ поставена предъ свършения фактъ на спора между съюзницитѣ около Македония. Тя не е знаела, че официална България е уговорила дѣлежа, вмѣсто да стои твърдо въ защита на македонската независимостъ, което само по себе означава и запазване териториалната цѣлостъ на Македония. При такова положение, дейцитѣ отъ ВМРО сж взели решително становище да се настоява именно за цѣлостъта, даже ако България прибѣгне до оржжието срещу бившитѣ си съюзници. Другъ изборъ не сж имали виждайки какъ Сърбия и Гърция заграбватъ македонскитѣ околии до Брѣгалница, Гевгели и къмъ Сѣръ. Това е обяснението на всички тогавашни деятели.

Сжщата неотстъпчивостъ отъ страна на Сърбия и Гърция е на лице и въ 1915 г. относно владението на Македония. Затова и тогава македонскитѣ борци се нареждатъ на страната на българската армия, съ надежда да се спаси населението въ Македония отъ денационализация и осигури цѣлостъта на страната.

Презъ първата свѣтвна война Т. Александровъ е зачисленъ къмъ Щаба на партизанската рота при трета бригада отъ 11-та македонска дивизия. Но въ сжщностъ е заетъ съ други инициативи, между които издаване на серия патриотични книги и вестници.

Появяваха се известни критики, както ще стане дума и по-нататкъ, относно усвоената по време на войнитѣ политика отъ страна на ВМРО и цѣлото македонско общество. Но неоспоримъ фактъ е, че всички македонски дейци отъ онази епоха следватъ еднакво поведение ; никой не е препоръчалъ при тогавашнитѣ обстоятелства — когато три войни се редуватъ въ течение на три години — нѣкаква друга политическа позиция.

И при военната обстановка Александровъ и други по-видни дейци сж се старали да запазватъ самостоятелностъ въ решенията си, както това е изтъкнато и въ книги на нѣкои чуждестранни политически писатели.

До изговора на Плато. У Фронтиспозачи

61 Мај 1943

и др. "Самосталноста" за Французи

Савт. и есејска работа од 1943-1944, како и

прилики тогаша зајачи и одстојат на својој парти народи
и дужностите постојат, ној ден. Иако не у правни -
остано, а по одстојат и цела Европа - нашата мноштво пра
дала користи родина Мајитони, остана наје партисно и
разликувана. Иако се претвора за третиот свет се
обстојат, претвора се претвора се по Фронтиспозачи
средство држави, претвора се одстојат се на Одраси -
кисето, програма изрече наје. И изрече се 14 тогаш -
новото политичко, економско на партиит - Фронтиспозачи.
али судата на Мајитони, јакост на квалитет градо и
изрече наје се војни, нито изрече се тогаш
користи дојо квалитет бидејати. Но, "не се
јако тужо, но не саене".

Борбата за одстојат се на Мајитони, но се
претвора, дојато и изрече парти автономно управление
за партиит, работи на мајитони, се разликана мејду
Србија, Франција и Београд. Мајитони обединена независна
или автономна Мајитони, работи да биде поставена
под партиителството на Србија на одстојат се на партиит
или на одстојат се наје, работи се наје или парти
може да биде, се Партиителството партиит, како партиит
биде работи се одстојат партиит, ако партиит партиит
партиителството партиит се наје партиит.

Партиителството партиит се партиит се да партиит
изрече партиит автономно управление за Мајитони,
ако партиит се партиит партиит се партиит партиит партиит
партиит и партиит - партиит се партиит партиит партиит
партиит партиит се партиит партиит партиит партиит партиит
партиит се партиит партиит партиит партиит партиит партиит
партиит се партиит партиит партиит партиит партиит партиит
партиит се партиит партиит партиит партиит партиит партиит
партиит се партиит партиит партиит партиит партиит партиит

Младенци с жалбата им до и подготвен из-ход
и еднообразен оти на боре чистоте и една, како и сина-
сани, ако е била оми. Да спорани слезени и тешкојачит,
бланици и др. макуштотот. Тито и на такава.

Ако мај младина борба, и цети, себичност
ице ни кажуваат како да правиме по наши аспекти.
Тој мајка бојна не е ступени. Ова. Рубини
елт мака ренуцијата вод. бојна на сина ступани
потраи дугинт алов цети оца и протии пасивна-
инкит доктори, спороботени б. Карени. Споробот б.
Тракиј и Анатона сити со се фавани ја спречи и со
бид бојна и борци и дава и дани. Франциј спороб
неспороботени спор, дојни некава да ил кажуваат.
Одбита Руси. Турци, потбони и от. кажуваат иа
потбониот пријави есемоти, неспороботени и
нашениот доктори ја спор кадиот цетиот кароти
на потбониот пријави. Персани, ит мака Абсони,
Франци, и Бисани, мака ари и цетиот расиот от
нашениот б. пријавит потбониот и кажуваат.

Евтадениот потбониот е мајка потбониот,
и со била оми чисти и брзи цетиот.

От кај се каде како себичност, потбониот
отот, потбониот и цетиот работи, ја да и цетиот
борбата со била била била била била —
ио цетиот на била оми на била оми. Иако
нашениот потбониот отбониот Македониј.

Ова ил кажуваат потбониот.

Како цетиот ил кажуваат

Македониј,

28/VI 1911.

Борбата

**I. ЗАГИНАЛИ ВЪ БОРБА СРЕЩУ ПОРОВИТЕЛИТЪ ДО
M. АВГУСТЪ 1924 г. НЕЛЕГАЛНИ БОРЦИ**

Име и презиме Родно мѣсто Образование	Кога е загиналъ	Общи бележки
Царевоселска околия		
1 Стоимиръ Ивановъ отъ с. Бигла	Презъ 1923 г.	Нелегаленъ отъ 1920 г. Билъ четникъ 4 години ; известно време съ Чуч- ковъ. Падналъ въ сраже- ние близо до родното му село.
2 Спиро Георгиевъ отъ Царево село	15 мартъ 1923 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
3 Христо Стояновъ отъ с. Дулица	25 мартъ 1923 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
4 Иванъ Димитровъ отъ с. Дулица	25 мартъ 1923 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
5 Спиро Константиновъ отъ с. Разловци	25 юлий 1924 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
6 Йорданъ Янакиевъ отъ с. Търсино	юлий 1924 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
7 Никола Петровъ отъ с. Дулица	10 юлий 1924 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
8 Мише Тръстински отъ с. Бигла	25 юлий 1924 г.	Падналъ въ сражение срещу сръбска войска.
Кочанска околия		
1 Стоимиръ Тасевъ отъ с. Спанчево, основно образование.	25 май 1922 г.	Падналъ въ сражение съ сръбска войска.
2 Миленко Кокорски, 40 г. отъ с. Цѣра, Кочанско, безъ образование.	12 януар. 1924 г.	Падналъ въ сражение съ сръбска потера.
3 Саздо Гручински отъ Кочанско,	1924 г.	Падналъ въ сражение съ сръбска потера.
4 Мише Тр. Наутлиевъ, 24 г. отъ гр. Щипъ, прогимназиално образ.	22 юлий 1924 г.	Загиналъ въ сражение при село Калиманци.
5 Стоилъ Бичаклиевъ отъ гр. Щипъ, прогимназиално образ.	22 юлий 1924 г.	Загиналъ въ сражение при село Калиманци.
6 Мишо Недѣлковъ отъ София, гимназиално образов.	22 юлий 1924 г.	Синъ на ген. Недѣлковъ, бившъ командиръ на со- фийската дивизия.

7	Мите Велиновъ Церски
отъ с. Цера, Кочанско,	22 юлий 1924 г.	Загиналъ въ сжщото сражение. Твърде опитенъ борець и бившъ войвода.
8	Ильо Стойчевъ Златановъ
отъ с. Дулица	22 юлий 1924 г.	Загиналъ въ сжщото сражение при с. Калиманци.

Кратовска околия

1	Якимъ Максимовъ, 22 г.
отъ с. Опила,
прогимназиално образ.	априлъ 1921 г.	Загиналъ въ сражение съ потера.
2	Мите Димовъ, 28 г.
отъ с. ...
основно образование.	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ бой съ потера.
3	Георги Димитровъ, 31 г.
отъ Злѣтово,
прогимназиално образ.	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбска войска.
4	Мане Тасевъ, 40 г.
отъ с. Маричино,
основно образование.	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ сражение срещу сръбски войски.
5	Гаврилъ Арсениевъ
отъ с. Лесново,	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ сражение срещу сръбски войски.
6	Петъръ Пановъ, 26 г.
основно образование.
отъ с. Лесново,	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ сражение срещу сръбски войски.
7	Стоимиръ Нацевъ, 34 г.
отъ с. Петришино,
основно образование.	8 юлий 1922 г.	Загиналъ въ сражение срещу сръбски войски.
8	Георги Лековъ
отъ с. Злѣтово,	1922 г.	Падналъ въ пленъ и застрелянъ отъ сръбскитѣ власти.
9	Манолъ Маджовъ
отъ с. Пробищипъ,	29 ноемвр. 1922 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
10	Димитъръ Псалтирковъ,
34 г.
отъ с. Мужково
основно образование.	29 ноемвр. 1922 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
11	Николчо Ивановъ, 27 г.
отъ с. Нежилово,
основно образование.	19 априлъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
12	Лазаръ Станишковъ,
33 г.
отъ с. Нежилово,
основно образование.	19 априлъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
13	Саздо Гочевъ, 26 г.
отъ с. Неокази,
основно образование.	19 априлъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
14	Григоръ Георгиевъ Бучишки,
34 г.
отъ с. Бучище,
основно образование.	19 априлъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение съ сръбски войски.
15	Пано ...
отъ с. Неокази	19 априлъ 1923 г.	
16	Туше
отъ с. Бунешъ	19 априлъ 1923 г.	

4	Тео Яневъ
отъ с. Крушица	14 декем. 1922 г.	Падналъ въ борба срещу
сръбска войска.
5	Радко Кръстевъ
отъ с. Лѣсичево	1924 г.	Падналъ въ борба срещу
сръбска войска.
6	Георги Сушички, 26 г.
отъ с. Сушица
безъ образование.	13 мартъ 1924 г.	Падналъ въ борба срещу
сръбска войска.
7	Никола Ивановъ
отъ ...	16 мартъ 1924 г.	Падналъ въ борба срещу
сръбска войска.
8	Стоянъ Тушевъ
отъ с. Агино	24 августъ 1924 г.	Падналъ въ борба срещу
сръбска войска.

Криво-Паланечка околия

1	Стоянъ Лековъ « Царо »,
45 г.
отъ с. Горно Кратово,
основно образование. | 19 априлъ 1924 г. | Войвода. Убитъ на Ве-
ликденъ 1924 г. въ сра-
жение съ сърбитъ. |
|---|---|-------------------|---|

Велешка околия

1	Иванъ Тантиловъ
отъ Разлогъ	4 авг. 1922 г.	Загиналъ въ борба срещу
сръбска войска.
2	Стоянъ Йордановъ, 35 г.
отъ с. Войница,
основно образование.	5 августъ 1922 г.	Загиналъ въ борба срещу
сръбска войска.
3	Иванъ Гъшевъ, 43 г.
отъ с. Крайница,
Велешко,
основно образование.	29 ноемвр. 1922 г.	Загиналъ съ И. Кушевъ
при с. Жрлевци, Ве-
лешко.
4	Илия Кушевъ
отъ Велесъ,
висшистъ.	29 ноемвр. 1922 г.	Войвода. Загиналъ при
с. Жрлевци, Велешко.
5	Мане Кратовски
отъ Кратовско,	29 ноемвр. 1922 г.	Загиналъ съ И. Кушевъ
при с. Жрлевци. Дълго-
годишенъ четникъ.
6	Никола Гули, 22 г.
отъ Крушево,
срѣдно образование.	1923 г.	Синъ на Пито Гули ; за-
ловенъ въ влака при ед-
но тайно пътуване презъ
Сърбия презъ пролѣтъта
на 1923 г. и следъ изте-
зания убитъ въ затвора.

Струмишка околия

1	Лазаръ Атанасовъ. 23 г.
отъ с. Стинекъ,
прогимназиално образ.	15 декем. 1921 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска при
село Билотино.
2	Вангелъ Митевъ Коста-
диновъ
отъ с. Ново-село. 28 г.,
безъ образование.	15 декем. 1921 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска при
село Билотино.
3	Гоно Манчовъ
отъ с. Куклишъ	1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска.

4	Атанасъ Ефтимовъ, 22 г.
отъ с. Смоларе,
основно образование.	8 мартъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска.
5	Асѣнъ Чолаковъ
отъ гр. Дупница	2 августъ 1923 г.	Загиналъ при с. Смоларе
въ борба съ сръбска по-
тера.
6	Георги Торбешовъ
отъ с. Мачуково	августъ 1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска.
7	Христо Благоевъ
отъ Силистренско	25 юлий 1924 г.	Загиналъ въ сражение
съ сръбска войска.

Малешевска околия

1	Александъръ Ратевски
отъ с. Ратово, р. 1891 г.	1921 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.
2	Пандо Андоновъ
отъ с. Владимирово	14 декем. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.
3	Александъръ п. Трая-
новъ
отъ с. Владимирово	14 декем. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.
4	Иванъ Парцаковъ
отъ с. Владимирово	14 декем. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.
5	Аврамъ Ивановъ
отъ с. Смоймирово	1923 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.
6	Н. Тагарски
отъ с. Смоймирово	20 септ. 1923 г.	Загиналъ въ сражение
срещу сърбитѣ.

Дойранско-Поройска околия

1	Г. К. Гайдевъ
отъ Порой	8 ноемв. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу потера.
2	Тома Гоцевъ
отъ с. Дели-Хасанъ
махле	8 ноемв. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу потера.
3	Танчо Геговъ
отъ Кес. Чифликъ,
Поройско	8 ноемв. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу потера.
4	Мано Ганевъ
отъ с. Каяли	14 дек. 1922 г.	Загиналъ въ сражение
срещу потера.

Гевгелийска околия

1	Ичко Димитровъ
(Гюпчето)
отъ . . . | 14 септ. 1920 г. | Загиналъ близо до Удо-
во въ сражение съ сръб-
ски стражари; биватъ
ранени двама другари на
войводата. Той е познатъ
още отъ турския режимъ. |
|---|--|------------------|---|

2	Михайлъ Т. Московъ,
24 г.
отъ с. Мачуково,
основно образование.	6 юлий 1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сърбитѣ въ землището
на с. Негорци, Гевгелий-
ско.
3	Мустафа Хюсейнъ, 31 г.
отъ с. Нъте, Гевгелий-
ско, безъ образование.	14 окт. 1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сърбитѣ.
4	Кръсто Трайковъ, 36 г.
отъ с. Милетково,
прогимназиално образ.	14 окт. 1923 г.	Загиналъ въ сражение
съ сърбитѣ.

Кичевска околия

1	Арсо Йовенъ Локвичи,
50 г. отъ с. Локвица
Кичевско, основно
образование | 10 мартъ 1923 г. | Войвода. Загиналъ въ с.
Долно-Сълне, Скопско. |
|---|--|------------------|--|

Прилѣпска околия

1	Иванъ Гюрлуковъ п. Та-
левъ отъ с. Кривога-
щани | 7 окт. 1920 г. | Загиналъ въ сражение
съ сръбска потера. |
|---|--|----------------|--|

Костурска околия

1	Илия Дигаловъ, р. 1890 г.
отъ с. Въмбелъ	26 ноемв. 1922 г.	Войвода.
Куриеръ на четитѣ презъ
Илинденското възстание.
2	Стоянъ Георгиевъ
отъ с. Стенйе, Прес-
панско	26 ноемв. 1922 г.	Загива въ сражение съ
гръцка потера.
Загиналъ заедно съ Илия
Дигаловъ.

Битолска околия

1	Василь Петровъ
отъ Крушево | 2 юлий 1923 г. | Загиналъ въ сражение
съ сърбитѣ. |
|---|-------------------------------|----------------|-------------------------------------|

Крушевска околия

1	Любомиръ Весовъ
отъ Велесъ,
висше образование. | 5 ноемв. 1922 г. | Загиналъ въ Крушевско.
Войвода. |
|---|--|------------------|------------------------------------|

Разни

1	Петко Георгиевъ
отъ с. Айтоєво,
Пловдивско, | май 1923 г. | Загиналъ на 27 г. въз-
растъ. |
|---|---|-------------|----------------------------------|

**II. ПАДНАЛИ ОТЪ СТРАНИЧНИ ВРАГОВЕ
(НЕ ОТЪ ПОРОБИТЕЛЯ)**

	Име и презиме Родно мѣсто Образование	Кога е загиналъ	Общи бележки
1	Стоянъ Ив. Антовъ, 37 г. отъ с. Мързенъ- Ораовецъ, Тиквешко, прогимназиално обра- зование	8 ноемв. 1921 г.	Войвода. Убитъ отъ ор- гани на българ. полиция.
2	Вангелъ Андоновъ, 42 г. отъ с. ДЕРЕ-Мислимъ, основно образование	4 септ. 1922 г.	Убитъ отъ органи на бълг. полиция.
3	Симеонъ Георг. Клини- чарски отъ с. Пресека, Кочан- ско, основно образование	7 окт. 1922 г.	Войвода. Убитъ отъ ор- гани на българ. полиция.
4	Туше Чолевъ, 25 г. отъ гр. Кукушъ, основно образование	ноемв. 1922 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
5	Дане Георгиевъ, 25 г. отъ с. Богословецъ, Щипско, основно образование	ноемв. 1922 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
6	Спиро Георгиевъ, 21 г. отъ Царево-село, прогимназиално образование	15 мартъ 1923 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
7	Санде Нѣманички, отъ с. Нѣманици, Щипско	25 септ. 1923 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
8	Иванъ Ташовъ, 48 г., отъ с. Морарци, Кукушко, безъ образование	9 юний 1924 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
9	Тодоръ Лазаровъ 28 г. отъ с. Трогерци, Щипско, безъ образование	20 авг. 1924 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
10	Гьошо Стоименовъ, 26 г. отъ гр. Щипъ, основно образование	дек. 1922 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
11	Илия Тетимовъ Заяка, 37 г. отъ с. Ковачевица, Не- врокопско, основно образование	юлий 1922 г.	Убитъ отъ бандата на Т. Паница, поставена въ ус- луга на бълг. полиция.
12	Атанасъ попъ Ив. Вълчевъ, 32 г. отъ с. Старчица, Неврокопско, висше образование.	16 септ. 1922 г.	Убитъ отъ бандата на Т. Паница, поставена въ ус- луга на бълг. полиция.
13	Александъръ Гюргинчевъ отъ Кратово,	септ. 1922 г.	Убитъ отъ органи на българ. полиция.
14	Димитъръ Апостоловъ, 40 г. отъ с. Горна Сушица- Свети-Врачко,	септ. 1922 г.	Убитъ отъ органи на бълг. полиция.

15	Велинъ Алайковъ, 40 г. отъ Кюстендилъ.	септ. 1922 г.	Убитъ отъ органи на бълг. полиция.
16	Никола Караивановъ Колтата, 46 г. отъ с. Негрево, Малешевско,	17 февр. 1923 г.	Убитъ отъ банда на Пандурски, изпратена отъ сръбскитѣ власти. Живѣлъ е въ с. Сухострелъ, Г. Джумайско.
17	Сотирко Димовски, 50 г. отъ с. Сухострелъ, Г. Джумайско,	17 февр. 1923 г.	Убитъ отъ горната банда.
18	Мане Николовъ отъ		
19	Иосифъ Ивановъ, 36 г. отъ Куманово прогимназиално образ.		Убитъ отъ анархисти, въ Кюстендилъ.
20	Кирилъ Джидровъ отъ Кочани, срѣдно образование.	Презъ 1922 г.	Убитъ отъ органи на бълг. власть.
21	Запас. Поручикъ Трайчевъ отъ Кратово.	Презъ 1923 г.	Убитъ отъ органи на бълг. власть.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 18

**ИМЕНА НА НѢКОИ ДЕЙСТВУВАЩИ БОРЦИ
ДО СМЪРТЬТА НА ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ**

(Почти всички тѣ действуха и следъ тая дата).

Име и презиме Родно мѣсто Образование и пр.		Име и презиме Родно мѣсто Образование и пр.	
Номеръ по редъ		Номеръ по редъ	
	Кочанска околия	8	Василъ Николовъ, отъ с. Кучичино, основно образование.
1	Ефтимъ Ташовъ «Полски» отъ с. Нивичани, Основно образование, Войвода.	9	Никола Стаменковъ «Бегчето» отъ с. . . . основно образование.
2	Георги Иосифовъ Спанчевски отъ с. Спанчево, основно образование.	10	Траянъ Ивановъ отъ с. . . . основно образование.
3	Дане Йордановъ отъ с. Спанчево, основно образование.	11	Илия Дѣяновъ отъ с. . . . основно образование.
4	Кръсто Припорски отъ с. Припоръ, основно образование.	12	Янкулъ . . . отъ с. Саса, неграмотенъ, твърде опитенъ куриеръ.
5	Йорданчо Сарафски отъ с. Саса, основно образование.	13	Дѣдо Анто отъ с. Саса, неграмотенъ ; куриеръ.
6	Стоянъ и Велю, братя отъ с. Саса, основно образование.	14	Панчо Михайловъ отъ гр. Щипъ, гимназиално образование.
7	Мите Каракашевъ отъ с. Бели, основно образование.	15	Шабанъ отъ с. Облешево, Кочанско.

	Кратовска околия		
1	Мите Опилски отъ с. Опила, основно образование ; вой- вода.	6	Стоянъ Трендафиловъ « Пре- одски » отъ с. Преодъ, основно образование.
2	Николовъ отъ с. Кнежево, неграмотенъ ; куриеръ.	7	Ванчо Дачовъ отъ с. Неманици, основно образование.
3	Богатиновъ отъ с. Кнежево, основно образование.	8	Стоянъ Алексовъ « Чуваника » отъ с. Неманици, основно образование.
4	Петрушевъ отъ с. Нежилово, основно образование.	9	Гиго отъ с. Неманици, основно образование.
5	Яне отъ с. ... неграмотенъ ; куриеръ.	10	Андрейчо отъ с. Неманици, основно образование.
6	Алексовъ отъ с. Нежилово, основно образование.	11	Мицко Дачевъ отъ с. Неманици, основно образование.
7	Туше отъ с. Бунешъ, основно образование.	12	Панзо Зафировъ отъ с. Николе, основно образование ; заги- налъ съ Т. Александровъ.
8	Наумъ Цековъ отъ с. Луково, основно образование.	13	Тасе Паневъ отъ с. Пестришино, основно образование.
9	Дѣдо Зао отъ с. Койково, неграмотенъ ; куриеръ.	14	Гъпош Христовъ отъ с. Горно-Трогерци, основно образование.
10	Теодоси Хаджията отъ с. Емирица, неграмотенъ ; куриеръ.	15	Мите Календаря отъ с. ... основно образование.
11	Пано отъ с. Неокази, неграмотенъ.	16	Христо Балвански отъ с. Горни Балванъ, основно образование.
12	Григоръ отъ с. Бучище, основно образование.	17	Манчо Преотски отъ с. Преодъ, основно образование.
13	Филипъ отъ с. Бучище, неграмотенъ.	18	Коце Врасаковски отъ с. Врасаково, основно образование.
	Щипска околия	19	Андрея Америката отъ с. ... основно образование.
1	Цанко Нушевъ, отъ с. Неманици, основно образование.	20	Панче Лецовъ отъ с. ... основно образование.
2	Герасимъ Муставински отъ ... неграмотенъ.	21	Гъпош попъ Яневъ отъ Ново-Село, 30 год., основно образование.
3	Траянъ Кръстевъ Лакавишки отъ с. Люботенъ, неграмотенъ ; войвода.	22	Хаджи Григоръ х. Кимовъ, отъ Ново-Село, прогимназиално образование ; войвода.
4	Дафко Данаиловъ отъ с. Горно-Трогерци, основно образование.	23	Величко Георгиевъ (Владо Черноземски) отъ с. Каменица-Чепинско, прогимназиално образование.
5	Гъпош Ивановъ отъ с. Горно-Трогерци, основно образование.	24	Ване Параспуровъ отъ гр. Щипъ, основно образование.

- 25 Иванъ Яневъ Бърльо
отъ с. Горни Балванъ,
неграмотенъ ; войвода.
- 26 Младежи отъ Щипъ и Ново-Село,
(отъ «а» до «н»), които презъ известно време сж бивали и четници, но сж се проявявали въ индивидуални акции.
- а) Ипократъ Развигоровъ, 24 г. отъ Щипъ прогимназиално образование.
- б) Илия Лилинковъ, 22 г. отъ Ново-Село, прогимназиално образование.
- в) Мишо х. Томаовъ, 22 г. отъ Ново-Село, основно образование.
- г) Димчо Стефановъ, 24 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- д) Гьоше Пачаврата, 25 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- е) Мирчо П. Кикиритковъ, 23 г. отъ Ново-Село, прогимназиално образование.
- ж) Трайчо Пацковъ, 22 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- з) Йорданъ Цицонковъ, 24 г. отъ Ново-Село, прогимназиално образование.
- и) Кирилъ Григоровъ Келешовъ, 20 г. основно образование. отъ гр. Щипъ,
- й) Никола Кангаловъ, 23 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- к) Тодоръ Гущеровъ, 25 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- л) Нанчо Витларовъ, 23 г. отъ Ново-Село, прогимназиално образование.
- м) Сандо Ивановъ, 25 г. отъ гр. Щипъ, основно образование.
- н) Ампо Карагъзовъ, 24 г. отъ Ново-Село, прогимназиално образование.
- 27 Стари деятели,
нѣкои отъ които нелегални борци, въ пълна услуга на ВМРО, като напр. : Тосе отъ с. Балванъ ; Гьоро отъ с. Люботенъ ; Йованче отъ с. Богословецъ ; Христо Ро-

гущковъ отъ с. Балванъ ; Дѣдо Наце отъ Свети Николе, Пано Наумовъ отъ с. . . . ; Ване Малечката отъ . . . , и др.

Кумановска околия

- 1 Тодоръ Димковъ
отъ с. Колицко,
основно образование.
- 2 Кръсто Лазаровъ
отъ с. Конюхъ,
основно образование ; войвода.

Скопска околия

- 1 Петъръ Костовъ
отъ с. Дивля,
основно образование.
- 2 Георги
отъ с. . . .
основно образование.
- 3 Петъръ Станчевъ
отъ София,
гимназиално образование.
- 4 Величко Веляновъ
отъ с. Црешово,
неграмотенъ ; войвода.

Криво-Паланечка околия

- 1 Серафимъ
отъ с. Дурачка-рѣка,
неграмотенъ.

Велешка околия

- 1 Гьошо Чолаковъ
отъ Велесъ,
прогимназиално образование ;
войвода.
- 2 Никола Пановъ
отъ Велесъ,
прогимназиално образование ;
войвода.
- 3 Стефанъ Петковъ Сиркето,
отъ Чирпанъ, р. 1868 г.,
прогимназиално образование.

Тетовска околия

- 1 Запро Зафировъ
отъ . . .
основно образование.

Царево-Селска околия

- 1 Дончо Христовъ
отъ с. Драгобраща,
основно образование ; войвода.

2	Герасимъ
отъ с. Блатецъ,
основно образование.	16	Василь Костадиновъ
отъ с. Костурино,
основно образование.
3	Тодоръ Кръстевъ, учителъ
отъ ...
гимназиално образование.	17	Петъръ Пасковъ
отъ с. Дражево,
основно образование ; убитъ
отъ комунистите следъ
9.IX.1944.
4	Димитъръ Медаровъ
отъ с. Дилица,
основно образование.	18	Тимчо Коцевъ
отъ с. Костурино,
основно образование.
5	Харалампи Златановъ (Ша-
ренъ Ампо)
отъ с. Дилица,
помощникъ войвода.	19	Георги Димчевъ
отъ с. Иловица,
основно образование.
Струмишка околия			
1	Илия Трайковъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.	20	Григоръ Малиновъ
отъ с. Шука,
основно образование.
2	Атанасъ Тренчевъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.	21	Велинъ Динишевъ
отъ с. Секирникъ,
основно образование.
3	Трендафилъ Стоилковъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.	22	Георги Пасковъ
отъ с. Дражево,
основно образование.
4	Андонъ Атанасовъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.	23	Никола Назлъмкинъ
отъ с. Стинекъ,
основно образование.
5	Атанасъ Илиевъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.	24	Петъръ Калайджиевъ
отъ с. Ключъ, Петричко,
основно образование.
6	Атанасъ Ансаровъ
отъ с. Моноспитово,
прогимназиално образование.	25	Ангелъ Гоговъ
отъ с. Ключъ, Петричко,
основно образование.
7	Пандо Чокановъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	26	Никола Коцевъ
отъ с. Едрениково,
основно образование.
8	Дончо Аладжовъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	27	Василь Пандевъ
отъ Струмица,
основно образование.
9	Тушо Георгиевъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	28	Цвѣтанъ Трендафиловъ
отъ с. Иловица,
основно образование.
10	Иванъ Митовъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	29	Братъ на горния Трендафиловъ
отъ с. Иловица,
основно образование.
11	Доне Илиевъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	30	Атанасъ Грънчаровъ
отъ с. Костурино,
основно образование.
12	Атанасъ Джолевъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.	31	Георги Атанасовъ
отъ с. Барбареве,
основно образование.
13	Петъръ Петковъ
отъ с. Костурино,
основно образование.	32	Ванчо Галевъ
отъ с. Моноспитово,
основно образование.
14	Тимчо Тимовъ
отъ с. Костурино,
основно образование.	33	Атанасъ Нушковъ
отъ с. Габрово,
основно образование.
15	Василь Лопула,
отъ с. Костурино,
основно образование.	34	Костадинъ Атанасовъ
отъ с. Фурка, Дойранско,
основно образование.
		35	Петъръ Атанасовъ
отъ с. Фурка, Дойранско,

	основно образование.		основно образование.
36	Шекеръ Панчо Георгиевъ отъ гр. Крушово, прогимназиално образование	13	Ефтимъ Кушовъ отъ с. Русиново, основно образование.
37	Георги Вѣндевъ, р. 1896 г. отъ с. Лѣсково, Гевгелийско, прогимназиално образование; войвода, починалъ въ България.	14	Никола Бранде отъ с. Ратово, основно образование.
38	Пандели Стояновъ отъ с. Барбарево, Струмишко, основно образование.	15	Антимъ Ивановъ отъ с. Умлено, основно образование ; опитенъ куриеръ.
39	Сашо Поповъ отъ Струга, срѣдно образование; секре- таръ на четата.	16	Мите «Босото» отъ с. Разловци, основно образование ; опитенъ куриеръ.
40	Миланъ Постоларски отъ с. Постоларъ, Кукушко, основно образование.	17	Кольо Богатиновъ отъ с. Разловци, основно образование.
	Малешевска околия	18	Ефтимъ Чифлишки отъ с. Чифликъ, основно образование.
1	Борисъ Тиковъ отъ ... военно училище ; запасенъ офицеръ ; войвода.	19	Стефанъ Караджата отъ с. Пантелей, Кочанско, основно образование ; войвода.
2	Ефтимъ Цековъ отъ с. ... незавършено университетско образование ; войвода.	20	Ефремъ Чучковъ отъ гр. Щипъ, гимназиално образование. войвода.
3	Иванъ «Брата» отъ с. Богданци, Гевгелийско, гимназиално образование.	21	Атанасъ Ваклине отъ Пехчево, 4 отдѣление.
4	Асенъ Даскаловъ отъ гр. Радомиръ, България, гимназиално образование.	22	Владо Едровъ отъ Владимирово, основно образование.
5	Панте Сиковъ отъ с. Будинарци, основно образование.	23	Иванъ Бабуневъ отъ с. Разловци, основно образование.
6	Василъ Ролевъ отъ гр. Берово, основно образование.	24	Тимо Джараневъ отъ Митрашинци, основно образование.
7	Петъръ Шумановъ отъ гр. Берово, основно образование.	25	Георги Бѣлчевъ отъ Ратеве, първи класъ.
8	Гале Джингаровъ отъ с. Русиново, основно образование.	26	Костадинъ Балтовъ отъ с. Русиново, първи класъ.
9	Илия Станоевъ отъ с. Дворище, основно образование.	27	Никола Бърдевъ отъ ...
10	Костанди Мишовъ отъ с. Ратово, основно образование.	28	Иванъ Раповъ Ацевъ отъ Берово, основно образование.
11	Атанасъ Малиновъ (Малината) отъ с. Робово, основно образование.	29	Павле Гацарски отъ с. Русиново, първо отдѣление.
12	Димитъръ Самарджиевъ «Прокурора» отъ с. Смоймирово,	30	Петре Гацаревъ отъ с. Русиново, трето отдѣление.
		31	Димитрушъ Георгиевъ отъ Пехчево,

- безъ образование.
- 32 Иванъ Дуовъ
отъ Берово,
основно образование.
- 33 Геро Кантуровъ
отъ с. Будинарци,
основно образование.
- 34 Глигоръ Кираневъ
отъ с. Русиново,
безъ образование.
- 35 Мите
отъ с. Будинарци,
основно образование.
- 36 Панфилъ
отъ с. Смоймирово,
основно образование.
- 37 Миланъ Паргъовъ
отъ ...
безъ образование.
- 38 Тимо Портаревъ
отъ Ратево,
основно образование.
- 39 Ванчо Петовски
отъ Берово,
основно образование.
- 40 Василъ Рунтевъ
отъ Берово,
основно образование.
- 41 Никола Спиковчето
отъ Спиково,
второ отдѣление.
- 42 Ефтимъ Стоицевъ
отъ с. Русиново,
второ отдѣление.
- 43 Атанасъ Страторовъ
отъ с. Русиново,
основно образование.
- 44 Никола Тарговъ
отъ ...
основно образование.
- 45 Ефремъ п. Траяновъ
отъ Берово,
основно образование.
- 46 Георги Чангуловъ
отъ Ратево,
безъ образование.
- 47 Тимо Чилевъ
отъ с. Русиново,
основно образование.
- Радовишка околия**
- 1 Петъръ Пандовъ
отъ с. Лубница,
основно образование.
- 2 Спасе
отъ с. Смилянци,
основно образование.
- 3 Коце Димовъ
отъ с. Конче,
основно образование.
- 4 Христо Филловъ
отъ с. Дедино,
основно образование.
- 5 Христо Симеоновъ
отъ Пловдивъ,
гимназиално образование;
войвода.
- 6 Лазаръ Кльонковъ
отъ гр. Щипъ,
основно образование.
войвода.
- 7 Никола Василевъ
отъ гр. Радовишъ,
гимназиално образование;
войвода.
- 8 Мите Яневъ Пайтовски
отъ с. Гарванъ, Радовишко,
основно образование.
- 9 Илия Поголевски
отъ с. Поголево, Радовишко,
основно образование.
- 10 Георги Спасовъ
отъ с. Конче, Радовишко,
основно образование.
- 11 Стоянъ Спасовъ, братъ на
Георги,
отъ с. Конче, Радовишко,
основно образование.
- 12 Костадинъ Спасовъ
братъ на Георги и Стоянъ,
отъ с. Конче, Радовишко,
основно образование.
- 13 Методи Христовъ
отъ с. Дедино, Радовишко,
основно образование.
- 14 Марко х. Камчевъ
отъ с. Конче, Радовишко,
основно образование.
- 15 Христо Димовъ (Ристоманъ)
отъ с. Лубница,
основно образование.
- 16 Петъръ Христовъ Зураповъ
отъ с. Лубница,
основно образование.
- 17 Ильо Томовъ
отъ с. Гарванъ, Радовишко,
основно образование.
- 18 Андонъ Христовъ
отъ с. Долна Вращица,
Радовишко,
основно образование.
- 19 Христо Коцевъ Пинговъ
отъ с. Лубница,
основно образование.
- 20 Георги Коцевъ Стоянковъ
отъ с. Лубница,
основно образование.
- 21 Тушо
отъ с. Дедино, Радовишко,
основно образование.

22 Димитрушъ Войславски,
отъ с. Войславци, Радо-
вишко,
основно образование.

23 Бекиръ, турчинъ
отъ с.
.

24 Куртишъ, турчинъ
отъ с.

Тиквешка околия

1 Стоянъ Ивановъ Антовъ
отъ с. Мързенъ-Ораовецъ,
Тиквешко,
прогимназиално образование;
войвода.

2 Атанасъ Калчевъ
отъ Тиквешко,
основно образование.
войвода.

3 Иванъ Илиевъ
отъ Тиквешко,
висше образование ;
войвода.

4 Мишо Шкартовъ
отъ Тиквешко,
прогимназиално образование.

Солунска околия

1 Куюмджиевъ
отъ Солунско,
прогимназиално образование;
войвода.

2 Стаматовъ
отъ с.
синъ на известния отъ тур-
ско време попъ Стаматъ ;
военно училище.

Сърско-Драмско

1 Мито дѣдо Илиевъ
отъ,
основно образование ;
войвода.

2 Михаилъ Скендеровъ
отъ,
прогимназиално образование;
войвода.

3 Иванъ Келпековъ
отъ с. Старчица
основно образование ;
войвода.

4 Гогата Хазнатарски
отъ,

основно образование ;
войвода.

5 Доню Качарковъ
отъ,
основно образование ;
войвода.

6 Нури-бей
отъ,
прогимназиално образование;
войвода.

7 Илия П. Коларовъ
отъ с. Обая, Сърско,
прогимназиално образование.

8 Иванъ Паскалевъ
отъ с. Петрово, Мелнишко,
прогимназиално образование.

9 Аспарухъ Ганчевъ
отъ Бердянскъ, Русия,
гимназиално образование.

Костурска околия

1 Никола Гушлевъ
отъ с. Косинецъ,
основно образование.

2 Алия Ибраимъ
отъ с. Пласница, Кичевско,
неграмотенъ.

Леринска околия

1 Илия Лерински
отъ Леринско,
прогимназиално образование;
войвода.

2 Пандо Кицевъ
отъ,
основно образование.

3 Симо
отъ,
основно образование.

4 Пецо Трайковъ
отъ,
военно училище.

Битолска околия

1 Димче Бужба
отъ Охридъ,
прогимназиално образование.

2 Георги п. Христовъ
отъ с. Христофоръ, Битолско,
прогимназиално образование
и педагогически курсъ ;
войвода.

3 Крумъ Петишевъ
отъ,
гимназиално образование;

- 4 Ангелъ п. Василевъ,
отъ Охридъ,
гимназиално образование;
- Рѣсенска околия**
- 1 Тале Христовъ
отъ ,
основно образование ;
войвода.
- 2 Славе Наумовъ Чавчето
отъ ,
прогимназиално образование;
войвода.
- 3 Атанасъ Аргировъ
отъ ,
прогимназиално образование.

**Демиръ-Хисарска (Битолска)
околия**

- 1 Алексо Стефановъ
отъ с. Радово, Демиръ-Хи-
сарско, р. 1969 г. ; негра-
мотенъ.

Разни

- 1 Капитанъ Молловъ
отъ Стара България, свър-
шилъ военно училище ;
ходилъ въ Западна Маке-
дония.
- 2 Ангелъ Здравковъ
отъ с. Княжево, Софийско,
прогимназиално образование.
- 3 Капитанъ Петко Стояновъ
отъ София,
военно училище. Билъ из-
вестно време при Тодоръ
Александровъ.
- 4 Мито Джюздановъ
отъ с. Сехово, Гевгелийско,
основно образование. Билъ
известно време при Тодоръ
Александровъ.

ЗАБЕЛЕЖКА : Тукъ е даденъ броя съ имената само на малка частъ отъ действувалитѣ нелегално лица — войводи и четници. Другитѣ имена авторътъ не е могълъ да си спомни, а сж му липсвали необходимитѣ бележки, когато е писалъ книгата въ емиграция.

**НЪКОИ ДАННИ ЗА СРАЖЕНИЯ И НАКАЗАТЕЛНИ АКЦИИ
ДО МЕСЕЦЪ АВГУСТЪ 1924 ГОДИНА**

I. Царевоселска околия.

1. На 14 декемврий 1923 г. група революционери отъ 8 души, водени отъ войводата Герасимъ отъ с. Блатецъ, е имала сражение при с. Стамеръ близо до Царево-село, съ група отъ 25 сръбски жандари. Трина стражари сж били убити и други мнозина ранени. Единъ отъ революционеритѣ е билъ леко раненъ въ лѣвия кракъ.

2. Презъ 1923 година сражение на чета съ сръбска войска при с. Пеклено.

3. Презъ 1924 година при село Бигла сражение между чета, на чело съ войводата Дончо Христовъ и сръбска потеря. Сражението трае цѣль день.

4. Презъ юлий 1924 година при село Ильово и Калиманци става сражението, за което разказва четникътъ Медаровъ. На чело на четата е билъ Панчо Михайловъ. Сражението продължава около 9 часа.

II. Кочанска околия

1. Презъ 1923 година сражение на кочанската революционна чета, при което падатъ нѣколко души сърби убити, а отъ четата не е пострадалъ никой. Сражението се води при село Райчино.

2. Презъ ноемврий 1923 година македонски четници убиватъ единъ сръбски майоръ.

3. Презъ ноемврий 1923 година четата на Трифунъ Саевъ, не-легаленъ борецъ отъ Кочанско, води престрелка съ сръбски войници близо до село Спанчево. Не успѣвайки нищо да стори на четницитетѣ, сръбската потеря изгаря доста селски кжщи въ тая околностъ.

4. На 1 декемврий 1923 година революционна група отъ десетъ души си почивала на единъ хълмъ не далече отъ Спанчево. 4 сръбски жандари, които минавали отъ тамъ, забелѣзали единъ отъ революционеритѣ и отворили огънь срещу него. Революционеритѣ отговорили. Трина жандари сж били убити и единъ раненъ.

5. На 12 юлий 1924 година една чета на ВМРО се натъква на сръбска потеря въ околността на градъ Кочани. Макаръ заобиколе-на, четата си пробива пжть като загубва единъ свой другаръ.

III. Щипска околия

1. Презъ 1921 година щипската чета на Иванъ Бърльо и кочанската на Панчо Михайловъ се сражаватъ съ сръбска войска въ Кочанско къмъ с. Спанчево. Паднали сж осемъ души сърби.

2. Въ село Спанчево, Кочанско, е открита четата на Хаджи Гри-

горъ хаджи Кимовъ. Четниците се измъкватъ отъ селото безъ загуба. Това е презъ 1922 година.

3. На 22 май 1922 година къмъ село Судикъ сж убити единъ сръбски капитанъ и 11 души стражари при засада, устроена отъ щипската чета.

4. Презъ 1923 година става сражение между чета на ВМРО и сръбска войска при село Гюрище, Овчеполско.

5. Въ връзка съ нападението надъ сръбския капитанъ и стражари при с. Судикъ, сърбитъ сж осждили невинния селянинъ Диме Митревъ.

6. Презъ 1923 година става нападението надъ сръбскитъ колонисти въ село Кадрафаково, за което се говори на друго мѣсто.

7. Презъ 1923 година става сражение на чета отъ ВМРО съ сръбска войска при село Танатарци. Сърбитъ иматъ жертви, а отъ четата не е пострадалъ никой. Въ сражението участвуватъ и четници отъ кочанската чета, между които и Димитъръ Паликрушевъ.

8. Презъ 1923 година става нападението надъ една сръбска рота войници при село Люботенъ, за което се говори другаде.

9. Презъ февруарий 1922 година става сражение между сръбски войски и съединенитъ чети на кратовския войвода Мите Опилски, кочанския П. Михайловъ и щипския Иванъ Бърльо, въ Кочанско.

IV. Кратовска околия

1. Презъ ноемврий 1922 година е хвърлена бомба въ дома на единъ сърбинъ-пришлецъ при Злетово, отличилъ се като гонителъ на българитъ.

Друга бомба е хвърлена въ домътъ на сърбинъ-пришлецъ въ с. Рудари, сжщо българомразецъ и зулумджия.

2. Въ село Крилатица ВМРО наказва нѣкои лица, които сж служвали на ренегатитъ. Тия ренегати, заедно съ сръбски стражари и бандитски чети бѣха изтезавали селянитъ въ редица села: Талишманци, Одрано, Куклица, Пендакъ и пр.

3. Презъ 1923 година сражение при Плавица.

4. Презъ 1924 година сражение при с. Дренокъ.

5. Презъ мартъ 1924 година при село Нежилово попада на засада отъ сръбски войници и бандити кумановската чета съ войвода Цвѣтанъ Спасовъ. Води се бой цѣль день. Загива единъ четникъ.

V. Струмишка околия

1. Презъ 1923 година струмишката чета съ войвода Георги Вѣндевъ се сражава презъ цѣль день въ мѣстността „Мариевска”. Сърбитъ употрѣбляватъ и артилерия.

2. Презъ августъ 1923 година сражение при с. Куклишъ, безъ жертви за четниците.

3. Презъ ноемврий 1923 година струмишката чета се сражава близо до село Амзалия, въ мѣстността Кукавица.

4. Презъ 1923 година въ Струмишко се сражава гевгелийскиятъ войвода Стоянъ Мандаловъ.

5. Презъ 1924 година сражение при село Смоларе.

6. Презъ пролѣтъта на 1924 година десетъ души отъ струмишката чета, заедно съ четници отъ Радовишко, се сражаватъ при село Липовикъ, а малко по-късно при село Дукатино. Излизатъ безъ жертви. Начело на струмишката група е Илия Трайковъ отъ с. Барбареве, а на радовишани — Ставрушъ.

VI. Дойранска околия

1. Презъ 1923 година сражение въ мѣстността Собра.

2. Презъ 1924 година войводата Христо Андоновъ отъ село Гърчища, на нѣколко пжти влиза въ въоръжени схватки, въ Дойранско.

VII. Малешевска околия

1. Презъ 1919 година сж убити двама сръбски войници отъ нелегална група, съставена отъ избѣгали малешевци.

2. Презъ августъ 1921 година при засада е убитъ сръбския околийски началникъ въ Берово, който е потискалъ населението. При засадата падатъ и шестътѣ придружаващи го стражари. Нападението е станало близо къмъ „Джами тепе“. Въ засадата участвуватъ осемъ души, между които Гале Джингаровъ отъ Русиново, Василъ Ролевъ, Ефремъ попъ Траяновъ, Миланъ Паргъовъ, Тимо Гердовъ.

3. Сражение къмъ границата на нелегални. Начело на групата е Ефтимъ Цековъ, съ четници Ефтимъ Чифлишки, Наке отъ Кукушко, единъ турчинъ отъ Радовишко, Василъ Ролевъ и други.

4. Сражение при Готенъ презъ 1923 година.

5. Презъ януарий 1924 година бандитътъ на сръбска служба Илия Пандурски, начело на 35 души, напада село Русиново. Трима души отъ ВМРО го нападатъ въ кжщата, кждето се е установилъ, като единъ отъ тѣхъ се изкачва на покрива незабелѣзанъ, за да хвърли бомба. Двамата други убиватъ одного отъ бандата въ двора, като по погрешка го взели за Пандурски.

6. Презъ декемврий 1923 година четата на Борисъ Тиковъ, състояща се отъ около 30 души, бива открита край Брѣгалница. Между преследвачитѣ е и бандата на Пандурски, отъ която падатъ двама души убити. Въ тая чета съ Тиковъ сж още и Асѣнъ Даскаловъ, Мите Босото, Петре Шумановъ, Антимъ Ковачевъ отъ Умлено, — всички отлични борци по онова време, добре познати на Александровъ.

7. Презъ юлий 1923 година една чета отъ около 30 души среща сръбска група. Заловени сж двама сърби и единъ хърватинъ, който по каналъ е билъ преведенъ въ България. Отъ четниците пада убитъ Никола Тагаровъ отъ село Смоймирово, а е раненъ Бръндевъ.

Оказва се предателка една жена. Тя е била наказана по-сетне отъ една нелегална група начело съ Димитрушъ Бероевъ отъ Пехчево.

8. Презъ октомврий 1923 година групата на Цековъ е открита и води сражение, като единъ сърбинъ пада убитъ.

9. Презъ май 1924 година къмъ село Русиново групата на Ефтимъ Цековъ се среща съ потераджийтъ на Пандурски. Става малка престрелка.

10. Презъ юний 1924 година група отъ седемъ души нелегални, начело съ Панте Сиковъ и Василъ Ролевъ наказватъ кмета на село Владимирово — Мите Кацаря. Но въ сжщностъ виновникътъ е билъ само раненъ ; четниците сж го смѣтнали за убитъ.

VIII. Радовишка околия

1. Къмъ края на 1922 г. четници и селска милиция отъ село Шаинъ Ташъ устройватъ засада на бандита Пандурски, като убиватъ единъ отъ хората му.

2. Презъ май 1923 г. радовишки четници се сражаватъ съ сръбска потеря въ планината Конче, мѣстността Кръгъ Джами, и близо до село Лубница. Отъ сърбитъ пада единъ убитъ и единъ тежко раненъ, а отъ четниците сж ранени двама души.

Съ радовишкитъ четници се намиратъ групата на Алексо Стефановъ, войвода на Демиръ-Хисарско (Битолско), групата на прилѣпския войвода Петъръ Пашата и една тиквешка група на чело съ Атанасъ Калчевъ.

3. Презъ есента на 1923 г. става сражение въ мѣстността „Смърдешникъ”, не далече отъ селата Войславци и Велюса. Съ радовишката чета е войводата Никола Василевъ, радовишанецъ. Въ четата има и двама турци, както и двама албанци. Убити сж двама души отъ контрачетниците, които сж излѣзнали като потеря. Завързва се сражение. Раненъ е четника Христо Филевъ.

IX. Гевгелийска околия

1. Презъ 1923 г. гевгелийската чета има сражение при село Собра, Дойранско.

2. Презъ 1923 г. при село Милетково, Гевгелийско, става сражение, въ което участвува и Стоянъ Мандаловъ.

3. Презъ 1923 г. сражение на гевгелийската група при село Радна, Тиквешко, кждето сжщо участвува Стоянъ Мандаловъ.

4. Презъ 1923 г. сражение при село Смоквица, Гевгелийско. И тамъ участвува Стоянъ Мандаловъ.

X. Околицитъ на Сърски окржгъ

1. Въ Драмско, Сърско и другитъ области на източна Македония, презъ времето до августъ 1924 година се случиха седемъ-осемъ схватки на чети съ гръцки войници и полиция.

XI. Околицитъ на Солунски окржгъ

1. Презъ сжщия периодъ станаха схватки и въ околицитъ на Солунски окржгъ-Кукушко, Солунско, Енидже-Вардарско.

ХІІ. Околитѣ на западна Македония

1. Чети, на пѣтъ за западна Македония, се сражаваха въ течение на три часа въ планината Огражденъ, мѣстността Върла Чука. Тамъ е раненъ Илия Пандурски, намиращъ се въ състава на сръбската потера.

Тукъ сж четитѣ на Илия Лерински — за Леринско, Мито Джуздановъ — за Гевгелийско, Борисъ Изворски — за Енидже-Вардарско, Иванъ Илиевъ и Атанасъ Калчевъ — за Тиквешко, Джинджифиловъ — за Гюмендженско и Воденско, Куянджиевъ — за Солунско.

Следъ като групитѣ сж се откъснали отъ обрѣча на пристигналата откъмъ село Амзалия войска, настигнати сж били отъ нови сръбски части. Завързва се сражение, при което загиватъ тринадесетъ души сърби, а четницитѣ сж продължили своя пѣтъ.

Тия групи сж придружавани отъ струмишката чета. Това е презъ 1923 г.

2. Презъ лѣтото на 1923 г. прилѣпски и тиквешки четници, съ които се намиратъ тѣхни радовишки другари начело съ Никола Василевъ и Ставрушъ иматъ престрелка при село Варварица, Струмишко; а подиръ това при с. Липовикъ, Радовишко. Нова престрелка става при с. Кошарка, Тиквешко. При минаване на Вардара загива единъ четникъ.

Струмишката група, която придружава споменатитѣ чети, се опитва да спре влака при Вардара. Но машинистътъ успѣва да върне назадъ влака, предупреденъ отъ ракетитѣ на сръбски засади, които сж се намирали не далече. При минаването на Вардара отстрана на западнитѣ групи добра услуга сж правели мѣстни турци. Съ групитѣ къмъ западна Македония отива и явилия се доброволецъ отъ България запасенъ капитанъ Молловъ. Следъ нѣколко седмици той се прехвърли въ Албания.

3. Презъ 1923 г. къмъ Воденско замина и групата на Мицо Чегански. Тя попада на засада, при която, обаче, загиватъ четирима души отъ нападателитѣ. Въ групата на Чегански е и малешевца Василь Ролевъ.

Забележка : Както и другаде е споменато, посоченитѣ тукъ данни не изчерпватъ всички сражения и схватки въ периода до месецъ августъ 1924 година; нито пъкъ сж посочени имената на всички нелегални борци отъ това време. Повечето нѣща сж писани по паметъ, безъ да се разполага съ необходимитѣ бележки. При другъ случай сведенията трѣбва да бждатъ допълнени.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 20

МАКЕДОНСКИЯТЪ БЪЛГАРИНЪ ВЪ БОРБАТА ЗА НАЦИОНАЛНА СВОБОДА.

За да се получи представа за масовото народно участие въ освободителната борба, както и за българскитѣ чувства на народа ни

въ Македония, тукъ давамъ нѣкои сведения за семействата само отъ нашата улица въ Ново-село и нѣколко близки до нея кжщи. Тя е централната улица въ тоя щипски кварталъ и по нея нѣма повече отъ шестдесетъ или седемдесетъ кжщи. Вѣрвамъ да съмъ пропустналъ доста факти, но и това, което тукъ е дадено, е характеристично.

1. Семейство **Кльонкови** : трима братя избѣгаха въ България. Единиятъ отъ тѣхъ е бивалъ войвода.
2. **Попъ Яневи** : цѣлото семейство въ България. Единъ членъ отъ него е билъ четникъ и районенъ войвода.
3. **Лепиполови** : единъ членъ отъ фамилията избѣгалъ въ България, а другиятъ е бивалъ войвода.
4. **Александрови** : цѣлото семейство въ България ; кжщата имъ изгорѣна отъ турската власть. Единъ членъ отъ фамилията е бивалъ войвода и познатъ водачъ на ВМРО.
5. Друго семейство **Александрови** : братовчеди на първитѣ : единъ отъ тѣхъ избѣгалъ въ България.
6. Семейство **Мише Трендови** : двама синове въ България.
7. **Скандалиеви** : всички въ България ; бащата познатъ мѣстенъ деятель, измежду първитѣ посветени отъ Дѣлчева. Синътъ боенъ членъ на ВМРО ; участвувалъ въ наказателна акция презъ турския режимъ и избѣгалъ въ България, кждето се прибира и баща му.
8. **Ефремчеви** : единъ членъ отъ семейството въ България.
9. **Карагъзови** : бащата убитъ отъ турцитѣ ; единъ отъ фамилията билъ четникъ и избѣгалъ въ България.
10. **Хаджи Тошеви** : единъ членъ отъ семейството избѣгалъ въ България и убитъ отъ враговетѣ.
11. **Хаджи Янкови** : тѣ сж две семейства и всички избѣгаха въ България. Кжщата на едното семейство бѣ изгорѣна при сражението на Сандо Малинковъ. Нѣкои отъ фамилията сж попадали въ затвора. Единъ отъ тѣхъ е билъ четникъ.
12. **Ушинови** : две семейства. Единъ членъ отъ едното семейство избѣгалъ въ България. Отъ другото единъ членъ е билъ офицеръ въ България и загиналъ при края на първата свѣтовна война.
13. **Северови** : всички заминали за България. Единъ отъ фамилията е билъ добъръ работникъ въ ВМРО.
14. **Огнянови** : всички въ България.
15. **Гюркови** : единиятъ избѣгалъ въ България и станалъ четникъ. Тѣ сж братовчеди на другитѣ Гюркови отъ града, чийто синъ бѣ Йорданъ Гюрковъ.
16. **Муфтисци** : двама сина въ България.
17. **Хаджи Томаови** : единъ въ България.
18. **Гаджеви** : единъ въ България.
19. **Гушлеви** : единъ въ България; преданъ борецъ на ВМРО.
20. **Врасаковци** : единъ четникъ.
21. **Едеклерци** : единъ въ България.

22. **Попъ Спирови** : единъ въ България.
23. **Икономови**, две семейства : почти всички въ България. Единъ отъ тѣхъ е изтезаванъ по време на Винашката афера и има голѣми заслуги за организиране на щипскитѣ села при създаването на ВМРО.
24. **Гаврилови (Михайлови)** : двама убити отъ сърбитѣ; единъ деятель въ ВМРО ; накрая почти цѣлото семейство избѣгало въ България.
25. **Момчеджикови** : семейството на единия синъ въ България.
26. **Ечменкови** : единъ лежалъ дълги години въ сръбски затворъ.
27. **Докторъ Голеви** : цѣлото семейство на доктора въ България. Той е билъ вѣренъ служителъ на ВМРО.
28. **Шекеринови** : единъ убитъ отъ сърбитѣ ; другъ членъ на семейството загиналъ въ битката при Тутраканъ.
29. **Сланкови** : единъ войвода, загиналъ въ борба срещу сърбитѣ въ Велешко.
30. **Пешови** : две семейства заминали въ България.
31. **Чепреганови** : единъ въ България.
32. **Попъ Захаријеви** : всички въ България. Дѣдото бѣ авторитетенъ български архиерейски намѣстникъ (икономъ) ; синътъ твърде зачитанъ и дългогодишенъ български учителъ въ родното си мѣсто и изъ други градове на Македония. Семейството е дало и една българска учителка.
33. Свещ. **Илия Архимандритови** : всички въ България ; бащата български свещеникъ въ родното си мѣсто и сетне изъ други мѣста.
34. **Караджови** : единъ бивалъ въ България, запасенъ български офицеръ.
35. **Станчеви** : членове отъ фамилията въ България. Единъ загиналъ като български офицеръ на Криволакъ. Двама български учители.
36. **Начеви** : единъ бивалъ четникъ и загиналъ като български фелдфебелъ при Тутраканъ. Другъ преселенъ въ България. Трети доведенъ до самоубийство отъ сръбския режимъ.
37. **Аневи** : цѣлото семейство въ България.
38. **Братя Коцеви** : цѣлото семейство въ България.
39. **Авукатови** : единъ убитъ отъ сърбитѣ.
40. **Хаджи Мите Аневи** : единъ убитъ отъ турцитѣ.
41. **Хаджи Смилеви** : единъ убитъ отъ турцитѣ.
42. **Кикиридкови (Арсови)** : единъ войвода въ Рѣсенско, загиналъ при турския режимъ. Другъ четникъ.
43. **Санде Миндизови** : единъ убитъ отъ сърбитѣ, бившъ четникъ.
44. **Санде Джамбазови** : единъ убитъ отъ сърбитѣ, бившъ четникъ.
45. **Патриклиеви** : единъ четникъ.
46. **Хаджи Яневи** : всички въ България.
47. **Хаджи Кимови** : половината отъ семейството сж преселени въ България; единъ лежалъ въ сръбскитѣ затвори; другъ много битъ отъ сърбитѣ; трети — войвода на чета.

48. **Лилинкови** : единъ борецъ, убитъ отъ сърбитѣ. Майката лежала въ сръбски затворъ. Баштата убитъ отъ сърбитѣ.
49. **Попъ Паневи** : единъ въ България.
50. **Недкови** : трима въ България съ семействата си. Единъ войвода.
51. **Гьоре и Доне Долянчани** : и двамата четници, единиятъ останалъ въ България.
52. **Тръпкови** : единъ убитъ отъ сърбитѣ.
53. **Османкови** : двама братя съ семействата си въ България. Единиятъ добъръ български учителъ; другиятъ убитъ отъ комуниститѣ.
54. **Мише Рамбабови** : кжщата имъ изгорѣна отъ турцитѣ.
55. **Димко Яневи** : единъ съ семейството си въ България ; български учителъ.
56. **Суруджиеви** : единъ убитъ въ Солунъ отъ гърцитѣ, твърде познатъ и голѣмъ търговецъ. Почти всички преселени въ България.
57. **Витларови** : четирма въ България. Единъ борецъ на ВМРО, загиналъ отъ врагове.
58. **Деведжиеви** : единъ въ България.
59. **Кукубаеви** : единъ въ България, четникъ.
60. **Пано Пицолови** : единъ битъ при Винишката афера.
61. **Попъ Анастасови** : двама въ България.
62. **Петре Траянкинъ** : преселенъ въ България.
63. **Гарванови** : всички въ България.
64. **Мите хаджи Мишеви** : цѣлата фамилия избѣга въ България. Единъ членъ е бивалъ ржководителъ на ВМРО въ Ново-село.

Забележка : Нѣмаше нито единъ домъ въ Ново-село, броещо къмъ шестотинъ кжщи, който да бѣ вънъ отъ революционната организация. И не е имало нито единъ човѣкъ, който да се чувствува друго освенъ горещъ българинъ.

Смѣло може да се каже, че тая картина за главната улица на Ново-село е образецъ за повсемѣстно явление въ Македония, кждето всички славяни сж се чувствували българи и сж подържали борбата.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 21

СПИСЪКЪ НА НѢКОИ ИЗМЕЖДУ ПО-ПРОЯВЕНИТЪ УЧАСТНИЦИ ВЪ ВМРО ОТЪ ГР. ЩИПЪ ПРЕЗЪ ТУРСКИЯ РЕЖИМЪ

1. **Тодоръ Лазаровъ**, главниятъ сътрудникъ въ Щипско на Даме Груевъ и Гоце Дѣлчевъ при първиятъ опитъ за създаване на масова народна организация. По-късно задграниченъ представителъ на ВМРО.

Миналъ презъ много турски затвори. Самоубилъ се въ 1912 г. — бидейки тежко боленъ отъ туберкулоза, доbita въ турскитѣ заандани —, вѣрващъ, че започналата война срещу Турция ще донесе свободата на Македония.

2. **Гражданитѣ Коце Гочевъ, Ване Панайотовъ и Мише Бачовъ**, заедно съ Тодоръ Лазаровъ, сж влизали въ първото революционно ржководно тѣло за Шипъ и околията.

3. Вѣрни сътрудници на Тодоръ Лазаровъ сж **Мише Развигоровъ** и **Гьошо Гочевъ**. Първиятъ стана най-легендарниятъ и незабравимъ войвода на Шипско, и на Скопския революционенъ окржгъ презъ турския режимъ. А вториятъ презъ цѣлиятъ си животъ бѣ близъкъ сътрудникъ ту на Централния Комитетъ въ Солунъ, ту на Задграничното представителство въ София ; бивалъ е и нелегаленъ въ четата на Развигоровъ. Помина се въ София презъ втората свѣтовна война. А Развигоровъ загина въ сражение съ турцитѣ презъ мартъ 1907 год. въ центъра на гр. Шипъ, заедно съ **Миланъ Кръстевъ**, членъ отъ ржководното тѣло въ Шипъ и Петре Жабата, четникъ на Развигоровъ.

4. **Славейко Арсовъ**, войвода въ Рѣсенко ; **Христо Настевъ**, бивалъ нелегаленъ въ западна Македония.

5. Взели голѣмо участие при организиране на града и селата при турския режимъ : Коле Йосковъ, ханджия ; Пана хаджи Манасиевъ, ханджия ; Сандо Самарджия ; Йосе Самарджия ; Коце Мишовъ ; Гьошо Икономски ; Мите Милевъ ; Димко Чешляровъ. Мите хаджи Мишевъ.

6. **Спиро Зафировъ Келемановъ** — началникъ на една отъ дветѣ бойни групи въ града. Въ началото още не е имало нелегална чета и нелегалнитѣ акции сж вършени отъ тия легализирани терористи. Келемановъ бѣ рѣдъкъ борець, хладнокръвенъ и преданъ до крайностъ на ВМРО. Въ първитѣ години на движението е билъ тайно изпращанъ за наказване на народни мжчители и въ други околии, за да покаже на млади членове въ съзаклятието какъ трѣбва да се действува. Помина се въ Шипъ около Хуриета, следъ като бѣ пуснатъ отъ затвора. Бѣ още младъ човѣкъ ; но го подяде доbitата въ затвора туберкулоза. Въ групата на Келемановъ сж влизали и следнитѣ лица : Сандо Малинковъ, Самониката, Доне Ерджеличанецъ, Гьошо Зивритѣ, Мите Ставревъ, Мите Судеклия, Доне Таринцалия, Тодоръ Заковъ Ерджеличанецъ, Братя Кангалови, Ильо Масинъ, Гьоре Масинъ, Герасимъ Велинъ, Коце Велинъ, Моне Вратесъ, Пана Катильо.

7. Въ другата група, наричана Новоселска, сж влизали : Доне Звѣздинъ, Мите хаджи Мишевъ, Тодоръ х. Костадиновъ, дѣдо Трайчо Скандалия, Колю попъ Спиоровъ, Петре Гушлевъ, Глигоръ Фикийнъ, Христо Скандалия, Ладе Сланковъ, Миланъ Уланцалия, Димко Гушлевъ, Трайчо Бахчованджията, синъ му Тодоръ.

Началникъ на новоселската група е **Пана Прошовъ**.

8. Измежду нелегалнитѣ шипяни, работили съ пушка на рамо сж и следнитѣ : Тодоръ Александровъ, Ефремъ Чучковъ, Мите Недковъ, Гьошо Гочевъ, Иванъ Джамовъ, Сандо Малинковъ, Пана Пударо, Мите Судеклия, Славко Гърличковъ, Славко Ковачевъ, Калея, Миланъ

Туджаро, Ладе Сланковъ, Лазаръ Кльонковъ, Црънъ Кири, Сане Чаушовъ, Сандо Джамбазовъ, Коце Арсовъ х. Димитровъ, Василъ Арсовъ х. Димитровъ, Ильо Убевъ; Сане Циклевъ; Василъ х. Янковъ.

9. Отъ селата нелегални работници сж били и следнитѣ (вънъ отъ всички ония, чиито имена не си спомнямъ, но които сжщо единъ день трѣбва да бждатъ записани) : Иванъ Бърльо, Ефремъ Миладиновъ отъ с. Криви-Долъ, Гьоро отъ с. Люботенъ, Фене отъ с. Доляни, Дамбе отъ с. Карбинци, Величко отъ с. Горни-Балванъ, Сандо отъ с. Судикъ, Пано Патриклия.

10. Ето нѣкои отъ гражданитѣ, които сж били всячески въ услуга на ВМРО, като нейни членове : Арсо Лазаровъ, Миялъ Ефенди (бащата на проф. Александъръ Балабановъ), попъ Ладе Живковъ, Христо Гюрковъ, Пане Яневъ, попъ Христо Червенелековъ, Наумъ Османковъ, Блаже Пуздерлиевъ, Доне Чанджия (Прилѣпчански), синъ му Гьошо, Коле Пиперевски, Йорданъ Миразчиевъ, Ване Кантарджиевъ, Ката Лалева, Миланъ Лалевъ, Д-ръ Иванъ Голевъ, Ване Камеаровъ, Миланъ Овцовъ. Миялъ Марковъ, Доне Тошевъ (прочутиятъ кираджия, който отъ Гьорче Петровъ бѣ нареченъ „ баща на македонската твърдостъ ”, защото нищо не издаде като му заловиха бомби въ Битоля, въпрѣки ужаснитѣ изтезания), Доне Терански, Доне Чемковъ, Ефремъ Кадрафачки, Мите баба Агнийнъ, Моне Протогеровъ, Пане Гочевъ, Пане Пицоло, Кара Тасо, Димко хаджи Кимовъ, Христо Влахчевъ, Лазаръ Кльонковъ и братята му, баба Агния.

**

Въ Щипъ — освенъ въ Банско — е правенъ опитъ за фалшифициране на турскитѣ монети въ полза на ВМРО. Идеята е далъ Коце Гроздановъ, щипянецъ, който въ София научилъ отъ лицето Ефтимъ Рушевъ какъ става фабрикуването на монетитѣ.

Пане Прошовъ и Тодоръ х. Костадиновъ, заедно съ Коце Гроздановъ, занимали ржководството въ Щипъ съ въпроса, а то се отнесло до Централния комитетъ въ Солунъ. Идеята била удобрена и въ Солунъ били изработени тайно нѣкои отъ необходимитѣ инструменти.

Въ избата подъ домътъ на Ладе Пуздерлиевъ е организирана работата, а персональтъ сж съставлявали : Ване Манчовъ, Мите Дачевъ, Иванъ Кукувалия, като моделчикъ, заедно съ гореспоменатитѣ трима. Главенъ ржководителъ е билъ Коце Гроздановъ. Едва следъ една година успѣли да изкаратъ нѣколко фалшифи монети, тѣй като работили само нощно време, липсвали имъ удобства. Изпратили монетитѣ въ Солунъ, но Централния Комитетъ ги намѣрилъ недостатъчно усъвършенствувани.

Наредено било на Коце Гроздановъ да замине за Разлогъ, кждето намѣрилъ Гоце Дѣлчева. Тамъ съ още едно друго лице обмислили наново всичко и решили да пратятъ Грозданова въ София, за да уреди спокойно и отначало работата. Дѣлчевъ му далъ препоръчително писмо до задграничното представителство. Тогава сж били въ разгара си борбитѣ между върховисти и централисти. Представител-

ството е било доста заето съ други грижи. Гроздановъ чакалъ нѣколко дни, сетне нѣколко седмици, а подиръ два месеци изгубилъ търпение и се завърналъ въ Щипъ, кждето разказвалъ на другаритѣ си съ особено презрение пакоститѣ, които правѣли върховиститѣ. Когато Дѣлчевъ научилъ по-късно, че Гроздановъ не е успѣлъ, сжщо се ядосвалъ и нападалъ върховиститѣ, чиито пречки Гроздановъ считалъ за главна причина по осуетяване на проекта му.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 22

ПОСТРАДАЛИТЪ ВЪ ГРАДЪ ЩИПЪ ВЪ ВРЪЗКА СЪ НАКАЗАНИЕТО НА ХАДЖИ ВАСКОВЪ И КАЛАМАТИЕВЪ

Осждени бѣха отъ сръбскитѣ власти и лежали въ разни югославянски затвори следнитѣ лица :

1. Мише Муфтиевъ — излѣжалъ две години.
2. Блажо Пилатовъ — излѣжалъ две години. Осжденъ на 15 години.
3. Панче Пилатовъ — излѣжалъ две години. Осжденъ на 15 години.
4. Таша Келешова — излѣжала две години.
5. Сова Тесличкова — излѣжала две години.
6. Сава Кукушева — лѣжала нѣколко месеци.
7. Христина Дзипева — лежала две години.
8. Ангелина Дзипева — лежала три години.
9. Димко хаджи Кимовъ — излѣжалъ две години.
10. Христо Шекериновъ — излѣжалъ две години. Осжденъ на 15 години.
11. Мане Трендафиловъ — лежалъ седемъ месеци.
12. Христо Кусакатовъ — лежалъ три години. Осжденъ на 15 години.
13. Тодоръ Джоновъ — излѣжалъ две години.
14. Христо Биковъ — излѣжалъ три години. Осжденъ на 15 години.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 23

ЦИТАТИ ОТЪ ПРЕСАТА

ЧУЖДИ МНЕНИЯ ЗА НЕЗАВИСИМА МАКЕДОНИЯ

1) Въ броя отъ юлий 1919 г. на „Интернейшънълъ Ревю“ Джеймсъ Баучеръ писа :

„Ако населението въ Македония не е нито българско, нито сръбско, нито гръцко, явното разрешение на въпроса би било да се създаде една автономна държава... Македонцитѣ, които проявиха своето народно съзнание въ маса отчаяни възстания и го осветиха съ соб-

ствената си кръвь, иматъ право поне да знаятъ на какво основание биха били предадени на нѣжната милость на своитѣ най-вѣрли неприятели и подчинени на едно владичество въ много отношения по-лошо отъ онова на турцитѣ ”.

2) Вестникъ „ Аксионъ Франсезъ ” отъ 13 юлий 1919 г. си постави въпроса : „ Въ момента когато се говори за държави-тампонъ, не е ли време да се запитаме : не може ли да се създаде отъ Македония подобна държава ? И защо македонцитѣ да не могатъ да разполагатъ съ себе си и своето право ? ”

3) „ Л' Етоалъ Белжъ ” отъ 2 октомврий 1919 г. писа : „ Разумно ще бжде отъ тази територия да се образува една независима Македония, уредена по образа на Швейцария, дето всѣка народность ще се развива свободно, при запазване правата на другитѣ народности.

По-нататъкъ тя, безъ да бжде предметъ на разногласия, ще остане една връзка между балканскитѣ държави. Тя ще стане ядката на една бждеща балканска федерация ”.

4) Вестникъ „ Македония ”, излизащъ въ София, въ броя си отъ 15 май 1920 г., помѣства следното мнение на французина полковникъ Леонъ Ламушъ :

„ Можеше да се направи отъ Македония една автономна територия, управлявана подъ контрола на Обществото на Народитѣ, отъ една или повече велики сили. Можеше така да се премахне главната причина за конфликти въ източна Европа и да се открие пътя за лесното уреждане на другитѣ въпроси, чиято важность е малка, въ сравнение съ тази на македонския въпросъ.

Това разрешение би отговаряло напълно на желанията на жителитѣ, които още въ епохата на възстанията, имаха за девизъ „ Македония на македонцитѣ ”.

Тази нещастна страна, така добре надарена отъ природата, но осиромашела по вината на хората, ще може, подъ едно безпристрастно, честно и деятелно управление, да се съживи, да развие своитѣ естествени богатства и да стане една цивилизована и благоденстваща областъ ”.

5) Лондонскиятъ вестникъ „ Таймсъ ” публикува подъ заглавие „ Балканско неспокойствие ” уводна статия относно ареститѣ на македонци въ България. Между другото казва :

„ Презъ последнитѣ седмици, отношенията между Бѣлградъ и София минаха единъ периодъ отъ опасно напрежение и ставаше все по-опасна евентуалността за въоръженъ конфликтъ къмъ пролѣтъта. Причинитѣ за този конфликтъ бѣха въ Македония — изворъ на голѣми неспокойствия въ миналото. Мислеше се, че мирнитѣ договори сж уредили за дълго време македонския въпросъ. Земята бѣ раздѣлена между Гърция и Сърбия, които оставиха на България само едно малко парче на изтокъ. Но старитѣ кавги не сж престанали. Комититѣ успѣха да се нагодятъ на новитѣ условия и наскоро единъ

нашъ специаленъ пратеникъ ни описа надълго начина на постъпването и целитѣ на една голѣма комитска организация подъ командата на Т. Александровъ. Тази организация притежава цѣла мрежа отъ секции и активна пропаганда въ много страни. Начина е терора и герила, а целта автономията и независимостта на Македония...

(Помѣстена въ в. „Нувелъ Маседониенъ” отъ 15 мартъ 1924 г., Бр. 10).

6) Полскиятъ вестникъ „Жечпосполита”, органъ на крайната дѣсница на католишката национална полска партия, публикува на 17 май 1924 г. статия отъ Домбровски, кждето между другото се казва :

„... Друга опасностъ е тая за една война за Македония. Претекста е все сжщия. Той е, който дезорганизира вътрешно Югославия и който предизвиква централизъмъ сръбски. Той е, който кара революционната организация на комититѣ, създадена презъ 1893 г. за борба противъ турцитѣ, и свикнала, следователно, на война безспирна отъ 31 години, да не оставя оржжието.

Този централизъмъ прави што мрежата на македонската организация да се протега чакъ до Хърватско. Така, имайки г. Радичъ отъ една страна и Албания отъ другата, безстрашния шефъ на македонскитѣ революционери нѣма да остави оржжието докато не получи автономията на Македония...

7) Берлинскиятъ органъ на съветското правителство „Накануне”, публикува статия за Македония. Между другото пише :

„Днешна Македония е наистина страната на сълзитѣ ! Пустии села, изгорѣли кжщи, изоставени полета. Срутенитѣ кжщи, запустелитѣ полета говорятъ още за терора, който отъ двадесетъ години царува въ Македония. Нѣма семейство, което да не е дало жертви за свободата на този народъ-мжченикъ.

Изкуствената сърбизация на Македония, вършена чрезъ натиска отъ администрацията, предизвиква твърдо съпротивление отъ страна на населението, което отъ 1918 г. продължава да търси убѣжище въ България, която до сега е прибрала стотици хиляди македонски бѣжанци.

Кои сж исканията на македонцитѣ ? Преди всичко възстановяването на единството на Македония, споредъ етнографскитѣ ѝ граници : отъ езерото Охридъ (на албанската граница) и въ течението на рѣка Черни Дринъ до Призренъ ; една линия, която отива отъ Враня до Струма, отъ Струма до Петричъ и въ течение на Мѣста до Егейско море (Солунъ), отъ солунския заливъ по течението на Бистрица до Кастория и Охридъ. Вардарската долина е сърдцето на Македония.

Желаело се е да се реши македонския въпросъ по миренъ начинъ. Македонцитѣ отъ дълго време сж се надѣвали, че Обществото на Народитѣ ще осигури независимостта на държавата имъ. Разочарованието е пълно, защото нито Гърция, нито Сърбия искатъ да позволятъ Обществото на Народитѣ да се намѣси по въпроса.

Това е накарало македонцитѣ да търсятъ друга тактика : въ качеството си на югославянски подвластници, тѣ заедно съ хърватитѣ, словенцитѣ и черногорцитѣ се стараятъ да превърнатъ Югославия въ федеративна държава и по-късно въ балканска федерация. Пашичъ и партията за Голѣма Сърбия сж единствената прѣчка за осжществяването на тази програма.

Тази е картината на днешна Македония. Тѣжно е да се гледа какъ чезне единъ народъ на герои и мжченици, който упорствува да живѣе съ идеала да възкрѣсне долинитѣ на Вардара и на Струма, нѣкога така цвѣтущи. Този народъ е осжденъ да живѣе безъ отечество въ Америка и въ една страна, която му дава широко госто-приемство — България. Дайте въ най-скоро време автономия на Македония !”.

(Помѣстено въ в. „Нувелъ Маседониенъ” отъ 5 юлий 1924 г., Бр. 21).

СРЪБСКИТЪ ОСНОВНИ АРГУМЕНТИ

Достатъчни сж тукъ следнитѣ два цитата, които ясно и изчерпателно рисуватъ манталитета на бѣлградскитѣ ржководящи срѣди. Сърбитѣ нѣматъ други доводи и основания да властвуватъ въ Македония ; особено имъ липсватъ аргументи отъ етнографско естество.

1) Вестникъ „Београдске Новине” отъ 29 Февруарий 1924 г., пише :

„Македонскиятъ въпросъ не сжществува вече ; южна Сърбия ни принадлежи и нѣма да престане да ни принадлежи презъ вѣковетѣ. Съ топоветѣ ние ѣ станаме господари и само топоветѣ биха могли да ни я отнематъ . . .”

2) Бѣлградскиятъ вестникъ „Слобода” отъ 23 февруарий 1924 г. пише между другото :

„Народа е неспокоенъ, последниятъ часъ е ударилъ. Какво мисли да прави Бѣлградъ, за да осигури защитата ? Ето, Тодоръ Александровъ е нашъ гостъ. Не е ли вече време да маршируваме върху София и имъ докараме акжла на българитѣ ?”

3) Подъ заглавието „Нѣма хърватски въпросъ” единъ „бившъ срѣбски офицеръ” пише на 6 юний 1924 г. уводна статия въ в. „Балканъ”-Бѣлградъ :

„Хърватитѣ и хърватскиятъ въпросъ не сж друго освенъ сапуненъ балонъ, който г. Радичъ и привърженицитѣ му подуватъ както желаятъ. Но достатъчно една игла да се допре до този балонъ и да изчезне. Нѣкои сърби сж въ тревога по този въпросъ. Въ сжщностъ ние не сме изложени на никаква опасностъ отъ страна на хърватския въпросъ. Би било голѣмъ срамъ за Сърбия и за сърбитѣ да иматъ и най-малкия страхъ, инспириранъ отъ дейността на Радичъ и партизанитѣ му. Никога на никого не е дошло на умъ да се страхува отъ тѣзи хора. Правителството трѣбва да се задоволи най-скоро да

организира окржзитѣ, околитѣ и общинитѣ и нищо повече, понеже сапунения балонѣ на Радичѣ ще изчезне веднага и партизанитѣ за хърватската идея ще се разпрѣснатѣ. Трѣбва на края да се разбере, че никога нѣма да изоставиме единството на кралството ”.

ЧУЖДАТА ПРЕСА ОТНОСНО РЕЖИМА ВЪ МАКЕДОНИЯ, СЪ ИЗРИЧНО ИЗТЪКВАНЕ БЪЛГАРСКАТА СЪЩНОСТЪ НА МАКЕДОНСИТЪ СЛАВЯНИ

1) Американскиятъ проф. Мънро, въ единъ отъ броеветѣ отъ първата половина на 1920 г. на списанието „Дж Нью Репъбликъ”, пише :

Три четвърти отъ македонскитѣ виляети сж населени съ българи, а всичкитѣ македонски пространства се предадоха на Гърция и Югославия отъ парижкитѣ разорители на мира...” И по нататъкъ : „Председателя Уйлсонѣ не показва никаква твърдостъ въ Парижѣ, за да поиска правилното уреждане на македонския въпросъ. Гръцки пари и френско недоразумение подействуваха въ Парижѣ и продадоха българитѣ ”.

2) Подъ заглавие „Ново нарушение на принципа на народноститѣ”, италианскиятъ вестникъ „Ла Сера” обнародва кореспонденция отъ специалния си пратеникъ въ Санъ Ремо г. Рудолфъ Фоа ; въ нея между другото се казва :

„Между всички нарушения за националността, санкционирани отъ мира на съюзницитѣ, нарушението, което се извършва днесъ въ ущръбъ на българи и турци, е най-важното, най-нелогичното и най-опасното за близкото бждеще на Балканитѣ ”.

(Помѣстено въ в. „Македония”, София, 15 май 1920 г.)

3) Италианскиятъ вестникъ „Илъ Темпо” отъ 23 априлъ 1920 г. като изтъква, че Гърция добива облаги, по-голѣми отъ всѣка друга държава, пише :

„Но тази невѣроятна щедростъ на върховния съветъ въ задоволяване апетититѣ на Гърция, която чрезмѣрно развита въ крайбрѣжията си, не ще има съответния скелетъ...”

Не могатъ да се унищожатъ тѣй лесно правата на цѣлъ народъ (българския), безъ опасностъ отъ една твърде близка катастрофа. На врата на единъ храбъръ народъ, какъвто е българскиятъ, не се слага тѣй лесно единъ яремъ тѣй ужасенъ и тѣй неумолимъ. Българитѣ не ще се примирятъ ”.

4) Американскиятъ мисионеръ Р.Х. Маркъмъ е обнародвалъ въ Нью-Йоркското списание „Дж Уърлдъ Ту Мороу” една статия по балканскитѣ работи, въ която казва следното за Македония :

„Отъ 1870 до 1920 г. Македония представляваше една арена, кждето се разиграваше най-ужасната международна трагедия. Тамошното население се състои повече отъ българи, има, обаче, голѣмо

число гърци и турци, съвсемъ малко ромъни и почти никакъ сърби. Берлинскиятъ договоръ за миръ биде последванъ отъ още по-несправедливия Букурещки договоръ, споредъ който повече отъ единъ милионъ българи минаха подъ игото на тѣхнитѣ най-жестоки неприатели ”.

(Помѣстено въ в. „Македония”, София 18 августъ 1920 г.)

5) Въ илюстрирания френски месечникъ „Ларжъ” г. Албертъ Пиньо пише :

Тѣкмо усилията на Бѣлградъ да асимилира македонскитѣ българи — усилия, които до днесъ не дадоха никакви резултати — сж една отъ главнитѣ причини за кървавитѣ борби въ Македония, които отъ македонския въпросъ правятъ една истинска опасностъ за балканския миръ. Настаненитѣ отъ Гърция малоазиатски бѣжанци въ Македония не могатъ да разрешатъ въпроса за Македония подъ грѣцко иго, защото има изгонени отъ роднитѣ имъ огнища, които работятъ за завръщането си въ родината. Този „последенъ” изгледъ на македонския въпросъ съвсемъ не изглежда, че ще бжде последенъ.

6) Подъ заглавие „Македония и нейната автономия” въ италианското списание „Расеня Италиана” е помѣстена дълга статия, отъ която правимъ следнитѣ извадки :

„Сърбитѣ по най-упоритѣ начинъ отказватъ признаването на българската националностъ въ Македония, която е дала хиляди доказателства за своето народно съзнание, посрѣдствомъ училището, църквата и културнитѣ борби. Българитѣ тукъ преодоляватъ по численостъ, и кървавитѣ стѣлкновения сж неизбѣжни въ тази нещастна страна. Самитѣ гърци дори сж убедени, какво българското население съставлява мнозинство въ Македония, но все пакъ продължаватъ да твърдятъ, че българитѣ, по отношение на цѣлото население, което Гърция владѣе днесъ, сж малцинство. Тѣ, обаче, добиха право по силата на договора въ Ньойи, да изгонятъ всички ония, които не биха могли да се погърчатъ. Както сърбитѣ, така и гърцитѣ признаватъ, че българитѣ македонци сж дали неимовѣрни жертви предъ олтаря на свободата и независимостта. Абсурдъ е днесъ да се допустне, че македонцитѣ ще изчезнатъ. Плеадата чуждестранни авторитети, като Лордъ Брайсъ, Бъкстонъ, Баучеръ, Милюковъ, Брайлсфордъ, Жоржъ Буске, сж показали по единъ ясенъ и убедителенъ начинъ, какво единствения пжтъ, за да се обезпечи мира въ Македония, е този на автономното управление ”.

7) „Източникитѣ (огнищата) на пожара. Въ страната на комититѣ”. Подъ това заглавие френския вестникъ „Оксиданъ” отъ 31 януарий 1924 г., публикува втора статия, отъ която даваме следнитѣ извадки :

„За отбелѣзване е една еволюция при македоно-българитѣ. Тѣ заявяватъ, че въпрѣки че не се отдѣлятъ отъ идеята за автономна и независима Македония, тѣ сж готови да влезатъ въ една Югославия реорганизирана на федеративна база, кждето Македония би намѣрила

мѣсто съ еднакви права на другитѣ страни. Тази еволюция върви бавно, понеже Александровъ и Организацията приематъ понастоящемъ да оставятъ оржжието прехвърляйки опозицията си на легална почва. Оставяйки насилственитѣ сръдства, Организацията щѣла да се преобърне въ политическа партия. Въ замѣна сръбското правителство щѣло да прокламира обща амнистия за забѣгналитѣ македонци, възвръщайки имъ свободата на религия и на образование съобразно клаузитѣ по покровителството на малцинствата . . . ”

8) Подъ заглавие „Положението на Балканитѣ ” френскиятъ в. „Демокраси ” публикува на 25 февруарий 1924 г. статия отъ Леонъ Ламушъ. Даваме нѣкои пасажи :

„ Но всѣки, който е живѣлъ въ Македония като автора и неговитѣ колеги отъ всички велики сили, натоварени отъ 1904 до 1913 г. да реорганизируютъ отоманската жандармерия, знае, че славянитѣ отъ тази земя бѣха българи и горѣщи българи, съ изключение на малцина между тѣхъ, които се наричаха гърци, но за сърби и дума не е ставало. И ако човѣкъ иска да отиде назадъ въ историята, както съ удоволствие правятъ това сърбитѣ, фактътъ, че царь Душанъ и наследниците му окупирали Македония за петдесетина години преди турското завладяване — нѣкои български царе сж взимали Албания и даже Сърбия — не е пречило щото Охридъ напимѣръ, да бжде центъръ на българската култура и че неговата патриаршия да бжде винаги считана като българска толкова, щото грѣцкитѣ духовници, които тамъ се установиха по-късно, задържаха титлата на владци на България.

Югославянскитѣ вестници признаватъ мизерното състояние на Македония, което тѣ отдаватъ на лошата администрация. Даже държавнитѣ органи сж заставени да констатиратъ враждебността на населението спрѣмо сръбскитѣ чиновници, възстановяването на Революционната Организация подъ формата, която тя имаше въ турско време, и съдействието на населението на тази организация ”.

9) Въ отговоръ на една статия на сръбския проф. Суботичъ английскиятъ вестникъ Нийръ Истъ ” публикува статия отъ 28 февруарий 1924 г. Ето нѣкои пасажи :

„ Проф. Суботичъ заявява, че Македония бѣ включена въ Сърбо-Хърватско-Словенското царство въ 1913 г., но избѣгва да каже какъ стана тази анексия и на какви права тя се опира. Бѣ ли допитанъ народа или се постъпи само по сръбско решение ? Менъ ми изглежда, че бѣше втория случай. Мжно може да се вѣрва, противно на твърденията на автора, че страната е взѣла впоследствие нѣкакво участие въ политическия животъ на държавата. За едно население толкова неспокойно, че да се държи покорно трѣбваше да се прибѣгне до въоръжената сила, мжно може да се твърди, че то взело участие въ политическия животъ. Може би нѣкои сръбски функционери делегирани въ Македония си позволяватъ да говорятъ отъ името на населението, но това не значи, че тѣ го представляватъ.

Въпросътъ да се знае дали Македония бѣ представена въ бъл-

гарския парламентъ презъ време на германо-българската окупация не представлява никакъв интересъ. Това, което е важно е, че цялото македонско население даваше своята помощъ на българската армия. Това изглеждаше по-достойно за мнозинството на мъжкото население, отколкото представителството въ парламента, което би оставило на други грижата да се борятъ за огнищата имъ. Македонецътъ знае да брани огнището си, и това сърбитѣ го знаятъ.

Колкото се отнася за Т. Александровъ, автора го нарича бандитъ. А нѣма нищо по-лесно отколкото да се обясни ролята на този патриотъ. Но се прибѣгва умишлено до лжжата. Въ сжщностъ може ли да се претендира, че бандити сж нѣкога осждали крадци и злосторници, следъ като сж ги осждали и сж имъ дали възможность да докажатъ невинността си? Би ли се забавлявалъ нѣкой бандитъ да се бори срещу грабежи и насилия? Да би ималъ авторътъ една капка искреностъ азъ го бихъ съветвалъ да отиде въ тая частъ на Македония, кждето е господарь Т. Александровъ и да ни разкаже следъ това искрено какво е видѣлъ.

Статията продължава : „Начина, по който сърбитѣ биха могли да ликвидиратъ този въпросъ, е да прибѣгнатъ до плебисцитъ подъ контрола на една неутрална сила — Швеция напримѣрь. Ако населението се произнесе за оставането на сръбския ражимъ, Т. Александровъ ще престане да играе каквато и да е роля. Каквото би било нужно да се понесе за прилагане на тази мѣрка, самитѣ македонци ще го понесатъ”.

10) Леди Гроганъ публикува въ лондонския в. „Таймсъ” отъ 8 мартъ 1924 г. едно писмо, коментирайки една статия излѣзла наскоро въ единъ голѣмъ лондонски ежедневникъ :

„Мнозинството отъ македонското население, пише Леди Гроганъ, се счита българско, безъ да държи смѣтка за мнението по въпроса на политичитѣ и на ученичѣ. Неговитѣ желаня не бѣха взети подъ внимание въ момента на дѣлежа на Македония между двата ѣ стари неприятели Сърбия и Гърция.

Усилията на сърбитѣ отъ Бѣлградъ — не казвамъ на югославянитѣ взети изобщо — да разрушатъ българския националенъ духъ — сж взели характера на една жестока тирания, понеже затварянето на църквитѣ и на училищата, за да се наложи на населението единъ чуждъ езикъ, не може да носи друго име...

Не искамъ да говоря за третиранията спрѣмо селянитѣ — мъже, жени и деца —, чиито отзвукъ ми идва всѣка седмица отъ македонски източникъ, понеже вѣрността имъ не винаги може да бжде доказана, но самитѣ сръбски признания въ пресата ги потвърждаватъ. Даже ако само една десетка отъ тѣхъ отговарятъ на истината, действията на вѣоржженитѣ чети и голѣмитѣ симпатии на българския народъ спрѣмо тѣхнитѣ съотечественици въ Македония сж лесно обясними.

Една организация като тая на Тодоръ Александровъ е една голѣма тежестъ за населението, което тя се мъчи да покровителствува ; така че тя по вида на самото си естество, не може да се обрече на

вѣчно недействиуване. Едно вѣоржжено вѣзстание би било катастрофално, би било една трагедия. Не би ли могло да се намѣри нѣкое срѣдство, за да се накара да интервенира Обществото на Народитѣ и да се избѣгне това нещастие? Една анкета на самото мѣсто и установяване на единъ международенъ контролъ единствено биха могли да спасятъ положението”.

11) Говорейки за неотдавнашнитѣ арести наредени отъ правителството въ София, английскитѣ вестникъ „Ню Стейтсменъ” отъ 8 мартъ 1924 г. пише :

„Страданията на българитѣ отъ Македония подъ Бѣлградъ отъ дълго време вече сж взели характера на скандалъ, докато поникването на революционеритѣ предизвиква мжчноти на правителството въ София и представлява една постоянна заплаха за мира между Югославия и България. Българскитѣ власти сж арестували мнозина видни македонски деятели. Това може да бжде считано отъ недовѣрчивитѣ сърби като едно доказателство за искреността на намѣренията на тѣхнитѣ съседи, но всѣки който знае исторята и темперамента на македонцитѣ, не може да вѣрва, че това ще може да ги успокои. Стремешитѣ за автономията ще бждатъ следвани съ всички срѣдства — даже и най-лошитѣ . . .”

12) Г-нъ Л.Л. Милъ публикува въ френския в-къ „Еклеръ” отъ 13 мартъ 1924 г. добре документирана статия, отъ която даваме следното :

„Неоспоримо е, че единъ македонски въпросъ, опасенъ за мира въ Истока и за спокойствието на Европа изобщо, сжществува. Да се отрича сжществуването на проблемитѣ е най-неефикасни и най-опасния начинъ тѣ да се разрешатъ . . . Днешнитѣ мжчноти сж сжщитѣ, сжществуващи отъ повече отъ тридесетъ години, отъ времето на турския режимъ. Защо тѣ още продължаватъ да сжществуваатъ днесъ при християнски режими? Защо, както въ миналото, славянитѣ отъ Македония емигриратъ масово въ България? Не е тази последната, която ги кани. Тѣ й съставляватъ доста затруднения; първо защото трѣбва да ги настани, да имъ помогне, често да ги храни — което изисква доста важни суми за единъ бюджетъ, който и безъ това е затрудненъ; и после, защото тѣзи хора недоволни, научени на борба, сж не винаги удобни гости. Понеже резултатитѣ сж сжщитѣ както по време на турцитѣ, вѣроятно е, че сжщитѣ грешки сж вършени отъ новитѣ господари на страната. Македонцитѣ сж третираны като една аморфна маса, на която лесно могатъ да се наложатъ нови черти. Но това не е така; всички онѣзи, които сж живѣли въ Македония преди 1913 г., могатъ да потвърдятъ това. Славянитѣ въ тази страна, съ релативно образование, благодарение на развитието на училищата, вземайки участие отъ дълго време въ борбата противъ духовната грѣцка егемония, привикнали на борба поради сраженията имъ съ турцитѣ, имаха силенъ националенъ духъ и то чисто български, който е предишенъ, каквото и да се казва за създаването на Екзархията, на което тѣ бѣха широко съдействиу-

вали. Затова революционната организация бѣше за автономията и имаше за девизъ : „Македония на македонцитѣ”. Въ 1908 г. революционнитѣ комитети бѣха трансформирани въ конституционни български братства и бѣха готови да се разбератъ съ комитета „Единство и Прогресъ”, ако този последния би ималъ едно по-точно схващане на положението. Грешката на младо-турцитѣ бѣ първоначалната причина за катастрофата презъ 1912-1913 г.

Изглежда, че политичитѣ въ Бѣлградъ сж направили сжщата грешка, искайки да задължатъ македонцитѣ да станатъ сърби. Има възможностъ да се смѣта — мнозинство засвидетелствувания го потвърждаватъ —, че третирани съ добро отъ една властъ, която би уважавала езика и традицитѣ имъ, българитѣ отъ Македония биха могли да станатъ добри граждани на югославянската държава, задоволявайки се да бранятъ интереситѣ си въ рамкитѣ на една легална борба, както това правятъ хървати, словенци, босняци, нѣмцитѣ отъ Банатъ и пр. . . А не трѣбваше да се каже на тѣзи хора, които отъ 30 години се борятъ за националността си : „Вие сте сърби”. Асимилаторската политика на Бѣлградъ създава на правителството достатъчно неприятности въ Словения, Хърватско и Босна, за да не се очудва човѣкъ, че тя е имала още по-тежки резултати въ Македония, като се знае характера на населението въ тази областъ. Българското правителство прави всичко възможно, за да задоволи съседитѣ си. Неотдавна то даде заповѣдь да бждатъ арестувани множество македонци. Силитѣ му сж ограничени и не може да се иска отъ него само то да прави усилия, да прави всѣкакви концесии. Би било праведно да се помолятъ сръбскитѣ управници да окажатъ искреностъ и съвестностъ. Обществото на Народитѣ, на което е възложено покровителството на малцинствата, би могло да се намѣси ползотворно въ този случай”.

13) Подъ заглавие „Автономията на Македония” букурещкиятъ в-къ „Ориентъ” пише съ дата 13 мартъ 1924 г. :

„Ако Македония бѣ наистина сръбска, както искатъ да твърдятъ въ Бѣлградъ, какви причини задължиха почти единъ милионъ македонци на изгнание да търсятъ убежище въ България? Очевидно, това е за да избѣгнатъ чуждото иго. Тежка е ржката на Югославия, ние го знаемъ, понеже ние можахме да я пробваме въ Банатъ, кждето ромънския елементъ бѣ подложенъ на денационализация. Въ Македония югославянитѣ действуватъ съ още по-тежка ржка спрямо старитѣ си неприятели и даже спрѣмо гърцитѣ, които отъ тѣхна страна имъ отвърщатъ по сжщия начинъ.

Би било, разбира се, правилно да се изисква отъ страна на българитѣ и отъ страна на македонскитѣ революционери да уважаватъ реда, но не по-малко правилно е да се изисква отъ югославянитѣ и отъ гърцитѣ да уважаватъ договоритѣ, отнасяйки се човѣшки спрямо всичкитѣ националности, които живѣятъ въ Македония, а не затваряйки имъ училищата и църквитѣ. Само на тази цена ще може да се спаси мира на Балканитѣ. Обществото на Народитѣ да каже думата си.

Автономията на Македония е желателна, даже необходима, а от друга страна тя е съгласно принципитѣ на умрѣлия Уйлсонъ ”.

14) Г-нъ Уолтъръ Колинсъ публикува една статия въ „ Контемпорари ревю ”. Даваме следнитѣ извадки :

„ Въ Македония, за съжаление, сжществуватъ винаги материи способни да предизвикатъ единъ пожаръ, чиито последици не биха могли да се предвидятъ. На края на свѣтовната война тази земя бѣ раздѣлена между Югославия, Гърция и България . . .

Македонското население е съставено отъ голѣмъ брой българи, отъ гърци, турци, цинцари и албанци. Ако всички тѣзи националности бѣха поставени подъ единъ режимъ приличащъ на този на Съединенитѣ Щати, тѣхната принадлежностъ на различни раси би играла много второстепенна роля . . .

. . . Господаритѣ на Македония сж имали предъ видъ политическиятъ стремежи, а не да задоволятъ мѣстното население. Понастоящемъ Югославия е решена да запази на всѣкаква цена Македония, понеже тя схваща капиталната важностъ на тая частъ отъ територията, която я свързва съ Егейско море . . .

Погледитѣ на Югославия сж обърнати къмъ Солунъ, столица на Македония.

. . . Преди да се запжти нататъкъ Югославия иска да задуши всѣкакво желание за бунтъ въ тази страна.

При тѣзи обстоятелства, не е безинтересно да се хвърли бѣгълъ погледъ върху влиянията, упражнявани противъ Югославия вжтре и вънъ отъ Македония. Първото е това на ВМРО . . . Шефа ѝ Тодоръ Александровъ, бившъ учител, притежава всичкитѣ необходими качества за шефа на една тайна организация. Той е гѣвкавъ и работи съ упоритостъ, за да засили организацията. Имайки за девизъ „ Смъртъ или Автономия ” тя употребява всички срѣдства на нейно разположение, за да направи невъзможенъ живота на окупационнитѣ власти. Тя има намѣрение да подготви едно общо възстание. Очаквайки да стане това, четитѣ водятъ постоянна герила ”.

(Помѣстена въ „ Нувелъ Маседониенъ ” отъ 25 априлъ 1924 г.)

15) В-къ „ Кориере делла Венеция ” публикува едно писмо отъ Бѣлградъ, отъ което изнасяме следнитѣ пасажи :

„ Пропадането на сръбската унитарна политика е единъ фактъ, който никой не би могълъ да опровергае. Така, положението въ страната се заплита всѣки день повече. Въ всички области на кралството, всрѣдъ всѣка потисната националностъ, се вижда да избухва пламъкътъ, който е скритъ подъ пепельта. Опасността отъ единъ пожаръ, който би могълъ да се отрази върху Европа, се увеличава всѣки день . . .

Кризата въ страната е пълна съ опасности и тя се проявява чрезъ общи протести срещу потисническиятъ сръбски империализъмъ. Хърватитѣ, които сж на по-високо културно ниво, сж постоянно тормозени, за да бждатъ сведени на нивото на сърбитѣ. Словенцитѣ искатъ самоуправление. Черногорцитѣ сж заплашени съ унищожение. Българитѣ и власитѣ отъ Македония, която г. Пашичъ нарича „ Юж-

на Сърбия ”, се оплакватъ горчиво отъ игото, подъ което тѣ сж поставени и даватъ единъ въоръженъ отпоръ на сръбскитѣ атаки ”.

(Помѣстено въ в-къ „ Нувелъ Маседониенъ ” отъ 5 юний 1924 г.)

16) В-къ „ Газетъ дьо Лозанъ ” публикува статия отъ г. Кюпферъ, който познава добре македонския въпросъ. Броя на вестника е отъ 8 юний 1924 г. Между другото г. Кюпферъ пише :

„ Следъ договоритѣ отъ 1913 и 1919 г. бѣ лесно да се предвиди, че македонскиятъ въпросъ ще остане рана на Балканитѣ. Тази страна, все още неспокойна, занимава наново, отъ нѣкое време, голѣмата европейска преса... ”

Г-нъ Кюпферъ следъ като изнася голѣмъ брой документации, каквито дава близкото минало, и далечното, на Македония и които сж потвърдени отъ безпристрастни засвидетелствувания, между които и сръбски признания, за да се установи, че славянитѣ отъ тази страна сж се считали винаги българи още преди създаването на българската Екзархия въ Цариградъ, както и преди освобождението на България, приключва :

„ Ще заключиме ли сега, че македоно-славянитѣ, бидейки българи по езикъ, трѣбва да се присъединятъ къмъ България ? Не. Преди всичко тѣ не сж сами въ Македония. За насъ западнитѣ, общия езикъ и култура не значи непременно единство, политически : вижте нашата Швейцария между съседитѣ ѝ. Само народната воля, споредъ насъ, ясно и свободно изразена, може да даде едно окончателно решение. А македонскиятъ народъ билъ ли е нѣкога запитанъ, изразилъ ли е нѣкога своята воля или чувствата си спрѣмо сждбата, която му бѣ възложена ?

Отъ друга страна, ако е установено, че българитѣ отъ Македония сжществуватъ, тѣ значи съставляватъ едно отъ онѣзи „ национални малцинства ”, съ чието покровителствуване се е заело Обществото на Народитѣ, споредъ специални договори. Тѣхното сжществувание, следъ като е било веднажъ констатирано, предполага тѣхното абсолютно право на това покровителствуване и, следователно, на тѣхната пълна свобода въ полето на културния животъ. Цѣлиятъ македонски въпросъ се състои въ това днесъ. ”

17) Ето какво пише между другото, въ в. „ Диминеаца ” отъ 6 май 1924 год. г. Бацареа, относно славянитѣ въ Македония :

„ Доказано е, че не се среща нито единъ сръбинъ въ Македония и че славянското население отъ тази земя принадлежи на българската раса по езикъ, а което е по-важно и по чувства. Отъ друга страна въ Черна Гора, въ Хърватско, Словения, Босна и Далмация, съ една дума, въ всички области окупирани отъ сръбитѣ следъ европейската война, действията на революционеритѣ сж въ пълень разгаръ вследствие деянията, инспирирани на сръбскитѣ власти отъ тѣхния шовинизъмъ и тѣхната нетолерантностъ. Жителитѣ на всички тѣзи области сж третиранни отъ управницитѣ въ Бѣлградъ като подчинени, а не като свободни поданици. Всички тѣзи причини правятъ щото единъ плебисцитъ би билъ равенъ на смъртъта на Югославия ”.

Забележка : г. Бацареа е отъ Битолско; бившъ депутатъ въ цариградския парламентъ следъ 1908 г.; отличенъ познавачъ на Македония.

ПРИЗНАНИЯ НА СРЪБСКИЯ ПЕЧАТЪ ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ

1) Вестникъ „Прогресъ”, излизащъ въ Бѣлградъ, отъ 24 септемврий 1920 г., публикува впечатления отъ Македония на единъ висшъ сръбски офицеръ. Редакцията не дава името на офицера, който казва между другото :

„ Македония е твърде зле отъ политическа гледна точка. Цивилнитѣ и военни власти иматъ властта въ ржцетѣ си и упражняватъ пълна диктатура. Всички тѣзи власти сж корумпирани и груби. Тѣ сж извършили много грабителства и афери, които ще дойдатъ на свѣтлина, когато преминатъ тѣзи мжтни времена. Въ Македония се прокламира военно положение и отъ населението се иска въ името на отечеството да бжде спокойно, да не протестира и да се подчинява безусловно. Ако ние бихме прибѣгнали къмъ мобилизация на старитѣ наборы, революцията би била неизбежна. Войската успѣва да се снабдява благодарение на насието, което прилага въ Македония. Всички жители сж повикани да работятъ чрезъ реквизиция. Пощата не е организирана. Вестницитѣ, които не сж благоприятни за правителството, сж унищожавани въ самитѣ пощенски служби. Македония, въпрѣки своето привидно примирение съ сждбата, е разположена революционно. ”

2) Бѣлградскиятъ вестникъ „ Югославянски народъ ” отъ 24 септемврий 1920 г. публикува една кореспонденция отъ Македония, въ която е казано следното :

„ Нашето селско население ще храни и ще пази, както до сега, българскитѣ бандитски групи, защото е загубило всѣкакво довѣрие въ нашитѣ власти, мързеливи, неспособни и твърде често корумпирани. Има сжщо факти, които доказватъ, че наши началници и подначалници на полиция сж подпомагали организирането на комитскитѣ групи и укриватъ българскитѣ комитаджии, които гледатъ да разрушатъ нашата държава. Въпрѣки всичкото подсилване на жандармерията, на войскитѣ предназначени за преследване, бандитѣ формиранни да противодействуватъ на другитѣ банди, комититѣ сноватъ нагоре-надолу кждето искатъ и не ще има въ Сърбия сила, която би могла да ги залови. Мѣркитѣ, които се взиматъ срещу тѣхъ, взимаше сжщо и Турция, но се знае тѣхния резултатъ. ”

3) Бѣлградскиятъ вестникъ „ Политика ” отъ 5 ноемврий 1920 г., въ статията „ Викъ отъ югъ ”, пише така върху положението въ Македония :

„ Анархия и безпорядкъ е днесъ името на тази наша провинция,

която преди да бжде освободена се наричаше Стара Сърбия. Хората тамъ умиратъ било отъ ножъ, отъ пушка или отъ огънь, безъ никой да желае да се притече на помощ на този народъ ”

4) Сръбскиятъ в-къ „ Радничке Новине ” отъ месецъ декемврий 1920 г., въ статията озаглавена „ Страната на терора ”, пише така върху положението въ Скопско :

„ Селянитѣ отъ десетъ общини въ околността на Скопйе сж принудени да забѣгнатъ, ужасени отъ терора упражняванъ отъ страна на държавнитѣ комитаджии. Актоветѣ на насилие въ село Кожле сж неописуеми. Селянитѣ сж бити до кръвь. Единъ измежду тѣхъ е билъ хвърленъ въ рѣката, отъ кждето е изваденъ полумъртавъ и безчувственъ отъ зимния студъ. Народа е обреченъ на безнадежностъ. Държавата ще се отстрани ли отъ престѣпницитѣ, които вършатъ крвавото си дѣло подъ нейно покровителство ? Ще се разпуснатъ ли безъ закѣснение разбойническитѣ и комитски банди ? Желаетъ ли тя миръ въ Македония ? Или ще продължава терора и насилията потискащи непрекъснато македонското население ? ”

5) Сръбскиятъ вестникъ „ Република ” отъ месецъ мартъ 1921 г. говорейки за положението въ Македония, пише :

„ Отъ цѣла южна Сърбия идватъ до насъ ужасяващи новини. Цѣли села сж поставени на ограбване и опожаряване и тѣхното население масово избивано. Въ всѣка провинция вилнѣятъ яничери, които не сж други, а нашитѣ мѣстни власти. Безмилостно се отнасятъ съ нашитѣ граждани тамъ и се пролива изобилно кръвь. За да се прочисти южна Сърбия отъ размирни елементи, които се появяватъ благодарение на нашата разклатена администрация, министъра на вътрешнитѣ работи е публикувалъ една заповѣдь, споредъ която цѣлото население е на милостъта на полицейскитѣ органи. Последния полски пазачъ може свободно да свирепствува и убива безъ да му се търси смѣтка, за това, което е било ”.

6) Бѣлградскиятъ в. „ Балканъ ” отъ 2 септемврий 1921 г. пише по поводъ положението въ Македония :

„ Ето вече три години както е предадено на унищожение печалното и търпеливо население на нещастна южна Сърбия. Слънцето на свободата никакъ не я стопля и огрѣва. Само студъ и мракъ царува тамъ ; навсѣкжде кръвь, жертви и пожарища, точно както въ времето на турското господство ”.

7) „ Епока ” (Бѣлградъ) отъ 8 февруарий 1922 г., описвайки положението въ Македония, пише :

„ Жителитѣ на Македония се надѣваха, че връщането на сръбскитѣ войски ще отвори една ера на културенъ и икономически трудъ. Каква ирония ! Презъ три дълги години жителитѣ на Македония очакваха едно подобрене на сждбата си. Тѣ констатиратъ понастоящемъ, че административния апаратъ ги малтретира морално и материално. Изгубвайки търпение тѣ сж започнали да протестираатъ, но напраздно ; тѣ не получаватъ даже анкета. Колкото за мѣстата отдалечени

отъ желѣзопѣтнитѣ линии, администрацията, съ слабостта си, съ цинизма, съ лошата вѣра, съ корупцията си е създадала тамъ за градското и селско население условия за сѣществуваня, напомнящи режима въ „ Сибирь ” презъ епохата на руския абсолютизъмъ. Въ много околии населението е станало песимистично, то нѣма вече довѣрие въ властта, която то мрази.. ”

8) Въ броя си отъ 1 май 1922 г. в. „ Прогресъ ”, органъ на републиканската младежъ, и излизащъ въ Бѣлградъ, разглежда въ една статия положението въ Македония.

Следъ като забелѣзва, че бѣлградското правителство не желае да признае сѣществуването на хърватския въпросъ, който, обаче, сѣществува и очаква едно разрешение, автора на статията казва следното по македонския въпросъ :

„ Въ този изключителенъ режимъ Македония има нещастieto да бжде въ едно изключително положение. Нейната сѣдба е по-трудна, много по-лоша отъ тази на другитѣ провинции. Едно злокобно проклятие изглежда, че тежи върху тази чудесна и романтична земя и върху нейнитѣ добри и надарени жители. Защото Македония е една югославянска колония; това е една земя осѣдена да приема функционери и да снабдява държавното съкровище. Македония е сѣщо едно Елдо-радо за корумпиранитѣ и безскруполни функционери, които отиватъ тамъ на ловъ за турски лири. Македония е страна на полицейски надзоръ, на повѣрителни полицейски мѣрки и на изтезанията. Това е страната на шепота и на страха. Законитѣ не се прилагатъ тамъ, свободата е непозната, все още робство царува тамъ. Правото и свободата сѣ купувани съ цената на паритѣ. Една тежка и задушна отъ реакция атмосфера обгрѣща Македония и я убива. Не се оставяйте да бждете измамвани отъ този или онзи югославски министъръ, когато отъ трибуната на Скупщината той заявява, че македонския въпросъ не сѣществува. Отидете въ Македония или разпитайте нѣкой македонецъ и вие ще видите тогава дали министъра ви е казалъ истината.

Не може да се разрешава македонския въпросъ безъ да се консултиратъ македонцитѣ. Участието на последнитѣ въ нашия общественъ животъ не е възможно, ако не имъ се гарантира свободата. До тогава докато се води империалистическа политика въ Македония, докато се изисква отъ тѣхъ повелително, чрезъ мѣчения и затворъ, да бждатъ истински сърби, не може да се реши македонския въпросъ. Насилията могатъ наистина да убиятъ, но тѣ предизвикватъ само отвращение и ненависть. ”

9) Бѣлградскиятъ вестникъ „ Самоуправа ” въ рубриката си „ Прегледъ на сръбския печатъ ” резюмира една статия, която е публикувана въ излизащия въ Скопйе сръбски вестникъ „ Стара Сърбия ” отъ 22 юний 1922 г. и въ която става дума за злодеянията на полицията въ Македония, „ една полиция, която прави атентатъ върху личнитѣ и политически гаранции ”.

10) Сръбският вестник „ Видело ” в броя си отъ 2 юлий 1922 г., публикува уводна статия върху македонския въпросъ и македонцитѣ.

„ Вмѣсто да се даде, пише вестника, веднага най-голѣма свобода и автономия на тѣзи хора, които бѣха поробени презъ вѣкове, и да имъ се вдѣхне любовъ и привързаностъ, тамъ се прокламира военно положение и цари системата на полицейски произволи ; съ удари на приклада и камшика жандаритѣ искаха да привържатъ освободенитѣ братя къмъ отечеството. Ето защо македонското население не закѣснѣ да се разочарова отъ Сърбия, особено следъ като тамъ сж изпратени най-корумпирани и най-безчестни функционери. Освенъ това познатитѣ партизани на радикалната партия на Пашичъ, попъ Миничъ, Яковъ, Чорбичъ и т.н. нахлуха въ Македония като хиени, за да поставятъ ржка на фармитѣ, вмѣсто да разпредѣлятъ земята на земедѣлскитѣ работници. Въ началото, следъ 1919 г., въпрѣки лошия административенъ персоналъ и несправедливото уреждане на аграрния въпросъ, населението се интересуваше изцѣло отъ политическия животъ, което се вижда особено въ изборитѣ на 22 августъ 1920 г. и на 27 ноемврий. Тогава нѣмаше нито чети, нито недоволство, защото бѣше прокламирана политическа и гражданска свобода. Но веднага следъ този периодъ дойде отново царството на насието и на терора отъ най-лоша проба.

Безъ съмнение, правителството е, което, чрезъ своитѣ агенти, създава хаоса въ Македония прогонвайки хората изъ планинитѣ.

Въ този моментъ анархията въ Македония изглежда е достигнала кулминационната си точка. Факторътъ — това сж четитѣ докато публичната властъ не струва почти нищо. Населението тамъ е въ война съ държавната властъ. Хиляди хора сж хвърлени въ затворъ, прогонени, убити и предадени на сждъ. Правителството, което е предизвикало този хаосъ, не може да има право, прибѣгвайки сжщо къмъ насилия. Сѣейки вѣтрове, то жъне бури въ Македония. Последницитѣ на една глупава, съ насилие, политика струватъ скжпо. Следователно, правителството, чиято преса препоржчва единодушно и безъ отлагане изключителни мѣрки въ Македония вмѣсто да признае грешкитѣ си, гледа да се оправдава хвърляйки отговорността върху други.

То мисли, че ще се намѣрятъ винаги наивници, които ще повѣрватъ какво хаоса въ Македония се дължи на България, която била улеснявала формирането на четитѣ, за да ги изпраща при насъ. Въ глупостта си правителството отива до тамъ, че претендира чрезъ своята преса и служебни лица, че Македония била станала гнѣздо на български комитети и че населението на тази страна не скривало симпатиитѣ си къмъ България. Процеситѣ въ Куманово, Прилѣпъ и Скопйе бѣха открити, за да покажатъ предъ очитѣ на свѣта, че българскитѣ чети сж които мжтятъ водата въ Македония. Не си даватъ смѣтка изглежда за лудостта имъ да представятъ населението като българско. Единъ висшъ функционеръ — шефъ въ вжтрешния отдѣлъ — г. Лазичъ, заяви открито, че цѣлото македонско духовенство е българско. Ние не знаемъ дали правителството не ще му даде за награда

едно високо отличие. Би трѣбвало да не се търпи присъствието на подобни функционери въ държавнитѣ канцеларии ”.

11) Сръбскиятъ вестникъ „Демокрация”, излизащъ въ Бѣлградъ, въ броя си отъ 13 августъ 1922 г. пише следното върху положението въ „Южна Сърбия” :

„ Наистина подходящо е да се признае, че живота въ южна Сърбия е много труденъ и, въ известни мѣстности, непоносимъ. Голѣмата скжпотия, така както несигурността за живота и имотитѣ, плашатъ нашитѣ функционери. Всѣки отъ тѣхъ приема като наказание назначението си на служба въ южна Сърбия. Само функционеритѣ безъ моралъ намиратъ тамъ единъ удобенъ животъ ”.

12) Бѣлградскиятъ вестникъ „Време ” отъ августъ 1922 г. въ една кореспонденция отъ Скопѣе пише върху положението въ Македония :

„ Народа въ Скопѣе живѣе постоянно въ страха за утрето. Сутринъ и вечеръ се лѣга и става въ несигурность. Човѣкъ заспива и се събужда въ страхъ. Всичко както при турския режимъ. Населението е привикнало на този курсъ на животъ. То е опознало външнитѣ и вътрешни опасности и несигурността не е нѣщо ново за него ”.

13) Подъ заглавие „Бедна Македония ” сръбскиятъ вестникъ „Видело ” въ броя си отъ 17 септемврий публикува уводна статия, въ която се чете следното :

„ Две голѣми злини вилнеятъ въ Македония : рушветчийството и фрапантната липса на всѣкаква сигурность.

Това положение е констатирано и въ други области на нашата родина; при все това, неспособността на функционеритѣ въ Македония е по-голѣма и несигурността поражда ужасни последици.

Достатъчно е да си таксуванъ бугарашъ (българинъ), за да бждеш поставенъ вънъ отъ закона.

Българина тамъ е хвърлянъ въ затворъ и изтезаванъ съ сжщата безцеремонность, както бѣха презъ миналата година, а и сега още комуниститѣ въ Войводина и Сърбия. Може сжщо да се твърди, че българитѣ сж повече преследвани отъ комуниститѣ.

Разнитѣ неспособни функционери въ Македония сж отишли твърде далечъ по този пжтъ. Отъ обикновения сержантъ до префекта, всѣки преследва българитѣ и ги лишава отъ тѣхнитѣ имущества. За да избѣгнатъ това нещастнитѣ македонци сж принудени да предаватъ последнитѣ си ресурси на адвокатитѣ и на разнитѣ функционери.

Това поведение на властитѣ, тази политика къмъ жителитѣ отъ югъ сж принудили много хора да избѣгатъ въ планинитѣ и да станатъ комити, защото македонецъ има самолюбие. Неправдитѣ ще го тласнатъ въ борба, така както нашитѣ прадѣди, подъ режима съ турцитѣ, а сжщо и преди въ старата сръбска държава ставаха „хайдути”. (Вижъ народната пѣсенъ „Стария Новакъ и принцъ Богосовъ”). Естествено е, щото „хайдука ” да атакува не само виновнитѣ, но и тѣзи, които по единъ или другъ начинъ сж въ служба на по-

следнитѣ. Ето защо обществената несигурностъ въ Македония се увеличава всѣки день. Отъ друга страна националистическитѣ български срѣди не стоятъ съ скръстени рѣце и не пропускатъ случая да използватъ това състояние на духоветѣ.

Не трѣбва, прочее, да се вѣрва, че всички „хайдути“ или комити сж дошли отъ България. Повечето отъ тѣхъ сж рекрутирани отъ нашитѣ поданици, които сж прогонени въ планинитѣ отъ пакостното поведение на сръбскитѣ власти.

14) Сръбскиятъ вестникъ „Организовани Радникъ“ въ броя 79, 1922 г. пише буквално следното върху положението въ Македония :

„Цѣлото нещастие не е въ лошитѣ функционери. Тѣ сж наистина корумпирани, безсъвестни и празноскитащи се ; тѣ грабятъ, крадять, убиватъ и насилватъ млади момичета и жени. Рушветчийството е взело огромни размѣри. Честнитѣ функционери сж твърде рѣдки въ Македония. Политическитѣ свободи липсватъ напълно. Ударитѣ на приклади и на камшика замѣстватъ конституцията и законитѣ ; чудовищни присжди, съ които се изпращатъ въ килиитѣ стотици невинни, ето резултата на този режимъ въ нашитѣ южни предѣли ”.

15) Въ бѣлградския сръбски вестникъ „Политика“ отъ 28 мартъ 1923 г. г-нъ д-ръ Д. Иконичъ въ статия озаглавена „Въ страната на сълзитѣ и страданията“ пише между другото и следното :

„Грабителството е единственото занимание на представителитѣ на властта въ Македония. Тѣ правятъ да плачатъ и страдатъ цѣли села, и не се намира начинъ да се накаратъ да зачитатъ закона. За най-малката направена услуга тѣ искатъ да бждатъ платени. Заповѣдитѣ на великия жупанъ сж незаконни и противоконституционни. И всичко това се прави въ името на държава, чието сжществувание никой не чувствува ”.

16) Бѣлградскиятъ сръбски вестникъ „Република“ въ броя си отъ 27 септемврий 1924 г. публикува една дописка отъ Скопйе, въ която се казва :

„Македонецъ не ще пропустне да протестира, защото ние не му даваме възможностъ да живѣе материално и икономически. Което е повече, ние го потискаме и ограбваме, налагаме му данъци както на насъ ни уйдисва, наказваме го, викаме го да работи за насъ безъ да бжде платенъ ; ние го убиваме безмилостно въ набѣгитѣ на нашитѣ летѣщи отреди срещу комититѣ ; ние го биеме за да го принудимъ да признае кжде има бунтовници. Всички функционери иматъ частъ отъ отговорностъ. На чело на администрацията се виждатъ хора, които нѣматъ никакви познания по финансови въпроси и които не сж били друго освенъ обикновенни домакини въ кжшитѣ си въ стара Сърбия. Властта е въ ржцетѣ на групи разбойници. Жителитѣ сж систематически ограбвани. Време е за вразумяване и за даване една материална и морална подкрепа на това население, за да може то да се чувствува свободно. Не е добре да се чака, щото да се роди още единъ Т. Александровъ, за да започне нови акции. Защото ние ви-

дѣхме, македонцитѣ поставятъ въ изпълнение това, което сж решили ”.

17) Вестникъ „Демокрация” отъ Бѣлградъ, съ дата 5 юний 1924 г. публикува кореспонденция отъ Прилѣпъ, кждето между другото пише :

„ На 20 май сутриньта полицаятъ Трайко Дразмановичъ влѣзълъ въ кафенето „Каймакъ-Чаланъ” и поискалъ грубо чаша вода. При тежателятъ Наумовъ го помолилъ учтиво да почака докато момчето напълни отъ чешмата стомнитѣ съ вода, понеже тѣ били праздни. Полицаятъ се разфучалъ и почналъ да вика, че ако не му даделъ веднага вода, щѣлъ да го убие. Казвайки това полицаятъ извадилъ револвера и стрелялъ срещу Наумовъ, като не го улучилъ само по случайност. На другия денъ Наумовъ побързалъ да даде изложение срещу полия. Но нищо не стана, понеже агентитѣ на властитѣ сж тука неприкосновени.

Такова държание на официалнитѣ власти очудва населението, което се вижда оставено на пълно произволие и безъ никаква протекция. При тѣзи обстоятелства мжно е да се затвърди сръбската власт ”.

18) Бѣлградскиятъ вестникъ „Политика” отъ 14 юлий 1924 г. публикува една статия отъ г. Милославъ Еличъ, подъ заглавие „Организация срещу комититѣ въ областъта на Брѣгалница”, въ която между другото се казва :

„ Всѣки, който изповѣдва идеи различни отъ тѣзи, които се защищаватъ отъ тѣзи хора, рискува да бжде таксуванъ за предателъ. Отъ момента, въ който въ една територия се извършва въоръжение на хора подъ каквото и да е претекстъ, се отива до изключване упражняването на гражданскитѣ свободи. Ако тази система продължава, опасноститѣ, които тя търпи ще се обърнатъ срещу общественя редъ, който, така да се каже, тя се стреми да гарантира ”.

19) Въ статия подъ заглавие „Въ южна Сърбия” бѣлградскиятъ вестникъ „Новости” отъ 24 май 1924 г. между другото пише :

„ Нашитѣ власти (въ Македония — б.р.) сж корумпирани : златната лира и наполеона оставатъ единствения законъ за жителитѣ, които искатъ да се ползватъ съ покровителството на публичнитѣ власти ”.

20) Органа на републиканската сръбска партия „Република” подъ заглавие „Връщане къмъ срѣдния вѣкъ”, писа :

Единъ читателъ ни изпраща следното писмо :

„ На пжтъ презъ Скопје, азъ бѣхъ овидетелъ на една интересна случка. Първия денъ на Великденъ едно шествие съ владиката и голѣмия жупанъ на чело, минаваше презъ града. Близо до черквата бѣше застаналъ единъ младъ човѣкъ, аптекаръ въ Скопје. Пушейки една цигара, той гледаше шествието. Забелязвайки го, владиката Варнава доближи до безобидния наблюдателъ. Точно въ този моментъ жупана удари нещастника съ такъвъ силенъ шамаръ, че лицето му

се покри съ кръв. Веднага бѣ заповѣдано да бжде затворенъ за 20 дена. По-късно научихъ, че и едно дете е било жертва по сжщия начинъ подъ претекстъ, че не свалило шапка предъ шествието.

Мѣстнитѣ жители, които гледаха такива сцени кривѣха само лицето си и шепнѣха кой знае какви закани. Единъ селянинъ дошълъ да вземе участие въ шествието каза : „ тази година числото на селянитѣ е намалело, но догодина съвсемъ нѣма да ги има ”. Помислете г. Редакторе, колко сж отвратителни такива прояви.

(Помѣстено въ „ Нувелъ Маседониенъ ” отъ 5 юний 1924 г., Бр. 18)

21) Известниятъ сръбски публицистъ и писателъ М.П.С. Талетовъ, описва въ сръбския вестникъ „ Трибуна ” № 222 отъ 2 октомврий 1922 г., положението въ Македония по следния начинъ :

„ Следъ Букурещкия договоръ отъ 1913 г., който ни даде Македония и Стара Сърбия, ние установихме тамъ единъ режимъ на слабостъ и на корупция, която нѣма равна на себе си. Общинскитѣ секретари, подпрефекта, архивара на последния, писара и адвоката експлоатиратъ безмилостно мѣстното население, като да се отнася за една дива колония или за неприятели, които нѣматъ право на животъ, които по-скоро представляватъ сръдство за облага и експлоатация. Люлката на Сърбия, която трѣбваше да бжде основа на Сърбия, е превърната днесъ въ единъ адъ, въ едно огнище на интриги, на анархия и корупция ”.

22) Вестникъ „ Радникъ ” отъ 10 май 1924 г. говорейки за вътрешното положение въ Югославия пише :

„ Пропагандата за идеята за Велика Сърбия, която така неуморно водятъ сегашнитѣ управници, започва да става опасна за режима. Задъ всѣки министъръ стои единъ извънреденъ законъ, предназначенъ да озакони терора. Въ Македония и Черна-Гора нѣма нужда и отъ това. Щикветѣ и другитѣ инструменти за изтезание продължаватъ работата си. Плува се въ кръв ”.

ПРИЗНАНИЯ НА ГРЪЦКИЯ ПЕЧАТЪ ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ

1) Венизелисткиятъ републикански вестникъ въ Атина „ Елефтеросъ Типосъ ” въ броя си отъ 4 юлий 1923 г. публикува една кореспонденция отъ Солунъ, въ която говорейки за положението въ Македония подъ гръцка власть, автора казва :

„ Македонското население намиращо се подъ гръцка власть е изведнажъ обезнадеждено отъ държавата. Гръцкитѣ власти не идватъ тукъ, за да организиратъ единъ поносимъ режимъ. Започва се открито бунтуване. Простиятъ селянинъ по селата не познава гръцката власть, освенъ въ лицето на адвоката, който го изнудва, на финансови агенти, които го облагатъ съ данъци и на полицейския агентъ, който го бие и арестува. Населението е тероризирано ”.

2) Филипъ Драгумисъ, бившъ депутатъ въ гръцкия парламентъ пише въ в. „Полития“ :

„Психологията на македонския народъ е промѣнена отъ основата до върха. Впечатлението, което оставя каквато и да е визита въ Македония или преминаване на страната, е твърде мъчително. Човѣкъ се очудва на всичкитѣ хубости и на силитѣ, колкото физически, толкова и морални, които има страната и които се прахосватъ напраздно и човѣкъ не може да не чувствува симпатии къмъ това работливо, послушно и достойно за по-добро бъдеще население. Който и да посети Македония подъ гръцка властъ, не може да не констатира възмущението и безпокойството, които сж завладѣли това население, вследствие на безгрижието на властитѣ, омразната експлоатация, на която то е обектъ, и възбуждението отъ егоизма на партийния и лични интереси.

Трѣбва да се отбележи, прибавя г. Драгумисъ, че Македония, отъ както е въ гръцки рѣце, е винаги зле администрирана ; но до 1915 г. човѣкъ се мамѣше отъ надеждата, че ще се намѣри лѣкарство.

До това време сѣдебната властъ се бѣше задържала действително на висотата си. Въ този моментъ администрацията е по-лоша отъ всѣкога. Кулминационната точка на раздробеностъ се достигна, изглежда, следъ като тамъ се намѣсиха „военнитѣ фактори“ и пристигането на стотици хиляди бѣжанци въ страната посѣ пълно безредие, защото, по подстрекателството на властитѣ, новодошитѣ се отнасятъ къмъ мѣстното население като завоеватели”.

3) И.Г. Илиакисъ, бившъ управителъ на западна Македония подъ гръцка властъ е публикувалъ една книга върху администрацията на Македония. Той разглежда политиката, която гръцкото правителство трѣбва да следва и казва буквално :

„Партийната политика въ Македония е най-гибелна върху нашитѣ национални интереси. Ето защо всичкитѣ партии би трѣбвало да се вслушватъ въ една обща национална програма, която да бжде прилагана методично и споредъ предварително опредѣленъ планъ, поне презъ една генерация.

Програмата трѣбва да бжде запазена отъ политическитѣ промѣнливости, иначе ние не бихме знаели да се осигуримъ отъ тази страна. Това е единствения начинъ да дойдемъ до асимилация на страната, да останемъ запазени отъ изненади, и да се надѣваме, че ние бихме могли да осигуримъ нашето господство върху тази провинция. Такава трѣбва да бжде нашата програма за действие поне за едно поколение.

За да добиемъ правото на господство въ Македония ние правѣхме въ миналото една национална политика, която въ всѣко отношение бѣше насилническа и жестока. Сега, когато ние сме поставили тамъ кракъ, благодарение на националната си политика, ние трѣбва да се откажемъ отъ нея, иначе, ние ще изгубимъ терена, върху който базираме нашитѣ права върху тази страна”.

РОМЪНСКИЯ ПЕЧАТЪ ЗА ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ МАКЕДОНИЯ

Още отъ 1913 г. Ромъния се явява като съюзникъ на Сърбия, а по-сетне съ Югославия и въ роднински династически връзки. Това, обаче, не попрѣчи на сърбитѣ да потискатъ ромънското население не само въ Македония, но и въ Тимошката областъ ; не попрѣчи и на свободнитѣ ромънци да атакуватъ сръбската и гръцка тирания.

1) Ромънскиятъ вестникъ въ Букурещъ „Адеверулъ ” отъ 28 февруарий 1924 г. пише върху положението въ Македония :

„ Това, което ни задължава да се върнемъ отново на този тежъкъ въпросъ, чиято важностъ за ромънскитѣ интереси е неотрицаема, е едно съобщение публикувано презъ последнитѣ дни въ пресата, въ което се казва, че ще се дойде до едно споразумѣние между Букурещъ и Бѣлградъ по ромънскитѣ училища и църкви въ сръбски Банатъ.

Подробноститѣ на това споразумѣние не ни интересуватъ никакъ, но ние не можемъ да не разкриемъ, че то не споменава нищо относно подобнитѣ институции въ другитѣ югославски провинции, населени съ наши сънародници. Ние не можемъ, наистина, да се въздържимъ да окачествимъ варварски факта, че тази спогодба не съдържа една линия за училищата и църквитѣ, които власитѣ, сега югославски поданици, притежаваха напълно свободно подъ режима на турцитѣ.

Подчертаваме, че подъ югославски провинции населени съ власи ние разбираме освенъ сръбски Банатъ, долината на Тимокъ и Македония.

Власитѣ въ сръбска Македония притежаваха училища и черкви подъ отоманско господство и откато сърбитѣ сж станали господари на страната, тѣ смѣтнаха за свой пръвъ дългъ да закриятъ тѣзи учреждения и да унищожатъ всичкитѣ огнища за национално образование и култура.

Новитѣ господари на Македония сж действували противно на всѣка правда и логика и въпрѣки формалнитѣ ангажименти на Бѣлградъ къмъ Ромъния.

Скоро ще има десетъ години отъ деньтъ, въ който нашитѣ училища и църкви въ Македония трѣбваше да затворятъ вратитѣ си, безъ ни най-малка вина да е извършена отъ тѣхна страна, понеже затварянето имъ е наложено просто защото сж ромънски ”.

2) Букурещкиятъ вестникъ „Диминеаца ” пише на 14 мартъ 1924 г. :

„ Не само за Балканския полуостровъ, но сжщо и за цѣла Европа, македонскиятъ въпросъ съставлява една голѣма опасностъ. Може да се допусне единъ пожаръ, на който никой не може да предвиди размѣритѣ. Ние, ромънитѣ, които сме прѣкитѣ гарантита за Сърбия и непрѣкитѣ за Гърция що се отнася до администрацията въ Македония, ще пострадаме първи, ако огънятъ бжде предизвиканъ отъ това, което става въ тази страна. Английското правителство бѣше единъ отъ членоветѣ, които повдигаха въпроса за даване единъ другъ режимъ

на Македония. Каквито и да сж разположенията ни къмъ нашия бъл-градски съюзникъ, чувствата ни на елементарна справедливостъ ни задължаватъ да признаемъ, че сърбитѣ не сж направили всичко необходимо за да премахнатъ македонския въпросъ, а напротивъ направили сж всичко, за да разкървавяватъ и влошаватъ раната. Достатъчно е да напомнимъ по този поводъ третирането наложено на ромънскитѣ училища и църкви въ южна Сърбия.

Имало е грешки, които не би трѣбвало да бждатъ извършени и които нашиятъ съюзникъ и съседъ има всички интересъ да поправи. Малко добра воля, една троха щедростъ и сѣнка отъ свобода, и оржжията щѣха да паднатъ отъ ржцетѣ на българскитѣ комити. Ако последнитѣ се опитаха да упорствуватъ въ предизвикателното си държание, оржжията щѣха да се обърнатъ срещу самитѣ тѣхъ, ако се видѣше възможността да се докаже на Европа, че въ всички части на Македония, различнитѣ елементи сж третирани по еднакъвъ начинъ. Въ противенъ случай въпроса рискува да остане на дневенъ редъ повече време и би могълъ да предизвика единъ день Богъ знай каква ужасна катастрофа. До известна степенъ зависи отъ сръбското правителство да отдалечи този день ”.

3) Списанието „ Пенинсула Балканика ” (Букурещъ) въ броя си отъ месецъ юний 1924 г. посвещава една статия върху положението въ Македония, въ която се казва следното :

„ Презъ месецъ октомврий 1923 г., студентитѣ аромъни бѣха подчертали въ пресата въпроса по убиването на аромънина Адру, този по загубата на Капрали, който почина отъ ранитѣ получени при единъ жестокъ побой, и този по изгонването на аромънскитѣ фамилии отъ собственитѣ имъ кжщи така както и жестокоститѣ извършени отъ гръцкитѣ власти въ Македония. Г-нъ Скакисъ, тогавашенъ министъръ, бѣше опровергалъ твърденията на студентитѣ. Въ опровержението си последниятъ казваше, че той не билъ знаелъ за извършването на подобни престжпления въ гръцка територия, безъ въ всѣки случай да отхвърли фактитѣ споменати отъ аромънскитѣ студенти. Една полемика се започна въ ромънската преса, която изискваше отъ г. Скакисъ едно категорично опровержение. Вестникъ „ Килотисъ ” сжщо обвини г. Скакисъ, че е направилъ една лоша услуга на Гърция съ уклончивия си отговоръ. Деветъ месеци сж минали отъ тогава, една есенъ, една зима и една пролѣтъ. Отъ монархия, Гърция стана република. Създаденъ е въздушенъ куриеръ, Пангалосъ е станалъ министъръ, но отговора на обвиненията формулирани отъ аромънскитѣ студенти винаги се чака. Сега, когато ромънския консулъ и администраторъ на аромънскитѣ училища съобщава отново за преследвания въ областта на Мъгленъ, новиятъ гръцки министъръ г. Сакеларопуло, съ цель да прави диверсии, нагласява интервюта и отказва да опровергае предишнитѣ обвинения, потвърждавайки, че овчарьтъ не е билъ убитъ, но е починалъ отъ артериосклероза, докато другия е билъ случайна жертва, и т.н. Защо впрочемъ подобни грѣшки не сж регистрирани въ Ромъния? Гръцкиятъ министъръ е потвърдилъ, че не билъ ималъ време да се осведоми за преследванията на

аромънитѣ въ областъта на Мъгленъ. Г-нъ министъра лъже, защото има вече два месеци откакто една интерпелация въ този смисълъ му е била отправена. Или, той има интересъ да забрави. Само въ единъ случай гърцитѣ сж отсждали да отговорятъ категорично и безъ да губятъ време, — това бѣ въ случая съ с. Гора. Гръцкиятъ министъръ ни тероризира и ни заплашва по този поводъ, безъ да взима предвидъ, че това бѣше едно доказателство, защото това е единствения случай опроверганъ отъ гърцитѣ.

Колкото за 700 убийства извършени надъ аромънитѣ, за хилядитѣ нападения, грабежи, пожарища и пр. скриватъ се задъ мълчанието, достатъчно красноречиво. Бѣ сжщо и съ затварянето на аромънскитѣ училища и църкви, несигурността на личността и на имотитѣ. Задоволяватъ се да мълчатъ.

Всичко това не е друго освенъ лицемѣрие, злоупотреба съ госто-приемство, некоректностъ ; съ една дума това не е единъ отговоръ достоенъ за гръко-ромънското приятелство.

Представителитѣ на Гърция, вмѣсто да иматъ грижата да поставятъ край на варварскитѣ преследвания, се опитватъ съ единъ скандаленъ софизъмъ да задушатъ възмущението, което накупѣва въ сърдцата на съвестнитѣ ромънци.

Надѣваме се, че ромънската преса ще хвърли въ коша всичкитѣ тѣзи гръцки грубости и ще имъ се довърява занапредъ като на пожаръ.

4) Подъ заглавие „Интереситѣ на Македоно-ромънитѣ ” ромънското списание „Пенинсула Балканика”, публикува дълга статия, презъ мартъ 1924 г. Между другото се казва :

„Каквито и гаранции да ни дава Сърбия, тѣ ще иматъ илюзоренъ характеръ, тѣй като миналото и настоящето ни каратъ да подържаме убеждението си, че варварското твърдение на Нинчичъ, който отрича сжществуването на какъвто и да е несръбски елементъ, е прекрасна кристализация на сръбския манталитетъ . . .

Балканскиятъ въпросъ, споредъ насъ, не може да има солидна база освенъ само ако Сърбия бжде възвърната въ старитѣ си граници ; и тогава ние бихме могли да се поставиме изключително на културна почва въ областъта на Тимокъ. Безъ това всѣкакво преуспѣване би било ефимерно, споредъ насъ. Значи, да се приготвиме срещу Сърбия на борба различна отъ тая, която ни позволява писалката. Да не ни се възразява, че понеже сме били малцинство, ние не трѣбвало да се дигаме срещу нѣкои договори, понеже не сме ние, а сж сръбитѣ, които нарушаватъ клаузитѣ имъ, заповѣдвайки да се затворятъ нашитѣ училища ”.

5) Официалниятъ букурещки органъ „Вийторулъ ” на 2 май 1924 г., пише :

„Въ Бѣлградъ има достатъчно спорове : проблемътъ съ Македония, кждето вѣчния революционенъ духъ неутихващо се бунтува ; бунтоветѣ въ Хърватско и Словенско ; недоволствата въ Босна и Черногорско, и колко други още . . . Когато единъ собственикъ вижда кжщата си да гори, би било детинщина отъ негова страна да се занимава съ непокжтнатата кжща на съседа си ”.

СТЕПАНЪ РАДИЧЪ И ХЪРВАТСКАТА ПРЕСА ЗА РЕЖИМА ВЪ ЮГОСЛАВИЯ

1) Кои сж причинитѣ, които каратъ Т. Александровъ да действува въ Македония. — Г-нъ Радичъ, познатиятъ хърватски лидеръ, е далъ на 27 мартъ 1924 г. едно интервю на виенския кореспондентъ на в. „Независима Македония“, органъ на организацията на македонскитѣ емигранти. Между другото, той казва :

„Въ усилията си да създаде една Велика Сърбия, която той предпочита предъ Югославия, въпрѣки че само една нищожна частъ отъ сръбското население се чувствува наистина свободно, г. Пашичъ си послужи съ конституцията, за да се маскира. Свободата е потжпкана. Само въ Бѣлградъ има една релативна свобода на пресата и на думата. Навсѣкжде другаде извънъ този градъ царува реакцията, която не щади самитѣ сърби. Навсѣкжде се простира една политика на корупция и насилие : Косово, Македония и Черна Гора сж третирани еднакво сурово. Докато въ Македония ще сжществува тиранията — революцията и тайната организация сж единствения пжтъ за борбата. Тодоръ Александровъ отговаря на Пашичъ. Да се помжчи г. Нинчичъ да открие причинитѣ, които каратъ Т. Александровъ да действува въ Македония. Всѣки день ни носи новини за „подвизитѣ“ вършени отъ хората на Пашичъ. Политиката на този човѣкъ припомня тази на Турция, която бѣ изгонена отъ Европа точно за тази причина. Днешна Сърбия съ своя вжтрешенъ животъ е едно петно за Балканитѣ. Запада е заетъ и загриженъ въ тоя моментъ съ собствената си реорганизация ; но той нѣма да може да остане дълго време глухъ на ужаситѣ на потисническия режимъ на Пашичъ. Относно насъ, хърватитѣ, централизаторската политика на Пашичъ се отнася не както къмъ братя, а както къмъ жители отъ окупирана съ оржжие страна ”.

2) Виенскиятъ „Райхспостъ“ публикува едно интервю съ г. Радичъ, който е изнесълъ предъ вестника своитѣ намѣрения следъ разрешението на югославската криза. Радичъ казва, че положението е ясно и че краля е робъ на Бѣлата ржка, на която Пашичъ служи.

„Това значи абсолютизъмъ, казва Радичъ ; а това значи, че хърватитѣ и всички несръбски елементи въ кралството не могатъ нищо да очакватъ отъ новия кабинетъ на Бѣлградъ.

Хърватскиятъ, македонскиятъ, албанскиятъ, босненскиятъ, нѣмскиятъ и унгарскиятъ въпроси взиматъ сега интернационаленъ характеръ. Всички потиснати националности ще могатъ вече да търсятъ привърженици въ чужбина. Международнитѣ конюнжури сж вече доста по-благоприятни понастоящемъ. Въ Англия имаме Макдоналдъ, въ Франция г. Ерио съ социалиститѣ. Хърватитѣ иматъ унгарцитѣ. Идушитѣ избори ще бждатъ кървави ”.

(Помѣстено въ в. „Нувелъ Маседониенъ“ отъ 5 юний 1924 г.)

3) Подъ заглавие „Разрушителна сила“ вестникъ „Хрватъ“ отъ 12 февруарий 1924 г. печати една уводна статия, въ която между другото се казва :

„ Сръбскитѣ власти се инсталираха въ Македония презъ 1913 г. и тамъ тѣ разрушиха малкото редѣ, който турцитѣ бѣха установили по тѣзи мѣста. Въ този моментъ администрацията на Македония е по-лоша отколкото тази на отоманския режимъ.

Г-нъ Михайло Ивановичъ, народенъ представителъ на Черна Гора, е декларираше въ Скупщината, че Черна Гора е била подчинена на сегашния режимъ по нелегаленъ начинъ и че не е справедливо тази страна да бжде държана подъ властта на Бѣлградъ. Положението тамъ е характеризирано отъ кървави събития. Така, неотдавна сръбската полиция обкржи една къща, която бѣ запалена и членовѣтѣ на семейството, което живѣеше въ нея, бѣха изгорѣни живи. Едно момиченце, което се опита да побѣгне, бѣ застреляно. Това е страшното положение въ Черна Гора.

Въ Босна и Херцеговина се граби и се опустошава. Подъ претекста, че трѣбва да се намалятъ чиновницитѣ, се уволняватъ всички хървати и се замѣстватъ съ сърби. Въмѣсто да се назначаватъ мѣстни чиновници, администрацията се дава въ рѣцетѣ на „ освободителитѣ ” сърби, безъ да се има предвидъ способността имъ ; тѣй че въ повечето случаи тѣ сж некултурни хора, шивачи или фризьори.

Войводина сжщо стене подъ бѣлградското иго.

Македония, Черна Гора, Босна, Войводина, „ чисто сръбски ” територии, както ги наричатъ пансърбиститѣ, сж изоставени на грабежи и опустошение . . . Следъ като смаза Македония, Черна Гора, Босна, Войводина, тази разрушителна сила се нахвърли сега въ Хърватско... ”

4) Вестникъ „ Хрватъ ” отъ 12 мартъ 1924 г. публикува подъ заглавие „ Бомби, пушки и ками между зжбитѣ ” една статия, отъ която даваме следнитѣ редове :

„ На събранието на патриотичната сръбска младежъ, състояло се въ Бѣлградъ, сж били изразени пожелания въ следния смисълъ : г. Радичъ не трѣбва да се позволи да се върне. Ако той не иска да върви въ съгласие съ братята си, той ще бжде тѣхенъ робъ. Адриатическото море е сръбско море.

. . . Така че, прибѣгвайки къмъ обиди, ками и кръвъ, Бѣлградъ ни приготвява единъ хубавъ приемъ. Единъ младежъ, Вара Падовановичъ, който брои 74 години, заявилъ че сждбата решила Бѣлградъ да е господаря. Хърватитѣ трѣбва да се подчинятъ на сръбската хегемония, ако не искатъ да бждатъ обстрелвани съ картечница. Сърбинътъ ще бжде господаря, а другитѣ негови слуги. Ако роптаятъ, ще бждатъ роби.

Нѣколцина оратори, отъ всички области, съ изключение на Хърватско, Словения и Македония, взеха думата. Събранието е било свикано следъ изявленията относно хърватската интервенция въ полза на Македония. Каза се, че стара Сърбия и „ южна ” Сърбия сж люлката на сръбската раса.

Хърватската интервенция не поиска Македония да бжде отдѣлна, но изтъкна, че тази земя бѣ освободена не само отъ Сърбия, но сжщо и отъ Америка, Великобритания, Франция, и че тя има правото да се възползува отъ всички конституционални свободи. Македон-

цитѣ, които сж едно малцинство въ Сърбия, сж голѣмото мнозинство въ Македония...

Македонцитѣ не сж сърби, не искатъ да станатъ такива, затова тѣ трѣбва да се възползватъ отъ клаузитѣ за покровителството на малцинствата.

Ако бѣше вѣрно, че македонцитѣ сж сърби, нѣма защо да се има страхъ отъ плебисцитѣ. Но ние мислиме, че това твърдение не е никакъ вѣрно и че македонцитѣ не се чувствуватъ никакъ сърби. Орж-жието може да победи само територии, но не народи. Сърбитѣ знаятъ това. Македонцитѣ отсжствуваха отъ тѣхното събрание. ”

ОТЗИВИ ОТЪ ЧУЖДАТА ПРЕСА СРЕЩУ РЕЖИМА ВЪ ПОРОБЕНА МАКЕДОНИЯ

1) Белгийското списание „ Ле нуво Журъ ” писа :

„ И въ всички разговори, въ всички писания върху балканското разбирателство — скептични или наивни, прекалено оптимистични или безнадеждни — натъкваме се на едно име: Македония. Всички конфликти между балканскитѣ народи, всичката напластена умраза, готова да избухне страшно — съ една дума всички опасности, които застрашаватъ, сж концентрирани въ единъ фокусъ : Македония ”.

2) Нѣмскиятъ вестникъ „ Дойчесь Фолксблатъ ” писа :

„ Въ бѣлградското министерство на земедѣлието се работи върху единъ законопроектъ за преселването въ Македония на безимотнитѣ нѣмци и маджари отъ Войводина, които щѣли да бждатъ настанени на изоставенитѣ турски имоти. Съ това размѣстване се цели да се парализира влиянието на народностнитѣ малцинства, като се разрѣдятъ тѣхнитѣ компактни маси. Покрай това съображение сигурно има и друго. Понеже въ Македония и безъ това вече има единъ истински адъ, въ който се унищожаватъ македонскитѣ населения, удобно би било да се вкаратъ въ сжщия адъ и онѣзи нѣмци и маджари, които сжщо подлежатъ на унищожение ”.

3) Виенскиятъ „ Ди Цайтъ ” въ статията си „ Възстанието въ Македония ” пише :

„ Всѣки може да мисли за македонцитѣ както си иска, но никой не може да отрече, че тѣ се борятъ героично за своята свобода ”.

4) Вестникъ „ Тагеспортъ ”, излизащъ въ Грацъ, Австрия, писа :

„ ВМРО е сжщинско правителство въ страната. Тя сжществува тайно отъ официалното правителство, има свои особени закони, свое правосъдие, свои данъци, своя поща. Тя не е дѣло на нѣколко немилни хора. Напротивъ, тя се крепи на цѣлия македонски народъ.

Лозунгътъ на организацията е „ Свобода или Смъртъ ” ! Нейнитѣ привърженици не се предаватъ живи на неприятеля. Тѣ знаятъ само едно : борба срещу чуждото насилническо господство ”.

5) Джеймсъ Баучеръ писа въ „ Манчестеръ Гардианъ ” :

„ Македонският проблемъ, прѣкъ източникъ на голѣмата война, трѣбва да бжде разрешенъ въ цѣлата му пълнота, ако се иска да се обезпечи мира въ Европа; никакво разрешение не може да бжде задоволително, ако се игнорира най-жизнения и най-сжществения отъ факторитѣ ... Да се оставятъ македонцитѣ подъ гръцко и сръбско иго би било единъ исторически скандалъ ”.

6) Вестникъ „ Македония ” отъ май 1920 г. помѣства следното, писано отъ световно известниятъ ученъ д-ръ А. Форелъ (16 априлъ 1920 г., Швейцария, Иворнъ) :

„ Това, което ви трѣбва въ Македония, то е преди всичко да исквате върху вашата собствена територия свободата на вѣроизповѣдане, на гласоподаване, на езикъ и граждански права изобщо за всѣки индивидъ и за всѣко малцинство ”.

7) Въ единъ отъ броеветѣ си отъ м. май 1920 г. вестникъ „ Манчестеръ Гардианъ ” изтъква въ уводна статия подъ заглавие „ Сжществениятъ въпросъ ”, че всичко, което дипломатитѣ сж извършили отъ примирието насамъ, е временно :

„ Никаква лига на народитѣ не ще обезпечи мира, докато има потиснати народи, нации, които пѣшкатъ подъ икономическо робство на небивали военни обезщетения; хора, отдѣлени чрезъ изкуствени прегради отъ ония, които имъ сж близки по езикъ, раса и исторически традиции. Никога не ще има траенъ миръ, докато победителитѣ се наслаждаватъ отъ взетата презъ време на войната плячка, а не даватъ на победенитѣ никакво утешение, освенъ тъмната надежда за отмъщение ”.

8) На 3 юлий 1920 г. въ Женева полковникъ Леонъ Ламушъ държа сказка въ защита на Македония, като иска нейната автономия.

9) Английското списание „ Нийъръ Истъ ” отъ 5 май 1921 г. печати следната дописка отъ София :

„ Въ недѣля на 17 априлъ, заедно съ кореспондентитѣ на единъ френски вестникъ, азъ отидохъ въ Кюстендилъ да видя нѣкои македонски бѣжанци. Презъ последнитѣ нѣколко месеци много хиляди македонци сж избѣгали отъ Сърбия въ България и въ Кюстендилъ азъ видѣхъ повече отъ тридесетъ семейства, които току-що бѣха дошли отъ Сърбия. Тѣ всички разказватъ едно и сжщо — че на изборитѣ преди нѣколко месеца тѣ сж били съветвани отъ мѣстнитѣ оратори и политици да гласуватъ за комунистическия кандидатъ, като имъ било казано, че ако той бжде избранъ тѣ ще спечелятъ всѣкакви облаги отъ това. Затуй тѣ гласували за комуниститѣ, но като резултатъ — сърбитѣ изгорѣли кжщитѣ имъ и заграбили имуществата имъ. По такъвъ начинъ, лишени отъ всичко каквото сж имали, тѣ избѣгали въ България и сега постепенно се прѣскаатъ изъ цѣлата страна. Човѣкъ не може да не имъ симпатизира за тѣхната нещастна участь, но справедливо е да се добави, че между тѣхъ имаше нѣколцина, които сж дошли въ България преди нѣколко месеци навѣрно, за да отбѣгнатъ службата въ сръбската войска.

Всички тѣзи бѣжанци бѣха облечени въ живописния си националенъ костюмъ и както мжжетѣ, тѣй и женитѣ правѣха впечатление съ своето здраве и сила. Интересно е да се отбелѣжи, че всички бѣжанци възлагатъ надеждитѣ си на автономна Македония и макаръ, че сж избѣгали въ България, не искатъ да бждатъ записани въ тази страна, въ която наброяватъ около четвъртъ милионъ. Тѣхната способностъ да се управляватъ може да е спорна, но човѣкъ чувствува, че такива хора въ края на краищата ще спечелятъ своето.... ”

10) Едитъ Дърхамъ е написала въ сп. „ Форейнъ Аферсъ ” отъ м. октомврий 1923 г. статия подъ заглавие „ Хърватско подъ сърбитѣ ”, кждето между другото, говорейки за Македония, пише :

„ Тѣхната тактика (тая на сърбитѣ) е особено страшна въ Македония. Цѣлото население на Македония единодушно казва, че подъ отоманския режимъ то е било много по-добре. МАКЕДОНЦИТѢ НЕ СЖ СЪРБИ. Сега се иска да ги сърбизиратъ на сила. Сърбскитѣ чиновници въ Македония вършатъ страхотни грабежи. Ако нѣкой се опита да се оплаче, бива така наказанъ, че никой не желае вече да се опита втори пжтъ... ”

11) Списание „ Дж Крисчянъ Сайънсъ Мониторъ ” отъ ноемврий 1924 г., въ Бостонъ, печати писмо отъ единъ американски ученъ, който е посетилъ Балканитѣ. Между другото той е писалъ :

„ Най-черната точка на Балканитѣ е Сърбия. Войната тамъ може да избухне всѣки моментъ. Сърбитѣ не разбиратъ, че народитѣ, събрани въ тѣхното кралство, трѣбва да живѣятъ като равни членове на една държава. Сърбскитѣ шовинисти не искатъ да знаятъ за хърватитѣ, които сж единъ по-културенъ народъ отколкото сърбитѣ. Сжщо така не искатъ да вѣрватъ, че македонцитѣ сж по-способни отъ тѣхъ и че черногорцитѣ сж ненадминати по храбростъ, тѣй като петъ вѣка сж пазили независимостта на отечеството си, отнета имъ отъ сърбитѣ. Сърбското малцинство е подържано отъ Бѣлградъ съ силата на байонетитѣ ”.

12) Г-нъ Конвилъ-Ивансъ публикува въ декемврийския брой отъ 1923 г. на сп. „ Лейбъръ Магазинъ ” (Англия) една статия съ заглавие „ Българската революция и последицитѣ й ”, въ която говорейки за македонския въпросъ, казва :

„ Македонцитѣ сж раздѣлени на две групи : първата работи конституционно и се надѣва, че ще успѣе да накара не само българското правителство, но и Запада да поканятъ Сърбия да спази задълженията си по договоритѣ; другата работи нелегално и нѣма да спре предъ никакви срѣдства, за да постигне целта си.

Г-нъ Цанковъ, запитанъ, е заявилъ, че неговото правителство е съ все сърдце за признаването на правата на малцинствата, дадени имъ по договоритѣ.

Мирътъ на Балканитѣ зависи отъ изчезването на това безправие. Не е българското правителство, което трѣбва да се държи отговорно за инцидентитѣ, които ставатъ по границитѣ. Какъ би могло

софийското правителство, съ нищожнитѣ сили, съ които разполага, да контролира движенията на тѣзи оскърбени ирландци на Балкани-тѣ ? Да би Югославия признала тази действителностъ — че отговор-ността е, преди всичко нейна, би могло да се има надежда.

Бѣлградъ би трѣбвало да вземе примѣръ отъ Англия и да подра-жава отношението ѝ спрямо ирландцитѣ, и вмѣсто да прави колкото е възможно по-тежка сждбата на чуждитѣ народности нему подчи-нени, Бѣлградъ трѣбва да удовлетвори тѣхнитѣ справедливи искания, предвидени отъ договоритѣ. По мирнитѣ договори Югославия получи всичко, може би повече отколкото имаше право. Въ замѣна на това се очаква, че тя ще води една човѣчна политика спрѣмо по-даницитѣ си отъ чужда народностъ. ”

13) Франко-белгийскиятъ бюлетинъ „ Оксиданъ ” отъ 30 януа-рий 1924 г. въ статия озаглавена „ Огнищата на пожара. Въ стра-ната на комититѣ ”, пише :

„ Отъ дълго време можеше да се смѣта вече, че не сществува македонски въпросъ.

Отъ деня, въ който Македония престана да съставлява третѣ турски вилаета Солунъ, Монастиръ и Косово, можеше да се предпо-лага, че Европа нѣма повече да чуе за македонцитѣ и тѣхнитѣ иска-ния.

Но не бѣ така, и специално въ последно време...

Като изключимъ Горна-Джумая, Мелникъ, Петричъ и Неврокопъ, днешна България не притежава вече никаква друга частъ отъ тери-торията на Македония.

Подъ сръбската администрация българскитѣ училища бѣха зат-ворени или трансформирани. Набора бѣ строго приложенъ, но въ Ма-кедония или южна Сърбия, конституционнитѣ свободи не бѣха при-ложени.

Това е поради несигурността, резултатъ на дейността на че-титѣ, ще каже нѣкой.

Автономиститѣ могатъ да ви кажатъ, че ако Македония не бѣше подчинена на единъ режимъ на своеволие, нѣмаше да има чети.

Революционната Македонска Организация започна наново да действува съ своитѣ сждилища, своитѣ милиции и съ пощата си отъ 1919 г. Тя бѣ представяна предъ международнитѣ конференции и конгреси (Женевската конференция, Конференцията въ Лозана, и пр.), на които тя бѣ изпратила мемоари.

Следъ като договоритѣ отъ 1919 г. санкционираха, въпрѣки италианското вето, раздѣлянето, македонцитѣ отъ Организацията ис-катъ, ако не правото да разполагатъ сами съ себе си, т. е. пълната автономия, протекцията на малцинствата...

Българскитѣ македонци твърдятъ, че тя (Македония — б. н.) не е престанала да представлява частъ отъ Източния въпросъ следъ 1878 г.. Тя провокира донѣкжде младотурската революция, когато бѣ решена въ Ревалъ една интервенция на голѣмитѣ сили, за да се по-бърза съ уреждането ѝ. Тя бѣ следъ това истинската причина за тур-

ско-балканската война, така както тя продължава да е причина на раздоръ между България и съседитѣ й...

Повикана да участвува, въ 1920 г., въ изборитѣ, Македония гласува за комуниститѣ. Това бѣ още по-чудно, като се знае, че комунизма тамъ не сжществуваше ”.

14) Вестникъ „ Чикаго Дейли Нюзъ ” отъ 9 януарий 1924 г. публикува подъ заглавие „ Неспокойна Македония ”. „ Огнище на европейскитѣ войни ” статия отъ кореспондента си г. Уолтъръ Колинсъ.

„ Балканитѣ, пише г. Колинсъ, сж били прѣка или косвена причина за тритѣ последни войни и македонскиятъ въпросъ — ключа на Балканитѣ — ще предизвика вѣроятно единъ новъ пожаръ. Дейността на революционнитѣ чети е започнала наново и наново е започнало проливането на кръвъ... Историята имъ е направила отъ македонцитѣ упорити патриоти. Надарени съ интелигентность, общо взето, пожива отколкото тази на другитѣ балканци, тѣ притежаватъ прекрасни физически качества и могатъ да понасятъ лишения... ”

15) Въ „ Меркуръ дьо Франсъ ”, броя му отъ 1 юлий 1923 г., рускиятъ журналистъ г. Немановъ, писа :

„ Преди два месеци обиколихъ Югославия (Хърватско, Славония, Босна, Стара Сърбия, Македония), България и Тракия. Тая статия е резултатъ на многобройни наблюдения, които направихъ на самото мѣсто, и отъ многобройни разговори, които имахъ съ политически мжже отъ всички течения и съ шефовеѣ на всички партии въ балканскитѣ страни.

Югославия е, която въ днешния моментъ преживѣва най-острата и най-опасна криза. Всички провинции, — присъединени напоследъкъ къмъ кралството — Хърватско, Славония, Босна, както Македония и Черна-Гора, сж дълбоко недоволни отъ настоящия режимъ и презиратъ сръбското управление...

Сръбскитѣ политически мжже, които не можеха да не познаватъ психиката на хървати, словенци, босненци и пр., трѣбваше съ крайна предпазливость да се докосватъ до институциитѣ, навицитѣ и културата на новоприсъединенитѣ къмъ Сърбия области; тѣ трѣбваше да бждатъ особено внимателни въ избора на администратори и въ методитѣ на управлението. Трѣбваше да привържатъ къмъ себе си тия провинции по пжтя на едно уважение къмъ тѣхнитѣ особености и чрезъ единъ грижливъ подборъ на хора съ безупрѣчна честность, културни и проникнати отъ чувство за справедливость, за административнитѣ постове. За жалость, още отъ първитѣ дни сръбскитѣ държавници установиха друга тактика, тая на господствуващия народъ, на народа господаръ, който едничъкъ има право да управлява изцѣло държавата. Сърбитѣ си присвоиха хегемонията върху цѣлата Югославия и започнаха да управляватъ новоприсъединенитѣ провинции като завоювани земи. Новата конституция (наречена „ Видовденска ” — отъ името на деня, въ който бѣ гласувана), гласувана отъ една коалиция на радикали (групата на Пашичъ) и сръбскитѣ

демократи, създаде отъ Югославия една единна централистична държава.

Хърватската диета бѣ унищожена, мѣстнитѣ свободи отнети, и цѣла Югославия започна да се управлява отъ Бѣлградъ. Отвредѣ на най-главнитѣ военни и административни постове се назначаваха чиновници сърби, урожденци на старото царство. Полицията, финансиитѣ, мѣстната администрация — всичко мина въ сърбски рѣце.

И понеже политическото възпитание и култура на сърбитѣ стоятъ по-долу отъ тия на хървати и словенци, излѣзе, че по-малко просветенъ и по-малко културенъ народъ се нагърби да управлява народи съ несравнимо по-високо политическо развитие, по-образовани и по-възпитани. Сърбскитѣ чиновници занесоха съ себе си отъ Стара Сърбия чисто балкански методи на управление. За ужасъ на населението, започнаха честни, коректни, благовъзпитани и лоялни чиновници да се замѣстватъ съ груби, високомѣрни, безкултурни и често пжти продажни хора, за които законъ и законность бѣха само празни думи.

Сърбскитѣ чиновници се показаха арогантни и недостѣпни; недостойни; тѣ въведоха въ Хърватско, Славония и Босна единъ режимъ на произволъ и насилие и, нѣщо нечувано и невидѣно никога въ тия мѣста, администраторитѣ и жандармерийскитѣ офицери си служеха често съ юмука и камшика. Естествено, цѣлата страна ечна отъ единъ викъ на възмушение и протестъ...

Върху платформата на една борба противъ сърбския централизъмъ именно станаха последнитѣ избори. Тѣ дадоха на Пашичъ 108 мандати отъ всичкитѣ 310. Въ всички новоприсъединени области — Хърватско, Словения, Босна, Черна-Гора — избрани бѣха почти само федералисти и Радичъ събра по-голѣмо число гласове отколкото Пашичъ (114 срещу 108). Отношенията между сърбитѣ и населението отъ севернитѣ провинции сж обтегнати до най-висока степенъ. Мѣстното общество бойкотира сърбскитѣ чиновници, селянитѣ ги третиратъ като неприятели и чакатъ само сигнала за атаката. Нормалния ходъ на икономическия и интелектуаленъ животъ е заприщанъ и ако не се намѣри изходъ на мжчителното положение, което е създадено, ако нѣкакво помирение не настане, то не ще мине много и Хърватско, Словения, Босна и Черна-Гора ще станатъ една втора Македония”.

Що се отнася до Македония г. Немановъ пише въ сжщата статия :

„ Прочее, едно е ясно за всички ония, които сж отивали въ Македония и сж могли да проникнатъ въ интимния животъ на нейното население, а именно : че то не се чувствува сърбско; че отказва да праща децата си въ сърбски училища; че не може да търпи сърбскитѣ свещеници и че държи най-упорито за своя езикъ (българския), за своята култура, за своето училище и за своята народна църква.

Веднага подиръ свѣтовната война правителството на Пашичъ въведе въ Македония единъ режимъ на нечуванъ тероръ, на произволъ и насилие. Хората, които се осмѣляваха да се нарекатъ българи или се обръщаха на български езикъ къмъ чиновникитѣ, биваха нагрубявани, бити до изгубване на съзнание, арестувани и наказвани съ

глоба. Понеже, споредъ официалното твърдение, въ Македония нѣма българи, всички български училища, основни и класни, бѣха затворени; учителитѣ бѣха изгонени и голѣмо число отъ тѣхъ се намиратъ днесъ въ България. Всички български свещеници бѣха замѣстени съ сръбски, а владицитѣ бѣха заточени...

Но това не е всичко. Сръбското правителство пристъпи къмъ колонизацията на Македония съ сърби; и вмѣсто да настани колониститѣ си на свободни и напустнати отъ турцитѣ земи, то изгонваше българи и настаняваше на тѣхнитѣ мѣста многобройнитѣ си преселници.

Тая политика на насилие и на денационализация има за резултатъ възраждането на Македонската Революционна Организация... ”

Организацията води безпощадна борба не само противъ сръбската администрация и жандармерията; тя се бори сжщо така и противъ сръбската колонизация. Презъ декемврий м. г. тя организира една наказателна експедиция противъ колониститѣ въ с. Кадрафакново; жилищата и имотитѣ на преселницитѣ бѣха опожарени и една частъ отъ самитѣ колонисти избити. Тая жестока постъпка има своя резултатъ: останалитѣ живи колонисти отъ сжщото село, както и тия отъ близкитѣ селища (Ерджелія, Муставино, Доляни и други) продадоха имотитѣ си и се приготовиха да поематъ обратно за стара Сърбия ”.

16) Списание „ Нийъръ Истъ ” отъ Лондонъ публикува въ броя отъ м. януарий 1924 г. едно писмо отъ Обществото за близкия и сръдния Изтокъ. Ето го :

„ Г-нъ Редакторе,

Ние се радваме, че виждаме въ Вашето ценно списание статия върху парливия въпросъ за малцинствата въ Македония. Споредъ достовѣрни сведения е известно, че единъ режимъ на тероръ цари въ тази частъ на Македония, която бѣ анексирана отъ Сърбия по силата на Ньойския договоръ. Народътъ е задълженъ да прибѣгне до оръжието и въ нѣкои случаи да търси убежище въ България, тъй като е изложенъ и на ужасни преследвания. Не може да се вземе за сериозно твърдението, че населението въ Македония било сръбско и ние смѣтаме, че ако югославското правителство не уважава задълженията споредъ договора, предстояща е ужасна борба. А тя не може да не доведе до единъ повече или по-малко общъ конфликтъ на Балкани-тѣ.

Затова ние съветваме щото исканията на македонското население да бждатъ въ най-скоро време доведени предъ Обществото на Народитѣ ”.

17) „ Нийъръ Истъ ” отъ 13 мартъ 1924 г. публикува статия за „ македонската опасност ” и казва, че е крайно време македонскитѣ въпросъ да бжде разгледанъ отъ Обществото на Народитѣ и да му се намѣри разрешение :

„ Все по-чудно е, пише английското списание, че въпрѣки сжществуването на Обществото на Народитѣ, натоварено преди всичко да

урегулира въпроси поникнали между две или повече държави, които не успяват да ги разрешат направо, европейските велики сили позволяват щото македонската опасност да стигне до крайна острота, без да направят ни най-малко усилие, за да разчистят облаците заплашващи мира на континента. България се обърна съ апелъ както към великите сили, така и до Съвета на Обществото, за една по-бърза анкета относно македонския въпросъ, но нищо не е направено до сега. Излишно е да се преструва човѣкъ, че вѣрва, че югославянските твърдения, отказващи съществуването на проблема за Македония, отговаряли на действителността. Югославия има да се справя съ македонците, и тя е която се заканва да счита тази кавга като казусъ белли противъ България.

Въ качеството си на членъ на Обществото на Народите Югославия нѣма никакво право да предприеме нито най-нищожното вражеско действие срещу каквато и да е държава преди да се обърне къмъ Обществото за запазването на мира. Въ нѣкои срѣди се твърди, че Македония била нераздѣлима частъ отъ Югославия и това което става, следователно, въ тази земя интересувало изключително вътрешната политика на тази държава. Този аргументъ е опроверганъ отъ опита да се държи отговорна България за мъжнотиите, съ които трѣбва да се справя бѣлградското правителство. Единъ въпросъ, въ който е намѣсено трето лице, не може да бжде смѣтанъ като вътрешенъ въпросъ на една страна. Ние смѣтаме, че ако заинтересованите сложатъ добра воля, би било възможно да се стигне до едно разрешение задовляващо, чрезъ преговори; но понеже — споредъ защитниците на югославската теза — бѣлградското правителство не може да влезе въ преговори съ Тодоръ Александровъ, една международна анкета би могла да допринесе за разрешението на въпроса ”.

18) В-къ „ Уестминстъръ Газетъ ” отъ 17 мартъ 1924 г. публикува съ заглавие „ Балканските тревоги ” една статия, споредъ която искрата, която запали Европа има началото си въ Балканите. Между другото четеме :

„ Оплакванията на македонците, които се намиратъ подъ югославско робство продължаватъ, а излиза до Егейско море, обещанъ на България съ Ньойския договоръ, не е още даденъ отъ Гърция. Е абсолютно необходимо щото всичките правителства на съседните държави да се помжчатъ да разбератъ, че общиятъ интересъ на балканските държави изисква общъ духъ на приятелство. Само отнасяйки се добре спрѣмо малцинствата и изпълнявайки договорните задължения, поставени отъ мирните договори, държавите ще могатъ да премахнатъ причините за раздоръ.

Великите сили, които сж отговорни за настоящите граници на балканските държави, трѣбва да държатъ щото България да получи излиза обещанъ на морето и щото македонските оплаквания да бждатъ чути. Да престанатъ съперничествата и да се решатъ най-после балканците да иматъ една обща политика, която да създаде впечатление, въ всѣка една отъ държавите, че имъ е осигурено едно общо право, което премахва кавгите. Единствено по този начинъ ще бж-

датъ премахнати причинитѣ за кавги и ще бжде осигуренъ мирътъ ”.

19) Вестникъ „ Газетъ дьо Лозанъ ” отъ 24 априлъ 1924 г. публикува статия отъ г. П. Жантисонъ, отъ която правиме следнитѣ извадки :

„ Това е въпросъ (македонскиятъ — б. р.) на право на едно малцинство въ най-класическата си и основна форма.

На базата на македонското революционно движение стои единъ въпросъ отъ културно естество. Въ деня, въ който тѣзи искания ще бждатъ признати отъ сърбитѣ, ще зацари въ страната най-пълния миръ, ще бжде края на революционната организация и ще изчезне всѣкаква причина на обтегнатостъ въ отношенията между Бѣлградъ и София. Но не зависи абсолютно отъ България настоящето държание на македонцитѣ . . .

Разрешението зависи, значи, отъ Сърбия. Но точно въ Бѣлградъ е кждето се продължава грѣшката, че се иска да се асимилира, т.е. да сърбизира тази страна и да каже, че „ не сжществува Македония ” ! Името и самата тя сж познати, и за нищо не служи да се иска да се избрише историята, възкачвайки се чакъ до Александъръ Велики. А преди всичко, сжществува една македонска психология, която е преминала презъ всички времена и която днесъ сжществува въ Вжтрешната организация ; това е психологията на хора извънредно смѣли и упорити. Тѣзи сжщитѣ елементи, които дадоха тласъкъ на младотурската революция. Благодарение на Македония потъна абсолютизма на Хамидъ. За Македония въ 1915 г. България си изгуби временно акъла . . . Затова Сърбия трѣбва да се страхува да поеме сжщитѣ пжтища. Изучаването на историята би било излишно, ако народитѣ не взимаха отъ нея поучение ”.

20) Подъ заглавие „ Албания за албанцитѣ ” в. „ Газетъ дьо Лозанъ ” отъ 1 май 1924 г. публикува статия отъ специалния си кореспондентъ въ Горица г. М.А. Морфоръ. Изнасяме следнитѣ редове :

„ . . . Кжде сж прословутитѣ права на малкитѣ народи да разполагатъ по свое желание съ сами себе си ? Колкото по-малко се уважаватъ тѣзи права, толкова повече се говори за тѣхъ.

За това не трѣбва никакъ да се очудваме, че комитскитѣ движения, развиващи се понастоящемъ въ Македония, ще взематъ по-голъма форма. Може би не е далече времето, когато кървави партизански акции ще почнатъ ; такава една война ще бжде ужасна ; какво ще могатъ да направятъ голѣмитѣ балкански държави противъ единъ неприятель неуловимъ, който ще бжде навсѣкжде и никжде, който ще преследва конвоитѣ, и ще прави нападения по всички страни ; който познава прекрасно мѣстносттата, кждето съобщителнитѣ пжтища сж редки и планинитѣ мжно проходими ? ”

21) Вестникъ „ Куриеръ Полски ” отъ 2 май 1924 г. посвещава долнитѣ редове за положението въ Македония :

„ Ние си спомняме за тежкитѣ борби на македонцитѣ противъ Турция. Сега сърбитѣ сж замѣстили старитѣ потисници . . . Въ стран-

ство се твърди, че всичко е въ редъ (редътъ цари) въ Македония, но ужаситѣ не преставатъ въ страната. Привърженицитѣ на националното движение или просто всѣки, който го гледа съ симпатии, е убиванъ и изтезаванъ.

Разбира се, населението се бунтува. Сърбия използва всѣко мръдване на последното, за да хвърли отговорността върху България и заплашва тази нещастна държава съ разни ултиматуми. Българитѣ дадоха проба за непонятенъ духъ да отстѣпятъ. Европейската дипломация трѣбва да отдаде повече внимание на този въпросъ, понеже той става все по-опасенъ. Югославия, която минава презъ една криза, е едно огнище на смутове и тревоги”.

22) Въ вестникъ „Дейли Телеграфъ” отъ 26 май 1924 год. г. Хералдъ Спендъръ публикува впечатленията си отъ едно пътуване изъ Македония. Извличаме следнитѣ редове :

„... Македония припомнюва отчасти планинскитѣ мѣстности въ Шотландия. Но никжде въ Европа вие не ще намѣрите мълчаливиятъ духъ, който цари тука. Отъ една страна това е страхътъ, отъ друга гладътъ. Но сжщевременно се схваща нѣкаква несигурностъ, която мжно успѣватъ да скриятъ. Чувствува се тя въ погледитѣ на минавачитѣ въ малкитѣ групи селяни срещнати случайно.

Страхътъ, това е основната черта на духа, който царува въ Македония. Наследство отъ миналото, този страхъ прави щото населението да се чувствува винаги изложено на хиляди рискове. Ограбвано и измъчвано презъ вѣкове наредъ, то се намира винаги на върха на всѣкакъвъ видъ насилия. Този страхъ взима често формата на единъ видъ мрачно любопитство, когато се появи автомобилъ по пътя. Каква целъ има вашето пътуване? Каква причина може да накара единъ разуменъ човѣкъ да дойде въ тази загубена земя? Какъвъ видъ потисникъ сте вие? Голѣмъ собственикъ, бирникъ или грабителъ? Или пъкъ е желанието да продавате оржжие, което ви е довело тука? Не бихте ли искали да вземете отъ нашитѣ?

Такива сж несигурнитѣ и разнородни форми на страхътъ въ Македония...”

23) Коментирайки министерската промѣна въ Югославия „Нийръ-Истъ”, въ броя си отъ 7 августъ 1924 г., пише :

„Ние се надѣваме, че първата задача на правителството на г. Давидовичъ ще бжде да се направи една анкета въ връзка съ македонския въпросъ. Преди деветъ години държанието на България въ свѣтовната война зависѣше напълно отъ Сърбия. Българскитѣ ревандации бѣха тогава такива, че можеха да бждатъ задоволени само отъ бѣлградското правителство. Въпрѣки апела на съюзницитѣ, то отказа да изучи и разгледа тѣзи ревандации и времето си измина така, че въ даденъ моментъ бѣше вече късно. Войната продължи и последицитѣ отъ сръбския отказъ почнаха да тежатъ върху сръбския народъ, създавайки сериозни тревоги на съюзницитѣ.

Югославия днесъ се намира предъ едно идентично положение. Македонцитѣ предявяватъ нѣкои доста разумни и правдиви отъ тѣхно гледище ревандации абсолютно противни отъ гледище на сръбското

правителство, което не винаги е сподѣлено отъ всичкитѣ срѣди на кралство „Сърбия-Хърватско-Словения“. Въ 1915 г. сърбитѣ предложиха да се справятъ съ българитѣ безъ много церемонии, така както днесъ правителството на Пашичъ се смѣта способно да се справи съ македонцитѣ. Това може да бжде наново грѣшка и въ този случай, не може да има съмнение, че въ края на краищата се е стимулиралъ доста чувствително болшевизма и силитѣ на анархията въ Балканитѣ.

При тѣзи обстоятелства Югославия не трѣбва да бжде изненадана, ако старитѣ ѝ съюзници си поставятъ въпроса : дали е необходимо да се позволи да се тласне Близкия Изтокъ къмъ хаоса, защото едно бѣлградско правителство отказва да погледне по-далече отъ носата си. Ако г. Давидовичъ успѣе да разреши македонския въпросъ, той би заличилъ едно петно отъ герба на Югославия”.

ЕДНА ИСТИНА

В. Мантегаца, познатиятъ италиански публицистъ, печати въ в. „Еки е Коменти” една статия по поводъ коментара въ в. „Таймсъ” относно подписаната спогодба между Римъ и Бѣлградъ. Между другото пише :

„Италия никога не е дала своята подкрепа на македонскитѣ революционери.

Факта, че при разни случаи ние изразихме симпатии спрѣмо народитѣ, които страдатъ подъ чуждо иго, нѣма да бжде отреченъ. Отъ друга страна, противното би било очудваще отъ страна на една сила като Италия. Но има голѣма разлика между симпатии и подсрѣкателство, противно на това, което една частъ отъ английското обществено мнение се мжчи да ни приложи.

Че сжществува единъ македонски въпросъ, въпросъ опасенъ за мира на изтока и спокойствието на Европа, нѣма ние да го криемъ. Да се отрича сжществуването на проблемитѣ е най-лошия начинъ да се търси разрешението имъ... Настоящитѣ мжчнотии сж каквито сжществуваатъ отъ 30 години насамъ и датиратъ отъ времето на турцитѣ”.

(Взето отъ в. „Нувелъ Маседониенъ” отъ 15 априлъ 1924 г.)

ПИСМО НА ТОДОРЪ АЛЕКСАНДРОВЪ ДО БѢЛГРАДСКИЯ ВЕСТНИКЪ «РЕПУБЛИКА»

И

ИЗЯВЛЕНИЯ ПРЕДЪ ИТАЛИАНСКИЯ ВЕСТНИКЪ «СЕКОЛО»

1) Т. Александровъ, който споредъ сръбскитѣ вестници билъ укриванъ отъ българското правителство въ София, за да приготвя комплоти срещу Сърбия и народно възстание презъ пролѣтътъ, изпраца отъ Парижъ следното писмо :

До главния редакторъ на в. „Република”, Бѣлградъ.

Често въ колонитѣ на Вашия вестникъ се срещатъ релативно безпристрастни описания за нетърпимото положение, което царува въ Македония, Хърватско, Черна-Гора и други области поробени отъ Югославия. Но вестникътъ Ви избѣгва да извади логическо заключение и се мжчи да хвърли отговорността :

1) отъ време на време върху корумпираната администрация на г. Пашичъ, неспособенъ да отърве страната отъ революционнитѣ банди ;

2) по-често върху България, обвинена, че окуражава и подпомага революционното движение въ Македония. Но интересно е да се изтъкне, че въ последно време сръбскитѣ власти се проявиха съ нечувани жестокости, извършени въ най-отдалеченитѣ отъ българската граница области, Охридъ, Рѣсенъ и пр. ;

3) върху „предателя” на славизма Радичъ ;

4) върху „жестокия” Т. Александровъ.

Знайте, че Вие се лжете ако смѣтате, че републиканската партия, ако би дошла на власть, би била способна, чрезъ мѣрки на видъ по-меки, да осигури властѣта и тиранията на Шумадия, некултурна и неморална, върху останалитѣ несръбски населения въ Югославия, които сж толкова по-превъзходни въ всички области.

Всички потиснати народи, ревностни за своето национално съзнание, се борятъ заедно за тѣхната свобода, за тѣхното право на самоопредѣление, и само когато ще получатъ тѣхната автономия или независимостъ, ще могатъ да взематъ подъ внимание федерацията въ една по-голѣма държава, разбира се на равна нога. Нито едно силно правителство, способно да брани държавата отъ четитѣ, нито добрата администрация каквато иска Вашия вестникъ, биха могли да предотвратятъ разцеплението на империалистическа Югославия. Потиснатитѣ народи въ Югославия не се борятъ нито за едно шовинистко силно правителство, нито за една „добра” сръбска администрация (несъвмѣстими схващания), но за тѣхната свобода.

За да приключиме, считамъ умѣстно да припомня прочутитѣ думи, казани въ 1848 г. отъ Мацини относно австрийцитѣ, думи, които днесъ потиснатитѣ народи въ Югославия казватъ на тѣхнитѣ потисници сърби : „Ние не искаме добре да управляватъ, ние искаме тѣ да си ходятъ”.

Парижъ, 20 май 1924 г.

Т. Александровъ отъ Ц.К. на ВМРО.”

2) Въ сжщия духъ Александровъ е говорилъ съ кореспондента на италианския вестникъ „Секоло” въ Лондонъ. Като помѣства и портрета на Александрова, кореспондента, г. Марио Орсини, разказва какъ се срещналъ въ единъ малъкъ салонъ съ единъ интеллигентенъ, красивъ и дълбоко познаващъ нѣщата мжжъ, когото той смѣталъ да е секретаръ на Т. Александровъ ; а едва следъ като получилъ, нѣколко дни подиръ интервюто, писмо и портретъ, разбралъ е, че е говорилъ съ шефа на ВМРО, който е билъ въ Лондонъ да се срещне съ нѣкои английски общественици, които сжщо сж разбрали

личността на Александровъ по-късно по сщия начинъ. Ето какво, между другото, е казалъ Александровъ :

Разни политици и журналисти сръбски се мжчатъ да убедятъ свѣта, че лошото политическо положение въ Хърватско се дължи на „предателя” Радичъ и на „жестокия” Т. Александровъ, които възбуждали мирното мѣстно население, и на това, че България окуражавала македонското революционно движение и пр. Азъ мога да ви кажа, че Радичъ е отдавна обектъ на преследвания отъ страна на югославското правителство, а Хърватско продължава да изразява, както преди недоволството си ; Т. Александровъ е отдавна въ странство, а населението въ Македония продължава да се бори. Правителството на Стамболийски не може да си даде смѣтка за последствията на грѣшката си да спре революционното движение, за да хареса на сърбитѣ. Най-послед днешното българско правителство на г. Цанковъ взима престъпни мѣрки, все за да хареса на сърбитѣ, осигурявайки имъ гаранции, че България е чужда на македонското движение, което е спъвано отъ прѣчкитѣ правени му отъ българскитѣ власти.

И въпрѣки това, сръбскитѣ управници продължаватъ да сж неспокойни. Къмъ безкрайната македонска мартирология се е прибавилъ въ последно време единъ дълъгъ списъкъ отъ нечувани насилия върху населението отъ най-отдалеченитѣ области отъ българската граница (Охридъ, Рѣсенъ, Кичево, Струга). Въ една речъ, държана неотдавна отъ г. Пашичъ въ Босна, той е заявилъ, че радикалната партия нѣма да позволи разкжсването на царството и че съ оржжие ще се защитава това, което се е взѣло съ толкова кръвъ... Ние не можемъ да не съжаляваме искрено, че кралъ Александъръ готви войната, благодарение на режима, съ който потиска Македония.

Нѣкои смѣтатъ, че републиканската партия, да би взела властта, ще вземе мѣрки за да намали тиранията на Шумадия, некултурна и неморална, върху несръбскитѣ елементи въ Югославия. Всички потиснати народи, ревностно пазещи националното си съзнание, се борятъ за собствената независимостъ, за тѣхното право на самоопредѣление, и само когато тѣ ще постигнатъ автономия или независимостта си, ще могатъ да взематъ подъ внимание проекта за една федерация, разбира се на началото на равенство. Потиснатитѣ отъ Сърбия народи се борятъ не за една честна и добра администрация, две несъвмѣстими схващания : тѣ се борятъ за свободата си”.

Кореспондента припомня и думитѣ на Мацини.

Тази кореспонденция е предадена отъ в. „Нувелъ Маседониенъ” отъ 5 юлий 1924 г.

**ИЗЛОЖЕНИЕ НА ПО-КРУПНИТЪ ГРАВЕЖИ И РАЗБОЙНИЧЕСТВА,
ИЗВЪРШЕНИ ВЪ МАКЕДОНИЯ (1918-1922 год.)**

Нѣмахъ желание да занимавамъ читателя съ мизернитѣ дѣла, които се рисуватъ въ настоящето приложение. Но то, на времето, бѣ еднажъ изпратено до вестници и общественици въ България, а подиръ това бѣ публикувано въ изчерпана вече книга. Отъ друга страна, тази документация, съ потискащи факти, недвусмислено показва срещу какви деяния ВМРО рѣшително се е противопоставяла, а сжщевременно — съ какви елементи сж искали дадени фактори да пречатъ на мекедонското дѣло, като даже сж се старали такива елементи да защитатъ като „македонско движение”...

Казаното тукъ се отнася и до следващитѣ приложения (№ 25 и др.).

А. Грабежи и разбойничества презъ 1918-1920 г.

1) Къмъ края на 1918 год. е ограбена черквата въ с. Страцинъ, Кратовско, отъ Ангелъ Трайчевъ, отъ с. Барбареве, Св. Николско. Ограбената сума е подѣлена между него и двамата кратовски войводи Дончо Ангеловъ и Григоръ Циклевъ. Отъ тая сума тримата обирджии предлагали на Мите Опилски 1500 лева, за да не ги изкаже, но той съ възмушение отказалъ да приеме предлаганата му сума.

Забел. Бившия Кратовски околийски войвода Дончо Ангеловъ е знаелъ за всички вършени обири и разбойничества въ Кратовско и другаде и е зималъ равенъ съ обирджиитѣ дѣлъ отъ ограбенитѣ суми, като въ замѣна на това обещавалъ на разбойниците да ги защити да не бждатъ наказани отъ организацията.

2) Презъ мартъ 1919 г. въ с. Стражанци, Св. Николско, разбойниците Григоръ Циклевъ, отъ с. Г. Стуболъ, Кратовско, Пано Ефтимовъ, отъ с. Мечкуевци, Св. Николско, Сене попъ Ивановъ, отъ с. Лѣсново, Анг. Трайчевъ, отъ с. Барбареве и Вицо Лазаровъ отъ с. Стануловци, нападали въ домътъ му заслужилия на Организацията селянинъ Арсо Коларски и следъ жестоки побоища и изтезания съ приклади и тояги върху него и цѣлото му семейство, ограбили му 50 лири т. зл. и 20,000 лева книжни.

3) На 8 априлъ 1919 год. е извършенъ обиръ въ с. Липа, Тиквешко, върху първенеца Тодоръ отъ шайката на разбойника Ване Арсовъ, отъ с. Доляни, Щипско. Ограбения Тодоръ е билъ жестоко изтезаванъ, а дъщеря му и снаха му били обезчестени отъ главатаря на бандата Ване Арсовъ и отъ Андонъ Митевъ, отъ с. Сулдурци, Радовишко, които били вжтре въ кжщата, а останалитѣ сътрудници: Доне Христовъ, отъ с. Доляни, Хр. Сараманли, отъ Радовишъ, Иванъ Стайковъ, Петрушъ Атанасовъ и Мите Яневъ — тримата отъ с. Гарванъ, Радовишко, сж били въ засада и патрули около кжщата.

На другия день следъ обѣдъ злочестия ограбенъ и опозоренъ ба-

ща, заедно съ обезчестенитѣ си снаха и дъщеря, отива въ гр. Кавадарци и се оплаква на съглашенския командантъ. Назначава се съглашенска анкета, въ която участвуватъ представители и на силно възмутената отъ мерзката постѣпка на тѣзи изроди американска санитарна мисия и офицеръ отъ българската армия, тѣй като сърбитѣ и гърцитѣ приписваха това дѣло на бълг. войници.

Враговетѣ на българския народъ използуваха тоя случай чрезъ телеграфни агенции и печата на цѣль свѣтъ, като го сочеха за „ дѣло на дивото, варварско племе, българитѣ, които нѣматъ нищо съ „ чиститѣ сърби „, отъ „ Южна Сърбия „ — (Македония).

4) Презъ пролѣтѣта на 1919 г. сж обрани турцитѣ отъ с. Липецъ, Кочанско, отъ разбойницитѣ Ване Арсовъ, Мите Стояновъ Суджукаро, отъ с. Соколарци, Кочанско, и тайфата имъ, инспирирани отъ Дончо Ангеловъ, Сл. Ивановъ и Ст. Мишевъ. На последнитѣ трима сж дадени по 8 лири отъ ограбената сума, а обирджиитѣ предварително укрили една часть отъ сумата и си подѣлили повече.

Забележка. На връщане отъ тоя грабежъ Ване Арсовъ е убиленъ въ Кюстендилско, поради скарване при дѣлежа на обиритѣ, единъ отъ другаритѣ си, Иванчо Арсовъ. Мин. год., следствие заведено отъ жената на убития дѣло противъ Ване Арсовъ, последния бива арестуванъ. По заповѣдь на министъръ Алекс. Димитровъ, обаче, дѣлото се унищожавя, а Ване Арсовъ, снабденъ съ откритъ листъ отъ сжщия министъръ се връща на важна служба въ Кюстендилъ.

5) Презъ пролѣтѣта на 1919 год. е изтезаванъ и обранъ Ефремъ отъ с. Дрѣнѣкъ, Кратовско. Той и синъ му сж бодени съ ножове на пушкитѣ, виени имъ сж тестикулитѣ, за да кажатъ паритѣ си. Ограбени сж имъ : 50 наполеона злато и 25,000 лв. книжни. Желати и обирачи сж били : главатаръ — Григоръ Циклевъ, Пано Ефтимовъ, специалистъ по „ виенето „, Сене попъ Ивановъ, Ангелъ Трайчовъ, и Филипъ Павловъ. — Ограбения е близъкъ роднина на Григоръ и Митрушъ Циклеви.

6) Презъ ноемврий 1919 год. сж изтезавени и обрани власитѣ бр. Никола и Щеръо, отъ с. Чашица, Кратовско отъ Пано Жигянски, Филипъ Павловъ, Сене попъ Ивановъ и Цвѣтанъ Кумановски. Ограбени сж имъ освѣнъ голѣма сума златни монети, нанизии и книжни пари, още сребърни пафти, тепелджи, забрадкы и пр.

7) Презъ есеньта 1919 г. е изтезаванъ и обранъ богатия турчинъ Рекипъ, отъ с. Рудари, Кратовско, отъ разбойницитѣ Митрушъ Циклевъ и другаря му Беширъ, отъ с. Рудари. Споредъ признанието на наказания Митрушъ, зели му 70 лири зл. и 200 динара, които двамата обирджии дѣлили по равно.

Забележка. Братя Григоръ и Митрушъ Циклеви живѣли задружно, паритѣ имъ били общи и що вършилъ единия, знаелъ и другия.

8) Презъ пролѣтѣта на 1920 г. обранъ за първи пжтъ Димчо Челебия и другаритѣ му въ влашкитѣ колиби на Вакъвъ, Паланечко, отъ разбойницитѣ : Ване Арсовъ, Мите Суджукаро, Пано Ефтимовъ, Якимъ Трайчевъ, Мите Димовъ и Пано Жигянски. Плана за тоя обиръ е изработенъ въ квартирата на Григоръ и Митрушъ Циклеви при уча-

стието на Дончо Ангеловъ и др., поради което и отъ ограбенитѣ пари сж дадени дѣлове и на : Дончо Ангеловъ, Сл. Ивановъ и Ст. Мишевъ.

Презъ лѣтото на 1920 г. Организацията почна вжтре планомѣрна работа и по важни съображения се даде презъ септемврий с. г. амнистия за всички извършени до тогава обири, грабежи и др. престѣпления.

Б. Грабежи и разбойничества — следъ амнистията отъ орг-та (септемврий 1920 - май 1922)

9) На 20 януарий 1921 г. въ с. Орелъ, Св. Николско, извършенъ е обиръ на Димчо Челебия (11 пжтъ) и на богатия българинъ — първенецъ, Филипъ Анастасовъ отъ разбойницитѣ : Мите Суджукаро, Пано Ефтимовъ, Сандо Пехливано, Гиго Соколарски, Митрушъ Циклевъ, Ангелъ Трайчевъ и Мите Димовъ. Следъ като първитѣ трима разбойници сж подложили жертвитѣ на нечовѣшки изтезания : горене съ нажежени шишове по вратоветѣ, ржцетѣ и краката, стѣгане и виене тестикулитѣ имъ, докато изкажатъ и дадатъ всичкитѣ си скрити пари и скжпоценности; ограбили : а) отъ Димчо 50 лири т. зл. и б) отъ Филипъ 22 лири т. зл. и 50,000 лева книжни. Задигнали сж златни и сръбърни нанизы, пафти, дрехи, чорапи и др.

Отъ плячката сж взели : Ване Арсовъ и Дончо Ангеловъ равни дѣлове съ обирджиитѣ ; а на Ст. Мишевъ и Сл. Ивановъ дали само 5000 лева, Митрушъ Циклевъ и Ангелъ Трайчевъ на една пейка въ Борисовата градина въ София, като ги излъгали, че сж ограбили всичко 30,000 лв.

10) Презъ пролѣтътъ на 1921 г. въ с. Добровница, Паланечко, е извършенъ обиръ съ тройно убийство на селяни отъ сжщото село, върнали се скоро отъ Америка, отъ разбойницитѣ : Митрушъ Циклевъ, Якимъ Кръстовделски, Пано Ефтимовъ, Мите Даскала и Лазо Фетунички. Ограбили имъ 90 л. т. злато и 25,000 лева книжни.

11) На 10 априлъ 1921 г. въ с. Долни Балванъ, Св. Николско, бива нападнатъ въ кжщата му богатия влахъ, кехая Митре Папандия отъ разбойницитѣ : Ване Арсовъ, Мите Суджукаро, Сандо Пехливана, Наце Нушевъ, Нако и Лазо Г. Трогерски, и Гиго Соколарски. Следъ голѣми изтезания, ограбили отъ дома му около 8,000 лева, динари и леи, задигнали за откупъ единствения му синъ въ Г. Трогерскитѣ и Теолскитѣ ридища, дето получили още 650 л. т. зл. Отъ ограбената сума сж взели три равни съ обирачитѣ дѣла Ст. Мишевъ и Сл. Ивановъ — двата за тѣхъ, а третия — за Лазаръ Фертика.

12) На 15 май с. г. въ с. Пеширово, Св. Николско, е изтезаванъ и ограбенъ турчина Хасанъ отъ разбойницитѣ : Богданъ Смилевъ, Алекса и Дане — тримата отъ с. Църнилище, Св. Николско, — Мане Стояновъ отъ с. Доляни, Щипско и Трайчо Ивановъ. На Хасанъ сж били обмотавани съ нажеженъ тель краката на голо, а Мане Стояновъ е изтезавалъ снахата на Хасана, гаврилъ се съ честъта й и най-сетне отрѣзалъ пѣпкитѣ отъ ненкитѣ, за да кажатъ двамата паритѣ и нанизитѣ си. Ограбили сж : 45 лири т. зл., три петолирки (нанизъ) и 1200 динара. Следъ завръщане на разбойницитѣ, Сл. Ивановъ и Ст.

Мишевъ сж искали и взели чрезъ Богданъ Смилевъ дѣлове отъ сумата.

По поводъ на тоя грабежъ турчина депутатъ Али Шефикъ-бей прави интерпелация въ Скупщината противъ „изпращанитѣ отъ България чети“, а турското население въ Св. Николско взема пушки срещу Организацията.

13) На 1 юни с. г., кехаята отъ Вакъвскитѣ колиби, живущъ въ с. Орелъ, Димчо Челебия, бива обранъ за трети пжть и убитъ мжченически отъ разбойниците : Митрушъ Циклевъ и бр. Янко и Ангелъ Симонови, отъ с. Кнежево, Кратовско. Изтезавали и убили го, че изказалъ на организацията обирачитѣ си — първия и втория пжть. Рѣшението за третия обиръ и убийство на Димчо Челебия взето отъ Ст. Мишевъ, Сл. Ивановъ и Дончо Ангеловъ въ София, дѣто послѣдния отишелъ за тая цель и на връщане пратилъ разбойниците джелати.

Забележка. Тримата инспиратори решили, при тоя набѣгъ Митрушъ Циклевъ съ тайфата си Янко, Ангелъ, Якимъ, Кръстовдолски и Мите Даскала, да убиятъ богатия кехая въ „Пониква“, Бробата. На 30 май петимата нападнали влашкитѣ колиби, но като не успѣли да заловятъ никого отъ кехаитѣ, оттеглили се и Якимъ и Даскала откраднали нѣколко коне, а Митрушъ съ другитѣ ограбили и убили Димча.

14) Презъ юни с. г., въ турското село Якимово, Кочанско, влизатъ разбойниците : Яне Велиновъ отъ с. Цѣра, Царево-селско, Мите Суджукаро, Сандо Пехливано, Йорде Ефтимовъ и Санде Алексовъ, отъ с. Гжрдовци, и Лазо Трогерски, събиратъ селянитѣ, убиватъ двама души отъ тѣхъ, за да сплашатъ останалитѣ, и сетне ги изтезаватъ единъ по единъ да дадатъ паритѣ си. Едва събрали около 200 лири т., единъ отъ задържанитѣ, турчинъ, побѣгналъ и, като се отдалечилъ, изгърмялъ 2-3 пжти съ револвера си и разбойниците се подплашили и избѣгали.

15) На 21 юли с. г. въ с. Кйослери, Св. Николско, е изтезаванъ звѣрски и ограбенъ Ферадъ бегъ, отъ сжщото село, а слугата му убитъ отъ разбойниците : Ване Арсовъ, Мите Суджукаро, Яне Велиновъ, Сандо Пехливана, Мане Стояновъ, Пане Ефтимовъ, Гио Соколарски, Йорданъ Ефтимовъ, Сане Алексовъ, Лазо Трогерски, Дане-Алекси и Богданъ отъ Църнилище. Пано вилъ тестикулитѣ на Ферада, другитѣ го горили. Ограбили му 600 лири турски.

16) Два дена подиръ този обиръ (на 23 юли с. г.) сжщата разбойническа банда ограбва кехаитѣ и по-заможнитѣ власи въ колибитѣ на в. Чатала, Плачковица. Отъ ограбенитѣ суми въ Кйоселери и Чаталъ (21-23) взели сж равни дѣлове — по 3 нап. зл. и по 400 динара книжни — и следнитѣ лица, които сж взели участие при съставяне плана на тия обири : Лазо Тодоровъ Фертика, Сл. Ивановъ, Ст. Мишевъ, Ване Арсовъ, Якимъ Кита, отъ с. Куланово, като оставили единъ дѣлъ и за отсътствующия Трайко Бойковъ отъ Куманово, защото издействувалъ чрезъ Гьорче Петровъ отъ м-ръ Ал. Димитровъ да се унищожи дѣлото за убийство противъ Ване Арсовъ и да бжде освободенъ отъ затвора.

17) Презъ пролѣтѣта на 1921 г., следъ известното сражение на разбойнишката тайфа на Григоръ Циклевъ при с. Страцинъ, което сражение сърбитѣ искаха да използватъ като претекстъ, за да окупирагъ Кюстендилъ-Перникъ, оцѣлѣлитѣ леко ранени разбойници Гр. Циклевъ и Пано Ефтимовъ отбиватъ се ужъ да търсятъ конь за тежко ранения си другаръ Цвѣтанъ Кумановски у Ив. Терзийски въ с. Секулица, Св. Николско, и му ограбватъ 25 лири т. зл. и 1200 динара. Следъ това сторили сжщото и въ с. Филиповци, сжщата околия, съ Ванчо.

Тая разбойническа банда е заминала на времето въпрѣки заповѣдѣта на члена на Цен. К-тѣ на Орг. Т. Александровъ да не бжде пропусната. Изпратилъ ги е до границата Ст. Мишевъ, като имъ е далъ за другаръ водачъ известния разбойникъ — „виячъ” Пана Ефтимовъ и имъ възложилъ да извършатъ 2-3 крупни грабежа: на Доне Танчевъ отъ с. Мечкуевци и на Мише отъ с. Патетино, Св. Николско и др. И наистина Гр. Циклевъ и тайфата му се опитали да заловятъ Доне Танчевъ, но не успѣли, нападнали и Мише Патетински, но той ги отблъсналъ, като имъ открилъ огънь. Замислювали сетне да обератъ единъ богатъ влахъ кехая (въ Конче или въ с. Макрешъ), но предателството на другаря имъ Максимъ осуетило всички плановете.

Забел. При заминаването на Ст. Ивановъ Антоу съ чета за Тиквешко презъ пролѣтѣта с. г. Дончо Ангеловъ, Григоръ Циклевъ, Сл. Ивановъ и Ст. Мишевъ тикнали му хитро да заминатъ съ него двамата опасни разбойници Митрушъ Циклевъ и Якимъ Кръстовдолски, защото знаели отъ самия Стоянь, че той отива, освѣнъ за организационна работа, на връщане да си донесе скрититѣ отъ убития отъ сърбитѣ неговъ баща 1600 лири т., скривалището на които, освѣнъ отъ бащата, знаело се само отъ Ст. Ивановъ. На тръгване отъ България последния купилъ два нови кемера за паритѣ и единия отъ тѣхъ далъ на „вѣрния си другаръ” Митрушъ. Плана е билъ: щомъ стигнатъ въ околията, да извадатъ паритѣ и бързо да се върнатъ въ България само двамата разбойници съ Стояна, но изъ пжтя да го убиятъ и да му взематъ всичкитѣ пари. Когато отишли, обаче въ селото на Стояна, явили се тамъ силни потери, което ги принудило да се върнатъ обратно, преди да свършатъ „работата” си.

18) Сл. Ивановъ и Ст. Мишевъ, възползувани отъ обстоятелството, че струмишкия ок. войвода Г. Вѣндевъ нѣколко месеца не е можалъ да бжде въ прѣки връзки съ члена отъ цен. к-тѣ на Орг. Т. Александровъ, изпращатъ му фалшивъ печатъ съ надписъ: „Струмишки революц. районъ” и нѣкакви ржкописни разписки и го задължаватъ по-бързо да събере налогъ и да прати чрезъ тѣхъ отъ събранитѣ суми въ касата на цен. к-тѣ на О-та. Вѣндевъ извършилъ това и на 28 декемврий 1921 г. лично занася и дава на Ст. Мишевъ и Сл. Ивановъ 140 лири т. зл. Следъ като се прегледаха смѣткитѣ на Вѣндева и се разкри това мошеничество на двамата, прати се писмо да дадатъ обяснение за извършенитѣ престжпления и да внесатъ въ касата 140-тѣ лири. До сега не се получи отговоръ.

В. По-важни грабежи и убийства, извършени отъ сжщитѣ разбойници въ предѣлитѣ на България.

19) Къмъ края на ноември 1919 г. въ гр. Кюстендилъ разбойниците Григоръ и Митрушъ Циклеви, Сене попъ Ивановъ и др. убиватъ и обиратъ единъ момъкъ, отъ с. Злѣтово, Кратовско, завърналъ се наскоро отъ Америка, и следъ това обиратъ паритѣ отъ куфара отъ квартирата му. На времето трупътъ на убития се намѣри на Хисарлъка и вестниците изказаха предположението, че може да е на изчезналия отъ затвора зап. ген. Ал. Протогеровъ.

20) Презъ юли 1921 год. е убитъ известния Кочански войвода Симеонъ Георгиевъ Клинчарски. Убийството е извършено по заповѣдь на м-ръ Димитровъ отъ негови дедективи, но не малко допринесоха за това разбойниците Яне Велиновъ и др., които Симеонъ преследваше заради грабежитѣ, които вършиха въ Македония.

21) На 8 ноември 1921 г. бѣ убитъ срѣдъ града Кюстендилъ въ кжщата на жена му Стоянъ Ив. Антоу, бившъ съдържателъ на гостилница и хотелъ „Елитъ”, отъ разбойниците Григоръ Циклевъ, Мане Стояновъ, Пано Ефтимовъ, Ване Арсовъ, Мите Суджукаро и др., при присѣтствието на околийския началникъ, който съ старши и стражари съдействувалъ на разбойниците, като заелъ всички изходи на кжщата.

22) Презъ м. мартъ т. г. извършенъ е обиръ съ убийство въ Радомирско и на мѣстопрестѣпленieto намѣренъ бастуна на разбойника Сандо Пехливана.

23) Въ началото на м. май т.г. отъ селянинъ въ Жилинци, Кюстендилско, сж ограбени 4000 лева отъ членове на разбойнишката банда, която биде ударена и разпрѣсната отъ организационни чети въ Македония на 29 априлъ т.г.

Г. Нахлуването на разбойниците въ Македония — 24 априлъ - 8 май 1922 год.

24. Следъ като Вжтрешната М. Р. Организация изчерпа всички мирни срѣдства, за да вразуми разбойниците и да ги отклони отъ кривия и опасенъ пжтъ, следъ като за тая цель се даде и амнистия презъ септември 1920 за всички извършени до тогава обири, грабежи и разбойничества и се видѣ, че мирнитѣ срѣдства не помагатъ и разбойничеството въ Македония зема застрашителни размѣри, Организацията се видѣ принудена да накаже, съгласно правилника, доказанитѣ престѣпници, които сж били съучастници въ грабежитѣ и разбойничествата, извършени следъ ограбванията. Останалитѣ ненаказани отъ тѣхъ замислиха какъ може да се отърватъ отъ заслуженото наказание и да си продължатъ да вършатъ грабежитѣ необезпокоявани отъ никого.

Членъ на Ц. К-тъ на В.М.Р.Орг. Тод. Александровъ.

Взето отъ книгата „Правителството на Стамболийски и македонското освободително движение”; споредъ данни на Вжтрешната Македонска Революционна Организация; май 1923 г.

Забележка.

Нѣкой измежду изброенитѣ прегрешили лица наистина се сепнаха, следъ като разбраха какъ сж били заблуждавани отъ Славе Ивановъ и Стоянъ Мишевъ. Едни, като напр. Христовъ, Пано Жигянски, Филипъ Павловъ, заживѣха наново порядъченъ животъ и помагаха по силитѣ си на македонското движение. Други като Цвѣтанъ Кумановски, съ ожесточение се обявиха срещу измамницитѣ, а показаха и неморима настойчивостъ въ борбата срещу сърбитѣ.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 25

СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА ВЛАСТЪ И РАЗБОЙНИЦИТѢ. РОЛЯТА НА СТОЯНЪ МИШЕВЪ И СЛАВЕ ИВАНОВЪ.

Ако не бѣха Славе Ивановъ и Стоянъ Мишевъ, разбойницитѣ не биха се оформили въ група и нѣмаше да извършатъ тѣй много престжпления. Нѣкой, които по свой починъ бѣха сгрешили, щѣха да бждатъ установени на частна работа въ България. Други отъ тѣхъ можеха чрезъ подвизи и рискове да изкупятъ грѣха си. Споменатитѣ двама, обаче, изиграха демонична роля ; тѣ тикнаха въ повече позоръ и въ вражество срещу македонската кауза нѣколкото души простички хора, които въ миналото юначно се бѣха борили срещу поробителя.

Стоянъ Мишевъ и Славе сж щипяни. Стоянъ е бившъ учителъ въ Щипъ ; свършилъ бѣ скопското педагогическо училище ; бивалъ е четникъ, а за кратко време и войвода. Бѣ крайно мълчаливъ човѣкъ ; изглеждаше надутъ и саможивецъ. Хитъръ, безъ особени умствени способности. Обичаше да бжде елегантно облеченъ. Презъ първата свѣтотвна война е билъ заплашенъ и изоставенъ отъ Александрова, задето е взималъ подкупи като околийски началникъ въ Куманово. Отъ тогава потайно е намразилъ Тодора, безъ да дава външенъ изразъ на чувствата си. Никога не видѣхъ да се насмѣе този човѣкъ. Не можехъ да си обясня защо той не се установява на частна работа и все повече съзирахъ, че е единъ търтей. Оженилъ се бѣ за гиздава софиянка, която — споредъ приказки на мои съграждани — имала нужда отъ повече пари и съвсемъ го поставила подъ чехъла си.

Славе Ивановъ до последния моментъ бѣ около Тодора въ София. Ако не бѣ почти пълната му неграмотностъ, трѣбвало би да се смѣта, че е нѣщо като началникъ-щаба на македонското движение ; така се държеше. Едва знаеше да се подписва ; интелектуално стоеше много низко. По женкарство би могълъ да излѣзне на конкурсъ. Съ другаря му Лазаръ Тодоровъ, наричанъ Фертико, нѣмаха други разговори освенъ за жени. Лазаръ бѣ поне духовитъ ; цѣла сбирка би могла да се изпълни съ негови сполучливи шеги. Славе Ивановъ бѣше хитрецъ. Всички трима — и Стоянъ, и Фертико и Славе, имаха непреодолима нужда отъ пари. Последната капка идеализъмъ и борчество бѣ пресъхнала у тѣхъ.

Стоянъ и Славе сж смѣтали, че дълго ще могатъ да заблуждаватъ всички насъ и особено Тодора, чрезъ леки, нерисковани услуги, а отъ друга страна да развиватъ бандитскитѣ си конспирации. До излизането си отъ София Тодоръ не бѣ напълно увѣренъ, че тѣ сж уреждали обиритѣ въ поробена Македония; слухове и предположения бѣха на лице, но не сжществуваха още признанията на никого отъ участницитѣ. Обратно, Славе се явяваше като докладчикъ предъ Тодора по тия повече отъ неприятни случки; той именно му разясняваше кой отъ подозиранитѣ може да се смѣта повече виновенъ и кой помалко; той изказваше мнения за най-подходящото отношение, което трѣбвало да се възприеме къмъ тѣхъ. Тодоръ взе Славе и по пжтя за Кюстендилско, когато тайно напустна София. При посрещането му на опредѣленъ пунктъ отъ други борци, единъ измежду тѣхъ е предложилъ щото Славе Ивановъ веднага да бжде ликвидиранъ или закаранъ вързанъ въ Македония, защото имало точни данни, че той е лъгалъ и насочвалъ проститѣ юначни хора къмъ обири, като дѣлилъ съ тѣхъ ограбенитѣ пари. Тодоръ не се съгласилъ, защото онѣзи, които биха свидетелствували, се намиратъ въ София и не биха дошли при повикване като видятъ, че Славе не се завръща. Стоянъ Мишевъ и тия хора открито биха поели опасенъ пжть като узнаятъ, че другаря имъ е задържанъ.

Специално Славе все още обичаше да се представя като много вѣренъ деецъ, готовъ на всичко.

Преди още да стъпи въ Македония, въ по-свободно общение съ редица наши деятели, въ граничната област, Тодоръ е успѣлъ да събере доста сведения за виновността на Стоянъ Мишевъ и Славе.

Тѣ отъ своя страна, преди още Тодоръ да се увѣри напълно въ падението имъ, бѣха хвърлили мостъ за минаването имъ къмъ противницитѣ на ВМРО. Имали сж вече известни връзки съ лица отъ българската тайна полиция. !! все пакъ продължаваха съ хитринитѣ си, за да ни заблуждаватъ. Така единъ день получихъ кратка бележка отъ Славе Ивановъ, съ която ми известява, че се намира въ арестъ, но спокойно мога да го посетя като се възползувамъ отъ услугитѣ на лицето, което ми носи бележката. Като се стъмни, тръгнахъ следъ това лице, което ми обясни, че било таенъ полицай, но имало почитъ къмъ македонското дѣло и затова съ удоволствие услужвалъ да влѣз-на въ връзка съ арестувания нашъ другаръ. Славе бѣше настаненъ самичккъ въ една доста широка стая кждето имаше нѣколко кревата за арестанти; а може би да бѣ и стая на самитѣ полицаи. Той ми обясни накратко, че билъ подкаранъ отъ трима детективи както си седѣлъ въ нѣкаква сладкарница. Още не билъ разпитванъ; допускаше, че срещу него трѣбва да има нѣкакво тайно донесение. Искалъ въ всѣки случай да ми извести кжде се намира, — да имаме предвидъ ако нѣщо се случело съ него Азъ писахъ веднага на Александрова и исказахъ мнение, че този арестъ ми изглежда повече нагласенъ отколкото истински. Следъ два дни Славе бѣ свободенъ и ми обясни, че го питали дали той не знае нищо за нѣкакво убийство на непознатъ човѣкъ, чийто трупъ преди много време бѣ намѣренъ въ Хрисарлъка до Кюс-

тендилъ. За мене това обяснение бѣ пълна измислица. Но препратихъ до Тодора и писмото на Славе; той бѣ намѣрилъ за нужно самъ да извести за своето арестуване. Следъ нѣколко дни му предадохъ краткия отговоръ на Тодора, който продължаваше отвреме на време да му се обажда съ по два-три реда за дребни работи, колкото и той отъ своя страна да го държи въ заблуждение относно сложилото се вече всрѣдъ насъ разбираше за неговата „вѣрность“.

Отъ Стоянъ Мишевъ чухъ, че той установилъ връзка съ близкитѣ на генералъ Рачо Петровъ, нѣкогашенъ министъръ председателъ на България, който излежаваше наказание въ софийския централенъ затворъ. Обещали, че могатъ да измъкнатъ генерала отъ затвора, и да го прехвърлятъ въ чужбина. Ставало дума за минаване въ Гърция. Започнали да подпитватъ наши хора за превеждането ужъ на видно наше лице презъ границата откъмъ Неврокопско. Поведохъ разговоръ съ Стояна на тази тема и изказахъ съмнение, че би могло сполучливо да се прехвърли лицето презъ Петричкия окръгъ. Стоянъ, за моя изненада, ми отговори: „Чункимъ много е важно дали Рачо Петровъ ще мине живъ и здравъ въ Гърция... Ако видатъ зоръ тия, които го придружаватъ, нека му теглятъ ножа и му прибегатъ паритѣ“. Така заяви този студенъ типъ, продължи да гледа въ земята и да мърмори нѣщо. Той очакваше сигурно да изразя ентузиазъмъ за тая му идея, та и мене да спечели за своитѣ тъмни замисли. Стана ми ясно, че тия хора възнамѣряватъ да пипнатъ обещаната отъ Рачо Петровъ сума, безъ даже да го изведатъ отъ затвора. Ако пъкъ успѣятъ да го отправятъ къмъ границата, явно бѣ, че ще го убиятъ и ще ограбятъ паритѣ, които би ималъ и върху себе си. Зарекохъ се да следя какъ се развива проектираната акция и да я осуемя. Но по нѣкакви причини тя въобще не биде предприета.

Отъ мои приятели бѣхъ узналъ, че Стоянъ е влѣзналъ въ връзка съ двама фалшификатори на банкноти. Задължилъ бѣхъ тия приятели да ме държатъ въ течение на работата. Но си личеше, че и отъ този проектъ не го е огрѣло.

Всички опити, които се направиха за неутрализирането на разбойническата група чрезъ амнистии и по други пжтища, свършиха съ неуспѣхъ, благодарение на интригитѣ на двамата. Отъ началото и до край тѣ сж били инструкторитѣ за онѣзи, които сж отивали дори къмъ Вардара, за да изтрѣгватъ пари отъ по-богати селяни чрезъ жестокости.

Тодоръ хаджи Костадиновъ въ Кюстендилъ и Моне хаджи Кимовъ, който наскоро бѣ избѣгалъ отъ Щипъ и се бѣ установилъ въ София, употребиха голѣми усилия да откъснатъ нѣколкото души селяни, добри бивши четници, отъ влиянието на престѣпната двойка. Но тя плетѣше всевъзможни лъжи и повлияваше върху проститѣ хора главно чрезъ заплахата, че Тодоръ можелъ да ги приеме за народна работа, а сетне щѣлъ неусетно да ги ликвидира. Намѣси се въ увещанията и нѣкогашниятъ Кратовски войвода Славчо Абазовъ, а по-късно и хора отъ Илинденската организация въ София. Докато ми бѣ възможно да се движа безопасно изъ софийскитѣ улици, срещахъ се

и азъ съ нѣкои отъ бандититѣ, а главно съ Ване Арсовъ, отъ с. Доляни, Шипско, и Мите Соколарски, наричанъ Суджукаро, отъ село Соколарци, Кочанско. Ако тия двама селяни се откъснѣха, другитѣ десетина души щѣха да ги последватъ. Ване Арсовъ бѣ най-хитриятъ между тѣхъ, а по храбростъ бѣ много цененъ въ миналото Мите. Бѣха неграмотни хора. Веднажъ ги срещнахъ въ една крѣчмица близо до министерския съветъ; тѣ пожелаха тамъ да се видимъ. Това правѣха за по-голѣма своя сигурностъ; струваше имъ се, че сж по-защитени като иматъ отъ една страна полицейски участъкъ, а отъ друга стражата на министерския съветъ; възможно бѣ да имаха връзки и съ нѣкои тайни полицаи въ тоя кварталъ. Другъ пжтъ ги видѣхъ въ сладкарницата на Болю Тивешлията, на площадъ Света Недѣля. Ване Арсовъ, обаче, постави едно знаменателно условие при разговора — всѣки отъ насъ да държи ржцетѣ си върху масата и никой да не брѣква въ джобоветѣ си.

— На стари години значи, ще се пишемъ ученици въ забавачницата, Ване, — му казахъ, та ржцетѣ си ще държимъ върху чиноветѣ.

— Пишаме се веке, дума да не става — отговори той.

Изтъкнахъ имъ редица доводи, че е крайно време да се прибератъ въ редоветѣ на движението. Казахъ имъ, че съмъ готовъ да тръгна лично съ тѣхъ и да се явимъ при Тодора въ Македония. Ако искатъ, можемъ да вземемъ и Монката хаджи Кимовъ, пѣкъ и стария Тодоръ хаджи Костадиновъ.

— Това нѣщо не е лошо, факя ми го окото, казва Мите, видимо склоненъ да вѣрва на моитѣ доводи и готовъ да влѣзне въ правия пжтъ.

— Арно бе Мите — намѣси се Ване Арсовъ —, но ти не знаешъ колко е строгъ Тодоръ; нѣма да ни прости за тия едепсъзлъци (безсрамия) що ги направихме. Право да ти кажамъ, мене ме е страхъ, нѣма да одамъ.

Почвамъ наново да ги увещавамъ. Заявявамъ имъ, че съ главата си отговарямъ ако имъ се случи нѣщо; че на колѣне ще молиме всички Тодора, за да имъ се прости. Ако не ги приеме за работа въ Македония, нека поне чуятъ лично отъ него, че никой тукъ въ България нѣма да ги преследва. Казахъ имъ, че могатъ да се установятъ на частна работа и да не слушатъ никакви други съвети.

— Другитѣ нѣма да ни оставятъ на мира, заявява Мите. Подъ „другитѣ“ той разбираше онѣзи свои другари, които не желаятъ да хващатъ работа и, както и тѣ, сж вече въ връзки съ полицията и съ той нареченитѣ „федератисти“ — име, което бѣха започнали да си прикачатъ малцината опозиционери срѣдъ македонската емиграция.

Тѣкмо въ това бѣ и злото — че софийското правителство и тѣзи федератисти бѣха взели подъ защита разбойническата група. Славе и Стоянъ Мишевъ използуваха наказанието на бандита Митрушъ Циклевъ, и на нѣкогашния кратовски войвода Дончо Ангеловъ, сжщо провиненъ по грабежитѣ, за да вливатъ повече страхъ и недовѣрие всрѣдъ подведенитѣ отъ тѣхъ хора.

Нѣколцина отъ тия подведени все пакъ се прибраха въ четитѣ и

до край почтено се бориха, изкупвайки грешките си съ трудъ и рискове. Едни отъ тѣхъ загинаха въ борба срещу сърбитѣ ; други си хванаха частни работи въ Кюстендилско. Най-провиненитѣ останаха подъ главатарството на Стоянъ Мишевъ и Славе Ивановъ ; тѣ служеха едновременно на властта срещу македонското движение и на федератиститѣ, които чрезъ подобни елементи се опитваха да подържатъ разколническата си акция.

При една последна моя среща съ Ване Арсовъ чухъ какъ той бѣ заучилъ отдѣлни думи отъ приказитѣ на федератиститѣ и на кюстендилския анархистъ Заре Секулички, който бѣ станалъ съвсемъ близъкъ на тайната полиция. Като се опитвахъ наново да му въздействувамъ за оттегляне, примитивниятъ Ване Арсовъ ми каза :

— Ванчо, право да ти кажамъ, сега е ведерация . . . Тодоръ тебе да даде очеркъ . . . „Искаше да каже, че е „възприелъ ” федеративната идея ; а подъ „очеркъ ” разбираше отчетъ. „Идейната ” еволюция на Ване Арсовъ бѣ очевидна . . . Нѣмаше вече срѣдство, което да го спре въ падението му. Видѣ ми се самонадеянъ и дързъкъ. Както казахъ, простъ бѣ откъмъ знания, но много съобразителенъ и природно буденъ — затова влияеше на цѣлата банда.

Много месеци следъ заминаването на Тодора азъ подържахъ връзка съ Славе Ивановъ, който се стараше предъ всички да мине все още като македонски деецъ. И азъ предъ всички познати давахъ видъ, че нищо не се е промѣнило въ отношенията ни спрѣмо него. Отдавна, обаче, имахъ нареждане отъ Тодора да го следя, да се предпазвамъ отъ него и другаритѣ му и нищо да не разкривамъ предъ тѣхъ. Впрочемъ, това азъ правѣхъ и безъ да имамъ нареждане. Въ опититѣ ми да въздействувамъ за приемане на сгрешилитѣ наново въ движението, азъ се яввахъ само като доброжелателъ, който иска да помогне „добритѣ ” намѣрения въ този смисълъ на самитѣ Славе и Стояна, както и на другитѣ посрѣдници. Съ нищо не давахъ поводъ да помислятъ, че смѣтамъ тѣхъ за грешници. Тая игра продължаваше доста дълго и можеше да стане опасна за мене.

Една сутринъ Славе идва рано въ квартирата ми и ме покани, ако желая, да отидемъ къмъ село Горна-Баня, кждето искалъ да посети бившия учителъ и деятелъ отъ Кратово Стефанъ Бидиковъ ; трѣбвало да говори съ него по нѣкои общи работи. Отидохъ. На връщане въ София се отбихъ въ шивачницата на моя тетинъ Андонъ Коцевъ, който разтревоженъ ми събщи, че полицията е правила обискъ въ домътъ на другата ми леля, кждето живѣехъ. Славе съ еднакво старание, както и азъ, разпитваше за подробности и накрая спокойно заключи, че трѣбва да се касае до нѣкоя клевета на моитѣ противници, студентитѣ отъ опозицията. До вечерята той ми извести, че при обиска присъствувалъ и кумановеца Стойчо Добревъ, когото ругаеше. А азъ подозирахъ, че работата е наредена отъ самия Славе, който все пакъ може да се е усъмнилъ, че азъ имамъ нѣкаква връзка съ Александрова. Знаехъ, че той вече се е срещалъ съ въпросния Добревъ и е билъ въ честа връзка съ единъ детективъ отъ щипска фамилия, отдавна преселенъ въ София. Полицайтѣ бѣха отворили

шкафчето, кждето стоеха мои книги за прочитъ ; но набързо сж го затворили, виждайки, че тамъ има само книги. Тъкмо между листята на една книга се намираха последнитѣ две-три писма, получени отъ Тодора. Но и полицията и Славе се увѣриха, че нѣма конкретни данни за моя връзка съ поробена Македония ; или поне установиха, че въ квартирата ми нѣма писма.

Наскоро бѣхъ потърсенъ отъ единъ селянинъ отъ село Врасаково, или Сърчиево, Свети-Николско, на име Стоянъ. И той е билъ известно време четникъ. Каза ми, че неотдавна е дошелъ отъ Македония и нѣкои го отпразили до мене, понеже по-рано съмъ билъ работилъ при Тодора. Искаше да му се помогне отъ Щипското братство докато си намѣри работи ; а бидейки безъ пари, помоли ме да остане нѣколко дни при мене, за спане и храна, ако ми е възможно. Приехме го съ леля ми на драго сърдце и ни бѣ гостъ около една седмица. Сетне узнахъ, че билъ изпратенъ отъ славевци да ме разузнава. Гостенинътъ не успѣ, обаче, нищо да узнае отъ мене. Сжщиятъ човѣкъ следъ две-три седмици избѣгалъ, предалъ се на сърбитѣ. Можеше съ голѣма вѣроятностъ да се мисли, че бандитската група го бѣ изпратила, съ нѣкаква нейна задача, въ услуга на сърбитѣ.

Една вечеръ придружихъ Славе въ разговоръ до квартирата му. Надълго ми разказваше какъ трѣбвало Александровъ да се отнася къмъ прегрешилитѣ. Развиваше ми забъркани теории, въ които се четеше смущението на единъ егоистъ и грешникъ. Искаше да се представи чистъ като гължбъ единъ човѣкъ, раздвоенъ въ нѣколко неморални посоки. Следъ като капнахме отъ умора стоейки на крака предъ портата на неговата квартира, той намѣри за нужно да ми подсказе, че е време да се изясня съ тѣхъ ли съмъ или съ Тодоръ. Представляваше си вѣроятно, че постъпва дипломатически като избѣгва да визира направо мене, а говорѣше че всички македонци трѣбвало да си опредѣлятъ позициитѣ. Избѣгваше да каже, че той е съ правителството, по-точно съ тайната полиция. Излизаше, че Македония и емиграцията трѣбваше да избиратъ между Александровъ и разбойниците. Тази вечеръ Славе направи голѣма критика на Тодора ; но не посочи други негови минуси освенъ че билъ строгъ, хладенъ, не прощавалъ, билъ стегнатъ при отпуцане на помощи. Не изтъкна нито едно отъ голѣмитѣ му качества. Разбрахъ, че ми се налага занаяпредъ по-голѣмо предпазване. Следъ тоя разговоръ напустнахъ квартирата на леля ми ; Славе Ивановъ никога вече не ме видѣ.

Спрѣхъ се по-обстойно върху него и Стоянъ Мишева защото — както казахъ — безъ тѣхъ нѣмаше да се появи разбойническата група, която стана ренегатска. Въ Щипски, Кумановски и Струмишки окржзи тя извърши дѣла едно отъ друго по-страхотни и по-срамотни. Това ренегатство съставлява твърде важна — зловеща, разбира се — страница за историята на нашата народна борба срещу поробителя, лѣво отъ рѣката Вардаръ. Ако пъкъ не бѣ българското правителство и групата на федератиститѣ, Стоянъ Мишевъ и Славе нѣмаше да добиятъ криле за пъкленитѣ си замисли и да потънатъ до край въ престѣпления ; биха се оттеглили на частна работа нейде изъ широкия свѣтъ.

Лицата, които трѣбваше да отговарятъ предъ правосъдието на ВМРО, бѣха приети на служба въ българската полиция. Известно време тя ги пращаше край границата, да поставятъ засади срещу наши нелегални хора и идващи отъ Македония бѣжанци. Но не принесоха нѣкаква особена услуга на властитѣ. Чрезъ тая имъ служба окончателно свалиха маскитѣ си; не можеха да заблуждаватъ вече никого срѣдъ населението на кюстендилския край, а още по-малко срѣдъ тамошнитѣ македонски преселници.

Нека спомена нѣкои отъ престѣпленията, които извършиха въ България, опрѣни на полицията. Тя ги бѣше използвала и при изстѣпленията, които бѣха станали при Горни-Джбникъ срещу опозиционния съборъ. Сжщо така и при стрелбата срещу земледѣлския министъръ К. Томовъ по шосето за с. Банки край София.

Въ едно софийско кафене убиха Дане Богословски. Той бѣ хрисимъ момѣкъ; познавахъ го отъ родното му село Богословецъ, кждето презъ войната бѣхъ за известно време секретарь-бирникъ. Не пожелахъ да се завърне въ селото си следъ излизането му отъ казармата. Намѣрилъ работа въ това бедно кафене, кждето отмѣтниците го поканили да се постави въ услугитѣ имъ. Отказалъ, и затова сж посѣгнаха върху живота му. Представлявахъ си какво тежко впечатление може да е направило убийството му, въ свободна България, срѣдъ другаритѣ му въ селото, които лично бѣхъ опозналъ.

Убили бѣха въ София стария войвода Михаилъ Странджата.

Полицейски органи бѣха нападнали въ София запасния поручикъ Трайчевъ отъ Кратово. Завързала се престрелка, при която Трайчевъ пада, но другаря му прилѣпчанинъ Кирилъ Ивановъ успѣлъ да избѣга, гоненъ презъ много улици. Узна се, че при този случай е била въ ходъ провокацията на единъ таенъ полицай, който се опитвалъ да вмѣкне Трайчева въ нѣкакъвъ комплотъ срещу лица отъ управлението.

На тоя страниченъ фронтъ загинаха сжщо: Тодоръ Лазаровъ отъ с. Горно-Трогерци, Щипско; Иванъ Ташовъ отъ с. Морарци, Кукушко; Спиро Георгиевъ отъ Царево-село; Туше Чолевъ отъ Кукушъ; Вангелъ Андоновъ отъ с. Деро-Мислимъ, Мелнишко; Гьошо Стоименовъ отъ Щипъ; Санде Неманички отъ с. Неманици, Щипско.

Опиталъ се бѣ искрено да говори на Славе Ивановъ неговиятъ познатъ Кирилъ Джидровъ отъ Кочани, много по-младъ отъ него. Свършилъ бѣ солунската търговска гимназия; имаше дарба за рисуване и бѣ отличенъ математикъ. Ще кажа, че измежду моитѣ познати до сега той бѣ забележителенъ човѣкъ съ интелектъ и култура; рѣдко морална личностъ. Живѣеше затворено, следейки главно литература, вѣнъ отъ другата му работа като чиновникъ въ една банка. Изненаданъ бѣхъ, че Кирилъ се е решилъ да приказва на Славе. Той бѣше въ сжщностъ единъ идеенъ отшелникъ, откъснатъ отъ политическитѣ и отъ много други житейски въпроси. Потърсилъ бѣ по свой починъ разбойника, за да го морализирва. Десетина дни следъ като бѣхъ напусналъ дома на моята леля, срещнахъ въ банката Джидрова, който ми бѣ другарь отъ Солунъ. Тоя нѣженъ човѣкъ съ мжка ми

разправяше какъ всичко е казалъ на Славе направо въ очи. И вѣрваше, че го е раздрусалъ душевно и че ще се оправи. Казахъ му, че никакъвъ резултатъ нѣма да има и отъ неговия разговоръ, но че бандата ще смѣтне и него за свой противникъ и ще го ненавижда. Той кротко отговори :

— Не бихъ желалъ Славевци да ме смѣтатъ вече приятелъ. Не се боя. Трѣбва да ни води доброто намѣрение ; а мой дългъ бѣше да обърна вниманието му, като му покажа колко лошъ е пжтя що е поелъ.

Не мина много време и Кирилъ Джидровъ биде намѣренъ убитъ. Смъртта на Джидровъ е скжпа загуба за нашето общество.

По едно време четири-петъ души отъ бандата откриха колония-ленъ магазинъ на улица „Шипка“. Неподозирани отъ тѣхъ вѣрни наши хора известяха, че магазинътъ имъ служи по-скоро за свѣрталище и складъ на оржжие.

Истинско сражение се е развило въ Кюстендилъ срещу Стоянъ Ив. Антовъ, тиквешки войвода, родомъ отъ с. Мързень-Ораовець. Съ участието на полицаи и въ присъствие на околийския началникъ отмѣтниците заобиколили кжщата, въ която Стоянъ е билъ скритъ, наскоро завърналъ се тайно отъ Македония. Цѣлиятъ градъ е знаелъ, че обсадата се ржководи отъ окржжния управителъ. Антовъ е стрелялъ за отбрана отъ стаята си, добре заключена ; а отвънъ градъ отъ куршуми, срещу прозорцитѣ й. Обсадениятъ нѣмалъ намѣрение да се предава. Най-сетне измѣнникътъ Пано отъ с. Църнилище, Свети-Николско, счулва вратата и съ насоченъ револверъ се втурва въ стаята. Но въ мигъ и той и Антовъ падатъ пронизани отъ куршумитѣ, които взаимно си отправили.

Групата на отмѣтниците е имала зжбъ на Стояна, първо задето въ неговото кафене нѣколко месеци преди това е билъ убитъ единъ нейнъ членъ, като се е стреляло отвънъ. Подозирали Стояна въ съучастие съ нападателитѣ. Но още повече е билъ намразенъ заради наказанието, което Т. Александровъ бѣ наложилъ на Митрушъ Циклевъ отъ с. Горни Стуболъ, Кратовско. Този Митрушъ, братъ на известниятъ съ злинитѣ си Григоръ, е билъ вмъкнатъ въ четата на Антовъ, когато тя е заминала за Тиквешко. Тайната мисия на Митруша — както е казано въ изложението отъ Александровъ — била да убие Антова и му вземе хиляда и шестотинъ турски златни лири, които е трѣбвало да бждатъ занесени на Александровъ. Това сж били пари на ВМРО, запазени отпреди войнитѣ отъ бащата на Стояна.

Александровъ е билъ своевременно уведоменъ съ какво намѣрение Митрушъ постжпва въ тиквешката чета. Когато тя се отбива при Тодора, Митрушъ е билъ обезоржженъ, призналъ конспирацията си и е билъ наказанъ.

Стоянъ Антовъ бѣ решителенъ мжжъ. Нѣмаше голѣмо образование, но притежаваше будностъ въ по-голѣмъ размѣръ отколкото мнозина съ висше образование. Съ държанието си, погледа и фигурата си внушаваше почитъ. Смѣлъ и опитенъ човѣкъ, надаренъ и съ физически сили за нелегаленъ животъ.

Убийствата, които извършиха въ Кюстендилъ, създадоха не-

приятно за властта обществено настроение, а само въ наша полза. Появиха се млади борци отъ поробена Македония, които дебнѣха от-мѣтниците и имъ нанесоха чувствителни удари.

Изненадана бѣ цѣлата група, когато бѣ нападнатъ Славе Ивановъ. Не сж очаквали нападението да бжде извършено посрѣдъ пладне, до самото Народно Събрание въ София, кждето Славе обичаше всѣки день да се разхожда по най-хубавата улица. Изненадани бѣха и отъ факта, че нападателятъ изхождаше отъ съвършено нова срѣда, неподозирана отъ тѣхъ. Въпрѣки четиритѣ рани харамийскиятъ главатаръ оздравѣ. Револверътъ на Ангелъ Здравковъ (Ангелето) бѣ направилъ засѣчка. Нападателятъ бѣ отъ село Княжево, Софийско, явилъ се доброволецъ въ македонскитѣ редове*.

Друго нападение бѣ извършено върху група отъ бандититѣ надвечеръ, въ едно кафене на улица „Царь Симеонъ“. Раненъ бѣ само единъ. Разказвали на свои близки, че млади момчета стреляли откъмъ вратата. И това ги бѣ смутило. Но най-много се изплашиха, като падна убитъ Ване Арсовъ, пакъ посрѣдъ бѣлъ день. Върху него е стрелялъ двадесетъ-годишниятъ Трайчо Пацковъ отъ Щипъ, наскоро избѣгалъ отъ сръбския режимъ; кратко време е билъ нелегаленъ и пристигна въ София. Пацковъ се предаде на полицията.

Нападнати бѣха двама души отъ сжщата тайфа въ Горна-Джумая, кждето пристигнали по неизвестна работа. Тамъ въ сжщность се е касаело повече до тѣхно подплашване; стреляно е било отъ улицата срещу прозорцитѣ на стаята имъ въ хотела.

Въ Кюстендилъ Ипократъ Развигоровъ отъ Щипско Ново-село застреля одного отъ групата. Ипократъ бѣ станалъ нелегаленъ и се движеше съ четата на Траянъ Кръстевъ Лакавишки отъ с. Люботень, Щипско, а по-късно съ Кочанската чета.

Въ с. Коньово край Кюстендилъ бѣ наказанъ другъ измѣнникъ — Какальовъ, родомъ отъ нѣкое щипско село. Трима четници, дошли отъ Македония, преоблечени въ български войнишки дрехи, подирили Какальова въ селската община, при която служелъ като пѣдаръ, за по-лесно прикрытие. Казано имъ било, че е въ полето. Като видѣлъ войниците, досетилъ се че може да сж преоблечени лица и залегналъ да стреля. Но тримата успѣли да го повалятъ и се опжтили къмъ границата.

Злосторникътъ Стоянъ Мишевъ не можа да избѣгне наказанието си; но го получи малко по-късно.

Двулична роля играеше, помагайки тайно на измѣнниците, Марко Секулички; а открито имъ съдействуваше — споменахъ вече — неговиятъ внукъ Заре Секулички, който минаваше за най-важенъ

* Наскоро следъ това Сл. Ивановъ се озовава въ Виена и се поставя въ услуга на комуниста Димитъръ Влаховъ. Тамъ влаховци му написаха брошура презъ 1924 г. възъ основа на абсолютно лъжливи данни, които той е далъ, а тѣ отъ своя страна сж ги подредили споредъ изискванията на фалшификаторската имъ пропаганда. Едва ли ще ми се случи презъ живота да прочета друга книжка съ толкова измислици, изопачения, плитки хитрувания.

между анархиститѣ въ Кюстендилъ. Стариятъ Марко е познатъ въ този край като „персона грата“, защото преди 1912 г. е бивалтъ пунктовъ началникъ на ВМРО ; познатъ е билъ на всички нелегални дейци, минали въ тая посока границата ; а тѣ бѣха стотици. Истинско удоволствие бѣ да го слушате какъ майсторски разказва ; и когато знаете, че измисля — за да не кажа, че лъже — имате желание по-дълго да останете съ него. Въ една запазена бележка — фотографирана въ нѣкои наши печатни издания — Гоце Дѣлчевъ се обръща за услуга къмъ Марко, но направо го нарича старъ разбойникъ. Нѣкои приписваха на него убийството на единъ организационенъ куриеръ презъ турския режимъ ; човѣкътъ е билъ намѣренъ убить на македонска територия. Убеждението на мнозина е било, че убийството е устроено отъ самия Марко, който въ качеството си на пунктовъ началникъ е изпратилъ куриера да носи нѣкаква сума пари. По-стари дейци сж ме увѣрявали, че задграничниятъ представител Тодоръ Лазаровъ билъ наредилъ още преди балканската война тайно да бжде премахнатъ този несигуренъ хитрецъ, но засадата не успѣла. Както и да е, Секулички се явяваха въ времето, за което говоримъ, като опасни ятаци на отмѣтниците.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 26

РОДОТСТЪПНИКА СТОЙЧЕ ДОБРЕВЪ И НЕГОВАТА БАНДА

Произхода му е отъ с. Колицко, Кумановска околия, Македония. Билъ е нѣкога, презъ кратко време, четникъ въ четата на легендарния кумановски войвода, Кръстю Лазаровъ. Като такъвъ, той, при много случаи, е проявилъ дефектитѣ на своята смрадна душа, та е станало нужно да се бракова и прати въ забрава.

Септемврийскитѣ събития отъ 1918 година откриха границитѣ на България за много нравствени лешове. Единъ отъ тѣхъ бѣ и той. И той не закъснѣ да се намѣсти на призовано мѣсто, въ строя на прочутата и незабравима шпионска фаланга, устроена отъ покойния български министъръ, Александъръ Димитровъ.

Знае се, че въ устройството на тая шпионска фаланга, софийската сръбска легация и придадената къмъ нея сръбска военна мисия оказаха, по пжтища изповѣдаеми и неизповѣдаеми, ценно сътрудничество.

Едновременно съ него бѣше се намѣстилъ, тоже на призовано мѣсто, въ строя на сжщата шпионска фаланга и другъ родоотстъпникъ, еднакво злокачественъ като него, печалното име на когото, вече добре известно и популярно, е Христо Даскаловъ, родомъ отъ с. Смилево, Битолска околия, Македония.

Дейността и на двамата, като шпиони отъ поменатата шпионска фаланга, е низа отъ дѣла, едни отъ други по-свирепи, по-скверни и по-цинични.

Вѣнецъ на тия тѣхни дѣла, безспорно, бѣ погубването на най-

Сръбската държавна банда, начело съ ренегата Стойче Добревъ.

храбрия, на най-честния и на най-свѣтлия македонски синъ, Симеонъ Георгиевъ, бившъ Кочански войвода.

Знаятъ се подробноститѣ на извършеното човѣкоубийство. Подпомогнати отъ своя другарь по служба и по падение, Илия Тончевъ, изпълнявайки заповѣдитѣ на хора съ малки глави, съ тѣсни души и съ тѣсни умове, тѣ измъкнаха, презъ една злокобна августовска нощъ 1920 година, по противоправенъ пжтъ, отъ избитѣ на шестия полицейски участъкъ на българската столица задържания безъ поводъ, безъ основание и безъ прегрешение Симеонъ Георгиевъ, вързаха го, заклаха го, качиха безжизнения му трупъ на български държавенъ камионъ и го отнесоха въ землището на с. Жилинци, Кюстендилска околия, гдето го закопаха.

Смѣли и жестоки, когато бѣха подпрѣни, за да извършатъ злодейството, тѣ станаха страхливи и подли, когато разбраха, че се отдрѣпна, по понятни подбуди и разчети, подпората имъ, следъ като злодейството бѣ консомирано. Мѣркающитѣ се отмѣстителни ножове на Симеоновитѣ другари ги уплашиха и ужасиха. И тѣ... избѣгаха.

Христо Даскаловъ, надеждно дегизиранъ, при комбинирани грижи и съдействия на българската власть и на органи на софийската сръбска легация, „избѣга“ успѣшно презъ българската граница при гара Драгоманъ и се озова въ сръбската столица, Бѣлградъ, гдето се конституира интелектуаленъ сътрудникъ на сръбската власть въ разрушителното ѳ дѣло спрѣмо Македония, спрѣмо неговата родина.

Стойчо Добревъ, начело на единъ сборъ, съставенъ отъ нѣколко изчадия, лика-прилика на него, въоръжени и екипирани съ оръжие и дрехи, измъкнати отъ българскитѣ държавни складове, „избѣга“, тоже успѣшно, презъ българската граница при градъ Кюстендилъ и се озова въ гр. Криворѣчна Паланка, гдѣто се конституира физически

сътрудникъ на сръбската власт въ разрушителното ѝ дѣло спрѣмо Македония, спрѣмо неговата родина.

И сега, той и неговиятъ сборъ, смѣнили вече дадената българска държавна премѣна съ вражеска премѣна, ала задържали даденото имъ българско държавно оръжие, вилнѣятъ съ него всрѣдъ своя народъ, рушатъ съ него своята родина, обслужвайки една инородна и иноземна власт, свирепа, подла и коварна, която мърси родината имъ, мърси Македония.

Какво крушение, морално, какъвъ цинизъмъ, какво злокачествено родоотстъпничество !

Ние излагаме ликоветѣ на тия злокачествени родоотстъпници на показъ, за да бждатъ видени и запомнени не отъ ония, които ги знаятъ, а отъ ония, които не ги знаятъ и отъ ония, които трѣбва да ги знаятъ.....

Изъ в-къ „ Илинденъ ”, София, год. III, бр. 8,25 II 1923 г.

Взето отъ книгата „ Правителството на Стамболийски и македонското освободително движение ” ; споредъ данни на Вжтрешната Македонска Революционна Организация ; май 1923 г.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 27

УСЛОВИЯТА ЗА ПОМИЛВАНЕ НА РАЗБОЙНИЦИТЪ.

В. М. Р. О.

« Свобода или смъртъ »

18 окт. 1922 г.

№ 326

М а к е д о н и я

ДО ПОСРѢДНИЦИТЪ ЗА ПОМИЛВАНЕ НА УЦѢЛЪЛИТЪ РАЗБОЙНИЦИ И ТЪХНИ ВДЪХНОВИТЕЛИ.

Получено писмо, което освѣтлява Кюстендилскитѣ събития.

Злиниетѣ, които принесоха разбойниците на освободителното дѣло сж голѣми, грамадни. Съ извършенитѣ грабежи надъ българи, турци, и власи въ Македония и България — отъ края на 1918 год. досега, — грабежи, придружени съ жестокости, убийства и изнасилвания на моми и жени, малка частъ отъ които сж изложени въ приключеното приложение къмъ неиздадената брошура « Разбойничеството въ Македония »..., разбойниците и технитѣ инспиратори отчуждиха инороднитѣ елементи отъ Организацията, убиха довѣрието на населението изобщо у бившитѣ борци за свобода, подбиха престижа на В.М.Р. Организация, напакостиха на обезоръжена и беззащитна България, станаха причина за афери, предателства, свързани съ нови безполезни жертви и пр. и пр. А откато разбойниците се явиха задъ нѣкаква идейна маска ; « Федеративенъ » съюзъ или комитетъ, съ нѣкакви своеобразни печати, съ устава, правилници, позиви, съобщения и др. подобни, калжпени въ София, групираха се около тѣхъ всички престѣпници, измѣнници и шпиони, осждени отъ Организацията, съ цель безнаказано да вършатъ своето противонародно дѣло — грабежи и предателства — както сж случаетѣ въ гр. Щипъ, Струмишко и другаде.

Много време, усилия и жертви се изгубиха напразно въ борбата съ това голѣмо зло — разбойничеството. И сега, когато се почва най-ефикасниятъ начинъ на борба съ тѣзи злосторници, — да се избиватъ задъ граница,

за да не се увеличават тукъ страданията и мжкитѣ на поробеното население, намѣриха се посрѣдници за помилване на уцѣлѣлитѣ разбойници, съ което може би ще ги насърчатъ къмъ нови престѣпления, както стана и досега. Голѣма морална отговорностъ предъ Организацията и историята поематъ посрѣдниците за помилване. Централниятъ комитетъ на В.М.Р. Организация даде първото помилване на разбойниците презъ Септемврий 1920 год. за всички извършени до тогава грабежи. Това помилване само насърдчи по-голѣмата частъ отъ разбойниците и увеличи тѣхното число; милостята на Организацията тѣ счетоха за нейна слабостъ и помислиха, че могатъ безнаказано да продължатъ стария пѣтъ. Разбойниците правиха още 2-3 пѣти опити за помилване, — последния пѣтъ чрезъ Ване Арсовъ съ посрѣдничеството на Т. х. Кост., — и когато имъ се прати обща декларация съ условията за подписване отъ всички тѣхъ, подсрекнати отъ Сл. Ивановъ отказаха да подпишатъ декларацията (сега се заканватъ на Т. х. Костадиновъ да го убиватъ) и като идваха презъ Априлъ т.г. 36 души тукъ вжтре, съ цель да убиятъ члена отъ Центр. К-тъ на Организацията Богданъ и да унищожатъ самата Организация, Ване Арсовъ и другаритѣ му сж се хвалили, че съ «преговоритѣ» за помилване сж успѣли да измаматъ, да приспятъ Богдана, за да могатъ по-лесно да се справятъ съ него. Коя е гаранцията, че и сегашния опитъ не е нѣкаква игра за печелене време?

Макаръ да желаемъ искрено да не се пролива братска кръвь, когато българския народъ има толкова много кръвни врагове, съ които трѣбва да се разправя, опита на миналото, обаче, ни кара да бждемъ много предпазливи. Ето защо нѣма да бжде преустановено унищожаването на разбойниците тамъ, дето се намѣрятъ, докато не изпълнятъ по отдѣлно следнитѣ условия:

1) Всѣки отъ тѣхъ да се разкае искрено и да подаде до Централния К-тъ на Организацията молба за прошка и помилване, приподписано отъ двама гарантита отъ емиграцията тамъ.

2) Да пратятъ заедно съ заявленията печатитѣ: «Македонски Революционенъ Федеративенъ Сюзъ», (голѣмъ) и Македонски Революционенъ Федеративенъ Комитетъ» (малъкъ) и по 1 екземпляръ отъ всички позиви, съобщения, устава, правилници и др. под.

3) Ст. Мишевъ и Сл. Ивановъ да пратятъ подправения печатъ на Центр. К-тъ на В.М.Р. Организация и фалшивитѣ печати на Струмишки, Скопски и други революционни «райони», чрезъ които печати изтрѣгнаха 140 лири турски организационни пари отъ Струмишкия околийски войвода Георги Вѣндевъ.

4) Да престанатъ да влизатъ вжтре въ Македония сами, да працатъ свои орждия или да пишатъ писма противъ Организацията, да препрацатъ позиви, съобщения и др. под.

5) Да престанатъ да сж въ услуга на враговетѣ на македонската свобода противъ В.М.Р. Организация: а) на българското правителство, по чиято заповѣдь се убиха много заслужили на Организацията дейци и което въ сътрудничество съ сърбитѣ иска да унищожитъ В.М.Р. Организация; б) на отцепнишката «Федеративна емигрант. Организация» тамъ, която даде на разбойниците името си, съдействие и планъ за унищожение на В.М.Р. Организация и др. подобни и

6) Да се отдалечатъ отъ пограничитѣ на Македония околии и окрѣзи и отъ София, докато дадатъ доказателства, че сж се поправили и докато се позабравятъ престѣпленията имъ.

Чл. въ Ц. К-тъ на В.М.Р. Орг.: Т. Александровъ.

Взето отъ книгата «Правителството на Стамбулийски и македонското освободително движение»; споредъ данни на Вжтрешната Македонска Революционна Организация; Май 1923 год.

ПОКАЗАНИЯТА НА ВЛАДИМИРЪ СОСИПА

Именувамъ се Владимиръ Атанасовъ Биляровъ (Сосипа). Единъ день презъ зимата (1923 г.), Давидко ме покани да отидемъ въ Пловдивъ, гдето ще се явимъ на Македонския Федеративенъ Комитетъ. Отбихме се въ София и Давидко ни заведе у Стойчо Чочковъ. Последниятъ бѣше заминалъ за Пловдивъ, но жена му ни каза, че ще ни изпрати до него съ братъ си. Въ София останахме два дни, азъ у Чочкова, а Давидко и Андрея — на хотелъ. На третия день потеглихме за Пловдивъ съ шурата на Стойчо Чочковъ — Сандо и тамъ право въ гостилницата на Колю Костурчето. Стойчо ни каза, че въ тази гостилница ще се хранимъ бесплатно. Гостилницата се намира срещу фабриката «Мехмедъ паша», държи я Колю, но е на името на братъ му Кузе. За спане Стойчо Чочковъ ни заведе въ хотелъ «Виктория». На петия день отъ пристигането ни К. х. Риндовъ, касиера на федератиститѣ, чрезъ Колю ни раздаде пари, за да се облечемъ по-добре. На менъ даде 2000 лева, а на Давидко и Андрея по хиляда. При даването на паритѣ казаха ни, че ще ни издържатъ и ще ни даватъ пари, но каквото ни заповѣдатъ да го извършимъ съ готовность. Всички пари даваше Кочо х. Риндовъ. Когато се събрахме въ гостилницата на Колю, всички тѣхни хора приказваха грѣцки. Когато ни даваха паритѣ Риндовъ предложи да дадемъ клетва, но Колю каза да почакаме малко, до като се събератъ всички. Единъ день Леонидъ, отъ с. Гърчища (Гевгелийско) ни каза, че по заповѣдь на х. Риндовъ, трѣбва да отида по нѣкои фирми (богати хора въ града) и съ квитанция въ рѣка да ги заплаша да внесатъ паритѣ още нея вечеръ. Азъ отказахъ. Тѣзи, които отидоха по тази работа, снабдяваха ги съ пистолети. Веднажъ, не помня коя дата, къмъ 9 часа вечерята, азъ, Леонидъ, П. Чочковъ, Дерменджиевъ и Илю Жековъ се събрахме предъ единъ магазинъ, да изнудимъ господаря и да вземемъ пари. Менъ ми стана лошо и Леонидъ ми каза да отида право въ гостилницата, а тѣ останаха тамъ. Когато се върнаха казаха, че не сж свършили никаква работа, защото имало голѣмо движение. Разправяха ми, че тѣ по такъвъ начинъ сж събрали много пари въ Пловдивъ и Татаръ-Пазарджикъ. Това ставало по следния начинъ: отиватъ при нѣкой богатъ гражданинъ (въ кѣщи или дюкяна му) всички въоръжени, дадатъ му да подпише квитанция и ако не се съгласи, на другия день му искатъ двойно. Стойчо Чочковъ бѣше се върналъ въ София и следъ нѣколко дни дойде пакъ въ Пловдивъ, за да иска пари отъ комитета, но не му дадоха и той се скара съ Колю, който отказа да дава храна на Илия Жековъ и нѣкои други. Стойчо Чочковъ му каза сърдито: азъ съмъ довелъ тия хора и ще си ги взема, нѣма да оставя да ги използватъ. Тогава той повика менъ, братъ си Петъръ Чочковъ, Пандурски, Жековъ и Никола Дерменджиевъ отъ Одринско. Вечеряхме въ друга гостилница и трѣбваше да потеглимъ. Азъ и Жековъ пропуснахме влака, а Дерменджиевъ избѣга. Опредѣлихме среща въ кѣщата на Сандо, шурата на Стойчо Чочковъ, които живѣеха къмъ подуенската гара. Жековъ остана въ Пловдивъ, защото не му изпратиха хиляда лева, които искаше. Азъ потеглихъ за София и въ кѣщата на Сандо намѣрихъ Пандурски и П. Чочковъ. Оржжието и дрехитѣ бѣха приготвени. Вечерята дойдоха Давидко, Воденски и Андрея. Стойчо Чочковъ ми каза, че отиваме въ Дупница, но кжде ще спремъ, знаятъ Пандурски и Давидко. Азъ, Пандурски и П. Чочковъ потеглихме съ каруца презъ Владая, за да прекараме оржжието. Давидко, Воденски и Андрея заминаха съ влака. Пристигнахме въ гр. Дупница и каруцата разтоварихме къмъ края на града. Всичко бѣше въ чували и минаваше за стока. Азъ останахъ да пазя вещитѣ, а Пандурски и П. Чочковъ отидоха въ града. Вечерята по тъмно се върнаха съ каруца, натоварихме багажа и го закарахме въ домътъ на Иванъ Чорлевъ. На втория или на третия день на Коледа, не мога да си спомня добре, дойде при мене Христо Желѣзнички и ми каза, че ще ме чакатъ въ дома на Иванъ Чорлевъ. Щомъ се мръкна отидохъ тамъ и сварихъ другаритѣ си въ четнишки дрехи. Вечерахме, пийнахме си и азъ взехъ да се стѣгамъ.

Забравихъ да добавя, че съ федератисткитѣ групи, които обираха гражданитѣ въ Пловдивъ, имаше много дедективи, единиятъ отъ които се казваше, мисля, Трайко. Това обстоятелство ми даваше право да мисля, че и властта е съ федератиститѣ и ми даваше куражъ.

Подписали за неграмотностъ две лица.

Присъжтствували поемни лица.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 29

ПОКАЗАНИЯТА НА ХРИСТО ЖЕЛЪЗНИЧКИ

Именувамъ се Христо Стоименовъ Желѣзнички, плененъ другаръ на федеративната разбойническа банда на Илия Пандурски и Петъръ Чочковъ.

Въ с. Рила 7-8 дни работихъ въ инсталацията (електрическата) надъ селото, подиръ което трѣгнахъ за Дупница. Постъпихъ въ Дупница на работа въ Пожарната команда. Куртевъ ме запозна съ д-ръ Петровъ и съ Чорлевъ и имъ разправи, че бѣгахъ отъ автономиститѣ. Веднага ме пратиха за пазачъ на общинската градина съ 1600 лева месечна заплата съ безплатна квартира, освѣтление, отопление и зеленчукъ за храна. Въ Дупница стояхъ до Коледа. На 5 януари 1923 г. отъ София дойдоха Илия Пандурски, Владо Сосипа и Петъръ Чочковъ, като докараха една каруца съ оржие и дрехи. Въ дома на Сосиповия роднина въ горната махала стовариха тия вещи. Сосипо остана да спи тамъ. Чочковъ и Пандурски отидоха да спатъ при Чорлевъ. По трена стигнаха отъ София и Давидко Вангеловъ, Георги Воденски и Андрея Ивановъ. Чакаше се да дойде и Илия Жековъ отъ Радовишко и нѣкое турче отъ Струмишко, но не додоха. На бждни вечеръ се събрахме на вечеря въ училището. Щомъ се стъмни добре, дойдоха Чорлевъ и Владо. На вечерята бѣше и училищния слуга, съ когото станахме 11 души : азъ, Чорлевъ, Владо, Пандурски, Чочковъ, Воденски, Давидко, Андрея, Механджийски и Т. Яневъ. Чочковъ каза на Чорлева : « Ще има нужда да се отвори отъ тукъ каналъ, за да преминаватъ федеративни чети за Гевгелийско, Воденско, Тиквешко и др. ». Следъ вечерата Пандурски и Чорлевъ се отделиха на страна и шушукаха около 1 часъ. Механджийски и азъ си отидохме по-рано, а останалитѣ на бждни вечеръ преспаха въ училището. На другия денъ рано Чорлевъ и Пандурски ходиха въ дома на първия. Вечерята въ домътъ на Чорлева взехме да се обличаме въ четнишки дрехи. Дадоха ми една манлихерова дълга пушка, патрони за нея, две войнишки куртки, два войнишки шинела и единъ чифтъ калцуни. Вечеряхме у Чорлева. Ние потеглихме 10 души. Чорлевъ ни изпрати до чешмата при къщата му, ржкува се съ всички, пожела ни добъръ часъ и успѣхъ. Нощувахме и денувахме въ Мурсалевскитѣ ханчета при ханджията, познатъ отъ по-рано на Пандурски. Потеглихме по трасето на дековилката, стигнахме въ с. Падежъ при зори въ дома на Тодоръ. Домакинитѣ бѣха 2 мъже и 1 жена и 2 или три деца. Обѣдвахме тука, а за вечера минахме въ с. Дебочица въ дома на Пандурски, гдето сварихме майстори, почакахме да си излѣзатъ и после влѣзохме. Бащата на Пандурски дойде пиянъ и каза на Пандурски : « или бжди кочъ или нека те газятъ всички ». Зетя на Пандурски дойде сжщо при насъ. Следъ два- три часа минахме въ Андоновата плѣвня и тамъ ни знаеше още едно лице. На другата вечеръ Пандурски поиска да убиемъ Димитрачко и още одного отъ Дебочица ; съ него се съгласи само Чочковъ, а ние се противопоставихме. Вмѣсто бой взехме му едно агне безъ пари. Отъ тукъ преминахме въ сръбско и въ Умленскитѣ колиби видѣхме Иванча Умленски, който ни даде храна. После стигнахме на Бабинскитѣ колиби, мѣстносттата « Требомиръ » и тамъ останаха Воденски, Сосипо, Пандурски и Чочковъ, а другитѣ отидохме на други колиби половинъ часъ далече. Следъ обиколката на още 2-3 колибарски селища стигнахме на Механджийската колиба, и къмъ 8 часа следъ пладне напуснахме и нея. На всички срещани овчари се даваха позиви отъ федератиститѣ. Четѣха се устави. Отъ Механджийската

колиба тръгнахме да идемъ въ кжщата на Георги Тренчевъ и на мракъ уловихме сина му, съ който отидохме у дома имъ гдето вечерахме. Чочковъ и Воденски настояваха да се убие стария Тренчовъ, за гдето презъ лѣтото той ги издалъ на милицията. Скрихме се въ Тренчовата кошара и чакахме два дни да се върне стария Тренчовъ отъ пазара — въ Берово и чакъ на третия день той се зададе на конь. Механджийски и азъ наблюдавахме, а Чочковъ и Пандурски го хванаха.

Пратиха ме да докарамъ сина на Тренчева. И двамата, синъ и баща, вързахме, а вързанъ бѣ колибаря Прилича, за да се прикрие, че той има участие въ залавянето и убийството. Тренчевъ докарахме въ кжщи, сина оставихме при слугитѣ въ една стая и азъ го пазѣхъ, а Пандурски, Механджийски въ другата стая държаха вързания баща и го изтезаваха. После видѣхъ, какъ Тренчевъ бѣ горенъ съ желѣзо по врата и лицето. Воденски и Чочковъ почнаха да тършуватъ изъ кжщата. Тѣ намѣриха паритѣ въ сандѣка и разни дрехи. Бащата сжщо докараха да го пазя при менъ, а тършуването продължиха тѣ. Подиръ това Пандурски и другитѣ — не помня кой — изкараха сина и бащата надъ кжщата, гдето всички отидохме, като у дома затворихме домашнитѣ, за да не викатъ за помощъ. Залаяха кучетата и азъ отидохъ за часови, а другитѣ убиха двамата Тренчови. Другаритѣ ми казаха, че на сина и бащата сж турнали примки на врата, по двама теглили примкитѣ, а други ги измушкали съ щикове. Пандурски съ свещъ провѣри измрѣли ли сж. Подѣлихме си по около 1000 лева книжни български и сръбски пари; имаше две лири златни, които Чочковъ купи и тая сума раздѣлихме. Паднаха ни се по малко сръбски пари. После при кантона Пандурски ни каза, че трѣбвало да убиемъ Колтата въ Сухострѣлъ, българска територия. Чочковъ и Воденски се съгласиха — останалитѣ пакъ се противѣхме, но първитѣ ни казаха, че щомъ не искаме да извършимъ това, да оставиме оржието и дрехитѣ, а да вземемъ по една икона и да станемъ просеци и калугери. Пандурски прибави, че той ще граби и убива, защото билъ загазилъ по всички посоки. Тръгнахме всички и отидохме въ с. Брѣстово. Съ бинокълътъ видѣхме отсреща въ една кжща Колтата и цѣлъ день го наблюдавахме. Наближихме вечеръта къмъ махалата, гдето бѣше Колтата. Азъ, Механджийски и Воденски бѣхме до кжщата на Брѣстовеца Иванъ, а презъ това време другитѣ уловиха вече Колтата, самия Иванъ и Лесо, митнически стражаръ. Колтата закахме до Сухострѣлъ. Влѣзнахме въ кжщата на хазайно му Псалтирко. Чочковъ поведе Псалтирковица да отвори стаитѣ, сандѣцитѣ и Чочковъ имъ взелъ паритѣ именно: 25 лири, 7 бона по 1000 лева и около 12000-13000 лева книжни български. Подкарахме вързанитѣ къмъ гробищата. Азъ държахъ Псалтирко, Чочковъ наново му поиска пари. Но Псалтирко му каза: можешъ да ми вземешъ живота, но нѣмамъ други пари. Тогава Чочковъ го мушна съ ножа си въ гърдитѣ, а Пандурски викна Механджийски да отиде да мушка, за да може Псалтирко по-скоро да умре и да нѣмало време да вика, тѣй като българската застава е близо. И азъ го мушнахъ единъ пжтъ и отидохъ да видя, има ли шумъ къмъ заставата. Константирахъ спокойствие. Връщайки се, видѣхъ Колтата увисналъ на едно дърво. На гърдитѣ му закачиха писмо.

При границата стана подѣлбата на паритѣ. Отъ тамъ презъ едни колиби и по шосето Берово-Царево надъ Црѣвникъ, а на другия день отидохме на Умленскитѣ колиби, гдето съ насъ се съединиха провиненитѣ предъ В.М.Р.О. Иванъ и Христо Умленски. Отидохме къмъ Робево и после къмъ с. Мачево. Отъ Мачево отидохме въ планината и тамъ часовия Иванъ видѣ въ зори организационна чета. Искахме да бѣгаме, но тръгнахме да я ударимъ. Обаче. попаднахме между огънь отъ три страни и отстѣпихме. Паднаха убити другаритѣ ни Иванъ Умленски и Трайко Яневъ; а ранени Г. Механджийски и Хр. Умленски. На една колиба превързахме раненитѣ. Бѣхме захвърлили чанти, пелерини, шапки, кепета и пр. Шалкитѣ ни бѣха арнаутски бѣли кечета, купени отъ Берово и навезени отъ Трайко и Пандурски съ емблема, кукъ и сърпъ съ червени конци. Избѣгахме къмъ Струмица и 7-8 дни се скитяхме изъ Барбаревскитѣ колиби. Хлѣбъ взехме отъ дървари. Обратно дойдохме до Русиново и научихме, че наблизко е организационния войвода Кушовъ. Затова хванахме къмъ Егуменскитѣ колиби. Презъ дена

дойдохме въ Беровската планина. Обаче, неочаквано запукаха пушки и ние почнахме да бѣгаме. Хр. Умленски загуби револвера си и азъ загубихъ затвора на пушката си. Додохме къмъ Пехчево. Осъмнихме се да не сме издадени и упжтихме се къмъ границата, минахме и хванахме единъ овчаръ да ни води, но той призори избѣга, следъ което видѣхме и милиция. Досетихме се, че търсятъ насъ и хукнахме къмъ сръбско. Подиръ малко се повърнахме въ българско въ гората на Църварица. Тукъ се яви споръ. Пандурски тогазъ взе отъ Сосипа пушката, защото той му я билъ далъ. Ние спяхме въ гората, а на следния день тръгнахме къмъ Цървице. Спяхме въ фролошката воденица и къмъ 10 часа презъ деня стигнахме въ Бобошево. Обаче, милицията ни залови въ селото, вързаха ни и така свърши експедицията ни. Туй бѣше на 14 мартъ. Пропуснахъ да съобща следнитѣ работи: Пандурски ми разправяше веднажъ, че той е извършилъ обира надъ власитѣ при Лисецъ — лѣтото 1921 г.

20 мартъ 1923 год.

Подписъ : Хр. Симеоновъ Желѣзнички.

Присѣтствували поемни лица.

28 март 1957 г., Милахо

Драги Радо,

Мне известо е че в Милахо вие сте имали Младия Бал-
 жак. В разговорите той, не знаей как, поинак не е
 тема която ми се вие много интересна и която, събта
 и тедъ меучалко ми интересува. Въ време на маж. дѣло
 и виежикъ ми се маж. дѣлуе той ми одличаваше че бил
 много лесно и че сагражски. Той даке се кридави, че
 беръ да знае, той емо се одобенел си автомобил из-
 валъ талеко вонъ од Софий Т. Паница следъ удѣството
 на Гарвановъ и Сарофровъ. Въ разговорите той категорично
 каза, че сагражски погврналъ виежикъ съ софийския дѣ-
 велъ и че гуръ Фредитандъ.

Тъзъ баладавалъ каза следното:

Чке сагражски имаме винаги се криелъ съ дѣлове-
 за въ Софий при Фредитандъ. Той отиваше талеко
 себъ за да знае виежикъ, когато искаше. Дворцови
 хора се сѣбчуха съ чке сагражски също така.

Единъ денъ чке доиде въ Софий при мене и погов-
 ре виежикъ да става и да го закараемъ съ автомобилъ
 си за колелъ самоковъ. Статомъ, зашто трѣбваше да
 става и да го откараемъ. Така миселъ, че трѣба да
 бже како отижоше въ гаража и шефвора ми
 ижика автомобилъ чке грубо го избуга и му каза,
 че той не е да кара и че азъ мже че трѣба да
 шофрираемъ. Шефвора протестира, че искаше да оста-
 ви колата азъ да шофрираемъ, зашто имаме го-
 ственъ сѣбъ. Но чке като го избуга въ това време
 виежика дѣламе неможнати на мене който чке виежикъ
 въ себе си така трѣбаше азъ да караемъ колата.
 Това бже дѣламе следъ удѣството на Гарвановъ
 и Сарофровъ въ Софий. (Ето разбрахъ, че сжителъ одъ
 неможнати, който чке доведе да закараемъ колелъ
 самоковъ, бил самиятъ Тодоръ Паница.

По това време имаме доста големо търсене при
 Софий на Паница. Крели съ го при Софий. Но одъ
 дворца е билъ себъ себъ чке ми самиятъ

Патрица на вѣтка уѣта за дѣе изкаранѣ отъ
Еодрихъ Така и стана, като азъ съмъ го изка-
ралъ дѣръ за го пожуваемъ.

Балабановъ твърди и положително, че пре-
дупреждението за изкарването отъ Еодрихъ на Па-
трица е дѣло на ѣравето отъ звореза, за да се
уседимъ на дѣе и на Патрица.

Литеро воденъ дѣрвоуви:

Асѣвъ

5 ноември 1957 г., Милано

Драги Радко,

На връщане от Белград се отидох в Милано. Използувах пърестоп си да видя и Г-н Мв. Балабанов. Той се зарадва, че аз се алази и вечеракме заедно по негова покана. Разли повдигнах в праса за две сандански и оттошешките аз с Фердинанда. От разговора изважихме заключението, че Балабанов не само трябва да е бил Служник, но и иштински с Сандански Сандански данке е и вбръхваел сволта сигурност в пръетъ на Балабанов в моменти следъ убийството на Гарватов и Сарафов.

По разговора аз аз казах: „Зити ели е, и убийството на Гарватов и Сарафов не е пръетъ земаата.“

Балабанов отговори: „убийството не е пръетъ земаата. В сигурност то е веле земаата, но е истината стага доста време следъ това, и маме дълбок сиб.“

Властита отнагамот, следъ убийството, не вје сериозни ебрки за издирване на Сандански и Паница. Доускаем не че вје ебрки поодъ влиднето на зворега. Но сетне е принудена да веме по-сериозни ебрки. Това двойно убийство е отпуско не само Софил и и утла бьегарил. Съ вримане на тил ебрки аз себтаем, и Сандански е бил пръетъ пръетъ от Фердинанда. Вече с Паница да найусе Софил. Доускаем, че Митович е пръетъ пръетъ Сандански от името на Фердинанд. Митович, който е нагаеиел на по-мудеиел частна окало зворега, е доверето ели митъ на Фердинанд. За това и маме ошавател.

Из маме е Сандански е поодъ влиднето на зворега, на Фердинанда. Всичко, което той е издиршил отъ змаелте, е издиршено поодъ влиднето на Фердинанда. Ако той е найакосил на македонската организация, това е найравил само поодъ лигното влидние на Фердинанд. Сандански е отого не-сто пръетъ Фердинанд. А за какво ли разговарил така ред с него?

Наскоро следъ смъртта на Сандански аз по-

Един поговорил ехт конне поглед отъ гиста араб-
ската кобула погледна на Сахдаски отъ тур-
скиел суртатъ. Той говореше се като рогъ кобулата,
че еи погори конне имать поглед отъ чел. Тъ стъ
гиста арабска погори. Свизотъ говорилъ на турците
мѣтсе, докато е билъ живъ. Наскоро следъ неговото
умиство еи догесоха въ Софий коннето. Догесе еи
го Таско Стояковъ. Коннето стъ гиста погори, еи го
улето; казваше се го стълата всѣка суртатъ въ
кухнѣта, ја да се погори да лже закаръ и хѣбъ.
Така, и изветили волѣта на Сахдаски следъ
сѣвртѣта му

Сахдаски стъ еи го гиста три еиѣ биле въ
Софий, биле въ баракото. Вр имать еи го гиста
отъ него отнадици се гавно до прѣнасличе на оръжие
и разни материалел. Но всаки гиста изрѣчка
три Солдатировикѣтъ казъ Софий прѣгъ последната
воѣта. Крѣтата еи стъ разрушѣта отъ разрушѣтелѣта и
запамятели болѣи. Така се и архивитъ еи ведѣ
въ Библиотекаѣта еи изрѣчка"

Егѣ светѣта Балабатовъ хвърѣл върку Сахдас-
киел конал еи гока, въпрѣки се вриѣѣтѣ е замѣло
въ камѣтѣта му еи го погориѣти. Но улето има по-
ложителѣтѣта и катѣгориѣтѣта за отъшѣѣтѣта между
Сахдаски и фярдитѣтѣта и за велѣѣтѣта на Царѣ
върку Сахдаски го "визко, което той е върчил
отъ жѣлѣтѣта" (думѣта на салил Балабатовъ)

Мѣто свѣтѣта едърѣѣ:

Астѣѣ

Виниано, 27. 12. 57.

Милостивият и Драги Приятелю,

С благодарност за Вашите любезни
поздравления които най' пръв ми
отрицаяло и Ви мога да предадете
на Татара Михаила заедно с мой
почитание и искрени благодарности за
щастлива Жена Тодина.

Що се касае за загаданието ми
от вас вярно за Саудански, трябва да
Ви кажа, че минаха много години от
тогава и може да изгасне вчерашният
и спомени да не бже замисли ч' мисль,
минала обаче, че ако се дѣт думи Ви
кажа това ще е още пресно в нашата
ми и скъпо е с Вашите спомени и
братски, ще додете до едно безспорно
заключение.

Не беше за мен тайно, че
Саудански вярваше, много често, в
дворца през северната врата и

мои тогава ми правеше впечатление, че
лицата там са парадна и дълга си.

От страшни и по касни стъпки,
които се си спомням от където и какви си
миама, остава у мен впечатление, че
Бандански е един предпреем, че ми
беше приятелство (мама угод Митович)
и въздушен и огорчен, че трябва да
дела е дано мура на стого въздушен.

Дали тога е сметан за
отпаден, за това което е вършил и
е станал неприятели на Фердинанд
(когато като е бил приютен) и не може
Вин? не правим от мен да прецедире.

Много се решавам, сина си, да
пътувам, ако обаче доде където Вас,
и не се разваля моят да се Ва Вага

и да Ви стисна ръката, тъй от душа
на душа може да ни стониме работи,
които дълга Ви интересуват.

Сърдечно Ви поздравявам,

Вашият Димитър!

P.S. Кривошеи Ви кризата пробива така
както Ви пише

Милано, 14. 1. 58.

Уважаеми и драги пријатели,

Ваше в: припоување по. мислењето
 Ви пишувам оти у т. н. на кметот, ако
 отивора категоријата се стравуваат,
 не мога да ви позведа да се напре-
 вите едни неправилно заклучоци по
 впроста, коишто Ви интересува, зашто
 не мога да ви дам субјект на кога
 се помина спореве, одат не може
 да става дува за години пред
 судиството на Сарафови и Варванови.

Посецијата, да што говориме и
 што не се биде јуби, мога да
 бидат како мисли пред произнесува
 прекирати, ако се биде прекинат
 вобуе. Факта, се се е малоринг,
 и определено време, да се напука
 станицата, или ми се, укажа се
 мисла време е останала. Мал
 време аз поздравим - бој да знам
 поголемио - се е биде Мирковиќ.

./.

ОРАНЖЕВАТА ЕКСПЕДИЦИЯ ВЪ НЕВРОКОПСКО

Показанията на единъ отъ участниците въ Оранжево-федеративния отредъ на Българското Правителство, изпратенъ презъ м. априлъ т. г. въ градъ Неврокопъ, отъ гдето той доброволно се предава въ редоветъ на Вътрешната Македонска Революционна Организация :

« Следъ Кюстендилскитѣ събития се сформирова въ София, въ помѣщеніето на казармата на 1-ва дружина една полицейска школа, прѣко подчинена на Вътрешното министерство. Въ тази школа можеха да се приематъ лица само по препорѣка на дружбитѣ. Безъ съгласието на дружбитѣ никой не може да се запише тамъ. Предназначението на тази школа бѣше да се обучатъ нѣколко хиляди вѣрни борци, за въ случай на нужда, изходящи отъ срѣдата на дружбитѣ. Тѣзи хора се обучаваха като редовни войници, не се назначаваха на служба или работа нигде, защото нѣмаше нужда отъ тѣхъ, Съ една дума, тѣ бѣха хора повикани да пазятъ интереситѣ само на « Земледѣлския Съюзъ ». Отъ тамъ получиха титлата « Оранжева Армия ». Заплата получаваха по 1500 лева на месецъ, плюсъ облекло и храна, квартира, освѣтление и отопление. За началникъ на така наречената « гвардия » е подполковникъ Добружански, по убеждение земледѣлецъ, а за неговъ помощникъ Бакърджиевъ, бившъ главенъ инспекторъ на полицията. Презъ тази школа, до колкото знамъ, минаха много хора, едни се уволниха, други сега напоследъкъ бѣха изпратени по изборитѣ въ Стара България, а една голѣма частъ — не по-малка отъ 1000 души, — се изпрати въ Петричкия окръгъ. На мѣстото на заминаващитѣ сжция денъ идваха други отъ дружбитѣ. Въ тази гвардия, чисто « земледѣлска », се допущаха агитатори отъ « Земледѣлския съюзъ » да ѝ говорятъ политически речи. Между ораторитѣ най-често посещаваше казармата Димитъръ Кемаловъ, придруженъ отъ Стояня Калчевъ. Речитѣ на първия бѣха особено предизвикателни по отношение на македонското движение. Кемаловъ имаше връзки съ оранжевата гвардия чрезъ помощника Бакърджиевъ, съ когото се познаваха отъ Неврокопъ.

Презъ м. февруари н. г. почти всички избѣгали отъ Неврокопско и Петричкия окръгъ бѣхме разколебани и искахме да се завърнемъ по домоветѣ. Това настроение даже се изрази и въ нѣколко конфликти доста остри, които обаче биваха потушавани отъ Д. Кемаловъ съ забележка, че това е разколъ и тѣзи, които повдигатъ подобни въпроси, сж измѣнници и невѣрни спрѣмо « Земледѣлския Съюзъ ». Отъ този месецъ и следъ честитѣ тогазъ конфликти Кемаловъ започна да говори на всички ни, че нѣма защо да се тревожимъ за завръщането ни, защото този въпросъ билъ на дневенъ редъ въ Министерския Съветъ, обаче, не могатъ да се споразумѣятъ относно мѣрките, които трѣбвало да се взематъ, крути или миролюбиви, защото министритѣ не се погаждали. Заговори се за реконструкция на кабинета, следъ което всички мѣрки щѣли да бждатъ взети. И така, следъ реконструкцията, Кемаловъ весело говорѣше, че дойде дена. Започна да ни учи да пишемъ писма до министритѣ, въ които да очернимъ Автономистическото движение като чисто блокарско. На мене на нѣколко пжти говори да пиша писма лично до Министъръ-Председателя, обаче, азъ въпрѣки обещанието — никога не писахъ. Презъ този периодъ той е ималъ среща съ министъръ Обовъ, комуто говорилъ (преди да замине Обовъ въ странство). Министъръ Обовъ винаги е билъ въ услугитѣ на Кемаловъ като управляющъ временно Вътрешното Министерство. Утвърдяване списъка на контра-шайкитѣ преди падането на Неврокопъ стана отъ Обовъ.

Въ началото на месецъ мартъ Д. Кемаловъ ходѣше между насъ и на всѣкиго говорѣше да се готвимъ да отидемъ една депутация при министритѣ Стамболийски и Обовъ, Стояновъ и Муравиевъ. Понеже втория се опозори, а четвъртия не бѣше заелъ поста, решихме да отидемъ при Стамболийски и Стояновъ, който току-що постъпи. Депутацията бѣше начело съ Петъръ Ангеловъ и Хайдуковъ Никола отъ Горна-Джумая, бившъ депутатъ отъ болшинството. Намѣрихме Стамболийски въ Министерския Съветъ, той ни прие

въ присъствието на единъ господинъ, по външността му личеше, че не бѣше българинъ. На зададения въпросъ какво обичаме, думата взе Хайдуковъ и описа, че всички отъ депутацията сж напуснали роднитѣ си огнища, понеже били преследвани отъ автономиститѣ блокари, като носители на земледѣлски идеи. Министѣра, следъ като изслуша него, ядоса се и каза защо не си ми обадишь до сега. Хайдуковъ се смути; но отъ това безисходно положение го изкара Петъръ Ангеловъ, който взе думата и говори за убийствата, грабежитѣ, безчестията, налаганитѣ данъци и преследванията на земледѣлцитѣ отъ окръга. Министѣра попита: «е добре, какво искате сега»? — «Искаме да се завърнемъ и да ни осигурите живота», бѣ отговора. Следъ това министѣра каза да си отидемъ, а за останалото ще нареди потрѣбното, като ни облѣче всички въ властъ, и по такъвъ начинъ ще можемъ да се завърнемъ.

Забравихъ да кажа, че министѣра попита: «по убеждение какви сте: федератисти или автономисти?», отговора му бе, че сме само земледѣлци и че не принадлежимъ къмъ никоя фракция. Така се свърши разговора.

Още сжция день се събрахме въ хотелъ Златица и всѣка околия бѣше длъжна да състави списъкъ на хората си, който списъкъ щѣше да се представи на Стамболийски. До вечерята списъкътъ бѣше приготвенъ, представенъ и на другия день се съобщи, всички да се яватъ въ казармата при Оранжевата гвардия. Една частъ се явиха, тамъ се облѣкоха и въоръжиха; никаква задача не имъ бѣше възложена, само ядеха, пиеха и се готвѣха за Петричкия окръгъ, когато ще се издаде заповѣдта. Командата се наричаше «разузнавателна частъ при полицейската команда» съ началникъ Константинъ попъ Ивановъ и приставъ Атанасъ Драчевъ. Много хора не бѣха отишли въ казармата, останаха вънъ, обаче заплатата си отиваше. Въ последствие Константинъ попъ Ивановъ я получи и не я даде никому, като се оправдаваше, че който е билъ въ казармата, той ще получи заплатата, който не е билъ — нѣма нищо да получи. Недоволство имаше много, защото хората се бѣха разписали въ раздавателнитѣ списъци и по ведомоститѣ, а заплатата не имъ се даде. Това ставало по нареждане на Д. Кемаловъ въ когото и отидоха паритѣ; това положително знамъ. За задържането на тѣзи пари Кемаловъ говорѣше интимно на менъ, че ще се употребятъ за общи нужди, на първо време ще се издава независимъ информационенъ вестникъ, посветенъ изключително противъ автономиститѣ. Чрезъ него щѣлъ да опише биографиитѣ на водителитѣ на това движение. и пр. и пр.

Въ интервала между решението да се отиде въ казармата и до денътъ на тръгването ставаха почти всѣки день размѣни на мисли между представителитѣ на Д. Кемаловъ и тѣзи на Паница и на Стойче Чочковъ. Заминаването на Паница се пазѣше въ най-голѣма тайна. Стойчо Чочковъ дойде въ казармата съ 21 човѣка, облѣкоха се и искаха, колкото може по-скоро да тръгнатъ, а на насъ се каза да пазимъ дохождането на Чочковъ въ казармата въ най-голѣма тайна. Лично азъ не бѣхъ въ казармата, обаче тѣзи сведения зная положително, защото живѣехъ въ една квартира съ Кост. попъ Ивановъ. Стойчо Чочковъ и Паница не се знаеха и не действаха заедно до тръгването ни. Чочковъ се познава съ Яне Богатиновъ, и Левковъ отъ Пловдивъ. Въ София тѣ размѣниха нѣколко писма между Чочковъ и Паница. Куриери бѣха Георги Кираловъ и Григоръ Милчиновъ. Тѣзи срещи и преговори продължаваха дълго време между поменатитѣ горе лица и между много други, на които имената не зная, обаче, всички бѣха хора добре охранени и все македонци федератисти. Чочковитѣ хора бѣха всичко до последния моментъ около 30 души, отъ които половината войводи, отцепници и осждени отъ В.М.Р.О. Между тѣхъ имаше двама войводи, на които имената не зная и които въ 1920 година на сръбска територия сж ходили съ четата на Крумъ Зографовъ, за да унищожаватъ В.М.Р. Организация и лично Тодоръ Александровъ.

1. Целта на организирането.

Целта на организирането бѣше, Паница и всички останали войводи, на всѣка цена да превзематъ Неврокопската околия, гдето Паница разчиташе

на успѣхъ, благодарение връзките, които ималъ съ старитѣ Санданисти и съ нѣкои отъ настоящитѣ фактори, вмъкнали се въ организацията. Следъ като се превземе околията, набързо, набързо да се сформирова тѣ чети, изключително съ Санданисти, като по такъвъ начинъ акцията му щѣла да се популяризира най-първо въ Мелнишка околия, гдето ималъ свои хора, които нѣмало да окажатъ съпротива, и следъ това между останалитѣ околии въ окръга. По такъвъ начинъ Паница щѣлъ да остане заведущъ Петричкия окръгъ на мѣстото на Алеко Василевъ. Най-главната целъ, обаче, е да се премахне Тодоръ Александровъ на всѣка цена и съ каквито и да сж срѣдства. Агенти въ Мелнишка околия за тази целъ имало, а сжщо и въ Неврокопска. За помагачи въ Неврокопско той считаше свещ. Миланъ Коневъ, Иванъ Коюмджиевъ, Димитъръ Пенковъ, Стефанъ Урдевъ, Ангелъ Тетимовъ и др. санданисти. Щомъ дойде Паница въ Неврокопъ повикалъ последнитѣ лица и поржчалъ имъ да образуватъ друга организация противъ автономиститѣ.

2. Държане беседи или даване заповѣди, писмено или устно, отъ кого и какви.

За общъ началникъ за нашата команда бѣше Кост. попъ Ивановъ, обаче, фактически бѣ Паница. Паница нареждаше, въ кое село да се влѣзе, да се събере населението и му се обясни, че досегашнитѣ автономисти сж престжпници и т. н., само той е работѣлъ идеално за автономията. Следъ това да се види, какви суми е събирала организацията, и веднага да се изнамѣри сумата и да се прибере. Беседи отъ него имаше въ видъ на другарски разговоръ, а такива въ София имаше отъ н-къ школата и военния министъръ. При сжтствувахъ на речта на военния министъръ, предъ войницитѣ и стражаритѣ, произнесена въ казармата, гдето единъ воененъ направи забележка такава : « Господинъ министре, ние отиваме тамъ да възстановяваме авторитета на държавната властъ, обаче, насъ ще ни посрѣщнатъ съ куршумъ . . . Министъра лаконически отговори : « Който ви пусне единъ куршумъ, вие ще му пуснете 100 по гърба ». Такива устни заповѣди се даваха и отъ министъра на вжтрешнитѣ работи въ кабинета му, гдето на нѣколко пжти вика Коце попъ Ивановъ, Стоянъ Поповъ и др. лица. Въ сжщия духъ говори и главниятъ секретаръ Саповъ. Писмена заповѣдъ имаше Кост. п. Ивановъ само за дохождането му въ Неврокопъ, тя гласѣше така : До н-ка разузнавателна часть Кост. п. Ивановъ. По заповѣдъ веднага заминете за частта си за гр. Неврокопъ. Съ храна ще се снабдявате отъ военнитѣ власти, които сж длъжни да ви даватъ такава, а сжщо и съдействие » и т. н. Друго едно писмено упжтване имаше за военнитѣ действия, маршрута, произшествията, отношенията съ войската, цивилното население и т. н. И дветѣ бѣха подписани отъ н-ка Добруджански.

3. Имената на хората отъ групата, а тѣй сжщо и разпредѣлението и началници отъ тѣхъ.

Имената на всички не помня, зная само имената на Неврокопчани, а на Чочковитѣ хора много малко, защото съ тѣхъ говорихъ и се запознахъ отъ Батакъ насамъ. На които имената знаехъ, дадохъ ги още вчера. До с. Батакъ началникъ бѣше Кост. п. Ивановъ, а отъ Батакъ насамъ бѣше Паница. Бѣхме разпредѣлени на 5 чети, на едната бѣше Стоянъ Мишевъ, на другата Дерменджията, на третата Пехливана, на четвъртата единъ войвода, името на когото не зная, на петата Тодоръ Мавродиевъ. Чочковъ и др. 5 войводи заедно съ Паница бѣха щаба.

4. Срецитѣ съ разни министри, военни и цивилни съ Кемаловъ, Петъръ Ангеловъ, а така сжщо и разговоритѣ.

Както въ началото обяснихъ, срещи имаше много между Кемаловъ и Чочковитѣ хора безъ Паница, защото той се криеше въ къщи. Други цивилни се срещаха много съ тѣхъ, обаче имената не зная. Разговора, обаче, съ тѣхъ

зная; той се отнасяше изключително до предстоящата акция. Съ военни лица освенъ съ подполковникъ Атанасовъ (сжщиятъ който бѣше назначенъ за окръженъ управителъ), майоръ Никифоровъ и въ Доспатъ съ майоръ Салунджиевъ, съ други военни не съмъ зналъ да се срещатъ. Отъ министритѣ най-много Кемаловъ се срещаше съ Стояновъ и Стамболийски. Азъ нѣколко пжти съмъ питалъ Кемаловъ за разговоритѣ, обаче, той винаги криеше и самодоволно говорѣше, всичко е въ редъ, още малко остава, мѣрки ще бждатъ взети; какви мѣрки, обаче, той не обясняваше.

На 12 мартъ, когато бѣхме депутация и имаше думата Хайдуковъ, Стамболийски го прекжсна и му каза нервно, «защо ти като депутатъ, не си ми съобщилъ всичко това отъ по-рано», а Хайдуковъ смутено му отговори: «Азъ мисля, че Кемаловъ ви е обяснилъ всичко», обаче министѣра съ сжщата нервностъ му каза: «нищо не ми е обяснилъ». Следъ това имаше голѣмо роптание противъ Кемаловъ; всички го обвиняваха, че не е описвалъ положението, гдето трѣбва. Отъ тогава насамъ Кемаловъ всѣки день това вършеше, отъ министерство въ министерство. Разговоритѣ не можехъ подробно да науча, защото мизерията ме караше следъ дневната работа въ министерството да ходя и следъ 6 часа въ театъръ «Ренесансъ», гдето играехъ всѣха вечеръ до 12-1 часа. Ако имахъ възможностъ, щѣхъ да науча и най-малкитѣ подробности, защото той имаше безгранично довѣрие въ менъ.

5. Пжтя презъ кждето сж минали и що сж правили, съ кого сж се срещали, ятацитѣ имъ по пжтя въ предѣлитѣ на стара и нова България.

На минаване отъ София минахме презъ Подуенската гара, качихме се на влака за Т. Пазарджикъ. Презъ Бѣлово щѣхме да вземемъ и Чочковитѣ хора, които бѣха на Юндола съ Атанасъ Драчевъ и други нѣкои Неврокопчани и отъ стара България. Дали не бѣха готови, не знаа, но когато минахме Бѣлово, тѣ не можаха да се качатъ съ насъ, а дойдоха на другия день по обѣдъ въ Батакъ. Ние влѣзохме въ Пазарджикъ въ мръкнало, тамъ чакаха каруци ангажирани отъ Георги Кемаловъ, брата на Д. Кемаловъ, съ които веднага потеглихме за Батакъ, кдето стигнахме сутринята. Настанихме се въ единъ ханъ. Сжщия день дойде останалата частъ въ Бѣлово и се настанихме въ квартира. Спахме тамъ. До тогава не бѣше ясно, дали ще дойде Паница, обаче, съ нетърпение се очакваше. На другия день привечеръ съ 2 файтона дойде той, придруженъ отъ Венето и Георги Кемаловъ. Спахме и сутринята рано тръгнахме. Както споменахъ, въ Батакъ бѣхме по ханица и квартири. Голѣмо гостоприемство намѣрихме въ дружбата. Отъ дружбата познавамъ Янко Джамбазовъ и единъ горски стражаръ Петъръ. Отъ Батакъ спазме на чарковетѣ надъ Доспатъ. Забравихъ да спомена, че въ Батакъ Коце п. Ивановъ арестува Аликаната отъ Шабанли и Шакиръ Даутовъ отъ с. Сатовча, живущъ въ Шабанли и ги караха съ насъ, първия до Доспатъ, гдето го предадоха на пол. участъ, а втория го освободиха на чарковетѣ съ условие, да отиде въ Шабанли и донесе въ Доспатъ организационното оржжие. Спахме въ Доспатъ въ участъка, пощата и кафенето. Азъ бѣхъ назначенъ да пазя пощата, да не се водятъ разговори по телефона или по аппарата, защото разбирамъ да манипулирамъ и съ двата уреда. Презъ деня доловихъ следния разговоръ между майоръ Салунджиевъ и капитанъ Пейчевъ. Първия пита, има ли гости пристигнали въ Неврокопъ, втория отговаря има, две роти ли бѣше не помня точно, обаче, още две сж на пжтъ и неизвестно е кога ще стигнатъ. Салунджиевъ пита още други нѣкои части дойдоха ли? (въпроса бѣше за оранжевитѣ). Пейчевъ отговори, че други нѣма (и не може да се сети за какви пита) и пита: ами въ Доспатъ пристигнаха ли? Не, отговори Салунджиевъ, следъ това пита тамъ ли е Филиповъ. Пейчевъ отговори — не знамъ. Такъвъ разговоръ се водѣше и съ Слащенъ, обаче Салунджиевъ и тамъ нищо не каза. Презъ деня и вечерята Кост. п. Ивановъ бѣше при Салунджиевъ, отъ когото взе една карточница и около 20 сандѣка картечни патрони. Заранята тръгнахме за Сатовча. Презъ Усине, Курудере влѣзохме въ Сатовча. Въ селото бѣха доста хора

избѣгали, но имаше и останали. Отъ мѣстнитѣ хора видѣхъ въоръжени при насъ на позицията Никола Карталовъ и Лазаръ Карабожиковъ. Въ селото не стоехъ повече, защото се спречкахме съ Чочковъ за нанесения побой отъ него на телеграфиститѣ чиновници — мои познати. Надъ позициитѣ задъ Сатовча стоехме два дни, кждето се бѣхме окопали. Презъ деня въ сжбота или петъка майоръ Сапунджиевъ прати два сандѣка съ патрони, които до-караха трима стражари отъ сжщата команда — закжснѣли въ София.

6. Съ какви суми сж разполагали и отъ кжде.

Не зная отъ кжде разполагаха съ суми, обаче, положително зная, че ние когато мизерувахме въ София, Кост. п. Ивановъ похарчи 60 хиляди лева за 2-3 месеци, а може и повече. Голѣми суми харчеше Дим. Кемаловъ, но най-много попъ Ивановъ, който за една вечеръ е имало случай съ проститутки да харчи 2-3 хиляди лева. Отъ казармата заплаата получаваха по 1500 лева. Чухъ веднажъ, че взели отъ Вжтрешното министерство 100,000 лева. Имаше даже и недоволства. Това ми каза Ат. Драчевъ.

7. Оръжие, облѣкло и где какво е взето, има ли други материяли, каквито и да сж, и мѣстонахождението имъ.

Оръжие и облѣкло взеха отъ казармитѣ — на всѣкиго пушка, 250 патрони и комплектъ дрехи. Други материяли, оръжие или каквито и да е, нѣматъ, но все трѣбва да има скрито, защото Чочковитѣ хора сж имали оръжие по-рано, оставили го нѣкжде, а съ държавно дойдоха и получиха. Безъ оръжие тѣ не сж. Можехъ да науча и това много лесно, но не ме интересуваше, а най-важното, че ми липсваше време. Въ Пловдивъ непременно иматъ оръжие, защото тамъ се организиратъ и изпращатъ гдето трѣбва.

8. Чести разговори водени отъ войводитѣ съ четницитѣ.

Разговори ставаха често. Винаги се говорѣше противъ В.М.Р.О. — автономиститѣ и водачитѣ имъ. Постоянно се чуваха ругатни, клевети и закани. А п. Ивановъ повече разправяше за лицата, които трѣбвало да се избиятъ, за нивитѣ, които щѣлъ да отнеме и даде на хората си и пр.

9. На военнитѣ ли или на вжтрешното министерство сж били на разположение.

До София бѣхме подчинени на Вжтрешното министерство, а съ тръгването отъ София — на военнитѣ.

10. Ятаци въ София, Т. Пазарджикъ, Бѣлйово, Пловдивъ, а тѣй сжщо въ Неврокопско и гр. Неврокопъ.

Както споменахъ по-преди, ятаци въ София и на всѣкжде иматъ, обаче нѣмахъ възможность да ги изуча, а най-право е, че никой не ме натовари съ такава мисия. Въ София най-важното, което трѣбваше, казахъ го на познатия вашъ Х. У., обаче за ятацитѣ кои сж, това ми бѣше невъзможно да изуча по простата причина, че бѣхъ заетъ съ работа презъ деня и вечерята. Въ Неврокопъ сжщо не зная кои сж ятацитѣ, но ясно е споредъ думитѣ на Паница, че такива има измежду санданиститѣ.

11. Подробности, разговоритѣ имъ съ Кемаловъ.

Лично на разговоритѣ между Кемаловъ и Паница не съмъ присжтству-

валъ, но зная, че Кемаловъ ходѣше често при него и го информираше по въпроситѣ и решенията на правителството. Кемаловъ е говорилъ на Паница, да не се страхува отъ нищо, защото военнитѣ ще действуватъ строго, и ще унищожатъ всички нелегални автономисти. Това научихъ лично отъ Паница въ Сатовча. Въ София се говорѣше, че съ насъ ще дойде Петъръ Ангеловъ и дѣдо Тошо, но не зная защо и двамата не додоха. Въ последствие научихъ, че Петъръ Ангеловъ билъ назначенъ за секретаръ на окръжния управителъ въ Петричъ. Момчиловъ не дойде съ насъ, защото се обвинява въ убийство въ Бѣлйово и София и злоупотрѣбление на държавни суми, за които престѣпления Кемаловъ знае. Почти всички забѣгнаха въ София отъ Неврокопска околия сж наклонни да си дойдатъ, но и сега нѣма човѣкъ близъкъ на тѣхъ, който да ги информира правилно за положението. Всички, които отиватъ отъ Неврокопъ въ София, лъжатъ и не казватъ истината. Пакъ повтарямъ, че сж наклонни да си дойдатъ, съ изключение на 3-4 души, на които не понася това положение. Най-големото зло за организацията е Кемаловъ, който постоянно съ всички срдства я петни. Безъ него окръгътъ е омиротворенъ ».

28 априлъ 1923 г.

Снимка, направена въ Солунъ, на петима отъ прѣдалитѣ се на гърцитѣ оранжевогвардейци федералисти-разбойници. — Между тѣхъ има гръцки офицеръ и гръцки детективъ.

**ДОЗНАНИЕ СНЕТО ОТЪ ЛАКО ИВАНОВЪ, КОЙТО СТАНА ПРИЧИНА
ЗА ИЗБИВАНЕТО НА ЕДИНЪ НЕВИНЕНЪ БЪЛГАРСКИ
ВОЙНИКЪ И НѢКОЛКО ОРАНЖЕВОГВАРДЕЙЦИ ВЪ
КАМИОНЕТКАТА ПРИ СВ. ВРАЧЪ.**

Днесъ 5 май 1923 година подписаниятъ Лако Ивановъ, 25-годишенъ, грамотенъ, жененъ, родомъ отъ с. Петрово, околия Мелнишка, на зададенитѣ ми въпроси отговарямъ следното :

Бѣхъ полицейски старши стражаръ, завеждахъ Петровския пол. участъкъ отъ Мелнишкото околийско управление.

Миналата година презъ м. августъ, около 22-ия день отъ сщия месецъ, дойде баща ми при менъ и ми каза, че В.М.Р. Организация ме осжда на смъртъ за извършени отъ менъ престѣпления.

Азъ, изплашенъ отъ това, вземахъ другаритѣ си стражари, Илия Ангелковъ, Антанасъ Нашковъ и Никола Маджаровъ и избѣгахме още сщцата вечеръ. Отидохме въ Голешевската планина и тамъ се прибрахме при разбойницитѣ : Иванъ Кънчевъ отъ с. Лжки, Илия Ангеловъ отъ с. Парилъ — Неврокопско, Атанасъ Бунгаловъ отъ с. Голешево и Антонъ Ковачевъ отъ с. Храсна — Мелнишко.

За началникъ на групата ни бѣше Иванъ Кънчевъ. На другия день

сутринята като станахъ, видѣхъ, че Бунгаловчето го нѣма между насъ, обаче не обърнахъ внимание. Къмъ обѣдъ пристигна Бунгаловчето съ четири пушки и каза, че успѣлъ да ги открадне отъ митнишкитѣ стражари въ с. Голешево.

Следъ като се наобѣдвахме, премѣстихме се на друго мѣсто. Сжщата вечеръ отидохме въ с. Бѣлйово и влезохме въ кжщата на тогавашния Бѣлйовски общински кметъ, името на когото не зная. Вечерахме при кмета и останахме да спимъ въ неговата кжща. На другия день кмета ни каза, че ще събере селянитѣ, за да ги изплашимъ и да се откажатъ да работятъ за В.М.Р. Организация.

Привечеръ сжщия день дойдоха по-виднитѣ селяни при насъ и забранихме имъ строго въ бждеще да работятъ за организацията. Останахме и втората вечеръ въ кжщата на кмета.

Сутринята около 10 часа предъ пладне дойде кмета при насъ и ни каза, че двама полицейски стражари идатъ отъ къмъ Горно-Спанчево за къмъ Голешево. Понеже нѣмахме всички другари пушки, рѣшихме да имъ вземемъ пушкитѣ. Веднага отидохме при моста на 200-300 крачки отъ селото и турихме имъ засада, избихме стражаритѣ, взехме имъ пушкитѣ и дрехитѣ и оттеглихме се въ корията, а кмета Белйовски го оставихме да ги погребее.

Имената на стражаритѣ сж : Илия Велевъ отъ с. Кърчево и Димитъръ Апостоловъ отъ с. Горна-Сушица. На другия день бѣхме подгонени отъ милицията и отъ тамъ избѣгахме къмъ с. Парилъ, Неврокопско.

Като поседѣхме нѣколко дена къмъ с. Парилъ, азъ съ своитѣ другари и Бунгалчето отидохме въ Неврокопъ и се явихме при окол. началникъ К. п. Ивановъ, на когото казахме, че сме прогонени отъ автономиститѣ.

Началника ни каза : останете при менъ на служба. Азъ постъпихъ пол. старши стражаръ заедно съ другаритѣ си. Следъ нѣколко дена Бунгалчето замина пакъ къмъ с. Парилъ при Иванъ Кънчевъ.

По въпроса за откраднатитѣ овце отъ с. Бѣлйово азъ нищо не зная, но предполагамъ овцетѣ да сж откраднати отъ Иванъ Кънчевъ и групата му.

Като полиция и по заповѣдъ на окол. Н-къ К. п. Ивановъ тръгнахме начело съ Вянето по преследване автономиститѣ въ Неврокопскитѣ села.

При окупацията на Неврокопъ отъ автономиститѣ, азъ и другаритѣ ми бѣхме вътре въ града, скрихме се въ една плѣвна въ сламата. Въ плѣвната стояхме четири дена до изтеглянето блокадата отъ автономиститѣ. Следъ като излѣзохме отъ плевната, научихъ, че Паница и окол. Н-къ били къмъ Сингартя. Опжтихъ се да ги търся, обаче, вмѣсто тѣхъ да ги намѣря, хвана ме селската милиция и ме арестува. Презъ вечерята сполучихъ да избѣгамъ и отидохъ право при Кънчевъ, но той, изплашенъ отъ положението, каза ми да се махна отъ тамъ.

Следъ това азъ заминахъ за София и отидохъ право въ кжщата на Петъръ Ангеловъ. Заловихъ се за частна работа, но живѣехъ въ кжщата на П. Ангеловъ.

Около 20 ноември 1922 год. уговорихме съ П. Ангеловъ да замина и разузная положението въ Мелнишко. Азъ и другаритѣ ми Никола Маджаровъ отъ с. Петрово и Илия Щерковъ отъ с. Хърсово следъ нѣкой день тръгнахме отъ София по желѣзницата. Като стигнахме на гара Левуново слезнахме тамъ и сжщата вечеръ стигнахме до Петровско. Обаче, тукъ бѣхме открити — и подгонени отъ милицията, избѣгахме въ Гърция, кждето се предадохме на гръцкитѣ власти въ с. Кърчево, Демиръ-Хисарско.

Като престояхме нѣколко дена въ с. Кърчево изплашихме се да не би да бждемъ убити и тукъ отъ автономиститѣ, помолихме гръцкитѣ власти да ни изпратятъ въ Солунъ.

Обаче, вмѣсто въ Солунъ, гръцкитѣ власти ни изпратиха въ Патра (Стара-Гърция). Като поседохме нѣколко дена въ Патра, сполучихме да избѣгаме и дойдохме въ Атина. Въ Атина се явихме при българския консулъ, който, като го помолихме, издаде ни открити листове да заминемъ за България.

Качихме се на българския параходъ «Фердинандъ» и стигнахме въ Варна.

Отъ Варна отидохъ въ София право въ кжщата на П. Ангеловъ. Понеже нѣмахъ пари, намѣрихъ нашия тютюнотърговецъ х. Манчевъ, отъ когото

взехъ 2000 лева за смѣтка на тютюна ми, съ които пари преживѣхъ нѣколко дена въ София.

На 1 мартъ т.г. постѣпихъ съ всичкитѣ си другари въ Оранжевата гвардия.

Тамъ — отдѣлиха ни всички избѣгали отъ Петричкия и Скопския окрѣзи на брой около 80 человекъ и отдѣлно ни обучаваха.

Презъ месецъ априлъ т.г., на 2 или 3 — не помня добре — нашата рота подъ начальството на К. п. Ивановъ слѣзохме на гара Бѣлѣво. Следъ като престояхме тамъ нѣколко дена отидохме въ Пазарджикъ, Пещера и стигнахме въ Батакъ.

Въ Батакъ ни стигна върховния ни Н-къ Тодоръ Паница.

Начело съ Паница потеглихме за Сатовча. По пѣтя за Сатовча бѣхме ударени отъ нѣколко души милиционери (помаци), разпрѣснахме ги и продължихме пѣтя, вечерята стигнахме въ Сатовча.

Следъ като си отпочинахме първия день, на втория день бѣхме съ намѣрение да трѣгнемъ за Неврокопъ. Но по едно време предъ пладне повикаха насъ началницитѣ на групитѣ при Паница.

Паница ни каза, че сме били обсадени отъ автономиститѣ. Тогавъ Паница нареди да се приготвимъ за пѣтя.

Презъ това време пристигна единъ офицеръ съ около 30 войника. Веднага Паница и К. п. Ивановъ отидоха при офицера. Какво сж говорили, не знамъ.

Следъ като се завърнаха отъ срѣщата съ офицера, даде се заповѣдъ, да се приготвиме по-рано вечерята. Вечерахме и къмъ 8 часа вечерята потеглихме отъ Сатовча. По пѣтя нищо не забелѣзахме. На заранята стигнахме въ Неврокопъ, кждѣто се настанихме въ казармата.

Всички, които бѣха отъ града, отидоха си по домоветѣ, а ние останахме въ казармата. Следъ обѣдъ азъ излѣзохъ, за да направя нѣкои покупки и да се видя съ нѣкои приятели отъ градътъ. Следъ два-три часа, завърщайки се въ казармата, научихъ, че другаритѣ ми сж обезорѣжени.

Азъ избѣгахъ къмъ с. Парилъ, безъ да се обадя на никого. Отъ тамъ презъ Калиманско стигнахъ въ с. Цалемъ, отидохъ при единъ мой приятель на име Димо Велевъ, когото излѣгахъ, че съмъ изпратенъ по служба, нахранихъ се добре и трѣгнахъ за Св. Врачъ, кждето се прибрахъ при другаритѣ жандармеристи (оранжевисти), останахъ три-четири дена при тѣхъ, отъ кждето бѣхъ изпратенъ съ четири души стражари въ покритъ камионъ за София.

Въ камиона имаше още двама войника, единъ фелдфебелъ, единъ старши подофицеръ и единъ цивиленъ. По пѣтя излѣзоха хора въорѣжени непознати, дадоха заповѣдъ да се спре камиона, обаче стражаритѣ вмѣсто да спратъ камиона, откриха огънь. На огъна се отговори съ огънь. Въ това време азъ припахъ да бѣгамъ. Стрелящитѣ на камиона спрѣха стрелбата, пуснаха се подиръ менъ, настигнаха ме и ме уловиха.

За всички досегашни престѣпления, извършени отъ менъ, признавамъ се за виновенъ. Обаче, по-виновни сж отъ менъ тѣзи, които ме заблуждаваха.

Подписъ на обвиняемия : Л. Ив. Лазаровъ.

Снелъ дознанието : Побѣда.

Свидетели : Полски, Таяръ.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 37

Това приложение съдържа :

1. Писмо отъ проф. Александъръ Цанковъ до Иванъ Михайловъ, отъ 11 юлий 1956 г., отъ което се вижда, че самъ той — проф. Цанковъ — има намѣрение да направи публично достойние размѣнената помежду него и Михайлова кореспонденция. Следователно, съ пълно основание гукъ сж използвани пасажи отъ писмата на г. проф. Цанковъ.

2. Писмо отъ проф. Ал. Цанковъ до Ив. Михайловъ, отъ 14 януарий 1956 г., съ което иска отъ последния да каже мнението си върху ония мѣста отъ единъ неговъ (на Цанкова) трудъ, кждето става дума по македонскитѣ работи.

Това писмо е дадено цѣлостно, за да се види и самия подписъ на проф. Ал. Цанковъ, което не е безъ значение съ огледъ на евентуално оспорване отъ страна на заинтересовани.

3. Часть отъ писмо на проф. Ал. Цанковъ отъ 15 юний 1956 г., въ което той уведомява Михайлова, че изцѣло приема направенитѣ бележки по изпратения за прочитѣ ржкописъ.

Отъ сжщото писмо е дадена и извадка, въ която се описва отсжтствието на генералъ Иванъ Вълковъ въ деня и вечеръта на преврата отъ 9 юний 1923 г., до късно, и се изказва мнение, че Вълковъ е билъ при Царъ Борисъ.

*
**

Преписъ

Буеносъ-Айресъ, 11.VII.56.

Уважаемий г. Ив. М-въ,

Най-сетне вчера привършихъ предългото си изложение. Постарахъ се да бжда изчерпателенъ и да отбѣгна грешки или неправилни констатации. Дали съмъ успѣлъ? — Ще чакамъ Вашата дума и преценка. Предметъ на следващитѣ редове сж две молби, които отправямъ къмъ Васъ: Единъ отъ моитѣ внуци, когато разучвахъ Вашето изложение по невнимателностъ разсипа кафето, което трѣбваше да ми поднесе, на манускрита. Много отъ страницитѣ сж негодни и дори не могатъ да се четатъ. Кореспонденцията ми съ Васъ е подредена и пазена отъ самия менъ. Но размѣненитѣ между Васъ и менъ писма сж важни както отъ политическо тѣй и отъ историческо значение и азъ я прилагамъ къмъ моитѣ архивни материали, които единъ день, ако не отъ менъ, то отъ други мои близки, може да бждатъ публично достояние и отъ политически и общественъ интересъ. Много ще Ви бжда благодаренъ, ако — въ течение на времето и колкото Ви е възможно — ми изпратите дубликатъ... ”.

*
**

Преписъ

Буеносъ Айресъ 14.I.56 г.

Уважаемий г. Иванъ Михайловъ

Най-сетне се намѣри по когото изпращамъ моята работа. Той пжтува съ параходъ и ще пристигне следъ 2-3 седмици въ... Той ще има грижата по нѣкакъвъ начинъ да я изпрати на надлежния адресъ. Моля Ви, щомъ получите пратката съ 2-3 реда само да ме уведомите и то по възможностъ по-бързо за приемането ѝ. Разбирате ме защо си позволявамъ да настоявамъ — да съмъ спокоенъ, че наистина тя е достигнала до Васъ. Ако прочетете книгата ми, моля Ви съ специално писмо да ме уведомите относително въпроситѣ и текстуетѣ, които засѣгатъ Вашитѣ работи, т. е. македонскиятъ въпросъ и македонскитѣ работи. Ако има грѣшки, отбележете и тѣхъ. Ако прочетете цѣлата работа пишете ми Вашето мнение и преценка. Да Ви кажа правото —

не знамъ дали защото съмъ много измъченъ, поради много тежкото ми положение, и имамъ и други бели и трагедии — не ми се вѣрва, че въобще тая моя книга ще види нѣкога бѣлъ свѣтъ. Дано да се лъжа !

Поздравлявамъ Ви най-сърдечно

Вашъ

Ал. Цанковъ

Новия ми адресъ :

Преписъ

Буеносъ-Айресъ, 15.VI.1956.

Уважаеми г. Ив. М-въ,

Четохъ съ голѣмъ интересъ и съ голѣма благодарностъ изложението Ви. И азъ нямамъ намѣрение да полемизирамъ; бележките, които правите приемамъ изцѣло, но и азъ ще трѣбва да се изясня по много отъ въпроситѣ, които третирате.

Второ. Генералъ Ив. Вълковъ билъ ли е наистина въ Кричимъ при царъ Борисъ на 8 юний 1923 г., или това е мое предположение. Когато лигаритѣ — кабинета Пенчо Златевъ — Крумъ Колевъ ме интернираха на островъ света Анастасия, съ мене заедно бѣше и Кимонъ Георгиевъ ; по онова време, 1923-25-26 г., единъ отъ най-близките и довѣрени хора на Вълковъ. Той ми разказваше и ме увѣри, че Вълковъ, като началникъ на картографическия институтъ, е билъ връзката между царъ Борисъ и лигаритѣ. Той — Вълковъ, който бѣше муденъ и съ тѣсни хоризонти, не предприемаше нищо, не взимаше никакво решение безъ да уведоми царя и безъ да иска неговото съгласие. По тая причина той именно бѣ, който по внушение на двореца замедляваше, за да не кажа саботираше преврата, който се отлага на нѣколко пжти. Затова и азъ твърдя, макаръ и съ известна предпазливостъ, че на 8 юний той е билъ въ Кричимъ за окончателното решение.

Буенос-Айрес 11 IX 56.

Уважаемый г. чл. в. в.

Написали вчера ирибрились при этом си излож
 «Уроки Логосарки се да вяду из германеначе и да отбъ
 .таа гившика саш мѣривими комментации. Да писемъ
 успешно? - Ще покаже Вашата душа и изобрѣтка.
 Придлите на сѣдмачуити редове сѣ два мода, които
 отпироваме. Като Вас: Якимъ отъ мойти вници,
 които резултатъ Вашето изложение по пелви
 естествонаучна русия кафрето които и работи
 да ми подесе на ланускритта. Много да отпрѣ
 дичити с изоджи и дора много да се гайе.

Преспомнениа ми с Вас е пофрелна и поже
 дрсаил мекл. Нѣрчимъ полититъ между Вас и мене
 явима с Ващени както ур тумелта въко бѣ и
 отъ историческо значене и сѣ в приносилъ Като
 мойти архивна материя, които единдене
 ако не отъ мекл, брѣ дуга мой башка, може
 да изоти тублично достояние и ^{отъ} полизане
 и общесветл интера: Много ще Ва иде баша
 дарят, ако - въ теренна на вримено и кой
 да оформимо - мивротител дубакана. Визу
 1

Русноса - Пирсес 14 1. 567.

убоучаващият г. Цвети Вихарска

Иван-отже се намери по която изписуваме 10%
работе. Тои пътува с 6 коракоде и ще ерцешити
сиде 2-3 е седмица в Тои ще има тридесет
по некакви начини да я изирети не надлежи
адрол. Кога ви цвеле поуритице ирашката
с 2-3 реджемо мо зветелете и то-то-вумощност
по-Дружа приешитето и. Разборете мезеце
си позволете да настолваме - да сме спокое
и висшине ти я достигнало да Васе Аго
проектие князата ми, Кога ви се спешило
мишо да побуделите отисително-вироз
сиде и покомовите, които засегне Ваши
ит работи т.о. в акедомекра виробени каде ка-
скити работи Аго илс тришки отбитуцие и
и тиле Аго проектие цвеле работа ише
те на Васето миме и ерцешки да Ви
квара правото - немо да ли зсиде сего
сиде цвеле, пораде много тоукомо
ми паролени, сиде и дуги дил и тредиле
- миме се вара, и водиле тил еод киле
ще вади илеа бтис свити. Дано да се миде!

Поздраволем Ви ман-Сурдич

Ванс М. Цанс

Можда имаме навешна Василета и дотам на Хариткова
и по А. и имаме документи с които почитат се отива
и в една вечер и подготви. Биле и да имаме сива да се за
кажи, и Смиловича не е убит от Хариткова, а у Луца?
Има кой? — Зай. Дима о тук. Собираме да се
идеи — Столковите — убитите ур оми, на които е урива
може о моя крака околн об. Вилков, както урива
времента мой рехула. Тук имаме доктр оми, "бредан
тези" и "предтези". Мал урива Дима в Вилковото кимн
шарство, видна урива шевитата или Дима Дма под
покавните Дорков, Копитите Кодо Станови, Копит
Радва и др. Мал Дма 7-8 думи Дима Дима и Дима
офисера Командата ур Зекерот об. Вилков, мой
урива Дима и имаме урива на Дима Дима
си Струвница — Киме Дориле, Владимир Ногол, ар
пирива Копитот Никол Радва и Дима Дима да
име Вилков по това време на Дима на Вилков
уриците. Уриците на Дима Дима ка Дима Дима
урива Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
както урива Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
Замаскирато и уриците Дима Дима — Вилков, ^{Копит} Дима
Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима
Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима Дима

ПОКАЗАЛЕЦЪ

I. ИМЕНА*

А.

Абазовъ Славчо, войвода — 225, 354
Абдуль-Хамидъ, султанъ — 37, 60, 250
Авни Рустемъ — 160
Аврамовъ Асѣнъ — 27, 251-253
Аврамовъ, свещеникъ — 350
Аврамовъ Стефанъ, четникъ — 164
Аджаларски Василъ, войвода — 112
Адилъ Бей, проф. — 77, 164
Адлеръ — 298
Алайковъ Велинъ — 187, 188, 203, 208
Александровъ Коце — 202
Александровъ Годоръ — 21-23, 25, 31-33, 57, 65, 68, 79-84, 89, 90, 92-94, 96-99, 101-103, 108-114, 116, 118-124, 126-128, 130, 131, 136, 138, 144, 150, 151, 153, 155, 159, 173-176, 179, 180, 185, 186, 192, 196-199, 201-203, 207-212, 217, 219-221, 224, 228, 231-234, 236-238, 240-246, 249, 254, 257, 268, 269, 276, 284, 287, 291-297, 304, 306, 307, 309, 312, 313, 317-319, 321, 324, 327-329, 356
Александъръ Велики — 230
Александъръ, кралъ сръбски — 49, 51, 132, 285, 351
Алихи Акимъ — 146
Алихи Сюлейманъ — 145
Али Шефикъ Бей — 197
Алтимирски Никола — 221
Аметовъ Мустафа Ибраимовъ — 259
Ананиевъ В., четникъ — 143
Анастасовъ Григоръ — 57
Ангеловъ Петъръ — 245, 258
Андрѣевъ Ангелъ — 357
Антоновъ Никола — 292
Антовъ Ивановъ Стоянъ, войвода — 154, 208, 209
Анчевъ Василь — 148
Апостоловъ Николчо — 93
Арнолдъ Е. — 166
Асанъ Али — 145
Асанъ Хюсейнъ — 146
Асѣновъ Кръсто, войвода — 164
Атанасовъ Георги, подполковникъ — 128, 163, 228, 229, 235, 243, 296, 297, 306
Атанасовъ Гошо — 28
Атанасовъ Миланъ — 203
Атанасовъ Недѣлко — 287

Атанасовъ Филипъ д-ръ — 159, 208, 221, 258, 297, 320, 323, 324, 326
Ато Жоржъ — 176
Ацевъ Петъръ — 27
Ачковъ Димитъръ — 267

Б.

Бабамовъ Петъръ — 264
Бабата Атанасъ, войвода — 136, 143, 164
Бабунски Иованъ — 61, 62, 275, 351
Бадевъ Иорданъ — 231
Баждаровъ Георги — 188, 231
Байгърдъ Дж. Ф. — 340
Балабановъ Ал., проф. — 48
Балабановъ Иванъ — 251-255
Балкански Комитетъ въ Лондонъ — 165
Балканско Съглашение — 176
Бараковъ Иванъ — 185
Баучеръ Джеймсъ — 52, 54, 174, 335, 337, 340, 341, 343, 728
Бедри Пеяни — 159
Бекиръ, четникъ — 154
Бенешъ Едуардъ — 289
Бераръ Викторъ — 52
Берлински конгресъ — 47, 49
Berthelot — 334
Бичаклиевъ Стоилъ, четникъ — 129
Благоевъ Христо, четникъ — 163
Бобчевъ Илия — 287
Бобчевъ Стефанъ С. — 286
Богдановичъ — 170
Бойчевъ Никола — 260
Болийо Анатолъ Лъороа — 52
Бондикевъ Ангелъ — 226
Бондикевъ Коце — 226, 227
Бондикевъ Христо, четникъ — 226
Борисъ III, царъ — 193, 218, 251, 265-267
Ботевъ Христо — 32, 213, 276
Брайлсфордъ Н. — 236, 347
Брайсъ Лордъ Джеймсъ — 53, 339, 341
Брелъ Валтеръ — 176
Британска Енциклопедия — 283
Бугарчевъ Илия — 28
Будиславлевичъ Сава — 63
Бужбовъ Димче — 157
Буйновъ Ал., войвода — 164, 249
Букурещки договоръ 1913 г. — 48, 49, 51, 341, 347, 352

* Отъ списъцитѣ, които сж дадени като приложения, въ този показалецъ сж посочени само нѣколко имена.

Бурнхамъ Ж. — 166
Буровъ Атанасъ — 211
Буховъ Георги — 28
Бучковъ Стоянъ — 243
Бучишки Григоръ, четникъ — 136
Бъкстонъ Леландъ — 54, 338
Българията Кръсто, войвода — 164
Бъмкаловъ Стоянъ — 148
Бърльо Иванъ Яневъ, войвода — 25,
135, 138, 141, 144, 202-206, 216, 230
Бълуховъ Петъръ — 260
Бюловъ, графъ — 50

В.

Вазовъ Иванъ — 47
Вайгандъ Густавъ, проф. — 342, 343
Вангели Пандели — 160
Вапцаровъ Иванъ — 255
«Вардаръ» дружество — 26-28, 30, 31,
146, 185, 301
Василевъ Алеко — 234, 235, 243, 260,
296
п. Василевъ Ангелъ, четникъ — 157,
234
Василевъ Василь — 28
Василевъ Славейко, полковникъ —
270, 271
х. Васковъ Илия — 139
Везенковъ Гьошо — 62
Везенковъ Михайлъ — 62
Велевъ Никола — 301
Велиновъ Митъ, четникъ — 107
Велишавовъ Мехмедъ — 260
Велковъ Лазаръ Дивлянски, войвода
— 112, 143, 144
Велчевъ Дамянъ, полковникъ — 265,
270, 271, 296
Веляновъ Величко, войвода — 57, 144
Веляновъ Кръсто — 26, 28-30.
Венизелосъ — 307, 308
Весовъ Любомиръ, войвода — 144, 146,
157
Видаковичъ — 57
Вилхелмъ Втори — 50
Витларовъ Нанчо — 218
Влайковъ Тодоръ Г. — 295
Влаховъ Димитъръ — 32, 134, 312, 313,
325-328
ВМОРО — 306
ВМРО — 21-23, 25, 26, 35-39, 42, 45,
46, 48, 65-68, 73, 79-82, 84, 85, 87-90,
94, 112-116, 119-122, 124-128, 131-133,
138-142, 144-150, 153-155, 157-164, 171,
173, 178-181, 185, 187, 188, 192, 196-
200, 204, 207-210, 216, 217, 221-
225, 230-232, 234, 238, 240, 241,
243-249, 253-255, 257, 260, 261, 263,
265, 268-271, 274, 276, 283-285, 287-
293, 296, 297, 301, 303-307, 310-328,
330, 333, 352, 355, 356

Воденски Георги — 321
Войновъ Мите, четникъ — 62
Временна Комисия — 29, 34, 41
Вуичъ — 65
Вълковъ Иванъ, полковникъ — 266,
267, 270, 271
Вълковъ Кочо — 74
Въндевъ Георги, войвода — 148, 149
Въндо Стари, войвода — 149
Върховенъ Съветъ на Конференцията
за миръ въ Парижъ — 173
Вяневъ Георги — 312

Г.

Гайгуровъ Славчо — 28
Генчевъ Ванко (Аспарухъ), войвода
— 155, 235
Гарибалди Джузепе — 198
Гарвановъ Иванъ — 163, 248, 250-256
Гелевъ Живко — 27
Георгиевъ Евлоги — 221
Георгиевъ Кимонъ — 265, 267, 270, 271
Георгиевъ Петко, четникъ — 163
Георгиевъ Клинчарски Симеонъ,
войвода — 80, 90, 92, 198, 199, 269,
284
Георгиевъ Стоянъ, четникъ — 156
Георговъ Ив. д-ръ проф. — 24, 48, 242
Герджиковъ Михайлъ, войвода — 164
Гешовъ Ив. Ев. — 45-47, 221
Гиргиновъ Ал. — 45
Гичевъ Димитъръ — 277
Гйошевъ Иванъ, четникъ — 145
Гладстонъ Уйлямъ — 174, 290
Годаръ Жюстенъ — 346
Голисъ Жоржъ — 52
Горно-Джумайско възстание — 49, 319
Гочевъ Гйошо, войвода — 254, 354
Границки Санде — 205
Грашевъ Иванъ — 30, 35
Грей Ед. — 48
Грековъ Александъръ — 193, 223, 281,
292
Григоровъ Кирилъ — 219
Гризебахъ А. д-ръ — 87
Гроганъ Леди — 179
Грозевъ Иванъ — 47
Груевъ Дамянъ — 36, 37, 113, 136, 150,
215, 301
Група «Освобождение» — 36
Грънчаровъ — 325
Грънчаровъ Стоянъ — 148
Гръцки Юмрукъ — 62
Гулевъ Никола, четникъ — 145, 212
Гули Пито, войвода — 145
Густи, проф. — 164
Гушлевъ Никола, четникъ — 156
Гущеровъ Тодоръ — 219
Гърдовски Йорде — 97, 133

Гюрковъ Иорданъ — 301
Гюрлуковъ Иванъ, четникъ — 156

Д.

Давидовичъ Люба — 120
Давидовъ Тома, войвода — 157, 164, 231
Даевъ Михайлъ, войвода — 164, 248
Даневъ, министъръ председателъ — 45, 287
Д'Анунцио Габриеле — 168
Данчевъ Иванъ, четникъ — 164
Даскала Гйоре — 234
Даскаловъ Асѣнъ, четникъ — 163, 217-218
Даскаловъ Иванъ — 61
Даскаловъ Райко — 190, 203, 208, 217, 239, 285, 287, 289, 290, 320
Даскаловъ Христо — 198
Дашнакцютунъ, арменска организация — 222
Дебрешенски Георги — 243
Дей Пиеръ — 179
Декларация на Ц.К. на ВМРО отъ 1.8.1924 г. — 48
De Martino — 334
Д'Епере Франше, ген. — 173
Д'Етурнелъ дьо Констанъ, баронъ — 346
Дечевъ Димитъръ, войвода — 164
Дечевъ Никола, войвода — 164
Джамбазовъ Санде, четникъ — 62
Джидровъ Кирилъ — 28
Джолевъ Христо — 148
Джоневъ Иванъ — 354
Джюздановъ Мито, четникъ — 214, 310
Дзингарели Итало — 176
Диаманди — 164
Диамандиевъ Ихчиевъ Василь, четникъ — 154
Дигаловъ Илия, войвода - 156, 157
Дикинсонъ — 298
Димитриевичъ Мита — 126
п. Димитриевъ Миланъ — 63
Димитровъ Александъръ — 22, 25, 35, 131, 198, 199, 201-203, 212, 244, 268, 271, 276, 284, 285, 320
Димитровъ Георги — 295, 323
Димитровъ « Гюпчето » Ичко, войвода — 154, 214
Димитровъ Любенъ — 27
Димитровъ Ставри — 354
Димитровъ Христо — 238, 239
Димовъ Вергиль — 277
х. Димовъ Димо — 31, 35, 36, 152, 247, 277, 321
Диогенъ — 222
Di Villanova — 334
Добревъ Стойчо — 99, 132, 133, 198, 199

Добровски — 177
Доде Алфонсъ — 56
Драгачевацъ — 63
Дранговъ Кирилъ — 27, 28
Драшковичъ, министъръ — 59, 60, 321
Дубински — 287
Дървинговъ Петъръ — 231
Дърхамъ Едитъ — 355
Дътонъ Самуелъ Т. д-ръ проф. — 347
Дьо Пресансе Франси — 52
Дѣлчевъ Гоце — 36, 37, 80, 95, 136, 150, 152, 163, 197, 215, 220, 250, 251, 301

Е.

Евдокия, княгиня — 266, 267
Евтимовъ Симеонъ — 30, 221, 309
Едуардъ VII — 50
Еренталъ — 50
Есадъ Паша — 289
п. Ефремовъ Ване — 113
п. Ефтимовъ Иванъ — 211

Ж.

Жантизонъ Полъ — 176

З.

Замбаковъ Атанасъ — 147
Занковъ Георги — 34, 164, 223, 230, 233, 235
дѣдо Зао отъ с. Емирица — 90, 136
Зафировъ Запро, войвода — 147
« Звено », — 266
Здравена Зора — 28
Здравковъ Ангелъ, четникъ — 163
Земледѣлска Македонска Дружба — 36
Зия Дибра — 160
Златановъ Харалампи (« Шаренъ Ампо »), четникъ — 95, 109, 127, 128, 130
Златаревъ Иванъ — 157
Златевъ Пенчо — 267
Златковъ Дончо, войвода — 150
Зографовъ Крумъ — 97, 98, 208
Зогу Ахмедъ — 160

И.

Ибраимовъ Алиа, четникъ — 156
Ивановъ Иорданъ, проф. — 287
Ивановъ Йосифъ — 187, 188
Ивановъ Лука, войвода — 164
Ивановъ Моне — 188
Ивановъ Сандо — 219

Ивановъ Славѣ — 208, 209, 323, 324, 326
п. Ивановъ Илия, войвода — 234, 260
п. Ивановъ Константинъ — 260
Исполнителенъ Комитетъ на македон-
ската емиграция — 34, 39, 40, 43
Икономовъ — 244
Икономовъ Иванъ — 74
Илиевъ Иванъ, войвода — 154, 322
дѣдо Илиевъ Мито, войвода — 154
Илинденско въстание — 37, 38, 49,
119, 247, 319
Организация «Илинденъ» — 223, 264,
300
Иширковъ А. проф. — 87

И.

Иовковъ Арсени — 307
Иорданъ отъ с. Лѣзово, четникъ —
216

К.

Кабакчиевъ Хр. — 322
Кавуръ — 46
Кадри Ходжа — 159
Казасовъ Димо — 210, 268
Каламатиевъ Михайлъ — 139
Калйошъ — 158
Калфовъ, полковникъ — 265
Калчевъ Атанасъ, войвода — 154
Камбонъ Жюль — 50
Kammerer — 334
Кангаловъ Никола — 219
Кантарджиевъ Чудомръъ — 164
Капетански Насе — 95, 96
Каравеловъ Любенъ — 276
Кара-Георги — 172
Караджата Стефанъ — 213
Караджата Стефанъ, войвода — 91 127
Караджовъ Иванъ — 146, 147, 187, 211,
217, 224, 307
Карайордановъ Стефанъ — 28
Каракашевъ, д-ръ — 152
Карамановъ Христо — 244
Карамихайловъ Стоянъ — 28
Каранджуловъ Иванъ, д-ръ — 43,
212, 308
Каранфиловъ Миле «Кучкаро». чет-
никъ — 214
Карасулски Иванъ, войвода — 149
Карнегиева Анкетна Комисия — 52, 57,
67, 347, 349, 350
Кастолди, полковникъ — 335
Като — 334
Кацаровъ Гаврилъ, проф. — 230, 287
Кацарски Илия — 148
Качарковъ Доню, войвода — 154
Келпековъ Иванъ, войвода — 154

Кемаловъ Г. — 261
Кемаловъ Димитъръ — 239, 258, 261
Кемалъ Паша Мустафа (Ататюркъ)
— 128, 328
Кибрита — 193
х. Кимовъ х. Григоръ, помощникъ
войвода — 104, 139
х. Кимовъ Моне — 138
Кингъ Х.В. — 339, 340
Св. св. Кирилъ и Методи — 85, 298,
352
Китинчевъ Спиро — 144
Кицевъ Пандо, четникъ — 156
Кларкъ Дж. Ф. — 340
Клемансо Жоржъ — 50, 178
Кльонковъ Ладе — 153
Кльонковъ Лазаръ, войвода — 153
Клисаровъ Коце — 357
Ковачевъ Иосифъ, проф. — 303
Козлевъ — 238, 244
Коларовъ — 323
Коларовъ Илия П., четникъ — 155
Колевъ Крумъ — 267
Колевъ Петрушъ — 352
Колинсъ Уолтъръ — 126, 176, 180
Колищърковъ Петъръ — 28-30
Комитетъ за нови държави — 334
Кондовъ Георги — 43
Константиновъ Алеко — 303
Константиновъ Петъръ — 61
Конференция въ Генуа — 173
Конференция въ Лозана — 164, 173,
298
Конференция на 2-я соц. Интернацио-
наль — 298
Корфъ, полковникъ — 75
х. Костадиновъ Тодоръ — 188
Костадинъ дѣдо, отъ с. Баничанъ —
259
Костаки отъ с. Колешино — 148
Костенцевъ Арсени — 30
Костенцевъ Михайлъ — 30
Костурковъ Стоянъ — 294-296
Коте отъ с. Руля — 275
Котевъ Иванъ — 352
Кошевецъ Христо — 357
Крамаржъ — 290
Красновски Иванъ — 23
Кратовски Мане, четникъ — 145
Крафтъ, д-ръ — 168
Кресненско въстание — 49
Крушевска Република — 37
Кръстевъ Траянъ Лакавишки, помощ-
никъ войвода — 139
Кулишевъ Георги — 31
Куртевъ Владимиръ — 164, 188, 230
Куртишъ, четникъ — 154, 158
Кусевъ Владимиръ — 43
Кушевъ Бано — 146
Кушевъ Илия, войвода — 27, 145-147,
157

Кушевъ Петъръ, д-ръ — 145, 146
Кушевъ Тодоръ — 27, 146
Куюнджиевъ Арсо — 148, 154
Куюнджичъ — 70
Кърчовалията Илия, войвода — 154
Кьосеивановъ Георги — 193
Кюлевъ Благой — 28
Кюлевъ Илия — 260

Л.

Лазарова Иванова Мария — 260
Лазаровъ Иванъ — 260
Лазаровъ Кръсто, войвода — 112, 141,
143, 306, 354
Лазаровъ Тодоръ — 80, 146
Лазичъ Жика — 63, 312
Лайбиъръ А. Х., д-ръ — 53
Лапанда, дѣдо — 259
Laroche — 335
Leeper — 334
Лейбъръ Парти въ Англия — 52, 338
Лековъ Стоянъ Царо, войвода — 145
Лерински Илия, войвода — 156
Лерински Марко Ивановъ, войвода 164
Лесновски св. Гаврилъ — 67
Лилинковъ Илия — 219
Липманъ Уолтъръ — 51
Лисицата — 138
Личевъ, ген. — 269
Личката — 193
Ллойдъ Джорджъ Давидъ — 52, 178,
336
Локвички Арсо, войвода 155, 157
Лонгъ Едуардъ — 175
Лудендорфъ, ген. — 202 Лукашъ —
287
Лѣсевъ Петъръ, войвода — 112
Льо Бонъ Гюставъ — 311
Льондевъ Кръсто — 207
Лютвиевъ Атанасъ — 348
Лямевъ Григоръ — 275
Ляповъ Димитъръ Гуринъ — 222

М.

Маджаровъ Атанасъ — 187
Маджаровъ Лазаръ — 211
Мазонъ Андре, проф. — 178
Майореско Титу — 48
Македонски Наученъ Институтъ — 112
Малешевски Илйо дѣдо, войвода — 68
Малинковъ Сандо, четникъ — 188
Малиновъ Александъръ — 286, 287
Малионъ Сесилъ Л'Естрейнджъ, пол-
ковникъ — 53
Мандарче Велко — 209
Маневъ П. — 301
Маноловъ — 204

Маркъмъ Рувимъ — 176
Марчевъ Георги — 28
Масарикъ Алиса — 286
Матковичъ Добрица — 63, 64, 134, 321
Матовъ Христо — 79, 80, 118, 146, 249,
254
Махно — 235
Мацанкиевъ Д. — 281
Мачекъ Владко, д-ръ — 166
Mazes S. E. — 51
Медаровъ Димитъръ. четникъ — 90,
91, 97, 99, 107, 108, 112, 130, 131
Меморандумъ на ВМРО до ОН, 1924 г.
— 66
Мерджановъ Славе, войвода — 164
Мечкаровъ Йорданъ — 267
Миладиновъ Ат. — 301
Милевъ Никола, проф. — 70, 242,
273, 275, 278, 292, 308.
Miller David Hunter — 51, 334, 335
Милетичъ Любомиръ, проф. — 24, 33,
42, 185, 192, 242, 296, 303, 308
Милковичъ Животинъ, поручикъ —
352
Милоковъ Павелъ, проф. — 23, 120,
188, 286, 287, 347
Митевъ Йоно — 271
Митовичъ, приставъ — 252-254
Михайлова Менча — 253
Михайловски Стоянъ — 303
Михайловъ Димитъръ — 43
Михайловъ Иванъ — 225, 251
Михайловъ Панчо, войвода — 97-100,
126, 128, 203, 204
Мицевъ Христо, свещеникъ — 61
Мишевъ Стоянъ — 133-135, 208, 260,
297, 312, 323-326
Молловъ Владимиръ — 158, 293
Моневъ Михайлъ — 23, 211, 312
Morley Headlam — 334
Мотикаровъ Иванъ — 217
Мула Ахмедъ — 260
Муструка Кочо, войвода — 150
Мълчанковъ Иванъ, четникъ — 234,
260
Мърквичка, проф. — 286, 287
Мълчанковъ Стоянъ — 258, 260
Мърквичка, проф. — 286, 287
Мърмевъ Петъръ — 188

Н.

Настевъ, върховистски войвода —
231
Наутлиевъ Мишо, четникъ — 97, 129
Начевъ Владимиръ — 270
Неджибъ Бей Драга — 167
Недѣлковъ Мише, четникъ — 105,
129, 163

Тито Брозъ — 312
Титони — 50
Тиховъ, д-ръ — 220
Тодоровъ Коста — 194, 224, 276, 279,
283, 321, 325
Тодоровъ Лазаръ «Фертико» — 209
Тодоровъ Панчо (Калята) — 358
Тодоровъ Тодоръ — 39, 55
Толстой Левъ — 56
Томева Цвѣта — 64
Томовъ Коста — 204
Томсонъ, ген. — 176, 179, 286
Тончевъ — 198
Топалджиковъ, ген. — 269
Тополовъ Тома — 57
Торлаковъ — 204
Тошевъ А. — 45, 48
Трайковъ Илия — 148
Трайковъ Пецо — 156
Трайчевъ, поручикъ — 225
Трумбичъ Анте, д-ръ — 49
Тунджанска дивизия — 81
Тушо отъ с. Колешино — 148
Търговишки Кръсто — 61, 321
Tyrrell — 335

У.

Удърфъ В. Лайлъ — 339, 340
Узуновъ Ангелъ — 187
Уйлсонъ Уудроу — 51, 54, 299, 335, 339
Умленски Хр. — 321
Унче — 236

Ф.

Фаденхехтъ, проф. — 287
фонъ Фалкенхайнъ, ген. — 50
Федеративенъ комитетъ — 34
Фердинандъ, царь българи — 45, 46,
251-255
Филиповъ Стоянъ — 74, 187, 260
Филипъ Македонски — 230
Францъ Йосифъ — 49

Х.

Хаджи Димитъръ — 164, 213
Хаджията Теодоси — 90, 136
Хазнатарски Гогата, войвода — 154
Харизановъ Иванъ — 294
Харлаковъ, капитанъ — 230, 270
Харлаковъ Н. Ив. — 270, 316
Хартъ В. Х. Лидель — 50
Хербертъ Обрей — 54
Хинденбургъ, ген. — 202
Христовъ Димитъръ — 231
п. Христовъ Георги, войвода — 157

Hudson Manley O. — 334
Хърстъ Франсизъ В. — 346
Хюсеинова Ава Бабишка — 260

Ц.

Цанковъ Александъръ — 231, 266, 267,
270, 286, 292, 310, 315, 323, 325
Цановъ Стефанъ — 277, 279
Цариградска Конференция, 1876 г. —
49
Цариградски Парламентъ — 48, 85
Цвинчъ, проф. — 169, 348
Цвѣтковъ Параскевъ, войвода — 164
Церетели — 298
Циклевъ Григоръ — 133, 260, 261, 321,
326
Цилевъ Димитъръ — 301
Цицваричъ Кръсто — 169
Цицонковъ Йорданъ (Николовъ Ата-
насъ) — 218, 285-287, 289, 290
Цоневъ Б., д-ръ — 47
Цура Байрамъ Бегъ — 160
Църковенъ Съборъ — 299, 300
Църнилишки — 97
Църцорийски Дончо — 61, 321
Цѣрски Яне — 97, 103

Ч.

Чавчето Славе, войвода — 157
Чакаларовъ Василь, войвода — 141,
156
Чаулевъ Петъръ, войвода — 22, 81,
231, 290, 312, 323-327, 356
Чернодрински Войданъ — 30
Чернопѣевъ Христо, войвода — 81, 112,
141, 164, 231, 232, 234, 356
Чичевъ, поручикъ — 236
Чкатровъ Йорданъ — 26-30, 301
Чолаковъ Асѣнъ, четникъ — 163
Чолаковъ Гйошо, войвода — 145
Чорбаджисъ — 75
Чочковъ Стойчо — 208, 260, 321
Чуклевъ Пано — 193, 223
Чукуровъ Александъръ — 236
Чупариновъ Дончо — 214, 313
Чучковъ Ефремъ, войвода — 25, 80, 94,
96, 150-153, 351
Чърчилъ Уйнстонъ — 51, 196, 334

Ш.

Шалдевъ Василь — 27
Шалдевъ Христо — 187
Шандановъ П., четникъ — 144
Шеба Янъ — 287
Шерадамъ Андре — 52

Шеретовъ Коце — 131
Шишмановъ Иванъ, д-ръ — 47
Шкартовъ Мишо — 154
«Шофьора» Владо, Черноземски
(Георгиевъ Величко), четникъ —
102, 139, 216
Шукингъ Валтеръ, проф. — 346

Щ.

Щаба на 3-а бригада на македонското
опълчение — 81
Щерю Юнака, войвода — 149

Ю.

Юруковъ Василь — 265
Юруковъ Никола, архитектъ — 32, 34,
208, 221, 297, 320
Юруковъ Петъръ, войвода — 164
Юсни Цура — 160

Я.

Яворовъ Пъю — 37, 118, 163, 220
Ягичъ Ватрославъ, проф. — 177
Янакиевъ Ташко — 233, 235, 236, 260
Яневъ Спасъ — 228
п. Яневъ Гйошо — 206
Янковъ, полковникъ — 231
Яшаръ Еребара — 160

II. СПЕЦИАЛНИ ВЪПРОСИ

- Дѣлежътъ на Македония — 45, 46, 47
- Разлика между турския режимъ и наследилитѣ го сръбски и гръцки — 84-89
- Чужденци за българщината въ Македония — 52, 53, 54, 176, 177, 178, 334, 336, 338, 339-340, 340-343, 732-739
- Основната целъ на борбата — независимостъ на Македония — 115-124
- Условия за прекратяване на нелегалната борба — 122, 123
- Признания на сръбската преса за насилническия сръбски режимъ — 134, 135, 136, 170, 740-747
- Признания на гръцката преса за насилническия гръцки режимъ 747-748
- Мнения на чужденци за сръбския режимъ въ Македония — 749-751, 752-764
- Сръбскитѣ държавни банди въ Македония — 61, 62, 131-136
- Масовитѣ убийства въ с. Търлисъ 74-77
- Масовитѣ убийства въ с. Гарванъ — 63-65
- Права на националнитѣ малцинства — 343-345
- Независимостта на Македония — 28, 31, 36-41, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 124, 174, 175, 179, 334-336, 337, 338, 340-343, 346, 728-747
- Важностъ на македонския въпросъ — 49
- Положението на другитѣ народности въ Македония (освенъ българитѣ) — 77-78
- Конвенция за «доброволно изселване» — 73, 73-77, 694-698
- Колонизация на сърби въ Македония — 73, 139-141
- Гласуване за югославската комунистическа партия — 124, 126
- Фалшивитѣ сръбски лозунги за славянство и за балканска общностъ — 167
- Безосновни обвинения къмъ България — 171-172
- Срещи и изявления на Т. Александровъ предъ чужди журналисти — 120-124, 173-177, 313-317, 318-319, 319-328, 764-766
- Сближението между България и Югославия при управлението на Стамболийски — 278-280
- «Македонскитѣ чукари» — 191
- Македонската емиграция и ВМРО — 42
- «Федералиститѣ» — 30, 31, 34-36, 39, 41, 207-209
- Студентското дружество «Вардаръ» — 301
- Македонската парламентарна група въ България — 302-303
- Трѣбваше ли да се създаде македонска политическа партия въ България — 307-309
- Споразумявания съ албанцитѣ за обща борба — 158
- Убийството на Стамболийски — 268-272
- Опити за обществено обединяване въ България — 293-296
- Разговори съ болшевишки представители — 322-328
- Отношенията между Т. Александровъ и Стѣпанъ Радичъ — 313-317
- Доброволци отъ България въ ВМРО — 163

Printed in Belgium
by
A. ROSSEELS PRINTING C°
70, rue du Canal — Louvain
☎ 016/219.62
